

100
1919-2019
GELİŞEN SOSYAL ADALET
İNSANA YAKIŞIR İŞ

1919-2019 ILO-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN YÜZYILI

MANZURUMUZ OLUP TEDKİKİMİZDEN GEÇEN SALİFÜLBE-
YAN İLTİHAKNAME BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TARAFINDAN
KABUL EDİLEN 9 HAZİRAN 1967 TARİH VE 3229 NUMARALI
KANUN AHDAMI MÜCBİRİNCE TASDİK ETTİK VE EDİYORUZ.

BEYAN EDİYORUZ Kİ MEZKÜR İLTİHAKNAME KABUL
TASDİK VE TEYDİ EDİLMİŞTİR.

VAHEDİYÖRÜZKİ, SÖZÜ GEÇEN İLTİHAKNAME AHRAMINA
KABİL NAKİZ OLMAMAK ÜZERE İYAYET EDİLECEKTİR.

BU İFADEMİZİ TASDİK İÇİN İŞHİ VESİKALARI BİLİMZA
RİYASET-CUMHUR MÜHÜRİ İLE MÜHÜRLEYEREK VERDİK.

BİN DOKUZ YÜZ OTUZ SEKİZ SENESİ MART AYININ DOKU-
ZUNCU GÜNÜ ANKARADA TANZİM EDİLMİŞTİR.

K. Atatürk

Kemal Atatürk

Türkiye Reisicümhuru

Bu Vesikaları

görecelerinin cümlesine Selâm:

TÜRKİYE CUMHURİYETİ, MİLLETLER ARASI İŞ BÜROSU
TARAFI MECLİSİ TARAFINDAN GENEVREDE, BİN DOKUZ YÜZ
OTUZ İKİSİ SENESİ HAZİRAN AYININ YİHMİ BİR TARİHİNDE
YERHALI İŞLERİ MUKAVELESİ -KADINLAR- 1965 ADINI TAŞI-
YAN BEYNELMİLEL VESİKAYA İLTİHAK ETMİŞTİR.

İŞHİ İLTİHAKNAME METNİ BERVEÇHÂTİDİR.

MARŞİYE VUKULU
5.17.2019

Prof. Dr. Mesut Gülmez

1919-2019 ILO-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN YÜZYILI

Kemal Atatürk

Türkiye Reisicumhuru

Du Vesitaları
görecelerinin cümlesine Belim:

TÜRKİYE CUMHURİYETİ, MİLLETLER ARASI İŞ BÜROSU
1919-2019 TARAFINDAN ÇEKİLMİŞTİR. BİR DOKUZ YÜZ
OTUZ DÜŞÜK HAZİRAN AYININ YİRMİ BİR TARİHİNDE
CUMHURİYETİNİN MUKAVELLESİ -KADINLAR- 1965 ADINI TAŞI-
YAN BİR YENİ MİLEL VESİKAYA İLTHAK ETMİŞTİR.

İŞÜ İLTHAKNAME METNİ DEZVEÇLİDİR.

MANZURUMUZ OLUŞU TIKINIMIZIN GEÇEN SAĞİTLERİ-
YAN İLTHAKNAME BEYİN MİLEL MECLİSİ TARAFINDAN
KABUL EDİLEN 9 HAZİRAN İEC TARİH VE 3220 NUMARALI
KANUN AHDİSİ MECLİSİNİN TASHİH İTTİK VE EDİYORUZ.

BEYAN EDİYORUZ KI MEZCİR İLTHAKNAME KABUL
TASHİH VE TEYİD EDİLMİŞTİR.

VAHİDİYORUZKI SÖZÜ GEÇEN İLTHAKNAME AHDİSİNİ
KABUL NAKİ OLMAMAK ÜZÜM İZAYET EDİLECEKTİR.

BE İZAYETİZ TASHİH İZAYET VESİKALARI İZAYET
BİYASİTİ CUMHURİYETİNİN İZAYET EDİLMİŞTİR.

BİR DOKUZ YÜZ OTUZ DÜŞÜK SENE İZAYET AYININ DOKUZ-
ZUNCE GENC ANKARA'DA TASHİH EDİLMİŞTİR.

K. Atatürk

HABİTİ VEKİLİ
M. Gülmez

Prof. Dr. Mesut Gülmez

Eylül 2019

Copyright © Uluslararası Çalışma Örgütü 2019

İlk basım yılı 2019

Uluslararası Çalışma Örgütü yayınları, Telif Hakları Evrensel Sözleşmesi 2. Protokolü kapsamındaki telif haklarından yararlanır. Yine de, kaynak belirtilmek şartıyla izin almadan yayınlardan kısa alıntılar çoğaltılabilir. Çoğaltma ve çeviri hakları için ILO Publications (Rights and Licensing), International Labour Office, CH-1211 Cenevre 22 İsviçre adresine veya e-posta yoluyla rights@ilo.org adresine başvuruda bulunulmalıdır. Uluslararası Çalışma Örgütü bu tür başvuruları memnuniyetle karşılamaktadır.

Kütüphaneler, kurumlar ve bir çoğaltım hakları kuruluşuna kayıtlı olan diğer kullanıcılar, bu amaçla kendilerine verilen lisanslara uygun şekilde kopyalar oluşturabilirler. Ülkenizdeki yetkili çoğaltım hakları kuruluşunu bulmak için www.ifro.org adresini ziyaret edebilirsiniz.

1919-2019 ILO-Türkiye İlişkilerinin Yüzyılı

Mesut Gülmez / Uluslararası Çalışma Örgütü – Ankara, 2019

ISBN: 978-92-2-133934-2

978-92-2-133935-9 (web pdf)

ILO yayınlarında Birleşmiş Milletler'in uygulamaları doğrultusunda kullanılan tanımlamalar ve bu yayınlar içindeki materyal sunumları, herhangi bir ülke, bölge veya toprağın veya bunların makamlarının yasal statüsüyle veya bunların sınırlarıyla ilgili olarak Uluslararası Çalışma Örgütü'nün herhangi bir görüşünün ifadesini hiç bir şekilde teşkil etmez.

İmzalı makalelerde, çalışmalarda ve diğer katkılarda ifade edilen görüşlerin sorumluluğu tamamen kendi yazarlarına aittir ve yayın, içinde ifade edilen görüşlerin Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından bir onamasını teşkil etmez.

Firmaların ve ticari ürünlerin ve süreçlerin adlarına yapılan göndermeler bunların Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından bir onayı anlamına gelmez; belli bir firmanın, ticari ürünün veya sürecin adının belirtilmemesi ise bunların onaylanmadığına dair bir işaret değildir.

ILO yayınları ve dijital ürünleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için www.ilo.org/publns adresini ziyaret edebilirsiniz.

ILO Türkiye Ofisi tarafından Türkiye'de basılmıştır.

ILO Türkiye Ofisi

Ferit Recai Ertuğrul Caddesi No. 4, 06450 Oran, Ankara

İçindekiler

İçindekiler.....	3
Çizelgeler Listesi.....	19
Ek Çizelgeler Listesi.....	20
Belgeler ve Fotoğraflar Listesi.....	21
Seçilmiş Belgeler.....	25
Kısaltmalar.....	27
Önsöz.....	33
Bir Başka Önsöz.....	35
1. Başlık.....	35
İki 1919.....	35
2. Başlık.....	38
Hüzün Dolu Mutlu Bir Yolculuk.....	38
3. Başlık.....	43
Arşiv Sorunu Bitmeyecek mi?.....	43
4. Başlık.....	48
Dilerim ki Yasakların Sonu Gelir.....	48

BİRİNCİ KESİM

BİRİNCİ BÖLÜM

İLK İLİŞKİLER, İLK ON YIL

KURTULUŞ, KURULUŞ VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ (1920-1930)

I. KURTULUŞ VE KURULUŞ YILLARINDA İLK İLİŞKİLER.....	54
1. Yayın İstekleriyle Başlayan İlk İlişkiler.....	54
a. Adsız, İmzasız ve Unvansız İlk Mektup.....	55
b. Albert Thomas'ın Unvanlı Yanıtı.....	57
c. Adsız, İmzalı ve Unvanlı İkinci Mektup.....	59
d. Albert Thomas'ın Yanıtı.....	60
e. Telefonla Katalog İstenmesi ve Yazılı Yanıt.....	61
2. "Çukri", Yani Şükrü Kimdir?.....	62
3. Türkiye Lozan Delegasyonu'na Yayınların Bırakılması.....	64
4. İmparatorluk Vekâleti'nin İsteği Üzerine Mektup ve ILO'nun Yanıtı.....	65

II. EREĞLİ KÖMÜR HAVZASI YASALARIYLA İLGİLİ

YAZIŞMALAR	67
1. Harold Butler'ın Mektubu.....	67
2. Lozan Barış Konferansı Türkiye Delegasyonu Genel Sekreteri'nin Yanıtı.....	69
3. Butler'ın İkinci Mektubu ve Tevfik Kâmil'in Yanıtı.....	69
4. Thomas'ın Tevfik Kâmil'e Yanıtı ve Diğer Mektupları: Yayın Değişiminde Süreklilik Sağlama Önerisi.....	70

III. İŞ KANUNU LÂYİHALARI VE YAZIŞMALAR

1. 1924 ve 1925 İş Kanunu Lâyihalarıyla İlgili Yazışmalar.....	72
a. Mesai Kanunu Lâyihası'nda Uluslararası Gönderme.....	73
b. İş Mecellesi Lâyihası'na İlişkin Yazışmalar.....	74
aa. Albert Thomas'ın Ticaret Vekili'ne Mektubu.....	74
bb. Tasarının ILO'ya Verilmesi ve Konsolos'un Yanlış Bilgi Vermesi.....	75
cc. Tasarı Hakkında Bir Not ve Direktör Raporu.....	77
dd. Butler'ın Mektubu ve Tasarının Yayınlanması.....	78
ee. Yanıltıcı Bilgi Üzerine İç Yazışma Notları.....	78
ff. Thomas'ın Ticaret Vekili'ne Mektubu.....	79
2. ILO Yayınlarında İlk Türkiye Haberleri.....	80
a. Thomas'ın Yıllık Raporu (1926).....	80
b. Informations Sociales'de Türkiye'den Haberler.....	81
3. İstanbul ve Ankara'da İlk ILO Misyonu ve Maurette'in Notları.....	82
4. Konsolos, Elçi ve Thomas'ın Yazışmaları.....	85
a. Konsolosun Tasarını ILO'ya Göndermesi.....	85
b. Bilimsel ve Belgesel İşbirliği.....	85
c. Elçinin Yanıltıcı Bilgiyi Düzeltmesi.....	86
d. Yayın İstekleriyle İlgili Yazışmalar.....	86
e. Bilimsel ve Belgesel İşbirliği Yapılan Bir Konu.....	87
5. 1927 İş Kanunu Lâyihası'na İlişkin Yazışmalar.....	88
a. Yerel Basında İş Kanunu Lâyihası ve Fransızca Çevirisi.....	88
b. İş Kanunu Lâyihası'nın Kadük Olması.....	89
c. İş Kanunu Lâyihası'nın Fransızca Çevirisi.....	89
6. Hafta Tatili Hakkında Kanun İçin Yazışmalar.....	90
7. Ekonomi Enstitüsü Kurulması ve Yayın Gönderilmesi.....	91

IV. İLİŞKİLERİ GELİŞTİRME ÇABALARI VE İŞBİRLİĞİ PROGRAMI	92
1. Thomas ve Müşfik Selami Görüşmesi.....	92
2. Zamana Yayılmış Bir İşbirliği Programı Önerisi.....	93
a. İşbirliği Programının Özelliği, Kapsam ve İçeriği.....	94
b. İşbirliği Programı Çerçevesinde Bilgi Verilmesi İstenen Sorunlar.....	96
c. İşbirliği Programı Sonrasındaki Yazışmalar.....	98
3. Thomas'ın 1930 Yıllık Raporu.....	99
V. GENEL DEĞERLENDİRME	99

İKİNCİ BÖLÜM

İŞ KANUNU'NA DOĞRU

LÂYİHALAR VE TÜRKİYE MİSYONLARI (1931-1936)

I. 1931 İŞ KANUNU LÂYİHASINA İLİŞKİN YAZIŞMALAR	106
1. Yaşam Öyküsünün ILO-Türkiye Yazışmaları Boyutu.....	106
a. Mustafa Şeref Bey'in Cenevre'de ILO İle Görüşüp Görüşmediği Sorunu.....	106
b. Thomas'ın Mehmet Ali Bey'i Kabul Etmesi ve Tasarının Çevirisini İstemesi.....	107
2. Mustafa Şeref Bey'in Cenevre'de ILO İle Görüşüğünü Belirtmesi.....	109
a. Akşam Gazetesi'nin Haberi.....	109
b. Mustafa Şeref Bey'in Konuşması ve Fransızca Çevirinin Gönderilmesi.....	110
c. Tasarının Çevirisinin ILO'ya Ulaşması ve ILO'nun İncelemesi.....	112
II. 1932 İŞ KANUNU LÂYİHASINA İLİŞKİN YAZIŞMALAR	112
1. Yaşam Öyküsünün ILO-Türkiye Yazışmaları Boyutu.....	113
a. İlk Çarpıcı Değerlendirme: İşçileri Koruyan Bir Anıt.....	113
b. Tasarının Türkçe Metninin İstenmesi.....	114
c. Tasarının Geniş Ölçüde Sözleşmelere Uygun Olduğu.....	115
III. C. W. H. WEAVER MİSYONU	116
1. Weaver'ın Görevlendirilmesine İlişkin Yazışmalar.....	116
2. Weaver'ın Misyon İzlenimleri.....	117
IV. 1934 İŞ KANUNU LÂYİHASINA İLİŞKİN YAZIŞMALAR VE ÖRGÜT DIŞINDAN İLK YABANCI UZMAN	119
1. Yaşam Öyküsünün Uluslararası Boyutu.....	120
a. Örgüt İlkelerinden Esinlenen Tasarı Hazırlanmış.....	120
b. Tasarının Meclis'e Sunulması, Ama ILO'ya Bilgi Verilmemesi.....	121

c. İş Kanunu'nun Kabul Edilmesi Öncesinde Onay Vaadi.....	122
d. Direktör Raporu.....	125
e. Hükümet Delegatesi N. Sadak'ın Konuşması.....	125
2. İş ve İşçiler Bürosu'nda Bir Yabancı Uzman: Dr. Oscar Weigert.....	126
a. Mesai Müşaviri Weigert'in Özgeçmişi.....	126
b. Oscar Weigert'in ILO İle Yazışmaları.....	128
c. Weigert'in İş Kanunu'na İlişkin Bazı Değerlendirmeleri.....	130
d. Weigert'in 46 Sayılı Sözleşmenin Onaylanmasını Erteleme Önerisi.....	132
VI. MAURETTE'İN TÜRKİYE MİSYONU.....	133
1. Maurette'in Türkiye'de Karşılanması ve Yaptığı Görüşmeler.....	133
2. İstanbul'da Büyükdere Kiprit ve Cibali Sigara Fabrikaları Ziyaretleri.....	134
3. Ankara Ziyareti ve Örgüt Konusunda Büyük Bilgisizlik.....	135
4. İş Kanunu Lâyhası ve Weigert'e Eleştiriler.....	136
5. Ekonomi Politikası, Sanayileşme ve Yarattığı Sosyal Sorun.....	138
6. Sonuç: ILO'nun Yöneticilere Tanıtılması ve 'Gezgin Muhabirlik' Önerisi.....	140
VI. İŞ KANUNU'NUN ÇEVİRİSİ SORUNU VE UYGULANMASINA İLİŞKİN YAZIŞMALAR.....	142
1. Fransızca Çeviriyi Osmay'ın Yapması ve İlk Taslağı Göndermesi.....	142
2. İş Kanunu'nun Sosyal Yardımlar Faslıının Tanıtılması.....	143
3. Çeviri Taslağına İlişkin Görüş Bildirmenin Gecikmesi.....	143
4. Osmay'ın Uygulama Hazırlıkları Konusunda Bilgi İstemesi.....	144
5. "İşlerim Başımdan Aşmıştır".....	145
6. Çeviride Göze Çarpan Aykırılıklar Olması.....	146
7. Direktör'ün Yıllık Raporu.....	146
VII. GENEL DEĞERLENDİRME.....	147

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜYELİĞE DOĞRU

İLK DÜŞÜNCELER VE GÖZLEMCİ DELEGELİK DÖNEMİ

(1920-1932)

I. LOZAN KONFERANSI'NDA MİLLETLER CEMİYETİ ÜYELİĞİ SORUNU.....	154
1. Lord Curzon'un ve İsmet Paşa'nın Açıklamaları.....	154
2. Bir Erken Değerlendirme.....	158
3. İsmet Paşa'nın Ankara'ya Telgrafi.....	159
4. Mustafa Kemal ve Milletler Cemiyeti Üyeliği.....	160

II. TÜRKİYE’NİN ÜYELİĞİ SORUNU VE ILO’NUN YAKLAŞIMI	161
1. ILO’da Üyelikle İlgili İç Yazışmalar	161
2. Thomas’ın Yıllık Raporları ve Üyelik Sorunu	162
a. 1924 Raporu	163
b. 1925 Raporu	164
3. Konferans’ın Açılışına Katılma Daveti ve Olumlu Yanıt	165
III. MAURETTE’İN TÜRKİYE MİSYONU NOTLARI VE ÜYELİK SORUNU	166
1. Tevfik Rüştü Bey’in Albert Thomas’ı Ziyaret Etmesi	167
2. Maurette Misyonunun Amacı	168
3. İşbirliği Seçenekleri	169
4. Maurette Misyonu Sonrasındaki Gelişmeler	171
a. Direktör’ün 1926 Yıllık Raporu	171
b. Hariciye Vekâleti’nin Örgüt’e Katılma Teklifi	172
IV. GÖZLEMCİ DELEGELER VE YAPTIKLARI KONUŞMALAR	173
1. İlk Gözlemci Delege Şükrü Bey ve Yaptığı Konuşma	173
a. Konferans Başkanının Hoşgeldin Konuşması	173
b. Şükrü Bey’in Konuşması	174
c. Yetkileri Denetleme Komisyonu’nun Kararı	176
d. Albert Thomas’ın ve Tevfik Rüştü Bey’in Telgrafları	176
2. Mehmet Münir Bey ve Konuşmaları: 1928, 1929 ve 1930 Konferansları	177
a. Thomas’ın 1928 Yıllık Raporu	178
b. 1928 Konferansı’na Mehmet Münir Bey’in Katılması ve Konuşması	178
c. 1929 Konferansı ve Mehmet Münir Bey’in Konuşmaması	181
d. 1930 Konferansı ve Mehmet Münir Bey’in Konuşmaması	181
e. 1931 Konferansı ve Cemal Hüsnü Bey’in Konuşması	182
3. Örgüt Üyelğine Doğru İlk Gizli Adımlar: 1931 Konferansı Sonrası	183
a. Gizli Telefon Görüşmesinin İçeriği: İç Yazışma Notu	184
b. Tevfik Rüştü Bey’in Meclis’te Açıklama Yapması	186
c. Marius Viple’nin Cemal Hüsnü Bey’e Kişisel ve Gizli Mektubu	188
d. Cemal Hüsnü Bey’in Marius Viple’e Yanıtı	191
e. Kısa Bir Değerlendirme	191
4. Mehmet Ali Fuat Bey’in 1932 Konferansı’na Katılması ve Konuşması	192
a. Konferans Başkanı’nın “Hoşgeldin” Konuşması	193

b. Mehmet Ali Fuat Bey'in Konuşması ve Üyelik Sorunu.....	193
c. Justin Godar'ın Konuşması.....	195
V. GENEL DEĞERLENDİRME.....	196

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MİLLETLER CEMİYETİ'NE VE ULUSLARARASI

ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ'NE ÜYELİK SÜRECİ VE SONRASI (1932-1939)

I. ÜYELİK SÜRECİ VE AÇIKLIK KAZANMASI.....	201
II. TÜRK-SOYDET İLİŞKİLERİ VE ÜYELİK İÇİN	
ÖN İNCELEME YAPILMASI.....	203
1. Sovyetlerle Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmaları.....	203
2. Üyelik İçin Ön İncelemeler Yapılması.....	206
a. Paris Büyük Elçisi'nden İvedi Görüş İstenmesi.....	206
b. Üye Devletlerin Yükümlülüklerinin Kapsamı.....	207
c. Paris Büyük Elçisi'nin Görüşü.....	208
d. Değerlendirme.....	211
III. ÜYELİK SÜRECİNİN SON EVRESİ VE GERÇEKLEŞMESİ.....	211
1. Tefvik Rüştü Bey'in Genel Sekreter Yardımcısıyla Görüşmesi.....	212
2. 29 Devletin Üyeliğe Davet Önerisi ve Görüşmeler.....	213
3. Olağanüstü Toplantı ve Üyelik Daveti Önerisinin Kabulü.....	214
4. Hymans'ın Drummond'a ve Drummond'un Cemal Hüsnü Bey'e Mektupları.....	216
5. TBMM'nin Üyelik Davetini Kabul Kararı ve Tefvik Rüştü Bey'in Bildirmesi.....	218
6. Tefvik Rüştü Bey'in SSCB Maslahatgüzarı'na Güvence Mektupları.....	219
7. Genel Kurul Bürosu'nun Karar Tasarısı.....	222
8. Tefvik Rüştü Bey'in Genel Kurul'a Katılmaması.....	223
9. Milletler Cemiyeti Genel Kurulu'nun Üyeliğe Kabul Kararı ve Sonrası.....	223
IV. ÜYELİK SONRASINDA TÜRKİYE-ILO İLİŞKİLERİ.....	225
1. Butler'ın Kutlaması ve Tefvik Rüştü Bey'in Yanıtı.....	225
2. Üyelik Sonrasında Anayasal Yükümlülüklerin Anımsatılması.....	226
a. Üyelik Öncesinde Başlayan Anımsatma.....	226
b. Üyelik Sonrasındaki İlk Anımsatmalar.....	227
c. Butler'ın Kapsamlı Anımsatması.....	229
d. Tefvik Rüştü Bey'in Yanıtı ve Butler'ın Mektupları.....	232
e. Tam Delegasyonla Katılma Anımsatması.....	233

3. Soruşturma Komisyonu İçin Üye Belirlenmesi İsteği.....	234
V. GENEL DEĞERLENDİRME	236

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÜYELİK SONRASINDA KONFERANSLARA KATILIM VE YÜZYÜZE GELİNEREK YÜKÜMLÜLÜKLER SORUNU (1933-1939)

I. İŞ KANUNU ÖNCESİ	242
1. 1933 Konferansı'na Katılım ve Yetkili Makama Sunma Yükümlülüğü.....	243
a. Konferans'a Katılım ve Başkanın Türkiye'yi Selamlaması.....	243
b. Yetkili Makama Sunma Yükümlülüğü.....	245
2. 1934 Konferansı: Katılım, Yükümlülüklerin Anımsatılması ve Raporlar.....	245
a. Konferans'a Eksik Katılım.....	246
b. Konferans Belgelerinin Gönderilmesi ve Yükümlülüklerin Anımsatılması.....	246
c. Cemal Hüsnü Bey'in Raporu.....	248
d. Mukdim Osman'ın Raporu.....	250
3. Onaylanabilecek Sözleşmeler Konusunda İncelemeler Yapılması.....	251
a. Mukdim Osman'ın Muhtırası.....	251
b. Hariciye Vekâleti Baş Hukuk Müşavirinin Görüşü.....	253
c. Hariciye Vekâleti Daire IV Şefinin Görüşü.....	255
d. Hariciye Vekâleti'nin Âli İktisat Meclisi'ne Yazısı.....	257
e. Milletler Cemiyeti Daimi Delegatesinin Hariciye Vekili'ne Mektubu.....	258
4. 1935 Konferansı: Katılım, Yükümlülüklerin Anımsatılması ve Raporlar.....	258
a. Eksik Delegasyonla Katılım ve Cemal Hüsnü Bey'in Konuşması.....	259
b. Cemal Hüsnü Bey'in Dış Bakanlığı'na Raporu.....	261
c. Yükümlülüklerin Anımsatılması ve Yazışmalar.....	262
II. İŞ KANUNU SONRASI	264
1. 1936 Konferansı: Katılım, Yükümlülüklerin Anımsatılması ve Raporlar.....	264
a. Eksik Delegasyonla Katılım ve Sadak'ın Konuşması.....	265
b. Yükümlülüklerin Anımsatılması ve Yazışmalar.....	266
c. "Müşahit" ve "Murahhas" Karışıklığı.....	267
2. 1937 Konferansı: Katılım, Yükümlülüklerin Anımsatılması ve Raporlar.....	268

a. Eksik Delegasyonla Katılım.....	268
b. Yükümlülüklerin Anımsatılması ve Yazışmalar.....	268
c. Yetkili Makama Sunma Süresinin Dolduğu Uyarısı.....	269
d. Onaylamadığımız Beş Sözleşme Konusunda Rapor İstenmesi.....	270
3. 1938 Konferansı: Katılım, Yükümlülüklerin Anımsatılması ve Raporlar.....	271
a. Eksik Delegasyonla Katılım ve Sadak'ın Konuşması.....	271
b. Yükümlülüklerin Anımsatılması ve Yazışmalar.....	272
c. Yetkili Makama Sunma Süresinin Dolduğu Uyarısı ve Onay Durumu.....	272
d. 1939 Konferans Gündemi Belgelerinin Gönderilmesi.....	275
4. 1939 Konferansı: Katılım, Yükümlülüklerin Anımsatılması ve Raporlar.....	275
a. Konferans'a Aktif ve Teknik Konferansa Hiç Katılmama Kararları.....	275
b. Onaya Sunma.....	276
c. Yıllık Rapor Sunma Yükümlülüğü.....	277
III. YETKİLİ MAKAMA SUNMA YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN KAPSAMI SORUNU.....	278
1. Hariciye ve İktisat Vekâletleri Arasında Görüş Ayrılığı.....	278
2. Mukdim Osmay'ın Görüşüne Başvurulması.....	281
3. Osmay'ın Görüşü.....	283
4. Hariciye Vekâleti'nden İktisat Vekâleti'ne Tarihsiz Bir Başka Mektup.....	284
5. Görüş ve Değerlendirmem.....	287
IV. GENEL DEĞERLENDİRME.....	289

ALTINCI BÖLÜM

İLK ONAYDAN 2. SAVAŞ SONRASI ONAYLARA GEREKÇELER, İLK RAPORLAR VE İLK GÖZLEMLER (1937-1961)

I. ONAY DÜŞÜNCESİ VE YÜKÜMLÜLÜĞÜ İLE İLGİLİ İLK ANIMSATMALAR.....	296
1. Onay Öncesi İlk Düşünceler.....	296
2. Onay Kararı ve Resmî İşlemler.....	299
II. BAZI SÖZLEŞMELERİ ONAYLAMAMA VE 45 SAYILI SÖZLEŞMEYİ ONAYLAMA GEREKÇELERİ.....	300
1. Genel Olarak.....	301

2. Bazı Sözleşmeleri Onaylamama Gerekçeleri.....	302
3. 45 Sayılı Sözleşmeyi Onaylama Gerekçeleri.....	303
4. Onay Kanunu Teklifinde Değişiklik ve Görüşülmesi.....	304
III. ONAY SONRASI İŞLEMLER	306
1. Onayın Milletler Cemiyeti'ne Bildirilmesi Uyarısı.....	306
2. Onayın Milletler Cemiyeti'ne Bildirilmesi.....	307
3. Türkiye Reiscümhuru Kemal Atatürk'ün Onay Belgesi.....	308
4. Tescil Sonrası Yazışmalar.....	308
5. Türkiye'nin 1938 Sonunda Durumu.....	311
IV. İLK YILLIK RAPOR VE UZMANLAR KOMİSYONU	
GÖZLEMLERİ	312
1. İlk Yıllık Raporun İstenmesi.....	312
2. Uzmanlar Komisyonu'nun Bilinmeyen İlk Gözlem(ler)i.....	313
a. Raporsuz ve Gözlemsiz 2. Savaş Yılları.....	313
b. Ve İlk Rapor.....	314
c. Gecikmeli Rapor ve Tek Cümlelik Gözlem.....	315
d. Gecikmeli Rapor Gönderme Geleneğinin Oluşması.....	316
V. 2. SAVAŞ SONRASINDA ONAYLANAN SÖZLEŞMELER VE	
YÜKÜMLÜLÜKLER	317
1. CHP Döneminde Onaylanan Sözleşmeler ve Gerekçeleri.....	317
a. Anayasa Değişikliklerinin Onaylanması.....	318
b. Sözleşmelerin Onay İşlemleri.....	319
c. Sözleşmelerin Onay Gerekçeleri.....	320
d. Onaydan Doğan Yükümlülükler.....	322
aa. Rapor Gönderme Yükümlülüğü.....	323
bb. İlk Rapor ve İlk Gözlemlerden Örnekler.....	324
2. DP Döneminde Onaylanan Sözleşmeler ve Gerekçeleri.....	329
a. Sözleşmelerin Onanması İşlemleri.....	329
b. Sözleşmeleri Onama Gerekçeleri.....	331
c. Onaydan Doğan Yükümlülükler.....	333
3. MBK Döneminde Onaylanan Sözleşmeler ve Gerekçeleri.....	334
a. Sözleşmelerin Onanması İşlemleri.....	335
b. Sözleşmeleri Onama Gerekçeleri.....	336
VI. GENEL DEĞERLENDİRME	337

YEDİNCİ BÖLÜM

2. SAVAŞ YILLARINDA VE SONRASINDA İLİŞKİLER

İLK VE İKİNCİ YÖNETİM KONSEYİ ÜYELİKLERİ,

İSTANBUL VE ANKARA ILO OFİSLERİNİN KURULMASI (1940-1976)

I. 2. SAVAŞ SONRASININ GENEL GÖRÜNÜMÜ	344
1. Türkiye'deki Gelişmeler.....	344
2. Örgüt'teki Gelişmeler.....	345
II. 2. SAVAŞ YILLARINDA YAZIŞMALAR VE KONFERANSLARA KATILIM (1940-1946)	348
1. ILO'nun Kanada'ya Taşınması ve Osmay-Erteğün Yazışmaları.....	349
2. Aidat Borcunun Ödenmesi.....	352
3. 1941 Konferansı ve Türkiye'nin Katılmaması.....	353
4. Filadelfiya Konferansı, Türkiye'nin Katılması ve Aidat Borcu.....	356
a. Filadelfiya Konferansı Yazışmaları ve Aidat Borcu Sorunu.....	356
b. Filadelfiya Konferansı'na Politik Delegasyonla Katılma.....	358
5. Paris Konferansı'na Katılım ve Anayasa Değişiklikleri.....	360
6. Montréal Konferansı, Tam Delegasyonla İlk Ama Geç Katılım ve Anayasa Değişiklikleri.....	361
III. 2. SAVAŞ SONRASINDA İLK YASAL DÜZENLEMELER VE ILO	362
1. 2. Savaş Sonrasında İlk Düzenleme: Çalışma Bakanlığı'nın Kurulması.....	362
2. İşçi Sigortaları Alanında İlk Yasal Düzenlemeler.....	364
a. İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu.....	365
b. İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu.....	365
c. İş ve İşçi Bulma Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun.....	366
d. Yeni Düzenlemelerin Uluslararası Çalışma Kamuoynuna Tanıtılması.....	367
IV. İŞ KAZALARI SİGORTASINI UYGULAMAYA KOYMA HAZIRLIKLARI	368
1. Brezilya ve Kaliforniya Malûliyet Baremlerinin Sağlanması İsteği.....	368
2. Brezilya, Ontario ve Kaliforniya Baremlerini Elde Etme Çabaları.....	370
3. Kaliforniya Bareminin İletilmesi ve Brezilya Bareminin Araştırılması.....	372
4. Brezilya Bareminin Bulunması ve İletilmesi.....	373
5. Barem Elde Etme Sürecinin Düşündürdükleri.....	375

V. 2. SAVAŞ SONRASINDA İLK YÖNETİM KONSEYİ ÜYELİĞİ	376
1. İstanbul'da Yakın ve Orta Doğu Bölgesel Toplantısı.....	376
2. 2. Savaş Öncesi ve Sonrasında Yönetim Konseyi ve Türkiye'nin Durumu.....	377
3. Türkiye'nin İlk Yönetim Konseyi Üyeliği ve Sonrası.....	379
a. Üyelik Görevine Hazırlık Yazışmaları.....	379
b. Yönetim Konseyi Oturumları ve Katılan Üyeler.....	382
4. Türkiye'nin Yönetim Konseyi Üyesi Olmadığı Yıllar.....	384
5. Türkiye'nin İkinci Yönetim Konseyi Üyelik Dönemi ve Sonrası (1954-1960).....	385
a. Üyeliğin İkinci Döneminde Durum ve Toplantılar.....	386
b. David A. Morse'un Türkiye Ziyareti.....	387
c. Kömür Sanayisi Komisyonu'na Toplantı Daveti.....	388
d. Sağlanan Teknik Yardımlar ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi Sorunu.....	388
e. Konsey Üyeliği Sonrasında İlişkiler.....	390
f. Üyelik Döneminde Konferans Komisyonu Raporları.....	392
VI. ULUSAL MUHABİRLİK UYGULAMASININ BAŞLAMASI VE İSTANBUL'DA BÖLGESEL, ANKARA'DA ÜLKESEL OFİSLERİN KURULMASI	394
1. Fadıl Hakkı Sur'un ve Cahit Talas'ın Ulusal Muhabir Olarak Atanmaları.....	394
2. Yakın ve Orta Doğu İş Gücü Faaliyet Merkezi'nden ILO Türkiye Ofisine.....	396
a. Yakın ve Orta Doğu İş Gücü Faaliyet Merkezi ve Direktörleri.....	396
b. Yakın ve Orta Doğu Çalışma Enstitüsü Kurulması ve Sonrası.....	399
c. Türkiye ILO Ofisi Kurulmasına Doğru ve Ofis Direktörleri (1976-2015).....	402
VII. GENEL DEĞERLENDİRME	403

SEKİZİNCİ BÖLÜM

YAYIN, BELGE VE BİLGİ İSTEKLERİ VE DAĞITIM SORUNU (1931-1981)

I. İŞ KANUNU ÖNCESİ VE ÖRGÜT'E ÜYELİK SONRASI	410
1. Diplomatlar ve Hariciye Vekili İle ILO Arasındaki Yazışmalar.....	411
a. Dünya Ekonomik Kriziyle İlgili Rapor İstemi.....	411

b. Hava Trafığı Personelinin Çalışma Koşulları Konusunda Bilgi İstenmesi.....	412
c. İş Bulma Büroları ve İş Kazaları Konularında Bilgi İstenmesi.....	413
2. Mukdim Osmay ve ILO İle Üst Yöneticiler Arasında Yazışmalar.....	414
a. Banka Bültenleri İle Uluslararası Çalışma Dergisi'nin Değişimi.....	414
b. Sümerbank'ta Çalışma Koşulları İçin Bilgi İstenmesi.....	416
c. Kooperatifler Konusunda Yayın İstenmesi.....	417
d. İş ve İşçiler Bürosu Reisi'nin / Reisliği'nin Yayın İstekleri.....	418
e. ILO Yayınlarının Nereye Gönderileceği Sorunu 1937.....	419
f. İş Dairesi Reisi'nin Listeli Yayın İstemi.....	419
g. Sanayi Umum Müdürü'nün Sosyal Sigortalar İçin Yayın İstemesi.....	423
h. Teftiş ve Murakabe Heyeti Reisi'nin Sosyal Sigortalar İçin Yayın İstemesi.....	424
i. Hachette Yayınevi'nin ILO Yayınlarının Dağıtımını Yapması.....	426
II. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA YAYIN İSTEKLERİ.....	426
1. İşçi Delegatesi Kemal Erçetin'in Yayın İstekleri (1950).....	427
2. Diplomatik Temsilcilerin ve ILO'nun Yayın İstekleri.....	430
III. TÜRKİYE'YE GÖNDERİLEN YAYINLARIN DAĞITIMI SORUNU.....	431
1. Ulusal Muhabir Fadıl Hakkı Sur'un Mektubu.....	431
2. Dağıtım Sorunu ve ILO'nun Merkezi Yayın İlkelerinin Açıklanması.....	432
IV. 1940'Lİ YILLARIN SONUNDAN 1980'Lİ YILLARA YAYIN İSTEKLERİ.....	434
1. İşçi Sigortaları Kurumu ile İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun Yayın İstekleri.....	434
2. Çalışma Bakanlığı Araştırma Kurulu Başkanlığı'nın Yayın İstekleri.....	436
3. Yakın ve Orta Doğu İş Gücü Faaliyet Merkezi Direktörlerinden Yayın İstekleri.....	438
4. Diplomatik Temsilcilerin ve ILO'nun Yayın İstekleri.....	442
V. GENEL DEĞERLENDİRME.....	448

DOKUZUNCU BÖLÜM

1961 ANAYASASI'NDAN GÜNÜMÜZE ONAY POLİTİKASI (1961-2015)

I. 1961 ANAYASASI DÖNEMİ (1961-1980).....	458
1. Onaysız İnönü Koalisyon Hükümetleri Dönemi (1961-1965).....	458
2. Demirel Hükümetleri Dönemi (1965-1971).....	458

a. Ücret Eşitliği Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	459
b. İş ve Meslekte Ayrımcılık Yapılmaması Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	461
c. Radyasyonlara Karşı Korunma Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	461
d. Makinalardan Korunma Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	466
e. Son Maddelerin Gözden Geçirilmesi Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	466
f. Tarımda Asgari Ücret Saptama Yöntemleri Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	467
3. Ara Rejim Hükümetleri Dönemi (1971-1974).....	468
a. Asgari Ücret Saptama Usulleri Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	469
4. Ecevit ve Demirel'in Koalisyon Hükümetleri (1974-1980).....	472
a. Asgari Norm Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	472
b. Sosyal Güvenlikte Eşit İşlem Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	474
c. Azami Ağırlık Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	475
d. İstihdam Politikası Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	476
II. MİLLİ GÜVENLİK KONSEYİ DÖNEMİ (1980-1983).....	478
1. Onay İşlemleri Konusunda Yetkili Organlar.....	479
2. Onay İşlemleri Başlatılan Ama Sonuçlandırılmayan Sözleşme.....	479
a. Gençlerin Tıbbî Muayenesi Sözleşmesi'nin Onay İşlemleri ve Gerekçesi.....	480
b. Danışma Meclisi Görüşmeleri.....	482
c. Millî Güvenlik Konseyi Görüşmeleri.....	483
d. Onay İşleminin Tamamlanmaması.....	484
III. TEK ONAYLI ANAP HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ: 1983-1991.....	484
1. Onaylanmasına “Manî” Bulunmayan Sözleşmeler.....	485
2. Sanayide Asgari Yaş Sözleşmesi'ne İlişkin Komisyon Raporu.....	486
3. Yeraltı İşlerinde Asgari Yaş Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	487
IV. DYP-SHP HÜKÜMETİ DÖNEMİ:	
ONAY POLİTİKASINDA GEÇİCİ BİR SAPMA (1992-1995).....	487
1. ANAP Döneminden Kalan Sözleşmelerin Onaylanması.....	488
a. Sanayide Asgari Yaş Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	489
b. İnsan Kaynaklarının Değerlendirilmesi Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	489
c. Üçlü Danışmalar Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	490

3. Sendikal Haklar Sözleşmelerinin Onaylanmasında Geçici Sapma.....	491
a. Sendika Özgürlüğü Sözleşmesi'nin Onaylanması	491
b. Kamu Yönetiminde Çalışma İlişkileri Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	493
c. Çalışan Temsilcileri Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	494
4. Vetolu İş Güvencesi Sözleşmesi'nin Onay İşlem ve Gerekçeleri.....	495
a. Vetolu Onay İşlemleri.....	495
b. Onayı Uygun Bulma Kanununun Hükümet Gerekçesi.....	495
c. Özal'ın ve ANAP'lı Bir Üyenin Veto Gerekçeleri.....	496
d. Dışişleri Komisyonu'nun Vetoya Karşı Çıkması.....	497
e. Görüşmeler ve Onay Sürecinin Sonlanması.....	498
V. REFAH-YOL VE ANA-SOL HÜKÜMETLERİ DÖNEMLERİ.....	499
1. Zorla Çalıştırma Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	499
2. Asgari Yaş Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	500
3. Engellilerin Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	501
4. Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	503
VI. AKP HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ (2002-2019).....	503
1. Karayolu Taşımacılığında Çalışma ve Dinlenme Süreleri Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	506
2. İş Sağlığı ve Güvenliği Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	507
3. İş Sağlığı Hizmetleri Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	508
4. İş Sağlığı ve Güvenliğini Geliştirme Çerçeve Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	509
5. İnşaat İşlerinde Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	509
6. Madenlerde Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	510
7. Deniz Çalışmasıyla İlgili Sözleşmelerin Onaylanması.....	511
a. Armatörün Sorumluluğu Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	511
b. Liman İşlerinde Sağlık ve Güvenlik Sözleşmesi'nin Onaylanması.....	512
c. Gemi Adamlarının Sağlığının Korunması ve Tıbbî Bakımı Sözleşmesi.....	512
VII. GENEL DEĞERLENDİRME.....	513

İKİNCİ KESİM

BİR BAŞKA SONUÇ

YÜZYILIN TÜRKİYE PROFİLİNDEN KESİTLER

1. BAŞLIK

**ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ,
BİR İNSAN HAKLARI KURULUŞUDUR..... 521**

2. BAŞLIK

**TÜRKİYE PROFİLİ'NİN İLK'LERİ VE
İLK'LER ÜZERİNE BAZI ERKEN SAPTAMALAR..... 523**

3. BAŞLIK

**KURALLAR SİSTEMİ, ONAY SAYISI VE DENETİM SİSTEMİ
BOYUTLARIYLA GENEL DURUM VE TÜRKİYE PROFİLİ..... 531**

4. BAŞLIK

**UZMANLAR KOMİTESİ GÖZLEMLERİ
BOYUTUYLA TÜRKİYE PROFİLİ..... 537**

1. Gözlemlerin ve Doğrudan İstemlerin
Sözleşme Kümelerine Göre Dağılımı (2013-2018)..... 538
2. Gözlemlerin Temel İnsan Hakları ve Yönetişim Sözleşmeleri
Kümelerine Göre Dağılımı (1989-2018)..... 540
3. Gözlemlerin Teknik Sözleşmelere Göre Dağılımı (1989-2018)..... 544

5. BAŞLIK

**KONFERANS KOMİSYONU TARTIŞMALARI
BOYUTUYLA TÜRKİYE PROFİLİ..... 547**

1. Sendikal Haklar Dışında İlk Özel Liste ve
Özel Paragraf Uygulamaları (1977-1983)..... 547
2. Bireysel Durumların Sözleşme Kümelerine Göre
Dağılımı (1985-2017)..... 551

6. BAŞLIK

**SENDİKAL ÖRGÜTLERİN GÖZLEMLERİ
BOYUTUYLA TÜRKİYE PROFİLİ..... 559**

1. Onaylanmayan Sözleşmeler İle Tavsiyelere İlişkin
Sendikal Gözlemler..... 559

2. Onaylanan Sözleşmelere İlişkin Sendikal Gözlemler.....	561
a. Sendikal Raporların Sendikaların Nitelik ve Düzeyine Göre Dağılımı.....	561
b. Sendikal Raporların Sözleşmelere Göre Dağılımı.....	564
c. 2019 Raporunda Sendikal Gözlemler.....	567

7. BAŞLIK

İÇERİK OLARAK KARARLAR VE GÖZLEMLER

BOYUTUYLA TÜRKİYE PROFİLİ	569
1. Sendikal Hak ve Özgürlükler.....	569
a. İlk Kararlar, İlk Gözlemler.....	570
b. 12 Eylül 1980 Sonrası: İlişkilerin En Zor Zamanı.....	572
c. Son Yıllardaki Gözlemlerden Örnekler.....	580
2. Diğer Sözleşmelere İlişkin Gözlemlerden Örnekler.....	585
a. Üçlü Danışmalar Sözleşmesi.....	585
b. İşçi Temsilcilerinin Korunması Sözleşmesi.....	586
c. İşçi Sağlığı ve Güvenliği Sözleşmesi.....	588

8. BAŞLIK

YÖNETİM KONSEYİ BOYUTUYLA TÜRKİYE PROFİLİ	593
1. Yönetim Konseyi'nin Yapısı ve Seçimler.....	593
2. Hükümet Kanadı Üyelerine Yönelik Saptamalar.....	594
3. İşveren Kanadı Üyelerine Yönelik Saptamalar.....	596
4. Değerlendirme Yerine Bir Soru.....	598

KAYNAKLAR	601
I. KİTAPLAR, MAKALELER, TUTANAKLAR.....	601
II. ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ ARŞİV DOSYALARI.....	640
III. MİLLETLER CEMİYETİ ARŞİV DOSYALARI.....	646

DİZİNLER

Ad Dizini.....	649
Genel Kavram Dizini.....	655

EK ÇİZELGELER	673
----------------------------	-----

ÇSG BAKANINA MEKTUP VE ÖZGEÇMİŞ	685
--	-----

SEÇİLMİŞ BELGELER	693
--------------------------------	-----

ÇİZELGELER LİSTESİ**BİRİNCİ KESİM****ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**

Çizelge 1 - Uluslararası Çalışma Konferanslarında Gözlemci Delegeeler (1927-1932).....	173
--	-----

BEŞİNCİ BÖLÜM

Çizelge 2 - Uluslararası Çalışma Konferansı'na Delege Olarak Katılma (1933-1939).....	259
Çizelge 3- Yetkili Makama Sunma, Onay ve Süre Durumları (1 Aralık 1938 İtibarıyla).....	273

ALTINCI BÖLÜM

Çizelge 4 - Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Onaylanan Sözleşmeler (1932-1950).....	318
Çizelge 5 - Demokrat Parti Döneminde Onaylanan Sözleşmeler (1950-1960).....	330
Çizelge 6 - Milli Birlik Komitesi Döneminde Onaylanan Sözleşmeler (1960)....	336

YEDİNCİ BÖLÜM

Çizelge 7 - Uluslararası Çalışma Konferansı'na Katılan Türkiye Delegasyonları (1944-1950).....	355
--	-----

DOKUZUNCU BÖLÜM

Çizelge 8 - Adalet Partisi Döneminde Onaylanan Sözleşmeler (1965-1971).....	459
Çizelge 9 - Ara Rejim Döneminde Onaylanan Sözleşme (1971-1974).....	468
Çizelge 10 - Ecevit ve Demirel Koalisyonları Dönemlerinde Onaylanan Sözleşmeler (1974-1980).....	474
Çizelge 11 - Milli Güvenlik Konseyi Döneminde Onaylanması Sonuçlanmayan Sözleşme (1980-1983).....	480
Çizelge 12 - Anavatan Partisi Döneminde Onaylanan Sözleşme (1983-1991).....	485
Çizelge 13 - DYP-SHP Koalisyon Hükümeti Döneminde Onaylanan Sözleşmeler (1992-1995).....	488
Çizelge 14 - Refah-Yol ve Ana-Sol Koalisyon Hükümetleri Dönemlerinde Onaylanan Sözleşmeler (1999-2001).....	501
Çizelge 15 - Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetleri Döneminde Onaylanan Sözleşmeler (2002-2019).....	506

İKİNCİ KESİM

BİR BAŞKA SONUÇ:

YÜZYILIN TÜRKİYE PROFİLİNDEN KESİTLER

Çizelge 16 - Uzmanlar Komisyonu Gözlem ve Doğrudan İstemlerinin Onaylanan Sözleşme Kümelerine Göre Dağılımı (2013-2018).....	538
Çizelge 17 - Temel İnsan Hakları ve Yönetişim Sözleşmelerine İlişkin Uzmanlar Komitesi Gözlemlerinin Yıllara ve Sözleşmelere Göre Dağılımı (1989-2018).....	541
Çizelge 18 - Temel İnsan Hakları Sözleşmelerine İlişkin Uzmanlar Komitesi Gözlemlerinin Dönemlere Göre Karşılaştırılması (1989-2018 ve 2004-2018).....	543
Çizelge 19 - Teknik Sözleşmelere İlişkin Uzmanlar Komitesi Gözlemlerinin Yıllara ve Sözleşmelere Göre Dağılımı (1989-2017).....	545
Çizelge 20 - Konferans Komisyonu'nda Tartışılan Bireysel Durumların Sözleşme Kümelerine Göre Dağılımı (1985-2017).....	551
Çizelge 21 - Konferans Komisyonu'nda Tartışılan Bireysel Durumların Yıllara ve Sözleşmelere Göre Dağılımı (1985-2018).....	553
Çizelge 22- Sendikal Gözlemlerin Sendikal Örgütlere ve Gözlem Sayılarına Göre Dağılımı (1995-2018).....	562
Çizelge 23- Sendikal Gözlemlerin Temel İnsan Hakları Sözleşmelerine Göre Dağılımı (1995-2018).....	564
Çizelge 24- Sendikal Gözlemlerin Yönetişim Sözleşmelerine Göre Dağılımı (1995-2018).....	565
Çizelge 25- Sendikal Gözlemlerin Teknik Sözleşmelere Göre Dağılımı (1995-2018).....	566
Çizelge 26- Türkiye'nin Yönetim Konseyi'nde Hükümet Kanadı Üyeliği (1948-2020).....	595

EK ÇİZELGELER LİSTESİ

Ek Çizelge 1 - Türkiye'nin Onayladığı Sözleşmeler (11.04.2019).....	673
Ek Çizelge 2 - Türkiye'nin Onayladığı Sözleşmelerin Siyasal Partilere ve Hükümetlere Göre Dağılımı (1938-2019).....	677
Ek Çizelge 3 - Uluslararası Çalışma Konferansı'na Katılan Türkiye Delegasyonları (1933-1960).....	681

BELGELER VE FOTOĞRAFLAR LİSTESİ**BİRİNCİ KESİM****BİRİNCİ BÖLÜM**

Kapak foto 1- 1919 logosu ve ilk ILO binası (1920-1926).....	51
Belge 1 - Adsız, imzasız ve unvansız ilk mektup.....	56
Foto 2 - Albert Thomas, İlk ILO Direktörü (1919-1932).....	57
Belge 2 - Adsız, imzalı ve unvanlı ikinci mektup.....	59
Belge 3 - İmparatorluk Vekâleti'nin isteği üzerine yazılan mektup.....	65
Foto 3 - 1926 logosu.....	80
Foto 4 - Fernand Maurette, Araştırma Şubesi Şefi.....	82

İKİNCİ BÖLÜM

Kapak foto 1 - 1919 UÇK Delegeleri.....	103
Belge 1 - Fransızca Akşam Gazetesi kesiği, 8 Aralık 1931.....	110
Belge 2 – Projet de code du travail, 161 maddelik İş Kanunu Tasarısı kapağı.....	111
Foto 2- Harold Butler ve John Winant, ILO ikinci ve üçüncü Direktörleri.....	115
Belge 3 - C. W. H. Weaver Misyonu elyazısı notlarını.....	116
Foto 3 - Enis Behiç Koryürek, İş ve İşçiler Bürosu ve İş Dairesi Reisi, ilk Çalışma Bakanlığı Müsteşarı.....	121
Foto 4 - Oscar Weigert, İş ve İşçiler Bürosu'nda ilk Mesai Müşaviri.....	126
Belge 4 - Fernand Maurette'in ilk Türkiye misyonu raporundan bir sayfa.....	135

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kapak foto 1 - İlk TBMM'nin açılışı, 23 Nisan 1920.....	151
Belge 1 - Lozan Konferansı belgeler ve iç yazışmalar dosyası kapağı.....	157
Belge 2 - Sadullah Ferid Beyin, 19 Mayıs 1925'te açılacak Konferans'a eşiyle birlikte katılacağını bildirdiği mektup.....	166
Foto 2 - Tevfik Rüştü Bey, Hariciye Vekili.....	167
Belge 3 - Direktör Thomas'nın Tevfik Rüştü Beyi kabul ettiğine ilişkin iç yazışma notu.....	168
Belge 4 ve 5 - Fernand Maurette'in, 1926 Türkiye misyonu notlarından iki sayfası.....	169-170
Foto 3 - Şükrü (Kaya) Bey, ilk gözlemci delege.....	174
Foto 4 - Bern, Paris ve Vaşington Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün.....	179
Foto 5 - Cemal Hüsnü (Taray) Bey, Bern Elçisi, Daimi Delege.....	183
Belge 6 - Milletler Cemiyeti'ne üyelik konusunda gazete kesiği, <i>Cumhuriyet</i>	186
Foto 6 - Marius Viple, Albert Thomas Kabinesinde Basın Şubesi Şefi.....	188

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Kapak foto 1 – Milletler Cemiyeti Genel Kurul toplantılarının 1920-1929 arasında yapıldığı Reformasyon Salonu (Binası) ile 1930-1936 yılları arasında yapıldığı Seçim Binası.....	199
Foto 2 - Milletler Cemiyeti logosu, 1920.....	202
Belge 1 - Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katılmasına ilişkin Arşiv dosyası kapağı.....	212
Belge 2 - Milletler Cemiyeti'nin 29 üyesinin Türkiye'yi üyelğe davet önerisi..	213
Belge 3 - Milletler Cemiyeti Meclisi'nin (Genel Kurulu'nun) kabul ettiği Türkiye'yi üyelğe davet kararı.....	215
Foto 3 - Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri.....	216
Belge 4 - Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri'nin, Türkiye'nin üyelğe kabul kararını Hariciye Vekili'ne bildiren telgrafi.....	223
Belge 5 - Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyelğine kabul kararı (Fransızca ve İngilizce).....	224
Belge 6 - Tevfik Rüştü Bey'in Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri'nin telgrafına yanıtı.....	224
Belge 7 - H. Butler'ın, kutlama mesajını ve yükümlülükleri anımsattığı ve “Anayasa” terimini kullandığı mektuptan iki sayfa.....	229

BEŞİNCİ BÖLÜM

Kapak foto 1 - UÇK, 1939, İşçi Grubu.....	239
Belge 1 - Türkiye'nin 1 Aralık 1935 itibarıyla sözleşmeler karşısındaki durumu, üç sayfa.....	264
Foto 2 - Necmeddin Sadak, Milletler Cemiyeti nezdinde Daimi Delege, Konferanslarda hükümet delegesi.....	265
Belge 2 - Sözleşme ve tavsiyeleri yetkili makama sunma süresinin dolduğuna ilişkin uyarı / anımsatma yazısından iki sayfa.....	269

ALTINCI BÖLÜM

Kapak foto 1 - Hariciye Vekâlet'inden ILO Direktörü'ne gönderilen, 18 Mart 1933 tarihli mektup.....	293
Belge 1 - Marius Viple raporunun iki sayfasından alıntılar (s. 8-9).....	298
Belge 2 - Tevfik Rüştü Bey'in, 45 sayılı sözleşmenin onaylanması ricasıyla TBMM'ye sunulduğunu bildirdiği 15 Ocak 1937 tarihli telgrafi.....	299
Belge 3 - Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri adına ILO Direktörü'ne yazılan 22 Ocak 1938 tarihli mektupla, 45 sayılı sözleşmenin tescil edildiğinin bildirilmesi.....	307

Belge 4 - Türkiye Reiscümhuru Kemal Atatürk'ün, Türkiye'nin 45 sayılı sözleşmeyi onayladığına ilişkin imzaladığı "İltihakname" belgesinin 1. sayfası.....	309
Belge 5 - "İltihakname" Belgesinin, sözleşmenin dört sayfalık Fransızca metninden sonraki imzalı son sayfası.....	310
Foto 2 - Türkiye'nin Fadıl Hakkı Sur'dan sonraki ikinci ve son Ulusal Muhabiri, bazı Konferanslara hükümet delegesi olarak katılan ve MBK döneminde Çalışma Bakanı olan Prof. Dr. Cahit Talas.....	335

YEDİNCİ BÖLÜM

Kapak foto 1 - Yönetim Konseyi toplantısı, hükümet kanadı, Fadıl Hakkı Sur (ikinci sıra, sağdan ikinci).....	341
Foto 2 - Winant, ILO'nun üçüncü Direktörü (1938-1941).....	346
Foto 3 - Phelan, ILO'nun dördüncü Direktörü (1941-1948).....	347
Belge 1 - Winant'ın, ILO'nun Cenevre'den Kanada'ya taşınmasıyla ilgili 17 Ağustos 1940 tarihli, Fransızca ve İngilizce telgrafı.....	350
Foto 4 - Sınırlı bir ILO personelinin Lizbon'dan ABD / Kanada yolculuğuna çıkması.....	351
Foto 5 - 1945 Paris Konferansı hükümet delegesi (1942-1944 arasında Hariciye Vekili) olan Numan Menemenciğlu.....	361
Foto 6 - Sosyal Sigortalar uzmanı olarak 1922'de ILO'ya giren, 1937'de Sosyal Sigortalar Şubesi Şefi olan Osvald Stein.....	368
Belge 2 ve 3 - Brezilya bareminin elde edilmesi ve bulunması ile ilgili olarak, 10 Temmuz 1945 ve 18 Aralık 1945 tarihleri arasında yapılan iç yazışmalar ile yazılan mektuplardan bazıları.....	374
Foto 7 - İkinci Çalışma Bakanı Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta.....	379
Belge 4 - Çalışma Bakanı Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta'nın, Türkiye'nin ilk Yönetim Konseyi üyeliği görevinin "hakkıyla" yerine getirilmesi amacıyla Mukdim Osmay'dan bir "muhtıra" göndermesini rica ettiği 10 Eylül 1948 tarihli mektubu.....	380
Foto 8 - Türkiye'yi Yönetim Konseyi'nde asıl üye olarak temsil eden ve Türkiye'nin ilk Ulusal Muhabiri olan Prof. Dr. Fadıl Hakkı Sur.....	383
Foto 9 - ILO'nun, 1948-1970 yılları arasında görev yapan beşinci ve Türkiye'yi ziyaret eden ilk Genel Direktörü David Morse.....	387
Belge 5 - Paulo Novaes'in, İstanbul'da kurulan Yakın ve Orta Doğu İş Gücü Faaliyet Merkezi'nin ilk Direktörü olarak görevlendirildiğinin belirtildiği 9 Mayıs 1952 tarihli mektup.....	397

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Kapak foto 1 - Maurette'in 1926 "Constantinople" ve "Angora" misyonu ile 1935 İstanbul ve Ankara misyonu notlarından alıntılar.....	407
Belge 1 - İş Dairesi Reisi Enis Behiç Koryürek'in ILO Direktörü Butler'dan üç ayrı liste olarak yayın gönderilmesini rica ettiği, 6 Şubat 1937 tarihli iki sayfalık mektubu.....	420
Belge 2 - İşçi delegesi Kemal Erçetin'in, elyazısıyla kaleme aldığı ve ILO'nun İşçilerle İlişkiler Servisi'nden yayın istediği, 20 Ocak 1950 tarihli iki sayfalık Fransızca mektubu.....	427
Belge 3 - Ulusal Muhabir Fadıl Hakkı Sur'un, Çalışma Bakanlığı'nın Bölge Çalışma Müdürlükleri için kendisine ilettiği yayın isteği konusunda, ILO Yayın Servisi Şefi'ne yazdığı 31 Ocak 1951 tarihli mektup.....	432
Belge 4 - Yakın ve Orta Doğu Faaliyet Merkezi Direktörü'nün, Çalışma Bakanlığı'nın kendisine ilettiği isteğe yanıt olmak üzere ILO Genel Direktörü'ne aktardığı bu isteğe yanıt olarak gönderilen 2(3) Eylül 1964 tarihli mektupla, tükenmemiş tüm teknik yardım raporlarından ikişer örneğin Türkiye'ye gönderildiği bilgisinin iletilmesi.....	441
Foto 2 - Bern Büyükelçisi Yakup Kadri Karaosmanoğlu.....	442
Belge 5 - Bern Büyükelçisi Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, hükümet adına yayın isteğinde bulunduğu 18 Şubat 1954 tarihli mektubu.....	443

DOKUZUNCU BÖLÜM

Kapak foto 1 - Genel Direktör David A. Morse'un, Uluslararası Çalışma Örgütü adına 1969 Nobel Barış Ödülü'nü, Norveç Parlamentosu Barış Komitesi Başkanı Aase Lionaes'den alması; Türkiye'nin, Uluslararası Çalışma Teşkilatı'nın 50. Kuruluş Yıldönümü anısına bastırıldığı kırmızı renkli posta pulu.....	453
Belge 1 - Başbakan Süleyman Demirel'in, 87 sayılı sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğuna ilişkin kanun tasarısını TBMM Başkanlığı'na gönderdiği yazısı.....	491
Belge 2 ve 3 - 87 sayılı sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğuna ilişkin kanun tasarısının iki sayfalık hükümet gerekçesi.....	492
Belge 4 ve 5 - Onaylanması veto edilen 158 sayılı sözleşmenin veto gerekçelerine karşı çıkan Dışişleri Komisyonu Raporu, imzalayan ve imzalamayan üyeler.....	498

İKİNCİ KESİM

Kapak foto 1 - Çalışmanın Geleceği Küresel Komisyonu Raporu'nun sunumu ve tartışılması.....	517
---	-----

SEÇİLMİŞ BELGELER*(Belge sayıları, önceki listede olduğu gibidir)***BİRİNCİ KESİM****BİRİNCİ BÖLÜM**

Belge 1 - Adsız, imzasız ve unvansız ilk mektup..... 695

Belge 3 - İmparatorluk Vekâleti'nin isteği üzerine yazılan mektup..... 696

İKİNCİ BÖLÜMBelge 2 - Projet de code du travail, 161 maddelik İş Kanunu
Tasarısı kapağı..... 697

Belge 3 - C. W. H. Weaver Misyonu notlarını..... 698

Belge 4 - Fernand Maurette'in ilk Türkiye misyonu raporundan bir sayfa.. 699

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Belge 1 - Lozan Konferansı belgeler ve iç yazışmalar dosyası kapağı..... 700

Belge 2 - Sadullah Ferid Beyin, 1925 Konferansı'na eşyle birlikte
katılacağı bildirildiği 18 Mayıs 1925 tarihli mektup..... 701Belge 3 - Direktör Thomas'ın Tevfik Rüştü Beyi
kabul ettiğine ilişkin iç yazışma notu..... 702Belge 4 ve 5 - Fernand Maurette'in, 1926 Türkiye misyonu
notlarının iki sayfası..... 703-704**DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**Belge 1 - Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katılmasına ilişkin
Arşiv dosyası kapağı..... 705Belge 2 - Milletler Cemiyeti'nin 29 üyesinin Türkiye'yi üyeliğe
davet önerisi..... 706Belge 5 - Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyeliğine kabul kararı
(Fransızca ve İngilizce)..... 707Belge 7 - H. Butler'in, kutlama mesajını ve yükümlülükleri anımsattığı ve
"Anayasa" terimini kullandığı mektuptan iki sayfa..... 708-709**BEŞİNCİ BÖLÜM**Belge 1 - Türkiye'nin 1 Aralık 1935 itibarıyla sözleşmeler karşısındaki
durumu, üç sayfa..... 709-710Belge 2 - Sözleşme ve tavsiyeleri yetkili makama sunma süresinin
dolduğunu ilişkin uyarı / anımsatma yazısından iki sayfa..... 711-712

ALTINCI BÖLÜM

Belge 2 - Tevfik Rüştü Bey'in, 45 sayılı sözleşmenin onaylanması ricasıyla TBMM'ye sunulduğunu bildirdiği 15 Ocak 1937 tarihli telgrafi 713

YEDİNCİ BÖLÜM

Belge 1 - Winant'ın, ILO'nun Cenevre'den Kanada'ya taşınmasıyla ilgili 17 Ağustos 1940 tarihli, Fransızca ve İngilizce telgrafi..... 714

Belge 2 ve 3 - Brezilya bareminin elde edilmesi ve bulunması ile ilgili olarak, 10 Temmuz 1945 ve 18 Aralık 1945 tarihleri arasında yapılmış iç yazışmalar ile mektuplardan bazıları..... 715-716

Belge 4 - Çalışma Bakanı Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta'nın Türkiye'nin ilk Yönetim Konseyi üyeliği görevinin "hakkiyle" yerine getirilmesi amacıyla Mukdim Osmay'dan bir "muhtıra" göndermesini rica ettiği 10 Eylül 1948 tarihli mektubu 717

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Belge 1 - İş Dairesi Reisi Enis Behiç Koryürek'in ILO Direktörü Butler'dan üç ayrı liste olarak yayım gönderilmesini rica ettiği, 6 Şubat 1937 tarihli iki sayfalık mektubu..... 718-719

Belge 2 - İşçi delegesi Kemal Erçetin'in, elyazısıyla kaleme aldığı ve ILO'nun İşçilerle İlişkiler Servisi'nden yayım istediği, 20 Ocak 1950 tarihli iki sayfalık Fransızca mektubu..... 720-721

Belge 5 - Bern Büyükelçisi Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, hükümet adına yayım isteğinde bulunduğu 18 Şubat 1954 tarihli mektubu..... 722

DOKUZUNCU BÖLÜM

Belge 1 - Başbakan Süleyman Demirel'in, 87 sayılı sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğuna ilişkin kanun tasarısı TBMM Başkanlığı'na gönderdiği yazısı 723

Kısaltmalar

A

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AÇSHB	: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
AK	: Avrupa Konseyi
AK Parti /AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
ASS	: Avrupa Sosyal Şartı (bkz. : CSE)
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AY	: Anayasa
AYM	: Anayasa Mahkemesi

B

BASK	: Bağımsız Kamu Görevlileri Sendikaları Konfederasyonu
BB	: Bireysel durumlar
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BCIT	: Bureau de la Conférence internationale du Travail
BIT	: Bureau international du Travail (bkz.: ILO, UÇB)
bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMKP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (bkz.: PNUD)
BMM	: Büyük Millet Meclisi
BMÖ	: Birleşmiş Milletler Örgütü
BO	: Bulletin officiel (bkz. OB)
BUK	: Bağımsız Uzmanlar Komitesi (bkz.: SHAK)

C

CA	: Conseil d'Administration (bkz. : GB/YK)
CE	: Conseil de l'Europe
CES	: Confédération européenne des syndicats (bkz.: ETUC)
CFA	: Committee on Freedom of Association (bkz.: SÖK)

CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CISL/ICFTU	: Confédération internationale des syndicats libres (bkz.: ITUC)
CIT	: Conférence internationale du Travail (bkz. : UÇK)
CLS	: Comité de la liberté syndicale (bkz.: SÖK)
CRP	: Compte rendu provisoire
CS	: Cumhuriyet Senatosu
CSE	: Charte sociale européenne (bkz.: ASŞ)
CSI	: Confédération syndicale internationale (bkz.: ITUC)

Ç

ÇASGEM	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi
ÇB	: Çalışma Bakanlığı
Çev.	: Çeviren
ÇGKK	: Çalışmanın Geleceği Küresel Komisyonu
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
ÇVD	: Çalışma Vekâleti Dergisi

D

DB	: Dünya Bankası (bkz.: WB)
Derl.	: Derleyen
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DM	: Danışma Meclisi
DP	: Demokrat Parti
DSF	: Dünya Sendikalar Federasyonu
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü (bkz.: OMC)
DYP	: Doğru Yol Partisi

E

Eğit-Sen	: Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası
EI	: Education International
ESK	: Ekonomik ve Sosyal Konsey
ESKHK	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
ESKHUS	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

F

- FITTHC: Fédération internationale des travailleurs
de textile, de l'habillement et de cuir
- FSI.....: Fédération syndicale internationale

G

- GB: Governing Body (bkz.: YK)
- GGASS.....: Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı
- GK.....: Genel Konferans (bkz.: CIT, ILC)

H

- Hak-İş: Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
- Hava-İş: Türkiye Sivil Havacılık İşçileri Sendikası
- HRI.....: Human Rights Instruments

I

- IE: International de l'Éducation
- IIES: Institut international d'études sociales
- ILC: International Labour Conference (bkz.: CIT, UÇK, GK)
- ILO-AR: ILO Arşivi (bkz. UÇB-AR)
- ILO: International Labour Organization / Office
(bkz.: UÇÖ)
- IndusriALL: IndustriALL Global Union (Sanayi Sendikaları
Küresel Birliği),
- IS: Informations sociales
- ITUC: International Trade Union Congress (bkz.: CSI)
- ITUC: International Trade Union Confederation (bkz.: CSI,
USK)

İ

- İHAS: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi
- İHEB: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
- İİBF.....: İdari ve İktisadi Bilimler Fakültesi
- İİB: İş ve İşçiler Bürosu
- İSG: İş Sağlığı ve Güvenliği
- İSİ: İşçi Sigortası İdaresi
- İTSO: İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası
- İÜİF: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

İVİD: İktisat Vekâleti İş Dairesi
İYKUD: İşçilerin Yasal Korunması Uluslararası Derneği

K

Karş.: Karşılaştırmamız
KESK: Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu
KK: Konferans Komisyonu

M

m.: Madde
MBK: Milli Birlik Komitesi
MC-AR: Milletler Cemiyeti Arşivi
MC: Milletler Cemiyeti (bkz.: SDN, LN)
MGK: Milli Güvenlik Konseyi
Memur-Sen: Memur Sendikaları Konfederasyonu
MM: Millet Meclisi

N

NU: Nations Unies (bkz. : BM, UN)

O

OB: Official Bulletin (bkz.: BO)
OHİİK: Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu
OIE: Organisation internationale des employeurs
OIT: Organisation internationale du Travail
(bkz. ILO, UÇÖ)
OMC: Organisation mondiale du Commerce (bkz. DTÖ)
OMS.....: Organisation mondiale de la Santé (Bkz. DSÖ)
ONU: Organisation des Nations Unies (bkz. BMÖ, NU, UN)

P

PNUD: Programme des Nations Unies pour le développement
(bkz. BMKP)

R

RG: Resmî Gazete
RIT.....: Revue internationale du Travail (bkz.: ILR, UÇD)
RISS: Revue internationale de sécurité sociale

S

s.	: Sayfa
SDN	: Société des Nations (bkz.: MC, LON)
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SİHUH	: Sosyal İnsan Hakları Uluslararası / Ulusalüstü Hukuku
SHUS	: Sosyal Haklar Ulusal / Uluslararası Sempozyumu
SİHUS	: Sosyal İnsan Hakları Ulusal / Uluslararası Sempozyumu
Sosyal-İş	: Türkiye Sosyal Sigortalar, Eğitim, Büro, Ticaret, Kooperatif ve Güzel Sanatlar İşçileri Sendikası
SÖK	: Sendika Özgürlüğü Komitesi (bkz.: CLS, CFA)

T

TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM-AR	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi
TİSK	: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TDA	: Türk Dışişleri / Diplomasi Arşivi
TODAİE	: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
TUÇO	: Türkiye Uluslararası Çalışma Ofisi (Ankara)
TÜHİS	: Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası
Tümtis	: Tüm Taşıma İşçileri Sendikası
Türk-İş	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
Türkiye Kamu Sen.:	: Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu
TV	: Traité de Versailles (bkz. VA)

U

UÇB-AR	: Uluslararası Çalışma Bürosu Arşivi (bkz. ILO-AR)
UÇB	: Uluslararası Çalışma Bürosu (bkz.: BIT, ILO)
UÇH	: Uluslararası Çalışma Hukuku
UÇK	: Uluslararası Çalışma Konferansı (bkz.: CIT, ILC)
UÇMK	: Uluslararası Çalışma Mevzuatı Komisyonu
UÇO	: Uluslararası Çalışma Ofisi (bkz.: BIT, UÇB, ILO)
UÇÖ	: Uluslararası Çalışma Örgütü (bkz.: OIT, ILO)
UİSGK	: Ulusal İş Sağlığı ve Güvenliği Konseyi
UK	: Uzmanlar Komisyonu (Sözleşme ve Tavsiyelerin Uygulanması)
UN	: United Nations

- UÖİSK: Uluslararası Özgür (Hür) İşçi Sendikaları
Konfederasyonu (bkz.: ITUC)
- USF.....: Uluslararası Sendikalar Federasyonu (bkz. : FSI)
- USİHH: Uluslararası Sosyal İnsan Hakları Hukuku
- USK: Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu
(bkz.: ITUC, CSI)
- USP: Uluslararası Sosyal Politika

V

- VA: Versay Antlaşması (bkz. TV, VBA)
- vb.: ve benzeri / ve başka / ve bunun gibi
- VBA: Versay Barış Antlaşması (bkz. VA, TV)
- vd.: ve devamı
- Vol.....: Volume

Y

- Yargı-Sen: Yargıçlar Sendikası
- YDK: Yetkileri Denetleme Komitesi
- YK.....: Yönetim Konseyi (bkz.: GB)
- YKY: Yapı Kredi Yayınları
- YODÇE: Yakın ve Orta Doğu Çalışma Enstitüsü
- YODÇEM: Yakın ve Orta Doğu Çalışma Eğitim Merkezi
- YODFM: Yakın ve Orta Doğu Faaliyet Merkezi
- YODİFM: Yakın ve Orta Doğu İş Gücü Faaliyet Merkezi

Önsöz

Bundan tam 100 yıl önce, 1919'da, kurucuları Uluslararası Çalışma Örgütü'nü (ILO) Birinci Dünya Savaşı'nın küllerinden inşa etmeye koyulurken, Türkiye'de yeni bir siyasi ve toplumsal değişimin temelleri atılıyordu. ILO, evrensel ve kalıcı barışın ancak sosyal adaletle tesis edilebileceği fikrinden hareketle, dünya çapında sosyal adaletsizliğe karşı mücadeleye giriştiği sırada, Türkiye de kendi bağımsız geleceği için mücadeleye başlıyordu.

1920'lerdeki ilk temaslardan bu yana, ILO ve Türkiye arasındaki ilişkiler, yalnızca belirli alanlarda değil, toplumun tüm kesimlerine, hayatın her alanına etki eden bir derinlik gösterdi. ILO ve Türkiye, hem hukuki düzenlemelerde hem de uygulamada, herkes için sosyal adaleti hedefleyen bir ülküyle, beraberce çalıştı.

Türkiye'de bireysel ve toplu iş hukukundan sosyal güvenliğe, iş sağlığı ve güvenliğinden sendikalar kanunlarına kadar çalışma hayatını düzenleyen tüm mevzuatta ILO sözleşmelerinin doğrudan etkisi vardır. Üstelik bu etki sadece mevzuatla sınırlı değildir; çalışma hayatı ve iş piyasasının tüm aktörlerinin –ki bunlar arasında (şu anki adıyla) Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, işveren örgütleri ve sendikalar, İş Teftiş Kurulu, ÇASGEM, İŞKUR, SGK, sosyal diyalog mekanizmaları vb. sayabiliriz– kuruluş ve işleyişinde ILO standartlarının, politika ve prensiplerinin derin etkisi vardır.

2015 yılı başında ILO Türkiye Direktörü olarak göreve başladığımda, 2019'da gerçekleşecek 100. yıl etkinliklerine ilişkin, Cenevre merkezli hazırlıklara tanık olurken, bunun ILO-Türkiye ilişkilerinin tarihini kayda geçirmek için de çok iyi bir fırsat olacağı düşünüyordum.

Zira hükümetlerin, işveren ve işçi örgütleri temsilcilerinin bir araya geldiği üç taraflı tek uluslararası kuruluş olan ILO ile Türkiye arasındaki ilişkilerin geçmişine yakından bakmak, bugünü ve geleceği daha iyi anlamak ve şekillendirmek için özgün bir bakış açısı sunuyor. Bir uluslararası kuruluşun, bir ülkedeki iş mevzuatını en başından beri nasıl şekillendirebileceği, sendikal örgütlerin kurulması ve yeşermesini nasıl teşvik edebileceği ve en nihayetinde tüm çalışanlar için hak ve sosyal adalet mücadelesini nasıl destekleyebileceğini görmek ve hatırlamak, bize geleceğe bakarken umut veriyor. Diğer yandan, Türkiye'deki hükümet ve sosyal ortakların, üçlü yapısı sayesinde ILO'nun yönetiminde ve standartların belirlenmesinde oynadıkları rol itibarıyla, ILO'nun gelişimini etkilediklerini söylemek de mümkün.

Bu detaylı çalışmayı en iyi kimin yapabileceğini düşündüğümüzde, aklımıza ilk gelen isimlerden biri, çalışma hayatına ve ILO'ya dair uzun yıllara yayılan, yoğun ve saygın çalışmalara imza atmış Prof. Dr. Mesut Gülmez oldu. Bunun üzerine, hem ILO'nun tarihini hem de ILO ile Türkiye arasındaki ilişkileri birçok farklı vesileyle incelemiş olan ve akademik camiada saygın bir yeri olan Sayın Gülmez'le çalışma sürecimizi başlattık.

Bu noktada yaptığımız ilk işlerden biri, ILO arşivlerinde detaylı araştırma yapmak üzere kendisinin ILO'nun Cenevre'de bulunan Genel Merkezi'ne gitmesini sağlamaktı. ILO arşivlerindeki değerli arkadaşlarımız Sayın Gülmez'in tüm dokümanlara erişimi için arşivleri sonuna kadar açarken, biz de Türkiye'deki arşivlerde araştırmaları kolaylaştırmak için Türkiye Büyük Millet Meclisi, Dışişleri Bakanlığı ve –o zamanki adıyla– Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı nezdinde girişimlerde bulunduk.

Dile kolay, 100 yıllık bir yolculuğu tarihi belgeler ve yazılı kaynaklar üzerinden bir anlatıya dönüştürmek elbette zahmetli ve meşakkatli bir çalışmaydı. Bu süreçte kitabın kapsamı, içeriği ve yapısı konusunda yazarımızla sıklıkla istişarelerde bulunduk ve bu eseri siz değerli okurlarla buluşturabilmek için yoğun emek sarf ettik. Tarihin çetrefilli yollarına girdikçe, yazarımız kitapta yer verilmesinin yararlı olacağını düşündüğü pek çok yeni konuyu bizlerle paylaştı. Bu sayede kitap düşündüğümüz boyutların çok ötesinde, 700 sayfanın üzerinde geniş bir kaynak kitaba dönüştü. Yine bu kitapla bazı belgeler ilk kez arşivlerin tozlu raflarından çıkıp sizlerle buluşmuş oldu.

Ancak bize son bölüm olarak iletilen ve 2017, 2018 ve 2019 yıllarındaki Uluslararası Çalışma Konferansı'nda Türkiye'yi temsil edecek işçi delegesinin belirlenmesi sürecini ele alan bölüme –yazarımızın aksi görüşüne karşın– hâlâ güncelliğini koruyan ve devam eden bir tartışma olması nedeniyle, esas olarak tarihi nitelikte olmasını amaçladığımız bu kitapta yer vermemeyi tercih ettik.

Kitabın genelinde birçok ifade yazarımızın görüş ve yorumlarını yansıtmaktadır. Bu görüşlerin ILO'nun kurumsal görüşleri olmadığını ve ILO tarafından benimsenmiş olduğu anlamına gelmediğini hatırlatmak isteriz. Kendine has üslubu ve yaklaşımıyla kitaba özgün bir tat kattığına inandığımız yazarımıza titiz çalışması ve yoğun emeğinden dolayı içtenlikle teşekkür ederiz.

Aynı şekilde, ILO Türkiye Ofisi'den değerli çalışma arkadaşlarımız Özge Berber Ağaş, Fatma Gelir Ünal ve Esra Kireççi'ye başından sonuna bu serüven boyunca yaptıkları tüm katkılar ve özverili çalışmalarını için teşekkür ederim.

Sadece birkaç yıllık çalışmayla değil, onlarca yıllık bir birikime dayanarak elinize ulaşan bu kitapta, sizlerin de bizler gibi ILO ve Türkiye'nin ortak tarihinden pek çok yeni şey öğreneceğinize, bugüne ve geleceğe ışık tutan sonuçlar çıkaracağımıza inanıyoruz.

2019 yılı Haziran ayında Yüzüncü Yıl Çalışma Konferansı'nda kabul edilen “Çalışma Yaşamının Geleceği Yüzüncü Yıl Bildirgesi” ışığında, insanı merkezine alan, daha adil ve kapsayıcı bir çalışma hayatını inşa etmek için bize verilen görev ve sorumluluk kapsamında daha nice yıllar birlikte çalışmak dileğimizle...

Numan Özcan
ILO Türkiye Direktörü
Ankara, Ağustos 2019

Bir Başka Önsöz

1. Başlık

İki 1919

I.

İki 1919 var.

İkisi de bir rastlantı değil.

Birincisi biterken, ikincisi başladı.

Birincisinde, dört yıl boyunca benzersiz bir insan kıyımına yol açan Savaş, Barış'la sonuçlandı. Birbirinin ayrılmaz parçası siyasal ve sosyal barış, aynı belgelerle eşzamanlı kurulan yepyeni iki uluslararası kuruluşla güvenceye alındı. Sosyal barışla görevli olanı, siyasal barışla görevli olana “bağlı” olarak kurulmuştu.

İkinci 1919'da ise, birincisini başaranların 1918'de başlayıp 1920'de tamamladıkları (?) Anadolu'nun paylaşılmasına karşı Kurtuluş Savaşı başladı.

Birinci 1919 İlkbaharında, Ocak sonlarında Paris'te başlayan süreç, ikincisi için somutlaştı: Sosyal barış Örgütü, 11 Nisan'da ortaya çıktı. Kuruluş belgesi tasarısının Barış Konferansı'nda kabul edilmesiyle yetinilmedi. Kurumsal yapısının, zamana karşı yarışarak, 1919 Sonbaharında Vaşington'da işlerliğe geçirilmesi önerisi de oybirliğiyle kabul edildi.

Yine 1919 İlkbaharında ama ikincisinde başlayan Kurtuluş sürecinde, Kuruluş'un ilk adımları 1920 İlkbaharında atıldı. Dört yılı aşkın bir süre sonra, Kurtuluş ve Kuruluş süreci, ilki gibi Barış'la sonuçlandı. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması, 1. Savaş'ı sonlandıran Antlaşmaların yürürlüğe girmeyen ve uygulanmayan sonuncusunun yerini aldı. Adı, Sevr idi.

Ama Lozan Antlaşması'nın, her biri Paris'in farklı Banliyölerinde 1. Savaş'ın yenilen İmparatorluklarına ve devletlerine imzalatılan beş Antlaşmadan önemli bir farkı vardı: Ne, Birinci Bölümündeki Milletler Cemiyeti Misakı vardı içinde, ne de XIII. yada XII. Bölümlerdeki “Emek/Çalışma” başlıklı “Çalışma Örgütü”nün kurucu belgesi.

II.

Bir başka dille anlatmaya çalışayım:

Dört yıl süren bir Dünya Savaşı sonrasında Uluslararası Çalışma Örgütü kuruldu.

Dört yıl süren bir Kurtuluş Savaşı sonrasında da, bağımsız ve ulusun ege-
men olduğu Türkiye Cumhuriyeti.

Bir Savaş biterken, bir başka Savaş başladı.

Ama ikincisi, birincisi gibi emperyalist bir paylaşım savaşı değil, paylaşımına
karşı verilmiş bir savaştı.

III.

İki Savaş için, bilinse de, birkaç satırlık ekleme daha yapmak isterim.

28 Haziran'da imzalanan Versay Antlaşması'nın ilk satırlarında anımsatıl-
an tarihlerle özetleyeyim:

1. Dünya Savaşı, 28 Temmuz 1914'te, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Sırbistan'a Savaş ilân etmesiyle başladı. Almanya'nın, 1 Ağustos'ta Rusya'ya ve 3 Ağustos'ta Fransa'ya savaş ilân etmesiyle sürdü. Ardın-
dan da, Belçika'nın istila edilmesi geldi. Bitmesine yedi ay kala, 6 Nisan 1918'de,
Amerika da Almanya'ya karşı Savaş ilân etti. Savaş'ın sona ermesi ise, başlıca
müttefik güçler ile bağlı güçlerin Almanya İmparatorluk Hükümeti'nin "Ateş-
kes" isteğini kabul ettiği 11 Kasım 1918'de gerçekleşti. Ateşkes'ten iki ayı aşkın
bir süre sonra, 18 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı toplandı. İlk Barış Ant-
laşması, beş ay on gün sonra, Almanya ile 28 Haziran 1919'da imzalandı.

Bu, birinci 1919'dur.

Kurtuluş Savaşı ise, 1. Savaşı kazanan emperyalist devletler ile yenilen
Osmanlı İmparatorluğu arasında 30 Ekim 1918'de, Limni adasının bir liman-
nında "Mondros Mütarekesi"nin imzalanmasının ardından bu devletlerce Os-
manlı İmparatorluğu'nun parçalanması ve topraklarının (Anadolu'nun) pay-
laşılması süreci üzerine başladı. İlk kurşun, 15 Mayıs 1919'da, Yunanlıların
işgal ettiği İzmir'de atıldı. 9. Kolordu Müfettişi Mustafa Kemal, Kurtuluş'u
başlatmak üzere 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı.

Bu da, ikinci 1919'dur.

Mondros'tan sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun son topraklarını,
Anadolu'yu parçalama ve paylaşma süreci, Barış Antlaşmalarının sonuncusu-
nun Osmanlı İmparatorluğu temsilcilerinin imzaladığı 10 Ağustos 1920 tarihli
Sevr Antlaşması'yla "kâğıt üzerinde" tamamlandı.

Mondros ve Sevr haritaları, bu süreci ve sonucunu, yazıya gerek bırakmak-
sızın apaçık ortaya koyar.

1920 sonlarında ise, Cenevre'den Cenevre'ye, Türkiye Genel
Konsolosluğu'ndan Uluslararası Çalışma Bürosu'na yazılan adsız bir mektup-
la, Türkiye-ILO İlişkileri başlamıştı.

Kurtuluş Savaşı, Mondros'tan dört yıl sonra, 26 Ağustos-9 Eylül 1922 tarihleri arasındaki “Büyük Taarruz, Başkomutan Meydan Muharebesi ve Büyük Zafer” ile sona erdi.

İki ay sonra, Lozan'da Barış Konferansı başladı. 1923 Yazı ortalarında, 1919 Paris Banliyöleri Antlaşmalarından farklı bir Antlaşmayla sonuçlandı.

Türkiye-ILO İlişkileri, bu dönemde, Cenevre-Lozan arasında yapılan yazışmalarla sürdü.

1918'in 11 Kasımında, 1. Dünya Savaşını sona erdiren Almanya'nın “ateşkes” isteği kabul edilirken, bundan yalnızca 11 gün önce Kurtuluş Savaşı'nı başlatan bir Ateşkes Anlaşması da Osmanlı İmparatorluğu temsilcilerine Mondros'ta imzalatılmıştı.

Birinci 1919'un, “sosyal barış” için de, ne o zaman ne de 100. Yılı'nı geride bırakırken bir başka benzeri bulunan, özgün yapılı yepyeni bir Çalışma Örgütü kurulmasıyla sonuçlanmasını sağlayan birçok etken vardı: Düşünsel ve eylemsel boyutlarıyla, Kuruluştan yüzyıl önce başlayan bir tarihsel süreç; 1917 Bolşevik Devrimi ve artık yok sayılması olanaksız bir işçi sınıfı. Daha açık bir dille, dört yıl süren 1. Savaş boyunca ekonomik ve sosyal hak istemleriyle yetinmeyip kurulacak Barış Konferansı'nda yer almak istediklerini, özellikle de Barış Antlaşması'na işçilerin durum ve yazgısını düzelteren kurallar konulmasını, düzenledikleri kongre ve konferanslarda dile getiren işçi sınıfı örgütleri.

İkinci 1919'un, siyasal barışla noktalanmasındaki tek etken ise, Anadolu'yu paylaşanlara karşı verilen ve yine dört yıl süren Kurtuluş ve Kuruluş Savaşı oldu.

IV.

1. Dünya Savaşı, siyasal ve sosyal barışı uluslararası düzeyde güvenceye alma amacı taşıyan iki Kuruluş oluşturulmasıyla noktalandı.

Tam bağımsızlık ve ulusal egemenlik ilkeleri için verilen Kurtuluş ve Kuruluş Savaşı ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün bağlı olduğu Milletler Cemiyeti'yle birlikte kurulması sürecinin hızlandığı aylarda, paylaşılmak istenen Anadolu topraklarında “ulusal egemenlik ve tam bağımsızlık” ilkelerine bağlı, adı Savaş bittikten sonra konulan yeni bir devlet yaratma savaşımı veriliyordu.

V.

Uluslararası Çalışma Bürosu / Ofisi ile Türkiye arasında iki hükümetli yıllarda yapılan ilk yazışmalarda, gerek yazarlar gerekse yazılanlar yönünden, uluslararası ve ulusal düzeylerdeki bu gelişmelerin yansımaları görülebilmektedir.

Her iki tarafın yanıtı bırakmadığı erişebildiğim ilk mektuplar, 1. Savaş'tan çıkanlar ile Kurtuluş ve Kuruluş için onlara karşı savaşmayı sürdürenler arasındadır.

Bu durumun, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün adını anmaksızın, yalnızca Milletler Cemiyeti üyeliği sorununun gündeme getirildiği Lozan Konferansı görüşmelerinin Antlaşma'nın imzalanması ile sona ermesi ve böylece Kuruluş'un 24 Temmuz'da gerçekleşmesi, 29 Ekim'de de resmileşmesi ile, ILO-Türkiye İlişkilerinin olağan çizgisine girdiği dönem başladı.

VI.

Kendiliğinden döküldü “İki 1919 var” diyerek başladığım bu satırlar.. ILO Arşivi'ndeki –kimilerini çok önceden tanıdığım– mektuplar, belgeler, iç yazışma notları arasında gezinirken, sözcükler uçuşturdu önce zihnimde, dilimde seslendi ardından...

Giderek gördüm ki, ilk mektupların ve ilk belgelerin özünde yada perde arkasında “iki 1919” var! Özellikle de, Lozan görüşmelerinin ilk aylarında, ikisi de karşı karşıya gelmiş...

Uluslararası Çalışma Örgütü üyeliğinden söz edilmeksizin, salt Milletler Cemiyeti üyeliği eksenli olmak üzere yapılan Lozan Konferansı tartışmalarının tarafları ve temsilcileri, iki 1919'un ve sonrasının aktörleridir.

2. *Başlık*

Hüzün Dolu Mutlu Bir Yolculuk

I.

Kestiremiyorum, mutluluktan ölsem mi? Sevinçten çıldırsam mı?

Nasıl bir duygudur bu?

“Günaydın Hüzün!” mü desem, yoksa “Günaydın Mutluluk!” mu?

Nasıl bir şeydir, kendi satırları için duyulanması insanın, gözlerinin ıslanması?

Satırlar boyunca tanıştığımız kişilerin, bir süre sonra, bir raporun, bir mektubun, bir telgrafın satır aralarına yada birkaç sözcüğün içine sıkıştırılmış bir haberden yaşamını yitirdiğini öğrenmek de varmış bu Yüzyıllık yolculukta!...

Yüzyıl!

“Dile kolay!” denilecek denli uzun, bir yönüyle. Bir yönüyle de, nedir ki Yüzyıl?

Öncesinde de bir Yüzyıl var çünkü!

Yüzyılın başlarında tanıştıklarınızla, sanıyorsunuz ki bu yolculuğu Yüzyılın sonuna değin birlikte yapacaksınız! Birçok sorunu, güçlüğü, krizi, savaşı, umutsuzluğu, düş kırıklığını birlikte yaşayacak, tartışacak, aşacak, çözecek; düşü, umudu, coşkuyu, keyfi birlikte tadacak, görecek ve yaşayacaksınız!

Ne var ki, daha birinci çeyreği dolmadan Yüzyılın, dostlardan bazılarıyla da ayrılmaya başlıyor yollar! Hiç ama hiç beklemediğiniz bir anda, o günkü hüznü içinizde duyuyorsunuz, sizin de yüreğiniz burkuluyor bir an...

Kimi zaman, adını önceden de bildiğiniz kuruculardan birinin konuşmasını okurken, kendinizi kürsünün karşısında ilk sıralarda onu dinlerken görüyorsunuz! İki eski dost gibi, göz göze gelip buluşuyorsunuz...

Kimi zaman mektuplarda, raporlarda, makalelerde yazdıklarına katılırken yada eleştiriler yöneltirken, yüz yüze konuştuğunuz duygusuna kapılıyorsunuz...

Zaman tüneline ilerledikçe, bir yandan yeni tanıdıklar edinirken, öte yandan derin bir hüznle eski dostları yitirme gerçeğiyle donup kalıyorsunuz!..

Sonra da, Örgüt'ün yüzyıllık tarihine adlarını yazdıranların sayısının giderek çoğaldığını anlayarak teselli oluyorsunuz...

Dönüp dönüp, yeniden ve yeniden, sevgili mektupları gibi okuduğunuz, ruhunu anlamaya çalıştığınız, binlerce değil onbinlerce belge... Mektuplar, iç yazışma notları, raporlar, muhtıralar, incelemeler... Basılı olanlardan söz etmiyorum kuşkusuz!

Yüzyıllık hüznün dolu mutlu bir yolculuk bu!

Ne büyük düş kırıklığı, yarı yolda bırakılmak!

Ne büyük mutluluk, zorlu yolculuğun birinci Yüzyılı'nı doldurduğu görmek!

Ve yazabilmek!

Ama, hüznün dolu bir mutluluk!

II.

Nedir bu? Neye benzer bu uğraş?

Niceleri gibi, keşfedilmek için sabırlı arkeologlarını bekleyen bir Antik Kent mi?

Kaç parçalı olduğu bilinmeyen, "bin" değil "beş bin", beş bin" değil "on bin" parçalı bir "yapboz" mu? Üstelik, bazı parçaları olmayan, bazı parçaları yasaklı, bilinmeyenleri bilinenlerinden, erişilmeyenleri erişilenlerinden daha çok (?) olan, dört yanında döne döne tamamlamaya çalıştığımız bir yapboz!

Yoksa, görünen patikamsı izler dışında bilinmeyenlerle dolu, bakir mi bakir, uçsuz bucaksız, “kalem girmemiş bir orman” mı?

Yıllar önce, bir patikasından dalmıştım bu ormana! İçindekileri görür gibi olmuşum. Kimsenin ayak izinin bulunmadığı, kaleminin değmediği ormanda, patikaya benzer “yolcuk”ların birinden ötekine ilerlerken, ilerlediğimi sanıp ya kaybolurken yada kaybolduğumu sandığım anda başka bir patikada ilerlediğimin farkına varırken, ama kimi zaman bir adım bile atamazken, her şeye karşın “bir yaşıma daha girdim” duygusuna kapıldım çoğu zaman!

“Bir yaşıma daha gire gire”, bir çeyrek yüzyılım eksik olsa da, sonunda “100 yaşıma girdim!” ben de...

Tek satırlık da olsa, bir bilinmeyene, yapboz’un bir parçasına eriştiğimde, bir değil on, on değil yüz kez, “Buldum!” diye sessizce fırladım...

Hangi birinden söz edeyim?

“Chukry”nin adını görünce, tanıdık birine rastladığımı sandım! Sandım ama, “O mu, değil mi?” olduğunu anlayabilmek için Malta Sürgünleri’nin peşine düşmem gerekli! Ama, hâlâ “Chukry”nin sırrını çözemedim! Çözülecek elbette bir gün!

Üyelik öncesinde Konferanslara katılma konusunda bilinenden iki yıl önceki bir tarihi taşıyan mektuba erişince, kendimi tutamayıp, sevincimi Arşiv’deki bir başka “dinozor” araştırmacı ile paylaşmıştım!

Yıllar önce, ILO’da sergilendiği kilitli camlı dolaplarda görüp duyulduğum, Kemal Atatürk imzalı ilk onay belgesinin kendisine dokunup sayfalarını karıştırdığımda duyduğum mutluluk tarifsizdi!

Ve, 50. Yıl için bastırılan 130 kuruşluk PTT pulunu Cenevre’de değil Ankara’da bulunca da, keyfime diyecek yoktu!

III.

Zaman zaman, misyon yolculuklarının öyküsünü okurken, romanını yazmak düştü aklıma Yüzyılın...

Savaşlar, ekonomik krizler, kurulup işlerliğe geçirilmesi için çaba harcanan ilk uluslararası örgütler, bunun için Savaş öncesi yıllardan beri emek veren, yolculuğa Yüzyıl’ın Milattan öncesinde başlayan bir avuç insan... Savaşlarda, öncesinde ve sırasında acı ve özverilerle dolu yıllar... Perde arkasıyla misyon yolculukları...

“Neden?” diyorum, “ILO, Yüzüncü Yılda bunları “beyaz perde”ye aktarmayı düşünmedi!

Solmuş ve kırışmış, orasından burasından yer yer yırtılıp buruşmuş, kimi kez elle ve kimi kez daktiloyla yazılmış, kimi kez tarihsiz, kimi kez okunaksız,

kimi de kez eksik sayfalı notları, raporları ve mektupları dosyalardaki suskun yaşamlarından gün ışığına çıkarmak, mektuplardan bir kitap yaratmak, tüm zahmetlere değmez mi?

Hem de nasıl!

IV.

Nasıl başlamıştı, uykularımı kaçıran bu uykusuz düş?

1980’li yılların başlarıydı sanırım, kendimi bir ay boyunca ILO Arşivi’ne kapattığımda...

“*Sendikal Hakların Uluslararası Kuralları*”nı, birinciel belgelere dayanarak yazmak üzere Cenevre’ye gitmeye karar verdim. Sendikal haklar sisteminin, düşünsel ve hukuksal boyutlarıyla, Filadelfiya Bildirgesi sonrasında nasıl oluştuğunu, ilkesi 1919’da Anayasa’ya yazılmış olmasına karşın öncesinde neden kural üretilemediğini öğrenmek istiyordum...

Kitaplık yetmedi, Arşiv’e girdim, Arşiv’le tanıştım. Aradığımı bulmuştum! Hiç de zor olmadı aslında! Benden önce de yapılabilirdi... Yapılmalıydı da.

İlk görüşte tutuldum; ayrılırken de, yeniden buluşmaya söz verdim!

Arşiv’le tanışma ertesinde, buluşma sözü düşe dönüştü ne yazık ki! Yıllandıkça yıllandı, küllendikçe küllendi! Ama, içimden çıkmadı hiç!

Aynı düş, ikinci kez görülebilir mi? Ben gördüm!

1980’li yılların sonları mı, yoksa 1990’lı yılların başları mı?

Tarihini bilmesem de ne gam! Aynı düşü yeniden gördüm çünkü...

Rüçhan Hoca, ILO Ankara Ofisi Direktörü, “seni Cenevre’ye gönderelim Mesut!”, dedi kendiliğinden. Ve ekledi: “Ne istersen yap!”

Cenevre’ye giden ne yapar?

Düşü gerçekleştirme şansı doğdu. Kendimi, yeniden ILO Arşivi’nde buldum!

Ve usanmadan el yazısıyla, fotokopisi verilmeyen belgeleri, altındaki imzaları ve üstündeki mühürleri bile taklit ederek, notlar aldım! Mühürlerin resmini çizdim! Elyazımla fotokopilerini çektim ve taradım sanki!

Kitaplıktaki fotokopileri de Sevinç’e bıraktım! Bırakmadım, “Ben yaparım!” dedi.

Arşiv biter mi, bitirilebilir mi bir ayda?

Kendimi 1936 öncesiyle sınırladımsa da, bitmedi, bitiremedim. Sınır tanımıyor Arşiv çünkü!

Ama gözüm arkada kaldı hep, ayrılırken. İlk fırsatta, kapsamlı bir Türkiye-ILO Tarihi yazmayı düşündüm; ilk sırasına yerleştirdim akademik önceliklerimin.

Ama, unutamadığım eski bir düşe dönüştü bu düşüncelerim.

Çünkü, beni “güzel havalara” değil, “memur sendikacılığı mahvetti!”

“Ne yazık ki!”, demedim. Demeli miyim, bilmiyorum...

Yok, hayır diyemem...

Çünkü “memurların sendika hakkı vardır!” dedimse ve diyebilirdimse, ILO sayesinde öncelikle!

Arşiv’de edindiğim belge ve bilgilerin bir bölümünü, çok küçük bir bölümünü değerlendirebildim yalnızca... “Pandora’nın kutusu”nda bekledi de bekledi belgeler!

Toker Hocanın çağrısı üzerine yaptığım ilk (ve son) konuşmada... Sosyal Siyaset Konferansları dizisinde, 24 Nisan 1986’da yaptığım konuşmada söz etmişim ilk kez “Maurette misyonu”ndan ve Oscar Weigert’in “mesai müşaviri” olarak görevlendirilmesinden... (SSK, 35-36. Kitaplar, 1986: 127-163).

V.

Çeyrek yüzyılı aşkın bir süre geçti üzerinden. İlk düşten başlatırsam, bir on yıl daha eklemeliyim buna...

2019’a 10 kala, Cenevre ile eşzamanlı, ben de 2009’dan başlayarak 2019’a hazırlanmaya başladım kendimce. Düşümü gerçekleştirmek için erken emekli oldum.

Yıllar geçti... 2019’a beş kaldı. Yüzyıllık tarihin son beş yılına girildi. 2019 için, ne Ofis’te, ne sendikalarda bir kıpırdama oldu! Oysa, her Haziran’da en kalabalık heyet olarak Cenevre’ye gittiklerinde, bu konu Konferanslarda görüldü, “Yüzyıl”dan söz edildi, Genel Direktör’ün “çalışmanın/emeğin geleceği” ile ilgili raporları tartışıldı...

Sendikal haklardan başladım, düşümü gerçekleştirmeye... Birinci beş yılın sonuna gelmeden, ilk cildi tamamlayıp yayınladım. İzleyen ciltlerde ele alacağım konuları açıklayıp kendimi bağladım. Buna uygun olarak da, çeyrek yüzyıldır açmadığım, doğrusu açıp açıp kapatmak zorunda kaldığım “Pandora’nın kutusu”ndaki “umut” a dönüşen belgelerle aşkımla tazeleyip yeniden işe koyuldum.

“Pandora’nın kutusu” dediğim, o yıllardaki ILO Arşiv Müdürü *A. Zoganas*’ın elyazısı notlarımı, fotokopierimi ve kitaplarımı koymam için verdiği, posta yoluyla da adresime gönderilmesini sağladığı karton kutuydu. Neler varmış me-

ğer içinde! İkinci cilt için, iki Savaş arasını incelemeye koyuldum. Bir yandan da, “yeniden Cenevre’ye nasıl ve ne zaman gidebilirim” hesapları yapıyordum... Ama, evdeki sağlık sorunları yüzünden, Cenevre hesabı tutmadı!

Cenevre’ye gidemedimse de, elimi ikinci ciltten çekmedim!

Ve, çalışmalarımı kendi başıma sürdürürken, iki ay fazlasıyla “2019’a 1 kala”, ILO Türkiye Ofisi’nden öneri geldi! Kulaklarıma inanamadım!

Ciltlere sığdırabileceğimi düşündüğüm konunun, yaklaşık 200 sayfada toparlanması bekleniyordu başlangıçta! Sonra 300’e çıkarıldı, belgeler dahil!

Ne düşündüğümü belirtmememe gerek yok sanırım! Ama sayfa sınırlaması, sona yaklaşıkça önce esnetildi ve sonunda da kaldırıldı!

Ve, bir “başlangıç” saydığım bu çalışmayla noktalandı.

3. Başlık

Arşiv Sorunu Bitmeyecek mi?

I.

Türkiye-ILO İlişkilerinin üçüncü çeyrek yüzyılının ortalarına yaklaşan yıllardı sanıyorum. 1970’li yılların ikinci yarısında araştırmalarımı sürdürdüğüm sırada, hâlâ etkisinden kurtulamadığım, anımsadıkça o günkü gibi duygulandırdığım, yeniden paylaşarak, aynı zamanda bir *çığlık* ve *çağrı* olmak üzere, altını bir kez daha çizmek istediğim bir tanıklığım geldi aklıma...

Ayrıntısına ne zaman sıra gelir bilemem!

“*Türkiye’de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi)*” için Mayıs 1983’te yazdığım Sunuş’un dipnotuna sıkıştırdığım birkaç satırı aynen aktararak başlayayım.

Yalnızca duygularımı değil, görüşümü de dile getirmiştım, şu satırlarla:

“Arşiv hizmetlerine karşı takınılan ilgisiz ve umursamaz tutumun en acı ve düş kırıklığı yaratıcı örneğini Çalışma Bakanlığı oluşturmaktadır. Görelî olarak yeni kurulmuş olmasına karşın, Çalışma Bakanlığı’nın eski ve yeni tüm dosyaları ve belgeleri, yersizlik gerekçesiyle, Ankara Bölge Çalışma Müdürlüğü’nün bulunduğu binanın garaj olarak kullanılan bir köşesine gelişigüzel yığılarak yazgısına, yani çürümeğe bırakılmıştır ya da ömrünü doldurarak SEKA’ya gönderilmeyi beklemektedir.

Bu nedenle, çalışmamızda incelediğimiz zaman kesitine ilişkin olarak bu Bakanlığın belgelerinden hiç yararlanamadık. Daha üzücü olan nokta ise, ileride, yakın tarihi kapsamak üzere yapılacak araştırmalarda Çalışma Bakanlığının arşivinden yararlanılmasının, ne yazık ki olanaksız bulunmasıdır” (Gülmez, 1983b: X, dipnot 4).

II.

Bu konuya, araştırmanın edindiğim tüm belgelerini derleyip yayınladığım *Türkiye Belgesel Çalışma İlişkileri Tarihi (1936 Öncesi)*'nin –Ekim 1983'te yazdığım– Önsöz'ünde de değinip, Çalışma Bakanlığı'nın o yıllardaki en kıdemli görevlilerinin bana anlattıklarını özetlemiştim.

Aktardığım dipnottaki satırları; “Bu tutumun yüreği sızlatan somut örneklerinden birini yıllar önce, sunduğumuz belgeleri derleme serüvenine giriştiğimiz 1978 yılında Çalışma Bakanlığı'nda görmüştük. Belki de, görelilik olarak yeni kurulan bir bakanlıkta da aynı tutumla ve görüntüyle karşılaşmanın yarattığı üzüntünün etkisiyle” yazdığımı belirttikten sonra, saklamayacağım göz-yaşarımla gördüklerimi biraz daha açarak şöyle sürdürmüştüm:

“Kamyonlarla oradan oraya savrulup aktarıldıktan sonra karar kılınan bu garaj köşesinde yığılmanın öyküsünü bilen bir Bakanlık görevlisinin o zaman bize aktardığına göre, bu toz toprak içinde, darmadağın biçimde, alabildiğine düzensiz ve özensiz olarak garaj köşesinde yığılı duran kağıt, belge, kitap, rapor, yazı ve dosyalar arasında, Çalışma Bakanlığı'nın kurulmasından önceki yıllarda İktisat ya da Ticaret Vekâletlerine bağlı olarak ve iş yaşamı sorunlarıyla ilgilenmek üzere oluşturulan ‘İş ve İşçiler Bürosu’ ile ‘İş Dairesi’ dönemlerine ilişkin olanları da bulunmaktaydı. Bu kadar da değil. Başından su baskınına uğramak gibi bir serüven de geçen bu kağıt harmanı içinde, yalnız Çalışma Bakanlığı'nın kurulmasından önceki döneme değil, onyediyıllık uygulamadan sonra artık bugün tarihsel bir değer kazanmış olan 1963 yasalarına ilişkin olanlar da vardı ve bunları da bulmak kolay değildi. Çünkü bu kağıt harmanı, sanki bir ‘inşaat artığı’ nı andırıyordu. Dolayısıyla, bırakın Bakanlığın kuruluş öncesi dönemine ilişkin tarihsel evrimini, çok yakın tarihi, 1963 yasalarıyla kurulan toplu iş ilişkileri düzeninin oluşumunu da ilk elden kaynaklara ve belgelere dayanarak incelemek olanağı yoktur.

Sözün kısası, birkaç kez hoyratça yer değiştirdikten ve oniki yıl kadar önce de SEKA'ya gönderilme tehlikesini, arşivin ne olduğunu ve değerini bilen bir yetkilinin kararıyla savuşturduktan ve hatta bir ara komisyon kurularak tasnife girişime gibi bir başka iyi niyetli ama sonuçsuz kalan olumlu bir girişime de konu olduktan sonra, tozlu kağıt harmanı görünüşlü bu yerine konulamaz değerdeki sosyo-kültürel varlığın yazgısı, sonunda SEKA'ya gönderilmekle noktalanmıştır. Böylece de, Türk çalışma ilişkilerinin, iş hukukunun ve sosyal politikasının uzak ve yakın ‘mazisi temize çıkarılmıştır!’ ” (Gülmez, 1983a: VI-VII).

Yalnızca başka arşivleri de kapsamak üzere gördüklerimi anlatmakla yetinmeyip, o yıllardaki yaklaşım ve Arşiv konusunda yapılan düzenlemeler üzerinde de durmuştum:

“... arşiv malzemelerine ve arşivlik malzemelere karşı hiçbir ciddi tasnife ve ayıklamaya gitmeksizin ‘imha etme politikası’ izlenmesi yolundaki tutumu önlemek amacıyla, genelgeler çıkarmak, yönetmelikler yapmak ve önemsiz ve önceliksiz sayıldığından olsa gerek, bir türlü yasalaştırılmayan tasarılar hazırlamak gibi bazı biçimsel önlemler alınmış ve düşünülmüştür. Ancak tüm bu önlemlerin kağıt üzerinde kalmaktan öte bir anlam taşımadığı, imhacı ve değerbilmez tutumu önlemede pek etkili olmadığı anlaşılmaktadır (s. VIII).”

Arşivlere dayalı çalışma yapmak isteyen araştırmacılara karşı takılan tutumlara ilişkin olarak da, deneyimlerimden yola çıkarak demiştim ki:

“... Başvurduğunuz kurum ya da kuruluşun bir arşivi vardır ama, ya araştırmacıya kapalıdır, yani ondan yararlanmak kesinkes yasaktır; ya en üst düzeydeki yöneticilerin iznini almak gerekir –ki bu çoğu zaman olanaksızdır, çünkü tam izni elde edeceğiniz sırada işler karışabilir ve başladığımız noktaya geri dönersiniz–; ya da her şey yolunda gittiği için bu izni alma başarısını gösterebilirsiniz bile, arşiv denilen şey o kurum yada kuruluşun öylesine işe yaramaz ve öylesine içine girilmez bir köşesine yerleştirilmiştir ki, böyle bir yerde günler ve aylar sürecektir bir çalışma yapabilmemiz olanaksız ve sağlığınız için de zararlıdır. Bunu da göze almanız, işin içinden çıkmanız bir mucize olur, çünkü belgeler konu ya da tarih yönünden en küçük ve yalın bir tasniften geçirilmemiştir... Öyleyse en doğrusu, bundan vazgeçmektir.”

1970’li yılların ikinci yarısında, arşivlere dayalı araştırma yapma serüvenimin “vazgeçmekle” noktalanmadığı, söz ettiğim kitaplardaki belgelere o yıllardaki TBMM Başkanı ile Devlet Bakanı’ndan en küçük sorunla karşılaşmasızın ve bir gün bile beklemeksizin izin alarak erişebildiğim TBMM Arşivi ile T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi gibi olumlu örnekleri de vardı kuşkusuz. Ve bunu da, şöyle belirtmiştim:

“Yine de, tüm bu ya da benzeri olumsuzluklara karşın, arşivlerine titizlikle sahip çıkan kuruluşlarımız bulunduğu gibi, arşivlere dayalı araştırma yapmak isteklerini anlayışla ve olumlu bir yaklaşımla değerlendirenler de vardır.”

Üzgünüm, hem de çok üzgünüm ki 36 yıl sonra 2019’da, unutulmasını istemediğim bu satırları yeniden aktarmak zorunda kalıyorum!

Çünkü, Çalışma Bakanlığı'nın adı birkaç kez değişti ama, 36 yıl sonra da arşiv politikası zerre kadar değişmedi!

Çünkü bu kez, çalışma ilişkileri tarihimizin uluslararası boyutunu inceleyen, Bakanlıktan ne Ek'teki yazılı başvuruma yanıt alabildim, ne de –hiç değilse– Bakanlık Arşivi'yle, Arşiv'in durumuyla ilgili bir görüşme yapabilmek için yetkili üst düzey görevliden randevu ricam kabul edildi! Telefonla iletişim kurabildim ancak! Bu bile, deyim yerindeyse, “söke söke” oldu!

“Bakanlık arşivinden yararlanmak olanaksız”, demişim 1983'te...

Bu kez de, 2018'de de, öyle oldu!

Bundan sonra da, böyle olmayı sürdüreceğim!

Çünkü bana, Bakan talimatı olarak, “tasnif edilmedikçe, kesinlikle yasak” olduğunun söylendiği bildirildi!

Ama içtenlikle dilerim ki, bundan sonra, böyle olmaz!

Belgeler, özenle, tarihsel değerini ve bilimsel içeriğini bilenlerce tasnif edilir ve araştırmacıların yararlanmasına sunulur.

Bu nedenle, yeniden anımsattım, hem bir *çağlık* ve hem de bir *çağrı* olarak aktardım, 36 yıl önce yazdıklarımı.

III.

TBMM Başkanı *İsmail Kahraman* ile Dışişleri Bakanı *Mevlüt Çavuşoğlu*'na da, Arşivlerinde araştırma yapma izni verilmesi için, aynı tarihli, aynı içerikli ve aynı ek'li mektuplar gönderdim.

İkisinden de, hiçbir yanıt alamadım.

Bir ayı aşkın bir süre sonra, TBMM Başkanı'na gönderdiğim mektubun, üzerine hiçbir not düşülmeksizin, Özel Kalem'de olduğunu gördüm!...

Ne var ki, TBMM Arşiv Dairesi Başkanlığı nezdindeki girişimlerim ve öneri üzerine yeniden yaptığım yazılı başvuru sonunda ve kısa bir süre içinde, TBMM Arşivi'nde araştırma yapma olanağı buldum ve istediğim belgeleri edindim. Yardımları için teşekkürlerimi sunarım.

Dışişleri Bakanlığı ise; yazılı yanıt vermemekle birlikte, Arşiv Dairesi Başkanı ile yapma olanağı bulabildiğim görüşme sonrasında, Arşiv Yönetmeliği'nin öngördüğü kurallar çerçevesinde, dipnotlarda yer yer anlattığım ve metin için de yararlandıklarımı belirttiğim gibi, yardımcı oldu. “Gizlilik derecesi bulunmayan” belgeler; “22 Mart 2018 tarihli mektubu(m) çerçevesinde”, ilki “30.04.2018 ve 04.05.2018” tarihlerinde ve ikincisi de “15.08.2018” tarihinde olmak üzere, her ikisi de “2 adet CD içinde”, belge ve toplam sayfa sayılarının

da belirtildiği bir “Teslim-Tesellüm Tutanağı” ile Dışişleri Uzman Yardımcısı tarafından “elden tevdi edil(di).”

Bir “ilk” olduğu anımsatılan ve altı çizilen bu yardım ve katkı için içten teşekkürlerimi belirtiyor, Ankara’ya taşınan Bern Arşivi’nin –ve aynı zamanda Cenevre Arşivi’nin de– tasnif edilerek dış araştırmacılara açılması dileğimi iletme istiyorum.

IV.

Otuz yılı aşkın bir süredir düşlediğim, yıllar önce bir ucundan başladığım, sonunda aralıksız çalışabileceğim günlere ertelemek zorunda kaldığım bu çalışma, 100. Yılın son yılına girilmek üzereyken de olsa, içten teşekkürlerimi sunmak istediğim Türkiye ILO Ofisi’nin, Direktör *Numan Özcan*’ın desteğiyle; Ofis uzmanı *Fatma Gelir Ünal*’ın, yine içtenlikle teşekkür ettiğim kolaylaştırıcı yardımlarıyla gerçekleşti.

Kuşkusuz, kısa sürede çok sayıda dosyayı görmeme, istediklerimin yanı sıra ilgili olabileceğini düşündüğü dosyaları da Arşiv defterlerinden tarayıp her sabah masama bırakan ILO Arşiv görevlisi *Jacques Rodriguez*’i unutamam! İçten teşekkürler Jacques ve görüşmek üzere!

İlkece, üçlü yapının sendikal ortaklarını araştırma kapsamı dışında tutup, hükümet kanadıyla sınırlandırarak başladığım Türkiye-ILO İlişkilerinin Yüzyılı araştırmasının, bu içerikle ve bu süre içinde sonlanabilmesinde, Türkiye ILO Ofisi’nin sağladığı anlamlı desteğe gölge düşürmeksizin, ILO Arşivi’yle çok daha önce tanışmış, kutusunu açmaya zaman bulamadığım bazı belgeler edinmiş ve Ofis’in önerisinden çok önce bu çalışmaya başlamış olmamın bulunduğunu belirtmeden geçemem.

V.

Belirlediğim çerçeve içinde bile, bu çalışmanın Ofis’in başlangıçta düşündüğü ama sonradan kaldırdığı oylumun da çok ötesine geçmeye başlamış ve geçmiş olması nedeniyle, hazırladığım bazı bölümleri ve başlıkları kapsam dışında bırakmak zorunda kaldım.

Ama hemen belirteyim: Bunun, oylum sorunu dışında, ondan daha önemli bir nedeni, edindiklerim dışında başka belgeler peşine düşme ve dolayısıyla yeni araştırmalar yapma gereksinmesi duymuş olmamdır. Çalışma Bakanlığı Arşivi’nden yararlanma olanağı bulamamış olmamı da, bunlara eklemeliyim kuşkusuz.

Şu kadarını belirtmekle yetineyim ki, kapsam dışında bıraktığım başlıklar, ayrıca ve daha kapsamlı olarak çalışmayı planladığım Türkiye-ILO İlişkileri-

nin iki Savaş arası dönemine ilişkin, henüz kaynaklarda herhangi bir bilginin bulunmadığı konulara ilişkindir.

4. Başlık

Dilerim ki Yasakların Sonu Gelir

Bu çalışma, ILO-Türkiye İlişkilerinin Yüzyıllık Tarihi'nin disiplinlerarası bir yaklaşımla ve tüm boyutlarıyla incelenip değerlendirilmesi çabasının ilk adımıdır.

Belirttiğim çerçeve içinde, dokuz bölümde incelediğim konulardan oluşan ve “Bir Başka Sonuç” olarak dokuz başlıkta sunduğum Türkiye Profili'nin bazı kesitlerini kapsayan bu çalışmanın bir “başlangıç” olduğunu düşünüyorum.

Dilerim ki, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 100.Yılı, benzer araştırmalarla arkasının gelmesine ivme kazandırır, yeni araştırmaları özendirir.

Dilerim ki araştırmacıların, “yasaklı” arşivlerimize dokunarak ve onlardan yararlanarak ülkemizin sosyal tarihini “özgürce” yazma olanağı bulacağı günler uzak değildir!

Mesut Gülmez
Ankara, Cenevre, Gölbaşı, Datça
22 Nisan 2019

Birinci Kesim

BİRİNCİ BÖLÜM

İLK İLİŞKİLER, İLK ON YIL
KURTULUŞ, KURULUŞ VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ
(1920-1930)

İKİNCİ BÖLÜM

İŞ KANUNU'NA DOĞRU
LÂYİHALAR VE TÜRKİYE MİSYONLARI (1931-1936)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜYELİĞE DOĞRU
İLK DÜŞÜNCELER VE GÖZLEMCİ DELEGELİK DÖNEMİ (1920-1932)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MİLLETLER CEMİYETİ'NE VE ULUSLARARASI ÇALIŞMA
ÖRGÜTÜ'NE
ÜYELİK SÜRECİ VE SONRASI (1932-1939)

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÜYELİK SONRASINDA KONFERANSLARA KATILIM
VE YÜZYÜZE GELİNEREN YÜKÜMLÜLÜKLER SORUNU (1933-1939)

ALTINCI BÖLÜM

İLK ONAYDAN 2. SAVAŞ SONRASI ONAYLARA
GEREKÇELER, İLK RAPORLAR VE İLK GÖZLEMLER (1937-1961)

YEDİNCİ BÖLÜM

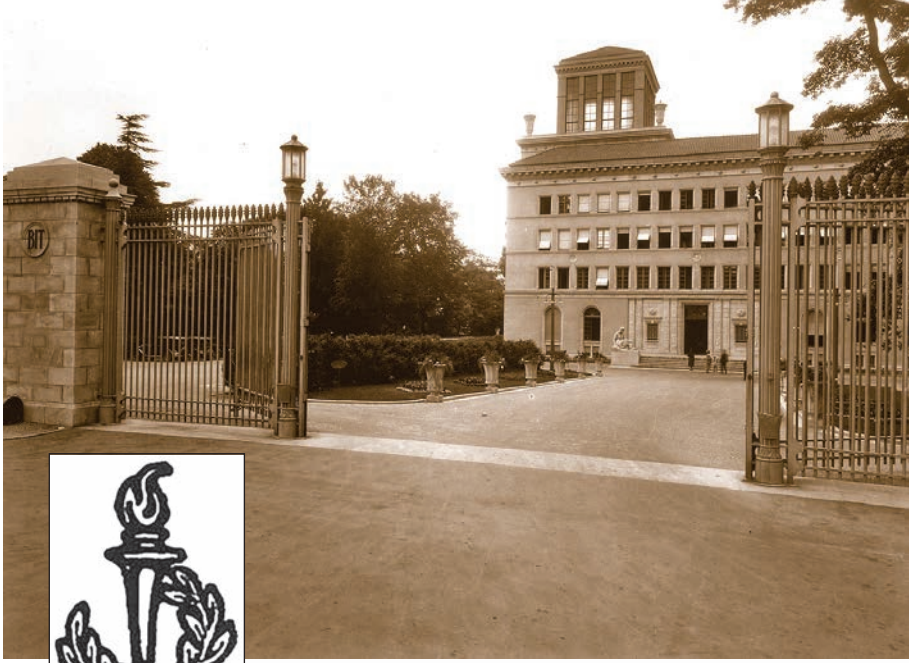
2. SAVAŞ YILLARINDA VE SONRASINDA İLİŞKİLER
İLK VE İKİNCİ YÖNETİM KONSEYİ ÜYELİKLERİ,
İSTANBUL VE ANKARA İLO OFİSLERİNİN KURULMASI (1940-1976)

SEKİZİNCİ BÖLÜM

YAYIN, BELGE VE BİLGİ İSTEKLERİ VE DAĞITIM SORUNU
(1931-1981)

DOKUZUNCU BÖLÜM

1961 ANAYASASI'NDAN GÜNÜMÜZE ONAY POLİTİKASI (1961-2015)

BİRİNCİ BÖLÜM

İlk İlişkiler, İlk On Yıl Kurtuluş, Kuruluş ve Erken Cumhuriyet Dönemi (1920-1930)

1918'in ilkbahar ve sonbahar aylarında Almanya'dan başlayarak, öteki yenik devletler Romanya ve Bulgaristan ile Osmanlı İmparatorluğu'nun teslim olmalarıyla 1. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından zamana karşı yarışarcasına işlerliğe geçir(il)erek Kuruluş'u gerçekleştiren *Uluslararası Çalışma Örgütü*'nün (UÇÖ / Örgüt) geride bıraktığı bir tam Yüzyılının ilk perdesi 1919'da açılırken, bu yeni Örgüt ile neredeyse eşzamanlı olarak Kuruluş için yine 1919'da Kurtuluş Savaşı başlatan *Türkiye Cumhuriyeti* arasında, karşılıklı mektuplarla ilk adımları atılan ilişkilerin bir yıl eksiğiyle Yüzyıllık tarihi başlıyordu.

Mektup ve iç yazışma notlarının yanı sıra, ilk teknik yardım misyonları, raporlar vb. belge ve kaynaklara da dayanan bir çeşitlilik içinde süren ilişkilerin birinci perdesi, Kuruluş'unun ilk yıllarında olan Örgüt'ün Merkezinin bulunduğu Cenevre'deki Türkiye Genel Konsolosluğu'ndan Uluslararası Çalışma Bürosu'na / Ofisi'ne (UÇB, ILO, Büro, Ofis) gönderilen adsız bir mektupla açıldı. Konusu, yeni Örgüt'ün ürettiği ilk belgeler ve iletilmesi isteği idi.

Aynı nitelikteki ilişkiler, uygulama alanı, "Ereğli Kömür Havzası" ile sınırlı olmak üzere anti emperyalist yaklaşımla kabul edilen (Gülmez, 1995: 109-129; 1991a: 280-284) ve konusu ilk "Kurtuluş Sosyal Yasaları" olan yazışmalarla sürdü. Cumhuriyet'in hemen ardından da, benzer içerikli ilişkiler, on yılı aşkın İş Kanunu Lâyhaları döneminin ilk kesitinin belgeleri olarak gördüğüm 1924 Mesai Kanunu Lâyhası, 1925 İş Mecellesi Lâyhası ve 1927 İş Kanunu Lâyhası ile sürdü. Ne var ki bu tasarılar, genel bir iş yasasının çıkarılmasıyla sonuçlan(dırıl)madı; ilk denemeden dönülmesi gecikmedi.

Ve kuşkusuz unutmamak gerekir ki, yayın değişimi ve belge derleme dışında, ilk ilişkilerin kurulduğu ilk on yılın ikinci yarısında, Kurtuluş'un ardından Kuruluş'u Lozan Antlaşması'yla perçinlenen Türkiye Cumhuriyeti'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olup olmayacağı sorunu da, ağırlıklı olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin izlediği dış politika çerçevesinde gündeme geldi ve tartışıldı.

Lozan'dan başlayarak, çoğu zaman Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmaksızın O'na bağlı olarak kurulan *Çalışma Örgütü*'ne üye olma arayışlarının başladığı ama sonra “bekle gör” politikasına dönüştüğü yıllarda, Türkiye bu Örgüt'ün çalışmalarını –ayrı bir bölümde ele aldığım– “gözlemci delege” sıfatıyla gayri resmî olarak ama daha doğrudan bir yöntemle izlemeye başladı.

I. KURTULUŞ VE KURULUŞ YILLARINDA İLK İLİŞKİLER

Önce, ILO-Türkiye İlişkilerinin yayın istekleriyle başladığı Kurtuluş ve Kuruluş yıllarındaki siyasal duruma ilişkin çok kısa bir tarihsel anımsatmada bulunmak gerekiyor.

Cumhuriyet'in 29 Ekim 1923'te ilân edilmesine değin, kimi yansımalarına değineceğim bazı mektuplarda da rastlanan “şeklen” iki başlı yönetim vardır:

Birincisi ve Kurtuluş'un öncüsü ve yöneticisi, kısaca “*Ankara Hükümeti*” olarak da anılan *Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümeti*'dir. Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli'yi kabul etmesi, bunun üzerine İtilâf Devletlerinin 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal etmesinin ardından, 23 ve 25 Nisan 1920 tarihli TBMM Heyet-i Umumiye kararları uyarınca 23 Nisan 1920 günü açılan *TBMM Hükümeti*, 16 Nisan 1923'e değin çalışmalarını sürdürdü. Ereğli Kömür Havzası Kanunları, bu dönemin ürünüdür.

İkincisi ise, 1. Dünya Savaşı'nı sonlandıran, Milletler Cemiyeti ile Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kurucu belgelerini de içeren beş Barış Antlaşmasının sonuncusu olan ama yürürlüğe girmeyen Sevr Antlaşması'nı 10 Ağustos 1920'de imzalayan yenik Osmanlı Devleti, *İstanbul Hükümeti*'dir.

Lozan Konferansı görüşmelerinin başlamasına yaklaşık iki hafta kala alınan 30 Ekim ve 1-2 Kasım 1338 (1922) tarihli TBMM Heyet-i Umumiye kararlarının özü ve özeti şudur:

Artık İstanbul'daki padişahlık “madûn ve tarihe müntakil”dir, yani yoktur, tarihe mal olmuştur. İlk maddesinde “hâkimiyet bila kayd-ü şart milletindir” diyen 20 Ocak 1337 (1921) tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndan beri, İstanbul'da meşru bir hükümet yoktur. Kısacası, tarihe gömülen Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini Türkiye Hükümeti almıştır. Kişi egemenliğine dayanan, meşru ve millî bir temelden yoksun İstanbul Hükümeti, artık gelip geçen bir gölgedir, tarihe intikal etmiştir.

1. Yayın İstekleriyle Başlayan İlk İlişkiler

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Arşiv belgelerinden saptayabildiğimce, Türkiye-ILO İlişkilerinin “resmî olmayan” ilk dönemi, 1920'nin sonlarına yaklaşırken, iki hafta arayla gönderilen iki mektupla başladı. Başlatan, Türkiye

oldu. Konusu da, kanımca doğal olarak, Örgüt'ün 1919'da ve 1920 yıllarında yaptığı ilk iki Genel Konferans toplantısına ilişkin belgelerin istenmesiydi.

Böylece ilk ilişkiler; Örgüt'ün, Barış Antlaşmalarının Almanya ile 28 Haziran 1919 tarihinde imzalanan birincisi olan –ancak 10 Ocak 1920'de yürürlüğe giren– Versay Antlaşması'yla resmen kurulmasından¹ birbuçuk yıl ve –sonuç olarak, Versay Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi gerçekleşmeden–, Antlaşma gereğince 29 Ekim-29 Kasım 1919'da Vaşington'da yaptığı birinci “Kuruluş Konferansı”ndan da bir yıl kadar sonra başladı.

Arkası gelmeyen, sürekli ve düzenli bir nitelik kazanamayan ilk ilişkiler, Lozan Antlaşması görüşmelerinin 22 Kasım 1922'de başlamasını fırsat bilen ILO'nun girişimiyle, “yayın değişimi”ne dönüşerek sürdü. Kuşkusuz, Cumhuriyet sonrasında da kesilmedi. Ve yalnızca Cumhuriyet sonrasında değil, çok sayıda yazışmaya konu olmak üzere, 2. Dünya Savaşı sonrasında ve erişebildiğim ILO Arşiv belgelerinden edinebildiğim bilgilere göre, izleyen yıllarda da sürdü.

ILO-Türkiye İlişkileri, 1920 sonlarında, konusu sonraki yıllarda da artarak ve çeşitlenerek süren ve çok geçmeden “yayın değişimi”ne dönüşmesi amaçlanan bilgi ve belge istekleri ile başladı.

a. Adsız, İmzasız ve Unvansız İlk Mektup

Türkiye-ILO İlişkileri, Ankara'da TBMM Hükümeti'nin kurulmasından sekiz ay ve Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından dört ay sonra, Osmanlı Elçisi *Cevat Bey*'in 1920-1922 yılları arasında görev yaptığı Bern Elçiliği'nden değil,² Örgüt

¹ Versay Antlaşması, Uluslararası Çalışma Konferansı'nın birinci oturumunun yapılacağı yeri, tarihi, toplantı düzenleme kurulunu ve gündemini belirlemişti.

Yeri Vaşington, tarihi “Ekim 1919” idi (m. 424). Konferans, ABD Hükümeti'nin çağrısı üzerine toplanacaktı. Uluslararası Düzenleme Kurulu; ABD, Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Japonya, Belçika ve İsviçre Hükümetlerinin belirleyeceği yedi kişiden oluşacaktı. Gündeminde de, ilk sözleşme ve tavsiyelerle düzenlenen beş konu sıralanmıştı (Ek).

Kısacası Örgüt, 1919 Ekiminde, yapısal ve işlevsel olarak çalışmalarına başlayacaktı. Öyle de oldu.

² Bern Büyükelçiliği web sayfasında yer alan bilgilerden anlaşıldığına göre, Cenevre Konsoloslugu 1898'de açıldı ve böylece, Osmanlı döneminde ikili ilişkiler başladı.

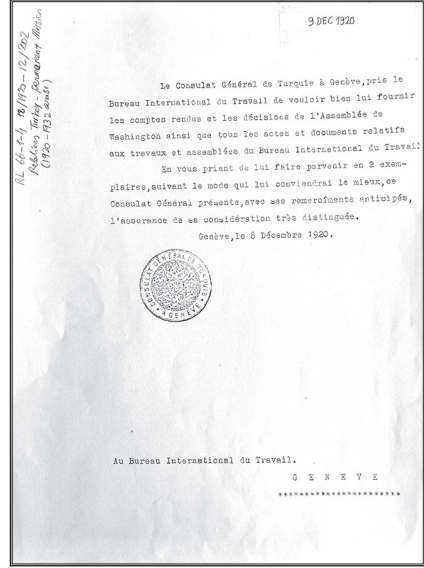
Buna karşılık, “Bern'de mukim bir Osmanlı Elçisi(nin) görev yapmaya başla(dığı)” tarih, 1915'tir. 1900-1915 arasında ise, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Brüksel'deki Elçisi İsviçre nezdinde görevlendiril(mişti).” “Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e geçiş sırasında ilişkiler kopma(dı). Bern Elçiliği, “1 Kasım 1922 tarihinden itibaren Türkiye adını kullanmaya başla(dı).” Cumhuriyet'in ilân edilmesinden sonra ise, “Maslahatgüzar seviyesinde resmen faaliyetine başla(dı). Cumhuriyet dönemindeki ilk Elçi *Mehmet Münir Erteğün*, güven mektubunu 1 Ekim 1925 tarihinde sun(du)” (<http://bern.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/331434> (Erişim: 10.08.2018).

1915-1922 yıllarında, Bern'de üç Osmanlı Elçisi görev yaptı: *Fuat Selim Bey*: 1915-1919; *Reşat Halis Bey*: 1919 ve *Cevat Bey*: 1920-1922 (<http://bern.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>; Erişim: 10.08.2018).

merkezinin bulunduğu Cenevre'deki *Türkiye* Genel Konsoloslugu'ndan³ gönderilen bir mektupla başladı. Bu "tarihsel" Fransızca mektup, Direktör'e değil, Uluslararası Çalışma Bürosu'na (Ofis'ne) gönderildi (ILO-AR, RL 66/1/4).

Ne var ki, **8 Aralık 1920** tarihli (doğal olarak sayısı da olmayan) bu Fransızca mektubun, Ankara ve İstanbul hükümetlerinden hangisi adına gönderildiği çıkarılamamaktadır. Üzerindeki ILO mühründen anlaşıldığına göre, ertesi gün Ofis'e girişi yapılan mektupta, ne Konsolosluk ve Elçilik arasında ve ne de Konsolosluk ile Ankara arasında iletişim kurulduğuna, örneğin Elçilik yada Ankara'nın isteği üzerine yazılıp yazılmadığına ilişkin herhangi bir anlatım vardır.

Uluslararası Çalışma Örgütü'yle "gözlemci delegelik" öncesi ilişkilerin kapısını aralayan, iki paragraflık ve dokuz satırlık bu ilk Konsolosluk mektubunda, *ne ad, ne unvan, ne imza, ne de paraf vardır*. "Hitap" da yoktur. Yalnızca, kenarlarında, Fransızca olarak, altını çizmeye özen gösterdiğim "*Türkiye* Genel Konsoloslugu" yazısının bulunduğu,⁴ ortası motifli yuvarlak bir mühür (kaşe) bulunmaktadır. Mektup, belirttiğim gibi, ILO Direktörü'ne ve/yada belirli bir bölümüne, konuyla ilgili ve görevli olan bir kişiye *değil*, genel olarak "Uluslararası Çalışma Bürosu"na (Ofis'e) gönderildi.

³ Cenevre Konsoloslugu web sayfasındaki bilgilere göre, Konsolosluk Cumhuriyet döneminde, 17 Temmuz 1924 tarihinde faaliyete başladı. 1924'te Konsolosluk olarak açıldı ve 1928'de Başkonsolosluga yükseltildi.

Türkiye-ILO İlişkilerinin ilk yıllarındaki görevlere ilişkin hiçbir bilginin verilmemesi web sayfasında, İş Kanunu Lâyhaları'yla ilgili yazışmaların yapıldığı yıllarda, iki Başkonsolos'un (birincisinin 9 ay, mektuplarına değindiğim ikincisinin ise 3 yıl kadar) görev yaptığı anlaşılıyor: *Süleyman Saib Kiran*, Başkonsolos (MM), 17.7.1924-28.4.1925 ve *Sadullah Ferid Gören*, Başkonsolos (MM), 29.4.1925-3.3.1927 (<http://cenevre.bk.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>).

⁴ Demek ki, eğer Bern Elçiligi web sayfasından aktararak 2 sayılı dipnotta özetlediğim bilgiler doğruysa, Cenevre Konsoloslugu, "Türkiye" adını Bern Elçiligi'nden çok önce, sanyorum 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasından sonra kullanmaya başladı. Üstelik *Türkiye* adı, yalnızca Fransızca mektupta kullanılmadı. Örneğin, 8 ve 24 Aralık 1920 tarihli mektuplardaki Konsolosluk mühründe de vardı.

Bern Elçiligi'nin verdiği 1 Kasım 1922 (1338) tarihinin de, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Hukuku Hâkimiyet ve Hükümrininin Mümessili Hakikisi Olduğuna Dair Heyeti Umumiye Kararı" nı kabul ettiği tarih olduğunu anımsamak gerekir.

Mühürlü Konsolosluk mektubunun konusu, Uluslararası Çalışma Konferansı'nın (UÇK) 29 Ekim-29 Kasım 1919 tarihlerinde Vaşington'da yaptığı ilk toplantı döneminde kabul ettiği belgelerin (sözleşme ve tavsiyelerin), Konsolosluga gönderilmesi isteğinden ibarettir. 1. Konferans'ın kapanmasından bir yılı aşkın bir süre sonra yazılan bu mektupta, "Vaşington Meclisi'nin (Konferansı'nın) tutanakları ve kararlarından, Uluslararası Çalışma Bürosu'nun (Ofisi'nin) çalışmalarına ve Meclisi'ne ilişkin tüm işlemler/kararlar ile belgelerden sağlanması" ve "ikişer örnek gönderilmesi" rica edildi.

Kanımcı "uzun" sayılması gereken bir süre sonra gönderilen mektuptan anlaşılabilceği gibi, Örgüt'ün yapısı ve organları konusunda, Uluslararası Çalışma Konferansı'nın "Meclis" olarak nitelenmesi ve "Uluslararası Çalışma Bürosu'nun (Ofisi'nin) Meclisi"nden söz edilmesi gibi doğru olmayan, ancak amacını anlatan bazı anlatımlara yer verilmesi şaşırtıcı değildir aslında. Belgeler istenmesinin temel gerekçesi, kuşkusuz ilgisiz kalınmadığı anlaşılan yeni kurulmuş ama "resmî" üyesi olunmayan bir uluslararası Örgüt'ü yakından tanıma ve çalışmalarını izleme isteğidir. Nitekim verilen yanıtta, gönderilen belgelerden bazıları konusunda yapılan kısa açıklamalar da bu amaca yöneliktir.

b. Albert Thomas'nın Unvanlı Yanıtı

Adsız, imzasız ve unvasız mektuba, "Konsolos" unvanı kullanılmamış olmasına karşın, "Sayın Genel Konsolos" diyerek, iki hafta kadar sonra olumlu, ama daha önemlisi *unvanlı* yanıt verildi.

Görece ayrıntılı olan ve imza bölümündeki –mektup ve iç yazışma notlarından zamanla tanışıklık kazandığım– paraftan ILO Direktörü *Albert Thomas*'nın (1878-1932) yazdığını düşündüğüm **21 Aralık 1920** tarihli ve D. 2/151 sayılı iki sayfalık mektupta, 8 Aralık'ta gönderilmesi istenen belgelerin ayrı bir paket olarak iletildiği bildirildi. Mektup, açık adresi de yazılarak, "*Türkiye* Genel Konsolosluğu"na gönderildi (ILO-AR, RL 66/1/4).⁵

⁵ Anumsatmakta yarar var: Bu mektuptan altı ay kadar önce, Uluslararası Çalışma Konferansı, 15 Haziran-10 Temmuz 1920 tarihleri arasında, Cenova'da 2. toplantısını da gerçekleştirmişti.

"Denizcilik çalışması sorunları"na övgülenen bu Konferans'ta, ilk mektupta belgeleri istenen denizcilikle ilgili ilk sözleşme ve tavsiyeler kabul edilmişti (BIT, 1920b).

Beş maddede sıralanan ve ikisi için bazı açıklamalara da yer verilen belgeler, Örgüt'ün bu tarihe değin gerçekleştirdiği iki Konferans'ta kabul edilen kararlarını kapsıyordu:

- 1) ILO Bilgi Bülteni koleksiyonu (takımı);
- 2) Versay Barış Antlaşması'nın XIII. Bölümünü içeren bir broşür;
- 3) Vaşington Konferansı kararlarının metni (yani sözleşme ve tavsiyelerinin metinleri);
- 4) Cenova Konferansı kararlarının metni (yani sözleşme ve tavsiyelerinin metinleri);
- 5) ILO'nun yayınladığı "İncelemeler ve Belgeler" (Etudes et Documents) başlıklı dizisinden bir broşür.

İkinci sıradaki –ILO Arşiv dosyasında herhangi bir örneğine rastlamadığım– broşürle ilgili olarak, mektupta şu açıklama, daha doğrusu anımsatma yapıldı: Versay Antlaşması'nın "Çalışma"ya ilişkin olan XIII. Bölümü (yani Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kurucu belgesi, bu yıllarda henüz kullanılmayan bir terimle "Anayasası"), Versay Antlaşması'ndan sonra imzalanan öteki Barış Antlaşmalarında da yer aldı. Bu bölüm, özellikle ***Sevr Antlaşması'nın XII. Bölümünü oluşturmaktadır***. Örgüt'ün kurulmasına ve Genel Konferansların çalışmasına, ILO'nun işleyişine ilişkindir.

Beşinci sıradaki broşürle ilgili olarak yapılan açıklamada ise; "İncelemeler ve Belgeler" kapsamında ILO'nun yayınladığı broşürün, *Uluslararası Çalışma Örgütü'nün tarihini içerdiği ve böylece şimdiki düzenleme ile eski (1919 öncesi, yani 1905 ve 1906'da izlenip Uluslararası Çalışma Örgütü'ne miras bırakılan) uluslararası çalışma mevzuatı yöntemleri arasında bir benzerlik / yakınlık (koşutluk) bulunduğu* belirtildi.

ILO'nun yanıtında, üç ve dördüncü sıralarda belirtilen yayınlarla ilgili olarak da, Vaşington Konferans Tutanağının ciltli olanının 12 franka satıldığı, 10 Temmuz 1920'de sonuçlanan Cenova'da yapılan Konferans Tutanağının ise baskıda olduğu ve yakında çıkacağı bildirildi.

Kanımcıca bu mektubun, Örgüt'ün resmî adıyla ilgili bir başka önemli yönüne de vurguda bulunmak gerekir. Versay Antlaşması'nın XIII. Bölümünün hiçbir maddesinde, Örgüt'ün adındaki "***Uluslararası***" sıfatı geçmez. "Uluslararası", yalnızca Konferans ve Büro / Ofis için kullanılır. Ne var ki incelediğim ve yararlandığım bu yıllara ilişkin Direktör Raporu, Konferans Tutanağı gibi temel ve resmî kaynaklarda, "Uluslararası" sıfatı Örgüt'ün adında da kullanılmıştır. Thomas'nın, adsız Konsolosluk mektubunu yanıtladığı 21 Aralık 1920 tarihli mektubunda da, iki kez "Uluslararası Çalışma Örgütü" denilmiştir.

Böylece 1920 sonlarında, Sevr Antlaşması'nın yenik Osmanlı Devleti (İstanbul Hükümeti) ile imzalanmasından kısa sayılabilecek bir süre sonra, “Türkiye Cenevre Konsolosluğu” aracılığıyla Ofis'ten Örgüt'ün kurucu belgeleri ve UÇK'nin Cenevre'de ve Cenova'da gerçekleştirdiği iki toplantısına ilişkin tutanakların (belgelerin) istenmesi yoluyla üyelik öncesi resmî olmayan ilişkiler başladı.

İlişkilerin ilk adımı saydığım bu mektupların, ILO Arşiv dosyalarında bula bildiğim en eski tarihli belgeler olduğunu yineliyorum.⁶

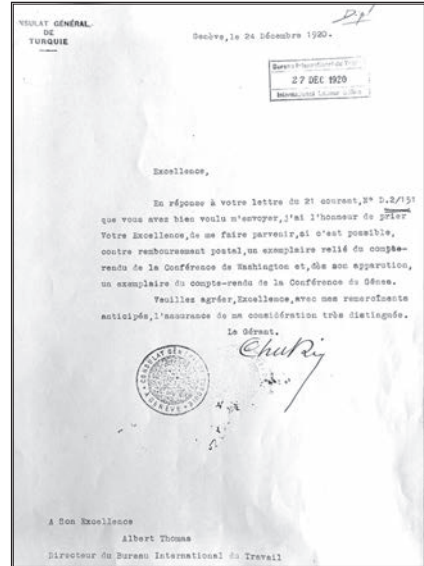
TDA'dan *bana iletilenler arasında*, bu döneme ilişkin herhangi bir belge yoktur.⁷

c. Adsız, İmzalı ve Unvanlı İkinci Mektup

Konsolosluğun ikinci mektubu, **24 Aralık 1920** tarihlidir. Ofis'e girişi ise, 27 Aralık 1920'dir.

Mektubun konusu, yine yayın isteğidir. “Ciltli Vaşington Konferansı Tutanağı” ile çıkar çıkmaz Cenova Konferansı Tutanağının, posta ücretinin geri ödemesi yapılmak üzere, gönderilmesi rica edildi. Ve, önsel teşekkürler sunuldu.

Önceki mektupta olduğu gibi bu kez de, söz konusu belgelerin hangi amaçla ve neden istendiği, örneğin yayın ve belge gönderilmesinin hükümet(ler)in isteği üzerine mi, yoksa kendi girişimiyle mi yapıldığı, ILO'dan elde edilecek

⁶ Bu yıllara ilişkin olarak Bern Elçiliği ve Cenevre Konsolosluğu Arşivlerinde araştırma yapma başvuru- mu, Dışişleri Bakanlığı kabul etmedi.

3 Ağustos 2018 tarihli başvuruma 17 Eylül 2018 tarihli e-posta mesajıyla yanıt verildi. Arşiv Yönetmeliği'nin 29/1. maddesi gereğince, “Bakanlığa ait arşiv evrakının yalnız Bakanlık Merkez Arşivinde araştırmacıların istifadesine sunulabildiği”; ayrıca “Bern BE Arşivi”nin büyük oranda (Ankara’ya) taşınmaya hazır hale getirilmiş vaziyette” olduğu bilgisi iletildi.

Bern Büyükelçiliği'nin durumu, yani “Ankara’ya gelip gelmediği, geldiyse tasnif edilip edilmediği, araştırmacılara açık olup olmadığı konularında bilgi” iletilmesi ricama, iki gün sonra 4 Şubat 2019’da verilen yanıtta, arşivin geldiği, ancak “tasnifi henüz yapılmadığından araştırmacılara da açık” olmadığını bildi- rildi.

Bu yazışmalar, elektronik ortamda yapıldı (MG).

⁷ Bern ve Cenevre Konsolosluk Arşivlerinde, ilişkilerin Kurtuluş ve Kuruluş Yıllarına ilişkin belgeler bu- lungunu düşünüyör, tasnif edilerek araştırmacılara açılmasını diliyorum.

belgelerin Ankara Hükümeti'ne yada İstanbul Hükümeti'ne gönderilip gönderilmeyeceği vb. konularda hiçbir açıklamaya yer verilmedi.

Ancak bu ikinci mektubun, ilkinden önemli farkları vardır: Öncelikle, “Ekselans” hitabıyla başlar ve altına da, ILO Direktörü'nün ilkinde olmayan adı ve unvanı yazılır. İkinci fark, antetli bir kağıda yazılmış olmasıdır. Başka deyişle, “Consulat Général de *Turquie*” mührünün yamı sıra, mühür olduğunu sandığım “Consulat Général de *Turquie*” antetli bir kağıt kullanılmıştır. Daha önemlisi, bu mektuba, yazanın görev unvanı olarak “Le Gérant” (yönetici / müdür) eklenmiştir. Ne var ki mektup, imzalanmıştır, ama yazanın adı yine yoktur! İmzaya gelince, adının Fransızca yazılışıyla “Chukri”'nindir.

Türkiye ve Uluslararası Çalışma Örgütü arasında ilk ilişkileri başlatan tarihsel önemi nedeniyle, özellikle “Konsolos” unvanının kullanılmadığı mektupları yazan kişinin kimliğinin belirlenmesi sorunu önem taşımaktadır. Bunun için de, şu soruların yanıtını araştırmak gerektiğini düşünüyorum:

İlk mektup neden adsız, unvansız ve imzasızdır?

İkinci mektuptaki “Chukri”, yani Şükrü kimdir? Ve, neden “Gérant” unvanı kullanmıştır?

Bu soruların yanıtını, ilk iki mektupla ilgili bazı noktalara açıklık kazandıran izleyen yazışmalara da değindikten sonra, ayrı bir başlıkta vermeye çalışacağım.

d. Albert Thomas'ın Yanıtı

Thomas, *Türkiye* Genel Konsolosluğu yöneticisinin (Chukri'nin) 24 Aralık 1921 tarihli ikinci mektubuna, **6 Ocak 1921** tarihli ve D. 2/151 sayılı kısa bir mektupla yanıt verdi. Bu mektup, ILO-Türkiye İlişkileri konusunda 1921 yılına ilişkin ILO Arşivi'nde bulabildiğim tek belgedir. Bir başka deyişle, erişebildiğim belgeler çerçevesinde, 8 Aralık 1920 ile 6 Ocak 1921 tarihleri arasındaki yaklaşık bir aylık sürede, ilk ilişkiler başladı ve bitti! Daha doğrusu, kesildi.

“Sayın Genel Konsolos” diyerek başlayan bu mektupta, geri ödeme yapılacağı belirtilerek istendiği anımsatılan ciltli Vaşington Konferans Tunanağı ile çıkar çıkmaz Cenova Konferans Tutanağının ayrı bir paket olarak gönderilmesi için talimat verildiği belirtildi.

Üzerindeki mühürde yer alan, belirttiğim tarihte Türkiye Genel Konsolosu'na gönderilen mektupta, başkaca bir açıklamaya yer verilmedi. Ad ve unvanın yazılmadığı parafıtan, mektubu, Albert Thomas'ın imzaladığı anlaşılıyor.

20 Kanun-ı sani (Ocak) 1337 (1921) tarihli *Teykilat-ı Esasiye Kanunu*'nun kabul edildiği, Birinci ve İkinci İnönü Savaşları ile Sakarya Savaşı'nın kazandığı, Sovyetler Birliği ile Moskova Dostluk Anlaşması'nın ve Fransa ile de Ankara Anlaşması'nın imzalandığı 1921 yılı içinde, benzer nitelikte de olsa, ILO Arşivi'nde Konsolosluk ile Ofis arasında yapılmış başka herhangi bir yazışmaya rastlayabilmiş değilim.

Türkiye'nin adı, üyesi olmamasına karşın, bu mektup dışında ama başka bir konu dolayısıyla, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün temel belgelerinden ikisinde yer aldı. Bunlar; Uluslararası Çalışma Konferansı'nda yapılan tartışmaların tutanağı ile Direktör'ün aynı yıl Konferans'a sunduğu yıllık rapordur.

1921 Konferans tutanağında; Yönetim Konseyi'nin 9 Haziran 1920 tarihinde Cenova'da yaptığı toplantısında aldığı karar uyarınca gerçekleştirilecek "Üretim Anketi" konusunun UÇK'de tartışılması sırasında (BIT, 1921: 1093, parag. 308), soru kağıtlarının gönderilmesinden önce, anket yöneticisinin bir *inceleme gezisi* yapmasının uygun görüldüğü 12 ülke içinde **Türkiye** de yer aldı (s. 1095/par. 310). Örgüt'e üye olup olmadığına bakılmaksızın uygulanmasının öngörüldüğü anlaşılan bu ankete ilişkin soru kağıtları da, Mart ve Nisan aylarında gönderildi.

Aynı konuya, 1921 Direktör raporunda da yer verilerek, Türkiye, inceleme gezisinin yapılacağı ülkeler arasında sayıldı (BIT, 1921: 221-222).

e. Telefonla Katalog İstenmesi ve Yazılı Yanıt

Cenevre Genel Konsoloslugu'ndan ILO'ya yapılan üçüncü başvuru, yine yayın isteğiyle ilgiliydi. Ama başvuru, mektupla değil, bir telefon görüşmesiyle gerçekleştirildi.

ILO Satış ve Tanıtım Servisi Şefi ise, tarihini belirtmediği bu telefon konuşmasına, telefonla değil yazıyla yanıt verdi. *Türkiye* Genel Konsolosu'na, **24 Ocak 1922** tarihli kısa bir mektup gönderdi (ILO-AR, S 66/1500).

Böylece, ilk ilişkilere ilişkin karşılıklı dört mektubun sonuncusundan bir yılı aşkın bir süre sonra, Konsolos'un (Konsolosluğun) bu kez sözlü iletişim yoluna başvurarak kurduğu ilişki; Kurtuluş için savaşan Türkiye'nin, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (Ofis'in) yaptıklarını içinde bulunduğu koşullar nedeniyle aralıklı olarak izlemeyi sürdürme çabasının bir başka kanıtı sayılabilir.

ILO görevlisi yanıtında; mektup tarihinden önceki günlerde kendisine telefon ettiğini düşündüğüm Konsolosun (?), **yayın kataloğu istediğini** anımsattı ve kataloğu gönderdiğini bildirdi. Ayrıca, 15 gün içinde de, baskıda olan yeni basımından birkaç örnek daha gönderileceği konusunda not alındığını da ekledi.

24 Ekim-19 Kasım 1921 tarihlerinde toplanan 3. Konferans'ın kapanmasından iki ay kadar sonra yapılan bu telefon konuşmasında, yalnızca yayın kataloğu istenmiş, buna karşılık bu Konferans'ta kabul edilen 7 sözleşme ve 8 tavsiyeden söz edilmemiş, metinlerinin istenmemiş olması ilginçtir.

Aşağıda değineceğim 1 Kasım 1922 tarihli mektuptan da anlaşılacağı gibi, bu telefon görüşmesini Cenevre Konsolosu yaptı.

2. “Chukri”, Yani Şükrü Kimdir?

Evet, Türkiye-ILO İlişkilerini başlatan mektuplardan ikincisindeki Fransızca yazılışıyla atılan “Chukri” imzasının, aynı zamanda ad olarak da okunabileceğini düşündüğüm kişi, yani Şükrü kimdir?

İzleyen bölümlerde görüleceği gibi, 1927'de “gözlemci delege” sıfatıyla Konferans'a ilk kez katılan, gelecek yıl için de, Albert Thomas'nın “dostum” dediği ve Genel Konferans'a Türkiye Cumhuriyeti devletinin gayri resmî temsilcisi olarak bizzat katılmasını istediği *Şükrü Bey* midir? Yani, Şükrü Kaya mıdır?

Her ne kadar Şükrü (Kaya) Bey'in, Cenevre Konsoloslugu web sayfasında görülen suskunluk dışında, özellikle Dışişleri Bakanlığı web sayfasında yer alan özgeçmişinde de,⁸ üstelik Lozan Konferans Heyeti listesinde adının bulunmasına karşın⁹, bu yıllara (yani Ocak 1919 ile Ağustos 1923 arasındaki dört yıl ve sekiz aylık uzun döneme) ilişkin hiçbir bilgiye yer verilmemiş olması karşısında, bu soruların yanıtının araştırılması kaçınılmazdır.

Önce, “Chukri”nin kendisini neden “Gérant” olarak tanıttığı sorusunu yanıtlamaya çalışayım. Kanımca, Albert Thomas'nın ilk mektuba “Sayın Genel Konsolos” diyerek başlayan bir yanıt vermiş olması nedeniyle, mektubu yazan kişi “Konsolos” olmadığını belirtmek için bu unvanı eklemek zorunda kaldı.

“Chukri, yani Şükrü kimdir?” sorusunun yanıtına gelince, ilk değerlendirmelerimde verdiğim yanıt, “Şükrü (Kaya) Bey'dir” oldu! Bunu, ILO Arşiv dosyalarında, bu yanıtı doğrulayabilecek hiçbir belge ve bilgiye rastlamamış olmama karşın bir olasılık olarak gördüm. Ama bu, özgeçmişinin bilgi verilmeyen kesitini, özellikle Malta sürgünlüğü sürecini araştırmama engel olmadı.

⁸ http://www.mfa.gov.tr/sayin-sukru-kaya_nin_ozgecmisi.tr.mfa; Erişim: 30.12.2017.

⁹ Üçüncü Bölümde değineceğim gibi, “azınlıkların korunması” sorununun ele alındığı ve bu sorun bağlamında *Lord Curzon* ile *İsmet Paşa* arasında Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üyeliği konusunun da tartışıldığı oturumlarda hazır bulunanlar arasında Şükrü (Kaya) Bey de vardır (Meray, 180, 209, 220 295; Karacan, 2018: 45),

Şükrü (Kaya) Bey'in, "resmî" özgeçmişinin boş bırakılan kanımca son derece önemli bir kesiti, yani özellikle tutuklandığı, Malta'ya sürgüne gönderildiği ve kaçtığı tarihler konusunda, özellikle yapılan iki araştırmada yer alan önemli bilgilerin göz önüne alınması gerekiyor: *Bilâl Şimşir*'in, İngiliz belgelerine dayanan ve aralarında Şükrü Bey'in de bulunduğu *Malta Sürgünleri* araştırması (Şimşir, 2008) ve *Solak*'ın da doğrudan *Atatürk'ün Bakanı Şükrü Kaya* konusundaki araştırması (2010, 2013).

Sürgünlük sürecinin başlamasından sona ermesine değin, tarihlere öncelik vererek özetlemekle yetindiğim her iki araştırmada da,¹⁰ Şükrü Bey'in iki mektuptaki tarihlerde Cenevre'de olduğuna, olabileceğine ilişkin herhangi bir bilgi yer almıyor.¹¹

¹⁰ *Şimşir*; Şükrü (Kaya) Bey'in, Sevr Antlaşması'na göre (m. 230) "kurulacak Müttefik Mahkemesince kesinlikle yargılanmaları gerektiği bildir(ilen)" 58 Malta sürgününden biri olduğunu belirtir (2008: 269). Bu araştırmada yer alan sürgün süreciyle ilgili bilgiler, kısaca şöyledir:

Şükrü Bey, Mayıs 1919'da Bekirağa Bölüğü'nde bulunan, "en az 250 kadar tutuklu"dan biridir. "Mülkiye Müfettişi" olarak, "yıldız" işaretli (ağır suçlu, azılı) olmayan listede kayıtlıdır (s. 122-123). 41 kişilik bir listeden oluşan "ikinci sınıf" sürgünler arasındadır. Sürgün numarası "2738"dir. Malta'ya sürüldüğü tarih, sürgünleri "Prencesse Ena" gemisinin yola çıktığı **28 Mayıs 1919**'dur (Şimşir, 2008: 127-137). 16 Mart 1921'de imzalanan Londra Anlaşması uyarınca serbest bırakılması öngörülen 64 sürgün arasında adı yoktur, yani Malta'da bırakılan 54 sürgünden biridir (s. 448-455). Hariciye Vekili *Bekir Sami Bey*'in salıverilmesini istediği altı sürgün arasında bulunsa da, bu istek kabul edilmedi (s. 458-459). Sonunda Şükrü Bey, hazırlanan bir kaçış planıyla, kurtuluş umudu en az olan 16 sürgünle birlikte, **6 Eylül 1921** günü Malta'dan kaçtı. 7 Eylül'de Messina'ya (Sicilya), ertesi gün Napoli'ye ve 10 Eylül'de de Roma'ya geldi. Sürgünler, "Ankara hükümetinin Roma Mümessili *Cami Bey*'in yardımıyla hazırlan(an)" pasaportlarla "İtalya'dan uzaklaş(tı)" (s. 487-490)."

Sürgünlerin "çoğu(nun) Almanya'ya git(tiğini)" belirten (s. 488) Şimşir'in araştırmasında, Şükrü Bey'in de bunlar arasında bulunup bulunmadığı yada nereye gittiği konusunda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Solak'ın araştırmasında yer alan tutuklanması, sürgüne gönderilmesi ve kaçması konularındaki bilgiler de, özetle şöyledir:

Şükrü Bey, "**1919 Şubatında** tutuklanarak **Mart 1919**'da ünlü Bekirağa Bölüğü'ne hapsedil(di)." ... "..." "ikinci sınıf" sürgünler olarak adlandır(ılan) ikinci listede yer al(dı)... **28 Mayıs** günü İstanbul'dan alınarak 2 Haziran'da Malta Adası'na götürülerek Salvador Kalesi'ne hapsedil(di)." ... "Serbest kalma ihtimali neredeyse hiç olmayan Kaya ve 15 kişi", hazırlanan bir kaçış planının uygulanmasıyla, "**5 Eylül 1921**'de, ... "bir gemiye binerek önce Sicilya'nın Messina kentine ertesi gün de Napoli kentine kaçarlar. Ardından da, 9 Eylül'de Roma'ya ulaşırlar. Sonra da, Ankara Hükümeti'nin Roma temsilcisi olan *Cami Bey*'in yardımıyla hazırlanan sahte pasaportlarla İtalya'nın dışına çıkarlar. Yaklaşık 30 ay Malta'da esir kalan Kaya, bir süre *İtalya ve Almanya'da kaldıktan sonra Anadolu'ya geçerek* millî mücadeleye katılmıştır... Lozan Konferansı'nın birinci devresine (20 Kasım 1922-4 Şubat 1923) giden heyette yer al(mıştır)" (2013: 30-33; 2010: 5).

¹¹ Bu iki temel kaynağa, sürgün tarihi konusunda farklı bilgiler içeren şu kaynaklar da eklenebilir:

Şükrü (Kaya) Bey, "Şubat 1919 sonlarında tutuklanarak İstanbul'daki Bekir Ağa Bölüğü'ne hapsedildi. İstanbul'un İtilaf Devletleri'nce işgalinden (**16 Mart 1920'den**) sonra **Malta'ya sürüldü**. 1921'de kaçarak Anadolu'ya geçti ve Kurtuluş Savaşı'na katıldı" (*Ana Britannica*, Cilt 13, 1989, s. 95).

Şükrü (Kaya) Bey, "... İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürüldü (**1920**)" (*Meydan Larousse*, 1979, Cilt 7: 102).

Şimşir'in verdiği bilgilere göre, Şükrü (Kaya) Bey'in Malta'da sürgünde kaldığı süre 27 aydır. Solak ise, sanıyorum tutuklandığı Şubat 1919'dan kaçtığı Eylül 1921'e değin geçen süreyi göz önüne aldığından, Şükrü Bey'in "yaklaşık 30 ay Malta'da esir kal(dığı)mı" belirtiyor (2013: 33).

Sonuç olarak, her iki araştırma, tutukluluk süresi dışında, Şükrü Bey'in 27 ay Malta'da kaldığını, bu sürenin de kesintisiz olduğunu, Bekiraga Bölüğü'nden gönderildiği tarihten kaçtığı tarihe değin sürdüğünü göstermektedir.

Dolayısıyla da, görebildiğim ILO Arşiv dosyalarındaki belgelere göre, 1920'nin 8 ve 24 Aralık günlerinde, kısa sayılabilecek bir aralıkla, ILO'ya önce adsız ve sonra da "Chukri" imzalı, ikisi de Konsolosluk mühürlü iki mektup yazan kişinin, Şükrü (Kaya) Bey olduğunu ileri sürmek olanaklı görünmemektedir.

Kanımcı bu önemli konu, ancak Bern Elçiliği ve özellikle Cenevre Konsololuğu arşiv belgeleriyle açıklığa kavuşturulabilir. Kavuşturulması gerekir, çünkü ortada, 16 gün arayla yazılıp Cenevre'den gönderilmiş ve "Sayın Konsolos" diyerek yanıtlanmış iki mektup vardır. Ve bu iki mektuptan bir yıl sonra, Konsolosluk ve ILO arasında başlayan yazışmalar, ikinci mektuba 6 Ocak 1921'de verilen yanıtta sonra olağan karşılanamayacak denli uzun bir süre için, yani telefonla istenen yayın kataloğu için ILO'nun yazılı olarak verdiği 24 Ocak 1922'ye değin kesilmiştir.

İlişkilerin, sınırlı bir çerçevede de olsa, düzenli biçimde yürümemiş olması, olağan değildir. Ama bunun çok önemli bir nedeni vardır: Türkiye'nin, yani TBMM Hükümeti'nin, tanımadığı Sevr Antlaşması yerine Lozan Antlaşması'nı imzalamak ve imzalatmak üzere Kurtuluş Savaşı vermekte olması.

"Chukri kimdir?" sorusuna, belgelere dayalı yeni araştırmalarla yanıt verilmesi gerektiğini yinelerken, adsız mektupların yazarının kimliğin belirlenmesinin, önceki yıllara ilişkin yeni kanıtlar bulunmadıkça, Türkiye-ILO ilişkilerinin 1920 sonlarında yazılan Konsolosluk mühürlü adsız, unvansız ve imzasız mektupla başladığı gerçeğini değiştirmeyeceğini düşünüyorum.

3. Türkiye Lozan Delegasyonu'na Yayınların Bırakılması

Uluslararası Çalışma Ofisi, Cenevre'nin yakınında sürdürülen Lozan Antlaşması görüşmelerini, Türkiye ve ILO arasında karşılıklı yayın değişimi yoluyla

Mülkiye Müfettişi Şükrü (Kaya) Bey'in "sürgün dönemi" tarihinin 28 Mayıs 1919 olduğunu yineleyen başka kaynaklar da vardır: <http://nedirler.com/siyasi-tarih/malta-suerguenleri-tarihi-amac-listesi.html>; <http://www.filozof.net/Turkce/57-edebiyat/5238-malta-surgunleri-tarihi-amaci-listesi.html?showall=1>; Erişim: 06.02.2019.

ilişki kurulması, daha doğrusu başlatılan ama düzenli biçimde götürülemeyen ilişkilerin sürdürülmesi için bir fırsat olarak değerlendirdi.

Thomas'ın, 18 Ekim-3 Kasım 1922 tarihlerinde yapılan 4. Uluslararası Çalışma Konferansı'na sunduğu yıllık raporda belirtildiğine göre, Türk Hükümeti temsilcilerinin Lozan'da bulunmasından yararlanarak, ILO'nun o güne değin basılmış tüm yayınlarından Türkiye Delegasyonu Sekreteryası'na verildi (BIT, 1922a, Annexe XIII, s. 650 vd.).

Türk yetkili temsilciler de, Ankara'ya döner dönmez, Türkiye'de sosyal koşulların güncel durumuna ilişkin ayrıntılı belge(ler) gönderme sözü verdi. Gerçekten de, bu belgeler ILO'ya gönderildi ve ulaştı. Böylece de, Türk Hükümeti ile ILO arasında ilk "yayın değişimi" ilişkisi kuruldu (BIT, 1922b: 682).

Bu konuya, ILO Direktörü'nün 1922 raporunda değinilmemesinin nedeni, Konferans tarihinden de anlaşılacağı gibi, raporun Lozan Konferansı'nın başlamasından önce Konferans'a sunulmuş olmasıdır (BIT, 1922a: 632).

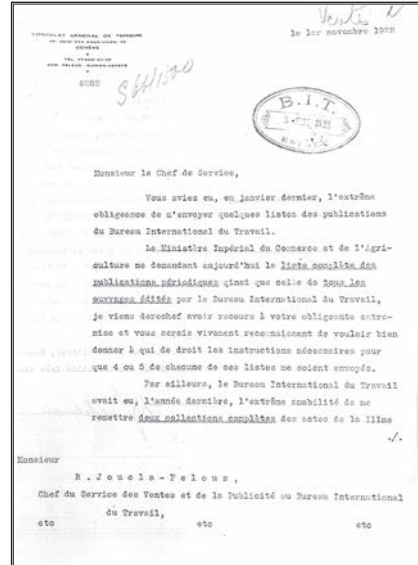
4. İmparatorluk Vekâletinin İsteği Üzerine Mektup ve ILO'nun Yanıtı

Türkiye Genel Konsolosu önce, Uluslararası Çalışma Konferansı'nın Cenevre'de 4. toplantısını yaptığı sırada ve Lozan Konferansı görüşmelerinin öngörüldüğü 13 Kasım yerine bir hafta ertelenerek 20 Kasım 1922 günü saat 15:30'da başlamasından önce, ILO Satış ve Tanıtım Servisi Şefine **1 Kasım 1922** tarihli ve 6282 sayılı iki sayfalık bir mektup gönderdi.

Mektuba geçmeden, altını çizerek yeniden anımsatayım: 1 Kasım 1922, TBMM'nin, "hukuku hâkimiyet ve hükümlerinin mümessili hakikisi olduğuna dair Heyet-i Umumiye Kararı"nın kabul edildiği, yani Halifelik'ten ayrılan Saltanatın kaldırıldığı tarihtir.

Adres bilgileriyle birlikte Fransızca "Türkiye Genel Konsololuğu" antetli kağıda yazılan ve ILO'ya 3 Kasım'da giren bu mektup, imzalı ama unvansızdır. Mektup, ricası üzerine kendisine geçen Ocak ayında ILO Yayınlar listesi (katalogu) gönderildiği anımsatılarak başlıyor.

Bu açıklamadan da, yukarıda belirttiğim 24 Ocak 1922 tarihinde, yani do-

kuz ay önce gönderilen yayınlar için ILO'ya telefon eden kişinin, bu mektubu yazan Konsolos olduğu anlaşılıyor.¹² Konsolos, Osmanlı (İstanbul) Hükümeti'nin istifasından birkaç gün önce kaleme aldığı bu mektubunda, bu kez isteğinin kaynağını da açıklayıp, aşağıdaki anlatımla ILO'ya yazılı başvuruda bulundu:

“İmparatorluk Ticaret ve Ziraat Vekâleti” (Le Ministère Impérial du Commerce et de l'Agriculture), bana bugün süreli yayınların ve Uluslararası Çalışma Bürosu'nun yayınladığı tüm eserlerin tam listesini sordu (s. 1).”

Konsolos, altını çizdiği bu listelerin her birinden kendisine 4 yada 5'er adet gönderilmesi için ilgili/yetkili kişiye talimat verilmesi ricasında bulundu. Sonra da, ILO'nun geçen yıl (1921'de), UÇK'nin 3. toplantı dönemi tutanaklarından iki tam koleksiyon gönderdiğini anımsattı. Bu koleksiyonların; Konferans İçtüzüğü'nü (Yönetmeliğini), delegelere dağıtılan soru kağıtları ve raporları, alınan tüm kararlarla birlikte Konferans oturumlarının geçici ve kesin tutanaklarını kapsadığını açıkladı.

Ardından da, söz ettiği belgeleri üyelik öncesinde Osmanlı İmparatorluğu Hükümeti'nin (İstanbul Hükümeti'nin) istediğini şöyle belirtti:

“Uluslararası Çalışma Bürosu'nun (Ofisi'nin) çalışmalarını büyük bir dikkatle izleyen Osmanlı İmparatorluğu Hükümeti (Le Gouvernement Impérial Ottoman), *O'na katılmayı beklerken*, çalışmalarını bitirmek üzere olan Uluslararası Çalışma Konferansı'nın IV. toplantısının karar ve belgelerini de (actes) edinmek istemektedir (s. 2).”

Konsolos mektubunu, ILO'nun bu yıl da kendisine 1922'deki “IV. Oturumdan” iki koleksiyon (takım) göndermeye rıza gösterip göstermeyeceği konusunda bilgi vermesini, muhtemelen, bu konudaki isteğini kime (ILO'nun hangi birimine ve görevlisine) iletceğinin bildirilmesini rica ederek noktalandı.

Kanımcıca bu mektubun, Lozan Konferansı'nın başlaması öncesinde, tüm yayınları kapsayan yayın listesi istemek amacıyla İstanbul Hükümeti'nin isteği üzerine yazılmış olmasının yanı sıra, altı çizilmek gereken bir özelliği de, satır arasına sıkıştırılmış izlenimi verse de, Örgüt'e katılmadan söz etmiş olmasıdır.

Bu mektup, bu tarih öncesinde üyelikten söz eden bir başka benzerine rastlamadığım ilk belgedir.

ILO Bilgi ve İlişkiler Şubesi Şefi (G. E. Di Palma Castiglione), **16 Kasım 1922** tarih ve S 66/1500 sayılı mektubunda, Konsolos'un 1 Kasım 1922 tarihli

¹² İmzadan adını çıkaramadığım Konsolos'un, “3.X.25” tarihli bir “minute sheet'te, yakın zamana kadar Cenevre'de Konsolos olduğu belirtilen *Djémil Seliman* (Süleyman Saib Kıran) olduğunu sanıyorum.

mektubunda belirttiği isteklere uygun olarak, bu ayın 9’unda, süreli yayımlar listesiyle birlikte kendisine, ILO yayınları kataloğundan altı örnek, bugün de UÇK’nin IV. Toplantı (1922) döneminin geçici tutanaklarından iki tam koleksiyon (takım) gönderildiğini bildirdi.

II. EREĞLİ KÖMÜR HAVZASI YASALARIYLA İLGİLİ YAZIŞMALAR

Lozan Konferansı’na ilişkin ILO Arşiv dosyasındaki (D 600/620) yazışmaların bir bölümü, TBMM Hükümeti’nin Ereğli Kömür Havzası maden işçilerinin hakları için çıkardığı yasa metinlerinin ILO’ya gönderilmesinin istenmesiyle ilgilidir.

Türkiye-ILO İlişkilerinin bilgi, belge ve yayın istekleriyle ilgili boyutuna iki yönlü bir nitelik kazandıran girişim, bu kez ILO’dan geldi. Başvuru, samiyorum ilişkilerin daha hızlı kurulması ve yürütülmesi için, Bern Elçiliği’ne ve Ankara’daki TBMM Hükümeti’ne değil, doğrudan Lozan Konferans Heyeti’ne yapıldı.

1. Harold Butler’nin Mektubu

Uluslararası Çalışma Ofisi’nin başlattığı bu ikinci girişim, 23 Nisan 1923’te yeniden başlayan Lozan Antlaşması görüşmelerinin sonuna yaklaşılacak üzereyken, istenen yasaların kabul edilmesinden iki yıla yakın bir süre sonra, 17 Temmuz 1923’te gerçekleşti.

Bu başvurunun konusu ise, iki yabancı yayından kabul edildiği öğrenilen 10 Eylül 1921 tarihli ve 151 sayılı “Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun” metninin ve varsa çevirilerinin ILO’ya gönderilmesi idi.¹³

Bu yazışmaların yapıldığı sırada da, İcra Vekilleri Heyeti’nin, 22 Temmuz 1923 tarihli kararıyla, “10 Eylül 1921 (1337) tarihli yasa gereğince kurulması gereken yardım sandıkları yönetmeliğinin onanması hakkında karar” (kararname) kabul edilmişti.¹⁴

Yazışmalara değinmeden önce, girişime ilişkin birkaç noktanın altını çizmek gerekiyor. Birincisi, ILO’nun çalışmaya ilişkin ulusal düzenlemeleri derleme görevini, üyelik ilişkisinin kurulmasını beklemeksizin başlatmış olmasıdır. İkinci nokta, başvuruyu –misyon gezisinde olduğunu sandığım– ILO Direktö-

¹³ Yazıda, 151’den önce 28 Nisan 1921’de kabul edilen 114 sayılı, Ereğli Kömür Havzası’ndaki kömür tozlarının işçiler yararına açık artırma yoluyla satılıp, “amele heyeti namına Ziraat Bankasına tevdi olun(masını)” öngören yasadaki söz edilmedi.

¹⁴ 151 sayılı yasa gereğince özel tüzüğe göre kurulması gereken sandıkları düzenleyen “Amele Birliği ve İhtiyat Teavün Sandıkları Talimatnamesi”, İcra Vekilleri Heyeti’nin “22.7.339” tarihli toplantısında görüşülen 2608 sayılı kararnameyle kabul edildi (EKH, 1949: 6-9).

İktisat Vekâleti’nce düzenlenen ve izleyen yıllarda kimi değişiklikler yapılan bu Talimatname, “her maddede bir İhtiyat ve Teavün Sandığı tesis olun(masını)” zorunlu tuttu.

rü Thomas'ın değil Direktör Yardımcısı Harold Butler'm (1884-1951) yapmış olmasıdır. Ancak, konuyla ilgili son yazışmalarda Thomas'ın adı vardır. Daha önemli son nokta da, başvurunun Ankara'ya değil Lozan'a yapılmış olmasıdır.

Butler'm Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından bir hafta önce yazdığı **17 Temmuz 1923** tarihli mektup, Ankara'da bulunan TBMM Hükümeti'ne, örneğin Bern Elçiliği kanalıyla Hariciye Vekâleti'ne değil, "kısa yol"dan Lozan'da bulunan "TBMM Hükümeti Lozan Barış Konferansı Delegasyonu Genel Sekreteri"ne gönderildi.

Butler, Thomas'ın bilgisi ve önerisi çerçevesinde kaleme aldığını düşündüğüm mektubunda, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Versay Antlaşması'nda öngörülen (m. 396/1; Anayasa, m. 10/1) görevlerini anımsatarak, yasa metninin gönderilmesi ricasında bulundu:

"Amerikan (Montly Labour Review, Şubat 1923) ve İngiliz (Ministry of Labour Gazette, Haziran 1923) yayınlarında yer alan haberlere göre, TBMM Hükümeti, maden sanayiindeki çalışma koşullarının düzenlenmesi konusunda yasal kurallar yayınladı. Bu kurallar, özellikle madenleri işletenlerin işçi evleri (amele koğuşları) yapmasını ve yaşlılık sigortası ve iş kazası sigortası (ihtiyat ve teavün) sandıkları kurmasını emrediyor.¹⁵ Bildiğiniz gibi, görevleri arasında "işçilerin durumu ve çalışma rejiminin uluslararası düzenlenmesiyle ilgili tüm bilgilerin merkezileştirilmesi ve yayılması"nın bulunduğu ILO, söz konusu yasa kurallarının metnini edinmeye büyük bir önem vermektedir. ILO bunları; çeşitli ülkelerde yayınlanmış işçi sorunlarına ilişkin tüm yasal kuralların ve düzenlemelerin Fransızca, İngilizce ve Almanca dillerinde koleksiyonunu oluşturan *Séries législatives*'de yayınlamaktan geri kalmayacaktır (s. 1).

Bu nedenle, ... *ILO'ya yukarıda belirtilen metinlerden iki Türkçe örnek gönderilmesini rica ediyorum. Bu metinlerin Fransızca yada İngilizce çevirilerinin yapılmış olması durumunda, bu çevirilerden de ikişer örnek gönderilmesini rica ediyorum.* Aynı zamanda daha sonra, ILO'nun resmî yayınlarında kullanılmaya elverişli bilgi ve yayınları edinmeye de büyük önem veriyorum."

Butler'm içeriğinden kısaca söz ettiği 151 sayılı ve 10 Eylül 1337 (1921) tarihli yasa, yalnızca "Ereğli Kömür Havzası" maden işçilerinin haklarıyla ilgilidir; genel değil bölgesel ve sektörel bir iş yasası niteliği taşır. Kurtuluş Savaşı yıllarında kabul edilen ve 15 maddeden oluşan küçük çaplı ilk iş yasasıdır

¹⁵ 151 sayılı yasaya göre, "bilumum madenciler, hasta ve kazazede olan ameleyi meccanen tedavi ettirmeye ... mecbur" tutuldu (m. 6).

(EKH, 1949: 3-4; Gülmez, 1991: 280-284, 479-481; Saymen, 1954: 52-53; Talas, 1961: 91-98; Makal, 1999: 323-328; Özbek, 2006: 120).

Yazışmalarla ilgili Arşiv dosyasında yer alan “*Montly Labour Review*, Şubat 1923” sayısında, yasanın içeriği konusunda Butler’ın mektubunda yer alandan daha geniş bilgiler bulunmaktadır.

2. Lozan Barış Konferansı Türkiye Delegasyonu

Genel Sekreteri’nin Yanıtı

Butler’ın “kısa yol”dan yaptığı bu başvuruya, iki gün sonra, Barış Konferansı Türkiye Delegasyonu Genel Sekreteri (Hariciye Vekâleti Müsteşar Yardımcısı) *Tevfik Kâmil*, Lozan’dan yanıt verdi.

19 Temmuz 1923 tarihli mektubunda, Butler’ın 17 Temmuz’da gönderdiği mektubu anımsatan Tevfik Kâmil, “hükümetin temel olarak Karadeniz maden bölgesi için maden sanayiinde çalışma koşullarının düzenlenmesiyle ilgili yasalar çıkardığı” bilgisini doğrulayıp şöyle sürdürdü:

“Ne yazık ki elimde, size gönderebilecek yasa metni yoktur. Öte yandan, bunu Ankara’dan getirtmek için zamanımız da yok. Ankara’ya döner dönmez bunları size göndereceğim. Eğer yapılmışsa, yasanın çevirisini de size göndereceğim. Resmî yayınlarınızda kullanmak üzere, Ulusal Ekonomi Departmanına da, tüm bilgileri yada belgeleri edinme isteğinizi bildirmekten geri kalmayacağım” (ILO-AR, D 600/620).

Türkiye Delegasyonu Genel Sekreteri’nin, bu istek konusunda yetkili olmadığını belirtmeksizin iki gün sonra yanıt verip ILO’yu Ankara’ya yönlendirmemiş olması ilginç olduğu kadar, ILO ile ilişkiler konusundaki olumlu yaklaşımın da bir göstergesi sayılabilir. Butler’ın, ILO’nun görece edindiği yeni bilgilerden yola çıkarak, Konferans gündeminde bulunmayan bir konuyla ilgili başvurusu, TBMM Hükümeti’ne (Hariciye Vekâleti’ne) yapılmışçasına yanıtlanmış, ricanın yerine getirileceği sözü verilmiştir.

3. Butler’ın İkinci Mektubu ve Tevfik Kâmil’in Yanıtı

ILO Direktör Yardımcısı Butler, Lozan Antlaşması’nın imzalanmasının ertesini gün, yine Barış Konferansı TBMM Hükümeti Delegasyonu Genel Sekreterliği’ne **25 Temmuz 1923** tarihli bir mektup gönderdi. 17 ve 19 Temmuz tarihlerinde yapılan 151 sayılı yasaya ilişkin yazışmaları anımsatarak, Ankara dönüşünde istediği yasa metni ile genel olarak ILO’yu ilgilendirecek tüm bilgi yada belgelerin gönderileceği konusunda olumlu yanıt aldığını bildirdi. Böylece belge isteğini dolaylı bir dille yineleyen Butler, “içten teşekkürlerini” sundu:

“17 Temmuz tarihli mektubuma yanıt olarak, 19 Temmuz tarihli yazınızla, Ankara’ya dönüşünüzde, maden sanayiinde çalışma koşullarıyla ilgili olarak Türkiye’de yayınlanmış yasaların metinlerini ve genel olarak ILO’yu ilgilendirmeye ve yayınlarında kullanmaya elverişli tüm belge ve bilgileri ILO’ya göndereceğiniz bilgisini vermişsiniz.”

Tevfik Kâmil, Cumhuriyet’in ilânından iki hafta sonra Thomas’ya gönderdiği **13 Kasım 1923** tarihli mektubuyla, 25 Temmuz tarihli mektuba yanıt verdi. Mektupta; Lozan’dan ayrılmadan önce yazdığı 17 Temmuz tarihli mektubunu anımsattı. Ankara’ya döner dönmez, “maden sanayiinde çalışma koşullarıyla ilgili olarak Türkiye’de yayınlanan yasa metnini gönderme” konusunda verdiği sözü yerine getirdiğini şöyle belirtti:

“Adı geçen düzenlemelerin Türkçe metinleri, size daha önce Bern Türkiye Legasyonu’nca gönderilmişti. Ben de adı geçen bu düzenlemenin *Fransızca metnini* gönderiyorum.”

4. Thomas’ın Tevfik Kâmil’e Yanıtı ve Diğer Mektupları:

Yayın Değişiminde Süreklilik Sağlama Önerisi

Butler’ın başlattığı yazışmaları sürdüren Thomas, **27 Kasım 1923** tarihli mektubunda, Tevfik Kâmil’in 19 Temmuz 1923 tarihli mektubundaki vaadine uygun olarak, 13 Kasım 1923 tarihinde maden sanayiinde çalışma koşulları konusunda Türkiye’de yayınlanan yasal kuralların Fransızca metninin kendisine gönderildiğini bildirdi.

ILO’nun bu belgeyi *Séries législatives*’de yayınlayacağını da ekleyen Thomas, bundan böyle yasal düzenlemeler belge değişiminin sürekliliğinin sağlanması amacıyla bulunarak, ILO’nun da bu tür istekleri karşılamaya hazır olduğunu bildirdi:

“Bu konuda, yayınlandıkça, Türkiye’de sosyal alanda yayınlanacak yasa ve düzenlemelerin metinlerini almaktan mutlu olacağım. Sizden, bu metinlerin *Türkçe ve olanaklıysa Fransızca* dillerinde ILO’ya iletilmesi amacıyla Millî İktisat Vekâleti (Vekili) nezdinde müdahale etmenizi rica ediyorum.

Bu düzenlemelerin orijinal metinlerinin Bern Elçiliği’nce gönderileceği bilgisini not ettim ve Bern Elçiliğinden, mektubunuzdan söz ederek, bu belgenin olabildiğince en kısa sürede bana gönderilmesi ricasında bulundum.

Ben de doğal olarak, T. C. Hükümetini bilgilendirmeye elverişli çalışma sorunlarına ilişkin *tüm bilgi ve belgeleri size göndermek üzere hizmetinizdeyim.*”

Thomas, Bern’e gönderdiği aynı tarihli başka bir mektupla; Hariciye Vekâleti Müsteşar Yardımcısı Tevfik Kâmil’in, söz konusu yasaların Fransızca

metinlerini 13 Kasım'da kendisine gönderdiğini, bu düzenlemelerin Türkçe metninin ise Bern Türkiye Delegasyonu'nca gönderileceğinin bildirildiğini belirtti.

ILO'nun, bu metni, çeşitli ülkelerde kabul edilmiş işçilerin durumunun ve çalışma rejiminin düzenlenmesiyle ilgili metinlerin yer aldığı *Séries législatives*'de yayınlama önerisinde bulunduğunu bildirdi. Bu düzenlemelerin orijinal (resmî) metinlerini almaya, tam olarak Türkçe başlığıyla yayınlamak ve ILO arşivlerinde saklamak/korumak için çok önem verdiğini belirtip, olabilen en kısa sürede bu metnin kendisine iletilmesini rica etti.

Bern Türkiye Delegasyonu, Maslahatgüzar'ın imzaladığı **28 Kasım 1923** tarih ve 8400 sayılı mektupla, ILO Direktörü'nün 27 Kasım tarihli ve D 208/2/66 sayılı mektubunu aldığını, *maden sanayiinde* çalışma koşullarıyla ilgili yayınlanmış yasa kurallarının Türkçe metinlerini ekte gönderdiğini bildirdi. İki Ek'te, gönderilen metinlerin neler olduğu belirtilmedi. Bunların, 114 ve 151 sayılı yasalar olduğunu sanıyorum.

Thomas'nın da, **5 Aralık 1923**'te bu metinlerin kendisine ulaştığını Bern'e bildirmesiyle, Ereğli Kömür Havzası'na ilişkin düzenlemeler konusundaki yazışmalar noktalandı, İş Kanunu Lâyhalarıyla ilgili yazışmalar başladı.

III. İŞ KANUNU LÂYİHALARI VE YAZIŞMALAR

ILO-Türkiye ilişkilerinin 1. Savaş öncesi döneminin en çok ve en yoğun yazışma ve yayın değişiminin yapıldığı kesitini, doğal olarak 1936 İş Kanunu öncesindeki yıllar oluşturdu.

İlişkilerin ilk yıllarında, karşılıklı olarak, ilk ILO belgelerinin ve Ereğli Kömür Havzası yasalarının istenmesiyle başlayıp iletilmesiyle noktalanın bu kesitin 1920'li yılların ikinci yarısını kapsayan "tasarılar dönemi"nin ilk evresinde, genel nitelikli ilk İş Kanunu Lâyhaları yazışmalara konu oldu. 1930'lu yılların ilk yarısını kapsayan ikinci evresinde ise, doğrudan ilk İş Kanunu'na yönelik 1931, 1932 ve 1934 İş Kanunu Lâyhaları ile aynı zamanda ILO uzmanlarının gerçekleştirdiği Türkiye misyonları konusunda, görece en yoğun yazışmalar yapıldı.

Yazışmalar, İş Kanunu'nun 1936'da kabul edilmesiyle sona ermedi kuşkusuz. İzleyen yıllarda ve özellikle yoğunluk yönünden bu zaman kesitiyle yarıştıgını söyleyebileceğim 2. Dünya Savaşı öncesi yıllarda, sosyal sigortalar başta olmak üzere, başka konulara ilişkin yasal düzenlemeler dolayısıyla da sürdü.

İşçi-işveren ilişkilerini genel olarak düzenlemeye yönelik girişimler ve tasarı hazırlıkları ise, Cumhuriyet sonrasında hükümetlerin gündeminden eksik olmadı. İş Kanunu Lâyhalarının kimileri, hükümetçe Meclis gündemine getiri-

lerek kısmen görüşülüp tartışıldı ve sonlandırılmadan geri alındı. Kimileri de, hangi aşamada bulunduğu ve ne zaman çıkarılacağı konusunda verilen soru önergeleri yoluyla gündeme geldi, getirildi.¹⁶

1. 1924 ve 1925 İş Kanunu Lâyhalarıyla İlgili Yazışmalar

1920'li yılların ikinci yarısında Türkiye ile ILO arasında tanık olunan, kimi zaman Uluslararası Çalışma Konferansı'na "gözlemci" olarak katılma sorunuyla eşzamanlı sürdürülen yoğun bir yazışma trafiği, zaman zaman TBMM hükümetlerinin gündeminde görünen ve çok seyrek de olsa basında kimi haberlere konu olan işçilerin çalışma koşullarına ilişkin genel bir yasal düzenleme yapılması sorunuyla ilgilidir.

Bu konudaki yazışmalar, önce, üç yıl Meclis gündeminde kalan ve ancak küçük bir bölümü Meclis'te görüşülebilen, sonunda "insicamının bozulduğu" gerekçesiyle hükümetçe geri alınan "Mesai Kanunu Lâyhası"nın, değişiklikler yapılarak "İş Mecellesi" adıyla Meclis'e sunulan yeni metnini oluşturan tasarıyla başladı. Tasarı, Cenevre Konsolosu'nun "yürürlüğe girdiği" yolunda ILO'ya verdiği yanlış bilgi nedeniyle, Meclis'ce kabul edilip edilmediği konusunda bazı yazışmalara yol açtı. Sonunda geri alınmış olsa da, ILO'nun ilgi odağı olmayı sürdürmekle kalmadı, yayın organlarında tanıtımı da yapıldı.

Öte yandan, 1925 başında kabul edilen Hafta Tatili Hakkında Kanun da, ILO'nun görevi gereği metnini edinmek istediği yasalar arasında yer aldı. Ancak bu yasayla ilgili yazışmalar, nedense (ILO Arşivi'nde erişebildiğim belgelere göre) tasarıdan sonra başladı. Çünkü, genel nitelikli bir düzenleme olarak önem taşıyan tasarı, daha önce Meclis gündeminde yer almıştı.

ILO'nun Lozan Antlaşması sonrasında Türkiye ile kuracağı ilişkilerin üyelik öncesi gayri resmî dönemi, sürekli biçimde sürdürülmesi istenen "*bilgi, belge ve deneyim değişimi*" üzerinde yoğunlaştı. Nedeni, Türkiye'nin yakın dönemde Milletler Cemiyeti'ne katılma yoluyla Uluslararası Çalışma Örgütü üyeliği için istekli olmadığını anlaşılmış, dolayısıyla bu ilişkinin "resmî üyelik" dışında tek seçenek olarak kalmış olmasıydı. Anayasal görevi gereği ILO, Türkiye'de işçilerin çalışma koşullarını düzenlemek üzere ilk kez çıkarılacak genel nitelikli ve görece kapsamlı bir yasayla ilgili gelişmeleri izlemeye, bu me-

¹⁶ Kadri Kemal Kop, *Çalışma* dergisinin 1945 ve 1946 yıllarında çıkan sayılarında yayınladığı "Yakın Tarihimizde İş ve İşçi Meseleleri" başlıklı bir dizi makalede, 1924 Mesai Kanunu Lâyhası'ndan 1936 İş Kanunu'nun kabul edilmesine değin süren dönemde hazırlanan tasarılarla değindi.

Bu makaleler, *uluslararası boyutla ilgili hiçbir açıklamaya yer verilmeyen*, iç kaynaklarda ve temelde TBMM tutanaklarında yer alan bilgilerle sınırlı incelemelerdir (Kop, 1945: 69-72; 1946a: 45-48; 1946b: 59-62; 1946c: 69-72; 1946e: 59-63).

tinleri edinmeye, yayınlarında yer vermeye çaba gösterdi. Türkiye de, bu istekleri karşılama konusunda olumlu bir yaklaşım içinde oldu.

Kuşkusuz yazışmalar, Kömür Havzası yasalarına ilişkin olanları da kapsamak üzere, yasalaştırılması on yılı aşkın bir süre sonra 1936'da kabul edilen ilk genel İş Kanunu'yla gerçekleştirilinceye değin, temelde, işçi-işveren ilişkileri ve işçilerin çalışma koşulları ile ilgili yasa tasarıları üzerinde yoğunlaştı. Ne var ki, ne yazışmalar ve ne de ilişkiler bu konuyla sınırlıydı. Türkiye'nin üye olmaksızın Uluslararası Çalışma Konferansı'nın toplantılarına katılarak Örgüt'le daha yakından tanışmasını, üyeliğin ön adımı olarak doğrudan ilişkinin kurulmasını, yasama ve yürütme organlarında Milletler Cemiyeti'nden büsbütün farklı bir yapısı bulunduğu ve amaç taşıdığını görerek ve gözlemleyerek üyeliğe hazırlanmasını sağlama, Örgüt'ün evrenselliğini gerçekleştirme kaygısı taşıyan Albert Thomas'ın, daha doğrusu Uluslararası Çalışma Örgütü'nün amaçları arasındaydı.

a. Mesai Kanunu Lâyhâsı'nda Uluslararası Gönderme

Yazışmalara geçmeden, on yılı aşkın tasarılar döneminin her iki kesitinde hazırlanan ve çok sayıda yazışmaya konu olan İş Kanunu Lâyhâlarından yalnızca birinin ve birincisinin gerekçesinde rastlanan "Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kuruluş sürecinin bir kesitiyle ilgili" tarihsel bir göndermeye değineceğim.

120 maddeden oluşan Mesai Kanunu Lâyhâsı'nın TBMM Başkanlığı'na sunulan "13.1.340" (1924) tarihli metninin "esbab-ı mucibe lâyhâsı"nın ikinci paragrafında,¹⁷ Uluslararası İş Hukuku ve Uluslararası Sosyal Politika'nın tarihsel gelişiminin, çeşitli alanlardaki uluslararasılaşmanın çalışma (iş) alanında da kendisini gösteren evriminin bir kesitine –sadeleştirerek aktardığım– aşağıdaki ilginç göndermenin yapıldığı görülüyor:

"Uluslararası rekabet ve ticarî, sınaî her türlü iktisadî ilişkilerin uluslararasılık kazanmasının önemine dayanarak, 19. yüzyılın ikinci yarısında bu çalışma(lar) ulusal alanı aştı. 1890 tarihinde Berlin'de ve daha sonra Brüksel, Zürih ve Paris'te kongreler yapıldı. 1901 yılından itibaren Bâle kentinde, *Uluslararası Çalışma Ofisi* adında bu sorunlarla sürekli olarak uğraşan bir kuruluş oluşturuldu. Savaşın sonra, bu sorunların geniş/kapsamlı bir biçimde çözümü ve yürütülmesi, Milletler Cemiyeti'nin görevlerinden sayılarak birçok Konferans düzenlendi ve kararlar kabul edildi."

¹⁷ Bir sözlü soru önergesi dolayısıyla Meclis gündemine gelen 1924 Mesai Kanunu Lâyhâsı'nın yaşam öyküsünün ulusal boyutuyla ilgili gelişmeler için bkz. Gülmez, 1983a: 243-253, 280-309; 1991a: 208-211.

Görüldüğü gibi bu kısa alıntıda,¹⁸ Uluslararası İş Hukuku ve Sosyal Politika'nın doğup gelişmesinde rol oynayan ekonomik rekabete, ulusal sınırları aşır uluslararasılaşan ekonomik ilişkilere, tarihsel evrimin kilometre taşlarından bazılarına ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün öncülü olan Bâle Ofisi'nin kuruluşuna ve sonunda da, doğrudan Uluslararası Çalışma Örgütü'nden söz etmeksizin, çalışma ile ilgili sorunların çözümü görevinin –bağlı olarak kurulduğu– Milletler Cemiyeti'ne verildiğine ve düzenlenen Konferanslarda kararlar kabul edildiğine değinmekle yetinilmiştir. Uluslararası bağlama yapılan bu kısa ve eksik göndermenin hemen ardından, ülkemizde sanayinin sınırlı ve işçilerin de büyük kitleler oluşturmaması nedeniyle, şimdiye değin bu sorunlar üzerinde durulmadığı belirtilerek, hazırlanan tasarının gerekçeleri açıklanmış ve içeriğiyle ilgili kısa bilgiler verilmiştir (Gülmez, 1983a: 254 vd.).

Yeniden belirteyim ki benzer ve hatta dolaylı bir uluslararası gönderme, ne 1924 Mesai Kanunu Lâyhası'nın değiştirilen metni olan İş Mecellesi'nin, ne de 1927 İş Kanunu Lâyhası'nın gerekçelerinde yer almıştır. Daha önemlisi, bu tasarılar dolayısıyla ILO ile ilişkilerin gerek bu sorunları ve gerekse başka konuları kapsamak üzere giderek yoğunlaşmış olmasına karşın, 1936 İş Kanunu'na giden süreçte hazırlanan 1931, 1932 ve 1934 İş Kanunu Lâyhalarının hiçbirinin gerekçesinde benzer bir göndermeye rastlanmaz. Bununla birlikte, resmî gerekçelerde anılmasa da, bu tasarıların hazırlanmasında uluslararası çalışma sözleşme ve tavsiyelerinin göz önünde bulundurulduğuna kuşku yoktur.

b. İş Mecellesi Lâyhası'na İlişkin Yazışmalar

Eski Meclis'ten devralınan evraklardan “müzakeresi lüzumlu olanlar” listesinin ilk sırasında bulunan ve 1925'te değiştirilmeden önceki ilk metni olan 120 maddelik 1924 Mesai Kanunu Lâyhası'ndan başlatıldığında, üç yıl kadar Meclis gündeminde kalan 99 maddelik **İş Mecellesi Lâyhası'na** ilişkin yazışmaları, ILO başlattı.

aa. Albert Thomas'ın Ticaret Vekili'ne Mektubu

ILO Arşiv dosyalarındaki mektup ve iç yazışma notlarında (minute sheet) yer alan bilgilere göre, İş Mecellesi Lâyhası¹⁹ konusundaki ilk yazışmanın, Albert Thomas'ın Ticaret Vekili'ne (*Ali Cenani Bey'e*) gönderdiği **19 Mart 1925** tarihli mektup olduğu anlaşılıyor.

¹⁸ Kaynağının yabancı ve Fransızca olduğunu düşündüğüm bu bilgilerin, 1924'te ve öncesinde yayınlanmış –ama saptayamadığım– kitaplardan aktarıldığını sanıyorum.

¹⁹ 1925 İş Mecellesi Lâyhası'nın yaşam öyküsünün ulusal boyutu için bkz. Gülmez, 1991a: 210-211.

Bu bilginin ilk kaynağı ise, yine Thomas'ın 3 Şubat 1926 tarihli mektubudur (ILO-AR, D 240/1/66). Belirteyim ki bu tarihten üç ay kadar önce 2 Ocak 1925'te kabul edilmiş olmasına karşın, Hafta Tatili Hakkında Kanun'la (ILO-AR, Le 1/1/66) ilgili bir yazışma henüz yapılmış değildir; bunun için ilerleyen yılları beklemek gerekir.

Albert Thomas'ın, Ticaret Vekili'ne gönderdiği (izleyen bölümlerine aşağıda değindiğim) **3 Şubat 1926** tarihli mektubunda (ILO-AR, D 208/2/66) söz ettiği **19 Mart 1925** tarihli ve "1.240/1/66" sayılı mektubunun içeriği konusunda verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre, Ticaret Vekili Türkiye'nin çalışma sorunlarıyla ilgilenen resmî birimleri konusunda kendisine bazı bilgiler aktardı. Thomas Ticaret Vekili'ne; ILO'nun, "Türkiye Cumhuriyeti'nde sosyal refomların ilerlemesini, özellikle Daireniz tarafından hazırlanan **İş Kanunununun oluşturulmasını izlemek istediğini**" ve aynı zamanda, "**Millî Meclis'in kendisine sunulan İş Kanunu Tasarısı konusunda aldığı kararı bildirmesini**" de rica ettiğini belirtti.

Anımsatmakta yarar var: Bu aşamada (Mart 1925'te), İcra Vekilleri Heyeti, Mesai Kanunu Lâyhası'nı görüşüp Meclis'e sunmaya karar vermişti. Tasarı, Meclis gündemine girmişti, ancak henüz görüşülmesine başlanmamış değildi.

Bu nedenle tasarının Meclis'e sunulduğundan söz ederek Meclis'in konuyla ilgili kararını öğrenmek isteyen Thomas, sekiz ay kadar sonra ama henüz tasarı üzerindeki ilk görüşmenin başlamasından bir hafta kadar önce, Cenevre Türkiye Genel Konsolosu'na başvurdu.

bb. Tasarının ILO'ya Verilmesi ve Konsolos'un Yanlış Bilgi Vermesi

Albert Thomas, 19 Mayıs-10 Haziran 1919 tarihleri arasında toplanan Konferans'ın açılışına davet ettiği Cenevre Konsolosu'na gönderdiği **9 Kasım 1925** tarihli mektubunda, Konsolos için uygun olan gün ve saatte, **Türkiye'de çalışma koşullarını incelemekle görevli olan Pierre Henry'yi kabul etmesini rica etti.**

19 Mayıs'ta, Konferans'a eşiyile birlikte katılacağını bildiren Konsolos **Sadullah Ferid Bey** de, iki gün sonra **11 Kasım 1925** tarihli mektubuyla Thomas'ın randevu isteğine olumlu yanıt verdi. 13 Kasım Cuma günü saat 10:30'da, Pierre Henry'yi zevkle kabul edeceğini bildirdi.

Thomas, 11 (Kasım 1925) tarihli mektubunu aldığını belirttiği Konsolos Sadullah Ferid Bey'e, P. Henry ile yaptığı görüşmeden bir hafta kadar sonra yeni bir mektup gönderdi. **19 Kasım 1925** tarihli mektubunda, okuduğu tasarıdan etkilenen Thomas, tasarının yasalaştırılıp uygulamaya konulmasını önerdi:

“11 (Kasım) tarihli mektubunuzu aldım. Sizinle görüşen, kendisini çok iyi karşıladığımız çalışma arkadaşımız Henry, görüşmenizi bana özetledi. Bay Henry, bizim (ILO) için kendisine verdiğiniz *yasa tasarısı metni-ni bize (bana) iletti. Bu metni okuyunca derinden ilgilendim* (çok ilgimi çekti). Parlametonun, şu anda kendisine sunulan bu tasarımı kısa sürede uygulamaya koyması için tüm dileklerimi belirtiyorum.”

Yinelemek isterim ki, Kasım 1925'te yapılan bu yazışmalar aşamasında, 120 madde olan Mesai Kanunu Lâyhası TBMM Ticaret Encümeni'nce değiştirilerek yeniden düzenlenip 99 maddelik *İş Mecellesi* adını almıştı. Thomas'nın Konsolos'a yazdığı mektup tarihinde de, Nisan 1925'ten beri TBMM Ticaret Encümeni'nde bekliyordu, bekletiliyordu! Öte yandan, daha önemli olarak tasarı, Kasım 1925 başlarında Meclis'te görüşülmeye başlanmıştı. Ne var ki, tartışmalar ilerledikçe yoğunlaşan tepkiler üzerine, Aralık 1925 sonlarındaki oturumda, “insicamı”nın bozulduğu gerekçesiyle Encümenlere gönderilmesine karar verildi. Artık Meclis'e geri dönemeyen tasarı, 10 Mayıs 1926'da, hükümetçe geri çekildi.

Bu çerçevede, Henry'e (ILO'ya) elden verilen tasarımın, ilk metin olan 120 maddelik Mesai Kanunu Lâyhası mı, yoksa TBMM Ticaret Encümeni'nce *İş Mecellesi* adıyla yeniden düzenlenen ve gerekçesinde 19 Nisan 1925 tarihinin bulunduğu 99 maddelik yeni metni mi olduğu sorularına verilecek yanıtın, tasarıyla ilgili bu tarihler göz önüne alındığında, tasarımın değiştirilip kısaltılmış olan son metni, yani İş Mecellesi olduğu, daha doğrusu olması gerektiği söylenebilir.²⁰

Bu yazışmalardan çok önce, 2 Ocak 1924 tarihinde kabul edilen ve 21 Ocak 1924'te de Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren Hafta Tatili Hakkında Kanun ise, henüz ILO ve Ticaret Vekili arasında herhangi bir yazışmaya konu olmuş değildir.

Konsolos Sadullah Ferid Bey, Albert Thomas'nın 19 Kasım 1925 tarihli mektubuna verdiği **21 Kasım 1925** tarihli yanıtta (ILO-AR, D 208/2/66), bu mektubu aldığını belirttikten sonra, Thomas'nın “çalışma/iş konusundaki yasamıza (tasarıya) gösterdiği sempatik ilgiye” teşekkür etti.

Ancak Cenevre Konsolosu, mektubuna yanlış bilgi içeren ve ek yazışmalara neden olan bir cümle de ekledi:

“Bu konuda, bilginize sunmak isterim ki *Parlamento bu tasarımı kabul etti ve halen yürürlüktedir.*”

²⁰ İncelediğim ILO Arşiv dosyalarında, 1924 yada 1925 tasarılarının ne Türkçe ve ne de Fransızca metinlerine rastladım.

Thomas da, Meclis'e sunulduğunu öğrendiği tasarının yasalaşmış olduğu bilgisini okuduğunda sevinmiş olmalı ki, Konsolos'un ILO Arşivi'ndeki mektubunun orijinal metninde bu bilginin yer aldığı paragrafın soluna üç dikey çizgi çekerek vurguda bulunmuş!

Gerçekten de, soru işaretleri yaratmaktan geri kalmayan bu bilginin doğruluğu, haklı olarak aşağıdaki yazışmalara konu oldu.

cc. Tasarı Hakkında Bir Not ve Direktör Raporu

23 Kasım 1925 tarihli ve "Note of the week, Geneva" başlıklı daktiloyla yazılmış 1,5 sayfalık bir iç yazışma notundan (D 208/2/66) anlaşıldığına göre, ILO Direktörü'nün Konferans'ın son (1925) toplantısına ilişkin raporunda, Türkiye-ILO İlişkileri konusunda olumlu değerlendirmeler yapıldı:

Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi olmasa da, ILO ile Ankara Yönetimi ve Türkiye'nin diplomatik temsilciliği arasında, öncelikle **karşılıklı bilgi değişimi için ilişkiler sürdürüldü.**²¹ (...) Yasanın çalışma koşullarıyla ilgili kurallarından (12 yaşından küçük çocukların sanayide, 18 yaşından küçük gençlerin maden sanayiinde çalıştırılmalarının yasaklanması, günlük çalışma süresinin bir saat dinlenme süresini kapsamak üzere en çok 10 saat olması, haftalık çalışma süresinin 60 saat olması gibi) bazı örnekler verildi. Ardından, bu "kurallardan birçoğunun UÇK'nin kabul ettiği **bir dizi sözleşmenin kurallarıyla çok yakından uyum içinde** görüldüğü / bağdaştığı, bunların da çalışma koşulları konusunda mevcut **Türk mevzuatı için büyük bir ilerlemeyi gösterdiği**" yolunda, sözleşmelere uyum sorunu yönünden altı çizilmek gerektiğini düşündüğüm önemli ve olumlu bir saptama yapıldı.

ILO Direktörü, 19 Mayıs-10 Haziran 1925 tarihlerinde yapılan 7. Konferans için hazırladığı *yıllık raporunda*, Türkiye'nin uluslararası kuruluşlara üyeliğine ilişkin değerlendirmesinin ardından, Meclis gündeminde olan İş Kanunu Lâyhası'nın iş yaşamındaki yeni örgütlenmelerle ilgili kurallarına kısaca değinmekle yetindi:

"Türk Hükümetinin işçi sorunlarına gösterdiği çok büyük ilgiyi belirtmemiz gerekir. Şu anda, tam bir İş Kanunu çıkarılmasına yönelik bir İş Kanunu Lâyhası, Millî Meclis'e sunulmuştur. Bu lâyiha, yüksek bir iş konseyi (İş Meclisi) oluşturulmasını, özel bir iş müdürlüğü (İş Şubesi Müdür-i Umumiliği) ve İş Müfettişleri birimi kurulmasını öngörmektedir" (BIT, 1925a: 33; Gülmez, 1983a: 297-303).

²¹ Belirteyim ki, bu "taslak" nottaki "ilişkiler" sözcüğü önünde bulunan "doğrudan" (direct) sözcüğü karalanmıştır.

Gerçekten de, Direktör raporunun baskısının yapıldığını sandığım İlbahar başlarında, tasarı Meclis'e sunulmuş, yukarıda değindiğim yazışmalar sırasın-da da, bazı maddeleri tartışılmıştı...

dd. Butler'ın Mektubu ve Tasarının Yayınlanması

ILO Direktör Yardımcısı *Butler*, Bern Elçisi'ne gönderdiği **21 Aralık 1925** tarihli mektupta (D 208/2/66), ILO'nun Cenevre Konsolosu sayesinde "Millî Meclis'in *yakında kabul ettiği* çalışma koşullarıyla ilgili bir *yasanın* genel kuralları konusunda bilgilendiğini", ILO'nun haftalık yayını olan *Informations Sociales*'in –iki örnek gönderdiği– 8. ve 9. sayılarında (cilt XVI) bu yasadan söz edildiğini belirtti.

Ayrıca bu *yasanın* tam metnini ILO'nun *Série législative*'inde yayınlamak, bu amaçla orijinal metnini edinmek istediğini, dolayısıyla bu metnin ve olanak varsa, *yasanın* yayınlandığı Resmî Gazete metninin de gönderilmesini rica etti. Öte yandan *Butler*, *Informations Sociales*'in 8. sayısında yayınlanan –aşağıda değindiğim– Fransızca özet çevirinin incelenmesi, varsa yapılması uygun görülen değişikliklerin kendisine bildirilmesi ricasında da bulundu (D 208/2/66).

Gerekli olmasa da, mektupta *yasanın* kabul edildiği ve tam metninin istendiği yolundaki anlatımların doğru olmadığını belirtiyorum.

ee. Yanıltıcı Bilgi Üzerine İç Yazışma Notları

Cenevre Konsolosu'nun 21 Kasım 1925 tarihli mektubunda verdiği yanıltıcı bilgidен iki ay kadar sonra, İş Kanunu'nun kabul edilip edilmediği sorunuyla ilgili yazışmalara da yansıyan bu bilgilerin ilki, ilgili Arşiv dosyasındaki iç yazışma (minute sheet) notlarında yer aldı. Çoğu elyazısı olan ve okunması olanaksız çok sayıda açıklamadan, sorunu ortaya koymak için yeterli olduğunu düşündüğüm, daktilo ile yazılmış olan, **19 ve 21 Ocak 1926** tarihli ilk üçüne yer vermekle yetiniyorum:

"M. Di Palma: İş Kanununun Ankara Parlamentosunca onaylandığı olgusuna itiraz eden cümle konusunda, anımsatmak isterim ki 21 Kasım 1925 tarihinde **Cenevre Türkiye Konsolosu**, tasarıyla ilgilendiğimiz için bize teşekkür etmek üzere yazmıştı ve bize, **bu tasarının Türk Parlamentosunca kabul edildiği ve yasa gücü kazandığı bilgisi-ni vermişti** (S 66/1500). Bu koşullarda, gerçeğin/doğrunun ne yanda olduğunu bilmek zordur. 19/1/26."

Bu notun hemen altında da, daha önce Konsolos ile görüşen ve tasarı metni kendisine "elden" verilen *Pierre Henry*'nin iki gün sonra yazdığı şu kısa not var:

“Konsolos’a biraz önce telefon ettim. **Konsolos, yasa tasarısının kabul edildiğini bir İstanbul gazetesinde görmüştü.** Doğrulamak için Ticaret Vekâleti’ne yazılması önerisinde bulundu. 21/1/26.”

Aktaracağım aynı tarihli “diplomatik bölüm” notunda, Konsolos’a yönelik haklı bir eleştiri içerdiğini düşündüğüm kısa bir açıklama yapıldığı görülüyor: “Türkiye Konsolosu’nun önerisinin incelenmesi.”

Bunun anlamı, doğru bilgi için Ticaret Vekili’ne başvurulması olsa gerek! Oysa yapılması gereken, Konsolos’un kendisinin bu doğru bilgiyi edinip yaydığı ILO’ya bildirmesi olmalıydı!

Konsolos’un, altı ay kadar Meclis gündeminde kalan İş Mecellesi başlıklı tasarının henüz geri çekilmediği bir sırada yürürlüğe girdiği yolunda verdiği yanlış bilginin doğrulanması işi, Albert Thomas’ya düştü.

ff. Thomas’ın Ticaret Vekili’ne Mektubu

Albert Thomas, Ticaret Vekili’ne gönderdiği –ve yukarıda ilk paragrafına değindiğim 19 Mart 1925 tarihli ve D. 240/1/66 sayılı mektubunu anımsattığı– **3 Şubat 1926** tarihli mektubuyla, Konsolos’un Ticaret Vekâleti’ne sorulması önerisini yerine getirdi. Yaşanan karışıklığı özetle anımsatarak, doğru bilginin iletilmesi ve son metnin de *Série législative*’de yayınlanması amacıyla gönderilmesi ricasında bulundu:

“Uluslararası Çalışma Bürosu’nun (Ofisi’nin), Türkiye Cumhuriyeti’nin İsviçre’deki temsilcilerinin nezaketi sayesinde, çalışma koşullarını düzenleyen ve Vekiller Heyeti’nce Millî Meclis’e sunulan yasa tasarısından bilgisi oldu. ILO, bu tasarı konusunda size bir örneğini gönderdiğim *Informations Sociales*’in bir sayısında ayrıntılı bir irdeleme yapmak için acele etti/can attı.

Daha sonra ILO’ya gelen bilgilere göre, Millî Meclis bu yasa tasarısını kabul etti.

Sizden, bu bilgilerin doğru olup olmadığını bildirmenizi ve gerektiğinde, son metni, eğer olanak varsa, söz konusu yasanın **Fransızca çevirisini** göndermenizi rica ediyorum. Bu yasayı, ILO’nun çeşitli ülkelerde kabul edilmiş çalışma koşullarıyla ilgili başlıca yasal ve yönetsel/düzenleyici önlemlerin metinlerinin yayınlandığı *Série législative*’de yayınlatabilmeyi çok istiyorum.

Bu başvuruma/isteğime vereceğiniz yanıt için önceden teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.”

Gerçekten de ILO, tasarının yasalaşıp yasalaşmadığını doğru(t)madan tanıtımını yapmış ve yalnızca Meclis’te görüşülen maddelerle sınırlı bir değerlendirmeye yayınlamış olmakla acele etmişti.

2. ILO Yayınlarında İlk Türkiye Haberleri

ILO, Örgüt üyesi olan ve olmayan ayrımı gözetmeksizin, çalışma yaşamıyla ilgili ulusal düzenleme ve uygulamalar konusunda uluslararası kamuoyunu bilgilendirme işlevi çerçevesinde, Türkiye'deki güncel gelişmelere de çeşitli yayınlarında yer vermeye özen gösterdi.

a. Thomas'ın 1926 Yıllık Raporu

Thomas, Konferans'ın 26 Mayıs-5 Haziran 1926 tarihlerinde yapılan 8. toplantısına sunduğu geleneksel yıllık raporda, Türk hükümetiyle “daha doğrudan ilişkiler” dönemine girildiğini belirtti.

“Yayın değişimi” çerçevesinde, ILO'nun tüm yayınlarının gönderildiğini ve ayrıca, hükümetin belirteceği sorunlarda ILO'nun uluslararası nitelik taşıyan bilgileri sağlamak üzere hükümetin hizmetinde olduğunu ekledikten sonra, İş Kanunu Lâyhası'na değindi:

“Türk Hükümeti de ILO için hareketsiz kalmadı. Çalışma koşullarının düzenlenmesi konusundaki yasa tasarısı dışında, ***hükümet tam bir İş Kanunu Lâyhası hazırlayıp ortaya çıkardı. Bize Türkçe metnini gönderdi.*** Çevirisinden sonra, incelemesini yapacağız. Bize aynı zamanda, şimdiden uygulanmakta (yürürlükte) olan bir dizi sosyal yasa ile başka yasa tasarıları da gönderdi. Biz de hükümete, yanıtlaması için, tarımsal eğitim, tarım kooperatifleri ve kömür madenlerinde çalışma koşulları konularındaki anketlerimizi gönderdik.

Modern bir ulus olarak oluşma ve kendini kanıtlama kaygısı içinde olan Türkiye, sanayileşen dünyada çalışmalemek sorunlarının kazandığı önemin farkındadır. Türkiye, ekonomik yaşamın temelini hâlâ tarım olduğu bir ülkede, tarımsal çalışma alanında bugünden başlayarak bir yasal düzenleme yaparsa, yarın madenlerde çalışma ve yarından sonra da sınaî çalışma alanlarında bu düzenlemeyi yapmak zorunda olacağını çok iyi bilmektedir. Bu, Türkiye ve Uluslararası Çalışma Örgütü arasındaki ilk ilişkiler için bir kalkınma/gelişme güvencesidir” (BIT, 1926a: 31).

Raporun “elde edilen sonuçların incelendiği” bölümünde, iş süresi konusuna ilişkin olarak, çalışma koşullarıyla ilgili bir İş Kanunu Lâyhası'nın Kasım 1925'te Meclis'e sunulduğu belirtilerek, uygulama alanı ve içerik kuralları ko-

nusunda kısa bilgilere yer verildi. “**Bu tasarının bazı yönlerden ileri ülkelerde yürürlükte olanlardan daha iyi bir rejim getirdiği**, çünkü madenlerde altı saatlik işgünü tanıdığı, toplam fazla çalışma saatlerinin işçi başına yılda 180 saati geçemeyeceği ve en az % 50 zam yapılmasının gerekli olduğu” anlatıldı (BIT, 1926a: 238).

b. Informations Sociales’de Türkiye’den Haberler

ILO Direktörü’nün ve ILO uzmanlarının, çalışma yaşamıyla ilgili yasalar ve yasa tasarıları konusunda bilgi verilmesini ve Türkçe metinleri ile varsa Fransızca çevirilerinin gönderilmesini istemelerinin nedenlerinden biri, bu gelişmeleri yayın organlarında dünya çalışma kamuoyuna duyurmaktır. ILO’nun haftalık yayın organı olan *Informations Sociales*’de, İş Kanunu Lâyhaları ve kabul edilen yasalara ilişkin bilgilendirme ve değerlendirme yazıları yayımlandı.

Saptayabildiğimce, bu tür yazıların ilki, *Informations Sociales* dizisinin 23 Kasım 1925’te yayınlanan 8. sayısında yer aldı (BIT, 1925c). Her ikisi de “Türkiye’de Çalışma Koşulları” başlığı altında olmak üzere, İş Kanunu Tasarısı’yla ilgili iki tanıtım yazısının başlıkları, “Haftanın Notu” ve “İş Kanunu Tasarısı” idi.

“Haftanın Notu”nda; özetle, Direktör’ün değindiğim 1925 raporuna gönderme yapılarak, hükümetin “tam bir İş Kanunu Tasarısı” hazırladığı, bunun bu ülke yöneticilerinin işçi sorunlarına gösterdiği ilginin yeni kanıtı olduğu, halen Meclis’e sunulmuş olan tasarının Cenevre Türkiye Konsolosluğu’nun nezaketi sayesinde *Informations Sociales*’de ayrıntılı bir irdelemesinin yapılabileceği belirtildi. Tasarıda öngörülen önemli önlemlerden kimileri sıralandıktan sonra da, sözleşmelere uyum yönünden şu kısa ama önemli değerlendirme yapıldı:

“Görüldüğü gibi, Türkiye’de iş mevzuatında önemli bir ilerlemeye damga vuran **tasarının birçok kuralı, Konferans’ın kabul ettiği sözleşmelerde tanınan ilkelerin bazılarına çok yaklaşımaktadır**” (s. 2).

Çalışma koşullarını düzenleyen yasa tasarısının içeriği konusunda bilgilerin yer aldığı “İş Kanunu Tasarısı” başlıklı yazıda ise, tasarının Hükümetçe onandığı ve Meclis’e sunulduğu yinelendikten sonra, ilk 19 maddesi özetlendi (s. 17-19). Sözleşmelerle uyumlu bulunan bu maddeler, 99 maddeden oluşan İş Mecellesi Lâyhası’nın “İşin Tanzimi” başlıklı Birinci Kitabının Meclis’te görüşülen ilk 18 maddesinde yer alan “Umumi Hükümler” ile “İş Şartları” (işe kabul şartları, iş müddeti ve gece işleri) başlıklı birinci ve ikinci bablarında öngörülen düzenlemelerden ibaretti (Gülmez, 1983a: 284-287).

Informations Sociales'in 19 ve 26 Nisan 1926 tarihli sayılarında da, hafta tatili ile çocuk ve kadınların çalışması konularında yazılara yer verildi.

“Türkiye: Hafta Tatili ve İzinler” başlıklı kısa yazıda, önce “hazırlanmakta olan yeni Türk İş Kanunu’nun hafta tatili ve izinler sorununu düzenlemesi olasıdır” denildi. Sonra da, “şimdilik, halen yürürlükte olan özel bir yasanın Cuma tatili öngördüğü, ancak **Cuma’nın Pazar olarak değiştirilmesinin düşümlüğü**” belirtildi.²² Bazı dinsel bayramların, hükümetin laikleşme politikasına karşın, işe ara vererek kutlandığı da eklendi (BIT, 1926b: 86).

“Türkiye: Kadınların ve Çocukların Çalışması” başlıklı yazıda ise, bu alandaki yasal düzenleme boşluğu vurgulandı: Şimdilik, Türkiye’de hiçbir düzenleme yoktur. *Hükümet, İş Kanunu’nun hazırlanmasıyla ilgilenmektedir*. Bu kanunun ikinci bölümü, kadınların çalışmasına ilişkin olacaktır. Çocuk çalışmasına gelince, bu çalışmanın düzenlenmesi sorunu, şimdilik söz konusu değildir, çünkü bu sorun yoktur. Kızlarda (köylerde), 15-18 yaşları arasındaki gençler, tarlalardaki çalışmaya katılmaktadır. Ama **kentlerde, çocuklar atelyelerde çalışmamaktadır**. Eğer öğretimin devamlılığı gerçekleştirilirse ve eğer yeterli sayıda okul varsa, bu durum tümüyle çok iyidir, başarılıdır (BIT, 1926c: 137-18).

3. İstanbul ve Ankara’da İlk ILO Misyonu ve Maurette’in Notları

Albert Thomas’ın çağrısı üzerine, 7 Ocak 1924’te Araştırma Şubesi Şefi olarak ILO’da göreve başlayan Fernand Maurette (1878-1937), Türkiye’de gerçekleştirdiği ilk misyondan sonra Direktör’e sunduğu, “*Constantinopl ve Ankara misyonu*” başlığını taşıyan **24 Mart 1926** tarihli “ilk notları”nda, Türkiye ile ILO arasındaki işbirliği yöntemlerine ilişkin önerilerini özetledi.

Misyon sırasında inceleyebildiği çeşitli sorunlara ilişkin bir dizi (daha ayrıntılı) not hazırladığını belirten Maurette,²³ bu sorunla en çok ilgilenen üç hükümet üyesi (Hariciye Vekili *Tevfik Rüştü Bey*, Ticaret Vekili *Ali Cjenani (Cenani) Bey* ve Ziraat Vekili *Sabri Bey*)²⁴ ile yaptığı konuşmaların özeti olan ilk notlarındaki temel amacının,

²² Ne var ki bu değişiklik, ancak 27 Mayıs 1935 tarih ve 2739 sayılı Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun ile yapıldı (m. 3).

²³ Maurette’in hazırladığını belirttiği “bir dizi not”, belirttiğim Arşiv dosyasında yoktu.

²⁴ Ali Cenani Bey ve Mehmet Sabri Bey de, Malta sürgünlerindedir (Şimşir, 2008: 137, 262, 269, 451).

Türk Hükümetinin ILO ile olası işbirliği biçimleri (yöntemleri) konusundaki tepkilerini göstermek olduğunu belirtti (ILO-AR, CAT 5-73 içinde 5/73/1/3).

Maurette, izleyen bölümlerde ele aldığı konular çerçevesinde daha geniş biçimde değineceğim bu notlarının dördüncü yöntem olarak önerdiği Türkiye-ILO ilişkilerinin “*Belge değişimi yapma*” yoluyla sürdürülmesine ilişkin bölümünde, Meclis’te görüşülmeye başlanan ama misyon tarihi itibarıyla henüz geri çekilmeyen tasarının hemen yasalaştırılmayacağını, kaynağından aldığı bilgilere dayanarak şöyle açıkladı:

“Şimdiden, bu ilişki biçimine kazanıldığı / gerçekleştiği gözüyle bakılabilir. Ticaret Vekâleti bize, Büyük Meclis’te tartışılmakta olan ama muhtemelen *bir yıldan önce bütünüyle kabul edilmeyecek* İş Kanunu Tasarısını, yani Mesai Kanunu Lâyhası’nın değiştirilmiş metni olan *İş Mecellesi Lâyhası’nı gönderecektir*. Şimdilik, belge olarak, Türk hükümetinden yalnızca bunu umut edebiliriz.”

Ardından da, tasarı metninin gönderilmesi dışında başka kuruluşlardan başka belgeler de gönderilebileceğini ekleyip, çok yönlü belge değişimiyle sürdürülecek ilişkilerin ILO’yla ilgili yanını, yani kapsayacağı konuları açıkladı:

“Özel notlarımda²⁵ belirteceğim gibi, bir dizi örgütten/kuruluştan başka bir şey bekleyebiliriz. Bize (ILO’ya) gelince, *şimdiden onlara tüm yayınlarımızı göndermeliyiz. Bunlara çok ihtiyaçları var*. Öte yandan aynı zamanda, şimdiden, Hariciye Vekâleti aracılığıyla başka organlara (kuruluşlara) tarımsal öğretim, tarımda kooperatifçilik, madenlerde çalışma vb. konulara ilişkin *anketlerimizi gönderebiliriz*” (s. 2).

Ne var ki Maurette, bu ilişkilerin çerçevesini çizen herhangi yazılı bir metin bulunmadığına, “ilk notları”nda yaptığı açıklamaların dayanağının, gerçekleştirdiği yüzyüze görüşmeler olduğuna vurguda bulundu. Tefik Rüştü Bey’le yaptığı görüşmede, “iki yanlı yazılı ilişkiler” döneminin nasıl ve hangi yöntemle başlatılıp sürdürüleceğinin ve hangi kuruluşlarla yürütüleceğinin, kısacası resmî yol haritasının belirlendiğini şöyle açıkladı:

“Bütün bunlar konuşmalarda oldu/geçti (kararlaştırıldı). *Yazılı hiçbir şey yok*. Tefik Rüştü Bey ile yaptığım son görüşmede, karşılıklı yazışma dönemine girmek için, şöyle başlamak gerekiyor:

- 1) Tefik Rüştü Bey’e, bize gösterilen karşılama için teşekkür mektubu yazılması ve bu mektuba, tüm yayınların gönderilmesinin eklenmesi;

²⁵ Maurette’in söz ettiği “özel notlar” da, Arşiv dosyasında yoktu.

- 2) Tevfik Rüştü Bey, bu mektuba yanıt olarak, bize teşekkür edecek ve böylece başlayan işbirliğimizi daha sıkılaştırarak sürdürmek için gördüğümüz yolları/araçları soracaktır. O'na, söylediğim yolları yazılı olarak belirteceğiz ve bunlar da Bakanlar Kurulu'nda tartışılacaktır.”

Maurette, Tevfik Rüştü Bey'in titizlikle uyulmasını istediği anlaşılan bu yazışma yönteminin yavaş işleyeceği kânsında olduğunu belirterek, bunun nedeni konusunda yaptığı bir değerlendirmeyle, elyazısıyla paraf ve tarih ekleyerek (F. M. 24-3-26), modernleşme ve Doğululuk ikilemine vurgu yaptığı notlarına şöyle nokta koydu:

“Açıkçası, bu prosedür biraz yavaş yürüyecek (yol alacak) gibi görünüyor, fakat unutmamak gerekir ki biz, **Doğululara, yenileşmeyi arzu eden ama Doğululardan aşağı kalmayanlara** başvuruyoruz (sesleniyoruz). Zaten Tevfik Rüştü Bey de, Türk Hükümeti ile yapacağımız tüm yazışmaların Berlin (Bern) Elçiliği aracılığıyla Hariciye Vekâleti'ne gönderilmesi gerektiğini emretti.

Bu, Türk Hükümetinin ihlâl etmek istemediği bir kuraldır” (s. 3).

Özetle, bilgi ve belge değişimi döneminde, ne bu yıllarda çalışma sorunlarıyla ilgili Ticaret Vekâleti'yle, ne de Hariciye Vekâleti ile “doğrudan” yazışma yapılacaktır. ILO'nun alacağı ve göndereceği tüm mektuplar, Bern Büyükelçiliği'nden geçecektir.

Maurette'in 24 Mart 1926 tarihli bu ilk notlarındaki açıklamalarda yer almayan ve ILO Arşiv dosyasına konulan aşağıdaki özet alıntı (extrait), Türkiye'de iş yaşamının bu tarihteki örgütlenmesini ve kaynak durumunu şu satırlarla betimliyordu:

“Ticaret Vekâletinde bir *Genel İş Müdürlüğü* var. Başında, Genel Müdür *Redjai (Recai) Bey* bulunuyor. Bana, zeki ve görece uyanık bir insan olarak görüldü. Ancak **hiçbir çalışma aracı yok: Genel Müdürlük Kitaplığı, çok yoksul / zavall. Yalnızca eskimiş / hükmü kalmamış eserler var. Yayınlanmış mevzuat belgesi olarak neyiz varsa, hepsinden bu Müdürlüğe gönderilmesi gerekir.**

İş Kanunu (tasarısı) bu sorunu düzenliyor. Daha şimdiden, Cuma tatili konusunda yürürlükte olan özel bir kanun var. Bu kanunun metninin bana gönderileceği sözü verildi, ama Redjai Bey'e bir mektup yazarak, yasanın metnini de bize (ILO'ya) göndermesini O'na anımsatmak uygun olur.”

Muurette'in, İş Mecellesi'nde kurulması öngörülen “İş Şubesi Müdür-i Umumiliği” kitaplığının durumuna bakarak yayın ve belge desteği sağlanma-

sına, mevzuatla ilgili tüm basılı kaynakların gönderilmesine yaptığı vurgu, de-ğindiğim yazışmaların ve gelecek yıllarda çok daha yoğun biçimde yapılacak yazışmaların haklı gerekçesini ortaya koymaktadır.

4. Konsolos, Elçi ve Thomas'ın Yazışmaları

Maurette misyonunu izleyen aylarda görece artan yazışmalar, ILO-Türkiye İlişkilerinde işbirliğinin daha düzenli, sistemli ve özellikle bilimsel temellere dayandırılmak istendiğini ortaya koymaktadır.

a. Konsolosun Tasarını ILO'ya Göndermesi

29 Nisan 1925-3 Mart 1927 tarihleri arasında Cenevre Konsolosu görevinde bulunan *Sadullah Ferid Bey*, Thomas'ya gönderdiği **1 Nisan 1926** tarihli mektubunda, kararlaştırılan yeni yazışma yöntemine uygun olarak, tasarı konusunda aldığı yeni bilgileri ilettiler.

21 Kasım (1925) tarihli (yukarıdaki) mektubuna göndermede bulunarak, yapılan yazışmaları *iş yasalarımıza gösterdiği ilgi* konusunda bilgilendirmek amacıyla Hariciye Vekâleti'ne iletildiğini bildirdi. Vekâlet'ten aldığı mektuba göre, *tasarının bir bölümü TBMM'de tartışıldı ve birkaç nokta ise komisyonların incelemesine sunuldu*. Tasarının (içeriğini başlıklarıyla saydığı) ikinci bölümü ise hazırlanmaktadır.

Hariciye Vekâleti, bu İş Kanunu (tasarısı) dışında, halen yürürlükte olan yasa ve yönetmelikleri de Konsolos'a gönderdi. Konsolos da, olduğu/geldiği gibi, Fransızca çevirilerini yaptırma olanağı bulacağı umuduyla Albert Thomas'ya ilettiler.

b. Bilimsel ve Belgesel İşbirliği

15 Nisan 1926 tarihli mektubunda Thomas, Maurette misyonu sırasında çizilen çerçeveye uygun olarak, Türkiye-ILO İlişkilerini "*bilimsel ve belgesel işbirliği*" biçiminde tanımladı.

Cenevre Konsolosu'nun 1 Nisan tarihli ve 799 sayılı mektubuyla, "halen Türkiye (Büyük) Millet Meclisi'ne sunulmuş bulunan *İş Kanunu Tasarısına ilişkin bazı bilgileri kendisine iletildiğini* ve yürürlükte olan işe ilişkin bazı yasa ve yönetmeliklerin metinlerini gönderdiğini" anımsatarak, "iş mevzuatının ülkedeki şimdiki durumu konusunda ILO'ya sağladığı bilgiler" için Konsolos'a teşekkür etti.

Gönderilen belgelerin önemine değinen Thomas, "Hariciye Vekâleti kanahtıyla kendisine iletilen yasa metinlerinin, "benim servislerim" dediği ILO birimleri için çok önemli/yararlı olduğuna vurgu yaptı. Konsolos'un, ILO hakkında gösterdiği teveccüh nedeniyle Hariciye Vekâleti için minnetlerinin dile getirilme-

si konusunda “tercümanı” olmasına minnettar kalacağını belirtti. Hükümetin, yukarıda anılan bilgi ve belgeleri hızlı biçimde/özenle göndermek için çaba göstermiş olmasını, Ankara’da elverişli (olumlu) düşünce ve duygularla tasarlanan ILO ile bilimsel ve belgesel bir işbirliğinin (ortak çalışmanın) kanıtı olarak görmekten duyduğu hoşnutluğu dile getirdi (ILO-AR, D. 208/2/66).

c. Elçinin Yanıltıcı Bilgiyi Düzeltmesi

Mehmet Münir Bey,²⁶ Thomas’ya gönderdiği ve 25 (21) Aralık günlü mektubuna yollamada bulunduğu **18 Eylül 1926** tarihli mektubunda; Cenevre Konsolosluğu’nun Türkiye’de çalışma koşullarının düzenlenmesi konusunda sağladığı/verdiği bilgilerde birkaç *düzeltilme* yapılması gerektiğini bildirdi.

Büyük Millet Meclisi’nin bir dizi maddesini kabul ettiği sözü edilen yasa tasarısı konusunda yapılan incelemeden çıkan sonucu, Bern Elçisi şöyle açıkladı:

“Yasa tasarısı, diğer kurallarında Parlamento Komisyonlarında bütünlüğünün koordinasyonunu provoke edecek (iç tutarlılığını, insicamını bozacak) nitelikte değişikliklere uğradığından, *yetkili Dairece geri çekildi*.”

Bu yasa metnini, Büyük Meclis onar onamaz size hızlı biçimde göndereceğim.”

Böylece, tasarımın yasalaştığı yolunda gazete haberine dayalı yanıltıcı bilgi, yasalaşmaksızın geri çekilmesinden dört ay sonra “resmen” düzeltilebildi.

Albert Thomas **5 Ekim 1926** tarihli mektubunda, Mehmet Münir Bey’e 18 Eylül tarihli mektubu (ve içerdiği bilgileri) aldığını, bunun için teşekkür ettiğini belirttikten sonra, yasa kabul edildiği zaman gönderilmesini istedi. Elçiliğin, ILO’nun tüm isteklerine yanıt verilmesi konusundaki yorulmak bilmez nezaketten söz ederek, 2 Ocak 1924’te kabul edilen Hatfta Tatili Hakkında Kanun’un iletilmesi ricasında bulundu:

“İş (Çalışma) Genel Müdürü *Redjai Bey’in, Ankara ziyareti (Mart 1926 misyonu) sırasında iş arkadaşım Maurette’e verdiği bilgilere göre* Türk hükümeti tarafından doğrudan ILO’ya gönderilen, ama yolda kaybolan *Cuma Tatili Hakkındaki Kanun* metninin yeniden ILO’ya gönderilmesi için aracı olmanızı rica ediyorum.”

d. Yayın İstekleriyle İlgili Yazışmalar

Konsolos, **22 Temmuz 1926** tarihli mektubuyla ILO’dan, hükümetin “İsviçre’de işçi örgütleri, sayıları, ücret, (sosyal) sigorta ve vergiler ve katkı

²⁶ Mehmet Münir (Erteğün), 23 Mart 1925 ile 24 Nisan 1929 tarihleri arasında, dört yıl Bern Elçisi olarak görev yaptı ve “gözlemci delege” olarak Konferanslara katıldı.

(prim)” konularında belge edinmek istediğini belirterek yayın gönderilmesi ricasında bulundu.

Butler’ın **30 Temmuz 1926** tarihli mektubuyla, istenen bilgilerin ilgili servislerce hazırlanmakta olduğu ve yakında iletilebileceği bildirildi. Ve Thomas’ın **24 Ağustos 1926** tarihli mektubuyla da, bu bilgiler iletildi. Konsolos da ertesi gün gönderdiği mektupla, Thomas’ya teşekkür etti.

Araştırmalar Şubesi Şefi, Konsolos’a gönderdiği **15 Mart 1927** tarihli ve S 66/1500 sayılı mektupta, Mayıs ayında yapılacak UÇK için hazırlanan Direktör raporuna konulması öngörülen bir paragrafı ekte gönderdi. “Kişisel ve gayri resmî olarak” iletildiğini belirttiği iki sayfalık metnin içerebileceği doğru olmayan noktaların bildirilmesini rica etti. Türk Hükümetinin sosyal politikasıyla ilgili olarak, uygun göreceği bir ekleme bulunup bulunmadığı konusunda hafta sonundan önce yanıt verilmesi ricasını da ekledi.

e. Bilimsel ve Belgesel İşbirliği Yapılan Bir Konu

1920’li yılların ikinci yarısında, ILO ve Türkiye arasında bilimsel ve belgesel işbirliğinin uygulanmak istendiği önemli alanlardan biri, ILO’nun yayınladığı **gerçek ücretlerin uluslararası karşılaştırılması** sorunuyla ilgilidir.

Bu amaçla Thomas, Araştırmalar Servisi Şefi Maurette’in bu konuya ilişkin açıklamalarını içeren **8 Mayıs 1926** tarihli mektubunu, kararlaştırılan yeni yazışma yöntemi uyarınca, Bern Elçiliği aracılığıyla Ankara’ya gönderdi. Hariciye Vekili Tefvik Rüştü Bey’den, Maurette’in kaleme aldığı aynı tarihli mektubunun, “içeriğini öğrendikten sonra, Başvekâlet İstatistik ve Dokümantasyon Servisi Şefi olan *Camille Jacquart*’a iletilmesi” ricasında bulundu.

Maurette, Camille Jacquard’a hitaben yazdığı mektubunda, kendisiyle yaptığı konuşmaya değinerek, “**ILO’nun yayınladığı gerçek ücretlerin uluslararası karşılaştırılması konusunda işbirliği yapmak** istediğini” belirtti. Karşılaştırmaların dayandığı ölçütleri açıkladı. Ekte, örnek formüllerle ile hesaplama yöntemine ilişkin ayrıntılı bilgi ve açıklamaların bulunduğu *Uluslararası Çalışma Dergisi*’nin (RIT/ILR) ilgili sayılarını gönderdiğini de bildirdi. Eğer halen rasyonel bir karşılaştırma yapma olanağı yoksa, Türkiye’de yürürlükte olan parasal ücretler konusundaki istatistiklerin ILO için büyük yararının olacağına vurguda bulundu. Bu verileri, Türkiye için gerçek ücretler endeksini hesaplamaksızın, diğer ülkelere ilişkin bilgilerle yayımlayacaklarını bildirdi.²⁷

²⁷ Bu konuyla ilgili ILO Arşiv dosyasında (N 109/66), yalnızca bu mektup ve (taslakları) vardır. Bir de, Hükümetin yazışmaların Bern Elçiliği aracılığıyla yapılması isteği uyarınca, bu mektubun Hariciye Vekâleti’ne iletilmesine ilişkin olarak Bern’e gönderilen, 4 Mayıs 1926 tarihli mektup bulunmaktadır.

Dolayısıyla, bu girişimin sonucunun ne olduğunu belirtme olanağı bulamadım.

5. 1927 İş Kanunu Lâyhası'na İlişkin Yazışmalar

29 maddelik 1927 İş Kanunu Lâyhası, 1936 İş Kanunu öncesinde hazırlanan tasarıların ikincisidir. İcra Vekilleri Heyeti'nde görüşülüp Meclis'e sunulmasına karar verildiği (Gülmez, 1983a: 313-323; 1991a: 230) **29 Mart 1927**'yi izleyen günlerde yerel basında çıkan bazı haberler, 1927 tasarısının Fransızca çevirisinin de bulunduğu "Türkiye'de Çalışma Koşulları" ile ilgili ILO Arşiv dosyasına da girmiştir (N 200/1/66).

a. Yerel Basında İş Kanunu Lâyhası ve Fransızca Çevirisi

1927 tasarısına ilişkin yerel basındaki haberlerden biri, eski yazılı *Vakit* gazetesinde çıktı. ILO Arşiv dosyasında yer alan gazete kesigiinden anlaşıldığına göre, haber "İşçilerle işverenler arasındaki münasebat tanzim olunuyor" başlığıyla yayınlandı. Tasarının, toplam 27 maddesinin tümü aktarıldı.

Yerel basında ayrıca, sırasıyla 8 Nisan ve 9 Nisan 1927 tarihli *Cumhuriyet* ve *Le Journal d'Orient* gazetelerinde iki haber daha yayınlandı. Türkiye'de çalışma/iş sorunuyla ilgili olan bu haberleri, İstanbul'da Milletler Cemiyeti Uluslararası Çalışma Ofisi Mülteciler Servisi Yakın Doğu Delegesi olan *N. Lemtiougov* iletti. Lemtiougov, ILO Bilimsel Araştırma Şubesi Şefi Maurette'e gönderdiği **9 Nisan 1927** tarihli – ILO'ya ancak 20 Nisan'da ulaşan– kısa bir Fransızca mektupta, bu bilgilerin ILO için yararlı olacağını belirtti (ILO-AR, N 200/1/66).

8 Nisan 1927 tarihli ve 642 sayılı *Cumhuriyet*'te çıkan ve içeriği özetle aktarılan "İş Hakkında Kanun" başlıklı haberin Fransızca çevirisinden anlaşıldığına göre; "İcra Vekilleri Heyeti, işi düzenleyen kanun tasarısını kabul etti. Tasarıya göre, 10 (doğrusu 12) yaşından küçük çocukların çalıştırılması yasaktır.²⁸ Çalışma süresi, 1 saatlik dinlenmeyi içermek üzere 10 saattir. İşçiler, 15 gün önce ihbar edilerek ve 15 günlük ücreti ödenerek işten çıkarılabilir. *Ticaret Vekâleti'ne bağlı bir İş Müdürlüğü* (İş Müdüriyet-i Umumiyesi) kurulacaktır (Gülmez, 1983a: 323; 1991: 235).

Yine, tasarının içeriğine ilişkin benzer bilgilere yer veren *Journal d'Orient*'in Fransızca haberine göre de, İcra Vekilleri Heyeti tasarının incelenmesini tamamlamıştır ve kısa sürede Türkiye Büyük Millet Meclisi Bürosu'na gönderilecektir. Bu haberde, çocukların asgari işe girme yaşının 12 olduğu bilgisi yer almaktadır.

²⁸ Asgari işe girme yaşının, gerek *Vakit* gazetesinde yayınlanan 27 maddelik tasarı metninde, gerekse Lemtiougov'un Fransızca çevirisinde 10 olduğu belirtilmektedir.

Benim Başbakanlık Arşivi'nde tam metnini bulup yayınladığım 29 maddelik gerekçeli tasarı metninde ise 12'dir (Gülmez, 1983a: 319).

b. İş Kanunu Lâyhası'nın Kadük Olması

İş Kanunu Lâyhası, bu haberlerden kısa bir süre sonra **14 Nisan 1927**'de Başvekil İsmet'in yazısıyla Meclis'e sunuldu. Ne var ki, gönderildiği "Encümen-i Mahsusa'da (karma/özel komisyonda) iken, 2 Eylül 1927'de yenilenen iki dereceli 3. dönem seçimleri nedeniyle sonuçlandırılmadı ve "kadük" oldu (Gülmez, 1991a: 231).²⁹

c. İş Kanunu Lâyhası'nın Fransızca Çevirisi

N. Lemtiougov'un, ILO Mülteciler Servisi Şefi Kumandan *T. F. Johnson*'a İstanbul'dan gönderdiği **4 Haziran 1927** tarihli ve Jx/75/27 sayılı mektupta, Johnson'ın istediği anlaşılın üç yasanın Türkçe'den Fransızca'ya çevirilerinin gönderildiği belirtildi.

Oldukça güç olması nedeniyle, söz verildiği gibi daha erken yapılamadığı açıklanan *çevirilerden birincisi, işle ilgili kanun tasarısıdır*. Bu tasarı da, *Vakit*'te yayımlanan metin gibi, 27 maddeden oluşmaktadır. Diğer ikisi ise, (601 sayılı) şeker fabrikalarına tanınacak imtiyaz ve bağışıklıklar (13 madde) ve şeker fabrikaları kurulması ile ilgilidir. Ekler de şunlardır: 601 sayılı yasanın Fr. Çevirisi; Tarihi: 5 Nisan 341/1923 ve 6 Nisan 1927 tarihli ve 642 sayılı *La République*'te (*Cumhuriyet*'te) çıkan haberin çevirisi: "La loi sur le travail."

Üzerindeki "BIT" mühründe alındığı **30 Haziran 1927** tarihinin bulunduğu, Lemtiougov'a gönderilen, ama gönderenin adının olmamasına karşın "TFJ/EBR" parafından da anlaşıldığı gibi ILO Mülteciler Servisi Şefi Kumandan T. F. Johnson'ın yazdığı mektupta, çalışmanın düzenlenmesiyle ilgili bazı Türk yasa metinlerinin 4 Haziran tarihli ve Jx/75/27 sayılı mektupla gönderilmiş olması nedeniyle teşekkür edildi. *İşçiler ve işverenler arasındaki ilişkileri düzenleyen ve çevirisinin kendisine gönderildiği belirtilen yasanın* 27. maddesine göndermede bulunarak, orada anılan (695 sayılı ve 2 Haziran 1926 tarihli) yasanın³⁰ orijinal metninin gönderilmesi rica edildi.

²⁹ 1927 tasarısının kadük olmasından sonra, izleyen 1928 ve 1929 yıllarındaki gelişmeler, özetle şöyledir:

Lozan Antlaşması görüşmeleri sırasında Thomas'ı ziyaret eden heyette bulunan İktisat Vekili *Mustafa Şeref Bey*, İzmir mebusu *Mahmut Esat Bey*'in bir sorusunu yanıtlarken, "1928 senesinin sonunda yani 1929 senesinin başında Hükümet(in) 36 maddelik bir lâyiha yaptı(ğımı)" açıkladı.

Bu tasarı, Danıştay'a gönderildi ve Danıştay da, "58 maddelik bir lâyiha halinde 28 Temmuz 1928'de Hükümete verdi." Tasarı, "7.IV.1929 tarihinde Heyeti Umumiyyeye takdim edildi."

Ancak, araştırmalarım sırasında metnini bulamadığım bu tasarı da, yeniden incelenmek için, Kasım 1929'da "Vekâlet'çe" geri alındı (Gülmez, 1991a: 237-239).

³⁰ Ekleyeyim ki, tasarı maddesinde belirtilmiş olmakla birlikte bu tarih ve sayıda, iş yaşamını düzenleyen herhangi bir yasa yoktur. Ayrıca, sözü edilen yasanın neye ilişkin olduğunu da saptayabilmiş değilim.

6. Hafta Tatili Hakkında Kanun İçin Yazışmalar

Bern Elçisi Mehmet Münir Bey, 1927 tasarısına ilişkin yerel basındaki haberlerden iki hafta kadar önce Thomas'ya gönderdiği **25 Mart 1927** tarihli, 1603/82 sayılı ve 1 Ek'i olan mektubuyla, Hafta Tatili Hakkında Kanun'un *Fransızca çevirisini* iletti. Ne var ki, belki de hükümetin henüz İş Kanunu Lâyhası'nı Meclis'e sunma kararı almamış olması nedeniyle, mektubunda bu tasarıdan hiç söz etmedi.

Mehmet Münir Bey'e gönderdiği **9 Mayıs 1927** tarihli mektubunda Thomas, daha önce yaptığı isteğine yanıt olmak üzere, Mehmet Münir'in 25 Mart 1927 tarihli mektubuyla gönderdiği yürürlükteki Hafta Tatili Hakkında Kanun'un *Fransızca çevirisini aldığı* kendisine bildirip teşekkür ettikten sonra, bu yasanın Türkçe metninin de sağlanması ricasında bulundu. Ayrıca, "Milli Meclis'e sunulmuş olan (ve) çalışma koşullarını düzenleyen *İş Kanunu Tasarisına ilişkin Parlamento görüşmelerinin ilerleme durumu* konusunda bilgi vermesini, bu metnin, yayınlanır yayınlanmaz, orijinal (Türkçe) ve Fransızca çevirilerinin gönderilmesini" de rica etti (ILO-AR, Le 1/1/66).

Elçilikte görevli *Muzaffer*, unvanını belirtmediği **17 Mayıs 1927** tarihli mektubuyla, halen Bern'de olmayan M. Münir Bey yerine, Thomas'ın Bern'e gönderdiği 9 Mayıs 1927 tarihli mektubu anımsatarak, rica ettiği Hafta Tatili Kanunu'nun *Türkçe metnini iletti*. "Çalışma koşullarını düzenleyen yasa (İş Kanunu Lâyhası) konusunda ise, hükümetten gerekli bilgileri istediğini, gönderilir gönderilmez, bu bilgilerin ve söz konusu yasanın orijinal ve Fransızca çeviri metinlerinin iletileceğini" bildirdi (Le 1/1/66).

Thomas **25 Mayıs 1927** tarihli mektubuyla, Bern'in 17 Mayıs 1927 tarihli ve GI.1835-SI. 162 sayılı mektupla gönderdiği Hafta Tatili Kanunu'nun Türkçe metnini aldığı bildirip, ILO'nun hizmetine sunmuş olması nedeniyle teşekkür etti.

Hafta Tatili Hakkında Kanun, biraz geç olsa da, Direktör'ün 25 Mayıs-16 Haziran 1927 tarihlerinde toplanan Konferans için hazırladığı yıllık raporda yer aldı. Thomas, önemli ülkelerin (ABD, SSCB, Meksika, Mısır ve Türkiye'nin) Örgüt dışında kalmayı sürdürdüklerini (BIT, 1927a: 8), Türk Hükümeti'yle ilişkilerin kesintisiz sürdüğünü (s. 16) yineledi. Özellikle, 2 Ocak 1925 tarihli bu yasada hafta tatilinin Cuma günü olarak belirlenmiş olmasının doğurmakta gecikmediği ekonomik sakıncalar konusunda yalnızca değerlendirme yapmakla kalmayıp, Batı ülkelerinin beklentilerini yansıtan bir öneride de bulundu:

"Bu seçmenin, Türk ekonomisi için doğurduğu bir sürü sakınca azar azar ortaya çıktı. Bankaların ve borsanın Cuma günü kapalı olması ve Batı finans kuruluşlarının da Cumartesi öğleden sonra ile Pazar günü

kapalı olmaları nedeniyle, ticarî işlemlerin yapılabilmesi için haftada yalnızca dört gün kalmaktadır. *Avrupa'ya yönelen Türk Hükümetinin mekanizmalarını Batı ülkelerine uyarlamasında çıkarı vardır*. Ankara Hükümeti, bu düşüncelerle Cuma'yı Pazar olarak değiştirebilecektir. Türkiye'de, bu seçenek düşünülmektedir" (s. 117).

Bu konu, Direktör'ün 1930 yıllık raporunda da yer aldı. Hafta tatili gününün Cuma'dan Pazar'a alınarak değiştirilmesine yönelik hareketlerin ticarî ve malî çevrelerde giderek yoğunlaştığı, tatil gününün diğer ülkelerdeki borsaların kapanmasıyla çakışmasının istendiği, hükümetin de bu istekleri karşılamak üzere yakınlarda Meclis'e bir yasa tasarısı sunabileceği belirtildi (BIT, 1930a: 153).

Thomas'nun söz ettiği sakıncalar, tasarı gerekçesinde de yer aldı (TBMM Arşivi).

7. Ekonomi Enstitüsü Kurulması ve Yayın Gönderilmesi

1927 tasarısının özel komisyonda beklerken "kadük" olmasından sonra, Türkiye-ILO ilişkilerinde İş Kanunu Lâyhaları yazışmaların başlıca konusu olma özelliğini bir süre için yitirdi. Gözlemci delegelik döneminin başlamasını izleyen 1928 ve 1929 yıllarında, bu konunun ILO'nun da gündeminden giderek düştüğü söylenebilir. Ancak yazışmalar ve dolayısıyla ilişkiler, "Konferans için gözlemci belirlenmesi" sorununun yanı sıra, başka konularla ilgili olarak da sürdü.

Thomas'nun, Hariciye Vekili'ne gönderdiği –üzerinde tarih ve sayı bulunmayan, FM/AG parafı– mektubundan anlaşıldığına göre Tevfik Rüştü Bey, yakında kendisiyle Cenevre'de yaptığı görüşme sırasında, bir "ekonomik enstitü" kurulması ereğiyle, ILO'nun elinde *"hayat pahalılığı konusunda anket yöntemleri"yle ilgili kaynak olarak ne varsa gönderilmesini istedi*. Thomas da bu isteği, bu proje için yararlı olacağı umuduyla yerine getirip, ek bilgiler sağlamak amacıyla kendisinin hizmetinde olduğunu ekledi (TDA).

Thomas, Tevfik Rüştü Bey ile görüşmesi konusunda –bu mektupta paraf olarak adı bulunan– Fernand Maurette'e yazdığı **27 Mart 1928** tarihli bir iç yazışma notunda da, "Bir Türk Ekonomi Enstitüsü kurdular" diyerek, bu konuya, yani Âli İktisat Meclisi'nin kurulmasına değindi.³¹ Bunun, "Ekono-

³¹ "Fransa, Almanya, İtalya, Lehistan (Polonya) İngiltere, İspanya, Yunanistan vb. ülkelerde" de bulunan ve 1170 sayılı kanunla 25 Haziran 1927'de kurulan Âli İktisat Meclisi'nde, ülkedeki çeşitli baskı grupları temsil ediliyordu. Amacı da, iktisat politikasının geliştirilmesine yardımcı olmaktı (Tekeli / İlkin, 1977: 59-62).

Âli İktisat Meclisi, 1934'te, 1936 İş Kanunu için temel alınan ve tasarılar döneminin sonuncusu olan metni hazırladı.

mik Çalışma Konseyi'nin karşılığı olabileceği yolunda bir değerlendirmede bulundu. Belirttiğine göre, Tefik Rüştü Bey kendisinden, "**hayat pahalılığı konusunda anket yöntemlerine ilişkin neyimiz varsa olabildiğince çabuk gönderilmesini**" rica etti. Maurette'e de, "Tefik Rüştü'ye ücretler konusunda yaptığımızı gönderebiliriz" önerisinde bulundu. Aynı zamanda, "Milletler Cemiyeti'nin bu sorun konusunda neyin olup olmadığını sormak gerektiğini" de ekledi. Ve Maurette'ten, "tüm belgeleri olabildiğince kısa sürede derleme görevi" üstlenmesini ve kendisine iletilmesini bildirerek, "gönderme mektubu yazacağını" belirtti. İstek, beş gün içinde yerine getirildi.

"Angora"dan, alıcının adı ve adresi belirtilmeksizin "Monsieur Le Président"a (ILO Direktörü Thomas'ya) gönderilen ve üzerinde yalnızca (Tefik Rüştü'ye ait olduğunu sandığım) bir imzanın bulunduğu **28 Nisan 1928** tarihli, kısa ama iki sayfa olan mektupta, "**çok sayıda broşür**" gönderildiği, dikkat çekilen "Üretim" hakkındaki Anketin iki cildinin incelenmeye başlandığı belirtilerek, bu konuda ek bilgiler de istendi.

IV. İLİŞKİLERİ GELİŞTİRME ÇABALARI VE İŞBİRLİĞİ PROGRAMI

1. Thomas ve Müşfik Selami Görüşmesi

"Le Cabinet, M. Maurette" başlığının da ortaya koyduğu üzere, Thomas'nın Maurette için kaleme aldığı **30 Ağustos 1928** tarihli ve "AT/GD" kısaltmalı bir iç yazışma notundan, yeni Cenevre Konsolosu ile yaptığı görüşmede ele alınan öncelikli konunun, Türkiye-ILO ilişkilerinin geliştirilmesi olduğu anlaşılıyor.

Artık, iş yasası tasarısı sorununun görüşmelerin kapsamında bulunmadığı şöyle anlatıldı:

"İki gün önce, Cenevre Türkiye Konsolosu **Müşfik Selami Bey**,³² **tanıtmaltanışma ziyareti** için bana geldi. İstanbul Rusları (mülteciler) sorunundan söz ettiğim zaman, beni çok dikkatli olarak dinledi... **Bana, uluslararası örgütlerimizle Türkiye'nin ilişkilerini 'geliştirmeyi' çok istediğini bildirdi.** Ben de O'na, daha önce söylediklerimizi söyledim: **Bilimsel Araştırmalar Şefinin (Maurette'in) Ankara ziyareti, sosyal mevzuat konusunda derlenen ilk mevzuat vb...** Bu

³² Müşfik Selami'nin (İnegöllüoğlu), 31 Temmuz 1928 ile 24 Eylül 1928 tarihleri arasında, Cenevre Başkonsolosu olarak görev yaptığı belirtiliyor:

Ancak, değindiğim mektuplardan da anlaşıldığı gibi, görevden ayrılması 1928 değil, halefi *Şevket Fuat Keçeli*'nin göreve başladığı 24.9.1929 tarihidir (<http://cenevre.bk.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>).

belgeleri görmek için yalnız yada sekreteri ile gelebileceğini ve tamamlamak için yardım edebileceğini belirtti. Sanıyorum, bu iyi dispozyondan (olumlu tutumdan) yararlanmakta ve bir incelemeye başlamakta yarar var. Maurette, O’nu çağırın” (ILO-AR, CAT 5-73, M. Selami dosyası).

Fernand Maurette’nin iki gün önce (demek ki 28 Ağustos’ta) Müşfik Selami Bey’i kabul ettiğinin belirtildiği **30 Ağustos 1928** tarihli bir başka notun içeriği de, yukarıdakinden farklı değildir. Müşfik Selami’nin ilişkileri geliştirmek istediğinin bildirildiği iç yazışma notuna göre, kendisine, Araştırmalar Şubesi Şefinin Ankara’ya bu amaçla gittiği ve sosyal mevzuat konusunda ilk belgelerin toplandığı söylendi.

“Hariciye Vekâleti’nden alınan ve Uluslararası Çalışma Ofisi’ne gönderildiği belirtilen bir mektup, Mehmed Münir Bey’in parafının “M.M.” olarak konulduğu **6 Kasım 1928** tarihli bir mektup ekinde ILO’ya iletildi.

Hariciye Vekili Tefvik Rüştü Bey adına Thomas’ya gönderilen **8 Kasım 1928** tarihli mektupta; genel bir anlatımla, çalışma sorunlarıyla ilgili bazı değerlendirmeler ve dileklere de yer verildi. Cumhuriyet hükümetinin, artan bir ilgiyle sosyal evrimi izlediği ve ILO’nun sürekli çabaları sayesinde çalışma koşullarında sağlanan iyileşmeleri görmekten çok mutlu olduğu belirtildi. Örgüt’ün çabalarının başarıyla taçlanması, *sermaye ve emek arasında uyuma dayalı yeni bir düzenin*, sosyal düzenin kilidini oluşturan dikenli sorunların çözülmesiyle sonuçlanması dileğinde bulunuldu. *Türkiye’nin UÇK çalışmaları hakkında sempati duygularıyla dolu olduğu ve gündemdeki sosyal sorunlarıyla yakından ilgilendiği*, bunları hak ettiği ilgiyle izleyebilmek istediği anlatıldı.

2. Zamana Yayılmış Bir İşbirliği Programı Önerisi

Thomas ve Maurette’in 30 Ağustos’ta kendilerini ziyaret eden Müşfik Selami ile yaptıkları –yukarıda iç yazışma notlarına dayanarak içeriğine ilişkin bazı bilgileri aktardığım– görüşmeden ikibuçuk ay aşkın bir süre sonra, yayın istekleri ve değişimi üzerinde yoğunlaşan Türkiye-ILO ilişkilerinin çerçevesi, ilk kez sistemli ve bütüncü bir yaklaşımla ele alınıp belirlendi.

Türkiye-ILO ilişkilerinin ilk on yılının sonuna yaklaşırken, Ofis’in basından ve/yada doğrudan Türkiye’ye yazdığı mektuplardan edindiği bilgilerden yola çıkarak, yapıldığı yada yapılacağı yolunda aldığı bazı duyumlara dayanarak sürdürdüğü, ne var ki temelde işçilerin çalışma koşullarına ilişkin düzenlemeler ve izlenmesi ile sınırlı kalan ilişkiler, dar anlamda iş ve işçi sorunlarının sınırlarını aşan daha geniş bir çerçeveye oturtulmak istendi. Doğal olarak, kâınca geç kalmış bu girişim ILO’dan geldi.

a. İşbirliği Programının Özelliği, Kapsam ve İçeriği

Araştırmalar Servisi Başkanı Maurette, başka birimlere de danışarak 24 Mart 1926'da kaleme aldığı ve Türkiye ile ilişki seçeneklerini sıraladığı Ankara Misyonu notlarından ikibuçuk yılı aşkın bir süre sonra, 1929 yılına yayılmış geniş kapsamlı bir işbirliği programı önerdi. Bilimsel ve belgesel işbirliğinin çok yönlü kapsam ve içeriğinin çerçevesi ve takvimi konusundaki ILO önerisini, **21 Kasım 1928** tarihinde Türkiye Bern Elçiliği Müşaviri Müşfik Selami'ye gönderdiği mektupla açıkladı (ILO-AR, RL 66/1/3).

Maurette'in, ILO olarak bilgi ve belgeler edinmek istediği konu ve sorunların ayrıntılı biçimde sıralandığı içeriğini özetlemeden önce, gerçekçi bir yaklaşımla mektubun sonunda kendisinin belirttiği özelliğini baştan aktarmakta yarar görüyorum.

Neredeyse değinmedik konu ve sorun bırakmayan ve kuşkusuz iş yaşam ve koşullarıyla da sınırlı olmayan mektup, Maurette'in tanımıyla, "kısa sürede çözülebilecek (gerçekleştirilebilecek) bir çalışma programı" değildir. Önerdiği program, Türkiye'nin katkısıyla şimdiden başlatma fırsatı bulunabilecek, "*uzatılmış bir işbirliği programı*"dır. Daha açık bir anlatımla, birkaç ay içinde değil, bütün bir yıl boyunca gerçekleştirilmesi öngörülen ve istenen bir program söz konusudur. Çünkü Maurette, mektubunun sonunda, Müşfik Selami (kuşkusuz Türkiye) sayesinde, "bu programın ***başlayacak olan yıl boyunca tam olarak gerçekleştirileceğine*** güvendiğini" açıkça belirterek, takvimine açıklık getirdi. Dolayısıyla, "uzatılmış işbirliği programı", izleyen yıllara yayılmış belirsiz süreli değil, 1929 yılı boyunca uygulanması önerilen bir programdır.

Maurette, bütüncü bir yaklaşımla ve kanımca geride kalan yazışmalar döneminden edinilen deneyimlere dayanarak kaleme aldığı mektubuna; kendisi ILO'da yokken (misyonda iken), ILO'daki çeşitli hizmet şeflerinin Türkiye'de çalışma sorunlarına ilişkin olarak nelerin eksik olduğu ve nelere ihtiyaç bulunduğu konusunda araştırma yaptıklarını açıklayarak başladı. Farklı birim başkanları ile kendisinin gerçekleştirdikleri anketlerin (araştırmaların) sonucu olarak kaleme aldığını belirttiği 8 sayfalık uzun mektupta, bu programın içeriğini ayrıntılı biçimde anlattı.

Mektupta önce, Müşfik Selami ile görüşmelerinde de ele alındığını ve "ivedi" olduğunu anımsattığı, "***yıllık Direktör raporunda, Türkiye'ye hak ettiği, yani geçen yıldan daha geniş bir yer verilmesi***" konusu üzerinde durdu. Ne var ki bunun için, bitmekte olan yıl (1928) içinde Türkiye'de çalışmanın örgütlenmesi ve sosyal sorunların gelişmesi konularındaki bilgilerin derlenerek, en geç gelecek yıl 31 Ocak'tan önce kendisine iletilmesinin ka-

cınılmaz olduğuna vurgu yaptı. Bu bilgilerin; sanayi, tarım, ticaret ve başka görevlileri, fikir işçileri vb. tüm kesimlerdeki işçilerin çalışma ve yaşam koşullarına değgin her şeyin en üst düzeyde ILO'yu ilgilendirdiğini anımsattı. Bu “ivedi gereksinme”nin, başlayan iki ay içinde, 1928 yılı boyunca sosyal politika alanında ne olup bittiğine ilişkin kısa ama özlü bir sunum olması gerektiğinin altını, mektubunun sonunda bir kez daha çizdi.

İkinci olarak, iş mevzuatıyla sınırlı kalmaksızın, “*yeni Türkiye'nin mevzuatını edindirmelerinin* kendileri için büyük bir yarar/önem taşıdığını belirtti. Türk yasalarının “*Türkiye Büyük Millet (Meclisi) Mecmuası*” ile “*Kavanin Mecmuası*” başlıklı resmî baskı koleksiyonunu istedi. Öte yandan, aşağıdaki altı maddede sıraladığı *Türkçe yayınlanan temel yasaların her birinden* –kimilerinin yayıncısını ve yayınlandığı yeri de belirterek– *birer örnek gönderilmesi* ricasında bulundu:

- 1) Türk Medeni Kanunu ve Fransızca çevirisi;
- 2) İsviçre Medeni Kanunu'nun, Türk yasa koyucusunun yaptığı değişikliklerle, İngilizce, Fransızca ve İspanyolca çevirisi;
- 3) Borçlar Kanunu, Türk yasa koyucusunun yaptığı değişikliklerle İsviçre Borçlar Kanunu'nu kapsayan;
- 4) Türk Ceza Kanunu, Türkiye koşullarına uyarlanan İtalyan Ceza Kanunu'nu kapsayan;
- 5) Medeni Usul Kanunu, Neuchatel Kantonu Medeni Usul Kanunu'nu kapsayan;
- 6) Türk Ticaret Kanunu, Manasse şerhinin bulunduğu baskı.³³

Bu bağlamda son olarak, hazırlanmakta olan *İş Kanunuyla ilgili her şeyin ILO için en üst düzeyde önemli/yararlı olduğuna* vurgu yaptı.

Kitapların yanı sıra, Türkçe yayınlanan gazeteler ve dergiler bulunduğunu, ILO Arşiv dosyalarında bazı örneklerine rastladığım ve değindiğim “*Cumhuriyet*”in Fransızcası “*La République*” ile “*L'Economiste d'Orient*”ı aldıklarını; “*Akşam*”ın Fransızca yayınlandığını bildiklerini, ne var ki bu gazeteye (Akşam'a) birçok kez yazmalarına karşın mektuplarının yanıtız kaldığını anlattı.

Maurette, *basın konusunda* da, basın açıklamalarının Anadolu Ajansı'na doğrudan aktarılmasının kolaylaştırılması ricasında bulundu. Bu açıklamala-

³³ Kanımca, bu listenin önemli bir eksiği var: Memurların hakları, aylık ve ödenekleri vb. konuları düzenlemek üzere 1924 Anayasası'nın “özel yasa” olarak çıkarılmasını öngördüğü 18 Mart 1926'da kabul edilen 788 sayılı *Memurün Kanunu*.

rın, şimdiye değin Cenevre Ajansı muhabiri *Hüsnü Bey*'e gönderildiğini, ancak işlerinin (çokluğunun) açıklamaların Ajansa düzenli biçimde iletilmesine olanak vermediğini, dolayısıyla da ILO'ca yapılan açıklamaların Türkiye'ye ulaşmadığını belirtti. Bu soruna, basın açıklamalarını doğrudan göndermek için bir çözüm bulunup bulunamayacağını sordu. Bunları yalnızca Türkçe gönderebileceklerini, ancak Türkiye'deki Ajansın en önemlilerini öğrenerek çevirip aktaracağını anlattı. Bu konuda, Elçilik'ten bir başka istekte daha bulundu: Tarama fırsatı bulduğu basında ILO için ilginç olabilecek haberler konusunda zaman zaman ILO'ya bilgi verilmesi, bunun da Milletler Cemiyeti'nin resmî dillerinden biriyle yapılması; ama gerektiğinde, orijinal metinlerin aktarılması ve çevirilerini, ILO'nun ya ptırması.

Basınla ilgili isteklerinden sonra, "ILO'yu en çok ilgilendirdiğini ve yürürlükteki Türk rejiminin bu konularda özel bir politikasının bulunduğunu belirten Maurette, zaman zaman düzenli bilgiler gönderilmesinden ILO'nun çok mutlu olacağını anımsattığı sorunları sıraladı. Ama bu konularda *derhal* düzenli ve eksiksiz mektuplar (bildirimler) beklentisi içinde olmadıklarını da ekledi. Bu da, doğal olarak, önerdiği işbirliği programını derhal değil zamana yayarak gerçekleştirme amacının bir gereğidir.

b. İşbirliği Programı Çerçevesinde Bilgi Verilmesi İstenen Sorunlar

Mektupta, düzenli bilgiler gönderilmesi istenen ve bilinmesi amacıyla tüketircesine sıralanan **sorunlar**, başlıklar olarak şunlardı:

- Türkiye'de çalışma koşulları ve her şeyden önce ülkenin tümü yada belirli bir bölümü için, ücretli işlerin tümü yada işlerinden (endüstriyel, tarımsal yada başka nitelikli) bir bölümü için yasal iş süresi;
- Hafta tatili, ücretli tatiller, işyerlerinin kapatılması, ücretli yıllık izinler, gece çalışması vb.;
- Kadınların, gençlerin ve çocukların çalışması;
- Ücretler, fiyatlar, hayat pahalılığı, aile bütçeleri, aile yardımları vb. konularda istatistiksel veriler;
- Nüfus sayımından iki yada üç örnek;
- İş uyuşmazlıkları, toplu sözleşmeler ve iş kazaları vb. konularda istatistiksel veriler;
- İş kazaları konusunda, sınaî kazalarının önlenmesiyle ilgili yasalar ve yönetmelikler, iş teftişi, eğer varsa müfettişlerin hükümete sundukları yıllık raporlar;
- Türkiye'de işsizlik, eğer başladıysa sosyal sigortalar (iş kazaları, hastalık ve meslek hastalıkları, yaşlılık, sakatlık, ölüm, işsizlik vb.);

- Türkiye’de tarımın ve tarımsal çalışmanın rolü, tarım işçilerinin çalışma koşulları (öğrenim, tarım reformu, ücret, iş süresi, konut vb., tarımın öteki tüm koşulları, özellikle tarımsal kredinin örgütlenmesi);
- Kooperatifler (kooperatiflerle ilgili bir Bakanlık Dairesinin olup olmadığı);
- Mesleksel eğitim, teknik öğretim, mesleksel yönlendirme, işçilerin boş zamanlarını kullanmaları (halk kitaplıkları, popüler sanat, sinema, spor, vb.).

Bu sorunlardan başka Maurette, Ankara’da, hükümet nezdinde bulunan Ulusal Ekonomi Yüksek Konseyi’nde (yani Âli İktisat Meclisi’inde) tarım, iş ve varsa kooperatif temsilcilerinin adresini öğrenmek ve genel olarak Âli İktisat Meclisi hakkında her tür bilgiyi edinmek istediklerini de ekledi.

Maurette, çok yönlü (birçok konuyla ilgili) tüm bu bilgilerden çıkarılacak notların (özetin), Konsoloslukta takımının bulunduğunu anımsattığı haftalık *Informations sociales*’de yayınlanacağını belirtmekle kalmadı. Öte yandan, er yada geç, yeni Türkiye’de sosyal politika alanında yeni olarak ne olup bittiğinin bir makalede sentezinin yapılmasının iyi olacağını ve bu makaleyi *Uluslararası Çalışma Dergisi*’nde (RIT/IRL) yayınlacaklarını anlattı. Makaleyi Müşfik Selami’nin yazmasının uygun olacağını yada Türkiye’de adı bildirilecek istekli ve yazabilecek durumda olan bir başkasının da yazabileceğini, önerilecek kişinin özellikle ekonomik ve sosyal sorunlarla ilgilenen, Galatasaray Lisesi’nde ve İstanbul Üniversitesi’nde profesör olan ve kendisinin de iyi tanıdığı *Max Bonafous* ile işbirliği yapabileceğini bildirdi.

Maurette’in 1929 yılı için öngördüğü ve önerdiği işbirliği programına ilişkin 21 Kasım tarihli mektubuna, incelediğim Arşiv dosyalarında 1928 yılı sonuna değin yanıt verildiğine, daha önemlisi bu önerinin Ankara’ya iletildiğine ilişkin herhangi bir yazışmaya rastlamadım. Kısacası, ne ILO (özellikle Maurette) ve ne de Bern (özellikle Müşfik Selami) ve Ankara, bu programla ilgili bir yazışma yaptı. Nitekim, Maurette’in aşağıda değineceğim 7 Mart 1929 tarihli mektubu da bunu ortaya koymaktadır.³⁴

Butler’ın, 1928 sonlarında Müşfik Selami’ye gönderdiği **12 Aralık 1928** tarihli mektup, bu programla ilgili değildir. Direktör Yardımcısı, 5 Kasım 1928 tarihli *Informations sociales*’de Müşfik Selami’nin Cenevre’ye atanmasına ilişkin habere dikkatini çekti ve bu atamayı, “Türkiye’nin Uluslararası Çalışma Örgütü için gösterdiği sempatinin yeni bir kanıtı” olarak değerlendirdiğini” bildirdi (RL 66/1/3).

³⁴ TDA’dan bana iletilen belgeler arasında da, bu konuya ilişkin herhangi bir yazışma bulunmamaktadır.

c. İşbirliği Programı Sonrasındaki Yazışmalar

Uzatılmış İşbirliği Programının gerçekleştirilmesinin öngörüldüğü 1929 yılında saptayabildiğim ilk yazışma, ancak Mart ayında yapıldı. Bu programı öneren Araştırmalar Bölümü Şefi (Maurette), Türkiye Konsolosu'na **7 Mart 1929** tarihli bir mektup gönderdi (S 66/1500/3).

İsteği üzerine **Müşfik Selami**'ye yazdığı *21 Kasım 1928* tarihli uzun mektupta, iletilmesini istedikleri Türkiye'de çalışma sorunlarıyla ilgili belgelerden söz ettiğini anımsattı. Bu belgelerin büyük bir bölümünün hızlı biçimde derlenemeyeceğini bildiğini, kısmen de olsa bir bölümünün kendisine ulaşmamış olmasını çok iyi anladığını belirtti. Konsolosa, yukarıdaki uzun mektubunda iki kez vurgu yaptığı ivedi isteği, yani istediği bilgi ve belgelerin Konferansa sunulacak Direktör raporunda yer alabilmesi için 1929'un ilk haftalarında kendisine ulaşması gerektiği konusunda yaptığı vurguyu yineledi. **Direktör raporunun Türkiye'ye ilişkin paragrafının yazılabilmesi için gerekli bilgilerin olabilen en kısa sürede kendisine gönderilmesini istedi.** 21 Kasım 1928 tarihli mektubunun izlenmesi ve içerdiği istekler konusuna girmeyen Maurette, Direktör raporunun şu andan itibaren baskıda olduğuna vurgu yaparak, bilgilerin sekiz gün içinde ulaştırılmasından mutluluk duyacağını belirtti (RL 66/1/3).

Bu mektup, Maurette'in, 1929 yılı için öngörülen uzatılmış işbirliği programı bir yana, son tarihi belirterek gönderilmesi ricasında bulunduğu ivedi bilgilerin bile iletilmediğini, yani yaklaşık dört aydan beri Maurette'in mektubunun yanıtlanmadığını doğrulamaktadır.

Konsolos'un, ilk kez rastladığım eski yazı ve Fransızca "Consulat Général de Turquie" antetli **9 Mart 1929** tarihli yanıt mektubunda; Müşfik Selami aracılığıyla hükümetten bilgi istediği 7 Mart tarihli mektubu aldığını, içeriğini telgrafla derhal hükümete ilettiğini, bu arada hükümet açısından büyük yarar taşıdığını, yani tüm işçi kesimlerinin çalışma ve yaşam koşullarını yöneten kuruluşların büyük bir kuruluş olan Uluslararası Çalışma Ofisi aracılığıyla tüm dünyaya tanıtılmasının taşıdığı önemi belirttiğini bildirdi.

Konsolos, yine aynı antetli ve **22 Mart 1929** tarihli kısa mektubunda, Maurette'ten, Ocak 1929'dan itibaren, yayınlandıkça *Uluslararası Çalışma Dergisi* (RIT/ILR) ile *Informations Sociales*'den 1'er örnek gönderilmesi ricasında bulundu.

Thomas, gözlemci olarak ikinci kez Konferans'a katılan Mehmet Münir'e gönderdiği **25 Haziran 1929** tarihli mektubunda; Konferans'a ilişkin izlenimlerini öğrenmek istediğini, ancak kendisini selamlamaya fırsat bulamadığı için üzgün olduğunu bildirdi. **"Gelecek bir gün Türkiye'yi kesin olarak üye**

devletler arasında görme dileğini” belirterek, “şimdilik, sürdürülen mevzuat çabasına tüm gücümüzle ve tam bir içtenlikle yardım etmekten mutlu olacağız” dedi.

3. Thomas’ın 1930 Yıllık Raporu

Albert Thomas, 10-28 Haziran 1930 tarihlerinde toplanan Konferans’a sunduğu raporunda; Türkiye ile ilişkilerin az çok sürdüğünü, (ama) her zaman dostça olduğunu, resmî olmayan temsilin Mehmet Münir Bey’in Konferanslara katılımıyla devam ettiğini anımsattı. İş Kanunu Tasarısı konusunda ise, *“Türk hükümetinin, birçok yıldan beri tam bir İş Kanunu Tasarısı kaleme almak için uğraştığını”* anımsatmakla yetindi. Hükümetin, 1929 yılı içinde “sosyal mevzuat oluşturma konusundaki sistemli çabasını sürdürdüğünü belirtti. Doğrudan işçi-işveren ilişkileriyle ilgili olmayan ama “sosyal mevzuat” kapsamına giren diğer yasal düzenlemeleri sıraladı. Bunlar; kamu görevlilerinin ücretlerinin birleştirilmesi ve eşitlenmesi, tarım-kredi kooperatifleri, karayolları ve köprüler, Doğu bölgelerinde ihtiyacı olan çiftçilere dağıtılacak topraklar ile ilgili yasal düzenlemelerdir.

Sosyal mevzuat oluşturma çabasının en çok dikkate değer ve şimdiden başarıyla taçlandırılmış olanı ise, 28 Ekim 1927 tarihinde sonuçları yayınlanan *Nüfus Sayımı*’dır. Raporda; Başbakanlık İstatistik Enstitüsü’nün 1928 ve 1929 yıllarında yayınladığı fasiküllerin, yapılan çalışmanın büyüklüğünü gösterdiği belirtildi. Bundan böyle, Türkiye’nin demografik ve ekonomik sorunları gibi, sosyal sorunlarının da ciddi (bilimsel) istatistiksel veriler temelinde ele alınabileceğine vurgu yapıldı.

Rapora göre sayım, genel nüfus sayımının yanı sıra sınaî sayım verileri (örneğin işyeri sayısı, istihdam edilen kişilerin cinsiyet, yaş, uyrukluk yönlerinden ve işletmelere göre dağılımı, kullanılan motor gücü ve sayısı) ile tarımsal sayım verilerini (örneğin tarımsal nüfus, çiftçi ailelerinin bölgelere göre dağılımı, ekilen alanların yüzölçümü, hayvan ve makine sayısı, vb. bilgileri) kapsamaktadır. Ayrıca, 1928’de başlayan İstatistik Yıllığı, demografik istatistikler ile 1927 sınaî ve tarımsal sayım sonuçlarının yanı sıra, yirmi ilde ve Ankara’da toptan fiyatlar istatistiği, sosyal yardım ve sağlık kuruluşları istatistiği ve genel olarak ekonomik yaşama ilişkin çok sayıda istatistiksel bilgiler de içermektedir. Bu çalışma, Türk hükümetinin ekonomik ve sosyal yönlerden gelecekte izlemek istediği bilimsel ve objektif yönleri sezdirmektedir (BIT, 1930a: 20-21).

V. GENEL DEĞERLENDİRME

Kurtuluş ve Kuruluş yıllarında ve Lozan Antlaşması görüşmeleri öncesinde başlayan Türkiye-ILO İlişkilerinin ilk adımı, doğal olarak, ILO için “ulusal”

ve Türkiye için ise “uluslararası” düzenlemeler konularındaki bilgi, belge ve yayın istekleriyle atıldı.

İlk girişim, Ereğli Kömür Havzası'na ilişkin 1921 tarihli ve 114 sayılı, özellikle 151 sayılı kanunların henüz kabul edilmediği bir sırada, 1920 sonlarında Ankara'dan ve İstanbul'dan değil ILO'un merkezinin bulunduğu “Cenevre'den Cenevre'ye” gönderilen adsız bir mektupla gerçekleştirildi. Yazanı, adı ve unvanıyla “meçhul” olan bu tarihsel ilk mektubun üstündeki mühürde, “*Türkiye Genel Konsoloslugu*” yazılıydı. Çok değil 16 gün sonra, ILO Direktörü'nün ilk mektuba verdiği yanıt üzerine yazılan ikinci mektup, adsız olsa da yazanın adı konusunda ipucu verdiği gibi, unvan da açıklanmıştı. Fransızca “*Türkiye Genel Konsoloslugu*” mühürlü ve antetli bu iki mektubun yazıldığı tarihlerde (ve öncesinde), Cenevre'de Konsolosluk vardı. Ama mektupları Konsolos imzalamadığından Konsolos'un kim olduğunu saptama olanağı bulamadım.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Sevr Antlaşması'nı imzaladığı 10 Ağustos 1920'yi izleyen her iki mektubun yazıldığı ve gönderildiği 1920 sonlarında, iki hükümetin bulunduğu anımsandığında, Türkiye-ILO İlişkilerinin ilk resmî iki mektubunun, TBMM (Ankara) ve Osmanlı (İstanbul) Hükümetlerinden hangisi adına yazıldığı sorusu, yanıtı kolay olmasa da, önem taşımaktadır. 1920 mektuplarında bu sorunun açık ve doğrudan yanıtını bulma olanağı yoktur. Bununla birlikte, yazanın adının açıklandığı, unvanının belirtildiği ve ayrıca mühür olarak “*Türkiye Genel Konsoloslugu*” antetli ikinci mektuba dayanarak, mektupların TBMM Hükümeti adına yazıldığını düşünmek yanlış olmaz.

Ne var ki, bu iki mektuptan 22 ay sonra 1 Kasım 1922'de, Lozan Konferansı arefesinde gönderilen ve ILO'nun tüm yayınlarının listesinin istendiği mektupta, bu soruya yanıt verildiği görülüyor. Konsolos, adını yazmaksızın imzaladığı mektubuna, 24 Ocak 1922'de yaptığı telefon konuşmasını anımsatarak başladı. Konsolosluğun adres ve telefon bilgilerinin bulunduğu, Fransızca “*Türkiye Genel Konsoloslugu*” antetli ama *mühürsüz* olan bu mektubunda, yayın listesini “Osmanlı İmparatorluğu Ticaret ve Ziraat Vekâleti”nin istediğini açıkça belirtti.

Sonuç olarak, Türkiye'nin “Kurtuluş” derdinde olduğu yıllarda ve henüz Ereğli Kömür Havzası yasalarının da çıkarılmadığı, kısacası tam bir yasal boşluğun bulunduğu bir dönemde gönderilen ilk iki mektup, Türkiye-ILO İlişkilerinin kapısını araladı. Bern Elçiliği ile değil, mühründe ve antetli kağıtlarında “*Türkiye*” yazan Cenevre Konsoloslugu ile ILO arasında yapılan ama arkası gelmeyen birkaç yazışma, Kuruluş'una doğru yürüyen Türkiye'nin yeni uluslararası iki Örgüt'ten birinin çalışmalarına kayıtsız kalmadığını ortaya koyması yönünden önemlidir.

Ayrıca araştırmamış olmakla birlikte, bu mektupların bir benzerinin Uluslararası Çalışma Örgütü'nün bünyesinde kurulduğu Milletler Cemiyeti'ne de yazıldığını sanmıyorum.³⁵

Türkiye-ILO İlişkilerini başlatan ilk yazışmalar, ILO'nun da, Örgüt'ün merkezine çok yakın bir kentte Lozan Konferansı görüşmelerinin başlamış olmasını, bilgi ve belge değişiminin süreklilik ve ikiyanlılığını güvenceye alma konusunda bir fırsat olarak değerlendirdiğini gösteriyor.

Adsız mektupla başlayıp Ereğli Kömür Havzası yasalarıyla süren ilişkilerin nasıl ve hangi çerçevede kurulup sürdürüleceği, kapsamında hangi konuların olacağı, özellikle Milletler Cemiyeti'ne ve/yada Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üyelik vb. sorunlar, Fernand Maurette'in 1926 İlkbaharı başlarında Ankara'da gerçekleştirdiği *ilk ILO misyonunda* çeşitli seçenekler çerçevesinde ele alınarak hükümetin tepkisinin öğrenilmesine çalışıldı.

Lozan Konferansı öncesinde, Osmanlı İmparatorluğu Ticaret ve Ziraat Vekâleti'nin talimatı üzerine yazılan ve asıl amacı, tüm ILO yayınlarını içeren bir liste gönderilmesi isteğinden ibaret olan, daha önemlisi ILO Satış Şubesi Şefi'ne gönderilen bir mektupta, cümle arasına sıkıştırılmış birkaç sözcükle, “*Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi (mensubu) olmayı beklerken*” denilmesi, olsa olsa, resmî bir yazıda ilk kez dile getirilmiş olması yönünden “ilginç” sayılabilir. Milletler Cemiyeti'ne değil Örgüt'e katılma ile ilgili bu sözlere ciddi bir anlam yüklenmemesi gerektiği kanısındayım. Nitekim, Lozan görüşmelerinde “politik” tartışmalara ve barış yapılı yapılmaz gerçekleşeceği yolunda olumlu açıklamalara konu olan Milletler Cemiyeti'ne üyeliğin, yakın zamanda söz konusu olmayacağı açıklığa kavuştu. Bu, aynı zamanda, MC üyeliğine bağlı olması nedeniyle, Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üyeliğin de gerçekleşmeyeceği anlamına geliyordu. Dolayısıyla 1926 Ankara misyonu, karşılıklı bilgi, belge, yayın değişimi dışında, Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütü'nün yapı ve işleyişini daha yakından ve deyim yerindeyse “içinden” tanınması, genç Cumhuriyet ile “doğrudan” ilişkiler kurulması için tek bir seçenek kalmıştı: Uluslararası Çalışma Konferanslarına “gözlemci delege” olarak katılma.

Maurette'in Türkiye misyonunun ertesi yıl başlayan “gözlemci delegelik” uygulamasının ikincisinin gerçekleşmesinin hemen ardından da, yüzyüze bir görüşmede ele alınan Türkiye-ILO İlişkilerinin geliştirilmesi konusu üzerinde duruldu. 1926 Ankara misyonunu gerçekleştiren Maurette'in 1928 Sonbaha-

³⁵ Kuşkusuz, bunun araştırılması gerekir.

Milletler Cemiyeti Arşivi'nde incelediğim “Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katılması”na ilişkin dosyalarda, ilgili bölümde değindiklerim dışında herhangi bir belgeye rastlamadığımı belirtiyorum.

rında hazırladığı, kanımca Türkiye'yi "üye devlet" olarak göz önünde tutan kapsamlı bir "işbirliği programı"yla, Türkiye-ILO İlişkilerinin çerçevesi bilgi, belge ve yayın isteklerinin sınırlarını aşan sistemli ve bütüncü bir yaklaşımla ele alındı. Böylece, Albert Thomas'ın üç yıl kadar önce söz ettiği "ilişkilerde süreklilik sağlanması" konusunda yaptığı öneri, Maurette misyonunda daha geniş, bilimsel ve çok yönlü bir yaklaşımla değerlendirildi.

Ne var ki, incelediğim yazışmalar ve Konferans belgeleri, zamana yayılmış işbirliği programının öngörüldüğü çerçevede, tam olarak uygulandığını söyleme olanağı vermemektedir.

ILO, Cumhuriyet'i izleyen yıllardan 1920'lerin sonlarına değin gündeme gelen genel nitelikli İş Kanunu Lâyhalarını, yeni Türkiye'nin bir iş mevzuatı oluşturma çabası olarak değerlendirip övgüyle karşıladı ve destek verdi.

Bilgi, belge ve yayın değişimi, yalnızca İş Kanununa ulaşma sürecinin bu aşamasında ve 1930'lu yıllardaki değineceğim kesitinde değil, 2. Savaş sonrasında da Türkiye-ILO İlişkilerinin ilk sırada gelen başlıklarından biri olmayı sürdürdü.

İKİNCİ BÖLÜM

İş Kanunu'na Doğru Lâyihalar ve Türkiye Misyonları (1931-1936)

Türkiye-Uluslararası Çalışma Örgütü İlişkilerinin 1. Savaş öncesini kapsayan yıllarında, ilk değilse ikinci sırasında yer alan işçilerin çalışma koşullarıyla ilgili yasal düzenleme yapılması sorunu, İş Kanunu Lâyihalarının birbirini izlediği on yılı aşkın bir süreye yayılan tasarılar döneminin 1930'lu yılların ilk yarısına değin süren ikinci kesitinde de, sosyal gündemde kalmayı sürdürdü. Sorun, doğal olarak, 1936 İş Kanunu'nun kabul edilmesine değin, ILO'nun da gündeminden düşmedi.

1936 İş Kanunu'na giden yolda, bu kesitin kanımca en önemli kilometre taşlarından biri, tam metnini bildiğimiz en ileri yaklaşımlı ve içerikli 1932 tasarısıdır. Ne var ki, 109 maddelik ilk metni 1931'de hazırlanan ve amaçlandığı gibi yasalaştırılmayarak 192 maddelik bir metne dönüşen bu tasarı, gerek işçi sorununa yaklaşımı ve gerekse içeriği yönlerinden “ölü doğmuş” tarihsel bir belge olarak kalmaya mahkûmdu. Öyle de oldu! İş Kanunu'yla “kadın ve çocuklar gibi zayıflar himaye edilir” diyen (Gülmez, 1983a: 347) 1932 tasarısının mimarı İktisat Vekili *Mustafa Şeref Bey'in*, bu görevi “sây ile sermaye arasında ahenk vücuda getireceğiz” diyen (Gülmez, 1991a: 246-247) *Celâl Bayar'a* bırakmak zorunda kalmasıyla, yazgısına terk edildi. Meclis gündeminde tutulurken, Âli İktisat Meclisi'ne, *Recep Peker'in* “Rejim Kanunu” olarak tanımladığı 1936 İş Kanunu'nun öncülü olan 1934 İş Kanunu Lâyihası hazırlattırıldı.

Birinci kesitine, Uluslararası Çalışma Örgütü-Türkiye İlişkilerinde ilk yıllarının başlıca gündemini oluşturması nedeniyle Birinci Bölümde değindiğim tasarılar döneminin ikinci kesitinin önemli özelliklerinden biri de, iki ILO uzmanının 1933 ve 1935 İlkbahar aylarında Türkiye'de ikinci ve üçüncü misyonları gerçekleştirmiş olmasıdır. Ayrıca, bir ILO görevlisi/uzmanı olmayan ama Yönetim Konseyi'nde Hitler dönemi öncesinde hükümet kanadından Almanya Konferans delegesi ve Yönetim Konseyi üyesi olarak bulunduğundan Örgüt'ü ve kurallar sistemini tanyan, işleyişini bilen Dr. *Oscar Weigert'in* de, 1935 İlkbaharında İktisat Vekâleti'nde “Mesai Müşaviri” ilk yabancı uzman sıfatıyla göreve başlamış olması, bu dönemdeki önemli gelişmelerden biridir (Gülmez, 1986a).

Gerek İş Kanunu'nun altı yıla yaklaşan yol haritasında hazırlanan 1931, 1932 ve 1934 tasarılarının yaşam öyküsünün uluslararası boyutunu ortaya koyan yazışmalar, gerekse 1933 Weaver ve 1935 Maurette misyonları ile Weigert'in görevlendirilmesi, Türkiye-ILO İlişkilerinin en önemli kesitlerini oluşturur.

I. 1931 İŞ KANUNU LÂYİHASINA İLİŞKİN YAZIŞMALAR

1936 İş Kanunu'nun 1930'lu yılların başlarındaki yaşam öyküsünün ulusal ve uluslararası iki boyutu vardır. Ancak, aslında birbirini tamamladığı ve içiçe olduğu kuşku götürmeyen 1931 tasarısının yalnızca Türkiye ile ILO arasındaki yazışmaları kapsayan uluslararası boyutuna değinmekle yetineceğim.¹

1. Yaşam Öyküsünün ILO-Türkiye Yazışmaları Boyutu

1936 öncesinde hazırlanan İş Kanunu Lâyhalarının tümü, belki de o yıllarda, Türkiye kamuoyundan daha çok, ILO-Türkiye İlişkilerinde yansımaya buldu, ILO gündeminde yer aldı. Çalışma yaşamının henüz Bakanlık düzeyinde örgütlenmediği yıllardan başlayarak, yazışmalara konu oldu, olmayı sürdürdü.

a. Mustafa Şeref Bey'in Cenevre'de

ILO İle Görüşüp Görüşmediği Sorunu

ILO Arşiv belgelerinde 1931 tasarısı konusundaki ilk bilgiye, “13.5.31” tarihli ve bir ILO uzmanınca yazıldığını düşündüğüm, “EDM” parafı bir iç yazışma notunda rastlanıyor.

EDM, “*Türk hükümetinin sosyal politikası*” başlıklı bu kısa notunda, tasarının hazır olduğunu ve bir toplantı dolayısıyla Cenevre'ye geleceğini öğrendiği İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey'den, bu fırsatı değerlendirerek doğrudan bilgi edinme ve daha önemlisi, tasarı metnini elde etme olanağı doğacağını şöyle anlattı:

“9 Mayıs'ta, *İsmet Paşa*, yeni Türk hükümetinin sosyal politikası konusunda TBMM'de yaptığı açıklamalarında, başka konuların yanı sıra, *yeni iş kanunu tasarısının hazır olduğunu* ve gelecekte Parlamenta sunulacağını söyledi.

Öte yandan, *İktisat Vekili Mustafa Şeref'in 27 Mayıs'ta Opium Konferansı'nda hükümetini temsil etmek üzere Cenevre'ye geleceğini öğrendim.*

¹ 1931 İş Kanunu Lâyhası'nın, bu yılın başlarında 109 maddeden oluşan –ve yılın sonunda ise 192 maddelik kapsamlı bir tasarıya dönüşen– metninin yaşam öyküsünün Türkiye boyutu konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Gülmez, 1983b: 128-129; 1991a: 240-242.

Saniyorum ki, bu ILO'yu ilgilendiren sorunlar konusunda *doğrudan bilgiler elde etmek* ve özellikle kendisinden, yetkisinde olduğunu sandığım, çalışma ile ilgili tüm kuralları yasalaştırdığı (düzenlediği) anlaşılan *bir yasa tasarısı örneği istemek için elverişli bir fırsat olmaktadır.*"

ILO Arşiv belgelerinde, 1931 Sonbahar aylarına değin, 5. İsmet Paşa Hükümeti programında yer alan bir cümlenin aktarılmasıyla sınırlı bu resmî bilgi dışında, herhangi bir iç yazışma notuna yada resmî yazışmaya rastlamadım. Özellikle, 27 Mayıs'ta Cenevre'de olacağı belirtilen Mustafa Şeref Bey'le görüşülüp görüşülmediği konusunda da herhangi bir bilgi ve belge yoktur.

Ne var ki *İktisat Vekili, Eylül 1931'de Cenevre'ye gittiğini ve ILO ile görüştüğünü*, TBMM'de 7 Aralık 1931'de bir soru önermesine yanıt verdiği konuşmasında açıkladı. Ancak ILO Arşiv belgelerinde bu konuya, yani Mustafa Şeref Bey'in Eylül'de Cenevre'ye gittiğine ve ILO ile görüşme yaptığına ilişkin hiçbir bilgi ve belgeye (mektup ve iç yazışma notuna) rastlamadım. ILO Direktörü'nün 1931 ve 1932 yıllık raporlarında da, bu ziyaret ve görüşmeye değinilmedi (BIT, 1931c; 1932b). Gerçekleşmiş olsaydı, Hariciye Vekili dışında bu düzeyde yapılan ikinci ziyaret özelliği taşıyacağından, mutlaka söz edilirdi.²

Aşağıda belirteceğim gibi, Cenevre'ye giden ve görüşmeler yapan Paris Çalışma Müşaviri'dir.³

109 maddelik 1931 İş Kanunu Lâyhası, henüz 192 maddelik bir metne dönüşmeden, 1931 Sonbaharı başlarında yazışmalara konu olmaya başladı.

b. Thomas'nın Mehmet Ali Beyi Kabul Etmesi ve Tasarının Çevirisini İstemesi

Tevfik Rüştü Bey, Thomas'ya gönderdiği **3 Eylül 1931** tarihli mektubunda, İktisat Vekâleti'nde Müşavir (danışman) olan *Mehmet Ali Bey'e* yararlı tüm bilgilerin sağlanması için ricada bulundu.

Thomas'nın aşağıdaki 17 Eylül 1931 tarihli mektubundan anlaşıldığına göre Mehmet Ali Bey, Türkiye'de bir İş Kanunu hazırlanması amacıyla çalışmanın düzenlenmesi konusunda bir toplu (genel) incelemeye başlamıştır.

² Bu çelişkili açıklamaların, Türkiye-ILO ilişkilerinin ilk yıllarına ilişkin Bern Elçiliği ve Cenevre Konsoloslukları Arşivleri ile ÇSG Bakanlığı Arşivi'nde yapılacak araştırmalarla açıklığa kavuşturulabileceğini düşünüyorum.

Bu konuda Dışişleri Bakanı'na yaptığım 3 Ağustos 2018 tarihli başvuruma "elektronik posta" yoluyla verilen 17 Eylül 2018 tarihli yanıt ile 4 Şubat 2018 tarihli yanıtta, Birinci Bölümde değinmişim.

³ İktisat Vekâleti İş ve İşçiler Bürosu görevlileri arasında adına rastlamadığım M. Ali Fuat Bey'in, İktisat Vekâleti'nin yada Hariciye Vekâleti'nin kadrosunda olduğunu sanıyorum.

Elinde Türkçe bir tasarı metni bulunduğu anlaşılan Mehmet Ali Bey’le yapılan görüşme, Maurette’e yönelik “TH” parafı ve “9/9/1931” tarihli bir iç yazışma notunda, şöyle özetlendi:

“Kabine’nin isteği üzerine, İktisat Vekâleti Müşaviri Mehmet Ali Fuat’ı kabul ettim. *Mehmet Ali Bey’in elinde, Meclis’in Kasım’da kabul edeceği (görüleceği, oylayacağı) belirtilen İş Kanunu tasarısı bulunmaktadır.*

Tasarının bazı noktalarını, birkaç hafta sonra *Paris’ten döndüğünde, ILO’nun yetkili birimleriyle tartışmak istemektedir.* Kendisine ILO’nun aktif katkıda bulunacağı vaadinde bulundum.

Bu işbirliğini kolaylaştırmak için, *Mehmet Ali Bey’den tasarının çevirisini sağlamasını rica ettim.* Ancak (ayrıca), Paris Elçiliği’nin yapamaması durumunda da, çeviriyi Cenevre’de yaptıracağımı (da) belirttim.

Fuat aynı zamanda, en önemli *yayınlarımızdan İktisat Vekâleti’ne gönderilmesini istedi* (Halen, Ankara’ya gönderilen yayınları Hariciye Vekâleti’nin alıkoyduğu anlaşılmaktadır).

Mehmet Ali Fuat, Paris dönüşünde sizi (Maurette’i) ziyaret edecek (ILO-AR, Le 9/9/193).”

Maurette, TH’nin bu notunun altına elyazısıyla eklediği sözcükten anlaşılacağına göre, “tamam” diyerek İktisat Vekâleti’nin Paris’te Çalışma Müşaviri olduğu anlaşılan Mehmet Ali Fuat Bey’in yapacağı ziyaret için “olur” verdi. Ne var ki ILO Arşivinde, bu ziyaretin yapıp yapılmadığı konusunda da herhangi bir bilgi ve belgeye rastlamadım.

Thomas da, Mehmet Ali Fuat Bey’in – ILO’nun hukuk bölümü uzmanlarından olduğunu sandığım– “TH” ile 9 Eylül 1931 günü yaptığı görüşmeden bir hafta sonra Tefik Rüştü Bey’e gönderdiği **17 Eylül 1931** tarihli mektubunda; “*Mehmet Ali Bey’in ILO’da kabul edildiğini*, kendisini belgelendirmeye elverişli tüm birimlerle ilişkisinin kurulduğunu belirtti. ILO’nun, Mehmet Ali Bey’in çalışmalarını kolaylaştırabilmekten çok mutlu olacağını eklemeye gerek görmediği gibi, O’na en geniş biçimde yardım etmeye çalışacağını” da ekledi. Ancak Thomas, Mehmet Ali Bey’in elinde bir tasarı bulunması ve çevirisinin yapılması konularıyla ilgili herhangi bir açıklamaya yer vermedi. Bununla birlikte, aşağıdaki mektuptan da anlaşıldığı gibi, çeviri konusunda öneride bulundu.

Gerçekten de *Mehmet Ali Fuat Bey*, Thomas’ya Paris’ten gönderdiği **9 Ekim 1931** tarihli –elyazısıyla kaleme aldığı– Fransızca mektupta; Eylül başında Cenevre’de kendisiyle gerçekleştirdiği görüşmede, ILO Direktörü’nün

kendisine yaptığı öneri üzerine ***İktisat Vekâleti'nin İş Kanunu Tasarısını çevirme kararı aldığı, çevirinin Ankara'dan doğrudan kendisine (Thomas'ya) gönderileceğini bildirdi.*** Dönüşte, düşündüğü gibi Cenevre'ye uğrayamamış olması nedeniyle üzgün olduğunu bildirdi. Bu arada Fuat Bey, Vekâlet kitaphıına ILO yayınlarını eklemek istediklerini belirtip, yayın kataloğu gönderilmesi ricasında da bulundu.

Albert Thomas, İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey'e gönderdiği mektubunda (üzerinde tarih bulunmayan kopyasında); Mehmet Ali Fuat'ın Cenevre ziyareti sırasında, hükümetin hazırladığı İş Kanunu Lâyhası konusunda danışmak amacıyla ***ILO'ya geldiğini***, 9 Ekim 1931 tarihli mektubuyla, ***tasarının Fransızca çevirisinin Ankara'dan doğrudan kendisine (Thomas'ya) gönderileceği yolunda yaptığı vaadi yineledi*** (ILO-AR, Le 1/1/66).

Ne var ki tasarının çevirisi, inceleyebildiğim Arşiv belgelerine göre, mektubu yazdığı tarihe değin gönderilmiş değildir. Bu nedenle de tasarımı, ILO'nun yetkili / uzman birimlerinin incelenmesine sunma olanağı bulamadığı anlaşılıyor. Nitekim Thomas, “tasarıyla ilgili niyetin gerçekleştirilmesi hâlâ isteniyorsa, ILO servislerinin hizmete hazır olduğunu” yineledi. Uygun zamanda yaptırılması olanağının bulunamaması durumunda da, ***Fransızca çeviriyi yaptırabileceğini*** ekledi. Bununla da yetinmeyip, ILO Arşivi'ne koymak üzere, her koşulda ***Türkçe metnin iletilmesini de rica etti.***

Kolayca anlaşılacağı gibi, 1931'in sonuna yaklaşıırken, verilen söz yerine getirilmediğinden, ILO'nun elinde (dolayısıyla Arşiv dosyalarında), Mustafa Şeref Bey'in 109 maddeden oluştuğunu belirttiği tasarının ne Türkçe metni, ne de Fransızca çevirisi vardır!

2. Mustafa Şeref Bey'in Cenevre'de ILO İle Görüşüğünü Belirtmesi

Mustafa Şeref Bey, 1931 Eylül ayında Cenevre'ye gittiğini ve ILO ile ilişki kurduğunu, 7 Aralık 1931'de TBMM'de açıkladı. Bu haber, ertesi gün, Fransızca yayınlanan *Akşam*'da da yer aldı.

a. Akşam Gazetesinin Haberi

ILO Arşivi'nin ilgili dosyasına giren Fransızca *Akşam* gazetesinin **8 Aralık 1931** tarihli sayısının 1. sayfasında yer alan bir haberin başlığı, 1931 tasarısının Meclis gündeminde olduğunu göstermektedir (ILO-AR, Le 220). Başlık, aynen şöyledir: “*İş Kanunu, Mustafa Şeref Bey'in majistral sunumu.*”

Burdur mebusu Mustafa Şeref Bey'in “magistral” olarak tanımlanan bu sunumu, aslında İzmir mebusu *Mahmut Esat Bey*'in 5 Aralık 1931 günü Meclis'te okunan ve iki gün sonra da yanıtlanan birinci sözlü soru önergesi konusunda

yaptığı konuşmanın bir özetidir (Gülmez, 1991a: 240; 1983b: 345-352).⁴

Haberin sonunda yer alan “ILO’nun *Damışsal Görüşü*” altbaşlıklı satırlarında; yasanın uygulanmasını (yani çıkarılmasını) geciktiren nedenler arasında, Mustafa Şeref Bey’in yaptığı şu açıklama da aktarıldı:

“Biliyorsunuz ki, *Eylül’de Cenevre’ye gittim*. Bu kentte, *Uluslararası Çalışma Bürosu (Ofisi) ile ilişki kurdum*. Benden, İş Kanunumuzun (tasarımın) *Fransızca çevirisinin bir örneği istendi*.

Bu isteği karşıladım ve bu yasayı (tasarıyı) onayımıza sunmadan önce, bu konuda bize verilecek haberi (Büro’nun göndereceği görüşü) bekliyoruz.

Kesin olarak umuyorum ki bu yanıt bu ay içinde bize ulaşacaktır. Eğer Yüksek Meclis, bu arada, kış tatiline girmezse, *bu kanunu (tasarıyı) 15 gün içinde Meclis’e sunabileceğimizi düşünüyorum*.

Yüksek Meclisiniz ikna olmalıdır ki, hükümet bu kanunun olabilen en kısa sürede yürürlüğe girmesini arzu etmektedir.”

Belirtiyim ki, ILO Arşiv dosyasındaki belgeler arasında yer alan Fransızca Akşam gazetesindeki haberden çevirdiğim yukarıdaki alıntılardan tümünün altı, haberi okuyan ama adı bilinmeyen uzman ILO görevlisince kırmızı kalemle çizilmiş, ne denli önemsendiği belirtilmiştir.

b. Mustafa Şeref Bey’in Konuşması ve Fransızca Çevirisinin Gönderilmesi

Gazeteden aktardığım yukarıdaki açıklamaların birincil kaynağı, Mustafa Şeref’in TBMM’nin **7 Aralık 1931** tarihli oturumunda yaptığı konuşmadır.

⁴ Mustafa Şeref Bey’in yanıtının tam metni için bkz.: Gülmez, 1983a: 347-352.

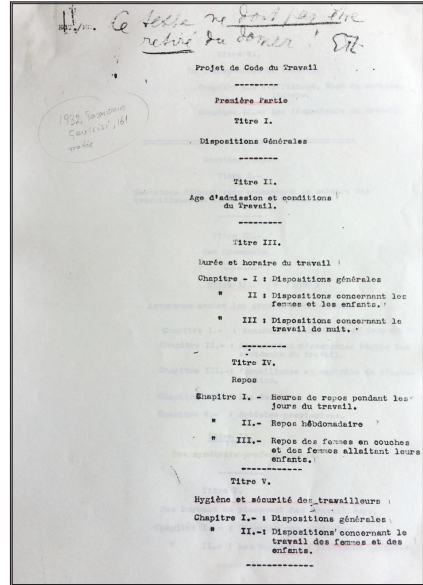
İktisat Vekili bu yanıtında, Cenevre seyahatine ve ILO ile yaptığı görüşmeye daha ayrıntılı biçimde değindi. Ama temelde, alıntılardan farklı bilgiler yoktur.

Gerçekten de İktisat Vekili, kendi anlatımıyla, “*eylülde Cenevre’de bulun(duğunu)*”, herhangi bir isim vermeksizin “*beynelmül iş bürosu ile temasa gelindi(ğini)*” belirtti. Dönüşünde de, tasarımı “*fransızcaya tercüme ettirdi(ğini)*” ve konuşmasını izleyen “bu günlerde Cenevre’ye gönderilece(ğini)” ekledi (Gülmez, 1983b: 350). **İş Kanunu Lâyihası’nın Fransızca çevirisi**, bu konuşmadan iki hafta sonra, T. C. Bern Elçiliği’nin ILO’ya gönderdiği **22 Aralık 1931** tarihli mektupla “Ek 1” olarak **Büro’ya (Ofis’e) sunuldu**.

Bu mektupta; Büro’nun da anımsayacağı gibi, **İktisat Vekâleti’nin Eylül başında Cenevre’ye bir temsilci (M. Ali Fuat Beyi) gönderdiği**, ILO’nun mümtaz yöneticilerinin temsilciyi çok iyi karşıladığı ve İş Kanunu Tasarısı konusunda, onu inceledikten sonra görüşünü bildirmeye hazır olduğu belirtildi. Bunları göz önüne alan ve Büro’nun küresel (dünya) işçi mevzuatının birleştirilmesi (derlenmesi) için şimdide değin harcadığı üstün çabaları değerlendiren **İktisat Vekâleti’nin, mektup ekindeki yasa tasarısının çevirisinin incelenmesi** için Bern Büyük Elçiliği’ni tasarımı Büro’ya iletmekle görevlendirdiği anlatıldı.

İktisat Vekâleti; ILO’nun tavsiye ve gözlemlerinden esinlenerek tasarıda değişiklikler yapabilmek için, ILO’dan yanıtını, olanak bulur bulmaz, eğer olanaklıysa **Ocak ayının ilk onbeşinin sonuna doğru**, gerekirse, iletmesini rica etti.

Karşılıklı yazışmalarda Türkçe metnin kaç maddeden oluştuğu belirtilmeyen İş Kanunu Lâyihası’nın 1931 sonlarında ILO’ya iletilen –ve ILO Arşiv dosyalarına giren tek belge olan– 161 maddelik Fransızcaya çevrilmiş metninden anlaşıldığına göre; bu çeviri temel alındığında, Meclis’in olağanüstü toplantısında yasalaştırılmaması üzerine 109 madde olduğu açıklanan ilk tasarıda yapılan bazı değişiklik ve eklemelerden sonra 161 maddelik daha kapsamlı bir metne dönüştüğünü düşündüğüm tasarıdır. ILO Arşivi’nde Fransızca tam metni bulunan 161 maddelik bu tasarının İkinci Bölümünün “İş Kazalarına Karşı Sigorta” konusuna ayrılan Üçüncü Başlığında (m. 63-108) toplam 46 madde vardır. Dolayısıyla, 161 maddelik Fransızca çeviri, benim kısaca “1932 tasarısı” olarak tanımladığım (Gülmez, 1991a: 240 vd.) 192 maddelik İş Kanunu Lâyihası’nın tam

çevirisi değildir. Olsa olsa, 109 maddelik ilk metne iş kazası sigortasının eklendiği metindir.

161 maddelik Fransızca çeviriyi, 192 maddelik Türkçe İş Kanunu Lâyhası'nın 31 maddesi eksik olan metni olarak düşünmek, dolayısıyla da tasarılar zincirinin bir halkası olarak görmek, sanırım yanlış olmaz. Kapsamlı bir karşılaştırma yapmaksızın belirtmekle yetineyim: 161 maddelik Fransızca tasarı, 1932 İş Kanunu Lâyhası'nın "Mesleki Birlikler" başlığıyla 8 maddede (m.140-147) düzenlediği sendikalara, "les syndicats professionnels" başlığıyla 9 madde ayırdı (m. 109-117; s. 30-32). Madde sayısındaki farklılığın nedeni, 1932 tasarısının "Tatili eşgal kanunu hükümleri mahfuzdur" diyen 189. maddesinin Fransızca tasarıda sendikalara ilişkin bölüme son madde olarak konulmuş olmasıdır. Ayrıntıya girmeksizin belirteyim: Ne 1932 tasarısında (m. 148), ne de 161 maddelik Fransızca tasarıda (m. 136), İş Kanunu'ndaki (m. 72) kesin grev yasağı vardır (Gülmez, 1986b: 144 vd.). Ama, Âli İktisat Meclisi'nin hazırladığı 1934 tasarısı, "grev ve lokavt yasaktır" diyerek (Gülmez, 1983a: 491), 1932 tasarısındaki yaklaşımı değiştirdi.

c. Tasarının Çevirisinin ILO'ya Ulaşması ve ILO'nun İncelemesi

Bu nottan bir gün sonra Mustafa Şeref Bey'e yazılan **24 Aralık 1931** tarihli mektupta, tasarının henüz gönderilmediği, gerekirse Fransızca çeviriyi ILO'nun yapacağı yineleni ve Türkçe metnin gönderilmesi istendi. Oysa Bern Elçiliği'nin yukarıda değindiğim bir gün önceki yazısında, Fransızca çevirinin mektup ekinde gönderildiği belirtilmişti!

Thomas'nın **26 Aralık 1931** tarihli "kabine" notundan anlaşıldığına göre, Fransızca çeviri izleyen günlerde ILO'ya ulaşmıştır. Çünkü Thomas bu notta; ILO olarak hazır olmalarının (yani çeviriyi tamamlayıp Ankara'ya göndermelerinin) istendiği 15 Ocak 1932'ye değin (yani üç haftalık bir süre içinde) ayrıntılı bir inceleme yapamayacaklarını, bununla birlikte iş arkadaşlarından (ILO uzmanlarından) birinin konuya eğilmesi gerektiğini ve *sözleşmeler ile genel ilkeler ışığında, gördüğü akla ilk gelebilecek bazı gözlemleri belirtmesini istedi*. 10 Ocak'a doğru ilk ayrıntılı mektubu (İktisat Vekâleti'ne) göndererek, daha eksiksiz bir incelemeyle ilgilenip ilgilenmediklerini sorabileceklerini de ekledi. Dosyanın (İş Kanunu Lâyhasının tam metni ve ILO'nun ilgili birimlerini ilgilendiren bölümlerinin bulunduğu dosyanın), olabilen en hızlı biçimde dolaştırılmasını rica etti.

II. 1932 İŞ KANUNU LÂYHASINA İLİŞKİN YAZIŞMALAR

1932 İş Kanunu Lâyhası, yasalaştırılmayan 109 maddelik ilk tasarının son metnine dönüştüğü 192 maddelik son derece ayrıntılı bir belgedir. 1932 yı-

linda siyasal gündemde kalmayı sürdüren bu tasarı da, doğal olarak ILO ile yazışmalara konu oldu.⁵

1. Yaşam Öyküsünün ILO-Türkiye Yazışmaları Boyutu

Fransızca çevirisi kendisine gönderilen ILO'nun, 161 maddelik tasarının sözleşme ve tavsiyelerle uyumu yönünden çok kısa sürede yaptığı ilk değerlendirme, saptanan kimi aykırılıklara karşın genelde olumludur.

a. İlk Çarpıcı Değerlendirme: İşçileri Koruyan Bir Anıt

Albert Thomas, Bern Elçiliği'ne gönderdiği 21 Ocak 1932 tarihli altı sayfalık mektupta; İktisat Vekâleti'nin hazırladığı *İş Kanunu Tasarısının (Fransızca) çevirisinin* (üzerindeki büyük harflerle ve açılımıyla yazılı "BIT / Cabinet" mührüne göre) 22 Aralık'ta (22 Aralık 1931 tarihli yukarıdaki mektupla) *kendisine gönderildiğini ve Büro'dan, inceleme yaptırmasının istendiğini* belirtti. Büro'nun (Ofis'in) elinde çok az zaman bulunmasına karşın, iş kazaları sigortası konusunda düzenlemeler içeren bu tasarının Konferans'ın kabul ettiği kararlarla (sözleşme ve tavsiyelerle) karşılaştırılması amacıyla ilk genel incelemesini yaptırdığını bildirdi (s. 1).

İş Kanunu Lâyhasının, çok kapsayıcı ve bazı yönlerden, örneğin tasarının çok ileri biçimde ele alınan 63-108. maddelerinde düzenlenen iş kazalarının tazmini ve iş kazaları sigortasının örgütlenmesine ayrılan bölümünün özellikle teknik yönden daha titiz ve derin bir inceleme gerektirdiğini savundu (s. 1 ve 5). Ancak, belirtilen tarih itibarıyla ayrıntılı ve tam bir inceleme yapma olanağı bulunmadığı, bununla birlikte *Türk hükümeti yararlı görürse Büro'yu bu çerçevede bir inceleme yapmak üzere görevlendirmeye hazır olduğunu* da ekledi. Tasarıyla ilgili genel saptamasını ise, olumlu ve olumsuz yönleriyle şöyle anlattı:

"Bana sunduğunuz İş Kanunu Tasarısı, birçok yönden *modern bir iş mevzuatının genel eğilimlerine yanıt verir ve bütünlüğü içinde, Uluslararası Çalışma Konferansı kararlarına (sözleşme ve tavsiyelerine) uygun görünmektedir. Bununla birlikte, bazı aykırılıkları da izninizle size bildirmek isterim*" (s. 2).

Thomas, uzun mektubunun izleyen sayfalarında, İş Kanunu Lâyhası'nın UÇK sözleşme ve tavsiyeleriyle bağdaşmayan ve koruma düzeyi yönünden yetersiz kalan bazı düzenlemelerini, örneklerini belirterek sıraladı (s. 2-5).

⁵ 1932 İş Kanunu Lâyhası'nın yaşam öyküsünün Türkiye boyutu konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Gülmez, 1991a: 240-248; 1986: 130-133.

Şu kadarını belirtmekle yetineyim: "Mustafa Şeref Tasarısı" olarak andığım 1932 tasarısının "ulusal" yaşam öyküsündeki dönemeçlerin başında, temelinde aynı zamanda köklü bir ideolojik yaklaşım değişiminin bulunduğu görev değişikliği vardır: Mahmut Celâl Bey'in İktisat Vekili olması.

ILO'nun oldukça hızlı bir inceleme yaparak gözlemediği aykırı kurallar; özet olarak, çocukların işe girme yaşı, çocuk ve kadınların gece çalışması, gençlerin çalışması, doğum yapan kadınların dinlenmesi (doğum izni), ücretli iş bulma büroları, iş kazalarının tazmini konularına ilişkindir. Tasarının ücretli iş bulma büroları kurulmasına olanak tanınması, işsizlikle ilgili sözleşmeye aykırı olmakla birlikte, aynı dönemde kabul edilen tavsiyeyle bağdaşmamaktadır. Daha titiz ve teknik inceleme gerektiren iş kazaları konusunda da bazı farklılıklar vardır. Ne var ki bu gibi aykırılıklar, Türkiye'nin sözleşmeleri onaylanmasına olanak vermese de, "işçileri koruyan bir anıt" olarak tanımlanan tasarının yasalaştırılmasına engel olmamalıdır:

*"Bu aykırılıkların, Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi olacağı gün, **olabilen çok sayıda sözleşmeyi onaylanmasına olanak verecek biçimde yakın gelecekte ortadan kaldırılabilmesi** kuşkusuz ilginç olacaktır. Ancak **hiçbir durumda (koşulda), bu birkaç çekincenin bu kanun tasarısının Meclis'te kabul edilmesi için en küçük bir engel oluşturmasını istemem. Hiç kuşkusuz tasarı bu haliyle, işçileri koruyan dikkate değer bir anıt (monument) oluşturmaktadır** ve ILO, yakında yürürlüğe girmesini özel bir sevinçle selamlamaktadır." (...)*

Thomas mektubunu, "çok ilginç" bulduğu İş Kanunu Lâyhası'nın yakında uygulanmasının önemine vurgu yaptıktan sonra, ILO'nun "tasarı konusunda hükümet için yararlı olabilecek her tür ek bilgiyi sağlama konusunda **hükümetin tam hizmetinde**" olduğunu anımsatarak noktaladı (s. 6).⁶

Altını çizdiğim gibi, kabul edilmesine engel olmaması gerektiği belirtilen tasarıdaki uyumsuz kuralların, sözleşmelerin onaylanmasına olanak vermediği yolunda ileri sürülen görüş, başka bölümlerde de değineceğim gibi, kanımca tartışmaya açık olmasının yanı sıra, hem yasalaştırılmasını geciktirici, hem de onaydan caydırıcıdır. Öte yandan, ulusal düzenleme ve uygulamaların sözleşmelere hukuksal uygunluğunun saptanması, son aşamada, denetim organlarının yetkisi kapsamında bir sorundur.

b. Tasarının Türkçe Metninin İstenmesi

Thomas, Hariciye Vekili'ne gönderdiği **12 Nisan 1932** tarihli ve Le 220 sayılı mektupla,⁷ ILO'nun (Arşiv) belgeleri arasında bulunmasına çok önem ver-

⁶ 161 maddeden oluşan İş Kanunu Lâyhası'nın Fransızca çevirisinin (Projet du code du travail) değişik bölümleri konusunda, ILO uzmanlarınca başka inceleme ve değerlendirmeler de yapıldı.

⁷ Sanıyorum bu mektup, Albert Thomas'ın Türkiye-ILO ilişkileri alanındaki son mektubu oldu.

Thomas, 7 Mayıs 1932 günü, Paris'te, geçirdiği kalp krizi sonucunda, 54 yaşındayken yaşamını yitirdi (Schaper: 1).

ILO'nun kuruluşundan beri ILO Direktör Yardımcısı olan İngiliz *Harold Butler*, ILO Direktörü olarak atandı.

diğini belirttiği **İş Kanunu Tasarısının Türkçe metnini istedi**. Fransızca çevirinin birkaç ay önce gönderildiğini anımsatarak, TBMM'ye sunulduğunu ve dolayısıyla kuşkusuz basılmış olacağını belirtep bir örnek iletilmesi ricasında bulundu. Aynı zamanda, tasarıya ilişkin gerekçeler, mesaj yada raporların da gönderilmesini istedi.

Hariciye Vekâleti Müsteşar Yardımcısı, ILO Direktörü'ne gönderdiği **25 Mayıs 1932** tarihli ve 10109/658 sayılı mektupla, Thomas'ın 12 Nisan 1932 tarihli mektubuna yanıt olarak "**İş Kanunu Tasarısının Türkçe metni ve gerekçesinin ekte gönderildiğini**" belirtti. Bu yazı, T. C. Bern Elçiliği'nin **7 Haziran 1932** tarih ve 9750-129-25 sayılı yazısı ile **ILO'ya iletildi**. Böylece ILO, Fransızca çevirisi 22 Aralık'ta gönderilen tasarının Türkçe metnini, bu mektubun ILO'ya kaydedildiği 9 Haziran 1932'de edinebildi.

c. Tasarının Geniş Ölçüde Sözleşmelere Uygun Olduğu

ILO Direktörü *Harold Butler*, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne ve Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üyeliğinin gerçekleşip kesinleştiği 18 Temmuz 1932'den sonra Hariciye Vekili'ne gönderdiği **6 Eylül 1932** tarihli mektupta (D 600/2001/66); UÇK sözleşme ve tavsiyelerinin hükümetçe incelenmesi konusunun yanı sıra, İktisat Vekâleti'nin geçen yıl hazırladığı ve ILO'nun, Cumhuriyet Hükümeti'nce incele-

yapmaya davet edildiği **İş Kanunu'nun kamu yetkilileri tarafından onanmasına (kabul edilmesine) önem verdiğini** anımsattı.

ILO'nun, Bern Elçiliği'ne gönderdiği **22 Ocak 1932** tarihli ve LE/220 sayılı mektubunda da yinelediği gibi, iki sayfalık bu mektupta bu Kanunun (tasarının) "**işçileri koruyucu mevzuatın dikkate değer bir anıtını oluşturduğu**" yeniden vurgulandı. **Çok sayıda uluslararası çalışma sözleşmesi kurallarına geniş ölçüde uygun görüldüğü belirtildi**. Dolayısıyla, ILO'nun 22 Ocak 1932 tarihli mektubunun içerdiği gözlemleri göz önünde bulundurarak, hükümetin bundan böyle çok sayıda sözleşmenin, özellikle işsizlik, kadınların ve çocukların gece çalışması ve iş kazalarının onarılması (tazmini) ile ilgili **sözleşmelerin onaylanması amacıyla hazırlık önlemleri alma olanağı bulacağı** umudu yeniden dile getirildi. Öte yandan, hükümetin, sözleşmelerin onaylanması ereğiyle aldığı önlemler ve **İş Kanunu'nun kabulüne ilişkin Meclis**

na gelen ve karşılıklı yarar beklenen misyonun amaçları konusunda şu bilgilere yer verdi:

“Milletler Cemiyeti Meclisi'nin son toplantısı sırasında sizinle yaptığımız konuşmada, Türkiye'ye küçük (kisa süreli) bir misyon gönderme tasarısına olur verdiğinizinizi anımsayarak, ILO Diplomatik Bölüm Şefi C. W. H. Weaver'ı ve aynı bölüme bağlı Muhammet Ali Khan Djamalzadeh'yi görevlendirdiğimi, gelecek Nisan ayında Türkiye'ye gideceklerini bildiririm. Görüşmemiz sırasında size açıkladığım gibi, ***misyonun temel hedefi, Hükümetinizin Büro (Ofis) ile işi olan birimleri arasında daha doğrudan ilişkiler kurulmasıdır.*** Öte yandan, Ankara'da kalacakları kısa sürenin olanak verdiği ölçüde, ***misyon üyelerinin Başkentte ve çevrelerinde yaşam ve çalışma koşullarını anlayabilmelelerinde de belli bir yarar vardır.*** Weaver ve Djamalzadeh, Örgüt ve çalışmalarını konusunda tüm yararlı bilgileri vermek için, hükümet birimlerinin hizmetinde olacaktır.

Öngörülemeyen değişiklikler dışında, Weaver ve Djamalzadeh 30 Mart'ta Ankara'ya gelecektir ve misyon, 4 Nisan'da, Weaver'ın İstanbul'dan Cenevre'ye hareket etmesiyle sona erecektir. (...)

Misyonun, yalnızca Büro için değil Türkiye Hükümeti için de yararlı olacağını ve hükümetiniz ve Örgütümüz arasında şimdiden var olan dostça ilişkilerin daha da gelişmesine katkıda bulunacağını umut ediyorum” (G 900/105/1).

Misyonun Ankara'da doğrudan görüşeceği kişiler şöyle belirlendi: Hariciye Vekili *Tevfik Rüştü Bey*, İktisat Vekili *Celâl Bey* ve TBMM Başkanı *Kâzım Paşa*.

25 Ocak 1933 tarihli ve Djamalzadeh imzalı bir yazıda da, Weaver misyonunun bu kişiler tarafından kabul edileceği belirtildi.

2. Weaver'ın Misyon İzlenimleri

Weaver, Uluslararası Çalışma Dergisi'nin (RIT/ILR) Ekim 1933 sayısında yayınlanan makalesinde, ziyarette bulunduğu Hindistan, Irak, İran ve Türkiye'deki “çalışma ve yaşam koşullarına ilişkin izlenimlerini” anlattı (Weaver, 1933: 491-527).⁸ İncelediğim ILO Arşiv dosyalarında, raporunun orijinal met-

⁸ Harold Butler, 1933 ve özellikle 1934 yıllarında Konferans'a sunduğu raporlarında Weaver misyonu konusunda, ne bilgi verdi, ne de bir değerlendirme yaptı.

Ancak 1934 raporunda; Hindistan, Irak, İran ve Türkiye'yi kapsayan Weaver misyonu ile ilgili olarak, “ILO'nun deniz-aşırı ülkelerde yerinde kazanılacak doğrudan deneyime çok büyük değer verdiğini” anımsatarak, genel bir anlatımla ve dört ülkenin adlarını sayarak, “dokümanter” nitelikli bu misyonun geçen yıl gerçekleştiğini belirtmekle yetindi (BIT, 1934a: 82).

nini bulamadığım için, kısa sürede edindiği gözlem ve görüşlerini bu makaleden özetlemekle yetiniyorum.

Son durak olan Türkiye misyonuna Ankara'dan başlayan Weaver'a göre, "coğrafya olarak konuşulduğunda, *modern Türkiye, büyük bölümüyle, gelecek ekonomik kalkınmasını Batı'da ve ekonomik anlayışlarını da Batı'da ve Kuzey'de aramaya yönelmiş bir Asya ülkesidir* (tüm vurgular benim). Ulusal savunma nedenleriyle, başkentin İstanbul'dan Ankara'ya taşınması, bu yön değişiminin bir simgesi oldu... (s. 522).

Türkiye'nin Doğu sempatisinin Avrupa etkisiyle bir ölçüde hafifletildiğini ve "*modern Türkiye yöneticilerinin ulusal güç ve refahı artırmanın en güvenli yolunun Avrupalılaşmak olduğunu anladıklarını*" belirten Weaver (s. 523), gerçekleştirilen reformları sıralayarak, 13-14 milyon nüfuslu Türkiye ile ilgili bazı genel değerlendirmelerden sonra, misyon konularına ilişkin izlenimlerini üç başlıkta özetledi.

Weaver, "*hükümet ve çalışma mevzuatı*" konusunda; Ankara'da, *Hariciye Vekili, İktisat Vekâleti Müsteşar Yardımcısı ve çeşitli üst düzey kamu görevlileriyle görüştiğini*; İstanbul'da ise, kendisine Devlet Sınâî Bankası'ndan bir görevlinin yardımcı olduğunu belirtti. Hükümet yetkilileri yaptığı görüşmelerin –ana başlıklarıyla belirttiği– konusu, eskiden de olduğu gibi, *Örgüt'le ilişkiler*, çalışma sorunları konusunda sorumluluk, iş mevzuatı ve onaylama sorunlarıydı. Ankara'da bulunduğu sırada, İktisat Vekâleti yeniden örgütlenmekteydi ve özel bir İş Dairesi (İş ve İşçiler Bürosu) kurulmak üzereydi. Bir süredir incelenmekte olan bir İş Kanunu Lâyhası, henüz yayınlanmamış olsa da, geniş bir sorunlar dizisini kapsamaktadır. Tasarı, Ankara'da iken Meclis'e sunulmak üzere tamamen hazır değildi. Tasarının, bir yıl ile 18 ay arasında yayınlanması umut edilebilirdi. *Hükümet, İş Kanunu kabul edilmediği sürece, sözleşmelerin onaylanması olanaklarını belirleme olanağı bulamayacaktır* (Weaver, 1933: 524-525).

Belirteyim ki, Weaver'ın uluslararası gönderme içeren tek saptaması budur. Türkiye'nin, Örgüt üyesi olarak sözleşmelerin onaylanmasına ilişkin yaklaşımla ilgili bir değerlendirme içermesi yönünden önemlidir.

"*Endüstri ilişkileri*" (işçi-işveren ilişkileri) konusunda; bu sorunu ayrıntılı olarak inceleme olanağı bulamadığımı belirten Weaver'a göre, bu ilişkilerin Türkiye'deki gelişimini Türk devletinin karakteri belirleyecektir. ... *Avrupa tipi işveren ve işçi örgütlerinin gelişebilmesi kuşkuludur. Halk Fırkası'na bağlı sendikalar vardı*. Ama, ne örgütlenmelerini, ne de etkinliklerini inceleyebildik. Uygulamada, halen bireysel pazarlıkların kural olduğu görülüyor (s. 525).

“Çalışma koşulları” konusunda; izlenimlerinin, ziyaret ettiği devlete ait olan ve Sanayi Bankası'nın yönettiği üç fabrikanın İstanbul'da bulunması nedeniyle temsil edici nitelik taşıdığı uyarısında bulunan Weaver'ın aktardığına göre, Türkiye'nin henüz iş mevzuatı olmasa da, **bu fabrikaların her birinin, yönetimin hazırladığı ve Bankanın onayladığı, özellikle tıbbî yardım ve onarımla ilgili yönetmelikleri vardı. Çalışma koşulları, işletmelerin yönetimlerinde düzenlenmiş görünüyordu.** Örneğin iş süreleri, birleştirilmiş değildi. ... Fabrikaların bulunduğu binalar eskidir. Ama içlerinden biri, büyük ölçüde dönüşmekteydi ve elektrikli motorlu makinelerin kurulmasına başlanmıştı... İş sağlığı ve güvenliği konusunda, bir örnek düzenleme eksikliği kendini hissettirmektedir. ... İş süresi, her yerde aynı değildir. Fabrikalardan birinde, 11 saat çalışan bir gündüz ekibi ve 10,5 saat çalışan bir gece ekibi vardı. Üç ekipli fabrikada, *kadınlar gece çalıştırılmıyordu.* ... Cuma günü hafta tatiline genel olarak uyuluyordu. Fabrikalardan hiçbirinde *13 yaşından küçük çocuklar çalıştırılmıyordu.* Ücretler konusunda bilgi edinilemedi. Sağlık hizmeti üç fabrikada da örgütlenmişti ve ikisinde dispanser vardı (s. 526). ...

Weaver'ın, özetlemekle yetindiğim izlenimlerinin ardından, **ulaştığı sonuçlar da kısaca şunlardır:**

“Türkiye gibi İran'da da, gerek hükümette ve gerekse halkta kendini gösteren **ilerleme ve ulusal bağımsızlık iradesinden etkilendim.** Bundan çıkan sonuç, uluslararası kuruluşlarla ilişkileri etkileyebilen bir **ekonomik milliyetçilik** esprisidir.”

Weaver, Uluslararası Çalışma Örgütü'yle ilişkiler konusunda, Hindistan için yaptığı bazı gözlemleri Türkiye, İran ve Irak için de yineleyebileceğini belirterek, Örgüt'e yönelik önerilerini sıralayıp makalesine şöyle nokta koydu:

“Bu ülkeleri, Örgüt'ün kendilerine yararı olacağı ve **Örgüt'le işbirliği yapmakta avantajlarının bulunduğu konusunda ikna etmek** için, onları kaygılandıran sorunlara daha çok dikkat etmek zorunludur. Örgüt hakkındaki iyi niyetleri kesindir, ama Örgüt'ün özel sorunları hakkında sunabileceği yararlılık için ikna olmuş değillerdir. Örgüt'ün temel kaygılarından biri, çalışmalarını bu ülkelerin gereksinimlerini karşılamak amacıyla uyarlamak olmalıdır” (s. 527).

IV. 1934 İŞ KANUNU LÂYİHASI'NA İLİŞKİN YAZIŞMALAR VE ÖRGÜT DIŞINDAN İLK YABANCI UZMAN

Âli İktisat Meclisi'nin 1-16 Şubat 1934 tarihlerinde yaptığı 11. toplantı döneminde, tasarılar sürecinin sonuncusu hazırlandı. Böylece, 1932 tasarısının geri alınmasından sonra TBMM Başkanlığı'na sunulan 159 maddelik İş Kanunu

Lâyhâsı'yla, Cumhuriyeti izleyen yıllarda başlayan genel bir İş Kanunu çıkarma çabalarının sonuna yaklaşıldı.⁹

1. Yaşam Öyküsünün Uluslararası Boyutu

Tasarılar döneminin son evresinde, 1934 Sonbaharı sonlarına yaklaşırken, Âli İktisat Meclisi Lâyhâsı konusunda ILO ile yapılan ilk yazışmada, tasarının Örgüt ilkelerinden esinlendiği bildirildi. Ama tasarı gerekçesinde, nedense ILO'dan hiç söz edilmedi!

a. Örgüt İlkelerinden Esinlenen Tasarı Hazırlanmış

Hariciye Vekili, Direktör Butler'a gönderdiği **14 Kasım 1934** tarih ve 73461/1953 sayılı mektubunda (TDA), “İktisat Vekâleti'nin yetkili birimlerince bir İş Kanunu Lâyhâsı hazırlandığını” bildirdi. İktisat Vekâleti'nin yetkili birimi, Âli İktisat Meclisi'dir. Mektupta, 1934 tasarısının, “**Uluslararası Çalışma Konferansı'nın çeşitli toplantılarında kabul edilen sözleşmelerdeki ilkelerden esinlendiği**” belirtildi. İncelenmek üzere Danıştay'ın mevzuat bölümüne (Tanzimat Dairesi'ne) gönderildiği bilgisi de eklendi.

Bu mektuba, ILO Direktör Yardımcısı *Edward Phelan*'ın (1888-1967)¹⁰ Hariciye Vekili'ne gönderdiği **28 Kasım 1934** tarihli mektupla yanıt verildi (ILO-AR, D 618/2010/66; TDA). Hariciye Vekili'nin yukarıdaki 14 Kasım 1934 tarihli mektubunda yapılan açıklamalar yineleni. İletilen bilgilerin ve özellikle, tasarının UÇK ilkelerinden esinlendiği yolundaki bilginin not edildiği belirtildi. Doğal olarak, bu yasa tasarısının yazgısı konusunda daha sonra iletilecek tüm bilgiler için de minnettar olunacağı eklendi. Mektubun; uygulanan yazışma yöntemi uyarınca, Bern Elçiliği'ne gönderilen aynı tarihli bir mektupla Hariciye Vekili'ne iletilmesi rica edildi.

⁹ Âli İktisat Meclisi'nce, Şubat 1934 başlarında 159 maddelik bir metin olarak hazırlanmasıyla başlayan ve değindiğim yazışmalardan **ILO'ya sunulmadığı** anlaşılan 1934 İş Kanunu Lâyhâsı'nın, 8 Haziran 1936'da 148 madde olarak yasalaşmasıyla sonlanan yaşam öyküsünün Türkiye boyutu konusunda geniş bilgi için bkz. Gülmez, 1991a: 261-267; 1986a: 133-134.

Bu arada, 1934 tasarısının hazırlık sürecinde, çalışma yaşamında İktisat Vekâleti içinde Büro (şube) düzeyinde özel örgütlenmenin ilk adımı da atıldı.

27 Mayıs 1934 tarih ve 2450 sayılı İktisat Vekâleti Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun'la, “**İş ve İşçiler Bürosu**” (İİB) kuruldu. Âli İktisat Meclisi Genel Sekreteri *Enis Behiç Bey*, Büro Reisi olarak atandı.

¹⁰ 1919 Vaşington Konferansı'nda Sekreterlik görevini yapan Phelan, Albert Thomas'nın ILO'nun “ilk uluslararası memuru” (Diplomatik Bölüm Şefi) olarak atadığı kişidir.

1933'te Direktör Yardımcısı olan Phelan, 1941'de Direktör Vekili ve 1946'da da, 1941'den itibaren geçerli olmak üzere, Genel Direktör olarak atandı.

b. Tasarının Meclis'e Sunulması, Ama ILO'ya Bilgi Verilmemesi

Hariciye Vekili ve Direktör Yardımcısı'nın 14 ve 28 Kasım tarihli bu iki mektubu dışında, aşağıda değineceğim 26 Mart 1936 tarihli mektuba değin, yani onaltı aylık bir süre boyunca, gerek ILO Arşivi'nde, gerekse TDA'dan iletilenler arasında başkaca bir yazışmaya rastlamadım. Oysa, 26 Mart 1936 tarihli bu mektup öncesinde, 1934 tasarısının yaşam öyküsünün ulusal yasal boyutuyla ilgili, birbirini izleyen önemli gelişmeler oldu:

Phelan'ın değindiğim 28 Kasım 1934 tarihli mektubundan beş ay sonra, İcra Vekilleri Heyeti **24 Nisan 1935**'te, İktisat Vekilliği'nin hazırladığı İş Kanunu Lâyhıhası'nın Büyük Millet Meclisi Reisliği'ne sunulmasını kararlaştırdı. Ardından da Başvekil İsmet İnönü, **30 Nisan 1935** tarihli ve 6/1319 sayılı yazısıyla, "iş kanunu lâyhıhası(nı), esbabı mucibeyi havi Şurayı devlet tanzimat dairesi ve genel heyeti mazbatalarile birlikte **Büyük Millet Meclisi Yüksek Reisliği'ne sundu.**

Ne var ki bu önemli gelişme konusunda, tasarının TBMM komisyonunda bulunduğu sırada, ***ne Hariciye Vekâleti ILO'ya bilgi verdi, ne de ILO bu konuda bilgi edinmek için bir istekte bulundu.*** Daha açık bir anlamıyla, Hariciye Vekâleti, Phelan'ın 1934 yasa tasarısının yazgısı konusunda daha sonra iletilecek tüm bilgiler için de minnettar kalınacağını belirten, yani bilgi verilmesini isteyen mektubuna karşın, Menemencioğlu'nun mektubuna değin, yani bir yıla yakın bir süre boyunca, İş Kanunu Lâyhıhası'nın BMM'ye sunulduğunu ILO'ya bildirmedi. 1934 Âli İktisat Meclisi Lâyhıhası, bilgilendirme ve sözleşmelere uygunluk yönünden incelenip değerlendirilmesi amacıyla ILO'ya gönderilmedi. Öte yandan, Osmay'ın süreci çok yakından izlemesi dolayısıyla bu gelişmeden bilgisinin olmadığı düşünülemeyecek ILO da, nedense, BMM'ye sunulan tasarı metninin gönderilmesi için bir girişimde bulunmadı.

Hariciye Vekili ve ILO Direktörü'nün 14 ve 28 Kasım 1934 tarihli mektuplarında, 1934 tasarısının sözleşmelerden esinlendiği belirtilmiş olmakla birlikte, "İş Kanunu Encümeni Raporu'nun "proje esaslarını arz eden" ve yalnızca bir sayfadan ibaret gerekçesinde, Uluslararası Çalışma Örgütü ilkelerine (ve sözleşmelerine) hiç mi hiç gönderme yoktur (Gülmez, 1983a: 445-446; TBMM, 1936). Yine, ÂİM Umum-Kâtibi Enis Behiç Bey'in, tasarının içeriği konu-

sunda Başvekil'e bilgi verdiği, grev ve lokavtın yasaklandığını ve kullanılmayan "sendika" sözcüğü yerine yeğlenen "birlikler" için daha sonra yasa çıkarılacağını belirttiği, iş kazaları dışında diğer sigorta kollarına yer verilmediğini açıkladığı 8 Mart 1934 tarihli yazısında da, ILO'ya ilişkin herhangi bir gönderme rastlanmaz. Bu yazıda görebildiğim tek gönderme, iş süresiyle ilgili olarak, "1919 Vaşington Kongresinde bu mes'ele(nin) pek mütefavit (birbirinden farklı) hükümlere" bağlı tutulduğu; sonuç olarak, "... projede normal iş saatini(n) sekiz saat olarak" saptandığı belirtilirken yapıldı (Gülmez, 1983a: 448-449).

Ne var ki ILO konusundaki bu suskunluğun, 1934 ÂİM tasarısının –ve önceki 1932 tasarısının– hazırlanmasında uluslararası çalışma sözleşme ve tavsiyelerinin büsbütün göz ardı edildiği anlamına gelmediğini de eklemek isterim. ÂİM, 1-16 Şubat 1934 tarihleri arasındaki toplantısında bu amaçla hazırladığı ve 10 Nisan 1934 tarihinde Başvekil Paşa Hazretlerine sunduğu kapsamlı bir raporda, Konferans'ın 1919-1933 yılları arasında kabul ettiği tüm sözleşme ve tavsiyeler ile tasarı kurallarını karşılaştırıp değerlendirmeler yapmıştı (Gülmez, 1983a: 498-517).

Özetle ve sonuç olarak, ÂİM ve İktisat Vekâleti, kısacası hükümet, benzer bir inceleme ve karşılaştırmayı ILO'dan istemiş değildir. Kanımca bunun ve ÂİM tasarısının gerekçesinde ILO ilke, sözleşme ve tavsiyelerine göndermedeki suskunluğun temel nedeni, 1934 tasarısının özellikle toplu iş ilişkileri alanında, 1932 tasarısından ve 161 maddelik Fransızca tasarıdan farklı bir yaklaşımla yaptığı sendikasız, grev ve lokavt yasaklı, zorunlu hakem sistemi öngören düzenlemeleridir (s. 487-492).

Kuşkusuz, kimi zaman bilgi kaynağının hükümet olmadığını belirten ILO'nun, tasarı metinlerini edinme konusunda ilk tasarılarından beri sergilediği ilgi ve duyarlılığı 1934 tasarısının son ve Meclis'e sunulan metni için göstermemiş, bilgi verilmesini bekleyen edilgen bir tutum izlemeyi yeğlemiş olması, şaşırtıcı olmasının yanı sıra önemli bir eksikliklerdir.

c. İş Kanunu'nun Kabul Edilmesi Öncesinde Onay Vaadi

Çift yönlü bu suskunluk, 1934 tasarısının BMM'ye sunulmasından 9 ay sonra bozuldu: ILO Direktörü, Hariciye Vekâleti'ne **23 Ocak 1936** tarihli bir mektup gönderdi. Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi (Genel Sekreteri) *Numan Menemencioğlu* da, Vekil adına ILO Direktörü'ne gönderdiği **26 Mart 1936** tarihli ve 5116/281 sayılı, iki sayfalık mektupla yanıt verip tasarıyla ilgili gelişmeleri özetledi (ILO-AR, D 600/2200/66).

Menemencioğlu mektubunda, içeriği konusunda ayrıntılı bilgi bulunmayan –metnini görmediğim– 23 Ocak tarihli mektupta, "*Türkiye'nin çalışmaya*

ilişkin sözleşme ve tavsiyeler karşısındaki durumu” ile ilgili bilgiler verildiği belirtildi. Mektup ekinde; Ofis’in hazırladığı, “1 Aralık 1935 tarihi itibarıyla, Türkiye’nin uluslararası çalışma sözleşmeleri karşısındaki durumu”nu ortaya koyan bilgiler sunuldu. Türkiye’nin, Konferans’ın 1919-1934 yılları arasındaki ilk 18 toplantısında kabul edilen 1-44 sayılı sözleşmeler konusundaki durumu, Hariciye Vekili’nin son yılda gönderdiği mektuplara göndermeler yaparak açıklandı. 18 Mart 1933 tarihli ilk mektupta; yetkili Daire’nin, hükümetin 44 sözleşmeye katılma konusundaki görüşünü ancak İş Kanunu Lâyhası’nın BMM’de kabul edilmesinden sonra bildirebilecek durumda olacağını belirttiği anımsatıldı. 14 Kasım 1934 tarihli ikinci mektupta, “**İktisat Vekâleti’nin yetkili birimlerince hazırlanan İş Kanunu Tasarısının genel ekonomisinin Uluslararası Çalışma Konferansı’nın yaydığı (kabul ettiği) ilkelerinden esinlendiği, incelenmesi için Danıştay’ın mevzuat bölümüne iletiildiği, Ofis’e ulaşan ama hükümet kaynaklı olmayan bilgilere göre** bu yasa tasarısının, o zamandan beri **TBMM’ye sunulmuş olacağı**” belirtildi. 17 Ekim 1935 tarihli mektupta da, 1935 Konferansı’nda kabul edilen 45-49 sayılı sözleşmelerin, Hariciye Vekâleti’nce, incelenmek üzere yetkili Daireye iletiildiği bildirildi.

26 Mart tarihli mektubun tarihinin de gösterdiği gibi, İş Kanunu Lâyhası’nın yasama sürecinin hangi aşamasında bulunduğu konusundaki yazışmalar, İş Kanunu’nun 8 Haziran 1936 tarihinde kabul edilmesinden¹¹ önceki aylarda yeniden canlandı. Tasarının yasallaşmasıyla, birçok sözleşmeyi onaylama ve tavsiyeyi yerine getirme olanağı bulunacağı belirtildi.

Daha önceki 14 Kasım 1934 tarihli mektubunda, UÇK’nin kabul ettiği sözleşme ve tavsiyelerden esinlenen bir İş Kanunu Lâyhası’nın İktisat Vekâleti tarafından hazırlanıp Danıştay incelemesine sunulduğu konusunda ILO’ya bilgi verdiğini yineledi. Ankara ziyareti sırasında da (Nisan 1935’te), **Dairenin yetkili şefi (Başkanı) tarafından tasarının genel ekonomisi konusunda**

¹¹ 1936 İş Kanunu’nun kabul edilmesiyle ilgili olarak, Osmay’ın “11.3.43” tarihli önemli bir iç yazışma notuna da yer vermek istiyoruz.

İş Kanunu’ndan yedi yıl sonra kaleme alınan bu not, bir yandan kendisinin İş Kanunu’nun çıkarılmasında gösterdiği çabalara ve öte yandan da, 1930’lu yıllarda Mardin mebusu ve 1932 İş Kanunu Lâyhası’nın Meclis gündeminde bulunduğu sırada **İktisat Encümeni Mazbata Muharriri** (Rapor-törü) olan **Ali Rıza Bey**’in de, Osmay’ın söz ettiği çabalarına sağladığı “büyük yardım” a dikkat çekmiş olması yönünden önemlidir (Gülmez, 1983a: 354; 1991a: 245).

Osmay notunda, Ali Rıza Bey’in 1936 yasanın çıkarılmasındaki katkısını ve izleyen yıllardaki yaklaşımını şöyle anlatıyor:

“Ali Rıza Bey, bu önemli yasanın erken (çabuk) göz önüne alınmasında ve kabul edilmesinde benim çabalarıma büyük yardımda bulundu. Türel daha sonra, Cenevre’de ILO’yu ziyaret etti ve bundan sonra **sosyal ve ekonomik alanlarda uluslararası işbirliği düşüncesinin ateşli bir savunucusu oldu** (RL 66/1 07/1942-10/1999, Relations: Turkey - Government).

Maurette'e sözlü olarak bilgi aktarıldığını anımsattı. Danıştay'ın incelediği tasarının, "24.4.1935'te TBMM'ye sunulduğunu" ve halen özel komisyonda olduğunu açıkladı.¹²

Bu anımsatmalardan sonra, "*yasalaşarak kesin biçimini almasını bekledikleri için ILO'ya bilgi vermek zorunda olduğunu sanmadığını*" ileri süren Menemencioğlu (s. 1), bir yandan tasarının yasalaşmasındaki gecikmenin nedenini açıkladı; öte yandan da, kabul edilmesinden sonra birçok sözleşmeyi onaylayabilecek durumda olduğunu, üstelik tüm sözleşmelerin süresi içinde onaya yönelik olarak yetkili makama sunulduğunu bildirdi:

"Türkiye'de çalışmanın genel düzenlemesini yapma amacı taşıyan tasarının oylanmasındaki gecikme, doğal olarak çok sayıda *özel çıkarı tartışma konusu yapmasından*, sonuç olarak da farklı durumların içerdiği ek inceleme ve anketler yapılmasını gerektirmesinden ileri geldi.

Bu tasarı oylanır oylanmaz, Cumhuriyet hükümeti Uluslararası Çalışma Konferansı'nın kabul ettiği sözleşmelerin birçoğuna katılma yada UÇK'nin kabul ettiği tavsiyeleri tatmin etme (gereklerini yerine getirme) yeteneğinde olacaktır."

Ekleme isterim ki ILO'nun önerdiği tüm sözleşme ve tavsiyeler, gerektirdiği zamanda, inceleme için *Cumhuriyet hükümetinin yetkili makamlarına sunuldu."*

ILO'ya bilgi vermek için yasanın kabul edilmesinin beklenmesinin yanı sıra, bu mektupta belirtilen iki noktanın daha altını çizmek gerekiyor: İlki, hükümetin, İş Kanunu kabul edildiği zaman, birçok sözleşmeyi onaylama ve tavsiye gereklerini yerine getirme durumunda olabileceği savıdır. İkincisi de, sözleşme ve tavsiyeleri yetkili makama sunma yükümlülüğüne uyulmuş olmasıdır. Ne var ki sunma yükümlülüğü, 1919-1935 dönemini kapsamamıştır. Söz edilen yetkili makamın TBMM olması koşuluyla, yalnızca son Konferans'ta kabul edilen sözleşme ve tavsiyeler için yerine getirilmiştir.

E. J. Phelan, **18 Nisan 1936**'da Hariciye Vekili'ne yazdığı mektupta (D 600/2200/66; TDA); Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi Numan Menemencioğlu'nun ILO Direktörü'ne gönderdiği 26 Mart 1936 tarihli ve 5116/281 sayılı mektupta onay konusunda belirttiği olumlu siyasal iradeye göndermede bulundu. TBMM'ye sunulan yasa tasarısının kabul edilmesinden sonra Cumhuriyet hükümetinin UÇK'nin kabul ettiği birçok sözleşmeyi onaylayacağı ve tavsiyeyi yerine getireceği yolunda verdiği bilgi için teşekkür etti:

¹² Belirteyim ki, 24 Nisan 1935, İş Kanunu Lâyihası'nın BMM'ye sunulduğu değil, İcra Vekilleri Heyeti'nce BMM Reisliği'ne sunulmasına karar verildiği tarihtir.

“Hükümetin, çalışma koşullarını metodik (düzenli, derli toplu) biçimde iyileştirme ve gelecek (kabul edilecek) **İş Kanunu kurallarını uluslararası çalışma sözleşmeleriyle çerçeveselendirme** çabası göstermesini öğrenmiş olmaktan çok sevinç duydum. Bu nazik görevde hükümetin karşılaşılabileceği tüm güçlükleri bilmiyor değilim ve bunu harekete geçiren sosyal ilerleme düşüncesine çok saygı duyduğumu belirtiyorum. Özellikle **hükümetinizin, yasa tasarısı kabul edilir edilmez, bu ana değin kabul edilmiş birçok sözleşmeyi onaylama yada tavsiyeyi yerine getirme niyetinin doğrulanmasını görmüş (öğrenmiş) olmaktan mutluymum**. Doğal olarak, bu konuda bana daha sonra iletme olanağı bulacağımız bilgileri büyük bir ilgiyle karşılayacağım.”

İş Kanunu'nun kabul edilmesinden iki ay kadar önce, yasanın çerçevesinin Uluslararası Çalışma Örgütü sözleşme ve tavsiyeleriyle belirleneceği, daha doğrusu belirlendiği ve kabul edilen sözleşmelerin onaylanacağı ve tavsiyelerin de yerine getirileceği konusunda hükümet adına söz verilmiş olmasını, içerik konusunda aktarılan sözel bilgilere dayanan, tasarı metnini görmeyen ve incelemeyen ILO'nun olumlu karşılamaş olması doğaldır.

d. Direktör Raporu

Uluslararası Çalışma Ofisi Direktörü'nün, 4-24 Haziran 1936 tarihleri arasında toplanan 20. Konferans'a sunduğu yıllık raporda; Konferans'ın başlamasından önce İlkbahar aylarında hazırlanıp üye devletlere gönderildiği için, “sosyal mevzuatı sistemleştirme ve genişletme amacı taşıyan **İş Kanunu'nun halen Meclis'e sunulmuş olduğu belirtildi.**” Başkaca bir değerlendirmede yapılmadı (BIT, 1936a: 55).

Raporda ayrıca, önce birinci beşyillik planın özellikle dokuma, kağıt ve cam sektörlerinde sınaî etkinliği uyardığı belirtildi. Maden sanayii ile elektrikleendirme için 100 milyon Türk lirası harcanmasını içeren ikinci beş yıllık programın da hazırlanmakta olduğu ve Türkiye'nin, sanayi alanındaki bu gelişmeye koşut olarak bir İş Kanunu yayınlamaya hazırlandığı bildirildi.

e. Hükümet Delegatesi N. Sadak'ın Konuşması

Konferans'ın, İş Kanunu'nun kabul edilmesinden bir hafta sonra, **15 Haziran 1936**'da yapılan ve Direktör raporu üzerindeki tartışmaların sürdüğü oturumunda, hükümet delegesi Necmeddin Sadak kısa bir konuşma yaptı.

Raporu için Direktör Butler'ı kutladıktan sonra, Konferans'a iki sözcükle bir haber sunmak için söz aldığı belirtti. Direktör'ün, İş Kanunu'nun kabul edilmesinden ve Konferans'ın açılmasından çok önce hazırlayıp Konferans'a sunduğu yıllık rapora göndermede bulunan Sadak, Meclis'e sunulduğunu belirttiği

İş Kanunu'nun, Konferans'ın bu raporu görüşmeye başladığı anda *Meclis'te oybirliğiyle kabul edildiğini bildirdi*. 150 (148) madde içeren bu yasayla yapılan düzenlemeleri başlık olarak saydıktan sonra, esin kaynağını Uluslararası Çalışma Örgütü kurallarının oluşturduğuna ilişkin şu eklemeyi de yaptı:

“Kemalist Türkiye'nin ekonomik gelişiminde yeni ilerleme aşaması oluşturan *bu yasa, geniş ölçüde Konferans'ın kabul ettiği sözleşme ve tavsiyelerden esinlendi* ve aynı zamanda, Uluslararası Çalışma Örgütü ile işbirliği için sağlam bir temel oluşturur” (BIT, 1936b: 179).

2. İş ve İşçiler Bürosu'nda Bir Yabancı Uzman: Dr. Oscar Weigert

ILO görevlisi olmayan bir yabancı uzmanın, ilk kez kurulan İş ve İşçiler Bürosu'nda uzun süreli olmak üzere “Mesai Müşaviri” olarak çalışmaya başlamasıyla, ilişkiler yeni ve değişik bir boyut daha kazandı.

Bu durum, aslında bilgi, birikim ve deneyim eksikliğinin, salt yayın ve belge değişimi yoluyla giderilemeyeceği gerçeğinin doğal bir sonucudur. Kapsamlı bir İş Kanunu'nun çıkarılmasına sayılı ayların kaldığı, özellikle uygulamaya konulması sorunuyla karşı karşıya kalınacağına görüldüğü bir sırada, bu gerceğin duyulmuş olması rastlantı değildir.

1924'ten beri süregelen tasarılar döneminin ikinci kesitinin sonuna yaklaşıldıkça, ILO-Türkiye arasındaki yazışmaların içeriği sınırlı çerçevesini aşarak görece sıklaşan teknik yardım misyonlarıyla *doğrudan* nitelik kazanan ilişkiler, giderek yoğunlaşıp yeni bir evreye ulaştı. Misyonların yanı sıra, uzun süre çalıştırmak üzere hizmete alınan Örgüt (Ofis) dışı bir yabancı uzmandan yararlanma yoluna da gidildi. Bu konuda, 1936 İş Kanunu'nun kabul edilmesinden bir yılı aşkın bir süre *önce* atılan ilk adımlardan biri, Dr. Oscar Weigert'in İktisat Vekâleti'nde “Mesai Müşaviri” olarak görevlendirilmiş olmasıdır.

a. Mesai Müşaviri Weigert'in Özgeçmişi

Önce, bazı kaynaklarda yer alan bilgileri bir araya getirerek, Oscar Weigert'in (1886-1968), özgeçmişiyle ilgili kısa bir açıklamada bulunmakta yarar görüyorum.

Bu kaynaklar; Weigert'in “Sosyal Mevzuat Tasarısı, Türkiye, Dr. Oscar Weigert ile işbirliği” konulu ve RL 220/1 sayılı ILO Arşivindeki – aşağıda değindiğim– mektupları ile Ankara'da Almanya Büyükelçiliği'nde ve İstanbul Alman Başkonsolosluğu'nda toplam yedi yıl görev yapan *Reiner Mökelmann*'ın çok iyi tanıdığı ve 1935-

1946 arasında Ankara'da sığınmacı olarak yaşayan *Ernst Reuter*'in "Ankara Yılları"na ilişkin anılarını kapsayan kitabıdır (Möckelmann, 2016).

1935-1938 yılları arasında İktisat Vekâleti'nde çalışan Dr. Weigert, Türkiye'ye davet edildiği tarihte bir ILO görevlisi değildir. Nitekim, henüz Türkiye'de çalışmakta olduğu sırada Uluslararası Çalışma Dergisi'nin Haziran 1937 sayısında yayımlanan "Yeni Türk İş Kanunu" başlıklı makalesinde de, "ILO uzmanı yada görevlisi" olduğuna ilişkin herhangi bir açıklama bulunmadığı gibi, "uzman sıfatıyla Türkiye'ye çağrıldığı (davet edildiği) belirtilmiştir (Weigert, 1937: 785). ILO Arşiv dosyasında da, değindiğim mektupları dışında, bu görev için ILO ile İktisat Vekâleti arasında yazışmalar yapıldığını gösteren ne bir belge, ne de bir iç yazışma notu vardır. Öte yandan, önceki yıllara ilişkin ILO-Türkiye yazışmalarında ve başka Arşiv dosyalarında da Weigert'in adına rastlamadım. ILO'ya gönderdiği 15 Mart 1935 tarihli mektubunda da, kendisinin "Türk Hükümeti tarafından Ankara'ya davet edildiğini" ve daha önemlisi, "Birleşik Devletler'deki çalışmalarını bırakıp geldiğini" yazmıştır. Dolayısıyla Weigert'in adını, Türkiye'ye ILO bildirmiş değildir; ILO, Weigert'in Türkiye'ye uzman olarak çağrıldığını bu mektuptan öğrenmiştir. 1933'te sığınmacı olarak ABD'ye giden Weigert, iki yıl sonra çalışmakta olduğu ABD'den hükümetçe davet edildiği Türkiye'ye gelmiştir. 1938'de de, ABD'ye geri dönmüştür. Savaş sonrasında Almanya'ya geri dönmeyen Weigert, Vaşington'da çalışmayı sürdürmüştür.¹³

Aytemur, Weigert'in Türkiye'ye davet edilmesi konusunda, yoğun ilişkilerin sürdüğü bir dönemde ILO'nun dışlandığı izlenimi veren şu bilgiyi aktarıyor: "**1934 yılında İktisat Vekâleti Ticaret Umum Müdürü'nün bizzat Zürich'e giderek**, vekâletin o dönemde getirmek istediği dokuz yabancı uzmanın kimler olacağını saptamak üzere 'Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Cemiyeti' ile ilişki kurarak çoğunluğu mülteci olan 36 profesör ve bilim adamıyla görüşmeler yapmıştı. 1934-35 yıllarında İktisat Vekâleti'nde uzman olarak çalışan kişiler" arasında, "**Almanya'yı Uluslararası İş Bürosu'nda temsil etmiş olan hukuk uzmanı Dr. Oscar Weigert**" de vardı (Aytemur, 2010: 162; vurguyu ben yaptım). İktisat Vekâleti'nde uzman olarak çalışmak üzere davet edilen Weigert, başta İş Kanunu taslağının hazırlanması olmak üzere, çalışma yaşamının çerçevesini belirleyecek hukuki mevzuatın oluşturulması için çeşitli araştırmalarda bulundu (Özden, 2013: 299, 3 sayılı dipnot).

¹³ Haziran 1935 ile Kasım 1946 tarihleri arasında "ikinci vatan" dediği Türkiye'de (Ankara'da) yaşayan, Ankara Hükümeti ile "iktisat uzmanı ve şehircilik profesörü olarak" sözleşme yapan *Ernst Reuter*'in "Ankara Yılları"nın anlatıldığı bir kitapta (Möckelmann, 2016), Ankara'da kaldığı yıllarda Reuter'le sık sık görüştüğü belirtilen Dr. Oscar Weigert'e ilişkin dağınık bilgiler bulunmaktadır.

İzleyen sayfalarda değineceğim Türkiye misyonu raporunda Maurette, Weigert'in "bir büyük sanayi gücünün hükümetini", yani Almanya'yı yıllarca Yönetim Konseyi'nde temsil ettiğini belirtmiştir (ILO-AR, G 900/46/34, s. 25).

Dr. Oscar Weigert ile "iş kanunu tasarısı hazırlıklarında kendisi ile birlikte çalışmak fırsatı" kazandığını belirten *Muslih Fer* de (1982: 2), "Kanunun hazırlıkları ile görevlendirilen iş ve işçiler bürosunda yabancı uzman olarak çalışan Prof. Dr. Oscar Weigert'in), *Milletlerarası çalışma teşkilâtında yıllarca Alman hükümetinin temsilcisi olarak vazife görmüş*" olduğunu, "Kanuna konulan ilkelerin milletlerarası çalışma sözleşmeleri ile kabul edilmiş standartlara uygun olması bakımından kendisinin görüşlerinden faydalanılmış" olduğunu (s. 5) yazmıştır.

Dr. Weigert, örneğin 1928 ve 1929 Konferanslarına, Almanya'nın iki hükümet kanadı delegesinden biri olarak katıldı. Bu tarihlerde, Çalışma Bakanlığı'nda Direktör ve Yönetim Konseyi'nde de üye idi (BIT, 1928b: xxix; 1929b: xxxi). Dr. Weigert'in Yönetim Konseyi üyeliği, örneğin Ocak ve Ekim 1932'deki 56. oturum ile Schaeffer'in yedeği olarak katıldığı 60. oturumda da sürdü (BIT, 1932c: 4; 1932d: 509). Weigert adına, Konsey'in Nisan, Temmuz ve Eylül 1932'de yapılan oturumlarına katılanlar listesinde adına rastlanmıyor. Şubat 1933'teki 61. oturuma da, Weigert'in yedeği olarak Weber katıldı (BIT, 1933b: 4).

b. Oscar Weigert'in ILO İle Yazışmaları

Çalışmakta olduğu ABD'den Mart 1935 başlarında Ankara'ya gelen Dr. Oscar Weigert, ILO Direktörü'ne Ankara'dan, "Gizli Hükümet Konseyi Bakanlık Direktörü" başlıklı kağıda yazdığı **15 Mart 1935** tarihli bir Almanca mektup gönderdi (ILO-AR, LE 220/1). Üstlendiği danışmanlık görevini bilgilendirdiği ILO ile işbirliği yaparak yürütmek istediğini belirtip, Türkiye'nin de ILO ile sıkı bir işbirliği yaklaşımı içinde olduğunu bildirdi:

"Türk hükümeti tarafından, İktisat Vekâleti'nde yeni kurulan *İş Bürosu'nda bir sosyal yasanın ve idarenin geliştirilmesi çalışmalarını desteklemek üzere* ("Mesai Müşaviri" olarak çalışmak üzere) davet edildim. Daha önce *Amerikalı dostlarımla anlaşarak, ABD'deki çalışmalarımı bıraktım* ve birkaç hafta önce buradaki işime başladım. Buradaki çalışmalarında, diğer ülkelerdeki sosyal reform deneyimlerimin, Türkiye'nin özel ilişkilerine ve bu ülkenin başlangıcında bulunduğu sanayileşme konusuna uyacağı açıkça kendini belli ediyor. *UÇÖ'nün önerileri ve çalışmaları, görevimi yerine getirmekte en önemli yardım araçları olacaktır.* Çalışmalarım sırasında ihtiyaç duyabileceğim tavsiye ve bilgileri sizden veya çalışma arkadaşlarımızdan sağla-

mama *izin vereceğinizi umuyorum*. Görevimin Çalışma Bürosu'nca temsil edilen uluslararası sosyal politikaya da yararlı olabileceğini umuyorum. *Türkiye'nin UÇÖ ile çok sıkı bir işbirliği niyetinde olduğu konusunda bana güvence verildi.*"

Anlaşıldığı gibi Weigert, bir ILO görevlisi değildir. O sırada çalışmakta olduğu ABD'den gelmiştir. Bu görevlendirme konusunda ILO ile Türkiye arasında herhangi bir görüşme, danışma ve yazışma olmuş değildir. ILO Arşiv dosyalarındaki mektuplarda ve iç yazışma notlarında, dolaylı da olsa bu konuda herhangi bir bilgiye rastlamadım. Dolayısıyla, Weigert'in istihdamı, ILO'ya danışmaksızın, doğrudan İktisat Vekâleti'nin girişim ve kararıyla gerçekleşmiş görünmektedir.

Butler, Weigert'e gönderdiği **29 Mart 1935** tarihli İngilizce mektubunda (LE 220/1), "Türkiye'de İş Bürosu'nu kurmak üzere atanmış ve Türkiye'de sosyal mevzuatın başlamasının kendisinin deneyimli ellerinde olacağını öğrenmiş olmaktan çok mutlu olduğunu" bildirerek, şöyle sürdürdü:

"Benim ve ILO'nun, her tür yardımda bulunmak için her zaman hizmetinizde olduğumuza güvenebilirsiniz. Ve inanıyorum ki bu, kurulabilecek iyi bir karşılıklı işbirliği anlaşmasıdır. *ILO'da, Bay Osman'ın kişiliğinde seçkin bir Türk görevliye sahip olduğumuz için şanslıyız.*¹⁴ Ve Türk Hükümeti ile zaten bazı ilişkiler kurduk. Şimdi, Siz Ankara'da iken, umuyorum ki bu ilişkiler daha çok gelişebilir. Muhtemelen bildiğiniz gibi, *Maurette gelecek hafta İstanbul'a gidiyor ve seyahatini Ankara'da sürdürecektir.* Umarım ki sizi Ankara'da görebilecek ve karşılıklı yardımın olası temel çizgileri hakkında sizinle konuşabilecektir."

Weigert, ILO Direktörü'ne gönderdiği Almanca ve yine "Gizli Hükümet Konseyi Bakanlık Direktörü" başlıklı bir kağıda yazdığı **14 Nisan 1935** tarihli mektubunda, kendisinin ve Vekâletin Maurette'in ziyareti konusundaki görüşlerini belirtti:

"Türkiye ve ILO arasındaki ilişkilerin gelişmesi için elimden gelen her şeyi yapacağım. *Maurette'in yakın bir zamanda Ankara'ya gelecek olmasına özellikle sevindim.* İktisat Vekâleti Müsteşarının dikkatini bu konuya çektim. Kendisi Maurette ile tanışmaya özel bir ilgi gösteriyor. Her halde Maurette ne zaman geleceğini, ne kadar kalacağını ve kaldığı sürece ne gibi istekleri olacağını bildirecektir."

¹⁴ Direktör'ün, ILO'da henüz ilk yılını doldurmadan Mukdim Osmay için yaptığı bu olumlu değerlendirme, kuşkusuz vurgu gerektirir.

İlerleyen sayfalarda görüleceği gibi, Maurette de benzer övgülü sözlerle söz etti Osmay'dan.

Oscar Weigert, Ankara Misyonunu tamamlamasından sonra Maurette'e gönderdiği **20 Mayıs 1935** tarihli –ILO'ya 24 Mayıs 1935'te ulaşan– mektubunun Fransızca özetinde,¹⁵ Mukdim Osman'ın katkılarının altını çizdi:

“Umarım ki Cenevre'ye sağlıklı döndünüz. Eşinizle birlikte sizi burada görmek, büyük bir zevkti. Bay Osman, hareketinizden sonraki gelişmeleri size anlatacak. Osman'ın Ankara'da geçirdiği günler çok yararlıydı. Umarım ki, çok uzak olmayan bir tarihte bunu yineleyecek.

Osman'ın varlığı, uluslararası işlerin ilerlemesini, özellikle sözleşmelerin onaylanmasını hazırladı (hızlandırdı). Hariciye Vekâletinde yetkili bir Genel Müdürle konuştum (görüşmem oldu) ve ***İktisat Vekâleti'ne ayrıntılı bir 'mémoire' sundum.***”

c. Weigert'in İş Kanunu'na İlişkin Bazı Değerlendirmeleri

Oscar Weigert, yürürlüğe girmesinin ardından, “hükümetin giriştiği kapsamlı bir yenileşme ve sosyal ilerleme çabasında *son derece önemli bir aşamaya damga vurmuş*” İş Kanunu'nun yaptığı başlıca düzenlemeleri kapsayan makalesini, *Uluslararası Çalışma Dergisi*'nin 1937 Haziran sayısında yayınladı (Weigert, 1937: 785-809).

Kemalist Türkiye'nin ilk iş yasalarının 1921 yılında, yani yeni devletin kesin siyasi biçimini almasından iki yıl önce yayınladığını, bu yasalar ile 1936 İş Yasası arasındaki 15 yıllık dönemde başka düzenlemeler de yapıldığını anımsatan Weigert, inceleme ve değerlendirmelerini, her birinin alt başlıkları da bulunan şu dört ana başlık altında sundu: “Yasanın Genel Niteliği ve Uygulama Alanı”, “Türk Sanayisinin Durumu”, “Yasanın İçeriği” ve “İş Mevzuatının Gelecekteki Gelişimi.”

Kuşkusuz, bu çalışmada incelenip değerlendirilmesi söz konusu olmayan Weigert'in kapsamlı makalesinin bu bölümlerinden yer yer kısa alıntılar yapmakla yetineceğim:

İş Kanunu, gerek düzenlediği sorunların sayısı ve niteliği, gerekse buyruklarının uygulanmasını sağlamak için getirdiği önlemler yönlerinden önceki tüm yasalardan ayrılır... ***İş Kanunu'nun içeriğini, temelde köklü bir dönüşüm içinde olan Türk sanayisinin durumu ve gereksinimleri belirledi.*** Halen sanayide çalışan işçilerin çoğunluğu, sürekli meslek işçileri değildir; büyük bir bölümü, sınaî çalışmayı ikincil bir meslek olarak gören, paraya ge-

¹⁵ “Özet olarak” diyorum, çünkü bu kısa Fransızca mektup, İngilizce orijinal uzun mektubun Fransızca'ya çevrilmiş özetidir. Mektubun sol üst köşesindeki şu not, bunu doğruluyor: Original in(g): R.L. 24/1/1; Extract for: Le 220/1.

Ne var ki, her iki Arşiv dosyasında, mektubun İngilizce orijinaline rastlamadım.

reksinim duyduklarında geçici olarak çalışan tarım işçileridir... Yasa her şeyden önce, az çok yakın bir gelecekte, sanayi işçilerinin çoğunluğunun ait olacağı beklentisi taşıdığı **meslek sanayi işçilerini göz önünde bulundurdu...**

İşçi sınıfı ile işveren sınıfının özel nitelikleri, gerek işçiler ve gerekse işverenler için toplu ilişkilerin bulunmamasıdır. Bu, Türkiye'de her iki grubun bugün de taşıdığı niteliklerle doğrudan ilişkisi bulunan bir etkidir... **Meslek işçileri arasında bile, örgütlenme isteği hâlâ az gelişmiştir...** Genç Türkiye, tüm mesleklere, yani sanayi işçilerine ve işverenlere dernek (örgütlenme) özgürlüğü tanımaktadır, ancak kurulan derneklerin muhalefetlere ve sınıf savaşımına götürmemesi kaydıyla...

Şimdiye değin **bildirilen grev ve lokavt eylemleri son derece sınırlıdır** ve tamamen yerel nitelik taşıyordu... **İş Kanunu, grev ve lokavtları yaptırımlar öngörerek yasaklarken, bütünüyle fiili bir durumu tanımış oldu. Yeni Türkiye'nin siyasal programının bir parçası olan bir kararı yerine getirdi...**

Bundan böyle, birey olarak işveren ve işçilerin yanında, işçi yaşamının sınırsız biçimde daha güçlü bir ortağı olarak Devlet de vardır...

İş Kanunu'nu başka yasalar izleyecektir... Yasa koyucunun sosyal sigorta alanındaki etkinliği daha çok gelişecek görünmektedir... **Eğer genç Türkiye, uluslararası planda saptanan ilkelerden ve elde edilen sonuçlardan yararlanmasını bilirse, ki bundan kuşku yok, güçlükleri yenecektir.** Söz konusu olan, işçi kitlelerinin baskısına ve **bir sınıf savaşımını tehdidine maruz kalmaksızın, işverenler ve işçiler arasında hakça bir denge kurulması** ve böylece de ulusal dayanışmanın yeni bir ögesinin yaratılmasıdır...

Makalesini, genel bir değerlendirme yapmaksızın sosyal sigortalara ilişkin bu satırlarla bitiren Weigert, İş Kanunu'nun bireysel ve toplu iş ilişkileri ile sosyal sigortalar konularındaki kurallarını açıklarken, **uluslararası sözleşme ve tavsiyelerle ayrıntılı bir karşılaştırma yaparak uyumlu ve aykırı düzenlemelere ilişkin değerlendirmelerde bulunmuş değildir.**

Uluslararası sözleşmelere gönderme ve kimileri için de doğrudan yada dolaylı bir anlatımla uygunluk ve aykırılık değerlendirmesi yapılan konu ve/yada kurallar şunlardır:

- “Sanayi” kavramının, “uluslararası sözleşmelerin tanımladığı en geniş anlamda” ele alınmış olması (s. 787);
- İş süresine ilişkin kuralların, uluslararası sözleşmeler temelinde tüm ulusal düzenlemelerde görülen, sürekli ve geçici sınırlamalar, aykırılıklar ve değişiklikler içermesi (s. 800);

- Gece çalışmasıyla ilgili kuralların, uluslararası sözleşmelere dayanması (s. 800);
- İş Kanunu'nun, çocukların, 1930 yasasıyla 12 olarak saptanan sanayide asgari işe girme yaşını değiştirmemesi, ama bu sorunun bir gün uluslararası düzenlemeler temelinde saptanabileceğinin belirtilmesi (s. 803);
- İşe yerleştirmenin, temelde uluslararası sözleşme ve tavsiyelere uygun olması (s. 804);
- Genç Türkiye'nin, sosyal sigortalar alanındaki güçlüklerinin üstesinden gelebilmesi için uluslararası planda saptanan ilkelerden yararlanması (s. 809).

Bu örneklerin; Oscar Weigert'in, İş Kanunu'nun uluslararası sözleşme ve tavsiyelerle uyumu sorunu ve özellikle aykırı kuralları konusunda kapsamlı bir eleştirel değerlendirme yapmadığını, öncelik taşımadığını düşündüğü anlaşılan bu sorunu ILO uzmanlarına bıraktığını gösterdiği söylenebilir.

d. Weigert'in 46 Sayılı Sözleşmenin Onaylanmasını Erteleme Önerisi

Weigert, "6/12/936" tarihli ve "Maden kömürü ocaklarında çalışma müddetini tahdit eden 46 numaralı anlaşma projesi (1935'te tadil edilmiş) hakkında Not"ta (TDA), 1935 yılında gözden geçirilmiş 46 sayılı sözleşme konusunda önerilerde bulundu. İş Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra ancak yürürlüğe girmesinden önce hazırlanan dört sayfalık bu not, sonundaki "aslının aynen Tercümesi olduğunu tasdik ederim" yolundaki elyazısı açıklamadan anlaşıldığı gibi, büyük olasılıkla Almanca'dan çevrilmiştir.

Gereçlerini açıklayarak sözleşmenin onaylanmasının *ertelenmesini* öneren Weigert'e göre:

"46 numaralı anlaşmanın tasdikini katiyetle reddetmesi Türkiye'ye tavsiye edilmek arzu edilmese bile, *tasdikinin tecili* lehinde birçok sebeplerin mevcut olduğunu arzetmek lazımdır (s. 3)."

Onayı kesin olarak reddetmek yerine ertlemenin iki gerekçesinden ilki, dünyada maden kömürü üretimini sınırlandırma ve birçok ülkede görülen maden kömürü işçisinin işsizliğini azaltma nedenlerinin Türkiye için geçerli olmadığını düşünülmesidir. Çünkü Türkiye'de maden kömürü ocaklarındaki çalışma koşulları, sözleşmenin gerektirdiği koşullara oranla "çok farklıdır" ve örneğin Zonguldak'taki ocakların çoğunda günlük iş süresi "çok fazladır ve her ocakta pazarları (da) çalışılmaktadır (s. 3)."

"Yeni İş Kanununa istinaden çalışma müddetinin in(diril)mesi muhakkak" olsa da, ne kadar ineceğini "kestirmek mevsimsiz olur" diyen Weigert, sürenin

sözleşmenin gerektirdiği oranda indirilmesinin “istihsal için ciddi tehlikeler doğurabil(eceğini)” ileri sürdü. Bu koşullar çerçevesinde yaptığı öneriye göre:

“Türkiye, anlaşmanın gösterdiği yoldan yürümek hususunda gayret edebilir. Fakat, **beynelmilel mecburiyetlere bağlanmadan** meseleyi yapacağı tecrübelerle istinaden halletmekte serbest kalmalıdır.”

Weigert'in Türkiye gerçeklerini göz önünde tutarak yaptığı anlaşılabilir önerilerinin dayandığı ve Türkiye'nin izlediği geleneksel onay politikasının tarihsel kökenlerini oluşturduğunu düşündüğüm yaklaşım şudur: Bir sözleşmeyi onaylayarak uluslararası yükümlülükler üstlenmek için, önce ulusal mevzuatta sözleşmeyle uyumlu düzenlemeler yapmak ve uygulamayı da sözleşme kuralları düzeyine getirmek gerekir.

Bu yıllarda yaygın olduğu anlaşılabilir “önce sözleşme ve tavsiyelerle uyumlu ulusal düzenleme yapılması, ardından da onayın gelmesi” yolundaki bu yaklaşımı tartışmaya açık bulduğumu yineliyorum.

V. MAURETTE'İN TÜRKİYE MİSYONU

İş Kanunu'nun kabul edilmesi öncesindeki ikinci uluslararası gelişme, Maurette'in **13 Nisan-12 Mayıs 1935** tarihleri arasında gerçekleştirdiği üç ülkeyi kapsayan teknik yardım misyonu sırasında, Bulgaristan ve Yunanistan'ın yanı sıra Türkiye'ye de uğramış olmasıdır (ILO-AR, G 900/46/34). Toplam 48 sayfalık bir raporunun 11-26. sayfaları, Türkiye misyonuyla ilgili gözlemlerini kapsamaktadır.

1. Maurette'in Türkiye'de Karşılansması ve Yaptığı Görüşmeler

Maurette, misyonun sona ermesinden bir ayı geçen bir süre sonra hazırladığı, dört bölümden oluşan **17 Haziran 1935** tarihli raporunun girişinde, nasıl karşılandığını ve kimlerle görüşüğünü şöyle anlatıyor:

“Ankara'da çok iyi karşılandım. Söylemeliyim ki karşılama, Hariciye Vekili Tefik Rüştü Bey olmadığından O'na vekâlet eden, ILO'yu çok iyi tanıyan ve kısa seyahatim sırasında benim için hazırlanması uygun olan şeyleri çok hızlı biçimde anlayan, **dostumuz Şükrü Kaya tarafından büyük bir nezaketle büyük ölçüde kolaylaştırıldı. Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk tarafından kabul edildim; Başvekil İsmet İnönü ile uzun bir görüşme yaptım** ve diğer yandan, sunumumda belirteceğim gibi, İktisat Vekâleti'nde (s. 1) aktüel rejimin önemli kişileriyle ve dostum Weigert ile çok uzun ve çok ilginç konuşmalar yaptım.”

... **Türkiye'de Bay Osman bana çok yardımcı oldu.** ... Genel olarak, 1 Nisan'da Direktör'e sunduğum misyon takvimini izledim. Bunun-

la birlikte, yolda birkaç değişiklik yapmak zorunda kaldım. Öte yandan, Ankara’da düşündüğümünden bir gün fazla kaldım (s. 2). Buna karşılık İzmir’e çok kısa olarak uğradım, çünkü anladım ki misyonumun yönelme tarzı, bu kentte daha derinlemesine (kapsamlı) bir ziyareti (daha uzun kalmayı) gerekli kılmıyordu” (s. 3).

Maurette, raporunun Türkiye’ye ayırdığı sayfalarında (s. 11-26); seyahatinin, birkaç saat geçirdiği İzmir dışında, İstanbul ve Ankara olmak üzere iki farklı ziyaret içerdiğini belirtti. Ancak her ikisinin *yararının* eşit olmakla birlikte, *öneminin* eşit olmadığına, doğal olarak Ankara ziyaretinin misyonu için çok daha değerli olduğuna vurgu yaptı. Bununla birlikte İstanbul’da kaldığı sürede, Uluslararası Çalışma Örgütü’nü Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi’nde temsil etmesinin dışında, Osman’ın yaptığı hazırlıklar sayesinde, sınaî yönden birkaç ilginç ziyaret gerçekleştirdiğini anlattı (s. 3).

2. İstanbul’da Büyükdere Kiprit ve Cibali Sigara Fabrikaları Ziyaretleri

İstanbul’da, iki fabrikayı ziyaret eden ve iki müdüründen birinin İsveçli olduğunu belirten Maurette, Amerika-Türkiye Yatırım Korporasyonu’nun Büyükdere’de yaptırdığı ülkenin tek kiprit fabrikasındaki çalışma koşullarına değinerek, özetle şu bilgileri aktardı:

“... Fabrikada, hemen hemen hepsi Türk olan, 124’ü erkek ve 114’ü kadın olmak üzere, toplam 238 işçi çalışıyor. 10 yabancı teknisyen çalıştırılması olanaklı, ancak ziyaret tarihinde çalışan sayısı 5 idi... **İş süresi, günde 9,5 saattir**, yani saat 8’den öğleye ve saat 1’den 6,5’a kadar. Hafta tatili günü öncesi (ziyaret sırasında Cuma idi, ama Pazar olacak), günlük iş süresi ortalama 9 saat olacak biçimde, fabrika öğleden sonra 2,5’ta kapanıyor. Ücretler, ya günlük yada bazı işler için parça başına ödeniyor. ... Ortalama ücretin hafifçe üstünde olan bu ücret, Büyükdere’de hayat pahalılığının İstanbul’dan fazla olmasıyla telâfi ediliyor. **İşgücünün büyük bir bölümünü, 16 ile 20 yaşları arasındaki genç kızlar ve genç erkekler oluşturuyor...** Türkiye, kiprit ihraç etmiyor” (s. 11-12).

Tekel Müdürü *Mithal*’ın yönetiminde ve *Osman*’ın yanı sıra İktisat Vekâleti İş Bürosu şefi *Kasım Gülek*’in eşliğinde Cibali’deki –binalarının eski ve 45 yıllık, Türk sigarası üreten Fransız rejisine ait olduğunu belirttiği– büyük bir tütün/sigara fabrikasını ziyaret eden Maurette’nin, İş Kanunu’nu öncelediğine dikkat çektiği çalışma koşulları konusunda aktardığı bilgilerden kimileri, özetle şöyledir:

“Fabrikada, 16 yaşın altında, 400 erkek ve 800 kadın olmak üzere, toplam 1200 işçi çalışıyor... İş süresi, günde 8 saattir (8-12 ve 1-5 saatleri arasında). Hafta tatili var. Kısacası, bu devlet fabrikasındaki çalışma koşulları, şimdiden, hazırlanmakta olan İş Kanunu yürürlüğe girdiği gün tüm Türk fabrikalarında olacağı gibidir (nasıl olacaksa, öyledir).

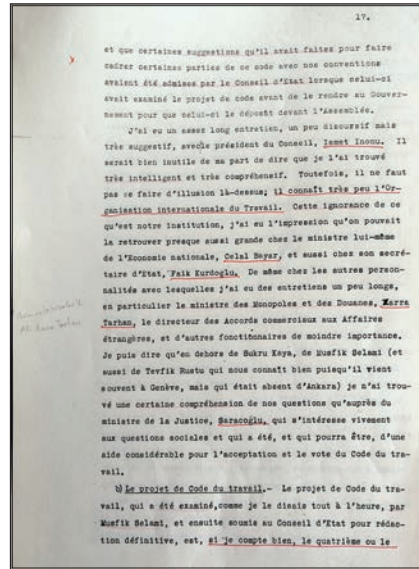
Ücretler, 1 ile 1,5 Türk lirası arasında değişiyor (2,40 ile 3,60 İsviçre frankı).¹⁶ Bunlar, Türkiye için çok yüksek ücretlerdir. İş kazaları için tazminat, hastalar için bakım vb. öngörülmüştür... Kuruluşun yanında, 6 yaşından küçük çocuklar için bir kreş var; ziyaret ettiğim sırada 60 çocuk vardı. Bana, görmediğim Samsun, Adana ve İzmir fabrikalarının da aynı şekilde örgütlendiği bilgisi verildi” (s. 11-14).

3. Ankara Ziyareti ve Örgüt Konusunda Büyük Bilgisizlik

Maurette, İstanbul ziyaretine ilişkin izlenimlerini; Türkiye’de tütün sanayii (üretim ve ihracaatı) konusunda derlediği bilgileri de aktararak tamamlıyor (s. 14-15), dokuz yıl sonra gerçekleştirdiği ve en üst düzeydeki siyasal ve yönetsel yetkililerle konuşma fırsatı bulduğu ikinci Ankara ziyaretini anlattı.

Önce, Osman’la birlikte, “dostumuz” dediği Dahiliye Vekili **Şükrü Kaya** ile görüşüğünü, çünkü Tevfik Rüştü Bey’e vekâlet ettiğini belirtti. Hariciye Vekâleti’nde, Genel Sekreter ile oldukça kısa, ama altı yada yedi yıl önce Cenevre’de Türkiye Daimi Delegasyonu’nu bir süre yöneten **Müşfik Selami İnegöl** ile uzun bir konuşma yaptığını anlattı:

“Ankara’nın; Örgütümüzü/Kuruluşumuzu ve görevlerini tanıyan/bilen çok az kişinin bulunduğu siyasal yöneticiler çevresinde, Milletler Cemiyeti’yle ilişkiler konusuyla görevli Genel Müdür’ün Milletler Cemiyeti’nin yanında önem taşıyan ve göz önünde bulundurulması

¹⁶ 10 Ocak 2019 itibarıyla, 1 İsviçre frankı 5,52 TL idi.

gereken *çalışma ile ilgili özerk bir Kuruluş/Örgüt bulunduğunu bilmesi* ve görüp anlayabilmiş olması, bizim için bir mutluluktur. Bunun kanıtı, *halen Büyük Meclis'te olan İş Kanunu Tasarısı'na bana tanıtılan Müşfik Selami'dir* (s. 16). Tasarını, hükümete geri vermeden ve hükümetin de Meclis'e göndermesinden önce, *uluslararası çalışma sözleşmeleri ile karşılaştırma yaparak inceledi*¹⁷ ve bazı bölümlerini bu sözleşmelerle çerçeveleme konusunda yaptığı kimi telkinler Şuray Devlet'çe kabul edildi" (s. 17).

Maurette; Başvekil İsmet İnönü, İktisat Vekili Celâl Bayar, Müsteşarı Faik Kurdoğlu ve başka bazı kişiler ile yaptığı görüşmeleri de, birkaç istisna dışında, Örgüt ve işlevleri hakkındaki yaygın olan bilgisizliğin altını çizerek şöyle anlattı:

"Başvekil İsmet İnönü ile oldukça uzun, biraz dağınık/kopuk ama telkin edici bir konuşma yaptım. Çok zeki ve çok kavrayıcı/anlayışlı olduğunu söylemem gereksizdir. Bununla birlikte, kuruntuya kapılmamak gerekir ki, ILO'yu çok az tanıyor. Örgütümüz hakkındaki bu kadar büyük bilgisizliğe, İktisat Vekili Celâl Bayar'da ve Müsteşarı Faik Kurdoğlu'nda da rastlanabiliyor. Aynı şekilde, kendileriyle biraz daha uzun konuşmalar yaptığım başka kişilerde, özellikle Tekel ve Gümrük Bakanı, (Ali) Rana Tarhan'(da), Dışişleri Ticari Anlaşmalar Müdürü'(ünde), daha az önemli olan başka memurlar(da da). Diyebilirim ki, *Şükrü Kaya, Müşfik Selami* (bizi çok iyi tanıyan, sık sık Cenevre'ye gelen, ama Ankara'da olmayan *Tevfik Rüştü*) *dışında, sorunlarımız için belirli bir kavrayışı, yalnızca, sosyal sorunlarla canlı bir şekilde ilgilenen ve İş Kanunu'nun kabul edilmesi ve oylanmasında büyük yardımı olan ve olacak olan Adliye Vekili Şükrü Saracoğlu'nda bulabildim"* (s. 17).

Maurette'in, raporunda adına yer vermemiş olmakla birlikte, görüştüğü "başka bazı kişiler" arasında bulunduğunu düşündüğüm İş ve İşçiler Bürosu Reisi Enis Behiç Koryürek'ten söz etmemiş olması ilginçtir.

4. İş Kanunu Lâyhası ve Weigert'e Eleştiriler

Maurette, raporunun Ankara ziyaretine ilişkin bölümünün ikinci başlığını "İş Kanunu Lâyhası"na ayırdı. Maurette'in, Müşfik Selami'nin incelediği tasarının, on yıldır hazırlanan tasarıların dördüncüsü yada beşincisi olabileceğini belirtti. Meclis'e sunulan bu tasarının oylanamadığı, Ankara'dan ayrıldıktan

¹⁷ Enis Behiç Bey'in söz ettiği bu raporu, kendisinin de değindiğim bir mektubunda belirttiği gibi, Müşfik Selami İnegöl hazırladı.

sonra Osman'ın verdiği son bilgilere göre bu yıl kabul edileceğini, kendisinin tasarını görmediğini, kaldı ki kısa ziyareti sırasında incelemeye de zamanı olmayacağını anlattı.

Tasarı konusunda bildiklerinin, tasarını görenlerin ve özellikle Weigert'in kendisine söylediklerinden ibaret olduğunu belirten (s. 17-18) Maurette'in, tasarının içeriği ve özellikle Weigert'in tasarının bazı kuralları konusunda benimsemiği yaklaşımla ilgili aşağıdaki eleştirel görüşleri vurguya değer niteliktedir:

“Tasarı, sekiz saat işgünü, izinler, belirli bir sosyal sigorta, hiç değilse iş kazaları, gece çalışması, kadınların çalışması, çocukların çalışması vb. konuları içeren çok iler(ley)ici / ilerletici bir tasarıdır. Hatta söylemek zorundayım ki, *geldiğim zaman Weigert bu kanunun (tasarının) ilerleyici ve ileri niteliğine o kadar şaşırılmıştı* ki, niyetinin, Meclis'e göndermeden önce, uygulanması daha kolay olacak biçimde, bazı maddelerinin değiştirilmesini İktisat Vekili'ne önermek olduğunu bana söylemişti. Örneğin diyordu ki, *bazı işyerlerinin hâlâ 10 ve 11 saat çalıştığı bir ülkede, bugünden yarına, sekiz saatlik işgününi yerleştirmek ve uygulamak olanaksızdır* (s. 18). Öyleyse Weigert'in niyeti, en katı/sert koşullardan en yumuşak koşullara basamak basamak (kademeli olarak) geçilebilecek bir tür *evrimci bir mevzuat* öngörülmesini Vekile önermekti. Örneğin iş süresi konusunda, 8 saat rejimine geçişlerle varabilmek için, fabrikalar birkaç yıl 9,5 saat, sonra 9 saat, daha sonra da 8,5 saat çalışmalıydı” (s. 19).

Weigert'in bu açıklamasının kendisini oldukça şaşırttığını belirten Maurette, kanımca Örgüt'ün sözleşme ve tavsiyelerini de büsbütün göz ardı eden bu önerisinin, aynı zamanda modern Türkiye'nin yaklaşımıyla da çeliştiğini şu sözleriyle anlattı:

“Gerçekten, modern Türkiye üzerine, misyon öncesinden bildiklerim ve Türkiye'de bulunduğumdan beri misyon sırasında gördüklerim ve duyduklarım beni ikna etti ki, *Türk Hükümeti, hiçbir biçimde, asla yarım-önlemlere başvurmak istemiyor*. Gün olmadı ki, iyi konumda olan bir Türk'ten, ülkesinin '*altıyüz yıllık bir reformu on yılda tamamlamış*' olduğunu görmekten mutlu olduğunu iştmemiş olayım. Böyle bir ülkeye aşamalarla hareket etmesini önermek, *tam bir devrim içinde olan O'na (bu ülkeye, hükümete), bir evrim önermek uygun mudur?*” (s. 19).

Bu kuruntularını (iç tedirginliğini) Osman'a söylediğini ve Osman'ın bu konuda daha da ileri gittiğini belirten Maurette'in, bu konjonktür içinde ILO'nun görüşleri ve Weigert'in misyonu için yararlı olduğunu düşündüğü

çözüm şu oldu: Weigert'in, deneyimli bir danışman (Osman) ile ilişkiye geçilmesi. Bu nedenle de, Osman'ın misyonunun uzatılmasını Direktör'e önerdiğini belirtti. Ve ardından, önerdiği bu çözümün haklılığını anlatmak için, Weigert'in Ankara'da olduğu iki aydır (Mart'tan beri) sürdürdüğü çalışmalarını konusunda şu eleştirel değerlendirmeyi yaptı:

“Edindiğim izlenim şudur ki, iki aydır (Ankara'da) kalması sonunda, ***Weigert'in Ankara'nın hükümet ve yönetim çevreleriyle tüm zorunlu ilişkileri henüz kurulmuş değildir*** ve, dostumuz olan bir Çalışma Müşavirinin Ankara'da başarılı olmasında yararımız bulunduğu için, en iyi yolun, Weigert'in yanında (nezdinde), bir süre için, bilimini/bilgisini, Türk hükümet adamlarının pratiğini ve inceliğini (sezgi yeteneğini, düşünce inceliğini) tanıdığımız bir *kalavuz* (rehber) bulunması olduğunu düşündüm” (s. 20).

Nitekim Weigert'in de kendisinden aldığı bir mektupta, Osman'ın kendisine çok hizmet ettiğini (yardımcı olduğunu) doğruladığını aktaran Maurette, gerek hükümetin uyguladığı yaklaşımı ve gerekse 1936 İş Kanunu'nun uygulamaya konulmasında benimsenen yöntem ve çözümü şöyle belirtti:

“Her durumda, şimdiden, bir çözüme doğru yönelmiş gibi görünüyor. Bu çözüm, ***Türk hükümetlerinin bağlı olduğu tam ve mutlak devrim ilkesini*** tümüyle koruyarak, Weigert'in düşündüğü geçiş ***uygulama yönetmelikleriyle*** çekip çevirecek (yönetebilecek) bir çözümdür (s. 20).

Maurette'in raporunda yaptığı bir önemli saptama da, İş Kanunu'yla gerçekleştirilen düzenlemenin uygulama alanıyla, hükümetin izlediği ekonomik politikanın temelde yaratmak istediği büyük ölçekli işletmelere yönelik olmasıyla ilgilidir:

“Türk Hükümeti, halen varolan küçük sanayi işletmeleri için radikal bir mevzuat devriminin sonuçlarına karşı ilgisizdir. Hükümetin düşündüğü, yaratmak istediği ve yaratılmakta olan büyük işletmelerdir. ***Hükümet, yalnızca büyük işletmeler için sosyal planda olduğu kadar ekonomik planda da yasal düzenleme yapmak istemektedir***” (s. 20).

5. Ekonomi Politikası, Sanayileşme ve Yarattığı Sosyal Sorun

Maurette'in, Türkiye'nin ekonomi politikası (beş yıllık plan, hükümetin elindeki tekeller vb.) konusunda da kısa bilgiler içeren raporuna göre, ***devlet tekel-lerinin fabrikalarındaki çalışma koşulları şimdiden iyidir. İş süresi, Batı Avrupa'da bulunanlarla karşılaştırılabilir düzeyde, niteliktedir.*** Ücretler henüz düşüktür ama, tüm Doğu Avrupa'dan (hiç değilse tanıyabildi-

ğim bu ülkelerdeki işletmelerden) ne çoktur (yüksektir), ne de azdır (düşüktür). Beş yıllık plan, yeni bir plan temelinde, devletin (devlet kontrolünde olan bir bankanın, Genel Müdürü *Nurullah Sümer* ile görüştüğü Sümerbank'ın) finanse edeceği fabrikalar yapılmasını öngörüyor. Bunlar, öncelikle dokuma fabrikalarıdır; Rusya'dan gelen mühendislerin yöneteceği biri, Kayseri'de kurulmuştur... Pamuk dokuma sanayisini, taranmış yün, kağıt, porselen ve yapay ipek sanayileri izleyecektir... (s. 20-21).

“Kendisi için bir İş Kanunu öngörülen bu yeni sanayi neye hizmet edecektir?” sorusu üzerinde de durarak, ileri sürülen farklı görüşlere değinen Maurette, “yaratılacak Türk sanayisinin büyük sanayi ülkelerinde çok kaygı doğurmaması gerektiğini belirtiyor. Türkiye’de, şu andaki ekonomik durumun, ticarî yönden, bir tür “trampa” olduğunu, örneğin *Kayseri fabrikası için Rus örme ve dokuma makinelerinin Türk portakalları ile ödendiğini*, ama bu trampa'nın kimi zaman daha gelişmiş bir “clearing” biçimi aldığını anlattıktan sonra, sözü sosyal sonuçlarına getiriyor. Ve büyük sanayinin, işçi sınıfı yaratmaksızın gelişebileceği inancı bulunduğunu belirtiyor:

“Türk ekonomisinin yeni sanayiye dayanan bu gelişimi, kuşkusuz bir sosyal sorun ortaya koymaktadır. Hükümet, bu sanayi içindir ki, Meclis’e sunulan biçimiyle bir İş Kanunu Projesi hazırladı. Bununla birlikte, Türk yöneticilerde gelecek çalışma koşulları hakkındaki görüşlerde, anlayabildiğimce, oldukça meraka değer, onu söyleyebilirim, bana oldukça olağanüstü/istisnai görünen bir pozisyon var. Bir Türk sanayisi yaratılmasının, yasal bir çalışma rejimi oluşturulmasını zorunlu kıldığı, tanınamazlık edilmiyor (kabul ediliyor). Ama öbür yandan, **bu büyük sanayinin doğması ve gelişmesinin de, Türkiye’de gerçek bir işçi sınıfı yaratmaksızın gidebileceğine (sağlanabileceğine) inanılmış görünüyor...**(s. 23)...

Sanıyorum ki Maurette, hükümetin öncelik tanıdığı “yeni”, yani “büyük” sanayinin altını çizmeye özen gösterirken, İş Kanunu Lâyhası'nın değiştirilen ve 1936'da yasalaştırılan yeni metninin uygulama alanına “mahiyeti itibarıyla yolunda işleyebilmesi için *günde en az on işçi çalıştırmayı* icap ettiren işyerlerini” almış olmasına dayanıyordu. Çünkü, 1934 tasarısında, İş Kanunu'nun uygulama alanını sınırlandıran bu kural yoktu (Gülmez, 1983a: 458). Ama, Maurette'in Ankara'da misyonda olduğu günlerde, tasarının Danıştay Genel Kurulu'nda yapılan incelemeler sonunda 12 Mart 1935'te kabul edilen ve 6 Nisan 1935'te Başvekâlet'e sunulan 146 maddelik yeni metnine konulmuştu. Nitekim Maurette de, “halen Büyük Meclis’e sunulmuş olan” tasarıdan söz etmiştir.

Maurette'in, Meclis'e sunulan metnini görmediğini ve zaten inceleyecek zamanı da bulunmadığını belirttiği tasarının değiştirilen yeni metni temelinde Müşfik Selami'nin kendisine verdiği bilgilere dayanarak değerlendirmede bulunurken, yasal bir çalışma rejimine dayanması gereken büyük sanayi öncelikli ekonomik gelişmenin “*işçi sınıfı yaratmaksızın*” uygulanabileceği yolunda belirttiği görüşünü, kanımca “*sınıf çalışmalarını yaratmaksızın*” biçiminde anlamak doğru olur.¹⁸

6. Sonuç: ILO'nun Yöneticilere Tanıtılması ve ‘Gezgin Muhabirlik’ Önerisi

Maurette, raporunun *sonuç* bölümünde, en üst düzeyde gözlemediği Uluslararası Çalışma Örgütü hakkındaki bilgisizlik sorununa yeniden vurgu yaparak, çözülmesi ve ILO'nun birçok yönden Türkiye'ye ilgi göstermesi, Örgüt'ün Türkiye'ye tanıtılması gerektiği üzerinde durdu ve Direktör'e, bu yönde bazı önerilerde bulundu:

“Türkiye'nin yöneticileri, Uluslararası Çalışma Bürosu'nu (Ofis'i)¹⁹ bilmiyor, adıyla ve dış görünüşüyle olmasa da, hiç değilse özüyle (bilmiyor)... Şimdiden başlayarak önemli bir ülke olan ve ekonomik yönden ve dolayısıyla çalışma koşulları yönünden giderek daha da önem kazanacak olan bu ülkeyi ihmal etmemek, bizim çıkarımızdır. ILO (Örgüt) ile ilişkileri, gelecek için, henüz tam olarak saptanmamış olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile birçok ilişkilerinin bulunması da, bizim (ILO, Örgüt) için çok özel bir nitelik sunar/taşıır. Dolayısıyla düşünüyorum ki, Direktör'ün, Türkiye ile ilişkilerimizi hızlandırıp canlandırmak ve kendimizi (ILO'yu, Örgüt'ü) Türkiye'ye tanıtmak için yapacağı her şey önemlidir (s. 24).

Maurette, “ILO, nasıl daha iyi Türkiye'ye tanıtılır?” sorusunun yanıtı konusunda, akla gelen ilk düşüncenin, birçok ülkede olduğu gibi, *Türkiye'de de bir “haberleşme bürosu”, hiç değilse bir “muhabir” (correspondant) bulunması* olduğunu belirtti. Bir muhabirde bulunması gereken nitelikleri

¹⁸ *Recep Peker*, halkçı ve devletçi “rejimin iş kanunu” olarak tanımladığı 1936 yasaının dayandığı bu ideolojinin özünü, Maurette'in Ankara'da bulunduğu günlerde henüz dile getirmediği şu tarihsel iki cümledeki görüşüyle özetlemişti:

“Biz bu iş kanunu ile yurddaşların sınıflaşarak parçalara ayrılmasına karşı bir kale duvarı örüyor(uz)... “Arkadaşlar, yeni iş kanunu sınıfcılık şuurunun doğmasına ve yaşamasına imkan verici hava bulutlarını ortadan silip süpürecektir. Bu kanunla millî hayatın iş alanında muvazene kurulacaktır” (Gülmez, 1995:178-179).

¹⁹ Her ne kadar Maurette, raporunda, “biz” derken Örgüt ile eşanlamda kullandığını düşündüğüm “*Bureau international du travail*” demiş ise de, bunu Büro / Ofis ile sınırlı olarak anlamamak gerektiği kanısındayım. Çünkü, Türkiye'nin 1932'den beri üyesi olduğu Uluslararası Çalışma Örgütü, Büro'dan / Ofis'ten ibaret değildir.

sıralayan Maurette'e göre, şimdilik, bu görevi yürütmeye yetenekli olan tek kişi "Osman"dır. Ama aynı zamanda Osman'ı, büyük yeteneklerine karşın, Büro'nun tüm çarklarını daha iyi tanınması için Büro'da da tutmak gerekir.

Ve sonuç olarak da, ILO hakkında bilgisizliğin kol gezdiği ülkede, şu anda uygun bir muhabir bulmanın olanaksızlığı nedeniyle, eldeki iki elemandan, Weigert ile Osman'dan tam olarak yararlanabileceğini belirtip, her ikisine ilişkin görüşlerini şöyle anlatıyor:

"Bizi (ILO'yu, Örgüt'ü) iyi tanıyan ve büyük bir sanayi gücünün hükümetini (Almanya'yı) yıllarca Yönetim Konseyi'nde temsil eden Weigert'in, Çalışma Müşaviri olarak Ankara'da olması, büyük bir avantajdır. Türk Hükümeti nezdinde bize zarar vermeyeceğine (aleyhimize hareket etmeyeceğine) ve (Türkiye'yi) bize tanıtmaya yardım edeceğine güvenebiliriz (s. 25)... Onun, Türk yurttaşı olmadığından, çalışmalarında **ağzının sıkı olması gerekir** ve bu zorunluluk, ulusal önceliklerine bağlı bir ülkenin ILO gibi uluslararası bir kuruluş söz konusu olduğunda çok daha güçlü biçimde kendini dayatır (s. 26).

Ankara'da Osman gibi bir ulusal muhabir bulmanın olanaksızlığı karşısında, Maurette'in önerdiği çözüm şudur:

"Çalışmasını gördüğüm Osman, diyebilirim ki birinci sınıf bir iş ortağıdır (görevlidir). Bir yıl içinde, Büro ve bizi uğraştıran çalışma sorunları konusunda büyük bir bilgi edindiği gibi, Ankara hükümet çarklarını ve bunları işleten kişileri de çok iyi tanıyor. Dolayısıyla, **öncelikle Osman aracılığıyla Türk dünyasıyla ilişkilerimiz sıklaştırılmalı ve yoğunlaştırılmalıdır.** Onu Ankara'ya sürekli bir görevle göndermek ve Cenevre'de kaybetmek söz konusu değildir. En iyisi, **"gezgin muhabir"** olmasıdır. Ankara yöneticileri nezdine, "amaçsız periyodik misyonlar" çerçevesinde değil, "önceden iyice düşünülmüş bir programla", oldukça sık misyonlara gönderilmesidir" (s. 26).

Kanımcı Maurette'in, yaşamsal önem taşıdığını gözlemlediği Örgüt'ün ve kurallar sisteminin, Bakan ve Müsteşar'dan başlayarak tanınmaması karşısında yaşadığı düş kırıklığı ve şaşkınlık, çok da şaşırtıcı değildir. Doğal olarak, başlangıçtan beri varolan bu sorun, gerek 1926 misyon raporunda ve gerekse yazışmalarda sıklıkla gündeme gelmiştir. Yayın ve belge isteklerinin ve değişiminin temel nedenlerinden biri budur. Çalışma konusunda yetişmiş ve uzmanlaşmış bir yönetici kadronun olmadığı, bir sır değildir. Örgüt / Ofis, özellikle üyeliği izleyen yıllarda, salt belge değişimi yapmakla ve misyon göndermekle yetinmeyip, işleyiş, ilke ve kurallarıyla kendisini tanıtmayı amaçlayan bir eğitim programı uygulamayı düşünmemiştir.

VI. İŞ KANUNU'NUN ÇEVİRİSİ SORUNU VE UYGULANMASINA İLİŞKİN YAZIŞMALAR

İlk genel ve kapsamlı İş Kanunu'nun on yılı aşkın tasarılar döneminin sonunda çıkarılmasını izleyen aylarda yapılan yazışmaların önemli bir bölümü, Fransızca çevirisinin yaptırılması ve basılması sorununa ilişkindir.

1. Fransızca Çeviriyi Osmay'ın Yapması ve İlk Taslağı Göndermesi

İş Kanunu'nun Türkçe metni, kabul edilmesinden birbuçuk ay kadar sonra ILO'ya ulaştı. İş ve İşçiler Bürosu (İş Dairesi) Başkanı Koryürek, Mukdim Osmay'a gönderdiği **17 Temmuz 1936** tarihli ve 29890 sayılı tek cümlelik mektubuyla, "Dairemiz tarafından bastırılan 'İş Kanunu'ndan bir nüsha takdim e(tti)."

Buna karşılık, mektuptaki ek nottan anlaşıldığına göre, Fransızca çeviriyi M. Osmay yapacak ve basılmasından önce taslağı Daire Başkanı'na gönderecektir. Koryürek'in bunu anlatan ek notu şöyle idi:

"Hâmiş: Bu Kanunun fransızcaya tercümesi(nin) müsveddelerini, bastırılmazdan önce, bana göndermek lûtfunda bulunursanız pek müteşekkirci kalır ve çabucak gözden geçirerek size geri yollarım."

İş Kanunu'nun ILO Arşiv dosyasında göremediğim *Fransızca çevirisi* konusunda da birçok yazışma oldu. Osmay, Türkçe metnin iletilmesinden bir ay sonra, çevirdiği metnin ilk taslağını gönderdi. İktisat Vekâleti İş Dairesi Reisi Enis Behiç Koryürek'e yazdığı **18 Ağustos 1936** tarihli mektubunda, gecikmesinin nedenlerini açıkladı. Bunlar; Cenevre'ye döner dönmez UÇK çalışmalarının gerektirdiği teknik işler, ardından Hariciye Vekili'nin çağrısı üzerine katıldığı –20 Temmuz 1936'da imzalanan– Monreux Boğazlar Konferansı sırasında bir ay kadar kalmış olması gibi çalışmalardı. Çok meşgul olduğunu anlattıktan sonra, Koryürek'e "*İş Kanununun Fransızca tercemesini* size ancak bugün takdim edebil(dim)" dedi.

İş Kanunu'nun resmî tam metnini 17 Temmuz tarihli mektupla birlikte aldığı anımsatan Osmay, mektubuna ekli olduğunu belirttiği Fransızca çeviriye ilişkin eleştirilerin bildirilmesini rica etti:

"Terceme müsveddesi melfuttur (mektuba iliştilmiştir, eklidir). Sizi de tatmin edeceğine ümid ediyorum. Mamafih tenkide şayan göreceğiniz cihetleri bana açıkça bildirmenizi rica ederim. Bu Fransızca metin bir yandan Almancaya da terceme edilecektir. İngilizce tercemesi de bilahara (bilahere) yapılacaktır. Ben de İktisat Vekâletine bu nâçiz hizmette bulunmuş olmakla müftehirim."

Osmay, aslında gecikmeksizin yaptığı çeviri “matbaaya verileceği için” Koryürek'ten “acilen” yanıt vermesi ricasında bulundu (ILO-AR, RL 66/1/1).

Ama sonuç olarak çevirinin gözden geçirilmesi, yapılmasından çok daha uzun sürdü! Daha doğrusu, değineceğim yazışmalardan da anlaşıldığına göre, İş Dairesi Osmay'ın yaptığı çeviriyi gözden geçirmede!

2. İş Kanunu'nun Sosyal Yardımlar Faslına Tanıtılması

Ama ILO, çeviride son düzeltmelerin yapılmasını yada sonuçlanmasını beklemeden, *Informations sociales*'de İş Kanunu'na ve özellikle “sosyal yardımlar”a ilişkin genel bir tanıtım yazısının yayınlanması için hazırlığa başladı. Bunun nedeni, İş Kanunu'nun hem genel olarak, hem de üç sigorta kolu için yasa koyucuyu bağlayan bir takvim öngörmüş olmasıydı.

Gerçekten de, yasanın “Sosyal Yardımlar” başlıklı Yedinci Faslı'nda yaptığı düzenlemeler (m. 100-107), belirttiği süreler içinde, özetle şu yükümlülüklerin yerine getirilmesini öngördü:

- 1) Yasanın yürürlüğe girdiği tarihten (15 Haziran 1936'dan) başlayarak bir yıl içinde (15 Haziran 1937'ye değin) “Devlet müessesesi olmak üzere, bir İşçi Sigorta İdaresi kurulması (m. 100/2);
- 2) İşçi Sigorta İdaresi'nin, “ilk önce” yedi riskten iş kazaları, meslek hastalıkları ve annelik sigortalarını yapması (düzenlemesi);
- 3) Hükümetin de, bu üç sigorta kolunu kapsayan yasaları “en geç bu kanunun meriyetinin altıncı ayı sonuna kadar” (yani 15 Aralık 1936'ya kadar) hazırlayıp “Büyük Millet Meclisi'ne sevk(etmesi).”

Belirtmekle yetineyim ki, İşçi Sigorta İdaresi'nin kurulmasına ve bu üç sigorta koluna yönelik yasa tasarılarının hazırlanması sorunlarına ilişkin yazışma ve raporlar konusundaki süreçler de, ulusal ve uluslararası boyutlarıyla, bu düzenlemeler nedeniyle, sanki zamana karşı yarışmasına başladı ve sürdü. ILO uzmanları ve özellikle *Adrien Tixier* ile *Oswald Stein*, gerek bu düzenlemeleri gerekse öngörülen süre sınırlamalarını bildikleri ve gelişmeleri Osmay ile birlikte yakından izledikleri için, Tixier İş Kanunu'nun çevirisi üzerinde yapılacak son düzeltmeleri beklemeksizin, yasanın özellikle sosyal sigortalara ilişkin kurallarının bu bölüm uzmanlarınca incelenmesini istedi. ILO içinde birkaç iç yazışmaya konu olan incelemenin yapıldığı tarihte, İş Kanunu'nun Fransızca çevirisi henüz sonuçlanmış değildi.

3. Çeviri Taslağına İlişkin Görüş Bildirmenin Gecikmesi

Osmay'ın, Koryürek'e yazdığı 18 Ağustos tarihli mektubundan ikibuçuk ay kadar sonra gönderdiği **28 Ekim 1936** tarihli mektubundan anlaşıldığına

göre, İş Dairesi yaptığı Fransızca çeviri taslağı konusunda herhangi bir görüş bildirmiş değildir.²⁰

Oysa ILO'da, çevirinin provaları basılmıştır. Osmay, varsa, bu görüşlerin “bir an evvel bildirilmesini istemiş, çeviriyle ilgili “bazı mülâhazalar varsa bunları memnuniyetle karşılayacağı(nı)” da eklemiştir (ILO-AR, RL 66/1/1).

4. Osmay'ın Uygulama Hazırlıkları Konusunda Bilgi İstemesi

Öte yandan Osmay, “bu sıralarda fazla meşgul bulunduğ(u) tahmin” ettiği Koryürek'ten, ILO'da kendisine yöneltilen sorular ve okuduğu gazetelerdeki haberlerin yetersizliği nedenleriyle, İş Kanunu konusunda yapılan hazırlıklarla ilgili bilgi vermesi ricasında bulundu:

“Gazetelerde memleket dahilinde yaptığımız tetkiklerin akislerini okudum. Maalesef, bunlarda benim gibi iş meseleleriyle yakından alakadar olanları tenvir edecek vuzuh (aydınlatacak açıklık) yok. Diğer taraftan, *İş Kanunu mucibince yapılmakta olan hazırlıklar ve teşkilat hakkında ara sıra sualler karşısında bulunuyorum*. Bu sualler yalnız Büro'daki refiklerimden (arkadaşlarımdan) değil, aynı zamanda İş Konferanslarına iştirak eden muhtelif hükümet, işçi ve işveren muhahaslarından da (delegelerden de) geliyor. Münasip bir fırsatta beni de biraz malûmat ile techiz ederseniz (bilgiyle donatırsanız) pek minnettar olurum.”

Osmay, ivedi bilgi ricasında bulunduğu mektubuna yanıtın gecikmesi, yani yanıt verilmemesi üzerine, Koryürek'e yeni bir mektup daha gönderdi. **23 Kasım 1936**'da yazdığı ve bir gün sonra Ofis'ten postaya verilen mektubunda, 28 Ekim tarihli mektubunu anımsatarak, İş Kanunu'nun provaları basılan Fransızca çevirisi hakkındaki görüşlerini bir kez daha sordu. Yasa çevirilerinin basılmasının bu yılın bütçesi kapsamında olması ve buna ilişkin hesapların yıl sonundan önce kapanması nedeniyle, basım işinin “beş on gün içinde” sonuçlanmasının ısrarla istendiğini anlatarak, “yakında haber almak ümidi” taşıdığını eklemeyen edemedi.

Koryürek'e; çeviriyi gözden geçirme olanağı bulamamışsa, “metnin burada bir defa daha gözden geçirildikten sonra tab'ma (kendisinin) de muvafakat edeceğini” tahmin ettiğini, ILO'daki ilgilileri “bir hafta on gün (daha) bekle-

²⁰ Osmay, bu mektubundan bir gün önce Weaver'a yönelik “27/10/36” tarihli iç yazışma notunda; bir yandan “İş Dairesi Reisi Enis Koryürek'ten İş Kanunu'nda öngörülen örgütlenme konusunda bilgi istemesi”, öte yandan da “olası gözlemleri için kendisine verdiği Fransızca çevirinin geri gönderilmesinin (çeviriyle ilgili itirazlarını, önerilerini bildirmesinin) rica edilmesi” için mektup yazılması önerisinde bulundu (RL 66/1/1).

teceğini”, taslak çevirinin “bir iki yerin(d)e” kendisinin de “birkaç ‘retouche’ yaptı(ğın)” anlattı.

5. “İşlerim Başımdan Aşmıştır”

İş Dairesi Reisi Koryürek, ikinci uyarı mektubu üzerine gönderdiği **26 Kasım 1936** tarih ve 426/50923 sayılı mektubunda; Osman’ın mektuplarına yanıt vermekte gecikmesini, “bu günkü vaziyette işlerim başımdan aşmıştır” diyerek açıkladı. Çeviri konusunda, “biraz imkân bulur bulmaz tercümeleri mutalaaları(y)la birlikte göndermekte gecikmeyeceği(ni)” bildirdi.

Fransızca çeviri için teşekkür eden Koryürek, “Tercümenin güzelliği pek tabiidir” dedikten sonra, “bazı tabirlerin mefhumu üzerinde tevakkuf etmeğe (durmaya) ve bunları o bakımdan tavih etmeğe (düzeltmeye) lüzum” bulunduğunu belirtti.

Osman’ın İş Kanunu’nun uygulamaya konulması hazırlıkları konusunda istediği bilgilerle ilgili olarak da, “şimdilik *‘İş Kanunu Hazırlık Faaliyetine Müteallik Umumi Talimat’*tan bir nüsha takdim et(tiğini)” bildirmekle yetindi.²¹

T. C. İktisat Vekâleti İş Dairesi Reisi Enis Behiç Koryürek, ILO Direktörü Butler’e gönderdiği **6 Şubat 1937** tarihli ve 189/6136 sayılı Fransızca mektubunda, önce İş Dairesi’nin kuruluş ve görevleriyle ilgili bilgileri anımsattı ve ILO ile ilişkilerin yasanın uygulanması evresinde taşıdığı özel önemi şöyle vurguladı:

“İktisat Vekâleti bünyesinde kurulan **İş Dairesi, 1 Kasım 1936’dan beri çalışmaya başlamıştır**. Görevi, 15.6.1937 tarihinde yürürlüğe girecek İş Kanunu’nun uygulanması amacıyla hazırlık çalışmalarını gerçekleştirmek ve çalışmaya ilişkin ulusal ve uluslararası tüm sorunları incelemektir.

Yasanın yayınlanmasını öngördüğü yönetmeliklerin (tüzüklerin) hazırlandığı bu yoğun dönemde, ***ILO ile ilişki kurmaya özel bir önem veriyoruz (ilgi gösteriyoruz).***”

Koryürek bu mektubunda, ayrıca belirteceğim gibi, ILO ile kurulacak ilişkinin en önemli yönlerinden birini oluşturan ILO’ya istediği *bilgileri sunma* ve ILO’nun üç ayrı liste olarak hazırladığı *yayınlarından edinme* konusuna da değindi. Ama çeviriden söz etmedi!

²¹ 10 maddeden oluşan bu Talimat, “29/9/1936 tarihli ve 2/5375 numaralı İcra Vekilleri Heyeti kararı üzerine” onandı (İVİD, 1936).

Ertesi yıl, 27 madde olarak yeniden düzenlenen, “İş Dairesi’nin İş Kanunu’nun tatbikatını temin ve takip vazife ve salahiyetlerine müteallik umumi talimatname” başlıklı metni, İcra Vekilleri Heyeti’nin 3/7/1937 tarihli ve 2/7030 numaralı kararıyla onandı (İVİD, 1937).

6. Çeviride Göze Çarpan Aykırılıklar Olması

İş Dairesi Reisi Koryürek, Osmay'ın bir ay içinde yaptığı çevirinin kendisine gönderildiği 18 Ağustos 1936'dan ancak yedi ay kadar sonra Mukdim Osmay'a yanıt verebildi. Ama bu, Osmay'ın beklediği yanıt değildi.

22 Mart 1937 tarih ve 138/13678 sayılı mektubunda, İş Kanunu'nun çevirisine ilişkin yanıtının “arzu(suna) rağmen, gecikmesinden dolayı” Osmay'ın kendisini “mazor görmesini rica” eden Koryürek, çeviride bazı sorunlar olduğunu ve bir süre daha üzerinde çalışacaklarını bildirip, şu açıklamalarda bulundu:

“Büyük ve teşekkürle şayan kıymetli bir emekle yapmış olduğunuz *tercüme*, arzunuz veçhile, ehemmiyetli bir surette gözden geçirilmektedir. (...) tercümenizin bazı noktalarında, (...) az çok aykırılıklar göze çarpmıştır. Muhtelif işlerimiz arasında bu tercüme ile iştigalimiz kısa bir müddet daha sürecek ve size, rötuş edilmiş bir metin her halde *Nisan ayının ilk yarısında gönderilebilecektir.*”

Böylece, Osmay'ın geçen yıl 18 Ağustos'ta gönderdiği Fransızca çeviri üzerindeki düzeltme ve değişiklikler, aradan sekiz ay geçtikten sonra ILO'ya gönderilebilecektir!

“Gönderilecektir” denilmiştir ama, Arşiv dosyasında bulunan belgeler arasında ne düzeltilmiş çevirinin gönderildiğine, ne de Osmay tarafından alındığına ilişkin bir mektup yada iç yazışma notu vardır! Dolayısıyla, çevirinin düzeltilmiş metni de yoktur!

Bana iletilen TDA belgeleri arasında da, yazışmaların doğrudan Osmay ve Koryürek arasında yapılmış olması nedeniyle, bu konuya ilişkin herhangi bir yazışma bulunmamaktadır.²²

7. Direktör'ün Yıllık Raporu

Butler, 3-23 Haziran 1937 tarihlerinde yapılan 23. Konferans için hazırladığı yıllık raporda; geride kalan son altı yılda, ekonomik krizin sosyal ilerlemeyi kesintiye uğratmadığının gözlemlendiğini belirtti.

Örneğin Yakın-Doğu'da da, son yıllarda sosyal mevzuatın sanayileşmeyle birlikte ilerlemesi için büyük çabalar gösterildiğini, “*Türkiye’de tam bir İş Kanunu’nun yürürlüğe konulduğunu*” belirtti (BIT, 1937a: 59).

²² *Série législative*'de yaptığım taramada, İş Kanunu'nun Fransızca metninin, 1939'da Cenevre'de basılan, II. Bölüm, Cilt XVII-1936 sayısının 1479-1522. sayfalarında yayımlandığını saptadım (BIT, 1939e). Bu cildin I. Bölümü ise, 1938'de yayımlandı.

Kuşkusuz- İş Kanunu'nun Fransızcası sonunda yayımlandı. Ama Arşivde, Osmay'ın yaptığı çeviri metninin orijinali bulunmadığından, bunca bekletildikten sonra yapılan düzeltmelerin neler olduğunu saptayamadım!

Raporda bildirildiğine göre, ilk iş müfettişleri (iş teftişi) toplantısından sonra, Mayıs 1937'de Viyana'da düzenlenecek konferansa davet edilen ülkeler arasında Türkiye de bulunmaktadır (s. 60).²³

VII. GENEL DEĞERLENDİRME

İş Kanunu Lâyhaları, tasarılar döneminin 1920'li yılları kapsayan ilk kesitinde olduğu gibi 1936 İş Kanunu'nun kabul edilmesi öncesinde de, ILO ile artık Temmuz 1932'den itibaren "Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi" olan Türkiye arasında çok sayıda yazışma konusu oldu.

Bu yazışmalardan 109 maddelik ilk tasarıya ilişkin olan mektuplar; hazırlanan metinle birlikte ziyaret edilip görüşme yapılan ILO'nun istek ve ricasına, gerektiğinde Fransızca çevirisinin ILO'da yap(tır)ılabileceği sözünün verilmiş olmasına karşın, henüz 192 maddelik bir metne dönüşmediği 1931 sonlarına yaklaşırken tasarının Türkçe metninin ve/yada Fransızca çevirisinin gönderilmemiş olması, ILO'nun sunduğu bu teknik yardım olanağının nedense değerlendirilmediğini göstermektedir.

Hazırlanan tasarıların uluslararası sözleşme ve tavsiyelere uygunluk yönlerinden incelenmesi ve gerektiğinde Fransızca çevirilerinin yapılması konularında "her zaman Hükümetin hizmetinde" olduğunu sıklıkla anımsatan ILO'nun 1932 tasarısı konusunda yaptığı temelde olumlu değerlendirme, altı çizilecek önemdedir: Tasarı; bazı sözleşmelerin onaylanmasına olanak veremeyen kimi uyumsuz ve aykırı düzenlemeler içermekle birlikte, ilkece modern iş mevzuatında benimsenmiş eğilimlerle uyumludur. Bu aykırılıklar, yasalastırılmasına engel sayılmamalıdır. Bütün olarak değerlendirildiğinde, çok sayıda Örgüt sözleşme ve tavsiyesine uygun görünmektedir. Örneğin, işsizlik, kadınların ve çocukların gece çalışması ve iş kazaları sigortası ile ilgili sözleşmelerin onaylanması olanaklıdır.

Kısacası, bu içeriğiyle 1932 tasarısı, işçileri koruyucu dikkate değer bir "anıt" oluşturur.

Ancak ILO'nun; tasarılar sürecinin sonuncusu olan ve gerek 1932 tasarısında ve gerekse 161 maddelik Fransızca tasarıda öngörülen sendika hakkına yer vermeyen, grev ve lokavtı yasaklayıp zorunlu uzlaştırma ve hakem sistemi öngören bir yaklaşım benimseyen 1934 tasarısı için hükümetin "vereceği bil-

²³ Türkiye, 24-28 Mayıs 1937 tarihlerinde Viyana'da gerçekleştirilen İş Teftişi Hizmetleri Temsilcileri 2. Bölgesel Konferansı'na, Ofis Yardımcı Direktörü'nün 13 Ocak 1937 tarihli ve SA 1003/2 sayılı mektubuyla davet edildi.

Konferans'a "müşahit" olarak katılan Viyana Elçilik Sekreteri *Orhan Tahsin Günden*'in hazırladığı 3 Haziran 1937 tarihli 7 sayfalık bir rapor, Viyana Elçiliği'nin 4 Haziran 1937 tarihli ve 6563/115 sayılı mektubuyla Hariciye Vekâleti'ne sunuldu (TDA).

giyi bekleyen bir tutum” izlemiş olmasını, önceki tutumlarıyla bağdaştırma olanağı yoktur. İncelediğim Arşiv dosyalarından anlaşıldığına göre, özellikle tasarının Danıştay’da incelendiği ve Meclis komisyonlarında bekletildiği neredeyse iki yıl boyunca, ne tasarı metnini ve çevirisini istedi, ne de sürecin hangi aşamada bulunduğunu sordu. Türkiye’nin Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi bir devlet niteliği taşıdığı bu zaman kesitinde, ancak İş Kanunu’nun kabul edilmesinden bir yıl önce, 1935 İlkbaharında, İstanbul ve Ankara’da Maurette misyonu gerçekleştirildi.

ILO-Türkiye arasında “doğrudan” ilişkilerin geliştirilmesinde yeni bir adım olarak 1933 İlkbaharında Türkiye’ye gelen, önceden belirtilmiş olmasına karşın İktisat Vekili ve TBMM Başkanı ile görüşemediği anlaşılan Weaver’ın misyon izlenimleri arasında vurguya değer nokta, İş Kanunu Lâyhası’nın yasallaşması ile hükümet yetkilileriyle yaptığı görüşmelerde ele alınan konulardan birini oluşturan “sözleşmelerin onaylanması sorunu” arasında kurduğu anlaşılabilir bağlantıyla ilgilidir. Hükümetin onaylayacağı sözleşmeleri belirleyebilmesinin İş Kanunu’nun kabul edilmesine bağlı olduğu yolunda dile getirdiği görüş, kanımca onaylanan ilk sözleşmeden başlayarak benimsendiği söylenebilecek onay politikasının habercisi gibidir.

Uyum ve uygunluk sağlanmasının, sözleşmelerin onaylanmasının önkoşulu olduğu/olacağı görüşüne katılma olanağı yoktur. Çünkü, öngörülen denetim sisteminin özü ve sözünün gereği olarak, önce sözleşmenin onaylanması ve onayın tescil edilip uluslararası hukuk alanında bağlayıcılık kazanması, ardından ilk ayrıntılı raporun hazırlanıp gönderilmesi, sonra da raporun “uygunluk denetimi” yapmaya yetkili organ sıfatıyla Uzmanlar Komisyonu’nca incelenerek yasanın onaylanan sözleşmelerle uyumsuz kurallarının açık ve somut biçimde belirlenmesi için geçecek zaman sürecinde de aykırı kuralları değiştirme olanağı vardır.

İş Dairesi’nde Mesai Müşaviri olarak çalışan Weigert’in 46 sayılı sözleşmenin onaylanarak yükümlülük üstlenmenin ertelenmesi konusunda yaptığı önerinin, maden kömürü üretiminin düşmesi tehlikesi ile işçilerin çoğunun köylülerden, dolayısıyla geçici işçilerden oluştuğu gerçekleri göz önüne alınarak ileri sürülmüş olmakla birlikte, dayandığı temel düşüncenin tartışmaya açık olduğuna, onay için önce yasa ve uygulama düzeylerinde uyum sağlanması gerektiği görüşüne katılmadığımı bir kez daha belirtmek isterim.

On yıl arayla ve ikinci misyonunu İş Kanunu Lâyhası’nın Meclis’e sunulduğu sırada gerçekleştiren Maurette’in, Türkiye’nin Örgüt üyeliğinin üçüncü yılında yaptığı yüzyüze konuşmalara dayanan saptamalarından özellikle ikisi, doğruluğu bir yana, çarpıcı olduğu kadar düşündürücüdür de.

İlki; Ankara'da, en üst düzeydeki politikacı ve yöneticiler için de geçerli olmak üzere, Örgüt'ü özüyle ve kendine özgü yapı ve yöntemleriyle bilen ve tanıyan kişiler sayısının, bir elin parmaklarından da az olmasıdır: Şükrü Kaya, Müşfik Selami, Tevfik Rüştü ve bir de Şükrü Saracoğlu.

Kanımca, Maurette'in yaşamsal önem taşıdığı Örgüt'ün / ILO'nun ve kurallar sisteminin, Bakan ve Müsteşar düzeyinde bile bilinmemesi karşısında uğradığı şaşkınlık da, bir o kadar şaşırtıcıdır aslında. Özellikle, 10 Eylül 1932'den beri İktisat Vekili olan ve aynı sıfatla 1921 Ereğli Kömür Havzası Yasalarını "anti-empyralist" bir yaklaşımla savunan (Gülmez, 1995: 109-119) *Celâl Bayar*'ın da bilgisizler arasında sayılması, gerçekten hem şaşırtıcı, hem de "sosyal"e uzaklığı açısından çarpıcıdır. Milletler Cemiyeti'ne üyelik sürecinin başladığı sırada İktisat Vekili olan Bayar, üyeliğin ilk yıllarında Konferans'a katılmamıştır. Bayar, 1 Kasım 1937'ye değin İktisat Vekili ve bu tarihten 25 Ocak 1939 tarihine değin Başvekil olduğu dönemlerde de, Konferanslara katılmış değildir.

Doğal olarak, birbirini destekleyen bilgisizlik ve ilgisizlik sorunu ne yenidir, ne de İktisat Vekili ile sınırlıdır. Çalışma konusunda yetişmiş ve uzmanlaşmış bir yönetici kadro bulunmadığı, bir sır değildir. Daha önemlisi, gerek İş ve İşçiler Bürosu ve gerekse İş Dairesi görevlilerinin uzmanlaşması da düşünülmüş ve istenmiş değildir. Başlangıçtan beri varolan bu sorun, gerek Maurette'in 1926 misyon raporunda ve gerekse kimi mektup ve iç yazışma notlarında sıklıkla gündeme getirilmiştir. Yayın ve belge isteklerinin ve değişiminin temel ve haklı nedenlerinden biri budur.

Öte yandan ILO'nun da, bu konuda yaptığı saptamaları raporlara yazmakla, belge değişimi yapmakla ve misyon isteklerini karşılamakla yetinmemesi gerekirdi. Örgüt'ü işleyiş, ilke ve kurallarıyla tanıtmayı amaçlayan başka bir çözüm üretmeli, salt belge ve yayın gönderilmesi temeline dayalı bir işbirliğinin yeterli olamayacağını öngörmeli, örneğin yönetici kadroya yönelik olarak Ankara'da yada Cenevre'de kısa süreli bir eğitim/staj program(lar)ı uygulamayı düşünmeliydi. Nitekim Maurette, "Örgüt'ün yöntemlerini öğrenmeye başlamak amacıyla, ILO ile Türk Hükümeti arasında işbirliği biçimleri olarak *"ILO'ya (Ofis'e) stajyerler gönderilmesi"* önerisinde bulunmuştu. 1926'da sıraladığı dört öneriden biri buydu, ama uygulamaya konulmadı. Bunun nedeninin, ILO değil Türkiye olduğu anlaşılıyor. Çünkü Maurette, bu önerisinin, adını vermediği üst düzey "muhatabını gülümsettiğini" belirtti. Misyon notlarına, elyazısıyla eklediği bir cümleden, aynı şekilde, "Uluslararası Çalışma Konferansı'na bir davet(in) de" (s. 2), görüştüğü kişileri gülümsettiği anlaşılıyor.

Maurette'in, Weigert'in yaklaşımıyla ilgili olan ve ilki gibi kendisini şaşırtan ikinci saptaması, İş Kanunu Lâyhası'nın sekiz saat olarak öngördüğü günlük iş süresinde kademeli bir uygulamaya geçilmesini, "tam bir devrim içinde" olan bir hükümete "evrimci bir mevzuat" önermiş olmasıdır. Maurette'in bir başka yerinde gözlemi, Weigert'in Ankara'da bulunmasının ikinci ayında, hükümet ve yönetim çevreleriyle zorunlu olan ilişkileri kuramamış olmasıdır. Bunun için önerdiği çözüm, Weigert'in ILO'da henüz ikinci yılını bile doldurmamış olmasına karşın "deneyimli bir uzman" olarak tanımladığı Osmay ile ilişkiye geçirilmesinin sağlanmasıdır. Örgüt'ün dış görünüşü değil özü konusunda yaptığı "büyük bilgisizlik" saptamasıyla ilgili olarak aynı zamanda Örgüt'ü / ILO'yu da sorumlu tutan Maurette, çalışmasına tanık olduğu ve takdir ettiği Osmay'ı "gezgin muhabir" olarak görevlendirme önerisinde bulundu.

Kabul edilen ve Osmay'ın, *Informations Sociales*'de gecikmeden yayınlanmasını sağlamak amacıyla istek üzerine bir ay içinde çevirisini yaparak gözden geçirilmesi için Ankara'ya gönderdiği ve baskı provalarını beklettiği çeviri konusunda bir türlü yanıt alamaması, iş yoğunluğundan mıdır, yoksa başka nedenleri de var mıdır?

İş Kanunu'nun kabul edilmesini izleyen aylarda, İş Dairesi'nin karşı karşıya olduğu yasa kaynaklı yükümlülükler, kuşkusuz ki çoktur. Ne var ki yapılacak olan iş, çevirinin gözden geçirilmesidir. Üstelik, daha önce yapılmış 161 maddelik bir Fransızca tasarı metni de vardır. Dolayısıyla, 3008 sayılı İş Kanunu'nun, özellikle toplu iş ilişkileriyle ilgili yaklaşım ve içeriği yönlerinden, ILO'nun bir "anıt" olarak nitelediği 1932 tasarısından ve bunu temel alan 161 maddeli Fransızca tasarıdan büsbütün farklı olması, ILO'nun olası eleştirilerine yol açacağı kaygısının duyulduğunu düşündürmektedir. İş Kanunu Lâyhaları sürecinin en önemli ve en "kritik" son yıllık kesitinde, Türkiye açısından ILO'nun devre dışı bırakılmış ve ILO açısından da suskun kalmış olması, 1932 tasarısı ile 1934 tasarısı arasındaki belirttiğim yaklaşım farklılığı olabilir. Oysa, böyle bir yersiz kaygı yüzünden, çevirinin gözden geçirilmesinin önce olabildiği kadar geciktirilmesi ve sonra da yerine getirilmemesi anlamsızdır, çünkü ILO'nun Osmay'ın çevirdiği metinden bilgisinin olmadığı düşünülemez.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Üyeliğe Doğru İlk Düşünceler ve Gözlemci Delegation Dönemi (1920-1932)

Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üyeliği sorunu, ILO-Türkiye İlişkilerinin ilk yıllarından başlayarak, gerek Hariciye Vekâleti ile Uluslararası Çalışma Ofis'i arasındaki mektuplarda ve iç yazışma notlarında, gerek bir ILO uzmanının 1920'li yılların ortalarında gerçekleştirdiği kısa süreli ilk Türkiye misyon raporunda ve gerekse ILO Direktörü'nün Konferans'a sunduğu yıllık raporlarda, kimi zaman satır aralarında olmak üzere, değinilegelen bir konu oldu. Albert Thomas, Milletler Cemiyeti'nin ilk (kurucu, asıl) üyeleri arasında yer almadıkları için Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi olmayan önemli devletleri 1920'li yılların ilk yarısında Konferanslara sunduğu raporlarında sıralarken Türkiye'yi de unutmadı.

Bu bağlamda, daha gerilere giderek, Lozan Antlaşması görüşmelerinin başlamasından kısa bir süre önce Cenevre Konsolosu'nun "Osmanlı İmparatorluğu Ticaret ve Ziraat Vekâleti'nin talimatı üzerine ILO'ya gönderdiği, Türkiye Genel Konsoloslugu antetli bir mektupta cümle arasına sıkıştırdığı – ilk bölümde değindiğim– ifadeyi anımsatmak olanaklıdır. Kuşkusuz, doğrudan "Uluslararası Çalışma Örgütü üyeliği"nden söz edilmemiş olsa da, bundan bağımsız olmayan Milletler Cemiyeti'ne üyelik sorununun Lozan Antlaşması görüşmelerinin ilk aylarında tartışılmış olması daha önemlidir. Ne var ki izleyen yıllarda, 1926 Maurette misyonuna değin, Lozan tartışmalarında dile getirilen açıklıkla üyelikten artık söz edilmedi.

Üyelik sürecinin "resmî olmayan" evresinin başlangıcında, Konferans delegelerinin yetkilerine yönelik itirazları inceleyen Yetkileri Denetleme Komisyonu da devreye girdi. Üyelik sürecinin bu aşaması, ilk kez 1927 Genel Konferansı'nda *Şükrü Bey'in* "gözlemci delege" olarak katılımıyla gerçekleşmiş olmakla birlikte, önceki yıllarda birçok yazışma ve değerlendirmeye konu olmayı sürdürdü. Üstelik yazışmalar arasında, 1927 Konferansı'ndan iki yıl önce, Cenevre Konsolosu'nun 1925 Konferansı'na eşitle birlikte katılacağını bildirdiği bir mektubu da vardır.

“Örgüt’ü tanıma ve üyeliğe göz kırpmaya yılları” olarak tanımlanabileceğini düşündüğüm “gözlemci delegelik” evresi beş yıl sürdü. Türkiye’nin 18 Temmuz 1932’de Milletler Cemiyeti’ne katılması dolayısıyla Örgüt üyeliğini de kendiliğinden kazanmasıyla noktalandı ve ayrıca ele aldığım “resmî üyelik” dönemine geçildi.

Ne var ki Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne üyeliği, gözlemci delegelik uygulamasının başla(tıl)ması öncesinde de, Lozan Konferansı’nın açıldığı günlerden başlayarak gündemde olan bir sorundu. Üstelik, en yetkili ağızlardan doğrudan anlatımlarla ve kuşkusuz hükümet adına dile getirilmişti.

Bu nedenle, iki Örgüt’ün kurucu belgelerinde öngörülen üyelik ve kazanılmasıyla ilgili kuralları anımsatarak, sorunu tarihsel akış ve bütünlüğü içinde inceleyebilmek için, MC’ye üyelik konusunda *Lord Curzon-İsmet Paşa* arasında geçen “polemik” nitelikli tartışmalara çok kısa değinmekle yetineceğim.

Türkiye’nin, 1932 yılına değin, 1. Dünya Savaşı sonrasında iki yeni uluslararası kuruluşu olan Milletler Cemiyeti’ne ve Uluslararası Çalışma Örgütü’ne neden üye olmadığı, yanıtı hiç de kolay olmayan çokboyutlu bir sorundur aslında.

I. LOZAN KONFERANSI’NDA MİLLETLER CEMİYETİ ÜYELİĞİ SORUNU

Türkiye’nin, kuruluşu “hukuksal” olarak Versay Antlaşması’nın yürürlüğe girdiği 10 Ocak 1920 tarihinde gerçekleşen Milletler Cemiyeti’ne üyeliği sorunu, Lozan Konferansı başlarında gündeme geldi, daha doğrusu getirildi. Lozan Konferansı Türkiye Heyeti Başkanı İsmet Paşa’nın ağzından, önce üyelikten söz etmeksizin genel bir dille, sonra da gerçekleşeceği tarih Konferans sonunda imzalanacak yeni Antlaşmayla sağlanacak “barış”a bağlı olmak üzere, kararlı bir dille ilk resmî ama “politik” bir açıklama yapıldı.

1. Lord Curzon’un ve İsmet Paşa’nın Açıklamaları

Üyelik sorunu, açılış toplantısı 20 Kasım 1922 tarihinde “Casino de Montbenon”da yapılan Lozan Konferansı’nın “azınlıkların korunması sorunu”nun görüşüldüğü ve Lord Curzon’un Başkanlığını yaptığı 12, 13 ve 14 Aralık 1922 ile 9 Ocak 1923 tarihlerinde gerçekleştirilen oturumlarında, bu sorunla bağlantılı olarak gündeme getirildi ve tartışıldı.

Lord Curzon, 12 Aralık 1922 Salı günü saat 16:00’da Ouchy Şatosu’nda başlayan ilk oturumda (Meray, 2001: 180-189), Avrupa devletlerinin umudundan söz edip geri çevrilmemesi çağrısında bulunarak, Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne girmesi konusunda umut veren bir dille şunları söyledi:

“... *barış yapıldığı zaman, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girmek için başvuracağı ve gerçekten de Cemiyete kabul edileceği, Avrupa Devletlerinin sürekli umudu olmuştur.* ... Ben Türk Temsilci Heyetini, bu bakımdan olduğu kadar başka bakımlardan da, böyle bir düzenlemeyle kazançlı çıkıp çıkmayacağını çok ciddi olarak düşünmeğe ve ... bunu hafife alıp reddetmemeğe çağırırım” (s. 182-183; bu ve izleyen vurguları ben yaptım).

Curzon'un, “Gerek Türkiye’de gerekse Yunanistan’da kalacak azınlıkların korunması” amacıyla sıraladığı önlemlerin dördüncüsü ve sonuncusu, azınlıkların korunması için oluşturulacak organlarla ilgiliydi. Curzon’a göre, bu konudaki en uygun çözüm, Türkiye’nin katılacağı Milletler Cemiyeti’nin görevlendirilmesi idi (s. 185).

İsmet Paşa ise, konuşmasında, Curzon’un söz ettiği azınlıkların korunmasında Milletler Cemiyeti güvencesine, Curzon’un önerisine açık, doğrudan ve olumlu bir yanıt anlamı içermeyen kısa bir anlatımla değinmekle yetindi (s. 189).

İsmet Paşa, azınlıkların korunması sorunu konusundaki genel görüşmenin sürdüğü 13 Aralık 1922 Çarşamba günü saat 11:00’de açılan ikinci oturumda; “Türk Temsilci Heyeti(nin) azınlıklara ilişkin olarak özel bir görevle görevlendirilmiş ... bir Komisyon kurulması” yolundaki öneriyi kabul etmediğini bildirdi. Daha önemlisi, Milletler Cemiyeti konusunda yanlış anlaşılan yaklaşımı, üye olma iradesi içermeyen bir söylemle, şöyle düzeltti:

“... *Her ne kadar Türkiye ile Milletler Cemiyeti arasında resmi ilişkiler yoksa da, İSMET PAŞA, Türk Hükümetinin bu Cemiyete karşı gereken saygı ve iyi düşünceler beslemekte olduğunu söyledi*” (s. 213).

Bu oturumda Curzon, Türk Hükümetinin Milletler Cemiyeti’ne karşı tutumunu yeniden gündeme getirdi. Azınlıklar konusunda sömürgeleri bulunduğunu övünerek söylediği iki Müttefik İngiltere ve Fransa’nın “ellerinin temiz” olduğunu ileri sürüp, örtük bir dille Türk Hükümeti’ni suçladı:

“*Geçen oturumda, İsmet Paşa, Türk Hükümetinin Milletler Cemiyetinden çekindiğini ... söylemiştir. Konferansda yan yana oturan M. M. Barère ile Lord Curzon, dünyanın en geniş iki sömürge imparatorluğunu temsil etmektedirler... Fransa ve İngiltere, Milletler Cemiyetine üyedirler; bununla birlikte bu iki devlet, kendi azınlıklarının Milletler Cemiyetinde sıkıntı yaratmalarından korkmamaktadırlar; çünkü, her ikisinin de elleri temizdir...*”

Bu sabah İsmet Paşa, Milletler Cemiyeti konusunda, ikinci bir cevap daha vermiş, *Türk Hükümetinin ve Türk Temsilci Heyetinin,*

Milletler Cemiyetine büyük saygı duyduğunu söylemiştir. Öyleyse, neden Cemiyetten yararlanmasınlar?” (s. 216).

Lord Curzon, Türk Temsilci Heyetine şunu salık vermeyi göze alacaktır: *Türk Temsilci Heyetinin Milletler Cemiyetine karşı ilerideki tutumunu kararlaştırması gereken an, gerçekten gelmiştir.* Milletler Cemiyeti, her zaman, Konferanstaki bütün görüşmelerin arka planında yer almıştır. (...) *Türk Hükümetinin tutumu ne olacaktır? Milletler Cemiyetine girmek, ona üye olmak, garantisinden yararlanmak istiyor mu, istemiyor mu?* (s. 217).

İsmet Paşa, azınlıkların korunması sorunu konusundaki genel görüşmenin sürdürüldüğü 14 Aralık 1922 Perşembe günü saat 10:30'da açılan oturumda yaptığı konuşmasında; Curzon'un ileri sürdüğü "temiz el" savının yanıtlanmasından başlayarak, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyeliği konusundaki yaklaşımını ve üyeliğin, Barışın gerçekleşmesinden sonra düşünülecek bir konu olduğunu şöyle açıkladı:

"... Türkiye'nin Milletler Cemiyetinden korktuğu hiç bir vakit söz konusu edilmemiştir. Yabancı istilası yüzünden yıkılıp yıkılmış olan kendi memleketlerinde çalışan Türklerin elleri, özellikle temizdir. Bu eller, hiç bir vakit, hiçbir yabancı memlekete ne saldırmış, ne yabancı bir memleket istila etmiş, ne de yakıp yıkmıştır. Türklerin ellerinin, bütün başka ellerle karşılaştırılmaktan çekinecek hiç bir şeyleri yoktur... Türk Temsilci Heyeti, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girmeyeceğini hiç bir zaman söylememiştir; tersine, Türkiye barış yapılıp yapılmaz, bu Cemiyete girmeğe hazırdır; Türkiye, o zaman, bu konuda ne düşündüğünü bildirecek ve Müttefik Devletlerin, Türkiyeyi Milletler Cemiyetinde görmek konusundaki ateşli istekleri de yerine gelmiş olacaktır" (s. 222).

Türk Temsilci Heyetinin Lozan'a "barış yapmak için" geldiğini, "herkes için hak ve adalet istediğini" bir kez daha vurgulayan İsmet Paşa, üç maddede özetlediği görüşlerinin (söylediklerinin) ilk maddesine "barışın yapılmasına" bağladığı Milletler Cemiyeti üyeliğini koydu:

"1. Türkiye barış yapılıp yapılmaz, Milletler Cemiyetine girmekle mutluluk duyacaktır" (s. 223).

Lord Curzon ise; "İsmet Paşa'nın Milletler Cemiyeti konusundaki sözlerine" ilişkin olarak, yani Türkiye'nin, belirli ve yakın dönemi anlatmayan, gün, ay ve hatta yıl içermeyen genel bir dille Barış sonrasında Milletler Cemiyeti'ne katılmaya hazır olduğu yolundaki açıklaması konusunda, üyelik için yakın dönemi anlattığına kuşku bulunmayan bir dille şunları söyledi:

Bu yüzden, Lord Curzon, Türk Temsilci Heyetinin öne sürdüğü itirazın uygulamada göz önünde tutulmayacağını ummaktadır” (s. 302).

Curzon bu görüşünü, Montagna'nın, “Ermeniler için bir Ulusal Yurt kurulması teklifi”ni Türk Temsilci Heyeti'nin reddetmesi üzerine de, bu noktada direnilmeyeceği umudunu dile getirerek, aynı anlatımla bir kez daha yineledi:

“İleride, barış yapıldıktan sonra, Türkiye Milletler Cemiyetine üye olduğu vakit, ülkesindeki nüfusun yerleştirilmesini düzenlemek için tedbirler almağa girişecektir” (304).

Görüldüğü gibi, 14 Aralık 1922'deki üçüncü oturumdan 28 gün sonra 9 Ocak 1923'te toplanan dördüncü oturumda, artık barışın yapılacağı tarihin adı değişmiştir! 14 Aralık'ta “birkaç hafta” iken, çok değil dört hafta geçtikten sonra, barışın gerçekleşeceği, kısacası Barış Antlaşması'nın imzalanacağı tarihin adı, belirsizlik ve öngörülemezlik içeren bir sözcükle “ileride” olmuştur! Bu, Lozan'ın, Paris Banliyöleri Antlaşmalarına ve onlardan biri olan Sevr'e benzemediğinin anlaşıldığını ortaya koymaktadır.

2. Bir Erken Değerlendirme

Öncelikle, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üyeliği konusunda bir saptama yapmak gerekiyor. 12, 13 ve 14 Aralık 1922 ile 9 Ocak 1923 tarihli oturumlarda yapılan görüşmeler sırasında, gerek Curzon'un gerekse İsmet Paşa'nın konuşmalarında, bu üyeliğin aynı zamanda Uluslararası Çalışma Örgütü üyeliğini de getireceğinden bir kez olsun söz edilmiş değildir.

Curzon, ilk oturumda, Türkiye'nin MC üyeliğini Avrupa devletlerinin, yani müttefiklerin bir beklentisi, İsmet Paşa'nın diliyle “ateşli isteği” olarak dile getirdi. Bu beklenti, yani Milletler Cemiyeti'ne katılma ise, umulduğu gibi “birkaç hafta içinde” değil “ileride”, barış yapıldığı”, yani Lozan Antlaşması imzalandığı (onaylanıp yürürlüğe girdiği) zaman, Türkiye'nin yapacağı başvuru ve Milletler Cemiyeti'nin de kabul etmesiyle gerçekleşecektir. Beklenti yada umut olarak dile getirilmiş olsa da, bu konuşma İsmet Paşa'yı açıklama yapma durumunda, daha doğrusu zorunda bırakmıştır. Altında yatan düşünce ise, bu oturumlarda ele alınan azınlıkların korunması sorunu konusunda en uygun organın Milletler Cemiyeti olduğudur.

Ertesi günkü oturumda İsmet Paşa bu beklentiye somut ve kararlı bir dille yanıt vermekten kaçındı. Milletler Cemiyeti için, üyelik iradesini yansıtmayan bir dille, “saygı ve iyi düşünceler” beslediğini söylemekle yetindi.

Sanyorum ki, İsmet Paşa'nın Milletler Cemiyeti'ni azınlıkların korunması için önerilen organ olarak kabul etmemiş olması, Curzon'un söyleminin değişmesinde etkili oldu. Türkiye'nin, azınlıklar konusunda “ellerinin temiz” olma-

ması nedeniyle Milletler Cemiyeti'nden çekindiğini, buna karşılık dünyanın en geniş sömürge imparatorluklarını temsil eden ve Konferans'ta temsilcileri yan yana oturan İngiltere ve Fransa'nın Milletler Cemiyeti'ne üye olduklarını ve korkmadıklarını (!) söyleyerek, Türkiye'nin bu konudaki yaklaşımını açıklamasını istedi; hatta istemenin de ötesinde, açıklama yapmaya zorladı. Bununla da yetinmeyen Curzon, Milletler Cemiyeti ile üyelik ilişkisi kurulmamasının Konferans'ın görüştüğü sorunların çözümü açısından "pek önemli bir değişiklik yaratacağını" ileri sürerek, kanımca örtük bir tehditte de bulundu.

İsmet Paşanın yanıtı, sömürgecilerin anlayacağı dilden oldu. Saldırgan ve istilacı olmayan, yakıp yıkmayan Türklerin ellerinin özellikle temiz olduğunu vurguladı. Korkmadığı Milletler Cemiyeti'ne girmeyeceği yolunda hiçbir söz söylemediğini, tersine "barış yapılır yapılmaz Cemiyete girmeye hazır olduğunu" bildirerek, bu polemige nokta koydu. Lord Curzon da, Milletler Cemiyeti'ne katılmanın, "dayatma" ve baskı yol ve yöntemlerine başvurarak yapılamayacağını anladığı Barış sonrasında, yani kendi diliyle "birkaç hafta içinde" değil "ileride" gerçekleşeceğini gördü.

3. İsmet Paşa'nın Ankara'ya Telgrafı

Lozan Konferansı Türk Heyeti Başkanı İsmet Paşa'nın, bu konuşmasından bir ay aşkın bir süre sonra Lozan'dan Ankara'ya gönderdiği 23 Ocak 1923 tarihli bir telgraf, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üyeliğinin düşünüldüğü, daha doğrusu düşünülüp bu konudaki politik tutumun belirlenmesi gerektiği konusundaki önemli belgelerden biridir.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki bu telgrafa göre, TBMM Hükümeti'ni uyarmak istediği anlaşılan İsmet Paşa, "**İngiltere'nin Cemiyet-i Akvam'a müracaat ederek Türkiye'yi davet etmeleri ihtimaline karşı Türkiye'nin hazırlıklı olması gerektiğini**" bildirdi (Ulusana, 2008: 245; vurguyu ben yaptım).¹

Kanımca bu telgraf, üç yönden önemlidir. İlk olarak, Türkiye'nin üyeliği sorununun Milletler Cemiyeti çevrelerinde görüşüldüğünü gösterir. Daha önemli ikinci nokta ise, üyeliğin "başvuru" değil "davet" yoluyla gerçekleşeceğinden söz edilmiş olmasıdır. Bu da, İngiltere'nin girişimiyle gerçekleşecektir. İsmet Paşa'nın, "davet" girişiminin İngiltere'den geleceğini belirtmiş olmasında, Milletler Cemiyeti'ne katılma konusunda Lord Curzon'un soru ve suçlamalarına yanıt olmak üzere yaptığı açıklamaların rol oynadığı düşünülebilir. Dolayısıyla, "üyelik daveti"nin ilk kez 1932'de düşünülen ve/yada dile getirilen

¹ BCA, TBMM-KMM, d.400-129,f.k.30.10.0.0,y.n.218.472.29.

bir yol olmadığı söylenebilir. Türkiye'nin yaklaşımına ilişkin üçüncü nokta da, Türkiye'nin olası bir davete karşı "hazırlıklı olması gerektiği" uyarısıdır.

Yakın döneme ilişkin bir uyarı olduğunu düşündüğüm "hazırlıklı olma", hükümetin bu sorunu gündemine almasını ve olası bir "üyelik daveti" önerisine vereceği yanıtı hazırlamasını, politikasını belirleyip kararını oluşturmasını içerir.

4. Mustafa Kemal ve Milletler Cemiyeti Üyeliği

Mustafa Kemal, TBMM'nin yeni yasama dönemi açılışlarında yaptığı konuşmalarda, gerek doğrudan Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katılması, gerekse bu sorunla bağlantısı olan SSCB ile ilişkiler ve Lozan Konferansı ve Antlaşması konularındaki görüşlerini belirtti.

1 Mart 1922'de, I. Dönem 3. Yasama yılı açış konuşmasında, SSCB ile 16 Mart'ta imzalanan Dostluk Antlaşması için şunları söyledi:

"... 16 Martta Moskova'da bir dostluk anlaşması imzalandık. Bu anlaşma ile, *emperyalizmin şiddetli saldırılarına hedef olan iki devlet arasında doğal nedenlerle oluşan dayanışma*, hukuki bir şekilde de belirlendi...

Tam ve gerçek bağımsızlığımızı açık ve samimi şekilde ilk önce kabul ederek, bize barışma elini uzatan Rus Şuralar Cumhuriyeti ile dostluk bağlarımızın kuvvetlendirilmesi dış politikamızın temelidir" (TBMM Tutanak Dergisi, D. 1, C. 18, Sa. 2).

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin II. Dönem, 2. yasama yılında 1 Kasım 1924 tarihinde yaptığı açılış konuşmasında; Milletler Cemiyeti'nin benimseyip uygulaması gereken politika ve ilkelere de değinerek, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üyeliği konusunda İsmet Paşa'nın Lozan Konferansı'nda yaptığı açıklamaları doğruladı. Katılmanın, Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonra öngörülen bir nokta olduğunu söyledi ve beklentilerini de belirtti:

"Efendiler(,) ... *Muahedelerin mevkii meriyete vaz'ından sonra Cemiyeti Akvama, Türkiye Cumhuriyetinin de duhulü derpiş olunacak bir noktadır*. Biz cemiyeti akvamin kavilere vasitai tahakküm olmıyarak milletler arasında ahenk ve müvaneseti temin, ihtilafatı hak ve adil dairesinde tetkik ve halle medar olacak bir müessese halinde tecelli ve inkişaf etmesini temenni ediyoruz (TBMM ZC, 1340 [1924]: s. 6; vurguyu ben yaptım)"

Kuşkusuz, Mustafa Kemal'in yukarıda yürürlüğe girmesinden söz ettiği antlaşmaların başında Lozan Antlaşması gelmektedir. Türkiye'nin Milletler

Cemiyeti'ne girmesi, artık Lozan'ın yürürlüğe girmesini izleyen dönemde ön-görülebilecek bir noktadır, konudur.

Bu anlatım, İsmet Paşa'nın Lozan Konferansı görüşmelerinde belirttiği gibi, Milletler Cemiyeti'ne katılma konusunun ancak barıştan (yani Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından) sonra düşünülebileceği yolundaki açıklamasına koşuttur. İsmet İnönü, 29 Ekim 1923'te, Cumhuriyet'in ilk Başvekili olarak yaptığı kısa konuşmada bu konuya değinmedi.

II. TÜRKİYE'NİN ÜYELİĞİ SORUNU VE ILO'NUN YAKLAŞIMI

Uluslararası Çalışma Örgütü ve Ofis Direktörü, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne ve/yada Örgüt'e üyeliği sorunu konusundaki yaklaşımını, ancak Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra dillendirmeye, yazılı belgelerinde söz etmeye başladı.

1. ILO'da Üyelikle İlgili İç Yazışmalar

İncelediğim ILO Arşivi'ndeki Lozan Konferansı Dosyası'nda gördüğüm iki *iş yazışma notu* (minute sheet), Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütü üyeliği ve/yada resmî olmayan yoldan Uluslararası Çalışma Konferansı'na katılması sorununun Lozan Antlaşması sonrasında Örgüt içinde de düşünölmeye başladığının ilk ipuçlarını verir görünmektedir.

Bunlardan birincisi, Curzon-İsmet Paşa arasındaki tartışmalardan bilgiyi olan Thomas'nın, İsmet Paşa'nın telgrafından yedi ay, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından bir ay ve Antlaşma'nın 23 Ağustos 1923 tarihli ve 340 sayılı kanunla TBMM'ce "kabul ve tasdik" edilmesinden dört gün sonra Diplomatik Seksiyon Şefi Phelan'a yazdığı 27 Ağustos 1923 tarihli nottur. İkincisi de, bu nottan bir hafta sonra, altında "3.9.23" tarihinin yazılı olduğu, parafı bulunmasa da doğal olarak Phelan'a ait olduğunu düşündüğüm Thomas'nın sorusuna yanıt niteliği taşıyan, ama kuşkusuz Thomas'nın da içeriğini paylaştığı bir nottur (ILO-AR, D 600/620).

Thomas, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından bir ay üç gün sonra Phelan'a gönderdiği "Cenevre, 27 Ağustos 1923" tarihli ilk daktilo notta, Türkiye ile ilişkiler sorununu, geleceğe yönelik bir durum saptamasında bulunma amacı taşıyan şu sorularla ortaya koydu:

"Artık şimdi Lozan Antlaşması imzalandığına ve *Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne gelmesinden (katılmasından) söz edildiğine göre, Türkiye karşısındaki durumumuz nedir?* Bu işin neresindeyiz? Türklere ulaşmak için herhangi bir olanak (yol) var mıdır? *Ankara Hükümetine gönderilecek bir ilke mektubu yok mudur/olamaz mı?* A. T."

Bu notun altına düşülen, ikinci İngilizce daktilo notta, Thomas'ın sorusunun yanıtlandığı, Türkiye ile üyelik temeline dayanan resmî ilişkilerin kurulmasının Türkiye'nin Milletler Cemiyeti için yapacağı –zamanı şimdilik bilinmeyen– resmî başvuruya değin ertelendiği anlaşılıyor. Nota göre:

“Direktör, Meclis sonrasına değin,² Türklerin Milletler Cemiyeti'ne katılmak için başvuruda bulunup bulunmadığını öğrendiğimiz zamana kadar her tür eylemin askıya alınması gerektiğini istiyor.”

Bir hafta arayla kaleme alınan bu iki not, Lozan Antlaşması'nın imzalanması sonrasında diplomatik çevrelerde Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üyeliğinin konuşulduğu bilgisi içermesi yönünden de ilginç, ama şaşırtıcı değildir. Öncelikle, İsmet Paşa'nın Lozan'dan Ankara'ya gönderdiği telgraftaki yaklaşımı doğrulamaktadır. Kuşkusuz, ne Müttefiklerin ve ne de özellikle Thomas'ın, Milletler Cemiyeti'ne katılma konusunda yapılan Lord Curzon-İsmet Paşa tartışmalarını bilmediği düşünülebilir. Nitekim Thomas, aşağıda değindiğim 1924 raporunda, İsmet Paşa'nın Lozan görüşmelerinde yaptığı açıklamadan söz etti.

Kanımca, kısa da olsa bu notlarda, Milletler Cemiyeti üyeliğinden söz edilirken, bunun aynı zamanda kazandıracağı Uluslararası Çalışma Örgütü üyeliği konusuna hiç değinilmemiş olması, ilginç görünmekle birlikte, Antlaşma gereği olduğunun bilinmesindedir.

2. Thomas'ın Yıllık Raporları ve Üyelik Sorunu

Üyelik sorununun, gerçekleştiği 1932 Yazı öncesinde, 1923 Yaz sonlarından, yani Lozan Antlaşması görüşmelerinden başlayarak Thomas'ın gündeminde olduğu söylenebilir.

ILO Direktörü Thomas, 1924 ve 1925 yıllarında Konferanslara sunduğu yıllık raporlarında, Türkiye'nin Lozan Antlaşması'nın imzalanmasını izleyen ilk yıllarda Milletler Cemiyeti'ne üyelik sorunu konusundaki yaklaşımına değinip görüşünü belirtti.³

² Bu notta söz edilen “Meclis”, kanımca, Milletler Cemiyeti'nin üç organından biri olan ve MC üyesi devletlerin temsilcilerinden oluşan Meclis'tir, Genel Kurul'dur (Assemblée/Assembly).

³ Albert Thomas, 18 Ekim-3 Kasım 1922 tarihlerinde yapılan 4. Konferans'a sunduğu yıllık raporunda da, “... egemen devletlerden Örgüt'te üye bulunmayan devletler (ABD, Meksika, Rusya, Sovyet Cumhuriyetleri ve başka bazı küçük devletler) arasında, Türkiye'nin de bulunduğunu belirtmekle yetindi (BIT, 1922a: 632).

Temelde üye olmayan devletlerin sayılmasıyla sınırlı olan bu “rutin” anlatım ve bilgi, izleyen raporlarda da yinelenmiştir.

a. 1924 Raporu

Thomas, 16 Haziran-5 Temmuz 1924 tarihleri arasında yapılan 6. Konferans'a sunduğu yıllık raporunda, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyeliğine yaklaşımının olumlu nitelik taşıdığı yolunda bir görüş dile getirdi. İsmet Paşa ve Mustafa Kemal Paşa'nın kısa ama açık bir dille ortaya koyduğu yaklaşıma dayanan Thomas, Lozan Antlaşması'na imzaların tamamlanmasından sonra, çifte üyeliğin gerçekleşeceğini ileri sürdü:

“Son olarak, belirtmek gerektiğine inanıyoruz ki, ne Lozan Antlaşması, ne Milletler Cemiyeti Paketi ve ne de Uluslararası Çalışma Örgütü Şartı (yani Versay Antlaşması'nın XIII. Bölümü) (bir kural / düzenleme) içerse de, **Türk Hükümeti Milletler Cemiyeti hakkında elverişli (olumlu) biçimde hazırdır (düşmanlık, karşıtlık göstermemektedir). General İsmet Paşa, daha Lozan görüşmeleri sırasında, Türkiye'nin gelecekte Milletler Cemiyeti'ne girmesi ilkesini kabul etmişti. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1924'te dış politika üzerinde yaptığı konuşmada, İsmet Paşa'nın bu sözünü doğruladı. Lozan Antlaşması'nı, İtalya şimdiden onayladı, yakında İngiltere ve Fransa da onaylayacaktır. Böylece, yakında diplomatik ilişkiler kurulacaktır; umut edilebilir ki yakın gelecekte, Lozan Antlaşması yürürlüğe girdiği zaman, Türkiye Milletler Cemiyeti ve, fiilen (kendiliğinden) Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi olacaktır**” (BIT, 1924a, vol. I: 32; vol. II: 682).

Thomas'ın, İsmet Paşa ile Mustafa Kemal Paşa'nın değindiğim konuşmalarına göndermeler yaparak, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyeliğine ilkece karşı (muhalif) olmadıklarını, Milletler Cemiyeti'ne ve sonuç olarak, her ikisi de açıkça söz etmemiş olsa da Örgüt'e üyeliğin Lozan Antlaşması'nın onaylanıp yürürlüğe girmesinden sonra ve yakın bir gelecekte gerçekleşebileceği umudunu dile getirmiş olması, kanımca iki yönden dikkate değer görünmektedir.

Birincisi, Türkiye'nin Örgüt üyeliğinin, MC Paketi ile Versay Antlaşması'nın XIII. Bölümünde öngörüldüğü gibi, Milletler Cemiyeti'ne üyelik yoluyla kazanılacak olmasıdır. Daha önemli olan ikincisi ise, Lozan Antlaşması'nı imzalamış olan Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyeliği için olumlu bir yaklaşım içinde olduğu görüşünün ileri sürülmesidir. Kanımca Thomas'ın bu görüşü yıllık raporunda belirterek bir anlamda uluslararası kamuoyuna duyurmaktan kaçınmamış ve Örgüt adına üyeliği destekleyen bir yaklaşım içinde olduğunu açıklamış olması yönünden önemlidir. Lozan Konferansı görüşmelerine göndermede bulunmuş olması, İsmet Paşa'nın Lozan Konferansı'nda yaptığı açıklamadan ve hatta Ankara'ya çektiği telgrafın içeriğinden bilgisinin bulunduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, aşağıda belirteceğim gibi, iki yıl kadar sonra –ve özellikle Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması’nın ardından 1926’da Türkiye misyonu gerçekleştiren ve Ankara’da hükümet yetkilileriyle görüşmeler yapan Fernand Maurette, üyelik şöyle dursun Milletler Cemiyeti’nin adının bile görüldüğü Bakanların “tüylerini diken diken edecek” derecede tepki yarattığını belirtmiştir.

Bu yaklaşım değişikliğinde, daha doğrusu açıkça belirtilmesinde, hem Milletler Cemiyeti’nin 16 Aralık 1925 tarihinde aldığı olumsuz Musul kararının ve hem de 17 Aralık 1925 tarihinde Paris’te Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktı’nın imzalanmış olmasının rol oynadığı söylenebilir.

b. 1925 Raporu

Thomas, 7. Konferans’a sunduğu –Maurette’in Ankara misyonu öncesinde hazırlandığını düşündüğüm– 1925 raporunda, “Türk hükümetinin uluslararası kuruluşlar hakkındaki duygularının değişmemiş görüldüğünü, ILO’nun Ankara yönetimleri ve dışardaki diplomatik temsilciler ile ilişkilerini koruduğunu yineledi (BIT, 1925a: 33; 1925b: 897).

Ancak Thomas’ya göre Türkiye, bu kez, Milletler Cemiyeti hakkındaki sempatisini sürdürse de, içerde karşı karşıya olduğu, kaçınılmaz olarak dikkat etmek zorunda kaldığı ekonomik, siyasal, dinsel, sosyal vb. sorunlar nedeniyle “bekle gör” yaklaşımı içindedir:

“Lozan Antlaşması’nın imzalanması ertesinde, TBMM Hükümeti’nin zorunlu olarak dikkatini çeken bir sorunlar yığını ortaya çıktı: İç kriz, ekonomik güçlükler, din sorunu, dış çatışmalar, halen Milletler Cemiyeti Konseyi önünde askıda olan Musul sorunu, *Sovyet politikasının çekiciliği*, vb.

Türk hükümetinin bekleyici tutumunu koruması ve Milletler Cemiyeti hakkındaki sempatilerine karşın, hâlâ uygun zamanı kollaması, işte böyle açıklanıyor” (BIT, 1925a: 33).

Kanımca, Thomas’ın 1924 ve 1925 raporlarında Türkiye’nin MC üyeliğiyle ilgili yaklaşımı konusunda bir yıl arayla belirttiği görüşler arasındaki “nüans”, gözden kaçırılmayacak derecede belirgindir: Artık Milletler Cemiyeti üyeliğinin, “yakın gelecek”te, hele hele Lozan’da belirtildiği gibi “barış yapılı yapılmaz” gerçekleşmesi söz konusu değildir. Zaman verilemeyen bir belirsizlik vardır; üyelik, uygun zaman geldiğinde gerçekleşecektir.

Öte yandan, Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne sempati duyduğunu belirten Thomas’ın, genel bir dille sıraladığı sorunlar yığını arasında Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi olmayan Sovyetler Birliği’nin izlediği politikanın çekici-

liğine yaptığı gönderme de anlamlıdır. Sanıyorum bunun başlıca nedeni, 1925 raporunun, Thomas'ın doğrudan söz etmediği Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nın imzalanmasından *sonra* hazırlanıp Konferans'a sunulmuş olmasıdır. Sözü edilen “çekicilik”, Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinin Milletler Cemiyeti üyeliğinde oynadığı etkin role bir göndermedir kanımca.

3. Konferans'ın Açılışına Katılma Daveti ve Olumlu Yanıt

Türkiye-ILO İlişkilerinde, gözlemci delegelik döneminin başlamasından iki yıl önce, Türkçe yayınlarda söz edilmeyen önemli bir gelişme gerçekleşti (Çizelge 1).

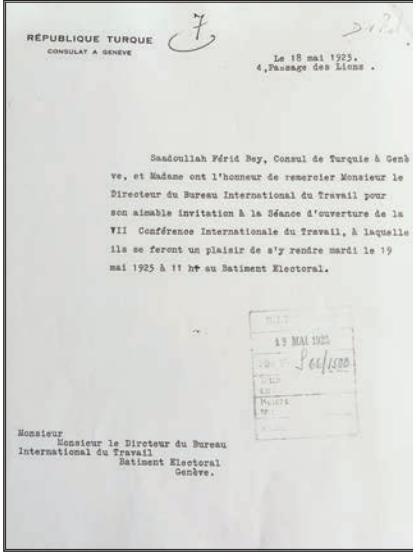
Cenevre'deki Türkiye Konsolosluğu'nun 19 Mayıs-10 Haziran 1925 tarihlerinde toplanan 5. Uluslararası Çalışma Konferansı'nın açılmasından bir gün önce “davet” üzerine ILO'ya gönderilen 18 Mayıs 1925 tarihli kısa ve aslı bir cümlelik olan imzasız mektup (ILO-AR, S 66/1500), Türkiye'nin resmî olmayan yoldan Konferans'a katılması konusunda ilgilidir. Konferans'ın açılış oturumu için ILO Direktörü'nce yapıldığı anlaşılan davete verilen yazılı yanıtta, Konsolosun eşyle birlikte, belirtilen tarih ve saatte Konferans'ın açılış oturumunda bulunacağı, teşekkür edilerek Direktör'e şöyle bildirildi:

“Cenevre Türkiye Konsolosu *Saadoullah Férid Bey* ve eşi, Uluslararası Çalışma Bürosu Direktörü'ne VII. Uluslararası Çalışma Konferansı'nın açılış oturumu için yaptığı nazik *davete* teşekkür etmekten onur duyar. ***Bu oturumun yapılacağı Seçim Binasında⁴ 19 Mayıs 1925 Salı günü saat 11'de bulunmaktan sevinç duyacaklardır.***”

Fransızca “Türkiye Cumhuriyeti Cenevre Konsolosluğu” antetli bu mektubun altında ne Konsolosun, ne de Konsolos adına mektubu yazan görevlinin adı, imzası, parafı vardır. Üzerindeki Fransızca Büro (Ofis) mühürüne göre de mektubun, ertesi gün, yani Konferans'ın başladığı 19 Mayıs'ta ILO'ya ulaştığı anlaşılıyor.

Ne var ki, ne incelediğim bu mektubun bulunduğu dosyada ve ne de ILO Arşivi'ndeki başka dosyalarda, Direktör'ün davet mektubunun örneğine (taslağına) rastladım. Yine, incelediğim 1925 Konferansı sonrasına ve özellikle 1926 Konferansı'na ilişkin belgelerde de, Sadullah Ferid Bey ve eşinin bu UÇK'ye katıldığı konusunda herhangi bir bilgiye rastlamış değilim. UÇK'lere “gözlemci” olarak düzenli biçimde katılmanın başladığı 1927'de ve izleyen yıllarda yapılan yazışmalarda da, 1925 Genel Konferansı'nın açılışına katılma konusuyla ilgili, dolaylı da olsa, herhangi bir açıklama göremedim. Konferans'ın Yetkileri

⁴ Seçim Binası (le bâtiment électoral), Milletler Cemiyeti Genel Kurulu'nun 1930-1936 yılları arasında toplanmalarını yaptığı binadır. Uluslararası Çalışma Konferansı'nın da, toplanmalarını burada yaptığı anlaşılıyor. Genel Kurul, 1920-1929 yılları arasında ise, “Reformasyon Salonu”nda toplanmıştı.

Denetleme Komisyonu'nun sunduğu raporlarda da, kuşkusuz doğal olarak, herhangi bir bilgiye rastlamadım. Konsoloslukun imzasız yanıtında, ILO Direktörü'nün mektubundan değil “davetinden” söz edilmekle yetinilmiş olsa da, yanıt yazılı olduğundan davetin de yazılı olduğu düşünülebilir.

İlkece, Konferans'ın Açılış Oturumu'yla sınırlı olmak üzere Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi olan ve olmayan devletlerin Cenevre'deki diplomatik temsilcilerine gönderilen “rutin” bir davetin söz konusu olduğu kamınsındayım. Bu katılma konusunda söz ettiğim belirsizliklere karşın, kanımca

29 Nisan 1925 tarihinde göreve başlayan Sadullah Ferid Bey ve eşi, 19 Mayıs-10 Haziran arasında 42 devletin temsilcilerinin katılımıyla toplanan 1925 Genel Konferansı'nın açılış oturumuna “ayağının tozuyla” katılmıştır.

Adı konulmayan bu katılmanın, kısa teşekkür mektubundan anlaşılmasa da, “gözlemci” sıfatıyla olmadığı açıktır. Büyük bir olasılıkla, A. Thomas'nın davet mektubunda da katılmanın, örneğin 1927'de olduğu gibi “gözlemci delegelik” biçiminde olup olmadığı konusunda bir açıklık yoktur; olsaydı, çok sayıda yanıt mektubunda tanık olduğum geleneğe uygun bir dille yinelenirdi. Kaldı ki “gözlemci delegelik” uygulaması 1927'de başladı, izleyen yıllarda da yinelendi. Önceki yıllara ilişkin olarsa, bu konuda herhangi bir açıklama yapılmadı. Ama ilk katılma, sanıyorum “konuk” olarak, 1925'te gerçekleşti ve aynı zamanda, son “konuk katılımı” oldu.⁵

III. MAURETTE'İN TÜRKİYE MİSYONU NOTLARI VE ÜYELİK SORUNU

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Türkiye ile kuracağı ilişkilerin türü ve niteliği konusu, Fernand Maurette'in, 21 Eylül 1925'te Cenevre'de gerçekleşen Albert Thomas-Tevfik Rüştü buluşmasından altı ay sonra gerçekleştirdiği ilk

⁵ ILO ve TDA Arşiv belgeleri ile Konferans'a sunulan Direktör raporunda, özellikle Konferans oturumlarında yapılan tartışmalara ilişkin tutanaklarda (her oturuma katılan üye devletlerin delegelerini adlarıyla ayrı ayrı gösteren listelerde) yaptığım taramalar çerçevesinde, 1926 Konferansı'nda benzer bir katılım gerçekleşmiş değildir.

Ne Türkiye'den, ne de üye olmayan başka bir devletten gözlemci sıfatıyla oturumlara katılım oldu.

ILO misyonunu değerlendirmek üzere kaleme aldığı 24 Mart 1926 tarihli Türkiye Misyonu Notlarında daha sistematik biçimde ortaya kondu. Direktör'ün istediği inceleme yapılarak çeşitli seçenekler sıralandı.

1. Tevfik Rüştü Bey'in Albert Thomas'yı Ziyaret Etmesi

Üyelik öncesi ilişkilerin, iş yasası tasarıları ile ilgili bilgi ve belge değişimi dışında kalan bir başka önemli boyutu daha vardır: Üst düzeyde yapılan ve Türkiye-ILO ilişkilerinin nitelik, içerik ve çerçevesinin görüşülüp belirlendiği karşılıklı ziyaretler.

Arşiv belgelerine göre, Lozan Antlaşması görüşmeleri sırasında ILO'nun Lozan'da ve Türkiye Lozan Delegasyonu'nun da Cenevre'de gerçekleştirdiği ziyaretler dışında, Bakan düzeyinde ilk ziyaret, **21 Eylül 1925**'te yapıldı. Aynı tarihi taşıyan bir Kabine notuna göre Thomas, Hariciye Vekili *Tevfik Rüştü Bey*'i, Bern Büyükelçisi *Mehmet Münir Bey*'le Cenevre'de kabul etti (ILO-AR, CAT 5-73; 66/1). Kabine notunda, bu görüşmenin içerik ve sonucu konusunda şu görüşlere yer verildi:

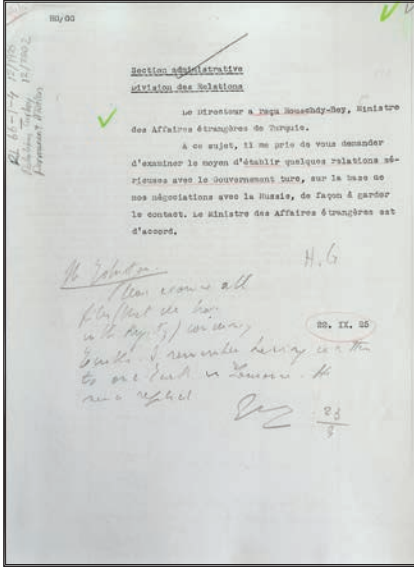
“Bugün, Bern Büyükelçisi Münir Bey eşliğinde Rüştü Bey’i kabul ettim.

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesi, çok kuşku (farazi) yada hiç olmazsa uzaktır (uzaklarda bir olasılıktır). Rüştü Bey'le ilişkiyi koruma konusunda anlaştık ve, ya anketler yada bilgilendirmeler bahanesiyle, hatta Ruslarla konuşmalarımız temelinde, bu örneğe dayanarak, ***Ankara hükümetiyle bazı ciddi ilişkiler kurmaya çaba göstereceğiz.*** Rüştü (de), aynı görüşte.”

ILO'nun İdari Şube ve İlişkiler Bölümü'ne yönelik “**22.IX.25**” tarihli ve “HG” parafı (imzalı) kısa bir iç yazışma notunda da, aynı görüşmenin içeriği, yani kurulacak ilişkilerin çerçevesi konusunda, Milletler Cemiyeti'ne katılmadan söz edilmeksizin, benzer bilgilere rastlanıyor:

“Direktör, Türkiye Hariciye Vekili Rouschdy (Rüştü) Bey’i kabul etti.

Bu konuda bana, Rusya ile görüşmelerimiz temelinde, ilişkiyi koruyacak (sürdürececek) biçimde, ***Türk hükümetiyle ciddi bazı ilişkiler kurma yolunun (olanağının) incelenmesi*** ricasında bulundu. Hariciye Vekili, olurunu verdi (kendisiyle anlaşmaya varıldı).”

Her iki nottan anlaşıldığına göre, Thomas-Tevfik Rüştü görüşmesi, ilişkilerin Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyeliği dışında kalan seçenekler çerçevesinde sürdürülmesi konusunda anlaşmaya varılmasıyla sonuçlandı. Daha somut bir anlatımla ilişkiler, somut örnekleri izleyen dönemde de görüleceği üzere, “anketler” ve iki yönlü “bilgilendirmeler” temelinde sürdürülecek, nasıl gerçekleştirileceği incelenecek olan “bazı ciddi ilişkiler” kurulacaktır. İlişkiler, önemli sayıda yazışmaların yapıldığı İstanbul'daki Rus mülteciler sorunuyla ilgili görüşmeleri de kapsayacaktır.

Böylece, Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nın 17 Aralık 1925'te imzalanmasından üç ay kadar önce gerçekleşen ve Albert Thomas-Tevfik Rüştü buluşmasının temel nedenlerinden biri olabileceğini düşündüğüm bu görüşmede, Türkiye'nin artık ne Milletler Cemiyeti'ne ve ne de, MC üyeliğinden bağımsız olarak Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üyeliğinin söz konusu olduğu anlaşıldı. “Bekle gör” yaklaşımının, uzunca bir süre için sona erdiği görülüyor. Dolayısıyla bu seçenek, Maurette'nin aşağıda değineceğim misyon raporunda belirtmesinden önce de gündem dışıdır.

Uluslararası Çalışma Örgütü ile Türkiye arasında kurulacak ilişkiler konusunda çeşitli işbirliği seçeneklerinin ele alındığı ilk ILO misyonunun, Thomas ile Tevfik Rüştü'nün ilk yüzyüze görüşmesinde kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır.

2. Maurette Misyonunun Amacı

Maurette, İstanbul ve Ankara'da gerçekleştirdiği –içerdiği değişik noktalardan farklı bölümlerde söz ettiğim– birinci Türkiye misyonu dönüşünde, “*Costantinople ve Ankara misyonu*” başlıklı “ilk notlarını” kaleme aldı.

24 Mart 1926'da Albert Thomas'ya yazdığı, –bilgilendirme amaçlı olduğunu ve önemli açıklamalar içerdiğini düşündüğüm– üç sayfalık bu not, şöyle başlamaktadır:

“Misyonom sırasında inceleyebildiğim yada ele aldığım farklı sorunlara ilişkin bir dizi not hazırlıyorum. Bu ilk notların tek amacı, Uluslararası Çalışma Örgütü ile *Türk Hükümeti arasında olası bir işbirliği (birlikte çalışma) konusunda Türk Hükümetinin tepkilerini be-*

lirtmektir. Bunlar, hükümetin bu sorunla en çok ilgili olan üyelerinden Hariciye Vekili **Tevfik Rüştü Bey**, çalışma (iş) genel yönetiminin bağlı olduğu Ticaret Vekili **Ali Cenani Bey** ve tarımsal çalışmanın genel ekonomi içindeki önemi nedeniyle ILO'nun kendisiyle çok etkin ilişkiler kurma olasılığı bulunan Ziraat Vekili **Sabri Bey** ile yaptığım görüşmelerin özetidir.”

Maurette, Türk hükümeti ve Uluslararası Çalışma Örgütü arasında uygulanmasına geçilebilecek işbirliği seçeneklerini dört madde olarak özetledi. Bunlardan, “resmî” üyelikle ilgili olan ikisi ile üyelik dışında “resmî olmayan” bir ilişki kurulması anlamına gelen üçüncüsünü burada ele alacağım.

3. İşbirliği Seçenekleri

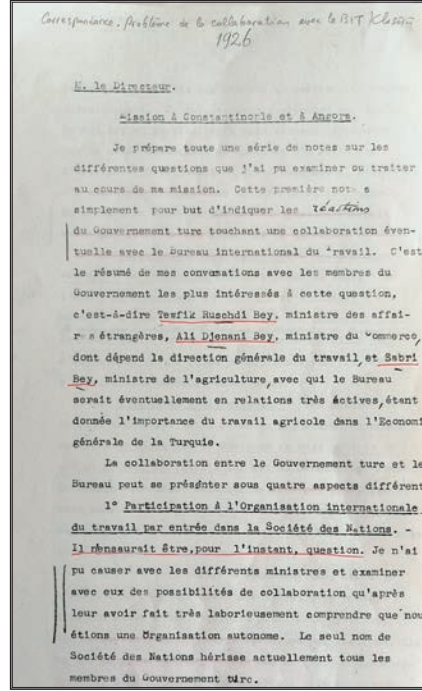
Maurette, notlarının 4., 5. ve 6. maddelerinde, bu aşamada gerçekleşmesine olanak bulunmadığını belirttiği üyelikle ilgili olan aşağıdaki ilk iki seçeneğe ilişkin görüşlerini şöyle açıkladı:

1) *Milletler Cemiyeti'ne katılma yoluyla* Uluslararası Çalışma Örgütü *üyyesi olma*:

Şimdilik, bu söz konusu değil. Farklı Vekillerle, onlara ancak *özerk bir Örgüt olduğumuzu çok emek vererek anlatabildikten* sonradır ki konuşabildim ve onlarla işbirliği olanaklarını inceleyebildim. *Tek başına Milletler Cemiyeti'nin adı bile, halen Türk Hükümeti üyelerinin tüylerini diken diken ediyor* (onları ürpertiyor).

2) *Milletler Cemiyeti'ne girmeksizin* Uluslararası Çalışma Örgütü'ne *girme*:

Bu olasılığı, *bu olanağın hukuksal olarak bulunduğundan emin olmadığım* için, çok ısrar etmeksizin belirtmekle yetindim (s. 1). Bununla birlikte belirtmem gerekir ki, *özellikle Tevfik Rüştü Bey, bu olasılıklalolanakla coşkulu biçimde ilgilenmiş göründü* ve eğer

hukuksal engeller yoksa (ve kuşkusuz, **Sovyetler hükümetinin çok güçlü muhalefeti ve baskısı yoksalolmazsa**), sorunun bu yönü onlarla tasarlanılabilir, düşünülebilir.

3) Gözlemci ve stajyerler:

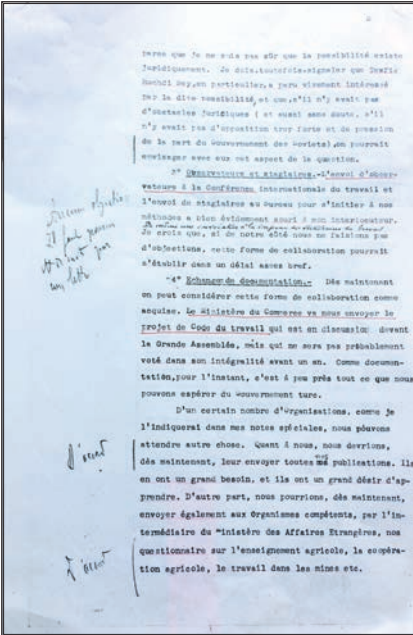
Yöntemlerimizin yavaş yavaş öğrenilmesi için, Uluslararası Çalışma Konferansı'na gözlemciler ve ILO'ya stajyerler gönderilmesi, muhatabımı elbette gülümsetti. Aynı şekilde, **Uluslararası Çalışma Konferansı'na davet** de (Maurette, bu cümleyi notlarına elyazısı ile eklemiştir). Sanıyorum ki bizim açımızdan (Örgüt tarafından) itirazda bulunmazsak, **bu işbirliği biçimi kısa süre içinde kurulabilecektir**.

Maurette'in, Ankara'da üç hükümet üyesiyle yaptığı görüşmelere dayanarak kaleme aldığı misyon notları, özellikle Milletler Cemiyeti'ne ve üye olma seçeneğine karşı Ankara'da duyulan güvensizlik ve isteksizliği açıkça ortaya koymaktadır: Bu yıllarda, Milletler Cemiyeti'ne katılma, Türkiye için konuşulması bile istenmeyen bir seçenektir!

Maurette, bu aşamada, yani "şimdilik", Milletler Cemiyeti seçeneğinin tümüyle ve kesin bir dille dışlanmış olduğunu belirtse de, Milletler Cemiyeti'ne üye olmaksızın Uluslararası Çalışma Örgütü ile ilişkilerin kapısının tümüyle kapalı olmadığını altını çizdi. Ne var ki bu seçeneğin konuşulabilmesi için, Versay Antlaşması'yla Milletler Cemiyeti'ne "bağlı" ve katma bütçeli olarak kurulmuş

olmakla birlikte, kendine özgü ve kendi temsilcilerinin seçtiği organları bulunan, amaçları ve etkinlik alanları açıkça ve Milletler Cemiyeti'nden farklı biçimde belirlenen bir Örgüt olduğunun anlatılması gerekti. Başlangıçtan beri, yazışma ve ziyaretler yoluyla süregelen ilişkilerin de bilgi ve belge edinme amaçlı olmasının temel nedeni, tarıma dayalı bir ekonomi ve toplumda temelde sanayi kesimi işçilerini korumayı amaçlayan uluslararası iş mevzuatı alanında neredeyse hiç olmayan deneyim ve bilgi eksikliğinin giderilmesi idi.

Maurette'in öngördüğü üçüncü seçenek, aslında zaman ve olanak varken 1926 Konferansı için nedense uygulamaya konulmadı. Bir yıl önce

1925 Konferansı'na konuk olarak katılması için olumlu yanıt aldığı Cenevre Konsolosu'nu davet eden Thomas, Maurette'nin "kısa süre içinde kurulabileceğini" belirttiği gözlemci delege katılımı yoluyla uygulamaya konulabilecek "gayri resmî" ilişki biçimini, nedense bu Konferans döneminden itibaren başlatma girişiminde bulunmadı. ILO Arşiv dosyalarından saptayabildiğimce, Ofis'in 1925'te yaptığı gibi, 1926 Konferansı'nın açılış toplantısı için de herhangi bir davet mektubu gönderilmiş değildir.⁶ Anlaşılan, Örgüt de bu konuda, Ankara'nın yaklaşımına koşut "temkinli" bir politika izlemeyi yeğledi.

Böylece Maurette'in, Ankara'daki muhataplarını gülümseten Konferans'a "gözlemci" olarak katılma önerisinin gerçekleşmesi, izleyen yıla, 1927'ye ertelenmiş oldu. 1925'ten farklı olarak, artık adı konulan bu katılım üzerine, Thomas ile Tevfik Rüştü Bey arasında teşekkür telgrafları yoluyla kurulan bu ilişkiden duyulan karşılıklı mutluluklar dile getirildi.

4. Maurette Misyonu Sonrasındaki Gelişmeler

Maurette'in Türkiye misyonunu izleyen yıllarda, Türkiye-ILO İlişkilerinin hangi seçenek çerçevesinde sürdürüleceği, Türkiye'nin hangi ilişki yöntemini yeğleyeceği sorunu açıklık kazandığından, üyelik konusu Örgüt belgelerinde anılmaz oldu.

1927 Konferansı'ndan itibaren "gözlemci delege" olarak Örgüt'ün çalışmalarını doğrudan izlemeye başlayan Türkiye'ye gelince, saptayabildiğimce, ancak 1931 İlkbaharında yazılmış bir mektup taslağında, Uluslararası Çalışma Örgütü'ne "iştirak"ten söz edildi.

a. Direktör'ün 1926 Yıllık Raporu

Albert Thomas, Maurette'in İstanbul ve özellikle Ankara misyonunun ardından, 26 Mayıs-5 Haziran 1926 tarihlerinde toplanan 8. Konferans'a sunduğu raporda, Türk hükümetiyle daha doğrudan ilişkilere girildiğini, İstanbul'daki Rus mültecilerle ilgili bazı sorunları çözmek üzere Mart ayında Ankara'ya bir ILO görevlisinin (Maurette'in) gönderildiğini belirtti. Hariciye, Ticaret ve Ziraat Vekilleri (sırasıyla Tevfik Rüştü, Ali Cenani ve Sabri Beyler) ve ayrıca bu Vekâletlerin üst düzey memurlarının çoğu ile görüşmeler yaptığına değinerek, iki yönlü ilişkilerin içeriği konusunda edindiği izlenimleri şöyle özetledi:

“Maurette, bir kez daha, *Türkiye yöneticilerinin, ülkelerinin sivil ve siyasal rejimi gibi sosyal yaşamını da modernize etme arzusu*nu gözlemledi. Aynı zamanda Türkiye yöneticilerinin Uluslararası

⁶ Kuşkusuz, bu yıllardaki ilişkiler, ancak Cenevre Konsoloslugu Arşivi'nin araştırmacılara açılmasıyla açıklığa kavuşturulacaktır.

Çalışma Ofis'i (Örgütü) ile ilişkiye girme, *ILO'dan her tür belgeyi* ve muhtemelen, sosyal sorunlarla ilgili önerileri (telkinleri) *alma ve bunun karşılığında da ILO'ya ülkelerindeki çalışma yaşamıyla ilgili tüm bilgileri verme konularında hazır oldukları* gözleminde bulundu. Arkadaşımız (Maurette), farklı işbirliği biçimlerinin izleyen aylarda tasarlanacağı güvencesiyle Ankara'dan yola çıktı (Genevre'ye döndü). ***Sözlü olarak başlayan konuşmalarımız yazışmalarla sürecektir*** (BIT, 1926a: 31).

1926 Maurette misyonu, Thomas'ın "daha doğrudan ilişkiler" olarak tanımladığı bir dönemin başlangıcı oldu. Bir yandan, tasarımlara ilişkin bölümde belirttiğim gibi, bu misyon sonrasında yayın ve bilgi değişimi başladı. Öte yandan da Türkiye, sağlanan daha somut ve önemli bir gelişme olarak, izleyen 1927 Konferansı'nda ilk kez "gözlemci delege" ile temsil edildi.

b. Hariciye Vekâleti'nin Örgüt'e Katılma Teklifi

Hariciye Vekâleti'nin, Paris Büyükelçiliği'ne yazdığı "31.V.931" tarihli bir taslak mektupta, Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üyelik sorunuyla ilgili tek cümlelik bir bilgiye yer verildiği görülüyor (TDA).

Mustafa Şeref Bey'in 27 Mayıs'ta yapılacak Opium Konferansı'na ve bu fırsattan yararlanarak 1931 Konferansı'na katılması sorunuyla ilgili olan ve sonunda işleri nedeniyle Ankara'dan ayrılamaması yüzünden her iki Konferans'a katılamayacağını bildirildiği bu mektup taslağında, "bir taraftan" hazırlanması tamamlanan İş Kanunu tasarısının Meclis'e sunulmasının düşünüldüğü belirtildi,⁷ öte yandan da Milletler Cemiyeti'ne değil Uluslararası Çalışma Örgütü'ne katılma düşüncesinden şöyle söz edildi:

"... diğer taraftan Beynelmîlel İş Bürosuna iştiraki teklif etmeği tasavvur eylemekteyiz."

Kanımca bu cümle, "Örgüt" yerine "Büro'ya / Ofis'e" katılmaktan söz edilmiş olsa da, Hariciye Vekâleti'nin ve dolayısıyla ve doğal olarak hükümetin, Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütü'ne katılma konusundaki "siyasal" yaklaşımını, bu düşüncüyü uygulamaya koymak için girişimde bulunulacağını ortaya koymaktadır.

Nitekim, aşağıda değineceğim gibi Cemal Hüsnü Bey, 1931 Konferansı'nın kapanmasını izleyen günlerde, resmî üyelik sürecini başlatan, "gizli" tutulmasını rica ettiği bir girişimde bulundu.

⁷ Anımsatmakta yarar var: İkinci Bölümde belirttiğim gibi İktisat Vekâleti, Mayıs-Temmuz 1931'de yapılması öngörülen olağanüstü toplantısına yetiştirmek amacıyla, 109 maddelik İş Kanunu Lâyhası'nı 17 Ocak 1931'de hazırlamış, ama bu amacını gerçekleştirememiştir.

IV. GÖZLEMCİ DELEGELER VE YAPTIKLARI KONUŞMALAR

Milletler Cemiyeti üyeliğiyle 1932’de –ama Konferans’ın kapanmasından sonra– kendiliğinden gerçekleşen “resmî” Örgüt üyeliği öncesindeki yaklaşık 12 yıllık dönemin tarihsel kilometre taşlarından biri, Maurette misyonunun ardından 1927 Konferansı’na “gözlemci” (müşahit) olarak katılımla başlayan “doğrudan” ilişkilerin “resmî olmayan” evresidir.

1. İlk Gözlemci Delege Şükrü Bey ve Yaptığı Konuşma

İlişkilerin 1927-1932 yılları arasındaki “gözlemci delegelik” kesitinin ilk temsilcisi, TBMM Hariciye Komisyonu Başkanı olan Şükrü (Kaya) Bey’dir (1883-1959) (Çizelge 1).

Çizelge 1

Uluslararası Çalışma Konferanslarında Gözlemci Delegeler (1927-1932)

UÇK Sayısı	UÇK Tarihi	Hükümet	Konuşma Tarihi
7	19.05-10.06.1925	<i>Sadullah Ferid Bey</i>	-
10	25.05-16.06.1927	Şükrü (Kaya) Bey	13.06.1927
11	30.05.-16.06.1928	Mehmet Münir Bey	11.06.1928
12	30.05.-21.06.1929	Mehmet Münir Bey ve Kemal Bey	-
13	10-26.10.1929 (Deniz)	-	-
14	10.-28.06.1930	Mehmet Münir Bey	-
15	28.05.-18.06.1931	Cemal Hüsnü Bey	12.06.1931
16	12-30.04.1932	Mehmet Ali Fuat Bey	21.04.1932

Kaynak: UÇK Tutanakları (bkz.: Kaynakça)

Açıklamalar:

- 1) Sadullah Ferid Bey, 1925 Konferansı’nın Açılış oturumuna davet üzerine ilk kez **konuk** olarak, eşiyile katıldı.
- 2) İşveren ve işçi delegeleri katılmadığından, Çizelgede göstermedim.
- 3) 1929 Konferansı’na, Mehmet Münir Bey’in yanı sıra, Konferans Tutanağında kimlik bilgisi bulunmayan –ama Elçilik görevlisi olduğumu sandığım– Kemal (Bey) de, çoğu zaman birlikte ve kimi zaman da tek başına, bazı oturumları izledi.

a. Konferans Başkanının Hoşgeldin Konuşması

Konferans Başkanı seçilen Hindistan delegesi *Sir Atul C. Chatterjee*, sanayi ve tarım sektörlerine yönelik olmak üzere iki ayrı Hastalık Sigortası Sözleşme

taslağının görüşüldüğü 13 Haziran 1927 tarihli oturumda, birincisinin kabul edilmesinden sonra, tartışmalara birkaç dakika ara verdi.

Konferans delegeleri adına, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ni temsil etmek üzere gelen (seçkin temsilcisi) Şükrü Bey'e "çok sıcak/coşkulu bir hoşgeldiniz" dileğinde bulunmak istediğini bildirdi. Türk hükümetini de, Örgüt'ün çalışmalarını izlemek üzere bu denli seçkin bir kişiyi⁸ Cenevre'ye gönderdiği için kutladı (BIT, 1927b: 323; BIT, 1927d: 601-602).

Bu protokol konuşmasının ardından Başkan, özet olarak, *elinde hiçbir karar olmadığını* belirterek örtük biçimde yetki sorununa değindi. Şükrü Bey'e çok dostça bir hoşgeldin dileğinde bulunurken, *tüm Konferans'ın tercümanı olduğuna kuşkusu bulunmadığını da ekledi*. Uluslararası Çalışma Örgütü ve Türk hükümeti arasındaki sıkı ilişkilerin daha önce ILO Direktörü'nce kurulduğunu, Şükrü Bey'in Konferans oturumunda bulunmasının, olsa olsa bu ilişkilerin daha da sıkılaşmasına katkıda bulunacağını belirtti... *Konferans'ın tüm üyelerinin, Türk hükümetine, İş Kanunu hazırlayarak gerçekleştirdiği girişiminde tam bir başarı dileğinde bulunmak isteyeceğinden* kuşku duymadığını söyledi. Konferans üyelerinin, Türk Hükümeti ve Parlamentosunun özellikle Türkiye'de tarım işçilerinin çalışma koşullarını daha da iyileştirmek için giriştiği çabaları ILO Direktörü'nün raporunda (BIT, 1927a: 16) okuyabileceklerini anımsattı.

b. Şükrü Bey'in Konuşması

Uluslararası Çalışma Konferansı'na ilk "gözcü" olarak katılan Şükrü Bey, Fransızca olarak yaptığı konuşmasına, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün insanlığın sosyal ilerleme tarihindeki önemine değinerek ve daha önceden tanıdığını sandığım Albert Thomas'ya teşekkür ederek başladı:

"Her şeyden önce, bize, eserleri, saygınlığı ve etkisiyle şimdiden uygarlık ve *sosyal ilerleme tarihinde en insancıl Örgütler* arasında sınıflandırılan bu *Konferans'ta*

⁸ Şükrü Bey, gözcü delege olarak Konferans'a katıldığı sırada görevde olan III. İnönü Hükümeti'nde yer almamıştı. TBMM Hariciye Komisyonu Başkanı idi.

III. İnönü Hükümeti'nden önceki Fethi Okyar Hükümeti'nde (22.11.1924-04.03.1925) Hariciye Vekili olan Şükrü Bey, 1 Kasım 1927'de göreve başlayan IV. İnönü Hükümeti'nde Dahiliye Vekili görevini üstlendi. İzleyen hükümetlerde, Atatürk'ün ölümüne değin bu görevi sürdürdü (T. C. Başbakanlık, 1978a: 5, 17, 43, 49, 55, 59; Solak, 2013).

bulunma olanağı konusunda bilgi veren seçkin Genel Sekreter⁹ Albert Thomas'ya candan teşekkür etmeme izin vermenizi rica ederim. Ülkeme ve bana yönelik güzel sözleri için seçkin Başkan Sir Atul Chatterjee'ye de teşekkür ederim.”

Cumhuriyet'in henüz ilk on yılının ilk yarısına girmek üzereyken yaptığı konuşmasında, bu tarihe değin gerçekleştirilen devrimleri anımsatan Şükrü Bey, sıranın genel bir dille sosyal sorunlarda olduğunu belirtmekle yetinip, uluslararası akımlarla (hareketlerle, sorunlarla) ilgilendiklerini de ekledi:

“Temsil etmekten onur duyduğum ***Cumhuriyetçi ve demokratik Türkiye***; bildiğiniz gibi, ***kısa sürede ilerlemeler, hatta*** diyebilirim ki Saltanatın ve binyıllık Halifeliğin kaldırılması, poligaminin (çokeşliliğin) kaldırılması ve yasaklanması, Medeni Kanunların en modern ve en rasyoneli olan İsviçre Medeni Kanunu'nun kabul edilmesi ve uygulanması gibi ***sosyal devrimler gerçekleştirdikten sonra, doğaldır ki, çözmeye çağrıldığımız sosyal sorunlara büyük önem verdi.***

Gerçekten Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti (BIT, 1927b: 323), Devlet Başkanı Mustafa Kemal'in belirlediği ideal (ülkü) ve programı ve Türk milletinin ilerleme arzusunu izleyerek, uluslararası akımlarla giderek daha çok ilgileniyor ve büyük düşünce akımlarını ve uygulamada gerçekleştirdiklerini daha yakından izliyor...

Bayanlar ve Baylar, çok içtenlikle dilerim ki, misyonunuz başarıyla taçlansın” (s. 324).

Şükrü Bey, konuşmasını yaptığı sırada Meclis gündemine de girmiş, 14 Nisan 1927'de TBMM'ye sunulmuş ve komisyona gönderilmiş olmasına karşın 1927 İş Kanunu Lâyhası'ndan söz etmedi. Yine, gerek Lozan Antlaşması görüşmelerinde hazır bulunduğu oturumlarda tartışılan, gerekse Mart 1926'daki Türkiye misyonu sırasında kendisiyle görüşen ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nü yakından tanıyan birkaç kişiden biri olduğunu belirten Maurette'in deindiğim ilk Misyon Notlarında gündeme getirdiği “Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmaksızın Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üyeliği” konusuna da değinmedi.

Sanıyorum ki Şükrü Bey'in bu konularda suskun kalmış olmasının bir nedeni, hükümette yer almamasıdır. Ama bundan daha önemli ikinci ve asıl neden,

⁹ Şükrü Bey'in Thomas'dan “Genel Sekreter” olarak söz etmesinin nedeni, ILO Direktörü'nün (Direktörlerinin), Versay Antlaşması (Örgüt Anayasası) gereğince Uluslararası Çalışma Konferanslarında “Genel Sekreter” olarak görev yapmasıdır (Gülmez, 2011: 111).

“Başkan” dediği ise, Konferans Başkanı'dır.

bu iki konuya ilişkin hükümet politikasının yakın gelecekte somut ve olumlu adımlar atılması yönünde belirginlik kazanmaması olmalıdır.

c. Yetkileri Denetleme Komisyonu'nun Kararı

Konferans Başkanı, Şükrü Bey'in Konferans'a katılması konusunda ilgili olarak konuşmasına "elinde hiçbir karar olmadığını" belirterek başladı. Ancak, Yetkileri Denetleme Komisyonu'nun (YDK) Konferans'a sunduğu dördüncü raporda, Konferans'a katılmasının hukuksal dayanağını oluşturan bir kararı vardı.

Komisyon raporundan anlaşıldığına göre, Türk Hükümeti ILO Direktörü'ne bir telgraf gönderip, Türkiye Cumhuriyeti'nin Konferans'ta bir "gözlemci delege" (délégué observatoire / observer) ile temsil edileceği konusunda kendisine bilgi verdi. Bu kişi de, TBMM Hariciye Komisyonu Başkanı ve eski Bakan Şükrü Bey idi. Türkiye Örgüt üyesi olmasa da, Konferans'ın birinci ve ikinci toplantılarına (Vaşington 1919 ve Cenova 1920) dayanan YDK, Ankara Hükümeti temsilcisinin kabul edilmesini önerip, Konferans'a şu kararı sunmuştur (BIT, 1927b: 512):

"Uluslararası Çalışma Konferansı, Türk Hükümetinin mutlu girişimini kutlar ve delegesine hoşgeldin dileğinde bulunur ve ***Örgüt üyelerinin delegeleriyle birlikte bu toplantının tartışmalarına katılmaya davet eder.***"

Böylece Türkiye'ye, Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi olmaksızın, YDK kararıyla, Albert Thomas'ın ve Tevfik Rüştü'nün ortak girişimiyle 1927 Konferansı'nın tüm oturumlarında bir "gözlemci delege" ile temsil edilme olanağı tanındı.

Ne var ki, Konferans oturumlarına katılan ve gündemdeki konulara ilişkin oy kullanan üye devletlerin hükümet, işçi, ve işveren kanatları delegelerinin ülkelere göre dağılımlarını gösteren listelerin altında, oturumlarda bulunan gözlemcilerin ve dolayısıyla Şükrü Bey'in adına rastlamadım. Oysa, sonraki Konferanslara aynı sıfatla katılan Mehmet Münir Bey'in ve başka ülkelerden katılan gözlemci delegelerin adlarına listelerde yer verildi.

d. Albert Thomas'ın ve Tevfik Rüştü Bey'in Telgrafları

Thomas, Şükrü Bey'in "gözlemci delege" olarak katıldığı Konferans'ın kapanmasının ertesi gün Tevfik Rüştü Bey'e 11 Haziran 1927 tarihli bir telgraf gönderdi (ILO-AR, ORB 0-66; BIT, 1927e: 40).

Örgüt'e üyelik öncesinde başlayan ilişkiden, daha doğrusu "yayın değişimi" olarak süregelen ilişkinin en üst karar organına gayri resmî katılımı yeni bir boyut kazanmış olmasından duyduğu mutluluğu şöyle dile getirdi:

“Türk hükümetinin gözlemci delegesi olarak bugün UÇK toplantısına katılan Şükrü Bey’e gösterilen sıcak karşılama nedeniyle mutlu olduğumu size bildirmek isterim. Hükümetinizin, çalışma koşullarının iyileştirilmesi yararına birçok alanda gerçekleştirilen ilerlemelere aynı espri içinde gösterdiği yüksek ilgiyi takdir ediyorum. Daha iyi sonuçlar vereceğini umduğum, **böylece başlayan sıkı işbirliğine seviyoruz.** İçten teşekkürler.”

Tevfik Rüştü Bey de, 20 Haziran 1927 tarihli telgrafıyla Thomas’ya verdiği yanıtta, benzer görüş ve duygular dile getirdi (ORB 0-66):

“Türkiye’nin gözlemci delegesine gösterdiğiniz sıcak karşılamaya ilişkin nazik yazınıza teşekkür ederim. Çalışma koşullarını iyileştirmek amacıyla saygın kişilerin çabaları sayesinde elde edilen **giderek daha elle tutulur sonuçları** görmekten mutluyuz. **Konferans çalışmaları konusunda sempatik duygular içinde olan (hareket eden) Türkiye,** sosyal sorunların taşıdığı tüm yararlar/ilgiyle bu çalışmalarını izlemekten mutludur. En iyi başarı dilekleriyle.”

Thomas, 26 Mart 1928 tarihli mektubunda, “Sevgili Bakanım ve Dostum” diyerek seslendiği Tevfik Rüştü Bey’e verdiği yanıtta,¹⁰ sağlanan işbirliğine vurguda bulundu:

“... bir kez daha Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nin ve kişisel olarak bizzat sizin **Uluslararası Çalışma Bürosu’na (Ofisi’ne) gösterdiğiniz güvenden çok etkilendiğimi** söylemek isterim. Çok özel bir değer verdiğim işbirliğini sağlamak ve geliştirmek için tüm fırsatlardan yararlanmaktan mutlu olacağım.”

2. Mehmet Münir Bey ve Konuşmaları:

1928, 1929 ve 1930 Konferansları

Konferans’a, “gözlemci delege” sıfatıyla katılım uygulaması, ertesi yıl Bern Elçisi Mehmet Münir Bey’le sür(dürül)dü.¹¹ Albert Thomas’ın, Konferans’a Şükrü Bey’in katılması için Tevfik Rüştü Bey’e öneride bulunmuş olmasına karşın, 30 Mayıs-16 Haziran 1928 tarihlerinde toplanan 11. UÇK’nin yanı

¹⁰ Albert Thomas bu mektubunda, neye ilişkin olduğunu belirtmediği bir başka konuyla ilgili olarak, kendisine iki gün önceki görüşmelerinde söz ettiği ve Şükrü Bey’e yazdığı bir mektubun örneğini gönderdiğini belirtiyordu.

Thomas mektubuna, bu vesileyle, hükümet ve ILO arasındaki işbirliği konusunda ilgili görüşlerini de bildirmek istediğini ekledi.

¹¹ Mehmet Münir Bey (Ertegün), Cumhuriyet’in ilk Bern Elçisi olarak, 23 Mart 1925 ile 24 Nisan 1929 tarihleri arasında görev yaptı (<http://bern.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/331434>; Erişim: 10.08.2018).

sıra 1929 ve 1930 yıllarındaki 12. ve 13. Konferanslarda da gözlemci delege olarak Türkiye'yi temsil görevi Mehmet Münir Bey'e verildi.

a. Thomas'nun 1928 Yıllık Raporu

Albert Thomas, 30 Mayıs-16 Haziran 1928 tarihlerinde toplanan 11. Konferans'a sunduğu yıllık raporunda, 1928 yılında da bu konuda (üyelikle ilgili) hiçbir gelişme olmadığını ve ABD, Meksika, SSCB ve Mısır'ın yanı sıra Türkiye'nin de Uluslararası Çalışma Örgütü dışında kalmayı sürdürdüklerini anımsattı (BIT, 1928a: 8).

Örgüt üyeliği için, herhangi bir nedenden söz etmeksizin, bir süre daha beklemek gerektiğini belirtmekle yetindi:

“... Aynı yıl içinde, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin genel olarak sosyal sorunlara ve özel olarak **Uluslararası Çalışma Örgütü'ne verdiği önemi kanıtlayan birkaç olay** oldu. (...)

Türkiye'nin, Örgütümüzün oluşturduğu Uluslar / Milletler Birliğine girmesi için bir süre daha beklemek gerekse de, ilişkilerimizi böylesine dostça ve etkili biçimde sürdürebilmekten ve geliştirebilmekten mutluyuz” (BIT, 1928a: 18).

Mehmet Münir Bey, gözlemci olarak katıldığı ilk Konferans'ta konuşma yapmakla kalmadı. Konferans süresince gündemdeki sorunlarla ilgili oturumları da izledi.

b. 1928 Konferansı'na Mehmet Münir Bey'in Katılması ve Konuşması

Albert Thomas, “Aziz/Sevgili Bakanım ve Dostum” diyerek seslenip doğrudan Şükrü Bey'e gönderdiği 29 Mart 1928 tarihli mektupta, 1928 Konferansı'na da “kişisel” olarak katılmasını önerdi:

“... Tefrik Rüştü'ye, Türkiye'nin aynen geçen yılki koşullarda olduğu gibi, gelecek Uluslararası Çalışma Konferansı'nda temsili konusundan da söz ettim... Eğer, Tefrik Rüştü Bey bana umut verdiği gibi, **Uluslararası Çalışma Konferansı'nda ülkenizi kişisel olarak temsil ederseniz**, bundan özel olarak mutlu olacağım.”

Ne var ki –bu sırada Dahiliye Vekili olan– Şükrü Bey, 24 Mayıs 1928 tarihli telgrafında, “çok kıymetli davete dostça teşekkür etti.” Konferans'a kendisinin kişisel olarak katılamayacağına üzüldüğünü belirterek, hükümetin, Bern Elçisi **Münir Bey'in ülkeyi Konferans'ta temsil etmesine** karar verdiğini bildirdi.

Konferans Başkanı S. Lamas, 11 Haziran 1928 günü yapılan 12. oturumda, Türk Hükümetinin resmî bir mektupla “gözlemci” olarak belirlediği Bern Büyük Elçisi Mehmet Münir Bey'e söz verdi (BIT, 1928b: 192).

Mehmet Münir Bey, Konferans'ın "ilginç" olarak nitelediği çalışmalarını izlemek üzere gözlemci sıfatıyla görevlendirilmesinden duyduğu mutluluğu belirterek başladığı konuşmasında, özetle şunları söyledi:

"... Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi olmadığı doğrudur, ama bu Türkiye'nin (hükümetin), Örgüt'ün tamamladığı ve tüm ulusların erişmesine (kullanmasına) sunulan **görmeli çalışmalardan yararlanmasına engel olmadı**.

Geçen yıldan beri, gözlemcisine gösterdiğiniz sevimli konukseverlikle, ülkenin daha dolaysız biçimde kararlarınızdan yararlanmasına olanak verdiniz. ...

Belirtmeme gerek yok ki, **sosyal sorunlarını bilim ve deneyimin ışığında çözme yolunda olan Türkiye Cumhuriyeti**'yle ilgili olarak (s. 192), ... dünya ülkelerinin çoğunun delegelerinin işbirliğiyle sağlanan bu kaynak, özellikle kıymetlidir.

Ülkem hakkında gösterdiğiniz sempati için minnettarlığımı dile getirirken, çalışmalarınızda başarı dileklerimi belirtiyorum" (s. 193).

Mehmet Münir Bey'in konuşması, örneğin ILO'nun yakından ilgilendiği İş Kanunu tasarısı konusunda hiçbir bilgi içermeyen, Konferans'a gözlemci olarak katılmanın gerektirdiği, diplomatik bir "nezaket" ve teşekkür konuşmasıdır.

Konferans'ın kendi raporunun tartışıldığı 14 Haziran 1929 tarihli oturumunda konuşan Thomas, "Türkiye'nin, bu yıl da bir "gözlemci" gönderdiğini; zaten, Türkiye ve ILO arasında yapılan düzenli yazışmalar yoluyla, **Türkiye'nin ILO'ya ilgisinin yavaşlamadığını**" belirtti (BIT/ILO, 1929, CIT: 281).

Thomas, Konferans ertesinde Tefvik Rüştü'ye 7 Ağustos 1928'de yazdığı mektubunda (D 611/200/66); Hükümete ve Tefvik Rüştü'ye teşekkür ederek, Türkiye-Uluslararası Çalışma Örgütü ilişkileri ve üyelik konusunda da şu değerlendirmelerde bulundu:

"Bildiğiniz gibi Konferans, Mehmed Münir Bey'e çok sempatik bir karşılama gösterdi, bununla **hükümetinizin Türkiye'yi gerçekten modern bir çalışma rejimiyle donatmaktaki kararlı çabalarını görmezlikten gelmediğini** göstermek/kanıtlamak istedi.

Kişisel olarak, *Türkiye ile* Uluslararası Çalışma Bürosu (Ofis'i) *arasında her zaman daha güven verici ve verimli bir işbirliği yerleştirmeye katkıda bulunmaktan çok mutluym.*

Umut ediyorum ki hükümetiniz, Konferans'ın gelecek toplantıları için bu denli mutlu başlayan bir geleneği, *Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi olacağı* ve böylece ... hak ettiği yeri alacağı günü beklerken sürdürmek isteyecektir.”

Albert Thomas'nın, Maurette için kaleme aldığı 30 Ağustos 1928 tarihli bir iç yazışma notunda belirttiğine göre, “iki gün önce, kendisini tanıma ziyaretinde bulunan Cenevre Türkiye Konsolosu *Müşfik Selami Bey*, “*uluslararası örgütlerimizle Türkiye'nin ilişkilerini 'geliştirmeyi' çok istediğini bildirdi.*” Thomas, Müşfik Selami'ye, daha önce yaptıklarını söylediğini belirterek ve Maurette'e iletilmesini ekleyerek, görüşmede değinilen konuları şöyle özetledi:

“Araştırma Bölümü Başkanı'nın (yani Maurette'in) Ankara seyahati (misyonu), sosyal mevzuat konusunda ilk dokümantasyonun derlenmesi vb. Bu dokümantasyonu (derlenen belgeleri) görmek ve tamamlanmasına yardımcı olmak üzere yalnız yada sekreteri ile gelmeye hazır olduğunu bildirdi. Sanıyorum, bu olumlu durumdan (iyi yaklaşımdan) yararlanmak ve kendisiyle bir inceleme başlatmak yararlı olacaktır” (CAT 5-73, M. Selami dosyası).

T. C. Hariciye Vekili adına/yerine “Müsteşar Yardımcısı Mehmet ...” imzasıyla Albert Thomas'ya gönderilen 8 Kasım 1928 tarihli mektupta (D 611/200/66);¹² Thomas'nın 8 Ağustos 1928 tarihli mektubunun alındığı belirtildi. *Ülkesinin temsilcisine gösterilen çok sempatik karşılamayla* ilgili olarak teşekkür edilip, ... Konferans görüşmelerini yakından izleyebilmek için uygun zamanda bir *gözlemci* belirlemekten geri kalınmayacağı bildirildi.

Thomas Cenevre'de olmadığı için Direktör Yardımcısı *Butler*'ın Tevfik Rüştü'ye gönderdiği 8 Kasım (Ağustos?) 1928 tarihli mektupta, Türk hükümetinin ILO'nun uluslararası çalışma mevzuatı alanındaki çabalarının başarısı için dile getirdiği dileklere teşekkür etti. Özellikle de, UÇK'nin gelecek toplan-

¹² Bu mektup konusunda uzunca bir açıklama yapmam gerekiyor:

Kopyası D 600/0/66 sayılı ILO Arşiv dosyasında da bulunan bu daktilo mektubun üzerine, elyazısıyla dosya sayısı yazılmıştır. Mühürde, yine elyazısıyla eklenmiş “8 nov 1928” tarihi vardır. Aynı dosyada, bu mektubun aynı olan, ama üzerinde hiçbir tarih ve mührün bulunmadığı bir kopyası da bulunmaktadır. Mektubun altında “Pr. Le Ministre des Aff. Etrangères”, kopyasının altında ise “Pour le Ministre des Aff. Etrangères, Le Sous-Secrétaire d'Etat: Mehmet ...” (yani Hariciye Vekili yerine / Hariciye Vekili adına Müsteşar Yardımcısı Mehmet ...) yazıları var.

Bu açıklamayı, mektubun *kopyasının* ILO Arşiv dosyasında bulunmasına bir anlam veremediğimi belirtmek için yaptım.

tısına çalışmalarını izlemekle görevli bir **gözlemci gönderme kararı** almış olmasından ötürü kutladığını belirtti (D 600/0/66).

c. 1929 Konferansı ve Mehmet Münir Bey'in Konuşmaması

Thomas, 1929 Konferansı için hazırladığı yıllık raporunda, son yıllarda kurulan dostça ilişkilerin sürdüğünü ve Konferans'ta "resmî olmayan temsil geleneğinin artık yerleştiğini" anımsattı. Türkiye'nin, Konferans'ın kabul ettiği çözümlerden (sözleşme ve tavsiyelerden) esinlenmekten geri kalmayacağına değindiğini yineledi (BIT, 1929a: 18).

30 Mayıs'ta açılış oturumu yapılan 1929 Konferansı için üç gün önce Mehmet Münir Bey görevlendirildi (TDA). Tevfik Rüştü Bey, Thomas'ya gönderdiği 27 Mayıs 1929 tarihli telgrafında; "12. Uluslararası Çalışma Konferansı'na katılmak için yapılan nazik davet konusunda, Cumhuriyet Hükümetinin **Münir Bey'i** Konferans çalışmalarını gözlemci olarak izlemekle görevlendirdiğini" belirtti ve Konferans'a tam başarı dileğinde bulundu.

Mehmet Münir Bey, ikinci kez katıldığı 12. toplantı döneminde konuşma yapmadı. Ama, çok sayıda oturumu izledi.

d. 1930 Konferansı ve Mehmet Münir Bey'in Konuşmaması

Thomas, Tevfik Rüştü Bey'e gönderdiği 20 Mayıs 1930 tarihli mektupta, yerleşen "geleneğin", 14. Konferans için de sürdürülmesini istedi. Ama asıl dileğinin, Türkiye'nin Örgüt'e üye olarak katılması olduğuna vurguda bulundu:

"Benim en değerli dileğim, Türkiye Cumhuriyeti'nin bize katılması ve tartışmalarımıza gerçekten (füilen) ve aktif biçimde katılmasıdır. Bu şimdi olanaklı olmadığına göre, gözlemci formülüyle yetiniyorum. Önceki Konferanslar gibi bu yıl da gözlemci atamakla, yalnızca benim kişisel dileğime değil tüm Konferans'ın dileklerine yanıt vermiş olacaksınız."

Tevfik Rüştü Bey, 14. Konferans'ın açılacağı 10 Haziran günü Thomas'ya gönderdiği telgrafla, Mehmet Münir Bey'in "**Cumhuriyet Hükümetini gözlemci olarak temsil edeceği**" konusunda Konferans Başkanlığının bilgilendirilmesini rica etti. Böylece Mehmet Münir Bey, Eylül 1930'da atandığı Paris Büyükelçiliği görevine başlamadan önce, üçüncü ve son kez olmak üzere 14. Konferans'ta gözlemci (müşahit) delege sıfatıyla hükümeti temsil etti.

Bu arada Thomas, 1930 yıllık raporunda, Uluslararası Çalışma Örgütü ile Türkiye arasındaki resmî olmayan ilişki geleneğinin sürdüğünü ve Mehmet Münir Bey'in 12. Konferans'a –önceki yıl– katıldığını anımsattı (BIT, 1930a: 20).

14. Konferans Başkanı Prof. *Ernest Mahaim* (1865-1939), Konferans'ta gözlemcilerle temsil edilen üç ülkeden biri olan Türkiye'yi kısaca selâmlayarak, ilişkilerin daha da sıklaşması dileğinde bulundu:

“Türkiye Cumhuriyeti, çalışmalarımızı Bern Elçisi Münir Bey aracılığıyla üçüncü kez izletiyor. Diliyoruz ki bu düzenli izlemeden ve kuruluşumuzla ilgili daha derin (kapsamlı) bilgilenmeden daha içten/sıkı ilişkiler doğacaktır” (BIT, 1930b: s. 74).

Mehmet Münir Bey, Konferans'ta bu kez de konuşma yapmadı. Tutanaklardan anlaşıldığına göre, açılış oturumu ile 11 Haziran'daki 3., 4. ve 5. oturumlara katılamayan Mehmet Münir Bey, izleyen oturumlarda hazır bulundu (BIT, 1930b: 57, 58, 72, 98, 99, 131, 161, 196, 217, 287, 296, 335, 362, 402, 429, 498, 580, vb.).

e. 1931 Konferansı ve Cemal Hüsnü Bey'in Konuşması

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne ve Uluslararası Çalışma Örgütü'ne “üye” olması öncesinde yapılan 15. Konferans'ta, Türkiye'yi gözlemci delege (müşahit) olarak temsil etmek üzere yine Bern Elçisi görevlendirildi. 1931 Konferansının kapanmasını izleyen günler, üyelik sorununun çözümünde geriye saymanın başlaması yönünden önemlidir.

Tevfik Rüştü Bey, Albert Thomas'ın 19 Mayıs 1931 tarihli mektubu üzerine, Mehmet Münir Bey'den görevi devralan *Cemal Hüsnü Bey*'i (1893-1975), “Hükümeti Cumhuriyet namına müşahit sıfatıyla iştirak buyurmaları” için görevlendirdi.¹³ Cemal Hüsnü Bey de, Bern'den Hariciye Vekâleti'ne gönderdiği 27 Mayıs günlü telgrafta, ertesi gün toplanacak Konferans'a katılmak üzere “Cenevre'ye hareket edeceğini” bildirdi.

Konferans Başkanı 12 Haziran'da yapılan 13. oturumda, Türkiye Cumhuriyeti'nin dördüncü kez görevlendirdiği diplomatik temsilci aracılığıyla çalışmaları izlediğini anımsatarak, Cemal Hüsnü Bey'i en canlı (büyük) bir zevkle selâmladı. Konferans'a “resmî temsilci” gönderme kararı alınmasının, onurlandırmanın yanı sıra, Örgüt'ün çalışmaları hakkında kararlı ilginin kanıtı

¹³ İkinci Bölümde de belirttiğim gibi, 27 Mayıs 1931'deki Opium (Afyon) Konferansı'na katılacağı öğrenilen İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey'in, 28 Mayıs-18 Haziran 1931 tarihleri arasında toplanacak 15. Konferans'a da katılmasının sağlanacağı sözü verilmişti.

Bunun için de, Hariciye Vekâleti ve Milletler Cemiyeti arasında yapılan yazışmalara ilişkin TDA belgelerinden anlaşıldığına göre, İcra Vekilleri Heyeti **9 Mayıs 1931** tarihli kararnameyle, Konferans'a *Mustafa Şeref Bey Başkanlığında* katılacak iki delege ile bir müşavir belirledi.

Ne var ki, iki hafta kadar sonra, İktisat Vekili'nin TBMM'deki işler nedeniyle Ankara'dan ayrılması uygun görülmedi. Afyon Konferansı'na “Büyük Millet Meclisi İkinci Reisi Hasan Beyefendinin Riyasetinde” katılma kararı alındı.

Dolayısıyla da, 15. Konferans'a Vekil düzeyinde katılma vaadi yerine getirilemedi.

olduğuna değindi. Bundan sonra, her iki büyük devleti (Türkiye ve Meksika'yı) Örgüt üyesi olarak Konferans'ta karşılama dileğinde bulundu (BIT, 1931: 278).

15. Konferans'ın **12 Haziran 1931** tarihli 13. oturumunda bir konuşma yapan Cemal Hüsnü Bey, (BIT, 1931: 278-279), birçok oturumu da izledi (s. 15, 19, 70, 124, 148, 149, 183, 242, 275, 298).

Konuşmasında, Örgüt'ün sosyal adalet amacına vurguda bulundu. Hangi aşamada olduğundan söz etmeksizin, İktisat Vekili'nin 1931 başlarında hazırladığı tasarı dolayısıyla, İş Kanunu çıkarılması için gösterilen çabaya değindi:

“Türkiye Cumhuriyeti, Milletler Cemiyeti'nin büyük bir bölümüne katıldığı çalışmalarının tümüne büyük bir ilgi gösteriyor. *Büro'nun (Ofis'in), dünyada sosyal adaleti sağlama amacı taşıyan çalışma ve etkinliklerine özel bir dikkat gösteriyor.*

Eski Osmanlı İmparatorluğu'nun özgür gelişimini önleyen engeller, ancak yeni Türk devletinin kurulmasıyla, yani on yıldan beri ortadan kaldırılabildi. Görece kısa olan bu zaman aralığında, *yeni Türk devleti, İş Kanunu'nun, mevzuatının oldukça önemli bir bölümünü oluşturacak biçimde, olgunlaşmış bir sosyal mevzuat edinmek için çaba gösterdi.* İşin örgütlenmesi ve *işçilerin durumunun iyileştirilmesi, Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin sürekli kaygılarından biridir...*” (s. 279).

Cemal Hüsnü Bey, konuşmasından dört gün sonra Hariciye Vekâleti Celişesine gönderdiği **16 Haziran 1931** tarih ve 6727-404 sayılı mektubunda; 13 Mayıs tarihli telgrafında da sunduğu gibi, UÇK Başkanı'nın, “Konferans meşaisini takip ettiği(nden) dolayı memnuniyetinden bahis olarak irat eylediği nutuk ile cevabı(n)ı ihtiva eden zabıtnameden bir nüshasını” ekli olarak gönderdiğini belirtti. **11 Temmuz 1931** tarihli ve 6817/467/182 sayılı mektubuyla da, Hariciye Vekâleti'ne, “müşahit” olarak katıldığı “Onbeşinci Beynelmîlel Mesai Konferansı müzakeratına dair” beş sayfalık bir özet sundu (TDA).

3. Örgüt Üyeliğine Doğru İlk Gizli Adımlar: 1931 Konferansı Sonrası

Türkiye, Maurette'in 1926 Türkiye misyonuna ilişkin notunda belirttiği Uluslararası Çalışma Örgütü üyeliğine ilişkin seçeneklerin ikinci sırasında yer alan “Milletler Cemiyeti'ne katılmaksızın Örgüt üyesi olma” düşüncesini gerçekleştirme yolunda ilk ciddi girişimini 1931 Konferansı sonrasında yaptı.

Bu adımı da, gözlemci olarak katıldığı ve oturumlarını izlediği Konferans'ın kapanmasından sonra, bir ILO görevlisini telefonla arayarak Cemal Hüsnü Bey attı.

a. Gizli Telefon Görüşmesinin İçeriği: İç Yazışma Notu

H. Raymond'un, 1931 Konferansı'nın kapandığı 18 Haziran'dan bir aya yakın bir süre sonra Kabine şefi *M. Viple* için kaleme aldığı "H. R." Parafı ve "14.7.31" tarihli daktilo bir iç yazışma notundan anlaşıldığına göre, *Milletler Cemiyeti'ne üye olmaksızın Örgüt'e katılma seçeneği* Türkiye'nin gündemindedir.

Bilgilendirme amaçlı bu notun, Konferans'a katılan Cemal Hüsnü Bey'in bu alanda uzman olduğu anlaşılana Raymond'la –not tarihten kısa bir süre önce– yaptığını düşündüğüm bir telefon görüşmesine dayanarak hazırlandığına kuşku yoktur. Telefon görüşmesinin özel ve temel amacı, bu seçenek ve nasıl gerçekleştirileceği konusunda bilgilenmektir.

Yine, kuşkusuz olan bir başka nokta da, Cemal Hüsnü Bey'in bu görüşmeyi Hariciye Vekâleti'nin bilgisi çerçevesinde yapmış olmasıdır. Kanımca, yazılı başvuru yerine telefon görüşmesinin yeğlenmiş olmasının nedeni, notta ve nota dayanarak kaleme alınan mektupta da açıkça belirtildiği üzere, bu konunun **çok gizli kalmasının istenmiş** olmasıdır.

Yanıt aranan soruların da gösterdiği gibi, Cemal Hüsnü Bey ve kuşkusuz Hariciye Vekâleti, üyelik sorununun hukukî, malî vb. yönleri konusunda ayrıntılı bilgi edinmek için iyi bir ön hazırlık yapmıştır.

Raymond'un, yararlı olduğunu belirterek özetlediği iki sayfalık Fransızca notta yaptığı açıklamalarda, önce bu seçenek kapsamında olduğu düşünülen bazı ülkelerin özel durum ve konumlarının konuşulduğu ve her biri konusunda bilgi verildiği anlaşılıyor. Soru ve yanıtlarıyla aynen aktarmakta yarar gördüğüm bu nota göre:

"Cemal Hüsnü Bey, dün (nottaki tarihten bir gün önce 13 Temmuz'da) saat 17'ye doğru telefon etti. Önce, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Anayasası konusunda genel bilgiler sordu. O'na, bu Anayasa'nın Versay Antlaşması'nın XIII. Bölümünde ve diğer Barış Antlaşmalarının bunun karşılığı olan maddelerinde tanımlandığı yanıtını verdim.

Cemal Hüsnü Bey ardından, S. D. N'ye (Milletler Cemiyeti'ne) üye olmaksızın O.I.T'ye üye olan devletlerin durumunu sordu. Şu anda, bu konudaki tek durumun (örneğin), Brezilya'nın durumu olduğunu, bu ülkenin S. D. N.'den çıktığını, ama O.I.T. üyesi olarak kalmak istediğini anlattım.

Elçi, Özgür Danzig kentinin başvurusunu ima etti. Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nın geçen yıl verdiği danişsal görüşünde, bir devletin Milletler Cemiyeti üyesi olmaksızın O.I.T. üyesi olup olamayacağı sorununun ele alınmadığını, yalnızca Danzig'in özel statüsünün ortaya çıkardığı sorunların ele alındığını belirttim.

Cemal Hüsnü Bey, bana, Almanya'nın hangi koşullarda S. D. N. üyesi olmaksızın O. I. T.'ye üye olduğu konusunda da birkaç soru yöneltti. O'na, (Versay) Barış Konferansı'nda Almanya için özel bir karar alındığı yanıtını verdim. Almanya'nın kabul edilmesine ilişkin belgeleri edinmek istedi" (s. 1).

Doğal olarak görüşmede, üyeliğin hukuksal sonuçlarından öncelik taşıdığı anlaşılan "malî" boyutu, yani üye devlet olarak Örgüt bütçesine yapılacak katkı ve tutarı konusu da gündeme geldi. Daha önemli nokta ise, ILO ile yapılan bu görüşmenin *son derece gizli ve özel* olduğunun belirtilmiş olmasıdır. Telefon görüşmesinin bu konuya ilişkin bölümü, notta şöyle özetlendi:

“Öte yandan Elçi, S. D. N.'ye (Milletler Cemiyeti'ne) üye olmadan O. I. T. (Örgüt) üyesi olanların *Büro (Örgüt) bütçesine katkısı sorunu* konusundaki durumun ne olduğunu sordu. Bu katkının, örneğin Brezilya'nın durumunda, MC'ye üye olan diğer devletlerle aynı ilkelere dayanarak, MC bütçesinin tamamına oranla Büro (Örgüt) bütçesinin tutarına göre belirlendiği yanıtını verdim.

Cemal Hüsnü Bey son olarak, istediği bilgilerin, doğal olarak, konuşmasının özel amacını gösterdiğini, bunun da *Türkiye'nin 'S. D. N.'ye üye olmaksızın O. I. T.'ye katılmasına hangi koşullarla olanak bulunduğunun incelenmesi' olduğunu belirtti.*

Cemal Hüsnü Bey, bu haberleşmenin son derece gizli ve özel bir nitelik taşıdığı arzusunun dile getirdiği ve candan *isteğinin, olanak bulunan en geniş ölçüde, Türkiye'nin O. I. T.'ye üye olmasını kolaylaştırmak olduğunu* ekledi (s. 2; vurguları ben yaptım).”

Cemal Hüsnü'nün, gizli kalması ricasının altını çizerek, Mehmet Münir Bey'den sonra gözlemci olarak katıldığı Konferans ertesinde, bir ILO uzmanıyla “MC üyesi olmaksızın Uluslararası Çalışma Örgütü'ne katılma” konusyla ilgili tüm sorunları “telefonla” konuşup ayrıntılı bilgi edinmiş olmasını, artık Uluslararası Çalışma Örgütü üyeliğinin gelecek Konferans'a değin gerçekleşebileceğinin ilk ciddi belirtisi saymak olanaklıdır.

Raymond'un ILO yönetimine bilgi verme amaçlı iç yazışma notu, kanımca yalnızca kendisine yöneltilen soruları ve yanıtlarını içermekle sınırlı kalmış, bu konuda dolaylı da olsa herhangi bir yorum içermemiş olması yönünden dikkate değerdir.

Vurgulamak istediğim ilginç bir nokta da, Cemal Hüsnü Bey'in katıldığı Konferans'a ilişkin olarak Dışişleri Bakanlığı'nın bana ilettiği Arşiv belgeleri arasında, bu görüşmeye ilişkin bir mektup ve/yada notun bulunmamasıdır. Bu, bir anlamda olağandır. Çünkü Cemal Hüsnü Bey, “gizli” kalmasını istediği

söz konusu telefon görüşmesini de, Konferans'a ilişkin bazılarına değindiğim rapor ve belgeleri Hariciye Vekâleti'ne gönderdikten sonra, "sözlü" olarak yapmayı yeğlemiş olabilir. Kaldı ki, yazılı belgeler bulunsa da, "gizlilik" kaydı nedeniyle ileilmeyeceği kuşkusuzdur.

Öyle anlaşılıyor ki Hariciye Vekâleti, 1931 Konferansı'nın kapanmasından itibaren üç yıl gözlemci olarak Konferanslara katılan Mehmet Münir Bey'den görüş istemesine değin geçen süre içinde MC üyesi olmaksızın Uluslararası Çalışma Örgütü'ne katılma seçeneğini mercek altına almıştır.

Bu yaklaşım, 1932 başlarında, yeğlenen üyelik seçeneği konusunda görüş istenmesiyle günışığına çıkacaktır.

b. Tevfik Rüştü Bey'in Meclis'te Açıklama Yapması

Cemal Hüsnü Bey'in 13 Temmuz'da Ofis görevlisi H. Raymond ile yaptığı gizli telefon görüşmesinden iki gün sonra, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey, Hariciye Vekâleti bütçesinin görüşüldüğü **15 Temmuz 1931** Çarşamba günü, bir sözlü soru üzerine Milletler Cemiyeti üyeliği konusunda açıklamalarda bulundu.

İzmir milletvekili *Vasfı Bey*'in, "... Beynelmîlel tesanüdün en kuvvetli istinatgâhlarından biri olan Cemiyeti Akvam'a şimdiye kadar niçin girmedüğimizin ve girmeyeceksek bunun sebeplerinin ne olduğu" sorusunu yöneltmesi üzerine, Tevfik Rüştü Bey, Türkiye ile Milletler Cemiyeti arasında düşünce olarak bir fark bulunmadığını ve üye olmaksızın, bazı çalışmalarına katılma yoluyla MC ile gayri resmî ilişkiler kurulduğunu belirterek, açıklamalarına başladı:

"... Cemiyeti Akvam fikri, Türkiye Cumhuriyetinin ve Türk inkilâbının çok hoşlandığı bir fikirdir, adeta kendi fikrimizdir diyebiliriz. (...) Yoksa bu müesseseye karşı da çok muhabbetli ve dostane hareket ediyoruz ve onun teşebbüs ettiği her işe memnuniyetle iştirak ediyoruz, gidiyoruz. Bir çok noktalarda beraber, bir hava içinde, bir muhit dahilinde çalışıyoruz. (...) Bu böyle iken niçin girme-

dik? memleketimizde o kadar çok olmasa da *Avrupa(?)ya her gidişimde, her yerde bana tevcih edilen sual budur.*” (...)

Açıklamasını, Milletler Cemiyeti'nin kurucu belgesine ve organlarından özellikle ikisinin oluşumuna değinerek sürdüren Hariciye Vekili,¹⁴ MC'ye katılmamanın temel nedeninin, Türkiye'nin MC'nin organlarından “Meclis” dediği Konsey'de “daimi üyeler” arasında temsil edilmemesi olduğunu şöyle anlattı:

“Cemiyeti Akvam müessesesinin adeta kanunu esasisi demek olan (Kovnan) i (Misak'ı) vardır. (...) Bu mukaveleye istinaden bir *meclis* ve bir de *heyeti umumiyesi* vardır.¹⁵ Cemiyeti Akvamda âza olan her devlet heyeti umumiyede dahildir amma meclisinde dahil değildir. *Meclisinde iptida büyük devletler var ve onun yanında büyük olmıyan devletler bu meclise sıra ile giriyorlar.* (...)

Vaziyet böyle olunca Türkiye Cumhuriyeti oraya daimî âza olarak davet edilmiş değildir ve daimî âza olmak hevesi gösterilince onu biraz fazla olarak telâkki edenler de çoktur. (...)

Demek ki bir çok seneler o mecliste, heyeti umumiyede değil, *Cemiyeti Akvamın meclisi denen kısmında mevcut olmıyarak âza olmak şeklile girebilemez (girebilmemiz) imkânı gösterilmiştir.*

Tevfik Rüştü Bey, Genel Kurul'a değil “Meclis” olarak söz ettiği ve kararlarını oybirliğiyle alan Konsey'e birçok yıl üye olma olanağı bulunmamasının yaratabileceği sakıncaları da somut bir örnekle anlatarak, Türkiye'nin MC dışında kalmasının asıl nedeninin MC Misakı'ndan kaynaklanan bu durum olduğunu savundu:

“O mecliste bir gün bir karar alındığını kabul edelim. *O karar tabii mukaveleye göre ittifakla olacak.* Mevcut olsaydı tabii azamızın karara iştirak ve ademi iştirakine göre netice kabul edilmiş veya edilmemiş bulunacaktı. (...) O kararın her hangi bir devlet aleyhine iktisadî bir karar olduğunu kabul edelim. *Orada bizim azamız da yoktur.* Hatta alınan kararın adaleti hakkındaki kanaatimiz de tekevvün etmiş bulunmuyor. Size karşı mesul olmıyan bir takım zevatın çok iyi niyetle de olsa

¹⁴ Milletler Cemiyeti'nin yapısı konusunda izleyen bölümde kısa bir açıklama yaptım.

¹⁵ Hariciye Vekâleti'nin 11 sayfalık bir tanıtım broşüründe de, “Milletler Cemiyetinin uzuvları”, “Umumi Heyet”, “Meclis” ve “Umumi Kâtiplik” olarak sıralanıp kısaca açıklandı.

“Conseil / Council” karşılığı olarak kullanılan Meclis için yapılan açıklamada, “... bazı Devletler muvafaklarından mürekkep ve binnetice daha çok mahdut bir teşekkül” olduğu belirtildi. Ama, daimi üyelikten söz edilmedi (T. C. Hariciye Vekâleti, 1932b: 4-5).

kendi aralarında verdiği kararı bu memlekete tatbik nasıl olacak? Buna imkân var mı? ***İşte bu müşkülâtın dolaylı arzumuza rağmen bir türlü giremedik.*** Yalnız bu müşkülâtın daimî surette gayri kabili hal-lolacağını zannetmiyorum. Hakikaten ***Türkiye Cumhuriyetine karşı çok iyi bir kabul, arzu gösteren bu müesseseye*** ve içinde şimdi pek çok dostlarımız bulunan ve her halde ***hiç düşmanımız olmayan bu müesseseye karşı bizim de aynı hislerle mütehasıs olduğumuzu bildiklerinden şüphe etmek istemem.*** Ancak o müessesenin bugünkü şekliyle, ***bizim inkılabımızdan yani müsavi muamele ve hukuk hakkındaki haklı zihniyetimizden doğan bu müşkülü iyi bir surette onların usulüne ve bizim halimize uyacak surette halledebileceğimiz gün bu teşekküle girebilmemiz mümkün olacaktır.*** Heyeti Celilenizce de o vakit memnuniyetle kabul edileceğini tahmin ederim. ***Zaman ve ahval ve hadisat bunu da halledecektir.*** Biz bu hususta da mümkün olabilen uysallıktan uzak durmuyoruz” (TBMM, 1931: 133; tüm vurguları ben yaptım).

Böylece Hariciye Vekili, dış politikadaki gelişmelere ve özellikle Sovyetler Birliği ile ilişkilere girmeksizin, Milletler Cemiyeti’ne üyelik konusundaki “müşkülât”ın Türkiye’nin üye olsa da Konsey dışında kalmasından kaynaklandığını savundu. Zaman, durum ve olayların bu güçlükleri çözeceğini ekleyerek yaptığı son politik açıklamalarında, MC üyeliğinin Uluslararası Çalışma Örgütü üyeliğini de getireceğine değinmedi.

Tevfik Rüstü Bey’in, sorulmadığı için değinmediğini ama değinmemesi için bir nedenin de bulunmadığını düşündüğüm Uluslararası Çalışma Örgütü üyeliği konusunun, milletvekillerinin gündeminde olmadığı anlaşılıyor.

c. Marius Viple’nin Cemal Hüsnü Bey’e Kişisel ve Gizli Mektubu

Uluslararası Çalışma Ofisi’nde 8 Mayıs 1920’de Thomas Kabinesinde Basın Şubesi şefi olarak göreve başlayan (Benoit) Marius Viple (1891-1949), Raymond’un telefon konuşmasından üç gün sonra Cemal Hüsnü Bey’e, üzerinde, isteği doğrultusunda “kişisel ve gizli” uyarısının eklendiği **17 Temmuz 1931** tarihli iki sayfalık bir mektup gönderdi (ILO-AR, CAT 5/73/1/2).

Viple, istenen bilgilerin yer aldığı belgeleri iletmediği mektupta, temelini, Versay Antlaşması’nın XIII. bölümünün oluşturduğunu ekleyerek, yö-

neltelen sorulara ilişkin açıklamalarda bulundu. Açıklamalarına, herhangi bir yorum yapmaksızın, üyelikle ilgili yürürlükteki “hukuksal” kuralları anımsatarak ve Almanya ile Avusturya’nın üyeliğine ilişkin özel durumla ilgili bir broşür gönderdiğini belirtmekle yetinerek şöyle başladı:

“Çalışma arkadaşım M. Raymond, Pazartesi öğleden sonra sizinle yaptığı telefon konuşması hakkında bilgi verdi. Ondan istediğiniz bilgileri size vermekte gecikmek istemiyorum.

Ekte, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün Statüsünü ve yönetmelikleri bulabilirsiniz. Bildiğiniz gibi, *Anayasamızın temelini, asıl olarak, Versay Antlaşması’nın XIII. Bölümü ve diğer Barış Antlaşmalarının bunun karşılığını oluşturan maddeleri oluşturmaktadır.* Uluslararası Çalışma Örgütü’ne üyelik niteliğini tanımlayan tek kural, 387. maddenin 2. fıkrasıdır.

Size aynı zamanda Almanya ve Avusturya’nın Uluslararası Çalışma Örgütü’ne üye olmalarına ilişkin bir broşür de gönderiyorum. Bu açıklama/broşür, bu devletlerin Milletler Cemiyeti’ne üye olmaksızın, Örgütümüze hangi koşullarla kabul edildikleri konusunda istediğiniz tüm bilgileri size verecektir.”

Viple’in, yine ilgili kuralları ve karar almaya yetkili organı anımsatmakla yetinerek genel bir anlatımla değindiği ikinci sorun, üyeliğin malî boyutuyla ilgiliydi:

“Uluslararası Çalışma Örgütü bütçesine katkı sorununa gelince, bu sorun, Milletler Cemiyeti üyesi olmayan devletler için bu mektuba eklediğim Milletler Cemiyeti’nin Malî Yönetmeliği’nin 22. maddesinin 1. ve 2. fıkralarında düzenlendi (ş. 1). Bunlar, halen Brezilya’ya uygulanan kurallardır. Devletlerin bütçeye katkılarının tutarını, her ülkenin önemini ve malî kaynaklarını göz önünde bulundurarak Meclis (Genel Kurul) saptar (s. 2).”

Viple’in son olarak üzerinde durduğu, ama haklı olarak kişisel görüşünü açıklamaktan kaçındığı sorun, üyelik sorunudur, yani Türkiye’nin benimsediği “Milletler Cemiyeti’ne katılmaksızın Uluslararası Çalışma Örgütü’ne üye olma seçeneği”dir. Bu konuda da aynı yaklaşımı koruyarak, Örgüt’ün temel kaygısının “evrensellik” olduğunu, konunun tatil dönüşünde Thomas ile görüşülmesinin doğru olacağını belirtti:

“Son olarak, Raymond’a yönelttiğiniz soruların sonuncusuna geliyorum: Halen tatilde olan Albert Thomas’ın yokluğunda, *yürekten bağlı olduğumuz projenin gerçekleştirilmesi* konusunda, anlayacağınız gibi, *titizlikle*

*kişisel olsa bile, bir görüş belirtmem çok güçtür. Biliyorsunuz ki ILO, benzer bir konuda, yalnızca bir ilkeden esinlenebilir. O da, Versay Antlaşması'nın XIII. Bölümünde emredildiği gibi, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün evrenselliğini sağlamaktır. Sizi meşgul eden **bu sorunun olumlu bir yönde incelenmesinden mutlu olacağımızı söylüyorum.***

Albert Thomas, 20 Ağustos'a doğru Cenevre'ye döndüğünde, eğer yararlı görürseniz, bu sorunu sizinle görüşmekten mutlu olacağını ekliyorum (s. 2).”

Kanımcı, gerek telefon görüşmesinden ve gerekse Kabine şefinin mektubundan açıkça anlaşıldığı üzere, Bern Elçisi'nin ILO Direktörü'nün yaz dinlencesinde olduğu bir sırada, Kabine düzeyinde son derece kişisel ve gizli kalmasını isteyerek gündeme getirdiği sorun, istenen ve gönderilen konuyla ilgili belgelerin de ortaya koyduğu gibi, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmaksızın Uluslararası Çalışma Örgütü'ne katılması sorunudur. M. Viple, Türkiye'nin çok istediği, “yürekte bağlı olduğu” bu proje (yani yalnızca Örgüt üyeliği seçeneği) konusunda, doğal olarak Direktör'den önce “kişisel” de olsa görüşünü açıklamaktan kaçınmış, diğer konularda olduğu gibi, ilkesel açıklamalar yapmakla yetinmiş, ama yine de incelemenin “olumlu” yönde yapılacağını eklemiştir.

Kanımcı, Cemal Hüsnü Bey'in Bern Elçiliği'ne atanıp Konferans'a katılmasından sonra, deyim yerindeyse “ayağının tozuyla” gerçekleştirdiği bu girişiminin Ankara'dan bağımsız olduğu düşünülemez. Tersine, yazışma yoluna gitmeksizin süreci “sözlü görüşmeler” yoluyla başlatması için yönlendirilmiş olması güçlü bir olasılıktır. Bu iletişimin “kişisel ve özel” kalması isteginin, yani bu aşamada uluslararası kamuoyuna yansımaması, görüşmelerin ve olası yazışmaların Örgüt içinde kalması için gösterilen karşılıklı duyarlılığın temel nedeni, öteden beri varlığı bilinen ve hatta zaman zaman dile getirilen Türk-Sovyet ilişkileri, imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması'nın yürürlükte olmasıdır.

Cemal Hüsnü Bey'in girişimi, Türkiye'nin, artık yeğlediği üyelik seçeneğini gerçekleştirmek için “siyasal” kararını verdiğini, “geriye sayma”nın başladığını göstermektedir. Bu, Örgüt'ün “bağlı” olduğu Milletler Cemiyeti dışında kalarak, yalnızca Örgüt'ün kurumsal yapısına “gayri resmî” katılıma son verip “resmî” katılıma geçme kararıdır. Ancak sorun, bunun için düşündüğü, daha doğrusu istediği seçeneğin, yani Milletler Cemiyeti'ne üye olmaksızın Örgüt'e katılmanın hangi formülle gerçekleştirileceğidir. Çünkü böyle bir seçenek, iki kuruluşun üyeliğini birbirine bağlayan Versay Antlaşması'nda açıkça düzenlenmiş değildir. Örgüt Anayasası (VA'nın XIII. Bölümü), ilk üyeler dışında,

Milletler Cemiyeti'ne üyeliğin Örgüt üyeliğini de getireceğini belirtmiştir (m. 387). 1919'da ve 1920'li yıllarda karşılaşılan sorunların ve gerçekleşen üyeliklerin her birinin ise, kendine özgü yanları bulunmaktadır.

d. Cemal Hüsnü Bey'in Marius Viple'e Yanıtı

Cemal Hüsnü Bey, M. Viple'a gönderdiği ve yine "kişisel ve özel" uyarılı **21 Temmuz 1931** tarihli yanıt mektubunda, mektup ekinde iletilen **ILO (Örgüt) Statüsü, Yönetmeliği ve diğer yayımlar** için teşekkür etti.

Ama bununla yetinmeyip, Viple'in önerisi doğrultusunda, daha önce telefon görüşmesinde *Raymond*'a söz ettiği sorunları, "**Cenevre'ye döner dönmez, Albert Thomas ile görüşmek**", böylece Örgüt'ün yaklaşımını en üst yöneticisinden öğrenmek istediğini de vurguladı.

e. Kısa Bir Değerlendirme

Önce belirteyim ki, ILO Arşiv dosyalarındaki mektuplar ve iç yazışma notları çerçevesinde, 1931 Konferansı'ndan sonra gerçekleşen bu girişim sonrasına ilişkin başka herhangi bir bilgiye rastlamadım.

Özellikle, Cemal Hüsnü Bey'in bu konuyu Thomas ile görüşüp görüşmediği, ilgili ILO Arşiv dosyalarındaki mektuplar ve iç yazışmalar çerçevesinde belirsizdir. Gizlilik ilkesine uyularak görüşme yapılmış olsa bile, Milletler Cemiyeti'ne üye olmaksızın Örgüt'e katılma seçeneği, not ve Viple'in mektubu dışında başka yazışmalara konu olmamış görünmektedir. Özellikle, ILO Direktörü ile Hariciye Vekili arasında herhangi bir yazışma gerçekleşmiş değildir. Kuşkusuz bunun temel nedeni, bu girişimin son derece gizli ve özel kalması isteğidir.

TDA'dan da, bu konuda herhangi bir belge iletilmedi; varsa da iletilmesine, gerek iç yazışma notunda ve mektupta "gizli, kişisel, özel" kayıtlarının bulunması, gerekse "gizlilik derecesi" taşıyan belgeler arasında sayılması nedeniyle olanak yoktu.

Kanımca, Cemal Hüsnü-Albert Thomas görüşmesi yapılmıştır. Cemal Hüsnü Bey de, görüşmeyi Ankara'ya aktarmıştır. Ankara da, bu girişimi, inceleyip karara dönüştürmek üzere değerlendirmeye almıştır. Sürecin bu aşaması, Direktör düzeyinde gerçekleştiğinden iç yazışmalara konu olmamıştır; görüşmeler Kabine içinde yapılmış ve kalmıştır.

Ama bu durum, Ankara'nın, Bern'in girişiminden ve Marius Viple'in mektubundan habersiz olduğu, bu seçenek üzerinde düşünmeye ve inceleyerek politika belirleyip görüş oluşturmaya başlamadığı anlamına gelmez. Nitekim Albert Thomas'nın, 1931 Temmuzundaki yazışmalardan beş ay kadar sonra, "Sevgili

Bakanım” dediği Tevfik Rüştü Bey’e gönderdiği, büyük harflerle yine “kişisel” uyarısının bulunduğu **29 Aralık 1931** tarihli ve büyük bayındırlık işleriyle ilgili üç sayfayı aşan bir mektubunun ikinci paragrafından anlaşıldığına göre, Bakanlar Kurulu Türkiye’nin Uluslararası Çalışma Örgütü’ne üyeliği konusunda bir karar aldı ve bu karar da kendisine iletildi, bildirildi. Öyle anlaşılıyor ki Ankara, bu seçeneğin titizlikle “kişisel ve gizli” kalması yaklaşımını korumakta, bu sorunu gündeminde tutan ILO da gizlilik ve kişisellik isteğine uymaktadır.

Her ne kadar İsmet Paşanın kısa hükümet programlarının tümünde söz edilmemiş olsa da, hiç değilse sonuncusu için gerekçe “gizlilik” olabilir.

Thomas bu mektubunda, krizin gündelik uğraşları nedeniyle yıl sonunda gerçekleştiremediği ve 1932 başında da önemli toplantı ve komisyonlar nedeniyle gerçekleştirilmesine olanak bulamayacağını belirttiği “Türkiye misyonu” dışında, Türkiye’nin Uluslararası Çalışma Örgütü’ne katılması konusuna da bir cümleyle değinerek şöyle yazmıştı:

“... Bakanlar Kurulunun, bir süre önce bana ilettiğiniz, Türkiye’nin Uluslararası Çalışma Örgütü’ne katılması konusundaki kararını sizinle biraz daha uzunca görüşmeyi de çok istiyordum. Ama gelecek sefere (s. 1) (CAT, 5-73).

Gerçek şudur ki, 1931 Yazı sonlarından itibaren, Türkiye’nin Uluslararası Çalışma Örgütü’ne üyeliği ufukta görünmeye başlamış, hükümet açısından geri dönülemeyecek bir evreye ulaşmıştır. Bakanlar Kurulu bu konuda, sanıyorum üyelik için düşündüğü seçeneğe uygun bir karar almış ve karar, Thomas’ya iletilmiştir.¹⁶

Ama üyelik, Versay Antlaşması’nda yapılan düzenleme ve gündeme getirilen ülke örneklerinin Türkiye’nin yeğlediği üyelik seçeneği için çözüm olmadığının görülmesi üzerine, bir yıl sonra gelecek yaz gerçekleşmiştir.

4. Mehmet Ali Fuat Bey’in 1932 Konferansı'na Katılması ve Konuşması

Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne üye olduğu yıl ancak gerçekleşmesinden bir ay kadar önce 12-30 Nisan 1932 tarihlerinde toplanan 16. Konferans’a, daha önce İş Kanunu Lâyihası hazırlanması sürecinde ILO’da görüşmeler yapan “İktisat Vekâleti Müdürü **Mehmet Ali Fuat Bey**” katıldı (ILO, 1932b: s. LI). Bu katılma, önceki yıllarda da olduğu gibi, “gözlemci” statüsüyle ama son kez gerçekleşen bir uygulama oldu.

¹⁶ İncelediğim ILO-AR ve ayrıca Milletler Cemiyeti Arşiv dosyalarında, Bakanlar Kurulu kararına rastlamadım.

İncelediğim ILO Arşiv dosyalarında, önceki Konferans dönemlerinden farklı biçimde, Mehmet Ali Bey'in 16. Konferans'a katılımı konusunda herhangi bir yazışmaya, görevlendirildiğine ilişkin bir mektup yada telgrafa rastlamadım.

Mehmet Ali Fuat Bey de, önceki gözlemci delegeler gibi, çok sayıda oturumu izledi. Adı, Konferans oturumlarına katılıp oy kullanan üye devletlerin delegelerini gösteren listelerin altında, "üye olmayan devletlerin Konferans için akredite olan (yetkisi kabul edilen) temsilcileri"nin adları arasında sıralandı (s. 27, 44, 90, 123, 153, 240, 279, 299, 335, 366, 421, 493).

a. Konferans Başkanının "Hoşgeldin" Konuşması

Konferans Başkanı *Mahaim*, 12 Nisan'daki 1. oturumda yaptığı konuşmada, üye olmayan devletlerden Türkiye'nin birçok yıldan beri ve Mısır'ın ilk kez gözlemciler gönderdiğini, Örgüt'e katılmakta gecikmeyeceklerini, temsilcilerinin bulunmasının dünyada sosyal adalet düşüncesinin ilerlemesinin en iyi göstergesi olduğunu belirtti (BIT, 1932, s. 2).

Konferans Başkanı, ILO Direktörü'nün yıllık raporu üzerindeki tartışmaların sürdüğü 21 Nisan 1932 günlü 7. oturumda da, Türk hükümetinin Konferans'ta temsilcilerinin hazır bulunmasıyla Örgüt'ün çalışmalarına verdiği önemi birçok kez gösterdiğini belirttikten sonra, resmî üyeliğin uzakta olmadığı umudunu şöyle dile getirdi:

"Umuyorum ki Türkiye Cumhuriyeti'nin Örgütümüzle işbirliği giderek daha sık olacaktır ve burada *Türkiye'nin resmî delegasyonunu selâmlayacağımız zaman uzakta değildir*" (BIT, 1932b: 91).

b. Mehmet Ali Fuat Bey'in Konuşması ve Üyelik Sorunu

Önceki gözlemcilerden daha uzun bir konuşma yapan ve beşinci¹⁷ gözlemci olduğunu anımsatan Mehmet Ali Fuat Bey, 21 Nisan 1932 günlü oturumda bu olanağı sağlayan seçkin ILO Direktörü Albert Thomas'ya Hükümetin teşekkürlerini ilettili.

"... Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin, sosyal ve ekonomik kaygılara her zaman ilk planda yer veren devletlerden biri" olduğunu belirtti. Türk hükümetinin çeşitli alanlardaki anlayışı konusunda yeterli ve açık bir fikir vermek üzere tüm alanlarda gerçekleştirilen reformları (devrimleri) başlık olarak sıraladı. Bunlar arasında, sosyal alanla ilgili olarak, "İş Kanunu'nun farklı bölümlerini

¹⁷ Mehmet Ali Fuat Bey, kişi/ad olarak dördüncü gözlemcidir. Gözlemci delegelik uygulaması da, altıncı yılındadır.

Kendisinden önce, Şükrü Bey 1 kez, Mehmet Münir Bey 3 kez ve Cemal Hüsnü Bey de 1 kez Genel Konferanslara katılmıştı.

kapsayan çeşitli yasalar çıkarılması ile çalışmayı koruyan ve düzenleyen özel bir yasanın (tasarının) Meclis'e sunulmasının bulunduğunu da anımsatmaktan geri kalmadı (s. 91).

Bu reformların tamamlanmasında Türk yasa koyucusunu yönlendiren “tüm yurttaşların çalışmalarına ve yeteneklerine göre ücretlendirilmesi gerektiğini” ve “köylülerin ülkenin/milletin efendisi olarak görüldüğünü” öngören iki cümleyi, iktidardaki parti (CHF) programından aktardı.

Mehmet Ali Fuat Bey, Türkiye'nin bir tarım ülkesi olduğuna değindikten sonra, Milletler Cemiyeti'ne üye olmaksızın Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üye olma olanağı bulunup bulunmadığı konusunda şu görüşleri dile getirdi:

“Eğer ülkem, Konferans'ta bir gözlemciyle temsil ediliyorsa, nedeni Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmamasıdır. Türk Hükümeti'nin Cenevre Kuruluşu hakkındaki görüşü, birkaç gün önce, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey tarafından Silahsızlanma Konferansı Genel Komisyonu'nda dile getirildi.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün ve Konferansların çalışmaları için duyduğumuz tüm sempatiye ve bu Kuruluşun evrensellik yönündeki eğilimine karşın, *Türkiye, 'Milletler Cemiyeti'ne üye olmayan bir devletin Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üye olarak kabul edilmek amacıyla bir başvuruda bulunup bulunamayacağı sorusuna verilecek yanıtı beklerken*, bu toplantılarda yalnızca bir gözlemci aracılığıyla temsil edilme baskısı altındadır (vurgular benim).

Türkiye'nin çalışmalarınıza düzenli katılımı ve Konferanslarda bir gözlemciyle temsil edilmesi, ülkemizin bu Kuruluş (Uluslararası Çalışma Örgütü) için gösterdiği büyük ilginin bir kanıtıdır.

Son sözlerim, olsa olsa, ülkemizin, krizin acımasızca kırıp geçirdiği dünyada sosyal koşulların iyileştirilmesini amaçlayan çalışmalarımızın başı için dile getirdiği içten dileklerdir” (s. 92).

Kanımcı, Mehmet Ali Bey'in konuşmasının en önemli bölümü, hükümetin bilgisi ve oluruyla dile getirdiğini düşündüğüm Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütü üyeliği konusunda yaptığı açıklamadır. Açıklamanın özü, Milletler Cemiyeti'ne üye olmaksızın Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi olmaktır. Türkiye, bu seçenek için, şu sorunun yanıtını beklemektedir: Milletler Cemiyeti'ne üye olmayan bir devlet, üyelik için Uluslararası Çalışma Örgütü'ne başvuruda bulunabilir mi?

Gerek Uluslararası Çalışma Örgütü ve gerekse Milletler Cemiyeti çevreleri için bir sır olmayan ve üstelik 1931 Konferansı sonrasında “son derece

gizli ve özel” olduğu vurgulanan üyelik konusundaki bu yaklaşımın Cemal Hüsnü Bey’in gizli ve kişisel telefon görüşmesinden sonra bir yıl ve Hariciye Vekâleti’nin Paris Büyük Elçisi Mehmet Münir Bey’den “mütalaa” almasından üç ay sonra da Konferans önünde açıkça dile getirilmiş olması aslında çok da şaşırtıcı sayılmamalıdır. Artık Türkiye, geçen Yaz’dan bu yana “gizli ve özel” olmasına özen gösterdiği yaklaşımını uluslararası kamuoyu önünde açıkça dile getirmekte ve MC üyesi olmaksızın Uluslararası Çalışma Örgütü’ne üye olmaya hazır olduğunu bildirmekte bir sakınca görmemiştir. Mehmet Ali Fuat Bey’in yaptığı açıklama, örtük olarak, bu soruya yanıt verilmesi ve bu seçenek için bir çözüm bulunması çağrısı gibidir.

c. *Justin Godard’ın Konuşması*

Albert Thomas’ın Konferans’a sunduğu raporların sonuncusu üzerindeki tartışmalara geçmeden, Mehmet Ali Fuat Bey’den sonra söz alan Fransa’nın hükümet kanadı delegesi *Justin Godart*, Konferans üzerinde etkili olduğu anlaşılan konuşmasıyla ve özellikle birkaç cümleyle değindiği (1932) İş Kanunu Lâyhası’yla ilgili olumlu ve övgü dolu değerlendirmeler yaptı.

Türkiye’nin resmî üyeliğinin yakın gelecekte gerçekleşeceği konusundaki dileğini de açıklayan Godart’a göre:

“Mehmet Ali Fuat Bey’in biraz önce aldığı alkışlar; ona hiçbir söylevin yapamayacağından daha iyi biçimde, ***bunca geçmiş üzerinde bunca ilerleme inşa eden Türk ulusunu*** Konferans bünyesinde kuşatan derin sempatiyi kanıtladı. Bu alkışlar ayrıca, Konferans’ın Türkiye Cumhuriyeti’nin resmî temsilcisinin oturumda bulunmasına bağladığı değeri de gösterdi.

Konferans üyeleri, Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin birçok yıldan beri tartışmaları düzenli biçimde izlemek için önemli ve nitelikli kişiler göndermesini görmekten sevinçlidir. Türk hükümeti, Konferans’ın derin anlamını takdir ettiği bu jestle, çalışmalarımıza gösterdiği ilgiyi kanıtladı (s. 92). (...)

Umuyoruz ki, resmen Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi olan Türkiye Cumhuriyeti’nin bizimle işbirliği yapacağı ve kararlarımızın otoritesini ve evrenselliğini artıracığı gün yakındır” (s. 93).

Godard, Türkiye’nin MC üyesi olmaksızın Uluslararası Çalışma Örgütü’ne katılma konusundaki yaklaşımına değinmeyen genel nitelikli bu değerlendirmelerinden sonra, hükümetin hazırladığı İş Kanunu Lâyhası’ndan övgüyle söz etti. Değindiği bu tasarı, 1932 İş Kanunu Lâyhası ile bazı bölümleri eksik olan 161 maddelik Fransızca çeviridir.

Tasarının, hükümetin kaygılarının ilk sırasında yer alan “sosyal ilerleme” kaygısından esinlendiğini belirten Godart, onu “bir mevzuat anıtı” olarak nitelendi:

Ancak bu yıl, bir Türk temsilcinin varlığını selâmlamamızın çok özel bir nedeni var. Hükümetin hazırladığı ve Mehmet Ali Bey’in göndermede bulunduğu İş Kanunu Tasarısı, gerçekten dikkate değer ***işçileri koruyucu bir mevzuat anıtıdır***. Ücretlilerin durumu konusunda ortaya çıkan tüm önemli sorunları düzenlemektedir... ***Türk tasarısında, tüm sorunlar derinlemesine ele alındı ve kabul edilen çözümler, titiz bir incelemenin ve en ileri ve en yeni iş mevzuatının, Uluslararası Çalışma Konferansı sözleşme ve tavsiyelerinin izlerini taşımaktadır***.

... İş Kanunu girişimi, aynı zamanda, ***Türk hükümetinin uluslararası çalışma mevzuatının gelişimini izlediği aktif ilginin olumlu bir kanıtını oluşturur***. Bu girişim, bizim için Türk hükümetine derin sempatiimizi ona bildirmek için artı bir neden oluşturmaktadır” (s. 93).

Kanımca, tasarının karşılaştırıldığı Uluslararası Çalışma Örgütü sözleşme ve tavsiyeleriyle bağdaştığı konusunda olumlu bir değerlendirme içeren bu konuşmanın, yapıldığı tarih göz önüne alındığında, 1932 İş Kanunu Lâyhası’na ilişkin olduğu söylenebilir. Tasarılı, “işçileri koruyucu bir mevzuat anıtı” olarak tanımlayan aynı yönde bir değerlendirmeyi, ILO uzmanlarının da yaptığını anımsatırım.

V. GENEL DEĞERLENDİRME

Uluslararası Çalışma Örgütü’nün yayınlanmış belgelerine ve Türkiye ile ILO arasında yapılan resmî ve Ofis içi yazışmalara göre, Türkiye’nin, gerek Milletler Cemiyeti’ne gerekse Örgüt’e katılması sorunu, çokboyutlu bir nitelik taşımamasının doğal sonucu olarak, üyeliğin resmen gerçekleşmesi öncesindeki on yıllık dönemde birçok evreden geçti.

Kuşkusuz, bu evrelerin ilki ve en önemlisi, üyelik sorununu; Lozan Konferansı’nın henüz ilk aylarında azınlıklar sorunuyla bağlantılı olarak, temsilcileri yan yana oturan İngiltere ve Fransa’nın sömürgelerindeki azınlıkları övünçle örnek gösterip “ellerinin temiz” (?) olduğunu ileri sürerek, Barış Antlaşmalarıyla kurdukları Milletler Cemiyeti’ne üye olmaktan korkmadıklarını söyleyen Lord Curzon’un, Türkiye’yi suçlayan bir dille Milletler Cemiyeti’ne üyelikten kaçındığı savıyla gündeme getirmiş olmasıdır.

İsmet Paşa, kanımca bu “resti görerek” ve “politik taktik” olduğunu da bilerek, genel bir dille belirsiz bir tarihten söz ederek değil, “Barış yapılıp ya-

pılmaz” diyerek, yani Lozan Antlaşması imzalanıp yürürlüğe girer girmez Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne katılacağını açıkça söylemekten kaçınmadı. Bununla birlikte, kurduğu hükümet programlarındaki suskunluktan da anlaşılabilir gibi, bu sorun Türkiye gibi Milletler Cemiyeti üyesi olmayan Sovyetlerle dostluk anlaşmalarının imzalandığı yıllarda gündemden düştü. Türkiye’nin bu yıllarda benimsediği yaklaşım, Uluslararası Çalışma Örgütü belgelerinde “düşmanca olmayan” bir tutumun yerini “bekle gör” anlayışının aldığı biçiminde tanımlanıp anlatıldı.

Türkiye’nin her iki Örgüt’e üyeliği konusundaki ikinci evre, bu soruna ilişkin yaklaşımı açıklıkla ortaya koyan ve ilişkilerin yol haritasını belirleme amacı taşıyan ilk ILO misyonudur. Fernand Maurette, Mart 1926’da gerçekleştirdiği Türkiye misyonunda, üst düzeyde siyasal ve yönetsel konularda bulunan yetkili kişilerle yaptığı görüşmelere dayanarak, Milletler Cemiyeti’ne katılma şöyle dursun, bu kuruluşun adının bile “hükümet üyelerinin tüylerini diken diken ettiğine” tanık oldu ve izlenimlerini, ilk notlarında Direktör’e aktardı. Bunun anlamı, Milletler Cemiyeti’ne ve dolayısıyla Uluslararası Çalışma Örgütü’ne “üye” olarak katılmanın belirsiz bir süre için bir seçenek olmaktan çıkmasıdır.

Bu koşullar altında, Örgüt’le resmî olmayan yoldan kurulabilecek “doğrudan ilişki biçimi” olarak, başka bir seçenek aramak gerekiyordu. Çünkü, Türkiye ile Uluslararası Çalışma Örgütü arasındaki ilişkilerin, yayın değişimi ağırlıklı bir içerikten daha ileri bir boyuta taşınması için, Örgüt’ün en önemli karar organı olan Uluslararası Çalışma Konferansı’nın kural üretme etkinliğini izleme yoluyla sağlanabilecek bir “işbirliği”ne geçilmesi dışında bir seçenek kalmamıştı. Maurette misyonu sonrasında, resmî olmayan bir “doğrudan ilişki” yöntemi olarak da, 1927’de “gözlemci delegelik” uygulaması başlatıldı. Üyeliğin resmen gerçekleştiği 1932’yi de kapsamak üzere altı yıl süren bu uygulama, Türkiye’nin “Milletler Cemiyeti’ne üye olmaksızın Uluslararası Çalışma Örgütü’ne katılma” düşünce ve arayışının kamuoyuna açıklanmaksızın gündemde kaldığı bir evredir. Daha açık dille Türkiye, Milletler Cemiyetine üye olmak istemediği için Uluslararası Çalışma Örgütü’nün de dışında kalmayı kabullendi. Başka bir girişimde bulunmadığı gibi, gözlemci delegelik uygulaması boyunca, bir kez olsun Konferans’a Bakan düzeyinde katılmadı.

Bu sonucu, Türkiye’nin yaklaşımını ve izlediği dış politikayı bildiğinden, Örgüt de kabullendi.

Kanımca, bu yaklaşımın temel nedenlerinden biri, Türkiye’nin Uluslararası Çalışma Örgütü’ne üyelik ilişkisinin getireceği yükümlülükleri görmesi, hazırlanan İş Kanunu Lâyhalarını kısa dönemde yasalaştırma iradesi taşımasıdır.

Sonuç olarak, gözlemci delegelik uygulaması yoluyla diplomatik temsilciler, Konferans oturumlarını izleyerek ve Konferanslarda konuşmalar yaparak hükümetlerarası kuruluşlardan farklı olan Örgüt'ün yapı ve işleyişini içeriden ve kısmen de olsa doğrudan tanıma ve dünya kamuoyuyla buluşma olanağı yakaladı. Kısa sayılmayacak bu evre, izlediği dış politikanın da etkisiyle, Türkiye'nin üyelik konusunda benimsediği “bekle gör” tutumundan zamanla uzaklaşmasını sağladı.

Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üyelik konusunda alınan siyasal kararın uygulamaya konulması içinse, 1931 Konferansı'nın kapanması beklendi. Bern Elçisi Cemal Hüsnü Bey, bu kararın ilk adımını, gözlemci delege sıfatıyla katıldığı 1931 Konferansı'ndan hemen sonra “gizli ve özel” bir telefon görüşmesi yaparak attı. Direktör Albert Thomas'ın Cenevre'de olmadığı bir sırada (tatilden dönmesini beklemeksizin), telefon yoluyla ve “gizli” kalması rica ve koşuluyla sözlü iletişim kurdu. Görüştüğü ILO uzmanı da, telefon görüşmesinin içeriğini Direktörlük makamı (Kabine) için bir iç yazışma notunda özetledi. Cemal Hüsnü Bey, üyelikle ilgili hukuksal ve malî sorunlar ve/yada seçenekler konusunda yapılan bu görüşmenin gizli tutulmasını istedi.

Hariciye Vekili; telefon görüşmesinden iki gün sonra, Meclis'i bilgilendirmek değil Vekâlet bütçesinin görüşülmesi sırasında yöneltilen bir soruyu yanıtlamak amacıyla, Türkiye'nin neden katılmadığını açıkladığı Milletler Cemiyeti üyeliğinin Uluslararası Çalışma Örgütü üyeliğini de getireceği konusunda deşimeksizin açıklamalarda bulundu. Tefik Rüştü Bey'in, Milletler Cemiyeti üyeliğinin ne zaman gerçekleşeceği sorusunun yanıtını “durum ve koşullara” bırakan açıklamalarını izleyen günlerde, süreç mektuplarla aynı yaklaşım içinde sürdü. Ama sonuç olarak üyelik, 1932 Konferansı'na yetiştirilemedi ve “üye devlet” olarak ilk katılım 1933'e kaldı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Milletler Cemiyeti'ne ve Uluslararası Çalışma Örgütü'ne Üyelik Süreci ve Sonrası (1932-1939)

Türkiye'nin, Lozan Konferansı görüşmelerinin ilk ayında gündeme gelen Milletler Cemiyeti'ne üyeliği ile bunun doğal sonucu olan Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üyeliği, sonuç olarak, 18 Temmuz 1932 tarihinde eşzamanlı gerçekleşti. Böylece, Milletler Cemiyeti Arşivi ile ILO Arşiv belgeleri çerçevesinde inceleyip değerlendireceğim resmî üyelik süreci, önceki bölümde değindiğim evrelerden geçerek noktalandı.

Ardından da, ILO'nun, Versay Antlaşması'nın öngördüğü yükümlülükleri anımsatmakta gecikmediği yeni dönem başladı. Bu, ILO için “anayasal” bir “görev”, Türkiye için de üyelikten doğan ve kuşkusuz yine “anayasal” bir “yükümlülük” idi.

I. ÜYELİK SÜRECİ VE AÇIKLIK KAZANMASI

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne ve/yada Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üyelik sürecinin, değişik etkenlerin rol oynadığı birçok düşünsel ve siyasal aşamadan geçerek, olağanüstü bir toplantıda Genel Kurul kararıyla sonuçlanan son evresi, doğrudan “üyelik başvurusu” yaparak değil, Milletler Cemiyeti üyesi 29 devletin Türkiye'yi “üye olmaya davet etmesiyle” başladı. Milletler Cemiyeti Genel Kurulu'nun¹ 1, 6 ve 18 Temmuz 1932 tarihlerinde yaptığı

¹ Versay ve öteki tüm Barış Antlaşmalarının I. Bölümünde yer alan, dolayısıyla “özel” yada “bağımsız bir kurucu metin” niteliği taşımayan (Denk, 2015: 94, 95) Milletler Cemiyeti Misakı'na göre, Milletler Cemiyeti'nin *Genel Kurul*, *Konsej* ve bunlara yardım eden sürekli nitelikli *Sekreterlik* olmak üzere üç organı vardır (m. 2).

Bu kurumsal yapı; üçlülük ilkesi dışında, kural olarak, yine Barış Antlaşmalarından üçünün XIII. ve ikisinin XII. Bölümlerine konulan aynı içerikli kurullarla “Milletler Cemiyeti'ne bağlı” olarak kurulan Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Konferans, Konsey ve sürekli organı Büro'dan (Ofis'ten) oluşan kurumsal yapısına benzer.

Genel Kurul (*Assemblée / Assembly*), Milletler Cemiyeti üyesi *devletlerin* temsilcilerinden oluşur. Cemiyet'in her üyesi Genel Kurul'da en çok üç temsilci bulundurabilir. Ne var ki her üyenin yalnız bir oyu vardır (m. 3). Her yıl, Eylül'de Cenevre'de toplanır (m. 3).

Konsej (*Conseil / Council*), Müttefik ve Ortak Başlıca Devletlerin temsilcileri ile Cemiyet'in başka dört üyesinden oluşur. Koşullar gerekli kıldığı zamanlarda ve yılda en az bir kez, Cemiyet merkezinde yada

LEAGUE OF NATIONS

SOCIÉTÉ DES NATIONS

altıncı ve yedinci “olağanüstü” oturumlarında görüşüldükten sonra da karara bağlandı. Üyelik, 18 Temmuz’da kesinleşip yürürlüğe girdi.

Böylece resmî üyelik süreci, Türkiye’nin sürecin özellikle “bekle gör” evresinde sık sık dile getirdiği ve çözüm arayışları içinde olduğu “Milletler Cemiyeti”ne katılmaksızın Uluslararası Çalışma Örgütü’ne üye olma seçeneği” yerine, çifte üyeliğin eşzamanlı ve kendiliğinden gerçekleşmesiyle sonlandı. Lozan Barış Konferansı görüşmelerinin başladığı ilk aylardan beri, gerek Türkiye’nin ve gerekse Uluslararası Çalışma Örgütü’nün gündeminde yer alan, zaman zaman kısa, olumlu yada olumsuz yönde açıklama ve yorumların yapıldığı ama zaman zaman da unutulduğu yada askıya alındığı, aynı zamanda siyasal, sosyal, ekonomik ve uluslararası boyutları olan bir sorun noktalandı. Türkiye-ILO İlişkilerinin birinci onyıllının ikinci beş yılında başlayan “gözlemci delegelik” evresinden “resmî delegelik” evresine geçildi. Bu, anayasal yükümlülüklerin de başlaması anlamına geliyordu kuşkusuz.

Öncelikle Milletler Cemiyeti ve Uluslararası Çalışma Örgütü Arşiv dosyalarından edindiğim belgeler ile Türk Dışişleri / Diplomasi Arşivi’ndeki (TDA) konuyla ilgili –bana iletilen– belgelerden anlaşıldığına göre, 1931 Uluslararası Çalışma Konferansı’nı izleyen aylarda başlayan Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne üye olmaksızın Uluslararası Çalışma Örgütü’ne katılması seçeneğinin nasıl ve hangi yöntemle gerçekleştirileceği konusundaki diplomatik, hukuksal ve siyasal arayışlar, ancak 1932’nin Nisan ayı ortalarında açıklık kazandı.

Üyelik sürecinde izlenen yöntem, yani Türkiye’nin üyeliğe davet edilmesi, üyelikten üç ay kadar önce basında da yer almaya başlamıştı.² Daha önemlisi,

kararlaştırılacak bir başka yerde toplanır. Her üyenin yalnızca bir temsilcisi ve oyu vardır (m. 4). MC’nin kuruluşu sırasında, *Konsej 5’i daimi olan* (ABD, Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japonya) 9 üyeden oluşuyordu. Ancak ABD, Versay Antlaşması’nı onaylamadığı için çekildi (Duchosal, 1927: 11).

Sekreterlik (Secrétariat / Secretariat), “Cemiyet’in merkezinde kuruldu. Sürekli Sekreterlik, bir Genel Sekreter ile gerekli görülecek sekreterlerden ve personelden oluşur (m. 6/1). İlk Genel Sekreter, Ek’ta adıyla gösterildi (Sir James Eric Drummond).

MC’nin bir organı daha vardır: **Uluslararası Sürekli Adalet Divanı**. Görevi, tarafların kendisine sunacakları uluslararası nitelikte her tür anlaşmazlığa bakmak; Konsey’in yada Genel Kurul’un kendisine göndereceği her türlü anlaşmazlık yada sorun üzerinde *damşsal görüş* bildirmektir (m. 14).

² Örneğin, üç ay öncesinden başlayarak olağanüstü toplantının yapılacağı tarihe değin, *Cumhuriyet*’te şu haberler yayınlanmıştı: “Fransız Projesi”, *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1932; “Bizim İçin Bir Teklif Yapılacak”; *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1932; “Cemiyeti Akvama Davet Ediliyoruz”, *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1932; “Cemiyeti Akvama Giriyoruz”, *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1932; “Cemiyeti Akvama Davet Edileceğiz”, 03 Temmuz 1932.

Şu iki gazetede de, ilgili ILO Arşiv dosyasına konulmuştur: *Milliyet*, 21 Nisan 1932; *Vakit*, 22 Nisan 1932.

bir görüşe göre Tefik Rüştü Bey, **13 Nisan 1932**'de Cenevre'de yapılan Silahsızlanma Konferansı Genel Komisyonu'nun oturumunda, "İspanyol delege *Don Salvador de Madariaga*'nın daha önceki oturumda yaptığı konuşmayı 'davet' olarak algılay(ıp), Türkiye'nin Cemiyet'e katılmaya hazır olduğunu belirtmiştir" (Barlas, 2017: 99-100). Oysa de Madariaga, "Türkiyenin katılımını Cemiyete ek güç olarak görse de İspanyol delegasyonunun herhangi bir ülkeyi Cemiyete girmeye davet etme yetkisinin olduğunu düşünmediğini belirtir" (s. 100, dipnot 39).

Kuşkusuz, bu konudaki sorun, bir üye devletin "yetkisi"nin olup olmaması değildi. Türkiye'nin "başvuru" yaparak Milletler Cemiyeti'ne katılma seçeneği yerine, yetkili organınca "davet" beklentisini karşılayacak bir açıklamanın yapılması idi...

Ne var ki, sürecin bu aşamasından önce, 1925'li yılların ortalarından başlayarak, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üyeliğinin uzak bir olasılık olduğunun belirtilmesinin temel nedenini oluşturan Türk-Sovyet ilişkilerine değinmek gerekiyor.

II. TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ VE ÜYELİK İÇİN ÖN İNCELEME YAPILMASI

Önceki bölümlerde, Türkiye ile Uluslararası Çalışma Bürosu / Ofisi arasında değişik tarihlerde ve farklı sorunlar dolayısıyla yapılan resmî yazışmalarda, gerçekleştirilen misyonlar sonunda hazırlanan raporlarda ve hatta ILO Direktörü ve çeşitli düzeylerdeki görevlilerin kendi aralarında yaptığı iç yazışma notlarında, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne ve dolayısıyla Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üyeliğinden açıkça yada geçerken söz edildiğine değindim...

Lozan Antlaşması görüşmelerinin başlamasından üyeliğin gerçekleşip kesinleştiği tarihe değin, Milletler Cemiyeti'ne üyelik sorunu gündeme geldiğinde ve/yada getirildiğinde, kimi zaman doğrudan ve açık, kimi zaman dolaylı ve örtük değerlendirmeler yapıldı. Bunların çoğunun, belirsizlik içeren ve kararlaştırılmış bir yaklaşımı yansıtmaktan uzak konjonktürel nitelikli "politik" açıklamalar olduğunu söylemek, sanırım yanlış olmaz...

Çok boyutlu bu sorunda rol oynayan etkenlerden biri, hiç kuşkusuz ILO raporlarında da zaman zaman göndermeler yapılan –kısaca değinmek istediğim– Türk-Sovyet ilişkilerinin çerçevesini çizen Antlaşmalardır.

1. Sovyetlerle Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmaları

Lozan Antlaşması, iki aşamalı görüşmeler sonunda 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalandı ama, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesi, İsmet Paşa'nın söylediği gibi "barış yapılır yapılmaz" değil, iç ve dış sorunlar ve özellikle Türk-

Sovyet ilişkileri nedeniyle “barış”tan dokuz yıl sonra gerçekleşti. Bu gecikmede rol oynayan ve ILO ile Türkiye rapor ve yazışmalarında sıklıkla dile getirilen etkenlerden biri ve başlıcası, Kurtuluş Savaşı yıllarında başlayan Türkiye-Sovyet ilişkileriyle ilgilidir.³

Mustafa Kemal, Ankara’da TBMM Hükümeti’nin açılmasından üç gün sonra Lenin’e yazdığı **26 Nisan 1920** tarihli mektupta; “ ‘siyasi ve askeri nitelikte bir ittifak içerisinde’ Sovyetler Birliği ile işbirliği yapma”, “her iki memleketi de tehdit eden yabancı emperyalizmine karşı birlikte mücadele etme” önerisinde bulundu (Gönlübol / Sar, 2013: 19). “Ankara ve Moskova arasında normal münasebetlerin kurulmasını, ... *yabancı emperyalizmine karşı birlikte mücadele edilmesini* iste(di).” Sovyet Dışişleri Bakanı *Çiçerin* de, **3 Haziran 1920**’de verdiği yanıtla *TBMM Hükümetini resmen tanımış* oldu (Armaoğlu, 1973: 626-627). “Misak-ı Milli esaslarının kendilerince kabul edildiğini belirtti” (Gönlübol / Sar, 2013: 20). Bu mektuplarla başlayan diplomatik ilişkiler, 1921 ve 1925 yıllarında imzalanan ve süresi uzatılan Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmalarıyla sürdürüldü.

Ankara Hükümeti, Sevr Antlaşması metninin Bab-ı Âli temsilcilerine verildiği 11 Mayıs 1920 tarihinde, yeni Türk devletinin ilk Hariciye Vekili *Bekir Sami Bey* başkanlığında bir heyeti Moskova’ya gönderdi. Ne var ki Antlaşma tasarısı, 24 Ağustos’ta parafe edilmişse de imzalanamadı. İmza, Yusuf Kemal Bey başkanlığındaki ikinci TBMM Heyeti’nin yaptığı görüşmeler sonunda, Moskova’da **16 Mart 1921**’de gerçekleşebildi.

Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması’nın ilk maddesinde, “*bağıtlı tarafların, herhangi birine zorla kabul ettirilmek istenilen bir barış antlaşması yada başka bir uluslararası bir bağıtı tanımamayı* ilke olarak benimsediği” öngörüldü. 22 Eylül 1921’de yürürlüğe giren Antlaşma’daki “Türkiye” teriminden de, Misak-ı Milli’nin kapsadığı toprakların anlaşıldığı belirtildi. Bunun anlamı, Sovyetlerin Sevr Antlaşması’nı değil, Misak-ı Milli’yi ve belirttiği sınırlar içindeki Türkiye’yi tanımış olmasıydı (Gönlübol / Sar, 1987b: 17-28; 2013: 24-28; Armaoğlu, 1973: 628-629; Tellal, 165-174). Antlaşmanın ilk maddesinde öngörülen ve iki tarafın benimsediği ilke, aslında açıktı. Sözü edilen Barış Antlaşması, hatta Antlaşmaları, Almanya ile imzalanan Versay Antlaşması ve Osmanlı İmparatorluğu ile imzalanan Sevr Antlaşması idi. Her iki Antlaşma’da, her iki Örgüt’ün kurucu belgeleri yer alıyordu.

Bağımsız ve egemen yeni devletin, egemenliğin kayıtsız ve koşulsuz milletin olduğunu, yürütme ve yasama yetkilerinin milletin tek ve gerçek temsilcisi olan

³ “Sovyetler Milli Mücadele sırasında, Türkiye’ye miktarı bugüne kadar resmen açıklanmayan ölçülerde maddi yardımlarda bulunmuşlardır” (Gönlübol / Sar, 2013: 27).

Büyük Millet Meclisi'nde toplandığını ve Türkiye Devleti'ni BMM'nin yönettiğini belirten ilk Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu), Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'ndan üç ay kadar önce 20 Kanun-u sani 1337'de (Ocak 1921'de) kabul edilmişti.

Lozan Antlaşması'nı izleyen dönemde, gerek 1 Aralık 1925'te imzalanan Locarno Antlaşması'nın, gerekse Milletler Cemiyeti'nin 16 Aralık 1925'te Musul konusunda aldığı olumsuz kararın, her ikisi de Milletler Cemiyeti üyesi olmayan Türkiye ile Sovyetler'i "siyasal" olarak birbirine yaklaştırması sonucunda (Gönlübol / Sar, 2013: 85), **17 Aralık 1925**'te Paris'te, Çiçerin ile Tevfik Rüştü Bey arasında, ***Dostluk ve Tarafsızlık (Saldırmazlık) Antlaşması*** imzalandı. 26 Haziran 1926'da yürürlüğe giren, üç madde ile üç protokol ve bir gizli mektuptan oluşan ve üç yıl için imzalanan Antlaşmaya göre, taraflardan biri saldırıya uğradığında, diğer taraf ona karşı tarafsızlığını koruyacaktır (m. 1). Her iki taraf, birbirine karşı saldırı eyleminde bulunmayacak, ***diğer devletlerle bu devlete yönelik bir ittifak yada siyasal bir antlaşma yapmayacak***, diğer devletlerin giriştiği düşmanca bir eyleme katılmayacaktır (m. 2).⁴

1929 ve 1931 yılları ile Türkiye'nin 1932'de ve SSCB'nin de 1934'te Milletler Cemiyeti'ne üye olmasından sonra 1935 yılında uzatılan 1925 Antlaşması ve ek protokoller, uzatılmayacağını açıklandığı 1945 yılına değin uygulandı (Gönlübol / Sar, 1987b: 77-78; Tellal: 315-316).

Tevfik Rüştü Bey, önceki bölümde belirttiğim gibi, Hariciye Vekâleti bütçesi üzerinde 15 Temmuz 1931'deki görüşmeler sırasında yaptığı açıklamalarda, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katılmamasını Konsey'de daimi üyelik verilmemesine bağladı.

Başvekil İsmet Paşa, Milletler Cemiyeti üyeliğinin basında da yer almayacağı sırada, **25 Nisan-10 Mayıs 1932** tarihlerinde SSCB'yi ziyaret etti. Ele alınan konulardan biri, Türkiye'nin üyeliği konusuydu. *Tellal*'a göre bu ziyaret, Türkiye'nin "MC'ye üye olma isteğini SSCB'ye kabul ettir(mesi)", "MC'ye üye olma konusunda SSCB'yi ikna et(mesi)" açısından önemlidir. Çünkü Türkiye, "MC'ye SSCB'nin onayını alarak girmiş ve bu durum dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü'nün ağzından dile getirilmiştir" (s. 319-320).

⁴ Gönlübol ve Sar'a göre, 1925 Antlaşması'nın imzalandığı sırada, Türkiye gibi Milletler Cemiyeti üyesi olmayan Sovyetler Birliği'nin Milletler Cemiyeti konusundaki yaklaşımı şöyle idi:

"Sovyetler Birliği Milletler Cemiyeti'ni, büyük devletler tarafından kendisine karşı girişilecek bir harekette kullanılacak bir vasıta olarak görüyordu. Bu yüzden, ***Sozyetler Birliği Milletler Cemiyeti'ne girmediği gibi, teşkilata Türkiyenin girmesini de önlemeğe çalışıyordu***" (2013: 86; vurguyu ben yaptım).

2. Üyelik İçin Ön İncelemeler Yapılması

Üyelik sürecinin son evrelerine yaklaşıldığını gösteren önemli belirtilerden biri, Bern Elçisi Cemal Hüsnü Bey'in 1931 Yazı ortalarında "gizli" kalmasını rica ederek ILO ile yaptığı görüşme ve yazışmalarının ardından, Hariciye Vekâleti'nin 1932 yılı başlarında, Milletler Cemiyeti'ne üyelikten söz etmeksizin Uluslararası Çalışma Örgütü'ne katılma konusunda inceleme yap(tır)ma girişiminde bulunmasıdır.

Barış Antlaşmalarında yanıtı bulunmayan bu sorun, daha açık bir dille Türkiye'nin Örgüt üyeliği için izlemek istediği seçenek konusunda, Hariciye Vekâleti içinde ilk akla gelen kişi, 1931'de Bern'den Paris'e atanan Mehmet Münir Bey oldu. Bu doğaldı, çünkü Türkiye-ILO İlişkilerinin "gözlemci delegelik" evresinde ve öncesinde Bern Elçisi olarak üç Konferans'a hükümet adına "müşahit" olarak katılan M. Münir Bey, bu konuyla ilgili gelişmeleri ve kuralları biliyordu.

a. Paris Büyük Elçisi'nden İvedi Görüş İstenmesi

Hariciye Vekâleti'nin "Paris B. Elçiliği"ne gönderdiği **16/1/1932** tarihli, 943/22 sayılı, "müstacel" uyarılı ve "mesai teşkilatına iltihakımız hakkındaki mütalaalarının bildirilmesine dair" eski dille kaleme alınmış iki sayfalık mektup (TDA), Uluslararası Çalışma Örgütü'ne katılma konusunda hükümetçe karar verildiğini ve uygulamaya konulmasına yönelik olarak da, Vekâlet içinde incelemeler yapılmakta olduğunu belirten şu cümleyle başlıyor:

"Hükümetimizin mesai teşkilatına iltihakı hakkında Vekâletçe tedkikat icra edilmektedir."

Ardından, Versay Antlaşması'nın aslında Örgüt'e katılma konusuyla doğrudan ilgisi bulunmayan maddeleri anılarak, içerikleri özetle aktarıldı. Bunlardan 405. ve 406. maddelerde, Uluslararası Çalışma Konferansı'nın üçte iki çoğunlukla kabul edeceği (ettiği) sözleşme ve tavsiyeler ve kabul etmesinden sonra da üye devletlerce yerine getirilmesi gereken yükümlülükler konusunda ayrıntılı düzenlemeler vardı. Mektupta, örneğin madde 406 uyarınca, haklı olarak, "konferansa kabul olunan her mukavelenin ancak tasdik edenleri (onaylayan devletleri) ilzam edebileceği (bağlayacağı)" belirtiliyordu.

Aktarılan 411. madde ise, onay koşullu ve yakınmalara (şikâyetlere) dayalı denetim sistemiyle ilgilidir. Aynı sözleşmeyi onaylayan iki devletten (taraf devletlerden) birinin sözleşmeyi hoşnut edici biçimde uygulamadığı gerekçesiyle diğerine (öteki taraf devlete) yönelik yakınmada (plainte/complaint) bulunabileceğini belirtir. Bu denetim sistemi çerçevesinde, son aşamada –kararına karşı itirazın söz konusu olmadığı– Milletler Cemiyeti'nin yargı organı olan Ulus-

lararası Sürekli Adalet Divanı'na (USAD) başvurma olanağı vardır (Gülmez, 2014a: 610-616).

Değınilen 416. madde ise, bir devletin madde 405'te tavsiye ve sözleşmeler için öngörülen önlemleri almaması durumunda, başka her devletin bu konuyu Divan'a götürme, başvuruda bulunma hakkının olduğunu öngörür. 417. maddede göre de, Divan kararı kesindir.

b. Üye Devletlerin Yükümlülüklerinin Kapsamı

Hariciye Vekâleti'nin görüş isteme yazısında, 416. maddenin (Anayasa m. 30'un) tek cümleden oluşan ve genel bir anlatımla 405. maddede (Anayasa m. 19'da) öngörülen ve devletlerce alınması gereken önlemlere göndermede bulunan kuralı (ve nasıl uygulanacağı) konusunda düşülen "tereddüt" şöyle anlatıldı:

"Fakat (416) ıncı madde hükmü, pek umumi surette, (405) inci maddede muharrer tedabirin ademi icrasından bahsetmekte olması hasebile, bir mukavele veya tavsiyenin azâdan birinin salâhiyettar teşriî makamınca kabul ve tasdik edilmemesinden dolayı azâdan diğeri birinin Divana ne suretle hakkı müracaatı olabileceğı noktasında tereddüt edilmiştir. Bu babtaki mütalâai devletlerinin müsaraaten inba buyurulmasını rica ederim efendim."

1930'lu yılların başlarında, kuşkusuz bu "tereddüt"ü doğal karşılamak gerekir. İvedi olarak bildirilmesi rica edilen görüşe geçmeden, Milletler Cemiyeti'nin organlarından biri olan Divan'a başvuru hakkının kapsamı konusunda madde 405'te yapılan düzenlemeyi açıklamak gerekiyor. Çünkü, bu maddede yazılı olan ve duraksamaya yol açan önlemin, gerçekte Örgüt'e üyelikle "doğrudan" bir bağlantısı yoktur. Ancak, Örgüt'e üye olup olmama konusunda alınacak karar açısından, yani üyelikle üstlenilecek yükümlülüklerin kapsamı yönünden taşıdığı önem kuşkusuzdur.

Gönderme yapılan 405. madde, kabul edilen sözleşme ve tavsiyelerin, üye devletler için doğurduğu yükümlülükleri düzenler. Bunların ilki ve en önemlisi, onaylı resmî örnekleri kendisine gönderilen her üye devletin, öngörülen süreler içinde sözleşme ve tavsiyeleri yetkili makama *sunmasıdır*. Sürenin, olağan koşullarda alt ve olağanüstü koşullarda üst sınırları vardır. Konferans'ın kapandığı tarihten itibaren sırasıyla bir yıl ve en çok 18 aydır. Yetkili makamlara *sunma* yükümlülüğünün amacı, hukuksal olarak, tavsiyeler için *yasal yada başka nitelikle önlemler alınmasına* ve sözleşmeler için de *onaylanmasına* yöneliktir. Onaylanması söz konusu olmayan tavsiyeler için söz konusu önlemler alınır ve onaya açık belgeler olan sözleşmeler için de onay işlem(ler)i tamamlanırsa, bu işlemler konusunda Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri'ne bilgi verilmesi

gerekir. Ne var ki, yetkili makam kendisine *sunulan* tavsiyeler için yasal yada başka nitelikte önlemler almazsa ve sözleşmeler için de onay işlemini gerçekleştirmezse, üye devletin başka hiçbir sorumluluğu yoktur. Önemli olan nokta, sunma yükümlülüğünün, tavsiyeler için söz konusu önlemleri alma ve sözleşmeler için de “onaylama” (tasdik) zorunluluğu içermemesidir. Antlaşma, bu konuda hiçbir açık kural koymamıştır. Bu durumda yada olasılıkta, üye devletler için yükümlülük, ilke olarak, yetkili makam(lar)a *sunmakla başlar ve biter*. Başka bir anlatımla, söz konusu önlemleri alıp almama ve sözleşmeyi onaylayıp onaylamama konusunda, yetkili makam(lar)a “takdir yetkisi” tanınmıştır. Dolayısıyla da, 416. maddenin üye devletlere tanıdığı Divan’a başvuru yetkisi, 405. maddenin 1. ve 2. fıkraları gereğince sözleşme ve tavsiyeleri belirtilen süreler içinde yetkili makama *sunma yükümlülüğünün yerine getirilmemesi* durumunda söz konusudur. Yine, *onaylanan* sözleşmenin doyurucu biçimde uygulanmasını sağlayıcı önlemler alınmamışsa, öngörülen koşulların varlığı durumunda, aynı sözleşmeye taraf olan bir başka devlet için Divan’a başvuru yetkisi vardır. Buna karşılık, yetkili makama sunulan ama nedenleri açıklanarak onaylanmayan sözleşmeler ve yasal yada başka araçlara başvurarak alınacak önlemlerle uygulamaya aktarılmayan tavsiyeler için Divan’a gidilemez.

Öyleyse bağlamak gerekirse, 416. maddenin yol açtığı “tereddüt”ün, Uluslararası Çalışma Örgütü’ne üyelik açısından bir etkisi yoktur. Çünkü “sunma” yükümlülüğünü, yasal önlem alma ve onaylama yükümlülüklerinin izlemesi zorunlu değildir.

c. Paris Büyük Elçisi’nin Görüşü

Paris Büyük Elçisi, **15 Şubat 1932** tarihli ve 231/177/108 sayılı mektubunda, öteden beri Türkiye’nin gündeminde olan “Milletler Cemiyeti’ne üye olmanızın Örgüt üyesi olma” seçeneğini, Versay Antlaşması’ndaki kurallar çerçevesinde ele aldı. Dışişleri Bakanlığı Arşivi’nde bulunan, Hariciye Vekâleti’ne yazılan ve dört başlıktan oluşan beş sayfalık ayrıntılı mektup, “Suret 2”ye elyazısıyla sonradan eklenen nottan anlaşıldığına göre, Hariciye Vekili adına imzalanan yukarıda değindiğim “tahrirata cevap” olarak hazırlandı.

Hariciye Vekâleti’nin 16 Ocak 1932 tarihli mektubuna bir ay sonra verilen bu ayrıntılı yanıtın ilk cümlesinde de belirtildiği üzere, “*Beynelmilel mesai teşkilatına Hükümetimizin iltihakı* hakkında Vekâleti celilelerince yapılan tetkikat münasebetile ‘Versailles’ muahedesinin 416 ncı maddesine dair talep edilen mütalaat”ın konusu, Örgüt’e katılmadır. Hariciye Vekâleti’nin yaptı(rdı)ğı incelemenin amacı, Versay Antlaşması’nda öngörüldüğü gibi, Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne üye olarak değil doğrudan ve yalnızca Örgüt’e katılmasına olanak bulunup bulunmadığının saptanmasıdır.

İncelemeyi yapması istenen Paris Büyük Elçisi Mehmet Münir Bey'in, Bern Elçisi iken üç yıl gözlemci delege olarak Konferanslara katılıp oturumları izlediği, dolayısıyla aynı zamanda Milletler Cemiyeti Misakı ile Versay Antlaşması'nın XIII. Bölümü konularında uzman olduğu anımsandığında, belirteceği görüş ve önerilerin taşıdığı önem kendiliğinden anlaşılır.

Örgüt'e katılma konusunda istenen görüş, Versay Antlaşması'nın yukarıda değindiğim "416. maddesine dair"dir. Bu madde ise, kısaca yinelemek gerekirse, bir üye devletin, bir tavsiye yada sözleşme konusunda 405. maddede öngörülen belirttiğim önlemleri *almaması* durumunda, diğer tüm üyelerin Milletler Cemiyeti'nin bir organı olan *Uluslararası Sürekli Adalet Divanı*'na başvuruda bulunma yetkisi tanır (Gülmez, 2011: 285 vd.; 2014: 610 vd).

Kanımcı Mehmet Münir Bey, görüşünün ilk iki maddesinde, Vekâlet yazısında anılan maddelerdeki düzenlemeleri aktarıp doğru açıklamalarda bulundu. Maddde 405'in 8. fıkrasının, yetkili makama *sunulan (tevdi edilen)* tavsiyelerin yada sözleşmelerin "*intaç olunmaması* halinde azâ devletin artık diğer hiç bir mecburiyeti kalmayacağını tasrih etmekte" olduğunu belirtti (s. 1-2).

416. maddenin göndermede bulunduğu 405. maddede söz edilen önlemlerin, benim yukarıda ve kendisinin yazısında söz ettiği "iki nevi tedabire şamil" olduğunu belirten Mehmet Münir Bey, madde 416'nın temel amacının ve çoklukla uygulanabileceği durumların, bir üye devletçe Versay Antlaşması gereğince yetkili makamlara "tevdi ve bu makamlar tarafından da tasvip ve meriyete vazolunan vesaya (tavsiyeler) ve mukavelatın (sözleşmelerin) temini tatbiki için lazım gelen tedabir ve vesaitin istikmal edilmemesi (tamamlanmaması) gibi hususat" olduğunu belirtti. Ne var ki Mehmet Münir Bey'e göre, bir devletin, "terviç etmediği" için yetkili makama "*tevdi* hakkındaki taahhüdünü ifa etmemek lüzumunu hissedeceği bir tavsiye veya mukaveleden dolayı divana gidilmek halinde ancak divanca mezkûr taahhüdü ifa etmesi lazım geleceğine hükmedileceği ve bu takdirde ise selahiyettar makamların işi uyutacağı tabii olduğundan böyle bir müracaatın bir faidei ameliyesi olmayacaktır (s. 3)." Oysa, Divan'ın, sunma yükümlülüğünün süresi içinde yerine getirilmemesi nedeniyle vereceği karar da bağlayıcıdır. Yetkili makamın "işu uyutacağı" ve pratik bir yararının bulunmadığı yolundaki gerekçe, onaylanan sözleşmelerden doğan yükümlülükler için de söz konusudur.

Mehmet Münir Bey, bu açıklamalarda bulunduktan sonra, vardığı sonucu şöyle özetledi:

"Şu mülahazata nazaran 416 ncı maddeyi beynelmilel mesai teşkilatına ***iltihakımız hususunda bizi korkutacak mahiyette görmemekteyim*** (s. 3)."

Mehmet Münir Bey, incelemesinin dördüncü maddesi olarak, Örgüt'e üyelik konusunu düzenleyen –ama görüş isteme yazısında söz edilmeyen– 387. maddeyi ele aldı. Bu madde (2. fıkrası) gereğince Örgüt'e katılmak “Cemiyeti Akvam azâsından bulunmağa mütevakkıftır.” Milletler Cemiyeti'nden çekildikten sonra ILO ile “alakayı muhafaza etme(nin) mümkün olduğuna dair emsal” vardır. Böylece Brezilya örneğini veren, ancak MC'ye üye olmadığı halde Örgüt'e kabul edilmiş bir devlet bulunmadığının bilindiğini de anımsatan (s. 3) Mehmet Münir Bey, olanaklı görmediği bir çözümün 387. maddenin değiştirilmesi olabileceğini belirtti. Bunun da, söz konusu maddenin “ya umumi bir surette veyahut Türkiyeye ait olarak hususi bir şekilde tadil(in)e mütevakkıf olacağı”nı, ancak bu genel yada özel değişikliğin gerçekleştirilebilmesi için üçte iki çoğunluk gerektiğini anımsattı.

Bunun dışında, değindiği bir olasılık da, ILO'nun madde 387'yi Divana götürerek, bu madde için “müsamahakâr” bir yorum elde edilmesi, “Cemiyeti Akvam azâsından olmayan devletlerin iltihakına ruhu itibarıyla müsait olduğu yolunda bir hüküm alın(masıdır).”

Mehmet Münir Bey, bu olasılığın gerçekleştirilmesiyle ilgili olarak, Divan'ın Danzig'in Örgüt'e katılıp katılmaması sorunuyla ilgili 26 Ağustos 1930 tarihli ve 18 sayılı “istişari” (danışsal) kararına da değindi. Divan'ın, Milletler Cemiyeti'ne üye olup olmama açısından değil, Danzig'in hukuksal durumu ve Lehistan'a (Polonya'ya) karşı taşıdığı kayıtlar açısından Örgüt'e katılıp katılmaması konusunda görüş bildirdiğini anımsattı. Kararda, Versay Antlaşması'nın amacının, “Cemiyet azâlığı ile sayü amel teşkilatı (Çalışma Örgütü) azâlığının birlikte olması merkezinde bulunması muhtemel olduğuna işaret edildi(ğini)”, “Cemiyet azâsından olmayan devletlerin sayüamel teşkilatına (s. 4) dahil olup olmayacakları meselesi(nin ise) şimdilik” söz konusu edilmediğini belirtti (s. 4).

Mehmet Münir Bey, haklı olarak, Versay Antlaşması'nın yürürlükte olan kuralları değiştirilmedikçe Divan'dan olumlu bir yorum kararı elde edilmesi olasılığının düşük olduğunu belirterek görüşlerine son verdi:

“Şu temayülâta ve Vesailles muahedesinin sarahatine nazaran ahkâmı mevcude tadil edilmeksizin sayüamel teşkilatına duhul hakkında *divandan müsaid bir tefsir istihsal etmek ihtimali hayli zaif* görülmektedir efendim” (s. 5).

Görüldüğü gibi Mehmet Münir Bey'in ulaştığı sonuç, Türkiye'nin düşündüğü seçenek açısından olumlu değildir. Divan'ın, Milletler Cemiyeti'ne üye olmaksızın Örgüt'e katılma konusunda olumlu bir yorum kararı vermesi, MC ve Örgüt üyeliğini birleştiren MC Paktı'ndaki kuralların “Türkiye'ye özel” bir yaklaşımla değiştirilmesine bağlıdır. Bu da çok zayıf bir olasılıktır.

Başlangıçtan beri bir sır olmayan bu sonuç, Örgüt'e üyelik yolunun MC'ye üyelikten geçtiği, bu amaçla da MC'ye başvuruda bulunma dışında bir seçenek olmadığı gerçeğini ortaya koydu.

Kısa dönemde çözüme bağlanacağı anlaşılan üyelik sorunu, bundan böyle bu tek seçeneğin nasıl işlerliğe geçirileceği üzerinde odaklandı.

d. Değerlendirme

Hariciye Vekâleti'nin 1932 başlarında yaptığı bu girişiminin vurgu gerektiren iki yönü vardır kanımca:

İlk olarak, Vekâlet, daha doğrusu Hükümet, bu tarihte, öteden beri benimsediği yaklaşıma uygun olarak, "Milletler Cemiyeti'ne katılma yoluyla Örgüt'e üye olma" değil, MC üyesi olmaksızın Örgüt'e katılma seçeneğini terketmiş görünmemektedir.

İkinci nokta ise, Vekâlet'te başladığı bildirilen incelemelerin, Milletler Cemiyeti Misaki'nin ilgili kurallarına bakmaksızın, yalnızca Versay Antlaşması'nın XIII. Bölümündeki bazı maddelerle, daha açık bir deyişle Örgüt üyesi olmanın doğuracağı yükümlülüklerin kapsamıyla sınırlı bir çözüm arayışı içinde olmasıdır.

Bu yaklaşım ise, doğal olarak, benimsenen seçenek için aranan çözümün bulunamamasıyla sonuçlanmıştır. Çünkü sözü edilen ve kuralları aktarılan maddeler konuyla, yani Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üyelikle doğrudan ilgili değildir. Bu konuyu düzenleyen tek madde, 387'dir. O da, Örgüt üyeliğini, "bağlı" olarak kurulduğu Milletler Cemiyeti üyeliğine bağlı ve bağımlı tutmuştur. Örgüt'ün yürütme ve karar organlarına bu konuda hiçbir yetki tanımamıştır.

Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üyelik arayışına kendi içinde çözüm bulmak isteyen Hariciye Vekâleti'nin, ILO Arşivi'nde herhangi bir belgeye rastlamadığım bu konuda, önceki yıllarda olduğu gibi bu aşamada da ILO'dan görüş istemediği, Cemal Hüsnü Bey'in "gizli" görüşme ve yazışmalarının ardından önerildiği gibi ILO Direktörü Thomas ile de görüşülmediği anlaşılıyor. Kanımca bunun ana nedeni, edinilen üyelikle ilgili ILO belgelerinin incelenmesiyle durumun yeterince açıklığa kavuşmuş, daha önemlisi, bu girişimin gizli kalmasının istenmiş olmasıdır.

III. ÜYELİK SÜRECİNİN SON EVRESİ VE GERÇEKLEŞMESİ

Lozan Konferansı sırasında İsmet Paşa'nın yaptığı ilk resmî ama "politik" ve "konjonktürel" açıklamayla başlayan Milletler Cemiyeti'ne üyelik konusu, 1931 Konferansı'nın kapanmasından sonra ciddi biçimde gündeme getirildi. Bu adımı, Cemal Hüsnü Bey, gözlemci olarak katıldığı ve oturumlarını izlediği Konferans'ın kapanmasından sonra, bir ILO görevlisini telefonla arayarak attı.

Böylece de, Maurette'in 1926 Türkiye misyonuna ilişkin notunda belirttiği Uluslararası Çalışma Örgütü üyeliğine ilişkin seçenekler arasında ikinci sırada yer alan "Milletler Cemiyeti'ne katılmaksızın Örgüt üyesi olma" düşüncesi, 1932 İlkbaharında son evresine girdi.

Ne var ki bu seçenek, yalnızca bir "düşünce" olarak kaldı; çünkü Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üyelik, Milletler Cemiyeti'ne katılma yoluyla gerçekleşti. Türkiye, Milletler Cemiyeti Misak'ında öngörüldüğü gibi, Genel Kurul'un (Meclis'in) aldığı kararlarla üye oldu. Misak'ın aradığı asgari çoğunluk üçte iki idi. Karar, Genel Kurul'un yaptığı "olağanüstü" toplantıda oybirliğiyle alındı. Üyelik, sonuç olarak, Hariciye Vekili'nin, 15 Temmuz 1931 bütçe görüşmelerinde Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üyeliğini güçleştiren "Konsey'de daimi üye olamaması" sorunu çözülmeksizin gerçekleşti.

1. Tevfik Rüştü Bey'in Genel Sekreter Yardımcısıyla Görüşmesi

Kanımcı, Milletler Cemiyeti Genel Sekreter Yardımcısı *Dr. Buero*'nun **14 Nisan 1932** günü Tevfik Rüştü Bey ile yaptığı görüşmeye ilişkin tutanak, üyelikte izlenecek yöntemin belirlenmesinde "sonun başlangıcı" sayılabilecek en önemli ön aşamalardan biridir.

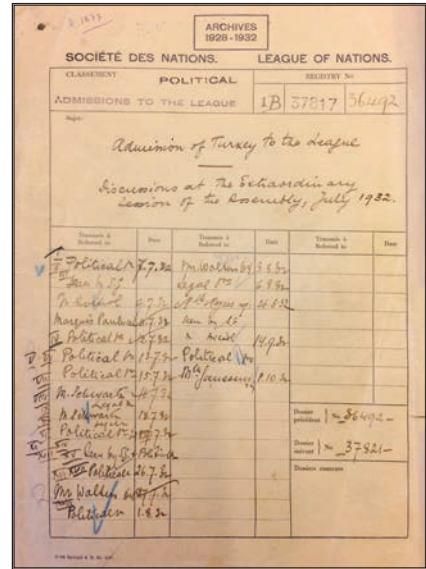
Dr. Buero'nun kaleme aldığı "görüşme tutanağı",⁵ şöyle başlıyordu:

"Tevfik Rüştü Bey'in, bugün öğleden sonra gelmesini ve beni görmesini istedim."

Genel Sekreter Yardımcısının Tevfik Rüştü Bey'i davet etmesinin nedeni, önceki gün yaptığı konuşmada, Milletler Cemiyeti üyeliğiyle ilgili olarak söylediği sözlerdir. Bu sabahki "*Journal de Genève*"de de yer alan ve Tevfik Rüştü Bey'in de "kesinlikle doğru" olduğunu belirttiği bu kısa ve öz demeç şöyle idi:

"Eğer Genel Kurul karar alırsa, Türkiye Cemiyet'e girmeye hazırдыr." (...)

Süreç, üyelik için Türkiye'nin başvuruda bulunmasını beklemek yerine Milletler Cemiyeti'nin yetkili organının karar alması, daha açık bir deyişle Mil-

⁵ Société des Nations / League of Nations, Archives 1928-1932, Admission to the League: Turkey, Confidential Correspondence, IB, 36494.

letler Cemiyeti'nin Türkiye'ye davet çağrısında bulunması anlamına geldiğini düşündüğüm bu sözler üzerine ivme kazandı. Temmuz'un 1'inde başlayan resmî evre, 18'inde sonuçlandı.

2. 29 Devletin Üyelğe Davet Önerisi ve Görüşmeler

Milletler Cemiyeti üyesi 29 devletin delegasyonları, Genel Kurul'un **1 Temmuz 1932** tarihli altıncı oturumunda, "*Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyesi olmaya davet edilmesi*"ne ilişkin karar tasarısının gündeme yazılmasını istedi.

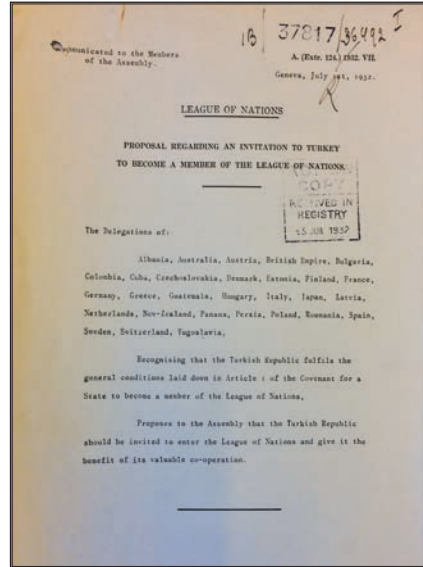
Genel Kurul (Milletler Cemiyeti) üyesi devletlere yönelik bildiriye, üyelik sürecini oybirliğiyle başlatan –aralarında ABD ve SSCB'nin bulunmadığı– 29 devlet alfabetik olarak şöyle sıralandı: Arnavutluk, Almanya, Avustralya, Avusturya, Britanya İmparatorluğu, Bulgaristan, Kolombiya, Küba, Danimarka, İspanya, Estonya, Finlandiya, Fransa, Yunanistan, Guatemala, Macaristan, İtalya, Japonya, Letonya, Yeni Zelanda, Panama, Hollanda, İran, Polonya, Romanya, İsveç, İsviçre, Çekoslovakya ve Yugoslavya (IB 37817/36492; A. (Extr.124) 1932 VII).

Karar tasarısı üzerinde ilk sözü alan İspanya delegesi *de Madariaga*, gündemde olmadığını belirttiği bu sorun konusunda, Türkiye Hariciye Vekili'nin **13 Nisan 1932** günü yapılan Silahsızlanma Konferansı Genel Komisyonu'nda yaptığı şu açıklamayı aktardı:

“Eğer amacı iyi anlaşılıysa ve eğer açıklanan biçimiyle *Türkiye'nin politikası Milletler Cemiyeti'nin ruhuna uygunsa, Tevfik Rüştü Bey Türkiye Cumhuriyeti'nin bu soylu davaya katılmakta hiçbir engel görmeyeceği konusunda Konferans'a güvence verebilir.*

‘Bu sözlerle Tevfik Rüştü Bey, İspanya Cumhuriyeti delegesi de Madariaga'nın bir ay önce meslektaşlarına yönelttiği ve Türk delegenin, bir gün önce her ikisinin arasında geçen çok dostça konuşmaya göndermede bulunarak, kendi kişiliğine karşı içten ve dostça bir ima bulduğu sevimli (nazik) davetine yanıt verdiğini sandı.’”

de Madariaga, Türkiye delegesinin kendisinin mütevazi konuşmasına verdiği öneme biraz şaşırıldığını, çünkü İspanya delegasyonunun, kim olursa olsun

Milletler Cemiyeti'ne girmeye davet için asla yeterli bir otoritesinin (yetkisinin) bulunduğunu sanmadığını belirtti. Ancak bugün, Milletler Cemiyeti'ne girme (katılma) olmayan fakat Milletler Cemiyeti'ne girmeye (üyeliğe) sempatiyle bakma (saygı duyma) olan davetin birçok delegasyon tarafından çok iyi karşıladığını söyleyebildiği için mutlu olduğunu belirten de Madariaga, 29 devletin delegasyonlarının iki paragraftan oluşan aşağıdaki karar tasarısı metnini Genel Kurul'a okudu (s. 9; T. C. Hariciye Vekâleti, 1932a: 3):

“Genel Kurul,

Türkiye Cumhuriyeti'nin, bir devletin Milletler Cemiyeti'ne girmesine olanak veren *Misak'ın 1. maddesinde öngörülen genel koşulları yerine getirdiğini* gözlemlediğinden,

Genel Kurul'a, ***Türkiye Cumhuriyeti'ni Milletler Cemiyeti'ne girmeye*** ve değerli işbirliğini getirmeye (sağlamaya) ***davet etmesini önerdiler.***”

Bu davetin yakında kabul edileceği umudunu dile getirmekle tüm Genel Kurul'un görüşünü yansıttığı düşüncesinde olduğunu belirten de Madariaga'dan sonra, 1 Temmuz'daki bu oturumda Yunanistan Dışişleri Bakanı söz alıp karar tasarısını destekledi. Yeniden doğan Türkiye'nin, henüz MC üyesi olmadan da, özlenen yüksek amaçlara erişmek için ortak çabalara katılma konusundaki iradesini birçok kez ortaya koyduğunu, örneklerini sıralayarak anlattı. Yunanistan delegasyonunun, Türkiye'nin MC'ye girişini özellikle selâmlayacağını ve seçkin meslektaşı ve dostu Tevfik Rüştü Bey'i yakında kendi aralarında görme zevkine erişeceğini belirterek konuşmasını bitirdi (SDN, 1932: 10; HV, 1932: 5-6; T. C. Hariciye Vekâleti, 1932a: 5-6).

3. Olağanüstü Toplantı ve Üyelik Daveti Önerisinin Kabulü

Paul Hymans'ın Başkanlık yaptığı Genel Kurul'un **6 Temmuz 1932** tarihinde gerçekleştirdiği olağanüstü yedinci oturumda, prosedür gereğince, 29 devlet delegasyonunun sunduğu karar tasarısı (öneri) *Komisyonla gönderilmeksizin doğrudan görüşüldü.*

Karar tasarısının oybirliğiyle kabul edildiği oturumda, Başkan Hymans, 1 Temmuz'da yapılan oturumda, “İspanya delegasyonunca sunulan ve başka birçok delegasyonca desteklenen *Türkiye Cumhuriyeti'ni Milletler Cemiyeti'ne üye olmaya davet etmeyi öneren bir karar tasarısını olağanüstü oturum gündemine yazmaya karar verdiğini*, Genel Kurul'a anımsattı.

Genel Kurul Yönetmeliği'ne göre, “olağanüstü” durumlarda, yeni sorunların gündeme yazılması olanaklıydı. Bu kural uyarıncadır ki, 1 Temmuz oturumunda önerinin 6 Temmuz oturumunun gündemine yazılması kabul edil-

mişti. Ne var ki Genel Kurul, gündeme yazılmasından ancak dört gün sonra ve bir komisyon raporunun ardından bu öneriyi ele alabilirdi. Meğer ki Genel Kurul, üçte iki çoğunlukla başka bir karar vermemiş olsun. Bu nedenle Başkan, önce Genel Kurul'un, rapor hazırlayacak bir komisyona gönderilmeksizin önerinin derhal ele alınmasını üçte iki çoğunlukla kabul edip etmediğini öğrenmek istedi. Önerinin, hiçbir itiraz olmaması nedeniyle oybirliğiyle kabul edildiğini varsayan Başkan, karar tasarısı üzerindeki genel görüşmeyi başlattı.

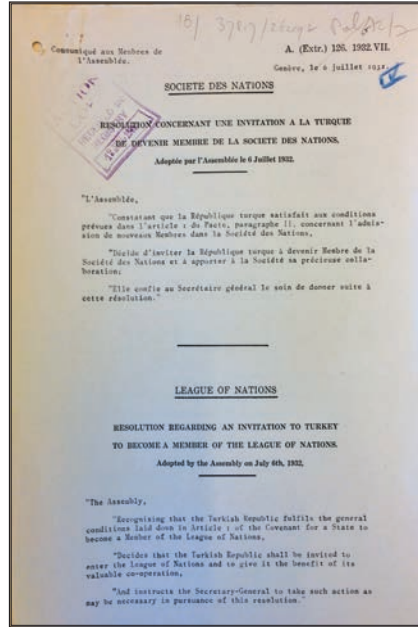
Bu oturumda, karar tasarısını hazırlayan 29 devletten 12'sinin (Avustralya, İran, İtalya, Almanya, Birleşik Krallık, Macaristan, Fransa, Japonya, Bulgaristan, Polonya, Avusturya, Kolombiya) ve bunlar dışında 4 MC üyesi devletin (Portekiz, Hindistan, Özgür İrlanda Devleti, Kanada) temsilcileri, gündeme yazılan karar tasarısı üzerindeki olumlu görüşlerini belirtti.

Oturumu kapatan Başkan özet olarak; söz alan tüm delegelerin karar tasarısı lehinde konuştuklarını, Milletler Cemiyeti'nin gelecek ve otoritesinin (saygılığının) evrenselliğine bağlı olduğu düşüncesini dile getirdiklerini belirtti. Tüm delegelerin, **şanlı şefi Mustafa Kemal Paşa yönetiminde büyük bir ilerleme ve siyasal gelişme çabası gösteren Türkiye'nin**, Milletler Cemiyeti'nin barış ve uluslararası örgütlenme eserine (işine / davasına) katılmasından duydukları hoşnutluğa değindiklerini bildirdi.

Başkan, kendisinin de bu duygulara katıldığını ve Türkiye temsilcilerinin yakında Genel Kurul sıralarında yer alacakları yolundaki umudunu dile getirdi. Genel Kurul'a, sunulan metnin "karar niteliği kazanması" için değiştirilerek kaleme alınmış aşağıdaki yeni metnini önerdi (SDN, 1932: 21; MC Arşivi, A. (Extr.126) 1932 VII; T. C. Hariciye Vekâleti, 1932a: 6-17):

"Genel Kurul,

Türkiye Cumhuriyeti'nin, Pakt'ın Milletler Cemiyeti'ne yeni üyeler kabul edilmesiyle ilgili 1. maddesinin 2. fıkrasında öngörülen **koşulları yerine getirdiğini gözlemleyerek;**

Türkiye Cumhuriyeti'ni *Milletler Cemiyeti'ne girmeye* ve Milletler Cemiyeti'ne kıymetli işbirliğini sunmaya *davet etme kararı verdi*;

Bu kararı özenle sonuçlandırma görevini Genel Sekreter'e havale etti.”

İtiraz olmadığı için karar tasarısını bu metniyle kabul edilmiş sayan Başkan, tamamlanması gereken işlemler ereğiyle bazı önlemler alınması gerektiğini anımsattı ve izleyen formaliteleri şöyle sıraladı:

- *Kararın Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne bildirilmesi,*
- Yanıtın, gelir gelmez, Genel Kurul üyesi tüm delegasyonlara bildirilmesi,
- Genel Kurul'un gelecek oturumuna sunulacak kesin karar metninin hazırlanması.

Başkan, Türk hükümetinin yanıtı geldiği zaman, bu karar tasarısının hazırlanması işinin Büro'ya (MC Bürosu'na) havale edilmesini ve Genel Kurul'un yeniden toplantıya çağırılması konusunda da, gelecek oturum tarihi olarak 18 Temmuz'u önerdi.

Özetlemek gerekirse; Milletler Cemiyeti Genel Kurulu, *29 devletin Türkiye'yi Milletler Cemiyeti üyesi olmaya davet etmeye yönelik bir karar önerisi* üzerine, 6 Temmuz'da “olağanüstü” toplandı. Sorun, bir önceki oturumunda, 1 Temmuz'da gündeme yazılmıştı. Genel Kurul, sorunun bir Komisyona gönderilmesine gerek kalmadan hemen tartışmaya geçme kararı aldı. Delegasyonlar adına yapılan konuşmaların çoğunda, olabilen en kısa süre içinde Türkiye'yi üye olarak görme sevinci dile getirildi.

4. Hymans'ın Drummond'a ve Drummond'un Cemal Hüsnü Bey'e Mektupları

Genel Kurul karar tasarısının sonuçlandırılmasına yönelik olarak, ikisi de aynı tarihli olmak üzere, MC Genel Sekreteri'ne ve Bern Elçisi Cemal Hüsnü Bey'e mektuplar yazıldı.

İlk mektubu, olağanüstü oturum Başkanı Hymans, Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri Sir Eric Drummond'a yazdı. Bu oturumda alınan kararlara uygun olarak, *Türk Hükümetinin beklenen yanıtının öğrenilmesi* ve kararın gereğinin yerine getirilmesi ricasında bulundu.

6 Temmuz 1932 tarihli mektubunda; bu sırada kendisini ülkesinde önemli ödev-

ler beklediğinden, kısaltma olanağı bulamayacağını belirttiği (Cenevre'deki) yokluğunun, (Genel Kurul'un olağanüstü) oturum çalışmalarını engellemesini yada geciktirmesini istemediğinin altını çizdi. Bu nedenle de Genel Sekreter'den, Büro'yu (MC Genel Kurul Bürosu'nu) toplantıya çağırmasını ve oturuma kendisi yerine üyelerden birinin Başkanlık yapmasını rica etti (IB 37817/36492, III R).

Oybirliğiyle kabul edilen karar üzerine, Başkan, yine oybirliğiyle kabul edilen ve büyük ölçüde yukarıda belirtilen şu önlemlerin alınması önerisinde bulundu:

- 1) “Kararın, olabilen en kısa sürede, Türkiye'ye bildirilmesi;
- 2) Genel Kurul Bürosu'nun, Genel Kurul'a sunulacak kesin karar metnini hazırlaması;
- 3) Türkiye'nin kabul edileceği oturumun, öngörülemeyen durumlar dışında, 18 Temmuz Pazartesi olarak saptanması.”

Yine **6 Temmuz 1932** tarihli ikinci mektupla Genel Sekreter Drummond, MC Olağanüstü Genel Kurulu'nun 6 Temmuz'daki oturumunda aldığı kararı Bern Elçisi Cemal Hüsnü Bey'e bildirdi.

Bu mektubun Genel Kurul kararının bildirilmesine ilişkin son bölümü; Hariciye Vekâleti'nin, sürecin 1 Temmuz'da başlayan ve 18 Temmuz'da alınan kararlar sonuçlanan aşamalarına ilişkin yazışmalar ile yapılan konuşmaların Fransızca orijinallerini ve Türkçe çevirilerini kapsayan 1932 tarihli bir yayınında, aynen şöyle yer aldı:

“Umumi Heyet,

Türkiye Cumhuriyetinin, Milletler Cemiyetine yeni azâ kabulüne dair olan Misakın birinci maddesinin ikinci fıkrasında derpiş edilen şeraiti haiz olduğunu müşahede eyleyerek,

Türkiye Cumhuriyetini Milletler Cemiyetine azâ olmaya ve Cemiyeti kıymetli mesai iştirakinden istifade ettirmeye *davete* karar verir; Bu kararın neticelendirilmesi hususunu Umumi Kâtibe havale eyleyir” (T. C. Hariciye Vekâleti, 1932a: 18).

Mektubun, hükümetin yanıtının olabildiğince çabuk bildirilmesi ricasına ilişkin bölümü de şöyledir:

“Bu kararı müstaceliyetle Hükümetinize tebliğ lûtfunda bulunur ve Umumi Heyetin kendisine vaki *davetine Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin vermek niyetinde olduğu neticeyi bana mümkün olduğu kadar çabuk bildirirseniz* Zâtı Devletlerine müteşekkür kalırım” (s. 19).

5. TBMM'nin Üyelik Davetini Kabul Kararı ve Tefvîk Rüştü Bey'in Bildirmesi

TBMM, MC Genel Kurulu'nun 6 Temmuz tarihli kararının Bern Elçisi aracılığıyla Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne bildirmesinden üç gün sonra, **9 Temmuz 1932** tarihli ve 726 sayılı kararında, “Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne azâ olması hakkında vaki *davet* üzerine”, üyelik davetini oybirliğiyle kabul etti. Hariciye Vekâleti'nin de, “kabul” yanıtının, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliği'ne bildirmesine karar verdi.⁶

Bunun üzerine Hariciye Vekili Dr. Tefvîk Rüştü Bey, TBMM kararına ekli metni MC'nin “Kâtib-i Umumi Efendi”sine bildirdi. Tefvîk Rüştü Bey'in, Milletler Cemiyeti Arşiv dosyasında Fransızca ve İngilizce çevirileri bulunan **9 Temmuz 1932** tarihli mektubuyla (A. [Extr.127] 1932 VII), Milletler Cemiyeti üyesi olma davetine verdiği, yükümlülük üstlenimi de içeren olumlu yanıtın Türkçe metni *aynen* şöyledir:

“Heyeti Umumiye namına vaki davetinize cevaben, Türkiye Cumhuriyetinin, *Cemiyeti Akvama* azâ *olmağa hazır* olduğunu ve Türkiyenin, Cemiyeti Akvam azâsı olmıyan Devletlerle aktolunanlar da dahil olduğu halde, *şimdiye kadar aktettiği muahedelerle deruhde ettiği taahhüdatın, Cemiyeti Akvam azâsı vazâifî ile asla gayri kabili telîf olmadığımı bildirmekle* şeref kazanırım.

Bu hususta, esasen, Türkiyenin kabulünden evvel imzalanan bütün bu muahedatın, Cemiyeti Akvam azâsının ekserisinin aynı veçhile mümzisi bulunduğu Paris Misakı ruhu dahilinde aktolunduğunu işaret ederim.

Bu beyanatı yaparken, Türkiyenin, 24 temmuz 1923 tarihinde *Lozanda imzalanan mukavelâttan münbais askerî mahiyetteki taahhüdat dolayısile hususî bir vaziyette bulunduğunu da ilâve etmeyi vazîfe bilirim*.

Bu şerait dahilinde, Almanya Hükümetinin, Almanyanın Cemiyeti Akvama, kabulüne dair olarak, Kâtibi Umumiye gönderdiği, 8 Şubat 1926 tarihli mektubunda zikrettiği Belçika, Fransa, İngiltere İmparatorluğu, İtalya, Polonya ve Çekoslovakya mümessilleri tarafından mümzi *1 kânunuevvel 1925 tarihli nota tabiratını hatırlatmalıym*.

Bu notanın son fıkrası atideki şekilde ifade edilmiştir:

“Cemiyet azâsına bu madde (16 ncı madde) mucibince terettüp eden taahhüdat şu şekilde anlaşılmalıdır ki, Cemiyet azâsı devletlerden her biri,

⁶ T.C. Resmî Gazete, 12 Temmuz 1932, Sayı: 21148, s. 1711.

Misaka riayeti temin ve her taarruz hareketine mümanaat için, askerî vaziyetile kabili telif olacak ve coğrafi mevkiini hesaba katacak bir mikyas dahilinde, dürüst ve müessir bir şekilde teşriki mesai etmekle mükelleftir.”

Yüksek ihtiramlarımın kabulünü rica ederim Kâtibi Umumî Efendi” (Karş. T. C. Hariciye Vekâleti, 1932a: 19-20).

Özetlemek gerekirse; Türkiye, MC’ye üye olmaya hazırdır. Bu tarihe değin imzaladığı Antlaşmalar gereğince üstlendiği yükümlülükler, MC üyelik ödevleriyle bağdaşmaz değildir. Kaldı ki tüm bu antlaşmalar, aynı zamanda MC üyesi devletlerin çoğunun imzaladığı Paris Paktı’nın özüne uygundur. Ne var ki Türkiye, Lozan Antlaşması’ndan kaynaklanan askeri nitelikli yükümlülükler sonucu özel bir durumda bulunmaktadır. Yanıtta, Almanya’nın Milletler Cemiyeti’ne katılırken Genel Sekreterliğe gönderdiği, altı devlet temsilcisinin imzaladığı 1 Aralık 1925 tarihli notada öngörülen, her üye devletin MC Paktı’na saygı gösterme ve her tür saldırıya karşı etkili biçimde işbirliği yapma yükümlülüğü de anımsatıldı.

Bu mektup, aynı tarihte telgraf olarak da Ankara’dan Genel Sekreter’e gönderildi (IB 37817/36492, V). Üzerindeki mühürden, mektubun 12 Temmuz’da alındığı ve kayda geçirildiği anlaşılıyor.

Kuşkusuz, genel bir anlatımla sözü edilen “şimdiye kadar imzalanmış Antlaşmalar”ın başında, Versay Antlaşması (ve XIII. Bölümü) vardır. Ne var ki yükümlülük üstleniminde asıl önemli olan nokta, Milletler Cemiyeti üyesi olmayan devletlerle imzalanmış Antlaşmaların, kuşkusuz Sovyetler Birliği’yle imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmaları ve protokollerinin de kapsamda olmasıdır.

6. Tefvik Rüştü Bey’in SSCB Maslahatgüzarı’na Güvence Mektupları

Tefvik Rüştü Bey, MC Genel Sekreteri’ne yanıt verdikten sonra, SSCB Ankara Maslahatgüzarı *Georges Astakhoff*a iki mektup yazarak, artık bir “devlet sırrı” olmayan gelişmeler konusunda temelleri Kurtuluş yıllarında atılan ve yazılı belgelerle sürdürülen dostluk ilişkilerinin olumsuz etkilenmemesi için MC üyeliğindeki gelişmelere ilişkin son bilgileri ileterek Hükümet adına güvence verdi.

MC Genel Sekreteri’nin Türkiye’nin MC’ye üye olmaya davet edilmesine ilişkin telgrafı ile Hükümet’in bu davete verdiği yanıtı ekte ilettiğini belirten Hariciye Vekili, **10 Temmuz 1932** tarihli ilk mektupta; Türkiye’nin MC’ye katılmasından sonra da uluslararası taahhütlerine dürüstlükle bağlı kalmayı

sürdüreceğini bildirdi. Bu üyeliğin, temelde barış düşüncesine hizmet etmeyi sürdürmek olduğu, SSCB ile dostluk ilişkilerini geliştirme çabasının asla duraklamayacağını ve tersine iki devletin ortak çalışmasının ortak barış düşüncesi/ülküsü yararına daha da güçlenmesi yolunda genişleyeceği konularında güvence verdi:

“Bu vesile ile Türkiye’nin bugüne kadar deruhte ettiği ve Milletler Cemiyeti azâlığına terettüp eden vazifelerle telifi zaten hiç bir suretle nakabil görünmemekte olan *beynelmilel taahhütlerine mezkûr cemiyete muhtemel girişinden sonra da dürüsti ile riayete devam etmesinin pek tabii olduğunu* size Türkiye Hükümeti namına beyan ile şeref kesbeylerim.

... Türkiye Cümhuriyeti bu Cemiyete girişi ile hakikatte bugüne gelinceye kadar tahakkukuna kendi mütevazi hissesini şevk ile katmaktan asla hali kalmadığı *müstemir bir sulh mefkûresine, (sürekli barış ülkesüne) zuhur edecek vesaitten tamamile istifade ederek hizmette devamdan başka bir şey yapmış olmayacaktır.*

Bu mülahazata mebni ... *Hükümetimin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı ile Türkiye arasında daima mevcut olmuş bulunan samimi dostluk münasebetlerinin inkişafını istihdaf eden gayretinin hiç bir suretle tevakkufa uğramayacağını* (durmayacağını) ve bilakis Devletlerimizin teşriki mesaisi esaslarının, müşterek sulh mefkûrelerinin en büyük hayrına olarak, takviyesi yolunda genişlemekte devam edeceğini burada size teyit etmekle bahtiyarım, Maslahatgüzar Beyefendi.

İşte bu düşüncelerle memleketlerimizi birleştiren gayet *dostane münasebetlerin müstakbel inkişafına müteallik noktaları tavzih arzusile* size pek yakında daha etraflı ... bir mektup yollamak niyetindeyim” (T. C. Hariciye Vekâleti, 1932a: 20-21).

29 devlet arasında bulunmayan ABD, Afganistan ve Brezilya Elçilerine de aynı içerikli ve aynı tarihli birer mektup gönderen Tefik Rüştü Bey, SSCB Maslahatgüzarı’na, ilk mektubuna ek olarak, ikinci bir mektup yazdı. 14 Temmuz’da gönderdiği mektupta, Türkiye’nin MC’ye katılmasının 1925 Antlaşması ve 1929 Protokolü ile kurulan dostça ilişkilerin gelecekteki gelişmesiyle ilgili noktaları açıklayıp, üyeliğin buna engel olmayacağına vurgu yaptı:

“Türkiye’nin Milletler Cemiyetine girmesi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı ile Türkiye arasında istiklalleri için giriştikleri mücadele esnasında mesut bir surette teessüs ederek her yeni merhalesinde hayatiyeti tahakkuk etmiş olan samimi dostluk münasebetlerinin müstakbel

inkışafına bir engel teşkil edemez. Türkiye'nin Milletler Cemiyetine iltihakı bu münasebetler üzerine müesses ve ... (1925 ve 1929 tarihlerinde imzalanan Antlaşma ve Protokolden doğan) müteakıl taahhütlerin –Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti bu taahhütleri burada bir kerre daha alenen teyid ile bahtiyardır– şumulünü hiçbir surette tenkis edemez ve etmeyecektir.

1- Türkiye Hükümeti, ... Türkiye için Milletler Cemiyeti Misakından ileri gelen taahhütlere hiçbir veçhile hâle iras edemeyeceğine kani bulunduğru ve bu Cemiyetin, esasında beynelmilel ihtilafların muslihane ve hakkaniyetle hal ve tesviyesini temine mahsus bir teşekkül olduğunu takdir ettiğri cihetle, bütün vesaitinin imkanı derecesinde, Cemiyetin temelini teşkil eden bu fikrin tahakkuku yolunda teşriki mesaiye karar vermiştir. Fakat Türkiye Hükümetinin farz ve tahminleri hilafına olarak *Milletler Cemiyetinde, herhangi bir zamanda, bu sulh esasına mugayir ve münhasıran Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadına müteveccih temayüller başgöstercek olursa Türkiye bu kabil temayüllere olanca kuvvetile muhalefet edecektir* (s. 24).

2- Türkiye Hükümetinin, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine iltihakından sonra Misakın müeyyideler usulüne mütedair olan 16 ıncı ve 17 inci maddeleri ahkâmına tevfikân deruhte edeceğri vecibelere hulûs ile riayet etmesi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadına karşı olan Türk siyaseti istikâmetine hâle iras edemez. ...

Bu hususta, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadının başka bir devlet ile müsellaah bir ihtilaf halinde mütecaviz olup olmadığını tayin meselesinin, Türkiye için, ancak kendi muvafakâtile riayeti mecburi bir sureti halle iktiran edebileceğini nazarı itibare almak lazımgelir; binaenalleyh *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadına karşı diğrer Devletler tarafından tevcih edilip te Türkiye'nin muhik göremeyeceğri bu kabil bir itham mezkûr memleketi 16 ıncı madde mucibince ittihaz edilecek herhangi bir tedabire iştirake mecbur edemez.*

Türkiye'nin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadına karşı tevcih edilecek müeyyidata, umumi bir surette iştirak edip edemeyeceğini ve ne dereceye kadar iştirak edebileceğini bilmek meselesine gelince, Türkiye Hükümeti, bu hususta Milletler Cemiyetine girmesi hakkında Umumi Heyet tarafından vaki davete 9 temmuz 1932 tarihinde verdiği cevabın bu meseleye müteallik fıkralarını derhatır ettirir" (s. 25).

7. Genel Kurul Bürosu'nun Karar Tasarısı

Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri, Tevfik Rüştü Bey'in 9 Temmuz 1932 tarihli yukarıda değindiğim mektubunu **11 Temmuz 1932** tarihli notuna ekleyerek, Milletler Cemiyeti Genel Kurulu'na ilette. Türkiye Cumhuriyeti'nin, 6 Temmuz 1932 tarihli MC Genel Kurulu kararı gereğince Milletler Cemiyeti üyesi olma davetine T. C. Hükümeti'nin verdiği yanıt konusunda Genel Kurul'u bilgilendirdi (A. (Extr.127) 1932 VII).

Bu bilgilendirmenin ardından da, Genel Sekreter'in, Genel Kurul'un "üyelğe davet" kararının gereğinin yerine getirilmesi amacıyla **12 Temmuz 1932** tarihinde toplanan Genel Kurul Bürosu, Genel Kurul'a sunulacak aşağıdaki karar tasarısını (öneriyi) hazırladı (A. (Extr.128) 1932 VII):

"Genel Kurul,

Türk Hükümetinin, Genel Kurul'un Milletler Cemiyeti üyesi olması için yaptığı *daveti kabul ettiğini öğrenerek,*

Türkiye Cumhuriyeti'nin, Misak'ın 1. maddesinde öngörülen *koşulları yerine getirdiğini gözlemlediğinden,*

Türkiye Cumhuriyeti'nin, *Milletler Cemiyeti'ne üye olarak kabul edildiğini açıklar,* ve

Temsilcisini, Genel Kurul'un bu oturumundaki çalışmalara katılmaya davet eder."

Milletler Cemiyeti Genel Kurul Bürosu'nun **12 Temmuz** günü *Motta*'nın (İsviçre) Başkanlığında yaptığı ve Başkan P. Hymans'ın katılmadığı üçüncü toplantıda, Lozan Konferansı'nda Genel Sekreter olan *Massigli*, Fransa hükümetinin uluslararası angajmanlara saygı gösterilmesi konusunda, Türk Hükümeti'nin yanıt mektubundaki terimlerin olumlu biçimde tasarlanmasını tercih ettiğini bildirerek itirazda bulundu. "Türk Hükümeti'nin, MC üyesi sıfatıyla yükümlülüklerini yasal olarak yerine getirme irade ve arzusunu dile getiren olumlu (pozitif) bir cümlenin yer alması temennisinde bulunduğunu" belirtti. Genel Kurul Başkanının, Türkiye'nin üyelğe kabul edilmesinden sonra böyle bir açıklama yapması üzerinde anlaşmaya varıldı.

Silahsızlanma Konferansı Türkiye Cumhuriyeti Delegasyonu Başkanı ve Bern Elçisi *Cemal Hüsnü*, Genel Sekreter Eric Drummond'a gönderdiği **11 Temmuz 1932** tarihli mektupta, 29 devletin önerisi üzerine alınan 6 Temmuz tarihli *Milletler Cemiyeti'ne üye olmaya davet kararını Hükümetine iletliğini* bildirdi. Hariciye Vekili'nin Cumhuriyet Hükümetinin yanıtını kendisine iletliğini büyük bir zevkle öğrendiğini ve bu mutlu görevi tamamlamış olmaktan büyük bir sevinç duyduğunu dile getirdi (IB 37817/36492, XI).

8. Tevfik Rüştü Bey'in Genel Kurul'a Katılmaması

Tevfik Rüştü Bey, Olağanüstü Genel Kurul'un Milletler Cemiyeti'nin üyesi olması için Türkiye'ye gönderdiği davet konusunda, MC Genel Sekreteri Sir Eric Drummond'a "acil" uyarısının bulunduğu **15 Temmuz 1932** tarihli bir telgraf gönderdi.

Toplantıya katılmayan Tevfik Rüştü Bey, Bern Elçisi *Cemal Hüsnü Bey* ile Büyük Millet Meclisi üyesi *Necmeddin Sadık Bey*'in, söz konusu Genel Kurul oturumunda Cumhuriyet Hükümeti'ni temsil etmek üzere tam yetkiyle donatılmış olduklarını bildirdi (IB 37817/36492, VIII).

Bir gün sonra **16 Temmuz**'da, Genel Sekreter'e "çok ivedi" uyarısıyla yeni bir telgraf gönderen Tevfik Rüştü Bey (IB 37817/36492, XI), ilk telgrafta düzeltme yaparak, 15 Temmuz tarihli telgrafta olmayan sözcükler ekledi. Bunlar; söz konusu "*daveti Türkiye'nin kabul ettiği*"nin bildirilmesi ile Cemal Hüsnü ve Necmeddin Sadık (Sadak) Beylerin Cumhuriyet Hükümetini temsil etmek üzere tam yetkiyle donatılmış olduklarının "Genel Sekreter'e bildirilmesi" idi.

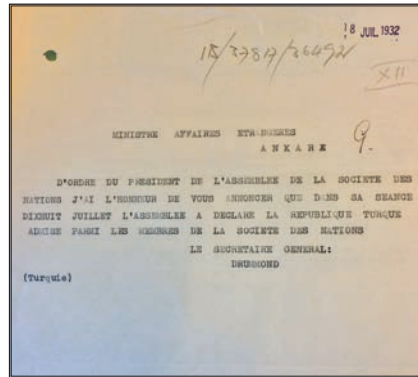
Her iki telgraf metninin MC Arşiv dosyasındaki asılları karşılaştırıldığında, bu hatanın telgraf çekilmesinden değil metinlerinin yazılmasından kaynaklandığı anlaşılıyor. Aslında, hükümetin tam yetkili iki temsilciyle Genel Kurul'a katılacağı bildirilmiş olması, örtük olarak oturuma katılma davetinin kabul edildiğini gösterir. Ama, anlatımdaki düzeltmenin yapılması konusunda gösterilen duyarlılık da doğrudur.

9. Milletler Cemiyeti Genel Kurulu'nun

Üyelğe Kabul Kararı ve Sonrası

Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri Eric Drummond, **18 Temmuz 1932**'de Tevfik Rüştü Bey'e iki tarihsel telgraf gönderdi.

Genel Sekreter, Milletler Cemiyeti Genel Kurul Başkanı'nın emri (talimatı) üzerine gönderdiği ilk telgrafta, "Genel Kurul'un 18 Temmuz'daki oturumunda Türkiye Cumhuriyeti'ni Milletler Cemiyeti üyeleri arasında kabul ettiğini" bildirdi (IB 37817/36492, XII).

İkinci telgrafta ise, Tevfik Rüştü Bey'in aynı günlü telgrafını aldığı belirterek, Türkiye'nin üyeliğinin kabul edilmiş olmasının yanı sıra, kendisinin bu tarihsel oturuma katılmamasından duyulan üzüntüyü de dile getirdi:

“Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’nin üyesi olduğu anda, **Genel Kurul’un tüm üyelerinin, sağlık durumunuzun size bugün bulunmanıza engel olmasına üzüldüklerini** dile getirdiğime inanıyorum. Aynı zamanda, İçişleri Vekili’nin katılmamasından da üzüntü duyuyoruz.

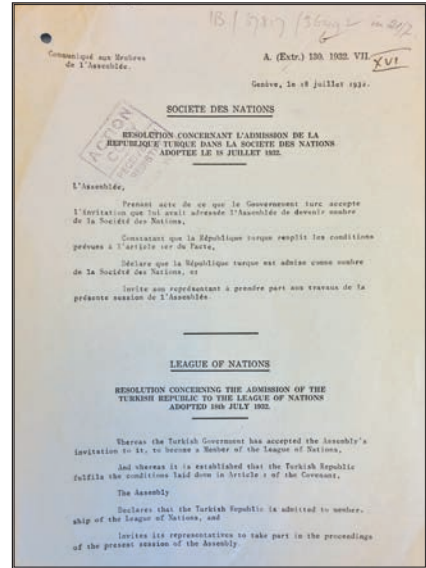
Sizin yokluğunuzda, Cemal Hüsnü Bey’in etkileyici söylevini dinlemek ve Türkiye’nin aynı zamanda Sadık Bey tarafından da temsil edilmesini görmekten çok mutlu olduk.

Milletler (Cemiyeti) Konseyi’ndeki seçkin yerinizi almanıza olanak verecek sağlığınıza hızla kavuşmanız için size iyi dileklerimi sunuyorum” (IB 37817/36492, XIII).

MC Genel Sekreteri Eric Drummond, bu telgrafının yanı sıra, Tevfik Rüştü Bey’e **aynı tarihte** bir de mektup gönderdi. “Milletler Cemiyeti Genel Kurulu Başkanı’nın talimatlarına uygun olarak ve aynı günlü telgrafını teyid etmek üzere, **Milletler Cemiyeti Genel Kurulu’nun 18 Temmuz 1932 tarihli oturumunda, Türkiye Cumhuriyeti’nin Milletler Cemiyeti üyeleri arasında olmasını kabul ettiğini**” bildirdi.

Tevfik Rüştü Bey, ertesi gün **19 Temmuz 1932**’de MC Genel Sekreteri Eric Drummond’a gönderdiği –20 Temmuz’da alınan– telgrafta bu mektubu yanıtladı. “Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne kabul edildiğini bildiren telgrafi aldığını belirterek, Genel Kurul Başkanına içten teşekkürlerini iletmesi” ricasında bulundu (IB 37817/36492, XIV).

Genel Sekreter, ertesi gün **20 Temmuz**’da Tevfik Rüştü Bey’e gönderdiği mektupta, telgrafını ve teşekkürlerini Genel Kurul Başkanı Paul Hymans’e iletildiğini bildirdi. Ayrıca, Tevfik Rüştü Bey’e de, telgrafını iletildiği konusunda bilgi verdi (IB 37817/36492, XIV).

Genel Sekreter adına G. U. F. Abraham, Cemal Hüsnü Bey'e gönderdiği **21 Temmuz** tarihli mektupta, 6 Temmuz tarihli mektubunun devamı olarak, 1 ve 6 Temmuz tarihlerinde yapılan Olağanüstü Genel Kurul oturumlarının tutanaklarını gönderdiğini bildirdi. Bu oturumlarda, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesi sorunu tartışılmıştı (IB 37817/36492, XV).

Tevfik Rüştü Bey dışında, MC Genel Kurulu'nun salt Türkiye'nin üyeliği için yaptığı tarihsel toplantıya "konuk" olarak katılmayan bir kişi daha vardı: Eric Drummond'un anımsamadığı ve anımsatmadığı Albert Thomas! Tevfik Rüştü kadar, O da üyeliği istiyordu kanımca.

IV. ÜYELİK SONRASINDA TÜRKİYE-ILO İLİŞKİLERİ

Uluslararası Çalışma Ofisi; Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üyeliğinin "davet" üzerine olağanüstü oturumda alınan kararlar gerçekleşip kesinleşmesiyle Uluslararası Çalışma Örgütü'ne de kendiliğinden üye olması üzerine, Versay Antlaşması'nın öngördüğü yükümlülükleri anımsatmakta gecikmedi. Bunların başında da, bundan böyle her Konferans'ın kapanmasını izleyen aylarda, kabul edilen sözleşme ve tavsiyeler ile kararların onaylı örneklerinin gönderilmesi vardı.

Görevinin doğal gereği olan bu yerleşik uygulama, aslında İş Kanunu Lâyhası'yla ilgili değerlendirmeler sırasında, üyelikten kaynaklanan yükümlülükler düşünülerek ve anımsatılarak, İş Kanunu'nun kabul edilmesi beklenmeksizin üyelik öncesinde başlamıştı. Yükümlülüklerin bir bölümü ise, ülkede çalışma yaşamıyla ilgili yasal düzenlemeler yapılmış olmasından, daha açık bir anlatımla gündemdeki İş Kanunu Lâyhası'nın yasalaşmasından bağımsızdı.

Sözleşmelerin onaylanmasına ve tavsiyelerin de yasal yada başka türden önlemler olarak uygulamaya aktarılmasına yönelik olarak yetkili makama sunulması sorununu, İş Kanunu'nun kabul edilmesinden önceki erken evresinden –1933 Konferans döneminden– başlayarak ayrı bir bölümde incelediğim için, bu başlıkta üyelikle ilgili kutlamalara ve bunun dışındaki bir yükümlülüğe yer vermekle yetineceğim.

1. Butler'ın Kutlaması ve Tevfik Rüştü Bey'in Yanıtı

Direktör Harold Butler, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyeliğinin yürürlüğe girdiği 18 Temmuz 1932'nin ertesi gün hükümeti kutladı.

19 Temmuz 1932'de Cenevre'den Ankara'ya, Hariciye Vekili'ne gönderdiği kutlama telgrafında, bu üyeliğin, aynı zamanda Örgüt üyeliği sonucu doğurduğunu da şöyle belirtti:

“Ülkenizin Milletler Cemiyeti’ne üye olması dolayısıyla Türk Hükümetini coşkulu biçimde kutlarım. *Türkiye, böylece Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi de oluyor.* Hükümetinizin sosyal politikanın gelişmesine bağlılığımı biliyorum. Verimli işbirliği için en iyi dileklerimi sunarım.”

Tevfik Rüştü Bey de, **20 Temmuz 1932** tarihli telgrafıyla, ILO Direktörü Butler’in kutlamasına şu yanıtı verdi:

“Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne kabul edilmesi ve Uluslararası Çalışma Örgütü bünyesinde izlenen ve üretken (verimli) işbirliği dileklerinize konusunda size coşkuyla teşekkür ederim. Türkiye, bundan böyle üye olarak bu önemli *Örgüt’ün üst derecede sosyal ve insancıl eseri için işbirliği yapmayı* sürdürmekten mutlu olacaktır.”

Böylece, 1927’de Uluslararası Çalışma Konferansı’na “gözlemci” olarak katılmakla başlayan gayri resmî süreç, üyeliğin Türkiye’nin düşündüğünün tersine Milletler Cemiyeti’ne üyelik üzerinden gerçekleşmesiyle, 18 Temmuz 1932’de resmî nitelik kazanarak noktalandı. Noktalanmasıyla birlikte, Versay Antlaşması’nın üye devletler için öngördüğü “anayasal” yükümlülükler, İş Kanunu’nun kabul edilmesi koşuluna bağlı olmaksızın yürürlüğe girdi ve işletilmesine başlandı. Olması gereken de buydu.

2. Üyelik Sonrasında Anayasal Yükümlülüklerin Anımsatılması

ILO’nun, üyeliği ve kutlama mektuplarını izleyen günler ve aylarda attığı ilk adım, “Örgüt üyesi” Türkiye’ye, salt bu sıfatla Versay Antlaşması’ndan (Anayasa’dan) doğan yükümlülüklerini anımsatmak oldu. Bunun için üyeliğin resmen gerçekleşmesini de beklemedi.

a. Üyelik Öncesinde Başlayan Anımsatma

ILO, henüz üyelik resmen gerçekleşmeden Hariciye Vekili’ne gönderdiği **22 Ocak 1932** tarihli ve LE/220 sayılı mektupta, sözleşmelerin “onaylanması” değil onaya yetkili makam(lar)a / organ(lar)a “*sunulması*” ile ilgili olan bu yükümlülüğü anımsatmaya başlamıştı.

ILO, “işçileri koruyucu dikkate değer bir anıt” olarak tanımladığı 1932 İş Kanunu Tasarısı için “geniş ölçüde çokça sözleşme ve tavsiye kuralına uygun düşer görüldüğü” yolunda genel bir değerlendirme yaptı. Ardından da, anayasal yükümlülüğünü yerine getirmek amacıyla, örnekler verdiği bazı sözleşmelerin onaylanmasına yönelik dileklerini belirtmekten, bu konuda ilk önlemlerin alınabileceğini anımsatmaktan geri kalmadı:

“Hükümetiniz, ILO’nun bu mektubunda belirttiği gözlemleri göz önüne alarak, daha şimdiden, birçok sözleşmeyi, özellikle işsizlik, kadın ve

çocukların gece çalışması ve iş kazalarının tazmin edilmesi konularıyla ilgili *birçok sözleşmeyi onaylamak ereğiyle hazırlık önlemleri alınmasına olanak bulunduğunu* görecektir.”⁷

Önceki bölümde belirttiğim gibi, tasarının yasalaşması üyelikten dört yıl sonra 1936 Yazında gerçekleşti. Ne var ki, değineceğim mektuplarda, tasarılar sürecinde, öngörülen kuralların sözleşme ve tavsiyelerle uyumu sorunu göz ardı edilmiş değildir. Gerek Hariciye Vekâleti, gerekse Âli İktisat Meclisi, bu çerçevede incelemeler yaptı ve yaptırdı.

b. Üyelik Sonrasındaki İlk Anımsatmalar

Bu konudaki ilk gelişmelerden biri, MC ve Örgüt üyeliklerinin eşzamanlı olarak kesinleşmesinden üç gün sonraki tarihi taşıyan bir iç yazışma notudur. Bu, Thomas’ın Kabinesinde olan “M. V.”nin (*Marius Viple’in*), Milletler Cemiyeti Genel Kurulu kararının yürürlüğe girmesiyle Türkiye’nin Uluslararası Çalışma Örgütü’ne üyeliğinin de gerçekleşmesinden hemen sonra, ILO Direktörü için kaleme aldığı “Cenevre, **21 Temmuz 1932**” tarihli uzunca bir daktilo nottur (ILO-AR, XR 66/1/1).

Kısa bir süre önce yaptıkları bir görüşmeyi özetlediğini düşündüğüm bu iç yazışma notunda, başlayan yeni dönemde, bir yandan Örgüt’ün Türkiye ile ilişkilerinin bundan böyle İktisat Vekâleti ile yürütülmesi konusundaki görüş belirtildi. Öte yandan da, Tevfik Rüştü’nün hastalığı nedeniyle Milletler Cemiyeti’ndeki üyelik törenine katılamamış olmasından duyulan içtenlikli üzüntü dile getirildi:

“Uzun süreden beri tanıdığım *Tevfik Rüştü Bey’i göreceğim*, dostça selâmlarımızı iletceğim. Bundan böyle *Türkiye’nin yetkili Vekâleti ile ILO arasındaki resmî ilişkilerin kurulmasını gözetmesini rica edeceğim*.

Bilmiyorum, hangi alnyazısıdır ki en çok istediği dileğinin maddi olarak gerçekleşmesinde bulunamadı. 15 gündür hasta; odasını terk etme olanaksızlığı içinde. O kadar uzun süreden beri ve o kadar titizlikle hazırladığı *Türkiye’nin Uluslararası Örgütlere katılması, O’nun yokluğunda yapıldı*.

Bern Büyükelçisi Cemal Hüsnü Bey’i gördüm. Bana, Hariciye Vekili’nin Eylül ayındaki Meclis (Milletler Cemiyeti Genel Kurulu) çalışmalarına

⁷ ILO, bu mektupta aynı zamanda hükümetten, “sözleşmelerin onaylanmasına ve İş Kanunu’nun kabul edilmesine ilişkin parlamento prosedüründeki ilerlemeler ereğiyle alacağı tüm önlemler konusunda” kendisini bilgilendirmesi ricasında da bulundu.

Bu da, “üye devletler” için dayanağı Versay Antlaşması’nda bulunan bir uygulamadır.

aktif biçimde katılma niyetini doğruladı / teyid etti. *Türk hükümetiyle ilişkilerimiz konusunda, Bürolardan geçmektense O'nun buraya gelmesini beklemek tercihe şayandır.* Anlayan ve hızla hareket eden bir otorite ve karar adamıdır. O'nunla doğrudan konuşmak daha iyi olur.

Bu arada ve bu (Tevfik Rüştü Bey ile) konuşma ereğiyle, Diplomatik Bölümün, Türk hükümetinden hemen yada gelecekte (ileride) yapılmasını beklediğimiz şeyleri açıklayan kısa bir memorandum hazırlaması (gerektiği) görüşündeyim.”

ILO'nun Türkiye'den yerine getirmesini beklediği “şeyler”, öncelikle “Örgüt üyesi” devletler için öngörülen anayasal yükümlülüklerdir. Bunların başında da, 1919'dan beri kabul edilen sözleşme ve tavsiyelerin onaya ve gerekli yasal yada başka nitelikli önlemleri almaya yetkili makam(lar)a sunulması, (sözleşmelerin) onaylanması, yapılacak düzenlemelerde içerdiği kuralların göz önüne alınması vardır. Nitekim ILO Direktörü, bu yükümlülükleri anımsatmakta gecikmeyecektir. Viple'in “kısa” dediği “memorandum”, sanıyorum Butler'in beş sayfalık uzun mektubudur.

Bern Elçisi Cemal Hüsnü Bey, MC Genel Sekreteri'ne gönderdiği **25 Temmuz 1932** tarihli mektupta, Genel Sekreter'in 21 Temmuz tarihli mektubu ve ekli tutanaklar için teşekkür etti (MC-AR, IB 37817/36492).

MC Genel Sekreteri adına Hariciye Vekiline yazılan **5 Ağustos 1932** tarihli ve 3 B/38321/2147 sayılı mektupla, aynı tarihli (ve 3C/38308/279, 9A/38313/1324 ve 3E/38314/6359 sayılı) üç mektubun sonuçlandırılması (sonucunun izlenmesi, alınması) amacıyla 1919-1932 arasında kabul edilen tüm sözleşme ve tavsiyelerin Versay Antlaşması'nın 405. maddesine uygun olarak onaylı örnekleri gönderildi. Listede onbeş maddede sıralanan sözleşme ve tavsiyelerden, sözleşmelerin üye devletlerce ve dolayısıyla (18 Temmuz'dan beri üye olan) Türkiye'ce de onaylanabileceği anımsatıldı. Aynı amaçla, Versay Antlaşması'nın bir maddesinde yapılan değişikliği içeren ve üye devletlerin imzasına açık olan 14 Haziran 1923 tarihli protokolün de iletildiği, bu protokolün onaylanmasının söz konusu değişikliğin onaylanması anlamına geleceği belirtildi (TDA).

Bern Maslahatgüzarı, **8 Ağustos** tarihli ve 9906-396-182 sayılı yazısıyla bu belgeleri Hariciye Vekâleti'ne sundu. Bunun üzerine Hariciye Vekâleti D.4 Ş.1 Müdüriyeti'nin “1-9-32” tarihli ve 17540 umumi ve 1000 hususi sayılı yazısıyla, İktisat Vekâleti'nden, “takdim kılınan vesaikin tedkikile kırmızı mecmualardaki (raporlardaki) suallere verilecek cevapların –hiç olmazsa seneyi haliye zarfında ILO'ya gönderilmesini temin zımında– Vekâletimize irsaline lütuf buyurulmasını istirham ederim ederim efendim” denildi (TDA).

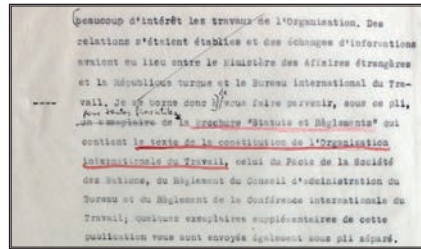
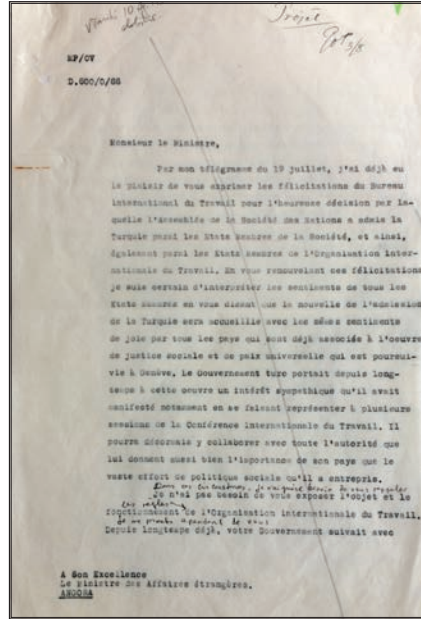
Ayrıca, 5 Eylül 1932 tarihli ve 10018-470-182 sayılı yazıyla, Vekâlet'in 4 Ağustos'ta istediği sözleşme ve tavsiyelerden üçer örnek gönderdi (TDA).

c. Butler'ın Kapsamlı Anımsatması

Albert Thomas'dan sonra ILO Direktörü olan Harold Butler, Milletler Cemiyeti ve Uluslararası Çalışma Örgütü üyeliklerinin gerçekleşmesinin ardından, Hariciye Vekili'ne yukarıda söz ettiğim 10 Ağustos 1932 tarihli uzun bir mektup yazdı (ILO-AR, D. 600/0/66; TDA).

Resmî üyelik sonrasında gönderildiği için ayrıntılı biçimde değindiğim beş sayfalık bu mektupta,⁸ bir yandan Örgüt'ün anayasal organlarının işleyişine, öte yandan da 8-30 Haziran 1933 tarihlerinde yapılacak 17. Konferans gündemine yazılan sorunlara ilişkin belgeler gönderildiği belirtildi. Kural üretme sürecinin aşamaları, hazırlanan belgeler ve *yerine getirilmesi gereken yükümlülükler* vb. konularda açıklamalar yapıldı.

Butler mektubuna, 19 Temmuz tarihli telgrafla Milletler Cemiyeti ve Uluslararası Çalışma Örgütü üyeliği dolayısıyla kutlama mesajı gönderdiğini anımsatarak başladı ve bu dileğini yeniledi. Türkiye'nin üyeliğini aynı sevinç duygularıyla karşılayacaklarını bildirdiği tüm üye devletlerin duygularına tercüman olduğuna inandığını ekledi. Türk Hükümetinin, özellikle Konferans'ın birçok toplantısına katılarak Örgüt'ün Cenevre'de sürdürdüğü *sosyal adalet ve evrensel barış eserine uzun süreden beri sempatik bir ilgi* gösterdiğini belirtti (s. 1).

⁸ Mektubun ILO Arşiv dosyasındaki müsveddesi üzerinde herhangi bir tarih bulunmama ile birlikte, elyazısıyla düşünülen "projet" ve "3/8" notlarından 3 Ağustos'ta hazırlanmaya başlandığı ve özellikle Tefvîk Rüştü Bey'in aşağıda değineceğim 24 Eylül 1932 tarihli yanıt mektubundan, 10 Ağustos tarihli olduğu anlaşılıyor. TDA: "Monsieur le Ministre" diyerek başlayan 4 sayfalık bu mektubun, tarihsiz, imzasız ve daktilo edilmiş Fransızca metnini bana iletti.

Bu koşullarda, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün hedefini ve kurallarını açıklama gereksinmesi duymamakla birlikte, ayrı bir koliyle "Statü ve Yönetmelikler" broşürü gönderdiğini, içinde "**Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası metni**"nin,⁹ Milletler Cemiyeti Paktı'nın, Yönetim Konseyi ve Uluslararası Çalışma Konferansı Yönetmeliklerinin bulunduğunu belirtti (s. 2).

Daha sonraki mektuplarında, Örgüt'ün eserine (çalışmasına) düzenli katılım için ortaya çıkacak ivedi sorunları, özellikle Türkiye'nin (1933'te toplanacak) XVII. UÇK'de temsili sorununu ayrıntılı olarak açıklayacağını ekledi.

Butler'ın Hariciye Vekili'nin dikkatini çekmek istediği *ikinci sorun*, Konferans gündemindeki konularla ilgilidir. Bunlar; UÇK'nin 1932'deki XVII. Toplantısında ilk tartışmasını yaptığı ve ikinci tartışma için 1933 gündemine yazılmasına karar verdiği **ücretli iş bulma bürolarının kaldırılması sorunu ile sakatlık, yaşlılık ve ölüm sigortaları konuları** idi. Konferans Yönetmeliği'nde düzenlenen ikili tartışma usulüne göre, farklı ülkelerdeki yasaları ve uygulamayı ortaya koyan hazırlık raporlarının (gri raporların),¹⁰ bu (ilk) oturumdaki söz konusu sorunlara ilişkin tartışmaların temelini oluşturduğunu, hükümete gönderilen bu raporların birkaç ekinin de kendisine iletileceğini belirtti (s. 3).

UÇK'nin, ilk tartışmadan sonra, bu sorunları 1933'te yapılacak (ikinci tartışma) toplantısının gündemine yazdığını ve bu tartışma ereğiyle hükümetlere danışılması gereken noktaları saptadığını, bu noktaların iki anketin konusunu oluşturduğunu (kırmızı raporlar), hükümetlerin vereceği yanıtların da, son raporların temelini oluşturacağını (mavi raporlar) anlattı. ILO'nun, 1933 toplantısındaki tartışmalara temel olmaya yönelik sözleşme ve tavsiye taslaklarını kaleme alacağını belirterek süreci açıklamayı sürdürdü. Anketlerin, 19 Haziranda hükümete iletildiğini ve kendisine de birkaç ek örnek daha gönderileceğini bildirdi.

Butler, anketlerle birlikte gönderilen mektupta açıklandığı üzere, ILO'nun 1 Kasım 1932'den önce yanıtları almak istediğini, **hükümetin bu anketleri diğer hükümetlerden daha geç almış olsa da, yanıtını belirtilen tarihten önce, hiç değilse yıl sonundan önce ILO'ya ulaştıracağı umudu ta-**

⁹ Butler'ın 10 Ağustos 1932 tarihli mektubu, "Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası", "Örgüt'ün *anayasal* maddeleri" terimlerinin kullanıldığı başka örnekler olması yönünden de tarihsel önem taşır:

"... la brochure 'Statuts et Règlements' qui contient **le texte de la constitution de l'Organisation internationale du Travail**, ..." (s. 2);

"... aux termes d'un des articles constitutionnels de l'Organisation..." (s. 3).

¹⁰ "Gri rapor", çift tartışmalı kural üretme yönteminde, sözleşme ve tavsiyelerin kabul edilme sürecinin ilk yılında hazırlanan, üye devletlerdeki yasal düzenlemeler ile uygulamaları içeren ve birinci tartışmaya temel olan rapordur.

şu belirtti. Böylece de Türkiye'nin, Örgüt'ün bu çalışmasına katılımının ilk yılından itibaren, UÇK'nin gelecek (1933) toplantısında alacağı kararların hazırlanması konusunda yapacağı doğrudan işbirliğini mavi raporda belirtmekten son derece mutlu olacağını anlattı (s. 4).

Yakında, diğer hükümetlerle birlikte Hariciye Vekili'ne 1933 toplantısıyla ilgili genel nitelikli bir mektup göndereceğini de ekleyen ILO Direktörü, bu mektubun, belirttiği iki sorunun yanı sıra, başka bir dizi noktanın incelenmesini de içereceğini bildirdi.

Butler, aynı tarihli telgrafla, Bern Elçiliği'nden bu mektubun ve ek belgelerin Hariciye Vekâleti'ne gönderilmesini rica etti. Belgelerin, “doğrudan Ankara'ya gönderileceği”ni anımsattı. Bern Elçiliği de, **13 Ağustos 1932** tarihli bir telgrafla, mektup ve belgeleri ilettiğini bildirdi. Bern Maslahatgüzarı, Hariciye Vekâleti Celilesi'ne gönderdiği **12 Ağustos 1932** tarihli ve 9924-412-25 sayılı mektubunda, Butler'ın 10 Ağustos günlü mektubunu ve eklerini sunduğunu belirtip değindiği iki sorunu anımsattı. Gönderilen fazla örneklerin “doğrudan doğruya Vekâleti Celilelerine takdim edilmiş” olduğunu, ayrıca Elçiliğe daha önce iletilen gri ve kırmızı raporların her birinden ikişer örneğin de “24-12-1931 tarihli ve 9295-918-25 ve 28-6-1932 tarihli ve 9794-325-25 numaralı tahriratlarla” sunulduğunu bildirdi (TDA).

Butler, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne ve Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üyeliğinin gerçekleşip kesinleşmesinden sonra Hariciye Vekili'ne gönderdiği **6 Eylül 1932** tarihli mektubunda (ILO-AR, D 600/2001/66; TDA), Versay Antlaşması'nın 405. maddesinde yazılı olan ve üyelikten doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesi üzerinde durdu.

Hazırlanan İş Kanunu'nun (tasarısının) kabul edilmesinin taşıdığı önemi anımsatmakla kalmayıp, UÇK sözleşme ve tavsiyelerinin hükümetçe incelenmesi ve onaylanması konusuna da değindi. Dikkatli bir inceleme konusu yapılabacağına inandığını ve sonucunu beklediğini belirtti. Mektupta, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliği'nin de, yukarıda değindiğim 5 Ağustos 1932 tarihli mektubuyla, Uluslararası Çalışma Konferansı'nın Versay Antlaşması'nın 405. maddesi ile öteki Barış Antlaşmalarının ilgili maddelerine uygun olarak 1919-1932 yılları arasında yaptığı toplam 16 toplantıda kabul ettiği sözleşme ve tavsiyelerin onaylı (Konferans Başkanı ve Genel Sekreteri'nce imzalı) metinlerini daha önce gönderdiğini de anımsattı. Hariciye Vekili'nin bu sözleşme ve tavsiyelere dikkatini çeken Butler, ayrı bir paket olarak, sözleşme ve tavsiyelerin resmî metinlerini –bunları incelemekle görevli çeşitli birimlerin gereksinmelerini karşılamak amacıyla– göndermekte yarar gördüğünü ekledi. Konferans'ın bu kararlarının Türk(îye) Cumhuriyeti'nin yetkili birimlerinde *dikkatli bir*

incelemeye konu olacağına inandığını, bu incelemenin sonuçlarına özel bir değer vereceğini belirtti.

Denilebilir ki Butler, hükümetin Örgüt'ün kuruluşundan beri kabul ettiği sözleşme ve tavsiyelerin onaylama ve önlemler almayı da kapsamak üzere yetkili makamlara sunulması konusundaki yükümlülüklerini, uygun, yani diplomatik bir dille hükümete anımsattı. Onaya yetkili makama sunulacak sözleşmelerin bu amaca yönelik olarak inceleneceği umudunu dile getirdi. Bu aynı zamanda, söz konusu yükümlülüklerin, üyelik öncesinde kabul edilen sözleşme ve tavsiyelerin de sunulmasını kapsadığını içeren bir uyarıydı.

d. Tevfik Rüştü Bey'in Yanıtı ve Butler'ın Mektupları

Hariciye Vekili, **24 Eylül 1932** tarihinde ILO Direktörü Butler'a yazdığı 18732/56 sayılı mektupta, "Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne ve aynı zamanda Uluslararası Çalışma Bürosu'na (doğrusu, Örgütü'ne)¹¹ girmesi dolayısıyla" gönderdiği 10 Ağustos 1932 tarihli mektubunu aldığı bildirdi (ILO-AR, D 600/0/66; D 108/2/66).

Tevfik Rüştü Bey, hükümete yönelik dostluk ve incelik damgası taşıyan sözlerine içtenlikle teşekkür ettikten sonra, Türkiye'nin izlediği sosyal politika konusunda şu değerlendirmede bulundu:

"Sosyal reformlara girişen/başlayan Cumhuriyet Hükümeti, gözlemlerle temsil edildiği Uluslararası Çalışma Konferansları tartışmalarını büyük bir dikkatle izliyordu. Bu nedenle, ***Uluslararası Çalışma Bürosu'nun (Örgütü'nün) sürdürdüğü sosyal adalet eseri için doğrudan ve aktif biçimde işbirliği yapmayı*** çok zevkli/hoş bir ödev olarak görmektedir (değerlendirmektedir). ILO'nun (Örgüt'ün), insanlığın hiçbir zaman görmediği korkunç krizleri hafifletmek için yorulmaksızın gösterdiği çaba, özel olarak anılmaya değerdir."

T. C. Hariciye Vekâleti Müsteşar Yardımcısı imzasıyla ILO Direktörü'ne gönderilen **28 Eylül 1932** tarihli mektupta; 6 Eylül 1932 tarihli mektubu ile iletilen ek sözleşme ve tavsiye metinlerinin alındığı belirtildi ve ***sözleşmelerin***

¹¹ Hariciye Vekâleti ve ILO Direktörü arasında yapılan bu ve izleyen yazışmalarda, Türkiye'nin "Uluslararası Çalışma Bürosu'na / Ofisi'ne girdiği (üye olduğu)" ve Bern Elçisi'nin Türkiye'yi "Büro / Ofis" nezdinde temsil edeceği yolundaki bazı anlatımlar vardır ki, doğru değildir; çünkü Örgüt'ün üçlü yapılı iki karar organını, yasama ve yürütme organlarını yok sayar.

Türkiye, tüzel kişiliği olan Uluslararası Çalışma Örgütü'ne girmiş, üye olmuştur.

Örgüt'ün Sekreteryası olan Büro'nun da / Ofis'in de bu anlatımı yinelemiş olması, kendisini Örgüt ile özdeşleştirdiği izlenimi yaratmaktadır.

Bunun, Örgüt ve Büro'nun (Ofis'in) birbiri yerine geçmek üzere özensizce kullanılmış olmasından ileri geldiği de düşünülebilir.

onaylanması amacıyla yetkili birimlerin incelemesine sunmasını istediği anımsatıldı.

Tevfik Rüştü Bey, gelecek (1933) Konferans gündemindeki sorunlar konusunda kendisine gönderilen iki soru kağıdını yetkili Daire'nin (İktisat Vekâleti İş Dairesi'nin) incelemesine sunduğunu ve hükümetin yanıtını iletceğini bildirdi.

Milletler Cemiyeti ve Uluslararası Çalışma Örgütü üyeliklerinin gerçekleşmesinin ardından, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey, ILO Direktörü Harold Butler'a gönderdiği **9 Ekim 1932** tarihli mektubuyla, Bern Elçisi *Cemal Hüsnü Bey'in, Türkiye'yi "Milletler Cemiyeti ve dolayısıyla Büro (doğrusu Örgüt) nezdinde temsil etmek üzere atandığını"* bildirdi. Türkiye ve ILO arasında uzun süreden beri varolan içten ilişkiler nedeniyle de, kendisinin misyonunu (görevini) yerine getirmesini kolaylaştıracağına ilişkin umudunu da ekledi.

Butler da, Cemal Hüsnü Bey'e gönderdiği **20 Ekim 1932** tarihli kutlama mektubunda, Türkiye'yi Milletler Cemiyeti ve Uluslararası Çalışma Örgütü nezdinde temsil etmek üzere atanmasından duyduğu mutluluğu dile getirdi. Özellikle 1931 yılında yapılan 15. UÇK'de Türkiye'yi temsil ettiği zaman, ILO'nun çalışmalarına gösterdiği sempatik ilgiyi takdir ettiğini anımsattı. Bundan böyle, doğrudan Hariciye Vekâleti'ne gönderilecek tüm yazışmaların bir örneğini de kendisine iletceğini ve aynı tarihi taşıyan ilk örneğinin de ekte olduğunu belirtti.

Butler, yine **20 Ekim 1932**'de, Bern Elçiliği aracılığıyla Tevfik Rüştü Bey'e bir mektup gönderdi. "Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Çalışma Örgütü'ne girmesi dolayısıyla Uluslararası Çalışma Bürosu (Ofisi) için dile getirdiği duygular" nedeniyle teşekkür edip, 24 Ekim tarihli mektubunu yanıtladı. 9 Ekim tarihli mektubundan, "Türkiye'nin İsviçre'deki diplomatik temsilcisinin Türkiye Cumhuriyeti'ni aynı zamanda Milletler Cemiyeti ve Uluslararası Çalışma Bürosu (Örgütü) nezdinde temsil edeceğini öğrendiğini" bildirdi.

e. Tam Delegasyonla Katılma Anımsatması

Harold Butler'ın, 10 Ağustos 1932 tarihli mektubunun ardından Hariciye Vekili'ne gönderdiği **29 Kasım 1932** tarihli mektup, aslında sona eren her Konferans sonrasında ertesi yıl toplanacak Konferans için gönderilen "rutin" bir mektuptur. Ancak, Türkiye'nin "üye" olarak "gözlemci" değil "resmî" dört delegeyle katılacağı (yani katılması gereken ve beklenen) 18. Konferans toplantısı için gönderilmiş olması yönünden özel bir önemi vardır.

Butler, Versay Antlaşması'na göre (m. 389), her üye devletin Konferans'ın yıllık toplantılarında, 2'si hükümet ve diğer 2'si de ilgili üye devletin uyuşmaları

olan işveren ve işçi temsilcileri olmak üzere toplam 4 delegeyle temsil edildiklerini anımsattı. Delegerinin söz ve oy hakkı bulunduğunu, kendilerine teknik danışmanların eşlik edebileceğini, hükümet delegelerini belirlemede serbest olmakla birlikte, diğer delege ve teknik danışmanların belirlenmesinde en çok temsil yeteneği olan işveren ve işçi sendikalarıyla anlaşması, onlara danışması gerektiğini vb. noktaları Versay Antlaşması'ndaki kuralları yineleyerek ayrıntılı biçimde anlattı (s.1-2).

Tüm bu açıklamaları yapmasının nedenini de, şöyle açıkladı:

“Eğer Sayın Bakan, Antlaşma'nın bu kurallarını size anımsatıyorsam, nedeni, kuşku yoktur ki, **18. Konferans'a olabildiğince eksiksiz bir delegasyon göndererek ülkenizin Örgüt'e katılmasına damga vurmak** istemesidir.

Gelecek Konferans'ta ülkenizi temsil etmek üzere belirlenecek kişilerin kullanması (yararlanması) için “Statü ve Yönetmeliklerimizden birçok örnek gönderiyorum. Bunlar, Versay Antlaşması'nın XIII. Bölümündeki kuralların yanı sıra, Konferans Yönetmeliği'ni de içermektedir” (s. 3) (TDA).

Butler'm, üstelik “olabildiğince” diyerek yaptığı bu anımsatmalara karşın, Türkiye üye devlet olarak Konferanslara, birincisinden başlayarak ve hükümet kanadını bile kapsamak üzere, uzun süre eksik delegasyonla ve sürekli değişen diplomat delegelerle katılmayı sürdürdü.

3. Soruşturma Komisyonu İçin Üye Belirlenmesi İsteği

Butler, Hariciye Vekili'ne yazdığı **16 Mart 1933** tarihli mektupta, üyelik sonrasında gönderdiği 10 Ağustos 1932 tarihli mektubunu anımsatarak, Örgüt Anayasası'ndan doğan bir başka yükümlülüğten söz etti (ILO-AR, D 600/0/66; TDA).

Bu yükümlülük, sözleşmelerin onaylanmasına bağlı denetim sisteminde bir taraf devletin başka bir taraf devlete yönelik yakınmasını (şikâyetini) ilk aşamada incelemesi öngörülen organının oluşturulmasıyla ilgilidir. Versay Antlaşması'nın 411. (Anayasa'nın 26.) maddesi gereğince, bir sözleşmeyi onaylayan bir üye devletin aynı sözleşmeyi onaylayan bir başka üye devlete yönelik olarak “sözleşme kurallarını doyurucu biçimde yerine getirmediği” gerekçesiyle ILO'ya yakınmada bulunması durumunda (Gülmez, 2014: 610-616), Antlaşma'ya göre (m. 412) “Soruşturma Komisyonu” (Commission d'enquete / Commission of Inquiry) belirlenir.

Butler bu yükümlülüğün, bu tarihe değin hiç oluşturulmadığına dikkat çektiği Komisyon üyeleriyle ilgili olduğunu anımsatarak, denetim organının yapısı ve işleyişi konularında da açıklamalarda bulundu:

“Size, Türkiye’nin Uluslararası Çalışma Örgütü’ne girmesi dolayısıyla 3 Ağustos 1932’de gönderdiğim ve aynı zamanda Versay Antlaşması’nın XIII. Bölümünün yer aldığı “Statü ve Yönetmelikler” broşürünü de iletmişim mektupta, Örgüt üyelerinin üstlendiği yükümlülükleri daha sonra açıklayacağımı belirtmişim.

Bugün, dikkatinizi, bu yükümlülüklerden biri üzerine çekiyorum. Bu, Barış Antlaşması’nın 412. maddesine göre, uluslararası çalışma sözleşmelerinin uygulanmasındaki eksikliklerle ilgili olası yakınmaları incelemek üzere **Soruşturma Komisyonu** oluşturulmasına ilişkindir.

Bu maddeye göre, *‘Üyelerden her biri, Antlaşma’nın yürürlüğe girdiği tarihten başlayarak altı ay içinde sanayi (işçi-işveren) ilişkileri alanında yetkin üç kişi belirler.* Bunlardan biri işverenleri, biri işçileri/çalışanları temsil eder, biri de her ikisinden bağımsız bir kişidir. Bu kişilerin tamamı, Soruşturma Komisyonu üyelerinin seçileceği bir liste oluşturur. Yönetim Konseyi’nin bu kişilerin sıfatını doğrulama (denetleme) ve sıfatları bu maddenin gerektirdiklerini karşılamayan kişilerin atanmasını, hazır olan delegelerin oylarının üçte iki çoğunluğuyla reddetme yetkisi vardır. Yönetim Konseyi’nin isteği üzerine, MC Genel Sekreteri üç kategori listenin her birinden seçtiği üç kişiyi ve bu üç kişiden Komisyona Başkanlık edecek birini belirleyecektir. Belirlenen bu üç kişiden hiçbirini, ‘yakınmayla doğrudan ilgili olan üyelerden birine bağlı olmayacaktır.’

Şimdiye (1933’e) kadar hiçbir Soruşturma Komisyonu kurulmadı.¹² Ama madde 412’nin öngördüğü listenin güncel olması gerekir. Bu nedenle **3 kişi belirlemeniz ve isimleri bana bildirmeniz gerekiyor.** Bu isimler, gelecek toplantılarından birinde Yönetim Konseyi’nin onayına sunulacaktır” (D 600/3001/66).

Butler’ın mektubundan sekiz ay kadar sonra, Hariciye Vekâleti D.4 Ş.1 Müdüriyeti’nden İktisat Vekâleti’ne gönderilen **29 Kasım 1933** tarihli, 48339 umumi ve 1209 hususi sayılı mektupla (TDA), “Sanayi Y. Umum Müdürlüğü”nün 24 Birinci Teşrin (Ekim) 1933 tarihli ve 12345/14189 numaralı tahriratları’na (yazılarına) yanıt verildi. Düzgün bir elyazısıyla kaleme alınan üç sayfalık –bana müsveddesi gönderilen– mektuptan anlaşıldığına göre, istenilen üç üyenin belirlenmesi gerektiği, Versay Antlaşması’nın ilgili maddeleri aktararak ve açıklanarak anlatıldı. “... Tahkik komisyonlarına azâ

¹² Aralık 2018 itibarıyla, 1934-2016 yılları arasında toplam 33 Soruşturma Komisyonu oluşturuldu. En son 2016’da, Venezuela ve Şili’ye yönelik oluşturulan iki Soruşturma Komisyonu dışında, tüm yakınmalar kapatıldı (Ülkeler listesi için bkz.: Gülmez, 2014: 615, Çizelge 8; http://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/?p=1000:50011:5339937965904:::P50011_DISPLAY_BY:3; Erişim: 24.12.2018).

tayinini(n) de, 412 inci maddenin azâ devletlere tahmil ettiği sarıh bir taahhüdü ifade” ettiği belirtildi. Ne var ki verilen yanıtta, üye belirlenmesini ertelemenin sözleşmelerin “henüz Hükümetimizce kabul edilmemiş (yetkili makamca onaylanmamış) bulunmasına istinat ettirildiği(nin) anlaşıl(dığı)”, ancak üye belirleme yükümlülüğünün sözleşmelerin üye hükümetlerce (devletlerce) kabul edilmiş olmasına bağlı tutulduğu konusunda bir kural bulunmadığı açıklandı.

Sözleşmelerin henüz yetkili makama sunulmamış olmasının “bizi azâ tayini taahhüdümüzden âzâde kıl(madığımı)” –kanımca da doğru bir yaklaşımla– vurgulayan adsız ve imzasız mektuba, Soruşturma Komisyonu üyelerinin adlarının bildirilmesi istenerek şöyle son verildi: “Bu itibarla istenilen üç azânın ... tayinine ve isimlerinin işarına müsaade buyurulmasını yeniden rica ederim efendim.”

Eklenen açıklamada, üye devletlerce seçilen üyelere oluşan listenin, herhangi bir yakınmayı inceleyecek üç üyeli Soruşturma Komisyonu’nun aralarından seçileceği bir liste olduğu da açıklandı. Gerek ILO Arşiv dosyalarında ve gerekse Dışişleri’nin bana ilettiği Arşiv belgeleri arasında, Hükümetin bu isimleri belirleyip ILO’ya “resmen” bildirdiğine ilişkin herhangi bir bilgi ve belgeye rastlamadım. ILO da, bu konuda yeniden anımsatmada bulunmamış görünüyor.

V. GENEL DEĞERLENDİRME

Öncelikle belirteyim ki, Lozan Konferansı’nın ilk aylarında yapılan “politik” açıklamalara karşın, çokboyutlu bir sorun olan Milletler Cemiyeti’ne üyelik önündeki en büyük engellerden biri, Barış Antlaşmalarını 1. Savaşın yenilmiş İmparatorluklarına ve devletlerine dayatan, Uluslararası Çalışma Örgütü Yönetim Konseyi’nin seçimsiz üyeleri gibi MC Konseyi’nde de *beş daimi üyeyle temsil edilen* devletlerin kurdukları ve yönettikleri Milletler Cemiyeti’nin benimsemiş ve uyguladığı politika ve tutumdur.

Öyle ki, Ankara Hükümeti temsilcileri ve Cumhuriyet’i kuranlar, bunu yalnızca Lozan Antlaşması görüşmelerinde değil, 1926’da bile “tüylerini diken diken etmeyi” sürdüren bu tutum ve politikayı unutmuş değildir. Temelleri, bu politikanın doğduğu ve uygulandığı Kurtuluş Savaşı yıllarında en üst düzeyde atılan, izleyen yıllarda Antlaşmalarla düzenlenerek yaşayabilirliği kanıtlanan Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkileri de tutum ve politikalarından soyutlanamaz. Özellikle, çeşitli seçenekler çerçevesinde, örneğin Milletler Cemiyeti’ne yada MC üyesi olmaksızın Uluslararası Çalışma Örgütü’ne üyelik sorunuyla bağlantılı olarak, ILO-Türkiye yazışmalarında Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerine açık yada örtük göndermelerde bulunulmasının başka bir anlamı ve nedeni yoktur.

Tevfik Rüştü Bey'in, Milletler Cemiyeti'ne ve Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üyelik sürecinde son evrenin son günlerine gelindiğinde, her iki ülkenin bağımsızlık mücadelesi verdiği yıllarda kurulmuş olduğuna vurgu yaptığı dostça ilişkilerinin Türkiye'nin MC'ye katılmasından asla zarar görmeyeceği güvencesi vermiş olmasının nedeni budur kanımca.

Bu bağlamda, Mustafa Kemal'in Kuruluş Meclisi'nin açılmasını izleyen günlerde Lenin'e "... yabancı emperyalizmine karşı birlikte mücadele edilmesini" öneren mektubu, ardından 3 Haziran 1920'de TBMM Hükümeti'nin resmen tanınması ve 16 Mart 1921'de Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'nın imzalanması, Antlaşma'daki "Türkiye" teriminin "Misak-ı Milli'nin kapsadığı topraklar" anlamı taşıdığı belirtilmesi, Tevfik Rüştü Bey'in altını çizdiği "Türk-Sovyet ilişkilerinin tarihselliği"nin kurucu kilometre taşlarını oluşturdu. Türk-Sovyet ilişkileri; bazı ILO raporlarında rastlanan üstü örtülü göndermelerde görüldüğü gibi, Lozan Konferansı'ndan başlayıp gerçekleştiği tarihe değin on yılı aşkın zaman kesitinde değişik evrelerden geçen gerek MC üyeliği ve gerekse MC'siz Uluslararası Çalışma Örgütü üyeliği sorununun gündemde olduğu tüm evrelerde belirleyici rol oynadı.

Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üye olma konusunda benimsenen "bekle gör" tutumunun Ankara'da alındığını düşündüğüm siyasal kararın 1931 Konferansı sonrasındaki "gizli" telefon görüşmesiyle sona ermesi üzerine, bu kararın uygulamaya konulması yolundaki ilk adımların 1932 başlarında Hariciye Vekâleti içinde atıldığı anlaşılıyor.

Milletler Cemiyeti'ne değil Uluslararası Çalışma Örgütü'ne katılmak için, Versay Antlaşması'nın konuyla doğrudan ilgisi bulunmayan kurallarını da kapsamak üzere ön incelemeler yap(tır)mak amacıyla, üç yıl üst üste "gözlemci delege" olarak Konferanslara katılan ve düzenli oturumları izleyen Mehmet Münir Bey'e başvuruldu.

Üyeliğin gerçekleşmesinin ardından, hatta öncesinde, Türkiye ilk ilişkilerden beri edinmek istediği kurucu belgelerin içerdiği yükümlülüklerle –hem de geçmişe etkili olarak 1919'dan beri kabul edilen sözleşme ve tavsiyeleri kapsamak üzere– yüz yüze gelmeye, resmî üyeliğin gerektirdiği yükümlülüklerin yerine getirilmesinde zorlanmaya başladı. Örneğin, ilk yıldan başlayarak, ILO Direktörü'nün 1933 Konferansı'na tam delegasyonla katılmanın sağlanmasını anımsatmasının herhangi bir etkisi olmadı. Özellikle işçi ve işveren kanatları delegelerinin "en çok temsil yeteneği bulunan sendikal örgütler"ce belirlenmesinin gerekmesi, oysa bunun altyapısının bulunmaması, 1933 Konferansı'na tam delegasyonla katılmayı olanaksızlaştırmakla birlikte, ilk Konferans olması nedeniyle bir çözüm üretilerek Butler'ın isteği, daha doğrusu Anayasa'nın gereği yerine getirilebilirdi.

Yine, üyelik yükümlülükleri konusundaki bir başka duyarsızlık, oluşturulmadığı (ve dolayısıyla çalışmadığı) da belirtilen, üstelik hiçbir mali yük getirmeyeceği açık olan bir denetim organı için üye adı bildirme ricasının yerine getirilmemiş olmasıdır. Kuşkusuz bunun ana nedeni, Örgüt'ün üçlü yapısı gereği üç kanattan üye adı bildirilmesi, işçi ve işveren kanatları temsilcilerinin ise, Versay Antlaşması (Anayasa) gereği, işçilerin ve işverenlerin en çok temsil yeteneği taşıyan örgütlerine danışarak belirlenmesi zorunluluğudur.

Diğer bölümlerinde örneklerine değineceğim, sözleşmelerin onaylanmak üzere süresi içinde yetkili makama sunulması ve onaylanan sözleşmeler için süresi içinde rapor gönderilmesi gibi, Örgüt'e üyelikten doğan başka yükümlülüklerinin yerine getirilmesi konusunda da, benzer yaklaşımlar benimsendi.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Üyelik Sonrasında Konferanslara Katılım ve Yüzyüze Gelen Yüklümlükler Sorunu (1933-1939)

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne ve Uluslararası Çalışma Örgütü'ne eşzamanlı üyeliğinin kesinleşmesinin ardından, gerek Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliği ve gerekse Uluslararası Çalışma Bürosu / Ofisi, Versay Antlaşması'ndan doğan görev ve yükümlülükleri anımsatmakta gecikmedi.

Bunların başında da, Konferanslarda kabul edilen uluslararası çalışma sözleşme ve tavsiyelerinin imzalı metinlerini hükümete gönderme görevi ile sözleşmelerin onaylanması ve tavsiyelerin de yasal yada başka yollara başvuru olarak alınacak önlemlerle uygulamaya konulması amacıyla yetkili makama sunulması yükümlülüğünün anımsatılması geliyordu. Sırasıyla MC Genel Sekreterliği ve Uluslararası Çalışma Ofisi, birbirini izleyen bu iki görevi, her Konferans sonrasında tüm üye devletler gibi Türkiye'ye de ilgili temel belgeleri göndererek ve içerdiği yükümlülükleri anlatarak yerine getirdi.

Bu konudaki ilk yazışmaların başladığı sırada, İş Kanunu Lâyhaları gündemde idi. Tasarıların sözleşme ve tavsiyelere uygunluğu, "gayri resmî ilişkiler dönemi"nde de, ilk tasarılarından başlayarak değinilen ve gerekleri anımsatılan bir sorundu. Ama artık "resmî ilişkiler dönemi" başlamış ve sorun, ILO için görev olarak sürekli ve düzenli biçimde izlenmesi, Türkiye için de yükümlülük olarak yerine getirilmesi gereken bir nitelik kazanmıştı. O kadar ki bu anımsatmalar, bir süre sonra, sunma yükümlülüğünün bir yıl olan olağan süresinin dolmasını izleyen aylarda, "uyarı"ya dönüşmeye başladı.

Türkiye, Örgüt'ün kurulmasından 13 yıl sonra Örgüt üyesi olduğu için, bu yükümlülük 1919'dan beri kabul edilmiş olan sözleşme ve tavsiyeleri de kapsıyordu. Başka bir anlatımla, yükümlülüklerin başlangıç tarihi, üyelik tarihi değildi doğal olarak. Türkiye'nin, üye olur olmaz -İş Yasasız olduğu bir sırada- yetkili makama sunmak için "kucağında bulduğu" sözleşme ve tavsiye sayısı hiç de az sayılmazdı: 1919-1932 arasında kabul edilmiş sözleşme ve tavsiyelerin sayısı, sırasıyla 33 ve 41 idi. Bu sayılar, üyeliği izleyen 2. Savaş

öncesindeki yedi yıllık –ama Türkiye’nin yalnızca 1 sözleşme onayladığı– dönemde (1933-1939 arasında) kabul edilen sözleşme ve tavsiyeler de göz önüne alındığında, toplam olarak sırasıyla 67 ve 66’ya ulaşmıştı. Bu yıllarda, çalışma alanındaki örgütlenmenin ancak bir Vekâlet Dairesi düzeyinde olduğu, sayı ve nitelik olarak son derece sınırlı bir kadrosunun bulunduğu anımsandığında, bu yükümlülüğün üstesinden gelmenin hiç de kolay olmayacağı kendiliğinden anlaşılır.

Resmî üyelikle, yeni ve daha zorlu bir dönemin kapısı aralandı. “Zorlu”, çünkü “Üye olmak” demek, salt ve yılda bir kez, o da Uluslararası Çalışma Örgütü’nün özüne aykırı eksik ve teknik danışmanların bile yer almadığı diplomatik delegasyonla Konferanslara katılmak demek değildi...

1932 Temmuz’unu izleyen ilk aylardan başlayarak, sözleşme ve tavsiyelerin yetkili makama sunulması ve izleyen yükümlülüklerin yerine getirilmesi gerektiğinin Versay Antlaşması’nın (yani Anayasa’nın) gereği olduğunun anımsatılmaya başlanması, yeni dönemin önceliklerden çok farklı olduğunu, üyeliğin “bir “formalite” sayılmasının ötesinde sorumluluk içeren bir anlam taşıdığını” açıkça ortaya koyuyordu. Artık ilişkiler, bundan böyle “resmî” ve kanımca uluslararası sosyal kurallar düzenine uyum ve uygunluk sağlanmasını gerektiren “hukuksal” bir nitelik kazanmıştı. Her iki taraf için, “anayasal” görev ve yükümlülüğe dönüşmüştü

Türkiye-Uluslararası Çalışma Örgütü İlişkilerinin iki Savaş arasındaki 20 yıllık döneminin üyeliğin ilk yıllarını kapsayan yedi yıllık ikinci kesitini, İş Kanunu öncesi ve sonrasını ayrı ayrı ele alarak inceleyeceğim. Son başlık olarak da, ilk yıllara özgü bir sorunu, daha açık bir anlatımla, hükümetin (devletin) onaylayarak yada gerekli yasal önlemleri alarak iç hukuka aktarmak istemediği sözleşme ve tavsiyelerin yetkili makama sunulup sunulmaması konusunda Hariciye ve İktisat Vekâletleri arasında çıkan görüş ayrılığı sorununu ele alacağım.

I. İŞ KANUNU ÖNCESİ

Uluslararası Çalışma Ofisi’nin, Milletler Cemiyeti ile eşzamanlı Örgüt üyeliğinin gerçekleşmesini izleyen aylarda, İş Kanunu’nun çıkarılmasını da beklemeksizin, üyelik öncesinde kabul edilen sözleşme ve tavsiyeler konusunda Versay Antlaşması’nda (yani terim olarak artık kullanılmaya başlanan *Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası*’nda) öngörülen yükümlülüklerin yerine getirilmesi için harekete geçmekte gecikmediğini belirtmişim.

Örgüt’ün, yalnızca kural üretme etkinliğinin değil aynı zamanda onun ayrılmaz, doğal ve hukuksal gereği olan onay koşuluna bağlı denetim sisteminin

de işlerliğe geçirilmesi için, Versay Anlaşması'nın öngördüğü görevin yerine getirilmesi kaçınılmazdı. İş Kanunu'nun kabul edilmesini beklemeksizin yeri geldikçe uyarılarda bulunan ILO, 1933'ten itibaren bu görevini düzenli ve sistemli biçimde yerine getirmek üzere harekete geçti ve aksatmaksızın sürdürdü.

1. 1933 Konferansı'na Katılım ve Yetkili Makama Sunma Yükümlülüğü

8-30 Haziran 1933 tarihlerinde toplanan 17. Konferans'a ilk kez "üye devlet" olarak katılan Türkiye'ye, Konferans'ın kapanmasını izleyen aylarda, Hariciye Vekâleti'ne yazılan bir mektupla, onaylı örnekleri gönderilen 1933 sözleşme ve tavsiyelerini yetkili makama sunma yükümlülüğü anımsatıldı.

a. Konferans'a Katılım ve Başkanın Türkiye'yi Selâmlaması

Türkiye, 17. Konferans'a eksik delegasyonla¹ katıldı. Delegasyon, İcra Vekilleri Heyeti'nin –ve Gazi M. Kemal'in imzaladığı– **1 Haziran 1933** tarihli ve 14505 sayılı kararnamesiyle belirlendi (TDA). Konferans'a "murahhas" (artık gözlemci değil delege) olarak katılması kararlaştırılan Bern Elçisi *Cemal Hüsnü Bey* ile teknik danışman *Burhan Zihni Bey* ve sekreter *Abdullah Zeki Bey*'den oluştu (Çizelge 2).

Cemal Hüsnü Bey'in, Konferans'ın açıldığı **8 Haziran** günü Hariciye Vekâleti'ne gönderdiği telgraftan anlaşıldığına göre, kendisi, "hükümetimize cemile olmak üzere" hükümet kanadı delegeleri ikinci başkanı olarak seçildi. İsteği üzerine de, Üçüncü Kâtip Abdullah Zeki Bey, 2 Temmuz'da 14639 sayılı kararnameyle "kâtip" olarak görevlendirildi (TDA).

Hariciye Vekâleti D: 4 Ş: I Müdiriyeti'nin İktisat Vekâleti'ne gönderdiği 36793 umumi ve 611 hususi sayılı, "üzerinde elyazısıyla düzeltme ve eklemelerin yapıldığı müsvedde" bir yazıda, başka ülkelerin deneyimleri aktarıldı. Bern Elçisi Cemal Hüsnü Bey'in Hariciye Vekâleti'ne gönderdiği "9.5.933" tarihli bir telgrafa dayanarak, başka ülkelerin gönderdikleri delegasyonların belirlenmesinde izledikleri, deneyime öncelik veren politika ve uygulamadan söz edildiği belirtilerek, hükümetin de aynı yaklaşım içinde olmasının önerildiği, şöyle anlatıldı:

"Hükümetlerin, patron ve amelelerin bu konferansa, her sene, umumiyet itibarile aynı murahhasları göndermekte olduklarını, bu sayede bunların, müzakere olunan meseleleri iyi kavrayabildikle-

¹ Türkiye, 1933 Konferansı'na katılan toplam 49 devletten yalnızca hükümet delegeleriyle temsil edilen 12 devletten biriydi (BIT/ILO, 1933: 481).

rini ve aralarında muarefe peyda ettiklerini (görüşüp tanıştıklarını) bildi-
rerek Hükümetimizin de böyle hareket etmesinin çok hayırlı olacağına
ve bunun bu seneki konferans için yapılmasına imkân bulunmamakla
birlikte hiç değilse yetiştirilmek istenilen bir mutahassısın hemen izamı-
nın memleket için faydasına işaret eylemekte ve **bu işlerle uğraşacak
ihtisas sahibi olmak için yüksek makamımızca Fransızca bilen
münasip bir zatın oraya gönderilerek** kendisi ile beraber çalıştırıl-
masını teklif etmektedir... Keyfiyeti arz ve gönderilmesi kararlaştırılacak
zatın derhal izamı için lazım gelen muamelenin bir an evvel ifasile *ismi-
nin bildirilmesini* rica ederim efendim” (TDA).

Saniyorum ki 1933 delegasyonunda yer alan İktisat Vekâleti'nden *Dr. Bur-
han Zühni Bey*'in “teknik danışman” olarak görevlendirilmesi, kanımca doğru
olan bu öneri üzerine kararlaştırılmıştır. Ama Cemal Hüsnü Bey'in İktisat
Vekâleti'ne aktarılan önerisinde, 1933 Konferansı için işçi ve işveren kanat-
larından da birer kişinin gönderilmesinden söz edilmemiş, yalnızca hükümet
kanadının tamamlanması istenmiştir.

17. Uluslararası Çalışma Konferansı'nın **8 Haziran 1933** günü yapılan ilk
oturumunda, Konferans'a Başkanlık yapan Yönetim Konseyi Başkanı *Sir Atul
Chattersee*, “hoş geldin” konuşmasında şunları söyledi:

“Konferans'ta temsil edilen devletler arasında, özellikle Konferans'ın
son toplantısından beri Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi olan ve **ilk
kez resmen temsil edilen** iki ülkeyi, Konferans'a birçok yıldan beri
gözlemci gönderen Türkiye'yi (ve Irak'ı) selâmlamak istiyorum. Bu iki
yeni Üyenin, Örgüt'ün çalışmasına verimli bir katkı sunacağına ve aynı
zamanda bundan eşdeğer bir yarar sağlayacaklarına kuşku yoktur”
(BIT, 1933b: 9, 10).²

Cemal Hüsnü Bey, Konferans Başkanı'nın seçildiği oturumda, birçok
uluslararası Konferans'ta kendisiyle çalıştığını ve dolayısıyla parlak yetkinlik
ve incelik niteliklerini değerlendirebildiğini belirttiği İtalya hükümet delegesi
de Michelis'in adaylığını “hararetle” desteklediğini açıklayan kısa bir konuşma
yaptı (s. 12).

Ancak nedense, ilk kez resmî delege olarak katıldığı Konferans'ta konuşma
yapmayan Cemal Hüsnü Bey, oturumlara katılan delegasyon listelerinden an-
laşıldığına göre, çok sayıda Konferans oturumunda hazır bulundu. Hükümet

² Türkiye'nin üye olarak “resmen” katıldığı ilk UÇK olan 17. Konferans'ta; birinci tartışması 1932'de
yapılan yaşlılık, sakatlık ve ölüm sigortalı konularında, sanayi ve tarım kesimleri için ayrı olmak
üzere, 35-40 sayılı sözleşmeler ile 42-43 sayılı tavsiyeler kabul edildi.

Grubu delegasyon Başkan Yardımcısı seçildi (BIT, 1933b: xxxı). Cemal Hüsnü Bey, 9 Haziran'da Ankara'ya gönderdiği telgrafta, Konferans'a ilişkin bilgiler vererek, "reisi seniliğe de hükümetimize cemile olmak üzere acizleri intihap olundum" diyerek, kendisinin ikinci başkan seçildiğini bildirdi (TDA).

b. Yetkili Makama Sunma Yükümlülüğü

Sözleşme ve tavsiyeleri yetkili makama sunma yükümlülüğü, 1933 Konferansı öncesinde de yazışmalara konu olmuştu.

Bern Elçiliği'nin **8 Şubat 1933** tarihli bir mektubu (D 600/2001/66), Konferans'ın 1919'dan beri kabul ettiği tüm sözleşme ve tavsiyelerin **hangi hükümetlerce onaylandığının bildirilmesi** rica edilmişti. ILO da, bu isteği **16 Şubat 1933**'te yanıtlamıştı. Dolayısıyla bu yazışma, söz konusu yükümlülük kapsamına girmekle birlikte, doğrudan bu sorunla ilgili değildi.

Harold Butler, Konferans'ın 17. toplantı döneminin kapanmasından sonra Hariciye Vekâleti'ne gönderdiği **5 Eylül 1933** tarihli ve D. 617/1402 sayılı mektubunda (TDA), Versay Antlaşması'nda (m. 405/5) öngörülen kurala uygun olarak, bu Konferans'ta kabul edilen ve Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliği'nce onaylı örnekleri gönderilen sözleşme ve tavsiyelerin yetkili makama sunulması gerektiğini anımsattı.

Sürenin bir yıl olduğunu ve 30 Haziran'dan başlayarak hesaplanacağını belirten ILO Direktörü, hükümetin, olabilen en kısa süre içinde, söz konusu kuralın yerine getirilmesi için gerekli önlemleri alacağı umudunda olduğunu ve alınan yada alınması öngörülen kararlar konusunda kendisine bilgi verileceğini belirtti. Gerekli gördüğü tüm açıklamalar için de hizmetinde olduğunu ekledi.

Şimdiden belirteyim ki hükümet, belirtilen bu olağan süre içinde 1933 Konferansı'nda kabul edilen sözleşme ve tavsiyeleri yetkili makama sunma yükümlülüğünü, üyeliğinin ilk yılında yerine getirmedi. Bu, iyi bir başlangıç değildi kuşkusuz.

2. 1934 Konferansı: Katılım,

Yükümlülüklerin Anımsatılması ve Raporlar

İş Kanunu Lâyhıması'nın hazırlık çalışmalarının sürdüğü sırada, **4-23 Haziran 1934** tarihlerinde toplanan 18. Uluslararası Çalışma Konferansı, Örgüt üyesi olarak katıldığımız ikinci toplantı olması ve tek hükümet delegesi Cemal Hüsnü Bey'in Konferans hakkında rapor hazırlaması, ayrıca isteği üzerine Mukdim Osman'ın hazırladığı ayrıntılı bir raporu da Hariciye Vekâleti'ne sunmuş ve kimi önerilerde bulunmuş olması yönlerinden önemlidir.

a. Konferans'a Eksik Katılım

Türkiye'nin, üyeliğinin ikinci yılında katıldığı 1934 Konferansı'nda da, hem genel olarak ve hem de hükümet kanadı olarak eksik delegasyonla temsil edilmesi sürdü. "Rutin" yazışma ve kararlar sonucunda hükümet "murahhası" (delegesi) olarak yalnızca Bern Elçisi Cemal Hüsnü Bey'in Konferans'a katılması kararlaştırıldı. Delegasyonda, bir de sekreter yer aldı (TDA). Bu kez, teknik danışman bile gönderilmedi (Çizelge 2).

Cemal Hüsnü Bey'in, uluslararası uygulamaları göz önüne alarak geçen yıl yaptığı öneriler, ne yazık ki göz önüne alınmadı.

b. Konferans Belgelerinin Gönderilmesi ve Yükümlülüklerin Anımsatılması

18. Konferans'ın 23 Haziran'da sona ermesinin ardından, ILO Direktör Yardımcısı Phelan, her yıl tüm üye devletler için olduğu gibi, **10 Temmuz 1934** günlü ve D 618/1302 sayılı yazıyla, Konferans'ın 23 Haziran 1933 tarihinde kabul ettiği **İş Sürelerinin İndirilmesi Kararı**'nı gönderdi (TDA).

Bu sorun, Konferans'ın bir sözleşme yada tavsiye kabul edilmesine yönelik olarak, geçen yıl da ele alınmıştı. Ancak, 37'ye karşı 74 oyla kabul edildiğinden yeterli sayıya erişme olanağı bulunamadı. Bu nedenle, ILO'nun ek bilgiler derlemesi ve Yönetim Konseyi'nin de bu sorunu yeniden gelecek Konferans gündemine yazması öngörüldü.

Bu amaçla ILO, Türkiye'de iş süresinin indirilmesi sorununun çeşitli yönleri; özellikle iş süresini, iş süreleriyle ilgili uluslararası sözleşmelerde öngörülen üst sınırların altına indirmek için yasayla, toplu sözleşmelerle yada kimi işverenlerin bireysel girişimleriyle yapılabilecek düzenleme ve önlemler konusunda tüm bilgilerin olabildiğince hızlı biçimde sağlanmasını istedi.

Öte yandan, kararda bir yada birden çok sözleşme tasarısı kabul edilmesi düşünüldüğünden, ILO'nun, iş sürelerini uluslararası üst sınırların altına indirmek için özel sanayilerde, sanayi gruplarında, ticaretle yada başka ekonomik etkinlik kollarında girişimler olup olmadığını öğrenmeye çok değer verdiği belirtildi. Bazı hükümetlerin geçen yılki 18. Konferans için hazırlanan soru kâğıdına yanıt verdiklerini anımsatan ILO, doğal olarak, daha önce sağlanan bilgilerin yeniden gönderilmemesi gerektiğini de ekledi.

Bu sorun konusunda, bana iletilen TDA belgeleri arasında, ILO'nun 10 Temmuz günlü mektubuna yanıt olmak üzere elyazısıyla kaleme alınmış "karalama türü" taslak yazılar bulunmaktadır. Örneğin, Hariciye Vekâleti'nden İktisat Vekâleti'ne yazılan "**14-8-934**" tarihli taslakta, ILO'nun yazısı ve bilgi rica ettiği anımsatıldıktan sonra, "keyfiyetin tetkiki ile bu babtaki mütalaalarının İş Büro-

sunu bildirilmek üzere iş'arı rica edildi.” **24 T. Ev(v)el (Ekim) 1934** tarihinde daktilo ile yazılıp ILO Direktörü'ne gönderilen kısa yanıtta ise şöyle denildi:

“İş sürelerinin, halen çeşitli uluslararası sözleşmelerde öngörülen üst sınırın altına indirilmesi sorunu, işçi ve işveren örgütlerine ve sonuç olarak yetkili Vekâlet Dairesince düşünülmüş değildir.”³

Phelan, **6 Ekim 1934** tarihli ve D 618/1300/3/02 sayılı mektubuyla Hariciye Vekili'ne, Konferans'ın çalışanlar üzerindeki korkunç etkilerini bir kez daha vurguladığı ve kimi yerel iyileşmelere karşın tüm dünyayı kırıp geçirmeyi sürdürdüğünü belirttiği *ekonomik krizle ilgili karar* metnini ilettili. Konferans'ın geçen yıl da ele aldığı bu soruna ilişkin karar, Danimarka hükümet kanadı ile Belçika işçi kanadı delegelerinin ortak önerisi üzerine oybirliğiyle kabul edilmişti.

Phelan, *5 Eylül 1933* tarihli ve D 617/2001 sayılı mektubunda (TDA) anımsattığı –onaya sunma yükümlülüğüyle ilgili– noktaları izlemek ve sonuçlandırmak üzere Hariciye Vekili'ne **28 Ağustos 1934** tarihli bir mektup gönderdi. Versay Antlaşması'nın üye devletlerin Konferans'ın kabul ettiği sözleşme ve tavsiyeler konusundaki yükümlülüklerini düzenleyen madde 405/5 (Anayasa m. 19/5) kuralı anımsatıldı. Bu düzenleme gereğince, 1933 Konferansı'nda kabul edilen ve resmî metinleri gönderilen sözleşme ve tavsiyelerin onaya yetkili makama sunulması için öngörülen *bir yıllık olağan sürenin dolduğu*, 18 aylık istisnai sürenin ise –dört ay sonra– 29 Aralık 1934'te dolacağı uyarısında bulunuldu. Yükümlülüklerin yerine getirilmesi için, bu sözleşme ve tavsiyeler konusunda alınan yada alınması tasarlanan önlemlere ilişkin bilgilerin gönderilmesi rica edildi.

Kuşkusuz bu anımsatma, resmî üyelik sonrasında, 1933'te kabul edilen 34-40 sayılı sözleşmeler ile 42-43 sayılı tavsiyelerin bir yıllık “olağan” süresi içinde Anayasa'ya göre yetkili organ olan TBMM'ye sunma yükümlülüğünün yerine getirilmemiş olması nedeniyle kötü bir başlangıçtır.

MC Genel Sekreterliği, **12 Eylül 1934** tarihli ve C.L.145.1934.V. sayılı yazısıyla, 1934 Konferansı'nda kabul edilen dört sözleşme ve bir tavsiyeyi Hariciye Vekâleti'ne, Bern Elçiliği'nin 13 Eylül 1934 tarihli ve 1640-150-182 sayılı yazısı kanalıyla ilettili (TDA).

Kuşkusuz amaç, bu sözleşme ve tavsiyelerin de, süresi içinde TBMM'ye sunulmasıdır. Nitekim ILO Direktör Yardımcısı Phelan da, **13 Eylül 1934** tarihli ve D 618/1402 sayılı mektubuyla, MC Genel Sekreteri'nin onaylı örneklerini

³ Bu yazının ILO'ya gönderilen aşımı, ne ILO Arşivi'nde, ne de bana verilen TDA belgeleri arasında görüldü.

resmen hükümete gönderdiği 1934 sözleşme ve tavsiyelerinden ek örnekler göndererek yinelediği madde 405/5'te öngörülen yükümlülüğü anımsattı. Hükümetin, olabilen en kısa sürede üstlenilen yükümlülüğü yerine getirmek için alacağı yada almayı düşündüğü gerekli önlemlere ilişkin kararlar konusunda kendisine **bilgi vereceği** umudunu dile getirdi (TDA).

ILO Direktör Yardımcısı, Hariciye Vekili'ne gönderdiği **7 Mart 1934** tarihli ve D. 618/000 sayılı mektubunu sonuçlandırmak amacıyla, 1934 Konferansı'nda Yönetim Konseyi seçimleri yapılacağı konusunda bilgi verdi. YK üye sayılarının yükseltilmesi amacıyla 1922'de yapılan değişikliğin yürürlüğe girmesi için birkaç onayın eksik olduğunu anımsattı ve Haziran'da yapılacak seçimden önce durumda değişiklik olursa derhal bilgi vereceğini de ekledi.

c. Cemal Hüsnü Bey'in Raporu

Dört sözleşme ve bir tavsiyenin kabul edildiği 1934 Konferansı'nın bir özelliği de, Bern Elçisi Cemal Hüsnü Bey'in 18. Konferans konusunda hem kendisinin beş sayfalık bir rapor hazırlaması ve hem de Uluslararası Çalışma Bürosu'nda (Ofis'inde) göreve başlamasını izleyen aylarda Mukdim Osman'ın –sanyorum isteği üzerine Bern Elçiliği'ne– 25 sayfalık ayrıntılı bir rapor sunmuş olmasıdır.

Cemal Hüsnü Bey, 18. Konferans hakkında hazırladığı –iki eki bulunan– beş sayfalık bir raporu, **9 Ağustos 1934** tarihli ve 1560-99-182 sayılı mektupla Hariciye Vekâleti'ne sundu.

Önce, iki yıldan beri gözlemci olarak Konferanslara katılan ve 1919'dan itibaren iki Örgütün de dışında kalan ABD'nin, *Milletler Cemiyeti'ne üye olmaksızın Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üye olması* sorunu üzerinde durdu (s. 1). Böylece de, üzerinde çok tartışılan bir sorunun “hukuki ciheti(nin) halledilmiş” sayıldığını, ABD'nin Örgüt'e katılmasının “meseleyi fiilen kökünden hal ve fasl” ettiğini belirtti (s. 2).⁴

Değindiği ikinci önemli konu, 1922'de yapılan değişikliğin yürürlüğe girmesiyle toplam üye sayısı 24'ten 32'ye çıkan Yönetim Konseyi üyelerinin yeniden seçilmiş olmasıdır. Hükümet, işçi ve işveren kanatları delegelerinin dağılımını ad ve ülkeleriyle veren Cemal Hüsnü Bey, Türkiye'nin 1933 ve 1934 Konfe-

⁴ Konferans, 22 Haziran 1934 tarihinde oybirliğiyle kabul ettiği kararla, ABD Hükümeti'ni Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi olmaya davet etti.

ABD Cenevre Konsolosu, 20 Ağustos 1934 tarihli mektupla, ABD Başkanı F. D. Roosevelt'in bu daveti kabul ettiğini ILO Direktörü'ne bildirdi. Buna ilişkin belgeler, ILO'nun *Bulletin Officiel*'inde yayımlandı.

Phelan, Hariciye Vekili'ne gönderdiği 31 Ağustos 1934 tarihli ve D 0/61/11 sayılı mektubuyla, bu gelişmeler konusunda bilgi verdi. Hariciye Vekâleti de, 10 Eylül 1934 tarihli mektupla İktisat Vekâleti'ni bilgilendirdi (TDA).

ranslarına eksik delegasyonla katılmamış olsaydı, Yönetim Kurulu üyeliğine seçilme olasılığı bulunduğunu, buna yönelik olmak üzere yapılması gerekenleri de sıralayarak şöyle anlattı:

“Konferansa iki seneden beri tam heyet halinde iştirak etmiş olsa idik, bizim de meclisi idare (Yönetim Kurulu) azalığına namzetliğimizi vazederek kazanmamız ihtimali mevcut olurdu. Ancak muahedenin tayin ettiği şekilde *hükümet, patron ve işçi mümessillerinden mürekkep bir heyeti murahhasa ile iştirak etmemiş olduğumuz gibi şimdiye kadar konferans heyeti umumiyelerince kabul edilen mukavelelerden hiç birini de tasdik etmemiş bulunduğumuzdan namzetliğimizi koymak muvaffakiyet ihtimalinin azlığı itibarile tehlikeli olacaktı.* Bu itibarla bazı dost devlet murahhasalarının ızhar ettikleri arzuya rağmen alınabilecek rey adetlerini tahminen tesbit ettikten sonra namzetliğimizi koymağı doğru bulmadım. *Gelecek intihapta bir iki sene evvelden hazırlanmak, konferanslara muntazam surette tam heyet halinde iştirak etmek, mukavelelerden hiç olmazsa bir ikisini tasdik etmek* ve aza devletler nezdinde siyasi teşebbüsatta bulunmak suretile kazanmamız ihtimalinin mevcut bulunduğunu şimdiden nazarı dikkati devletlerine arzederim (s. 3; vurgular benim, anlatımda aslına dokunmadım).”

Cemal Hüsnü Bey’in resmî üyeliğin henüz ikinci yılındayken Örgüt’ün yürütme organının seçimle belirlenen bölümünde yer alma olasılığında söz etmiş ve bu konuyu hükümet kanadı delegeler grubuyla konuşmuş olması, kuşkusuz gelecek yıllar için üzerinde önemle durulması gereken bir noktadır.

Sanıyorum ILO’daki durumu doğru bir yaklaşımla gözlemlediği ve iç işleşi konusunda kısa sürede yeterli bilgi edindiği anlaşılan Cemal Hüsnü Bey, bu durumu Hariciye Vekâleti’ne anlatmayı görev bildi. Kendi hazırladığı raporla yetinmeyip, Mukdim Osman’dan da Türkiye’nin onaylayabileceği sözleşmeler konusunda –aynen sunduğunu belirttiği ve aşağıda değindiğim– bir inceleme yapmasını istedi.

Raporunun son bölümünde, “bir defa daha ısrarla arza musaraat et(tiği)” bir nokta olarak ILO’nun önemi üzerinde duran Cemal Hüsnü Bey, bir yandan genel olarak ve bir yandan da Türkiye açısından özel olarak, bazı alanlardan verdiği somut örneklerle, aynen aktarmakta yarar gördüğüm, kendisinin de bir kez daha dile getirme girişiminde bulunduğu şu görüşleri savundu:

“Beynelmîlel mesai bürosu *bugünün ve istikbalin bir müessesesidir*; ve bu noktai nazardan *bizim için de hususi bir ehemmiyeti haizdir*. İçtimai ve iktisadi her nevi teşkilat hakkında *masrafsız, ücretsiz bizim çok kıymetli bir müşavirimiz olabilir*. Mesela her nevi sendika ve

sigortalar hakkında vaki olacak talebimiz üzerine, **bu müessese bize en geniş malûmatı verebileceği gibi** memleketimiz için en muvafık şekilleri de tetkik ve irae edebilir (gösterebilir). Lazım gelen statü projelerini ve **kanun lâyhalarını da hazırlar**. Bu nevi projelerin ihzarında evvela Beynelmilel mesai bürosuna müracaat edilerek mütalaa istenilmesi hem bir çok masrafın önüne geçilmek, hem de hakikaten tam bir ihtisas ve vukuf ile ve nisbeten daha bitarafane verilmiş mütalaalardan istifade etmek imkanı bahşeder kanaatindeyim (s. 4; vurguları ben yaptım).

Mukdim Osman'ın raporundan da yer yer yararlanıp alıntılar yaptığım sandığım Cemal Hüsnü Bey'in ileri sürdüğü görüşler, Türkiye-ILO İlişkilerinin üyelik öncesinden başlayan gelişimi anımsandığında, kuşkusuz ki son derece doğrudur. Önemsediği Örgüt'ü, "geleceğin bir kurumu" olarak tanımlaması ise, vurguya değerlidir.

d. Mukdim Osman'ın Raporu

4 Haziran 1934'te açılan 18. Konferans'tan birkaç gün önce ILO'da çalışmaya başlayan Mukdim Osman, Cemal Hüsnü Bey'in 9 Ağustos günlü yazısı ekinde Hariciye Vekâleti'ne sunduğu "*Beynelmilel Mesai Konferansı 18 inci Devre İçtimai Hakında Rapor*"unu (TDA), istek üzerine hazırladı.

"T. C. Bern Elçiliği" antetli kağıtlara yazılan, teknik içerikli ve 25 sayfadan oluşan kapsamlı raporunda; "... bilhassa haftalık iş süresinin 40 saate tenzili meselesi"nin üç kanat mümessilleri arasında uzun ve çetin münakaşalara yol açmış" olduğuna vurguda bulunan Osman'ın, her birini ayrı ayrı inceleyerek Konferans'ın iç işleyişi konusunda da Versay Antlaşması'na göre bilgiler verdiği, ilgili belgeleri de eklediği konular, başlık olarak şunlardır:

Konferans'ın toplanması, dokuz maddeden oluşan gündemi, Konferans'ta görüşülen gündem maddelerine ilişkin "sual varakaları (soru kağıtları) ve raporlar", Konferans'a katılan "heyeti murahhaslar" (toplam 49 devletten 77 hükümet, 29 işveren ve 29 işçi delegesi), Cemal Hüsnü Bey'in desteklediği Konferans Başkanı ile Başkanlık Bürosunun ve toplam sayısı onüç olan komisyonların seçilmesi, Konferans gündeminde yer alan ve görüşülen sorunlar (örneğin, iş süresinde indirim, işsizlik sigortası ve işsizlere yardımın çeşitli biçimleri, göçmen işçilerin bazı sigorta kollarında kazanılmış yada kazanılmakta olan haklarının korunması, meslek hastalıklarında tazminat, kadınların yeraltı işlerinde çalıştırılması, kadınların gece çalışması, onaylanmış sözleşmelerin uygulanması, Yönetim Konseyi'nin üye sayısında yapılan 1922 değişikliğinin yürürlüğe girmiş olması ve yeni seçimlerin buna göre yapılması, ILO Direktörü'nün yıllık raporunun görüşülmesinde 52 delegenin söz alması, vb. konular.

Cemal Hüsnü Bey gibi Mukdim Osman da, 18. Konferans'ın “en şayanı dikkat hadisesi” olarak ABD'nin MC üyesi olmaksızın Uluslararası Çalışma Örgütü'ne katılması olduğunu belirtti. Almanya ile Avusturya'nın MC üyesi olmadan Örgüt'e katıldıklarını, Brezilya ile Japonya'nın ise MC'den ayrılmakla birlikte Örgüt üyesi olarak kaldıklarını anımsattı. ABD'nin davet üzerine, MC üyesi olmaksızın Örgüt'e katılmasıyla, hukuksal tartışmalara konu olan bu sorunun kökünden çözüme bağlandığını belirtti (s. 24-25).

Ve raporuna, 18. UÇK'nin “bir nikbinlik (iyimserlik) havası içinde nihayet bulmuş” olduğunu yazarak nokta koydu.

3. Onaylanabilecek Sözleşmeler Konusunda İncelemeler Yapılması

Uluslararası Çalışma Ofisi'nin, İş Yasası'nın kabul edilmesinden önce “hazırlık önlemleri” alınması önerisinde bulunarak gündeme getirdiği onaylanabilecek sözleşmelerin belirlenmesi sorununun, Hariciye Vekâleti'nce 1934 yılında –ve sanyorum Konferans'ın kapanmasından sonra– ciddi olarak ele alınıp incelendiği ve incelettiği anlaşılıyor.

a. Mukdim Osman'ın Muhtırası

Bu incelemelerden birini, ilk hükümet delegesi olarak Konferans'a katılan Bern Elçisi Cemal Hüsnü Bey'in ricası üzerine, Uluslararası Çalışma Bürosu'nda / Ofisi'nde 1 Haziran 1934 tarihinde göreve başlayan ve izleyen yıllarda Türkiye misyonlarına katılan Mukdim Osman yaptı.

Osman'ın beş sayfadan oluşan raporunun uzun başlığı şöyledir: “*Milletler Cemiyeti Beynelmîlel Mesai Teşkilatı, 1919-1934 Mesai Konferansları Tarafından Kabul Edilmiş Olan Beynelmîlel Mukaveleler Hakkında MUHTIRA.*”⁵

Osman, başında ve sonunda tarih bulunmayan bu raporunda, 1934 Konferansı öncesinde kabul edilen toplam 44 sözleşmeyi, yürürlükteki kurallarla karşılaştıran bir inceleme yaptı (TDA). Raporuna, en az iki üye devletin onaylamasıyla uluslararası hukuk alanında yürürlüğe girdiğini belirttiği “mukavelelerin (sözleşmelerin) metinlerini ihtiva eden bir mecmua(yı da) merbuten takdim” etti. Ayrıca, sözleşmeleri onaylayan devletleri gösteren bir tablo da

⁵ Mukdim Osman'ın, bu Muhtıra dışında, yine 1934 Konferansı'na ilişkin, yirmibeş sayfadan oluşan bir başka raporu daha vardır (TDA). Başlığı şöyledir: “*Beynelmîlel Mesai Konferansı 18 inci Devre İçtimalı Hakkında Rapor.*”

Bu raporda, başlığından da anlaşıldığı gibi, 4-24 Haziran 1934 tarihlerinde yapılan 18. Konferansı tüm yönleriyle (ruznamesi, Konferans'ta hazır bulunan heyeti murahhasalar, müzakere edilen meseleler [örneğin iş süresinin indirilmesi, işsizlik sigortası, vb.], Meclisi idare intihabı [Yönetim Konseyi seçimleri] ve muhtelif mukarrerat) ele aldı. Son sayfasına da, adını yazarak imzaladı.

ekledi. Bu muhturayı, Cemal Hüsnü Bey'in aşağıda değindiğim mektubunda belirttiği gibi, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey'e sundu.

İçlerinden yalnızca on sözleşmeyi inceleme kapsamına alan Osman, eklediği onay tablosuna göndermede bulunarak, önce yeni üye Türkiye'nin onay durumu konusunda aslında bilinen ama çarpıcı nitelik taşıyan birkaç saptamada bulundu:

“1932'den beri Milletler Cemiyeti Beynelmîlel Mesai Teşkilatı azası bulunan *Türkiye henüz hiç bir mukavele tasdik etmemiştir*. Bu vaziyette bulunan ancak *İran, Irak, Liberya, Bolivya, Paraguay* gibi bizimle mukayese edilemeyecek bir kaç devlet vardır.

Balkan devletlerinden Yunanistan 13, Romanya 17, Yugoslavya 21, Bulgaristan 27 mukavele tasdik etmiştir” (s. 1).

Osman, 1 Ekim 1934 itibarıyla (demek ki Uluslararası Çalışma Örgütü üyeliğinin resmen gerçekleşmesinden iki yıl üç ay sonra) temel alınan onay sayılarına dayanarak karşılaştırmalı bilgiler verdi. Ardından, yaptığı inceleme sonucunda ulaştığı görüş ve önerisini, sosyal reformlar alanında Türkiye'de atılan “en radikal” adımları gerekçe göstererek ve Örgüt çevrelerinde benzer bir olumlu beklenti bulunduğunun altını çizerek, aynen şöyle anlattı:

“Devletimizin de mukavelelerin hepsini veya büyük bir kısmını derhal tasdik etmesi beklenilmesinde de bunlar içinde *kolayca tasdik edebileceğimiz bazıları mevcuttur ki bunlardan bir kaç tanesine iltihakımız* Beynelmîlel Mesai Teşkilatı mahafilinde (çevrelerinde) *pek iyi bir tesir husule getirecektir*. Çünkü, en radikal içtimai reformları yapmış olan Türkiye Cumhuriyetinin Milletler Cemiyetinin diğer faaliyet sahalarında göstermiş olduğu kıymetli teşriki mesaiyi burada da göstereceği hususunda kanaat umumi olduğundan bunun bir an evvel tezahürü arzusu her taraftan ihsas edilmektedir (s. 1).”

Mukdim Osman, önce şu saptamada bulundu: “Mukavelelerin bir kısmı mevzuatımıza uymadığı cihetle bunların daha bir müddet için tasdiki müşkül gözükmektedir.” Böylece, yürürlükteki mevzuata aykırı olması nedeniyle onaylanmasının zor olduğunu düşündüğü sözleşmeleri bir yana bıraktı. Bunlar dışındaki sözleşmelerin ise, “mahiyetleri itibarıyla tasdik noktai nazarından ... üç sınıfa ayrılabil(eceğini)” belirtti (s. 2). Onaylanıp onaylanmaması yönünden uluslararası çalışma sözleşmelerini örnekler vererek şu üç kümede topladı (s. 2-5):

- 1) Yürürlükteki yasal düzenlemelerin sağladığı ve dolayısıyla tasdiki “formalite” niteliği taşıyan ve “kolay gözükten” sözleşmeler: 14 sayılı Sa-

nayide Hafta Tatili Sözleşmesi, 29 sayılı Zorla yada Zorunlu Çalışma Sözleşmesi;

- 2) Yürürlükteki yasal düzenlemelerde öngörülmeyen ancak basit kurallar içermesi nedeniyle “tasdikinde bir müşkül görülmeyen” sözleşmeler: 27 sayılı Gemilerde Taşınan Büyük Kolilerin Ağırlığının Belirtilmesi Sözleşmesi, 45 sayılı Kadınların Gece Çalışması Sözleşmesi;
- 3) Yürürlükteki yasal düzenlemelerde “kısmen” sağlanmış kurallar içeren sözleşmeler: Bunlardan en çok dikkati çekenler şunlardır: Kadınların Doğum Öncesi ve Sonrası İstihdamı, Çocukların Sanayi İşlerine Asgari Giriş Yaşı, Çocukların Sanayi İşlerinde Gece Çalışması, Gemilerde Çalıştırılan Çocukların ve Gençlerin Tıbbi Muayenesi, Çocukların Sınai Olmayan İşlere Giriş Yaşı, İşlem Eşitliği (İş Kazaları).

Görüldüğü gibi Mukdim Osman, 1919’dan beri kabul edilen toplam 44 uluslararası çalışma sözleşmesinden, birinci ve ikinci kümelere ikişer ve üçüncü kümeye de altı olmak üzere toplam on örnek vererek yürürlükteki ilgili yasalarla karşılaştırmalarda bulundu. Uygunluk ve onay yönünden değerlendirmeler yaptı. Her birini, raporuna ekli mecmua’daki bilgilere değinerek kısaca tanıttı.

Sonra da, 1934 sonu itibarıyla kabul edilen bu sözleşmelerden incelediği on sözleşme arasından hiç değilse ikisinin 1935 Konferansı’ndan önce onaylanmasının Örgüt’te çok olumlu etki doğuracağı sonuca vardı:

“Şimdilik iltihakımız mümkün gözüken bazı mukaveleler hakkında mücmel (toplu) bazı malûmat yukarıda arzedilmiştir. Gözden geçirilen bu on mukavele arasında *derhal tasdik edilebilecek bir iki tanesine gelecek Mesai konferansından evvel iltihak kabil olursa pek ziyade hüsnü tesir icra edeceği muhakkaktır* (s. 5).”

Osman, kolayca görülebileceği gibi, onay konusunda atılacak ilk “simgesel” adım için “minimalist” bir yaklaşım benimsemiştir. Ama, ilk adım olarak yapılan bu öneriye de karşı çıkanlar oldu.

b. Hariciye Vekâleti Baş Hukuk Müşavirinin Görüşü

Hariciye Vekâleti Baş Hukuk Müşaviri, Vekâletin **29 Nisan 1934** tarihli ve 2954 sayılı tezkeresi üzerine, görüşünü **3 Mayıs 1934** tarihli ve 209 sayılı üç sayfalık “mütalaa”sında belirtti (TDA).⁶

⁶ Aynı görüş, Y. Başvekâlet’in “29 Nisan 1932 tarihli ve 2954 numaralı tahrirâtı devletlerine karşılık” olmak üzere, 12 Mayıs 1934 tarihli ve 60275 umumi ve 353 hususi numaralı yazıyla Yüksek Başvekâlete de sunuldu (TDA).

Baş Hukuk Müşaviri önce, üye devletlerin kabul edilen sözleşmeleri onaya yetkili makama sunma yükümlülüğü bulunduğunu, yerine getirilmemesi durumunda herhangi bir üye devletin Divan'a başvurabileceğini anımsattı. Ancak, “Büyük Millet Meclisi(’nin) tavsiyeleri veya Mukavele lâyhalarını (yani sözleşmeleri) kanun haline koymadığı veya tasdik etmediği halde Devlete bir mesuliyet terettüp etme(yeceğini)” de ekledi. Lozan Antlaşması’nın 25. maddesine değinerek, “**meriyeti tarafımızdan kabul olunan** ve Beynelmül mesai teşekkülünün teşekkül sureti ve vazifeleri hakkında mahsus hükümleri ihtiva eden Muahedelerde ve hassaten Versay Muahedesinde bu hususlarda sarahatler mevcut” olduğunu anımsattı (s. 1).

Baş Hukuk Müşaviri’nin, özellikle *Türkiye’nin Konferans’ın Uluslararası Çalışma Örgütü’ne üye olmadan kabul ettiği sözleşme ve tavsiyelere ilişkin durumu* konusunda ileri sürdüğü görüşleri ele alıp değerlendirmekte yarar görüyorum.

Bu konuda, haklı olarak “Muahedelerde bir kayıt ve sarahat yoktur” dedikten sonra, şu görüşü savundu:

“Kaideten bu hususta hukuki bir mükellefiyetimiz olmamak lazımgelir. Ancak zikir olunan tavsiyelerden veya mukavele lâyhalarından **münasip ve müfit gördüklerimizi** ve **bahusus mesai teşekkülüne aza olduktan sonra yapılmış tavsiyelerden ve Mukavele Lâyhalarından kanun haline koyduklarımız yahut tasdik ettiklerimizle alakadar bulunanları kabul ederek** ona göre lazım gelen muamelenin ifası tabii olduğu kadar vaziyet de buna müsaid görünür.”

Kanımca, Türkiye’nin Örgüt üyesi olmasından önce kabul ettiği toplam 33 sözleşme ve 41 tavsiye konusunda “kaideten” diyerek de olsa, hukuksal yükümlülüğümüzün bulunmadığı görüşü doğru değildir. Üye olmaktan kaynaklanan yükümlülüklerin geçerli olacağı tarih konusunda Versay Antlaşması’nda herhangi bir açıklama olmaması doğaldır; olması da gerekmez. Olmaması, üyelik öncesi kurallara ilişkin yükümlülük bulunmadığı yolunda yorumlanamaz. Bu görüş, her şeyden önce, *uluslararası çalışma kuralları sistemi* oluşturulmasının amaçlarıyla, bunlardan tarihsel olarak birincisini oluşturan “rekabet eşitsizliğinin (Gülmez, 2011: 156-158) önlenmesi” amacıyla bağdaşmaz. Örgüt’ün ve kurallar sisteminin evrenselliği ilkesine de aykırıdır. Sözleşmelerden uygun görülenlerin onaylanması, üyelik öncesinde yada sonrasında kabul edilmiş olup olmadıklarına bakılmaksızın her zaman olanaklıdır. Çünkü, sözleşmeleri onay için yetkili makama sunma yükümlülüğü vardır ama, bunu onay işleminin izlemesi zorunlu değildir.

Görüşlerini sürdüren Baş Hukuk Müşaviri, uluslararası çalışma sözleşmelerine “ihtirazi kayıt” (çekince) konulabileceğini de ileri sürdü:

“Gerek Beynelmîlel mesai teşekkülüne Aza olmamızdan evvel gerek ondan sonra Konferans tarafından yapılan tavsiyelerden muvafık görmediklerini teşri kuvveti kanun haline koymamakta muhtar olduğu gibi *işin icabı veya metinlerin müsaadesi dahilinde Mukavele Lâyhalarını dahi ihtirazi kayıtlar ile tasdik etmeğe salahiyetdar olabilir*” (s. 2-3).

Sözleşme ve tavsiyeler konusundaki yükümlülükler, bir kez daha altını çiziyim, üyelik tarihinden bağımsızdır. Gerek onay ve gerekse tavsiyeleri yasal önlemler yoluyla iç hukuka aktarma, ilkece üye devletin takdirine bağlıdır. Ne var ki Uluslararası Çalışma Örgütü sözleşmelerine, “işin icabı” yada “metinlerin müsaadesi” çerçevesinde “ihtirazi kayıtlar” (çekinceler) konulamaz; Uluslararası Çalışma Örgütü sözleşmeleri, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi insan hakları sözleşmelerinden farklı olarak çekincesiz onaylanır. Çekince koymakla, yani onay kapsamı dışında tutmakla kimi sözleşmelerin tanıdığı değişik nitelikli *esneklik* olanaklarından yararlanarak yükümlülüklerin kapsamını ve/yada uygulama alanını belirlemek (sınırlandırmak), aynı anlama gelmez; sanırım, bu iki kavram karıştırılmıştır.

Kuşkusuz, Baş Hukuk Müşaviri'nin görüşlerini iki noktada eleştirirken, 1930'lu yılların ortalarında ileri sürüldüğünü unutmuş değilim.

c. Hariciye Vekâleti Daire IV Şefinin Görüşü

“Hariciye Vekâleti ... nci Daire Umum Müdürlüğü, Şube, Ankara 193., Hulasa ...” yazılarının bulunduğu antetli bir kâğıda yazılmış “Daire IV Şefi *Müşfik İnegöl*'ün mutalaası” başlıklı, ama üzerinde **tarih**, sayı ve imza **bulunmayan** birbuçuk sayfalık bir taslak metinde de, uluslararası çalışma sözleşmelerine katılma konusu ele alındı (TDA).

İnegöl'ün, Mukdim Osman'ın Muhtıra'sında ileri sürdüğü görüşlere karşı çıkmış olmasından, sunulan “mütalaa”nın daha sonra hazırlandığı anlaşılıyor.

İnegöl'ün madde madde sıraladığı aşağıdaki görüşler arasında, özellikle Mukdim Osman'ın saydığı sözleşmelerin hiçbirine katılma olanağı bulunmadığını ileri sürdüğü, aynen aktardığım aşağıdaki “Madde 5”, kuşkusuz tartışmaya açıktır:

- 1) Uluslararası Çalışma Örgütü sözleşme ve tavsiyelerine “iltihaka hukuken mecbur değiliz. Ancak memleketimizin bu vadideki faaliyetini göstermek itibarile şüb(p)hesizki faidelidir.”

- 2) Hariciye Vekâleti bu “faide”yi takdir ettiği için, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün “her işarı vaktu zamanile alakadar Vekâletlere bildirildiği gibi bu işarat muntazaman tekid edilmiştir.”
- 3) “Bu cümleden olmak üzere **İş kanunu projesi Vekâletimizce uzun uzadıya ve Mesai Mukavele ve vesayası noktai nazarından tedkik edilmiş** ve mütalaamızda bir çok ehemmiyetli noktalar tebarüz ettirilmiştir.”
- 4) “Hariciyenin bu mutalaatı Devlet Şurası tarafından nazarı itibara alınarak kanun projesi bu noktai nazardan İktisad Vekâletince gözden geçirilmek suretile Kamutaya arzedilmiştir.”
- 5) “**Mukdim Osman tarafından tadad edilen mukavelatın hiç birine otomatikman Hariciye Vekâleti tarafından iltihak teminine imkan yoktur.** Çünkü:
 - a) Tadad edilen bu mukavelattan hiç biri doğrudan doğruya **Hariciye Vekâletini alakadar etmeyüp** hepsi muhtelif Vekâletlerin ve hasaten İktisad Vekâletinin salahiyeti dairesine girmektedir (s. 1).
 - b) **Bu mukavelatın hiç birine alakadar Vekâletlerce evveli tedkikat ve hatta esash adaptasyon veya muayyen teşkilat vücuda getirmeden iltihaka imkan yoktur.**”
- 6) “İş kanunundan defaatle İş Bürosuna cevablarımızda bahs edildikten sonra ve aradan bir kaç sene geçtiği halde müteferrik bir iki mukaveleyle iltihakla meydana çıkmaklığımız Mösyö Maurette’in tesirine matuf olmasa dahi her halde **iş kanununun çıkmıyacağı manasına alınabileceği meczumdur**” (s. 2)

İnegöl’ün, sözleşmeleri onaylama zorunluluğu bulunmasa da yararlı olduğu, bu nedenle ILO’nun görüşlerinin zamanında Vekâletlere iletildiği, İş Kanunu tasarıları sürecindeki gelişmeler ve özellikle Uluslararası Çalışma Örgütü sözleşme ve tavsiyeleriyle yapılan karşılaştırmalı inceleme konularında ilk dört maddede dile getirdiği görüşler ilkece doğrudur. Çünkü sözleşmeler, ne bir Vekâleti ilgilendirmesi, ne de belirli bir Vekâletin yetki alanına girmesi nedeniyle onaylanır yada onaylanmaması düşünülür. Gerek onay öncesinde hazırlık incelemeleri yap(tr)ma, gerekse sözleşmelere katılma ve gereklerini yerine getirme konularında üstlenilen yükümlülüklerin tümü konusunda birincil sorumluluk taşıyan organ (siyasal muhatap), Vekâletler değil, hükümettir, devlettir.

İnegöl’ün ikinci gerekçesi ise, ilk yıllardan başlayarak benimsenen ve benimsettirilen onay politikası konusundaki egemen görüşün ilk izlerini yan-

sıtmaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse, bu yaklaşıma göre sözleşmelere katılmanın ön koşulu, uygunluk araştırması ve kapsamlı bir uyum / uyarlama çalışması yapmaktır. İnegöl'ün söz ettiği “esaslı adaptasyon”, aslında “önce uyum” demektir. Son çözümlemede, sözleşmelere tam uygunluk sağlanmadıkça, hiçbir sözleşme onaylanmamalıdır!

Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütü sözleşmelerinin onaylanmasında izlediği –çok geçmeden gelenekselleşen– yaklaşımla tam bir koşutluk içinde bulunan bu görüş, kanımca birçok yönden eleştiriye açıktır.

İnegöl, “Madde 6” olması gerekirken “Madde 5” olarak yazılan son maddede yaptığı yorumda, kaç sözleşmenin ve hangilerinin onaylanabileceği konusunda herhangi bir görüş belirtmiş değildir. Daha açık bir anlatımla, bir iki sözleşmenin onaylanması yolundaki öneriye bile karşı oluyor anlaşılıyor.

d. Hariciye Vekâleti'nin Âli İktisat Meclisi'ne Yazısı

“T. C. Hariciye Vekâleti IV. inci Daire Umum Müdürlüğü I. Şube” antetli kağıda yazılarak Âli İktisat Meclisi Umumi Kâtipliğine gönderilen ve Hariciye Vekili adına imzalanan bir mektupta, “... mukavelat projelerinin (sözleşmelerin) tedkiki ile kanuniyetleri hakkında Büyük Millet Meclisine teklif yapılması hususundaki mütalaalarının inbası (tebliğ edilmesi)” rica edildi.

Üzerinde tarih ve sayı bulunmayan bu taslak mektubun ilk satırlarında Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üye olmanın doğurduğu sonuçlar ve gerekleri konusunda şu ilginç görüşler ileri sürüldü:

“Milletler Cemiyetine duhulümüzle Versay muahedesinin 387 nci maddesi mucibince aynı zamanda İş Bürosuna da (U. Çalışma Örgütü'ne de) girmiş ve muahedenin işe müteallik hüküm ve taahhütlerini kabul etmiş bulunduğumuz cihetle ***Beynelmilel İş Konferansı tarafından kabul edilen mukavelat ve vesayaya (sözleşme ve tavsiyelere) bir an evvel Hükümeti Cumhuriyenin iltihakını temin için muktazi muamelenin ifası*** İktisat Vekâleti Celilesinden evelce rica edilmişti.”

İktisat Vekâleti, Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi olmakla sözleşme ve tavsiyelere katılmak için gerekli işlemlerin yerine getirilmesini isteyen Hariciye Vekâleti'ne verdiği **16 Nisan 1934** tarihli ve 178/3979 sayılı “cevabi tezkerede”, söz konusu sözleşme ve tavsiyelerin incelenmesi için “Âli İktisat Meclisine tevdi kılındığı bildiril(di).”

Hariciye Vekâleti, bu tarihsiz yazıda, yukarıda belirttiğim gibi, İktisat Vekâleti'nin, sunulan sözleşme tasarılarının incelenmesi ve yasalaştırılmaları konusunda Büyük Millet Meclisi'ne öneride bulunulmasına ilişkin görüşünü sormuştur.

e. Milletler Cemiyeti Daimi Delegatesinin Hariciye Vekili'ne Mektubu

Üyelğin üçüncü yılında Konferans'a hiçbir sözleşme onaylamamış devletin temsilcisi olarak katılmak istemediği anlaşılan Cemal Hüsnü Bey, 1935 Konferansı öncesinde Dr. Tefik Rüştü'ye gönderdiği **28 Mart 1935** tarihli ve 61/40/32 sayılı mektubunda, Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Konferansı'nın kabul ettiği sözleşmelerden “şimdilik hiç olmazsa bir kaçına iltihak” etmesi sorununu gündeme getirdi. Bu anımsatmada bulunurken de, “Cenevrede zati devletlerince tensip ve ... bu hususun Ankarada intacına çalışılacağı beyan buyurulmuş” olduğuna, yani Tefik Rüştü Bey'in birkaç sözleşmeye katılma konusunu uygun görerek sonuçlandırılması için çaba göstereceği yolunda yaptığı açıklamaya dayandı.

Cemal Hüsnü Bey, 19. Konferans'ın toplanmasından iki ay önce yazdığı bu mektupta, birkaç sözleşmenin onaylanması sorununun sonuçlandırılması dileğiyle, bu işlemin (sözleşmelerin onaya yönelik olmak üzere yetkili makam olarak TBMM'ye sunulmasının) Konferans başlamadan yerine getirilip Cenevre'ye bildirilmesinin yaratacağı olumlu etki nedeniyle, Hariciye Vekili'nden bu konuda yol göstermesi ricasında bulundu:

“... o tarihten evvel **bir iki mukaveleye iltihakımızın usul veçhile Milletler Cemiyeti Umumi Kâtipliğine tebliği** hakikaten **eyi bir tesir bırakacaktır**. Bu itibarla tasdik keyfiyetinin acilen Büyük Millet Meclisine arzı hususuna delaletlerini rica ederim.”

Cemal Hüsnü Bey, bu amaçla, bir yandan “Zati devletlerine takdim kılınmış olan muhtraların birer sureti”ni, öte yandan da tüm sözleşmeler derlemesini, sıfır onaylı Türkiye'nin durumunu gösteren onay tablosunu sunan ve sözleşmelerden, “hiç olmazsa iki üç tanesini derhal tasdik imkanı” bulunduğunu yineleyen iki sayfalık muhtura “Hulasası”nı Hariciye Vekili'ne gönderdi.

Bu muhtura, Mukdim Osman'ın yukarıda değindiğim ayrıntılı incelemesinin özetidir. Dile getirdiği öneri de, Osman'ın önerisine koşuttur.

4. 1935 Konferansı: Katılım,

Yükümlülüklerin Anımsatılması ve Raporlar

İş Kanunu'nun kabul edilmesinden bir yıl önce 4-25 Haziran 1935 tarihlerinde toplanan 19. Konferans'ta, Türkiye yalnızca bir hükümet delegesiyle temsil edildi. Türkiye'nin onayladığı ilk sözleşme olan 45 sayılı “Yeraltı İşleri Kadınlar” Sözleşmesi ile “40 saat sözleşmesi” vb. sözleşmeler, bu Konferans'ta kabul edildi.

Çizelge 2

Uluslararası Çalışma Konferansı'na Delege Olarak Katılma (1933-1939)

UÇK Sayısı	UÇK Tarihi	Hükümet	Konuşma Tarihi
17	08-30.06.1933	Cemal Hüsnü (delege), Burhan Zihni (Teknik danışman), Abdullah Zeki (Sekreter)	-
18	04-23.06.1934	Cemal Hüsnü (delege), Orhan Tahsin (Sekreter)	-
19	04-25.06.1935	Cemal Hüsnü (delege), Nedim Veysel (Sekreter, teknik danışman)	15.06.1935
20	04-24.06.1936	Necmeddin Sadak (delege), Tahir Seymen, Nedim Veysel (Teknik Danışman, yedek delegeler)	15.06.1936
21	06-24.10.1936 (Deniz)	Necmeddin Sadak (delege), N. Yüksel	-
22	22-24.10.1936 (Deniz)	Necmeddin Sadak (delege), N. Yüksel	-
23	03-23.06.1937	Necmeddin Sadak (delege), Tahir Seymen (delege), Nedim Veysel İlkin (Teknik Danışman)	-
24	02.22.06.1938	Necmeddin Sadak (delege), Nedim Veysel İlkin (Teknik Danışman)	09.06.1938
25	08-28.06.1939	Necmeddin Sadak (delege) (Teknik Danışman) Fatın Rüştü Zorlu (1. Sekreter)	-

Kaynak: UÇK Tutanakları (bkz.: Kaynakça)

Açıklama: İşveren ve işçi delegeleri katılmadığından, Çizelgede göstermedim.

a. Eksik Delegasyonla Katılım ve Cemal Hüsnü Bey'in Konuşması

ILO Direktör Yardımcısı Phelan'ın, 1935 Konferansı'na ilişkin bilgileri Hariciye Vekili'ne bildirdiği 9 Kasım 1934 tarihli ve D. 619/000 sayılı ayrıntı-

lı mektubunda (TDA), üye devlet delegasyonlarının dört üyeden oluştuğuna vurguda bulunmuş olmasına karşın (s. 7-8), Türkiye bu Konferans'a da eksik delegasyonla katılmayı sürdürdü (Çizelge 2).

Hariciye Vekâleti (D. 4 Ş. 1) Müdürlüğünün İktisat Vekâleti'ne yazdığı **24 K. Sani 1935** tarihli ve 1420/90 sayılı taslak mektuptan anlaşıldığına göre, Phelan bu yazısında, "Konferansa Hükümet, işçi ve işverenler mümessillerinden mürekkep *tam bir hey'et halinde iştirak edilmesi lüzumundan* bahsetti." Ama, her yıl yinelenen bu uyarıya uyulmadı ve hükümet, bir delege ve bir teknik danışman ile Konferans'ta temsil edildi.

Cemal Hüsnü Bey, **15 Haziran 1935** günlü onaltıncı oturumda yaptığı uzunca konuşmada, ILO Direktörü'nün yıllık raporunda özellikle işsizlik sorununu incelediğine dikkat çektikten sonra, Türkiye'de uygulanagelen ekonomik ve sosyal politikalar ile benimsenen yaklaşım konusunda özetle şu noktalar üzerinde durdu:

"Kemalist Türkiye, ulusal yaşam düzeyine, ekonomik iniş çıkışların (değişimlerin) insafına bırakılmak yerine, devletin kaygılarının ilk planında (başında) gelen, devredilemez bir iyilik gözüyle bakılır. İşte bu nedendir ki Türkiye, ihtiyatla ama kararlı biçimde, karma ekonomi yolunu benimsedi (BIT, 1935b: 355).

Türkiye Cumhuriyeti, önce sanayinin yenilenmesine girişti... Sanayileşme, yalnızca ticari bir denge sağlamaya değil özellikle kitlelerin emeğinin değerlendirilmesine yöneldi...

Bu sanayileşmenin özelliği, özel kazanç ve çıkarlar amacıyla değil, devlet tarafından, yani toplum tarafından toplum için gerçekleştirilmiş olmasıdır. Devlet eyleminin özgün çizgisi; özel kapitalizm aşamasını aşır geçerek, *-sınıf farklılaşmalarının yoğunlaşmasından kaçınarak-* tekel nitelikli işletmeler yoluyla temel sanayi oluşturan her şeyi elinde tutmaktır... Bu devletçilik, ulusal Türk ekonomisinin temel bir özelliğidir...

Karma ekonomi politikasının bir başka yönü, tarımsal örgütlenme hareketidir... Türkiye nüfusunun % 70'inden çoğu tarım kesiminde olduğundan, devlet özellikle kooperatif(ler)i özendirmektedir. Bir tarım reformu projesi de Meclis'e sunuldu...

Türkiye Cumhuriyeti, bayındırlık çalışmalarının en büyük yoğunlukla geliştiği ülkelerden biridir. 12 yılda, 3.000 kilometreden çok yeni demir yolu ve 9.600 kilometre karayolu yapıldı...Tüm bu çalışmalar devlet ve iller bütçesinden karşılandı" (s. 356)...

Cemal Hüsnü Bey, konuşmasını yaptığı sırada Meclis gündeminde (gönderildiği komisyonda) bulunan İş Kanunu Lâyhası'na içeriğinden söz etmeksizin değinip, sözleşmelerle uyumlu olduğunu ileri sürdü:

“Bu ekonomik gelişmeye bir *sosyal sorun* bağlıdır: Bir iş rejimi oluşturulması. Bu amaçla, İş Kanunu TBMM'ye sunuldu... Türkiye, şimdiden, zorla çalıştırmayı yasaklayan, hafta tatili öngören yasa ve yönetmeliklere sahiptir. *Gelecek İş Kanunu rejiminde, çalışma rejimi Uluslararası Çalışma Konferansı'nın kabul ettiği çeşitli sözleşmelerle uyum içinde bulunacaktır.*

Kemalist Türkiye, sistemli biçimde izlediği bu çabalarıyla, *ateşli bir sosyal ilerleme esprisıyla* (ruhuyla) dolu olarak, kadınlara, çalışmayı da kapsamak üzere tüm alanlarda erkeklerle aynı hakları tanıyarak, *emeğe insanî bir değer tanıyarak*, uluslararası aile bünyesinde, bir sosyal barış, ilerleme ve refah etkeni olma iradesini doğruladı/gösterdi. Bu yolda, Uluslararası Çalışma Örgütü'ne, giderek daha çok katkı sunmaya hazırlanmaktadır.”

Konuşmasını bitirirken, yıllık raporunda tarımsal çalışma sorunlarına büyük bir bölüm ayırmış ve yakınlarda, ILO'nun Türkiye'nin izlediği çabalara gösterdiği ilgiyi kanıtlamak üzere Maurette'i ve Osman'ı Türkiye'ye göndererek bir misyon düzenlemiş olması nedeniyle Direktör'e teşekkür etti (s. 357).

b. Cemal Hüsnü Bey'in Dış Bakanlığı'na Raporu

Cemal Hüsnü Bey, Konferans'ın 19. toplantısının sona ermesinin ardından, “Beynelmilî Mesai Konferansında Murahhas Elçi” olarak imzaladığı 20 sayfadan oluşan ve bir örneğini de İktisat Vekâleti'ne iletmiş olduğunu belirttiği, **10 Temmuz 1935** tarihli ve 634-315-182 sayılı bir raporu “Dış Bakanlığına” gönderdi (TDA).

Raporda, özellikle haftalık iş süresinin 40 saate indirilmesi sorununun “işçi, patron ve hükümet mümessilleri arasında uzun münakaşalara yol aç(tığı)mı” belirten (s. 1) “Murahhas Elçi”, gündemdeki tüm maddelere ilişkin gelişmeleri anlattı. Tam delegasyonla katılan Amerika ile tek hükümet delegasyonu ile katılan “Sovyet İttihadı”nın (SSCB'nin) Konferans'a katılmaları ve Milletler Cemiyeti'nden ayrılan Japonya ile Brezilya'nın Uluslararası Çalışma Örgütü'nde üye olarak kalmış olmaları nedeniyle Örgüt'ün “universalité”sinin dar bir çerçeveden çıktığını belirtti.

Kendi konuşmasının olumlu yansımaları konusunda da şu değerlendirmelerde bulundu:

“Direktör’ün raporu münasebetiyle söz alarak memleketteki iktisadi ve içtimai kalkınma hareketlerimiz hakkında verdiğim izahat her tarafta **büyük bir alaka uyandırdı**. Bir çok devletlerin murahhas ve teknisyenleri bu alakalarını müteaddit vesileler ile gerek bana karşı gerek konferans muhitinde ızhar ettiler (s.19-20).”

Cemal Hüsnü Bey, dört delegeyle katılmak gereken Konferans’ta eksik delegasyonla temsil edildiğimize de değinerek, Yetkileri Denetleme Komisyonu’nun bu konuda açıklama istediğini, ama sorunun özüne değinmeksizin bir yanıt verdiğini belirtti:

“... biz son senelerde olduğu gibi yine noksan bir heyet şeklinde bulduk. Türkiye namına yalnız benim iştirakim ve bizim gibi eksik heyetlerin bulunması rey ve nisabı ekseriyet hususunda tesir gösterdiğinden **bilhassa işçi grupları bizden de tam heyeti murahhasa gönderilmesi hususunda ısrar ettiler**. Murahhasların selahiyetnamelerini tetkik eden Komisyonunda bu mesele tekrar mevzuubahis oldu. **Komisyon**, diğerleri arasında **bizden de bu hususta izahat rica etti. Esas meseleye girişmedim. Yalnız ileride tam heyet göndermek ümidini ızhar ile iktifa ettim**. Her sene tekerrür eden bu meseleyi nazarı dikkatinize arzeylerim” (s. 20).

Önceki yıllarda yaptığı uyarıya karşın eksik delegasyonla Konferanslara katılmanın sürdürülmesinden hoşnut olmadığı anlaşılan Cemal Hüsnü Bey’in, açıklama yapmaya çağrıldığı Yetkileri Denetleme Komisyonu’nda girmediğini söylediği “esas mesele”yi kestirmek, kuşkusuz zor değildir. Bu sorunun yanıtı, 1932 İş Kanunu Lâyhası’ndan “zorunlu hakem” sistemine dayanan sendikasız ve grevsiz bir toplu iş ilişkileri düzeni öngören 1934 İş Kanunu Lâyhası’na geçilmesinde saklıdır. Açıklamadaki önemli bir nokta da, bu sorunun “tekrar”, yani daha önceki Konferans dönemlerinde de Komisyon’da söz konusu edildiği bilgisidir.

c. Yükümlülüklerin Anımsatılması ve Yazışmalar

Milletler Cemiyeti nezdinde Türkiye Daimi Delegeesi Cemal Hüsnü Bey, **9 Mart 1935** tarihli mektupla, ILO Direktörü Butler’dan, hükümetin kurulmasını tasarladığı tarım ve sanayi işçileri için *resmî iş bulma büroları* konusundaki çeşitli ülkeler mevzuatı hakkında belge ve işe yerleştirme hizmetlerinin (birimlerinin) işleyişi konusunun yanı sıra, **uluslararası sözleşmelerle uyumlu kurallar kabul edilmesine yönlendirmeye özgü görüş bildirilmesini de rica etti**.

Butler, Cemal Hüsnü'ye yanıt olarak gönderdiği **23 Mart 1935** tarihli mektubunda, 1933 tarihli bir inceleme ile 1919 ve 1933'te kabul edilen iki sözleşme gönderdiğini bildirdi. "*Tasarılar bittiğinde, ILO'nun uyum yönünden onları inceleyebileceğini*" belirtti.

ILO Direktör Yardımcısı Phelan, 19. Konferans sonrasında Hariciye Vekili'ne yazdığı **23 Eylül 1935** tarihli ve D. 610/1402 sayılı mektubuyla, Konferans'ın kabul ettiği metinlerin (sözleşme ve tavsiyeler ile kararların) onaylı / resmî örneklerini gönderdi. Anayasa madde 19/5 (VA, m. 405/5) uyarınca, üye devletlerin yasaya dönüştürmeleri yada başka nitelikte önlemler almaları amacıyla, yetkili makama sunma yükümlülüğü bulunduğunu anımsattı. Hükümetin, *olabilen en kısa süre içinde gerekli önlemleri alacağı*, yani yetkili makama sunma yükümlülüğünü yerine getireceği umudunda olduğunu dile getirdi, alınacak kararlar konusunda da bilgi verilmesi ricasında bulundu.

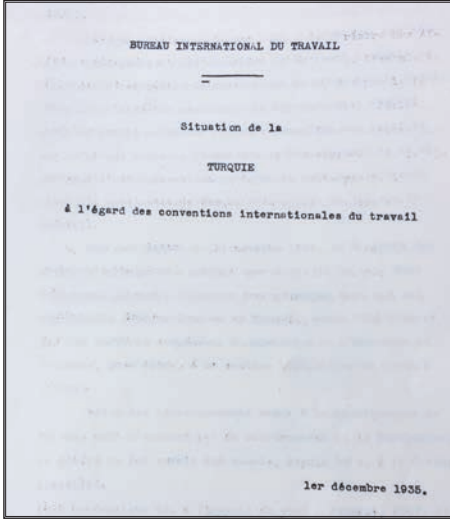
Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde bulunan "**7 T. E(v)vel (Ekim) 1935**" tarihli ve 21097 umumi ve 1039 hususi sayılı kısa bir taslak mektuptan anlaşıldığına göre, Hariciye Vekâleti sözleşme ve tavsiyeler ile 23 Eylül 1935 tarihli mektup suretini Ekonomi Bakanlığı'na sundu.

Hariciye Vekâleti'nden ILO Direktörü'ne yönelik olarak yazılan –ama gönderilip gönderilmediği anlaşılmayan "**17 T. E(v)vel 1935**" tarihli ve 21786 umumi ve 1189 hususi sayılı bir mektupta da, 23 Eylül 1935 tarihli mektubun ve bu mektupla gönderilen sözleşme ve tavsiye metinleri örneklerinin alındığı, yetkili Daireye aktarıldığı bildirilerek teşekkür edildi (TDA).

Yine, Hariciye Vekâleti'nden MC Genel Sekreteri'ne yönelik olarak yazılan –ama gönderilip gönderilmediği anlaşılmayan "**18 T. E(v)vel 1935**" tarihli ve 21876 umumi ve 100 hususi sayılı bir başka mektupta, 22 Eylül 1935 tarihli ve C.L.135.1935.V sayılı mektubun ve bu mektupla gönderilen sözleşme ve tavsiye metinleri örneklerinin alındığı, yetkili Daireye aktarıldığı bildirilerek teşekkür edildi (TDA).

ILO'nun, "*Türkiye'nin Uluslararası Sözleşmeler Karşısındaki Durumu, 1 Aralık 1935*" başlıklı kısa yazısında; Konferans'ın 1919'dan beri kabul ettiği sözleşmeler konusunda yapılan işlemleri, Hariciye Vekili'nin mektuplarına dayanarak çok kısa biçimde ve yetkili makama sunma yükümlülüğü konusunda herhangi bir bilgi vermeksizin özetledi:

1-44 sayılı sözleşmeler, **18 Mart 1933** tarihli ve 30525-244 sayılı yazısıyla yetkili Daireye iletildi. Bu Daire de (yani İktisat Vekâleti İş ve İşçiler Bürosu), Cumhuriyet Hükümeti'nin bu sözleşme ve tavsiyelere katılma konusundaki görüşünü, ancak TBMM'nin bu toplantı döneminde tartışılacak İş Kanunu'nu

kabul etmesinden sonra bildirebilecek durumda olduğunu açıklamıştı (ILO-AR, D 600/2001/66; TDA).

Hariciye Vekili, ikinci bölümde de değindiğim **14 Kasım 1934** tarihli mektubunda, bu tasarının genel ekonomisinin “Uluslararası Çalışma Örgütü ilkelerinden esinlendiği” ve incelenmek üzere Danıştay’a gönderildiği bilgisini vermişti.

Hariciye Vekili’nin **17 Ekim 1935** tarihli ve 21786/1189 sayılı mektubuna göre de, 1935 Konferansı’nda kabul edilen 45 sayılı sözleşme, onaya yetkili makama değil, “incelenmek üzere” yetkili Daireye gönderilmişti (TDA).

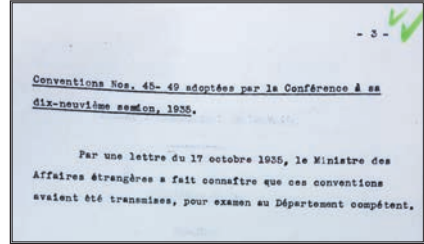
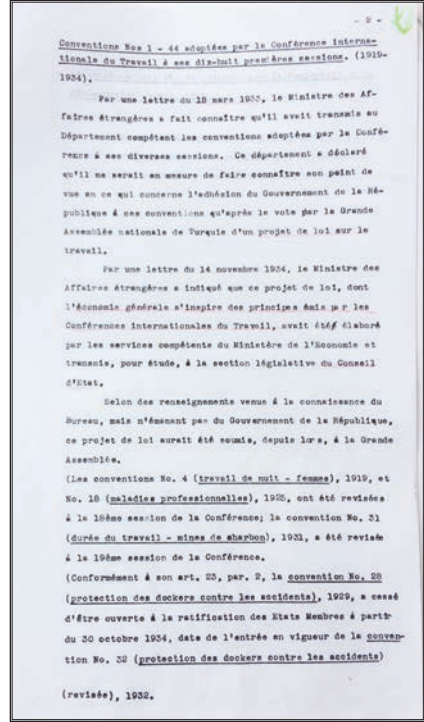
II. İŞ KANUNU SONRASI

İş Kanunu’nun kabul edildiği tarihten 2. Savaş’a değin süren dönemde de, öncesindeki yaklaşımda herhangi bir değişiklik olmadı.

1. 1936 Konferansı: Katılım,

Yükümlülüklerin Anımsatılması ve Raporlar

3008 sayılı İş Kanunu’nun –Konferans’ın açılmasından dört gün sonra– kabul edildiği yıl ve günü kapsamak üzere **4-24 Haziran 1936** tarihlerinde toplanan

20. Konferans sonrasında da, gerek Milletler Cemiyeti ve gerek Uluslararası Çalışma Örgütü (ve Ofisi), anayasal yükümlülüklerini yerine getirmeyi sürdürdü.

Ancak Türkiye, İş Kanunu'nun kabul edildiğini, Konferans'a yalnızca tek hükümet delegesi olarak katılan Daimi Delege Sadak'ın konuşmasıyla açıkladı!

a. Eksik Delegasyonla Katılım ve Sadak'ın Konuşması

20. Konferans'a, Milletler Cemiyeti nezdinde Daimi Delege olarak Cemal Hüsnü Bey yerine atandığı anlaşılan *Necmeddin Sadık* (*Sadak*) katıldı. İktisat Vekâleti'nin önerisiyle başlayan işlemlerin Vekiller Heyeti kararıyla tamamlanmasından sonra, Sadık'ın hükümeti temsil edeceği bildirildi. Telgraf, Konferans'ın açılmasından yalnızca bir gün önce 3 Haziran'da ILO'ya çekildi (TDA).

Böylece Türkiye, İş Kanunu'nun kabul edilmesinden iki gün önce çalışmalarına başlayan bu Konferans'a da eksik delegasyonla katılmayı sürdürdü. Delegasyon listesinde, teknik danışman ve yedek delegeler olarak iki diplomatik görevlinin adı vardır: *Tahir Seymen* ve *Nedim Veyssel* (Çizelge 2).

“Kürsüye büyük bir söylev için çıkmadığını” belirten Sadık (Sadak), **15 Haziran 1936** günlü onbirinci oturumda, başlıklarını sıraladığı, İş Kanunu'nun kabul edildiği bilgisiyle sınırlı kısa bir konuşma yaparak dedi ki:

“Konferans için güncel bir yarar taşıyan bir haberi iki kelimeyle size bildirmek için söz aldım... ***Konferans'ın Direktör raporunun tartışılmasına başladığı sırada, ülkemizin Parlamentosu İş Kanunu'nu oybirliğiyle kabul etti.*** İş Kanunumuz, 150 maddesinde önemli düzenlemeler içermektedir..

Kemalist Türkiye'nin ekonomik gelişiminde ilerlemenin yeni bir aşaması olan bu Kanun, geniş ölçüde, UÇK'nin kabul ettiği sözleşme ve tavsiyelerden esinlendi ve aynı zamanda Uluslararası Çalışma Örgütü ile işbirliğinin sağlam bir temelini oluşturur” (BIT, 1936b: 179).

Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri süregelen tasarılar sürecinin noktalanması, uluslararası sosyal kamuoyuna böyle duyuruldu. Uluslararası çalışma sözleşme ve tavsiyelerinden esinlendiğinin belirtilmesiyle yetinilen İş Kanunu'nun kabul edilmesini izleyen döneme ilişkin hiçbir açıklama yapılmadı.

b. Yükümlülüklerin Anımsatılması ve Yazışmalar

Konferans'ın son günü itibarıyla kapanmasının ardından, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliği ve ILO Direktörü, Anayasa'nın öngördüğü yükümlülüklerin yerine getirilmesi için gerekli olan yazışmaları yaptılar (TDA).

Hükümet, **30 Haziran 1936** tarih ve 12.067/626 sayılı mektupla; ILO'nun, asgari işe girme yaşına ilişkin sözleşmelerin gözden geçirilmesi olanakları bağlamında üye devletler hükümetlerinin görüşünü sorduğu **22 Şubat 1936** tarihli mektubuna olumsuz yanıt verdi. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin, TBMM'nin yakında kabul ettiği İş Kanunu'nda çocukların sanayide işe girme yaşını 12 olarak belirlemiş olması nedeniyle, bu sözleşmelerin öngörülerine uygun olarak ***asgari işe girme yaşının 14'e yükseltilmesine şimdilik olanak bulunmadığı*** kanısında olduğunu bildirdi (TDA).

ILO Direktör Yardımcısı Phelan, Hariciye Vekili'ne gönderdiği **10 Temmuz 1936** tarihli ve D.600/2010/06 sayılı mektupla (TDA), iletilen bu bilgiye teşekkür etti.

MC Genel Sekreteri, **21 Ağustos 1936** tarihli ve C.L.148.1936.V. sayılı yazısıyla, 20. Konferans'ın kabul ettiği sözleşme ve tavsiyelerin tasdikli örneklerini Hariciye Vekâleti'ne gönderdi.

ILO Direktör Yardımcısı, ILO Direktörü adına Hariciye Vekili'ne gönderdiği **28 Ağustos 1936** tarihli ve D.620/1402 sayılı mektubuyla, 4-24 Haziran tarihlerinde toplanan 20. Konferans'ın kabul ettiği sözleşme ve tavsiyelerin onaylı örneklerinin, "Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası"nın 19. maddesine uygun olarak MC Genel Sekreterliği'nce hükümete gönderildiğini bildirdi. Üye devletlerin, madde 19/5'te öngörülen bir yıllık olağan ve 18 aylık olağanüstü süreler içinde, bu belgeleri ***yetkili makama sunma yükümlülüğü bulunduğunu anımsattı***. Hükümetin, olabilen en kısa süre içinde bu kuraldan doğan yükümlülüğünü yerine getirmek için gerekli önlemleri alacağı ve kendisine bilgi vereceği umudunu dile getirdi.

Hariciye Vekâleti, **28 Eylül 1936** tarihli ve 18277 umumi ve 857 hususi sayılı yazısıyla, ILO'nun gönderdiği mektubun bir örneğini İktisat Vekâleti'ne sundu. Madde 19/5'te öngörülen süreleri ve yetkili makama sunma süresinin 24 Haziran'da başladığını anımsattıktan sonra, "icap eden muamelenin yapılmasını" istedi (TDA).

"Hariciye Vekâleti Üçüncü Daire Reisliği Şube 1" antetli kağıtta; "Bakan adına Genel Sekreter" imzalı, ILO Direktörü'ne hitaben kaleme alınan **30 Kasım 1937** tarihli ve 25395 umumi ve 1278 hususi sayılı Fransızca bir elyazısı mektup müsveddesinde, ILO Direktörü'nün 28 Ağustos 1936 tarihli

yukarıdaki mektubu anımsatılarak, 20. Konferans'ta kabul edilen sözleşme ve tavsiyelerin **“incelenmek üzere” yetkili makama sunulduğu** bildirildi.

50, 51 ve 52 sayılı sözleşmelerle ilgili olarak ulaşılan sonuçlar özetle şöyledi:

- 1) 50 sayılı sözleşme, Türkiye’de uygulanabilir değildir.
- 2) 51 sayılı sözleşmeyle ilgili olarak, **Türkiye’nin ekonomik canlanma için yoğun çaba harcadığı bir sırada**, 15 Haziran 1937’de yürürlüğe giren İş Kanunu’nun temel ilke olarak kabul ettiği **48 saatlik haftalık çalışma süresinde daha fazla indirim yapma olanağı yoktur.**
- 3) **“Mevcut koşullarda”**, 52 sayılı sözleşmeye katılma olanağı yoktur. Sonuç olarak Türkiye’nin, şu anda, bu sözleşmelere katılma olanağı bulunmamaktadır.

Temelde “ekonomik” nedenlerle onaylanamayacağı belirtilen bu sözleşmeler konusundaki görüş, aşağıda değindiğim 30 Kasım 1937 tarihli mektupla bildirildi.

c. “Müşahit” ve “Murahhas” Karışıklığı

Türkiye’nin üyeliğinin dördüncü yılında, deniz işleriyle ilgili 21. ve 22. Konferanslara katılacak temsilcinin sıfatı konusunda bir yanılığa düşüldü.

Hariciye Vekâleti “IV üncü Daire I inci Şube ifadesile yazılı 30 temmuz 1936 tarihli ve 14089/77 sayılı tahrirat”a yanıt olarak kaleme alınan bir mektupta (TDA), bu yanılığa yada karışıklık anlatıldı ve düzeltilmesi istendi. “Milletler Cemiyeti nezdinde Daimi Delege, Sivas mebusu” imzasını taşıyan ve Hariciye Vekâleti’ne yazılan bu mektup, **30 Eylül 1936** tarihli ve 846/521/S.13 sayılıdır (TDA). Mektuptan anlaşıldığına göre, Necmeddin Sadak’ın Konferans’ın 21. ve 22. toplantılarında “Hükümetimiz namına *müşahit* sıfatıyla iştiraki” uygun görüldü ve üstelik, bu durum “İş Bürosu Müdürlüğüne bildiril(di).”

Oysa, Sadak’ın haklı olarak belirttiği gibi, “aza” (üye) devletler “müşahit” (gözlemci) değil “murahhas” (delege) olarak tanımlanan temsilcileriyle Konferans toplantılarına katılırlar, katılmaları gerekir:

“... konferanslarda müşahit sıfatile iştirakimizden ziyade aza sıfatile ve murahhas olarak iştirakimiz lazım gelmektedir. Hatta bu şekilde Konferans mesaisini takip etmemiz **azalıktan mütevellit hakkımızdır.** Konferans tarafından ittihaz olunacak kararların kabulü ise mecburi

olmayıp, bunları kabul ve tatbikte Hükümetimiz tamamen serbest bulunmaktadır. Burada bulunan Hariciye Vekili Bay Rüştü Aras'ın reyleri de bu merkezdedir.”

Sadak, bu yanılığının düzeltilmesini ve Konferans'a “murahhas sıfatile” katılacağına “İş Bürosu Müdürlüğüne telgrafla bildirilmesini” istedi.

Vekiller Heyeti'nin 10/10/1936 tarihli ve 5117 sayılı kararıyla bu düzeltme yapıldı ve Sadak'ın söz konusu Konferanslara “murahhas” olarak katılması kararlaştırıldı. Sadak da, bu toplantılara ilişkin dokuz sayfalık bir raporu, 27 Birinci Teşrin 1936 tarihli ve 924/569/S.13 sayılı yazısıyla Hariciye Vekâleti'ne gönderdi. Raporun bir örneği de, 24 T. Sani 1936 tarih ve 22130/1059 sayılı yazıyla İktisat Vekâleti'ne iletildi (TDA).

2. 1937 Konferansı: Katılım,

Yükümlülüklerin Anımsatılması ve Raporlar

Türkiye, İş Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra da, Konferansları eksik katılımı ile izleme geleneğini bozmadı. Öte yandan, Uluslararası Çalışma Ofisi de, önceki Konferans döneminde kabul edilen uluslararası çalışma sözleşme ve tavsiyelerinin süresi içinde yetkili makama *sunulmadığı* anımsatmayı sürdürdü.

a. Eksik Delegasyonla Katılım

Türkiye, 23. Konferans'ta, hiç değilse hükümet kanadı olarak iki delegeyle temsil edildi (TDA, Çizelge 2). Ancak hükümet, Konferans gündemindeki maddeler konusunda “teknik danışman” belirlemedi.

Konferans tutanağından anlaşıldığına göre, birçok oturumu Nedim V. İlkin ile birlikte izleyen Necmeddin Sadak, konuşma yapmadı (BIT, 1937b).

Necmettin Sadak, “Daimi Delege, Sivas Mebusu” olarak imzaladığı “Beynelmilel İş Konferansı 23. İhtima Devresindeki Mesaiye Ait Raporu”, **23 Haziran 1937** tarihli ve 1307/827/S.19 sayılı mektup ekinde Hariciye Vekâleti'ne gönderdi. 4 sayfa bir az aşan raporda, gündem maddelerine ilişkin özet açıklamalar dışında herhangi bir değerlendirme yapılmış değildir.

b. Yükümlülüklerin Anımsatılması ve Yazışmalar

Direktör Yardımcısı, **11 Eylül 1937** tarihli ve D. 623/1402 sayılı mektupla, Konferans'ın 23. toplantısında kabul edilen sözleşme ve tavsiyeleri Hariciye Vekili'ne gönderdi.

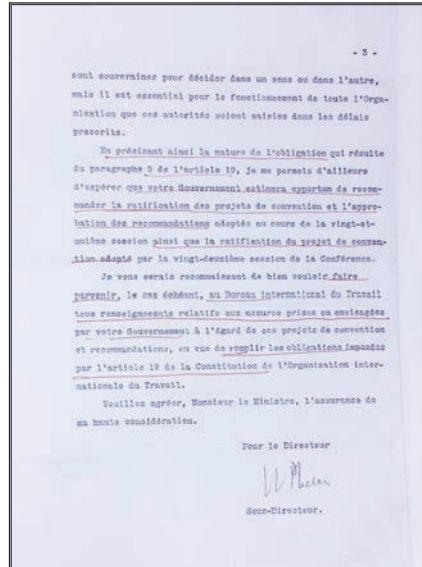
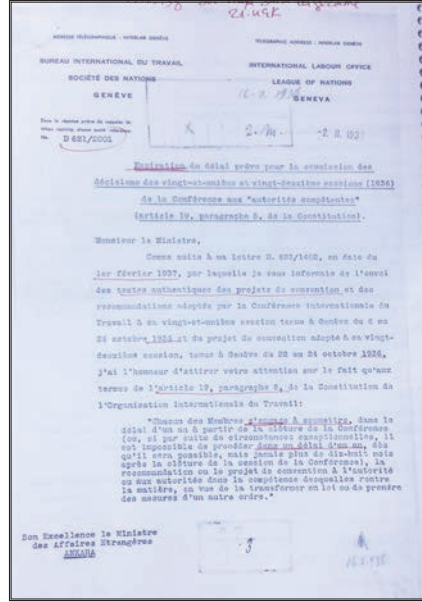
Bir yıllık yetkili makama sunma süresinin 23 Haziran 1937'den itibaren başlayacağını anımsatarak, hükümetin Anayasa'nın madde 19/5 kuralı gereğince –önceki yıllarda gönderilen rutin yazılarda açıkça belirtilen “yetkili

makama sunma yükümlülüğü”nden söz etmeksizin– gerekli önlemlere başvuracağı umudunu dile getirdi. Bu amaçla alacağı yada almayı düşüneceği önlemler konusunda vereceği bilgiler için çok “minnettar” kalacağını da ekledi.

c. Yetkili Makama Sunma Süresinin Dolduğu Uyarısı

Hükümet, İş Kanunu’nun kabul edilmesini izleyen yıllarda, örneğin 1936 ve 1937 Konferanslarında kabul edilen sözleşme ve tavsiyeleri, Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası’nın öngördüğü olağan süre içinde yetkili makama sunma yükümlülüğünü yerine getirmedi.

ILO Direktör Yardımcısı, Hariççe Vekili’ne gönderdiği **26 Ekim 1937** tarihli ve D.620/2000/1 sayılı mektubunda, 28 Ağustos 1936 tarihli mektubunu ve kendisine Konferans’ın 4-24 Haziran 1936 tarihlerindeki toplantısında kabul edilen sözleşme ve tavsiyelerin resmî metinlerini gönderdiğini ve *onaya yetkili makama sunma süresini bildirdiğini* anımsattı. Konferans 24 Haziran 1936’da kapandıktan, *olağan sürenin 23 Temmuz 1936’da dolduğu* ve olağanüstü sürenin ise 23 Aralık 1937’de dolacağı ve bu tarihin de yaklaştığı uyarısında bulundu. Konferans kararları için ise benzer bir yükümlülüğün söz konusu olmadığını açıkladıktan sonra, sözleşme ve tavsiyelere ilişkin anayasal yükümlülükleri anımsatarak, alınan yada alınması tasarlanan önlemler konusunda bilgi verilmesi ricasında bulundu (TDA).

d. Onaylamadığımız Beş Sözleşme Konusunda Rapor İstenmesi

ILO Direktör Yardımcısı'nın **6 Temmuz 1937** tarihli ve D 600/3010/2 sayılı mektubuyla, 1928 yılında yürürlüğe giren 20, 22, 23, 24 ve 25 sayılı beş sözleşme için, sözleşmeleri onaylayan ve –Türkiye gibi– *onaylamayan* tüm üye devletlerden rapor istendi.

Yönetim Konseyi, son ikisi sanayi ve tarımda hastalık sigortasıyla ilgili olan bu beş sözleşmenin her birinin *onyıllık uygulanması* konusunda her tür bilgiyi, özellikle yasal durum ve uygulamaya ilişkin bilgileri ve hükümet gözlemlerini kapsayan raporları, Konferans'a sunacaktır. Konferans da, bu sözleşmelerin kısmen yada tamamen gözden geçirilmesine yönelik olarak 1938 Konferans gündemine yazılıp yazılmaması konusunda Konsey'e çağrıda bulunacaktır. İstenen raporların, en geç 20 Eylül 1937'ye değin ILO'ya gönderilmesi gerekmektedir.

Hariciye Vekâleti (Üçüncü Daire, I. Şube), bu mektuba ilgili olarak, İktisat Vekâleti'ne yazdığı 26 Ağustos 1937 tarihli ve 779 sayılı taslak mektupta, “mezkûr mukavelelerin birer nüshasını ilişkin (ilişik) olarak takdim ed(ip) bu babtaki yüksek mütalaalarının emrû işaretine müsaadelerini dile(di)” (TDA).

Butler'ın mektubuna yanıt için hazırlanan ve Hariciye Vekili adına Genel Sekreter imzasına açılan taslak mektupta, beş sözleşme için rapor gönderilemeyeceği, üzülererek, şöyle bildirildi:

“Türkiye’de yeni bir iş düzenlemesine yönelik bir dizi yasal ve başka önlemler halen hazırlanmakta olduğundan, ***ilgili (yetkili) Türk birimleri söz konusu raporlara ilişkin gözlemlerini dile getirme olanaksızlığı içindedir***” (TDA).

Böylece Türkiye, İş Yasası'nın yürürlüğe girmesinin birinci ayında, onaylamamış olsa da geçmiş onyıllık kapsayan beş rapor istenmesiyle, “Örgüt’e üye devlet” olmaktan kaynaklanan ve sözleşmelerde benzer bir kuralla yinelenen bir anayasal yükümlülükle tanıştı. İş Dairesi'nin bilgi ve personel olarak içinde bulunduğu kısıtlılıklar anımsandığında, iki aylık bir süre içinde beş sözleşmeye ilişkin yasal durum ve uygulama konularındaki gözlemleri kapsayan raporlar hazırlanmasının güçlüğü ortadadır. Bununla birlikte, İş Kanunu'nun öngördüğü sosyal sigortalarla ilgili düzenlemeler için hazırlıkların başladığı bu aylarda, hiç değilse beş sözleşmeden son ikisi için özet bilgiler içeren, İş Kanunu'ndaki düzenlemeler ile uygulama konusunda bilgilere yer veren bir rapor hazırlanarak, üye devlet olmaktan kaynaklanan bir yükümlülüğün yerine getirilmesine çaba gösterilebilirdi.

3. 1938 Konferansı: Katılım, Yükümlülüklerin Anımsatılması ve Raporlar

Gerekçelerinde uluslararası çalışma sözleşme ve tavsiyelerine herhangi bir göndermeye rastlanmayan üç yasal düzenlemenin⁷ yapıldığı 2-22 Haziran 1938 tarihlerinde toplanan 24. Konferans döneminde de, katılım yönünden hükümet cephesinde bir gelişme olmadı.

a. Eksik Delegasyonla Katılım ve Sadak'ın Konuşması

Necmettin Sadak'ın delege ve Nedim Veysel İlkin'in teknik danışman ve yedek delege olarak katıldığı 23. Konferans'ta da, hem eksik ve hem de diplomatlarla temsil edilme geleneği bozulmadı.

Sadak, 9 Haziran'daki 5. oturumunda, Harold Butler'ın ILO Direktörü görevinden ayrılmadan önce sonuncusunu sunduğu yıllık raporu üzerindeki sözlerinden sonra, "devlet korumacılığında izlenen ekonomik ve sosyal kalkınma/canlanma çabasının temel çizgileri üzerinde uzun bir konuşma yaptı. Değindiği konulardan bazıları özetle şöyledir:

"Ekonominin ve sosyal yaşamın örgütlenmesine yönelik tüm çabalarda devlet egemendir. Bu çabaların orijinal özelliği, ideolojik tartışmaların dışında ve *sınıf savaşımından korunarak* yürü(tül)mesidir... Devlet halkın yaşam düzeyini yükseltmeye çaba göstermektedir. Alman önlemler, istihdam hacmini artırmaktadır...

... Uygulanmasına 1934'te başlanan birinci beşyillik ekonomik plan tekstil, madencilik, kimya, selüloz ve seramik sanayilerine yönelikti.

... İkinci beşyillik planın uygulamaya konulması için yapılan inceleme ve hazırlıklar tamamlanmak üzeredir. Bu ikinci plan, bir dizi madencilik, aydınlatma (elektirifikasyon) işletmeleri ve hidrolik çalışmalar içermektedir. ...

Sanayileşme çabası ve bayındırlık işleri politikası sayesinde, istihdam hacmi hızla yükseldi. *Denilebilir ki Türkiye'de işsizlik yoktur.*

Ekonomik büyümeye koşut olarak, ileri bir sosyal mevzuat kabul edildi...

Böylece, *Türkiye'deki çalışma rejimi, bütünlüğü içinde, UÇK'nin yerleştirmeye çalıştığı uluslararası kurullarla uyum içindedir.*

⁷ Bu yasalar şunlardır:

- 17 Haziran 1938 tarihli ve 3457 sayılı Sınai Müesseselerde ve Maden Ocaklarında Kurslar Açılmasına Dair Kanun (RG, 28.06.1938);

- 28 Haziran 1938 tarihli ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu (RG, 14 Temmuz 1938);

- 28 Haziran 1938 tarihli ve 3516 sayılı İş Kanunu'na Ek Kanun (RG, 15.07.1938).

Kemalist Türkiye, herşeye karşın barış, işbirliği ve sosyal ilerleme yolunda çalışmayı sürdürme konusunda kararlıdır” (BIT, 1938b: 95-96).

b. Yükümlülüklerin Anımsatılması ve Yazışmalar

ILO Direktör Yardımcısı Phelan’ın Hariciye Vekili’ne gönderdiği **18 Şubat 1938** tarihli mektuptan anlaşıldığına göre (ILO-AR, D.620/2010/66), Hariciye Vekili 25395-1278 sayılı ve –elyazısıyla eklenen– “30.11.1937” tarihli mektubu, Konferans’ın 1936 toplantı döneminde kabul ettiği sözleşme ve tavsiyelerin “incelenmek üzere” **yetkili makama sunulduğunu ILO’ya bildirdi**. Phelan da, bu bilgiler için teşekkür etti.

15 Mart 1938 tarihi itibarıyla onay durumunu gösteren çizelgede, üyeliğinin altıncı yılında hiçbir sözleşmeyi onaylamadığı için Türkiye’nin adına yer verilmedi. Çizelgeden anlaşıldığına göre, Afganistan ve Liberya 1’er sözleşme onaylarken, İspanya kabul edilen toplam 35 sözleşmenin 34’ünü onaylamıştı. Şili 33, Büyük Britanya ile Nikaragua ve Uruguay 30’ar sözleşme onaylamışlardı (TDA).

c. Yetkili Makama Sunma Süresinin Dolduğu Uyarısı ve Onay Durumu

6-24 Ekim 1936 tarihlerinde toplanan 21. Konferans’ta kabul edilen deniz çalışması (gemi adamları) ile ilgili 6 sözleşme ve 2 tavsiye için, yetkili makama sunma yükümlülüğünün olağan süre içinde yerine getirilmemiş olması nedeniyle uyarı yazısı gönderildi. Yazıya da, 1938 sonu itibarıyla, 1919-1938 yıllarını kapsamak üzere, sözleşmelerin onaya yönelik olarak yada olmaksızın yetkili makama sunma ve öngörülen süreye uyma yönlerinden, Türkiye’nin durumunu ortaya koyan bir liste eklendi.

Phelan, **2 Şubat 1938** tarihli ve D 621/2001 sayılı “rutin” yazıyla, anayasal kuralları (m. 19/5) aktararak, Konferans’ın kapandığı tarihi, olağan sürenin dolduğunu ve olağanüstü sürenin de 23 Nisan 1938’de sona ereceğini ve böylece anayasal yükümlülüklerin içerik ve niteliğini açıklayarak uyarıda bulundu. Hükümetin, 21. Konferans’ta (1936’da) kabul edilen sözleşmeler için onaylanma, tavsiyeler için de yasal ve başka nitelikle önlemler alma tavsiyesinde bulunacağı umuduyla, 19. maddenin zorunlu tuttuğu bu yükümlülüğün yerine getirilmesi amacıyla alınan yada tasarlanan önlemler konusunda ILO’ya bilgi verilmesi ricasında bulundu (ILO, D 621/2001; TDA).⁸

⁸ Hariciye Vekâleti Üçüncü Daire Reisliği’nin **26 Şubat 1938** tarihli ve umumi 3819, hususi 173 sayılı yazısıyla, “Beynelmilel İş Bürosu Müdürlüğünden alınan ... mektup sureti, ilişği ile birlikte” İktisat Vekâletine “takdim kılındı (Bana, bu yazının üzerinde elle kimi düzeltmeler yapılan ve başka dosya bilgilerinin bulunduğu müsveddesi iletildi).

Ofis, “Türkiye’nin henüz onaylanmayan sözleşmeler hakkındaki durumu” konusunda, ilkinin 1 Aralık 1933 tarihinde hazırladığı, izleyen her Konferans sonrasında Hariciye Vekili’nin gönderdiği –yukarıda değindiğim– mektuplara dayanarak güncellediği listelerin sonuncusunu oluşturan mektubun (D 600/2200/0/25) Eki olarak iletilen **1 Aralık 1938** tarihli listede, Türkiye’nin Örgüt üyeliği sonrasındaki altı yıllık durumu açıklandı. Ama liste, aslında, Çizelge 3’te görüldüğü gibi, 1919-1938 arasındaki durumu da ortaya koyuyordu.

Çizelge 3
Yetkili Makama Sunma, Onay ve Süre Durumları
(1 Aralık 1938 İtibarıyla)

Yetkili Makama Sunma ve Onay Durumu	Sözleşmeler	Sayı
Onaylanan sözleşme	45	1
Yetkili makama onaylanması önerisiyle sunulan sözleşme	53	1
Yetkili makama sunulan ama onaylanması amaçlanmayan sözleşmeler	46-49 ve 50-52	7
Yetkili makama sunma süresi dolan (sunulmayan) sözleşmeler	1-44 ve 54-58	49
Yetkili makama sunma süresi henüz dolmayan sözleşmeler	59-62 ve 63	5
Kabul edilen toplam sözleşme (1919-1938)	63	63

Kaynak: 1 Aralık 1938 tarihli liste (ILO-AR, D 600/2200/0/25).

I. Yetkili makama “sunulan” sözleşmeler konusundaki durum özetle şöyledir:

- a) Onay kararı yada önerisi: **Hiçbir onay izni yoktur.** Yalnızca 53 sayılı sözleşmenin *onaylanması önerilmiştir.*
- b) Erteleme kararı yada önerisi: Yetkili makamın hiçbir kararı yada önerisi yoktur.
- c) Ret kararı yada önerisi: Yetkili makamın hiçbir ret kararı yada ret önerisi yoktur.
- d) Öneride bulunmaksızın (yani onaya yönelik olmaksızın) yetkili makama *sunulan* sözleşmeler: 46-49 ve 50-52 sayılı sözleşmeler.

II. Yetkili makama “sunulmayan” sözleşmeler konusundaki durum ise şöyledir:

- a) Yetkili makama sunma sürelerinin sona erdiği sözleşmeler: 1-44 ve 54-58 sayılı sözleşmeler.
- b) Yetkili makama sunma sürelerinin henüz sona ermediği sözleşmeler: 59-62 ve 63 sayılı sözleşmeler.

Konferans'ın 1919-1934 arasında kabul ettiği 1-44 sayılı sözleşmeler konusunda, Hariciye Vekili'nin değindiği 18 Mart 1933 ve 17 Ekim 1935 tarihli mektuplarında, sözleşmelerin yetkili Daire'ye (İş ve İşçiler Bürosu'na) iletildiği anımsatıldı. 20. Konferans'ın 15 Haziran 1936'daki oturumunda da, hükümet delegesinin (N. Sadak'ın), sosyal mevzuatı sistemleştirmeyi ve yaygınlaştırmayı amaçlayan İş Kanunu'nun kabul edildiğini, kurallarının da geniş ölçüde kabul edilen sözleşme ve tavsiyelerden esinlendiğini, aynı zamanda ILO ile sağlam bir işbirliği (ortak çalışma) temeli oluşturduğunu bildirdiği anımsatılıp anlatıldı.

Sanayide asgari yaş konusundaki 5 sayılı sözleşmeye ilişkin olarak, Hariciye Vekili'nin 30 Haziran 1936 tarihli mektubundaki şu görüşler yineleni: İş Kanunu, sanayide işe girme asgari yaşını 12 olarak saptadı. TBMM, *ekonomik ve sosyal nedenlerle*, sözleşmelerde 14 olarak öngörülen asgari yaşı kabul etmedi. Bununla birlikte hükümet, uygulamada ihtiyaç çıkar çıkmaz, sözleşme kurallarına uygun yeni yasal düzenlemelerin kabul edilebileceğini ummaktadır.

Hariciye Vekili, **15 Ocak 1937** tarihli bir telgrafla, 1935'te kabul edilen 46-49 sayılı sözleşmelerin TBMM'ye sunulduğunu bildirdi.

Hariciye Vekili, **30 Kasım 1937** tarihli mektupta, 1936'da kabul edilen 50, 51 ve 52 sayılı sözleşmeleri yetkili makama sunulduğunu bildirip şu açıklamalarda bulundu:

- 50 sayılı yerli işçilerin işe alınması sözleşmesi, Türkiye'de uygulanamaz.
- Bayındırlık işlerinde iş süresinde indirim öngören 51 sayılı sözleşmeyle ilgili olarak, İş Kanunu 48 saatlik iş haftası ilkesini kabul etti. **Hükümet, izlediği ekonomik kalkınma çalışmaları nedeniyle, şimdilik iş süresinde indirim yapılması kanısında değildir.**
- **Güncel konjonktür nedeniyle**, ücretli izinlerle ilgili 52 sayılı sözleşmenin onaylanması, bu sözleşmenin esinlendiği ilkelere bağlılık konusunda güçlü bir eğilim bulursa da, olanaklı görünmemektedir.

“Ekonomik” temelli bu kısa açıklamalar, Türkiye'nin uluslararası çalışma sözleşmelerini onaylama politikasının henüz hiçbir sözleşmenin onaylanmadığı yıllarda oluşmaya başladığının ilk önemli belirtileridir.

- 1936'da kabul edilen 53 sayılı sözleşme, Hariciye Vekili'nin 27 Mayıs 1936 tarihli mektubuna göre, onaylanması konusunda olumlu görüşle yetkili makama sunuldu.

Ne var ki, aşağıda belirteceğim gibi, Hariciye Vekili iki yıl sonra 27 Mayıs 1938 tarihli mektubunda da, hükümetin benzer bir onaya sunma kararına ilişkin bu bilgiyi ILO'ya aktardı.

- ILO, Konferans'ın 1936'daki 21. ve 22. toplantılarında kabul edilen deniz çalışmasına ilişkin 54-58 sayılı sözleşmeler konusunda hiçbir bilgi edinemedi.
- 1 Aralık 1938 itibarıyla, ILO, 1938'de kabul edilen iş süreleri ve ücret istatistikleri konusundaki 63 sayılı sözleşmenin yetkili makama sunulmasıyla ilgili hiçbir bilgi almadı.

Özetlemek gerekirse; **1938 sonunda, Türkiye yalnızca 1 sözleşme onayladı.** Yetkili makama sunulan sözleşme sayısı da, yalnızca 1'dir. 7 sözleşme, onaya yönelik herhangi bir öneride bulunmaksızın (kanun tasarısı hazırlanmaksızın) yetkili makama sunuldu. Yetkili makama sunma süresinin dolduğu toplam sözleşme sayısı ise, 49'dur. 5 sözleşmenin de, yetkili makama sunma süresi henüz sona ermiş değildir.

d. 1939 Konferans Gündemi Belgelerinin Gönderilmesi

Direktör yerine Direktör Yardımcısı *J. G. Winant*'ın, 1938 Konferansı'nın kapanmasının ardından Hariciye Vekili'ne gönderdiği **21 Temmuz 1938** tarihli ve D 625/000 sayılı mektupla, 1939'da ikinci tartışması yapılacak sorunları kapsayan gündem ve ILO'nun hazırladığı soru kağıtları gönderildi. Hükümetin olabilen en kısa sürede ve en geç 15 Kasım 1938'de yanıt vermesi rica edildi.

Hariciye Vekâleti Üçüncü Daire Reisliği Şube 1'in **8 Ağustos 1938** tarihli ve 16994 umumi ve 808 hususi sayılı yazısıyla, bu yazı ve belgeler (sualname-ler) İktisat Vekâleti'ne gönderildi.

4. 1939 Konferansı: Katılım, Yükümlülüklerin Anımsatılması ve Raporlar

Türkiye, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün iki Savaş arasındaki ilk döneminin -2. Savaş'ın ilânından yalnızca iki ay kadar önce- Cenevre'de toplanan son Konferansında da, eksik katılımı temsil edilmeyi sürdürdüğü gibi, kömür ocaklarında güvenlik sorunu için düzenlenen bir teknik konferansa da katılmadı.

a. Konferans'a Aktif ve Teknik Konferansa Hiç Katılmama Kararları Hariciye Vekâleti Üçüncü Daire Reisliği Şubesi'nin Yüksek Başvekâlet'e gönderdiği "Beynelmîlel İş Konferansının 25 inci içtimalı" konulu taslak yazıdan

anlaşıldığına göre (TDA), 8-28 Haziran 1939 tarihlerinde toplanan ve dört sözleşme ile on tavsiyenin kabul edildiği bu Konferans'a "aktif katılmama" kararı alındı.

11 Mayıs 1939 tarihli, umumi 37906 ve hususi 185 sayılı bu yazıda, ILO'nun 25. Konferans'a katılma yazısını İktisat Vekâleti'ne gönderdiği ve İktisat Vekâleti'nin de, geçen yıllarda olduğu gibi eksik katılım geleneğini sürdürmek istediği, Hariciye Vekâleti'ne şöyle bildirildi:

“Mezkûr Vekâletin 22/4/1939 tarihli ve 1405 sayılı tezkeresinde *işbu konferansa aktif şekilde iştirake bu sene de lüzum his edilmediğinden* evvelki senelerde olduğu gibi Milletler Cemiyeti nezdindeki daimi murahhasımızın delege olarak tayini mütalaasında olduğu bildirilmiştir.”

Hariciye Vekâleti, kuşkusuz üçlülük ilkesine uygun olarak tam delegasyonla katılma değil hükümet kanadı olarak eksik katılma anlamında kullanılan “aktif katılmama” önerisini “muvafık” buldu. Bu Konferans'a da, Milletler Cemiyeti nezdindeki Daimi Delege Necmettin Sadak'ın “Hükümetimiz murahhası olarak iştirak” etmesi ve bu amaçla da “selahiyetname” ve “İcra Vekilleri Heyeti kararı” alınması için öneride bulundu (TDA). Böylece Necmettin Sadak, 1936-1939 arasındaki tüm Konferanslara hükümet delegesi sıfatıyla katıldı.

Öte yandan Türkiye, kural üretme sürecinde zaman zaman başvuru olan önemli yöntemlerden biri olan bir “teknik konferans”a da katılmadı. ILO Direktörü, **28 Aralık 1937** tarihli ve 917/1000 sayılı mektupla, maden ocaklarında iş süresinde indirim yapılması olanağını incelemek üzere, 2 Mayıs'ta toplanacak üçlü teknik konferansa davet etti. Bu mektuba; Bakan adına Genel Sekreter imzasıyla “Hariciye Vekâleti Üçüncü Daire Reisliği Şube 1” in antetli kağıdında kaleme alınan **8 Şubat 1938** tarihli ve 2677 umumi ve 158 sayılı elyazılı Fransızca mektup müsveddesinden anlaşıldığına göre, olumsuz yanıt verildi (TDA). Hükümetin tüm çabasını İş Kanunu'nun eksiksiz uygulanmasını gerçekleştirmeye ayırdığı bir sırada, Türkiye'nin bu konferansa katılma olanağı bulamayacağı belirtildi. Hariciye Vekâleti D. 3 Ş. 1 Müdürlüğü'nün ILO Direktörü'ne gönderdiği **9 Eylül 1939** tarihli yazıdan anlaşıldığına göre, 19 Ekim 1939'da Cenevre'de toplanması öngörülen “*Kömür ocaklarında emniyet meselesi konferansı*”na, “*idari nitelikli nedenlerle*” iştirak edilmeyeceği üzümlere bildirildi (TDA).

b. Onaya Sunma

ILO Direktör Yardımcısı Phelan'ın Hariciye Vekili'ne gönderdiği **24 Mayıs 1939** tarihli ve D 600/200/66 sayılı mektubundan anlaşıldığına göre, 1936'da

kabul edilen 53 sayılı Ticaret Gemilerinde Çalışan Kaptanlar ve Gemi Zabitlerinin Mesleki Yeterliliklerinin Asgari İhtiyaçlarına İlişkin Sözleşme'nin, olumlu bir görüşle **onanmak üzere Büyük Millet Meclisi'ne sunulmasına karar verildi.**

İkinci kez alındığını sandığım bu kararın, Hariciye Vekili'nin **27 Mayıs 1938** tarihli kararıyla ILO'ya bildirildiği anımsatıldı (TDA). Öte yandan aynı bilgi, ILO'nun "Türkiye'nin henüz onaylanmayan sözleşmeler karşısındaki durumu" konusunda hazırladığı ve D 600/2200/0/25 sayılı mektubun eki olarak gönderilen 1 Aralık 1938 tarihli listede de aynen yer aldı.

Ne var ki bu onaya sunma kararları, 53 sayılı sözleşmenin onaylanmasıyla sonuçlanmadı; daha doğrusu, onaya sunma kararı gerçekleşmedi, sunulmuş olsa bile onaylanmadı ve yasa tasarısı "kadük" oldu ve yenilenmedi! Çünkü sözleşmenin onaylanması, ancak 65 yıl sonra, 25 Haziran 2003 tarihli ve 4906 sayılı kanunla uygun bulundu. Bakanlar Kurulu'nun 30 Ekim 2003 tarihli ve 2003/6378 sayılı kararıyla da onaylanmasına karar verildi. Ve onay, Türkiye için 22 Nisan 2005'te uluslararası hukuk alanında yürürlüğe girdi.

c. Yıllık Rapor Sunma Yükümlülüğü

ILO Direktör Yardımcısı Phelan, Hariciye Vekili'ne gönderdiği **26 Temmuz 1939** tarihli dört sayfalık uzun mektubunda (ILO-AR, D.620/3000/21; TDA), Örgüt Anayasası'nın 22. maddesinde öngörülen onaylanan sözleşmelere ilişkin yıllık raporlar "formüler"ini (sual varakalarını) iletti ve nasıl doldurulacağı, doldurulması gerektiği konusunda ayrıntılı açıklamalar yaptı. Özellikle, yıllık raporda uygulamaya dönük bilgiler verilmesi gerektiğinin altını çizdi.

Her üye devletin, onayladığı sözleşmenin uygulamaya konulması için aldığı önlemleri, ILO'ya sunmakla yükümlü olduğunu anımsattı. Diğer yükümlülükleri de şöyle sıraladı: Listesi mektuba eklenen onaylanmış sözleşmelere ilişkin yıllık raporlar, 1 Ekim 1938 ile 30 Eylül 1939 tarihleri arasındaki döneme yada bu dönemin bir bölümüne ilişkin olacaktır.

Yıllık raporda, özellikle sözleşme kurallarının uygulanmasını sağlamak amacıyla ulusal mevzuatın "pratik uygulaması" konusunda bilgiler verilmesi gerekir. Önceki raporlarda belirtilen ilgili mevzuat kuralları, değiştirilmiş olmadıkça anılmamalıdır. Ancak, ulusal mevzuatın pratik uygulamasına ilişkin bilgilerin yıllık dökümünün yapılması çok değerlidir. Formülerdeki sorular da, özellikle sözleşmenin uygulanmasıyla ilgili mahkeme kararlarına, toplu sözleşme kurallarının yada ulusal yasaların pratik uygulaması konusunda ilgili işçi ve işveren örgütlerinin gözlemlerine ilişkindir.

Raporların, en geç 31 Ekim 1939'da ILO'ya gönderilmesi istenen mektuba, onaylanan sözleşmelere ilişkin yıllık raporları inceleyen denetim organları Uzmanlar Komisyonu ile Konferans Komisyonu'nun raporları da eklendi. Her iki komisyonun, yıllık raporların hazırlanmasında istedikleri bilgilerin hükümetçe göz önünde bulundurulması rica edildi.

İstenen bu raporlardan biri, Türkiye'nin 1919-1939 döneminde kabul edilen 67 sözleşmeden onayladığı ilk ve tek sözleşme olan 45 sayılı sözleşmeyle ilgiliydi. Sözleşmenin uluslararası hukuk alanındaki onay tarihi, 21 Nisan 1938'di.

III. YETKİLİ MAKAMA SUNMA YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN KAPSAMI SORUNU

1939 Konferansı öncesinde yapılan birkaç yazışmadan anlaşıldığına göre, hükümetin *benimsemediği*, daha açık bir anlatımla iç hukuka aktarılmasına karşı çıktığı sözleşme ve tavsiyelerin yetkili makama sunulup sunulmaması konusunda beliren bir görüş ayrılığı nedeniyle, sorun Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası ile yürürlükteki mevzuatımız çerçevesinde yeniden incelendi.

Kanımcıca gereksiz ve anlamsız bir duraksama ürünü olan bu sorunu, sözleşmelerin yetkili makama sunulmasındaki gecikmeyle bağlantısı olabileceği düşüncesiyle ele alıp tartışmakta yarar vardır.

1. Hariciye ve İktisat Vekâletleri Arasında Görüş Ayrılığı

Sorunla ilgili ilk belge, “3.3.1939” tarihli “Muhtıra” başlıklı bir metindir (TDA). Aslında, İş Dairesi Reisi Enis Behiç’le bu sorun konusunda yapılan bir görüşme tutanağıdır.

Adı okunamayan ancak aşağıda –çok sayıdaki yazım yanlışına dokunmaksızın– değindiğim taslak mektubu yazan H.Z.R., bu mektuptan bir gün önce yaptığı görüşmeyi ve sorunu *aynen* şöyle anlattı:

“B.İ.T. (ILO) tarafından yapılan mukavelelere, onun Konferansları mukarraratına ve vesayasına (kararlarına ve tavsiyelerine) *uymamak istediğimiz takdirde* bu hususda *H. Vekilinin B. M. Meclisinde beyanatta bulunmasına* dair İktisat Vekâletinin teklifi hakkında İş Dairesi Reisi ENİS BEHİÇ ile görüştüm. Bu yolda *Hariciye Vekilinin bayanatta bulunmasının kabil olamayacağı* ve zaten Hükümetin Salahiyeti Dahilinde olan bir mesele hakkında Meclisde böyle menfi beyanatın mevzuatımıza uymadığını söyledim. Enis Bey bu meseleyi (meselenin) Hükümetin selahiyetinde olduğunu kabul etti.

Keyfiyet B. K. UMUMİ'ye arz edildi:

Bir mukaveleye imza vazı, iltihak hukümetin vazifesi, Tasdik ise B. M. Meclisini(n) selahiyeti dairesinde olduğundan Hukümetin Harici İşlerini tedvire tevkil edilen Hariciye Vekâletinin bu hususta SELAHİYETTAR MAKAM olduğu subhesizdir.

Mütalaası alındı. Bu mealde İktisad Vekâletine cevap verilecektir.”

Anlaşıldığı üzere sorun, uyulmak istenmeyen uluslararası çalışma sözleşme ve tavsiyeleri konusunda iki Vekâlet arasındaki görüş ayrılığıdır: İktisat Vekâleti'nin önerisi, böyle durumlarda Hariciye Vekili'nin BMM'de açıklama yapmasıdır. Hariciye Vekâleti ise, böyle bir açıklama yapılamayacağı ve bunun mevzuatımıza uymayacağı görüşündedir, çünkü bu konu hükümetin yetkisi kapsamına girer.

Ne var ki tutanağın izleyen paragrafında belirtilen şu görüş tartışmaya açıktır: Sözleşmeye imza konulması ve “iltihak” edilmesi (katılma) hükümetin, buna karşılık “tasdik” (onaylama) BMM'nin yetkisi kapsamındadır. Hariciye Vekâleti, hükümetin dış işlerini yönetmekle görevli olduğundan, bu konuda yetkili makamdır. Bu görüşün, aşağıda değineceğim gibi, 1924 Anayasası'nda hiçbir dayanağı yoktur.

Hariciye Vekâleti Üçüncü Daire Reisliği Şubesi'nden H. Z. R., bu görüşmenin ertesi gün, İktisat Vekâleti'nin “**14 Şubat 1939** tarihli ve 469/5 numero lu tezkerelerine cevap” olarak **4 Mart 1939** tarihli bir mektup taslağı kaleme aldı (TDA). Ancak, içeriğinden söz etmeden önce belirteyim ki, bu taslak “İktisad Vekâletine” hitaben yazılmış olmakla birlikte sonunda imza yoktur (yani Hariciye Vekili/ Vekâleti yazılmış değildir). Üstelik, H. Z. R., taslak mektubun ilk sayfasına, belirttiğim tarihten bir ay sonra, yani “4.4.939” tarihinde şu notu elyzısıyla eklemiştir: “Şimdilik iblali (?) ve dosyasında tutulması.”

Tutanağın mektuplaştırılmaya çalışıldığı bu taslakta, iki Vekâlet arasında çıkan görüş ayrılığına ilişkin sorun ve İktisat Vekâleti'nin önerisi aynen şöyle açıklandı:

“Beynelmîlel İş Teşkilatı anayasasına göre iş mesailine müteallik ***bir mukavelenin imzası veya ona iltihak veya bir tavsiyenin tatbiki hükümetimizce muvafık görülmediği zaman*** bu keyfiyetin selahiyettar makamca tesbiti meselesinin halli için bu nevi hususatta ***Vekâletimizce Büyük Millet Meclisine beyanatta bulunulması*** yolundaki teklifleri tetkik edildi.”

Öncelikle taslakta, sorunun Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası'nın, özellikle de 1924 Anayasası'nın ilgili kurallarına değinmeksizin açıklanmaya çalışıldığını belirtmek isterim. Örneğin “tasdik” yerine kullanıldığını sandı-

ğım “imza” gibi alıntıda geçen kimi sözcükler bir yana bırakıldığında, sorunun özü şudur: Hükümetin, Konferans’ın kabul ettiği sözleşme ve tavsiyelerin onay (iltihak) ve uygulamaya aktarılması amacıyla yetkili makama sunulması yükümlülüğü konusunda olumsuz görüş içinde olması durumunda ne yapılacaktır?

İktisat Vekâleti’nin önerisi, Hariciye Vekâleti’nin bu konuda BMM’ye bir açıklama yapması, böylece de bu durumun yetkili makamca saptanmasıdır.

Tutanakta da yer alan bu öneri üzerine Hariciye Vekâleti Şube Şefi, Anayasamızdan söz ederek ama ilgili kuralını aktarmaksızın, aynen şu açıklamada bulundu:

“Malumdur ki Esas teşkilat kanunumuz mucibince *her ne kadar mukavele akdi Büyük Millet Meclisinin vezaifi zümresinden ise de* –kendimize (s. 1) has teşrii bünyemize göre– *Meclis, bu vazifesini* kendi azası meyanından ayırarak tanzif ettiği İcra kuvveti olan *Vekiller Heyeti vasıtası ile yapmaktadır*. Bu vezaif de –ihtisaslara göre– Vekâletlere taksim edilmiş bulunmaktadır.

Bu itibarla akd ve imza edilmiş *mukavelelerin Meclisce tasdiki* kendi namına o mukaveleyi imza etmek sureti ile teahhüt altına girmiş olan Hükümetin bu teahhüdünün kabul edildiğini izhar için yapılan *teşrii bir merasimdir*. Halbuki Hükümetimizin imza ve iltihakı tasavvur bile etmediği bir mukavele veya nazara alamıyacağı bir tavsiye hakkında Beynelmile İş Bürosuna cevap verilmek hususunda –İcra kuvvetinin ihtisasına tevdi ettiği– Hariciye Vekâleti selahiyettardır.”

Taslak yazıda, sözleşme bağtlama yetkisinin BMM’de olduğu belirtilmiştir. Ne var ki kendimize özgü yasama yapımıza göre, BMM bu görevini hükümet aracılığıyla yapmaktadır.

Kanımcı, Anayasa’nın TBMM’ye tanıdığı “mukavele akdi” vazifesinin İcra Vekilleri Heyeti aracılığıyla yapıldığının ileri sürülmesi, TBMM’nin de mukaveleleri “tasdik” etmesinin “teşrii bir merasim”e indirgenmesi, aşağıda yapacağım değerlendirmede belirteceğim gibi, hiç değilse uluslararası çalışma sözleşmeleri söz konusu olduğunda, ne 1924 Anayasası’ndaki ve ne de Örgüt Anayasası’ndaki düzenlemeler ile bağdaşır. Öte yandan, sözleşme “tasdik” yetkisi ile ILO’ya yanıt verme, yani yazışmalar yapma görevi, birbirine karıştırılmaması gereken konulardır.

Taslak mektubun sonunda da İktisat Vekâleti’nden, Hariciye Vekâleti’nin ILO’ya bildireceği gerekçelere eklenmek üzere, hükümetin onaylanmasını ve uygulamaya aktarılmasını uygun görmediği sözleşme ve tavsiyeler sorunuyla

ilgili görüşünü (yani ek gerekçelerini) bildirmesi istendi. Gerekli görüldüğünde, Vekiller Heyeti kararı elde edileceği de eklendi:

“Binaenaleyh İş Konferansınca hazırlanıp *imza veya iltihak edilmesi muvafık görülme*yen mukaveleler ve nazara alınmıyacak tavsiyeler hakkında Vekâletimizin mütaleasına inzıam edecek olan Yüksek Vekâletlerinin de serdedeceği mucib sebebler üzerine Beynelmîl İş Bürosuna verilecek cevabın Vekâletimizce takarrur ettirilebileceğini ve bu hususta idari mekanizmamıza göre azami merasimi teşkil eden bir de Heyeti Vekile kararı istihsali iktiza ettiği takdirde bunun da Vekâletimizce derpiş olunacağını arzeylerim” (s. 2).

2. Mukdim Osmay'ın Görüşüne Başvurulması

Hariciye Vekâleti, kısa bir süre sonra bu sorun konusunda Mukdim Osmay'ın görüşüne başvurdu.

Hariciye Vekâleti Üçüncü Daire Reisliği Şubesi antetli kağıtta, “Azizim Bay Mukdim Osmay” diyerek başlayan, “Şube Şefi” sütununda elle yazılmış “H. Z. R” parafı ve “15.3.1939” tarihinin bulunduğu bir mektupta, tutanakta ve taslak mektupta anlatılan sorundan söz edildi. “Beynelmîl iş bürosunca ihzar olunan mukavelelere iltihak bunları tasdik, vesayayı (tavsiyeleri) kabul veya ademi kabul (ret) meselelerinin –İktisat Vekâletinden alınan bir tezkere üzerine– yeniden tetkiki(ni) bu işlerle alakadar dairemiz muvafık bulmuştur” diyerek, Osmay'dan inceleyerek görüşü istenen sorun açıklandı.

Önce, 1924 Anayasası'nın amaçlandığını sandığım yürürlükteki mevzuatımıza göre bir sözleşmenin “tasdiki veya reddi”nin TBMM'nin “vezaifinden” olduğu, “fakat beynelmîl iş bürosu ana yasası mucibince (madde 17) bütün kararlar(ın) 12 nihayet 18 ay içinde alakadar Devletin selahiyettar makamına arzedilme(si)” gerektiği anımsatıldı. Sonra da, iki Vekâlet arasında görüş ayrılığı doğuran ve bu nedenle de yeniden inceleme yapılmasını zorunlu kıldığı düşünülen sorun ve sorular *aynen* şöyle anlatıldı:

“Bizce kabul edilecek, ilhak olunacak ve tasdik edilecek –vaktile imzalanmış– bir mukavele Büyük Millet Meclisine arzedilir isede *Hükümetçe kabul ve imzalanmasına yanaşılmayan mukavele veya vesaya nasıl selahiyettar makama gönderilecektir* (s. 1).

Bu selahiyettar makam Büyük Millet Meclisi olduğuna göre *imzalanmamış ve alaka gösterilmeyen mukavele (veya) vesaya için ne yapılacaktır*” (s. 2).

Görüldüğü gibi sorun, hükümetin “kabul” ve “imza” etmediği (?) sözleşme ve tavsiyeleri yetkili makama gönderip göndermeyeceği, özellikle gönderil-

mişse ama hükümet karşı ise yetkili makamın ne yapacağıdır. Daha açık bir anlatımla, *hükümetin onaylanmasını istemediği* bir sözleşmeyi de yetkili makama sunmakla yükümlü olup olmadığı, sunması durumunda onaya yetkili makam olan Meclis'in tutumunun ne olacağı, yetkisinin kapsamının ne olduğudur. Yazıda, bu konunun iki Vekâlet arasında yol açtığı görüş ayrılığı şöyle özetlendi:

“İktisat Vekâleti –bu gibi menfi cevablar için– **Hariciye Vekâletince Büyük Millet Meclisinde beyanatta bulunulmasını** hatıra getiriyor. Fakat dairemizin mütalaasına nazaran **kabul edilmeyen mukavele veya vesaya için bu hususu müş'ir (bildiren) cevap verebilmek mümkündür**. Çünkü bu daha ziyade İcra Vekilleri Heyetine ve bilnetice İcra Vekillerinin Hariciye organına verilmiş bir vazifedir” (s. 2).

Dolayısıyla da, başka ülkelerdeki durumun incelenmesi, gerek –adı verilmeyen– mevzuatımıza ve gerekse Örgüt Anayasası'na uygun bir çözüm bulunabilmesi için gereklidir:

“Mamafî başka Devletlerde ne şekilde hareket edildiğinin tetkiki faydalıdır. Belki bu suretle bunlara mütenazır veya müşabih bir yol bulunabilir. Bu formalitenin –mevzuatımıza aykırı olmadan– ve iş teşkilatı ana yasasına da hareketimizi uydurabilmekte ilhama medar olur ümidi ile başka Devletlerde –teşriî bünyelerine göre– ne suretle hareket edildiğinin bilinmesi faydalı görülmüştür.

Bu babda bize malûmat verirseniz çok müteşekkîr kalırım (s. 2)” (vurguları ben yaptım, ama yazım yanlışlarına dokunmadım).

Uluslararası sözleşmelerin onaylanması konusunda 1924 Anayasası'nda öngörülen tek kural, aşağıda daha geniş değineceğim gibi, devletlerle sözleşme ve antlaşmalar “ifa etme” yetkisi kapsamında olduğunu düşündüğüm “tasdik etme ve etmeme” (onaylama ve onaylamama, katılma ve katılmama) yetkisinin TBMM'de olmasıdır.

Yazıda sözü geçen “imzalanmamış ve alaka gösterilmeyen” sözleşme yada tavsiyelerden amaç ne olabilir?

Öncelikle, bazı düzeltmeler yapmak gerekiyor: Hükümetin uluslararası sözleşmeleri imzalaması yada imzalamaması söz konusu değildir. Bu yetki, uluslararası çalışma sözleşme ve tavsiyeleri için Konferans Başkanı ile Konferans Genel Sekreteri'ne (bu görevi üstelenen MC Genel Sekreteri'ne, 1946 Anayasa değişikliğinden sonra ILO Direktörü'ne) tanınmıştır; üye devletlerin temsilcileri, sözleşme ve tavsiyeleri imzalamaz. Dolayısıyla hükümet, sözleş-

me ve tavsiyelerin kabulünde olumsuz oy kullanmış olsa bile, gereken üçte iki çoğunlukla kabul edildiğinde, “üye devlet” olarak Anayasa’nın öngördüğü yükümlülükleri üstlenir. İster karşı çıkmış olsun, ister ilgi göstermesin, ILO’nun muhatabı olarak sözleşme ve tavsiyeleri onaya yetkili makam TBMM’ye göndermek, Meclis’in bilgi ve değerlendirmesine, kısacası takdirine *sunmak* zorundadır.

Dolayısıyla da, bu soruya verilecek yanıtta çıktığı anlaşılan görüş ayrılığı, şimdiden belirteyim, aslında anlamsız ve dayanaksızdır.

3. Osmay’ın Görüşü

Mukdim Osmay’ın, Esat Atumer’in **16 Mart 1939** tarihli ve 33 sayılı mektubuna yanıt olmak üzere gönderdiği **29 Mart 1939** tarihli mektubunda belirttiği görüşler de, bu yöndedir.

Osmay, önce Uluslararası Çalışma Örgütü ve Milletler Cemiyeti sözleşmeleri arasındaki farka değinerek, devletlerin egemenlik hakkı alanına girmediğine vurguda bulundu:

“... iş mukaveleleri, Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilip imza edilen ve Devletlerin iltihakına arzolan mukavelelerden farklı şeklindedir. ***Beynelmîlel iş teşkilatı statüsü, bittabi, aza Devletlerin hakkı hükümranisine müdahale etmez; ve aza Devletlere mukavelatı tasdik hususunda her hangi bir külfet tahmil eylemez.***”

Anayasa’nın 19. maddesinin Fransızca orijinalini de aktararak, madde 19 gereğince “Devletlerin yeğane taahhüdü(nün) mukavelatı ... selahiyettar makama *arzdán* ibaret” olduğuna vurguda bulunan (s. 1) Osmay, görüştüğü ilgili/uzman birimlerin kendisine yaptığı açıklamayı şöyle aktardı:

“... statünün bu maddesinin Mukavele projelerinin (sözleşmelerin) kuvvei icraiyece alakonulmayıp ***Parlamento azasının ittılaina isal edilmesine*** ve tasdik sadedinde bunların isterlerse ‘initiative’ alabilmelerini temine hadim olduğu şeklindedir (s.1).

Yetkili makama sunmadan amacın, “Cenevre muhiti(nde)”, sözleşme ve tavsiyelerin onun bilgisine iletilmesi ve onay konusunda girişimde bulunmasına hizmet etmek olduğunu bildiren Osmay, başka ülkelerdeki durum konusunda kısa bilgiler aktarıp, sözü Türkiye’ye getirdi:

“Teşkilatı esasıyesi bize benzeyen memleketlerde de teamül bu merkezdedir. Hatta bazı memleketlerde hükümetin bir mukavelenin tasdik edilmemesi mütalaasını serd ettiği ve nihayet tasdik veya ademi tasdiki Parlamentonun reyine bıraktığı da vakidir” (s. 2).

Ancak *bizde Meclisten menfi bir karar istemek müteamel olmadığından Hariciye veya İktisat Vekilinin, herhangi bir beyanat vesilesile, 'Beynelmilel İş teşkilatı konferansınca kabul edilip aza Devletlerin tasdikine arzolunan mukavele projelerinden tasdiki hükümetçe tensip edilenler bir layihai kanuniye ile Meclise takdim edilmekte*, henüz tasdikine taraftar bulunmadıklarımızın da metni aslileri husulü malûmat zımnında makamı riyasete gönderilmektedir.' demesi veya bu şekilde riyasete tezkere gönderilmesi maksadı temine kafi görülmektedir. Bu takdirde lüzumsuz terceme külfetinden de belki teberri (uzaklaşma) mümkün olur" (s. 2).

Kuşkusuz, Osmay'ın açıklamaları, hem Anayasa'daki ve hem de Örgüt Anayasası'ndaki düzenlemelerle bağdaşmaktadır. Hükümetin, Örgüt Anayasası'ndan doğan biçimsel yükümlülüğü yerine getirirken onaylanmaması yolundaki olumsuz yaklaşımını açıklamasına da gerek yoktur. Uygulamamız da bu yönde değildir. Sunma ve onay işlemlerinin aynı anda yapılmasına da bir engel yoktur. Ne var ki, onayladığımız sözleşmelerin çok büyük bir bölümü, yetkili makama sunulmalarından yıllar sonra onaylanmıştır ve hâlâ onaylanmayan çok sayıda sözleşme vardır.

Osmay, hükümetin onaylanmasını uygun bulduğu sözleşmeler için bir yasa önerisi hazırlayabileceğini, buna karşılık uygun bulmadığı sözleşmeler için de ilgili Vekâletçe hükümetten "talik veya ademi tasdik kararı almak suretiyle", Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası'ndan doğan "vecibenin yerine getirilmesi tezi(nin) de, "şayanı müdafaa görünmekte" olduğunu belirtti. Osmay'a göre bu durumda, onaylamama yada onayı askıya alma kararının, hükümetin "salahiyeti cümlesinden olduğu" savı ileri sürülmüş olur ki bu da savunulabilir. Buna karşılık, "bir Vekâletin veya Dairenin" yetkili makam sayılmasına olanak yoktur. Sözleşmelerin incelenmek üzere "mesela İktisat Vekâleti İş Dairesine gönderilmesi" yoluyla, Örgüt Anayasası'nın 19. maddesinde açıklanan yükümlülüğün yerine getirilmiş olmayacağı kuşkusuzdur.

Osmay'ın, Cenevre'de "yapmış olduğu tetkiklere istinaden arzet(tiğini)" belirttiği bu görüşler, kuşkusuz doğrudur. ILO Direktörü'nün, bir yıllık anayasal olağan süre içinde yetkili makama sunma yükümlülüğünün yerine getirilmemesine ilişkin değindiğim kimi mektuplarında belirttiği gibi, yükümlülük sunma ile başlar ama sona ermez. Onaylamanın ve gerekli yasal önlemleri almanın gerçekleşmemesinin nedenlerinin de açıklanması gerekir.

4. Hariciye Vekâleti'nden İktisat Vekâleti'ne Tarihsiz Bir Başka Mektup

Son olarak, söz konusu sorunun daha derli toplu ele alındığı, ama TDA'nın bana iletildiği belgelerle sınırlı olarak, gönderilip gönderilmediğini anlayamadı-

ğım bir mektuba değineceğim. Üzerinde *ne tarih ne de imza bulunan*, öncekilerden farklı olarak Hariciye Vekâleti Üçüncü Daire Reisliği Şubesi'nin antetli kağıdına yazılmamakla birlikte aynı Şubece hazırlandığını sandığım bu mektup da bir “müsvedde”dir yada aslının kopyasıdır. Öncekilerden daha sistemli ve düzgün bir müsvedde görünümü taşıyan bu son mektubun sonunda, imzalayacak yetkili kişi olarak “Hariciye Vekili” yazısı vardır.

Bu mektup, kimi anlatım değişikliklerine ve kimi bölümlerin çıkarılmış olmasına karşın, gerek ortaya konulan ve çözüm aranan sorun, gerekse BMM'nin yetkisi yönlerinden önemli ölçüde yukarıda değindiğim 4 Mart tarihli taslak mektuba benzemektedir. Ne var ki, bazı farklar ve yeni açıklamalar da içermektedir.

İlk paragrafta, sorun yineleni ve Hariciye Vekâleti'nin yerine getirilmesi gereken formaliteyi düşündüğü; ikinci paragrafta, sözleşme bağlatma yetkisinin BMM'ye ait olduğu, ancak uygulamada Vekiller Heyeti'nce kullanıldığı; üçüncü paragrafta da, BMM'nin hükümetin sunduğu sözleşmeleri “kabul, tasdik veya ret” ettiği şöyle anlatıldı:

“2. Beynelmilel İş Teşkilâtı anayasasına göre iş mesailine müteallik ***bir mukavelenin imzası veya ona iltihak veya bir tavsiyenin tatbiki hükümetimizce muvafık görülmediği takdirde zaman*** bu keyfiyetin selâhiyettar makamca tesbiti hususunda meselesinin halli için bu nevi hususatta ***Vekâletimizce ikmalî lâzımgelen formalite teemmül edilmiştir: Büyük Millet Meclisine beyanatta bulunulması*** yolundaki teklifleri tetkik edildi.”

“Malumdur ki Esas teşkilât kanunumuz mucibince ***her ne kadar mukavele akdi Büyük Millet Meclisine aittir. Fakat Meclisin vezaifi zümresinden ise de*** –kendimize (s. 1) has teşriî bünyemize göre– ***Meclis bunu, bu vazifesini*** –kendi azası meyanından ayırarak arasından seçerek tavzif ettiği– İcra kuvveti olan ***Vekiller Heyeti vasıtası ile vasıtasile yapmaktadır***. Bu vezaif de –ihtisaslara göre– Vekâletlere taksim edilmiş bulunmaktadır.

Yine Büyük Millet Meclisi Hükümetin –kabul ve tasdik veya iltihak esbabı mucibesile– arzylediği mukavelatı kabul ve tasdik veya red eder.”

Son taslak mektubun izleyen paragrafta, Anayasa'nın, hükümetin uygun bulmadığı bir sözleşmeyi yada uymayacağı bir tavsiyeyi BMM'ye sunmasını öngörmediği, üstelik bunun “mutat” olmadığı ileri sürüldü. Sunulması durumunda ise, onaylamadığı 60'ı aşkın sözleşmenin Fransızca çevirilerini yapmanın çok zaman alacağı gerekçesi de eklendi. Bu gerekçelerden çıkan sonucun ise, onaylama mekanizmasını İcra Vekilleri Heyeti'nin harekete geçirmesi olduğu anlatıldı:

“Halbuki: Hükümetin hiç bir teahhüt altına girmediği, tasvip etmediği bir mukaveleyi veya riayet eyliyemeyeceği vesayayı Meclise arz etmek esasen teşkilât kanunumuzda derpiş edilmediği gibi böyle bir muamele bizde mutad değildir. Kaldı ki: ***kabul etmediğimiz Mukavelelerin adedi almıştan fazla*** olduğuna (s. 1) nazaran bunlar Meclise Fransızca olarak arzedilemeyeceğine göre tercemelerinin yapılması da çok zamana muhtaktır.” (...)

Buna nazaran ***bizde “selâhiyettar makam”ın kanununun tasdiki mekanizmasını harekete getirecek olan makam olması lazım gelir ki bu makam da İcra Vekilleri Heyetidir.***”

Bu açıklamalar karşısında bir durum saptaması yapıldığı ve varılan sonuç; imzalanması ve iltihakı (onaylanması) uygun görülmeyen sözleşmeler ile göz önüne alınması (yani uygulanması amacıyla yasal yada başka tür önlemler alınması) uygun bulunmayan tavsiyeler konusunda Hariciye Vekâleti'nin görüşlerine eklenmek üzere İktisat Vekâleti'nin gerekçeleri bildirmesi, bu belgelerin İcra Vekilleri Heyeti'ne sunulması, ILO'ya da onaylamayı harekete geçirecek yetkili makama (yani BMM'ye değil, yukarıda yetkili makam olduğu ileri sürülen İcra Vekilleri Heyeti'ne, hükümete) sunulduğunun bildirilmesi olduğu şöyle anlatıldı:

“3.- Şu vaziyete göre: “Binaenaleyh İş Konferansınca hazırlanıp ***imza ve veya iltihak edilmesi muvafık görülmeyen mukaveleler*** ve nazara nazarı itibara alınmıyacak vesaya tavsiyeler hakkında Vekâletimizin mütaleasına inzimam edecek olan Yüksek Vekâletlerinin de serdedeceği serdeyliyeceği mucib sebebler üzerine bu vesaik Beynelmîl İş Bürosuna verilecek cevabın Vekâletimizce Heyeti Vekileye arz olunmak ve beynelmîl İş Bürosuna da: ‘kanunun tasdik mekanizmasını harekete getirecek selâhiyettar makama sunulduğu’nu bildirmek en salim usul telâkki olunmaktadır. takarrur ettirilebileceğini ve bu hususta idari mekanizmamıza göre azami merasimi teşkil eden bir de Heyeti Vekile kararı istihsali iktiza ettiği takdirde bunun da Vekâletimizce derpiş olunacağını arz ederim” (s. 2).

Bu yaklaşımdan çıkan sonuç, yani İktisat Vekâleti'nden yerine getirilmesi istenen görev, onaylanması ve göz önüne alınması istenmeyen sözleşme ve tavsiyelerin gerekçeleriyle birlikte bir liste olarak Hariciye Vekâleti'ne iletilmesidir:

“4. Binaenaleyh Vekâletlerince şimdiye kadar tasdikine, iltihakına girilip istenilmesini (istenilmeyen) Mukavelat ve tasvip kılınmayan tavsiyeler evvelce, bu tezkeremizin başında tarih ve numaraları zikredilen

yazılarile gönderilen listeler muhteviyatı tekrar gözden geçirilmek suretile yeni ve esbabı mucibeli bir listenin tanzimi ile Vekâletimize gönderilmesini rica ederim.

Bu liste, yukarıda izah olunduğu veçhile İcra Vekilleri Heyetine arzedecek ve oradan sadır olan karar üzerine beynelmilel İş Bürosuna lâzımgelen tebligat yapılacaktır.

Arzederim (s. 2).

5. Görüş ve Değerlendirmem

Sözleşme ve tavsiyeleri yetkili makama sunma yükümlülüğünün kapsamı, hükümetin yetkili makama sunulmasını uygun bulmaması durumunda ne yapılacağı (ve sanıyorum bu nedenle de Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi olmasını izleyen ilk yıllarda bu yükümlülüğünü yerine getirmemiş olması) ve sunma yükümlülüğünün Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası anlamında yerine getirilmiş sayılmasının koşulları gibi sorunlar konusunda beliren duraksamalar ve iki Vekâlet arasında çıkan görüş ayrılığı sorununun, yalnızca uluslararası bir yükümlülüğün yerine getirilmesi değil, aynı zamanda sözleşmelerin onaylanmasında izlenecek genel politikalar yönünden de önem taşıdığına kuşku yoktur.

Bu konuda değerlendirmeye girişmeden önce, Hariciye Vekâleti'nin gerek İktisat Vekâleti'ne yazdığı mektuplarda, gerekse Osmay'ın görüşünü sorduğu yazıda kimi zaman anılmayıp “mevzuatımız” demekle yetinilen, kimi zaman da Esas Teşkilat Kanunu olarak belirtilen 1924 Anayasası'nın 26. maddesinin, kabul edildiğinden beri değişiklik yapılmayan konuyla ilgili kuralını aynen aktarmak gerekiyor:

“Büyük Millet Meclisi, ... Devletlerle mukavele, muahede ve sulh akdi ... gibi vezaifi bizzat kendi ifa eder.”

Kanımcıca, uluslararası sözleşmeler bağtlama ve özellikle iç hukuk üzerindeki etkileri vb. yönlerden yetersiz olduğu açık olan ama yapıldığı tarih de unutulmaması gereken bu düzenleme konusunda şu saptamalar yapılabilir:

İlk olarak, devletlerle sözleşme ve antlaşmalar yapılması, Anayasa'nın Büyük Millet Meclisi'nin “bizzat”, kendisinin yerine getirmesini zorunlu tuttuğu bir yetkidir. Bu yetki, ne Cumhurbaşkanı'na ve ne de İcra Vekilleri Heyeti'ne, birlikte yada ayrı ayrı devredilebilir. Bu, “Türkiye Büyük Millet Meclisi(nin), ... Millet namına hakkı hâkimiyeti istimal et(mesinin)” bir gereğidir (m. 4). Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası'nın yaptığı düzenleme de buna aykırı değildir.

Bu bağlamda, erken bir açıklama yapmak gerekiyor: Hükümet adına bir temsilcinin, örneğin bir Bakanın bir uluslararası sözleşmenin görüşmelerine katılması ve *olumlu oy kullanması* ve sözleşmeyi *imzalaması* olanaklıdır. Ne var ki bu durum, yani kabul edilen sözleşme ve tavsiyelerin üye devletlerin temsilcilerince “imzalanması”, Uluslararası Çalışma Örgütü için söz konusu değildir. Kaldı ki bu imza, Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası’nın öngördüğü yetkili makama sunma yükümlülüğünün yerine getirilmesi anlamına gelmez.

İkinci saptama, Anayasa’nın, uluslararası kuruluşlar ile değil “devletler” ile bağıtlanacak sözleşme ve antlaşmalardan söz etmiş olmasıdır. Kanımca bu kural, devletlerin oluşturduğu “devletlerarası kuruluşlar”ı, dolayısıyla 1932’de üye olduğumuz Milletler Cemiyeti ile kendine özgü üçlü yapısı olan Uluslararası Çalışma Örgütü’nü de kapsar. Üye devletlerin delegelerinin sözleşme ve tavsiyeleri imzalamamalarının ve bunun yerine başka bir çözüm bulunmuş olmasının temel nedeni de budur.

Üzerinde durulması gereken üçüncü saptama şudur: Büyük Millet Meclisi’ne tanınan sözleşme ve antlaşmaları yalnızca kendisinin “ifa etmesi” yetkisi, doğal olarak “*ifa etmeme*” yetkisini de içerir. Ne var ki bu konuda, uluslararası hukukun ve kurucu belgelerin öngördüğü yükümlülükler bulunduğunu da unutmamak gerekir.

Dördüncü ve son saptama da, 26. maddenin ilerleyen bölümünde geçen “tasdik” yetkisiyle ilgilidir. Anayasa bu yetkiden, yalnızca “*muvazenei umumiye-i maliye ve Devletin umum hesabı kati kanunları*” (bütçe ve kesin hesap yasaları) için söz etmiştir. Bununla birlikte, sözleşme ve antlaşmalar için tanınan “ifa etme” yetkisi ile içerdiği “ifa etmeme” yetkisi, aynı zamanda “*tasdik etme*” ve “*tasdik etmeme*” yetkilerini de içerir. Hariciye Vekâleti yazılarından birinde ileri sürüldüğü gibi, Teşkilatı Esasiye Kanunu olduğu belirtilmeyen “mevzuatımıza göre: Bir mukavelenin *tasdiki veya reddi*(nin) Büyük Millet Meclisinin vezaifinden” olduğu, açık ve doğrudan bir anlatımla belirtilmiş değildir; belirtilmese de, olumlu ve olumsuz yönleriyle “ifa” yetkisi kapsamındadır.

Bu saptamalardan çıkan sonucu, ILO ve kabul ettiği sözleşmeler özelinde “uluslararası” boyutla sınırlı olarak özetleyeyim: Devletin, başka devletlerle ikili yada çokyanlı sözleşme ve antlaşmalar yapma yetkisi vardır. Aynı zamanda, devletlerin kurduğu ve üyesi olduğu uluslararası (hükümetlerarası) kuruluşların kabul ettiği sözleşme ve antlaşmaları onaylama yada onaylamama, onlara katılma yada katılmama yetkisi de vardır. “İfa etme” (*yapma*) yetkisi sözleşme ve antlaşma *yapmamayı* da kapsadığından, örneğin sözleşme ve tavsiyelerin Uluslararası Çalışma Konferansı’nda görüşülmesi sırasında *olumsuz* oy kullanmayı

da içerir. Yine, Konferans'ın kabul ettiği sözleşme ve tavsiyeleri, yetkili makam olarak kendisine sunulduğunda, BMM'nin onaylama yada onaylamama yetkisini de kapsar.

Örgüt Anayasası, kabul edilen sözleşmelerin ne iç hukukta doğrudan etkide bulunması, ne de onaylamanın zorunlu olması konularında bir kural içerir. Uluslararası Çalışma Mevzuatı Komisyonu'ndaki tartışmalar sırasında sözleşmelerin "ulusalüstü yasalar" olarak zorunlu olmasını öngören bir öneri, ulusal egemenlik yandaşlarının karşı çıkması üzerine kabul edilmemişti (Gülmez, 2013: 65; 2014: 48-49). 1919'da Anayasa'ya yazılan uzlaştırıcı çözüm sürmektedir. Dolayısıyla da hükümetin, yetkili makama sunma işlemiyle eşzamanlı olarak sözleşmelerin onaylanmasına ve tavsiyelerin de yasal önlemlerle uygulamaya aktarılmasına yönelik yasa tasarıları hazırlaması zorunlu değildir. Ne var ki, denetim süreci çerçevesinde, yetkili denetim organlarınca yönetilen soruları yanıtlamak, yetkili organa sunmama ve onaylamama gerekçelerini açıklamak zorundadır.

Hariciye Vekâleti hukukçuları, gerek Anayasa'daki bu kural ve gerekse Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası'nın öngördüğü yükümlülüğün anlam ve kapsamı konusunda yalnızca Örgüt Anayasası ve karşılaştırmalı hukuktaki duruma ilişkin görüş sormakla yetinmiş, örneğin o dönem Anayasa hukukçularından da görüş almayı düşünmemiştir. Çünkü Osmay'dan incelemesi istenen sorun, aynı zamanda anayasal düzenleme ve Anayasa-Örgüt Anayasası ilişkileri ile de ilgilidir.

Kuşkusuz, özellikle 1924 Anayasası'nda soruna ilişkin doğrudan kuralların bulunmadığı ve yapılan düzenlemenin yeterli olmadığı anımsandığında, sorunun bu denli çok boyutlu ve uluslararası hukukla da ilgili olduğunun düşünülmesi beklenemez. Bununla birlikte, hiç değilse, "sunma" yükümlülüğü ile "onaylama" arasındaki farkın karıştırılmaması gerekirdi. İki Vekâlet'in yazışmaları, Türkiye'nin 60'ı aşkın sözleşmeden kimilerinin bile onaylanmasından kaçınma yolları aradığını düşündürmektedir. Bu yaklaşım, onaylanan sözleşmelerin resmî gerekçelerine dayanarak incelediğim onay politikasına ilişkin bölümde ortaya çıkacaktır.

IV. GENEL DEĞERLENDİRME

Altı yıllık gözlemci delegelik deneyi(mi)nin ardından başlayan "üye devlet" döneminin iki Savaş arasındaki kesitinde, Türkiye'nin gerek Konferanslara katılım gerekse anayasal yükümlülüklerin yerine getirilmesi yönlerinden neredeyse hiçbir şeyin değişmediği söylenebilir.

Konferanslara, hükümet kanadı olarak, yalnızca İsviçre'deki diplomatik temsilcilerle ve üstelik, gerek sayı olarak gerekse delegelere eşlik etmesi gereken teknik danışmanlara da yer vermeksizin, eksik delegasyonla katılım geleneği sürdürüldü. Uluslararası Çalışma Örgütü'nü, organları yalnızca üye devletlerin siyasal temsilcilerinden oluşan geleneksel hükümetlerarası bir kuruluş olarak görme alışkanlığı bırakılmadı. İki Savaş arası, Türkiye-ILO İlişkilerine Hariciye Vekâleti'nin damgasını vurduğu bir dönemdir.

Üyelik sonrasında, bir önceki Konferans döneminde kabul edilen sözleşme ve tavsiyeleri onay ve gerekli önlemleri alma amacıyla yetkili makama sunma yükümlülüğü, daha ilk uygulamada yerine getirilmedi!

Cemal Hüsnü Bey'in ve Osmay'ın 1934 Konferansı sonrasında hazırladıkları raporlarda, anayasal yükümlülüklerden özellikle sözleşmeleri onaylama ile Konferanslara üçlü yapıya uygun eksiksiz bir delegasyonla katılmanın sağlayabileceği yararlar arasında, örneğin Örgüt'ün yürütme organında yer alma şansı olduğuna dikkat çekilmesinin hiçbir etkisi olmadı. Cemal Hüsnü Bey'in; üyelik döneminin başlangıç aşamasında, Türkiye gibi ne işçi-işveren ilişkileriyle ilgili genel bir yasal düzenlemenin yapıldığı ve ne de bunları gerçekleştirecek merkezi bir kuruluşun bulunduğu bir ülke için, Uluslararası Çalışma Ofisi'nin, örneğin sendikalar ve işçi sigortaları gibi konularda teknik danışmanlığından yararlanılması yönünden taşıdığı özel önemi vurgulamış olması, ilişkilerde üye devlet olarak yeni bir dönem başlatılmasını sağlayamadı.

Mukdim Osman'ın, Örgüt'ün içinden biri sıfatıyla, Cemal Hüsnü Bey'in isteği üzerine hazırladığı yürürlükteki ulusal düzenlemeleri göz önünde bulundurarak, 1919'dan beri kabul edilmiş 44 sözleşmeden yalnızca onaylanmasında güçlük bulunmadığını düşündüğü 10'unu üç kümede sınıflandırdığı "Muhtıra"sında, 1935'te toplanacak Konferans öncesinde, onaylanması kolay ve formalite niteliği taşıyanlardan hiç değilse "bir iki" sözleşmeye katılmanın ILO çevrelerinde yaratacağı olumlu etkiyi anlatması sonuçsuz kaldı.

Kıscacası Türkiye, 1927-1932 arasındaki tutumunda bu "simgesel" öneriler doğrultusunda adım atmaktan da kaçınarak, Örgüt'le ilişkilerini "düşük profilli bir üye" olarak, neredeyse "gözlemci devlet" imişçesine sürdürmeyi yeğledi. Statüsü değişti, ama yaklaşımı sürdü.

Onaylanacak sözleşmeler konusunda yapılan ve yaptırılan ön incelemelerde dile getirilen görüş ve önerilerde, özellikle Osman'ın son derece temkinli bir yaklaşımla yaptığı öneriye de karşı çıkan Hariciye Vekâleti Baş Hukuk Müşaviri'nin raporunda, daha yolun başındayken Türkiye'nin onay politikasına temel olacak "önce uyum, sonra onay" anlayışı savunuldu.

ILO'nun, Türkiye'nin Örgüt üyeliğinin altıncı yılını doldurduğu ve İş Kanunu'yla genel bir düzenleme de yaptığı **1 Aralık 1938** itibarıyla hazırladığı tablonun ortaya koyduğu sonuç, üyelikle bağdaşmayan bu anlayışı yansıtır:

- Yetkili makam olarak TBMM'den hiçbir onay kararı çıkmamıştır.
- Onaya sunma yükümlülüğü bile yerine getirilmediğinden, onayın reddedilmesi de söz konusu değildir!
- 49 sözleşme, onaylanmayı değil, bu amaçla TBMM'ye sunulmayı beklemektedir!
- Kısacası, ***sıfıra sıfır, elde var sıfır!***

Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi olarak katıldığı Konferanslarda çoğu kez hükümet kanadı sıfatıyla bile eksik delegasyonla temsil edilmeyi geleneğe dönüştürmesinin nedenlerinin başında, ekonomik/malî nitelikli olanın ağır bastığı düşünülebilir.

Ne var ki Örgüt Anayasası anlamında ve teknik danışmanları da kapsamak üzere tam delegasyonla katılmanın önünde de engeller vardı.

Bunlardan işçi kanadıyla ilgili olanı, sendikasızlığı temel alan bir toplu ilişkileri düzeni kurulmuş olmasıdır. İş Yasası'nın, daha sonra “muahhar bir kanunla” düzenlenmesi kararlaştırıldığından boş bıraktığı sendikalar kurulmasını da kapsamak üzere, 28 Haziran 1938 tarihli ve 3512 sayılı yasayla “sınıf adına ve esası”na dayalı dernekler kurulması yasaklandığı için, işçi ve işveren kanatlarından, Konferans delegasyonuna katılmak üzere “en çok temsil yeteneği bulunan sendikal örgüt” bulmak, İş Kanunu öncesinde olduğu gibi, sonrasında da olanaklı değildi.

İktisat Vekâleti'nin bir üst düzey bürokratının, Sanayi Umum Müdürü *Reşat Bener*'in, “Aziz ve Muhterem Kardeşim” diyerek Mukdim Osmay'a gönderdiği ve kendisinden üç konuda yayım istediği “**16/3/936**” tarihli mektubundaki “halkçı ve devletçi rejimin yasası” olan 1936 İş Kanunu'na egemen yaklaşımı (Gülmez, 1986b: 134-139; 1995: 172-180) yansıtan anlatımıyla, sanayi ve özellikle sendikalar açısından ülkedeki durum şöyle idi:

“1- Memleket sanayii gerek meslek ve gerekse teknik noktai nazarından organize değildir. ***Fabrikalar birliklere, sendikalara merbut değillerdur. Aralarında hiç bir cemiyet teşkil etmemişlerdir.*** Bunları evvela bu cepheden teşkilatlandırmak istiyorum.”

Ne var ki, Bener'in “istifade etmek” için istediği “Cemiyeti Akvam neşriyatı”, yani “sendika özgürlüğü” ilkesini kurucu belgesi Versay Antlaşması'nın, yani Anayasası'nın Başlangıcına yazan Uluslararası Çalışma Örgütü'nün ya-

yınları, öncelikle sözleşme ve tavsiyeleri, bu anlayışla taban tabana zıttı. Sorunun kökeninde de bu vardı.

Öte yandan, 1938 İlkbaharından başlayarak, Yedinci Bölümde değineceğim gibi, Uluslararası Çalışma Örgütü'nde de "Geliyorum!" diyen 2. Savaş'a yönelik bazı değişiklik ve beklenmedik gelişmeler kendini göstermeye başlamıştı: *Harold Butler*, 23 Mayıs 1938'de görevinden istifa etti. Yönetim Konseyi, 4 Haziran 1938'de *John G. Winant*'ı ILO Direktörü olarak seçti. Daha önemlisi, Yönetim Konseyi Bürosu, 16 Kasım 1938'de "ağır bir uluslararası kriz durumunda Örgüt için ortaya çıkacak sorunları" incelemeye, alınacak önlemleri düşünmeye başladı...

✓
RÉPUBLIQUE TURQUE
MINISTÈRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES

N° 30525-244

Ankara, le 18 Mars 1953

7

24 MARS 1953
PA

2001/66

Monsieur le Directeur,

Je m'empresse de vous remercier une fois de plus pour les communications que vous avez bien voulu me faire jusqu'ici relativement aux conventions et aux recommandations adoptées par les conférences du Travail au cours de ses sessions antérieures.

Le Département Compétent auquel je n'avais pas manqué de transmettre ces conventions et recommandations vient de m'informer qu'il ne sera en mesure de vous faire connaître son point de vue en ce qui concerne l'adhésion du Gouvernement de la République aux dites conventions et recommandations qu'après le vote par la Grande Assemblée Nationale de Turquie de la Loi sur le Travail, qui sera discutée au cours de la présente Session.

Veillez agréer, Monsieur le Directeur, l'assurance de ma haute considération.

eh.

Munay

ALTINCI
BÖLÜM

İlk Onaydan 2. Savaş Sonrası Onaylara Gerekçeler, İlk Raporlar ve İlk Gözlemler (1937-1961)

1924 Anayasası'nın uluslararası sözleşmeler yapılmasıyla ilgili 26. maddesinde öngördüğü kısa düzenlemenin, yasama yetkisiyle donatılan Millî Birlik Komitesi (MBK) kesitini de (1960-1961) kapsamak üzere yürürlükte kaldığı dönemde, ilk sözleşme 1937'de, son ve 16. sözleşme de 1960'ta onaylandı.

Oysa 1919'dan beri, Konferans'ın 1-23 Haziran 1960 tarihleri arasında yaptığı 44. toplantısı itibarıyla kabul ettiği toplam sözleşme sayısı 115'e ulaşmıştı. İlk onayı izleyen 24 yıllık dönemde ise, Türkiye'nin onayladığı sözleşme oranı da % 13,9 idi.

4-25 Haziran 1935 tarihlerinde toplanan Uluslararası Çalışma Konferansı'nın kabul ettiği beş sözleşmeden biri, kadınların tüm madenlerde yeraltı işlerinde çalıştırılmasına ilişkin 45 sayılı sözleşme idi. Ve Konferans'ın bu tarih itibarıyla kabul ettiği sözleşmelerin toplam sayısı, 49'a ulaşmıştı.

21 Haziran 1935'te kabul edilen 45 sayılı sözleşme, iki onayın tamamlanıp tescil edilmesiyle, *uluslararası hukuk alanında 30 Mayıs 1937* tarihinde yürürlüğe girdi. Sözleşmenin ülkemizce onaylanması ise, kabul edilmesinden iki yıl ve yürürlüğe girmesinden 10 gün sonra gerçekleşti. **9 Haziran 1937** tarihli ve 3229 sayılı "tasdik" yasasının yayınlanmasıyla (RG, 23.06.1937), onay **23 Haziran 1937**'de *iç hukuk alanında* yürürlüğe girdi. Rastlantı mıdır değil midir bilinmez ama, 23 Haziran, 19. Konferans'ın sona erdiği gündür! İş Kanunu da, bundan sekiz gün önce yürürlüğe girmişti.

45 sayılı sözleşmenin ülkemiz açısından uluslararası hukuk alanında yürürlüğe giriş tarihi ise, onayın Versay Antlaşması gereğince (m. 406) Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri'nce tescil edildiği **21 Nisan 1938**'dir.¹

45 sayılı sözleşmenin onaylanması, "ilk onay" olması dışında, altı çizilmek gereken bir başka özellik daha taşır: Sözleşmenin kabul ve onay tarihleri ara-

¹ https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=NORMLEXPUB:11300:0::NO:11300:P11300_INSTRUMENT_ID:312190:NO.

sında, iki yıl gibi kısa sayılabilecek bir süre vardır. Bu sürenin bir bölümü, İş Kanunu'nun henüz kabul edilmemiş olduğu döneme ilişkindir. Şimdiden belirtiyim ki, bu süre istisnaidir ve birkaç örnekle sınırlı kalmıştır. Çünkü, yalnızca 4 sözleşme, yani 1952'de onaylanan 96 ve 98 sayılı sözleşmeler ile 1950'de kabul edilen 88 sayılı ve 1999'da kabul edilen 182 sayılı sözleşmeler, kabul edildikleri tarihlerden 2'şer yıl sonra onaylandı (Ek Çizelge 1).

2. Savaş'ın kesintiye uğrattığı söylenebilecek izleyen onaylar, tek ve çok partili dönemlerdeki CHP hükümetlerinin iktidarda olduğu yıllarda 6 ve DP hükümetlerinin iktidarda olduğu yıllarda da 5 sözleşmenin onaylanmasıyla gerçekleşti. Bu toplam 12 onaya, MBK döneminde 4 onay daha eklendi ve sonuç olarak 1924 Anayasası dönemi, belirttiğim gibi 16 onayla noktalandı.

I. ONAY DÜŞÜNCEŚİ VE YÜKÜMLÜLÜĞÜ İLE İLGİLİ İLK ANIMSATMALAR

Sözleşmelerin onaylanması konusu, İş Kanunu'nun kabul edilmesinden önceki yıllarda da zaman zaman dile getirildi. Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üyeliğin doğurduğu temel yükümlülükler arasında, sözleşmelerin onaylanarak iç hukukta uygulanmasının da bulunduğu anımsatıldı.

1. Onay Öncesi İlk Düşünceler

Sözleşmelerin onaylanması konusundaki ilk düşüncelerden biri, henüz Milletler Cemiyeti ve Uluslararası Çalışma Örgütü üyeliğinin gerçekleşmesinden önce kaleme alınan bir mektupta dile getirildi. Bu, üyeliğe yönelik girişimlerin başladığı aylarda, Uluslararası Çalışma Bürosu'nun (Ofisi'nin) Bern Elçiliği'ne gönderdiği **22 Ocak 1932** tarihli bir mektuptur. Mektupta, hangileri olabileceği de örnek olmak üzere belirtilerek, "**hükümetin, ... çok sayıda sözleşmenin ... onaylanması amacıyla hazırlık önlemleri alma olanağı bulacağı**" umudu dile getirilmişti.

Bern Elçiliği'nin üyelik sonrasında ILO'ya gönderdiği **8 Şubat 1933** tarihli mektupta ise, onay politikasında izlenecek yaklaşımda göz önünde bulundurulacak bir bilgi isteğinde bulunuldu. 1919'dan beri kabul edilen **sözleşmelerin bu tarihe değin hangi hükümetlerce onaylandığının bildirilmesi** rica edildi. Bu bağlamda, ilk onay yasalarına ilişkin hükümet gerekçelerinde, onaylanan sözleşmelerin hangi devletlerce onaylandığına ilişkin sayısal bilgiler verilmesine özen gösterildiğini belirtmek isterim.

Maurette, Ankara'da misyonda bulunan Weaver'a gönderdiği **16 Mart 1933** tarihli mektubunda, iyimser bir yaklaşımla, "hazırlanan tasarının kabul edilmesi(nin), **Türkiye'nin sözleşmelerden bazılarını onaylamasına olanak verecek gibi görün(düğünü)**" yazmıştı.

Hariciye Vekili'nin, ILO Direktörü Butler'ın 16 Mart 1933 tarihli mektubuna verdiği **18 Mart 1933** tarihli yanıt, aslında yakın gelecekte izlenecek onay politikasının ilk izlerini taşıması yönünden önemlidir. Mektupta, onay konusunun İş Kanunu'nun çıkarılmasına ertelendiği, "Cumhuriyet Hükümetinin bu *sözleşme ve tavsiyelere katılma* konusundaki görüşünü, ... ancak İş Kanunu'nu kabul etmesinden sonra bildirebilecek durumda olacağı" belirtilmişti. Böylece, "görüş bildirme"den söz edilmiş olsa da, "üye devlet" olarak, İş Kanunu çıkarılmadıkça hiçbir sözleşmenin onaylanmayacağı üç yıl öncesinden açıklık kazanmıştı. Bu yaklaşımın, kanımca bir başka örtük anlamı daha vardı: Kabul edilecek İş Kanunu ile sözleşmeler uygunluk ve aykırılık yönlerinden karşılaştırılacak, sonucuna göre de olumlu yada olumsuz karar verilecektir.

Butler da **3 Nisan 1933** tarihli yanıtında, önceki mektuplarda benimsenen genel anlatımlı iyimser yaklaşımı sürdürdü. Sözleşme ve tavsiyelerin incelenmesinin, Meclis'in bu konuda düzenleme yapmasından sonra, "ilkeleri hükümetin sosyal eğilimlerine yanıt veren *sözleşmelerin hızlı biçimde onaylanmasıyla sonuçlanacağı*" umudu taşıdığı dile getirdi.

İlk onay öncesinde anımsattığım onaya yönelik ilk düşünceler arasında, **24-29 Eylül 1934** tarihlerinde İstanbul'da yapılan Parlamentolararası Konferans'ta Uluslararası Çalışma Örgütü'nü temsil eden *Marius Viple*'in gözlemlerinin ayrı bir yeri vardır. Bu Konferans sonrasında ILO Direktörü için hazırladığı Ekim 1934 tarihli 14 sayfalık uzun notta belirttiği gözlemler, aslında kaleme alındığı tarihten 2. Savaş öncesine değin uzanan yılları da kapsayan bir değerlendirme niteliğindedir. Oturumlar dışında ve resmî resepsiyonlarda görüşme fırsatı bulduğu Türk parlamenterlerin "*hemen hemen hepsi(nin), ILO'nun (Örgüt'ün) işleri konusunda bilgisiz*" olduğu gerçeğini gözleriyle görüp kulaklarıyla duyarak raporunda ortaya koydu (ILO-AR, D 600/513/12). Konferans'a ilk gözlemci delege olarak katılan Dahiliye Vekili *Şükrü Kaya* ile görüşen Viple, Kaya'nın Konferans delegasyonunun eksik olduğunu bilmediğini ve hiç kimsenin kendisine, Türkiye delegasyonunda işçi ve işveren temsilcilerinin bulunmadığı ve 1934 Konferansı'na da yalnızca bir hükümet delegesinin katıldığını söylemediğini aktardı. Görüştüğü parlamenterlere, sözleşmelere ilişkin "*onay tablosunu sundu(ğunu), Türkiye'(nin) aşağı yukarı Liberya ile aynı planda*" (düzeyde) olduğunu ekleyen Viple, bunun "genç nasyonalizm üzerinde bir şaşkınlık ve küçük düşme etkisi doğurduğunu" belirtmekten kendini alıkoyamadı (s. 8-9).

Ne var ki bu duygular, onay konusunda ilk adımın atılmasında etkili olamadı. Milletler Cemiyeti Genel Kurul çalışmalarının uzaması nedeniyle Genevre'de kalan Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey yerine Hükümetin sunduğu akşam

yemeğine ve resepsiyona Başkanlık eden Şükrü Kaya da, İstanbul'dan Ankara'ya dönünce, eksik delegasyon ve onay tablosu konusundaki durumu unutmamalı ki, izleyen yıllarda, tek bir onay dışında, ne bir gelişme oldu, ne de sözleşmelerin onaylanması için yetkili makama *sunulması* yükümlülüğü yerine getirildi...

Sözleşmelerin onaylanması konusıyla doğrudan ve/yada dolaylı biçimde ilgili yazışmalar arasında, örneğin Hariciye Vekili'nin ILO Direktörü'ne gönderdiği **14 Kasım 1934** tarihli mektup da vardır. Tevfik Rüştü Bey bu mektubunda, hazırlanan tasarımın, “Uluslararası Çalışma Konferansı'nın çeşitli toplantılarında kabul edilen *sözleşmelerdeki ilkelerden esinlendiğini*” bildirmişti.

Yine, Weigert de, Mesai Müşaviri olarak Ankara'da İş Dairesi'nde çalıştığı sırada Maurette'e gönderdiği **20 Mayıs 1935** tarihli mektupta; “Osman'ın Ankara'da bulunmasının, “... *özellikle sözleşmelerin onaylanmasını hazırladığını*” (hızlandırdığını)” belirtmişti. Ne var ki uygulama, Osman'ın bir iki sözleşmenin onaylanması konusunda yaptığı önerinin bile göz önüne alınmaması nedeniyle, gerçekleşmeyen bu saptama yada görüşü yalanladı.

E. J. Phelan, tasarı olarak Meclis'te bulunan İş Kanunu'nun kabul edilmesine iki aydan az bir süre kaldığı sırada gönderdiği **18 Nisan 1936** tarihli mektubunda, *TBMM'ye sunulan yasa tasarısının kabul edilmesinden sonra Cumhuriyet Hükümeti'nin Uluslararası Çalışma Konferansı'nın kabul ettiği birçok sözleşmeyi onaylayacağı* bilgisini veren Hariciye Vekili'ne teşekkür etmişti.

Ve Hariciye Vekili, İş Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra, 1937 başlarında Direktör Butler'a gönderdiği bir telgrafla, dört yıldan beri zaman zaman söz edilen onay düşüncesine nokta koyarak, “ilk onay” a ilişkin hükümet kararını resmen Örgüt'e iletmişti.

- 8 -

(.....)

Hors séances et dans les réceptions officielles, je me suis occupé des relations du R.I.T. avec nos amis turcs. Je me suis naturellement entretenu avec la plupart des parlementaires turcs présents : il y en avait une cinquantaine

- 9 -

Pas d'hostilité préconçue. Mais presque tous ignorent tout de nos affaires ; et c'est sans doute la première fois qu'on leur en parle. Notre tableau des ratifications, que j'ai présenté à un certain nombre d'entre eux, et où la Turquie figure à peu près sur le même plan que le Libéria, a provoqué sur leur jeune Nationalisme un effet de stupeur et d'humiliation qui, pour peu que nous continuions notre effort, aura des suites

Durant les trois journées où il séjourne à Stamboul, j'ai surtout passé de longues heures avec Chakry Kaya Bey, le Ministre de l'Intérieur, confiant de Mustafa Kemal, grand observateur de la République Turque à notre Conférence internationale du Travail et que j'avais connu à Paris avant même sa venue à Genève. En l'absence de Tevfik Rüschü Bey, Ministre des Affaires Étrangères, retenu à Genève par la prolongation des travaux de l'Assemblée, c'est lui qui précède le dîner et les discussions officielles offerts par le Gouvernement turc à la Conférence Interparlementaire. Chakry Kaya Bey a multiplié les prières et les vœux de la part de son loyement et metant à sa disposition un grand véhicule automobile pendant toute la durée du séjour à Stamboul.

J'ai d'abord entretenu Chakry Kaya Bey de la délégation turque à nos Conférences. Il ignorait encore que cette délégation fût incomplète. Personne ne l'avait encore informé de l'absence de Adnan patronal et de Adnan ouvrier, ni du fait que la délégation turque ne comptait, cette année, qu'un seul délégué gouvernemental.

Il m'a déclaré que le Gouvernement turc s'efforceraient d'assumer à l'avenir toutes les obligations du Traité tant et la bonne volonté est certaine, on se trouve en présence de deux difficultés : l'absence à Adnan, au Ministère de l'Économie Nationale de tout personnel aussi peu informé que ce soit des questions R.I.T. et les suivant au jour le jour ; l'insécurité actuelle, en Turquie, d'opérations complémentaires patronales sérieuses. Des renseignements complémentaires nous ont été fournis, il résulte que le développement de nos applications ouvrières. Fait curieux : Si la collaboration intime de la Turquie avec le monde socialiste est l'article premier de la politique extérieure turque, la méfiance et la classe contre sont d'abord communiée est aussi l'article premier de la politique intérieure turque.

Il est évident que le gros effort d'industrialisation de la Turquie nouvelle aura pour conséquence ordinaire la création rapide de véritables organisations professionnelles vivantes. Nous rencontrerons, en attendant, quelques difficultés, pour obtenir la désignation d'un délégué ouvrier. Mais si nous intervenons à temps, le Gouvernement s'efforcera de nommer une délégation complète.

Autre question discutée avec Chakry Kaya Bey : les ratifications de conventions. J'ai vu les ratifications de conventions de la Turquie sur le tableau officiellement fragment de nos ratifications. Ici aussi s'est montré stupéfait de l'absence de toute ratification. Je n'ai pas manqué de lui rappeler que la Turquie, membre de la Société des Nations, avait dû être brillamment élue au Conseil de la S.N.T. - et que "noblesse oblige" ! Il m'a déclaré que cette situation regrettable était due au fait que le Conseil de la S.N.T. n'a pas encore eu le temps de changer, et qui

2. Onay Kararı ve Resmî İşlemler

Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üye olmasını izleyen yıllarda gündeme getirilen ve yer yer, örtük bir anlatımla söz edilen onay düşüncesini gerçekleştirme yolunda ilk uluslararası resmî yazışma, Hariciye Vekili'nin **15 Ocak 1937** tarihli Fransızca telgrafıdır. Telgraf, 45 sayılı sözleşmenin “tasdikine dair kanun lâyhasının” TBMM'ye gönderilmesinden on gün sonra çekildi (TBMM, 1937, S. Sayısı: 188: 1).

Tevfik Rüştü Bey, 5 Ocak 1936 tarihli mektuba yanıt olmak üzere ILO Direktörü'ne gönderdiği anlaşılacak şekilde telgrafta, 45 sayılı “Yeraltı İşleri (Kadınlar) Sözleşmesi'nin onaylanmak üzere TBMM'ye sunulduğunu bildirdi:

RADIOGRAMM-RADIOGRAMME	
+ 742 SSS ANKARA 12 36/35 15/1 1330ANMA İRADIHOŞİSSE	
Envanter - Aylık 15 JAN 1937 "VIA RADIOSUISSE" 16 JAN 1937	
No 1834 Mektup No 1000 Mektup No 2000 Mektup No 3000 Mektup No 4000 Mektup No 5000 Mektup No 6000 Mektup No 7000 Mektup No 8000 Mektup No 9000 Mektup No 10000 Mektup No 11000 Mektup No 12000 Mektup No 13000 Mektup No 14000 Mektup No 15000 Mektup No 16000 Mektup No 17000 Mektup No 18000 Mektup No 19000 Mektup No 20000	INTERLAB Bureau International du TRAVAIL rue de la Saussaure 114 Genève
Reponse par poste le dimanche, après le mercredi SSS + ETAT ArmahelTERLAR GENEVE	
= REPOSE LETTRE 5-10-53% PROJETS CONVENTION ET RECOMMANDATION ADOPTEES A 19 E SESSION CONFERENCE TRAVAIL SONT SOUTENUES GRANDE ASSEMBLEE NATIONALE AVEC PRIERE RATIFIER CONVENTION CONCERNANT EMPLOI FEMMES TRAVAUX SOUS TERRAINS MINES TOUTES CATEGORIES = RUSTU ARAS + Copy in 15/1/1937/1/66	

“Konferans’ın 19. Toplantısında kabul edilen sözleşme tasarıları ve tavsiye, Büyük Millet Meclisi’ne sunuldu. Kadınların yeraltı işlerinde ve tüm kategorilerdeki madenlerde çalıştırılmasıyla ilgili sözleşme, **onaylanması ricasıyla** (sunuldu)” (ILO-AR, D 619/2010/66/1).

Açıkça görüldüğü gibi telgrafta, 19. Konferans’ta kabul edilen beş sözleşmeden yalnızca 45 sayılı sözleşmenin TBMM’ye sunulmasında “onaylanmasının rica edildiği” belirtildi. Bunun anlamı, 45 sayılı sözleşmeyi onaya yetkili makama sunma yükümlülüğünün, onaya yönelik olarak yerine getirilmiş, yani gerektirdiği yasal işlemlerin yapılmış olmasıdır. Doğal olarak, telgrafla iletilen bilgide, bu amaçla hazırlanan herhangi bir kanun tasarısından söz edilmesi beklenemez. Diğer dört sözleşme ise, “onay ricası” olmaksızın TBMM’ye sunuldu.

1937 Konferans toplantısıyla eşzamanlı sonuçlanan onaya ilişkin yasal girişimlerin 15 Ocak tarihli telgraftan önceki ilk adımı, 1936 sonlarına doğru İcra Vekilleri Heyeti’nin aldığı kararla atılmıştı. Başvekil İ. İnönü’nün Büyük Millet Meclisi Yüksek Reislığı’na gönderdiği “**5 Kan. San. (Ocak) 1937**” tarihli ve 382 sayılı yazısından anlaşılacağına göre, sözleşmenin onaylanmasına yönelik yasal işlemler 1936’nın son günlerinde başlamıştı:

“Cenevrede Milletler arası iş teşkilatı konferansının 19 uncu inikadında kabul edilen yeraltı işleri mukavelesinin *tasdiki hakkında* Hariciye Vekilliğince hazırlanan ve İcra Vekilleri Heyetince **29/12/1936** tarihinde Yüksek Meclise arzı kararlaştırılan kanun lâyhası esbabı mucibesile birlikte sunulmuştur” (TBMM-AR; 1937, S. Sayısı: 188).

“İktisat” değil “Hariciye” Vekâleti’nin hazırladığı belirtilen onaya ilişkin yasa tasarısı, hükümetin TBMM’ye sunma kararından bir hafta kadar sonra Meclis Başkanlığı’na gönderildi. Kabul edilmesi ise, ancak 3 Haziran’da başlayan 1937 Konferansı oturumlarının sürdüğü günlerde gerçekleşti. Böylece Türkiye, üyeliğinin dördüncü yılında ilk sözleşme onayını gerçekleştirmiş devlet olarak 19. Konferans’a katılmak istedi, ama yine eksik delegasyonla!

ILO Direktör Yardımcısı Phelan’ın **22 Ocak 1937**’de Daimi Delege’den Hariciye Vekili’ne gönderilmesini istediği mektupta; 15 Ocak tarihli telgrafi aldığı, sözleşmelerden birinin onaylanması önerisiyle BMM’ye sunulmuş olmasına sevindiğini, bu önlemi ILO yayınlarında –yetişmesi durumunda Direktör’ün yıllık raporunda– duyuracağını ve ayrıca Yönetim Konseyi’nin bilgisine sunacağını belirterek şöyle sürdürdü:

“Umuyorum ki Parlamento, onay önerisine ilişkin kararını kısa sürede verecektir. *Konferans’ın 3 Haziran 1937’de başlayacak 23. Oturumuna, Türkiye Cumhuriyeti’nin bir uluslararası çalışma sözleşmesinin ilk onayını duyurmaktan özel bir zevk alacağım.* Bunu ülkenizin Uluslararası Çalışma Örgütü’nün eseri hakkında gösterdiği sempatinin ve getirdiği (katkıda bulunduğu) etkin işbirliğinin bir kanıtı olarak duyuracağım. Bu onayın Milletler Cemiyeti Sekreteryası’na oldukça erken bildirilmesi durumunda, Konferans’a sunulacak ve 15 Mart 1937’de karar verilecek olan raporda da bu onaydan söz edeceğimi eklerim.”

Hariciye Vekili adına Genel Sekreter Yardımcısının (Nebil Batı) imzaladığı **15 Şubat 1937** tarihli ve 3172/123 sayılı mektupta; 28.XII.1936 tarih ve D.600-2200-0-23 sayılı, “Türkiye’nin çalışma sözleşme ve tavsiyeleri karşısındaki durumu” ile ilgili mektubun alındığı bildirildi. **15.1.1937** tarihli telgrafla, UÇK’nin 19. toplantısında (1935’te) kabul edilen sözleşme tasarıları ile tavsiyenin, (bunlar arasında bulunan) *yeraltı işleri (kadınlar) ile ilgili 45 sayılı sözleşmenin onaylanması ricasıyla TBMM’ye sunulduğu* konusunda ILO’ya bilgi verildiği yinelenildi.

Dolayısıyla da, raporun 25-27. ve 50. sayfalarında yer alan Türkiye ile ilgili bilgilerin bu yönde değiştirilmesi (düzeltmesi) rica edildi.

II. BAZI SÖZLEŞMELERİ ONAYLAMAMA VE 45 SAYILI SÖZLEŞMEYİ ONAYLAMA GEREKÇELERİ

1935 Konferansı’nda kabul edilen beş sözleşme ile tavsiyenin birlikte yetkili makama sunulmuş olması, gelecek yıllarda izlenecek onay politikasının (Gülmez, 1991: 111) resmî gerekçelerinin, bu sözleşmelerden 45 sayılı sözleşmeye katılmayla gerçekleşen ilk onay aşamasında anlaşılmasına olanak verir nite-

liktedir. Başka bir anlatımla, 45 sayılı sözleşmenin onay gerekçeleri, bundan böyle izlenecek resmî onay politikasının kapısını araladı.

İki temel kümede topladığım onay gerekçelerine, yalnızca uluslararası çalışma sözleşmelerinde değil Birleşmiş Milletler ile Avrupa Konseyi'nin kabul ettiği insan hakları sözleşmelerinde de rastlandığını belirtmek isterim (Gülmez, 1991: 118-121).

1. Genel Olarak

Hükümet gerekçesinde, önce kabul edilen ve bazı üye devletlerce onaylanan uluslararası çalışma sözleşme ve tavsiyeleriyle düzenlenen konularla ilgili yasalarımızın bulunmadığı, mektuplarda kabul edilmesine değin onayların ertelendiğinin belirtildiği İş Kanunu'nun bu boşluğu doldurduğu şöyle anımsatıldı:

“Azasından bulunduğumuz Milletler cemiyeti İş Bürosunun (Örgütü'nün) delâletile şimdye kadar muhtelif tarihlerde toplanan iş konferanslarından bir çok mukavele ve tavsiyeler tesbit ve bunların aza Devletlerce tetkik ve icabında kabul edildiği malumdur. Bu işleri sevk ve tanzim edecek mahiyette *elde bu güne kadar bir kanunumuz mevcut değildir. Bu boşluk ahiren meriyete giren iş kanunile doldurulmuş oluyor.*”

İlk onay için neden beklenildiğini de ortaya koyan bu saptamanın hemen ardından, genel bir anlatımla resmî onay gerekçelerinden birine değinildi. Uluslararası Çalışma Konferansı'nın kabul ettiği “içtimaî ve insanî hareketler” olarak tanımlanan belgeler hakkında kararlar alınmasının, yani ilke olarak “üye devlet” sıfatıyla onlara katılmanın, daha açık anlatımla sözleşmeleri onaylamanın zorunlu olduğu vurgulandı:

“Binaenaleyh bundan böyle diğer Hüku(ü)metler gibi bahse mevzu konferanslarca hazırlanan vesaik hakkında bizce de peyderpey kararlar ittihazı ile *beynelmilel bu nevi içtimaî ve insanî hareketlere iltihak zaruri* bir mahiyet almıştır.”

Konferans'ın kabul ettiği sözleşmelere katılmanın “uluslararası içtimaî ve insanî hareketlere katılma” anlamına geldiğini belirtmekle yetinen 45 sayılı sözleşmenin onaylanmasına ilişkin bu açıklama, uygunluk ve/yada aykırılık yönlerinden herhangi bir açıklık içermemektedir. Dolayısıyla da, ilk onay aşamasında, onay politikasının özelliklerini ve dayandığı gerekçeleri saptayabilmek açısından yeterli değildir. Bu nedenle, onay politikasının ilk yılında benimsenen ve aslında belirtilen sosyal ve insancıl hareketlere katılmakla sınırlı olmayan resmî gerekçeleri saptayabilmek için, onaylanması kararlaştırılan 45 sayılı sözleşmenin yanı sıra, 1935 Konferansı'nda kabul edilen beş sözleşmeden onaylanması düşünül-

meyen –telgrafta da yalnızca BMM’ye *sunulduğu* belirtilen– dördü için yapılan açıklamalara, deyim yerindeyse “negatif gerekçeler”e de göz atmak gerekiyor.

2. Bazı Sözleşmeleri Onaylamama Gerekçeleri

Gerekçede önce, Milletler Cemiyeti’nin, her Konferans sonrasında olduğu gibi 1935 Konferansı’nda kabul edilen 45-49 sayılı sözleşmeler ile 45 sayılı tavsiye için de bunlara “iltihak” edilip edilmeyeceğini sorduğu anımsatıldı. İlgili makamlarla da anlaşmaya varılarak, yalnızca 19. Konferans’ta kabul edilen bu beş sözleşme ve bir tavsiye için ulaşılan sonuçlar belirtildi. Sözleşmelerden üçü için ulaşılan olumsuz sonuç, genel bir anlatımla sanayinin ve çalışma yaşamının gelişmekte olduğu gerekçesine dayandırıldı:

“Bunlardan üçü yeni (yani) maden kömürü ocaklarında çalışma müddetini tahdid eden mukavele projesile, maluliyet, ihtiyarlık ve ölüm sigortalarından doğan hakların muhafazası için Milletler arası bir rejim kurulmasına ait mukavele projesi ve şişe fabrikalarında çalışma saatinin azaltılmasına ait mukavele projesi muhteviyatı, **henüz inkişaf etmekte olan sanayi ve iş hayatımızın ihtiyaçlarına uygun görülememekle beraber ileride müşahede edilecek zaruretlere göre itibar nazarina alınması muvafık mütaleâ kılınmıştır.**”

Bu gerekçenin açıkça söylenmemekle birlikte özünde yatan düşünce, söz konusu üç sözleşmenin İş Kanunu’na aykırı ve kuşkusuz daha geri değil daha *ileri* kurallar içermekte olması, bunu da sanayinin kaldıramamasıdır.

Genç işsizliğiyle ilgili tavsiye için, Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası’ndaki anlatımla yasal yada başka nitelikte önlemler alınmasına gerek görülmemesi, ülkede işsiz genç bulunmadığı ve önlem almanın da zamansız olacağı gerekçesine dayandırıldı:

“Tavsiye mahiyetinde olan bir diğeri işsiz gençlere ait bulunduğu cihetle, **memlekette böyle bir kütle mevcud bulunmadığına nazaran** bunların ihtiyaçlarını derpiş eder bir teahhüde girmek kezalik henüz **mevsimsiz** olacaktır.”

Beş sözleşmeden haftada 40 saat ilkesi öngören 47 sayılı sözleşmenin onaylanmasının doğrudan reddedilmesinin gerekçesinde de, İş Kanunu’yla uyumlu düzenlemeler içerip içermemesinden söz edilmedi. İş Kanunu’nun bu sözleşmeye aykırılığı açık olmasına karşın, bu düzenlemenin ancak işçi hareketinin ileri düzeylere ulaştığı ülkeler için geçerli olabileceği ileri sürüldü:

“Bir diğeri ise, daha **ancak amele hareketi ileri safhalara girmiş olan memleketlerce** kabul edilebilecek tarzda mesai zamanını ziyadesile kısaltmakta olduğundan bunun doğrudan doğruya reddi münasip addolunmaktadır.”

Aslında, 47 sayılı sözleşmenin onaylanmasının “doğrudan” reddedilmesinin nedeni, iş süresinin daha da kısaltılması yükümlülüğü getirecek olmasıdır. Bunun anlamı, açıkça belirtilmemiş olmakla birlikte, haftalık iş süresini 48 saat olarak belirleyen İş Kanunu ile sözleşme arasında aykırılık bulunmasıdır. Bu sözcük kullanılmamış olsa da, 47 sayılı sözleşme ile yürürlükteki millî mevzuat arasında, yıllar içinde birçok sözleşmenin onaylanmasında usanmaksızın yinelenen ve özünde aynı anlama gelen “ahenk”, “mutabakat”, “uyum” ve “uygunluk” bulunmadığı, dolaylı olarak belirtildi.

Kaldı ki, 45 sayılı sözleşmenin hükümet gerekçesinde de bu yaklaşım, çelişki değil uygunluk bulunduğunu anlatan “tearuz” ve “tevafuk” sözcükleriyle anlatıldı.

45 sayılı sözleşme dışındaki dört sözleşmenin hiçbiri, hiçbir zaman, Türkiye'nin onayladığı sözleşmeler listesine giremedi.

3. 45 Sayılı Sözleşmeyi Onaylama Gerekçeleri

Böylece, 1935 Konferansı'nda kabul edilen beş sözleşmeden geriye yalnızca 45 sayılı olanı kaldı.

Her tür madende kadınların yeraltı işlerinde çalıştırılmasını yasaklayan sözleşmenin onaylanmasında bir “beis” (engel, sakınca) bulunmaması, bundan böyle resmî onay politikasının yinelenerek gelenekselleştireceği bir gerekçe oldu. Ve, sözleşmenin onaylanmasını öngören bir yasa tasarısı, soyut sosyal ve insancıl hareketlere katılmanın yanı sıra, onay politikasının temel çizgilerini içeren bir yaklaşım ve anlatımla, onaya yetkili makama sunma yükümlülüğünün yerine getirilmesiyle eşzamanlı olarak TBMM'ye sunuldu:

“Bahse mevzu 19 ncu konferans mukarreratından yalnız her nevi maden ocaklarında yer altı işlerinde kadınların çalıştırılmasına ait mukavele projesi *memleketin bünyesine uygun* geldiği cihetle (s. 1) buna iltihak etmekte bir beis tasavvur edilmemekte ve hatta yukarıda arz ve ifade kılınan mülahazalar dairesinde *beynelmîlel hareketlere iştirak* noktai nazarından faydeli mütalea edilmektedir.

Mesele millî mevzuatımız bakımından tetkik edilmek lazım geldikte bu mukavelenamenin kabulü halinde *kanunlarımızda bir tearuz vücud bulması şöyle dursun* bilakis 49 ncu maddesile gerek maden ocaklarında ve gerek diğer işlerde yer ve su altında kız ve kadınların çalıştırılmamasını natık bulunan (söyleyen) *iş kanunumuz*, mukavelenin kız ve kadınların yalnız maden ocaklarında yer altında çalıştırılmasını meneden hükümlerine nazaran *daha müsaid ve daha şumullü* bir mahiyeti haizdir.

Bu mülahazalara mebnidir ki bitişik kanun layihası ihzar ve tanzim kılınmıştır.”

Özetle dört sözleşmenin, bir yandan sanayinin gelişmekte olması ve öte yandan, açıkça belirtilmemekle birlikte, aslında yürürlükteki kurullarla çatışması ve ekonomik yönden “memleketin bünyesine uygun olmaması” nedenleriyle onaylanması uygun bulunmadı; genel bir dille söz edilen “beynelmilel içtimaî ve insanî hareketlere iltihak” düşünülmedi.

Bu düşünce ve gerekçelerin söz konusu olmadığı tek sözleşme, yürürlükteki kurullara aykırı olmayan, hatta bazı yönlerden daha uygun ve kapsamlı olan 45 sayılı sözleşmedir.

Hariciye Encümeni, 45 sayılı sözleşmenin onaylanması konusundaki 21.IV.1937 tarihli mazbatasında, sözleşme ile İş Kanunu arasında tam uygunluk bulunduğunu belirtti:

“İşbu mukavelede kadınlar lehinde takarrür ettirilen ahkâm iş kanunumuzun 49 uncu maddesinde müttehaz hükümlere **tamamile tevafuk etmektedir.**”

İktisat Encümeni de, 25.V.1937 tarihli mazbatasında, 45 sayılı sözleşmenin yasalarımızla çatışmasından söz etmeksizin, genel gerekçedeki yaklaşım doğrultusunda, sözcüklerden kimilerini yineleyerek ama “uluslararası işbirliği”ni de ekleyerek olumlu görüş bildirdi:

“... iş kanunumuzun 49 uncu maddesinde kadınların korunmasına dair olan hükümlere **tevafuk eylediği** nazarı itibare alınarak ve **Milletlerarası İş Birliğinin** bu gibi içtimaî ve insanî hareketlerine iltihaktaki **manevi fayda** derpiş edilerek mukavenamenin kabulü muvafık görüldü.”

Her iki Komisyon, doğal olarak, onaylanması düşünülmeyen dört sözleşmeye herhangi bir göndermede bulunmadı.

Özetle, onay politikasının “anahtar sözcükleri”, onaylanan ilk sözleşmeye ilişkin yasa tasarısının gerekçelerinde doğrudan, onaylanmayan sözleşmelerden birine ilişkin açıklamada da dolaylı bir anlatımla yer aldı. Bu sözcüklere ve/yada eşanlamlı benzerlerine sonraki onaylarda sıklıkla rastlanacaktır.

4. Onay Kanunu Teklifinde Değişiklik ve Görüşülmesi

Uluslararası sözleşmelerin onaylanması konusu, “devletlerle mukavele, muahede ... akdi”nden söz eden yürürlükteki 1924 Anayasası’nda özel ve ayrıntılı bir düzenlemeye konu olmamıştı. 1924 Anayasası, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün kuruluşunun dördüncü yılında bulunduğu bir sırada kabul edilmişti.

Öte yandan, Örgüt’ün bu tarihte kabul ettiği sözleşme ve tavsiye sayıları, sırasıyla 16 ve 21 idi. Türkiye de, Milletler Cemiyeti’ne üye olmayı düşünmüyor, “bekle gör” politikası izliyordu...

Bu koşullarda, 1937’de ilk sözleşmenin onaylaması söz konusu olduğunda, onay yasasının 1. maddesi için “Hükümet Teklifi”nde önerilen metinde değişiklik yapılmış olması, bu yetki konusunda bazı duraksamalar bulunduğunu düşündürmektedir.

Gerekçeden anlaşıldığına göre Hariciye Vekilliğince hazırlanan Hükümet Teklifi’nde, sözleşmenin 19. Konferans’ta kabul edildiği anımsatıldıktan sonra, kanımca doğru bir yaklaşım ve anlatımla, “... ‘Yeraltı işleri mukavelesi (kadınlar), 1935’ isimli mukavele **tasdik olunmuştur**” denilmiştir.

3229 sayılı yasa ise, İktisad Encümeni’nin yaptığı değişiklikle, Konferans’ın kabul ettiği sözleşmeyi BMM’nin de kabul ettiğini (!) yineleyen ve hükümete “iltihak” izni veren bir anlatımla şöyle kabul edildi:

“Cenevrede Milletlerarası İş Teşkilatı Umumi Konferansı tarafından *kabul olunan* maden ocaklarında yeraltı işlerinde kadınların çalıştırılmaması hakkında olup (yeraltı işleri mukavelesi “kadınlar”, 1935) adı verilen mukavelename *kabul olunmuş* ve bu mukaveleye **iltihak için Hükümete mezuniyet verilmiştir** ” (m. 1).

Böylece Meclis, 1924 Anayasası’nın Türkiye Büyük Millet Meclisi için “biz-zat kendi ifa eder” dediği (m. 26) bir yetki konusunda, önce yetkisi varmış gibi, bu uluslararası sözleşmeyi “kabul ettiğini” belirtmiştir. Sonra da, Anayasa’da geçmeyen bir terim kullanılarak, yetkisini anlatan “tasdik” yerine aslında “tasdik” ile eş anlamlı olan “mukaveleye iltihak”tan söz etmiştir. Dolayısıyla da, “tasdik” etmediği sözleşmeye katılmak (iltihak) için “hükümete mezuniyet”, yani “yetki” vermiştir. Oysa Anayasa’ya göre, Hükümet Teklifi’nde olduğu gibi, yasama işleminin “tasdik olunmuştur” denilerek noktalanması gerekirdi. “Tasdik” işleminden sonra, hükümet için sözleşmeye katılmama gibi ne bir seçenek, ne de bir “mezuniyet” söz konusudur.²

Sonuç olarak yasa teklifi, BMM’nin 2 Haziran 1937’deki 70. birleşiminde ele alındı. Tümü üzerinde görüş bildirilmedi. 9 Hazirandaki 73. birleşimde de, maddeleri üzerinde görüş bildiren olmadı ve teklifin belirttiğim anlatımla kabul edilmesiyle, 45 sayılı sözleşme onaylandı.

² Belirteyim ki bu değişiklik, yanıt verilmesini gerektiren bazı soruları akla getirmektedir:

Hükümete “mezuniyet” vermek, sözleşmeye katılmamanın, yani onaylamanın hükümetin takdirine bırakılmış olması anlamına gelir mi? Hükümetin bu yetkiyi kullanmak istememesi söz konusu olabilir mi? Olursa, bu durum Anayasa ile bağdaşır mı?

Hükümetin sözleşmeye katılma yetkisini kullanmaması, TBMM’nin anayasal yetkisini kullanarak “kabul” ettiği, yani aslında “tasdik” ettiği, onaylayarak taraf olduğu sözleşmeye katılmamak, dolayısıyla Anayasa’ya aykırı davranmak değil midir?

Öte yandan, hükümet(ler)in, yasada öngörüldüğü gibi bu yetkiyi kullanıp kullanmadığı, kullandıysa ne zaman ve hangi işlemlerle kullandığı, araştırılması ve tartışılması gereken konulardandır.

III. ONAY SONRASI İŞLEMLER

Sözleşmenin onaylanmasını izleyen işlemlerin ve onayla üstlenilen yükümlülüklerin ilki, onayın Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliği'ne bildirilmesiydi. Bu, onayın uluslararası hukuk alanında yükümlülük doğurması için yerine getirilmesi zorunlu bir işlemdi. Ve, sözleşmenin onaylandığının bir yazıyla bildirilmesinden ibaret bir "formalite" olan bu işlem, "tasdik" yasasının yayınlandığı 23 Haziran 1937'i izleyen günlerde yada aylarda yapılabilirdi.

Ne var ki bu yoldaki ilk anımsatma, daha doğrusu uyarı, altı ay geçmiş olmasına karşın onayın Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliği'ne bildirilmemiş olması nedeniyle, ILO'dan geldi.

1. Onayın Milletler Cemiyeti'ne Bildirilmesi Uyarısı

Onay yasasının yayınlandığını öğrenen ILO Direktör Yardımcısı, Milletler Cemiyeti ve Uluslararası Çalışma Örgütü nezdinde Türkiye Cumhuriyeti Daimi Delegesi *Necmeddin Sadak*'a gönderdiği **27 Aralık 1937** tarihli mektubunda, onay işlemleriyle ilgili Örgüt Anayasası'ndaki yükümlülükleri anımsatmak zorunda kaldı (ILO-AR, D 619/2010/66/1).

Aslında bu anımsatma, "nazik" bir uyarı idi. Mektupta, kaynağı da gösterilerek öğrenildiği belirtilen onayın Versay Antlaşması'nda öngörüldüğü gibi MC Genel Sekreterliği'ne bildirilme işleminin yaklaşık üç aylık bir süre içinde yerine getirilmesi durumunda, ILO Direktörü'nün yıllık raporu yoluyla uluslararası kamuoyuna da duyurulacağı, şöyle anlatıldı:

"UÇK'nin 1935'teki 19. toplantısında kabul edilen kadınların her tür madende yeraltı işlerinde istihdamıyla ilgili sözleşmenin 23 Haziran 1937 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanan 15 Haziran 1937 tarihli yasayla onaylanmasına izin verildiğini öğrendim.

Hükümetin bu onayı, *Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası*'na (m. 19/7; VB, m. 405/7) uygun olarak, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliği'ne bildirebilecek durumda olmasını öğrendiğime sevindim.

Ofis'in, ülkenizin bu ilk onayına gösterdiği ilgiyi (bağladığı önemi) belirtmek isterim. Özellikle, eğer uygun zamanda bildirilirse, bu onayı, 15 Mart 1938'de kesinleşecek olan Direktör raporu yoluyla, UÇK'nin gelecek toplantısında duyurmaktan mutlu olacağım.

Bu onayın MC Genel Sekreterliği'ne olabildiğince yakın bir süre içinde bildirilmesini dikkatinize sunarım."

Ne var ki bu anımsatmaya uyulmadı. Uyulmadığı da, ILO Direktörü'nün yıllık raporlarından anlaşılıyor. Çünkü Türkiye'nin, 45 sayılı sözleşmenin onaylan-

diği bilgisini bu mektuba karşın MC Genel Sekreterliği'ne belirtilen tarihe değin iletmemiş olması nedeniyle, 45 sayılı sözleşmenin onaylandığı, Direktör'ün 1938 Konferansı'na değil 1939 Konferansı'na sunduğu yıllık raporunda duyurabildi. Ve bu duyuruda, 15 Mart 1938 ile 15 Mart 1939 arasında gerçekleşen toplam 57 yeni onaydan 1'inin Türkiye'den geldiği belirtildi (BIT, 1939a: 92).

2. Onayın Milletler Cemiyeti'ne Bildirilmesi

45 sayılı sözleşmenin onaylandığını, Milletler Cemiyeti nezdinde Türkiye Daimi Delegasyonu'ndan Maslahatgüzar *Nedim V. İlkin*, **20 Nisan 1938** tarihli ve 209/53/S.10 sayılı mektupla, MC Genel Sekreteri *Joseph Avenol*'a bildirildi.

MC Genel Sekreteri adına Sekreterlik Hukuk Danışmanı, ILO Direktörü'ne yazdığı **22 Nisan 1938** tarihli ve 3B/20856/18906 sayılı mektupla, onayın tescil edildiğini bildirdi. Türkiye Daimi Delegasyonu Maslahatgüzarı'nın, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin, Örgüt Anayasası'na (m. 19/7) uygun olarak 45 sayılı sözleşmenin onaylandığını kendisine bildirdiğini belirterek, tescil işleminin yapıldığını şöyle anlattı:

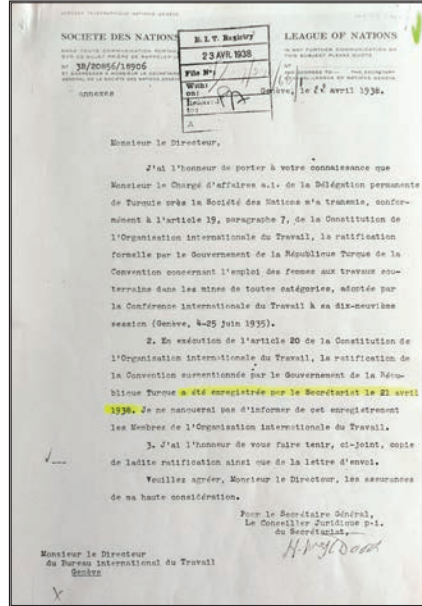
“Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası'nın 20. maddesi gereğince, anılan sözleşmenin Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nce onaylanması, **Sekreterlikçe 21 Nisan 1938 tarihinde tescil edildi**. Bu tescil konusunda, Uluslararası Çalışma Örgütü üyelerini bilgilendirmekten geri kalmayacağım.

Ekte, bu onayın örneğini ve gönderilen mektubu sunuyorum.”

21 Nisan 1938, 45 sayılı sözleşme için Türkiye'nin onaydan doğan yükümlülüklerinin uluslararası hukuk alanında başladığı tarihtir.

Maslahatgüzar'ın yukarıda değindiğim mektubu ve onay belgesi, üzerlerindeki mühürden anlaşıldığına göre, ILO'ya ertesi gün 23 Nisan 1938'de ulaştı.

Sonuç olarak, onayı bildirme formalitesinin onay yasaasının yayınlanmasından on ay sonra yerine getirilmesiyle, sözleşmeye ilişkin anayasal denetim sürecinin başlaması on ay geciktirilmiş oldu! İzleyen dönemde, bu amaca yönelik olarak, başka yollara da başvuruldu.

3. Türkiye Reısicümhuru Kemal Atatürk'ün Onay Belgesi

ILO gibi Türkiye'nin de özel bir önem verdiği ilk onay, Kemal Atatürk'ün "Türkiye Reısicümhuru" olarak ve ayrıca Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras'ın imzaladıkları mühürlü belgeyle ILO'ya gönderildi. Protokol Şefi Şevket Kiçeci'nin onadığı ve Fransızca çevirisinin de yapıldığı onay belgesi, **23 Nisan 1938**'de ILO'da kaydedildi.

Türkiye Reısicümhuru K. Atatürk; "Bu vesikalari göreceklelerin cümlesine selâm" başlıklı onay belgesinde; Türkiye Cumhuriyeti'nin, ILO'nun 21 Haziran 1935 tarihinde kabul ettiği "(Yeraltı İşleri Mukavelesi 'Kadınlar' 1935" adını taşıyan beynelmilel vesikaya iltihak etmiş" olduğunu, katılma metninin aşağıda bulunduğunu; sözleşmeye katılmanın (iltihaknamenin) Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilen 9 Haziran 1937 tarihli ve 3229 sayılı yasa kuralları gereğince "tasdik" edildiğini anımsattıktan sonra, **9 Mart 1938** tarihinde (demek ki onay yasasından dokuz ay sonra) imzalayıp mühürlediği "vesika" ile, 45 sayılı sözleşmeye aykırı davranmaksızın uyulacağı sözünü verdi:

- "Mezkûr iltihakname(nin) kabul, tasdik ve teyid edilmiş" olduğunu beyan etti;
- "Sözü geçen iltihakname ahkâmına kabili nakız olmamak üzere riayet edilece(ğini)" vadetti;
- "Bu ifademizi tasdik için işbu vesikalari bilimza Riyaseticümhur mühürü ile mühürleyerek verdik", dedi.

4. Tescil Sonrası Yazışmalar

ILO Direktör Yardımcısı Phelan, MC Genel Sekreteri'ne gönderdiği **5 Mayıs 1938** tarihli mektubuyla, MC Genel Sekreteri'nin, Türkiye'nin Yeraltı İşleri (Kadınlar) konusundaki 45 sayılı ve 1935 tarihli sözleşmeye ilişkin onayının **21 Nisan 1938'de tescil edildiğini** bildiren 22 Nisan 1938 tarihli (ve 3 B/29856/18906 sayılı) mektubunu aldığı ve teşekkür ettiğini bildirdi (ILO-AR, D 619/2010/66/1).

21 Nisan, sözleşmenin uluslararası hukuk alanında yürürlüğe giriş ve aynı zamanda ilk ayrıntılı hükümet raporunun gönderilmesi öngörülen olağan ve olağanüstü sürelerinin başlangıç tarihidir.

Hariciye Vekâleti Genel Sekreter Yardımcısı, ILO Direktörü'ne gönderdiği **23 Mayıs 1938** tarihli mektupla, *14 Aralık 1937 tarihli mektuba yanıt* verdi. UÇK'nin gelecek toplantısına sunulacak sözleşme ve tavsiyelere ilişkin tabloların provasının incelenmesiyle ilgili mektuba³ yanıt olmak üzere, tablolarda yer

³ Bu mektubun eki şu: Annexe à la lettre D 600/2200/0/25, 1er décembre 1938, BIT, *Situation de la Turquie à l'égard des conventions non encore ratifiées.*"

Kemal Atatürk

Türkiye Reisicümhuru

Bu Vesikalara
görecelerin cümlesine Selâm:

TÜRKİYE CUMHURİYETİ, MİLLETLER ARASI İŞ BÜROSU
İDARE MECLİSİ TARAFINDAN CENEVRE'DE, BİN DOKUZ YÜZ
OTUZ BEŞ SENESİ HAZİRAN AYININ YİRMİ BİR TARİHİNDE
(YERALTI İŞLERİ MUKAVELESİ «KADINLAR» 1935) ADINI TAŞI-
YAN BEYNELMİLEL VESİKAYA İLTİHAK ETMİŞTİR.

İŞBU İLTİHAKNAME METNİ BERVEÇHİÂTİDİR:

RE36-66-4-1938-45-1

MANZURUMUZ OLUP TEDKİKİMİZDEN GEÇEN SALİFÜLBE-
YAN İLTİHAKNAME BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TARAFINDAN
KABUL EDİLEN 9 HAZİRAN 1937 TARİH VE 3229 NUMARALI
KANUN AHKAMI MUCİBİNCE TASDİK ETTİK VE EDİYORUZ.

BEYAN EDİYORUZ Kİ MEZKÜR İLTİHAKNAME KABUL,
TASDİK VE TEYİD EDİLMİŞDİR.

VADEDİYORUZKİ, SÖZÜ GEÇEN İLTİHAKNAME AHKAMINA
KABİLİ NAKİZ OLMAMAK ÜZERE RİAYET EDİLECEKTİR.

BU İFADEMİZİ TASDİK İÇİN İŞBU VESİKALARI BİLİMZA
RİYASETİCÜMHUR MÜHÜRÜ İLE MÜHÜRLEYEREK VERDİK.

BİN DOKUZ YÜZ OTUZ SEKİZ SENESİ MART AYININ DOKU-
ZUNCU GÜNÜ ANKARA'DA TANZİM EDİLMİŞTİR.

H. Altıntaş

HARİCIYE VEKİLİ

H. B. Aksoy

alan Türkiye'ye ilişkin bilgilerin doğru olduğunu ve bu konuda iletilecek hiçbir gözlem bulunmadığını bildirdi. Yetkili makamlara sunulan ve sunulmayan sözleşmeleri ve her biri konusunda yapılan işlemleri ayrı ayrı belirtti.

Hariciye Vekâleti'nin Büro'ya gönderdiği **27 Mayıs 1938** tarihli mektupla; ILO Direktörü'nün, UÇK'nin gelecek toplantısına sunulacak sözleşme ve tavsiye provalarının incelenmesine ilişkin 14 Aralık 1937 tarihli mektubuna yanıt olarak, bu tablolarda yer alan Türkiye'ye ilişkin bilgilerin doğru olduğu ve hükümetin hiçbir gözleminin bulunmadığı bildirildi.

5. Türkiye'nin 1938 Sonunda Durumu

Önceki bölümde, ILO'nun hazırladığı 1 Aralık 1938 tarihli liste temelinde (ILO-AR, D 600/2200/0/25),⁴ Türkiye'nin Örgüt üyeliğinin altıncı yılındaki ve 2. Savaş öncesindeki durumuna değinmiştim. Onaylanan ve onaylanmayan sözleşmeler, onaya yönelik olarak süresi içinde yetkili makama (Meclis'e) sunulan ve sunulmayan sözleşmeler ve yetkili makamca alınan ve alınmayan kararlar yönlerinden durumu ortaya koyan bu liste temelinde oluşturduğum Çizelge 3'te de özetleyip değerlendirmiştim.

Özetin özeti şudur: Altı yıldır Örgüt'e üye olan Türkiye, 1919-1938 arasında kabul edilen toplam 63 sözleşmeden yalnızca 1'ini onayladı. 1'ini de, onaya yönelik olarak Meclis'e sundu, ama o da onayla sonuçlanmadı. 49 sözleşme içinse, hükümet Meclis'e sunma yükümlülüğünü yerine getirmedi!

İş Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra da, bilerek, anayasal yükümlülüklerini yerine getirmemeyi sürdürdü.

1 Aralık 1938 tarihli listede, yetkili makamlara sunulmayan sözleşmelere ilişkin olarak, Türkiye'nin Örgüt'e üye olmasını izleyen yıllarda, Hariciye Vekili ve/yada diplomatik görevlilerce ILO'ya gönderilen, yer yer içeriklerine değindiğim için yinelemeyeceğim çeşitli mektup ve telgraflarda yer alan açıklamalar da anımsatıldı.

Yetkili makama, çoğunluğu onaya yönelik olmaksızın sunulduğu anlaşılan sözleşmelere ilişkin olarak bu listede mektuplardan yapılan alıntılarda, her sözleşme için çeşitli tarihlerde verilen "yasak savıcı" şu bilgi ve gerekçeler anımsatıldı:

- Sözleşmelerin "yetkili Daire'ye iletildiği",
- "İş Kanunu'nun sözleşme ve tavsiyelerden esinlendiği",
- "Sanayide işe girme yaşının 12 olarak belirlenmiş olması nedeniyle, 14 yaşın kabul edilmeyeceği",

⁴ Bu listenin 1 Aralık 1933'ten itibaren hazırlanmış önceki tüm metinleri, ILO Arşivi'ndeki şu dosyadadır: D 600/2200/66,7/XI/33.

- “Ekonomik kalkınma nedeniyle iş süresinde indirim düşünülmediği”,
- “Güncel konjonktür nedeniyle sözleşmenin onaylanmasının düşünülmediği”,
- “Sözleşme metinlerinin yararlı amaçlarla ilgili birimlere iletildiği” (s. 2-8).

IV. İLK YILLIK RAPOR VE UZMANLAR KOMİSYONU GÖZLEMLERİ

45 sayılı sözleşmeye ilişkin ilk hükümet raporuyla ilgili işlemler, 2. Dünya Savaşı'nın çıkmak üzere olduğu aylarda başladı. Savaş ortamına girilmesi, olağan koşullarda en geç 21 Nisan 1939'da, olağanüstü koşullarda ise 21 Ekim 1939'da gönderilmesi gereken ilk raporun iletilmesini de, doğal olarak geciktirdi.

2. Savaş da, hükümet raporlarına dayanan denetim sisteminin işlemlerini olanaksız kıldı.

1. İlk Yıllık Raporun İstenmesi

Hariciye Vekâleti Üçüncü Daire Reisliği Şube 1, **26 Temmuz 1939** tarihli ILO mektubunun gereği için bir mektup taslağı hazırladı. Phelan, Hariciye Vekili'ne gönderdiği bu mektupla, hükümetçe gönderilecek yıllık raporlar formlerini iletmiş; sözleşmeye ilişkin ilk yıllık raporda, uygulamaya dönük bilgiler verilmesi, onaylanan sözleşmenin uygulamaya konulması için alınan önlemlerin ILO'ya sunulması gerektiğini anlatmıştı (ILO-AR, D.620/3000/21; TDA)

İktisat Vekâleti için kaleme alınan **8 Ağustos 1939** tarihli ve 45491 umumi, 440 hususi sayılı bu taslak mektupta da açıklandığı ve tüm yıllık raporlara ilişkin yazılarda yinelenildiği gibi, raporda istenen ayrıntılı ve eksiksiz bilgilerin, özellikle uygulamayla ilgili olmasına vurgu yapıldı ve gönderilmesi gereken en son tarih belirtildi:

“Türkiye Cumhuriyetinin iştirak etmiş bulunduğu *‘kadınların yeraltı işlerinde çalıştırılmaları’* hakkındaki mukavelenameye ait *sualler* İdare Meclisince tertip edilerek gönderildiği ve bu suallere, bilhassa mukavele ahkâmının icrası zımında *mevcut millî kanunların fîli tatbikatları hakkında mufassal ve tam malumat verilmesi* ve ilişik olarak takdim kılınan formlürlere müteallik raporların ... tanzimile engeç 31 birinci teşrin (Ekim) 1939 tarihinde Beynelmilel İş bürosuna gönderilmesi iltimas edilmektedir.”

Taslak mektupta, söz konusu raporun “fransızca olarak vaktinde tanzimile 8 nushanın” Hariciye Vekâleti'ne (öncelik verilerek) gönderilmesi rica edildi.

2. Uzmanlar Komisyonu'nun Bilinmeyen İlk Gözlem(ler)i

Öncelikle belirteyim ki, gerek ILO Arşiv dosyalarındaki mektuplarda ve iç yazışma notlarında, gerekse TDA'dan bana iletilen belgeler arasında, yukarıdaki taslak mektup dışında, hükümetin 45 sayılı sözleşmeye ilişkin ilk yıllık raporu gönderip göndermediği, göndermediyse ILO'ca anımsatma yapılıp yapılmadığı vb. konularda herhangi bir bilgi ve/yada belgeye rastlamadım.

Dolayısıyla, sözleşmeye ilişkin ilk ayrıntılı raporun ne zaman gönderildiği, ilk incelemenin ne zaman yapılabildiği ve ilk gözlemin hangi Konferans dönemi için hazırlanan raporda belirtildiği vb. sorulara kısmen de olsa açıklık getirebilmenin tek yolu, Uzmanlar Komisyonu'nun onaylanan sözleşmelere ilişkin yıllık raporlarının 1939'dan başlayarak taranmasıdır. Kuşkusuz, 2. Savaş'ın başladığını ve ILO'nun sınırlı ve kilit bir personelle çalışmalarını sürdürdüğü Okyanus ötesine taşındığını, dolayısıyla denetim işlevini düzenli olarak sürdürme olanağının kalmadığını da unutmamak gerekir.

Bu amaçla, özellikle ve öncelikle, 45 sayılı sözleşmenin onaylanmasının doğurduğu anayasal yükümlülüklerin nasıl ve hangi ölçüde yerine getirildiği konusunda genel bazı saptamalar yapabilmek için, on yıl dolayında bir süreyi kapsayan dönemde yayınlanan Komisyon raporlarını incelemekle yetindim.

Bu arada, bu dönemin Savaş sonrasına ilişkin kesitinde yayınlanmış Uzmanlar Komisyonu raporlarında yer alan 1946'da onayladığımız 14, 34 ve 42 sayılı sözleşmelere ilişkin bilgilere de yer vereceğim. Ancak, ILO Arşivi'nde bulabildiğim belgeler çerçevesinde, bu üç sözleşmeye ilişkin onay işlem ve gerekçeleri ile ilk rapor ve gözlemleri ayrıca ve daha geniş olarak ele alacağım.

a. Raporsuz ve Gözlemsiz 2. Savaş Yılları

Öncelikle belirteyim: Uzmanlar Komisyonu, bu dönemin ilk dört yılını kapsayan 1940-1943 yılları arasında toplanamadı. Bu nedenle de, 45 sayılı sözleşmeyi de kapsamak üzere üye devletlerce onaylanan sözleşmelerden doğan yükümlülüklerin nasıl yerine getirildiğini anlatan hükümet raporlarına ilişkin gözlemlerin yer aldığı yıllık raporlar hazırlanamadı ve dolayısıyla da yayınlanmadı. Daha önemlisi, bu yıllarda, Uzmanlar Komisyonu'nun yıllık raporlarını sunduğu ve onay koşullu denetim sisteminin ikinci aşamasında oluşturduğu üçlü yapılı Konferans Komisyonu ile yer alan Uluslararası Çalışma Konferansı da "olağan" yıllık toplantılarını gerçekleştirmedi.

Uzmanlar Komisyonu, 45 sayılı sözleşmeye ilişkin ilk incelemesini, beklenileceği gibi 2. Savaş sonlarına doğru, 20 Nisan-12 Mayıs 1944 tarihlerinde Filadelfiya'da toplanan 26. Konferans'a sunduğu raporunda yapabildi. Uluslararası Çalışma Konferansı da, 1939'dan beri ilk kez düzenli olarak

Filadelfiya’da toplandı. Komisyon, ekleriyle birlikte toplam olarak yalnızca 44 sayfadan ibaret olan 1944 raporunda, 1919’dan beri kabul edilen sözleşmelerin her birini, onayların tescil tarihleri ile raporların Ekim 1939 ve Eylül 1943 arasında olmak üzere kapsadığı –tescil tarihlerine göre değişen– farklı geçmiş dönemleri liste olarak ayrı ayrı gösterdi.

Komisyon raporunda, 45 sayılı sözleşmeyi onaylayan 21 devleti kapsayan çizelgede, Türkiye’ye ilişkin bilgi olarak yalnızca tescil tarihi (21.4.1938) gösterildi. Gönderilen (yani Komisyonca alınan) yıllık raporların kapsadığı dönemlerin ülkelere göre gösterildiği bölümde ise hiçbir bilgiye yer verilmedi (ILO, 1944: 40). Bunun anlamı, **hükümetin henüz ilk raporu göndermemiş** olmasıdır. Sanyorum ki rapor gönderilmediği için, kapsayacağı geçmiş yılların belirtilmesine gerek görülmedi. Doğal olarak Komisyon da, bu konuda herhangi bir gözlemede bulunmadı.

Toplantısını Montréal’de yapan UK’nin ertesi yıl Paris’te toplanan 27. Konferans’a sunduğu Eylül 1945 tarihli rapor, 1940-1944 arasındaki beş yıla (yani 1939-1940, 1940-1941, 1941-1942, 1942-1943, “1943-1944 dönemlerine) ilişkin hükümet raporlarının özetlerini kapsıyordu (ILO, 1945: 3). UK raporunda, süresi içinde gönderilen (Komisyonca alınan) yıllık raporların kapsadığı dönemlerin ülkelere göre gösterildiği 45 sayılı sözleşmeye ilişkin çizelgede, belirtilen beş dönemden yalnızca “1943-1944” tarihlerine yer verildi (s. 62).

Türk hükümetinin gönderdiği 30 Eylül 1944 tarihli bir mektuba dayanarak da, “*Türkiye’nin bu sözleşmeyi onayladığının bildirilmesi*” ile yetinildi (s. 63). Bu bilginin, Türkiye’nin (hükümetin) belirtilen dönemlerden sonuncusuna ilişkin raporunu 1945’te de sunmadığı anlamına geldiği söylenebilir. Komisyon da, hükümetin salt yanıt vermiş olmak amacıyla gönderdiği, içinde sözleşmeye ve uygulanmasına ilişkin hiçbir bilgiye yer vermediği anlaşılan söz konusu “tek cümlelik rapor (!)” için bir görüş belirtmedi.

b. Ve İlk Rapor

Uzmanlar Komisyonu, 16. toplantısını, 19 Eylül-9 Ekim 1946 tarihlerinde Montréal’de gerçekleştirilen 29. Uluslararası Çalışma Konferansı öncesinde, 8-12 Temmuz 1946 tarihlerinde aynı yerde yaptı. Komisyon’un 1946 raporunda, sözleşmeyi onaylayan üye devletlerce gönderilen (Komisyonca alınan) yıllık raporların kapsadığı dönemlerin ülkelere göre gösterildiği 45 sayılı sözleşmeye ilişkin çizelgeye, “1943-1944” tarihlerinin yanı sıra, bir sonraki rapor dönemine ilişkin 1944-1945 tarihlerinin de eklendiği görülüyor (ILO, 1946: 167).

Üye devletlerde yapılan yasal düzenlemeler kapsamında, 3008 sayılı İş Kanunu ile 45 sayılı sözleşmenin “tasdik” edilmesine ilişkin, yalnızca üç maddeden oluşan, aslında sözleşmenin içeriğine ilişkin bilgi içermemesi nedeniyle “mevzuat” sayılmaması gereken 3229 sayılı ve 15 Haziran 1937 tarihli onay yasası gösterildi (s. 108).

Uzmanlar Komisyonu’nun 1946 raporuna göre hükümet, yürürlükteki mevzuat ve uygulama konusunda “mufassal ve tam” bilgiler içermesi gereken *ilk raporunda*, aşağıdaki açıklamayı yapmakla yetindi:

“Ulusal mevzuatta yapılan “maden” tanımı, sözleşmenin 1. maddesinde verilen tanıma tekabül etmektedir. İş Kanunu’nun 49. maddesi, sözleşmenin 2. maddesi kurallarını uygulamaktadır. İş Kanunu, fikir işçilerini kapsamadığından, kuralları yalnızca sözleşmenin 3. maddesinde belirtilen kişilere uygulanmaktadır. Hükümet, bu maddeye göre istisnalar öngören yönetmelikler çıkarmanın zorunlu olduğunu düşünmemektedir.

Sözleşmenin ve İş Kanunu’nun uygulanması, Çalışma Bakanlığı’nın emrinde çalışan iş müfettişlerinin yardım ettiği bölgesel bürolarıyla güvenceye alınmıştır. Mahkemelerce verilmiş kararlar yoktur. **İş Kanunu ile uyum içinde olan sözleşme kurallarının uygulanması, memnuniyet verici şekilde gözlemlendi.** Herhangi bir kuruluştan alınmış bir şikâyet yada gözlem yoktur” (s. 109).

Bu kısa açıklamadan, ILO’nun yıllık raporların içermesi gereken ayrıntılı ve eksiksiz bilgi ve verileri göstermek üzere hazırladığı formüllerde yer alan soruların her birine birer cümleyle yanıt vermekle yetinildiği anlaşılmaktadır. Komisyon, hükümetin İş Kanunu ile uyumlu olduğunu ve uygulamada hiçbir sorun bulunmadığını belirttiği son derece kısa ve dolayısıyla ilk rapor olarak içermesi gereken ayrıntılı bilgileri kapsamayan raporu konusunda herhangi bir değerlendirme yapmış, yani gözlemlerde bulunmuş değildir. Yapmasına da olanak yoktur, çünkü sunulan resmî bilgilerin yetersizliğinin yanı sıra, hükümet raporu konusunda işçi ve işveren örgütlerinin gözlemlerini içeren raporlar da yoktur elinde.

c. Gecikmeli Rapor ve Tek Cümlelik Gözlem

1947 yıllık toplantısını 24-29 Mart tarihlerinde gerçekleştiren Uzmanlar Komisyonu’nun Cenevre’de toplanan Uluslararası Çalışma Konferansı’na sunduğu 1947 raporunda, 45 sayılı sözleşmeye ilişkin çizelgede, onayın tescil tarihi yinelenildi. Yeni bilgi olarak da, raporun alınma tarihinin “3.2.1947” olduğu belirtildi (ILO, 1947: 118).

Bu tarihten anlaşıldığına göre, hükümet raporu Komisyon toplantısından iki aydan az bir süre önce gönderilmiştir.

Komisyon'un yaptığı tek cümlelik değerlendirme ise, yeni ve ikinci raporun gönderilmediğini ortaya koymaktadır. İlk raporun ilişkin olduğu yılların belirtildiği bu cümle aynen şöyledir:

“*Türk Hükümeti, 1944-1945 raporuna göndermede bulunuyor*”
(s. 119).⁵

d. Gecikmeli Rapor Gönderme Geleniğinin Oluşması

1-10 Nisan 1948 tarihleri arasında toplanan Uzmanlar Komisyonu'nun 1948 raporunda, 45 sayılı sözleşmenin yanı sıra bu tarih itibarıyla onaylanan 14, 34, 42 sayılı sözleşmelerin her birinin onay tescil tarihlerinin de, 1947 raporunda da olduğu gibi, bu sözleşmelere ilişkin çizelgelerin her birinde ayrı ayrı verilmesi sürdürüldü (ILO, 1948a: 66, 139, 153 ve 161).

45 sayılı sözleşmeye ilişkin çizelgede, alınan rapor bölümünde herhangi bir bilgiye/açıklamaya yer verilmedi. Ne var ki rapor ekinde, bazı sözleşmeler için 6 Mart 1948'den –yani öngörülen süresinden– sonra raporlar alındığı bildirilen ülkeler listesinde Türkiye de vardır. Hükümet, 45 sayılı sözleşmenin yanı sıra, 14 sayılı sözleşmeye ilişkin dönemsel raporunu da, Komisyon'un toplanmasına bir aydan az bir süre kalmışken gönderdi (ILO, 1948a: Addendum). Bu nedenle de, hükümet raporları Komisyon'ca incelenemedi.

Uzmanlar Komisyonu'nun 1948 ve izleyen raporlarında, 45 sayılı sözleşmeden sonra ama Savaş'ın ardından onaylanan 14, 34 ve 42 sayılı sözleşmelere ilişkin –aşağıda ayrıca değindiğim– bilgi ve gözlemlerde de yer almaya başladı.

23 Mart-2 Nisan 1949 tarihleri arasında toplanan 12 üyeli Uzmanlar Komisyonu'nun 1949 raporunda, önceki dönemlerde olduğu gibi, 45 sayılı sözleşmenin yanı sıra 14, 34 ve 42 sayılı sözleşmeler için de öngörülen sürede ilk yıllık raporların gönderilmediği anlaşılıyor (ILO, 1949a: 105, 228, 261, 278). Bu dört sözleşmeye ilişkin raporlar, 8 Nisan 1948'den, yani Komisyon'un toplantısını tamamlamasından sonra alındı (ILO, 1949a, addenda: 326; ILO, 1949b: 5). Dolayısıyla da, incelenemedi.

Uzmanlar Komisyonu'nun 1950 raporunda yer alan 45 sayılı sözleşmeyle ilgili gözlemlere göre, raporda daha önce sağlanan bilgiler yinelenerek, özetle şu noktalara yer verildi: Sözleşmenin 2. maddesi, 7896 sayılı ve 22 Temmuz

⁵ Uzmanlar Komisyonu'nun 1947 raporunda, 27 Mart 1946'da onaylanan 14 sayılı sözleşme ile 27 Aralık 1946'da onaylanan 34 ve 42 sayılı sözleşmelerin onaylarının tescil tarihleri, bu sözleşmelere ilişkin çizelgelerin her birinde ayrı ayrı verildi (ILO, 1947: 46, 99 ve 111).

Dışişleri Bakanı'nun onay bildirimlerine ilişkin mektupları da, ILO'nun Resmî Bülteni'nde yayınlandı (BIT, 1946: 478-479).

Ne var ki bu üç sözleşme konusunda, henüz ilk yıllık raporu gönderme süresi dolmadığından, Komisyon raporunda, doğal olarak başka hiçbir bilgiye rastlanmıyor.

1948 tarihli kararnameye ekli listenin ilk paragrafında uygulandı. İş tefişi hizmetleri, tüm illeri kapsayan 20 Bölge Çalışma Müdürlüğü'nde oluşturuldu/kuruldu. İş müfettişleri, şimdilerde, kadınların yeraltı madenlerinde çalıştırıldığını gösteren rapor sunmadı. Bu raporun kopyaları, en çok temsil yeteneği olan işçi örgütleri ve işveren örgütleri olmadığından, en çok temsil yeteneği olduğu düşünülen 19 Ticaret ve Sanayi Odasına ve en büyük iki devlet teşebbüsü olan Sümerbank ve Etibank'a gönderildi (ILO, 1950a: 220).

Oysa hükümet, 1947'de sendikalarla ilgili ilk yasal düzenlemenin yapıldığı bu dönemde, aşağıda içeriğini özetlediğim 34 sayılı Ücretli İş Bulma Büroları Sözleşmesi'ne ilişkin 1949 raporunun eki olan listede, işçi sendikalarından “en çok temsil yeteneği bulunan” örgütlerin adlarını vermişti.

V. 2. SAVAŞ SONRASINDA ONAYLANAN SÖZLEŞMELER VE YÜKÜMLÜLÜKLER

CHP, çok partili döneme geçilince, bir yandan yeni yasal düzenlemelere girişti, öte yandan da üç sözleşmenin onay sürecini başlattı. 1946 yılı başlarında, 14, 34 ve 42 sayılı sözleşmeler için, önce, onaylanmaları amacıyla, Bakanlar Kurulu'nda TBMM'ye sunma kararı alındı. Ardından, her üçü için aynı tarihleri taşıyan hükümet gerekçeleri ile Komisyon raporları hazırlandı. Üç sözleşmenin de benzer gerekçelerle aynı tarihli yasalarla “tasdik” edilmesiyle de, Türkiye'nin onayladığı toplam sözleşme sayısı, 1946 sonlarında 1'den 4'e yükseldi. 1949'da 2 ve 1950'de de 1 sözleşmenin onaylanmasıyla, CHP'li yıllar toplam 7 sözleşmenin onaylanmasıyla sona erdi (Çizelge 4).

Ne var ki CHP'nin bu yıllarının uluslararası boyutunu, yalnızca onay sayılarına indirgememek, bu yönüyle değerlendirmemek gerekir. İzleyen bölümlerde belirteceğim gibi, bu dönem aynı zamanda Türkiye-ILO İlişkileri yönünden önemli bazı “ilk”lerin de gerçekleştiği dönemdir.

Demokrat Parti'nin on yıllık iktidarı döneminde ise, 5 sözleşme onaylandı. Böylece 1924 Anayasası döneminde onaylanan toplam sözleşme sayısı 12'ye çıktı (Çizelge 5).

1. CHP Döneminde Onaylanan Sözleşmeler ve Gerekçeleri

2. Savaş sonrası CHP hükümetleri döneminde toplam 6 sözleşme onaylandı. Bu onaylardan 3'ü, bu dönemin tek partili kesitinde gerçekleşti. 3 sözleşme de, çok partili dönemin, 21 Temmuz 1946 genel seçimlerinden sonra **7 Ağustos 1946**'da göreve başlayan Peker Hükümeti'nden 14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP'nin iktidara gelmesiyle **22 Mayıs 1950**'de görevi sona eren Günaltay Hükümeti'ne değin süren dört yıla yakın CHP kesitinde onaylandı (Çizelge 4).

Bu sözleşmelerin onay işlem ve gerekçeleri ile onaydan doğan yükümlülükler ve yerine getirilmesi konularına değinmeden, Anayasa değişikliklerini Türkiye'nin de onayladığını anımsatmak gerekiyor.

Çizelge 4 Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Onaylanan Sözleşmeler (1932-1950)

SS	SB	SK	SY-UH	TKn	TKn-RG	SY-TC-UH	KOYF	TO
45	Yer Altı İşleri	1935	30.05.1937	09.06.1937	23.06.1937	21.04.1938	2	98
2	İşsizlik	1919	14.07.1921	16.02.1950	18.02.1950	14.07.1950	31	57
14	Hafta Tatili	1921	19.06.1923	11.02.1946	16.02.1946	27.12.1946	25	120
34	Ücretli İş Bulma	1933	18.10.1936	11.02.1946	16.02.1946	27.12.1946	13	11
42	Hastalık Sigortası	1934	17.06.1936	11.02.1946	16.02.1946	27.12.1946	12	53
80	Son Maddeler	1946	28.05.1947	24.05.1949	28.05.1949	13.07.1949	3	57
88	İş ve İşçi Bulma	1948	10.08.1950	30.11.1949	07.12.1949	14.07.1950	1	92

Kısaltmalar:

SS: Sözleşme sayısı; **SB:** Sözleşme Başlığı; **SK:** Sözleşme Kabul tarihi (ILO); **SY-UH:** Sözleşmenin, 2 onayla Uluslararası Hukukta yürürlüğe girdiği tarih (ILO); **TKn:** 1924 Anayasası döneminde Tasdik kanunu; **/TKn-RG:** Tasdik kanununun Resmî Gazete'de yayımlandığı tarih; **OUBK:** 1961 ve 1982 Anayasaları dönemlerinde, onaylamayı Uygun Bulma Kanunu'nun tarih ve sayısı; **OUBK-RG:** Onaylamayı Uygun Bulma Kanunu'nun yayımlandığı Resmî Gazete tarih ve sayısı; **BKOK:** Bakanlar Kurulu'nun Onay Kararı tarih ve sayısı; **BKOK-RG:** Bakanlar Kurulu'nun Onay Kararının yayımlandığı Resmî Gazete tarih ve sayısı; **SY-TC-UH:** Onay, bildirim ve tescil işlemlerinin tamamlanmasıyla, sözleşmenin *Türkiye için* Uluslararası Hukukta yürürlüğe girdiği tarih; **KOYF:** Sözleşmelerin Konferans'ta kabul edildikleri tarihler ile onaylandıkları (1924 Anayasası döneminde OUBK-RG, 1961 Anayasası sonrasında ise BKOK-RG) tarihler arasındaki yıl farkları; **TO:** 22.04.2019 tarihi itibarıyla, sözleşmeyi onaylayan toplam üye devlet sayısı.

Bu kısaltmalar, Dokuzuncu Bölümdeki çizelgeler için de geçerlidir.

Açıklamalar:

- 1) Feshedilen 34 sayılı sözleşme gri boyayla gösterildi.
- 2) Çizelge, onay (tasdik) işleminin 1924 Anayasası döneminde tek aşamalı olduğu göz önüne alınarak düzenlendi.
- 3) KOYF, aylar göz önüne alınmaksızın, yıl olarak verildi

a. Anayasa Değişikliklerinin Onaylanması

Uluslararası Çalışma Örgütü, bağlı olarak kurulduğu Milletler Cemiyeti yerine Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulmuş olması nedeniyle, 1945 ve 1946

Konferanslarında gerçekleştirilen ve sırasıyla 1946 ve 1948 yıllarında yürürlüğe giren Anayasa değişiklikleriyle yeniden yapılandırıldı.

1945 Paris Konferansı'nda, örneğin Örgüt üyeliği gibi “en fazla ivedilik arzeden bazı noktalar”da, Anayasa’da değişiklikler yapıldı. Türkiye’nin, **27 Mayıs 1946** tarihli ve 4907 sayılı kanunla onayladığı (RG, 1 Haziran 1946) Anayasa değişiklikleri, tasarıda belirtildiği gibi, “aralarında Hükümetimiz murahhasları(nın da) bulun(duğu) 116 temsilcinin oy birliği ile karar altına alınmış ol(duğundan) hepsi kabule şayan görüldü” ve bu nedenle de, “onanmaları(nın) uygun ve yerinde olacağı düşünül(dü)” (TBMM, 1946, S. Sayısı: 130).

Ertesi yıl Montréal’de yapılan 27. Konferans’ta, Örgüt’ün malî ve yönetsel özerkliğini sağlayan, Filadelfiya Bildirgesi’ni Örgüt Anayasası’na ekleyen ve başka noktalarda da önemli düzenlemeler gerçekleştiren kapsamlı değişiklikler, 9 Şubat 1948 tarihli ve 5175 sayılı kanunla onaylandı (RG, 16 Şubat 1948). Hükümet gerekçesinde, “Netice olarak, ... Statünün yeni şeklinin kabulü Hükümetimize, *yerine getiremeyeceği yeni hiçbir vecibe yüklediği ve herhangi bir mahzur arzetmediği*” belirtilerek, sözleşmelerin onaylanmasında benimsenen yaklaşım yineleni (TBMM, 1948, S. Sayısı: 76: 2).

Kanımcıca, bir Anayasa değişikliğinin onaylanması söz konusu olduğundan, sözleşmelerin onaylanmasında değişik sözcük ve anlatımlara yer verilmiş olsa da, özünde aynı yaklaşımı yansıtan bu gerekçeye başvurulması, “mahzur”dan söz edilmesi ne doğrudur, ne gereklidir, ne de uygundur. “Örgüt Üyesi” olarak kalabilmek için onaylanması gereken Anayasa ve yapılan değişikliklerin “yerine getiremeyeceği bir yükümlülük olduğu” gerekçesiyle onaylanmaması düşünülemez; onay, üyelik bağının zorunlu bir sonucudur, gerektirdiği bir yükümlülüktür.

Öte yandan, Anayasa değişikliği, Filadelfiya Bildirgesi’ni Anayasa’nın ekinde, parçasına dönüştürdüğünden, hükümetimize birçok yeni “vecibeler yüklemiştir.”

b. Sözleşmelerin Onay İşlemleri

CHP döneminin çok partili kesiti öncesinde onaylanan 6 sözleşmeden 14, 34 ve 42 sayılı 3’ünün onaylanmasına ilişkin resmî işlemlerin tümü birlikte ve aynı tarihlerde, 1946 başlarında gerçekleştirildi. Onay gerekçelerinde de, aynı anlatıma yer verildi.

14, 34 ve 42 sayılı sözleşmelere ilişkin onay işlemlerinin ilk adımı, hazırlanan yasa tasarılarının Yüksek Meclis’e sunulması için Bakanlar Kurulu’nun **9 Ocak 1946** tarihinde aldığı kararla atıldı. Bu karar üzerine Başbakan *Şükrü*

Saracoğlu, aynı (**16 Ocak 1946**) tarihli ama farklı sayılı yazılarıyla, yasa tasarılarını ilişkileriyle, yani hükümet gerekçesi ve Komisyon raporlarıyla birlikte BMM Başkanlığı'na sundu.

Sözleşmelere katılmaya ilişkin yasa tasarısıyla ilgili Dışişleri ve Ekonomi Komisyonlarının üç sözleşme için hazırladıkları raporlar da aynı tarihlidir: Sırasıyla, 28 Ocak 1946 ve 1 Şubat 1946.

Yine, bu üç sözleşmenin “tasdik” edilmesine ilişkin yasaların kabul tarihleri de, **11 Şubat 1946**'dır. Yasaların sayıları ise, kabul edilmiş tarihlerine göre, 42 sayılı sözleşme için 4864, 14 sayılı sözleşme için 4865 ve 34 sayılı sözleşme için de 4866'dır (RG, 16 Şubat 1946).

Sözleşmelerin üçü de, uluslararası hukukta aynı tarihte yürürlüğe girdi: **27 Aralık 1946**.

CHP iktidarının çok partili kesitinin sonlarına doğru onaylanan 3 sözleşmeden 80 sayılı olanı, 1946 Anayasa değişikliklerinin yapıldığı 1946 Montréal Konferansı'nda kabul edildi. Bu sözleşmeyle, Örgüt'ün Milletler Cemiyeti'ne bağlı olduğu dönemde (1919-1946) kabul edilen sözleşmelerde, anayasal değişikliklerin gereği olan değişiklikler gerçekleştirildi. Özet olarak, onay, tescil, fesih vb. konularda *Milletler Cemiyeti'ne ve organlarına yapılan göndermeler kaldırılarak*, Örgüt'ün özerkleştirilen yapısının ve Birleşmiş Milletler'in “uzman kuruluşu” olmasının gereği olarak, doğrudan Örgüt organlarına ve yöneticilerine göndermeler yapıldı.

Nedense onaylanmasının geciktiğini düşündüğüm 80 sayılı sözleşmenin onanmasına ilişkin yasa tasarısı, 8 Mart 1949'da BMM'ye sunuldu ve onama işlemi, 24 Mayıs 1949 tarihli ve 5393 sayılı yasayla gerçekleşti (RG, 28.05.1949). 88 sayılı sözleşmenin “onanmasına dair” yasa tasarısı ise, 24 Ekim 1949'da BMM'ye gönderildi. Onama işlemi, 30 Kasım 1949 tarihinde kabul edilen 5448 sayılı yasayla tamamlandı (RG, 07.12.1949). 2 sayılı sözleşme de, “sözleşmeye katılmaya dair” olan bir yasa tasarısıyla 11 Ocak 1950'de BMM'ye sunuldu. Sözleşme, 16 Şubat 1950 tarihli ve 5543 sayılı yasayla onandı (RG, 18.02.1950).

c. Sözleşmelerin Onay Gereçekleri

“Hükümetimizin (devletimizin) üyesi bulunduğu Milletlerarası İş Teşkilâtı Konferansının” kabul ettiği “sanayide hafta tatili yapılmasına dair” 14 sayılı sözleşme, 45 sayılı sözleşmeden sekiz yıl sonra onaylandı. Bunu da, ilk resmî işlem tarihleri ve gerekçeleri aynı olan 34 ve 42 sayılı sözleşmelerin onaylanması izledi.

Yasa tasarısının hükümet gerekçesinde, önce adları sıralanan 30 ülkenin sözleşmeyi onayladığı belirtildi. Onayın resmî nedenlerinin açıklanmasına, yü-

rürlükteki kurallarla uyumlu olduğu ve yeni bir düzenleme, yani değişiklik ve/ yada eklemeler yapma yükümlülüğü getirmediği belirtilerek başlandı:

“İlişik sözleşme tasarısı, 394 sayılı Hafta Tatili Kanunumuz ve tadilleri ve ekleriyle karşılaştırılınca, hafta tatilini ilgilendiren **mevzuatımızla herhangi bir aykırılık arzetmediği** ve bu tasarının onanması takdirinde yeniden kanun hükümleri tedvinine lüzum bulunmadığı sonucuna varılmıştır” (TBMM, S. Sayısı: 76: 1).

Ardından, 394 sayılı yasanın bu saptamayı doğrulayan kurallarından örnekler sıralandı. Kapsamının sözleşmeden daha geniş ve öngördüğü haftalık dinlenme süresinin de daha uzun (24 yerine 35 saat) olduğu belirtildi. Özellikle “Kanunumuzun istisnalar hakkındaki bütün bu hükümleri(nin), projenin (sözleşmenin) 3, 4 ve 5 nci maddeleri hükümleri ile **tetabuk halinde**” bulunduğu vurgulandı. Üstelik ILO’nun, Birinci Bölümde değindiğim *Bulletin Officiel*’deki tanıtma yazısında “bu noktayı iyice belirt(tiği)” de anımsatıldı. Böylece de sonuç olarak, aktardığım gerekçelere “uluslararası işbirliği” düşüncesi de eklenerek, 14 sayılı sözleşmenin onaylanmasına bir engel kalmadığı şöyle anlatıldı:

“Yukarıda yazılı düşüncelere dayanılarak bu sözleşme tasarısının onanmasına hiçbir engel bulunmamaktadır. İşbu sözleşmenin onanması Cumhuriyet Hükümetinin her sahada olduğu gibi **sosyal ilerleme alanında da milletlerarası işbirliğine verdiği yüksek değeri** yeni bir delil ile belirtmiş olacaktır (s. 2).”

Komisyon raporlarındaki çok kısa açıklamalar da, hükümet gerekçesindeki yaklaşımdan farklı değildir. Dışişleri Komisyonu 28 Ocak 1946 tarihli raporunda, aynen kabul ettiği yasa tasarısını “Memleketimizin yüksek menfaatlerine uygun gör(düğünü)” belirtmekle yetindi (s. 2). Ekonomi Komisyonu ise 1 Şubat 1946 tarihli raporunda, görüşünü hükümet gerekçesine koşut bir dille belirtti. Tasarıyı, “14 sayılı Milletlerarası sözleşmenin 394 sayılı Hafta Tatili Kanunu ve ekleri hükümlerine **aykırılığı olmayıp** memleketimizin yüksek menfaatlarına da uygun olduğu” düşüncesiyle aynen kabul etti (s. 3).

34 sayılı Ücretli İş Bulma Büroları sözleşmesinin onaylanmasına ilişkin yasa tasarısının hükümet gerekçesi de, benimsenen yaklaşım ve anlatım yönünden farklı değildir. Beş devletin onayladığı belirtilen sözleşmenin, karşılaştırılan İş Kanunu ile “**herhangi bir ayrılık arzetmediği** ve bu tasarının onanması takdirinde yeniden kanun hükümleri tedvinine lüzum bulunmadığı sonucuna varıl(dığı)”, İş Kanunu ile “**tetabuk halinde bulun(duğu)**” yinelenildi (TBMM, S. Sayısı 77: 1). Ayrıntılı karşılaştırmalar yapıldıktan sonra da, aynı sonuca ulaşılarak, “uluslararası işbirliği”nin yeni kanıtı olduğu ileri sü-

rülen onay için bir engel bulunmadığı, yukarıda aktardığım alıntıya sözcüğü sözcüğüne benzer bir anlatımla yineleni (s. 2).

Dışişleri Komisyonu raporunda, onay yasa tasarısının "... Memleketimizin yüksek menfaatlerine uygun görül(düğü)" yinelenirken, Ekonomi Komisyonu raporunda gerekçelere ilişkin herhangi bir görüş belirtilmedi (s. 2 ve 3).

13 devletin onayladığı belirtilen 42 sayılı sözleşmenin onay gerekçelerinin de, 14 ve 34 sayılı sözleşme gerekçelerinden farkı yoktur. Sözleşme, karşılaştırıldığı 4772 sayılı İş Kazalariyle Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Hakkındaki Kanun (mevzuatımız) ile "**herhangi bir aykırılık**" taşımadığı gibi, "**yeniden kanun hükümleri tedvinine lüzum bulunmadığı(nı)**" da göstermiştir.

Hükümet gerekçesinin sonuç bölümü ile Komisyon raporlarında da, yukarıdaki yaklaşım aynı cümlelerle yineleni.

80 sayılı sözleşmenin hükümet gerekçesinde, ILO'nun yeni "vasfına uygun" olduğu anımsatılarak, Örgüt üyelerine "**herhangi bir taahhüt yüklememe(si)**" ve yalnızca 1919'dan beri kabul edilmiş "sözleşmelerin onama ve bozulma belgelerinin tescilinin ne suretle yapılacağına" ilişkin olması nedeniyle onanmasının yerinde bulunduğu belirtildi (TBMM, 1949a, S. Sayısı: 192: 2).

1948 tarihli ve 88 sayılı sözleşmenin onanmasının gerekçesi, benzer amaç ve ilkelere dayanan bir Kurum bulunması, dolayısıyla yeni düzenleme yapma yükümlülüğünün olmamasıdır. Sözleşmenin her maddesinin karşılaştırıldığı iç hukuk kuralları çerçevesinde kabul edilmesinde "mahzur" yada "engel" bulunmadığı, kabul edilmesinin ise "yerinde", tabii", "muvafık", "uygun" görüldüğü yinelandikten sonra, sözleşmenin "**aynı hedefler ve esaslar üzerine memleketimizde daha önce kurulmuş bulunan (İş ve İşçi Bulma Kurumu) ile zaten uygulanmakta bulunduğu**", dolayısıyla da onanmasının uygun olacağı sonucuna ulaşıldı (TBMM, 1949b, S. Sayısı: 5: 2).

1919'da 2. sözleşme olarak kabul edilen İşsizlik Sözleşmesi'nin onaylanması da, uygulamada güçlük yaratmayacağı gerekçesine dayandırıldı ve ayrıca "uluslararası işbirliği" de eklendi. Maddeleri anımsatıldıktan sonra, sonuç olarak, "bu sözleşmenin uygulanmasında fayda mülâhaza edilip **hiçbir güçlük görülmediği** ve ona katılmamız, **milletlerarası iş birliği bakımından iyi bir tepki yapacağı** cihetle, onanmasının uygun olacağı mütalâa edilmiştir" denildi (TBMM, 1950a, S. Sayısı: 157: 2).

d. Onaydan Doğan Yükümlülükler

Onay işlemleri aynı tarihlerde yapılan ve temelde aynı gerekçelerle "tasdik" edilen ve ardından tescil işlemleri gerçekleştirilen 14, 34 ve 42 sayılı sözleşme-

lerin onaylanmasından doğan uluslararası hukuksal yükümlülüklerin ilk sırasında, hükümetin dönemsel/yıllık raporlar sunması vardır.

Bu raporların gönderilmesi, onaya dayalı denetim sisteminin başlaması için zorunlu ilk adımdır. İlk aşamada, Uzmanlar Komisyonu'nun yaptığı denetim, ulusal düzenlemelerin ve alınan önlemlerin hukuka uygun olup olmadığının saptanmasına yöneliktir. İkinci aşamayı ise, Uzmanlar Komisyonu'nun gözlemleri temelinde, üçlü yapıli Konferans Komisyonu'ndaki tartışmalar oluşturur.

Belirteyim ki, bu sözleşmelerden özellikle Ücretli İş Bulma Büroları Sözleşmesi'yle ilgili yıllık rapor gönderme yükümlülüğü ve Uzmanlar Komisyonu ile Konferans Komisyonu'nun rapor ve gözlemleri, sözleşmelerin onaylanması sırasında muhalefette olan Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarına rastlamaktadır.

aa. Rapor Gönderme Yükümlülüğü

Uzmanlar Komisyonu'nun, 31. UÇK'ye sunmak üzere 1-10 Nisan 1948 tarihlerinde yaptığı 18. toplantısında hazırladığı rapordan anlaşıldığına göre, Türkiye 14, 34 ve 42 sayılı sözleşmeler (ayrıca, yukarıda belirttiğim gibi 45 sayılı sözleşme) için Anayasa'nın öngördüğü bir yıllık olağan süre içinde rapor göndermedi (ILO, 1948a: 66, 139, 153 ve 161).

Bu sözleşmelerden yalnızca 14 ve 45 sayılı ikisi için ise, 6 Mart 1948'den sonra rapor gönderdi (Addendum, s. 187). 8 Nisan 1948 itibarıyla hazırlanan çizelgeye göre de, 14 ve 45 sayılı sözleşmelere ilişkin raporların (gecikmeli olarak) alındığı, buna karşılık 34 ve 42 sayılı sözleşmelere ilişkin raporların ise "gönderilmesi gerekenler" arasında olduğu (yani anayasal süresi içinde alınmadığı) görülüyor (ILO, 1948b: Appendix I, s. 13).

Örneğin, Komisyon'un 31. Konferans'a sunduğu 1948 raporundan, onaylanan 34 sayılı sözleşmeye ilişkin ilk düzenli/yıllık raporun olağan/anayasal süresi içinde gönderilmediği anlaşılıyor. Çünkü 1948 raporuna göre, Türkiye açısından 8.7.1947 tarihinde (uluslararası hukuk alanında) yürürlüğe girdiği belirtilen sözleşme için, hükümet 18 Mart 1948 tarihli bir mektup gönderdi. Mektupta da, "sözleşmenin bir yıldan daha az bir süre önce yürürlüğe girmiş olması nedeniyle, **ilgili raporun hazırlanmadığı ve daha sonra iletileceği**" bildirildi (ILO-AR, SCD, 8-2-66-34, 05/49-53; 1948b, Appendix II: 26). Komisyon da, bu bilgi konusunda herhangi bir gözlemlerde bulunmadı.

Bu kısa açıklamada görüldüğü gibi hükümet, ilk yıllık raporu göndermemiş olmasını, 34 sayılı sözleşmenin "bir yıldan daha az bir süre önce" yürürlüğe girmiş olmasına dayandırdı. Oysa, ilk raporun olağan süre içinde bu toplantı-

ya yetiştirilmesi için sorun yoktur. Üstelik, sözleşmenin onaylanması, 11 Şubat 1946 tarihli ve 4866 sayılı yasayla kabul edilmişti. Sözleşmeyi, yürürlükteki mevzuat ve uygulama ile karşılaştırarak, ilk raporu hazırlama çalışmalarına, sözleşmenin iç hukukta yürürlüğe girdiği tarihten itibaren başlanabilirdi. Ancak Komisyon raporunda, hükümetin ileri sürdüğü gerekçeye ilişkin bu yönde bir görüş yada eleştiri belirtilmiş değildir.

UK'nin Mayıs 1949 tarihli raporundan anlaşıldığına göre de, Türkiye, 14, 34, 42 ve 45 sayılı sözleşmelere ilişkin (önceki 1947-1948 dönemini kapsayan) yıllık raporlarını, öngörülen süre içinde göndermedi. Çünkü Komisyon'un 32. UÇK dönemi için 23 Mart-2 Nisan 1949 tarihleri arasında yaptığı 19. toplantısının kapanmasından (8 Nisan'dan) sonra aldığı raporlar listesinde, bu dört sözleşme de bulunmaktadır (ILO, 1949a: Addenda, 326; 1949b: Appendix, 15).

bb. İlk Rapor ve İlk Gözlemlerden Örnekler

Sözleşmenin onaylanmasına ilişkin resmî gerekçelerde, onaylanan sözleşmeler ile yürürlükteki ilgili yasal düzenlemeler arasında aykırılık bulunmadığı belirtilmiş olsa da, Uzmanlar Komisyonu'nun belgeler üzerinde yaptığı "hukuksal uygunluk" incelemesi sonunda sözleşmelerle uyumlu olmayan kurallar saptaması her zaman olasıdır.

Kuşkusuz bunun ilk koşulu, yıllık raporların ILO'nun hazırladığı ve Yönetim Konseyi'nin onadığı formata uygun biçimde sözleşmenin nasıl uygulandığını gösteren sorulara yanıt verilerek doldurulmuş olması, süresi içinde ve ilgili olduğu dönem için *düzenli* olarak gönderilmesi, özellikle ilk raporun yasal durum ve uygulama, denetim organlarının yorumları ve yargı organlarının kararları konularında *ayrıntılı* bilgi ve veriler içermesi, izleyen raporlarda da Komisyon'un istediği noktalara ilişkin bilgiler sunulmasıdır.

Savaş sonrasında aynı tarihte onaylanan 14, 34 ve 42 sayılı sözleşmelerden ilk ikisine ilişkin ilk hükümet raporları ile ilk Uzmanlar Komisyonu görüş ve/ yada gözlemlerinden örnekler vereceğim.

Uzmanlar Komisyonu, Türkiye'nin 8 Temmuz 1946'da onayladığı **14 sayılı Hafta Tatili Sözleşmesi** hakkında gecikmeli olarak gönderdiği ilk raporunu 1948 toplantısında inceleyip değerlendirdi. Hafta Tatili Kanunu'nun 14 sayılı sözleşmeye uygunluğu konusunda herhangi bir gözlemlerde bulunmayan Komisyon, hükümetten ek bilgiler göndermesini istedi.

Rapora göre Komisyon, Türkiye'nin ilk raporunda sözleşmenin uygulanmasına ilişkin olarak verdiği bilgileri not etti. Hükümetin, yakın gelecekte 7. maddede öngörüldüğü gibi dinlenme süresinin afişler asarak bildirilmesine ilişkin ek yönetsel önlemler alınacağı ve rapor edilen ihlâllere ilişkin istatistik-

ler derleneceği konularında verdiği bilgileri öğrendiğini memnuniyetle belirtti. Bu yönde sağlanan ilerlemelere ve iş teftişinin örgütlenmesi gibi mevzuatın uygulanmasının denetlenmesi için kullanılan yöntemlere ilişkin olarak da, kendisine bilgi verilmesi isteğinde bulundu (ILO, 1948b, Appendix II: 19).

Komisyon 1949 raporunda; 7. maddede öngörülen afiş asılmasına ilişkin önlemlerin henüz uygulanmadığını, gelecek raporda bu maddede öngörülen kuralların yerine getirilmesini sağlamak amacıyla gerçekleştirilen ilerlemelerin bildirilmesini rica etti. Aynı zamanda, raporun, hükümetin yaptığı açıklamalara göre hazırlanmakta olan sözleşmeye aykırılıklara ilişkin istatistikleri de içereceği umudu taşıdığını belirtti. Hükümet temsilcisi, Komisyon'un bu gözlemlerini not ettiğini, gelecek raporlarında göz önünde bulundurmaktan geri kalmayacağını bildirdi (ILO-AR, ACD 8-2-66-34).

Uzmanlar Komisyonu'nun 34 sayılı **Ücretli İş Bulma Büroları Sözleşmesi**'nin onaylanmasını izleyen ilk yıllarda, yani 1948 ve 1949 yıllarında Konferans'a sunduğu raporlarından, hükümetin ilk yıllık raporlarını gecikmeli olarak sunduğunun anlaşıldığını belirtmiştim.

Komisyon, 1949 raporunda da, 34 sayılı sözleşme konusunda kısa bir açıklama yaptı. Buna göre, "bir hükümet temsilcisi, uzmanların raporları zamanında inceleyebilmeleri için **zamanında gönderme olanağı bulunmadığını** belirtti. Komisyon da, bu açıklamayı not etti."

Bu rapordan anlaşıldığı gibi hükümet, ilk düzenli ve ayrıntılı raporunu, Komisyon'un Haziran 1949 Konferansı için hazırlayacağı raporu görüşeceği Mart toplantısına değin göndermiş değildir. Komisyon için hazırlanan gözlem taslağından anlaşıldığına göre, sözleşmeye ilişkin ilk rapor, Komisyon'un incelemesine olanak vermeyecek denli çok geç gönderildi. Buna karşın UK, Konferans Komisyonu'na bir gözlem sundu.

Nitekim, ILO Arşivi'nde daktilo Fransızca metnini bulduğum 34 sayılı sözleşmeye ilişkin *ilk raporun* ILO'ya kayıt tarihi, üzerindeki mührü göre "7 MAY 1949"dur. Hükümetin, sözleşme kurallarını gerçekleştirmek amacıyla aldığı önlemlere ilişkin (sık satırlı 3,5 sayfalık) bu Fransızca rapor, "1.10.1947 – 30.9.1948" tarihleri arasındaki bir yıllık döneme ilişkindir (ACD, 8-2-66-34, 05/49-53). Özet olarak rapora göre, 3008 sayılı **İş Kanunu**, "**sözleşme kurallarıyla mükemmel bir uyum içindedir**. Ücretli iş bulma büroları, bu yasanın 65. maddesi gereğince kapatıldı. Yasanın yeni özel büro açılmasını yasaklayan kuralı uyarınca, hiçbir yeni izin verilmedi. İşçi değişimi amacıyla, Türkiye'deki ve yabancı ülkelerdeki bu tür bürolar arasında hiçbir anlaşma yapılmadı. İş Kanunu ile onay kanununun uygulanmasından Bakanlık sorumludur. Bu görevini, bölge çalışma müdürlükleri ve iş müfettişleri (44 iş müfettişi

ve 20 iş müfettişi yardımcısı) aracılığıyla yerine getirmektedir. Bu konuda hiçbir yargı kararı verilmiş değildir. İş teftişine ilişkin raporlarda, şimdiki değin sözleşmeye ve İş Kanunu'na herhangi bir aykırılık belirtilmedi. İşçi ve işveren örgütlerinden de, onay yasasının ve İş Kanunu'nun uygulanmasıyla ilgili herhangi bir gözlem belirtilmedi. **73 işçi sendikası arasından, üye sayısı en az 300 olan 26'sı ile 2 işçi sendikası birliği, "en çok temsil yeteneği olan sendika" olarak belirlendi. Dolayısıyla, bu raporun birer örneği, bu sendikaların her birine gönderildi. Ancak, halen, en çok temsil yeteneği bulunan hiçbir işveren örgütü yoktur.** Bununla birlikte, Ticaret ve Sanayi Odaları arasından buldukları yerlerde 5000 ve daha çok işçinin çalıştığı Odalar, "en çok temsil yeteneği bulunan Oda" sayıldı. Sonucunda da, bu raporun birer örneği Ek'teki bu odalar ile en büyük devlet işletmesi olan Sümerbank ve Etibank'a gönderildi. Raporun 3 sayfadan oluşan Eki'nde, işçi sendikaları ile 19 İl'deki Ticaret ve Sanayi Odalarının listelerine yer verildi. Sendikalar listesinde, 11 İl'e göre dağılımı verilen toplam 26 sendika ile 2 İşçi Sendikaları Birliği'nin (İstanbul ve Bursa) adları vardır.

Hükümetin, 34 sayılı sözleşme konusundaki ikinci yıllık raporu, başlığında belirtildiği gibi, "1.10.1948-30.6.1949" dönemine ilişkindir. Daha seyrek satırlı olduğundan 5,5 sayfa olan ikinci raporun ILO'ya ulaştığı tarih, ILO mühüründen anlaşıldığına göre 19 Ekim 1949'dur (19 OCT. 1949). Dolayısıyla raporun, Uzmanlar Komisyonu'nun 23 Mart-2 Nisan 1949 tarihlerinde yaptığı toplantının sona ermesinden altı ay sonra gönderildiği söylenebilir. ILO Arşiv dosyasındaki bu iki rapor arasında yalnızca beş aylık bir zaman farkı vardır (ACD, 8-2-66-34, 05/49-53).

Hükümet, ikinci dönemsel raporunda, ilk raporda özetlediğim bilgileri, birkaç nokta dışında, neredeyse aynen yineledi. Ancak, raporda ilk kez belirtilen önemli bir nokta, daha doğrusu sorun vardır: Tarım kesiminde işverenler ile işçiler arasında uzun süreden beri aracılık yapan kişiler. Rapor bu sorun konusunda, bu aracılardan ülkenin farklı bölgelerinde bulunduğunu ve işverenler ile işçilerin bu araçlarla ilişkide bulunduğunu belirttikten sonra varılan sonucu şöyle temellendirdi: Bu koşullar altında, kamusal iş ve işçi bulma kurumunun kadrolarının yeterince genişletilerek tarım işçilerinin işe yerleştirilmesiyle etkili biçimde ilgilenme olanağı elde etmesine değin araçlara izin verilmesi uygun görüldü (s. 3).

Komisyon, 1949 raporunda belirttiği ilk gözleminde, 34 sayılı "sözleşmenin uygulanması hakkında ilk raporu öğrendiğini ilğiyle not etti. Sözleşmenin, (aktarılan) madde 4/c fıkrası kuralıyla ilgili olarak, hükümetin bu nitelikte hiçbir anlaşma yapmadığı yolunda bilgi verdiğini belirtti. Bu kurala göre ise, kazanç

amacı taşımayan ücretli iş bulma büroları, “Ancak yetkili makamca *müsaade* edilmek ve ilgili memleketler arasında mevcut bir *anlaşmayı* uygulamak şartıyla yabancı memleketlere veya memleketlerden işçi tedarik edebilecektir.” Komisyon, söz konusu büroların fiilen / uygulamada yabancı ülkelere işçi bulma yada yabancı ülkelere işçi sağlama yoluna başvurup başvurmadığını öğrenmek istediğini de, gözleminde belirtti (ILO-AR, ACD 8-2-66-34).

Türkiye, 34 sayılı sözleşmeye ilişkin yıllık raporlarını izleyen yıllarda düzenli olarak gönderdi ve genel olarak, ilk iki rapordaki bilgileri yinelemeyi sürdürdü. Bu sözleşme konusunda ILO Arşiv dosyasında daktilo metinleri bulunan raporlardan, 1.7.1949 – 30.6.1950 dönemine ilişkin olan raporda; temsil edici hiçbir işveren örgütünün bulunmadığı, ancak İstanbul ve İzmir’de sanayicilerin meslek çıkarlarını savunmakla görevli bölgesel sanayi birliklerinin bulunduğu ve rapor örneklerinin kendilerine gönderildiği belirtildi (s. 4). Bu rapor ekinde anlaşıldığına göre de, hükümet raporunun gönderildiği işçi sendikaları birliklerine “*Ankara İşçi Sendikaları Birliği*” de eklendi.

ILO’ya 20 Ekim 1951’de kaydedilen ve 1.7.1950 – 30.6.1951 dönemine ilişkin olan hükümet raporunda; tarım ülkesi olan Türkiye’de, uzun süreden beri, “işverenler ve işçiler arasında ücret karşılığında aracılık yapan kişiler bulunduğu, İş ve İşçi Bulma İdaresi’nin teftiş ve denetiminde çalışmalarını sürdürdükleri, sözleşmenin 3. maddesiyle ilgili olarak belirtildi (s. 3). Raporun gönderildiği sendikalara, *Ankara Toleyis Federasyonu* ile *Çukurova İşçi Sendikaları Birliği* de eklendi (s. 4).

ILO’ya 20 Ekim 1952’de kaydedilen ve 1.7.1951 – 30.6.1952 dönemine ilişkin olan hükümet raporunda, tarım işçileri ve işverenler arasında aracılık yapan kişilere geçici olarak izin verildiği belirtildikten sonra, gerekçe niteliği taşıyan bazı yeni açıklamalar yapıldı (s. 3). Rapor örneklerinin 31 Temmuz 1952’de kurulan *Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu* ile Ticaret, Sanayi ve Borsa Odaları Birliği’ne gönderildiği belirtildi (s. 5).

1.7.1952 – 30.6.1953 dönemine ilişkin olan hükümet raporu İngilizce’dir ve tek sayfadır. Geçen yıllardaki raporlarda sözleşme kurallarının uygulanması için alınan önlemler konusunda ayrıntılı bilgiler verildiği, ücretli iş bulma bürolarının iptal edildiği, eklenecek yeni bilgi bulunmadığı ve rapor örneklerinin de Türk-İş’e ve Odalar Birliği’ne gönderildiği belirtildi.

Uzmanlar Komisyonu 1950 raporunda; hükümetin, Konferans Komisyonu’nun sözleşmenin madde 4/c’deki kuralının uygulanması konusuyula ilgili olarak 1949’da belirttiği sorun konusunda bilgi sunmadığını not etti. Aynı gözlemin, madde 3/4, d kuralının uygulanması konusunda da geçerli olduğunu ekledi. Gelecek raporda, bu konuyla ilgili bilgi almak istediğini belirtti.

Konferans Komisyonu 1950 raporunda, “hükümetin, yıllık raporunda yer alan bilgilere göndermede bulunarak yazılı bir açıklama yaptığını, buna göre ülkedeki ve yabancı ülkelerdeki kâr amaçlı olmayan ücretli iş bulma büroları ile hiçbir anlaşma yapılmadığını bildirdi. Komisyon bu bilgiyi not etti.

Uzmanlar Komisyonu’nun 1952 raporundaki gözlemlere göre, Komisyon, 1950-1951 dönemine ilişkin raporda, aracılarn tarım işçileri için ücretli iş bulma çalışmalarını sürdürmelerine izin verildiğini not etti. Bunun, “ücretli iş bulma büroları” tanımı kapsamına girdiğini ve çalışmalarına, madde 3’te öngörülen istisnalar gereğince izin verilebileceğini belirtti ve sözleşmedeki diğer koşulları anımsattı. Komisyon, önceki hükümet raporunda belirtildiği gibi, tarımda ücretli iş bulma bürolarının aşamalı olarak kaldırılması amacıyla personel sayısını artırmak için alınan önlemleri bilmek istediğini bildirdi.

Konferans Komisyonu’nun 1952 raporunda, hükümet, yazılı olarak 6 maddede sıraladığı bilgiler sundu. Konferans’ın not ettiği bilgilerin ilk maddesinde, tek tarım işçileri sendikasının Adana’da bulunduğu ve danışıldığı, tarım işveren sendikası olmadığı, bölgedeki Adana Çiftçiler Derneği’nin uygulanan iş bulma biçimine destek verdiği, tarımsal bölgelerde uygulanan sistemin sözleşmedeki (m. 1/1, a) tanıma tam olarak uymadığı, çünkü iş bulma çalışmaları yapan kişilerin (aracıların) işe aldıkları işçilerle aynı koşullarda tarımsal çalışmalara katılan “iş bulan/işe alan işçiler” olduğunu belirtti. Yazılı açıklamanın son maddesi daha ilginçtir. Buna göre, hükümet, tarımda iş bulmanın etkinliğini artırmak için bir dizi önlem aldı. Bir yabancı uzman, birçok aydan beri sanayide ve tarımda iş bulma ve istihdam koşulları konusunda kapsamlı bir incelemeye başladı. Bu uzmanın sunduğu önerilerden sonra, iş bulma yönetimi (İİBK), tarımda iş bulma çalışmalarının daha etkin kılınmasına olanak verecek bir dizi önlem hazırladı. Tarımsal işgücü hareketinin en önemli olduğu bölgelerde bir dizi ajans (büro) kuruldu. Yazılı açıklamanın diğer maddelerinde, yıllık raporlarda da yer alan İş Kanunu’nun ilgili maddeleri yineleni.

Ücretli aracılık yapan kişilere ilişkin olan bilgiler (çalışabilmeleri için öngörülen koşullar), hükümet raporunda yer alanların yinelenmesinden ibarettir.

UK 1953 raporunda, 1952 raporundaki gözlemleri konusunda Konferans Komisyonu’na sunulan bilgileri ilgiyle not ettiğini belirtti. Özellikle hükümetin, tarımda istihdam hizmetinin etkinliğini artırmak ve ücretli iş bulma bürolarını kaldırmak amacıyla aldığı önlemler konusunda KK’de yaptığı açıklamalardan çok memnun olduğunu bildirdi. Hükümetin bu yönde önlemler almayı sürdürmesini istedi. Gelecek raporunda, tarım işçilerine iş bulunmasıyla ilgili olarak İİBK’nın çalışmalarının gelişimi hakkında ek bilgiler bulunacağını umdunda olduğunu da ekledi.

KK'nin 1953 raporundan anlaşıldığına göre, hükümet yazılı bilgi sunarak şu açıklamalarda bulundu: "Tarımda iş bulmanın etkinliğini artırmak amacıyla, Güney ve Doğu Anadolu bölgelerinde iş ve işçi bulma bürolarının sayısı artırıldı. 1 Temmuz 1952 ile 30 Nisan 1953 arasındaki on aylık dönemde tarımda gerçekleştirilen iş bulma sayısında, geçen yıla karşılaştırıldığında, % 105'lik bir artış oldu. Böylece, toplam iş bulma sayısı 10.478 oldu. Yaz mevsiminin yaklaşmasıyla, daha yüksek bir iş bulma oranı beklenmektedir." KK, herhangi bir görüş belirtmeksizin, bu bilgiyi not etmekle yetindi.

Türkiye'nin, 34 sayılı sözleşmeyi gözden geçiren 96 sayılı sözleşmeyi 20 Ocak 1952 tarihinde onaylamış olması nedeniyle, madde 13/1, a bendinde öngörülen kural gereğince, 34 sayılı sözleşme "kendiliğinden ve derhal feshe-dilmiş" sayıldı⁶ ve 22 Ocak 1953 tarihinden başlayarak yürürlükten kalktı. Dolayısıyla da, dönemsel rapor yükümlülüğü 34 sayılı sözleşme için sona ererken, 96 sayılı sözleşme için başladı.

2. DP Döneminde Onaylanan Sözleşmeler ve Gereçekleri

Türkiye'nin hükümet kanadından ilk Yönetim Konseyi üyeliğinin son yılı ile 1954-1957 yılları arasındaki ikinci Konsey üyeliğini kapsayan on yıllık Demokrat Parti döneminde toplam beş sözleşme onaylandı (Çizelge 5).

Uluslararası hukuk alanındaki onay tarihleri temel alındığında, önce 1951'de İş Teftişiyle ilgili 81 sayılı sözleşme, 1952'de Ücretli İş Bulma Bürolarına ilişkin 96 sayılı sözleşme ile Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkına ilişkin 98 sayılı sözleşme, son olarak da 1959'da, Asgari Yaşa ilişkin 15 ve 58 sayılı sözleşmeler onaylandı. Böylece, 27 Mayıs 1960 itibarıyla, onaylanan toplam sözleşme sayısı 12 oldu.⁷

a. Sözleşmelerin Onanması İşlemleri

81 sayılı Sanayi ve Ticarete İş Teftişi Sözleşmesi'nin onanmasına ilişkin yasa tasarısı, Bakanlar Kurulu'nun 20 Eylül 1950 tarihli kararı gereğince, Başbakan *Adnan Menderes*'in 3 Ekim 1950 tarihli yazısıyla TBMM'ye sunuldu. 5690 sayılı onama kanunu, 13 Aralık 1950 tarihinde kabul edildi (RG, 22.12.1950).

⁶ https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=1000:11200:0::NO:11200:P11200_COUNTRY_ID:102893; Erişim: 08.01.2019.

⁷ Uzmanlar Komisyonu'nun 1960 raporunda yer alan çizelgeden anlaşıldığına göre Türkiye, iki dönem Yönetim Konseyi asil üyesi olduğu 1948-1958 yılları arasında toplanan 31-42. Konferanslarda kabul edilen tüm sözleşme ve tavsiyeleri yetkili makama sunma yükümlülüğünü yerine getirdi (BIT, 1960d: 89). Ne var ki bu "sunma" yükümlülüğü, DP döneminde ve genel olarak onaylanan sözleşme sayılarının da gösterdiği gibi, sözleşmelerin "onaylanmasına yönelik" olarak değil, yetkili makama bilgi vermek üzere yerine getirilmiştir. Çünkü 1948-1958 arasında kabul edilen ve tümü için "sunma" yükümlülüğü yerine getirilen toplam 25 sözleşmeden, bu dönemde yalnızca 3'ü onaylandı!

Başbakan A. Menderes, 34 sayılı sözleşmeyi gözden geçiren 96 sayılı Ücretli İş Bulma Büroları Sözleşmesi'nin onaylanmasına ilişkin yasa tasarısını, Bakanlar Kurulu'nun 23 Mayıs 1951'de aldığı karar üzerine 8 Haziran 1951'de TBMM'ye sundu. Sözleşme, 8 Ağustos 1951 tarihli ve 5835 sayılı yasayla onandı. Sözleşmenin tanıdığı olanaktan yararlanarak, "kazanç gayesi takip eden iş bulma büroları ile birlikte ücretli iş bulma bürolarının bir nizamla bağlanmasını derpiş eyliyen III ncü bölüm hükümleri kabul edil(di)" (RG, 14.08.1951).

"Teşkilatlanma ve genel müzakere hakkı prensiplerinin uygulanmasına mütaallik" 98 sayılı sözleşmenin onama işlemleri, Bakanlar Kurulu'nun 11 Nisan 1951 tarihli kararıyla başladı. 7 Mayıs 1951'de de, TBMM Başkanlığı'na sunuldu. Onamaya ilişkin yasa tasarısı, 8 Mayıs 1951 tarihli ve 5434 sayılı yasa olarak kabul edildi (RG, 14.08.1951). Sözleşme bu tarihte, henüz asgari iki üye devletçe onama işlemlerinin tescilinin gerçekleşmemesi nedeniyle uluslararası hukukta yürürlüğe girmiş değildi.

"Trimci ve ateşçi sifatiyle gemilerde işe alınacakların asgari yaş haddinin tesbitine dair" 15 sayılı sözleşmenin onaylanmasına ilişkin yasa tasarısı, Bakanlar Kurulu'nun 7 Şubat 1958 tarihli kararının ardından, 21 Şubat 1958'de TBMM Başkanlığı'na sunuldu. Hariciye, Münakalat ve Çalışma Komisyonlarının sırasıyla 29 Mayıs 1958, 18 Haziran 1958 ve 29 Ocak 1959 tarihli raporlarından sonra da, onay 7292 sayılı ve 25 Mayıs 1959 tarihli yasayla gerçekleşti. İç hukukta yürürlük tarihi, 2 Haziran 1959'dur.

Çizelge 5

Demokrat Parti Döneminde Onaylanan Sözleşmeler (1950-1960)

SS	Sözleşmeler	SK	SY-UH	T / TKn	TKn-RG	SY-TC-UH	KOYF	TO
15	Asgari Yaş	1921	20.11.1922	25.05.1959	02.06.1959	29.09.1959	38	69
58	Asgari Yaş	1936	11.04.1939	25.05.1959	02.06.1959	29.09.1959	23	51
81	İş Teftişi	1947	17.04.1950	13.12.1950	22.12.1950	05.03.1951	3	146
96	Ücretli İş Bulma Büroları	1949	18.07.1951	08.08.1951	14.08.1951	23.01.1952	2	42
98	Örgütlenme ve Toplu Pazarlık	1949	18.07.1951	08.08.1951	14.08.1951	23.01.1952	2	166

Kısaltmalar: bkz. Çizelge 4.

Açıklamalar:

- 1) 138 sayılı sözleşmenin 1998'de onaylanması üzerine feshedilmiş sayılan 15 ve 58 sayılı sözleşmeler, gri boya ile gösterildi.
- 2) Çizelge, onay (tasdik) işleminin 1924 Anayasası döneminde tek aşamalı olduğu göz önüne alınarak düzenlendi.
- 3) KOYF, aylar göz önüne alınmaksızın, yıl olarak verildi

“Deniz işlerinde çalıştırılacak çocukların asgari yaş haddinin tesbiti” hakkındaki 58 sayılı sözleşmenin onaylanmasına ilişkin yasa tasarısı Bakanlar Kurulu’nun 7 Şubat 1958 tarihli kararı gereğince, 21 Şubat’ta TBMM’ye sunuldu. 15 sayılı sözleşmede olduğu gibi, üç Komisyonun aynı tarihli raporlarından sonra, aynı tarihte kabul edilen 7293 sayılı yasayla onay işlemi, iç hukukta gerçekleşti. Onay yasasının yürürlük tarihi, 2 Haziran 1959’dur.

b. Sözleşmeleri Onama Gereçekleri

DP döneminde onanan ilk sözleşme olan 81 sayılı İş Teftişi Sözleşmesi’ne ilişkin yasa tasarısının hükümet gerekçesinde, “esasa” ilişkin 33 maddesi ile “şekle” ilişkin 6 maddesinin yürürlükteki kurullarla karşılaştırması yapıldı. Benimsenen yaklaşımı açıklıkla ortaya koyan bu incelemenin yöneldiği temel nokta, yürürlükteki düzenlemelerin sözleşmeyle uyumlu olup olmadığının ve hükümete yeni bir yük getirip getirmediğinin saptanmasıydı.

Bu, aslında, ilk dört onayda benimsenen yaklaşımın sürdürülmesi demektir.

Madde madde yapılan değerlendirmelerde; çoğu kez “*mevcut mevzuatımızla ahenk halinde*” olduğu ve “*sözleşme ile kanunumuz arasında uyurluk*” bulunduğu yolunda saptamalara yer verildi. Bazı sözleşme maddeleri için de, “kabule mâni bir cihet görülme(dığı)”, ayrı ayrı belirtildi. Sonra da, ulaşılan genel sonuç bir cümleyle anlatıldı:

“Netice olarak, üye devletlerin bir iş teftişi teşkilâtı kurmalarına ve bunların faaliyet tarzına dair hükümleri ihtiva eden *bu Sözleşme esasen memleketimizde bugün uygulanmakta olan bir şekli ifade etmekte ve bize yeni herhangi bir vecibe veya külfet yüklememekte* bulunduğundan, bunun onanması uygun ve faydalı görülmüştür” (TBMM, 1950b, S. Sayısı: 7, s. 3).

Çalışma Komisyonu raporunda da, 81 sayılı sözleşmenin “memleketimizin çalışma mevzuatıyla Millî kanunlara karşı *muhelif bir hükmü taşımadığı* ve *iş kanunlarımızla mutabakatı* müşahede edilmiştir” denilerek (s. 4), iç hukukla aykırılık ve uyumsuzluk bulunmadığı belirtildi.

96 sayılı sözleşmenin hükümet gerekçesinde de aynı yaklaşımla, sözleşme maddelerinin tümü içerik ve yükümlülükler yönünden değerlendirildi. 96 sayılı sözleşmenin onaylanmasıyla gözden geçirdiği (değiştirdiği) 34 sayılı sözleşmeden doğan yükümlülüklerin sona ereceğinin de anımsatıldığı gerekçede, 96’nın 34’e oranla daha az sınırlayıcı nitelik taşıdığı, bunun da uygulama açısından daha yararlı olduğu belirtilerek, varılan olumlu sonuç şöyle özetlendi:

“*Mevzuatımızla hemahenk halinde bulunan* bu sözleşmeyi tasdik eylemek suretiyle 1946 yılında 4866 numaralı Kanunla onanmış olduğumuz ücretli iş bulma bürolarına ait 34 numaralı sözleşme hakkımız-

da *yürürlükten kalkacaktır*. Bu takdirde ücretli iş bulma büroları hakkında **daha az tazyit edici hükümler cari olacağından** bu sözleşmenin memleketimizce tasdikinde tatbikat bakımından daha fazla fayda mülâhaza olunmuştur” (TBMM, 1951b, S. Sayısı: 257: 4).

Çalışma Komisyonu raporunda, 96 sayılı sözleşmenin 2. maddesinin “ücretli iş bulma bürolarını kaldırma yerine bunları tanzim edip daha iyi bir hale getirme vecibesıyla” yetinen bir düzenleme yaptığı, dolayısıyla da “Hükümete bu sahada daha geniş bir takdir hakkı bahşe(tüği)”, ayrıca “Millî kanunlarımızla (da) hiç bir şekilde tebarüz (tearuz [zıtlık, çelişki]) teşkil etm(eddiği)” vurgulandı (s. 5).

98 sayılı sözleşme, Türkiye’nin onayladığı sözleşmeler arasında, Konferans’ta kabul edildiği tarih ile onay işlemlerinin iç hukukta tamamlanması arasındaki sürenin en kısa olduğu sözleşmelerden biridir. Bunun temel nedenlerinden biri, *Cahit Talas*’tır.⁸ Hükümet gerekçesinde, 98 sayılı sözleşme maddelerinin her birinin açıklanmasından ve bazı kurallarının, yürürlükteki yasalarda da (örneğin 5018 sayılı sendikalara ilişkin yasa ve Borçlar Kanunu’nda) bulunduğu belirtilmesinden sonra varılan sonuç, iki cümlede şöyle açıklandı:

“Netice: Sözleşmenin koymuş olduğu hükümler **mevzuatımıza uygundur**. Tarafımızdan **tasdik edilmesi için kanuni bir mâni bulunmadığından hem milletlerarası bir vecibeyi yerine getirmek** hem de işçi ve iş veren sendikalarının birbirlerinin kuruluş ve faaliyetlerine müdahale edememelerini sağlamak bakımından tasdiki faydalıdır” (TBMM, 1951a, S. Sayısı: 256: 2).

DP iktidarının ilk yıllarında onaylanan sözleşmelerin gerekçeleri, son yılında onaylanan iki sözleşmede de değişmedi. 30 üye devletin katıldığı belirtilen 15 sayılı sözleşmenin onaylanmasına ilişkin yasa tasarısının hükümet gerekçesinde benimsenen yaklaşımda, sözleşme ve mevzuat arasında “ahenk” bulunduğu yinelendi:

“... **mevzuatımızın umumi prensipleri ile ahenktar olması** bakımından ilişik olarak sunulan trimci ve ateşçi sınıflarıyla gemilerde işe alınacakların asgari yaş haddinin tesbitine dair 15 sayılı Sözleşmenin tasdik edilmesinin uygun olacağı mütalâa edilmektedir” (TBMM, 1959a, S. Sayısı: 71: 1).

Hükümet gerekçesinde genel bir dille belirtilen bu yaklaşım, yürürlükteki mevzuattan örnek veren 29.1.1959 tarihli Çalışma Encümeni Mazbatasında daha somut olarak şöyle yer aldı:

⁸ Bu konuda ve kısa bir alıntı yapmakla yetindiğim 98 sayılı sözleşmenin onaylanmasıyla ilgili olarak daha geniş ve eleştirel değerlendirmeler için, örneğin bkz.: Gülmez, 1989: 31-35; 1990c: 15-17; 1990e: 59-68.

“... *Sözleşme hükümleriyle mer’i mevzuatımız arasında mübâ-yenet mevcut olmadığı* ve ateşçilerle Trimcilerin de dâhil bulundu-ğu (makina sınıfı) hakkında 4922 sayılı Denizde Can ve Mal Koruma Kanununun 2 nci maddesinin (D) fıkrasına istinaden hazırlanmış olup 24.VII.1954 tarihli ve 4/3435 sayılı Kararname ile meriyete vaz’edilmiş bulunan; ‘Gemiadamlarının yeterliği ve sayısı hakkında Nizamname’de *Sözleşme esaslarına uygun hükümlerin sevk edilmiş bulunduğu* tesbit edildi” (s. 3).

“Deniz işlerinde çalıştırılacak çocukların asgari yaş haddinin tesbiti” hakkındaki 58 sayılı sözleşmeye ilişkin hükümet gerekçesinde, 27 üye devletini katıldığı belirtildikten sonra, sözleşme sayısı ve başlığı değiştirilerek, 15 sayılı sözleşme için yaptığım yukarıdaki alıntı aynen yinelenmiştir (TBMM, 1959b, S. Sayısı: 72: 1). Bunun gibi, Çalışma Encümeni Mazbatası’ndaki alıntıda da aynı cümleler yer aldı (s. 3).

c. Onaydan Doğan Yükümlülükler

Sözleşmelerin, iç hukukta yürürlükte olan ilgili yasal düzenlemelerle uyumlu olduğu, hükümet için bu kurallarda değişiklik ve/yada yeni düzenleme yapma yükümlülüğü getirmediği vb. gerekçelerle onaylanmış olmasından doğan yükümlülüklerin başında, yıllık raporların düzenli biçimde, gönderilen formülere uygun olarak, istenen bilgilere yer veren bir içerikle ve süresi içinde gönderilmesi vardır.

Bu çalışma kapsamında düşünmediğim onama işlemlerine ve özellikle resmî gerekçelerine değindiğim sözleşmelerin her biri için yıllık raporlar gönderme yükümlülüğünün ne ölçüde yerine getirildiğinin saptanması, ILO ve ÇSGB arasında yapılan yazışmalara, öncelikle gönderilen raporlara erişilmesine bağlıdır. Bunun ön koşulu ise, Bakanlık Arşivinin araştırmacılara açılmış olmasıdır. Uzmanlar Komisyonu raporlarında yer alan bilgilerin, eksiksiz bir değerlendirme yapılması açısından tek başına yetersiz kalacağı açıktır.

Bu konuda, DP döneminde onaylanan beş sözleşmeden 1980’li yılların ikinci yarısında ve 1990’lı yıllarda memur sendikacılığının ulusal yasaları önceleyerek kurulması sürecinde sendikal haklar alanında “onaylanmış” bir sözleşme olarak ayrıksı bir önem kazanan 98 sayılı Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı Sözleşmesi, resmî onay gerekçelerinde ileri sürülen görüşlerin yetersiz olduğunu ortaya koymaya yetmektedir. Kuşkusuz, bunun temel nedeni, 98’in yürürlüğe girmesinin ilk yılları ve dolayısıyla, Uzmanlar Komisyonu’nun henüz içtihadının oluşmamış olmasıdır. Komisyon’un, Konferans’a sunmak üzere hazırladığı yıllık raporlarda belirttiği gözlemler ve ayrıca içtihatlaşan gözlemlerinden seçki niteliği taşıyan *Toplu İnceleme* başlıklı raporlar (BIT, 1994;

2013b); zamanla oluşturduğu yerleşik kararlarını kapsayan, bu bağlamda işverenlerin anti sendikal ve karışmacı eylemlerine karşı yalnızca işçileri ve işçi sendikalarını değil aynı zamanda memurları ve memur sendikalarını da koruyan 98 sayılı sözleşmenin sağladığı güvencelerin kapsam ve uygulama alanının ne denli genişlediğini ortaya koyan belgelerdir.⁹

Uzmanlar Komisyonu'nun, farklı hukuk sistemleri olan devletlerde nasıl uygulandığını, yasal düzenlemelerin ve uygulamada alınan önlemlerin sözleşmeye aykırı olup olmadığını “hukuksal” olarak saptayan kararları giderek zenginleşip yerleşiklik kazandıkça, onaylandığı yıllarda yürürlükte olan yasalardan daha ayrıntılı ve ileri anayasal ve yasal düzenlemelerde bile gerek hukuk gerekse uygulama planlarında saptanan aykırılıkların sayısı giderek arttı. Komisyon'un, özellikle 12 Eylül 1980 sonrasında yapılan anayasal ve yasal düzenlemeler, sendika özgürlüğünün özüyle bağdaşmayan “makyaj” nitelikli değişiklikler, yine 2000'li yılların başında çıkarılan aykırılıklarla dolu 4688 sayılı yasa ve 2012'de yapılan değişiklikler konusundaki gözlemleri, resmî gerekçelerde “sözleşmeye aykırılık bulunmadığı” yolunda ileri sürülen savların ne denli gerçek dışı olduğunu sergiledi, sergilemeyi sürdürüyor.

Bu nedendir ki 98 sayılı sözleşme, ikizi olan 87 sayılı sözleşmenin kendisinden 40 yılı aşkın bir süre sonra onaylandığı 1993 yılına değin, Türkiye'de sendikal hakların uluslararası güvencesi işlevi gördü. 1993'ten sonra da, bu işlevini 87 sayılı sözleşmeyle birlikte sürdürdü. Kuşkusuz, onay koşullu denetim organlarının (Uzmanlar Komisyonu ve Konferans Komisyonu'nun) yanı sıra, onay koşulsuz denetim sisteminin üçlü yapıyla temel organı Sendika Özgürlüğü Komitesi'nin 87, 98 ve 151 sayılı sözleşmelerin kurallarını önceleyen kararlarının da sendikal haklar alanında ayrı bir yerinin bulunduğu unutulmamak gerekir.

3. MBK Döneminde Onaylanan Sözleşmeler ve Gerekçeleri

12 Haziran 1960 tarihinde kabul edilen 1 sayılı geçici kanunla, 1924 Anayasası'nın bazı “hükümleri kaldırıldı ve bazı hükümleri de değiştirildi. Böylece, 27 Mayıs 1960 tarihinden itibaren yürürlüğe girdiği belirtilen (m. 26) ve “geçici” sıfatı da 12 Ağustos 1960 tarihli ve 55 sayılı yasayla kaldırılan 1 sayılı yasayla, 27 Mayıs 1960'tan 20 Kasım 1961'e değin süren Millî Birlik Komitesi (MBK) dönemi başladı.

Bir yıl ve yedi ay süren bu dönemde, iktidarın, yeni Anayasa ve Seçim Kanunu yapılarak genel seçimlerle oluşturulacak TBMM'ye devredileceği tarihe

⁹ Uzmanlar Komisyonu'nun hükümetin ilk yıllık raporuna ilişkin gözleminden başlayarak ve aynı zamanda Konferans Komisyonu'nda yapılan tartışmaları ve raporlarını da göz önüne alarak, 98 sayılı sözleşmenin 1955-1990 yılları arasında uygulanmasının eleştirel değerlendirilmesi konusunda bkz.: Gülmez, 1990c: 13-29 ve 1990d: 3-37.

değin, MBK'nin “Türk Milleti adına hâkimiyet hakkını”, “yasama yetkisini doğrudan doğruya ... kullan(ması)” öngörül­dü (m. 1 ve 3).

1924 Anayasası'nın, BMM'ye “... Devletlerle mukavele, muahede ve sulh akdi... mukavelat tasdik(i) ...” ve başka görevleri yapma yetkisi tanıyan 26. maddesi 1 sayılı yasanın yürürlükten kaldırdığı maddeler arasında bulunmadığından (m. 24), sözleşmelerin onaylanması konusundaki yasama yetkisini de doğrudan MBK'nin kullanması olanaklıydı. Öyle de oldu.

a. Sözleşmelerin Onanması İşlemleri

MBK döneminde onaylanan 11, 94, 95 ve 105 sayılı dört sözleşmenin tümü, “tasdikına ve bu Sözleşme(lere) katılmamıza dair kanun ‘tasarı(ları)”, Bakanlar Kurulu'nun aynı tarihte (**24 Ağustos 1960**) aldığı karar üzerine, gerekçe ve ilişkileriyle birlikte, yine aynı tarihte (**29 Ağustos 1960**), Devlet Başkanı ve Başbakan Cemal Gürsel'in imzasıyla Millî Birlik Komitesi Başkanlığı'na sunuldu.

95 sayılı Ücretin Korunması Sözleşmesi ile 11 sayılı Örgütlenme Hakkı (Tarım) Sözleşmesi, sırasıyla 109 ve 110 sayılı ama aynı (**24 Ekim 1960**) tarihli kanunlarla onandı ve aynı tarihte yayınlandı (RG, 28.10.1960). 94 sayılı Çalışma Kayıtları (Kamu Sözleşmeleri) Sözleşmesi ile 105 sayılı Zorla Çalıştırmanın Kaldırılması Sözleşmesi de, sırasıyla 161 ve 162 sayılı ama aynı (**14 Aralık 1960**) tarihli kanunlarla onandı ve aynı tarihte yayınlandı (RG, 21.12.1960).

“Tasdik” kanunlarının tümünde, sözleşmenin “tasdik” edildiğinin yanı sıra, “bu Sözleşme(lere) katılmak üzere Hükümete yetki verilmiş” olduğu belirtildi (m. 1). Sözleşmelerin tümü, 1961 Anayasası'nın kabul edilmesinden önce, **29 Mart 1961**'de uluslararası hukukta yürürlüğe girdi (Çizelge 6).

Sözleşmelerin, I. Gürsel hükümetinin 30 Mayıs 1960 tarihinde göreve başlamasından üç ay sonra, “tasdik ve katılma” amacıyla MBK'ye sunulduğu sırada, Çalışma Bakanı (6 Eylül 1960'a değin) *Cahit Talas* idi.¹⁰ Ancak, onay yasalarından ilk ikisinin ve izleyenlerin kabul edildiği tarihlerde (II. Gürsel Hükümeti'nde yeniden üstlendiği) bu görevden başka Bakanlarla birlikte “affedilmişti” (Işıklı / Gülmez, 1990: 18-19).

¹⁰ Talas, 2. basısı 1961'de yapılan *İçtimai İktisat*'ta, Türkiye'nin onayladığı sözleşmeler listesinde bu dört sözleşmeye yer vermedi (s. 78-79).

Bu güncellemeyi, MBK döneminden söz etmeksizin, daha sonra *Sosyal Politika*'da yaptı (Talas, 1967: 99).

Çizelge 6
Milli Birlik Komitesi Döneminde Onaylanan Sözleşmeler (1960)

SS	Sözleşmeler	SK	SY-UH	T / TKn	TKn-RG	SY-TC-UH	KOYF	TO
11	Örgütlenme (Tarım)	1921	11.05.1925	24.10.1960	28.10.1960	29.03.1961	39	123
94	Çalışma Koşul. (Kamu söz.)	1949	20.09.1952	14.12.1960	21.12.1960	29.03.1961	11	63
95	Ücretin Korunması	1949	20.09.1952	24.10.1960	28.10.1960	29.03.1961	11	98
105	Zorla Çalıştırmanın Kaldırılması	1957	17.01.1959	14.12.1960	21.12.1960	29.03.1961	3	175

Kısaltmalar: bkz. Çizelge 4.

Açıklamalar:

- 1) Çizelge, onay (tasdik) işleminin 1924 Anayasası döneminde tek aşamalı olduğu göz önüne alınarak düzenlendi.
- 2) KOYF, aylar göz önüne alınmaksızın, yıl olarak verildi

b. Sözleşmeleri Onama Gerekçeleri

Dört sözleşmenin ortak onay gerekçesi, CHP ve DP dönemlerinde benimlenen yaklaşımdan farklı değildi.

Önce genel olarak, “her memlekette çalışanların çalışma ve yaşama şartlarının islahını, Milletlerarasında anlaşma ve iş birliği ile gerçekleştirmek gayesini güden Milletlerarası Çalışma Teşkilâtının konferanslarında kabul edilen ve üye devletlerin tasdikına sunulmak suretiyle Milletlerarası bir nizam olarak yürürlüğe giren sözleşmeler(in), bir taraftan çalışma mevzularında *Milletlerarası bir ahenk ve yeknesaklık* temin etmekte diğer taraftan en ileri anlayışla tatbikatın yürütülmesini sağlamaktadır” denildikten sonra, anahtar sözcüğü “ahenk” olan onay gerekçesi çok genel bir dille şöyle açıklandı:

“Bu maksatla ve *mevzuatımızın umumi prensipleriyle ahenktar olması* bakımından ilişik olarak sunulan ... hakkındaki ... (95, 11, 94 ve 105) sayılı Sözleşmenin (Sözleşmelerin) tasdikinin uygun olacağı mütalâa edilmiş bulunduğundan ilişik kanun tasarısı hazırlanmıştır” (TBMM, 1960a, S. Sayısı: 107: 1; 1960b, S. Sayısı: 108: 1; 1960c, S. Sayısı: 162: 1; 1960d, S. Sayısı: 163: 1).

Görüldüğü gibi bu kısa gerekçe(ler)de, sözleşmelerin uyumlu olduğu genel ilkelerin yürürlükte olan hangi yasal düzenlemelerde yer aldığı belirtilmiş de-

ğildir. Sanıyorum ki Talas, Türkiye'nin onay durumunu yakından bildiği için, o tarihe değin benimsenmiş onay politikasından ayrılmaksızın onay sayısını artırmak istedi.¹¹

VI. GENEL DEĞERLENDİRME

Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi olması sonrasında ilk onay, 1932 İş Kanunu dolayısıyla yapılan değerlendirmede genel olarak söz edilmesinden dört yıl sonraya, yani İş Kanunu'nun çıkarılacağı tarihe ertelendi. Böylece, üyeliğin ilk dört yılı hiçbir sözleşme onaylanmaksızın, yani yükümlülük üstlenmekten kaçınarak geçti.

Üyelik sonrası bu dönemin ilk kesiti, Konferanslara tam delegasyonla katılma yükümlülüğünün de yerine getirilmediği, Uluslararası Çalışma Örgütü'nü geleneksel bir hükümetlerarası Kuruluş gibi görme alışkanlığının sürdürüldüğü yıllar oldu.

Onaylanacak ilk sözleşme seçilirken ve bazı "ölçülü" sayılabilecek önerilere karşın yalnızca 1 sözleşmeyle yetinilirken, yasa koyucu için yeni ve ek yükümlülükler getirilmemesine özen gösterildi. Daha ilk onayla, yıllar içinde gelenek niteliği kazanacak bir yaklaşım benimsendi. Hatta, ilk onay(lar) için İş Kanunu'nun kabul edilmesini beklemenin temelinde de bu yaklaşımın olduğu söylenebilir. Özü, yürürlükteki kurullarla uyum içinde olan, daha doğrusu uyumlu olduğu düşünülen sözleşmelerin onaylanmasından ibaret olan bu yaklaşım, yalnızca çok partili döneme geçilmesini izleyen yıllarda değil, daha sonra da aynı anlamı taşıyan değişik sözcüklerle yineleni.

Bu yaklaşımın 2. Savaş öncesinde ortaya koyduğu sonuç, "tek" onaylı bir tablodur. ILO'nun, 1919'dan beri kabul edilen ve onaylanan 45 sayılı sözleşme dışında, *onaylanmayan* tüm sözleşmeleri kapsamak üzere oluşturduğu listeye dayanarak yaptığım durum saptaması, anayasal yükümlülüklerin ilk sırasında bulunan "onaya yönelik olmak üzere yetkili makama sunma" yükümlülüğünün bile yerine getirilmediğini, daha doğru bir anlatımla getirilmek istenmediğini ortaya koymaktadır. Oysa sunma yükümlülüğünün, onay yükümlülüğü içermediği açıktır ve bilinmektedir. Ama bu yükümlülüğün, sözleşmeyi yetkili makama gönderme, metnini görerek bilgi edinmesini sağlama anlamına gelmediği de açıktır.

¹¹ Cahit Talas'ın I. Gürsel Hükümetinde olduğu sırada, Türk-İş'in Özgür İşçi Sendikaları Uluslararası Konfederasyonu'na üye olmasına izin verildi.

II. Gürsel Hükümetindeki görevi sırasında da, 1961 Avrupa Sosyal Şartı'nı Hükümet adına Torino'da imzaladı (Işık / Gülmez, 1990: 19-20).

1934 öncesinde kabul edilen sözleşmelerin onaya sunulmaması, sunulduğu belirtilen çok az sayıdaki sözleşme için onayla ilgili olarak yapılan bir önerinin ve/yada yetkili makamca alınan herhangi bir –olumsuz– kararın bulunmaması, alınmışsa gerekçesinin bilinmemesi, kimi zaman sözleşmelerin, sanki onaya yetkili makammış gibi “ilgili Daire’ye / birime iletildiğinin” bildirilmesi, aslında sistemli bir onaydan kaçınma politikası uygulamaktan, onaydan doğan anayasal yükümlülükleri “hafife almak”tan başka bir anlam taşımaz. Birkaç sözleşme için “onaylamama gerekçesi” olarak yapılan açıklamalar da, doyuru- cu ve inandırıcı olmaktan uzaktır.

Üye devlet olarak 14 yıl –ve 2. Savaş yılları göz önüne alınmazsa 8 yıl– boyunca 1 sözleşme onaylamış devlet olarak kalan Türkiye, ilk sözleşme için, öngörülen formülere (soru kağıdına) uygun yıllık rapor hazırlama ve süresi içinde gönderme yükümlülüğünü de yerine getirmedir. Bunun için, sıklıkla, Uzmanlar Komisyonu’nun hükümet raporunu inceleyip gözlemlerini belirtmesine fırsat bulamayacağı son aylar beklendi. Bu nedenle, 1938-1950 yılları arasındaki 12 yıllık dönemde, 2. Savaş yılları kapsam dışı tutulduğunda da 5 yıllık dönemde, Komisyon 45 sayılı sözleşmenin uygulanmasına ilişkin ayrıntılı bir inceleme ve değerlendirme yapabilmış, olumlu ve olumsuz gözlemlerini ortaya koyabilmış değildir. En önemli eksikliklerden biri, onay koşullu rapora dayalı denetim sisteminin, işçi ve işveren sendikalarının hükümet raporlarına ilişkin görüş, gözlem ve eleştirilerini içeren raporlardan yoksun kalarak, yalnızca hükümetin sunduğu bilgi ve belgelerle sınırlı olarak işlemedir.

Gerek 2. Savaş sonrasında CHP ve gerek DP dönemlerinde gerçekleşen onaylara ilişkin yasa tasarılarının hükümet gerekçelerinde, kimi zaman genel ve kimi zaman da somut bir anlatımla değişik sözcüklere yer verilmiş olsa da, bunlar ilk onayla başlayan çizgiden sapmış değildir.

Kuşkusuz, Savaş’ı ve ilk kez gerçekleşen iktidar değişimini izleyen dönemlerde onaydan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesiyle ilgili nesnel bir değerlendirme yapılması, söz konusu sözleşmelerin her birinin ayrı ayrı incelenmesiyle olanaklıdır. Örnek olarak seçtiğim sözleşmeler konusunda belirttiğim görüşler, ilk eğilimlerin saptanmasına yöneliktir.

Dolayısıyla, yürürlükteki yasal düzenlemelerle uyumlu sözleşmeleri onaylama politikasının uygulamadaki gerçek durumunun ortaya konulması, her sözleşmeye ilişkin hükümet raporlarının ve denetim organları görüş, öneri, gözlem ve doğrudan istemlerinin örneğin on yıl gibi bir zaman kesitini kapsamak üzere incelenmesi gerekir.

Onama yasalarına ilişkin gerekçelerde yinelenen sözcüklerin örtük anlamı, özetle şudur: Millî kanunlar sözleşmelere üstün ve öncelikli olduğundan, sözleşmeler ancak aynı düzeyde yada daha geri koruma sağlayan kurallar içermesi durumunda onanabilir. Eğer daha ileri düzeyde kurallar içeriyorsa, bu durum hükümete yeni bir yük getirmektedir, öyleyse onanamaz!

Sonuç olarak, uluslararası sözleşmelerin “tasdik” edilmesine ilişkin maddesi Millî Birlik Komitesi döneminde de yürürlükte kalan 1924 Anayasası’nın uygulandığı 37 yıllık dönem, toplam 16 sözleşmenin onaylanmasıyla kapandı (% 13,8).¹² Oysa, bu konuda yeni bir düzenleme yapan 1961 Anayasası’nın kabul edildiği 9 Temmuz 1961 tarihi itibarıyla, kabul edilen toplam sözleşme sayısı 116’ya ulaşmıştı.

¹² Ancak yukarıda belirttiğim gibi, 96 sayılı sözleşmenin onaylanması üzerine 34 sayılı sözleşmenin feshedilmiş olması nedeniyle, yürürlükte olan onaylanmış sözleşme sayısı 15’tir.

YEDİNCİ BÖLÜM

2. Savaş Yıllarında ve Sonrasında İlişkiler İlk ve İkinci Yönetim Konseyi Üyelikleri, İstanbul ve Ankara ILO Ofislerinin Kurulması (1940-1976)

Türkiye, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kurumsal yaşamının yirmi yıllık birinci döneminin yedi yıllık üyelik kesitini, onayladığı tek sözleşmeyle tamamladı. Üyelik öncesinde “gözlemci” (müşahit) sıfatıyla katıldığı Konferanslarda benimsediği yaklaşımını değiştirmeksizin, hükümet kanadı olarak bile eksik delegasyonla ve değişen diplomatik temsilcilerle katılım politikasını 1933'ten sonra da sürdürdü.

Milletler Cemiyeti'ne bağlı olarak noktaladığı iki Savaş arası dönemi geride bırakan Örgüt, fiilen de hukuken de son vermediği varlığını Okyanus ötesinde sürdürerek 2. Savaş sonrasına hazırlanırken, Kurtuluş ve Kuruluş Türkiye, dışında kaldığı 2. Savaş yıllarının sona ermesiyle birlikte tek parti dönemine son vererek yoğun ve hızlı bir yasalastırma uğraşına girişiyordu...

Örgüt, 2. Savaş'ın ilk yıllarında, yine, ilk ve 1919'da Kuruluş Konferansı'nın toplandığı Okyanus ötesinde ama bu kez “olağan” değil “olağanüstü” bir Konferans gerçekleştirdi. Türkiye; Kurtuluş mücadelesini başlattığı günlerde yapılan ilkinde olduğu gibi, 1941'in Sonbahar aylarında, önce 25-29 Ekim'de New York'ta toplanan ve son oturumunu da 6 Kasım'da Vaşington'da yapan bu “özel” ve “sayı”sı olmayan Konferans'a, diplomatik temsilcisiyle bile katılmadı. Ama Örgüt'ün 26. Konferansı'nda kabul edilen Filadelfiya Bildirgesi'yle başlattığı bu yeni dönemde, 1944 ve 1945 Filadelfiya ve Paris Konferanslarına da eksik delegasyonla katılan Türkiye, 1946'dan başlayarak bu geleneksel yaklaşımını değiştirme yolunda ilk adımı attı.

Daha önemlisi, onayladığı sözleşme sayısını artırarak tek sözleşmeli onay listesine üç sözleşme daha eklediği 2. Savaş yıllarının çok partili ilk kesitinde, ilk kez Yönetim Konseyi'nin seçimli hükümet kanadı üyeleri arasında yer aldı.

İlişkiler, 1950 başlarında, bir yandan ilk kez bir ILO Ulusal Muhabiri'nin atanması, öte yandan 1952'de İstanbul'da bölgesel ve 1976'da Ankara'da ülkesel ILO Ofislerinin kurulmasıyla yeni bir boyut kazandı.

Dolayısıyla önce, bu konuları 2. Savaş yıllarındaki ILO-Türkiye yazışmalarından başlayarak ele almadan, aslında gerek ulusal gerekse uluslararası yönleriyle ayrıntılı biçimde incelenip değerlendirmeye değer 2. Savaş yıllarındaki gelişmelere hiç değilse kuşbakışı göz atmak gerekiyor.

I. 2. SAVAŞ SONRASININ GENEL GÖRÜNÜMÜ

Türkiye-Uluslararası Çalışma Örgütü İlişkilerinin, Örgüt'te Filadelfiya Bildirgesi'yle başlayan ikinci dönemini, Türkiye'de ise çok partili siyasal yaşamda ilk iktidar değişiminin gerçekleştiği 1960 öncesi dönemin 2. Savaş yıllarını kapsayan ilk kesitini ele almadan, önce Türkiye'deki ve Örgüt'teki gelişmeleri özetleyerek, 2. Savaş öncesi ve sonrasının genel görünümünü kısaca anımsatacağım.

1. Türkiye'deki Gelişmeler

Örgüt ile Türkiye arasındaki ilişkilerin çok sınırlı kaldığı 2. Savaş yıllarını ve sonrasını kapsayan yeni dönemin ilk kesitinde; bir yandan, 2. Savaş öncesinde başlayan işçi sigortalarıyla ilgili İş Kanunu kurallarının uygulamaya konulması hazırlıkları sürdürüldü. Ama öte yandan İş Kanunu, çok geçmeden, 18 Ocak 1940'ta kabul edilen 3780 sayılı *Milli Korunma Kanunu* ile (RG, 26 Ocak 1940) askıya alındı.

Türkiye-ILO arasındaki yazışmalar, bu aşamada gecikmiş Milletler Cemiyeti aidatının ödenmesi ve Konferanslara katılım konularının çerçevesini aşmadı.

Ama, 2. Savaş sonrasının çok partili döneme geçilmesini izleyen ikinci kesitinde, ulusal ve uluslararası düzeylerde göze çarpan kıpırdanmalar başladı. İlk yıllarda, önce çalışma sorunları için merkezi düzeyde ayrı bir kurumsal örgütlenme gerçekleştirildi. Sonra da, İş Kanunu'nun buyruğu nedeniyle, "sosyal yardımlar" (işçi sigortaları) alanlarında ilk yasal düzenlemeler yapıldı. Ama, yasal gelişmeler bununla sınırlı kalmadı, üçlü yapının sendikal örgütler boyutuyla ilgili değişiklik ve ilk yasal düzenlemeler de gerçekleştirildi.

Uluslararası boyutla ilgili olarak, "Çalışma Bakanlığı emrinde vazife görmek üzere memleketimize davet edilmiş olan iki İngiliz uzman, Mr. *Henry Stevens* ve Mr. *Charles Hector Lefebure* uçakla İngiltere'den başkentimize gel(di) ve Çalışma Bakanlığının kendilerine tahsis ettiği dairelerde hemen çalışmalarına başla(dı)" (*Çalışma*, 1946: 71).

Uluslararası nitelikli bir başka atılım, onaylanan sözleşme sayısının, 1946'da 1'den 4'e çıkarılması oldu.

"İlk" olma özelliği taşıyan yeni bir gelişme ise, 1933'ten beri sürdürülen uygulamanın bırakılarak, 1946'dan itibaren Konferanslara işçi ve işveren kanatları temsilcilerinin de yer aldığı tam delegasyonla katılma yaklaşımının benimsenmesi idi.

Öte yandan, 24 Kasım 1947'de, Kahire'de yapılması öngörülen Yakın ve Orta Doğu Bölgesel Toplantısı'nın, hükümetin ILO'nun önerisine duraksamadan verdiği olumlu yanıt üzerine İstanbul'da gerçekleştirilmesi de, bu gelişmeler zincirinin unutulmaması gereken halkalarından biriydi.

Kuşkusuz ki bu gelişmeleri taçlandıran en önemli kilometre taşı; anmakla yetindiğim bu düzenleme, girişim, toplantı ve sözleşme onaylarının ardından, Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütü'nün özerk yapılı yeni döneminin başında ilk kez Yönetim Konseyi'ne asıl üye olarak seçilmesi oldu.

Bu süreç, Türkiye'nin Yönetim Konseyi'nde hükümet kanadından temsilcisinin yer aldığı 1940'lı yılların ikinci kesitinde, CHP hükümetlerinin daveti üzerine ve neredeyse birbiri ardı sıra ILO'nun sağladığı teknik yardımla gerçekleştirilen iki önemli misyonla sürdü.¹

2. Örgüt'teki Gelişmeler

Uluslararası Çalışma Örgütü cephesindeki gelişmelere gelince; Yönetim Konseyi'nin üç kanadının birer temsilcisinden oluşan Bürosu (Yönetim Konseyi Ofisi), henüz 2. Savaş çıkmadan, **16 Kasım 1938**'de Paris'te yaptığı top-

¹ Türkiye'nin ilk kez Yönetim Konseyi'nin seçimli hükümet kanadı üyeleri arasında yer aldığı 1940'lı yılların sonlarına doğru, birbirine yakın sayılabilecek zaman kesiti içinde, özete değineceğim iki ILO misyonu gerçekleştirildi:

Cassan Misyonu, hükümetin misyon gönderilmesi isteğini Genel Direktör David A. Morse'un kabul etmesi üzerine gerçekleşti. Misyon, Çalışma Bakanı Tahsin Bekir Balta'nın Morse'a gönderdiği 11 Eylül 1948 tarihli mektupla başladı.

Raporu, 1949 İlkbaharında Ankara'ya gelen beş ILO uzmanı hazırladı. Mukdim Osmay da, uzmanlara yardımcı oldu. Rapor, her biri ayrı bir ILO uzmanınca kaleme alınan beş ana başlıktan oluştu. Misyonun konusu, gerçekleştirilen yeni ilerlemeler ışığında, çalışma alanında ülkedeki genel durumun incelenmesi, hükümetin şimdiye değin sosyal politika alanında gerçekleştirdiği çalışmaların sonuçlarının araştırılması ve daha etkili bir sosyal politikanın uygulanmasına yönelik önlemler alınmasına yönelik tavsiyelerde bulunmaktı. Misyon, "İstihdam ve Meslek Eğitimi" başlıklı VII. bölümü yazan Paul Cassan'ın adıyla anılır. Rapor, "Türkiye'de İstihdam Sorunları" başlığıyla yayımlandı (BIT, 1950a).

Colombain Misyonu ise, yürürlükteki kooperatifler mevzuatında yapılması düşünülen reformlarla ilgilidir. Misyon; kooperatiflerle ilgili yürürlükteki mevzuatta bazı reformlar yapılmasını inceleyen ve isteyen Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'nın, uluslararası düzeyde tanınmış bir uzmanın yardımına başvurmak istemesi üzerine, 1949 Yaz ortalarında başlayan yoğun ön görüşmeler ve yazışmalar sürecinin ardından 1950 başlarında gerçekleştirildi.

ILO, bu alanda uluslararası ünü ve yetkinliği tanınan bir uzman olan, ILO'nun kooperatifler ve zanaatlar birimi eski şefi Maurice Colombain'ı üç ay için Türkiye'ye gönderdi. Misyonu sırasında, Ankara dışında "turneye çıkan", kooperatif kuruluşlarıyla görüşen Colombain, bu misyonun gerçekleşmesine katkıda bulunan Osmay'ın belirttiğine göre, "sağlam temellere dayanan bir kooperatifçilik akımı kurulması için alınması gereken çeşitli önlemler önerdiği tam bir rapor hazırladı." Colombain'in yazdığına göre de, kendisi Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'na, yasa tasıklarını da kapsamak üzere gözlem, telkin ve tavsiyelerini sunan / içeren bir rapor verdi.

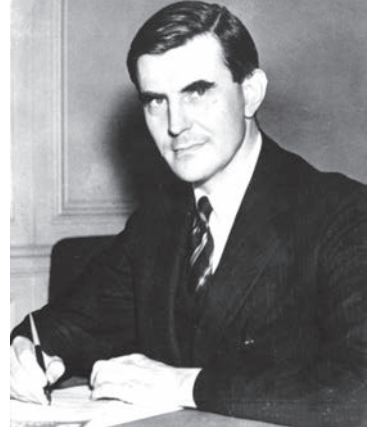
Ama ne yazık ki, hazırladığı kapsamlı rapor ve (iki) yasa taslağı (kopyaları) incelediğim ILO Arşiv dosyasında (TA, 6-66-2) bulunmadığından, değerlendirme yapmayı erteledim.

lantıda, “ağır bir uluslararası kriz durumunda Uluslararası Çalışma Örgütü için ortaya çıkacak sorunlar”ın incelenmesine başlamıştı. Konsey de, **4 Şubat 1939**’da kabul ettiği ön raporda belirtilen “Örgüt’ün kilit bir personelle kurumsal yaşamını (çalışmalarını) kesintisiz ve etkili biçimde sürdürmesi” ilkesini oybirliğiyle onaylamıştı. Onaylanan ILO raporundaki temel ilke şu anlatımla ortaya konmuştu:

“Uluslararası Çalışma Örgütü, uluslararası kriz durumunda, bu kriz silahlı çatışmaya dönüşse de, olabildiğince tam ve etkili biçimde işlemeli, çalışmalıdır.”

Yeniden vurgulamak isterim: Örgüt, Savaş’a karşı kurumsal varlığını sürdürmekte kararlı idi.

ILO Direktörü *Harold Butler*’ın istifası üzerine bu göreve atanan yardımcısı *John G. Winant*, 1939 başında kısa sürecek yeni görevine başladı.² Yönetim Konseyi, Konferans’ın gelecek (yani 26.) olağan toplantısının **Haziran 1940**’ta Cenevre’de yapılmasını kararlaştırmış ise de, 1940 İlkbahar ve Yaz aylarında İskandinav ülkelerinin, Hollanda, Belçika ve Fransa’nın (Paris’in) ardı sıra işgal edilmesi üzerine, **daha ileri bir tarihe ertelendi**. ABD uyruklu ilk Direktör Winant, **11 Mayıs 1940** tarihli telgrafla, üye devletlerin hükümetlerine ve T. C. Hariciye Vekâleti’ne, Kriz Komisyonu’nun özel yetkilerini kullanarak, “durumdaki belirsizlik” nedeniyle **Konferans’ın daha ileri bir tarihe ertelendiğini** bildirdi.

ILO üst yönetiminde gerçekleşen bu değişikliklerin ardından, Winant’ın tartışmalara yol açtığı ileri sürülen kararıyla, ILO Ağustos 1940’ta geçici olarak Kanada’ya taşındı. John Winant, Wasington D. C.’den tüm üye devletlere ve Türkiye’ye gönderdiği **17 Ağustos 1940** tarihli bir telgrafta,³ taşınmanın tamamlandığını bildirerek, ILO’nun yeni adresini iletip hükümetlerden destek istedi.

² *Winant*; ABD’nin 1934’te Örgüt’e üye olmasından sonra, Nisan 1935’te ILO Direktör yardımcısı oldu. Ancak Ekim 1935’te, Roosevelt’in “Social Security Board”un başına geçmesi için yaptığı çağrı üzerine ABD’ye geri döndü. 1936’da ise, yeniden ILO Direktör yardımcılığı görevine başladı.

1939’da da, yeniden istifa ettiği 1941’e değin Direktör oldu.

³ Dossier No R. L. 66/1/1; Objet: Relations with Turkish Government, Agencies and Officials (Miscellaneous).

Kanada Hükümeti, **14 Ağustos 1941** tarihinde kabul ettiği “Barış Antlaşmaları (Uluslararası Çalışma Ofisi’nin [Örgütü’nün] Statüsü) Hakkında Kararname” ile Uluslararası Çalışma Örgütü’nün statüsünü belirleyip, *çeşitli kolaylıklardan yararlanmasını sağladı* (BIT, 1951e: 75-78).

Winant, henüz görevinin üçüncü yılının başlarında, Roosevelt’in isteğiyle ABD’nin Londra Büyükelçiliği görevine atandığından, iki gün sonra geçerli olmak üzere 13 Şubat 1941’de istifa etti. ABD uyruklu Yönetim Konseyi Başkanı, istifayı kabul edip Konsey üyelerine ve üye devletlerin hükümetlerine duyurdu. Yeni bir Direktör atamasına değin **E. J. Phelan**’ın Direktör Vekili (Directeur p.i.) olarak ILO hizmetlerinin yürütülmesini sağlayacağını bildirdi.

Türkiye de, Phelan’ın **15 Şubat 1941** tarihinde üye devlet hükümetlerine gönderdiği telgrafla istediği destek çağrısına olumlu yanıt veren 33 ülkeden biri oldu.

Savaş yılları içinde, 27 Ekim-6 Kasım 1941 tarihlerinde, “olağanüstü” yada “özel” olarak nitelenen ve bu nedenle Konferanslar dizisinde sayısı bulunmayan, New York-Vaşington Konferansı toplandı. Konferans’ın 14. ve son oturumu, Başkan Roosevelt’in daveti üzerine Beyaz Saray’da yapıldı.

20 Nisan-12 Mayıs 1944 tarihleri arasında Filadelfiya’da toplanan ve katılanlar arasında Türkiye’nin iki hükümet kanadı delegesinin de bulunduğu 26. Uluslararası Çalışma Konferansı’nın, Örgüt tarihinde ayrı bir yeri vardır. Zamanın ruhuna uygun yepyeni bir sayfa açan Konferans’ta, 10 Mayıs günü, **Uluslararası Çalışma Örgütü’nün Amaç ve Hedefleri Bildirgesi** kabul edildi. Filadelfiya Bildirgesi, 1946 Anayasa değişikliğinde, Anayasa’nın ayrılmaz parçası olmak ve anayasal değer taşımak üzere, Versay Antlaşması’nın 427. (yani Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası’nın 40.) maddesi yerine eklendi.

Filadelfiya Konferansı’nın; 2. Savaş sonrasında ve Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın 26 Haziran 1945’te San Fransisko’da imzalanmasının ardından, Örgüt Anayasası’nda Savaş sonrasında ilk değişikliklerin yapıldığı, 15 Ekim-5 Kasım 1945 tarihlerinde Paris’te toplanan, Türkiye hükümet kanadı delegelerinin katıldığı 27. Konferans izledi. BM Antlaşması’nın 24 Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe girmesinden sonra da, önce 6-29 Haziran 1946 tarihlerinde Seattle’da, deniz çalışmasıyla ilgili sekiz sözleşme ve 4 tavsiyenin kabul edildiği 28. Konferans toplandı. Ama, kuşkusuz, Örgüt’ün kurumsal tarihinin en önemli Konferanslarından biri, üç ay sonra 19 Eylül-9 Ekim 1946 tarihle-

rinde Montréal’de gerçekleştirildi. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün Versay Antlaşması’yla “bağlı” olarak kurulduğu Milletler Cemiyeti’nden özerkleşmesini sağlayan 1946 Anayasa değişikliklerinin yapıldığı 29. Konferans’a, Türkiye, 1945 Paris Konferansı’nda verdiği sözü tutarak, Montréal Konferansı’na ilk kez tam delegasyonla katıldı (Çizelge 7).

Bu geçiş döneminde, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün, fiilen çökmüş olsa da kağıt üzerindeki biçimsel (hukuksal) varlığını 18 Nisan 1946’ya değin koruyan Milletler Cemiyeti’ne⁴ bağlı kuruluş statüsü sürdü. Çünkü, Filadelfiya Bildirgesi’nin ardından yapılan değişikliklerden ikincisi henüz yürürlüğe girmiş değildi. Kısacası, Versay Antlaşması’yla öngörülen kuralların büyük bir bölümü, 1946 Anayasa değişikliklerinin yürürlüğe girdiği 20 Nisan 1948’e değin geçerli olmayı sürdürdü.

II. 2. SAVAŞ YILLARINDA YAZIŞMALAR VE KONFERANSLARA KATILIM (1940-1946)

ILO Arşiv belgeleri, 2. Dünya Savaşı yılları içinde Türkiye-ILO ilişkilerinin, 1940 Yazı sonlarına doğru 17 Ağustos 1940 tarihinde tüm üye devletlere gönderilen aynı içerikli genel bir telgrafla “resmen” başladığını gösteriyor.

ILO’nun geçici olarak Kanada’ya taşınmasından 1944 Filadelfiya Bildirgesi’nin kabul edilmesini izleyen aylara değin süren dört yıllık dönemde, Uluslararası Çalışma Örgütü ile Türkiye arasındaki ilişkiler, birkaç konuyla sınırlı kaldı. Bunların dışında; MC Genel Sekreteri’nce, bazı sözleşmelerin diğer üye devletlerce onaylandığının Anayasa gereği bildirilmesi gibi Türkiye’nin “Milletler Cemiyeti ve Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi” olması nedeniyle 1933’ten beri düzenli biçimde Hariciye Vekâleti’ne gönderilen “rutin” mektuplar ile değindiğim ILO üst yönetimindeki değişikliklere ilişkin yazışmalar da vardır.

Bu ve ILO’nun Kanada’ya taşınması dışındaki yazışmalarda, bazı belgeler istenmesi ve gecikmiş aidat borcunun MC’ye ödenmesi konularıyla ilgili mektuplarda, Hariciye Vekili ve ILO Direktörü yerine Vaşington Büyükelçisi *Mehmet Müinir Ertegin* ile Montréal’e giden ILO personeli arasında bulunan *Mukdim Osmay*’ın imzalarına rastlanıyor. Bunun, 2. Savaş koşullarının doğurduğu iletişim güçlüklerinden kaynaklandığını sanıyorum.

Bu dönemdeki yazışmaların bir başka konusu da, 1941 ve 1944 yıllarında düzenlenen, ilki “özel” ve ikincisi ise 1940’ta Cenevre’de yapılması düşünülen ama 2. Savaş yüzünden yapılamayan “olağan” Konferanslara katılım idi.

⁴ Milletler Cemiyeti’nin Genel Sekreteri *Sean Lester* ile BM temsilcisi *Włodzimierz Moderow*’un 18 Nisan 1946 tarihinde imzaladıkları bir sözleşmeyle, MC’nin tüm mal varlığı Birleşmiş Milletler Örgütü’ne aktarıldı.

Konferanslara katılım konusunda, 1944 Filadelfiya Konferansı'nın ardından, saptayabildiğimce yazışmalara konu olmayan, özellikle Uluslararası Çalışma Örgütü'nün bağlı olduğu Milletler Cemiyeti yerine Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulmasıyla sonuçlanan gelişmeler üzerine, Anayasası'nda yapılan değişikliklerle Örgüt'ün yeni özerk statüsünün belirlendiği 1945 ve 1946 Konferanslarına da kısaca değineceğim (Çizelge 7).

1. ILO'nun Kanada'ya Taşınması ve Osmay-Ertegin Yazışmaları

ILO Direktör Yardımcısı'nın **19 Ocak 1940** tarihli ve D. 626/101/2/66 sayılı yazısından anlaşıldığına göre, Türkiye ILO'ya gönderdiği *11 Ocak 1940* tarihli mektupla, Konferans'ın XXVI. oturum gündeminin 2. maddesi konusundaki yanıtını ilettili.

Ancak yanıtta, Konferans'ın normal programının olaylar nedeniyle değiştiği, Yönetim Konseyi'nin yetkilerini devrettiği Kriz Komisyonu'nun, mutlak olanaksızlık dışında, Konferans oturumunun 1940'ta yapılacağı kanısını taşımakta olmasına karşın, Konferans tarih ve gündeminin bugüne değin saptanmadığı belirtildi (TDA).

Phelan'ın **26 Ocak 1940** tarihli ve D 611/3010/26/0 sayılı mektubunda, tüm uluslararası çalışma sözleşmelerinin son maddelerinde yinelenen bir "tip kural" anımsatıldı. Buna göre Yönetim Konseyi, gerekli gördüğünde (uygulamada on yılda bir), Genel Konferans'a sözleşmenin (onaylayan yada onaylamayan) tüm üye devletlerce uygulanmasına ilişkin bir rapor sunarak, tamamen yada kısmen değiştirilmesi (gözden geçirilmesi) amacıyla Konferans gündemine yazılıp yazılmaması konusunda karar verir (m. 10). Phelan, bu kural gereğince, 1928'de kabul edilen 26 sayılı Asgari Ücret Belirleme Yöntemi Sözleşmesi'nin uygulanmasına ilişkin raporun, yürürlüğe girmesinin 10. yılı olan 1940'ta Konferans'a sunulması gerektiğini anımsatarak, bu tarihte sözleşmeyi onaylamayan Türkiye'den de hazırlanan 38 sayfalık rapor projesi konusundaki gözlemlerini bildirmesi ricasında bulundu (TDA). Rapor taslağında, 31 Ağustos 1939 itibarıyla 22 devletin onayladığı sözleşmenin *hükümetlerin incelemesine sunulduğu* konusunda ILO'yu bilgilendiren 11 devlet arasında Türkiye de sayıldı (s. 31). Ancak, yetkili makamca verilen karara, yani bu bilgilendirmenin içeriğine ilişkin herhangi bir açıklamaya yer verilmedi. Bunun anlamı şudur kuşkusuz: Sözleşme yetkili makama sunulmuştur ama, onaylanması düşünülmemektedir. Erişebildiğim belgeler arasında da, istenen gözlemlerin bildirildiğini gösteren bir mektup yoktur.

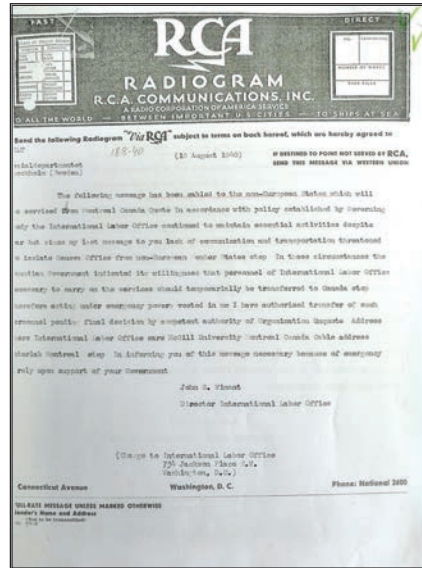
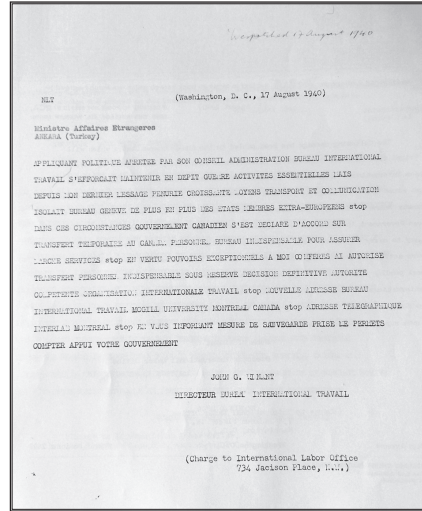
John G. Winant'ın, ILO Direktörü sıfatıyla, tüm üye devletler gibi Türkiye'ye (Hariciye Vekili'ne) de Vaşington'dan gönderdiği **17 Ağustos 1940**

tarifli Fransızca telgraf,⁵ Türkiye-ILO yazışmalarına ilişkin olarak ILO Arşiv dosyalarında bulabildiğim sınırlı sayıdaki belgelerin ilkidir.

Telgrafta, özetle değindiğim için yinelemeyeceğim gelişmelere, yani ILO'nun geçici olarak Cenevre'den Kanada'ya taşınması süreci ve gerekçesi, taşınmanın gerçekleşip çalışmaların başlaması ve Montréal Ofisi'nin adres bilgileri yer alıyordu.

Arşiv dosyasında Türkiye'nin herhangi bir yanıtına rastlamadığım bu genel telgraf dışında, 2. Savaş'ın ilk yılında yapılan bir başka yazışma da, ILO'nun Montréal'e taşınan kilit personeli arasında bulunan Mukdim Osmay'ın Vaşington Büyükelçisi Münir Erteğün'e gönderdiği **28 Teşirini-sani (Kasım) 1940** tarihli bir Türkçe daktilo mektuptur.

Belirttiğim "ADM 80-9-66" sayılı dosyada yalnızca ilk sayfasını bulabildiğim bu mektubunda Osmay, Savaş dolayısıyla ILO'nun merkezinin Kanada'ya (Montréal'e) aktarıldığı bilgisini yineledi. 17 Ağustos ve 18 Teşirini sani tarihli telgrafların içeriğinden daha önce söz ettiğini ve "birer suretini" ekte sunduğunu belirttikten sonra, eski bir dille, taşınma sürecine ve gerekçesine değindi. Taşınmadan üç ay kadar sonra, temelde Erteğün'ü "bilgilendirme" amacıyla yazdığını düşündüğüm bu mektupta, çekirdek bir personelle oluşturulan Montréal Ofisi'nin çalışmalarına başladığını belirtti. ILO'nun, üye devletlere teknik yardımda bulunduğu konuları başlıklarıyla sıralayarak, gelişmeleri *aynen* şöyle anlattı:

⁵ Dossier No ADM 80-9-66; Objet: Transfer of ILO from Geneva to Montreal, Notification to Government, Turkey.

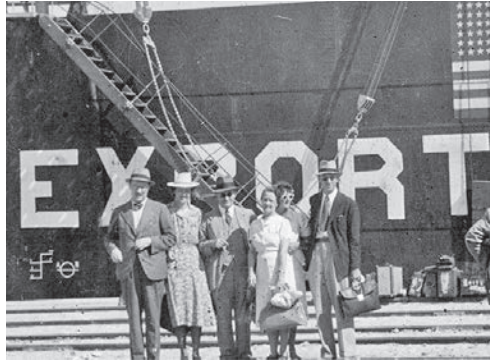
“Avrupa’da harbin husule getirdiği karışıklık içinde ve deniz aşırı memleketlerle muhabere ve münakale imkanlarının hemen hemen ortadan kalktığı bir zamanda Büronun teknik mesaisine İsviçrede emniyet ve muvaffakiyetle devam etmesi cidden pek müşkülleşmişti. Böyle bir ihtimali vaktiyle derpiş etmiş bulunan **Mesai Bürosu ‘Konsey’i esasen Direktöre lazım gelen tedbirleri ittihaz etmek hususunda fevkalade selahiyet vermiş bulunuyordu.** Direktörün telgraflarından anlaşıldığı veçhile, Büronun belli başlı unsurlarının Amerikaya nakli, bu selahiyetin, ahvalin ilcası (zorlaması) ile istimali keyfiyetinden ibarettir.

Bu suretle, Beynelmîel Mesai Teşkilatının resmî merkezi lafzen, Cemiyeti Akvamın makarrı (başkenti) bulunan, Cenevre şehrinde kalmakla beraber, Kanada hükümeti tarafından vaki davete binaen **Büronun hakiki faaliyet merkezi Kanada da Montreal şehrine geçmiş bulunmaktadır.**

... Monrealde faal bir nüve tesisine çalışılmıştır... Büro teknik mesaisine yeniden başlayabilmiştir.

Bu mesainin alelumum iktisadi ve içtimai meselelere ve iş kanunları ile iş hukukuna ... taalluk eylediği malûmu âlileridir. (...)” (ILO AR, RL 66-1-1).

Osmay’ın bu mektubuna herhangi bir yanıt verip vermediğini saptayamadığım M. Erteğün, dört ay kadar sonra, Osmay’a (Montreal’e) bir başka mektup gönderdi. **21 Mart 1941** tarihli ve 441/114/12 sayılı bu mektup, Vaşington’daki Social Security Board’a verilmek üzere kendisinden istenen bir rapora ilişkindir. Erteğün kısa mektubunda; işçi sigortalarını amaçlayarak, “... bizim de aynı mesele müteallik neşriyatımızı kendilerine göndermemizi istediklerinden mesaili mümasile (benzer sorunlar) hakkında Türk mevzuatından Fransızca veya İngilizce hazırlanmış raporlar mevcut ise mümkün olduğu takdirde mezkur makama verilmek üzere bir takımın” Büyükelçiliğe gönderilmesi ricasında bulundu.

İş Kanunu’nun hazırlanması, kabul edilmesi, yürürlüğe girmesi ve yasanın işçi sigortalarıyla ilgili kurallarının yasal düzenlemelerle uygulamaya aktarıl-

ması sorunlarıyla yakından ilgilenen Osmay, “şahsen” ve kısa süre içinde, “A Memorandum on Social Security in Turkey” başlıklı üç sayfalık bir rapor hazırladı. **26 Mart 1941** tarihli mektupla Büyükelçiliğe gönderdi. Mektubunda, edindiğini belirttiği bazı haber ve bilgilere göre, İş Kanunu’nun öngördüğü “lâyihalar Millet Meclisine takdim edilmiştir.” Ancak, ne yasalaştıkları konusunda bir haber vardır, ne de sunulan tasarıların tam metni kendisine, yani ILO’ya ulaşmıştır... Dolayısıyla da, “Türkiyede içtimai sigortaya dair hazırlanmış rapor da mevcut değildir.”

Osmay, “Muhtıra” olarak tanımladığı ve kişisel olarak kaleme aldığı raporu hazırlama amacını şöyle açıkladı:

“Social Security Board’un talebini mümkün mertebe yerine getirmiş olmak ve *memleketimizde bu gibi mühim meselelerin ihmal edilmediğini göstermek emeli ile* şahsen İngilizce bir muhtıra hazırladım” (ILO AR, RL 66/1).

Osmay, 1936 İş Kanunu’nun uygulama alanı ile “Sosyal Yardımlar” başlıklı VII. Faslı temel alarak hazırladığı, yalnızca yasal durumu özetlediği raporuna iki ek koydu. Birincisi, İş Kanunu’nun bu Faslının (m. 100-107) İngilizce çevirisidir. İkincisi de, 1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun “işçilerin sağlığının korunması” başlıklı yedinci bab’ıdır (m. 173-180).

2. Aidat Borcunun Ödenmesi

Osmay; Erteğün’ün aslında ILO’nun etkinlikleriyle ilgili olmayan isteğine ilişkin yazısına verdiği bu yanıtın ertesi gün, ILO Direktörü’nün ricasıyla, Büyükelçi’ye bir mektup daha gönderdi. **27 Mart 1941** tarihli bu mektubunda, önce 28 Teşrinisani (Kasım) 1940 tarihli “tezkere”sinden söz ederek, hükümetin “Milletler Cemiyeti 1940 aidatını” henüz ödemediğini, “bu taksitin bir an evvel gönderilmesi hususunda delaletlerini ıstırham” ettiğini anımsattı. Edindiği bazı bilgilere dayanan Osmay, bu konuya daha ayrıntılı bilgilerle yeniden dönerek şöyle sürdürdü:

“... 1940 senesi aidatı hayli zamandan beri Cenevre Başkonsolosluğuna gönderilmiş ve fakat mezkur Konsoloslukça, herhangi bir mülahaza ile, *Milletler Cemiyeti veznesine yatırılmayarak tediye hususu Hariciye Vekâletinin tekidine talik edilmiştir*. Bu itibarla taksitin tediyesi Hariciye Vekâletinin Cenevre Başkonsolosluğuna telgrafla emir vermesi gibi basit bir muamele ile tekemmül edebilecektir.”

Örgüt bütçesinin MC bütçesine “mülhak” (katma bütçeli) olduğunu, bu nedenle aidatın ödenmesinin ILO için de son derece önem taşıdığını, aynı zamanda Direktör Phelan ile MC Umum Muhasebe Müdürü’nün istekleri

üzerine Ertegün'e başvurduğunu açıklayan Osmay, ivedilik taşıyan bu sorunun telgrafla çözülmesi ricalarını da ilettiler. Osmay, mektubunu bitirirken, aidatın ödenmemesinin siyasal bir davranış / eylem biçiminde anlaşılabilceği yolunda bir yorum yapmaktan da geri kalmadı:

“... para Cenevrede hazır dururken tediye daha ziyade gecikirse keyfiyetin –hele her şeye mana verilen şu günlerde– siyasal bir ‘jest’ mahiyetinde telakki edilmesine yol açılır zannındayım. Bunu da Hükümetimizin ter- vic etmeyeceğine eminim.”

Osmay, mektubunu, “sırf idari bir muameleden ibaret” olduğunu belirttiği bu “işin”, Ertegün’ün “lûtfu âlileri ile derhal neticelenebileceği kanaatini muhafaza” ettiğini de ekledi.

Ne var ki sorun çözülmedi. M. Ertegün, **23 Nisan 1941** tarihli ve 628/351/N sayılı çok kısa bir mektupla Osmay’a yanıt verdi. Osmay’ın yazısı üzerine Hariciye Vekâleti ile haberleştiği anlaşılan Ertegün, **19 Nisan 1941** tarihinde aldığı aşağıdaki olumsuz yanıtı kendisine aynen iletmiş, durumu uygun bir dille ILO’ya açıklaması ricasında bulundu:

“Taksit tediyesinin tehiri ıztırarı (ıztırarı) hasıl olduğu Milletler Cemiyeti Umumi Kâtipliğine bildirilmiştir.

Keyfiyeti münasip şekilde Mesai Bürosu Reisliğine anlatmanızı saygılarımla rica ederim.”

Aidat borcunun ertelenmesinin “zaruret” olduğunu belirtmekle yetinip gerekçe gösterilmemesi, ekonomik yada mali nitelik taşımayan bir anlam içerdiğini düşündürüyor. Türkiye’nin, Örgüt’ün 1941 Konferansı’na Vaşington’daki bir diplomatik temsilciyle de katılmamasının bir nedeni bu olsa gerek. Öte yandan, taksidi erteleme zorunluluğunu ILO Direktörü’ne açıklama sorumluluğunun Osmay’a bırakılmış olması da ilginçtir.

3. 1941 Konferansı ve Türkiye’nin Katılmaması

Örgüt’ün Okyanus ötesinde “olağanüstü” olarak toplanan ve bu nedenle de sayısı olmayan 1941 New York ve Vaşington Konferansı’na ilişkin yazışma da, Ertegün ile Osmay arasında sürdürüldü.

Uluslararası Çalışma Konferansı, 1939’dan sonra Okyanus ötesinde ilk kez, **27 Ekim-6 Kasım 1941** tarihlerinde New York’ta (Columbia Üniversitesi’nde) ve (6 Kasım’daki kapanış oturumu için) Vaşington’da (Roosevelt’in Başkanlığında Beyaz Saray’da) toplandı. Konferans, bu özel toplantısında, Roosevelt ve Churchill’in 14 Ağustos 1941’de yaptıkları açıklamadan üç ay kadar sonra, 5 Kasım 1941 tarihli bir karar kabul etti. Atlan-

tik Şartı'nın 4, 5 ve 6. maddelerindeki ilkeleri desteklediğini belirtti. İlkelerin yaşama geçirilmesi için Örgüt mekanizmasının ve deneyiminin tam olarak kullanılmasını istedi. İlkelerin eyleme dönüştürülmesi amacıyla, Örgüt'ün eksiksiz işbirliği yapacağı sözünü verdi (Gülmez, 2018: 94; BIT, 1951c: 129-130).

İncelediğim Uluslararası Çalışma Ofisi Arşiv dosyalarında, Türkiye'nin 1941 Konferansı'na davet edilmesi ve davete olumlu yada olumsuz yanıt verilmesi vb. konularda, herhangi bir yazışmaya rastlamadım. Osmay'ın belirttiğine göre, “Türkiye hükümeti 1941 konferansına, *ahval dolayısıyla murahhas (delege) göndermenin imkansızlığını* ileriye sürerek iştirak etmemiş ve muvaffakiyet dilemekle iktifa eylemişti” (Muhtıra, s. 2). Kuşkusuz, 2. Savaş koşulları nedeniyle anlaşılır sayılabilecek bu gerekçe, hükümetin geçmiş tüm Konferanslara diplomatik temsilcilerle katılmış olması gerçeği karşısında, inandırıcı olmaktan uzaktı.

New York ve Vaşington Konferansı'na katılan toplam 35 üye devletin delegasyon listeleri arasında Türkiye yoktur. Oysa bu liste incelendiğinde, Avrupa (Fransa ve İrlanda), Asya (İran ve Tayland), Afrika (Mısır) ve Amerika (Kolombiya, Panama ve Kosta Rika) kıtalarından adlarını verdiğim örgüt üyesi 8 devletin, ABD'de bulunan diplomatik temsilcilerini hükümet delegesi olarak atadığı ve bu yolla Konferans'ta temsil edildiği görülüyor (BIT, 1942: xi-xviii).⁶

Türkiye'nin bu yıllardaki ABD Büyükelçisi'nin, Bern Elçisi olduğu yıllarda gözlemci delege sıfatıyla Konferanslara katılan Uluslararası Çalışma Örgütü konusunda deneyimli ve bilgili Münir Ertegin olduğu anımsandığında, Osmay'ın “ahval dolayısıyla” diyerek Savaş koşullarını anlatmak istediği düşünülse de, hükümetin 1941 Konferansı'na katılmamasının, Savaş ve/yada ekonomik koşullardan değil, temelde Savaş yıllarında izlenen dış politikadan kaynaklandığı söylenebilir.

Dış İşleri Bakanlığı Arşivi'nde, bu konuyu açıklığa kavuşturacak –ama bana iletilenler arasında bulunmayan– belgeler olabileceğini sanıyorum.

6 Bu konuda ne Konferans Tutanağı'nda (BIT, 1942), ne de Phelan'ın New York-Vaşington Konferansı'na sunduğu 1941 raporunda (BIT, 1941) bilgi vardır.

Ancak raporun “siyasal çerçeve” başlıklı bölümünde, Türkiye'nin, 1939-1941 dönemine ilişkin ayrıntılı kronolojisini sıraladığı Savaş dalgası dışında kalan beş Avrupa ülkesinden biri olduğunu anımsatan (BIT, 1941: 4) Phelan, İş Kanunu'nun bir kuralının yerine getirilmesi için *zorunlu iş kazası ve annelik sigortaları kuran bir yasa tasarısının TBMM'ye sunulduğunu* belirtti (s. 46).

Ne var ki, bu tasarı geri alındı.

Çizelge 7
Uluslararası Çalışma Konferansı'na Katılan
Türkiye Delegasyonları (1944-1950)⁷

UÇK Sayı	Tarih	Hükümet	İşveren	İşçi	Konuşma
26	20.04-12.05 1944 (Filadelfiya)	Kasım Gülek (D, Milletvekili), Şükrü Esmet (D, Milletvekili, Dışişleri Kom. üyesi)	-	-	- (KG, bir karar destekledi)
27	15.10-05.11.1945 (Paris)	Numan Menemencioglu (D, Paris BE), Hakkı Yeniyay (D, ÇB AK), Bülent Nuri Esen (TD, AÜHF, SBF), Nüzhet Tekül (TD), Emin İnal (TD)*	=	=	NM, 25.10.1945, 10. O (s. 90-91)
28	06-29.10.1946 (Deniz, Seattle)	Mennan Tebelen (D, Vaşington BE müşaviri), Fahri Tanman (Devlet Deniz Ticareti Idaresi Başkanı)	-	-	MT, 8. O, 13.06.1946, s. 65-66
29	19.09-09.10.1946 (Montréal)	Hüseyin Avni Göktürk (ÇB Müsteşar Yard.), Ayet Sayar	Hilmi Naili Barlo	Hüsni Merye	HAG, 09.10.1946, 19. O, Lübnan'ın üyeliğine destek, 27.09.1946, 8. O, s. 257
30	1947 (Cenevre)	Sadi İrmak (Bakan) Hakkı Yeniyay (D), Faruk Kardam (D) (Not: Görevleri belirtilmedi)	Tevfik İpekman Safiddin Parlak (TD)	Süreyya Birol	SI: 27.06.1947, 8. O, s. 78-79
31	1948 (San Fransisko)	Nurullah Esat Sümer (Eski Bakan, milletvekili), Muslih Fer (ÇB Baş hukuk müşaviri), Faruk Kardam (TD, ÇB GM Yard.), Adnan Vural (TD, BE müşaviri)	Hilmi Naili Barlo (İstanbul Sanayiciler Birliği)	Burhanettin Özkaner (Zonguldak Maden İşçileri Sendikası)	NES: 25.06.1948, 8. O, s. 53-54), 10.07.49, 19. O, kapanış konuşması, s. 305
32	1949	Tahsin Bekir Balta , m. Vekili, eski Bakan, Fadıl Hakkı Sur, AÜHF ve YK üyesi Talat Miras (TD, Cenevre Kon.)	İlhami Nafiz Pamir, Haznedar Briket Fabrikası	Kemal Erçetin, İzmit Kağıt Fab. Ustabaşı (Formen)	TBB: 24.06.49, 13. O, s. 210-211
33	1950	Tahsin Bekir Balta , eski Bakan Muslih Fer (ÇB, Hukuk Müşaviri, YK üyesi) Talat Miras (TD, Cenevre Konsolosu)	Hilmi Naili Barlo, İstanbul Sanayi Birliği Başkanı	Kemal Erçetin, Selülöz-İş Sendikası Yön. Kur. üyesi	TBB: 23.06.50, 14. O, s. 232-233 MF: 29.06.50, 19. O, s. 327-328

Kaynak: UÇK Tutanakları (bkz.: Kaynakça).

Kısaltmalar: BE: Büyükelçi; ÇB: Çalışma Bakanlığı; ÇB AK: Çalışma Bakanlığı Araştırma Kurulu; D: Delege; DD: Daimi Delegasyon; GM: Genel Müdür; O: Oturum; TD: Teknik Danışman; YK: Yönetim Konseyi (ILO);

Açıklamalar:

- 1) Türkiye, 27 Ekim-6 Kasım 1941 tarihlerinde, New York ve Vaşington'da toplanan Olağanüstü (özel) Konferans'a katılmadı.
- 2) Delege ve Teknik Danışmanların ad ve görev unvanları, Konferans Tutanaklarındaki Türkiye Delegasyon listelerinde yer alan bilgilerdir.
- 3) Konferanslarda konuşma yapan delegelerin adları, baş harfleriyle gösterildi.
- 4) 1945 Konferansı'na katılan *Emin İnal*, İstanbul Defterdar Tekstil Fabrikası'nda ustabaşıdır (formen). Ama, Konferans Tutanağında "işçi delegesi" olarak değil, hükümet kanadı delegasyonu listesindeki iki "teknik danışman"dan biri olarak gösterildi (BIT, 1945c: xxvi).
- 5) *N. E. Simer*, 1948'de, hükümet kanadından Konferans İkinci Başkanı seçildi. Kapanış konuşmasını yaptı.
- 6) *T. B. Balta*, "949'da, Öneriler Komisyonu Başkanı ve Raportörü seçildi.
- 7) DP iktidarının ilk (1. Menderes) hükümeti 22 Mayıs 1950'de göreve başlamış olmasına karşın, Konferans'a son CHP hükümetinin Çalışma Bakanı katıldı.

⁷ 1950 sonrasında Uluslararası Çalışma Konferanslarına katılan Türkiye delegasyonlarını, Örgüt'e üyelik tarihinden 1960 yılına değin topluca görmek için bkz. Ek Çizelge 3 (Ekler).

4. Filadelfiya Konferansı, Türkiye'nin Katılması ve Aidat Borcu

26. UÇK için ilk çağrı/davet, Yönetim Konseyi'nin **3-5 Şubat 1940**'ta Cenevre'de yaptığı toplantıda aldığı karar üzerine, ILO Direktörü Winant'ın **7 Mart 1940** tarihli yazısıyla yapılmıştı.

Ne var ki, 5 Haziran'da Cenevre'de başlaması öngörülen 26. Konferans, Kriz Komisyonu'nun 9 Mayıs'ta telgraf yoluyla görüşünün alınmasının hemen ardından, 11 Mayıs'ta ileri bir tarihe ertelenmiş ve üye devletlerin hükümetlerine duyurulmuştu.

26. Konferans, Anayasa kurallarına uygun olarak ancak dört yıl sonra 20 Nisan-10 Mayıs 1944 tarihlerinde gerçekleştirildi.

a. Filadelfiya Konferansı Yazışmaları ve Aidat Borcu Sorunu

Savaş yıllarında üç yıla yaklaşan bir yazışmasızlık döneminden sonra, ILO ile Türkiye arasındaki ilk yazılı iletişim, Filadelfiya Bildirgesi'nin kabul edildiği 26. Konferans öncesinde yapıldı. İlk yıllarda olduğu gibi, yazışmalar yine Vaşington Büyükelçisi ile Osmay arasında gerçekleşti.

Ertegin, Filadelfiya Konferansı'ndan üç ay önce Osmay'a yazdığı **15 Kanunusani (Ocak) 1944** tarihli mektupla, "26 ncı İş Konferansına ait mütemmim malûmatı hava postası ile bir an evvel göndermesini" rica etti. "Ek bilgiler" istediğine göre, Vaşington Büyükelçisi 26. Konferans için gündem ve gündemle ilgili belgeleri kapsayan ilk bilgileri, doğal olarak Dışişleri Bakanlığı kanalıyla edinmişti.

Osmay gecikmeksizin, **17 Kanunusani 1944**'te tamamlayıcı bilgileri Ertegin'e ilettili. Ayrıca, "Londra'dan henüz avdet etmiş bulunan ILO Direktörü ile de görüştü(ğünü) ve kendisinden Londra'da toplanan ILO İdare Meclisi (Conseil d'administration) müzakeratı hakkında tafsilat ve izahat aldı(ğını)", ekte gönderdiği "muhtıra"nın da bu açıklamaya dayandığını bildirdi (ILO-AR, RL 66/1).

Ertegin, **28 Kanunusani 1944** tarihli ve 211/22/M4 sayılı kısa mektubunda, Osmay'ın 17 Kanunusani tarihli mektubunu ve "melfuflarını" (ilişkilerini) aldığı, "İş Konferansı hakkındaki raporu dikkatle okuduğunu" ve "bir suretini Ankaraya gönder(diğini)" bildirip, yardımı için teşekkür etti.

Ertegin, Hariciye Vekâleti'ne aynı gün gönderdiği **28 Kanunusani (Ocak) 1944** tarihli ve 210/20/M4 sayılı mektubunda (TDA), "... Mukdim Osmay tarafından hazırlanan raporun bir suretinin leffen takdim kılındığını" bildirdi. Kısa yazıya, 7 maddeden oluşan 26. Konferans gündemini de ekledi.

Osmay ertesi gün, "17 Kanunusani 1944 tarihli tezkereye zeyl" olmak üye-

re, Büyükelçiliğe **29 Kanunusani 1944** tarihli bir mektup daha gönderdi. 26. Konferans için “aza devletler hükümetlerine gönderilmek üzere Büro tarafından da bir muhtıra hazırlan(dığı)”, “Direktörün resmî bir tahriratu ile aelulus Ankarada Hariciye Vekâletine gönderil(dığı)” bilgilerini verdikten sonra, kendisi de “bir ihtiyat tedbiri” olarak Büyükelçilikçe Ankara’ya gönderilmesinin uygun bulunacağı düşüncesiyle, 2 Fransızca ve 1 İngilizce muhtıra metni gönderdiğini belirtti (ILO-AR, RL 66/1).

Hariciye Vekâleti D 3, Ş 1 Müdürlüğü, **6 Mart 1944** tarihli ve 23541 umumi ve 46 hususi sayılı elyazısı ile kaleme alınan “1 Mart 1944 tarihli ve 23128/43 numaralı tezkereye zeyil” olduğu belirtilen bir müsvedde mektuptan anlaşıldığına göre, 26. Konferans gündemine ilişkin olmak üzere “İş Teşkilatında vazifedar Bay Mukdim Osmay tarafından hazırlanan raporun (muhtıranın) suretlerini” İktisat Vekâletine sundu (TDA).

Osmay’ın 5 sayfalık sık satırla yazılmış, muhtırasının (raporunun) başlığı aynen şöyledir: “*Milletler arası iş konferansının 20 Nisan 1944 de Filadelfiya’da toplanması mukarrer olan 26 ıncı devre içtimama dair Muhtıra.*” Sonunda, günü belirtilmeksizin, “Montreal, Kanunusani 1944” tarihinin bulunduğu Muhtıra, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün Filadelfiya’da gerçekleştireceği 26. Uluslararası Çalışma Konferansı gündeminde yer alan 7 maddeyle ilgilidir.

Osmay, Muhtıranın gündem maddelerine geçmeden “İş Bürosunun faaliyeti”nden söz etti. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün “oldukça daralmış bir bütçe ve kadro ile” çalışmalarını sürdürdüğünü, inceleme ve yayınlarına ara vermediğini, yayınların “muntazaman memleketimize ve ait olduğu dairelere gönderilmekte” olduğunu anlattı. Savaş başladığında, üye devletlerin Büro’ya “müzaherete devam edeceklerini resmen bildirmiş” olduklarına değindikten sonra, Türkiye’nin bu konudaki tutumunun Hariciye Vekili’nce açıklandığını, ne var ki 1940’ta da anımsatılan yıllık aidat borcunu Savaş’tan beri ödemediğini şöyle aktardı: Belge 2:

“Türkiye Hariciye Vekili de o sırada direktörün bir mektubuna verdiği cevapta ***hükümetimizin Büronun faaliyetini idame hususundaki alâka ve müzaheretini ifade etmişti.*** Ahval dolayısıyla ***harpten beri Türkiye senelik aidatı tesviye etmemiştir. Türkiye aidatından Büronun bütçesine 62.650 altun frank isabet etmektedir***” (s. 1; vurguları ben yaptım).

Osmay’ın, Hariciye Vekili’nin, gerek Türkiye’nin ILO’nun çalışmalarını sürdürme konusunda “alâka ve müzaheret”ini belirttiği yolunda aktardığı bilginin önem taşıdığına vurguda bulunmakta, gerekse –yukarıda da değindiğim gibi– Savaş’ın başındaki suskunluğun Phelan’ın Direktör Vekili olarak üye

devletlere gönderdiği destek mektubuna verilen olumlu yanıtla sona erdiğini anımsatmakta yarar vardır.

26. UÇK toplantısı gündeminin, Örgüt'ün “müstakbel siyaseti, faaliyet programı ve milletlerarası nizam çerçevesi içindeki mevki”ne ilişkin 1. maddesi kapsamında, “kurulması tasavvur edilen Milletler Arası umumi kurum”, yani Birleşmiş Milletler Örgütü ile ilişkilerinin belirlenmesi konusunda bazı değişiklikler yapılması olanağının da bulunduğu değinen Osmay, Örgüt bütçesinin Milletler Cemiyeti bütçesinden özerkleştirilmesinin de söz konusu olduğunu belirtti:

“Şimdiden tetkik edilen bir nokta da *Milletlerarası iş teşkilatı bütçesinin Milletler Cemiyeti bütçesine mülhak vaziyetten tamamiye muhtar vaziyete kalbedilmesi*, yani icabında *aza devletlerin aidatı doğrudan doğruya Büroya vermeleridir*. Mamafih, bazı teknik müşkülât dolayısıyla henüz bu hususda kati bir şey yoktur” (s. 2)

Bu açıklamadan anlaşıldığı gibi, Filadelfiya Bildirgesi'nin kabul edilmesi öncesinde, Örgüt'ün Milletler Cemiyeti bütçesi içindeki katma bütçeli statüsünün değiştirilerek malî özerkliğinin sağlanması sorunu gündemdedir.

Sorun, Filadelfiya'da değil, iki yıl sonra Montréal Konferansı'nda gerçekleştirilen 1946 Anayasa değişikliğiyle çözüme bağlandı.

Osmay, gündemin sözleşmelerin uygulanmasıyla ilgili raporlar konusundan söz ederken, sözleşmelerden (yani Filadelfiya Konferansı öncesinde kabul edilen 67 sözleşmeden) “bir tanesini Türkiye de tasdik etmiştir” diyerek, Türkiye'nin onay durumunu açtığı bir parantezle anımsatmaktan da geri kalmadı (s. 4). Muhtırasını da, 26. Konferans'ın ABD'nin yaptığı “resmî davete binaen” toplanması nedeniyle, Başkan Dr. Roosevelt'in bir “celseye riyaset etmesi(nin) ve mühim beyanatta bulunması(nın) pek muhtemel” olduğunu belirterek bitirdi (s. 6).

b. Filadelfiya Konferansı'na Politik Delegasyonla Katılma

Türkiye, Filadelfiya Bildirgesi'nin kabul edildiği 26. Konferans'a da, Direktör Phelan'ın isteğine karşın, 2. Savaş öncesinde olduğu gibi eksik delegasyonla katıldı, ama deneyimli diplomat Ertegün yerine Ankara'dan gönderilen iki *parlamententerle* temsil edildi. Böylece, saptayabildiğimce, ilk gözlemci delegeden sonra yerleşen diplomatik temsilcilerle katılım uygulaması ilk politik delegasyonla sona erdi, hem de Okyanus ötesinde yapılan bir Konferans'ta!

26. Konferans'a katılacak Türkiye Delegasyonu ile ilgili olarak Hariciye Vekili *Numan Menemencioğlu*'nun ILO Direktörü'ne (Montréal'e) gönderdiği **8 Mart 1944** tarihli ve 23657 umumi, 340 hususi sayılı Fransızca “açık tel”den

anlaşıldığına göre (TDA), Direktör Phelan, **4 Mart** tarihli telgrafında, 26. Konferans'a tam delegasyon gönderilmesini istemişti. Nedenleri, “şimdiki durum” olarak açıklanmakla yetinilen olumsuz yanıt şöyledir:

“Şimdiki durumdan kaynaklanan işveren ve işçileri kapsayan tam komisyon (Commission complète) gönderme olanaksızlığı nedeniyle, Türkiye’yi Ticaret Komisyonu Başkanı ve Bilecik Mebusu *Kasım Gülek* ve TBMM Hariciye Komisyonu üyesi ve İstanbul milletvekili *Şükri Esmer*’in temsil etmesine karar verdik. Otel rezervasyonu için Vaşington Büyükelçiliğine bilgi verdik. Giriş önceliği elde etmek için önlemler alınması rica olunur.”

Gülek ve Esmer, Konferans oturumlarını izledi. Her iki delege, gündem maddeleri üzerinde herhangi bir konuşma yapmadı. İş Kanunu’nun hazırlık sürecinde İş ve İşçiler Bürosu’nda çalışan dört memurdan biri olan Kasım (Gülek), Yakın ve Orta Doğu ülkeleri bölgesel toplantısı yapılması için verilen bir karar önerisini desteklediğini bildirdi (BIT, 1944b: 240).

Filadelfiya Konferansı’nda kabul edilen *Uluslararası Çalışma Örgütü’nün Amaç ve Hedefleri Bildirgesi* ile tavsiye metinleri, ILO Direktör Vekili Phelan’ın **26 Haziran 1944** tarihli yazısıyla Hariciye Vekâleti’ne gönderildi (D 626/1402). Hariciye Vekili Menemencioğlu, **28 Ağustos 1944** tarihli ve 37592/1330 sayılı mektubuyla aldığı bildirerek, ilgili birimlere göndermek üzere söz konusu metinlerin her birinden üçer örnek gönderilmesi ricasında bulunup teşekkür etti (ACD 1-1403-66; TDA).

2. Savaş sonrasında ILO ve Türkiye arasında yapılan yazışmaların sonucusu, Direktör Phelan adına, Vaşington Büyükelçiliği’ne çekilen **13 Kasım 1944** tarihli başsağlığı telgrafi oldu. Büyükelçi Münir Ertegün’ün ölüm haberini derin bir üzüntüyle öğrendiğini belirten Phelan, bu büyük kayıp dolayısıyla içten sempatisinin kabul edilmesini, ailesine ve hükümete iletilmesini rica etti.

Osmay’ın, 1944 sonlarında T. C. Vaşington Büyükelçiliği’ne gönderdiği **4 Kanunuevvel (Aralık) 1944** tarihli bir mektubundan anlaşıldığına göre; “Ankara’da Basın Yayın Umum Müdürlüğü tarafından vaki olan rica üzerine, Milletlerarası İş Bürosu *muhtelif memleketlerde gazetecilerin iş şartlarına dair mevcut hükümler ve teamüller hakkında bir muhtıra* hazırlamış ve uçakla Ankara’ya göndermiştir.”

Osmay, incelediğim ILO Arşiv dosyalarında metnine rastlamadığım, ama TDA’da bulunduğunu sandığım bu muhtiranın (raporun) bir örneğini, “bir ihtiyati tedbir olarak” Büyükelçiliğe sunmuş ve ilk “courier” ile Ankara’ya gönderilmesini rica etmiştir.

5. Paris Konferansı'na Katılım ve Anayasa Değişiklikleri

General de Gaulle'ün daveti üzerine, 15 Ekim-5 Kasım 1945 tarihleri arasında Paris'te toplanan 27. Uluslararası Çalışma Konferansı, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulmuş ve Milletler Cemiyeti'nin sona ermiş olmasının doğurduğu yeni durum karşısında, özellikle üyelik ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi yönünden ivedi bir önem taşıyordu. Paris Konferansı tarihinin, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği 24 Ekim 1945 tarihini içine alması bir rastlantı değildi aslında.

Çünkü hukuksal kuruluşu tamamlanan Birleşmiş Milletler ile Örgüt arasındaki üyelik ilişkisinin, Milletler Cemiyeti'nin dağılmasından sonra düzenlenmesi sorunu öncelik taşıyordu. Daha açık bir deyişle, BM Antlaşması'nda, MC'nin kurucu belgesindeki benzer bir kural yoktu. Ve Türkiye de, birçok devlet gibi, 18 Nisan 1946'da dağılması kararlaştırılan MC'ye üye olarak Örgüt üyesi olmuştu. Bu nedenle, 1945 Anayasa değişikliğinde, "***Uluslararası Çalışma Örgütü üyelerinin, 1 Kasım 1945 tarihinde Birleşmiş Milletler üyesi olan devletler olacağı***", 1. maddeye eklendi (Valticos: 1983: 73-74; Gülmez, 2011: 126). Türkiye de; aşağıda uzunca bir dipnotta değindiğimiz gelişmelerin ardından, Birleşmiş Milletler'in, Polonya'nın da Antlaşma'yı imzalamasıyla 51'e yükselen kurucu üyeleri arasında yer aldığından, Örgüt üyeliğini de kendiliğinden kazanmış oldu.

Türkiye, bu ve başka değişikliklerin yapıldığı Paris Konferansı'na, beş üyeden oluşan, eksik bir delegasyonla katıldı. Konferans tutanağında verilen bilgilere göre, delegasyon hükümet kanadından iki üye ile hükümet delegesi Menemencioglu'nun yedeği olarak Konferans oturumlarına katılan bir delegasyon danışmanı (*Bülent Nuri Esen*)⁸ ve iki teknik danışmandan oluşuyor-

⁸ *Bülent Nuri Esen* (1911-1975), Konferans sonrasında *Çalışma* dergisinde yayınlanan "Milletlerarası Bir Buluşma Üzerine Duyuşlar" başlıklı yazısında, Konferans'ın "15 ekim 1945 günü Fransız fikir varlığının en seçkin bir sembolü olan Sorbon binasının büyük salonunda açıldı(ğın)" belirterek, bazı bilgiler verdi. Özete değindiğim gelişmelerden söz eden Esen, Konferans'ın önem ve özelliğine vurguda bulunarak, şu bilgileri aktardı:

"... Binaenaleyh milletlerarası iş kurumuna yeni bir statü vermek artık bir zaruret haline gelmişti. Bu zaruretin zoru ile Paris konferansı işi ele almış ve kuruma verecek yeni çehre üzerinde çalışmalarında bulunmuştur." (...)

Yeni esaslara göre kurum ***birleşmiş milletler kuruluşuna bağlanacaktır***" (...)

Milletlerarası iş kurumu münhasıran ve yüzde yüz bir ***demokrat teşekkül*** olmak kararındadır. (...)

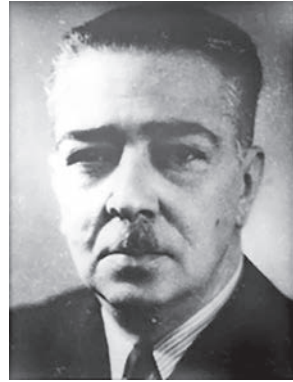
İdare kurulu seçiminde seçilmesi gereken sekiz üyeden bir tanesi için Mısır'ı teklif ettik. Ve teklifimiz kabul edildi" (bkz. Esen, 1945: 89-92).

Kuşkusuz, Esen'in ILO'nun Birleşmiş Milletler'e "bağlanacağı" yolundaki görüşü doğru değildir; bunu, "uzman kuruluşu" olacağı yolunda anlamak gerekir.

Öte yandan Esen, Örgüt'ün "üç başlı bir mahiyeti" bulunduğunu da belirttiği yazısında, Türkiye delegasyonu üyelerinin üçünden söz etmiş, nedense Emin İnal'a değinmemiştir.

du (Çizelge 7). Bunlardan *Emin İnal*'ın görevinin “İstanbul Defterdar Tekstil Fabrikası’nda ustabaşı” (formen) olarak belirtilmiş olmasından “işçi” olduğu anlaşılmaktadır. Ancak delegasyon listesinde, “işçi delegesi” olarak değil “teknik danışman” olarak gösterildi. Nitekim Menemencioğlu da, 25 Ekim 1945 tarihli 10. oturumda yaptığı konuşmada, Türkiye’nin gelecek Konferans’a tam delegasyonla katılacağını bildirmiş olması (BIT, 1945b: 90-91), İnal’ın işçi temsilcisi olarak delegasyona alınmadığını, alınmış olsa bile delegasyonda işveren delegesi olmaması nedeniyle teknik danışman olarak gösterilmesi yoluna gidildiğini düşündürmektedir.

Hükümet delegesi N. Menemencioğlu, Direktör raporunun görüşüldüğü bu oturumdaki konuşmasında; özet olarak, birkaç sözcükle değindiği yirmi yıllık çabadan çıkarılan en büyük zenginliğin “malî olmaktan çok sosyal bir sonuç” olduğunu, bunda (Türkiye’ye) eşsiz bir çalışma aracı, gerçekleştirilen her şeyde yardımcı olan hayranlık verici bir dokümantasyon sağlayan Uluslararası Çalışma Örgütü’ne ve tüm toplantı ve Konferanslarına duyduğu saygıyı (şükranları) dile getirdi. Kabul edilen tüm sözleşme ve tavsiyeleri uygulamaya koydukları savında olmadıklarını, ancak yasal formaliteleri sürmekte olan bir dizi proje için uluslararası işbirliğine daha etkili bir katkı sunmakta gecikmeyeceklerini belirtti. Çalışma Bakanlığı’nın yeni doğduğunu eklemeyi de unutmadı (s. 90-91).

6. Montréal Konferansı, Tam Delegasyonla İlk Ama Geç Katılım ve Anayasa Değişiklikleri

Uluslararası Çalışma Konferansı’nın, 1946’da Montréal’de yapılan 29. toplantısının, 1944’te Filadelfiya’da başlayıp 1945’te Paris’te süren anayasal gelişmelere, gerçekleştirilen çok daha kapsamlı ve Örgüt’ü özerkleştiren, “Genel Direktör ve ILO personelinin işlevlerinin uluslararasılık ve bağımsızlık niteliklerine vurgu yapan” değişikliklerle nokta koymuş olması nedeniyle, Örgüt tarihinde önemli bir yeri vardır (Valticos, 1983: 75).

19 Eylül’de çalışmalarına başlayan Konferans, son oturumunu yaptığı 9 Ekim’de Anayasa değişikliklerini kabul etti. Daha önce kimilerine değindiğim –bazı önerilere karşın üçlü yapının dayandığı geleneksel formüle (2+1+1) dokunmayan– değişiklikler, 1948’de yürürlüğe girdi.

Montréal Konferansı’nın “tuhaf” bir yönü de, Türkiye Delegasyonu’nun, ilk kez hükümetin yanı sıra işçi ve işveren temsilcilerinin de yer aldığı dört üyesiyle, *29. Konferans’ın açılışına yetişememiş olmasıdır.*

Çalışma Bakanlığı Müsteşarı,⁹ delegasyonun karşılaştığı ulaşım güçlüklerini, Konferans Başkanı'na gönderdiği bir telgrafta açıkladı. Konferans'ın açılmasından bir haftayı aşkın bir süre sonra, Genel Direktör raporu üzerindeki görüşmelerin sürdüğü 27 Eylül 1946'da yapılan 8. oturumunda okunan bu telgraftan anlaşıldığına göre, delegasyon uçakta yer bulunamadığı için Londra'da beklemek zorunda kaldı. Telgrafta, Konferans'ın başarısı için hükümetin en iyi dilekleri iletilerek, delegasyonun Konferans sona ermeden Montréal'e ulaşmayı umut ettiği, ulaştığında da, hükümetin Konferans'ın çalışmalarını için beslediği derin sevgiyi dile getirmekten mutlu olacağı bildirildi (BIT, 1946c: 79).

Konferans oturumlarına katılan ve oy kullanan delegasyon listelerini tarayarak saptadığıma göre, Çalışma Bakanlığı Müsteşarı ve hükümet delegesi *Hüseyin Avni Göktürk* başkanlığındaki delegasyon, ancak 4 Ekim 1946'da toplanan 13. oturumdan başlayarak, Konferans'a katılabildi. 13-19. oturumları, dolayısıyla *üç hafta süren Konferans'ın son altı gününü izleyebildi*. Delegasyon, genel olarak katıldığı oturumlarda olumlu oy kullandı ve dört üyesiyle izledi. İşveren delege ise, bir oturumda karşı oy kullandı. Göktürk, 9 Ekim günü 19. oturumda söz alarak, delegasyonun Lübnan'ın Örgüt'te üye olmasına destek verdiğini bildirdi (s. 257).

III. 2. SAVAŞ SONRASINDA İLK YASAL DÜZENLEMELER VE ILO

Uluslararası Çalışma Örgütü, 2. Savaş sonrasında, 1944 Filadelfiya Bildirgesi'yle kurumsal yaşamında yepyeni bir sayfa açarken, Türkiye de çok partili siyasal yaşama adım atıyordu.

CHP; iktidarının muhalefet partili bu yeni kesitinde, bir yandan öteden beri başka Bakanlıklar içinde Şube ve Daire düzeylerinde sürdürülen çalışma ve sosyal politikalarla ilgili sorunları ilk kez bağımsız ve ayrı bir merkezi Örgüt çerçevesinde ele alan, öte yandan da işçi sigortaları konusunda ILO'dan 2. Savaş yıllarının başlarında almaya başladığı “teknik yardım”ı somutlaştırmaya yönelik düzenlemelere girişti.

⁹ “Çalışma Bakanlığı teşkilat kanununun yürürlüğe girmesi üzerine”, Müsteşarlık görevine atandığı, AÜHF ve SBF'de Profesör olduğu belirtilen *Hüseyin Avni Göktürk*'ün başlıca eserleri “Şahısın Hukuku, Aile Hukuku, Miras Hukuku”dur (*Çalışma*, 1946a: 70).

Göktürk, Montréal Konferansı sonrasında, Örgüt'ün çalışması ve amacı hakkında kısa bir yazı kaleme aldı (Göktürk, 1947).

1. 2. Savaş Sonrasında İlk Düzenleme: Çalışma Bakanlığı'nın Kurulması

ILO Arşiv dosyalarında 2. Dünya Savaşı sonrası ILO-Türkiye ilişkileriyle ilgili ilk belge, Enis Behiç Koryürek'in **7 Haziran 1945** tarihli mektubudur. Koryürek, Arşiv dosyasında (RL 66/1/2) Fransızca çevirisi de bulunan mektupta, İş Kanunu'nun "Sosyal Yardımlar" alanında yasalaştırma konusunda öncelik tanıdığı iki sigorta kolu ile kurulmasını öngördüğü İşçi Sigorta İdaresi'ne ilişkin yasa tasarıları konusunda bilgi verir ve uygulamaya konulması için teknik bir konuda yardım ister.

Bu mektuba geçmeden, 2. Savaş sonrası ilişkiler döneminin ilk adımının çalışma yaşamında Bakanlık düzeyinde örgütlenme yolunda, aynı tarihli bir Cumhurbaşkanlığı tezkeresiyle Çalışma Bakanlığı'nın kurulduğunu, ertesi gün de, kuruluş ve görevlerine ilişkin yasa tasarısının Meclis'e sunulduğunu anımsatmak gerekiyor.¹⁰

¹⁰ Öte yandan bu anımsatmaya, uluslararası düzeyde gerçekleşen, Milletler Cemiyeti yerine *Birleşmiş Milletler Örgütü*'nün kurulması ve Uluslararası Çalışma Örgütü ile ilişkilerinin belirlenmesi konusundaki önemli gelişmeleri de eklemek gerekir:

Savaş'ın çöktüğü Milletler Cemiyeti yerine yeni bir uluslararası örgüt kurmak amacıyla 1941'de başlayan süreç, 25 Nisan-26 Haziran 1945 tarihleri arasında San Fransisko'da toplanan, Türkiye'nin de katıldığı Konferans'ta son aşamasına ulaştı. **26 Haziran 1945** tarihinde Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın (Anayasası'nın, kurucu belgesinin) oybirliğiyle kabul edilip 50 devlet tarafından imzalanması ve Antlaşma'nın yürürlüğe girmesi için öngörülen onay koşulunun yerine getirildiği **24 Ekim 1945**'te de, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulmasıyla sonuçlandı.

İngiliz Büyükelçisi'nin Dışişleri Bakanı *Hasan Saka*'yı ziyaret ederek kendisine iletildiği -11 Şubat 1945 tarihli- Yalta Konferansı karar uyarınca 1 Mart 1945'ten önce, **23 Şubat 1945**'te Almanya ve Japonya'ya Savaş açan ve 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Demeci'ni imzalayan Türkiye, koşulları yerine getirmesinin ardından 5 Mart'a resmen davet edildiği San Fransisko Konferansı'na katıldı ve kurucu belgesinin imzalandığı tarihte BM'nin "kurucu" üyeleri arasında yer aldı (Esmer/Sander, 1987; Soysal, 1993: 60, 134; Hale, 2003: 100-103; Korkmazcan, 2018: 189 vd., 229 vd., özellikle, s. 280-284).

15 Ekim-5 Kasım 1945 tarihlerinde Paris'te 27. toplantısını yapan Uluslararası Çalışma Konferansı, **3 Kasım 1945**'te kabul ettiği kararla, "Uluslararası Çalışma Örgütü'nün karşılıklı bir anlaşma ile belirlenecek kurallara uygun olarak, *Birleşmiş Milletler ile ilişki kurma arzusunun*" belirtti.

İki Örgüt arasındaki ilişkileri düzenleyen Anlaşma, **30 Mayıs 1946**'da imzalandı. Anlaşma'ya göre Birleşmiş Milletler, Uluslararası Çalışma Örgütü'nü, "kurucu belgesine göre, bu kurucu belgede öngörülen hedeflerin yerine getirilmesi için uygun önlemleri alma sorumluluğu (yetkisi) ile donatılmış bir *uzman kuruluş*" olarak tanıdı (m. I). Anlaşma'nın da, BM Genel Kurulu ve UÇK'nin onamasıyla yürürlüğe girmesi öngörüldü (m. XX).

Anlaşma, UÇK'nin Montréal'de yaptığı 29. toplantısında **2 Ekim 1946**'da, BM Genel Kurulu'nun da **14 Aralık 1946**'da onaylamasıyla yürürlüğe girdi. Böylece de Uluslararası Çalışma Örgütü, artık Milletler Cemiyeti'ne olduğu gibi "bağlı" *olmadığı* Birleşmiş Milletler'in ilk uzman kuruluşu oldu (Gülmez, 2011: 127).

BM'nin kurulmasından altı ay kadar sonra ise, **18 Nisan 1946**'da Cenevre'de son toplantısını yapan Milletler Cemiyeti Genel Kurulu, 2. Savaş'ın fiilen çöktüğü *Milletler Cemiyeti'nin hukukten de dağılmasına*, Kütüphanesi ile Arşivini de kapsamak üzere, mallarının Birleşmiş Milletler'e devredilmesine karar verdi (*Mémofutur*, La Société des Nations, Le journal du Musée des Nations Unies a Geneve, 1, January 2017, s. 10-13).

Çalışma yaşamının ilk kez merkezi düzeyde örgütlenmesi alanında atılan adım, Çalışma Bakanlığı görevlerinin genişletilmesi, merkez ve taşra örgütlerinde düzenlemeler yapılması ile sürdürüldü. Bu düzenleme, **28 Ocak 1946** tarihinde kabul edilen *Çalışma Bakanlığı'nun Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun*'la gerçekleştirildi (RG, 30.01.1946, Sayı: 6219). 4841 sayılı kanunun, kabul edildiği tarihten bir gün *sonra*, ancak yayınlandığı tarihten de bir gün *önce*, yani 29 Ocak'ta yürürlüğe girmesi öngörüldü (m. 23).¹¹

Aynı tarihte, Ekonomi Bakanlığı'nın 27 Mayıs 1934 tarihli ve 2450 sayılı kuruluş ve görevleri hakkındaki kanunun 26 Mayıs 1939 tarihli ve 3612 sayılı kanunla değiştirilen 1. maddesi, aynı (28 Ocak 1946) tarihli ama 4842 sayılı kanunla değiştirildi. Görev ve yetki alanı, “*sanayi ve madenler* ile bunlara ilişkin hususların düzenlenme, yönetilme ve denetlenmesi” olarak belirlendi. Bu kanunun ise, 31 Ocak'ta yürürlüğe girmesi öngörüldü (m. 5). Kuşkusuz, bu eşzamanlı değişikliğin temel nedeni, “*iş hayatı*” ve “bunlara müteferri hususlar”ın, Ekonomi Bakanlığı'nın görev ve yetki alanından Çalışma Bakanlığı'na aktarılması idi.

Bu düzenlemelerle, İş Kanunu'nun kurulmasını öngördüğü “*İş Dairesi Revisliği*”, bundan böyle Ekonomi Bakanlığı'nın bir merkez birimi değildir artık.

Belirteyim ki 4841 sayılı yasanın gerekçesinde, Bakanlığın kuruluş amaç ve görevleriyle ilgili olarak “uluslararası” boyuta kısa bir gönderme yapmakla yetinildi. Görevlerin, “... muasır medeniyet dünyasının bilhassa harp sonrası için gözetilen sosyal amaçlarını kapsayacak genişlikte ele alınmış” olduğu belirtildikten sonra, 4841 sayılı yasa ile Filadelfiya Bildirgesi ve BM Anayasası arasında amaç birliği bulunduğu ileri sürüldü:

“Bu amaçlar, *Milletlerarası çalışma teşkilâtının 1944 Filadelfiya konferansı kararıyle teyid edilen gayelerine* ve Birleşmiş Milletler Anayasasının sosyal esaslarına da *uymaktadır*” (TBMM, 1946a, S. Sayısı: 52: 1).

2. İşçi Sigortaları Alanında İlk Yasal Düzenlemeler

Savaş yılları arifesinde ILO misyonlarıyla başlayan ama sonuçlanmayan, daha doğrusu nasıl sonuçlandığı bilinmeyen çabalar, 1945 Yaz aylarında çıkarılan ama hazırlık belgeleri gerekçelerinde bu misyonlardan nedense hiç söz etmeyen iki yasanın çıkarılmasıyla noktalandı.¹²

¹¹ Çalışma Bakanlığı'nın kuruluşu ve ilk yıllardaki çalışmaları için bkz. Uzun, 2017: 1029-1060; Sarı, 1996: 220-222.

¹² 1945-1950 arasında, bir yandan bazılarına değinmekle yetindiğim ilk düzenlemelerden kimilerinde değişiklikler yapılırken, öte yandan ihtiyarlık sigortası ile hastalık ve analık sigortası konularında yasalar çıkarıldı.

a. *İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu*

Sosyal sigortalar alanında gerçekleştirilen düzenlemelerin ilki, Çalışma Bakanlığı'nın kuruluş yasasından beş gün sonra yapıldı. Koryürek'in değineceğim mektubunda da söz ettiği *İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu*, **27 Haziran 1945** tarihinde kabul edildi ve on gün sonra yürürlüğe girdi (RG, 7.7.1945, Sayı: 6051).

Kısaca belirteyim ki 4772 sayılı bu yasaya ilişkin hükümet gerekçesi ile komisyon raporlarında, 2. Savaş öncesindeki çabalardan, iki misyona (yani önce Osmay ile birlikte Stein'in kısa süreli ve sonra da Georges Monier'nin uzun süreli olmak üzere gerçekleştirdikleri teknik yardım misyonlarına, ikincisinin hazırladığı, Meclis'e sunulduğu ve geri alındığı da söylenen kanun tasarısına), ne doğrudan ne de dolaylı bir gönderme vardır.

Hükümet gerekçesinin kimi maddelere ilişkin bölümlerinde (örneğin m. 1, 7, 8, 14, 15, 16, 53. madde gerekçelerinde); iş kazaları konusunda 1925'te kabul edilen 17 sayılı sözleşme ve 22 sayılı tavsiye ile davranış eşitliği (eşit işlem) ilkesiyle ilgili yine 1925'te kabul edilen 19 sayılı sözleşmeden (m. 1) söz edildi. Kimi ülkelerdeki düzenlemelerin yanı sıra, bu sözleşme ve tavsiyelerle yer yer karşılaştırmalar yapıldı. Bazen “uygun” ve “muvazi” denilerek, bazen “daha ileri” olduğu ileri sürülerek, bazen de “aynen iktibas” edildiği bildirilerek saptamalarda bulunuldu.

b. *İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu*

İşçi sigortalarıyla ilgili ikinci düzenleme, İş Kanunu'na göre daha önce kabul edilmesi gereken 4792 sayılı *İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu* idi. Neyse ki, iki yasa arasındaki süre, yalnızca iki haftaya yakındır. Yasanın **9 Temmuz 1945** tarihinde kabul edilmesiyle, İş Kanunu'nun “İşçi Sigortası İdaresi” dediği Kurum oluşturuldu (RG, 16.7 1945, Sayı: 6058). Yasa, 1 Ocak 1946'da yürürlüğe girdi.¹³

4792 sayılı yasanın gerekçesinde de, beş yıl önceki gelişmelere doğrudan ve açık bir dille gönderme yapmaktan kaçınıldı. Bununla birlikte, 1939'da bu konuda teknik yardımına başvurulmuş ve bunu zorlu Savaş ortam ve koşullarına karşın

1950 ve sonrasında da, bir yandan bu yasalarda değişiklikler ve/yada eklemeler yapılması sürdürülürken, öte yandan başka konulara ilişkin yeni yasal düzenlemeler gerçekleştirildi.

¹³ Kadri Kemal Kop, 4772 ve 4776 sayılı yasaların yürürlüğe girmesinden sonra *Çalışma* dergisinde yayınladığı yazılarında, hazırlık sürecindeki misyonlara değinmedi (Kop,1946f: 49-52; 1946g: 46-47; 1946h: 75-79).

Kop, 27 Haziran 1945 tarih ve 4772 sayılı İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra yayımlanan yazısında, “İsviçre Federal Sigorta Kanunundan (1911 tarihli) alınarak yapılmış olan bu kanun maddeleri” diyerek, düzenlemenin kaynağından ve ayrıca 1925'te kabul edilen 17 sayılı sözleşmeden söz etmekle yetindi (1946g: 46).

gözümler üreterek karşılayan ILO'dan söz edilmedi. Yalnızca, deneyimleri bulunan “yabancı ülkelerden” uzman getirilebileceğinin anımsatılmasıyla yetinildi:

“Yurdumuzda henüz başlangıç safhasının güçlükleriyle karşılaşacak olan sosyal sigortaların başarılı bir şekilde kurulup düzenlenmesi için duyulacak ihtiyaca göre bu hususta zengin tecrübeleri bulunan **yabancı ülkelerden uzman getirilmesi imkânı sağlanmıştı**” (TBMM, 1945c, S. Sayısı 167: 2).

c. İş ve İşçi Bulma Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun

İş ve İşçi Bulma Kurumu (İİBK), Bakanlar Kurulu'nun 19 Kasım 1945 tarihli kararı üzerine, Başbakan Şükrü Saracoğlu'nun 26 Kasım 1945 tarihli yazısıyla tasarı olarak TBMM Başkanlığı'na sunulan ve **21 Ocak 1946** tarihinde kabul edilen yasayla kuruldu (RG, 25.01.1946, Sayı: 6215).

4837 sayılı *İş ve İşçi Bulma Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun*'un hükümet gerekçesinde, 4772 ve 4792 sayılı yasaların gerekçelerinde yer almayan şu bilgiye yer verildi:

“3008 sayılı İş Kanununun 63 ve 64 ncü maddelerinde yazılı görevleri yapmak üzere İş ve İşçi Bulma Teşkilâtı kurulması hakkındaki tasarı evvelce Ekonomi Bakanlığı kuruluş ve görevleri hakkındaki 3612 sayılı kanunun 8 nci maddesi gereğince hazırlanıp Büyük Millet Meclisine **sunulmuş**, ancak bu konuda **memleket ihtiyaçlarını daha iyi karşılayacak surette tamamlayıcı incelemeler yapılmasına ihtiyaç görülerek tasarı 1940 yılında Büyük Millet Meclisinden geri alınmıştı**” (TBMM, 1945d, S. Sayısı: 46: 1).

Görüldüğü üzere, İş ve İşçi Bulma Kurumu oluşturulmasıyla ilgili bir yasa tasarısı, yılı da belirtilmeksizin, 3612 sayılı yasa gereğince hazırlanıp Meclis'e sunuldu. Ancak, sunulmasından farklı olarak, bu kez hiç değilse hangi ay olduğu belirtilmeksizin, “1940 yılında” geri alındı.

Sunma ve geri alma tarihleri üzerinde özellikle durmamın nedeni açıktır: Bu tasarının, 1940 başlarında Ankara'da İktisat Vekâleti'nde çalışmaya başlayan *Georges Monier*'nin hazırladığını söylediği tasarı olup olmadığı ve ayrıca, görevini öngörülmediği gibi uzun süreli olarak sürdürüp sürdürmediği sorularına yanıt verebilmek!

Ne yazık ki, yalnızca ILO Arşivi'nde erişebildiğim belgeler çerçevesinde, bu soruları şimdilik yanıtsız bırakıyorum.

4837 sayılı yasa tasarısı gerekçesinde, 1933'te kabul edilen 34 sayılı Ücretli İş Bulma Sözleşmesi'ne tek bir gönderme yapıldı. O da, 1936 İş Kanunu'nun

bu konuyu düzenleyen IV. Bölümünün 34 sayılı sözleşme ilkelerine uygun olduğunun belirtilmesiyle ilgiliydi:

“... Şimdiye kadar özel iş bulma idarehanelerinin mevzî mahiyette kalan ve işçilerin istikrarını bozan iş bulma faaliyetleri müspet olmaktan çok uzak kalmış; **esasen Milletlerarası çalışma teşkilâtının 17 nci toplantısında kabul edilmiş olan 34 sayılı sözleşme esaslarına uygun olarak İş Kanunumuzun IV ncü bölümü hükümleriyle**, ücret mukabilinde çalışan bu gibi özel iş bürolarının peyderpey kaldırılması ve yenilerinin de çalışmaması kesin olarak derpiş edilmiş bulunmaktadır” (s. 1).

d. Yeni Düzenlemelerin Uluslararası Çalışma Kamuoynuna Tanıtılması

Türkiye’deki gelişmeleri çok yakından izleyen *Mukdim Osmay*, İş Kanunu’nun iki sigorta kolu ile İşçi Sigortası İdaresi kurulması konusundaki “emredici kuralları”nı sonunda yerine getiren bu yasal düzenlemelerin gerçekleştirilip yürürlüğe girmesinin ardından, Çalışma Bakanlığı’nın ilk Müsteşarı olarak görevlendirilen *Emis Behiç Koryürek*’e¹⁴ **14 Mart 1946** tarihli bir mektup gönderdi (RL 66/1/2).

ILO’nun, bu düzenlemelerin uluslararası çevrelere tanıtılması ve bu amaçla yasaların İngilizce ve Fransızca çevirilerinin yayınlanması, ILO dergisinde de bilgi verilmesi konusunda aldığı kararları şöyle aktardı:

“İş Kazalariyle Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları kanununun yürürlüğe girmesi ve İşçi Sigortaları Kurumunun kurulması dolayısıyla, **memleketimizdeki bu önemli gelişmenin milletlerarası çalışma muhitinde de belirtilmesini pek lüzumlu gördüm**. Bu düşünceyle kanunun Fransızca ve İngilizce metinlerinin Milletlerarası Çalışma Bürosu tarafından yayınlanmasını, üç dilde çıkan Milletlerarası Çalışma Dergisinde de ayrıca sigorta kanunu ve İşçi Sigorta Kurumu hakkında malumat verilmesini kararlaştırdık.”¹⁵

Osmay, “Bakanlığa ve Sigorta Kurumuna faydası olur ümidiyle, Fransızca tercümenin bir eşyazısını ilişik olarak gönder(diğini)” ve “İngilizce met(n)in de bu günlerde hazırlanaca(ğını)” belirterek, Mayıs ayında Koryürek’i Ankara’da “ziyaret etmek emelinde” olduğunu da ekledi.

¹⁴ Yukanda da değindiğim gibi, İş ve İşçi Bürosu ve İş Dairesi dönemlerinden beri bu alanda görevler üstlenen Koryürek’in, 30 Haziran 1945’te atandığı Müsteşarlık görevi yedi ay sürdü. DP’den katıldığı 21 Temmuz 1946 seçimlerinde kazanamadı.

Müsteşarlık görevine, 4841 sayılı Çalışma Bakanlığı’nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun’un yayımlandığı 30 Ocak 1946’da, Prof. Dr. *Hüseyin Avni Gökürk* atandı (*Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, Cilt 1, s. 220). Yasa, yayınlanmasından bir gün önce yürürlüğe girmişti!

¹⁵ Bu tanıtım, Uluslararası Çalışma Dergisi’nde yapıldı (RIT, 1946, 3-4: 298-301).

IV. İŞ KAZALARI SİGORTASINI UYGULAMAYA KOYMA HAZIRLIKLARI

Bir yandan ayrı ve yeni bir Bakanlık düzeyinde örgütlenmeye gidilmesi, öte yandan hazırlıklarına 1936 İş Kanunu'nun yürürlüğe girmesinin ardından başlanan ve gerçekleştirilen Ankara misyonları süreci içinde hazırlanan tasarıların yasalastırılması öncesinde, oluşturulmak üzere olan işçi sigortalarının uygulamaya konulması için ön hazırlıklar başladı.

1. Brezilya ve Kaliforniya Malûliyet Baremlerinin Sağlanması İsteği
Çalışma Bakanlığı Müsteşarı *Koryürek*'in, "İş Dairesi Reisliği, Hususi" amblemlili kağıda yazdığı **7 Haziran 1945** tarihli iki sayfalık mektubu, bu hazırlıkların ilk belgesi sayılabilir.

Koryürek mektubuna, Stein'in Osmay'la birlikte Mart 1939'da gerçekleştirdiği Ankara misyonuna gönderme yaparak şöyle başladı:

"Rahmetli Doktor Stein¹⁶ ile buraya gelişinizdeki görüşmelerimizden sonra sizinle selâmlaşmak mümkün olamadı. Şimdi ilk fırsatı bulunca gözlerinizden öperek *yardımımızı dilemeğe geliyorum.*"

Bu ilk satırlar, 13 Mart-1 Nisan 1939 arasında gerçekleşen Stein misyonu sonrasında Koryürek ile Osmay'ın arasına, uzunca bir süre için, "Savaş'ın girdiği" izlenimi vermektedir. Savaşa karşı İş Kanunu'nun sosyal sigortalar alanında öngördüğü öncelik taşıyan iki yükümlülüğü yerine getirmek üzere yabancı uzman arayışına başlayan, güçlüklerle dolu bir süreç sonrasında kararlı bir tutumla ve ILO'nun desteğiyle bu arayışı olumlu sonuçlandıran Osmay ile Koryürek'in neredeyse beş yılı aşkın bir süre görüşmemiş olması şaşırtıcı görünebilir. Kanımca bunun temel nedeni, Osmay'ın ILO'nun Savaş yıllarında az sayıda kilit personelle etkinliklerini sürdürdüğü Montréal'de olmasıdır.

Öte yandan, Savaşa karşı işe alınan yabancı (Fransız) uzman Georges Monier, işe başlar başlamaz oluşturduğu bir eylem planı çerçevesinde yasa tasarıları hazırlamaya girişmiş, ama hazırladığı tasarı(lar) yasalastırılmamıştır. Nitekim, değindiğim resmî bilgilere göre de, iş ve işçi bulmaya ilişkin sunulan

¹⁶ 20 Temmuz 1895'te doğan Çekoslovak uyruklu *Osvalt Stein*, 28 Aralık 1943'te bir kaza sonucu yaşamını yitirdi (BIT, 1940: 228).

bir tasarı ise geri alındı... Kısacası, ne İşçi Sigortaları İdaresi kuruldu, ne de ilk iki sigorta ile sosyal güvenlik alanında ilk düzenlemeler gerçekleştirilebildi.

Koryürek, 4772 sayılı yasanın kabul edilmesinden yirmi gün önce kaleme aldığı söz ettiğim mektupla, yardım istediği Osmay'a, artık bu iki sigorta koluyla ilgili düzenlemenin eli kulağında olduğunu, İSİ tasarısının da Meclis'e sunulacağı ve uygulamanın başlayacağı müjdesini, tarihlerini de vererek bildirdi:

“İş Kazalarıyla Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortası Kanunu projesi Büyük Millet Meclisi'nde müzakere edilmek üzeredir. İşçi Sigortaları İdaresi'nin teşkili hakkındaki Kanun tasarısı da bugünlerde Meclise sevk ediliyor. Her iki tasarı kanuniyet kesbedince birer nüshasını size gönderirim” (...)

Tasarının benimsediği ilke hakkında Osmay'ı bilgilendiren Koryürek, iş kazaları ve meslek hastalıkları sigortasının uygulanması amacıyla hazırlanacak tüzükte temel alınacak ve düzenlenecek “malûliyet baremleri” konusunda Brezilya ve Kaliforniya örneklerinin sağlanması için yardım istedi:

“... projeye göre iş kazası ve meslek hastalıklarından doğacak daimi işgöremezlik haline yani (incapacité permanente de gain) düşürülen işçilere ödenecek tazminat bunların mesleklerinde kazanç temin etme kabiliyetlerinin eksilmesine yani (incapacité professionnelle) esasına dayanacaktır. Tazmin hususunda indî takdirlere meydan vermemek için işçilerin mesleklerinde **işgöremezlik durumlarının bir nizamname ve barem ile tesbit edileceği** de proje hükümleri arasında yer almış bulunmaktadır (s. 1). Bu nizamnamenin hazırlanmasında mehzaz olarak kullanılmak üzere, **malûliyetin tayininde aynı usulü kabul etmiş olan Brezilya ve Kaliforniya'nın tatbik ettikleri malûliyet baremlerinden birer nüsha tedarik ederek göndermenizi** rica ederim” (s. 2).

Koryürek'e göre; sakatlık derecelerinin belirlenmesinde ILO'nun 1937'de hazırladığı ve başlığını da yazdığı sosyal sigortalarla ilgili Fransızca bir “eser”de bilgiler bulunmakla birlikte, Brezilya ve Kaliforniya'nın uyguladıkları baremler “çok mufassal”dır ve “bunlardan ancak birkaç misal alınmış bulunmakta ve (bu da) maksadı temine kafi gelmemektedir.”

Osmay'a, “Artık bizim işlerin en kıymetli yardımcısı siz olduğunuz için ricalarımızı, göğsümüzü gererek, size arz etmekten geri kalmayacağız” diyen Koryürek, mektubun bir örneğini elden Amerika'ya gönderdiğini ve kendisine “posta yolu ile sun(ula)cağ(ğım)” belirtti. Mektubunu da, “Ellerinizi sıkar ve gözlerinizden öperim aziz kardeşim” sözleriyle bitirdi.

2. Brezilya, Ontario ve Kaliforniya Baremlerini Elde Etme Çabaları

Koryürek'e Montréal'den çektiği **9 Temmuz 1945** tarihli telgrafta yanıt veren Osmay, baremleri gönderdiğini bildirirken, tasarıları istemeyi de unutmadı:

“7 Haziran mektubunuzu bugün aldım. İşçi sigorta baremleri acele gönderilmektedir. Meclisteki proje metinlerini bilhassa rica ederim. Hürmetler”

Her ne kadar Osmay “baremleri” gönderdiğini bildirmişse de, elde edilmesinde ILO'nun ve Osmay'ın çabalarını yansıttığı için değindiğim yazışmalar, gönderilen baremler arasında sağlanması açısından ayrı bir önemi bulunan Brezilya baremlerinin bulun(a)madığını ortaya koymaktadır. Çünkü ILO Sosyal Sigorta Bölümü görevlisi *Rudolf A. Métall*, Osmay'la aynı gün, Brezilya Çalışma Bakanlığı Aktüerya Servisi Müdürü *Paulo Camara*'ya Montréal'den bir telgraf gönderdi. **9 Temmuz 1945** tarihli bu Portekizce telgrafta, Türk Hükümetinin isteğini karşılamak üzere iş göremezlik değerlendirmesine ilişkin güncel tabloların ivedi olarak ILO'ya uçakla gönderilmesini rica etti (RL 66/1/2).

Osmay, Métall'e yazdığı “**10.7.45**” tarihli iç yazışma notunda; İş Dairesi'nin isteğini daha önce telefonla bildirdiğini, (Caracas'a) hareket etmek üzere olduğu için, İş Dairesi'ne gönderdiği telgrafta istenen belgelerin aralıksız olarak gönderileceğini, belirttiği adrese Fransızca gönderilecek mektupta, “Kaliforniya'da, Meksika'da vb. (ülkelerde) kullanılan sürekli kazanç (gelir) yeteneksizliği değerlendirme baremlerinin gönderildiğinin vb.” yazılacağını, Brezilya bareminin yakında Koryürek'e gönderileceğinin ekleneceğini” bildirdi. Kendisinin, “yasa tasarılarının metinlerini kişisel olarak isteyeceğini” de ekledi.

Osmay, ILO'dan Koryürek'e gönderilen **11 Temmuz 1945** tarihli mektubunda (RL 66/1/2), 7 Haziran tarihli mektubunu aldığı ve telgrafla yanıt verdiğini anımsatarak, bir yandan istediği baremler ve öte yandan –ILO'nun Montréal'de kısıtlı bir personelle çalışmalarını sürdürmesinden kaynaklandığını düşündüğüm– yoğun çalışma programı (seyahatları) konusunda bilgi vererek, Uluslararası Çalışma Konferansı'nın Paris'te yapılacak 27. toplantısında görüşme dileğinde bulundu:

“İstedığınız baremler bir iki güne kadar buradan gönderilecektir. Ben bugün muhtelif Amerika devletlerinin Venezüeleda toplanmakta olan iktisadi ziraat konferansına Büronun murahhası sıfatıyla iştirak etmek üzere Caracas'a hareket ediyorum. (...)

Ben dört haftaya kadar Montreale avdet etmiş olacağım Ondan sonra da Ekim de Pariste toplanacak olan İş Konferansına hazırlanmak gerekecek. Acaba bu sefer sizi orada görmek nasip olacak mı? Bunu candan dilerim. Konferans için Hükümete gönderilen resmî daveti ve ruznameyi şüphesiz görmüş olacaksınız.” (...)

Osmay mektubunun izleyen satırlarında, “memleket haberlerini” izleme konusundaki sıkıntısından söz etti. Bunun somut örneği, “*Bu sıralarda bir İş Bakanlığının kurulacağı işittik*” demiş olmasıdır. Böylece ILO’dan yardım istendiğinde kendisine başvuru Osmay’ın, Çalışma Bakanlığı’nın 4763 sayılı yasayla 22 Haziran 1945’te kurulduğundan ne kendisinin ne de ILO’nun bilgilendirildiği anlaşılıyor. “İş Dairesinin hayırlı faaliyetlerini bu olağanüstü şartlar içinde elden geldiği kadar takip ediyoruz. Buna rağmen malûmatımızda bir çok boşluklar olduğundan korkuyoruz” diyen Osmay, gerek Bakanlık kurulması konusunda, gerekse “iş mevzuatında yapılan muvakkat ve sürekli değişiklikler hakkında” İş Dairesi’nce hazırlanan belgelerden (tasarı ve tüzüklerden) gönderilmesini rica ediyor. Özellikle, kuşkusuz ILO olarak da, “muhtelif işçi sigortaları ile İşçi Sigorta İdaresinin kurulmasına dair kanun metinlerini sabırsızlıkla beklemekte” olduklarını anımsatıyor.

ILO, Koryürek’in barem isteğini yerine getirmek üzere yazışmalarını sürdürdü. Sosyal Sigorta Bölümünden (Şubesinde) R. A. Métall, O. Stein’dan sonra Bölüm Direktörü olan (BIT, 1951: 224) *Maurice Stack*’ın Londra’da misyonda olması nedeniyle, Ontario “Workmen’s Compensation Board”a (Toronto) **11 Temmuz 1945** tarihli bir mektup gönderdi. Sürekli işgöremezlik durumunda verilecek tazminatın saptanması amacıyla kullanılan tablolardan bir kopyanın, Türk Hükümetine iletmek üzere ILO’ya gönderilmesini rica etti. Ancak Ontario “The Workmen’s Compensation Board” Sekreterliği, **17 Temmuz 1945** tarihli yanıtında, istenen tabloların olmadığını bildirdi. R. A. Métall de, **19 Temmuz 1945** tarihli mektubu Ontario “Workmen’s Compensation Board”a teşekkür etti.

Montréal’deki aktif Direktör’den Vaşington Ofisi Direktörü’ne gönderilen **25 Temmuz 1945** tarihli mektupta, iki hafta önceki 16/2 sayılı iç yazışma notuna gönderme yapılarak, istenen tabloların henüz gelmediği, Kaliforniya’dan gönderileceği, ancak Türk Hükümetine iletilmesi gerektiğinden, bunları olabildiğince çabuk elde etme konusunda kaygılı olduğunu, tabloların durumunun araştırılmasını istedi.

Vaşington Ofisi Sekreterliği’nin, **1 Ağustos 1945**’te Montréal’e (ILO Sosyal Sigorta Bölümüne) verdiği, Kaliforniya Eyaleti Endüstri İlişkileri Bölümü İş Kazaları Endüstriyel Komisyonu’ndan yenile alınan bilgiye göre, Komisyondan istenen belge geçerli (kullanılabilir) değildir. Halen, tablonun gözden geçirilmesi tasarlanmaktadır ve bu da, muhtemelen çok zaman alacaktır. Kitaplıkta kopyalar bulunabileceği ve eğer istenirse, fotostatik bir belge edinilebileceği de eklendi.

Montréal’den Vaşington’a yazılan **3 Ağustos 1945** tarihli mektupta, yapılan telefon konuşmasında onaylandığı gibi, sürekli işgöremezliğin derece-

lendirilmesi için Endüstriyel İş Kazası Komisyonu'nun tablolarının fotostatik kopyasının Kaliforniya'dan derhal sağlanması ve tahminen 9 dolara gönderilebileceği belirtildi. Bu tablo kopyasının, Sosyal Sigorta Bölümü için de yararlı olacağı belirtildi ve küçük bir ücretle bir kopya elde etme şansı bulunup bulunmadığı soruldu.

ILO Vaşington Ofisi'nden Cenevre'ye ILO Direktörü'ne (Sosyal Sigorta Bölümünün dikkatine) gönderilen **7 Ağustos 1945** tarihli mektupta, Endüstriyel İş Kazası Komisyonu'nun sürekli işgöremezliği derecelendirme tablolarının iki fotostatik kopyasının bir gün önce gönderildiği, Vaşington Ofisi'nin bunun için Montréal hesabına ödeyeceği tutarın 20,50 dolar olduğu belirtildi.

Vaşington Ofisi'nden Cenevre'ye ILO Direktörü'ne (Sosyal Sigorta Bölümünün dikkatine) gönderilen **10 Ağustos 1945** tarihli notta, sürekli işgöremezliği derecelendirme tablosunun fotostatik kopyasının bugün gönderildiği bildirildi. Kopyasının Kongre Kitaplığı'nda yapıldığı, henüz gönderilmeyen faturasının 8.50 ile 9.00 dolar arasında olabileceği, aynı fiyata, istenirse Ofis (ILO) için de yaptırılabilceği eklendi.

3. Kaliforniya Bareminin İletilmesi ve Brezilya Bareminin Araştırılması

Uluslararası Çalışma Ofisi Sosyal Sigortalar Seksiyonundan *Dr. Rudolf Aladár Métall*, Koryürek'e gönderdiği **17 Ağustos 1945** tarihli mektupta, Mukdim Osmay'ın ilettiği istek üzerine, sürekli kazanç (gelir) yetersizliğinin değerlendirilmesine ilişkin *Kaliforniya Eyaletinin yasasını ve baremini ilettiğini* bildirdi (RL 66/1/2).

Aynı zamanda, ilgilendirebileceğini düşünerek, “işçilere tazminat ödenmesi yasalarının başlıca özellikleri” başlıklı bir broşür ile iş kazalarının tazmin edilmesinde *Meksika'da kullanılan baremin bir kopyasını da gönderdi*.

ILO'nun Montréal'deki kitaplığında *Brezilya bareminin bir örneğinin bulunmaması nedeniyle, derhal Rio-de-Janeiro'ya telgraf çektiğini* ve bir kopya gönderilmesini istediğini belirtti. Yakında, Brezilya'ya ilişkin bu belgeyi gönderme umudu taşıdığını da ekledi.

Bu arada, Montréal Sosyal Sigorta Bölümü'nün (R. A. Métall'in) Vaşington Ofisi Yürütme Sekreterliği'ne yazdığı **14 Ağustos 1945** tarihli (ama **21 Ağustos**'ta gönderilen) mektupta, sürekli işgöremezliği derecelendirme tablosunun fotostatik kopyasının 13 Ağustos'ta alındığı, duplikata (çift) kopyanın Ofis (ILO) için çok yararlı olacağı bildirildi.

Yine, Montréal ILO Kitaplığı'ndan (W. J. Carlton'ın) Vaşington Ofisi Direktörü'ne **21 Ağustos 1945**'te gönderilen mektupta, sürekli işgöremezli-

ği derecelendirme tablosunun fotostatik kopyasının 13 Ağustos'ta alındığı ve duplikata bir kopyanın Ofis (ILO) için çok yararlı olacağı yinelendi. Ancak bunun için Kitaplığın bütçe durumunun biraz aydınlanmasına kadar beklemenin yeğlenebilir olduğunun düşünüldüğü iletildi.

ILO'nun Vaşington Ofisi'nden ILO Direktörü'ne (Cenevre'ye) gönderilen **21 Eylül 1945** tarihli notta, daha önce (21 Ağustos'ta) istenen sürekli işgöremezliği derecelendirme tablosunun fotostatik kopyasının gönderildiği, Kongre Kitaplığı'nın gösterdiği incelik (nezaket) sonucu, ücretsiz sağlandığı eklendi.

R. A. Métall, Brezilya Çalışma Bakanlığı'na gönderdiği **1 Ekim 1945** tarihli Fransızca mektupta, İş Dairesi'nin ILO'dan, Brezilya'da kullanılan baremin gönderilmesi isteğinde bulunduğunu, bunun için 9 Temmuz'da Çalışma Bakanlığı Aktüerya Servisi Müdürü'ne bir telgraf gönderdiğini, ancak bu tarihten beri haber alamadığını ve ILO'nun da istenen belgeyi almadığını, bu arada eski Direktörün istifa ettiğini ve yerine yenisinin atandığını öğrendiğini, bu değişiklik nedeniyle yanıtın verilmediğini sandığını bildirip isteğini yineledi:

“ILO, *Türk Hükümetinin bilgi isteğine olabilen en hızlı biçimde yanıt vermek istediğinden*, Brezilya iş kazası sigortası rejimi için halen yürürlükte olan işgöremezlik değerlendirme tablolarının ivedilikle gönderilmesini rica ederim.”

R. A. Métall'in 1 Ekim tarihli mektubuna **11 Ekim 1945** tarihli mektupla yanıt veren UÇB Rio-de-Jenerio Muhabiri *Bandeira de Mello*, “derhal aktüeryal servise giderek Brezilya'da kullanılan sürekli iş göremezlik derecelendirme baremlerinin bir sayısını (örneğini) istediğini belirtti. Ancak, ne yazık ki bu baremlerin uzun süredir tükendiğini, bununla birlikte Çalışma Dergisi'nin baremlere ilişkin yeni sayısında yayınlanacağını, yayınlanır yayınlanmaz derginin yeni sayısından (baskısından) bir örnek göndereceğini bildirdi.

R. A. Métall, **23 Kasım 1945**'te Brezilya ILO Muhabirine yeniden yazarak, baremin yayınlanıp yayınlanmadığını sordu. Eğer barem yayınlanmışsa, uçakla bir örnek gönderilmesini rica etti. Yayınlanmamışsa da, baremi yayınlayacak dergiden bir örnek yada müsveddeden bir kopya elde etme olanağı bulunabileceğini belirtti. Çünkü “ILO'nun, Türk Hükümetine Brezilya mevzuatına göre sürekli işgöremezliğin değerlendirilmesi konusunda rica ettiği bilgilerin sağlanmasını çok istediğine” vurguda bulundu.

4. Brezilya Bareminin Bulunması ve İletilmesi

Brezilya Muhabiri, Métall'e gönderdiği **5 Aralık 1945** tarihli ve 624 sayılı mektupta, baremi elde etmek için yaptığı birçok girişimin son aşamalarını şöyle anlattı:

“Quartim Pinto de Moura
elindeki tek örneği bize ver-
di. Bu, gerçekten çok centilmen-
ce ve çok değerli bir hizmettir.
Benden **198,80 dolar isteyen**
Posta, gerçekten gözümü kor-
kutsa da, ivedi olduğu için bu
örneği gönderiyorum. Umarım
ki barem, istenen zamanda ulaş-
mış olur” (RL 66/1/2).

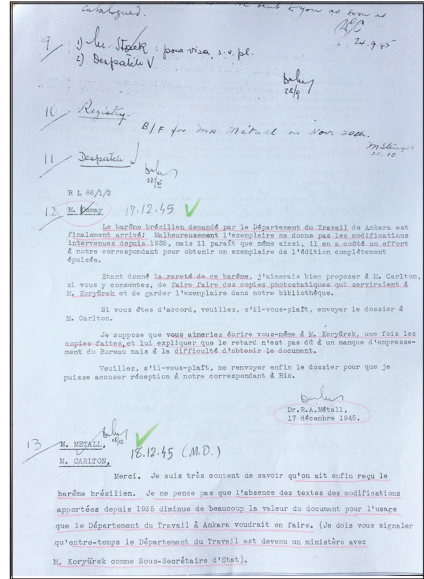
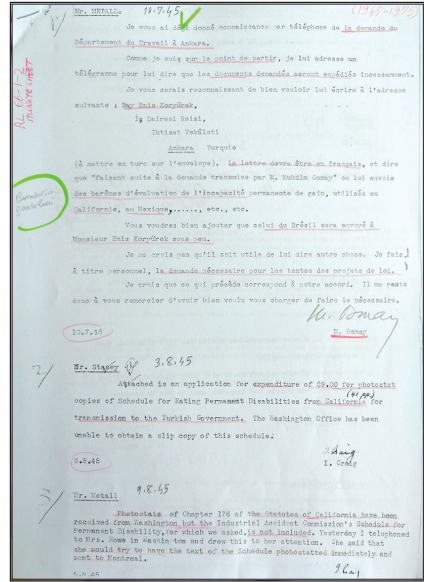
Dr. R. A. Métall, **17 Aralık 1945**
tarihli Osmay’a yönelik iç yazışma no-
tunda, İş Dairesi’nin istediği Brezilya
bareminin sonunda geldiğini bildirdi.
Ama bu örnek, 1935’ten beri yapılan
değişiklikleri göstermiyordu. Eğer olur
derseniz Carlton’a, çok seyrek olması
nedeniyle, bu baremden Koryürek’in
yaralanabileceği fotostatik kopyalar
yaptıracağım ve ILO Kitaplığı’nda da
bir örnek saklamayı önereceğim.

R. A. Métall, **20 Aralık 1945** tari-
hinde *Bandeira de Mello*’ya gönderdiği
mektubunda, hem kendisine ve hem
de elindeki kişisel örneği ILO’nun
hizmetine sunma nezaketi gösteren
Quartim’e içtenlikle teşekkür ettiğini
bildirdi ve dedi ki:

“Her ikiniz, **ILO’ya çok büyük**
hizmette bulundunuz ve tü-
kenmiş bir belgeyi bize sağ-
lama çabanız üst düzeyde
takdir edildi.”

Métall, en iyi Noel dilekleri ile 1946 için mutlu yıllar dileğini de eklemekten
geri kalmadı! Aynı zamanda, *Castao Quartim Pinto de Moura*’ya da, “Prezado
amigo” diye başlayan Portekizce bir mektup gönderip teşekkür etti.

Mukdim Osmay, Métall ve Carlton’a yönelik “**18.XII.45**” tarihli iç yazışma
notunda, Brezilya bareminin geldiğini öğrendiğine çok sevindiğini, 1935’ten

beri yapılan değişikliklerin olmamasının kullanım değerini düşürmeyeceğini ve İş Dairesi'nin bunları kullanmak isteyeceğini, bu arada **İş Dairesi'nin Bakanlık ve Koryürek'in de Müsteşar olduğunu** belirtti.

Aynı tarihli iç yazışma notunda, Dr. R. A. Métall, Osmay'ın önerisini kabul edip, Brezilya'da bile tükenen baremden fotostatik kopyalar yaptıracağını ve orijinalini de ILO Kitaplığı'nda saklayacağını bildirdi.

Dr. A. R. Métall, Osmay'a yazdığı **11 Ocak 1946** tarihli notunda, Brezilya sakatlık tablolarının fotokopilerini kendisine gönderdi. Sayfalarından bazılarının eksik görüldüğünü, ama gerçekte eksik olmadığını, çünkü orijinalde sayılan beyaz (boş) sayfaların eklenmediğini açıkladı. Gecikmenin, ILO'dan değil, tümüyle tükenmiş barem örneğinin elde edilmesindeki güçlükten kaynaklandığının Ankara'ya bildirilmesini rica etti.

Mukdim Osmay, **5 Şubat 1946** tarihli mektubunda, Çalışma Bakanlığı Müsteşarı Enis Behiç Koryürek'e yazdığı mektupta, daha önce gönderilen baremlere ek olarak ILO'nun ancak elde edebildiği Brezilya belgesini de gönderdiğini belirtti:

“İş kazası ve meslek hastalıklarından doğacak daimi işgöremezlik için ödenek baremi hazırlıklarınıza yardımı olur ümidiyle, bundan bir müddet evvel, size **Kaliforniya ve Meksika baremleri hakkında doküman göndermiştik**. Aynı zamanda **Brezilyadan da orada tatbik edilen baremin bir nüshasını istemiştik. Bu vesikayı ancak şimdi alabildik**. Gelen tek nüshayı burada fotoğrafla kopya ettirdik. Bu sureti bu mektubumla birlikte takdim ediyorum. Brezilyadaki ilgili makamın, baremin mevcudu tükenmiş olduğu cihetle, bizi çok bekletmesinden ileri gelen teahhurdan (gecikmeden) dolayı affınızı rica ederim. Geç de olsa bu dokümanın işinize yarayacağını ümid ediyorum” (RL 66/1/2).

5. Barem Elde Etme Sürecinin Düşündürdükleri

İş kazası sigortasının yasalaştırılması ve bu sigorta kolunun uygulamaya konulması, yaklaşık beş yıllık bir Savaş arasından sonra gerçekleşmek üzereyken, İş Dairesi iş göremezlik derecelerinin belirlenmesine temel olacak baremlerin sağlanması için Osmay'dan yardım istedi. Oysa bu sorun, Savaş öncesinde de İş Dairesi'nin gündemindeydi. Baremlerin elde edilmesi sorunu, nedense Stein misyonunda ve “müşavir” olarak çalıştığı süre bilinmeyen Georges Monier'nin teknik danışmanlığı döneminde gündeme gelmemiş, geldiyse de ILO'ya da iletilmemiş görünüyor.

Bu durumda ve eldeki belgeler çerçevesinde ve karşısında, yanıt verecek kişiler olmasa da, şu soru yersiz değildir sanırım:

İş Dairesi'nin hiç mi kusuru yok? Yasanın uygulanması açısından yaşamsal önem taşıdığı ortadayken, baremler için neden yasanın çıkarılacağı günlere değin beklemiştir? Üstelik, gerekçe “Savaş” olacaksa, çok daha “tedbirli” olmak, daha erken girişimde bulunmak gerekmez miydi?

Soruya, “Savaş” yanıtı verilmesi, kanımca yeterli ve inandırıcı olamaz. 2. Savaş başlamıştır ve sürmektedir ama, Türkiye bu Savaş dışında kalmayı bilmiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü (Ofisi) de, 1940 Ağustos'undan itibaren, kısıtlı olanaklarla da olsa, Kanada'da çalışmalarını sürdürmektedir. Amerika ise, Savaş'ın dışındadır.

Öte yandan, Koryürek'in Osmay'dan Kaliforniya ve Brezilya malûliyet baremlerinin elde edilmesini rica ettiği sırada (7 Haziran 1945'te), işçi sigortaları yasaları Meclis gündemindedir. 27 Haziran 9 Temmuz'da da, her iki yasa kabul edilmiştir.

V. 2. SAVAŞ SONRASINDA İLK YÖNETİM KONSEYİ ÜYELİĞİ

2. Savaş'ı izleyen çok partili dönemdeki uluslararası boyutlu gelişmeler arasında, kısa aralıklarla Türkiye'de iki ILO teknik yardım misyonu gerçekleştirilmesinde etkisi olduğunu düşündüğüm bir gelişmenin, yani Türkiye'nin ilk kez Yönetim Konseyi'nin seçimle belirlenen hükümet kanadı üyelerinden biri olmasının ayrı bir yeri vardır.

Türkiye, bu dönemin Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu kesitinde, üç yıllık aradan sonra ve yine Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası'nda yapılan değişikliğin yürürlüğe girmesinin ardından, ikinci kez Konsey'in hükümet kanadı üyeleri arasında yer aldı.

Ne var ki önce, Türkiye'nin uluslararası düzeydeki olumlu gelişmeler dizisinin ilki olarak 1946'da üç sözleşmeyi onaylamasının ardından gerçekleştirilen ikincisine, hiçbir ön hazırlığa ve yazışmaya gerek kalmaksızın, Kahire için öngörüldüğü aynı tarihte İstanbul'da yapılan bölgesel bir toplantıya değinmek gerekiyor.

1. İstanbul'da Yakın ve Orta Doğu Bölgesel Toplantısı

Mısır'da başgösteren kolera salgını yüzünden Kahire'de düzenlenemeyen Yakın ve Orta Doğu Bölgesel Toplantısı, belirlendiği **24 Kasım 1947** tarihinde İstanbul'da yapıldı.

Toplantı; ILO Genel Direktörü'nün Yönetim Konseyi Bürosu'na (Ofisi'ne) danışarak, bu toplantının Türkiye'de düzenlenmesi olanağı konusunda Türk Hükümetine yaptığı başvuruyu hükümetin derhal kabul etmesi üzerine gerçekleştirildi (Fer, 1950: 255). Toplantı Başkanlığını da, Ekonomi Bakanı iken bu toplantıdan 2,5 ay önce Çalışma Bakanı olarak göreve başlayan **Tahsin Bekir Balta** üstlendi.

Genel Direktör'ün 31. Konferans'a sunduğu 1948 raporuna göre; Mısır, İran, Irak, Lübnan, Suriye ve Türkiye hükümetlerinin temsil edildiği toplantıya, YK'nin üçlü delegasyonu ile Afganistan, ABD, Fransa, Yunanistan, Hindistan, Pakistan ve G. Afrika'dan gözlemciler de katıldı.

ILO'nun bu bölgede ilk kez düzenlediği bir tür meclis olan *bu toplantının amacı, ileride düzenlenecek bir üçlü konferansın hazırlanmasıydı*.¹⁷ Bu meclis, bölgenin ekonomik ve sosyal sorunları konusunda görüş ve bilgi değişiminde bulunma fırsatı vermesinin yanı sıra, ilgili ülkelerde en ivedi biçimde ortaya çıkan sosyal sorunların belirlenmesine de olanak sağladı.

Yakın ve Orta Doğu Bölgesel Toplantısı'nda, sosyal politika ve çerçevesi konularında dört karar oybirliğiyle kabul edildi. Sosyal politikaya ilişkin kararın yanı sıra, sosyal güvenlik konusunda kabul edilen ayrıntılı bir karar ile tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarına ilişkin karar, bölgenin ivedi sorunlarından kimilerinin ortaya konulmasını sağladı. Örneğin ilk kararda, her ülkede, uygun biçimde donatılan ve yeterli bir personeli olan ulusal bir Çalışma Dairesi kurulması, uygun bir iş teftişi sistemi oluşturulması, kadın işçilerin ve anneliğin korunması için önlemler alınması, asgari ücretler belirlenmesi, kooperatiflerin geliştirilmesi ve sendika özgürlüğü güvencesi sağlanması tavsiye edildi. Ekonomik ve sosyal sorunlar arasındaki sıkı ilişkiyi göz önünde tutan karar ise, düşünülen sosyal programların yerine getirilmesini kolaylaştırmak amacıyla uygulanması uygun görülecek ekonomik politikaya ilişkindi.

Toplantıda, ILO'nun çalışmalarının bölgede yoğunlaştırılmasıyla ilgili bir karar da kabul edildi. Örneğin, ILO'nun göndereceği misyonla hazırlanması sağlanacak düzenli bölgesel toplantılar yapılması, Uluslararası Çalışma Ofisi Muhabirlerinin ve Yazışma Büroları Ağının yaygınlaştırılması, UÇB merkezi personeli için, ilgili bölge uyruklarından ekonomik ve sosyal sorunları konusunda yeterli deneyimi olan uygun sayıda kişinin hizmete alınması vb. tavsiyeler dile getirildi (BIT, 1948e: 116-117).

2. Savaş Öncesi ve Sonrasında Yönetim Konseyi ve Türkiye'nin Durumu

Örgüt'e üye olduğundan beri Genel Konferanslara –2. Savaş sonrasındaki birkaç istisna dışında– yalnızca diplomatik temsilcileriyle katılan Türkiye'nin, hükümet kanadınının 8 seçimli üyesinden biri sıfatıyla Yönetim Konseyi'nde ilk kez

¹⁷ Nitekim Yönetim Konseyi, 21-25 Kasım 1950'deki 113. oturumunda, Yakın ve Orta Doğu Bölgesel Konferansı'nın Tahran'da düzenlenmesine karar verdi.

Konferans'a; Afganistan, S. Arabistan, Yunanistan, Irak, İran, İsrail, Ürdün, Lübnan, Suriye ve Yemen'in yanı sıra Türkiye'nin de davet edilmesi öngörüldü (BIT, 1950d: 78).

yer almasına değinmeden, Konsey'in 1930'lu yılların sonlarında seçilen yapısıyla 1946 Anayasa değişikliğinin yürürlüğe girdiği 1948'e değin sürdürdüğünü anımsatmayı ve Türkiye'nin durumuna kısaca değinmeyi zorunlu görüyorum.

Versay Antlaşması'nın 1919'da 24 olarak belirlendiği Yönetim Konseyi'nin toplam üye sayısının 1922'de 32'ye çıkarılmasını öngören değişikliğinin yürürlüğe girdiği 1934 ile 1954 yılları arasında, 32 üyenin hükümet kanadından gelen 16'sının 8'i seçimsiz ve 8'i de seçimli idi. İşçi ve işveren kanatlarının da, 8'er temsilcisi vardı (BIT, 1934: 6-7; Gülmez, 2011: 105-106).

Konsey, Savaş yıllarında bu yapısıyla, ama her üç kanattan eksik katılımlarla gerçekleştirdiği toplantılarını sürdürdü. Örneğin 3-5 Şubat 1940'ta Cenevre'de yapılan 89. toplantıya hükümet kanadından 4 eksikle 12 katılım oldu. 25-29 Ekim ve 5 Kasım 1941'de New York'taki 90. toplantı, hükümet ve işveren kanatlarından 2'şer eksik üye ile gerçekleştirildi. İşçi kanadı ise, her iki toplantıya tam kadro olarak 8 üye ile katıldı. Bu toplantının önemli bir özelliği, İtalya'nın 1939'dan ve SSCB'nin 1940'tan itibaren Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi olmamaları nedeniyle- Şubat 1940'taki toplantıya katılmayan bu iki ülke yerine Belçika ve Hollanda'nın seçimsiz hükümet kanadı üyeleri olarak oybirliğiyle seçilip ilk kez katılmış olmalarıdır. Yönetim Konseyi'nin, "2+1+1" formülü uyarınca "16 [8+8]+8+8" olmak üzere belirlenecek toplam 32 üyesi için, Haziran 1940'ta Cenevre'de yapılması öngörülen seçim yapılamadı. Çünkü, Savaş dalgasının Avrupa'yı sarması nedeniyle 26. Konferans ertelenmişti. Dolayısıyla, yapısı yenilenemeyen Konsey'in, 1937'de seçilen üyelerinin süresi 1940'ta uzatıldı (BIT, 1951d: 57-59, 63, 65, 97-98, 219). Seçimler, 14 yıl sonra 1948'de yenilendi!

Türkiye'nin, ilk kez Yönetim Konseyi üyesi olduğu 1948 seçimlerinden önceki yıllarda, ulusal ve uluslararası nitelikli gelişmeler, özellikle Konferanslara katılım ve sözleşmelerin onaylanması yönlerinden durumu özetle şöyle idi:

22 Haziran 1945'te Çalışma Bakanlığı'nın kurulmasının ve ilk Çalışma Bakanı *Sadi İrmak*'ın (1904-1990) atanmasının, izleyen günlerde de işçi sigortalarıyla ilgili iki yasanın kabul edilmesinin ardından, Başbakan Saracoğlu'nun 1946 başlarındaki yazılarıyla başlatılan 14, 34 ve 42 sayılı sözleşmelerin onay işlemleri, bu yılın sonuna doğru sonuçlandırılmıştı.

Böylece Türkiye, 1947 itibarıyla kabul edilen toplam 86 sözleşmeden yalnızca 4'ünü onaylayan devlet olarak 1948 San Fransisko Konferansı'na katıldı (BIT, 1950b: 416). Onayladığı 14 ve 45 sayılı sözleşmelere ilişkin raporlarını göndermiş, 34 ve 42 sayılı sözleşmelere ilişkin raporlarını ise süresi içinde iletmemişti (s. 414).

1949 yılı için toplam aidat borcu, 63.434,97 dolardı. Bunun 9.580,30 doları da, 1947'den kalma idi. 1949 için net aidat borcu, 53.854,67 dolardı (s. 398).

Türkiye, Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi olduğundan beri *ilk kez*, 19 Eylül-9 Ekim 1946 tarihlerinde Montréal'de toplanan Konferans'a üç kanadın dört temsilcisinin yer aldığı tam delegasyonla katıldı. Bu yaklaşım, 1947'de Cenevre'de yapılan Konferans'ta da sürdü.

1947 Sonbaharında da, İstanbul'da, daha sonra yapılacak üçlü bölgesel konferansın ön hazırlığı niteliği taşıyan Yakın ve Orta Doğu Toplantısı'na, ILO'nun önerisi üzerine ev sahipliği yaptı.

3. Türkiye'nin İlk Yönetim Konseyi Üyeliği ve Sonrası

Türkiye; anayasal yükümlülükler yönünden bu durumdayken, Konferans'ın **30 Haziran 1948** tarihli oturumunda yapılan seçimlerde, Yönetim Konseyi'nin üç kanattan gelen seçimli üyeleri yenilendi.¹⁸

İlk kez hükümet kanadından Yönetim Konseyi'ne giren Türkiye, Yönetim Konseyi üyeliğine seçildiği, 17 Haziran-10 Temmuz 1948 tarihlerinde San Fransisko'da toplanan 31. Konferans'a da üçüncü kez tam delegasyonla katıldı. Delegele; hükümet kanadından *Nurullah Esat Sümer* ve *Muslih Fer*, işveren kanadından *Hilmi Naili Barlo* ve işçi kanadından da *Burhanettin Özkaner* idi (Çizelge 7).

Şükrü Saracoğlu Hükümeti'nde (9 Mart 1943-7 Ağustos 1946) Maliye Bakanı olarak görev yapan ve Konferans sırasında CHP milletvekili olan Sümer, Konferans'ta üç Başkan Yardımcısı'ndan biri seçildi (BIT, 1950b: s. xxxiii). 5. Oturumda, Phelan'ın raporu üzerinde söz aldı (s. 53-55). Türkiye'yi de kapsayan YK seçim sonuçlarının açıklandığı 11. Oturumu yönetti. 19. Oturumda da, kapanış konuşması yaptı (s. 305). YK seçim sonuçları, Konferans Tutanağının 3. Bölümünde XV. Ek olarak yer aldı (s. 183 ve 548).

a. Üyelik Görevine Hazırlık Yazışmaları

Çalışma Bakanı *Tahsin Bekir Balta* (1902-1970), Türkiye'nin Yönetim Konseyi'ne seçilmesinin ve 8 Temmuz 1948'de Konferans'ın kapanmasından önce yapılan oturuma ilk kez katılmasının ardından, kanımca ilk deneyim olmasının gerektirdiği doğru bir girişimde bulundu. Mukdim Osmay'a gönderdiği **10 Eylül 1948** tarihli ve 558 sayılı mektubuyla,

¹⁸ Bu dönemde, Türkiye'nin yanı sıra Yönetim Konseyi'nin hükümet kanadına seçilen öteki üye devletler de şunlardı: Arjantin, Avustralya, Küba, Danimarka, İtalya, Peru ve Polonya.

Konsey'in *seçimsiz* 8 üyesinin 6'sı değişmedi: ABD, B. Krallık, Çin, Fransa, Hindistan, Kanada. 7. üye olarak Brezilya belirlendi. Durumu incelenen Belçika da, 8. üye olarak kaldı.

bu seçimde Osmay'ın kişisel çabasının bulunduğunu belirtmekten kaçınmazsınız, kendisinden önemseydiği bu görev için görüşlerini kapsayan bir muhtıra hazırlamasını rica etti:

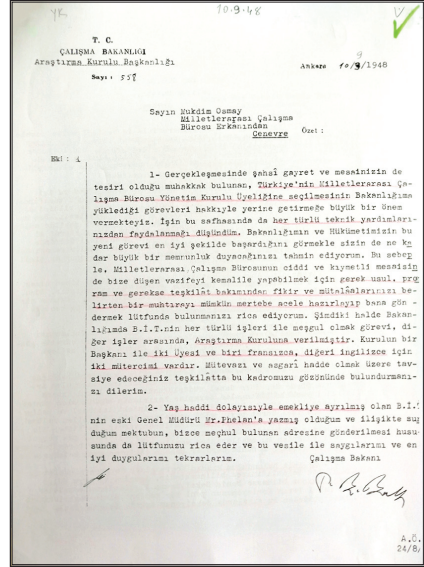
“Gerçekleşmesinde şahsi gayret ve mesainizin de tesiri olduğu muhakkak bulunan, Türkiye'nin Milletlerarası Çalışma Bürosu Yönetim Kurulu Üyelğine seçilmesinin Bakanlığımıza yüklediği görevleri hakkıyla yerine getirmeye büyük bir önem vermekteyiz. İşin bu safhasında da her türlü teknik yardımlarımızdan faydalanmayı düşünüyüm. (...) Bu sebeple Milletlerarası Çalışma Bürosunun ciddi ve kıymetli mesaisinde bize düşen vazifeyi kemalile yapabilmek için *gerek usul, program ve gerekse teşkilat bakımından fikir ve mütalaalarımızı belirten bir muhtırayı* mümkün mertebe acele hazırlayıp bana göndermek lutfunda bulunmanızı rica ediyorum.”

Balta, Büro (Ofis) ile ilgili işlerin Araştırma Kurulu'na verildiğini, bir Başkan, iki üye ve iki çevirmenden oluşan sınırlı bir kadrosunun bulunduğunu belirterek, “mütevazı ve asgari hadde olmak üzere” tavsiye edeceği teşkilatta bu kadroyu göz önünde bulundurmasını diledi.

Çalışma Bakanlığı Araştırma K. Başkanlığı, Çalışma Bakanı adına Osmay'a gönderdiği **12 Ekim 1948** tarihli ve 812-1/597 sayılı mektupta, 10 Eylül 1948 tarihli mektupla rica edilen “muhtıra hakkında henüz bir cevap alınmamış” olduğunu anımsattı. Ataması yapılacak Yönetim Kurulu üyesi açısından belirleyici olacağına vurgu yaparak, muhtıra ricasını yeniledi:

“Yönetim Kurulu için yapılacak *tayinde bu muhtıranızın göz önünde tutulması arzu edildiğinden* cevabınızın acele hazırlanıp uçak postasıyla gönderilmesi ve her halde bu yazı alınır alınmaz, cevabınızın muhtemel yollanma tarihi hakkında aydınlatıcı bir telgraf çekilmesi hususunda lutfunuzu bilhassa rica ederek saygılarımı sunarım.”

Osmay, **14 Ekim 1948** tarihli mektubunda; Balta'nın istediği muhtıra ile bazı belgeleri **2 Ekim 1948** tarihli önceki mektubunda sunduğunu anımsattı ve “bu münasebetle sorulması istenilebilecek tamamlayıcı noktalar bulunabileceğini

düşündüğünü” de ekledi. Cenevre dışındaki yoğun seyahat programını anlatıp, gerekli iletişim (posta ve telgraf) adresleri olarak ILO Vaşington Ofisi’ni bildirdi.¹⁹

Osmay, bir toplantı için bulunduğu New York’tan yazdığı **5 Kasım 1948** tarihli mektupta; 2 Ekim tarihli mektubuyla *gönderdiği muhtıranın Bakan’ın eline “varmadığını, Washington’a vusülü(n)de esefle haber almış”*, hazırladığı ilk muhtıranın yanında olmaması nedeniyle de “yeni bir muhtıra göndereceği(n)i telgraflamış” olduğunu bildirdi. Gecikme için özür diledikten sonra, önceki muhtırada değindiği noktaları yineleyip, konunun üç nokta yönünden incelenmesinin istendiğini belirtti. Dört sayfalık muhtırasında, bu noktalardaki görüş ve önerilerini şu başlıklar altında sundu:

- 1) Yönetim Kurulu’na katılacak temsilcilerin “evsafi, kendisinden beklenecek işler; Yönetim Kurulunun mahiyeti itibarile, milletlerarası bakımından kendisine terettüp edecek vazife;
- 2) Yönetim Kuruluna gönderilecek temsilciye refakat edecek Çalışma Bakanlığı uzmanı ve yapacağı iş;
- 3) Yönetim Kurulu içtimalarına hazırlık ve bunun Çalışma Bakanlığı teşkilatı üzerindeki tesirleri” (s. 1).

Osmay, Konsey yönetmeliğine göre “asıl temsilci”, temsilci vekili”, “yardımcı temsilci” kavramlarını açıkladı. Türkiye’nin, son seçime göre, Konsey’in kendi üyeleri arasından oluşturduğu dokuz Komisyondan “Tüzük ve iş Komisyonlarına üye” olduğunu, ILO’nun istişari (danışsal) komisyonlarından Daimi Tarım Komisyonu’na “Yönetim Kurulu delegesi olarak Türkiye temsilcisi(nin) seçil(diğini)” anımsatıp toplantı tarihleri konusunda bilgi verdi (s. 2). “Temsilci vekili”, “masraf”, “sürekli temsil” ve “önümüzdeki içtimalar” konularında açıklamalar yaptı (s. 3). Son olarak da, “Çalışma Bakanlığına Düşen Görevler” ile ilgili görüşlerini bildirdi. ILO’nun etkinlik ve çalışma alanının genişlediğini, “yeni yeni konulara girildiğini”, dolayısıyla “Bizim (Türkiye) için de bu gelişmelere lakayt kalmak imkansızdır zannedirim” diyen Osmay, bir bölümünü vermekle yetindiğini önerilerini şöyle sürdürdü:

“Şu halde, milletlerarası işbirliğine hakkile iştirak etmek, ve yine ondan hakkile faydalanmak için Çalışma Bakanlığı bir çok teknik hazırlıklar yapmak ıztırarında (zorunda) kalacaktır. (...)

¹⁹ T. C. Çalışma Bakanlığı Araştırma K. Başkanlığı’nın Bakan adına Mukdim Osmay’a gönderdiği “**28/10/1948**” tarihli ve 817-1/641 sayılı, “Muhtıraya teşekkür hk:” konulu kısa mektubunda, bir başka muhtıradan söz ediliyor. Alındığı belirtilerek teşekkür edilen muhtıranın konusu ve gönderilme tarihi şöyle anlatıldı:

“**14.10.1948** tarihli ve 14066/2 sayılı yazılarına ilişik olarak gönderilen ve işçilere hafta tatili ile resmî tatil günlerinde ücret verilmesine dair malûmatı ihtiva eden muhtıra almıştır.”

Şimdiki teşkilata göre, bu vazifenin Araştırma Kuruluna düşeceği anlaşılıyor. Ancak, bugünkü kadrosu ile, ***Araştırma Kurulunun başka işleri arasında bu ağır işleri başarmasına ihtimal vermiyorum.*** Fikrimi açıkça söylememe müsaade ederseniz, Araştırma Kurulunun, ***iyi lisan bilen, ve meselelerin esasını kavriyacak formasyon sahibi bulunan,*** bir iki unsurla (kişiyle, uzmanla) kuvvetlendirilmesi acele bir zarurettir diyeceğim.”

Osmay'ın, Araştırma Kurulu'nun yapısının belirttiği nitelikleri taşıyan kişilerle güçlendirilmesine yaptığı vurgunun yanı sıra, değinmeden geçemeyeceğim bir önerisi daha vardır: Emek sorunları konusunda, sorunun ilgilendirdiği tüm resmî ve özel kuruluşlar ile işçi ve işveren sendikaları uzmanlarının katılacağı toplantılar düzenlenmesi. Bakanlığın “her zaman emrin(de) olduğu(nu) tekrar” eden Osmay, bu konudaki önerisini; Çalışma Bakanlığı ve bağlı kuruluşlarının yanı sıra, “çalışma meseleleri ile ilgili bulunan” başka Bakanlık uzmanlarının, “kabilse Devlet ve hususi sanayi işveren ve işçi teşekküllerine mensup uzmanların da iştiraki ile ***zaman zaman Milletlerarası Çalışma İşlerine dair toplantılar yapılması,*** bahsettiğim (bakanlıklararası) koordinasyonun esaslı bir şekilde sağlanması pek faydalı olur düşüncesindeyim” diyerek belirtti (s. 4).

Çalışma Bakanı *Reşat Şemsettin Sırer*'in imzaladığı **15 Mart 1949** tarihli ve 812-1/328 sayılı, ILO Genel Direktörlüğü'ne gönderilen Türkçe mektuptan anlaşıldığına göre, “Milletlerarası Çalışma Teşkilatı Üyesi Amerika Devletlerinin 25 Nisan da Montevideo'da aktedeceği 4 üncü Konferansa, Yönetim Kurulun(da) Hükümetimizi Yedek Üye sıfatıyla temsil eden Bakanlık 1. Hukuk Müşaviri Muslih Fer'in iştirak etmesinin kararlaştırıldığı” bildirildi. Mektupta ayrıca, Fer'in “bu toplantıya katılmak üzere yapacağı masraflar için tarafınızdan verilecek avansın, yakında Ankara'ya gelecek olan Bay Mukdim Osmay vasıtasıyla gönderilmesi” de rica edildi! “15.3.1949 tarihli, suretili ilişik telgrafi(n) teyidi” olan bu mektuba, Muslih Fer'in “hal tercümesi” de ilişik olarak eklendi.

b. Yönetim Konseyi Oturumları ve Katılan Üyeler

Yönetim Konseyi'nin 1948-1951 yılları arasında yaptığı toplantılara ilişkin oturum tutanakları ile *Bulletin Officiel*'ler taranıp incelendiğinde, Türkiye hükümet kanadı üyesi olarak farklı temsilcilerin Konsey oturumlarına katıldığı gözleniyor.

Yenilenen Konsey'de Türkiye'yi, ilk olarak, Çalışma Bakanı T. B. Balta'nın Osmay'dan rica ettiği muhtıradan önce üye olarak atandığı anlaşılan *Nurullah*

Esat Sümer temsil etti. Ayrıca, *Konsey*'in Tüzük ve İstihdam Komisyonlarında asıl, Sürekli Tarım Komisyonunda da yedek üye seçildi. Sümer; Yönetim Konseyi'nin, hükümet kanadı delegesi olarak katıldığı ve Türkiye'nin seçildiği San Fransisko Konferansı sırasında (8 Temmuz'da) Kaliforniya Yüksek Ticaret Okulu'nda yaptığı 106. oturumuna asıl üye olarak katıldı (BIT, 1948a: 166, 186, 189, 190 ve 194). Bu, saptayabildiğimce, Sümer'in katıldığı ilk ve son *Konsey* toplantısı oldu (BIT, 1948c: 5).

Çünkü *Konsey*'in, 8-11 Aralık 1948 tarihlerinde Cenevre'de yaptığı 107. oturumuna, Türkiye'yi temsil etmek üzere *Fadıl Hakkı Sur* ilk kez katıldı (BIT, 1948a: 213).²⁰ Bu değişikliğin bir nedeni, kanımca Sümer'in milletvekili olması ve Ş. Günaltay'ın kurduğu son CHP Hükümeti'nde (16 Ocak 1949-22 Mayıs 1950) Devlet Bakanı olarak görev almasıdır.

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi olan *Fadıl Hakkı Sur* (1911-1979), *Konsey*'in 4-8 Mart 1949'da yaptığı 108. oturumuna (BIT, 1949a: 7), 3 Haziran-1 Temmuz 1949'da yaptığı 109. oturumuna ve 3-7 Ocak 1950'de yaptığı 110. oturumuna asıl üye olarak katıldı (BIT, 1949a: 306, 331 ve 391). Ne var ki *Sur*, *Konsey*'in 8-11 Mart 1950'de Cenevre'de yaptığı 111. oturuma katılamadı. Bu oturuma, *Sur*'un yedeği olarak Türkiye'nin OECD nezdindeki delegesi *Esat Şibay* ilk ve son kez olmak üzere katıldı. Haziran 1950'de Cenevre'de yaptığı 112. oturuma da, asıl üye *Sur*'un yerine yedek temsilci olan *Muslih Fer* katıldı (BIT, 1950b: 197 ve 230). Hükümet, Çalışma Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı görevine atanan *Muslih Fer*'in, Yönetim Konseyi'ndeki "yedek temsilci" görevinden ayrıldığını Genel Direktör'e bildirdi (BIT, 1951c: 39 ve 123).

21-25 Kasım 1950'de Brüksel'de yapılan 113. oturum ile 1951'de yapılan 114. ve 115. oturumlara ise, asıl üye olarak yeniden *Fadıl Hakkı Sur* katıldı (BIT, 1950c: 268-269; BIT, 1951c: 130 ve 148).²¹

²⁰ Bu fotoğraf ile ILO'nun tarihsel görsel arşivinde benzerine rastlamadığım VII. Bölüm kapağındaki fotoğrafı, hiç duraksama göstermeden paylaşan değerli meslektaşım *Prof. Dr. Melda Sur*'a, içten teşekkürlerimi iletiyorum.

²¹ Ayrıca, Türkiye'nin asıl üye olarak ilk kez katıldığı Yönetim Konseyi'nin 1948-1951 yılları arasında yaptığı bu oturumlara (105-117) ilişkin, taradığım tutanaklar için bkz.: BIT, 1948b, 1948c, 1948d; 1949b, 1949c; 1950b, 1950c; 1950d, 1950e; 1951e, 1951f, 1951g.

Sur, hükümet delegesi olarak katıldığı 1951 Konferansı döneminde, düzenli hükümet raporlarına dayalı denetim sisteminin ikinci organı olan Konferans Komisyonu Başkanlığı'na da seçildi (Sur: 1959: 14). Kasım 1951'de de, 1961 yılına değin yürüttüğü Ulusal Muhabir görevine başladı.

4. Türkiye'nin Yönetim Konseyi Üyesi Olmadığı Yıllar

Genel Direktör'ün, Türkiye'nin ilk Yönetim Konseyi üyeliğinin sona erdiği üç yıllık dönemde Konferans'a sunduğu yıllık raporlarında, genişlemiş teknik yardım programı uygulayan ILO'nun Türkiye'de gerçekleştirdiği misyonlara ilişkin kısa ama önemli bilgilere yer verildi.

1950 raporunda, *iş ve işçi bulma* hizmetlerinin örgütlenmesi konusunda, Türkiye'nin 1949'da yaptığı teknik yardım isteğinin kabul edildiği, halen bu hizmetin iyileştirilmesi konusunda bir düzenlemenin incele(n)mesine başlandı; hükümetin isteği üzerine Türkiye'ye giden misyonun özellikle istihdam (iş ve işçi bulma) hizmeti ve (mesleki) eğitim sorunları konusunda bir rapor hazırladığı; yıl içinde, bazı ülkelerin yanı sıra Türkiye'de de sosyal güvenlik uzmanlarınca teknik yardım misyonu gerçekleştirildiği; yine hükümetin isteği üzerine, kooperatif sorununa ilişkin mevzuatın gözden geçirilmesi ereğiyle, bu alanda ortaya çıkan sorunları incelemekle görevli bir ILO uzmanı görevlendirildiği belirtildi (BIT, 1950f: 52, 147, 160 ve 173).²²

Genel Direktör'ün 1951 raporunda yer alan en önemli bilgi, önceki raporda değindiği misyon çalışmalarının izlenmesi ve aslında doğal olan sonucuyla ilgilidir ve şudur: Misyon sonrasında hükümete, *Türkiye'deki kooperatif sorunları konusunda*, kooperatif hareketinin etkisini artırma araç ve olanaklarıyla ilgili *tavsiyelerin yer aldığı ve bir yasa tasarısının da ilişik olduğu ayrıntılı bir rapor* gönderildi (BIT, 1951h: 140).²³

1952 raporuna göre; hükümet sosyal sigortaların uygulama alanını ülkelerin farklı bölgelerinde aşamalı olarak genişletmeye karar verdi. Kendilerinden yardım istenen ILO uzmanları; yönetim tekniğini basitleştirmenin ve rejimin, yararlananlarca daha kolay anlaşılabilir kılınmasının zorunlu olduğuna vurgu yaptı... İşçi Sigortaları Enstitüsü'nce hazırlanan istatistiklerin toplanmasında çeşitli değişiklikler önerdi... Ayrıca, sosyal sigorta rejimi çerçevesinde tıbbî bakım hizmetini (sağlık yardımını) örgütlemeye yetkili makamlara yardımcı

²² Sözü edilen misyonlar, başlarken dipnotta kısaca değinmekle yetindiğim "Cassan" ve "Colombain" misyonlarıdır.

²³ Yıllık raporda yapılan bu açıklama, Colombain'in gerçekleştirdiği misyon sonucunda, hem ILO Arşivi'ndeki dosyasında bulunmayan (bulamadığım) raporunun tam metninin varlığını ve hem de hazırladığı yasa tasarısının hükümete iletildiğini ortaya koymaktadır (MG).

olmak üzere, bir danışman-doktor görevlendirildi. Diğer uzmanlarla işbirliği yaparak, sağlık hizmetlerinin örgütlenmesine ilişkin tavsiyelerini ve bu hizmetlerin yönetsel yönleriyle ilgili telkinlerini sundu.

Eylül 1951'de İstanbul'da, Yakın ve Orta Doğu ülkeleri için sosyal güvenlik sorunlarıyla görevli memurlara yönelik bir seminer düzenlendi. Yunanistan, İran, İsrail, Suriye ve Türkiye'den 29 katılımcının izlediği seminerde, ILO'nun Sosyal Güvenlik Şubesi Şefi'nin yanı sıra beş uzman ILO personeli, sosyal güvenliğin yönetsel ve mali yönlerine ilişkin yoğun bir eğitim verdi (BIT, 1952b: 75-76).

Hazırlanmakta yada yapılmakta olan teknik yardım ulusal projelerinin bölgesel dağılımının verildiği bir çizelgede, Yakın ve Orta Doğu bölgesi ülkeleri arasında gösterilen Türkiye'ye ilişkin şu bilgilere de yer verildi:

- Proje sayısı: 12;
- Öngörülen uzman sayısı: 11;
- Öngörülen inceleme bursu sayısı: 22;
- Misyonunda olan yada misyonu tamamlayan uzman sayısı: 4;
- Verilen burs sayısı: 1 (s. 77).

Türkiye'de son iki yılda kayda değer ekonomik gelişme olduğunun belirtildiği 1953 Genel Direktör raporuna göre (BIT, 1953b: 39), Örgüt'ün kuruluşundan beri ilk kez 1952 yılında en yüksek düzeyde olmak üzere 102 onay bildirimini alındı. Böylece toplam onay sayısı, 1.346'ya yükseldi. Önceki en yüksek yıllık onay bildirimini ise, 1933'te 87 onayla gerçekleştirmişti. Ne var ki, 102 onayın ülkelere göre dağılımından, 1952'de Türkiye'nin yalnızca 2 onay bildiriminde bulunduğu anlaşılıyor (s. 143). Bunlar, 96 ve 98 sayılı sözleşmelerdir.

1951 Sonbaharında başlayan bir süreç çerçevesinde uygulamaya konulan uluslararası boyutlu ama bölgesel ölçekli önemli bir gelişme, aşağıda kısaca değineceğim, "*Yakın ve Orta Doğu İş Gücü Faaliyet Merkezi*"nin (Centre d'action / Field Office) kurulması ve İstanbul'da çalışmalarına başlaması oldu.

5. Türkiye'nin İkinci Yönetim Konseyi Üyelik Dönemi ve Sonrası (1954-1960)

14 Mayıs 1950 ile 27 Mayıs 1960 arası kapsayan on yıllık Demokrat Parti dönemindeki ILO-Türkiye ilişkilerinin Konferanslara katılım ve özellikle sözleşmelerin onaylanmasında benimsenen politika ile ilgili bazı yönlerini başka bölümlerde incelediğim için, bu başlıkta, Türkiye'nin üyelik eşliğindeki görünümüne değindikten sonra, ikinci kez seçildiği Yönetim Konseyi üyeliği ile

sonrasını kapsayan yıllarda gerçekleştirilen, temelde ILO'nun sağladığı teknik yardımların ağırlıkta olduğu çalışmalara yer vermekle yetineceğim.²⁴

a. Üyelik'in İkinci Döneminde Durum ve Toplantılar

Önce, Türkiye'nin, bir dönem aradan sonra, ikinci kez Yönetim Konseyi'ne girdiği 1954-1957 döneminin başında, onay tablosu açısından durumunu anımsatmakta yarar var: 1954 itibarıyla, onaylanan toplam sözleşme sayısı 9 idi. Ne var ki, 1919'dan beri kabul edilen 103 sözleşmeden yalnızca 39'u, onaylanması için TBMM'ye *sunulmuştu* (BIT, 1955a: 553, 556-558, Annexe VI, Tableau B).²⁵ Bu, sözleşmelerin % 62'si için, sunma yükümlülüğünün bile yerine getirilmemiş olması demekti!

Türkiye'nin yeniden Konsey'e girmesi, 1948'de olduğu gibi, 1953 yılında yapılan Anayasa değişikliğinin 20 Mayıs 1954'te yürürlüğe girmesiyle toplam üye sayısının artırılarak 32'den 40'a yükseltilmesinden sonra gerçekleşti. Türkiye'nin, 1953 Anayasa değişikliğini onaylandığı, Cumhurbaşkanı *Celal Bayar* ile Dış İşleri Bakanı *Fuad Köprülü*'nün imzaladığı **12 Mayıs 1954** tarihli mektupla Genel Direktör'e bildirildi (BIT, 1954b: 370).

Yönetim Konseyi seçimleri, **2-24 Haziran 1954** tarihlerinde toplanan, Çalışma Bakanı *Hayrettin Erkmen*'in Başkanlığında, hükümet kanadı delegesi olarak *Necdet Azak* ile *Cahit Talas*'ın katıldığı 37. Konferans'ta yenilendi. Ve böylece Türkiye, üç yıl aradan sonra, 20 üyeli hükümet kanadının sayısı 8'den 10'a çıkarılan seçimli üyeleri arasında yer aldı (BIT, 1954b: 272-273). Seçim sonuçları, 16 Haziran'daki 15. oturumda açıklandı (BIT, 1955a: 215).

Seçimlerden hemen sonra Konsey'in 25 Haziran'da yaptığı bir günlük 126. oturuma, ilk ve son kez olmak üzere *Cahit Talas* asıl üye olarak katıldı (s. 274; BIT, 1954c: 7, 19). Konsey'in, 16-19 Kasım 1954'te Roma'da yapılan 127. oturumu (s. 313-314) ile 1955 yılının Mart, Mayıs/Haziran ve Kasım aylarında Cenevre'de yapılan 128., 129. ve 130. oturumlarına *Necdet Azak* katıldı (BIT, 1955d: 217-218, 231-232 ve 333-334). N. Azak, 1956 yılında Mart, Haziran ve Kasım aylarında gerçekleşen 131., 132. ve 133. oturumlara da katıldı (BIT, 1956c: 632-633, 653-654 ve 683-684).²⁶ Azak'ın bu dönemde son olarak katıl-

²⁴ Türkiye, Haziran 1951'de yenilenen seçimlerde Yönetim Konseyi dışında kaldı.

Bununla birlikte, İzmir Sanayi Birliği Başkanı *Muhittin Alam*, işveren kanadına "yardımcı üye" olarak seçildi (BIT, 1952a: 412).

²⁵ Onaylanan sözleşmelerin uygulanması konusunda süresi içinde gönderilmesi gereken raporlar sorunu içinse, ayrıca ve ayrıntılı bir araştırma yapmak gerekir.

²⁶ Çalışma Vekâleti Dergisi, "Milletlerarası Çalışmalar" başlığı altında, "Hükümetimizin de, delege olarak dahil bulunduğu Milletlerarası Çalışma Teşkilatı Yönetim Kurulu"nun bu toplantılarında alınan kararlar konusunda bilgi verdi.

diği Konsey toplantısı, Mart 1957 ve Mayıs-Haziran 1957 tarihlerinde yapılan 134. ve 135. oturumlar oldu (BIT, 1957c: 357-358 ve 395-396).

Artık, 5-27 Haziran 1957 tarihlerinde toplanan 40. Konferans'ta 1957-1960 dönemi için seçilen ve ilk toplantısını (136. oturumunu) 28 Haziran'da yapan Yönetim Konseyi'nin hükümet kanadında Türkiye yoktu (s. 407-408).

b. David A. Morse'un Türkiye Ziyareti

Albert Thomas'ın beklenmedik ölümü nedeniyle 1932'de yapma olanağı bulamadığı Türkiye ziyaretini (misyonunu), Aralık 1955 başlarında David A. Morse (1907-1990) gerçekleştirdi. Bu ziyaret, bir ILO Genel Direktörü'nün ilk kez Türkiye'ye gelmiş olması yönünden de tarihsel önem taşır. Morse da, ziyaretinin bu özelliğini vurguladı.

1948-1970 yılları arasında Genel Direktör olarak görev yapan Morse, 2 Aralık 1955 tarihli Cumhuriyet'in haberine göre,²⁷ “bu sabah Ankara'ya geldi. Çalışma Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı ile Dışişleri Bakanlığı 3. Şube Genel Müdürü ve protokol müdür yardımcısı tarafından karşılandı.” Mukdim Osmay'ın da eşlik ettiği ziyaret, hükümetin daveti üzerine gerçekleşti.

Dışişleri, Çalışma ve Eğitim Bakanları ile bir Kız Teknik Okulunu ziyaret eden Morse'u, Reisicumhur *Celâl Bayar* da kabul etti. Çalışma Bakanı *Hayrettin Erkmen*, Morse onuruna akşam yemeği verdi.

Morse, basına yaptığı açıklamada, Türkiye-ILO ilişkileriyle ilgili olarak, 21 Mart 1952'de

Birinci Hukuk Müşaviri Necdet Azak'ın, Kurul'un 132. ve 133. toplantılarına üye olarak katıldığı, ayrıca “asli aza olduğumuz Teknik Yardım ve İşgücü Komisyonlarında da memleketimizi temsil etmiş” olduğu belirtildi (ÇVD, 1955-1956a: 73-75; 1955-1956b: 89-92; 1956b: 80-82).

27 YODİFM Direktörü **Paul Cassan**, Morse'un Türkiye ziyaretine ilişkin *Cumhuriyet*, *Gece Postası* ve *Journal d'Orient* gazetelerinde çıkan haber ve yazılara ilişkin gazete kesiklerini, 15 Aralık 1955 tarihinde ILO'ya ulaştığı anlaşılan kısa bir yazıyla, ILO Teknik Yardım Bölümü Şefi H. Vandries'ye gönderdi.

ILO Arşiv dosyasında, bu kesiklerin Fransızca çevirileri de var.

Gazete kesiklerinden biri de, Kemal Sülker'in 3 Aralık 1955 tarihli *Gece Postası*'nda yayınlanan “Sosyal Hayattaki Yeni Korkulan Önemeli, Yeni İcadlar Korkusu – İşsizlik Korkusu” başlıklı yazısıdır.

7 Aralık 1955 tarihli *Journal d'Orient*'in başlığı ise şöyle: Morse Onuruna verilen Kokteyl.”

Kokteyde, YODÇE'nin düzenlediği etkinliklere katılan davetliler arasında Türk, Mısır, Irak, İran, Ürdün, Lübnan ve Suriye yurttaşları memurların da bulunduğu belirtildi (ILO-Ar, FO 164-01-4-13 (A) ve FO 164-1500).

imzalanan bir Anlaşma ile kurulan Yakın ve Orta Doğu İş Gücü Faaliyet Merkezi'nin (YODİFM) gerçekleştirdiği eğitim programlarına da değindi:

“Milletlerarası Çalışma Bürosu senelerden beri Türkiye ile işbirliği yapmaktadır. Bu ziyaretimde, Türkiye hükümetiyle birlikte ele almış olduğumuz bazı mühim projelerde alınan iyi neticeleri büyük bir memnulukla müşahede etmek fırsatını da elde ettim. Bu projeler arasında işçi ve işçi liderleri yetiştirilmesile (ustabaşları ve ekip şeflerinin eğitimiyle) ilgili olanlar da vardır” (*Cumhuriyet*, 5 Aralık 1955, s. 1 ve 5).

Morse, ertesi yıl Konferans'a sunduğu raporunda, bu ziyaretle ilgili herhangi bir açıklamada bulunmadı (BIT, 1956a).

c. Kömür Sanayisi Komisyonu'na Türkiye'de Toplantı Daveti

Hükümet, Yönetim Konseyi üyeliğinin ardından ve Kasım toplantısı öncesinde, önemli bir girişim gerçekleştirdi. ILO Genel Direktörü'ne gönderilen **8 Kasım 1954** tarihli bir mektupla, Kömür Sanayisi Komisyonu'nun 6. toplantısı Türkiye'de yapılması için davette bulundu (BIT, 1954d: 132).

Brezilya, Şili, İtalya ve Meksika'nın yanı sıra Türkiye'nin de üyesi bulunduğu Komisyon toplantısı, Yönetim Konseyi'nin de onamasıyla, **30 Nisan-12 Mayıs 1956** tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirildi.

Gösterdiği konukseverlik ve çalışmalarını kolaylaştırmak üzere aldığı önlemler için hükümete teşekkür edildi. Genel Direktör'e de, Yönetim Konseyi'nin teşekkürlerini Türkiye Hükümeti'ne iletmesi önerildi (BIT, 1956d: 89, 167).

Çalışma Vekâleti Dergisi, herhangi bir değerlendirmede bulunmadan ve bilgi aktarmadan, bu haberi şöyle duyurdu: “Üç yılda bir toplanmakta olan Milletlerarası Çalışma Teşkilatı Sanayii Komisyonununun 6 ıncı toplantısı 30.4.1956 ve 12.5.1956 tarihleri arasında İstanbul'da yapılmıştır” (ÇVD, 1955-1956a: 76).

d. Sağlanan Teknik Yardımlar ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi Sorunu

ILO Genel Direktörü Morse'un 1954-1957 arasında Konferans'a sunduğu yıllık raporlarda yer alan kısa açıklamalarda, Türkiye-ILO ilişkilerinin ILO'nun sağladığı teknik yardımlara ve bu çerçevede, ağırlıklı olarak, düzenlenen eğitim programları ile sağlanan burs olanaklarına ilişkin boyutunu kapsayan şu bilgilere yer verildi:

1954'te, Örgüt'ün mesleksel yeniden uyum alanındaki etkinlikleri çerçevesinde, Türkiye'ye, sakatların yeniden mesleksel uyumu konusunda yetkililere yol göstermekle görevli *kısa süreli bir misyon* gönderilmesi öngörüldü (BIT, 1954a: 138). Gerçekleştirilmesi Türk hükümetinin isteği üzerine 1954'te baş-

layan teknik yardım programı çerçevesinde, *ustabaşılar işyerinde iş ilişkileri kavramları konusunda eğitildi*. Bu program 1955'te de sürdürüldü ve yıl sonunda, 60 ustabaşının eğitimiyle tamamlandı (BIT, 1955b: 127).

Genel Direktör'ün 1955 raporunda belirtildiğine göre, *sosyal güvenlik* alanında hükümetlere sağlanan teknik yardımdan yararlanan ülkeler arasında Türkiye de vardı. İstanbul Enstitüsü'nün çalışmaları gelişti. *İş müfettişleri* gibi uzmanlaşmış memurların meslek eğitimine özel bir önem verildi. 1955'in ilk yarısında gerçekleştirilen *iş tefişi* kursunun ardından, dört ülkeden (Yunanistan, İran, İsrail ve Türkiye'den) katılımcıların izlediği *genel iş yönetimi* kursu düzenlendi. Eylül-Aralık 1955 arasında da, yedi ülkeden (Mısır, Irak, İran, Ürdün, Lübnan, Suriye ve Türkiye'den) gelen burslulara *iş tefişi ve yönetimi* kursları verildi. ILO, İstanbul Enstitüsü'nün elde ettiği bu sonuçlara dayanarak, Meksika'da da benzer bir kuruluş için çalışmalara başladı (BIT, 1956a: 127 ve 128-129).

Genel Direktör'ün 1957'de Konferans'a sunduğu rapordan anlaşıldığına göre; kent merkezlerinde ve kırsal bölgelerde istihdam olanakları konusunda Çalışma Bakanlığı'nca bir anket gerçekleştirilmesi için teknik yardım sunuldu. Burada özellikle, sorunun dikkat çeken ve vurgulanan ikinci yönü, nüfusun %80'ini köylerin kapsamıydı. Bunun, istihdam ve meslek eğitimi alanında uzun erimli bir teknik yardım programının başlangıç evresi olduğu belirtildi (BIT, 1957b: 8). İstihdam (iş ve işçi bulma) hizmetleri memurları için *inceleme burslarının* verildiği ülkeler (Şili, Mısır, Yunanistan, İran, İsrail, Uruguay) arasında Türkiye de vardı (s. 9). 1956 yılında, meslek eğitimi düzenlenmesi ve yönetiminin genel yönleriyle ilgili teknik yardım projelerinin geliştiği 13 ülkeden biri de Türkiye idi. Bu proje, Türkiye'de daha önce uygulamaya konulmuştu (s. 12).

ILO'nun İstanbul'da kurulmasına yardımcı olduğu *Yakın ve Orta Doğu Çalışma Enstitüsü*'nün düzenlediği ilk eğitim programı, 20 Türk iş müfettişine yönelikti (Cam: 2012: 42). 1956'da gelişimini sürdüren Enstitü, yılın ilk yarısında, bölgedeki üç ülkeden gelen katılımcılar için *iş ve işçi bulma* hizmetlerinde bir eğitim kursu; ikinci yarısında da, yedi ülkeden gelen katılımcılar için *iş tefişi ve işçi sağlığı ve güvenliği* kursu düzenledi. Yunanistan, İran, İsrail ve Türkiye Çalışma Bakanlıkları yüksek yöneticileri, genel bilgi kursuna katıldı. Türk iş müfettişleri için, 1956'da yeni bir kurs düzenlendi (BIT, 1957b: 41; Cam, 2012: 42-50).

Yönetim Konseyi'nin 130. oturumunda *Teknik Yardım Komisyonu* raporu üzerinde yapılan görüşmelerden anlaşıldığına göre, "**teknik yardım sonuçlarının değerlendirilmesi**" konusunda dört ülkede anketler yapılması önerilmişti. Ancak sonuç olarak Komisyon, bu anketlerin 1956'da Hindistan ve Türkiye'de

yapılmasına karar verdi.” Yönetim Konseyi de, Komisyon’un tavsiyesine uyarak ILO’dan bu anketlerin yapılmasını istedi (BIT, 1955e: 67, 68 ve 155).

Konsey’in 20-24 Kasım 1956 tarihli 133. oturumuna da, gündemde yer alan teknik yardım sonuçlarının değerlendirilmesi sorununa ilişkin bir belge sunuldu. Teknik Yardım Komisyonu’nun 15 Kasım’da yaptığı toplantıda; ILO’nun, 1950 ortalarından 1955 sonuna değin Hindistan ve Türkiye’de giriştiği teknik yardım sonuçları değerlendirildi. Komisyon özellikle, bu iki ülkeye ilişkin değerlendirmelerin yalnızca iki ülkeye sağlanan yardıma ilişkin anketler olmadığına, olanaklar ölçüsünde, teknik yardımın etkinlik derecesinin ne olduğunu göstermeye yönelik “tıp-incelemeler” olarak göz önünde bulundurulması gerektiğine de vurgu yaptı. Bu incelemeler yada yönetim sorunları ve umulan sonuçlar, ilgili hükümet memurlarının işbirliğiyle gözden geçirildi. Aynı zamanda, işçi ve işveren temsilcilerinin dile getirdikleri görüşler de göz önüne alındı. Oturumda, iki hükümetin temsilcileri, özellikle elde edilen sonuçların taşıdığı değere vurguda bulundu ve hükümetlerinin, sağlanan yardıma üst düzeyde önem verdiğini açıkladı. Komisyon; üyelerin görüşlerini belirttiği teknik yardım sonuçlarının değerlendirilmesi sorunu üzerinde yapılan kapsamlı tartışmalar sonunda, Yönetim Konseyi’nin; teknik yardım çalışmaları konusunda, bir *yıllık rapor sunması için ILO’yu görevlendirmesi* tavsiyesinde bulundu. Rapor da, bir yandan önceki yıl tamamlanan çalışmaların durumuna ilişkin bilgilere yer verilmesi ve öte yandan da, yararlanan ülkelerde teknik yardım sonuçlarının değerlendirmesinin yapılması öngörüldü (BIT, 1956d: 176-177).

e. Konsey Üyeliği Sonrasında İlişkiler

Genel Direktör Morse’un 1958-1960 yılları arasında Konferanslara sunduğu yıllık raporlarda, yer alan bilgilerin büyük bir bölümü, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 1950’li yılların başından beri sağladığı ve *Türkiye’nin de başka ülkelerle birlikte katıldığı yada Türkiye’de uygulanan* genişletilmiş teknik yardım programlarına ilişkindir.

1958 raporunda belirtildiğine göre; Örgüt’ün genişletilmiş teknik yardım programı, başlatıldığı 1950’ye oranla büyük ölçüde arttı, burs ve stajiyer eğitimlerine ilişkin oranlar yükseldi (BIT, 1958b: 26, Tablo I). Bilgilerini geliştirilmesi amacıyla uygulanan kadro personelinin yurt dışına gönderilmesi yöntemi çerçevesinde, *Türkiye yurt dışına 150 dolayında stajiyer gönderdi* (s. 52). Örgüt’ün, kırsal ve kentsel kesimlerdeki işgücü sorunları üzerinde yoğunlaşan bölgesel etkinlikleri ve işgücü alanında eldeki kaynakların bilançosunu çıkarma görevi çerçevesinde; Türkiye’de, ülkenin işgücü kaynakları ve gereksinimleri ile işgücünün oluşumu üzerinde etkili olan etkenleri incelemekle görevli uzman, deneysel olarak bazı bölgelerde uygulanacak bir *istihdam anketinin* hazırlanmasını

bitirdi. Bu uzman aynı zamanda, istihdam (iş ve işçi bulma) hizmeti bünyesinde işgücü arz ve talebi konusunda *sürekli bir bilgilendirme programı oluşturulmasına* yönelik tavsiyelerini de Çalışma Bakanlığı'na sundu (s. 123). Yakın ve Orta Doğu ülkelerinden Irak, İran ve Suriye'nin yanı sıra Türkiye de, sosyal güvenlik sistemlerinin ya yönetsel, yada istatistiksel ve aktüer yönleri konusunda ILO'nun yardımından yararlandı. Kimi ülkeler de (İran, İsrail ve Türkiye), *iş güvenliği kursları* izlemek üzere (Cenevre'ye) geldiler (s. 124-125). Türk Hükümeti ve ILO'nun ortak çabasıyla İstanbul'da kurulan Enstitü (Yakın ve Orta Doğu Çalışma Enstitüsü [YODÇE]), Türkiye'nin ve bölgenin diğer ülkelerinin *Çalışma Bakanlıkları personelinin mesleki eğitimini* geliştirmeyi ve tamamlamayı sürdürdü. 1957'de düzenlenen iki kurstan Nisan-Temmuz'da yapılan ilki, *iş teftişi ve güvenliği* ile ilgili sorunların incelenmesine ayrıldı. Bu kursa, Mısır, Irak, Ürdün, Lübnan, Sudan, Suriye ve Türkiye'den 20 dolayında stajyer katıldı. Uluslararası Çalışma Örgütü ve Dünya Sağlık Örgütü'nün Eylül-Aralık'ta birlikte düzenlediği ikinci kurs, özellikle iş sağlığı konusuna ilişkindi. İran, İsrail ve Türkiye'den 12 dolayında stajyer, bu kursu izledi (s. 126).

1959 raporunda, Örgüt'ün düzenlediği ve başka ülkelerle birlikte Türkiye'nin de katıldığı çeşitli konulardaki teknik yardım programları ile Ankara'da eğitim veren bir ILO misyonu konularında şu bilgiler aktarıldı: 1954'te Yugoslav işçileri için başlatılan *işçi stajyerleri* programı Afganistan, Yunanistan, Hindistan, İran, İsrail ve Türkiye gibi bir dizi ülkeyi de kapsamak üzere genişletildi (BIT, 1959b: 28). Yunanistan, Hindistan, Yugoslavya ve Türkiye, ulusal iş ve işçi bulma hizmetleri çerçevesinde, *sakatlar için özel iş bulma hizmetlerinin işlerliğe konulması* yardımından yararlandı (s. 32). Bir ILO misyonu, Ankara'da İşçi Sigortaları Enstitüsü memurlarını mekanografik usul ve işlemler, sosyal sigorta rejimlerinin yönetimi, istatistiksel verilerin derlenmesi ve kullanılması, sosyal sigorta sistemleri yönetsel hizmet birimlerinin yeniden örgütlenmesi ve eşgüdümlemesi konularında eğitim verdi (s. 44). ILO'nun katıldığı genişletilmiş teknik yardım programının 1950-1958 yılları arasındaki evrimine ilişkin toplu sayısal verilere göre (Tablo II, s. 85), 1958'deki projelerin sayısı geçmişte hiç görülmemiş bir düzeye ulaştı. Çoğu Yugoslav olan stajyerler arasında Afganistan, Yunanistan ve Türkiye'den katılanlar da vardı (s. 85).

1960 raporuna göre; istihdam konusunda bir bilgilendirme programı kabul edilmesi tavsiyesinde bulunan uzman, tavsiyelerinin uygulamaya konulmasına yardımcı olmak üzere ülkeye (Türkiye'ye) geri döndü (BIT, 1960b: 34). Gençlerin eğitimi projesi, İran, Lübnan ve Türkiye'de gerçekleşti (s. 39). Bir ILO uzmanı, BM ve DSÖ uzmanlarıyla ortak bir inceleme için işbirliği yaptı. Bu işbirliği, sağlanan planlara göre, İşçi Sigortaları Enstitüsü'nce geniş/kapsamlı

bir yeniden uyum merkezi kurulması yolunda bir tavsiyeyle sonuçlandı. ILO uzmanının Haziran 1959'da sona eren misyonunun asıl konusu ise, sakatlar için özel bir iş bulma hizmetleri (birimi) kurulmasıydı (s. 42). ILO'nun genişletilmiş teknik yardım programı çerçevesinde uygulanan *işçi stajiyerler programı*yla ilgili olarak, inceleme giderleri için 206 burs verildi. Programın başlatıldığı 1952'den 1959 sonuna değin, 1500'den çok işçi yada ustabaşı, yabancı ülkelerdeki modern fabrikalarda yaptıkları stajlarda kuramsal ve pratik bilgilerini zenginleştirme olanağı buldu. Çoğu Yugoslavya'dan gelen syajyerler arasında Türkiye'den katılanlar da vardı (s. 86).

f. Üyelik Döneminde Konferans Komisyonu Raporları

1955-1960 yıllarını kapsamak üzere taradığım Konferans Komisyonu (KK) tutanaklarından anlaşıldığına göre, onay koşullu hükümet raporlarına dayalı denetim sistemiyle ilgili olarak üç sözleşme konusunda açıklamalar yapıldı.

1955 Konferans Komisyonu raporuna göre; “bir hükümet temsilcisi, Uzmanlar Komisyonu'nun Türkiye'nin 23 Ocak 1952'de onayladığı 96 sayılı sözleşme konusunda istediği bilgilerin hükümetin gelecek raporunda sunulacağını” belirtti. Komisyon da, bu bilgiyi not etti (BIT, 1955c: 640).

Hükümet temsilcisi, sunma yükümlülüğüyle ilgili olarak, “*tüm sözleşme ve tavsiyelerin TBMM'ye sunulduğu*, bununla birlikte bunlardan yalnızca hükümetin onaylamayı düşündüğü sözleşmeler için önerilerde bulunduğu” yolunda açıklama yaptı. Bu bilgi de, Komisyon'ca not edildi (s. 643).

1919-1954 arasında kabul edilen 102 sözleşmenin onaylanma ve onaylanmama sayıları konusundaki durum şöyledir: Türkiye, 93 sözleşmeden 9'unu onayladı. 93 sözleşmeden 32'si, Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi olmasından önce kabul edilmişti (s. 667, Annexe V, Tablo A). TBMM'ye sunulan, ama –aşında onaya yönelik olmaksızın sunulduğu için– onaylanmayan sözleşme sayısı da 41'dir (s. 669, Annexe V, Tablo B).

Bu sayılar, Türkiye'nin Yönetim Konseyi hükümet kanadı üyeliğinin sona erdiği 1957'de şöyle idi: 1919-1956 arasında kabul edilen 103 sözleşmeden 9'u onaylandı, 94'ü onaylanmadı. Onaylanmayan sözleşmelerden 31'i, Türkiye'nin üyeliği öncesinde kabul edilmişti. Yetkili makama sunulan ama onaylanmayan sözleşme sayısı da 42 idi (BIT, 1958: 730-732). Demek ki, ***52 sözleşme, yetkili makama sunulmamıştı.***

1956 Konferans Komisyonu raporunda, 5.3.1951'de onaylanan 81 sayılı sözleşmenin uygulanmasıyla ilgili olarak, onayın uluslararası hukuk alanında yürürlüğe girmesinden beş yıl sonra hükümet adına yapılan sözlü açıklamadan, hükümetin ilk ayrıntılı yıllık raporu hazırlamadığı, gelecek yıl sunabile-

ceğini belirttiği anlaşılıyor: “Hükümet temsilcisi, bir kamu yönetimi tüzük/ yönetmelik tasarısının incelenmekte olduğunu, *hükümetin gelecek yıl, yasaya ve bu yönetmeliğe dayanarak, sözleşmede öngörülen iş teftişi hakkındaki genel yıllık raporu hazırlayacak durumda olacağı* umut edildiğini bildirdi. Komisyon, bu açıklamayı not etti” (BIT, 1956b: 692). 1952’de onaylanan 96 sayılı sözleşmenin uygulanması konusunda yapılan açıklama da farklı değildir: İşçiler ve işverenler arasında aracı olarak hareket eden kişilerin çalışmasını düzenleyen *yasa tasarısı, yayınlanmak üzere*dir. Dolayısıyla hükümet, gelecek yıl bu konuda bilgi verebilecek durumda olacaktır (s. 695). Konferans Komisyonu raporunda, 98 sayılı sözleşmenin uygulanmasına ilişkin açıklama ise çok ayrıntılıdır (s. 696-697).²⁸

Konferans Komisyonu’nun sözleşmelerin uygulanması konusundaki 1957 raporunda, 81 sayılı sözleşme konusunda şu açıklama var: İş teftişi yönetmeliğinin yürürlüğe konulması gecikti. Yürürlükteki mevzuata göre hazırlandı. Bu mevzuata, tasarının tartışılması sırasında, gözden geçirilmesini gerektirecek biçimde, örneğin kömür madenlerinde ve yeraltı işlerinde güvenlik vb. konularla ilgili bir dizi yönetmelik eklendi. İş Kanunu, iş müfettişlerine oldukça geniş yetkiler tanımaktadır. İş teftişi yönetmeliğinin kabul edilmesinden önce de, Çalışma Bakanlığı’nı teftiş konusunda yıllık rapor yayınlamaktan alıkoyan hiçbir engel yoktur. Zaten, bu tasarı da yakın bir gelecekte kabul edilecektir (BIT, 1958: 701).

KK raporunda 96 sayılı sözleşme konusundaki açıklama şöyledir: “Aracıların çalışmalarını düzenleyecek yasa tasarısı, yalnızca tarım işçileri ve işverenleri ile ilgilidir. Ekonominin diğer dallarında aracılar yoktur. *Tasarı, 1958 başında yasalacaktır*” (BIT, 1958: 705).

98 sayılı sözleşmeye ilişkin açıklama şöyledir: Yetkili makam (BMM), 20 Şubat 1947 tarihli sendikalarla ilgili yasaya, hangi biçim altında olursa olsun karışma eylemlerini önlemeye yönelik iki madde ekleme kararı verdi. Şimdiden kaleme alınan bu maddeler, çok yakında başka değişikliklerle birlikte yetkili makama sunulacaktır. Halen incelenmekte olan *bir yasa tasarısı, fikir işçilerinin istihdam koşullarını ele almıştır*. Tasarının, bu işçi kesimlerine gerekli tüm güven-

²⁸ Özetle belirteyim: Uzmanlar Komisyonu, 98 sayılı sözleşmenin sendika özgürlüğünü ayırım gözetici eylemler ile işverenlerden gelebilecek karışma (müdahale) eylemlerine karşı koruyan 1. ve 2. maddelerinin hangi ölçüde uygulandığını değerlendirdiği gözlemlerinde, yürürlükte olan 1936 İş Kanunu ile 1947 İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun’da öngörülen kuralları yeterli bulmadı.

Uygulama (Konferans) Komisyonu’nda tartışmalarda, hükümet temsilcisi temelde hükümet raporundaki yetersiz bulunan bilgileri yineleyerek açıklamalarda bulundu. Komisyon ise, 98’in uygulanması konusunda hükümetin gelecek yıl daha ayrıntılı bilgi vereceği yolundaki umudunu belirtmekle yetindi.

Türkiye, 1957 ve 1958 yıllarında da Konferans Komisyonu’nda tartışıldı. Ayrıntı için bkz: Gülmez, 1990c: 21-23.

celeri getireceği umulmaktadır. Komisyon, bu açıklamalar üzerine, bildirilen ilerlemelerin, onaylanan sözleşmelerin uygulanmasında hızlı biçimde tamamlanacağı umudunu dile getirdi (BIT, 1958: 706).

VI. ULUSAL MUHABİRLİK UYGULAMASININ BAŞLAMASI VE İSTANBUL'DA BÖLGESEL, ANKARA'DA ÜLKESEL OFİSLERİN KURULMASI

Çok partili dönemin 14 Mayıs 1950'de yapılan ikinci genel seçimlerinde iktidara gelen Demokrat Parti döneminin ilk yıllarında, Türkiye-ILO ilişkileri alanında zaman zaman mektuplarda ve başka bazı belgelerde söz edilen “ulusal muhabirlik” konusu karara bağlandı.

Neredeyse eşzamanlı olarak, bir süre sonra, Direktörlerinin 1970'li yıllarda Cenevre ile yaptığı yazışmalardan anlaşıldığına göre, benzer işlevler de yerine getirmeye başladığı düşünülebilecek bölgesel ölçekli bir Merkez kuruldu.

1. Fadıl Hakkı Sur'un ve Cahit Talas'ın Ulusal Muhabir Olarak Atanmaları

Türkiye'de bir “ulusal muhabir”e duyulan gereksinmeden, ilk kez Fernand Maurette'in 1935 İlkbaharında yaptığı misyon raporunda söz ettiğine değinmiştim. Türkiye yöneticilerinin, adıyla ve dış görünüşüyle bilseler de özüyle Uluslararası Çalışma Örgütü'nü bilmediğini açıkça yazan Maurette'in önerisi, Türkiye'de bir “haberleşme bürosu” açılması, bu olmazsa bir “muhabir” (correspondant) bulunup görevlendirilmesi idi. Ne var ki bu görevi üstlenecek, “tanımına uygun” bir kişi bulmak olanaksızdı! Önerdiği çözüm, ILO'da henüz ilk yılını doldurmayan Mukdim Osman'ın “gezgin muhabir” olarak bu görevi üstlenmesiydi (ILO-AR, G 900/46/34).

ILO'nun önceki yıllarda da zaman zaman gündemine gelen ve getirilen bu konu, ancak 1950 başlarında kurumsallaştı. *Fer*, ulusal muhabirliğin başlaması öncesinde, “Büro(nun) pek yakında Türkiye'de bir muhabirlik tesis etmek üzere teşebbüs ve hazırlıklara geçmiş bulun(duğunu)” belirtti (1950: 255).

Sonuç olarak, ilk “Ulusal Muhabirlik” görevini, Türkiye'nin ilk kez seçildiği Yönetim Konseyi toplantılarına hükümet kanadı üyesi olarak katıldığını belirttiğim *Fadıl Hakkı Sur*, Kasım 1951 tarihinden başlayarak üstlendi.

Çalışma Bakanı olduğu II. Gürsel Hükümeti'nin 20 Kasım 1961 tarihinde sona ermesinin hemen ardından, Aralık 1961'den itibaren, bu görevi *Cahit Talas* (1917-2006) yerine getirmeye başladı.²⁹

²⁹ Saptayabildiğimce, uzun yıllar bu görevi üstlenen Sur ve Talas; kitap, makale ve yazılarında ulusal muhabirlik konusuna değinmedi.

Sur ve Talas'ın ILO'ya gönderdikleri, 1980'li yılların ortalarında Arşiv'de inceleyip notlar aldığım Fransızca raporlarının tümünü, ILO Arşivi'ndeki çok kalın klasörlerde bulmak olanaklıdır.

“Turkey” başlıklı, Kasım 1951-Aralık 1955 dönemini kapsayan ve içeriği konusunda genel bir bilgi verme amacıyla hazırlandığını düşündüğüm “giriş” nitelikli kısa bir İngilizce notta, ilk Türkiye Ulusal Muhabiri Fadıl Hakkı Sur'un ilk dört yılı aşkın bir sürede ILO'ya gönderdiği raporlar konusunda yer alan şu kısa bilgileri aktarmakla yetineceğim:

“Bu dönemi kapsayan 48 rapor gönderildi. Dili, Fransızcadır, aylıktır. Raporları, Türkiye Ulusal Muhabiri Fadıl Hakkı Sur sağladı (hazırladı). Ankara Üniversitesi'nde ekonomi profesörüdür. Başlangıçtan beri *raporlar, ILO'nun standart planıyla titizlikle uyumlu biçimde düzenlenmiştir*. Başında, iyi bir İçindekiler tablosu vardır.”

Bu notta, Sur'un ilk raporunda, ILO'nun İstanbul'da Yakın ve Orta Doğu için bir Bölgesel Büro / Ofis kurulmasına ilişkin bir kararından da söz ediliyor (s. 83). Bu, değindiğim Yönetim Konseyi kararıdır.

Ocak 1956-Aralık 1965 arasındaki on yıllık bir dönemi, dolayısıyla altı yılı Sur'un ve dört yılı da Talas'ın gönderdiği raporları kapsayan bir notta ise, Sur ve Talas'ın raporları konusunda genel ve karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılarak, şu bilgilere yer verildi:

Bu dönemi kapsayan 110 aylık (çok seyrek olarak iki aylık) rapor var. Dili, Fransızcadır. AÜ SBF İktisat Profesörü olan Sur, 1951 yılından beri Ulusal Muhabir olarak aylık raporlar hazırlayıp gönderdi. Bir “master-plan”a göre düzenlenen ve iyi bir İçindekiler tablosunun yer aldığı raporlar, genellikle 20-30 sayfadır. (...)

“Sur'un raporları, özellikle ekonomik ve malî konularda iyidir..Cahit Talas'ın raporlarında ise, ekonomik ve malî altyapıya daha az yer veriliyor... *Her iki rapor dizisi, Türkiye'deki emek, endüstriyel ve sosyal ve ekonomik gelişmelerin başka hiçbir yerde bulunamayacak paha biçilmez çağdaş bir sicildir/kayıt oluşturmaktadır.*” (...)

Arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre, Ulusal Muhabirlere yazılan kimi mektuplarla, ILO'ya çeşitli belgeler gönderilmesi istendi. Örneğin, Talas'ın Muhabir olduğu ve 1963 sendikal yasalarının yürürlüğe girdiği yıllarda, UÇB Kitaplığı'ndan yazılan **24 Ocak 1963** tarihli bir mektupla, bir toplu iş sözleşmesi metni istendi. Talas, **8 Şubat 1964** tarihli yazıyla, toplu iş sözleşmesinin kısa bir özetini gönderdi. ILO Genel Direktörü'ne gönderdiği **6 Şubat 1963**

tarifli bir mektup ekindeki Kasım 1962 tarihli raporda, petrol işkolunda imzalanan bir toplu iş sözleşmesinin içeriğini özetledi. Bu toplu iş sözleşmesinin, “toplular pazarlık rejimine bir giriş olduğunu” belirtti. Ankara Ulusal Muhabirine (ILO’dan) yazılan **24 Haziran 1964** tarihli bir mektupta da, Mayıs 1964 tarihli raporunda sözünü ettiği 403 toplu iş sözleşmesinin en anlamlı olanlarından gönderilmesi istendi. Yine, ILO’nun Ulusal Muhabir’e’ gönderdiği **26 Ekim 1964** tarihli mektupta, daha önce iletilen üç toplu iş sözleşmesinin alındığı, ancak imzalanan toplu iş sözleşmesi sayısına oranla (ILO’daki) koleksiyonun zayıf kaldığı, görece önemli toplu iş sözleşmesi metinlerinin imzalandıkça gönderilmesinin sürdürülmesi istendi.

2. Yakın ve Orta Doğu İş Gücü Faaliyet Merkezi’nden ILO Türkiye Ofisi’ne

1948’de Yönetim Konseyi üyeliğiyle sonuçlanan gelişmelerin 1950 başlarında ki önemli halkalarından biri, hükümetin İstanbul’da işgücü sorunlarıyla ilgili bölgesel ölçekli bir Merkez / Ofis kurulması için ILO’ya başvurması oldu. Bu çağrı, 1951 Sonbaharında sonuçlandı. 1975 sonunda da, YODİFM kapatıldı ve Ankara’da, bir ILO Ülke Temsilciliği açıldı.

a. Yakın ve Orta Doğu İş Gücü Faaliyet Merkezi ve Direktörleri

Türkiye’nin ilk Yönetim Konseyi üyeliğinin son yılında *Türkiye Hükümetinin yaptığı davet üzerine*, İstanbul’da Yakın ve Orta Doğu İş Gücü Faaliyet Merkezi³⁰ (YODİFM) kurulması konusu, Yönetim Konseyi’nin iki buçuk ay önce imzalanan anlaşmanın ardından **20-23 Kasım 1951** tarihlerinde yaptığı 117. oturumda ele alınıp karara bağlandı.

İşgücü ve İstihdam Komisyonu, bu Merkezin kurulması için öngörülen önlemlere ve hükümetin bu Merkezin İstanbul’da kurulmasına ilişkin daveti konusunda sunulan belgeyi not ederek Yönetim Konseyi’ne öneride bulundu. Hükümete teşekkür edilmesinin yanı sıra, Genel Direktör’e, *1952 başından itibaren, İstanbul’da Yakın ve Orta Doğu İş Gücü Faaliyet Merkezi kurulması* ereğiyle, İşgücü ve İstihdam Komisyonu’na sunulan belgede belirtilen kurallara göre gerekli son önlemleri alması için izin verilmesi önerisinde bulundu. Yönetim Konseyi de, Komisyon raporu üzerinde yapılan tartışmalar sonunda, bu öneri doğrultusunda, Merkezin kurulması için Genel Direktör’e izin verdi (BIT, 1951g: 80 ve 119).

Yönetim Konseyi toplantısından dört ay sonra, “Milletlerarası Çalışma Bürosu ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti” arasında **21 Mart 1952** tarihinde

³⁰ Centre d’action du Proche et Moyen Orient pour la main d’œuvre, Manpower Field Office for the Near and Middle East.

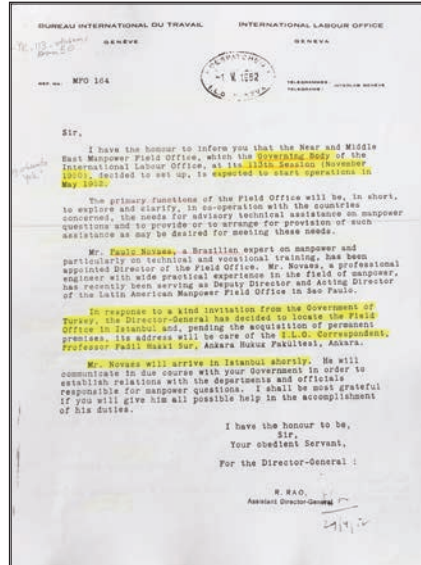
Cenevre’de imzalanan 6 maddelik bir Anlaşmayla, Faaliyet Merkezi, bölgesel ölçekli bir Büro / Ofis olarak kuruldu. İngilizce’ye de çevrilen Anlaşmayı, T. C. Hükümeti adına *Mustafa Kenanoğlu*, Milletlerarası Çalışma Bürosu adına *Chester W. Hepler* imzaladı. Altı maddeden oluşan Cenevre Anlaşması’nın yürürlüğe girmesi için gereken “onama” (tasdik) koşulu, **6 Haziran 1952** tarihli ve 5947 sayılı kanunla yerine getirildi ve yasa yayımlandı (RG, 13.06.1952, Sayı 8134: 3893-3894; Saymen, 118; 50 Yılda Çalışma Hayatımız, s. 64). Ancak Anlaşma, 6. maddesi uyarınca, imza tarihinden başlayarak geçerli oldu.

Böylece ILO’nun, hükümetin “Yakın ve Orta Doğu memleketleri için” İstanbul’da bir “İş Gücü Faaliyet Merkezi ihdas edilmesi” önerisini (davetini) kabul etmesi üzerine kurulan Merkez’in bölgede gerçekleştireceği “faaliyet” alanları, Anlaşmada ayrıntılı biçimde sıralandı. Kısaca belirtmek gerekirse bu alanlar; işgücüne ve iş piyasasına ilişkin örgütlenme, düzenleme, mesleksel yetiştirme (eğitim), yönetim ve işletme, iş ve işçi bulma araçlarını iyileştirme ve geliştirme, insan gücü durumu ile iş arz ve talebinin karşılaştırılmasında kullanılan usul ve yöntemler, vb. konu ve sorunlardır. Cenevre Anlaşması ILO’ya, bölge içinde uygun göreceği yerlerde “mesleki yetiştirme enstitüleri ve seminerleri” kurma ve düzenleme yetkisi de tanıdı (m. 1/G, a).

Genel Direktör Yardımcısı *R. Pao*’nun Genel Direktör adına Dışişleri Bakanı’na yazdığı ve birer örneği de Çalışma Bakanı ile Ulusal Muhabir Sur’a ve ayrıca Osmay’a gönderilen **9 Mayıs 1952** tarihli Fransızca mektupta belirtildiğine göre, Faaliyet Merkezi’nin olabildiğince çabuk çalışmaya başlamasına olanak sağlamak için, işgücü konusunda uzman olan Brezilya yurttaşı *Paulo Novaes*, Merkez’in yönetimini üstlenmek üzere 19 Mayıs’ta Ankara’ya gelecektir. Böylece Merkez’in ilk Direktörü, Sao Paulo’da Latin Amerika İşgücü Faaliyet Merkezi Direktör Yardımcısı ve Direktör Vekili görevlerinde bulunan Novaes oldu (ILO Türkiye Ofisi Arşivi).

Merkez, ILO’nun Genel Direktör raporlarından yukarıda özetlediğim genişletilmiş teknik yardım programları çerçevesinde, Yakın ve Orta Doğu bölgesi ülkelerine yönelik eğitim ağırlıklı etkinlikler gerçekleştirdi.

Cenevre Anlaşması’nın onanmasından bir yıl kadar sonra kabul edi-

len **3 Temmuz 1953** tarihli ve 6114 sayılı kanunla, “Türkiye Hükümeti ile Birleşmiş Milletler, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilâtı, Milletlerarası Sivil Havacılık Teşkilâtı, Milletlerarası Çalışma Teşkilâtı ve Dünya Sağlık Teşkilâtı arasında *teknik yardım teminine mütedair Esas Anlaşma ve ekleri*” onandı (m. 1).

Merkezin kuruluş sürecinin ilk adımı olduğunu sandığım teknik yardım sağlanmasına ilişkin Esas Anlaşma ve ekleri olan mektupların (İngilizce metinlerinin) imzalanması ise, hükümet ile aralarında Uluslararası Çalışma Örgütü’nün de bulunduğu BM ailesinin sayılan dört kuruluşu arasında, Ankara’da **5 Eylül 1951** tarihinde gerçekleşmişti. İmzaları da, Hükümet adına Milletlerarası İktisadi İş Birliği Teşkilatı Genel Sekreteri *Fatin R. Zorlu*, BM Kuruluşları adına da *Milton Winn* atmıştı. Teknik Yardım Komitesi’nde temsil edilen bu kuruluşlardan biri yada daha çoğu ile hükümet arasında yapılacak teknik yardımların, Esas Anlaşma “hükümleri dairesinde” ve aynı zamanda BM Ekonomik ve Sosyal Konsey’in kararında (222 [IX], A, El I) ifade edilen “İktisadi Gelişme İçin Genişletilmiş Teknik Yardım Programı” hakkındaki düşüncelere ve yöneltici (yönlendirici) ilkelere uygun olarak imzalanacak Ek Anlaşmalarla belirlenmesi öngörülmüştü (m. I/1).

Kuruluş adımları 1951 Sonbaharı sonları ile 1952 İlkbaharı başlarında atılan, 1975 yılına değin çalışmalarını İstanbul’da sürdüren, statüsünde ve adında değişiklikler yapıldığı anlaşılan Yakın ve Orta Doğu İşgücü Faaliyet Merkezi’nin adı ve göreve başlama tarihleriyle –adlarına ILO’ya ilettikleri Türkiye haberlerine ilişkin mektuplarında rastladığım– Direktörleri şunlardı:

- Yakın ve Orta Doğu İşgücü Faaliyet Merkezi (YODİFM)
(İşgücü Saha/Bölge Ofisi) (1952):
- *Paulo Novaes* (1 Ağustos 1952).
- Yakın ve Orta Doğu Faaliyet Merkezi (YODFM)
(Yakın ve Orta Doğu Saha/Bölge Ofisi) (1953-1963):
- *L. Costa* (1 Ekim 1953),
- *Paul Cassan* (1 Kasım 1954),
- *J. B. Orizet* (1 Ocak 1956),
- *S. K. Jain* (1 Ağustos 1959),
- *X. Caballero Tamayo* (1 Ocak 1963).
- Orta Doğu Şubesi Ofisi (1966)
(Orta Doğu Bölgesel Temsilci Koordinatörü (DG/ 272):
- *X. Caballero Tamayo* (14 Mayıs 1966).

• ILO Bölge Ofisi (1966-1971):

- X. Caballero Tamayo (1 Temmuz 1966),
- Jean Claude Petitpierre (1 Ekim 1967),
- Shambu Merani (Eylül 1971).

Uluslararası Çalışma Örgütü ile T. C. Hükümeti'nin 21 Mart 1952'de Cenevre'de imzaladığı Anlaşma ile Yakın ve Orta Doğu bölgesi ülkelerinin iş-gücü sorunları alanındaki gereksinmelerini karşılamak üzere kurulan Faaliyet Merkezi, 23 yıl sonra 31 Aralık 1975 tarihli ve 2/70 sayılı sirkülerle kapatıldı. Aynı sirkülerle, 1 Ocak 1976'dan itibaren Ankara'da ILO Temsilciliği kuruldu.

b. Yakın ve Orta Doğu Çalışma Enstitüsü Kurulması ve Sonrası

Bölgesel düzeyli bir başka “uluslararası” gelişme, “Esas Teknik Yardım Anlaşmasına mütedair” 6114 sayılı ve 1953 tarihli yasaya dayanarak, 1955'te **Yakın ve Orta Doğu Çalışma Enstitüsü**'nün (YODÇE) kurulması oldu. Enstitü, Türkiye Cumhuriyeti Hükümet ile Uluslararası Çalışma Örgütü arasında **17 Ocak 1955** tarihinde imzalanan 13 sayılı Ek Anlaşma ile kuruldu.

Yukarıda değindiğim 5947 sayılı ve 6 Haziran 1952 tarihli yasayla onanan Anlaşma'nın 1. maddesinde, Merkez'in gerçekleştireceği “faaliyet” alanları arasında eğitim ve enstitü kurulması da vardı.³¹

Üçüncü ve son Genel Sekreteri'nin “dünyada benzeri bulunmayan bir deneyim” olarak nitelediği Enstitü'yü, beş yıl boyunca, aynı zamanda stajyerlere konferanslar da veren, Örgüt'ün atadığı üç Genel Sekreter yönetti: *Roger Roch* (1 Ocak 1955-1 Mart 1957), *Erich A. Messmer* (1 Mart 1957-1 Mart 1958) ve *Maurice Michel* (1 Mart 1958-31 Aralık 1959) (ÇVD, 1954e: 116-120; 1955c: 49; Roch, 1955: 82-88; Michel, 1959: 23-31; Cam: 33-34).

YODÇE'nin kuruluş amacının, geniş anlamda çalışma alanında düzenleme ve denetim (teftiş) görevleri yerine getiren memurların bilgilerinin artırılması ve uzmanlaşmalarının sağlanması olduğu, Anlaşma'nın başlangıcında şöyle belirtildi:

³¹ “E) İş gücünün yetiştirilmesine (eğitimine) ve meslekî ehliyetleri(nin) geliştirilmesine matuf faaliyetlerde bulunulması.

F) Bölgedeki memleketlerin hükümetleri tarafından, kaynakları ve iktisadi kalkınma plân ve projeleri ile ilgili olarak **meslekî yetiştirme ihtiyaçlarının tesbit edilmesi** ve karşılanması maksadıyla ihtiyaç gösterilen ameli yardım ve ihtisas hizmetlerinin temini.

G) Büronun bölge dâhilinde uygun göreceği mahallerde:

a) **Meslekî yetiştirme enstitüleri ve seminerleri;** (...)

b) Numune mahiyetinde tatbikat servisleri;

c) İş gücü mevzuu ile ilgili memurlara mahsus örnek veya tecrübe mahiyetinde **personel yetiştirme merkezleri kurulması**” (m. 1).

“Hükümet tarafından ele alınmış bulunan çalışma şartları, işçi sağlığı ve iş emniyeti, işçi-işveren münasebetleri, işgücü ve sosyal güvenlik mevzularının tanzim ve murakabesi işlerinde görevli bulunanların bu sahalardaki *bilgilerini artırmak ve ihtisas edinmelerini mümkün kılmak için* Türkiye’de bir Çalışma Enstitüsü ... kurulması arzus(u).”

“İki yanlı” nitelik taşıyan 13 sayılı Ek Anlaşma, İstanbul’da kurulan Enstitü’nün, Türkiye’de belirtilen görev ve işlerde çalışan memurların yanı sıra Yakın ve Orta Doğu ülkelerinde çalışan memurların da eğitim görmelerine açık olduğunu ve yerine getireceği hizmetlerin özellikle odaklanacağı dört noktayı gösterdi (m. 1).

İlk Genel Sekreter Roch’un 15 Mayıs 1955 tarihli yazısında belirttiğine göre, “31 Temmuz’da sona erecek olan birinci devre tedrisatı, 1 Mayıs’tan beri başlamış(tır). Bu devreye, Türkiye, Yunanistan, İran ve İsrail çalışma servislerinde vazife görmekte olan memurlar iştirak etmiştir” (Roch, 1955: 83).³²

Anlaşmada, Enstitü’nün beş yıl sonra Türkiye’ye devrine, yani uluslararası statüsünün sona erdirilmesine ilişkin bir kurala da yer verildi (m. 2, a). Bu nokta, **27 Şubat 1960** tarihinde kabul edilen 7460 sayılı YODÇE Teşkilat Kanunu’nun hükümet gerekçesinde de şöyle belirtildi: “Enstitünün kuruluşuna dair olan 13 sayılı ek anlaşmanın ikinci maddesinin (a) fıkrasında, enstitüsünün (enstitünün) idaresini deruhde etmek üzere Milletlerarası Çalışma Teşkilâtınca bir genel sekreter tayin edileceği, bu genel sekreterin 5 sene müddetle vazife ifa edeceği, 5 nci senenin sonunda Enstitünün müstakbel idaresinin Hükümetimizle Milletlerarası Çalışma Teşkilâtı arasında varılacak bir mutabakata göre tayin olunacağı derpiş edil(di).”

Öngörüldüğü gibi de, sürenin sonunda, “5 senelik faaliyet devresini doldurmuş olan Enstitünün idaresinin Hükümetimize intikal etmesi hususunda mezkûr Teşkilât ile bir mutabakata varıl(dı) ve Enstitü devralın(dı)” (TBMM, 1960, S. Sayısı: 98, s. 1).³³

³² Çalışma Vekâleti Dergisi’nde yer alan, ilk eğitim programlarıyla ilgili açıklama ise, aynen şöyledir:

“İstanbulda tesis edilerek 3 Ocak 955 tarihinde faaliyete geçmiş bulunan Yakın ve Orta Doğu Çalışma Enstitüsünün 1. Dönem tedrisatı 31 Mayıs 955 tarihinde sona ermiştir. Bu devreye 20 Türk stajyer iştirak etmiştir.”

Dersleri, üç yabancı uzman verdi.

1 Mayıs 1955 den 30 Temmuz 1955 e kadar devam eden ikinci öğretim dönemine, “altı Türk, altı İranlı, dört Yunan ve üç İsraili olmak üzere on dokuz stajyer iştirak etmiştir” (ÇVD, 1955c: 49).

³³ Son Menderes Hükümeti’nin Çalışma Vekili *Haluk Şaman*, bu devir işlemini şöyle değerlendirmişti:

“Milletlerarası Çalışma Teşkilatının kırkıncı yılını idrak ediş(nin), aynı zamanda Yakın ve Orta Doğu Çalışma Enstitüsünün idaresinin hükümetimize devri dolayısıyla, Türkiye için her yıldan daha büyük bir mana taşımıştır. ...

17 Ocak 1960 günü yapılan bir törenle “Türk idaresine resmen devredil(en)” (Cam: 51, 63-65) YODÇE’nin yeni yasal statüsünü belirleyen ve devir işleminde bir ay kadar sonra çıkarılan 7460 sayılı Teşkilat Kanunu’yla, 1955’te imzalanan 13 sayılı Ek Anlaşma’ya dayanarak “uluslararası” bir kuruluş statüsüyle çalışmalarına başlayan Enstitü, öngörüldüğü gibi beşinci yıl sonunda “millileştirildi.” Bu yeni “ulusal” hukuksal statü, kanunun 1. maddesinde açıklandı. Buna göre, “idaresi Hükümetimiz tarafından devralınmış olan” Enstitü, “*malî ve İdarî bakımdan Çalışma Vekâletine bağlı* olup bu vekâletin murakabe ve kontrolüne tabi” bir kuruluş niteliği kazandı.³⁴ 7460 sayılı yasanın izleyen maddelerinde de, Enstitü’nün görev ve amaçları ile organları ayrıntılı olarak düzenlendi.

1972 yılında İstanbul’dan Ankara’ya getirilen (50 Yılda Çalışma Hayatımız, s. 64; Cam: 103-104) YODÇE, 1983’te YODÇEM ve 2003’te de ÇASGEM oldu. “ÇSGB’nin Teşkilât ve Görevleri” ile ilgili 184 sayılı ve 14 Aralık 1983 tarihli Kanun Hükümünde Kararname, Enstitü’nün adını, *Yakın ve Orta Doğu Çalışma Eğitim Merkezi* (YODÇEM) olarak değiştirdi (Cam: 107).

16 Temmuz 2003 tarihli ve 4947 sayılı yasayla (m. 31) 7460 sayılı kuruluş yasasının 1. maddesinde yapılan değişiklikle de, Bakanlığa bağlılık statüsü korunarak adı değiştirildi. “Çalışma hayatı ve sosyal güvenlik konularında, ulusal ve uluslararası düzeyde eğitim, araştırma, inceleme, yayın, dokümantasyon ve danışmanlık faaliyetlerinde bulunmak amacıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlı, *Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi*” kuruldu; “teşkilât, görev ve yetkilerine ilişkin esaslar” düzenlendi.³⁵

Yakın ve Orta Doğu Çalışma Enstitüsü, bölgedeki milletlerin iktisaden kuvvetli bulunmaları için çalışma hayatlarının tanziminde muhtaç oldukları fikir ikmalinin birliğinin ilmi desteği olmakta devam edecektir” (Şaman, 1959: 1-2).

³⁴ YODÇE, 1972 yılında İstanbul’dan Ankara’ya getirildi (50 Yılda Çalışma Hayatımız, s. 64; Cam: 103-104). 1983’te YODÇEM ve 2003’te de ÇASGEM oldu.

“ÇSGB’nin Teşkilât ve Görevleri” ile ilgili 184 sayılı ve 14 Aralık 1983 sayılı KHK, Enstitü’nün adını, *Yakın ve Orta Doğu Çalışma Eğitim Merkezi* (YODÇEM) olarak değiştirdi (Cam: 107).

16 Temmuz 2003 tarihli ve 4947 sayılı yasayla (m. 31) 7460 sayılı yasanın 1. maddesinde yapılan değişiklikle de, Bakanlığa bağlılık statüsü korunarak adı değiştirildi. “Çalışma hayatı ve sosyal güvenlik konularında, ulusal ve uluslararası düzeyde eğitim, araştırma, inceleme, yayın, dokümantasyon ve danışmanlık faaliyetlerinde bulunmak amacıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlı, *Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi*” kuruldu; “teşkilât, görev ve yetkilerine ilişkin esaslar” düzenlendi.

³⁵ Enstitü’nün İstanbul (uluslararası) ve Ankara (ulusal) dönemlerinde gerçekleştirdiği etkinlikleri için bkz.: Cam, 2012.

c. Türkiye ILO Ofisi Kurulmasına Doğru ve Ofis Direktörleri (1976-2015)

1952-1975 yılları arasında, adı ve statüsü değiştirilerek çalışmalarını İstanbul'da sürdüren *bölgesel* ILO Ofisi kapatıldı. 1 Ocak 1976'dan başlayarak, Ankara'da *ülkesel* ölçekli ILO Ofisi kuruldu.

Bu konudaki ilk adımı, ILO Genel Direktörü *Francis Blanchard* attı. 1 Ocak 1976'dan itibaren çalışmalarına başlamak üzere, Türkiye'de bir ILO Ülke Temsilciliği Ofisi açılmasına karar verdi. Bu kararın ardından, ILO Aktiviteler Direktörü *K. Tidmarsh* 5-6 Kasım 1975 tarihlerinde Ankara'yı ziyaret etti. Ziyaretin (misyounun) amacı, "**Ankara'da yeni bir ILO Ofisi kurulması**" idi. Ziyaret sonrasında, gerek Cenevre'de ILO Arşivi'nde ve gerekse Ankara'da ILO Türkiye Ofisi dosyalarında metni olmayan, 7 Kasım 1975 tarihli ve "Ankara'da Yeni Bir ILO Ofisi Kurulmasıyla İlgili Tartışmaların Başlıca Sonuçları" başlıklı bir not kaleme aldı.

Tidmarsh misyonundan kısa bir süre sonra *F. Agostini*, aynı amaçla bir misyon gerçekleştirdi ve **12 Kasım 1975** tarihli ve "Ankara'da ILO Ülke Temsilciliği Ofisi Kurulması" başlıklı bir rapor sundu. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) Ankara Temsilciliği Başkanı *N. Shallon* ve yöneticilerinden *N. Kakar* ile görüşen Agostini, sonuçlarını kapsayan, örneğin ILO Temsilciliği'ne UNDP binasının ikinci katında iki oda ayrıldığı ve başlangıçta kira ücreti ödenmeyeceğinin belirtildiği, sağlanacak kolaylıkları ve başka teknik ayrıntıları da içeren bir misyon raporu hazırladı (FO 164-200).

Böylece, 31 Aralık 1975 tarihli ve 2/70 sayılı sirkülerle, **1 Ocak 1976**'dan başlamak üzere, **Ankara'da ILO Ülke (Türkiye) Temsilciliği Ofisi** kurulmasına karar verildi.

Göreve başlama tarihleriyle, 1976-2015 yılları arasında görev yapan **Ofis Direktörleri** şunlardır:

- *ILO Ülke Temsilciliği* (1976-1979):
 - Léo Mannaert (1 Temmuz 1976),
 - Alfred G. Klein (1 Nisan 1979).
- *ILO Ankara Ofisi* (1981-1998):
 - Robert Bruce MacDonald (1 Temmuz 1981),
 - John Murray (1 Temmuz 1983),³⁶

³⁶ Genel Direktör Francis Blanchard, 18 Temmuz 1983'te Dışişleri Bakanı'na gönderilen yazısıyla, ILO'nun teknik işbirliği servisinde görevli olan *John Murray*'i, 15 Ağustos 1983'ten itibaren geçerli olmak (uygulanmak) üzere, "Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Ankara'daki Ofisi'ne Direktör" olarak atadığını bildirdi (SF/ju REL OFF).

- Rüşhan Işık (1 Nisan 1986),³⁷
- Emine Betül Capçı (1 Mart 1998),
- Gülay Aslantepe (1 Mart 1998).
- *ILO Türkiye Ofisi* (1998-2015 [2019]):
 - Gülay Aslantepe (1 Mart 1998),
 - Ümit Efendioğlu (1 Ekim 2011),
 - Numan Özcan (7 Ocak 2015-).

ILO Türkiye Ofisi; çocuk işçiliği, kadın istihdamı, genç istihdamı, sosyal diyalog ve kayıtdışı istihdam, işçi sağlığı ve güvenliği, mülteci krizi, kadınlar için daha çok ve daha iyi işler vb. alanlarındaki çalışmalarını, Ankara Oran’da sürdürmekte, genişlettiği personel kadrosuyla çok sayıda önemli program ve proje yürütmektedir.³⁸

VII. GENEL DEĞERLENDİRME

Türkiye’nin, “siyasal” dünya barışının yeni Örgütü Birleşmiş Milletler’in kurulmasının son aşamasına aylar kalıncaya değin dışında kaldığı 2. Savaş, özellikle ilk yılları, hatta Filadelfiya Bildirgesi öncesine değin süren yıllar; Savaş koşullarının yanı sıra, sanıyorum izlediği dış politikanın da etkisiyle, Türkiye-ILO İlişkilerinin asgari düzeyde kaldığı bir dönem oldu.

2. Savaş’la kesintiye uğrayan sınırlı ilişkiler, yeniden başladığında daha seyrek biçimde sürdü, sürdürüldü. Hariciye Vekili’nin adına rastlanmayan ilk yıllardaki yazışmaları, Ankara adına Vaşington Büyükelçisi Mehmet Münir Erteğün ve ILO adına da Mukdim Osmay yaptı. Türkiye’nin, bir yandan Milletler Cemiyeti’ne aidat borcunu ödememesi, öte yandan 1941 Vaşington Konferansı’nda Büyükelçi ile temsil edilmemiş, yani Konferans’a katılmamış olması, hem Mihver devletlerin ve hem de Müttefik devletlerin baskılarına karşın dışında kalma politikasını başarıyla sürdürdüğü 2. Savaş yıllarının koşulları nedeniyle, Türkiye-ILO İlişkileri Savaş süresince ikincil planda kaldı, askıya alındı.

İlişkiler, Türkiye’nin Filadelfiya Konferansı’nda iki parlamenterle temsil edilmesiyle duraklama döneminden çıktı. Almanya’ya savaş ilân ederek katıldığı San Fransisko Konferansı’nda kurulması kararlaştırılan Birleşmiş

³⁷ Genel Direktör Francis Blanchard, 2 Aralık 1985’te Dışişleri Bakanı’na gönderilen yazısıyla, halen Jakarta’da BM Kalkınma Programı ve ILO’nun ortak bir teknik işbirliği projesinde Baş Teknik Danışman olan *Rüşhan Işık*’ı, 1986’nın birinci çeyreğinde uygulanmak üzere, “Uluslararası Çalışma Örgütü’nün Ankara’daki Ofisi’ne Direktör” olarak atadığını bildirdi (SF/cc REL OFF).

³⁸ <https://www.ilo.org/ankara/about-us/lang-tr/index.htm>; Erişim: 18.01.2019.

Millîyetler'in kurucu üyeleri arasında yer almasını izleyen dönemde, ilişkiler gerek Konferanslara tam delegasyonla katılma ve gerekse yeni sözleşmeler onaylama boyutlarıyla canlandı ve geçmişte örnekleri bulunmayan somut sonuçlar doğurmaya da başladı.

Türkiye'de; ILO'da Filadelfiya Bildirgesi'yle açılan yeni dönemin başlarında, yani çok partili dönemin ilk ve CHP iktidarının son beş yılında, özellikle 1946'dan itibaren ulusal ve uluslararası nitelikler taşıyan önemli gelişmeler birbirini izledi: Bir yandan, örgütlenmeye ve İş Kanunu'nun belirlediği öncelikli konulara ilişkin yasal düzenlemeler yapıldı. Öte yandan da, geleneksel onay politikasından ayrılmaksızın da olsa, üye devlet olmanın en başta gelen gereklerinden biri olarak 1946'da üç ve 1949'da da bir sözleşme onaylandı. 1944 Filadelfiya ve 1945 Paris Konferanslarına eksik delegasyonla katılmayı sürdüren Türkiye, 1946'dan başlayarak Montréal, Cenevre ve San Fransisko Konferanslarında üç kanadın temsilcilerinden oluşan tam delegasyonla – ama teknik danışmansız– yer aldı. Bu yeni uygulama, hükümet delegesi *N. Menemencioğlu*'nun, Savaş sonrasında yeniden ve ilk kez Avrupa'da toplanan Paris Konferansı'nda yaptığı konuşmada; “**son kez eksik delegasyonla buldukları**” konusunda delegelere verdiği güvenin (BIT, 1945c: 91) bir sonucuydu.

Kısacası 1945 ve özellikle 1946, Savaş öncesi yıllarda benimsenip Savaş içinde sürdürülen yaklaşımda gözle görülebilir olumlu ve somut sonuçlar getiren değişikliklerin ardı sıra gerçekleştirildiği yıllar oldu.

Bu örneklerle, Örgüt Anayasası'nda 1945 ve 1946 yıllarında gerçekleştirilen ivedi ve kapsamlı değişikliklerin onaylanmasını da eklemek gerekir. 1945 değişiklikleri, Montréal Konferansı öncesinde, 27 Mayıs 1946 tarihli ve 4907 sayılı yasayla (TBMM, 1946c, S. Sayısı: 130); Örgüt'ü özerkleştiren 1946 değişiklikleri de, San Fransisko Konferansı öncesinde, 9 Şubat 1948 tarihli ve 5175 sayılı yasayla onaylandı (TBMM, 1948a, S. Sayısı: 76).

Üyesi olunan Örgüt'ün kurucu belgesinin doğal gereği olan bu somut gelişmeler sürecinde en önemli kilometre taşı, hiç kuşkusuz Türkiye'nin toplam 32 üyeli Yönetim Konseyi'ne ilk kez girmesidir. Belirttiğim gelişmelerin sonucu olduğunu düşündüğüm bu “ödüllendirme”, 1934'ten beri yapısı değişmeyen Yönetim Konseyi üyelerinin üç kanadının 1948 San Fransisko Konferansı'nda seçilerek yenilenmesi sırasında gerçekleşti. Hemen ardından, Türkiye'nin hükümet kanadının 8 seçimli üyesinden biri olmasını izleyen yıllarda, Büro'nun Türkiye'nin iki önemli teknik yardım misyonu isteğini karşılamış olması, kuşkusuz seçimlerin perde arkasında olup bitenler saklı kalmak üzere, bir rastlantı değildir. Çalışmalarını 1975 sonuna değin İstanbul'da sürdüren YODİFM'nin

1951 yılında kurulmasına karar verilmiş olmasını da, kuşkusuz bu bağlamda anmak ve değerlendirmek gerekir.

2. Savaş sonrasında yoğun olmayan ILO-Türkiye yazışmalarının bir özelliği, ILO tarafını Büro adına Mukdim Osmay'ın, Türkiye tarafını da, yaşamının son yıllarında, Vaşington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün yürütmüş olmasıdır. Ne var ki hükümet, bu kez, gözlemci delegelik yıllarında başlatıp üyelik döneminde sürdürdüğü uygulamadan ayrılarak, 1994 Konferansı'na diplomatik temsilci yerine Ankara'dan Filadelfiya'ya iki parlamenterini delege olarak göndermeyi yeğledi. Delegelerin, Örgüt'ün yeniden yapılandırılmasıyla ilgili Direktör raporu (BIT, 1944a) ve bunun temel belgesi olan Filadelfiya Bildirgesi hakkında konuşma yapmamış olmalarının altını çizmek isterim.

Türkiye'nin ilk kez Yönetim Konseyi üyesi olduğu yıllarda gerçekleştiğini belirttiğim –ama belge eksikliği nedeniyle yer vermediğim– iki ILO misyonu, ILO'nun Filadelfiya Bildirgesi sonrasında yoğunlaşan ve yaygınlaşan teknik yardımlar alanındaki etkinliklerinin önemli örnekleridir.

Türkiye, 1948-1951 dönemi için olduğu gibi, 1954-1957 döneminde de, Anayasa'da yapılan değişiklikle sayısı arttırılan Yönetim Konseyi'ne ikinci kez girdi.³⁹ Konsey toplantılarına, aynı zamanda hükümet kanadı delegesi olan Çalışma Bakanlığı bürokrati katıldı. Onaylanan sözleşme sayısının 9'a yükseldiği ikinci Konsey üyeliği döneminde ve sonrasında, Konferanslara tam delegasyonla katılmayı sürdürdü. Ne var ki Türkiye, onayladığı sözleşmelerden bazılarında (örneğin 81 sayılı sözleşmeye) ilişkin rapor gönderme yükümlülüğünü süresi içinde yerine getirmiş değildir. İkinci Yönetim Konseyi üyeliği yıllarını kapsayan Konferans Komisyonu raporları; hükümet temsilcisinin yaptığı sözlü ve yazılı açıklamalarda, Uzmanlar Komisyonu gözlemlerini hazırlanan yasa tasarılarından söz ederek, izleyen yıl yerine getirecekleri ve/yada daha ayrıntılı bilgi verebilecekleri taahhüdünde bulunarak oyalama izlenimi yaratan bir yaklaşım izlendiğini göstermektedir.

ILO'nun sağladığı ve uyguladığı teknik yardım programları çerçevesinde, bir yandan ülkede gerçekleştirilen misyonlar sürdü.⁴⁰ Öte yandan da, gerek

³⁹ Hükümet kanadından asıl üye olarak Yönetim Konseyi'ne seçilen Türkiye'nin bu konudaki profiline, izleyen tüm seçim dönemlerini ve ayrıca işveren kanadının Konsey üyeliğini de kapsamak üzere, "Yüzyıllık Türkiye Profiline Kesitler" başlıklı Bir Başka Sonuç'ta değineceğim.

⁴⁰ Örneğin, Uzmanlar Komisyonu'nun 1960 raporundan anlaşıldığına göre, bir ILO uzmanı 1959 Yazında Türkiye'de iki ay geçirdi (yani misyon gerçekleştirdi).

Hükümet, işsizlik sigortası rejiminin nitelik ve kapsamı konusunda karar vereceği zaman, bu ILO uzmanının işsizlik sigortası konusundaki gözlem ve tavsiyelerini göz önünde bulunduracağını belirtti (BIT, 1960d: 5).

hükümetin önerisi üzerine İstanbul'da kurulması kararlaştırılan Yakın ve Orta Doğu İşgücü Faaliyet Merkezi ile Yakın ve Orta Doğu Çalışma Enstitüsü'nde 1960'a değin düzenlenen ve gerekse yabancı ülkelerde uygulanan staj ve eğitim programlarına bölge ülkelerinden ve Türkiye'den katılımlar oldu.

Genel Direktör'ün 1959 raporunda belirtildiğine göre ILO, sosyal güvenlik alanındaki etkinlikleri çerçevesinde, Ankara'da İşçi Sigortaları Kurumu memurlarına yönelik bir ILO misyonu gerçekleştirdi. Kurum memurlarına; mekanografik usuller, sosyal sigorta rejimlerinin yönetilmesi, istatistiksel verilerin toplanması ve kullanılması ve sosyal sigorta sistemlerinin yönetsel hizmetlerinin yeniden düzenlenmesi ve eşgüdümlemesi konularında kurs/eğitim verdi (BIT, 1959b : 44).

(...)

D'un certain nombre d'Organisations, comme je l'indiquerai dans mes notes spéciales, nous pouvons attendre autre chose. Quant à nous, nous devrions, dès maintenant, leur envoyer toutes ^{nos} ~~mes~~ publications. Ils en ont un grand besoin, et ils ont un grand désir d'apprendre. D'autre part, nous pourrions, dès maintenant, (...)

(...)

très suggestif, avec le président du Conseil, Ismet Inonu. Il serait bien inutile de ma part de dire que je l'ai trouvé très intelligent et très compréhensif. Toutefois, il ne faut pas se faire d'illusion là-dessus; il connaît très peu l'Organisation internationale du Travail. Cette ignorance de ce qu'est notre institution, j'ai eu l'impression qu'on pouvait la retrouver presque aussi grande chez le ministre lui-même de l'Economie nationale, Celal Bayar, et aussi chez son secrétaire d'Etat, Faik Kurdoglu. De même chez les autres person- (...)

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Yayın, Belge ve Bilgi İstekleri ve Dağıtım Sorunu (1931-1981)

Türkiye-ILO ilişkilerinin tarihsel olarak en eski ve giderek yoğunluk kazanan başlıklarından biri, işçi-işveren ilişkileri alanında yapılan ve/veya yapılması tasarlanan ilk özel ve/yada genel düzenleme(ler) için kaynak oluşturacak ILO yayınlarının gönderilmesi istekleri oldu.

1920 sonlarına doğru Türkiye Cenevre Konsolosluğu'nda adını vermeyen bir görevlinin Uluslararası Çalışma Ofisi'ne gönderdiği **8 Aralık 1920** tarihli mektupla (RL 66/1/4) başlayan bilgi ve belge istemleri, ilk iş yasası tasarısının hazırlanmasından itibaren bu ve benzer sorunların gündemde olduğu ve gündeme geldiği yıllarda da aralıklı olarak, zaman zaman da yoğunluk kazanarak sürdü.

Genellikle bilgi ve belgeye en çok gereksinmesi olan Türkiye, doğal olarak daha sık ve daha yoğun biçimde ILO'dan isteklerde bulundu. Ancak, Türkiye'deki düzenlemeleri, bildiğimce ILO'da görevli hiçbir Türk'ün bulunmadığı ilk on yılı aşkın dönemde, kimi zaman başka kaynaklardan edindiği bilgilere dayanarak izleme çabası gösteren ILO da, Türkiye'ye başvurarak hazırladığını yada hazırlanmakta olduğunu öğrendiği tasarı metinlerini, varsa çevirilerini istedi. Yoksa da, çevirilerini yaptırmayı üstlenerek Türkçe metinlerin gönderilmesini rica etti. Bunu, yalnızca tasarıların Örgüt'ün sözleşme ve tavsiyeleriyle karşılaştırmasını yaparak yasal düzenlemelerde uygunluk sağlanmasına katkıda bulunmak amacıyla yapmadı. Aynı zamanda, bir yandan iş / emek mevzuatı alanındaki yeni gelişmeleri yasal düzenleme ve uygulama yönleriyle diğer üye devletlere ve uluslararası emek kamuoyuna duyurmak ve tanıtmak, öte yandan Kuruluş öncesinden beri oluşturulmasına çaba ve özen gösterilen uluslararası iş/emek mevzuatı derleme amacını düzenli biçimde sürdürüp gerçekleştirmek için de yaptı. Bu nedendir ki, hemen her alanında yasal boşluk bulunan işçi-işveren ilişkilerinde düzenleme yapılmak istendiğinde akla gelen kaynakların başında *Série législative*'in (mevzuat dizisinin) gelmesi doğaldır.

Anlaşıldığı gibi, belge ve bilgi istemleri, başlangıçtan itibaren tek yönlü değil, iki yönlü bir nitelik taşıdı.

Yayın istekleri; çalışma yaşamıyla doğrudan ilgili İş ve İşçiler Bürosu, İş Dairesi ve Çalışma Bakanlığı gibi örgütlerin genellikle üst düzey yöneticilerinin yanı sıra, bir yandan 1950'li yıllarda başlatılan Ulusal Muhabirlik uygulaması kanalıyla ve öte yandan İstanbul'da kurulan Yakın ve Orta Doğu İşgücü Faaliyet Merkezi Direktörleri aracılığıyla da sürdürüldü. Ulusal Muhabirler ve Merkez Direktörleri, çoğu kez Çalışma Bakanlığı'ndan gelen yayın isteklerini ILO'ya ve Genel Direktörü'ne iletti. Kuruluşlardan ve kişilerden kaynaklanan, çoğu zaman kuruluşlar adına olmakla birlikte kişiler adına da yapılan yayın gönderilmesi ve özellikle gönderi sayısının artırılması isteklerinin yoğunlaşması üzerine, ILO yetkilileri yayınların dağıtım sorununu yeniden inceleyip düzenleme gereksinmesi duydu.

I. İŞ KANUNU ÖNCESİ VE ÖRGÜT'E ÜYELİK SONRASI

1920'li yıllarda olduğu gibi 1930'lu yıllarda da, karşılıklı belge ve bilgi istemlerinin öncelikli konusu, Kurtuluş ve Kuruluş yıllarında yapılan birkaç yasal düzenlemenin yanı sıra, bu dönemden Cumhuriyet'e devredilen ve dolayısıyla çalışma yaşamı gündeminde kalmayı sürdüren Mesai Kanunu Lâyhası, İş Mecellesi Lâyhası ve İş Kanunu Lâyhası ile ilgilidir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, özellikle 1931-1932'den İş Kanunu'nun kabul edilmesine değin süren bu dönemde, ILO'nun istekleri tasarı metinleri üzerinde yoğunlaşırken, Türkiye çıkarılacak İş Kanunu'nda düzenlenecek konulardan bazılarıyla ilgili ILO yayınlarını edinme amacı taşıyordu. İş Kanunu'nun 1936'da kabul edilip ertesi yıl yürürlüğe girmesinden başlayıp 2. Savaş yıllarına değin süren dönemde ise, yayın isteklerinin öncelikli konusu, yasanın öngördüğü süreler içinde yasal düzenlemelerin aşamalı olarak yapılacağı işçi sigortaları ve uygulamaya konulmasına yönelik teknik hazırlıklardır. Ne var ki bu isteklerin, henüz yasa çıkarılmadan başladığını da unutmamak gerekir.

Bilgi, belge ve yayın istekleriyle ilgili yazışmalar; kimi zaman Cenevre Konsolosu ve/yada Bern Elçisi ile ILO arasında, kimi zaman Hariciye Vekili ile ILO Direktörü arasında, kimi zaman İktisat Vekâleti İş ve İşçiler Bürosu ve özellikle yerine oluşturulan İş Dairesi'nin, kurulmasından sonra da zaman zaman Çalışma Bakanlığı'nın üst düzey görevlileri ile ILO arasında, kimi zaman da bu görevliler ile doğrudan başvuruda buldukları ILO görevlisi ilk Türk yurttışı olan Mukdim Osmay arasında yapıldı.

İş Kanunu'nun kabul edilmesi öncesini ve Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi olması sonrasını kapsayan dönemde, önce 109 ve sonra 192 maddelik tasarı metinlerinin ve ILO Arşivi'nde ise daha önce söz ettiğim

161 maddelik –üzerinde herhangi bir tarih bulunmayan ancak yazışmalardan 1932 tarihli olduğunu sandığım– bir Fransızca İş Kanunu Lâyhası'nın (Projet de Code du Travail) gündemde olduğu 1932 yılında, ILO ile Türkiye arasındaki belge ve bilgi edinme amaçlı yazışmalar, yeniden yoğunlaştı.

Ancak belirtmeliyim ki bu tarihten iki yıl kadar önce ILO, *Resmî Gazete* gönderilmesi için başvuruda bulundu. Diplomatik Bölüm Şefi Phelan, **15 Temmuz 1929** tarihli ve S 66/1502 sayılı mektubuyla, daha önce belirttiği isteğine yanıt olmak üzere, “*T. C. Resmî Gazete*”nin 1204-1222/1929 sayılarının gönderilmiş olması nedeniyle Hariciye Vekili'ne teşekkür etti. *Resmî Gazete*'nin, ILO'nun “périodiques” servisine düzenli olarak gönderilmesinin sağlanması için de ricada bulundu (TDA).

1. Diplomatlar ve Hariciye Vekili İle ILO Arasındaki Yazışmalar

Bilgi ve belge isteme konulu yazışmalar, ilk yıllarda belirlenen ve sürdürülmesi istenen yazışma yöntemi uyarınca, Hariciye Vekâleti ile ILO arasında yapıldı.

Bu yazışmalardan kimileri, doğrudan Hariciye Vekili ile ILO Direktörü arasında, kimileri ise Bern Elçisi yada Cenevre Konsolosu ile ILO arasında gerçekleşti.

a. Dünya Ekonomik Kriziyle İlgili Rapor İstemi

Saptayabildiğim ilk yazışma, 1932'nin ilk çeyreği sonunda, Cenevre Türkiye Konsolosu'nun ILO'nun dağıtım birimine gönderdiği **31 Mart 1932** tarihli kısa mektupla gerçekleşti.

Konsolos (Şevket Fuat Keçeli), dünya ekonomik kriziyle ilgili bir raporun daha önce yayınlanıp yayınlanmadığının yada yakınlarda yayınlanıp yayınlanmayabileceğinin bildirilmesini, uygunsa dört örnek gönderilmesini rica etti. ILO'nun Haberleşme ve İlişkiler Bölümü Şefi, **12 Nisan 1932** tarihli yanıtında, bu isteği yerine getirmek üzere, ILO Direktörü'nün 1931 yılı raporundan 4 Nisan'da dört örnek gönderildiğini bildirdi.

ILO İşbirliği Bölümü Şefi *Foeuqur*, **26 Ekim 1932** tarihli yazısıyla, İktisat Vekâleti İş Dairesi'ne belge gönderdi ve bu kısım (İş ve İşçiler Bürosu ile) ilişki kurmak istendiğini bildirdi. Daha sonraki yazışmalar, İktisat Vekâleti Teşkilatlandırma Müdürü *Mehmet Servet* ile *M. Osmay* arasında oldu, yayın ve yardım istendi.¹

¹ Dosya no. CO 1/66/305; Coopération Relations with the Section de la coopération. Direction du Travail, Ministère de l'Economie nationale.

b. Hava Trafik Personelinin Çalışma Koşulları Konusunda Bilgi İstenmesi

Uluslararası Çalışma Ofisi, Konferans'ın, uluslararası bir düzenleme yapılmasına yönelik olarak 13. toplantısında kabul ettiği bir karar ve Yönetim Konseyi'nin izni üzerine, "Hava Yolları Personelinin Çalışma Koşulları" konusunda bir inceleme hazırlamaya başladı.

ILO Direktör Yardımcısı *Butler*, Hariciye Vekili'ne gönderdiği **1 Ağustos 1931** tarihli ve D.613/1300/2 sayılı mektubunda, personelin sosyal sigortasıyla ilgili 1926'daki çalışmalardan başlayarak gelişmeleri anımsattı. ILO'nun, hava yolları personelinin çalışma koşullarını düzenleyen kurallar konusunda daha iyi bilgi edinmek amacıyla bilgi ve belge derlemeye başladığını belirterek, sorunların tümünü kapsamak üzere hazırladığı geçici plan çerçevesinde Türkiye'ye ilişkin bilgilerin iletilmesi ricasında bulundu. Bern Elçisi Cemal Hüsnü Bey, 5 Ağustos 1931 tarihli ve 6933-546-25 sayılı yazısıyla, bu mektup ile ekli "sual varakasından üç nüsha"yı Hariciye Vekâleti Celilesine letti (TDA).

İki yıl kadar sonra *Butler*, bu konuda Hariciye Vekili'ne **12 Mayıs 1933** tarihli ve N 200/15/1/66; D 613/1300/2 sayılı bir mektup gönderdi. 1 Ağustos 1931 tarihli mektubundan da söz ederek, UÇK'nin 13. toplantısında kabul ettiği ve daha sonra Yönetim Konseyi'nin onadığı Kararına dikkat çektiğini, bu Karar uyarınca ILO'nun *hava ulaşımı personelinin yaşam, mesleki eğitim, çalışma ve güvenlik koşulları konusunda bir inceleme yapmayı üstlendiğini* yineledi.

Mektubuna, bu alana girdiğini düşündüğü sorunlar bütününe içeren geçici bir plan eklediğini anımsattı. Çeşitli hükümetlerin yardımını rica edip, ülkelerine ilişkin bilgileri ILO'ya göndermeleri isteğinde bulunduğunu bildirdi. Şimdiden çok sayıda devletin önemli bir dokümantasyon ilettiğini ve ILO'nun ilgili birimlerinin söz konusu inceleme için bu belgeleri incelemeye başladığını anlattı. Bu incelemenin tam sonuç vermesinin, ancak tüm devletlerin ellerindeki bilgileri olabilen en erken biçimde ILO'ya iletilmesiyle gerçekleşebileceğine vurguda bulundu. Ne var ki, bu inceleme için işbirliği yapması rica edilen devletlerden beklenen yanıtların henüz ILO'ya ulaşmamış olduğunu da eklemekten geri kalmadı. Hükümetten, bu incelemenin sürmesi için ILO açısından kaçınılmaz olan elindeki bilgileri iletilmesi ricasında bulunan *Butler*, yönetime düşen görevi olabildiğince hafifletmek ve kolaylaştırmak için, söz ettiği mektubunun ve inceleme planının bir örneğini eklediğini de bildirdi.

Hariciye Vekili adına Direktör *Butler*'a gönderilen **14 Haziran 1933** tarihli ve 37266-522 sayılı mektupta, *Butler*'ın 12 Mayıs tarihli mektubuyla ricada

bulduğu “*hava yolları personelinin çalışma koşulları*” konusunda bilgi isteğine, tek cümleyle ve bu konuda kural (düzenleme) bulunmadığı belirtilerek yanıt verildi:

“Yetkililerin verdiği bilgiye göre, **Türkiye’de hava yollarının işletilmesi çok yeni** olduğundan, sizi ilgilendiren noktalar konusunda henüz kurallar saptanmış değildir.”

Butler, 22 Haziran 1933 tarihli mektubuyla Hariciye Vekili’nin 14 Haziran 1933 tarihli mektubunu aldığı ve rica ettiği bilgilerin *bulunmadığı* konusunda verilen bu bilgi için de teşekkürlerini ilettiğini bildirdi (N 200/15/1/66).

T. C. Cenevre Konsolosluğu, **18 Temmuz 1933** tarihli, başlıksız ve imzasız, ama mühürlü mektubunda; ILO Dağıtım Bölümü’nden “*yaşlılık ve sakatlıkla ilgili rapor*”un, Türkiye Delegasyonu Başkanı *Cemal Hüsnü Beye* gönderilmesi ricasında bulundu (RL 66/1/3). ILO Arşiv dosyasında herhangi bir yanıt rastlamamakla birlikte, bu isteğin karşılandığını düşünüyorum.

c. İş Bulma Büroları ve İş Kazaları Konularında Bilgi İstenmesi

Cemal Hüsnü Bey, **9 Mart 1935** tarihli mektupla, ILO Direktörü *Butler*’dan, hükümetin kurulmasını tasarladığı tarım ve sanayi işçileri için *resmî iş bulma büroları* ile ilgili çeşitli ülkeler mevzuatı hakkında belge ve işe yerleştirme hizmetlerinin (iş ve işçi bulma bürolarının) işleyişi konusunda, **uluslararası sözleşmelerle uyumlu kurallar** kabul edilmesine yönlendirmeye özgü görüş bildirilmesini rica etti.

Butler, *Cemal Hüsnü Bey*’e yanıt verdiği **23 Mart 1935** tarihli mektubu-yla; ILO’nun 1933’te yayınlanan işçilerin işe yerleştirmeleriyle ilgili, o tarihte yürürlükte olan kuralların irdelendiği ve çeşitli sistemlerin işleyişine –ayrıca bir paragrafında da tarım işçilerinin işe yerleştirilmesine– ilişkin bilgilerin bulunduğu bir inceleme gönderdi. Yapılacak ilk inceleme sonunda, Türkiye açısından özel bir yararı/önemi bulunan bir mevzuat yada kural olduğunda, ek bilgiler sağlayabileceğini, muhtemelen metinlerini de gönderebileceğini, ama büyük bir çoğunluğunun Fransızca, İngilizce ve Almanca çevirilerinin *Série législative*’de yayınlandığını bildirdi.

Butler’ın mektubunda altını çizdiği bir konu da, “**Türkiye’yi sözleşmelerle uyumlu bir mevzuatla donatma kaygısı**”dır. Bunu öğrendiğine özellikle sevindiğini belirten Butler, işe yerleştirme konusunda 1919 ve 1933 yıllarında iki sözleşme kabul edildiğini, 1933 sözleşmesini tamamlayan bir tavsiye bulunduğunu anımsattı. Başka bilgilere gereksinme duyulması durumunda araştırma yaptırabileceğini, Türk hükümetinin işe yerleştirme (iş ve işçi bulma) konusundaki tasarısı açıklandığında, **uluslararası kurallarla**

uyumu açısından inceleme yapmak üzere ILO'nun uzman birimlerini görevlendirebileceğini belirtti. Cemal Hüsnü, 28 Mart 1935'te teşekkür etti ve Butler'dan başka belge istedi.

Cemal Hüsnü Bey, **9 Mart 1935** tarihli mektupla, Butler'dan **kaza sigortasına ilişkin yasaların hazırlanmasıyla** uğraşan hükümet için, Macaristan, Bulgaristan ve Yugoslavya hakkında bazı bilgiler istedi. Direktör Yardımcısı Phelan, **26 Nisan 1935** tarihli mektubuyla, 7 sayfalık bilgi gönderdi.

Cemal Hüsnü Bey, **30 Nisan 1935** tarihli mektubuyla teşekkür edip, kaza sigortalı hakkında bu ülkelerin yasalarının yetkili Dairece (İş Dairesi) istendiğini, mümkünse Fransızca yasa ve yönetmelik metinlerinin gönderilmesini rica etti.

Phelan, **14 Mayıs 1935** tarihli mektubuyla, bu ülkelerin *Série législative*'de yayınlanan ilgili yasa metinlerinin Fransızcasını ilettiler. Bulgaristan için 7, Macaristan için 10 ve Yugoslavya için 7 sayfalık notlar gönderdi. 31 Aralık 1993 itibarıyla, her üç ülkede zorunlu iş kazası sigortası (assurance-accidents obligatoire) hakkında (uygulama alanı, örgütlenmesi / kuruluşu, yardımlar, kaynaklar, uygulama sonuçları ve bilanço konularında) bilgiler verdi.

İş Kanunu'nun kabul edilmesi öncesinde yapılan bu yazışmalarda tasarıdan yada yasadan söz edilmiş olsa da, amaç gündemde bulunan ama henüz TBMM'ye de sunulmamış olan 1934 İş Kanunu Lâyhası'dır.

2. Mukdim Osmay ve ILO İle Üst Yöneticiler Arasında Yazışmalar

Çoğu, İş ve İşçiler Bürosu dışında İktisat Vekâleti'nin başka birimlerinde görevli olan bazı üst düzey yöneticiler, bilgi, belge ve yayın isteklerini, ILO'nun yanı sıra doğrudan Mukdim Osmay'a ilettiler. Mukdim Osmay da ILO adına, sanıyorum ILO'nun bilgisi ve isteği doğrultusunda, Ofis'teki bilgi ve belge eksikliğini gidermek amacıyla söz konusu üst yöneticilerden isteklerde bulundu.

a. Banka Bültenleri İle Uluslararası Çalışma Dergisi'nin Değişimi

1933 Sonbaharında, İktisat Vekâleti'nde Müşavir olan ve ILO Arşivi'nde adına ayrı bir dosya açılan Dr. Burhan Zihni, ILO ile yayın değişimi önerisinde bulunduğu "doğrudan" yazışmalar yaptı (N 200/1/66/1).

Dr. Burhan Zihni, teknik danışman olarak katıldığı 17. Konferans'tan üç ay kadar sonra gönderdiği **28 Eylül 1933** tarihli elyazısı Fransızca mektubunda, ILO'dan Roger Plissard'a T. C. Merkez Bankası Bülteninden iki, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası (İTSO) Bülteni'nden de bir örnek gönderdiğini, Ziraat Bankası bültenlerinin ise artık yayınlanmadığını bildirdi. Tanıştığı an-

laşılan Plissard'ın eşi ile 1933 İlkbaharında Türkiye'de misyon gerçekleştiren Weaver'a da, selâm ve saygılarını iletmesi ricasında bulundu (N 200/1/66/1).

Plissard, **25 Ekim 1933**'te Burhan Zihni'ye gönderdiği mektubunda; ILO ve kendi adına gönderilen bu yayınları aldığını, bültenlerde yararlı bilgiler bulunduğunu belirtip düzenli biçimde gönderilmesinden ILO olarak mutlu olacaklarını yazdı. ILO'nun, *Merkez Bankası ve İTSO yayınları ile ILO'nun Uluslararası Çalışma Dergisi arasında değişim yapılmasına* hazır olduğunu bildirdi. Değişim için de, bu kuruluşların yönetimlerine öneride bulunmayı üstlenip üstlenemeyeceğini yada ILO'nun doğrudan ilişkiye geçmesinin tercihe şayan olup olmadığını bildirmesi ricasında bulundu. Ayrıca, Cenevre'de bulunduğu sırada kendisine (Plissard'a) söz ettiği Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) yayınlarından da ILO'ya bir örnek gönderilmesi konusunda aracı olmasını rica etti (N 200/1/66/1).

Burhan Zihni, *Plissard'a* gönderdiği **26 Kasım 1933** tarihli elyazısı Fransızca mektupta; 25 Eylül (haklı olarak orijinal üzerinde yazılı olan Eylül değil "Ekim" olduğu belirtilen) 1933 tarihli yukarıdaki mektubuna yanıt olmak üzere, yayın değişimi konusunda ILO'nun doğrudan doğruya Merkez Bankası ve İTSO ile ilişki kurmasının tercihe şayan olduğunu belirtti.

Burhan Zihni, **26 Kasım 1933** tarihli bir başka mektubuyla da, ILO Diplomatik Bölüm Şefi olan ve Ankara misyonunu gerçekleştiren *W. H. Weaver'a*, (Uluslararası Çalışma Dergisi'nin Ekim 1933 sayısında yayınlanan) Hindistan, Irak, İran ve Türkiye hakkındaki yazısını aldığını bildirip teşekkür etti.

Weaver, **14 Nisan 1934**'te *Fahri Hüsnü'ye* gönderdiği mektubunda, Hüsnü'nin –ILO Arşivi'nde metnine rastlayamadığım– **15 Aralık 1933** tarihli mektubuna yanıt verdi. İsteddiği anlaşılan yayınları gönderdiğini, bunların Uluslararası Çalışma Örgütü'nün çalışmalarının nitelik ve yönelimlerinin anlaşılmasına katkı sağlayacak, kısacası Örgüt'ün tanınmasına yardımcı olacak yayınlar olduğuna dikkat çekti. Gerekliğinde istenebilecek başka yayın ve açıklamalar için yardıma hazır olduğunu ekledi. Gelişmeler konusunda kendisine de bilgiler verilmesini isteyip, bu alandaki işbirliğinin iki yönlü olmasını rica etti:

"... Çalışmalarının niteliğini ve Örgüt'ün yönelimlerini anlamak için ayrı bir koliyle ILO yayınlarından gönderiyorum. Bu belgele-ri okuduktan sonra, eğer herhangi bir nokta konusunda ***benden açıklamalar isterseniz, hizmetinizde olmaktan mutluluk duyuyorum.***

... Eğer, Türkiye'de yeni fabrikaların ilerlemesi ve çalışma koşullarının gelişmesi konularında zaman zaman bilgiler gönderirseniz size minnettar kalırım."

b. Sümerbank'ta Çalışma Koşulları İçin Bilgi İstenmesi

Saptayabildiğim bir başka örnek, *Mukdim Osmay*'ın Sümerbank Genel Müdürü *Nurullah Esat Sümer*'e tarihsiz ama üzerindeki mühürden **6 Aralık 1934**'te gönderildiği anlaşılan mektubudur. Osmay, “*devlet kontrolündeki fabrikalarda çalışma koşulları*” için ayrı bir Arşiv dosyası açan Ofis adına bilgi istedi.

Osmay, ILO'da çalışmaya başlamasından altı ay sonra **5 Aralık 1934**'te Sümer'e gönderdiği ve “Uluslar Arası İş Bürosunda Seksiyon Azası” olarak imzaladığı mektubuyla (ILO-AR, N 309/3/66), yeni kurulan fabrikalardaki iş yaşamıyla ilgili düzenlemeler konusunda ILO adına doğru bilgiler iletilmesinde yardımcı olmasını istedi:

“Beş yıllık sanayi planını büyük bir takdirle karşılayıp buna (bununla) yakından alakadar olan Milletler Cemiyeti Uluslar Arası İş Bürosu, Sümerbank'ın idare etmekte olduğu ulusal fabrikalarla beş yıllık plana göre vücuda getirilmekte olan *yeni fabrikalarda iş hayatının nasıl tanzim edilmekte olduğu* hakkında benden bazı malûmat istedi.”

Bütün bu meselenin İş kanunu çıkar çıkmaz yeni bir safhaya gireceği şüphesiz isede (ise de) şimdilik *mevcut fabrikalarda iş saati, hizmet mukaveleleri, dahili nizamnameler, işçinin nasıl tedarik ve istihdam edildiği, nasıl çıkarıldığı, teavün sandıkları olup olmadığı, kaza halinde ne yapıldığı* gibi noktalar hakkında acele bazı malûmat verilmesi için lazımgelenlere emir verirseniz cidden minnettar olurum (vurgular M. Osmay'ın).

Bu hususlarda *Büronun ötede beride çıkan derme çatma haberlerle değil sizin de tensip edeceğiniz şekilde bildirilecek doğru malûmatla tenvir edilmesinin* ulusal menfaatimize daha uygun olacağına benimle aynı düşüncede olduğunuzu zannediyorum.

Şimdiden derin teşekkürlerimle başarmakta olduğunuz pek kıymetli işte muvaffakiyetiniz için candan dileklerimi arz, sevgi ve saygılarımın kabulünü rica ederim.”

M. Osmay, ILO Arşivi'ndeki Sümerbank dosyasında bulunan ve yukarıdaki mektuptan kısa bir süre önce kaleme alınan “**3.XII.1934**” tarihli ve “M. Osmay” imzalı bir Fransızca iç yazışma notunda; Nurullah Esat Sümer'e gönderdiği mektup konusunda, sanırım ILO Direktörü'ne yada Kabineye, kısaca bilgi verdi. Sümer'in beş yıllık sanayileşme planının uygulanmasıyla görevli olduğunu, tüm hisseleri devlet elinde olan Sümerbank'ın, başka sanayi kuruluşlarını yönettiğini, mektubun konusunun bu kuruluşlardaki çalışma koşullarıyla ilgili bilgi istemek olduğunu, “sözünü ettiği çalışma koşullarının

da, kuşkusuz, İş Kanunu'nun yayınlanmasından önceki, şimdiki koşullar olduğunu" belirtti.

ILO'nun Sümerbank Arşiv dosyasında (N 309/3/66), bu mektup ve iç yazışma notu dışında başka hiçbir belgenin bulunmamasından, N. E. Sümer'in Osmay'a yanıt vermediği anlaşılıyor. Gerek başka ILO Arşiv dosyalarında, gerekse TDA'dan iletilen belgeler arasında, Sümerbank'taki çalışma koşullarına ilişkin herhangi bir belgeye rastlamamış olmam, bu düşüncemi doğrular görünmektedir.

Anımsatmak gerekirse Maurette, 1935 İlkbaharında gerçekleştirdiği Türkiye misyonu konusundaki raporunda bazı önemli bilgilere yer vermişti.

c. Kooperatifler Konusunda Yayın İstenmesi

Osmay'ın, İktisat Vekâleti'nde İhracatı Teşkilatlandırma Müdürü *Mehmet Servet*'e gönderdiği **1 Şubat 1935** tarihli beş sayfalık mektubundan anlaşılacağına göre (CO 1/66/305), Servet'ten 10 ve 15 Kanunusani (Ocak 1935) tarihli iki mektup almıştır. Osmay bu uzun mektupta, 5 Ocak'ta kendisine (iki paket olarak) gönderdiği ama (birini) almadığını belirttiği üç yayını yeniden ve taahhütlü olarak ilettiğini bildirdi. Bu yayınlardan ikisi kooperatifler, biri de Örgüt'ün on yıllık etkinlikleri ile ilgiliydi.

Osmay, 25 Kanunuevvel (Aralık 1934) tarihli mektubunda istediği "zirai istihlal, kredi ve satış kooperatiflerinin esas mukaveleleri ile kullandıkları teknik vesaiik ve evrak numunelerinden istemiş" olduğunu anımsattı. Bazı broşürler ile bu konudaki yayınların, özellikle çeşitli ülkelerde "zirai satış kooperatifleri hakkında en modern ve en mühim eserlerin bir listesini" göndermekle kalmayıp yazarlar ve eserler hakkında açıklamalarda bulundu. Yine, Servet'in istediği "kooperatif kanunlarının en yenilerinden olan Meksika, Katalonya ve Mısır kanunlarının birer suretini" gönderip, uzun açıklamalarda bulundu. Ayrıca, "bir bibliyografi referans listesi takdim ed(erek)", Almanya, Avusturya, İngiltere, Fransa ve ABD'deki yasalar hakkında bilgiler verdi. Servet'in 15 Kanunusani (Ocak) tarihli mektubuna ekli olan liste konusunda da açıklamalar yaptı.

Osmay'ın, bu denli ayrıntılı bilgi, kaynak ve açıklamalar içeren bir mektup yazmasının nedenlerini açıkladığı aşağıdaki satırlarını aktarmakta yarar görüyorum:

"Sizi şahsen tanımak bahtiyarlığında bulunduğum ve *ilmi yollardan gitmek hususundaki te(a)kayyüt (çabalama, uğraşma) arzunuza hürmetle göz önünde tuttuğum için* basma kalıp bir iki statü ve bir iki evrak modeli göndermekten ise memleketin hakiki ihtiyaçlarına tetabuk edecek (uygun düşecek) araştırmalarınızı, Beynelmilel Mesai

Bürosundaki mütehassıs arkadaşlarımla da iştişare ederek bu husustaki en elverişli eserleri irae (göstermek) suretiyle teshile (kolaylaştırmaya) savaşımağ(y)ı bir vicdan borcu bildim” (s. 4).

Kooperatifçilik konusunda “acele hareket etmemek”, öncelikle “pratik kooperatif mürebbisi ve teşkilatçısı yetiştirmek ... zaruridir” diyerek eğitici ve örgütçü eğitimine vurgu yapan Osmay (s. 5), Servet’in “ihracatı teşkilatlandırma emrindeki faaliyet ve memleketteki tetkikatın(dan) peyderpey” kendisini de “haberdar” etmesi dileğinde bulundu.

Anımsatayım ki kooperatifler konusunda, 2. Savaş sonrasında, Ocak-Mart 1950’de, ayrıntılı bir rapor ile bir yasa tasarısı hazırlanmasıyla sonuçlanan Colombain Misyonu gerçekleştirildi.

d. İş ve İşçiler Bürosu Reisi’nin / Reislığı’nin Yayın İstekleri

Enis Behiç Koryürek, İş Kanunu’nun kabul edilmesinden önce İş ve İşçiler Bürosu Reisi ve sonra da İş Dairesi Reisi olarak, Mukdim Osmay’dan ve Direktör Butler’den çeşitli yayınlar gönderilmesi isteklerinde bulundu.²

31 Temmuz 1935 tarihli mektubunda Osman, “memleketimizin iktisadî ve içtimaî hayatında pek mühim bir rol oynayacak olan mesai teşkilatı” biçiminde tanımladığı “*İş ve İşçiler Bürosu Reislığıne tayin*” edilmesini öğrendiği Enis Behiç Koryürek’i “tebrik” etti. Ardından, İş ve İşçiler Bürosu’nun “selahiyet ve vazifelerinden biri(nin) de Beynelmilel Mesai Teşkilatı ve Bürosu ile münasebet ve teşrik-i mesaiyi temin etmek” olduğunu anımsatarak, “bu hususta size elimden gelen bütün hizmetleri ifaya samimiyetle amade bulunduğumu teyide ihtiyaç yoktur sanırım” dedi (ILO-AR, RL 66/1/1).

Koryürek de, Osman’a gönderdiği **7 Ağustos 1935** tarihli mektubuyla, bu göreve “... atandığı(n)dan dolayı güzel duygular ve içtem(n) sözlerle beni okşayan” diyerek tanımladığı kutlama mektubu dolayısıyla Osman’a teşekkür etti. Üstlendiği “bu yeni ödevi” için, şiirsel bir dille, “*Ruhumun hoşlandığı konular*” tanımlamasını yaparak, “Arsulusal İş Bürosu ile sıkı ve sık değetterde bulunmak, şüphe yok ki, Büromuzu pek ilgilendirir ve bizim için pek faydalı olur” diyen Koryürek, sözü yayın isteğine getirerek şöyle sürdürdü:

“Şimdilik sizden dileğim şudur: ***Arsulusal Büronun bu günden sonra çıkacak her türlü kitap, dergi ve başka çeşit yayımlarından*** –Ekonomi Bakanlığına gönderilegelen sayılardan başka– ***ayrıca birer tanesinin benim adıma*** eksiksiz ve aralıksız gönderilmesi imkanı var mıdır? Sizden bunun sağlanmasını rica ederim.

² Kuşkusuz, M. Osman ile İktisat Vekâleti İş ve İşçiler Bürosu arasında yapılan yazışmalar, başka bölümlerde değindiğim gibi, yayın istekleriyle sınırlı değildi.

“Bir de Arsiulusal Büronun kurulduğu zamandan *bu güne kadar çıkmış olan eserler, kitaplar ve dergilerden tam bir koleksiyon* (...) sizin *Büronuz tarafından bize armağan edilemez mi?* Yoksa bu işi Dış İşleri Bakanlığı ve Elçiliğimiz yolu ile mi başarmağa girişelim? Para ile böyle bir kolleksiyonun elde edilmesi pek pahalıya mal olacaktır. Bu sebeple düşüncenizi soruyor ve yardımınızı dile(i)yorum.”

Osman'ın, bu istekleri ILO'ya aktardığına kuşku bulunmasa da, Arşiv dosyasında Koryürek'e yazılı yanıt verildiğine ilişkin bir belgeye ve iç yazışma notuna rastlamadım.

e. ILO Yayınlarının Nereye Gönderileceği Sorunu

Bazı yazışmalardan anlaşıldığına göre, ILO yayınlarının gönderileceği adrese ilgili sorunlar da yaşandı.

Örneğin ILO'nun **13 Ocak 1937** tarihli mektubunda; yanlış anlama sonucu, tüm yayınların Bern Elçiliği'ne gönderilmesinin sürdürüldüğü, Daimi Delegeliğe gönderilmediği, ancak 20 Şubat'tan itibaren ve bundan böyle de düzenli olarak, tüm yayınların Daimi Delegeliğe ulaşması için gerekli önlemlerin alındığı bildirildi.

M. Osmay, ILO'nun Dağıtım Servisine yönelik **17 Ocak 1937** tarihli Fransızca bir iç yazışma notunda ise, ILO yayınlarının İş Kanunu'nun kabul edilmesiyle kuruluşu yasallaşan İş Dairesi'ne gönderilmesini istedi. Listeyi gözden geçiren ve yeni kurulan İş Dairesi'nin tam adresini Dağıtım birimine veren Osmay, ILO'da bu Daire Reisi ile bir yazışma dosyasının bulunduğunu (RL 66/1/1) anımsattı. *İş Dairesi'nin ILO için çok önemli olduğunu*, 1936 yılında yayınlanmış olanların Fransızca ve İngilizcelerini de kapsamak üzere, *tüm ILO yayınlarının Daire'ye gönderilmesi gerektiğini*, bunun için gerekli olanın yapılmasını rica etti. Çok sayıda resmî servis olduğunun düşünülmesi durumunda da, Hariciye Vekili Tefrik Rüştü adına yapılan gönderilerin kaldırılabilirliğini, çünkü Vekâletin 4. Dairesinin tüm yayınlardan ikişer örnek aldığı bildirip, gelişmeler konusunda kendisine bilgi verilmesini istedi.

f. İş Dairesi Reisi'nin Listeli Yayın İstemi

Enis Behiç Koryürek, ILO Direktörü Butler'e, İş Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden yedi ay kadar sonra, T. C. İktisat Vekâleti İş Dairesi Reisi sıfatıyla bir mektup gönderdi. **6 Şubat 1937** tarihli ve 189/6136 sayılı Fransızca mektubunda, üç ayrı liste olarak hazırladığı sözleşme ve tavsiyelere ilişkin raporları istedi.

Önce İş Dairesi'nin kuruluş ve görevleriyle ilgili bilgileri anımsatan Koryürek, ILO ile ilişkilerin yasanın uygulanması evresinde taşıdığı özel öneme, *karşılıklı* olmasına şöyle vurguda bulundu:

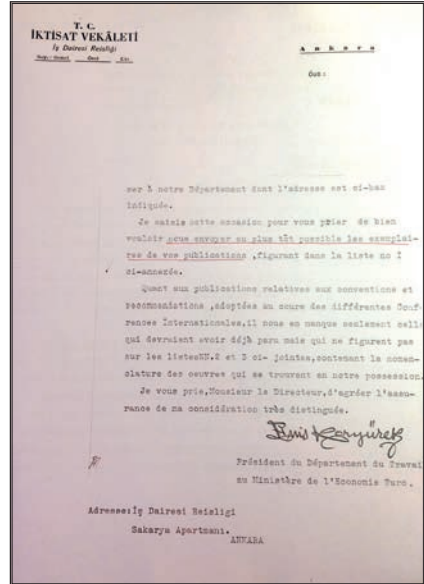
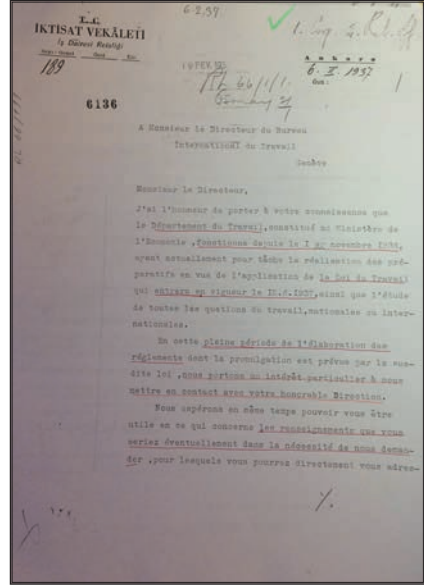
“İktisat Vekâleti bünyesinde kurulan İş Dairesi, 1 Kasım 1936’dan beri çalışmaya başlamıştır. Görevi, 15.6.1937 tarihinde yürürlüğe girecek İş Kanunu’nun uygulanması amacıyla hazırlık çalışmalarını gerçekleştirmek ve çalışmaya ilişkin ulusal ve uluslararası tüm sorunları incelemektir.

Yasanın yayımlanmasını öngördüğü yönetmeliklerin (tüzüklerin) hazırlandığı bu yoğun dönemde, *saygıdeğer ILO ile ilişki kurmada özel bir yarar görüyorsunuz.*

Aynı zamanda, muhtemelen *bizden isteyeceğiniz bilgiler konusunda size yardımcı olabilmeyi de umut ediyorsunuz.* Bu amaçla, adresini belirttiğimiz Daireye doğrudan başvurabilirsiniz.”

Koryürek, ILO’yu bilgilendirmeye hazır olduklarını belirttikten sonra, bunun iki yönlü bir nitelik taşıdığı düşünceyle, mektup ekindeki 1 ve 2 nolu listelerde yazılı *yayınlarından birer örneğin olabildiğince erken/çabuk gönderilmesi* ricasında bulundu. UÇK’nin kabul ettiği sözleşme ve tavsiyelere ilişkin yayınlar konusunda da, eksik olanları belirtip gönderilmesini rica etti.

Toplam 13 inceleme ve belge (Etudes et Documents) 1 nolu listede, toplam 49 sözleşmeye ilişkin raporlar ve diğer belgeler 2 nolu listede, toplam 45 tavsiyeye ilişkin rapor ve diğer belgeler de 3 sayılı listede sıranladı. Sözleşme ve tavsiyelere ilişkin hazırlık raporlarından olanlar ve olmayanlar, raporların (hazırlık sürecinin hangi aşamasında bulunduğunu gösteren) renkleri de yazılarak belirtildi. 2 ve 3 sayılı listelerin sonuna

da, sıralanan sözleşme ve tavsiyelerle ilgili olan ama *listede yer almayan yayınlanmış kitapların da gönderilmesi notu eklendi*.

ILO, Koryürek'in bu mektubuna, aşağıda değindiğim 5.III.1937 tarihli mektupla yanıt verdi.

Osmay, (ILO'nun hangi biriminde olduğu belirtilmeyen) *Lafrance*'a elyazısıyla kaleme aldığı "25/2/37" tarihli bir iç yazışma notunda (ILO-AR, RL 66/1/1), Enis Koryürek'in (6 Şubat 1937 tarihli ve üç yayın listesinin ekli olduğu) mektubunda *doğrudan ilişkiler* yolunda önemli bir noktayı ortaya attığına dikkat çekti. Bu konuda kendi görüşüne yer vererek, *şimdilik Türk Hükümetiyle resmî yazışma sisteminde temel bir değişiklik yapılmamasının uygun olduğunu* belirtti. Enis Koryürek'in de açıkladığı gibi, İş Kanunu'nun uygulanması konusunda önemli bilgilere ihtiyaç duyulan her zaman yolun kısaltılması söz konusudur. Osmay'ın bu görüşünün, nota düşülen "27/2" tarihli "anlaşık" (d'accord) parafıyla onaylandığı anlaşılıyor.

Koryürek bu mektubunda, Daire olarak ILO ile ilişki kurmakta özel (ayrık, istisnai) bir yarar gördüğünü belirtirken, bu ilişkinin "doğrudan" olacağını açıkça yazmış değildir. Bununla birlikte Osmay, kanımca, bu mektubun süregelen resmî yazışma yönteminde bir değişiklik içerdiği, daha açık bir anlamıyla Daire ve ILO arasındaki yazışmaların Hariciye Vekâleti ve Bern Elçiliği aracılığıyla olmaksızın yapılacağı yolunda anlaşılmasını için açıklama yapma ihtiyacı duymuştur.

ILO'nun Fransızca ve İngilizce yayınları, **27 Şubat 1937**'de İş Dairesi Reisliği'ne gönderildi.

Butler, İş Dairesi Reisi'ne yazdığı **5 Mart 1937** tarihli mektubunda, kendisine gönderilen 6 Şubat 1937 tarihli mektupta, yeni kurulan İş Dairesi'nin, üç ay kadar sonra 15 Haziran'da yürürlüğe girecek İş Kanunu'nun uygulamaya konulması için hazırlık yaptığından, bu nedenle de istediği bilgileri sağlayabileceği ILO ile ilişki kurmaya özel bir önem verdiğinden söz ettiğini anımsattı. Butler, İş Dairesi'nin hizmetinde olduğunu bildirdi... Toplam 13 yayının yer aldığı 1 nolu listedeki inceleme ve belgeler ile 2 ve 3 nolu listelerdeki sözleşme ve tavsiyelere ilişkin yayınların (sözleşme ve tavsiyelerin kabul edilmesi sürecinde hazırlanan raporların), eğer tükenmemişse, ayrı paket olarak gönderileceğini belirtti.

ILO Dağıtım Servisi'nin Gallois'ya yazdığı **8 Mart 1937** tarihli iç yazışma notu, kanımca ILO kurallar sistemi konusundaki bilgi yetersizliğine vurguda bulunması yönünden önemlidir. Türk hükümetinin isteklerinin incelendiği ve istenen belgelerin hazırlandığı belirtilen bu notta; istekte bulunanın aklının karışık (yani bilgisinin yetersiz) olduğu, sözleşmelere göre sınıflandırılan belgelerin, mecburen bazı raporlar yada anketlerin birçok sözleşme ve rapora ilişkin bu-

lunduğu, tavsiyelerle ilgili olarak da, bu konuda özel raporlar yayınlanmadığı, çünkü bunların birçok durumda sonuçlanmayan (kabul edilmeyen) sözleşmeler olduğu anımsatıldı. Ardından da, “*sözleşme ve tavsiye sürecinin Türk Bakanlığına açıklanmasının uygun olacağı*” belirtildi. Ve Gallois onaylarsa, yayınların listeden bir örnek ile Türk Bakanlığa gönderileceği eklendi.

Dağıtım Servisi **10 Mart 1937** tarihli yazısıyla, Butler’ın 5 Mart tarihli mektubuna yanıt olarak, İş Dairesi’nin istediği yayınların gönderildiği belirtildi. Ekli 3 ayrı listede, tükenen yayınlar ile yayın bulunmayan konular açıklandı. Mühre göre ise, yayınlar **12 Mart’ta** gönderildi.

10.III.1937 tarihli yazıya da, gönderilen yayınlar, üç ayrı liste olarak eklendi.

İş Dairesi Reisi Koryürek, Mukdim Osmay’a gönderdiği **22 Mart 1937** tarih ve 138/13678 sayılı mektubunda, kuruluş öncesi kaynaklar için istekte bulundu. İş Kanunu’nun çevirisi üzerindeki çalışmalarının sürdüğünü ve Nisan ortalarında iletebileceğini belirttikten sonra, Osmay’dan yeni bir yayın ricasında bulundu. Örgüt’ün kurulmasından önce 1 Mayıs 1901’de İsviçre’de Bâle’de çalışmaya başlayan Uluslararası Çalışma Ofisi’nin (Gülmez, 2011: 47) çıkardığı Bültenler’in Daire’de bulunan ciltlerini belirterek, eksik olan sayıların ILO tarafından Daire’ye “meccanen” gönderilmesi(nin) kabil olup olmadığı(nin) Daire(nin) vekarını sarsmayacak bir ağızarama yolu ile, öğrenilmesi(ni)”, parasız sağlama olanağı yoksa “nereden ve kaç tedarik edebilece(klerinin)” araştırılıp bildirilmesini rica etti.

ILO Direktörü’nün 5 ve 10 Mart 1937 tarihli ve RL 66/1/1 sayılı mektuplarını ve yayınları aldığını **29 Mart 1937** tarih ve 486/14714 sayılı mektubu ile bildiren *Koryürek*, önceden teşekkür ederek üç yeni yayın isteğinde daha bulundu. UÇK’nin 1937’de ve yoksa 1936’da kabul ettiği sözleşme tasarıları ve tavsiyeler ile en son yayın kataloğundan üçer örnek, “Endüstriyel güvenlik teftişi”nden de bir örnek gönderilmesini rica etti.

T. C. Bern Büyük Elçiliği, işçi sigortaları konusunda öngörülen süreler içinde yasal düzenlemeler yapılmasını öngören İş Kanunu’nun yürürlüğe girmesinden sonra, **21 Aralık 1937** tarihli mektupla ILO’dan, Polonya, İtalya, Çekoslovakya, Norveç, Romanya ve Bulgaristan kaza sigortası, meslek hastalığı ve analık hakkında son üç yıl için bilgi istedi. Bern Büyük Elçiliği’nin 8 Mart 1938’de ILO’dan istediği bilgilerin bir bölümü **14.5.1938**, bir bölümü de **4.X.1938** tarihli yazılarla gönderildi. Bern de, sırasıyla **10.8.1938** ve **7.10.1938** tarihli yazılarla teşekkür etti.

Hariciye Vekâleti’nin ILO’ya gönderdiği **27 Mayıs 1938** tarihli mektupla; Direktör’ün, UÇK’nin gelecek toplantısına sunulacak sözleşme ve tavsiye projelerinin incelenmesine ilişkin 14 Aralık 1937 tarihli mektubuna yanıt olarak,

bu tablolarda yer alan Türkiye'ye ilişkin bilgilerin doğru olduğu ve hükümetin hiçbir gözleminin bulunmadığı bildirildi.

Koryürek, *Oswald Stein*'a yazdığı **1 Mayıs 1939** tarihli mektubunda, sosyal sigortalar alanında bir yabancı uzman istihdamı konusunda “yardımını daha sonra rica etmeyi saklı tuttuğunu” belirterek, İş Dariresi'nde görevli *Vedat Bayru* için sigortalar konusunda belge sağlanmasına ilişkin vaadini anımsattı (ILO-AR, SI 2/66/2/1).

g. Sanayi Umum Müdürü'nün Sosyal Sigortalar İçin Yayın İstemesi

Osman'ın, “Kardeşim” dediği *Reşad Bener*'e yazdığı **25 Şubat 1936** tarihli “özel” mektubundan anlaşıldığına göre, İktisat Vekâleti Sanayi Umum Müdürlüğü'ne atandığını belirttiği Bener, Cemal Hüsnü Bey'e yayım isteğiyle ilgili 11 Şubat 1936 tarihli bir mektup gönderdi.

Bu mektubu gördüğünü bildiren Osman, önce, biraz geç olsa da, Bener'i “tayininden dolayı candan tebrik” etti. “Sanayi Müdürlüğü'(nün) şimdikiye kadar bizde ehemmiyeti az takdir edilmiş bir daire” olduğuna vurguda bulunup, “muktedir bir umum müdür” olarak “pek büyük hizmetlerde bulunabileceğine kani” olduğunu belirtti. Kendisine yönelttiği “bir iki suale”, ağdalı bir dille şöyle yanıt verdi:

“Cemiyeti Akvam'ın ve bilhassa *Beynelmîlel Mesai Bürosu'nun tetkiklerinden, neşriyatından istifade etmen* için elimden geleni tavassut ve hizmete memnuniyetle ve musaraatla (açıkça) hazır bulunduğuma emin olabilirsiniz.”

Osman, Bener'in Fransızca başlıklarını yazarak istediği “*L'OIT et les assurances sociales*” kitabını ayrıca ama aynı postayla gönderdiğini belirtti. “*Organisation Scientifique du Travail*” (OST) hakkındaki sorularına ise yanıt verdi. 1927'de, özel bir Amerikan fonunun (Twentieth Century Fund) malî yardımıyla kurulduğunu, 1934'te çalışmalarına son verdiğini ve arşivinin ILO'da bulunduğunu açıkladı. Özellikle ilgilendiği noktaları “ya bir soru kağıdı (questionnaire), yahut biraz müfredatlı bir muhtıra şeklinde” yazarsa, bunların yararlı olmasını sağlayacağını belirtti. Nisan başında memlekete geleceğini ve beş on gün Ankara'da olacağını da ekleyip, ILO'dan da “devamlı surette istifade esaslarını beraberce tespit ederiz” dedi. İsteddiği yayınları, “doğrudan doğruya ve ücretsiz olarak ILO'dan gönderebilmek için mektubu(na) hususi bir dosya numarası koy(duğunu)”, bunun haberleşmelerinin kişisel niteliğini ihlâl etmeyeceğini de ekledi. Saptayabildiğimce, Osman'ın verdiği sayı, Arşiv dosyasının genel sayısıdır: RL 66/1/2.

Reşat Bener, M. Osman'a verdiği **16 Mart 1936** tarihli yanıtında; aslında Milletler Cemiyeti'nin değil Uluslararası Çalışma Ofisi'nin yayınladığı kitaplarla

ilgili olarak, “... sigortalar hakkındaki cemiyeti akvamın kitabını aldım. ... Ben cemiyeti akvam neşriyatından şu hususlarda istifade etmek istiyorum” dedikten sonra, bunları “**üç mühim mesele**” olarak tanımlayıp üç maddede özetledi.

Bener’in, ülke sanayisinin gerek mesleksi ve teknik, gerekse ekonomik ve bilimsel yönlerden zayıf ve örgütsüz olduğuna, fabrikalarda sendika bulunmadığına değindiği ilk madde şöyle başlıyor:

“1- Memleket sanayii(,) gerek meslek ve gerekse teknik noktai nazarından organize değildir. **Fabrikalar birliklere, sendikalara merbut (bağlı) değillerdir. Aralarında hiç bir cemiyet teşkil etmemişlerdir. Bunları evvela bu cepheden teşkilatlandırmak istiyorum.** Diğer taraftan fabrikalar teknik cepheden çok zayıftırler, çalışmaları tamamen gayri fenni ve iktisadidir. Başka memleketlerin bu sahada yani ‘Organisation Scientifique du Travail ve Rationalisation’ cihetinden yaptıklarını etüd etmek ve ona göre küçük miyasta bunun için bir teşekkül, mesela bir **Enstitü yapmak lâzım** (vurgular benim).”

Korumasız ve örgütsüz olan küçük sanayi ile yüksek fiyatlar karşısında ezilen tüketiciye ilişkin öteki iki önemli sorunu da, şöyle sıraladı:

“2- Küçük sanayimiz himayesizdir. Bunları da teşkilatlandırmak ve himaye etmek lazım.

3- Memleketlerde himaye arttıkça sanayiide fiyatlar yükselmekte müstehtlik ezilmektedir. Sanayiin yüksek fiyatlarını kontrol ve onlarla mütemadiyen mücadele etmek lâzım.”

Bener, bu üç soruna karşı, istediği yayınlardan yararlanarak yapacağı mücadelenin, “medeni memleketlerin bir çoğunda” olduğu gibi, “kanuni kuvvetle”, yani yasal düzenleme yoluyla olacağını belirtmiştir.

R. Bener, M. Osman’a yazdığı **22 Eylül 1936** tarihli mektubunda da; “şeker, demir, toprak, mensucat gibi muhtelif sanayi şubeleri üzerine Uluslar Kurumunca (Milletler Cemiyeti’nce) neşir edilen broşürlerden ikişer nüsha, biri Fransızca diğeri Almanca olmak üzere İktisat Vekâleti Sanayi Tetkik Heyeti Reisliği namına gönderilmesinin teminini bilhassa rica et(ti).”

h. Teftiş ve Murakabe Heyeti Reisi’nin

Sosyal Sigortalar İçin Yayın İstemesi

İktisat Vekâleti Teftiş ve Murakabe Heyeti Reisi *Hüsni Yaman*, İş Kanunu’nun kabul edilmesinden sonra Mukdim Osman’a gönderdiği **25 Birincikanun (Aralık) 1936** tarihli ve 2011 sayılı mektubunda, İş Kanunu’nun “Sosyal Yardımlar” başlıklı faslında belirlediği süreler içinde kurulmasını öngördüğü sosyal sigortalar için ivedilikle yayın gönderilmesi ricasında bulundu. Mektup, aynen şöyledir:

“1.11.1936 tarihinde meriyete giren İşçiler (İş) kanununun 7 inci faslı-
nın 100 üncü maddesi mucibince mezkur tarihten bir sene sonra teşek-
kül etmek üzere *bir içtimâî sigorta birliği mutasavverdir.*

Bu itibarla bu hususda Avrupa mevzuatını ve bu nevi şirket veya ida-
relerin tarzı faaliyetini yakinen takib edebilmek için B.I.T. Bürosunun
neşriyatından istifadeyi düşünmekteyiz.

***İçtimai sigorta mevzuu üzerine B. I. T. tarafından neşredilen ki-
tab, rapor, etüd ve broşürlerden*** birer nüshanın Reisliğimize müsta-
celen gönderilmesine bizzat delaletinizi ehemmiyetle rica ederim.”

Mukdim Osmay, “Milletler Cemiyeti Beynelmilel Mesai Bürosu Azası” ola-
rak imzaladığı ve ILO’dan **31 Aralık 1936** tarihinde gönderilen mektubunda
(RL 66/1/2/1); İş Kanunu’nun “memleketimizde pek büyük bir içtimâî inki-
lab yapmakta ol(duğunu)” belirtti ve “İçtimai Sigorta için de bu yolda her türlü
hizmete amade olduğu(nu)” ekledi. Ayrı bir paket halinde, “işinize çok yara-
yacağını tahmin ediyorum” diyerek, iki ciltlik Fransızca “*Les Services Sociaux en
1933*” (1933’te Sosyal Hizmetler) başlıklı ILO yayını ile “*L’Organisation internatio-
nale du Travail et les Assurances Sociales*” (Uluslararası Çalışma Örgütü ve Sosyal Si-
gortalar) başlıklı, yine ILO yayını olan bir inceleme gönderdi. Ve şunları yazdı:

“Bir çok memleketlerin içtimâî sigorta kanunları Büroca Fransızca ve
İngilizceye terce(ü)me edilmiş ve bastırılmıştır. Muayyen metinlere ihti-
yacınız olduğu takdirde size bunların da gönderilmesini temin edebiliri-
m. Esasen bunlardan bazılarını İş Dairesindeki mütahassıs ***Weigert’e
de göndermiştim.***” (...)

“Hulasa, ***memleketimizin hususi şerait ve ihtiyaçlarını göz
önünde tutmak tabii olmakla beraber, zannımca Beynelmilel
Mesai Bürosunun cidden emsalsiz tetkik ve müşahadelerinden
istifade etmek tasavvurunuzda şayanı tebrik bir isabet vardır.***
Ve, bu tetkiklerden hemen hemen külfeti mutazammın olmaksızın isti-
fade edebilmeniz kabildir. Bu yolda hizmet etmekle ben de müfta(e)hir
olurum (iftihar ederim).

Osmay, yılbaşından sonra uzman arkadaşlarıyla da görüşerek yeniden yaza-
cağını, ancak gönderdiği incelemelerde istenilen bilgilerin özünü topluca bula-
cakları kanısında olduğunu ekleyip, “vusulünün bildirilmesi ricası”nda bulundu.

Daimi Delegasyon’un **4 Ocak 1937** tarihli yazısıyla, yazışma yöntemi ko-
nusundaki 20 Şubat 1936 tarihli mektup ile buna yanıt olan 26 Şubat 1936
tarihli mektup anımsatılarak, Delegasyon’un 20 Şubat’tan beri ILO’dan hiçbir
belge ve yayın almadığı bildirildi ve bu tarihten itibaren tüm belge ve yayınla-
rın gönderilmesi rica edildi.

Hüsnü Yaman, Mukdim Osmay'a gönderdiği **5 Ocak 1937** tarihli mektupla, hızlı biçimde ulaştırıldığı ve yararlı olacağını düşündüğü yayınlar için teşekkür edip, ek bilgileri beklediğini de ekledi:

“Vekâletimizin İşçiler Bürosu tarafından *yakında tatbikine geçilecek olan içtimaî sigorta birliğinin* faaliyet tarzı için müfit olacağını tahmin ettiğimiz bu eserlerin Reisliğimize müstacelen gönderilmesi hususunda tavassutunuza teşekkür eder ve sene başından sonra yazacağınızı vadettiğiniz mütemmim malûmatı da beklediğimi beyan ile teyidi samimiyet eylerim beğim efendim.”³

i. Hachette Yayınevi'nin ILO Yayınlarının Dağıtımını Yapması

Harold Butler'ın Hariciye Vekili'ne gönderdiği 5 Temmuz 1937 tarihli ve S 66/4000 sayılı mektubundan anlaşıldığına göre, 14 Mayıs 1937'de İstanbul'daki Hachette Yayınevi'ne 11 koli ILO yayını gönderildi. Ancak gümrük, kitapları teslim etmek için Cenevre Ticaret Odası'ndan sertifika istedi.

Oysa, gönderilen kitapların tümü İsviçre'de basılmadığından İsviçre malı sayılamaz ve Cenevre Ticaret Odası'nın da sertifika verme yetkisi yoktur. Ayrıca, bu yayınların dağıtımını da yalnızca ILO yapmaktadır. Direktör Butler bu nedenlerle, Hariciye Vekili'nden İstanbul gümrüğü nezdinde girişimde bulunarak, sertifika istenmeksizin yayınların teslim edilmesinin sağlanmasını rica etti (TDA).⁴

II. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA YAYIN İSTEKLERİ

Farklı konulara ilişkin olmak üzere ILO Arşiv dosyalarında yer alan yazışmalar, çeşitli ILO yayınlarından başlıkları belirtilenlerin “ücretsiz” olarak gönderilmesi, Dağıtım Şubesi'nin bu amaçla oluşturduğu aboneler listesine alınması vb. isteklerin, 2. Dünya Savaşını izleyen dönemde de sürdüğünü ve kimi zaman, Ofis'in ilk yayınlarını da kapsadığını göstermektedir.

ILO da, zaman zaman ekonomik, sosyal ve kuşkusuz iş yaşamıyla ilgili bilgi ve veriler içeren yayın ve özellikle yapılan yasal düzenleme ve derlemelerin gönderilmesi ricasında bulunmayı sürdürdü. Bu arada, ILO Kitaplık görevlileri de, örneğin Çalışma Bakanlığı'nın çıkardığı *Çalışma* dergisinin eksik olan sayılarının tamamlanması için girişimde bulundu.

Değişik kuruluş ve kişilerden çoğu kez ILO'ya ve zaman zaman da Mukdim Osmay'a iletilen ücretsiz yayın istekleri karşısında, ILO dağıtım sorununu yeniden inceleyip düzenleme yapmak zorunda kaldı.

³ Yaman'ın Osman'dan beklediğini belirttiği ek bilgilere ilişkin herhangi bir yazıya, bu konuyla ilgili şu Arşiv dosyasında rastlamış değilim: R.L. 66/1/2/1 ancien; Objet: Relations with the President M. Hüsnü Yaman, Department of Inspection and Supervision, Ministry of National Economy, Ankara”

⁴ TDA'dan başka bir mektup/belge iletilmediğinden, bu girişimin sonucunu belirtemiyorum.

Bu istekler arasında vurgulamaya değer gördüğüm biri ise, Uluslararası Çalışma Konferansı'na işçi kanadı temsilcisi olarak katılan *Kemal Erçetin*'in Fransızca yazdığı mektuplarla İşçi Grubu'ndan yayımlar istemesidir.

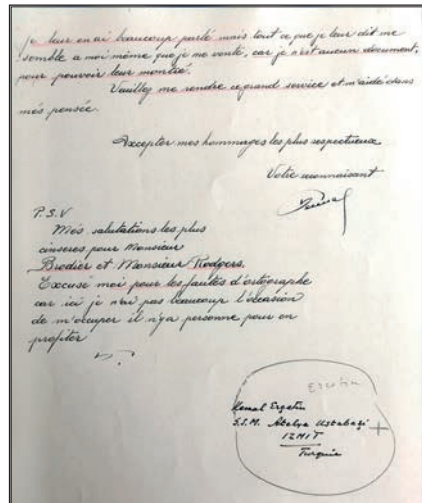
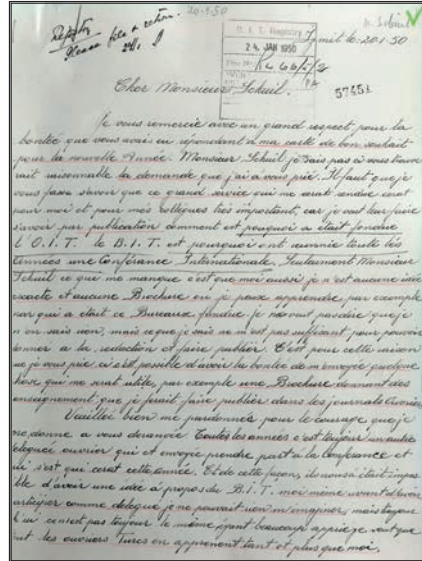
1. İşçi Delegesi *Kemal Erçetin*'in Yayın İstekleri (1950)

1949 ve 1950 yıllarında “işçi delegesi” olan *Kemal Erçetin* (Çizelge 7), İşçilerle İlişkiler Servisine gönderdiği Fransızca mektuplarla yayım gönderilmesi isteğinde bulundu.

1949 ve 1950 yıllarında işçi delegesi olarak UÇK'ye katılan Selüloz Sanayi usta başı olan *Kemal Erçetin*'in, “İşçilerle İlişkiler Servisi” Şefi *Jan Schuil*'e gönderdiği ve elyazısıyla kaleme aldığı **20 Ocak 1950** tarihli mektup, mühürden anlaşıldığına göre 24 Ocak'ta ILO'ya kaydedildi.

Mektubundaki adresinden İzmit'te “S. S. M. Atelya Usta başı” olduğu anlaşılan *Kemal Erçetin*, *Jan Schuil*'e, elyazısıyla kaleme aldığı **20 Ocak 1950** tarihli Fransızca bir mektup gönderdi. Son notunda, mektubundaki imla yanlışları için bağışlanması dileğini belirtmekten de geri kalmayan Erçetin, *Schuil*'in yeni yıl için gönderdiği (Arşiv dosyasında olmayan) kartla kendisine yanıt verdiğini belirterek, mektubuna başlıyor.

Yayın gönderilmesine ilişkin olduğunu düşündüğüm isteğini “makul” karşılayıp karşılamadığını sorduktan sonra, bunun kendisi ve arkadaşları için büyük bir hizmet olacağını, **bu yayımlarla ILO'nun nasıl ve neden kurulduğu, neden her yıl uluslararası bir Konferans toplandığı konularında onlara (işçilere) bilgi vereceğini** anlatıyor. Kendisinin de, örneğin ILO'yu kimin kurduğu konu-

sunda hiçbir tam (doğru) bilgisinin olmadığını, bunu öğrenebileceği bir broşürün bulunmadığını, ancak bununla hiçbir şey bilmediğini de söylemek istemediğini, ne var ki bildiklerinin yazmak ve yayınlamak için yeterli olmadığını, bu nedenle kendisinden birkaç şey göndermesi isteğinde bulunduğunu, örneğin *işçi gazetelerinde yayımlatabileceği bilgilerin yer aldığı bir broşür göndermesini* rica ettiğini belirtti.

Her yıl bir başka işçi delegenin gönderildiğini, Konferans'a katıldığını, bu yıl kim olacağını bilmediğini, bunun (Konferans'a değişik işçi delegeleri gönderme uygulamasının) ILO hakkında bir fikir edinme olanağı vermediğini, kendisinin de Konferans'a katılmadan önce hiçbir şey tasarlayamadığını, ancak bugün böyle olmadığını, *çok şey öğrendiğini, Türk işçilerinin de kendisi kadar ve hatta kendisinden daha çok öğrenmesini istediğini, onlara ILO'dan çok söz ettiğini*, ancak elinde onlara gösterecek bir broşür olmadığını anlattı ve kendisine yardımcı olmasını istedi.

Jan Schuil, (ILO'nun Yayın ve Dağıtım Şubesinden olduğunu düşündüğüm) Allen'a yönelik "25.1.50" tarihli iç yazışma notunda (RL 66-5-2-01/1950-02/1950), (1949'da toplanan) 32. Konferans'a Türkiye işçi delegesi olarak katılan Erçetin'den gelen ekli mektubu görmesini (okumasını, ilgilenmesini) rica ederek şunları yazdı:

"Bu mektubu hemen almadan önce, "Trente ans de combat..." broşürünün bir kopyasının gönderilmesi için Bölümünüze bir not yazdım." Aynı zamanda, kendisine elinizdeki her türlü elverişli bilgi malzemesinden Fransızca bir takım gönderirseniz memnun olurum. Dağıtım servisinden de, kendisine ILO raporlarının gönderilmesini istedim.

Gönderilenleri belirtmeniz, benim (Erçetin'e) yanıtları kolaylaştıracaktır."

Marc Carriche'in Schuil'e yönelik "28.1.50" tarihli iç yazışma notunda, "Kitabın 25 Ocak'ta gönderildiği" belirtildikten sonra, Erçetin'e gönderilen kaynaklar sayıları da verilerek şöyle sıralandı: 1) 20 (adet) "OIT ce qu'elle est..."; 2) 5 (adet) "notices de références"; 3) 10 (adet) "Nouvelles du BIT", özel sayı, 30. Yıldönümü; 4) 5 (adet) "brochures Phelan"; 5) 20 (adet) "Déclaration de Philadelphie."

Bunların dışında nota, Erçetin'in "Nouvelles du BIT"nin abone listesine yazıldığı ve eğer isterse, başka bilgi malzemelerinin de gönderilebileceği eklendi.⁵

⁵ Bu notun altında, elyazısıyla yazılmış, ama fotokopide eksik olan "parafı" şu not var: "Erçetin'e, ... temelinde dayalı olarak, ivedi bir yanıt taslağı hazırlanması ricası."

İşçi Örgütleri Servisi'nin (Worker's Organisations Service) Halkı Bilgilendirme Bölümüne (Public Information Div.) yazdığı "5.1.51" tarihli bir iç yazışma notuna göre, Erçetin'in adresi şudur: Mr. Kemal Erçetin, S. S. Müessesesi, İZMİT (Turquie).

İşçilerle İlişkiler Servisi Şefi Jan Schuil, “S. S. M. Atelye Ustabaşı” Kemal Erçetin’e gönderdiği **8 Şubat 1950** tarihli mektupla yanıt verip, iç yazışma notunda belirtilen kaynakların iletildiğini bildirdi:

“20 Ocak tarihli mektubunuz için çok teşekkür ederim ve 32. UÇK’ye katılmanızdan sonra, derleyebildiğiniz bilgi ve belgelerden Türkiye işçilerini yararlandırma niyetinizi ancak takdir edebilirim.

Mektubunuzu almadan önce, ILO’nun etkinliklerinin bir özeti olan “Trente ans de combat pour la justice sociale” (Sosyal Adalet İçin Otuz Yıllık Mücadele) başlıklı yeni bir yayının size gönderilmesi için gerekli talimatları vermiştim. Çok pratik, ucuz, sendikal örgütlerin yöneticilerine kolayca dağıtılacağı küçük bir kitaptır.

Kamuyu bilgilendirme bölümünden de, ILO’nun varlık nedenlerini ve amaçlarını tanıma olanağı veren başka çeşitli broşürlerin size gönderilmesini ve ayrıca, her ay yayınlanan “Nouvelles du BIT”nin düzenli olarak gönderildiği kişiler listesine adınızın yazılmasını istedim.

Öte yandan Dağıtım Servisi, 25 Ocak’ta, bugüne değin yayınlanan üç ILO raporunu gönderdi.”

Schuil, Erçetin’e gönderilmesini sağladığı bu kitap ve broşürlerle, ***ILO’nun yaptıklarını ve gelecekte gerçekleştireceklerini daha iyi tanıtmaya olanağı bulacağı umudu taşıdığını*** belirterek, isteyeceği ek bilgiler için hizmetinde olduğunu da ekledi.

Kemal Erçetin, **16 Şubat 1950** tarihli ama bu kez daktilo ile yazdığı Fransızca mektubunda, kendisine “nasıl teşekkür edeceğini bilmediğini” belirterek, Schuil’e yanıt verdi. 21 Şubat’ta ILO’ya ulaşan mektubunun son notunda da imla yanlışları için bağışlanmasını dileyen Erçetin, özetle şunları yazdı:

“Mektubunuzdan iki gün önce üç raporu aldım, ancak “Trente ans de combat pour la justice sociale”, bana ulaşmadı.

... Size teşekkür etmek için söz bulamıyorum... ***İngilizce de öğreniyorum***. Kısa sürede, hiç değilse kendimi anlatmak için konuşma olanağı bulacağımı umuyorum...

Şimdilik, ILO’nun tamamladığı çalışmalarını ve gelecekte yapacaklarını tanıtmaktan başka bir düşüncem yok.

... Gelecek Konferans’ta sizinle buluşmak benim için de büyük bir zevk olacaktır. Ne yazık ki, şans hayatta bana yardım etmediği için, ***gelecek Konferans’a başka biri katılacak gibi görünüyor. ... Yalnızca Evet yada Hayır diyecek bir delege...***”

Delagasyon listelerindeki açıklamalara göre Erçetin, 1949 Konferansı'na "İzmit Selüloz Fabrikası'nda usta başı" (BIT, 1951a: xxxiv) ve Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden ve I. Menderes hükümetinin göreve başlamasından sonra açılan 1950 Konferansı'na da "*Selüloz Sendikası Konsey üyesi*" (BIT, 1951b: xxxii) olarak katıldı.⁶ Kendi adına açılan Arşiv dosyasında yer alan bu ikinci ve son mektubunda belirttiği gibi, 1951'de gerçekleştirilen "gelecek Konferans'a" ise katılmadı. Bu Konferans'a, Erçetin'in deyişiyle, "başka biri" katıldı. O da, İzmir İşçi Sendikaları Birliği üyesi *Mehmet Arcan* idi (BIT, 1952a: xxxii). Her ne kadar, İşçi Örgütleri Servisi'nden Halkı Bilgilendirme Bölümüne yönelik **5 Ocak 1951** tarihli bir iç yazışma notunda, Kemal Erçetin'in yeni adresinin not edilmesi rica edilmiş ise de, 6-29 Haziran 1951 tarihlerinde toplanan 34. Konferans'ı izleyen aylarda yapılan iç yazışmalar, Erçetin'in ILO ile yazışmalarına son verdiğini gösteriyor. Schuil'in "**6.8.51**" tarihli elyazısı notunda, "bu Servisin çalışıp çalışmadığı ve geri dönüş olup olmadığı" yolundaki sorusuna verilen aynı tarihli yanıt şöyledir: "Hiçbir geri dönüş kaydedilmedi" (RL 66-5-2).

2. Diplomatik Temsilcilerin ve ILO'nun Yayın İstekleri

2. Savaş ertesinde, Uluslararası Çalışma Ofisi'nden yayın istenmesiyle ilgili yazışmaların önemli bir bölümünü, Türkiye'nin İsviçre'deki diplomatik temsilcileri (Elçi, Büyükelçi, Konsolos, Daimi Delege vb. görevliler) gerçekleştirdi. Bu kanaldan yapılan yayın istekleri, ayrıca değineceğim gibi, ILO Arşivi'nde incelememe olanak sağlanan Arşiv belgeleri çerçevesinde, 1940'lı yıllardan 1980'lere değin yoğun olarak sürdü.

Çok partili dönemin ilk yıllarındaki yayın isteklerinden ilkinin, ILO Arşiv dosyalarında adına ilk ve son kez rastladığım *Reşdan Uşaklıgil*,⁷ Cenevre Başkonsolosu *F. Denli*'ye gönderdi. ILO'nun "Kooperatifçilik" Servisine atandığını bildiren Uşaklıgil, **6 Ağustos 1946** tarihli mektubunda, Denli'den, Kooperatifler biriminin bülteni ile Türkiye'de çıkan bu konudaki yayınlar arasında değişim yapılmasının sağlanması için yardımcı olması ricasında bulundu. Uşaklıgil'in, Arşivde herhangi bir yanıtla rastlamadığım mektubu şöyle idi:

"Bu sahadaki Memleketimizde yapılmakta olanı yakından takip etmek istediğimden, bu mevzua dair çıkan neşriyatın muntaza-

⁶ Sanıyorum bunun nedeni, Türkiye delegasyon listesinin, 14 Mayıs 1950 seçimlerinden ve ilk DP hükümetinin göreve başlamasından önce ILO'ya gönderilmiş olmasıdır. Nitekim, 2 hükümet delegesinden 1'i de, son CHP hükümetinde Çalışma Bakanı olan Tahsin Bekir Balta'dır.

⁷ Türkiye Başkonsolosu ve UNRRA nezdinde Türkiye delegesi F. Denli'nin 31 Temmuz 1946 tarihinde ILO'da görevli (Kooperatifler Servisi Başkanı olan ve 1950 başlarında Türkiye'de misyon gerçekleştiren) Maurice Colombain'e yazdığı bir mektupta belirtildiğine göre, R. Uşaklıgil BM nezdinde Türkiye Delegasyonu'nda uzun yıllar (ILO'ya girmeden önce) sekreterlik yapmıştır.

man 'Buro'ya (ILO'ya) gönderilmesi hususunda yardımınızı rica eder, senede 12 defa Servisimizin neşrettiği ve bir nühasını takdim ettiğim 'Bultenin'(in) bildireceğiniz adreslere gönderilmesinin temin edileceğini arzeder, saygılarımı sunarım.”

Bir başka yayın isteği, Cenevre Başkonsolosu'nun, adını yazmaksızın ILO'ya gönderdiği **20 Ağustos 1946** tarihli ve 391 sayılı mektubunda yer aldı. Başkonsolos, Dış İşleri Bakanlığı'nın isteği üzerine, 1945'te Paris'te yapılan – Türkiye'nin de katıldığı– 27. *Uluslararası Çalışma Konferansı Tutanağı'ndan* Bakanlığa üç örnek gönderilmesini rica etti. ILO, Cenevre Genel Konsolosu'na gönderdiği **23 Ağustos 1946** tarihli mektupta, istenen tutanağı gönderdi.

Ottawa Elçiliği'nden Müşavir *Rıfki Zorlu*, Montréal'deki ILO istatistik danışmanına yazdığı **2 Ocak 1948** tarihli ve 1151/1 sayılı mektubunda, 31 Aralık tarihli mektupla gönderilen iki örnek *Çalışma İstatistik Yılı 1945/46* için teşekkür etti. Bununla kalmayıp, yetkili Türk Departmanının isteği üzerine, eğer olanaklıysa altı örnek olarak, yayınlardan ve bu tür istatistiklerden gelecekte de gönderilmesi ricasında bulundu.

Montréal Dağıtım servisinden Cenevre Editoryal Bölüm Şefine gönderilen **21 Şubat 1948** tarihli ve T. 125/4/1 sayılı İngilizce mektupta, Ottawa Türkiye Elçiliği'nden çıkacak yayınlardan gelecekte altı örnek gönderilmesi isteğine ilişkin bir mektup alındığı bildirildi. Şu anda, “Çalışma Bakanlığı, Turkey, Ankara” adresine tüm Fransızca ve İngilizce yayınlardan 2'şer örnek gönderildiği bilgisi de eklendi.

III. TÜRKİYE'YE GÖNDERİLEN YAYINLARIN DAĞITIMI SORUNU

ILO'nun Çalışma Bakanlığı'na gönderdiği ücretsiz yayınların dağıtım sorununun yeniden ele alınıp incelenmesine gerek görülmesinin temelinde, ILO Genel Direktörü'nün ilk “Ulusal Muhabir” olarak görevlendirdiği Fadıl Hakkı Sur'un, Çalışma Bakanlığı'nın isteği üzerine ILO'ya gönderdiği bir mektubun olduğu anlaşılıyor.

1. Ulusal Muhabir Fadıl Hakkı Sur'un Mektubu

Prof. Dr. *Fadıl Hakkı Sur*, ILO Ankara Muhabiri olarak ILO Yayın Servisi Şefi'ne gönderdiği **31 Ocak 1953** tarihli kısa Fransızca mektubunu, “Bölge Çalışma Müdürlüklerinde çalışma yaşamına ilişkin bir dizi belge oluşturmak isteyen Çalışma Bakanlığı'nın” kendisine iletildiği bu istek üzerine kaleme aldı.

“Bakanlığın, *gönderi sayısını ücretsiz yada indirimli olarak arttırmasına olanak bulunup bulunmadığının ILO'dan sorulmasını iste-*

diğini” belirterek bu soruyu ILO’ya ileten Sur, olabildiğince çabuk yanıt verilmesi ricasında bulundu.

Çalışma Bakanlığı’nın, nedense doğrudan değil, Ulusal Muhabir aracılığıyla Uluslararası Çalışma Ofisi’ne iletildiği, Ofis’in de dağıtım sorununu gözden geçirme gereksinmesine yol açan isteğin özü, gönderilmekte olan yayınların “sayısının artırılması”dır.

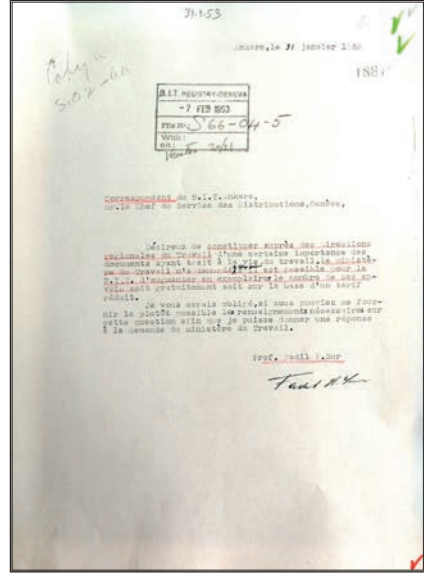
2. Dağıtım Sorunu ve ILO’nun Merkezi Yayın İlkelerinin Açıklanması

Fadıl Hakkı Sur’un mektubuna, ILO Yayın Bölümü Direktör Yardımcısı *J. Goudal*, **10 Nisan 1953** tarihli ve S. 02/66, S. 66/04/3 ve S. 66/04/5 sayılı iki sayfalık uzun bir mektupla yanıt verdi.

Mektubuna, Sur’un Çalışma Bakanlığı’na gönderilen ILO yayınlarının sayısının artırılmasıyla ilgili 31 Ocak 1953 tarihli mektubuna geç yanıt verdiği için özür dileyerek başladı. Bunun da, ***Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine gönderilen ILO yayınları sorununun yeniden incelenmesi*** isteğinden kaynaklandığını belirtti.

Bu inceleme sonucunda, ILO’nun tüm üye devletler için kabul ettiği “***merkezi dağıtım sistemi***”nde benimsenen ilkeleri, birçok üye devlette uygulanan bu sistemin yararlarını, vb. noktaları kapsamlı biçimde açıkladı:

Buna göre ILO, Örgüt üyesi devletlerin hükümetlerine, tüm yayınlarını ücretsiz ve resmî nitelik taşıyan tüm isteklerin karşılanmasına olanak verebilmek için oldukça büyük sayıda göndermektedir. Bununla birlikte, karışıklıkları önlemek ve *yayın isteklerinin yetkili makamın onayıyla sunulduğuna emin olmak* için, resmî birimlerin isteklerinin her ülkenin yetkili Bakanlığınca merkezileştirilmesi ve ILO’ya bu Bakanlık aracılığıyla iletilmesi istendi. ***Türkiye için yetkili makam Dış İşleri Bakanlığı’dır. Bununla birlikte Çalışma Bakanlığı, ILO yayınlarını almakta en çok yararı bulunan Bakanlıktır.*** Bu dağıtımı üstlenmeyi kabul etmesi olanaklıdır. Açıkta ki her durumda, Dış İşleri Bakanlığınca danışılması ve onayının alınması gerekir.

Bu merkezileştirmenin amacı, Türkiye Hükümetine gönderilen yayınların sayısının azaltılması değil, bilerek, akıllıca, doğru dağıtılmasının sağlanmasıdır. Merkezi dağıtım sisteminin yararları açıktır: ILO'nun çeşitli Dairelerinin ILO yayınları konusundaki gereksinimleri, toplu bir inceleme konusu olur ve Bakanlıkların yeniden örgütlenmesi, yayınların hatalı adreslere gönderilmesinin sürdürülmesine engel olacak biçimde, gönderi listelerinde sürekli değişiklikler yapılmasına fırsat verir (s. 1).

Goudal; bu yöntemin, birçok ülkede uygulanmakta, hükümetler ve ILO'ca tam bir hoşnutlukla karşılanmakta olduğuna da vurgu yaptıktan sonra, halen ILO yayınlarının Türkiye'de gönderilmekte olduğu adreslerin –mektup ekinde ve Arşiv dosyasında rastlamadığım– tam listesini (resmî servisler, ücretsiz, değişim ve abonelikler listesini) verdi.

Bu mektupta, “açıklanan sisteme göre sıralanan yayın listesinden çıkarılarak tümünün, söz konusu Dairelere dağıtmak üzere, Çalışma Bakanlığı'na (yada hükümetin yapacağı düzenlemeye göre Dış İşleri Bakanlığı'na) gönderilmesi gerektiği bildirilen adres sayılarından” anlaşıldığına göre, ***ILO Türkiye'de 30'u aşkın farklı adrese (kuruma, kuruluşa, birime vb.) yayın göndermektedir.*** Çünkü yayın gönderilmesi gerektiğini belirttiği toplam 14 adresin en sonuncusu 33'tür. Öte yandan, abonelikler listesinde yer alan 43 ve 46 sayılı adreslerle ilgili olarak, Maliye Bakanlığı'ndan alınan ve bir örneği mektuba eklenen mektupta, bu iki aboneliğin iptal edildiğinin bildirildiği belirtildi. Bu iki aboneliğin, karışıklığı önlemek için bu talimat gereğince iptal edildiği, ancak yararlı olduğu düşünüldüğünde, bu yayınların da ILO merkezi dağıtım sistemi çerçevesinde ücretsiz gönderilebileceği eklendi.

Bu açıklamalardan sonra Goudal, Sur'a şu öneride bulundu: “Çalışma ve Dış İşleri Bakanlıklarıyla ilişki kurarak ve açıklanan öneriyi kendilerine sunarak, bu girişim sonucunun kendisine (ILO'ya) bildirilmesi.” Çalışma Bakanlığı'nun isteğinin bu fırsattan yararlanarak yeniden incelenebileceğini belirten Goudal, ILO'nun bu gibi istekleri, kanıtlandığında, her zaman yerine getirmeye hazır olduğunu da ekledi.

Goudal'ın, Sur'un dikkatini çektiği bir konu da şu idi: ILO'nun merkezi dağıtım sistemi uyarınca hükümete gönderilen yayın örnekleri, yalnızca hükümet dairelerine (yani üçlü yapının resmî kanadına) yöneliktir. İşçi/çalışan ve işveren örgütlerinden gelen yayın isteklerinin, bu örgütler ile ILO arasında yapılacak doğrudan görüşmelere konu olması gerekir. Bu ilkenin tek istisnası vardır ve şudur: Konferans Delegasyonlarının kullanması için gönderilen raporlar, ILO'nun Delegasyonların oluşumunu önceden bilmemesi nedeniyle,

hükümet aracılığıyla delegelere dağıtılmaktadır. Bu durumda, söz konusu raporların ek örnekleri, otomatik olarak hükümetlere gönderilmektedir.

Goudal'ın Sur'dan bir başka ricası da, kendisine gönderdiği hükümetdışı adresler listesini de inceleyip, olası değişiklikler konusunda bilgi vermesi oldu (s. 2).

Jan Schuil, "2.6.55" tarihli Bayan Calder'a yönelik iç yazışma notunda, Çalışma Bakanlığı I. Hukuk Müşaviri *Necdet Azak*'ın listede tarih ve sayılarını belirttiği *Legislative Series*'den (1923 ile 1952 arasındaki çeşitli sayılardan) İngilizce ve Fransızca 3'er örnek gönderilmesini istedi.

Anımsatayım ki Necdet Azak, 1952-1959 yılları arasında toplanan Konferanslara hükümet kanadının iki delegesinden biri olarak katıldı. Daha önemlisi Azak, bu notun kaleme alındığı tarih sırasında, Türkiye'nin 1954-1957 dönemi için ikinci kez seçildiği Yönetim Konseyi'nde üyedir.

IV. 1940'LI YILLARIN SONUNDAN

1980'Lİ YILLARA YAYIN İSTEKLERİ

ILO Arşiv dosyalarından edindiğim mektuplar çerçevesinde izleyebildiğimce, Ofis'in yayın göndermesine yönelik istekler, doğal olarak, çok partili dönemde ilk iktidar değişikliğinin gerçekleşmesinden sonra da, 1980'li yıllara değin sürdü.

Bu istekler, 1945 Yaz aylarında kurulan Çalışma Bakanlığı (çoğu Bakan adına Araştırma Kurulu Başkanlığı) ve İşçi Sigortaları Kurumu ile sınırlı kalmadı. Aynı zamanda, 1952'de İstanbul'da kurulan Yakın ve Orta Doğu İş Gücü Faaliyet Merkezi Direktörleri ile Diplomatik Temsilcilerin ILO'ya gönderdikleri mektuplarla da sürdü.

1. İşçi Sigortaları Kurumu ile

İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun Yayın İstekleri

Bu dönemde, yayın istekleri konusunda ILO Arşiv dosyalarında rastladığım ilk mektubu, İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü görevine atanan *Faris Ulubey* kaleme aldı.

Ulubey; Osmay'a gönderdiği **24 Şubat 1949** tarihli ve sayısı olmayan mektubunda, daha önce "1949 yılı Ocak ayı başlarında" gönderdiğini belirttiği mektubuna yanıt alamadığını ve kendisinin eline geçmemiş olabileceğini anımsatarak, "*memleketimizde layıkı veçhile ele alınmamış olan iş ve işçi bulma mevzuu* ile esash bir şekilde uğraşmam icabediyor" diyerek, yayın isteğini şöyle temellendirdi:

"... bu hususta *memleketimiz neşriyatı henüz pek yeni ve gayri kafidir*. Orada (ILO'da) intişar eden ve konumuzu ilgilendiren neşriya-

tin tedariki ise bizim için pek güç olmaktadır. Bu sebeple, bu nevi neşriyattan birer nüsha gönderilmesine delalet buyurmanızı rica edeceğim.”

Ulubey, Genel Müdürlük görevini kabul ederken, Osmay “gibi kıymetli dostları(n)ın yardımına güvenmiş” olduğunu da ekledi.

Osmay’ın, yazışmanın “özel” olması nedeniyle verdiği yanıtın kopyasına Arşiv dosyalarında rastlamamış olmakla birlikte, Ulubey’e istediği yayınları gönderdiğini düşünüyorum.

İşçi Sigortaları Genel Müdürlüğü’nün, birim ve ad belirtmeksizin ILO’ya gönderdiği **24 Haziran 1950** tarihli ve 1007/1-10730 sayılı Fransızca mektubuyla, “1950-1951 yılı için ILO’nun tüm yayınlarına abone olmak istendiği belirtilerek, şimdiye değin çıkan yayınların gönderilmesi ve yıllık toplam abone ücretinin bildirilmesi rica edildi (ILO-AR, RL 66-1-2).

Editörlük ve Çeviri Birimi’nden A. G. Mitchell’in **1 Kasım 1972** tarihli bir iç yazışma notundan anlaşıldığına göre, kendisinin yakın zamanda ziyaret ettiği İş ve İşçi Bulma Kurumu (İİBK) Genel Müdürü **İsmail Hakkı Aydınnoğlu**, *Uluslararası Çalışma Dergisi*’ni düzenli biçimde alma isteğinde bulundu. Genel Müdür, Türkiye İİB Kurumu’nun, Çalışma Bakanlığı’na bağlı olmasına karşın, kendi iç işlerinde bağımsız çalıştığını⁸ ve istihdamın tüm yönleri ile ilgili olarak politika oluşturma düzeyinde önemli bir rol oynadığını belirterek, bu derginin (ILR) dağıtım listesine kendisinin de eklenmesini önerdi.

Payro, A. G. Mitchell’e verdiği **3 Kasım 1972** tarihli yanıtta; Aydınnoğlu’na, Çalışma Bakanlığı’na 5’i İngilizce ve 5’i Fransızca 10 dergi gönderildiğinin bildirilmesini ve Bakanlığa gönderilenlerden bir kopya edinme olasılığı için araştırma yapmasını rica etti. Bu yol pratik değilse, ILO’nun, Aydınnoğlu’na **kişisel olarak göndermek yerine “İİB Kurumu’na** ücretsiz olarak göndermekten memnun olacağını” belirtti.

A. G. Mitchell’in Payro’ya verdiği **6 Kasım 1972** tarihli yanıtta; Çalışma Bakanlığı’na gönderilen dergilerin İİBK’ya ulaşmadığının görüldüğü, İİB Kurumu’nun yarı özerk olması ve Çalışma Bakanlığı içinde yer almaması nedeniyle, Çalışma Bakanlığı’nca muhtemelen İİB Kurumu’nun kendi düzenlemelerini yaptığının varsayıldığı belirtildi. Sonuç olarak Mitchell, İngilizce bir adet derginin İİB Kurumu’na gönderilmesinin yararlı olacağını bildirdi. Bunun üzerine Payro’nun Chan ve Ivan M.C.S. Elsmark’a yönelik **7 Kasım 1972** tarihli iç yazışma notunda, İngilizce ILR’nin **İİBK adına** gönderilmesinin sağlanması ve Aydınnoğlu’na da isteğinin gerçekleştirildiğinin bildirilmesi rica edildi.

⁸ İİBK, 4837 sayılı kuruluş ve görevleri hakkındaki yasaya göre, “Çalışma Bakanlığına bağlı, tüzel kişilikte mali ve idari bakımdan muhtar bir Devlet kurumudur” (m. 1/2).

ILO Satış Servisinden İş ve İşçi Bulma Kurumu'na gönderilen **23 Kasım 1972** tarihli bir mektupta, soruları üzerine, *Uluslararası Çalışma Dergisi*'nin İngilizcesinden bir örneği düzenli olarak aldıkları bilgisi verildi (RL 66-1-2).

2. Çalışma Bakanlığı Araştırma Kurulu Başkanlığı'nın Yayın İstekleri

Çalışma Bakanlığı Araştırma Kurulu Başkanlığı, Bakan adına / yerine imzaladığı mektuplarla, yayın gönderilmesi isteklerini, kimi zaman Mukdim Osmay'a ve kimi zaman da ILO Genel Direktörü'ne ilettiler.

Araştırma K. Başkanlığı'nın, Çalışma Bakanı yerine imzalayarak Mukdim Osmay'a gönderdiği **14 Mart 1949** tarihli ve 812-1/322 sayılı mektup, saptayabildiğim ilk örneklerden biridir. Mektupta, beş ILO uzmanından oluşan 1949 Cassan Misyonu'nun Ankara'ya gelmesinden önce, iki Fransızca yayın gönderildiği bildirildi. Yayınlardan 5 adet gönderilen ilki, Cahit Talas'ın Cenevre'de basılan doktora teziydi (*La législation du travail industriel en Turquie*). İkincisi de, 6 adet gönderilen A. Le Génissel'in "*L'Ouvrier d'industrie en Turquie*" başlıklı doktora teziydi. Mektupta, bu yayınların, "Heyete dahil Zevatin seyahatlerinden evvel çalışma hayatımız hakkında umumî malûmat elde etmeleri ve memleketimizin bu konudaki mevzuatı üzerinde fikir edinebilmeleri için kitaplardan birer nüshasının kendilerine tevdi" edilmesi rica edildi.

Yayınların her ikisinin de, ILO Kitaplığı'nda bulunduğunu belirttiler.

Araştırma K. Başkanlığı'nın Çalışma Bakanı adına imzalayarak (F. Ulubey) ILO Genel Direktörü'ne gönderdiği **8 Ekim 1949** tarihli ve 814-4/1097 sayılı Türkçe mektupla, başlıkları belirtilen üç yayından İngilizce ve Fransızca olmak üzere 2'şer örnek gönderilmesi rica edildi. Bu yayınların, Bakanlık için "büyük bir ehemmiyet" taşıdığı ve "kabil olan en kısa zamanda gönderilmesi(nin), Milletlerarası sosyal mevzuat hususlarında (hususlarında) gerekli etüdleri servisleri(n) kolayca başarmasına imkan verece(ği)" vurgulandı.

ILO Arşiv dosyasında (S 66-04-5) "**30.9.1949**" tarihli ve imzalı Fransızca çevirisi de bulunan bu mektupla istenen yayınlar şunlardı: 1) *Série législative*'in konu yönünden fihristi (en yeni baskısı); 2) *UÇK'nin kabul ettiği sözleşme ve tavsiyeler (1917-1937 cildinden sonrakiler)*; 3) *Yıllık Série législative*'ler (1936 tarihli ciltten sonrakiler).

ILO Resmî İlişkiler Bölümü Şefi'nin ILO Genel Direktörü adına Çalışma Bakanı'na gönderdiği **28 Ekim 1949** tarihli mektupta belirtildiğine göre, 30 Eylül'de istenen bu üç yayından ilki gönderildi. İkincisinin ise, 1919-1949 dönemini kapsayan, yakında çıkacak yeni baskısının gönderileceği ve yıllık olan üçüncüsünün son cildinin de 1936 tarihli olduğu bildirildi. Ayrıca, stoklar

elverdiği ölçüde, istenecek başka tüm ILO yayınlarının da gönderilebileceği eklendi. Bu arada, Daire'nin (Araştırma Kurulu'nun), ILO'nun basılan tüm yayınlarından İngilizce ve Fransızca 1'er örnek aldığı da anımsatıldı (ILO-AR, S 66-04-5).

Araştırma K. Başkanlığı, **14 Kasım 1949** tarihli ve 814-4/1197 sayılı Türkçe yazısıyla, bu yayınların alındığını ILO Genel Direktörü'ne bildirip teşekkür etti. Arşiv dosyasında, bu yanıtın, **12 Kasım 1949** tarihli Fransızca çevirisi de vardır.

Yayın istekleri konusundaki yazışmalar, bu kez *Düstur ve Çalışma Dergisi*'ni kapsamak ama Bakanlıktan ILO'ya gönderilmek üzere, izleyen yıllarda da sürdü. Çalışma Bakanlığı Araştırma K. Başkanlığı Yayın Müdürlüğü'nün, I. Menderes Hükümeti'nde Çalışma Bakanı olan *Hulusi Köymen* imzasıyla ILO Genel Direktörlüğü'ne gönderdiği **16 Ocak 1951** tarihli ve 824-1-2/63 sayılı Türkçe mektuptan anlaşıldığına göre, ILO Kitaplığı'na mevzuat külliyatı (Düstur) iletildi:

“Teşkilatınız Kütüphanesinde Türkiye Cumhuriyetine ait mevzuat külliyatının bulunmadığı ahiren öğrenilmiş ve bunlardan 30 ciltten ibaret bir koleksiyon 4/1/1951 tarihinde bir sandık içinde posta ile adresinize gönderilmiştir.”

Bu koleksiyonun ILO Kitaplığı için yararlı olacağını belirtildiği mektupta, koleksiyonun yayınlanacak “yeni mevzuatlarla” tamamlanacağı da eklenecek, gönderilen yayınların alındığının bildirilmesi rica edildi. Bu mektubun, “15.1.1951” tarihli (ama sayısız) Fransızca çevirisi de, ILO Arşivi'nde bulunmaktadır.

Düstur konusunda saptayabildiğim bir başka (ikinci) yazışma, 1960 başlarında yapıldı. Bu kez, T. C. Başbakanlık Neşriyat ve Müdevvenat Umum Müdürlüğü, B.I.T'ye (Ofis'e) gönderdiği **7 Ocak 1960** tarih ve 89/169 sayılı bir mektupla, tükenen 32. ve 33. Ciltler dışında, “Üçüncü Tertip Düstur'un ... mevcut bulunan 34-40 numaralıları”nın gönderildiğini bildirdi. Arşiv dosyasında Fransızca çevirisi de bulunan mektupta, daha sonra basılacak her cildin gönderileceğini de ekledi.

ILO Kitaplık Direktörü, bu yazıya verdiği **2 Şubat 1960** tarihli yanıtta, 7 Ocak 1960 tarihli mektupla gönderildiği bildirilen *Düstur*'un (Code d'organisation) 34-40. ciltlerinin alındığını belirtip teşekkür etti (RL 66-1-2).

Çalışma dergisi konusundaki ilk yazışmanın 1951'de yapıldığı görülüyor. ILO Genel Direktörü adına Resmî İlişkiler Bölümü şefi P. L'hommelais, Dış İşleri Bakanı'na gönderdiği **13 Mart 1951** tarihli ve Per. 66-07-1 sayılı mek-

tufta, ILO'nun Çalışma Bakanlığı'nın yayınladığı “Çalışma” dergisini düzenli olarak almak istediğini bildirip, Bakanlıkça sağlanmasını rica etti. *Çalışma*'nın bazı sayılarının ILO'da bulunduğunu ekleyerek, bazı yıllarda çıkan eksik sayılarının da (1949/28, 1945/1 ve 1946/3'ün) tamamlanmasını istedi (bu mektup örneği, Çalışma Bakanlığı ile bu tarihte Ulusal Muhabir olan F. H. Sur'a ve M. Osmay'a da gönderildi).

Bölüm Direktörü P. L'hommelais, **6 Nisan 1951** tarihli mektupta (P.E.R. 66-0), yukarıda belirtilen 16 Ocak 1951 tarihli yazıyla gönderildiği anımsatılan koleksiyonun alındığını bildirip teşekkür etti.

Çalışma Bakanlığı Araştırma K. Başkanı Dr. *Esat Şibay*, P. L'hommelais'ye gönderdiği **3 Mayıs 1951** tarihli mektupta (823-3-7/482), *Çalışma* dergisiyle ilgili isteği şöyle yanıtladı:

“Dış İşleri Bakanlığı'na gönderilen 13 mart 951 tarih ve per 66-07-1 sayılı yazıları gereğince istenmiş olan çalışma dergisinin 1 ve 3 üncü sayılarının mevcudu kalmamış olduğundan, derginin 1-12 inci sayılarını ihtiva eden ciltli bir takım posta ile adresinize gönderilmiştir.”

Arşiv dosyasında “28.4.1951” tarihli Fransızca çevirisi de bulunan bu mektuptaki bilgiye göre, “Derginin en son çıkan sayısı 28 numara olup bu sayıdan sonra da dergi intişar etmemiştir.”

P. L'hommelais, **18 Mayıs 1951** tarihli ve Per. 66-07 sayılı mektubuyla, *Çalışma* dergisinin 1-12. sayılarının alındığını bildirip teşekkür etti. Mektuba, kopyasının Dış İşlerine ve Osmay'a gönderildiği de eklendi.

ILO Arşivi'nde *Çalışma* dergisiyle ilgili bir başka yazışmaya, 1956 sonlarına doğru rastlanıyor: ILO Kitaplık Direktörü *J. W. Haden*'in, ILO Ankara Muhabirine (F. H. Sur'a) gönderdiği **19 Kasım 1956** tarihli mektupta; Çalışma Bakanlığı'nın 1949'da yayınlanan 28. sayısına değin aldıkları *Çalışma* dergisinin yeniden yayınlandığını öğrendiklerini belirtti. Eğer gerçekten yayınlanıyorsa almaları gerektiğini anımsattı. Derginin ve 28. sayıdan sonra yayınlanmış olabilecek sayılarının düzenli biçimde ve eskiden olduğu gibi, Periyodikler Servisine gönderilmesi ricasında bulundu.

3. Yakın ve Orta Doğu İş Gücü Faaliyet Merkezi

Direktörlerinden Yayın İstekleri

Çalışma Bakanlığı görevlileri, yayın isteklerinin karşılanması için 1952'de İstanbul'da kurulan Yakın ve Orta Doğu İş Gücü Faaliyet Merkezi Direktörlerine de mektuplar yazdı.

Yakın ve Orta Doğu Faaliyet Merkezi Direktörü *X. Caballero*, ILO Genel Direktörü'ne gönderdiği **5 Ağustos 1959** tarihli mektupta, Çalışma Bakanlığı

Araştırma Kurulu Başkanlığı'ndan 28 Temmuz 1959 tarihli bir mektup aldığını belirtti. Mektuptan anlaşıldığına göre ILO, (Araştırma Kurulu Başkanlığı'na) *Legislatives Series*'nin yalnızca 1959 Mart-Nisan ayları sayılarının İngilizce kopyalarını gönderdi ve aynı yayınlardan, dört Fransızca kopyanın da Bakanlığa postalanması rica edildi. YODFM Direktörü, ILO Genel Direktörü'nden, hükümete doğrudan yanıt vermesi ve ayrıca kendisine de bilgi iletilmesi ricasında bulundu.

S. K. Jain, ILO Genel Direktörü'ne gönderdiği **25 Nisan 1960** tarihli ve 01-6-16-TUR/1079 sayılı mektupta, 7 Nisan 1960 tarihli ve RL 66-1-2/FO 164-500 sayılı nota yanıt olmak üzere, *Düstur*'un kitapçılarda bulunabilen 32. cildinin gönderildiğini, ne yazık ki 33. cildin bulunmadığını, ancak bu cildi de sağlamak için araştırmaların sürdüğünü bildirdi.

S. K. Jain, Genel Direktör'e gönderdiği **17 Kasım 1961** tarihli ve 01-6-UN/3246 sayılı mektupta; Çalışma Bakanlığı İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü'nden aldığı bir mektupta; 1954 yılında Kuruma, Merkez aracılığıyla, “*Sanayilerin uluslararası sınıflandırılması ...*” başlıklı bir yayın sağlandığı belirtildi. Yayınlandığı tarihten beri değişiklik ve eklemeler yapıp yapılmadığının sorulduğu ve yapılmışsa, değiştirilen baskısından bir İngilizce ve bir de Fransızca örnek gönderilmesinin istendiği aktarıldı. Merkez Direktörü, bu belgenin Faaliyet Merkezi Kitaplığı'nda bulunmadığından bu isteğin karşılanmadığını belirterek, eğer yeni baskısı yapılmışsa en kısa süre içinde doğrudan Kurum adresine gönderilmesi ricasında bulundu.

ILO Uluslararası Kuruluşlar Bölümü Şefi Dr. R. A. *Métall*, ILO Genel Direktörü adına İstanbul Faaliyet Merkezi Direktörü'ne gönderdiği **24 Kasım 1961** tarihli mektupta, bu mektupla birlikte, ILO Dağıtım Servisi'nce, Çalışma Bakanlığı İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü'ne istediği belgelerden birinin İngilizce, birinin de İngilizce ve Fransızca örneklerinin gönderildiğini bildirdi (RL 66-1-2).

YODFM Direktörü X. *Caballero*, Genel Direktör'e gönderdiği **11 Aralık 1961** tarihli ve 01-6-ILO (A)-1/3517 sayılı mektupta; Çalışma Bakanlığı'nın Merkez'den istediği ve Kitaplığında bulunan *Uluslararası Çalışma Dergisi*'nin önceki yıllara ilişkin İngilizce (ILR, 1953) ve Fransızca (RIT, 1958 ve 1960) sayılarında yayınlanmış bazı makaleler ile Kimya Sanayii Komitesi'nin genel raporunun (1958) iletildiğini bildirdi. Ama, başka kopyaları olmadığından bu dört belgenin Merkeze sağlanmasını da rica etti. Bu bağlamda Bakanlığın, başka yayınlara da (Venezüela İş Kanunu ve Brezilya Anayasası ile 1948 Konferansı'na sunulan rapora da) sahip olduğunu bildirdi.

ILO Yayın Bölümünden *Jan Schuil*'in Genel Direktör adına ILO Ankara Muhabirine (Aralık 1961'de, 1951'den beri Ulusal Muhabir olan Fadıl Hakkı Sur'dan bu görevi devralan Talas'a) gönderdiği **6 Aralık 1961** tarihli mektupta, Çalışma Bakanlığı'nın *RIT* ile *Informations sociales*'den 3'er adet İngilizce ve Fransızca, *Bulletin officiel*'den ise 2'şer adet İngilizce ve Fransızca örnekler aldığını bildirdi. IS'nin ayrıca yayınlanmasına 1961 sonundan başlayarak son verildiği, ancak içeriğinin *RIT*'de ayrı bir başlık altında yer alacağı, *BO*'nun da üç ayda bir yayınlanacağı belirtildi. Muhabirden, Bakanlığın, bu değişiklikleri göz önünde bulundurarak gereksinmelerini yeniden inceleyip *RIT* ve *BO*'dan almak istediği İngilizce ve Fransızca örnek sayısının en kısa sürede bildirilmesini rica etti (RL 66-1-2).

ILO Türkiye Muhabiri Talas'ın ILO Genel Direktörü'ne gönderdiği **18 Aralık 1961** tarihli mektupta, Genel Direktör'ün 6 Aralık tarihli mektubuna yanıt olarak, Çalışma Bakanlığı'nın *RIT*'den 5'er İngilizce ve Fransızca, *Bulletin officiel*'den ise 2'şer İngilizce ve Fransızca örnek almak istediğini bildirdi.

YODFM Direktörü *X. Caballero*, **18 Nisan 1964** tarihli ve 01-6-ILO sayılı kısa mektupta, 8 Şubat 1960 tarihli mektubuna göndermede bulunup, gönderilmekte olan yayınların posta kutusu sayısı verilerek değiştirilen adrese gönderilmesi isteğini ILO Direktörü'ne iletti. Bu kişi, Ankara'da İstihdam Servisinde (İş ve İşçi Bulma Kurumunda) memur olan ve kendisine 1960'tan beri belge (yayın) gönderildiği anlaşılan *Yaşar Büyükağaoğlu*'dur. Bu kişinin, belirtilen görevinden ayrıldığı için olsa gerek, "P.K. 638, Ankara" adresi vererek yayınları almayı sürdürmek istediği anlaşılmaktadır.

Faaliyet Merkezi Direktörü *X. Caballero*, **18 Ağustos 1964** tarihli ve 2191 sayılı yazısıyla, Çalışma Bakanlığı'nın iş güvenliği ve sağlığı ile ilgili özel bir fon projesinin hazırlanması amacıyla bir dizi raporu Dış İşleri Bakanlığı'na verdikleri konusunda Merkezi bilgilendirdiğini belirtti. Merkez'den, listesi sunulan bu raporların yeniden sağlanmasını istediğini bildirerek, bu (listedeki) raporların doğrudan Bakanlığa gönderilmesi ricasında bulundu.

Merkez Direktörü, bu yazısından iki gün sonra, Genel Direktör'e **20 Ağustos 1964** tarihli ve 01-6-ILO-TAP / 2232 sayılı yeni bir mektup göndererek, Çalışma Bakanlığı'nın bugüne değin yayınlanmış Türkiye ile ilgili tüm son raporların elde edilmesi (gönderilmesi) konusundaki ikinci isteğini de ILO Genel Direktörü'ne iletti.

ILO Genel Direktörü adına İstanbul'daki ILO Faaliyet Merkezi Direktörü *X. Caballero*'nun 20 Ağustos 1964 tarihli bu mektubuna yanıt olarak gönderilen **2(3) Eylül 1964** tarihli mektupta, stokta bulunmayan ve sayıları verilen beş ra-

por dışında, *Türkiye'ye ilişkin tüm Teknik Yardım Raporlarından ikişer örneğin 27 Ağustos'ta gönderildiği* belirtildi (RL 66-1-2, TAP 2-6-2-[[kt.2]]).

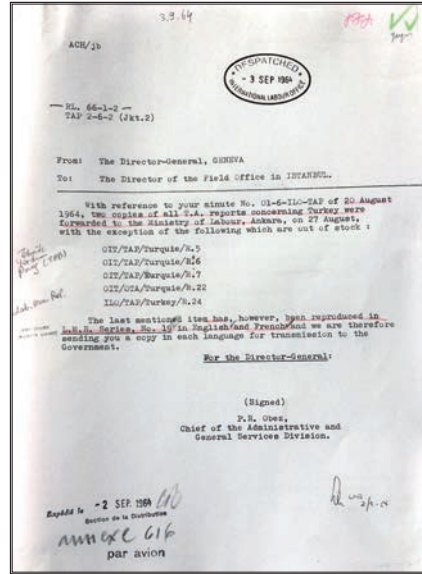
İstenen raporların gönderildiği, Dağıtım Şubesi'nin, gerek 20 Ağustos tarihli mektubunun altına basılan "27 Ağustos 1964'te gönderildi", gerekse 3 Eylül tarihli mektubun altına basılan "2 Eylül 1964'te gönderildi" mühürlerinden de anlaşılıyor.

Bu mektuplar ve mühürler, Bakanlık Arşivi'nde tüm teknik yardım raporlarının bulunduğu, daha doğrusu bulunması gerektiğinin belgeleridir.

ILO Faaliyet Merkezi Direktör Yardımcısı *J. Philip*'in **30 Kasım 1966** tarihli ve 01-6-ILO / 104519 sayılı mektubu, Çalışma Bakanlığı Araştırma Kurulu Başkanlığı'nın ILO Genel Direktörü'ne ilettiği bir yayın isteği, Uluslararası Çalışma Dergisi'nin bugüne değin yayınlanmış tüm dizinlerinin İngilizce ve Fransızca örneklerinden üçer adet gönderilmesiyle ilgilidir. Genel Direktör adına verilen **9 Aralık 1966** tarihli ve RL 66-1-2 sayılı yanıtta, dizinin baskısının tükendiği, ancak gelecek İlkbaharda 1919-1964 dönemini kapsayan bir konu dizini yayınlanabileceğinin ümit edildiği bildirildi.

İstanbul Merkezi'nden ILO Dağıtım Şubesi'ne iletilen **22 Nisan 1966** tarihli ve 01-6-ILO / 38303 sayılı bir başka istek, "yapısal değişimlere karşı gelir güvenliği" başlıklı, Fransızcası basılan yayından İngilizce iki örnek gönderilmesini istedi. Merkez Direktör Yardımcısı *G. Bohère* verdiği yanıtta, kendilerinin de bu yayının İngilizcesini henüz almadıklarını, ama yayınlandığında Bakanlığa gönderilmesi ricasında bulunduğunu bildirdi (RL 66-1-2). Ne var ki, Satış Şubesi'nden *Ivan M. C. S. Elsmark*'ın İstanbul Merkez Müdürü'ne gönderdiği 5 Mayıs 1969 tarihli mektupta, söz konusu yayının İngilizcesinin şimdilik düşünülmediği belirtildi (RL 66-1-2).

Merkez Direktörü'nün Genel Direktör'e gönderdiği **28 Temmuz 1971** tarihli ve 01-6-ILO sayılı mektupta, Çalışma Bakanlığı Araştırma K. Başkanlığı'nın *Legislative Series*'nin Ocak-Şubat 1970 sayısından 2'şer adet İngilizce ve Fransızca örnekler gönderilmesi isteğinde bulunduğunu bildirip, doğrudan Kurul adresine gönderilmesini rica etti (RL 66-1-2).

4. Diplomatik Temsilcilerin ve ILO'nun Yayın İstekleri

ILO'dan yayın istekleri konusunda görece en sık yazışmanın, *Daimi Delegation görevlilerince* yapıldığı anlaşılıyor. Bu konuda ILO Arşiv dosyalarında bulduğum ve aşağıda özetlediğim mektuplar, 1950 başlarından 1970'li yılların ortalarına değin uzanan bir zaman kesitini kapsamaktadır.

Birleşmiş Milletler Avrupa Bürosu Nezdinde Türkiye Daimi Delegasyonu'ndan Sosyal İşler Türkiye Daimi Delegesi *Talat Miras*, **14 Aralık 1950** tarih ve 105 sayılı Fransızca mektupla, ILO Resmî İlişkiler Şube Direktörü'nden, *ILO'nun yayımlayacağı her resmî dokümandan* (document officiel) Türkiye Daimi Delegasyonu'na (Milletler Sarayı) Fransızca bir örnek gönderilmesinin sağlanmasını rica etti (ILO-AR, RL 66-1-4).

Birleşmiş Milletler Avrupa Bürosu Nezdinde Türkiye Daimi Delegasyonu'ndan Sosyal İşler Türkiye Daimi Delegesi *Mustafa Kenanoğlu*,⁹ ILO Dağıtım Servisine gönderdiği **22 Kasım 1951** tarihli Fransızca mektupta, *Talat Miras*'ın Cenevre'den ayrıldığını, yayınların kendisine gönderilmesini rica etti (ILO-AR, RL 66-1-4).

Birleşmiş Milletler Avrupa Bürosu Nezdinde Türkiye Daimi Delegasyonu'ndan Sosyal İşler Türkiye Daimi Delegesi *Necmeddin Tuncel*, ILO Yayın Servisine gönderdiği **21 Temmuz 1952** tarihli Fransızca mektupta, Dış Bakanlığı'nın Kitaplığında “*Série législative*” koleksiyonunun, özellikle ilk yıllardaki yayınların çok eksik olduğunu bildirildiğine dikkat çekerek koleksiyonun tamamlanmasını rica etti. Bu amaçla İngilizce ve Fransızca iki ayrı liste gönderdiğini belirtip, her listeden 2'şer örnek iletilmesi ricasında bulundu. ILO Yayın Bölümü Şef Yardımcısı, 21 Ağustos 1952 tarihli mektubunda, tükenenler yada Fransızca yahut İngilizce örnekleri bulunmayanlar dışında, gönderinin yapıldığını, N. Tuncel'e bildirdi.

Bern Büyükelçisi *Yakup Kadri Karaosmanoğlu*, ILO Genel Direktörü'ne gönderdiği **18 Şubat 1954** tarihli ve 76/35-9 sayılı mektupta (S 66-0-1-15), hükümetten (Dış İşleri Bakanlığı'ndan) gelen bir yayın isteğini iletti:

“*İsviçre'de sendikacılık hareketi* konusunda belge edinmek isteyen hükümetimin isteği üzerine, eğer olanaklıysa, ILO'nun “*Études et document*” dizisinde yayımla-

⁹ Mustafa Kenanoğlu, 21 Mart 1952 tarihinde, Yakın ve Orta Doğu İş Gücü Faaliyet Merkezi kurulmasıyla ilgili anlaşmayı hükümet adına Cenevre'de imzalamıştı.

nan ve çeşitli ülkelerde “sendika özgürlüğü”nü işleyen, 1927’de çıkmış yayını bana göndermenizi istiyorum.”

Karaosmanoğlu, İsviçre’ye ilişkin bölümün ayrıca yayınlanmış olması durumunda, bundan iki örnek gönderilmesini istedi. Tersine, yalnızca kitabın tamamı varsa ve Elçiliğe verme (gönderme) olanağı yoksa, bizi ilgilendiren bilgileri almamıza olanak vermek için, belki kitabın kendilerine emaneten verilebileceğini de ekledi.

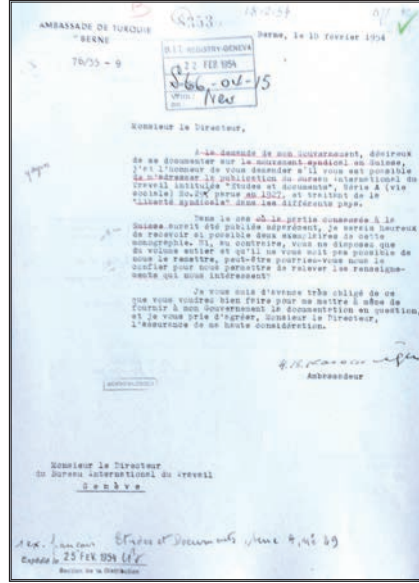
Dağıtım servisinin bu mektubun altındaki mühründen anlaşıldığına göre, bu yayın 25 Şubat 1954’te gönderildi. Resmî İlişkiler Bölümü şefinin **26 Şubat 1954** tarihli mektubuyla, istenen yayının gönderildiği Büyükelçi’ye bildirildi.

John Price, Dağıtım birimine yazdığı **24 Nisan 1958** tarihli iç yazıma notunda; Türkiye Daimi Delegatesinin dosyada (S 02-66) bulunan 089233 sayılı mektubunda, ülkesinde oluşturulan birimin **sanayi komisyonlarına ilişkin belgelerle** güçlendirilmesi isteğinde bulunduğunu belirtti. Price ise, Daimi delegenin Türkiye’nin *katılmadığı* komisyonlar durumunda istediği sanayi komisyonları örneklerinden Türkiye’ye sınırlı sayıda gönderilmesinin, buna karşılık Türkiye’nin *katıldığı* sanayi komisyonları içinse gönderilecek örnek sayısının biraz artırılmasının yararlı olduğu görüşündeydi.

Yayın gönderilmesine ilişkin yazışmalarda adına rastlanan dış temsilcilik görevlilerinden biri de, Büyük Elçilik Ticaret Müşaviri’dir. *S. Çeşmebaşı*, ILO Abonelik Servisine gönderdiği **23 Eylül 1959** tarihli ve 542/15 sayılı mektubuyla, *Uluslararası Çalışma Dergisi*’nin (RIT/ILR) eski Bern Ticaret Müşaviri Bay Alkin’e gönderildiğini, ama kendisinin birkaç yıl önce öldüğünü açıklayarak, derginin Türk Ticaret Müşaviri’nin (yani kendisinin) adresine gönderilmesi ricasında bulundu.

Yayın Bölümünden Jan Schuil ise, **9 Ekim 1959** tarihli mektubunda Çeşmebaşı’na olumsuz yanıt verip ücretli abonelik önerisinde bulundu:

“Birçok yıldan beri, ILO yayınlarının dağıtımını yöneten çok titiz kurallar, ne yazık ki bize, Alkin’e sağlanan RIT’nin ücretsiz gönderilmesi hizmetinin sürdürülmesine olanak vermiyor.

RIT'nin yıllık abone ücreti 24 İsviçre frankına yükseldi. İsterseniz, Satış bölümüne doğrudan sipariş verebilirsiniz.”

Çeşmebaşı, ertesi gün **10 Ekim**'de verdiği yanıtta, verilen bilgi için teşekkür etti. Nedenlerini anladığını belirterek, bu ilginç ve yararlı dergiye, bütçesel gerekçelerle *abone olma olanakları bulunmadığını* bildirdi.

Çeşmebaşı, yayın bölümüne gönderdiği **16 Kasım 1959** tarihli ve 730/15 sayılı mektubunda, RIT'nin Kasım 1959/5 sayısının hataen gönderildiğini düşünerek, geri göndermelerinin gerekip gerekmediği konusunda bilgi verilmesini rica etti. Jan Schuil, Çeşmebaşı'ya gönderdiği **3 Aralık 1959** tarihli mektupta, RIT'nin söz konusu sayısının, ILO'nun Türkiye Büyükelçisi'ne ücretsiz olarak sağladığı tüm yayınların bir parçası olduğunu ve kendisine gönderilmesinin sürdürüleceğini bildirdi (RL 66-1-1-1).

Çeşmebaşı, ILO Satış Servisine gönderdiği **4 Ağustos 1960** tarihli ve 655/2 sayılı mektubunda, “*Gestion et Administration des coopératives*” başlıklı ücretsiz sağlanan yayından karşılıksız yada indirimli olarak iki yada üç örnek daha gönderilmesi ricasında bulundu.

Jan Schuil, Bayan Calder'e yönelik “**8.8.60**” tarihli iç yazışma notunda şunları yazdı: “Ücretsiz yada düşük ücretli/indirimli ek kopyalar göndermek zorunda kalmak için bir neden görmüyorum. ILO'nun kendisinin Türkiye'ye doğrudan dağıtımı var. Bu yayın da diğerleri gibi, anlaşmaya varılan sayıda Çalışma Bakanlığı'na, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'na ve Dış İşleri Bakanlığı'na gönderildi. Çalışma Bakanlığı, kendi kullanımı ve ilgili diğer hükümet dairelerine aktarmak için, şu anda üç İngilizce ve üç Fransızca kopya almaktadır. Kooperatif örgütlerinin, ilke olarak ücretsiz kopyalar alma niteliği yoktur. Yakın ve Orta Doğu İşgücü Faaliyet Merkezi kanalıyla ısmarlayabilirler.”

Jan Schuil, Çeşmebaşı'ya gönderdiği **10 Ağustos 1960** tarihli mektubunda, Büyükelçiliğe düzenli olarak sağlanan yayınların tümünün ücretsiz servisi (verilmesi) dışında, *yayınlardan masrafsız olarak ek örnekler gönderilmesine olanak bulunmadığını*, üzüldüğünü bildirdi ve ekledi: “ILO, Türk Hükümetine, yani çeşitli Bakanlıklara (Çalışma, Ekonomi ve Ticaret, Dış İşleri vb. Bakanlıklara) yayınlarından birçok örnek gönderilmesi konusunda düzenlemeler yaptı.” Fatura karşılığında, istenen yayının derhal gönderilebileceğini anımsatan Schuil, indirim için de sayı ve oranları belirtti.

Çeşmebaşı, **11 Ağustos 1960**'ta ILO Yayın Bölümüne gönderdiği mektupta, ek yayınlar gönderilmesi konusunda verilen bilgi için teşekkür etti. Aralarında Ticaret Bakanlığı'nın da bulunduğu çeşitli Bakanlıklara birçok yayın gönderilmekte olması karşısında, bu sorunun yanıtını bulduğunu belirtti.

23 Ocak 1962 tarihli bir iç yazışma notuna göre, Dış İşleri Bakanı'nın mektubuna ve *Alaçam* ile yapılan görüşmeye dayanarak, "resmî talimatlar" da değişiklik yapıldı. *Fahir H. Alaçam*, dokümanların dağıtılmasıyla ilgili çeşitli değişiklikler istedi. Konsey'in gelecek toplantısına *gözlemci* olarak katılma isteğini içeren bir not göndereceğini bildirdi.¹⁰

Çeşmebaşı'nın yerine atandığı anlaşılan yeni Ticaret Müşaviri *Fuat İnal*, ILO Yayın Bölümüne gönderdiği **27 Şubat 1962** tarihli ve 130/532-52 sayılı mektubunda, bu tarihte yaptıkları telefon görüşmesine göndermede bulunarak, Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Bölümüne Ankara'ya *RIT*'den ücretsiz olarak gönderilip gönderilemeyeceğinin, gönderilemeyecekse de abone ücretinin bildirilmesini rica etti (RL 66-1-1-1-).

BM ve ILO nezdindeki Türkiye Daimi Delegasyonu'nun ILO Yayın ve Çeviri Bölümüne gönderdiği **5 Mart 1962** tarihli mektupta, Çalışma Bakanlığı'nın isteği üzerine, *Bulletin officiel*'in bazı ciltlerinin (Index) (II-XLIV) gönderilmesi rica edildi. Dağıtım servisinin bu mektup üzerindeki mührüne göre, istek 7 Mart'ta yerine getirilerek gönderi yapıldı.

Jan Schuil, "Off. Rel." Bölümüne yönelik "**6.3.62**" tarihli bir iç yazışma notunda; "Bern Elçiliğine global servis yapılması uygulamasını sürdürme(nin), tüm yayınları Fransızca olarak alan Daimi Delegasyon'un varlığı yönünden anormal" olduğunu "ve eğer durdurulabilirse minnettar ol(acağı)" belirtti.

Jan Schuil'in **6 Mart 1962** tarihli mektubundan anlaşıldığına göre, *İktisat ve Ticaret Vekâleti, birçok yıldan beri, tüm ILO yayınlarından, Fransızca olarak, Uluslararası Çalışma Dergisi'ni (RIT/ILR) de kapsamak üzere almaktadır*. Dolayısıyla da, eğer Ticaret Vekâleti Konjonktür ve Yayın Bölümü ivedi gereksinmesi için *RIT*'yi almak istiyorsa, bu ek hizmet *abonelik* sıfatıyla (yoluyla) sağlanabilir. Yıllık abonelik ücreti de, 30 İsviçre Frangıdır.

Dr. Fuat İnal, **6 Nisan 1962** tarihli ve 240/537.70 sayılı mektubunda, bugüne değin İktisat ve Ticaret Vekâleti'ne gönderilen *RIT*'nin, bundan böyle "Konjonktür ve Yayın Direktörlüğü, Akay Sokak, Numara 14 Ankara" adresine gönderilmesi konusunda not alınmasını rica etti.¹¹

Uluslararası Çalışma Ofisi ve Birleşmiş Milletler Avrupa Ofisi nezdinde Türkiye Daimi Delegasyonu'ndan, Çalışma Bakanlığı'nın isteği üzerine ILO

¹⁰ BM ve ILO Avrupa Ofisi nezdinde Daimi Delege olan olan *Alaçam*, Türkiye'nin (hükümetin) üyesinin bulunmadığı Yönetim Konseyi'nin 6-9 1962 yılında yaptığı 151, 152 ve 153. oturumlarına, ILO Anayasası'nın madde 26/5 kuralı gereğince, "hükümet gözlemcisi" olarak katıldı (BIT, 1962b: 10 ve 110; 1962c: 9 ve 104; 1962d: 10 ve 154).

¹¹ Arşiv dosyasında başka bir mektup olmadığından, bu mektuba yanıt verilip verilmediğini, yazışmanın nasıl sonuçlandığını saptayamadım.

Baskı ve Çeviri Şubesi Şefine bir mektup gönderildi. **19 Kasım 1963** tarihli ve 731 sayılı mektupta, mektuba ekli listede belirtilen *Série législative*'lerin, repertuar'ların ve bunlara ilişkin içindekiler listesinin (dizinin) Bakanlık Kitaplığı'nda bulunan sayılarını tamamlamak ve dört örnek olarak ciltletmek amacıyla gönderilmesi rica edildi.

Şube Şefi *Robert Gavin*, adını belirtmediği BM Avrupa Ofisi Sosyal İşler Türkiye Daimi Delegesi'ne yanıt olarak hazırladığı RL 66-1-2 sayılı ve **18 Aralık 1963** tarihli mektubunda, *Série législative*'lerin istenen 1920-1941 yıllarına ilişkin fasiküllerinin tükendiğini belirtti. 1942-1957 yıllarına ilişkin fasiküllerin gönderilmesi içinse hazırlanması konusunda talimat verdiğini, ancak Daimi Delegeliğe mi yoksa doğrudan Bakanlığa mı gönderileceği konusuna açıklık kazandırılması ricasında bulundu.

ILO Arşiv dosyasında görebildiğim bu konudaki yazışmalardan anlaşıldığına göre, *Série législative*'in gönderileceği adres sorusuna yaklaşık birbuçuk yıl sonra yanıt verildi! Ne var ki yanıtın, adres bildirilmediği için olsa gerek, gönderinin gerçekleşmediği anlaşılıyor! Çünkü Daimi Delege Alaçam, ILO Resmî İlişkiler Şubesi Şefine gönderdiği **15 Şubat 1965** tarihli ve 93 sayılı mektubunda, Şefin 18 Aralık 1963 tarihli ve RL 66-1-2 sayılı mektubuna göndermede bulunarak ve ayrıca kendisinin de 19 Kasım 1963 tarihli ve 731 sayılı mektubunu anımsatarak, *Série législative*'in 1942-1957 yıllarını kapsayan fasiküllerinin Çalışma Bakanlığı'na gönderilip gönderilmediğini sordu ve gönderildiyse de tarihinin bildirilmesini rica etti.¹²

Cenevre Türkiye Daimi Delegasyonu'nda Yardımcı Daimi Temsilci *Nüzhet Kandemir*, Genel Direktör David Morse'a gönderdiği **6 Şubat 1970** tarihli ve 30.03/157 sayılı mektupta, UÇK'nin kabul ettiği *yenî sözleşme ve tavsiyelerin İngilizcesinin* gönderilmesini rica etti (ILO-AR, RL 66-1-4).

Yine Nüzhet Kandemir imzasıyla David Morse'a gönderilen **1 Aralık 1970** tarihli ve 30.006/1856 sayılı mektupta, "Ankara'daki yetkili makamların" ILO'nun bazı yayınlarından sağlanmasını istediği belirtildi (RL 66-1-4). Bu yayınlar; geçmişte birçok kez istenmiş olan *Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası ile Yönetim Konseyi Yönetmeliği*'dir.

Cenevre Daimi Delegasyonu'nda görevli *Reşat Arım*'ın ILO Genel Direktörü F. Blanchard'a gönderdiği **4 Ağustos 1975** tarihli mektupta; Genel Direktör'ün ILO dokümanlarının dağıtımını ile ilgili **6 Haziran 1975** tarihli mektubuna göndermede bulunarak, şu bilgiyi aktardı: *Dış İşleri Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal İşler Genel Müdürlüğü, bu dokümanların yetkili*

¹² Bu konuyla ilgili başka bir yazışmaya rastlamadığımdan, nasıl sonuçlandığını belirtmiyorum.

makamlara dağıtımından sorumludur. Dolayısıyla, doğrudan Uluslararası Çalışma Örgütü Konferans ve toplantılarına ilişkin olanlar dışında, Türk makamlarına gönderilen tüm ILO dokümanlarının “Dış İşleri Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal İşler Genel Müdürlüğü, Sosyal İşler Dairesi (ESSD) Ankara-Turkey” adresine gönderilmiş olduğunu belirtti. Konferans ve toplantılara ilişkin tüm dokümanların doğrudan Daimi Misyonu gönderilmesinin çalışmalarını kolaylaştıracağını da ekledi.

Bir ILO görevlisi aracılığıyla yayın isteminde bulunmanın bir başka örneği, Çalışma Bakanlığı Müsteşarı’dır. Ne var ki bu istek olumlu karşılanmadı. ILO Genel Direktörü adına İlişkiler ve Toplantılar Dairesi Şefi, Çalışma Bakanlığı Müsteşarı *Çetin Ziyılan*’a gönderdiği **25 Kasım 1975** tarihli mektupta (RL 66-1-2); Ziyılan’ın Ankara’da görüştüğü ILO İş Hukuku ve İlişkileri Şubesi’nden *Suzuki* aracılığıyla ilettiği anlaşılan yayın isteğine, gerekçelerini açıklayarak ve üzüntüsünü belirterek olumsuz yanıt verdi:

“ILO yayınlarının baskı ve dağıtım giderlerinin çok yüksek olması nedeniyle, ***ILO, yakınlarda ücretsiz gönderilen örneklerin sayısına sınırlama getirmek zorunda kaldı.*** Bu yayınlar, ***Dış İşleri Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal İşler Genel Müdürlüğü, Sosyal İşler Dairesi’ne gönderilmektedir.*** Bu Daire, bu amaçla, hükümetin koordinasyon ajansı olarak belirlendi.

Ayrıca, bildiğiniz gibi, Çalışma Bakanlığı da, ekli listede görüldüğü üzere, bir dizi ILO yayın ve belgesi almaktadır. Size, Çalışma Bakanlığı’na düzenli olarak gönderilen yayın ve dokümanlar arasında sizi özellikle ilgilendirenlerin kopyasını almak için ayarlama/düzenleme yapmanızı öneririm.”

Çalışma Bakanlığı’na gönderilen ILO yayınlarının kod, başlık ve herbirinden gönderilen örnek sayısının belirtildiği listede, toplam 24 yayın bulunmaktadır. Gönderilen örnek sayıları, 2 ile 10 arasında değişmektedir.

Belirteyim ki bu istek, yukarıdaki mektup öncesinde, *Suzuki*’nin iç yazışma notu ile *Payro*’nun **14 Temmuz 1975** tarihli “memo”sunda söz konusu oldu. Yayınlar biriminden *Ivan M.C.S. Elsmark*’ın Resmî İlişkiler Bölümü için yazdığı **28 Ekim 1975** tarihli iç yazışma notunda; Çalışma Bakanlığı’nın, Bakanlığa gönderilen belgeler listesinde belirtilen dil ve sayılarda ILO yayınlarını aldığı konusunda Müsteşar *Ziyılan*’a bilgi verilebileceği, listenin kendisine gönderilebileceği ve ilgi duyduğu belgelerin (yayınların) kopyalarından aldığından emin olması için Bakanlığın uygun düzenlemeler yapmasının önerilebileceği belirtildi. Sonuç olarak da, gerek Yönetim Konseyi Maliye Komitesi’nin tavsiyeleri, gerek Genel Direktör’ün yayınlar konusunda tasarruf yapılmasına

ilişkin çağrısı ve gerekse Bay McDonalds'ın 6 Haziran 1975 tarihli mektubu ışığında, **Çalışma Bakanlığı'na daha önce gönderilmiş kopyalardan sonra, daha fazla sayıda ücretsiz kopya gönderilmesinin zor olacağı belirtildi.** Ayrıca, istenmesi durumunda ek kopyaların % 50 indirimli olarak gönderilebileceği de bildirildi.

Cenevre Daimi Misyonu'nda Daimi Temsilci *Ercüment Yavuzalp*'in ILO Genel Direktörü Francis Blanchard'a gönderdiği **18 Kasım 1976** tarihli ve 30.020-3456 sayılı mektupta, 6 Ekim 1976 tarihli mektubuna göndermede bulunarak, adres sayılarındaki (*Türkiye'ye ücretsiz gönderilen ILO yayınlarının sayısındaki*) **indirimi gösteren listeyi** iletti. Bunlar dışında kalan ücretsiz yayınları eskiden olduğu gibi almak istediklerini bildirdi.

“Ücretsiz ILO Yayınları Türkiye İleti Listesinin Gözden Geçirilmesi” başlıklı listeden anlaşıldığına göre, Çalışma Bakanlığı için, her yayından İngilizce ve Fransızca yerine, yalnızca İngilizce kopya gönderilmesi önerildi. Dış İşleri Dış İktisadi Münasebetler Komitesi Daimi Sekreterliği listeden çıkarıldı. **Uluslararası Ekonomik ve Sosyal İşler Genel Müdürlüğü, Sosyal İşler Dairesi için de, 5 yayının Fransızca ve 1 yayının İngilizce kopyalarının gönderilmesinin kesilebileceği** belirtildi.

Yayın istekleri konusunda bu başlıkta değineceğim son örnek, Çalışma Bakanı *Turhan Esener*'in ILO'ya (ILO Yayınları Satış Servisi Şefi I. Elsmark'a) gönderdiği **30 Temmuz 1981** tarihli telgrafıdır (RL 66-1-2). Esener'in, 1981 öncesinde hiçbir sayısının gönderilmediği izlenimi uyandıran Uluslararası Çalışma Dergisi'nin iki dildeki “tüm sayılarının” iletilmesi isteğinde bulunduğu telgraf şöyledir:

“Çalışma Bakanı Turhan Esener ILR'nin tüm sayılarının İngilizce ve Fransızca olarak Çalışma Bakanlığı'na gönderilmesini istiyor.

Aynı zamanda, 1978'den beri yalnızca İngilizce versiyonları alınan 1978 öncesindeki sayıların ILO'nun Ankara Ofisi kanalıyla Bakanlığa gönderilmesi.”

V. GENEL DEĞERLENDİRME

Önce, iki noktada açıklama yapmak gerekiyor.

Yöntemle ilgili olan ilki şudur: Çok ve değişik kaynaklı yazışmalara konu olan yayın isteklerinin 1920'li yıllardaki –ilk bölümde değindiğim– başlangıç aşamasını izleyen yarım yüzyıllık dönemini, bir bütün olarak inceleyip değerlendirmeyi yeğledim.

İkinci nokta ise, tarihsel olarak Türkiye-ILO ilişkilerinin ilk adımını oluşturan, kısaca “yayın istekleri” olarak tanımladığım ilişkiler, tek yönlü değildir. Aynı yoğunlukta olmasa ve çok düzenli işlediğini söyleme olanağı bulunmasa da, “yayın değişimleri”ni de kapsar.

1930’lu yılların ilk yarısından 1980’li yılların başlarına değin uzanan bu zaman kesitinde değişik ve farklı konulara ilişkin ILO Arşiv dosyalarından seçerek ve ayıklayarak tek başlıkta incelediğim belge ve yayın değişimiyle ilgili mektuplar, kuşkusuz eksiksiz değildir. Başka deyişle, tüketici nitelik taşımaz; yalnızca erişemediklerimi değil, eriştiğim konuyla ilgili tüm yazışmaları da kapsamaz.

Kapsamaz ama, ILO-Türkiye ilişkilerinin ayrılmaz bir parçası olarak yayın ve belge istek ve değişimiyle ilgili önemli bir başlığının genel bir görünümünü vermekle kalmadığı gibi, Türkiye Profili’nin bu yönüyle ilgili kimi saptamalarda bulunma olanağı da sağlar.

Gerek ulusal ve gerek uluslararası düzeylerde bilgi, belge ve yayınlara gereksinme duyulması, yalnızca olağan değil zorunludur da. Bilgi, belge ve yayın istenmesi, Kurtuluş ve Kuruluş’u izleyen yıllarda ilk düzenlemeleri yapma girişimlerimin sürdüğü aşamalarla sınırlı değildir. Aslında, Türkiye’nin kurum, kural ve insan olarak en elemanter kaynaklardan, en temel bilgi ve deneyimden yoksun olduğu bir aşamada, yayın istekleri bilimsel ve teknik destek arayışının adıdır. Birçok yönden, taşıdığı önem ve duyulan sürekli gereksinme, tartışmasızdır. Örneğin, hiçbir ekonomik, sosyal ve hukuksal bilgi, deneyim ve birikimin bulunmadığı alanlarda ilk kez yapılacak yasal düzenlemeler, yeni ve çoğu zaman ilk kez oluşturulacak kuruluşlar, uygulamada alınacak önlemler ve uygulamaya koymada başvurulacak yöntem ve teknikler, kullanılacak araçlar, görev ve sorumlulukları üstlenip yerine getirecek kişiler vb. yönlerden, bilgi, belge ve yayın istekleri hem olağan, hem de kaçınılmazdır. Bilgi, belge ve yayın isteklerinin temelinde; sanayi devrimini gerçekleştirerek yasal düzenleme ve uygulama boyutlarıyla önemli birikim ve deneyimler edinen ülkelerden, kısacası hem oluşmuş ulusal ve hem de oluşmakta olan uluslararası deneyimlerden yararlanmanın, uygulamada karşılaşılması olası güçlük ve sorunlar ile çözüm yollarını önceden öğrenme ve bilmenin zorunlu olması gerçeği vardır.

Bunun ülkemizden somut örneğine, iş kazaları sigortasını uygulamaya koyma hazırlıkları dolayısıyla değinmişim.

Kısacası, bilgi, belge ve yayın istekleri, evrimin yalnızca başlangıç ve hazırlık aşamalarıyla sınırlı değildir. Sorunların nicel olarak arttığı ve nitel olarak değişip çeşitlendiği her aşamasında, başlangıçta olduğu kadar gereklidir. 1920’lerden 1980’lere değin, önemli bir bölümüne değindiğim yayın konulu

yazışmalara, Türkiye-ILO İlişkilerinin tüm dönemlerinde başvurulmuş olmasının ortaya koyduğu gerçek budur.

Kuşkusuz bu gerekliliğin “ulusal”ı aşırp “uluslararası” nitelik taşıyan bir başka boyutu da, uluslararası çalışma mevzuatının, Uluslararası Çalışma Örgütü’ne hem “üye devlet” ve hem de sözleşmelerine “taraf devlet” olarak Türkiye’yi bağlamasıdır. Gerek Örgüt gerekse Türkiye, ilk ve genel yasal düzenlemenin yapılması öncesinde, bunun farkındaydı.

Yayın, belge ve bilgi istek ve değişimiyle ilgili yazışmalardan çıkarabildiğim saptamalara gelince; sıralayabileceğim başlıcaları şunlardır:

Bilgi, belge ve yayın istekleri; doğal olarak, dar anlamda çalışma/emek sorunları ve aynı zamanda yasal düzenleme ve uygulama boyutlarını içermek üzere işçi-işveren ilişkileri ile sınırlı olmaksızın, geniş anlamda sosyal politikanın yakından ilgili olduğu ekonomik, sosyal, demografik vb. verilere ilişkin kaynakları da kapsamaktadır. Kuşkusuz, yazışmaların en yoğun olduğu ve ağırlıklı biçimde odaklandığı yıllar, 1920’lerde olduğu gibi, ilk İş Kanunu’na yönelik tasarıların hazırlık sürecinin başladığı, sürdüğü ve sonlandığı, ardından işçi sigortaları alanında ilk düzenlemeleri yapma ve uygulamaya koyma çaba ve arayışlarına girişildiği zaman kesitleri oldu. Gerek Hariciye Vekâleti ve/yada Bern ve Cenevre’deki diplomatik temsilciler aracılığıyla, gerekse doğrudan, yapılması tasarlanan yeni yasal düzenlemelerin hazırlanmasında ILO’nun yararlı olabileceği düşünülen çeşitli kaynakları (incelemeler, kabul edilen sözleşme ve tavsiye metinleri, ilişkin oldukları hazırlık raporları, örnek alınabilecek ülkelerde yürürlükte olan mevzuat, uygulanan önlem ve/yada yöntemlere ilişkin bilgi ve belgeler, vb.) istendi.

Belirttiğim gibi, “bilgi, belge ve yayın” istemleri tek yanlı değildir; başlangıçtan beri de tek yanlı olmadı. Başlatan, kimi zaman Türkiye, kimi zamansa ILO oldu. 1926’da Ankara’da gerçekleştirilen ilk misyonda bilgi, belge ve deneyim eksikliğini gören ve bu saptamayı, 1930’lu yılların ortalarındaki misyonları aracılığıyla üst düzeydeki kişilere yönelik olarak yineleyen ILO, genellikle, hiçbir duraksama göstermeksizin tüm istekleri karşıladı.

ILO’nun istemleri, belirttiğim gibi, salt varlığı öğrenilen/bilinen tasarı metinlerinin elde edilmesi ve Fransızca çevirilerinin istenmesi ile sınırlı kalmadı. ILO, üye devletlere ilişkin ulusal mevzuat koleksiyonunu oluşturmak ve tamamlamak için, örneğin Resmî Gazete ve Düstur gibi Türkçe temel mevzuat kaynaklarını bile düzenli olarak edinmek, kimi zaman süreli yayınlar arasında değişimde bulunmak için de çaba gösterdi. Değişim önerisi, zaman zaman Türkiye’den de geldi. Hiç kuşkusuz ILO’nun temel kaygısı, genel yasal düzenleme hazırlıklarının sürdüğü yıllarda kaleme alınan kimi mektuplarda açıkça

belirtildiği gibi, yapılan düzenlemelerin sözleşme ve tavsiyelere uygun olmasını sağlamak, böylece de kabul edilen ve edilecek sözleşmeleri onaylayabilecek durumda olmasına katkıda bulunmaktı. ILO bu kaygısını, hatta isteğini henüz İş Kanunu kabul edilmeden de, tasarılarla ilişkin yazışmalar sırasında dile getirmeye başladı.

ILO'nun, özellikle, Çalışma Bakanlığı'nın kurulmasıyla birlikte çıkarmaya başladığı Çalışma Dergisi'ni edinmek, eksik sayılarını tamamlamak için gösterdiği çaba ve özen, ayrıca vurguyu hak ediyor. Bu bağlamda, İktisat Vekâleti'nin, gerek İş ve İşçiler Bürosu gerekse İş Dairesi dönemlerinde, Büro ve Daire Reisi Koryürek'in yanı sıra bazı üst düzey yöneticiler de, doğrudan ama çoğu kez Türkiye'deki gelişmeleri yakından izleyerek bilgi ve belge edinme çabası gösterip, kişisel olarak tanıdıkları / tanıştıkları anlaşılın Mukdim Osmay'dan belge ve yayın isteklerinde bulundular. Ofis'in ve Konferans'ın resmî yayınlarının (rapor ve tutanakların) yanı sıra, süreli yayınlar arasında da değişim yapılmasını önerdiler. Ofis içinden bir "ulusal muhabir" olarak Türkiye'deki gelişmeleri yakından izlemeye özen gösteren ve Ankara'dan kendisinin gelişmeler konusunda bilgilendirilmesini rica eden Osmay da, bu istekleri karşılama çabası içinde oldu.

Yayın ve belgelerle ilgili yazışmalar, aynı kaynaklar için yeniden ve yinelenen isteklerde bulunulduğunu da ortaya koyuyor. Çarpıcı örneklerinden biri, ILO uzmanlarının Türkiye'de gerçekleştirdiği teknik yardım misyonları sonunda hazırladığı raporlardır. Misyon raporları, misyon sonrasında, çok geçmeden hazırlanır ve hükümete (Daire'ye, Bakanlığa) gönderilir. Bu raporların, 1964 yılında, listesi verilerek tümünün istenmiş olması, saklanmasına özen gösterilmediğini, en azından eksik olduğunu göstermektedir.

Yazışmalarda çok sayıda örneği bulunan yayın istekleriyle ilgili bir önemli saptamam da şudur: Üst düzey yöneticiler (Bakan, Müsteşar, Daire Reisi, Genel Müdür vb.); ILO yayınlarının, özellikle *Uluslararası Çalışma Dergisi*'nin (ILC/RIT) kendi adlarına gönderilmesi, adlarının abone listesine alınması ricasında bulundular. Bu yaklaşım ise, ILO'nun düzenli olarak gönderdiği sözleşme ve tavsiye metinleri, bunlara ilişkin raporlar, Konferans tutanakları, ILO'nun yaptığı incelemeler vb. yayınların ilgili birimler arasında rasyonel dağıtım sorununu gündeme getirdi. Türkiye'ye gönderilen yayınlar listesinin yeniden incelenmesine, Örgüt'ün merkezi dağıtım ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmesine yol açtı.

Sonuç olarak diyeceğim ki:

Tümünü okuma sabrı gösterildiğinde, sanıyorum edinilebilecek ilk izlenim, "ne de çok yayın ve belge istenmiş" olduğudur!

Kendi adıma, bitmez tükenmez, yeniden ve yeniden, kimi zaman gerek Türkiye’de ve gerekse Büyükelçilik ve/yada Daimi Delelikte görevli kişilerin (yönetici ve diplomatik temsilcilerin) kısa sayılabilecek süreler içinde değiştirilmesinin ardından yapılan, ILO’nun zaman zaman ilkelerini anımsatarak karşılıksız bırakmadığı belge ve yayın isteklerini okudukça, ister istemez düşündüm ki, ILO’nun gönderdiği süreli ve süresiz yayınlar, mevzuat dizisi koleksiyonu, teknik yardım misyonları çerçevesinde hazırlanan raporlar, Genel Konferans ile Konferans Komisyonu ve Uzmanlar Komisyonu raporları, toplantı ve oturum tutanakları, vb. kaynaklar özenle biriktirilmiş ve titizlikle korunmuş olsaydı, Bakanlıkta bir değil beş Kitaplık oluşturulabilirdi!

Ne yazık ki, yayın ve belgeler edinme çabası gösteren yönetsel ve siyasal yöneticiler ve yönetenler, toplumun sosyal belleğinin bir parçası olan bu kaynakları gözü gibi koruyarak, kendilerinden sonra aynı görevi üstlenecek kuruluşlara ve kişilere aktarma, araştırmacıların yararlanmasına sunma bilinç ve sorumluluğu gösterebilmiş değildir.

Belgeleri edinmek için harcanan haklı çaba, saklanması ve bir Kitaplık, Belgelik oluşturulması için esirgenmiştir!

Kuruluşların en izbe köşelerinde yazgılarına terkedilen, araştırmacılara yasaklanan belgelerden kurtulmak için çaba gösterilmiştir!

Ama ne mutlu ki, Türkiye-ILO İlişkilerinin Yüzyılı geride kaldığı bir aşamada, hâlâ araştırmacılara açık olmasa da, arada istisnalar bulunduğu inaniyorum, inanmak istiyorum!

DOKUZUNCU BÖLÜM

1961 Anayasası'ndan Günümüze Onay Politikası (1961-2015)

Türkiye, uluslararası sözleşmelerin onaylanması konusunda 1924 Anayasası'na oranla görece daha ayrıntılı ve özellikle yasama ve yürütme organlarına yer veren iki aşamalı yeni bir düzenlemenin yapıldığı 1961 Anayasası'yla başlayan döneme, yalnızca 16 sözleşme onaylayarak girdi. Bu sözleşmelerden biri (34), gözden geçirilen yenisinin (96) 1951'de onaylanması nedeniyle feshedilmiş sayıldığından, bu sayı gerçekte 15 idi.

Oysa 9 Temmuz 1961'de halk oylamasında kabul edilen ve 20 Temmuz 1961'de Resmî Gazete'de yayınlanan Anayasa öncesinde, Konferans'ın 1919-1961 arasında gerçekleştirdiği 45 toplantıda kabul ettiği toplam sözleşme sayısı 116 (ve tavsiye sayısı da 115) idi. Böylece, Örgüt üyeliğinin 28. yılında, onaylanan sözleşme oranı, feshedilmiş sayılan 34 sayılı sözleşmeyi de kapsamak üzere, yalnızca % 13,8 idi!

Bu sonucu, gecikmeden gelenekselleşen onay politikasına temel olan yaklaşım diliyle yorumlayıp bir erken saptama yapayım: Demek ki, yürürlükte olan millî mevzuatımızın % 86,2'si sözleşmelerle "ahenkter" değıldir!

Kuşkusuz, bu oran büyük ölçüde gerçeğı yansıtır. Yine de, denetim organlarının kararlarını da göz önüne alarak titiz ve ayrıntılı bir hukuksal uygunluk araştırma ve karşılaştırması yapılmaksızın, bu tablodan genel ve kestirme bir sonuç çıkarılması doğru ve bilimsel olmaz. Çünkü, bir yandan millî mevzuatımızın *onaylanmayan* sözleşmelerle uyumlu kuralları bulunabileceğı gibi, öte yandan millî mevzuatımızın *onaylanan* sözleşmelerin tüm kurallarıyla tam bir uyum içinde olduğı da söylenemez. Çünkü yasal düzenlemeleri ve uygulamada alınan önlemleri inceleyerek hukuksal uygunluk denetimi yapmakla görevli organın, yani Uzmanlar Komisyonu'nun temelde hükümet raporlarında yapılan açıklama ve sunulan bilgilere dayanan gözlemleri (yorumları), yürürlükteki sözleşmelerle uyumlu olduğı düşünölen yasalarda çok sayıda aykırı kural bulunduğunu ortaya koymuştur. En çarpıcı örneğı ise, henüz Uzmanlar Komisyonu'nun gözlemlerinin oluşmadığı dönemde onaylanan 98 sayılı sözleşmedir...

1961-1982 arasında onaylanan sözleşmeler için özellikle onay politikasında benimsenen yaklaşım yönünden göz ardı edilmemesi gereken noktalardan biri, parlamentonun çift kanatlı olması nedeniyle uygun bulma kanun tasarılarının Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nda ardı sıra görüşülerek kabul edilmesidir. Dolayısıyla, onay işleminin ilk aşamasıyla ilgili belgeler (özellikle hükümet gerekçesi, komisyon raporları, tümü ve maddeleri üzerindeki görüşmeler) konusunda her ikisine ilişkin tutanakları göz ardı etmemek gerekir.

Bir başka önemli nokta da şudur: 1961 Anayasası'ndan başka, 31 Mayıs 1963 tarihli ve 244 sayılı yasayla da (RG, 11.06.1963), onay işlemlerinin ikinci aşaması konusunda daha ayrıntılı bir düzenleme yapıldı. Özellikle, 1961 Anayasası'nın Cumhurbaşkanı'nın "görev ve yetkileri"nden biri olarak tanıdığı "milletlerarası andlaşmaları onaylama ve yayımlama" görev ve yetkisini, Bakanlar Kurulu ile birlikte kullanması öngörüldü (m. 97/2). Sözleşmelerin onaylanmasının ikinci aşamasıyla ilgili bu anayasal düzenleme, 1961'den beri süregelmektedir. 1982 Anayasası, bu yetkiyi "yürütme alanına ilişkin" olanlar arasında sayıp aynen yineledi (m. 104).

1961 Anayasası'nın onay rejimi konusunda yaptığı düzenlemeye gelince; 1924 Anayasası'nda olduğu gibi TBMM'nin sözleşmeleri "kanunla tasdik" yetkisi bulunduğunu öngörmekle yetinmeyip, onay konusunda yasama ve yürütme organlarının yetkili olduğunu belirtti. "Milletlerarası antlaşmaları uygun bulma" konusunda yaptığı yeni düzenlemede, onaylama işleminin ilk zorunlu aşaması olarak, TBMM'nin "onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlı" tuttu (m. 65/1). Ne var ki bu işlem, onayın önkoşuludur ama, Anayasa anlamında tamamlanmış, yani uluslararası antlaşmanın "*usulüne göre yürürlüğe konulmuş*" sayılması için yeterli değildir. Anayasa aynı zamanda, bu yeni kavramı kullandığı son fıkrasında, "onayın iç hukuk üzerindeki etkisi ve değeri" sorunuyla ilgili olduğu düşünülebilen, bu bağlamda tartışmalara ve öğretilere farklı görüşler ileri sürülmesine yol açan bir düzenleme de yaptı.¹

1982 Anayasası'nın 90. maddesinin son fıkrasında da yinelenen bu kural, aynen yürürlükte kaldı. Mayıs 2004'te ise, onay rejimi, yani onaylanan sözleşmelerin iç hukukla bütünleşmesi konusunda 1961 Anayasası'ndan beri uygulanan bu kurallara, ulusal ve uluslararası hukuk alanlarında yürürlüğe giren sözleşmelerin iç hukuk düzenlemeleri üzerindeki etkisi ve değeri sorunuyla

¹ Son fıkradaki düzenleme şöyledir:

"Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar *kanun hükmindedir*. Bunlar hakkında ... Anayasa Mahkemesine başvurulamaz."

ilgili olan ve söz ettiğim tartışmaları büyük ölçüde sonlandıran üçüncü cümle eklendi.²

Bu üç cümlenin anlamı konusundaki görüşlerim, özetle şöyledir: İlk cümlede geçen “kanun hükmünde”, “kanun seviyesinde” anlamı taşımaz. Temelde, onaylanan sözleşmenin iç hukukun ayrılmaz parçasına dönüştüğünü anlatır. Anayasa Mahkemesi’ne başvurma olanağı ise, aslında onaylanmış sözleşmeler için söz konusu bile olamaz. Bu kural, olsa olsa uygun bulma yasası için geçerlidir. Ama, onaylanan sözleşmelerin yasalara üstün olduğu yolunda savunulacak görüşler için dayanak olarak da gösterilebilir.

2004’te eklenen üçüncü cümleye, yani sözleşme-yasa çatışmasında ne yapılması gerektiğini gösteren düzenlemeye gelince; görüşümü, başlıklar olarak sıralamakla yetineceğim.

Bu düzenleme:

- Onayladığımız tüm insan hakları sözleşmelerini (kuşkusuz, uluslararası çalışma sözleşmelerini de) kapsar;
- Yasalarla sınırlı olmayıp, yasa altı metinleri de kapsar;
- Onaylanan sözleşmeleri ulusal hukuka üstün tutar;
- Yalnızca yargıyı değil, yasama ve yürütmeyi de bağlar;
- Sözleşme metinlerinin yanı sıra, denetim organları kararlarının da göz önüne alınmasını gerektirir (Gülmez, 2004: 147-161; 2005: 81-107; 2015: 165-217).

Tümünün özü ve özeti ise şudur: Onaylanan insan hakları sözleşmeleri ve kuşkusuz, sosyal insan haklarından olan ILO sözleşmeleri, aykırı kurallar içeren tüm yasalara ve diğer iç hukuk düzenlemelerine üstündür. Öncelikle ve doğrudan uygulanmak zorundadır, yargı organları önünde ileri sürülebilir. Anayasa Mahkemesi de, bu yaklaşımın benimsendiği çok sayıda karar vermiştir (Gülmez, 2015: 210-217).

1961 Anayasası’yla başlayan bu dönemin yirmi yıla yakın ilk kesitini, siyasal gelişmeleri ve hükümetlerin tek partiye yada birden çok partiye dayanıp dayanmamasını göz önüne alarak kronolojik yöntemle incelemek, geleneksel onay politikasında yaklaşım ve söylem değişiklikleri olup olmadığını izleyebilmek açısından yararlı olacaktır.

² Bu cümle aynen şöyledir:

“Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.”

I. 1961 ANAYASASI DÖNEMİ (1961-1980)

45 sayılı sözleşmenin onaylanmasında benimsenen onay politikası, 1940'lı ve 1950'li yıllardaki CHP ve DP hükümetleri ile 27 Mayıs 1960'ı ve 12 Mart 1971'i izleyen yıllardaki askeri hükümet ve ara rejim dönemlerinde özü değişmeksizin sür(dürül)dü. Gerekçelerde, 1924 Anayasası'nın yürürlükte olduğu ilk onaylarda benimsenen yaklaşımı anlatan sözcüklere yenileri eklendi ama, onay politikasındaki gelenekselleşme pekişti.

Uluslararası sözleşmelerin onaylanması konusunda yeni ancak onay politikasını etkilemeyen bir düzenleme yapan 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesini izleyen çift meclisli parlamenter dönemde de yaklaşımda köklü bir değişiklik olmadı.

1. Onaysız İnönü Koalisyon Hükümetleri Dönemi (1961-1965)

1961'de topluca gerçekleştirilen 4 onaydan sonraki ilk onay tarihi, 1967'dir.

Dolayısıyla, 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden sonra, 15 Ekim 1961 seçimlerini izleyen dört yıllık dönemde (1961-1965), uluslararası çalışma sözleşmelerinin onaylanması konusunda hiçbir girişimde bulunulmadı. Oysa çok partili dönem öncesinde ve sonrasında, 3'ü ilk Yönetim Konseyi üyeliğinden önce ve 3'ü de sonra olmak üzere, İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde 6 sözleşme onaylanmıştı.

İsmet İnönü'nün Başbakanı olduğu üç koalisyon hükümeti ile *Suat Hayri Ürgüplü*'nün kurduğu sekiz ay süren koalisyon hükümeti dönemlerinin “onaysız” geçmiş olması, ister istemez, İsmet Paşa'nın Cumhuriyet'in kurulmasını izleyen yıllarda kurduğu hükümetlerin programlarını çağırıyor... Çalışma Bakanı'nın *Bülent Ecevit* olduğu İnönü Hükümetlerinin Meclis'e sunduğu programların hiçbirinde, işçi haklarından söz edilmiş değildir ve üstelik, 1963 sendikal yasaları çıkarılmış olmakla birlikte, dolaylı biçimde de olsa Uluslararası Çalışma Örgütü'ne ve sözleşmelerine herhangi bir gönderme yoktur (T. C. Başbakanlık, 1978b: 13-76).

2. Demirel Hükümetleri Dönemi (1965-1971)

10 Ekim 1965'te yapılan seçimlerde tek başına hükümet kuran Adalet Partisi'nin 12 Mart 1971'e değin süren 6 yıllık iktidarı (üç Demirel Hükümeti) döneminde 6 sözleşme onaylandı (Çizelge 8). Bunlardan 100 ve 111 sayılı olanların, 98 ve 105 sayılı sözleşmeler gibi, 1998 yılında “temel insan hakları sözleşmeleri” olarak tanımlanan 8 sözleşmenin ikisini oluşturduğunun altını çizmek isterim.

1965 seçimleri sonrası parlamentonun 12 Mart 1971 öncesi kesitinin önemli bir özelliği, muhalefet partisi olarak CHP'nin yanı sıra Türkiye İşçi Partisi'nin

de (TİP) 15 milletvekili ile temsil edilmesidir. İkinci özelliği de, belirttiğim gibi, sözleşmelerin onaylanmasına ilişkin yasa tasarılarının, çift meclisli parlamentolarda görüşülerek kabul edilmiş olmasıdır.

Çizelge 8 Adalet Partisi Döneminde Onaylanan Sözleşmeler (1965-1971)

SS	SB	SK	SY-UH	OUBK _n	OUBK _n - RG	BKOK	BKOK- RG	SY-TC- UH	KOYF	TO
99	As. Üc. Sap.	1951	23.08.1953	30.04.1969	09.05.1969	16.01.1970	26.03.1970	23.06.1970	19	54
100	Ücret Eşitliği	1951	23.05.1953	13.12.1966	22.12.1966	14.04.1967	13.06.1967	19.07.1967	17	173
111	Ayrımcılık	1958	15.06.1960	13.12.1966	22.12.1966	02.09.1967	21.09.1967	19.07.1967	9	175
119	Makine. Kor.	1963	03.11.1967	23.05.1967	02.06.1967	19.06.1967	22.08.1967	13.11.1967	4	52
115	Radyasyon Kor.	1960	17.06.1962	07.03.1968	23.03.1968	02.07.1968	25.07.1968	15.11.1968	8	50
116	Son Maddeler	1961	05.02.1962	04.05.1967	13.05.1967	28.06.1968	28.08.1968	02.09.1968	7	77

Kısaltmalar: bkz. Çizelge 4 (Altıncı Bölüm)

Açıklamalar:

- 1) KOYF, aylar göz önüne alınmaksızın, yıl olarak verildi.
- 2) 100 sayılı sözleşmenin iç hukuktaki yürürlük tarihi, Çizelgede göstermeyi gerekli bulmadığım 2 Eylül 1967 tarihli ve 6-8729 sayılı ek kararnameyle (RG, 22.09.1967) 19 Temmuz 1968 tarihine ertelendi. Bu nedenle, KOYF'yi 16 yerine 17 olarak verdim.

a. Ücret Eşitliği Sözleşmesi'nin Onaylanması

1967 yılında onay işlemleri tamamlanan eşit değerde iş için erkek ve kadın işçiler arasında ücret eşitliği sorununu düzenleyen 100 sayılı sözleşme, 29 Haziran 1951'de kabul edildi ve 23 Mayıs 1953'te yürürlüğe girdi.

100 sayılı sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğuna ilişkin kanun tasarısı, önce Başbakan Suad Hayri Ürgüplü'nün 21.7.1965 tarihli ve 71-111/3383 sayılı yazısıyla Millet Meclisi Başkanlığı'na sunulmuştu. Ne var ki, seçim döneminin sona ermesi nedeniyle sonuçlandırılmadı ve "hükümsüz" kaldı. Başbakan *Süleyman Demirel*'in 15 Aralık 1965 tarihli ve 71-111/6248 sayılı yazısıyla "tekrar görüşülmesi" rica edilerek Millet Meclisi Başkanlığı'na gönderildi (TBMM-AR).

Tasarı", 13 Aralık 1966 tarihli ve 810 sayılı uygun bulma kanunu olarak kabul edilip yayınlandı (RG, 22.12.1966). İç hukukta "kanun hükmünde" değer kazanması ise, önce 14 Nisan 1967 tarihli ve 6-8036 sayılı onay kararnamesinin yayınlanmasıyla gerçekleşti (RG, 13.06. 1967).

Tasarının Millet Meclisi'ne gönderildiği tarihte 46 devletin onayladığı belirtilen bu sözleşmenin hükümet gerekçesi, önceki yaklaşım ve anlatımlardan farklı değildi. Yalnızca yürürlükte olan düzenlemelerin değil uygulamanın da “tam mutabakat” içinde olduğuna vurgu yapılarak denildi ki:

“... üyesi bulunduğumuz Milletlerarası Çalışma Teşkilatı ve Avrupa Konseyi, Sözleşmeyi henüz onaylamamış olan üye memleketlere, onu en yakın bir zamanda onaylamalarını tavsiye etmiş bulunmaktadır..

Yapılan incelemeler sonunda, sözleşmenin yukarıda özetlenen esas hükümlerinin, yürürlükte bulunan *mevzuat ve tatbikatımızla mutabakat halinde* olduğu görülmüştür. (...)

Yukarıdaki izahatta da anlaşıldığı üzere *mevzuat ve tatbikatımız sözleşme hükümlerine uygun bulunduğu*ndan, Sözleşmenin Hükümetimizce de onaylanması uygun görülmüştür” (TBMM-AR; TBMM, 1966a, MM S. Sayısı: 84: 2).

MM Dışişleri Komisyonu ile Çalışma Komisyonu'nun kısa raporlarında, tasarının “aynen kabul” edildiği belirtildi.

Aynı yaklaşımı, CS Dışişleri, Turizm ve Tanıtma Komisyonu raporu da benimsedi: “... Gerekçede arz ve izah edilen hususlar uygun mütalâa edilerek, tasarı Komisyon(ca) da Millet Meclisinden gelen şekliyle aynen kabul edil(di)” (TBMM, 1966, CS S. Sayısı: 851: 1). Sosyal İşler Komisyonu da aynen kabul ettiği tasarının öncelik ve ivedilikle görüşülmesi dileğinde bulundu. Genel Kurul'a sunulan tasarının 810 sayılı yasa olarak kabul edilmesiyle onay işlemlerinin yasama aşaması tamamlandı. Yürütme aşaması ise, belirttiğim gibi, Bakanlar Kurulu'nun 14 Nisan 1967 tarihli onay kararının 13 Haziran 1967'de yayınlanmasıyla noktalandı.

Ne var ki Bakanlar Kurulu, Çalışma Bakanlığı'nın 4 Ağustos 1967 tarihli ve 812-5a-100/3378 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı kanunun 3 üncü maddesinin 1 inci fıkrasına dayanarak, yürürlük süresini erteledi. 2 Eylül 1967 tarihli ve 6-8729 sayılı ek kararname ile (RG, 22.09.1967/12706), 100 sayılı sözleşmenin “19 Temmuz 1968 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesine” karar verdi. Ek kararnamede, 1 yılı aşkın bir süreyle yapılan erteleme gerekçesi açıklanmış değildir. Gerekçe, Bakanlık yazısında olabilir. İç hukuk için geçerli olan bu erteleme karşın, 100 sayılı sözleşme, ilk kararnamenin yayınlanmasından üç ay kadar sonra 19 Temmuz 1967'de uluslararası hukukta yürürlüğe girmişti. Bu tarih, ek kararnameye karşın değişmedi, değiştirilmedi.³

³ https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=1000:11200:0::NO:11200:P11200_COUNTRY_ID:102893;23.04.2019.

b. İş ve Meslekte Ayrımcılık Yapılmaması Sözleşmesi'nin Onaylanması

25 Haziran 1958'de kabul edilen ve 15.06.1960'ta yürürlüğe giren 111 sayılı sözleşmenin “onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun tasarısı”, Bakanlar Kurulu'nun 7.12.1965 tarihli kararının ardından, Başbakan S. Demirel'in 15.12.1965 tarihli ve 71-184/6235 sayılı yazısıyla Millet Meclisi Başkanlığı'na sunuldu (TBMM-AR; TBMM, 1966b, MM S. Sayısı: 85: 1).

Sözleşme kurallarının kısaca açıklandığını belirten hükümet gerekçesine göre:

“... kısaca açıklanan sözleşme hükümleri, yürürlükte bulunan millî mevzuatımız ve tatbikatımızla karşılaştırılmak suretiyle incelenmiş ve ***tam bir mutabakat*** görülmüştür” (MM S. Sayısı: 85: 1).

Bu yaklaşım, Anayasa'nın “sözleşmenin uygulanmasını sağlayacak hükümleri” sıralandıktan sonra da bir kez daha yinelendi:

“...***millî mevzuatımız ve tatbikatımız bakımından tam bir mutabakat*** halinde bulunduğumuz, sözleşme hükümlerinin Hükümetimizce onanması uygun mütalaa edilmektedir” (s. 2).

Dışişleri ve Çalışma Komisyonlarının da “yerinde görerek aynen kabul ettiği” tasarı, Millet Meclisi'nin 22, 25 ve 26.7.1966 tarihli 117, 118 ve 119. Birleşimlerinde öncelik ve ivedilikle görüşülerek kabul edilip 28.7.1966'da CS Başkanlığı'na sunuldu.

CS Komisyonlarında da, 100 sayılı sözleşmeye ilişkin onay kanunu tasarısında olduğu gibi, “Millet Meclisinden gelen şekliyle aynen kabul edilen” tasarı, 811 sayılı ve 13.12.1966 tarihli uygun bulma kanunu olarak kesinleşti ve yayımlandı (RG, 22.12.1966). Bakanlar Kurulu'nun 2 Eylül 1967 tarihli ve 6-8730 sayılı onay kararı ise, 21 Eylül 1967 tarihli Resmî Gazete'de yayımlandı ve sözleşme iç hukukta yürürlüğe girdi.

Uluslararası hukukta yürürlüğe girmesi ise, 17 Temmuz 1967 tarihinde gerçekleşti.

c. Radyasyonlara Karşı Korunma Sözleşmesi'nin Onaylanması

22 Haziran 1960'ta kabul edilen ve 17 Haziran 1962'de yürürlüğe giren 115 sayılı Radyasyonlara Karşı Korunma Sözleşmesi'nin onay süreci, çok sayıda sözleşmeden farklı olarak, çift Meclisli parlamentoda *tümü üzerinde görüşmeler yapılarak* tamamlandı. Türkiye İşçi Partisi'nin de bulunduğu Millet Meclisi'nde uygulamadaki duruma ilişkin bazı eleştirilere konu olan sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğu ilişkin kanun tasarısının bir başka özelliği de, onay gerekçesinde gözlenen farklılıktır.

7 Mart 1968 tarihli ve 1033 sayılı yasayla onaylanması uygun bulunan (RG, 23.03.1968) sözleşme, 2 Temmuz 1968 tarihli ve 6-12959 sayılı Bakanlar Kurulu kararının yayınlanmasıyla iç hukuk alanında yürürlüğe girdi (RG, 25.07.1968). Uluslararası hukuk alanında yürürlüğe girmesi ise, 15 Kasım 1968'de gerçekleşti.

115 sayılı sözleşmenin onay işlemleri, uygun bulma kanun tasarısının Başbakan Demirel'in 13.3.1967 tarihli ve 71-530/1423 sayılı yazısıyla Millet Meclisi Başkanlığı'na sunmasıyla başladı.

Gereğede, önce sorunun önem ve ivediliği ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün sözleşmenin onaylanması konusunda yaptığı özendirme ve öneriler üzerinde duruldu:

“Bilindiği üzere, yer yüzünde radyoaktif maddelerin kullanılmasında daimi bir artış kaydedilmekte ve her geçen gün daha geniş bir işçi kütlesi bunların tevlit ettiği tehlikeye maruz bulunmaktadır. ... Milletlerarası Çalışma Bürosu mezkur sözleşmeyi onaylamamış bulunan üye devletleri, **sözleşmeyi biran önce onaylamaya teşvik etmekte ve bu hususta devamlı telkinlerde bulunmaktadır.**”

Ardından da, ulusal mevzuatta düzenleme değil boşluk bulunması ve uygulamadaki durum gerekçeleriyle sözleşmenin onaylanmasının yararlı olacağı belirtildi:

“Memleketimizde de gerek sınaî gerek tıbbî alanda bu ışınlarla çalışan yerlerin ve kimselerin miktarı gün geçtikçe hızla artmakta ve teknoloji bu yönde gelişmektedir.

Diğer taraftan **millî mevzuatımızda bu konuda bir boşluk bulunmaktadır.**

Bu itibarla, memleketimizdeki fiili durumda (durum da) göz önünde tutularak bu boşluğun giderilmesi bakımından söz konusu sözleşmenin *onaylanmasından fayda sağlanacağı* mütalaa edilmektedir.(...)” (TBMM, 1968, MM S. Sayısı: 310: 1).

Dışişleri Komisyonu ile Çalışma Komisyonu'nun ilkece “müspet” karşılayıp “aynen” kabul ettiği tasarı, Millet Meclisi'nin 25 Aralık 1967 tarihli 21. Birleşiminde görüşüldü. Onaya ilkece karşı çıkmamakla birlikte, gerekli önlemleri almanın taşıdığı öneme vurgu yapıldı.

Faik Kırbazlı (Burdur, CHP), uygulamada gerekli önlemlerin alınmasının taşıdığı önceliğe ve mevzuattaki düzenleme boşluğunu doldurmanın önemine vurgu yaptı:

“Mühim olan, üyesi bulunduğumuz beynelmil teşkilatın kabul ettiği bir hususu burada **kanunlaştırmaktan ziyade, icabeden tedbirle-**

rin bir an evvel alınmasıdır. Türkiye’de hakikaten bu yönden *büyük bir boşluk vardır.* Bugün resmî teşekküllerimizden olan hastanelerimizde bile, bırakın işçilerimizi, teknisyenlerimizi ve doktorlarımızı bu türlü tedbirlerden müstağni tutacak tesirlerini azaltacak, tam manasıyla, esaslı koruyucu tedbirler alınmamıştır. Bu bakımdan bu kanunun burada kabul edilişi münasebetiyle **Türk mevzuatındaki bu türlü gerek hukuki ve gerekse fiili yönden boşlukların da biran evvel doldurulmasında zaruret olduğunu** ifade eder, hepinizi hürmetle selamlarım” (M. Meclisi, B: 21, 25.12.1967. O:1, s. 15).

Metin Cizreli (Diyarbakır, CHP), adını doğru söylemediği Uluslararası Çalışma Örgütü’nün sözleşmenin onaylanması konusundaki “baskı”ından söz etti ve sözleşmenin onaylanmasından çok onu uygulamaya geçirecek tüzükler çıkarılması ve önlemler alınması gerektiğinin altını çizdi:

“... gerekçeden anlıyoruz ki, Birleşmiş Milletler Çalışma Komisyonunun biraz baskısıyla bu kanun tasarısı yapılmıştır. Bu kanunun kabul edilmesi bir mana ifade etmez. Asıl maksat bu kanuna ait tüzüklerin hazırlanması ve tedbirlerin alınmasıdır. ... buna ait tüzük ve talimatnamelerin biran evvel çıkarılmasını temenni etmekteyiz” (s. 15).

AP milletvekili, Çalışma Komisyonu Başkanı ve Türk-İş eski Genel Eğitim Sekreteri *Kaya Özdemir*’in, bu kanunla ilgili ve “Radyasyon Sağlığı Tüzüğü” başlıklı bir tüzüğün 25 Nisan 1967 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanıp yürürlüğe girdiği bilgisini vermesinden sonra söz alan –1992’de DISK Genel Başkanı olan– *Kemal Nebioğlu* (İstanbul, TİP), Türkiye’nin onay politikasının önemli bir özelliğine değindi. Uluslararası çalışma sözleşmelerinin geç “kanunlaştığını”, yani onaylandığını belirterek, asıl sorunun uygulama olduğuna vurgu yaptı:

“... Konu işçilerin sağlığı ile ilgili olduğu vakit, hiç şüphesiz meseleye iki açıdan bakmak gerekir.

Birincisi, **Milletlerarası Çalışma Teşkilatının almış olduğu kararlar yurdumuzda çok geç kanunlaşmaktadır.** Bu konuda geç kalınmaktadır, bu geç kalınma maalesef bazı ahvalde (okunamayan sözcük, böylece) 7 seneyi bulduğu gibi, bazı ahvalde daha da uzamakta ve büyümektedir (s. 15). (...)

Hiç şüphesiz böylesine iyi kararların kanunlaşması güzeldir, gereklidir. Ancak bir de bunun uygulama safhası vardır. (...)

Kazlıçesmeye gittiğiniz vakit, ilkel şartlar içinde deri-debağ işçilerinin çalıştığını görürsünüz. (...)

Bırakınız Kazlıçesmeyi, bölge çalışma müdürlüklerinin burnunun dibinde, Mahmutpaşa’da izbelerde çalışan, henüz muayyen bir yaşa gel-

memiş olan işçilerin geceleyin çalıştırılması ve gerçekten en ilkel koşullar içinde çalıştırılması gözler önünde iken, **Milletlerarası Çalışma Teşkilatının iyonizan radyasyonlarına karşı gerekli tedbirlerin alınması hususunda almış olduğu kararların uygulanması gerçekten iyi, gerçekten hoş, ama nasıl mümkün olacaktır, nasıl mümkün kılınacaktır?** (...)

Kabul edeceğimiz ki bu kanun çıkacak, fakat uygulama, **uygulamadan ne haber?.. Maalesef sadece kanun kitaplarında kalmaya mahkum olacaktır, endişemiz bundandır.** Teşekkür ederim” (s. 16).

Talat Köseoğlu (Hatay, AP), “beynelmilel andlaşmaların tatbiki ve bunların uygulanması bir anlayış ve bir medeni görüş meselesidir” diyerek başladığı konuşmasında, Kemal Nebioğlu’na yanıt verdi. 115 sayılı sözleşmeden önce kabul edilmiş ama onaylanmamış sözleşme sayısı konusunda bilgisi olmadığı anlaşılan milletvekili, şöyle sürdürdü:

“Şimdi, İşçi Partisine mensup bir arkadaşımız burada işçi haklarının bu şekilde geç kalındığından uzun uzun bahsettiler ve şualara maruz kalan işçilerimizin bu andlaşma olmasına rağmen bir tedbir alınmadığı takdirde haklarının yerine gelmeyeceği, yahut muhtel olacağı iddiasında bulundular.

... bu andlaşma 1960 Haziranında yapılan bir andlaşmadır. O günden bugüne kadar geçen çeşitli iktidarlar bu anlaşmayı tatbik sahasına getirememiştir, yani kanunlaştırma cihetine gitmemişlerdir. **Bunu kanunlaştırmak bizim iktidara nasip olmuştur.** Sebebi de işçi problemine vermiş olduğumuz büyük önemden ileri gelmektedir. ... şimdi bizim yapmış olduğumuz bir gecikme değildir. *1960 dan bu yana imzalanıp da bir tarafta kalan bir andlaşmayı meriyete getirmemiz her halde bir yenilik olsa gerektir*” (s. 17).

Bir başka AP milletvekili de (*Hasan Türkay*, Ankara), Nebioğlu’nun uygulamada önlemler alınması gerektiğine vurgu yapan görüşlerini eleştirdi:

“...beynelmilel çalışma kongresinde 1960 yılında alınan bir karar gereğince bu sahada çalışan işçilerimizin sağlığı ile ilgili bir tasarı görüşülürken **bazı arkadaşlarımız yine o melek kanatlarını işçilerin üzerine sermek suretiyle** bundan evvel bir takım, iki sene, üç sene evvel bir takım vakiaları dile getirmek suretiyle bu kanun çıksa dahi yine bundan evvel olduğu gibi yerine getirilmemesi için ilgili alakayı göstermeyecek, takip edemeyecek gibi birtakım sözlerle **daha şimdiden, kanun çıkmadan kanunun üzerine gölge düşürmek istemektedirler.** Hele bir kere kanun çıksın, bununla ilgili tüzükler yürürlüğe girsin, eğer gereği gibi arkadaşların sağlığı ile alakadar olunmazsa o zaman bu

şekilde konuşan arkadaşlarımız her zaman bunun murakabesini yapma hakkına sahiptir. Bu itibarla daha peşin hükümler; ... çıkıp bu şekilde konuşmak, doğru değildir” (s. 17).

İki muhalefet partisi milletvekilinin eleştirilerine iktidar partisi üyelerinin yanıtlarından oluşan bu tartışmaların ardından, kabul edilen yeterlik önergesi üzerine tasarrufların maddelerine geçildi ve 27.12.1967’de yapılan 22. Birleşimdeki oylamada, Millet Meclisi’nce kabul edildi (s. 17-18).

Tasarı, Cumhuriyet Senatosu’nun 7.3.1968’de yaptığı 40. Birleşimde görüşüldü. Tümü üzerinde yapılan görüşmelerde söz alan *Rifat Öztürkçine* (İstanbul, AP), uluslararası sözleşmelerin onaylanmasıyla ilgili 1963 tarihli ve 244 sayılı yasaya ve sözleşme ile 931 sayılı İş Kanunu arasındaki bir aykırılığa ve yasal boşluğa değindi:

“... bu gibi anlaşmaların ne şekilde onaylanacağına dair bir de 244 sayılı Kanun mevcuttur. Bu 244 sayılı Kanunun ikinci maddesinin ikinci fıkrasında **bu gibi anlaşmaların mevcut kanunlara aykırı olmayacağıni sarahatle zikretmektedir**. Fiili durum böyle olunca, acaba 931 sayılı İş Kanununun 69 ve 78 inci maddeleri bu anlaşmaya göre ne şekilde uygulanacaktır? ... bu durum karşısında **bu anlaşmanın 6 nci maddesi İş Kanunumuzun 69 ve 78 nci maddelerine aykırı düşmektedir**.

Diğer bir husus bizde radyasyon kanunu mevcut değildir. ... bu anlaşmaların ... maddeleri tatbikat sahasında ne şekilde uygulanacaktır?” (s. 86).

Sosyal İşler Komisyonu Sözcüsü *İlyas Karaöz* (Muğla, AP), 115 sayılı sözleşmenin “16 yaşından küçüklerin bu kabil işlerde çalıştırılmalarını yasakladığını” ve bazı önlemler alınması gerektiğini belirttiikten sonra, yürürlükteki mevzuatla yaptığı karşılaştırma sonucunda sözleşme ve uygulama arasında çelişki ve aykırılık bulunmadığını savundu:

“... memleketimizde bu ışınlara maruz kimseler hastanelerde ve Atom Enerjisi Komisyonuna bağlı tesislerde çalışmaktadır. **115 sayılı sözleşme millî mevzuatımız ve tatbikat ile çelişmemektedir**. ... 31 Mart 1967 tarihli 6/7946 sayılı kararname ile 25 Nisan 1967 tarihinden itibaren yürürlüğe konulan radyasyon sağlığı tüzüğü millî mevzuatımız arasındadır. ... Görülüyor ki **memleketimizin bu sözleşmeyi onaylaması için hiçbir engel yoktur**.

Sayın Öztürkçine ... dediler ki; bu ... 931 sayılı Kanunun 68 ve 69 ncu maddelerine aykırıdır. **Mevzuatımız yönünden bir aykırılık mevcut değildir**” (s. 86-87).

Bu görüşmelerin ardından maddelere geçildi ve 115 sayılı sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğuna ilişkin yasa tasarısı, 1033 sayılı ve 7.3.1968 tarihli kanun olarak kabul edildi ve yayınlandı (RG, 23.03.1968). 2 Temmuz 1968 tarihli onay kararnamesinin yayınlanmasıyla, sözleşme iç hukuk alanında usulüne göre yürürlüğe girdi (RG, 25.07.1968).

Sözleşmenin ILO’da tescil edilip uluslararası hukuk alanında yürürlüğe girme tarihi ise 15.11.1968’dir.

d. Makinalardan Korunma Sözleşmesi’nin Onaylanması

25 Haziran 1963’te kabul edilen ve 21 Nisan 1965’te yürürlüğe giren 119 sayılı Makinalardan Korunma Sözleşmesi’nin onaylanmasının uygun bulunduğuna ilişkin kanun tasarısı, Bakanlar Kurulu’nun 20 Ocak 1967 tarihli kararı uyarınca, Başbakan Demirel’in 26 Ocak 1967 tarihli ve 71-499/411 sayılı yazısıyla Millet Meclisi Başkanlığı’na sunuldu.

Bu tarih itibarıyla sözleşmeyi 13 üye devletin onayladığının bildirildiği hükümet gerekçesinde, sözleşmenin ulusal mevzuatla çatışmadığı ve tamamlayıcı nitelik taşıdığı belirtildi:

“Bu itibarla, ***iş kazalarını azaltmayı hedef tutan ve millî mevzuatımızla çatışan hükümler ihtiva etmeyen, onu tamamlayıcı*** bir mahiyet taşıyan mezkur Sözleşmenin memleketimiz tarafından onaylanmasının fayda sağlayacağı mütalaa olunmaktadır” (TBMM, 1967, MM S. Sayısı: 230: 1).

MM Dışişleri ve Çalışma Komisyonlarının “aynen kabul” edip onaylanmasını “yerinde” buldukları tasarı, 23 Mayıs 1967’de 872 sayılı kanun olarak kesinleşti ve yayınlandı (RG, 02.06.1967).

CS Komisyonları, 7 Nisan 1967’de CS Başkanlığı’na sunulan tasarının “Millet Meclisinden gelen şekliyle aynen kabul edilmesine” karar verdi. Böylece de, 872 sayılı ve 23 Mayıs 1967 tarihli uygun bulma kanunu kabul edilip yayınlandı (RG, 26.06.1967). Bakanlar Kurulu’nun 19 Haziran 1967 tarihli ve 6-8456 sayılı onay kararnamesinin yayınlanmasıyla, sözleşme iç hukukta geçerlik kazandı (RG, 22.08.1967). Sözleşmenin uluslararası hukuk alanında yürürlüğe girme tarihi ise, 13 Kasım 1967’dir.

e. Son Maddelerin Gözden Geçirilmesi Sözleşmesi’nin Onaylanması

26 Haziran 1961’de kabul edilen ve 5 Şubat 1962’de yürürlüğe giren 116 sayılı sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunmasına ilişkin kanun tasarısı, Bakanlar Kurulu’nun 9.1.1967’de aldığı kararın ardından, Başbakan Demirel’in 10.1.1967 tarihli ve 71-187/149 sayılı yazısıyla Millet Meclisi Başkanlığı’na sunuldu.

Hükümet gerekçesinde, sözleşmelerin onaylanmasında birincil derecede etkili olan yeni hukuksal düzenleme yapma yükümlülüğünün görebildiğim onay gerekçelerinde değinilmeyen bir başka boyutundan, yani “hukuksal” değil “malî” yük(ümlülük)ten söz edildi:

“İşbu Sözleşme *memleketimize herhangi bir malî külfet de yüklememektedir*. İzah edilen sebebler muvacehesinde yapılan bu değişikliğin memleketimiz tarafından da onaylanmasında bir sakınca görülmemektedir.”

MM Dışişleri ve Çalışma Komisyonlarının “aynen” kabul ettiği tasarı, 5 Nisan 1967’de CS Başkanlığı’na sunuldu. Komisyonlar, “MM’den “gelen şekli” ile aynen kabul edilmesi yolundaki görüşünü bu sözleşme için de yineledi (CS S. Sayısı: 916: 1-2). Genel Kurul’da görüşülen tasarı, 4.5.1967 tarihli ve 862 sayılı uygun bulma kanunu olarak kabul edilip yayınlandı (RG,13.05.1967). Bakanlar Kurulu’nun 28 Haziran 1968 tarihli ve 6-10267 sayılı onay kararının yayınlanmasıyla, sözleşme iç hukukta bağlayıcılık kazandı (RG, 28.08.1968).

116 sayılı sözleşme, tescil edilmesinden sonra 2.9.1968 tarihinde uluslararası hukuk alanında yürürlüğe girdi.

f. Tarımda Asgari Ücret Saptama Yöntemleri Sözleşmesi’nin Onaylanması

99 sayılı Tarımda Asgari Ücret Saptama Yöntemleri Sözleşmesi, 28 Haziran 1951’de kabul edildi ve 23 Ağustos 1953’te yürürlüğe girdi.

Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunmasına ilişkin kanun tasarısı, Bakanlar Kurulu’nun 26 Temmuz 1967 tarihli kararının ardından, Demirel’in 28 Ağustos 1967 tarihli ve 71-556/5448 sayılı yazısıyla Millet Meclisi Başkanlığı’na sunuldu.

Onay işlemlerinin başladığı bu tarihlerde 23 üye devletin onayladığı sözleşmenin hükümet gerekçesinde; üyesi olduğumuz Uluslararası Çalışma Örgütü’nün yanı sıra Avrupa Konseyi’nin de “sözleşmeyi henüz onaylamamış olan üye memleketlere onu en yakın bir zamanda onaylamaları(nı) tavsiye et(miş) bulun(duğu)” anımsatıldıktan sonra, geleneksel yaklaşıma koşut olarak, sözleşme ile ulusal mevzuat ve uygulama arasında uyum bulunduğu belirtildi:

“Sözleşmenin yukarıda özetlenen esas hükümlerinin, yürürlükte bulunan ilgili mevzuat ve tatbikatımızla karşılaştırılmak suretiyle yapılan incelenmesi sonucunda bu hükümlerin sözü edilen *mevzuat ve tabikatımızla ahenktar* bulunduğu görülmüştür” (TBMM, 1969, MM S. Sayısı: 761: 1).

Sözü edilen mevzuatın ise, 3008 sayılı İş Kanunu'nun değiştirilen 32. maddesi ve bu maddeye dayanarak çıkarılan Yönetmelik olduğu belirtildikten sonra da, uyumun varlığı bir kez daha vurgulandı:

“Yukarda (yapılan) izahattan da anlaşılacağı üzere, mevzuat ve tatbikatımızın sözleşme hükümleriyle ***tam bir mutabakat halinde*** bulduğundan sözleşmenin Hükümetimizce de onaylanması uygun görülmüştür” (s. 2).

MM Dışişleri, Tarım ve Çalışma Komisyonlarının “aynen kabul” ettikleri yasa tasarısı için Çalışma Komisyonu raporunda şu gerekçeye yer verildi:

“... tasarı gerekçesinde sözleşmenin onaylanması bakımından ileri sürülen hususları, 931 sayılı İş Kanununun 33 üncü maddesiyle bu maddeye göre ***çkarılan yönetmeliğin daha geniş olarak kapsadığı*** görüldüğünden, işbu sözleşme prensip itibarıyla Komisyonumuzca da uygun görülerek sözleşmenin tasdikine mütedair olan kanun tasarısı aynen kabul edilmiştir” (s. 3).

CS Başkanlığı'na 5 Şubat 1969 tarihinde sunulan yasa tasarısı konusunda CS Komisyonları aynı görüşü yinelemeyi sürdürdü (CS S. Sayısı: 1248: 1-2). Ardından, Genel Kurul'un kabul ettiği 30 Nisan 1969 tarihli ve 1168 sayılı uygun bulma yasasının yayınlanmasıyla, onayın ilk (yasama) aşaması tamamlandı (RG, 09.05.1969). Sözleşmenin onaylanmasına ilişkin 16 Ocak 1970 tarihli ve 7-91 sayılı Bakanlar Kurulu kararının yayınlanmasıyla da (RG, 26.03.1970), 99 sayılı sözleşme iç hukuk alanında bağlayıcılık kazandı. Uluslararası hukukta ise, 23 Haziran 1970'te yürürlüğe girdi.

3. Ara Rejim Hükümetleri Dönemi (1971-1974)

Genel Kurmay Başkanı ile üç Silahlı Kuvvetler komutanınının 12 Mart 1971 tarihinde III. Demirel Hükümetine verdiği Muhtıra üzerine *Nihat Erim* Hükümetinin kurulmasıyla başlayıp *Ferit Melen* ve *Naim Talû* Hükümetleriyle süren üç yıla yakın “ara rejim” döneminde (26 Mart 1971-26 Ocak 1974) 1 sözleşme onaylandı. O da, sonuçsuz kalmış bir onay girişimine ilişkin (Çizelge 9).

Çizelge 9

Ara Rejim Döneminde Onaylanan Sözleşme (1971-1974)

SS	SB	SK	SY-UH	OUBKn	OUBKn-RG	BKOK	BKOK-RG	SY-TC-UH	KOYF	TO
26	Asgari Ücret	1928	14.06.1930	25.06.1973	03.07.1973	01.07.1974	02.09.1974	29.01.1975	46	105

Kısaltmalar: bkz. Çizelge 4 (Altıncı Bölüm)

Açıklama: KOYF, aylar göz önüne alınmaksızın, yıl olarak verildi.

a. Asgari Ücret Saptama Usulleri Sözleşmesi'nin Onaylanması

16 Haziran 1928 tarihinde kabul edilen ve 14 Haziran 1930 tarihinde yürürlüğe giren 26 sayılı sözleşme, ancak 46 yıl sonra onaylandı.

Başbakan Ferit Melen, Bakanlar Kurulu'nun 25 Temmuz 1972 tarihli kararının ardından, **25 Ağustos 1972** tarihli ve 71-1481/8626 sayılı yazısıyla, 26 sayılı sözleşmenin “onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun tasarısı”nı Millet Meclisi Başkanlığı'na sundu.

Ne var ki önce, SİMD Reisliği'nin 27 Temmuz 1972 tarihli “26 Sayılı Çalışma Sözleşmesinin Onayı İle İlgili Not”unda yer alan bu konuyla ilgili bir bilgiye değinmek gerekiyor. Orijinal daktilo metni 3 sayfadan oluşan bu Not'tan anlaşıldığına göre, 26 sayılı sözleşmenin onaylanması konusunda ilk girişim, tam iki yıl önce III. Demirel Hükümeti döneminde yapılmıştı. Uygun bulma yasa tasarısı, gerekçesiyle birlikte SİMD Reisliği'nin “**25.3.1970** tarih ve 812-5a26/733 sayılı yazı (sıyla) 244 sayılı Kanun gereğince Başbakanlığa sunulmak üzere Dışişleri Bakanlığına sunulmuştu” (TBMM-AR, s. 1; TBMM, 1973, MM S. Sayısı: 867: 4). Anımsanacağı gibi bu tarihte, Not'ta 26 sayılı sözleşmedeki normları karşıladığı belirtilen 25 Ağustos 1971 tarihli ve 1475 sayılı İş Kanunu kabul edilmiş ve 33. maddesine dayanarak çıkarılan Asgari Ücret Yönetmeliği yürürlüğe girmiş değildi.

Hükümet tasarısındaki onay gerekçesine geçmeden, SİMD Reisliği Not'unda ileri sürülen görüşlere de değinmek istiyorum. Not'un ilk satırlarında yer alan ve onay politikasının dayandığı “önce uyum” yaklaşımını, “onsuz olmaz” koşulcasına savunan bu görüşe göre:

“Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından kabul edilen sözleşmelerin onaylanarak yürürlüğe girmeleri için **önce ilgili ülkelerin iç mevzuatının sözleşmelerde öngörülen hususlara uygun hale getirilmesi gerekmektedir**. Mevzuatımız 1971'de çıkan Kanun uyarınca yapılan 12 Şubat 1972 tarihli Asgari Ücret Yönetmeliği ile tam olarak 26 sayılı Sözleşmeye uygun hale getirilmiştir.

Sözleşmelerin bu sebepten ötürü geç yürürlüğe girmesi hali daha önce de vuku bulmuştur.

(...) Sözleşmelerin onaylanması herşeyden önce millî mevzuatın Milletlerarası normlarla bağdaşabilmesine bağlıdır.

Üye ülkeler de sözleşmeleri ve **millî gerçekleri** nazara alarak mevzuat ve uygulamalarını aralıksız biçimde geliştirmekte ve gözden geçirmektedir.

Durum (26) sayılı Sözleşme için de aynıdır. ...”

Not'un izleyen bölümlerinde yapılan açıklamalarda, tasarının; 3008'in 32. maddesine dayanarak çıkarılan Asgari Ücret Talimatnamesi'nin “Sözleşmede-

ki normları tam olarak karşılama(dığı)”, buna karşılık 931 sayılı İş Kanunu’na dayanarak çıkarılan Yönetmeliğin, “Sözleşmedeki normları karşılayabilecek nitelikte görül(düğü)” belirtildi.

1970-1972 arasındaki ulusal mevzuatta yapılan değişikliklerle ilgili gelişmeleri⁴ anımsatan Not, 22 Haziran 1970’te kabul edilen ve özellikle geliştirmekte olan ülkelerde Asgari Ücretlerin Saptanması’nı düzenleyen –Türkiye’nin Nisan 2019 itibarıyla da hâlâ onaylamadığı– 1970 tarihli ve 131 sayılı sözleşmeye de değindi. Giriş’inde belirtildiği gibi, 26 ve 99 sayılı sözleşmeleri tamamlama ve işçileri aşırı ölçüde düşük ücretlere karşı koruma amacı taşıyan, özellikle geliştirmekte olan ülkelerin gereksinmelerini göz önünde bulunduran ve yürürlükteki sözleşmelerin gözden geçirilmesine yönelik olmayan 131 sayılı sözleşmenin daha sonra onaylanabileceği önerisinde bulundu:

“... 99 sayılı Sözleşmeyi onaylayan ülkemizin, 26 sayılı Sözleşmeyi onayladıktan sonra, yeni İş Kanunu ve yönetmeliğin uygulanmasından elde edilecek sonuçları ve yeni gelişmeleri değerlendirip ele alması faydalı görülmektedir. **26 sayılı sözleşme 131 sayılı sözleşme için bir aşama olmalı** ve daha ileri yıllarda onaylanması düşünülmelidir.”

SİMD Reislği Not’unda, sözleşmelerin onaylanmasını uygun bulma yasa tasarılarının gerekçelerinde yinelenen geleneksel yaklaşımın diğer bileşenlerine de, daha önce sonuçsuz kalan onay girişimi sırasında şöyle yer verilmişti:

“Millî mevzuat ve uygulamalardaki gelişmeler dairesinde ele alınan 26 sayılı Sözleşmenin ülkemiz tarafından onaylanması aksine **Milletlerarası ortamda memnunluk** uyandıracaktır.

Bir sözleşmenin yürürlükte kaldığı sürece **onaylanmasının hukuki açıdan hiç bir sakınca tevhit etmeyeceği tabiidir**. Gelişen mevzuat ve uygulamaların seyri içerisinde **moral yükümlülükler** açısından da Sözleşmenin onaylanması ancak fayda sağlar” (MM S. Sayısı: 867: 4).

Açılımını çözemediğim SİMD Reislği, sonuç olarak 26 sayılı sözleşmenin onaylanmasıyla kalınmayıp daha sonra 131 sayılı sözleşmenin de onaylanmasının düşünüldüğünü belirtmiş olmakla birlikte, iç hukukun sözleşmeye uygun ve sözleşmeyle bağdaşır duruma getirilmesinin sözleşmelerin yürürlüğe girmesi için önkoşulu olduğu yolunda altını çizerek ileri sürdüğü görüşlere katılma ola-

⁴ 26 sayılı sözleşmenin onaylanmasında rol oynayan bu gelişmeler özetle şöyledir:

- Anayasa Mahkemesi’nin 931 sayılı İş Kanunu’nu şekil yönünden iptal etmesi;
- 931 yerine 1971 tarihli ve 1475 sayılı İş Kanunu’nun çıkarılması;
- 1475’in 33. maddesine göre hazırlanan Asgari Ücret Yönetmeliği’nin 12.2.1972’de yürürlüğe girmesi, böylece de “Yeni Kanun ve Yönetmeli(ğin) Sözleşmedeki normları karşılması”;
- 1970’te tarımda asgari ücret saptanmasıyla ilgili yöntemlere ilişkin 99 sayılı sözleşmenin onaylanması.

nağı yoktur. Bu tür görüşlerin, ne Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası'nda ve ne de 1961 ve 1982 Anayasalarında dayanağı vardır.

İç hukukun 26 sayılı sözleşmeyle uyumlu ve bağdaşır olmadığı dönemde yapılan 24 Mart 1970'teki girişimden iki yılı aşkın bir süre sonra **25 Ağustos 1972**'de, Başbakan Ferid Melen, Bakanlar Kurulu'nun 25 Temmuz 1972 tarihli kararı gereğince, 26 sayılı sözleşmenin “onaylanmasının uygun bulunduğu”na dair kanun tasarısı”nı gerekçesiyle BMM Başkanlığı'na sundu.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kuruluş dönemi sözleşmelerinden olan 26 sayılı sözleşmenin onaylanmasına ilişkin yasa tasarısının gerekçesinde; MM Başkanlığı'na sunulduğu tarihte 76 üye devletçe onaylandığı belirtildikten ve sözleşmenin amacından söz edildikten sonra, asgari ücret saptama usullerinin, ülkemizde “Hükümet, işveren ve işçi(nin) üçlü bir çalışma sistemi içinde bulun(duğu)”, 1475 sayılı yasayla “daha mütakâmil bir sistem getiril(diği)”, 12 Şubat 1972'de Asgari Ücret Yönetmeliği'nin yürürlüğe girdiği, kısacası iki yıl önce bulunmayan sözleşme-iç hukuk uyumunun artık sağlandığı anımsatılarak, geleneksel onay gerekçesi benzer sözcüklerle kısaca yineleni:

“Bütün bu izahattan anlaşılacağı üzere, millî mevzuatımız, Sözleşmenin ihtiva ettiği hükümlerle ***çelişmemekte aksine tam bir ahenk halinde*** bulunmaktadır.

Bu sebeple, Sözleşmenin memleketimiz tarafından onaylanmasında herhangi bir *sakınca görülmektedir*” (MM S. Sayısı: 867: 2).

MM Çalışma ve Dışişleri Komisyonları raporlarında tasarının “aynen kabul edildiği” yinelenirken, daha ayrıntılı olan MM Plan Komisyonu raporunda da, “Esasen millî mevzuatımız ile sözleşmenin öngördüğü bütün hususlar(ın) ***mânâ ve muhteva bakımından tam bir uygunluk içinde***” bulunduğu ve bu nedenle de tasarının “aynen kabul edildiği” belirtildi. Komisyon, “Sözleşme tarihinin eski olduğu dikkate alınarak tasarının biran evvel kanunlaşmasında fayda olacağı gerekçesiyle Genel Kurulda öncelik ve ivedilikle görüşülme(şi)” önerisinde de bulundu (s. 6).

Millet Meclisi Genel Kurulu, 19.6.1973 tarihli 129. Birleşimde öncelik ve ivedilikle görüşerek tasarıyı kabul etti. 21.6.1973 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı'na gönderilen tasarı, Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyonu'nda görüşüldü. Hükümet gerekçelerine herhangi bir ekleme yapılmaksızın, tasarının, “Gerekçesinde belirtilen hususlar uygun görülme suretiyle ... benimsen(di)” ve ayrıca, “... sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunması keyfiyetinin Âkit devletler ile ilişkilerimiz yönünden taşıdığı önem gözetilerek”, tasarının Genel Kurul'da öncelik ve ivedilikle görüşülmesi için istemde bulunulmasına da karar verildi (CS S. Sayısı 303: 2).

26 sayılı sözleşmenin onaylanmasına ilişkin tasarı, Genel Kurul'un 25.6.1973 tarihli 77. Birleşimde görüşülerek aynen kabul edildi. Böylece sözleşmenin, 25 Haziran 1973 tarihli ve 1769 sayılı yasayla onaylanmasının uygun bulunup yayınlanmasıyla, onay işlemlerinin ilk aşaması tamamlandı (RG, 03.07.1973).

Sözleşmenin iç hukukta yürürlüğe girmesi ise, Bakanlar Kurulu'nun 1 Temmuz 1974 tarihli ve 7-8585 sayılı ortak onay kararının 2 Eylül 1974'te Resmî Gazete'de yayınlanmasıyla gerçekleşti. Onayın uluslararası hukukta yürürlüğe giriş tarihi ise, ILO'da tescil edildiği 29 Ocak 1975'tir.

4. Ecevit ve Demirel'in Koalisyon Hükümetleri (1974-1980)

14 Ekim 1973 seçimleri sonrasında, Bülent Ecevit'in MSP ile kurduğu koalisyon hükümeti (26 Ocak 1974-17 Kasım 1974) döneminde başlayıp Süleyman Demirel'in kurduğu azınlık hükümeti (12 Kasım 1979-12 Eylül 1980) döneminde noktalanan, ikisinin güven oyu alamadığı yedi hükümetin görev yaptığı yedi yıla yakın 1970'li yıllarda yalnızca 4 uluslararası çalışma sözleşmesi onaylandı (Çizelge 10).

Bunlardan, İstihdam Politikası Sözleşmesi'nin onay süreci, beş hükümet dönemini kapsacak denli uzun sürdü. Bununla kalmayıp, bir başka benzerine rastlanmayan bir Komisyon raporuna da konu oldu.

a. *Asgari Norm Sözleşmesi'nin Onaylanması*

102 sayılı sözleşme, 28 Haziran 1952'de kabul edildi (Gülmez, 2018: 114-120) ve 27 Nisan 1955'te, uluslararası hukuk alanında yürürlüğe girdi. Onay süreci, kabul edilmesinden 23 yıl sonra başlatıldı.

Başbakan Demirel, Bakanlar Kurulu'nun 29.11.1969 tarihli kararı uyarınca, Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Sözleşmesi'nin onaylanmasının uygun bulunduğuna ilişkin kanun tasarısını 25.12.1969 tarihli ve 71-547/10136 sayılı yazısıyla Millet Meclisi Başkanlığı'na sundu.

Sözleşme gibi kapsamlı olan hükümet gerekçesinde, önce genel olarak Anayasa düzeyinde uygunluk üzerinde duruldu. Sanıyorum, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Birleşmiş Milletler ailesinin –hem de ilk– uzmanlık kuruluşu olduğu göz önüne alınarak, onayın uluslararası topluluk üyesi olmanın gereklerinden sayıldığı şöyle vurgulandı:

“... mezkûr sözleşmeye katılmamız, *memleket menfaatlerine ve Anayasa hükümlerine uygun* olmaktan başka, *Birleşmiş Milletler camiasına dahil bulunmamızın icaplarından* olarak mütalaa edilmektedir” (TBMM-AR; 1971a, MM S. Sayısı: 112: 1).

Gereğince, ülkemizde işçiler ve kamu görevlileri için yürürlükte olan sosyal sigorta kollarıyla ilgili çeşitli yasalarda yer alan kuralların 102 sayılı sözleşme kar-

şısındaki durumu, “ana hatlarıyla” açıklandı. “Genel Hükümler”den başlayarak, 102'nin güvenceye aldığı dokuz sigorta kolunun her biri için ayrı ayrı inceleme ve karşılaştırmalar yapılarak sözleşmede öngörülen güvencelerin ne ölçüde karşılandığı ve/yada karşılanamadığı, dolayısıyla bu amaçla yada boşlukların doldurulması için yasal değişikliklerin gerekeceği belirtildi. Uygula(n)ma yükümlülüğü üstlenilecek sigorta kolları için, “sağlanan yardım seviyelerinden başka, şümül sahasına girecek olan kimseler sayısı hakkında da asgari nisbetler”, yani kişiler yönünden kapsama ilişkin oranlar öngörüldüğü belirtildi. Yürürlükteki yasalarda öngörülen yardım ve oranların sözleşme kurallarının altında, yani aykırı olup olmaması yönlerinden karşılaştırma ve saptamalar yapıldı. Sağlık yardımları, hastalık ödenekleri, işsizlik yardımları, ihtiyarlık yardımları, iş kazaları ve meslek hastalıkları yardımları, aile yardımları, analık yardımları, malûliyet yardımları ve ölüm yardımları ile sözleşmenin izleyen bölümlerinde yapılan düzenlemelere ilişkin değerlendirmelerde, sözleşmenin gerisinde kalan yada uygun olan sigorta kolları ile değişiklikler yapılmasını gerektiren noktalar anlatıldı.

Birkaç örnekle yetinmek gerekirse; işsizlik yardımlarının uygulanmasının, “ancak, memleketimizde işsizlik sigortası kurulduktan sonra mümkün olabilece(ği)” (s. 2); memurlara ödenen ama tutarı çok düşük olan “çocuk zamları” dışında “aile yardımları rejimi” bulunmadığı (s. 3); 6900 sayılı yasanın ise sözleşmenin ölüm sigortasına ilişkin koşullarını karşıladığı (s. 4); sözleşmenin yabancılara eşit işlem kuralının “kabulüne mani bir hâl bulunma(dığı)” (s. 5) belirtildi...

Bu karşılaştırma ve saptamalardan sonra, sözleşmenin güvenceye aldığı dokuz sigorta kolundan onay için kapsanması gereken asgari üç sigorta kolunun belirlenmesi yetkisini Bakanlar Kurulu'na bırakan hükümet gerekçesinde şu sonuca varıldı:

“Memleketimizde tatbik edilmekte olan Sosyal Sigorta kollarına ait mevzuat, **tadil ve ikmal edilmesi gereken bazı hususlar haric** olmak üzere, **yardımlar bakımından umumiyetle normlarına uygun bir seviyede** bulunmaktadır. Ancak, bu sigortaların şümül sahası bakımından yukarıda izah olunan istisnai kayıtlarla, **Sözleşmenin asgari üç branşının tatbiki deruhte edilebilecek**, Sosyal Sigortalarımızın gelişmesi ile, ileride istisnalardan sarfi nazar edilmesi ve tatbik olunacak branş sayısının artırılması mümkün olabilecektir” (s. 6).

Hükümet gerekçesindeki bu yaklaşım, ilkece geleneksel çizgiden ayrılmış değildir. Bununla birlikte, sözleşmenin yürürlükteki iç hukuk kurallarıyla yapılan oldukça kapsamlı karşılaştırması, uyumsuz ve aykırı kuralların da göz ardı edilemeyecek boyutlarda olduğunu ortaya koymaktadır. Önemli olan nokta şudur: Sözleşme normlarından daha geri durumda yada yetersiz olan hak ve güvenceler bulunmasına, çeşitli konularda sınırlamalar öngörülmesine ve

sağlanmayan sigorta kolları olmasına karşın, ileride ilgili yasalarda yapılacak değişikliklerle sözleşmeye uyum yapılabileceği belirtildi ve örnekler verilen ayrıntıların onaya engel olmayacağı yaklaşımı benimsendi.

Tasarı, Millet Meclisi Genel Kurulu'nun 10 ve 11 Haziran 1971 tarihli 111. ve 112. Birleşimlerinde, öncelik ve ivedilikle görüşüldü. Tümü ve maddeleri üzerinde görüş bildirilmeyen tasarı kabul edildi (s. 170-171).

MM Başkanı'nca 16.6.1971'de Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı'na gönderilen tasarı, CS Dışişleri, Turizm ve Tanıtım Komisyonu ile Sosyal İşler Komisyonu'nda görüşüldü. Her iki Komisyon, yukarıda aktardığım hükümet gerekçesini birkaç sözcük değiştirerek yineleyip, tasarımı "aynen kabul" ettiğini bildirdi (TBMM, S. Sayısı: 1636: 1-2). Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu da, tasarımı 29.7.1971 tarihli 95. Birleşiminde öncelik ve ivedilikle görüşerek kabul etti (s. 308-309).

Böylece, onay sürecinin ilk aşaması, 29 Temmuz 1971 tarihinde kabul edilen 1451 sayılı uygun bulma yasasının yayınlanmasıyla noktalandı (RG, 10.08.1971). İkinci aşamada da sözleşme, Bakanlar Kurulu'nun 1 Nisan 1974 tarihli ve 7-7964 sayılı kararıyla onaylandı ve ortak onay kararnamesinin yayınlanmasıyla, 102 sayılı sözleşme iç hukukta bağlayıcılık kazandı (RG, 15.10.1974).

Onayın uluslararası hukuk alanında yürürlüğe girmesi de, Genel Direktör'ce tescil edildiği 29 Ocak 1975 tarihinde gerçekleşti.

Çizelge 10 **Ecevit ve Demirel Koalisyonları Dönemlerinde** **Onaylanan Sözleşmeler (1974-1980)**

SS	SB	SK	SY-UH	OUBKn	OUBKn-RG	BKOK	BKOK-RG	SY-TC-UH	KOYF	TO
102	Sosyal Güvenlik	1952	27.04.1955	29.07.1971	10.08.1971	01.04.1974	15.10.1974	29.01.1975	22	56
118	Eşit İşlem	1962	25.04.1964	19.07.1971	10.08.1971	05.04.1973	09.06.1973	25.06.1974	11	38
122	İstihdam Pol.	1964	15.07.1966	09.11.1976	20.11.1976	29.08.1977	23.10.1977	13.12.1977	13	113
127	Azami Yük	1967	10.03.1970	30.11.1972	07.12.1972	15.07.1974	14.11.1974	13.11.1975	7	29

Kısaltmalar: bkz. Çizelge 4 (Altıncı Bölüm).

Açıklama: KOYF, aylar göz önüne alınmaksızın, yıl olarak verildi.

b. Sosyal Güvenlikte Eşit İşlem Sözleşmesi'nin Onaylanması

Yurttaş olanlarla olmayan kişilere sosyal güvenlik konusunda eşit işlem yapılmasına ilişkin 118 sayılı sözleşme (Gülmez, 2018: 124-125), 28 Haziran 1962'de kabul edildi ve 25 Nisan 1964'te yürürlüğe girdi.

Sözleşmenin uygun bulunmasına ilişkin kanun tasarısı ve gerekçesi, Bakanlar Kurulu'nun 29.11.1969 tarihli kararının ardından, 1.12.1969 tarihli ve 71-892/9480 sayılı yazısıyla Millet Meclisi Başkanlığı'na sunuldu.

Hükümet gerekçesinde, sözleşmenin 11 maddesi, “ana hatlarıyla” açıklandı. Yürürlükteki iç hukuk kurallarına hiçbir göndermede bulunulmadı ve dolayısıyla karşılaştırma yapılmadı. Genel olarak sosyal sigorta mevzuatından söz etmekle yetinildi. Küçük ama önemli bir ayrıntı dışında, 102 sayılı Asgari Norm Sözleşmesi'ndeki gerekçede yer alan benzer anlatım yinelenildi:

“Sosyal Sigortalar mevzuatımıza göre, yabancı uyruklu kimseler de Türk vatandaşları gibi sigortaya tabi oldukları ve sigorta yardımlarından aynı şartlarla yararlanabildikleri cihetle, sözleşme(de) **mevzuatımıza aykırı bir hüküm bulunmamaktadır**. Ayrıca, sözleşmenin tasdiki **Birleşmiş Milletlere üye olmamızın bir icabı bulunmaktadır**” (TBMM-AR; TBMM, 1971b, MM S. Sayısı: 111: 2).

Söz ettiğim küçük ama önemli ayrıntı, onayın ikinci gerekçesiyle ilgilidir: Sözleşmeyi onaylamanın asıl gerekçesi iç hukukla uyumlu olmasıdır. Ama ikinci gerekçe, nedense, Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi olmamızın değil, Birleşmiş Milletler Örgütü'ne üye olmamızın bir gereğidir!

MM Dışişleri ve Çalışma Komisyonlarının yerinde görüp “aynen kabul” ettiği tasarı, 3. Dönem 1. Toplantı döneminde görüşülemedi (MM S. Sayısı: 111e 1 nci ek). Millet Meclisi'nin 2. Toplantı döneminde, 10.6.1971 tarihli 111. Birleşiminde öncelik ve ivedilikle görüşülüp kabul edildi (s. 170).

CS Komisyonları da, önceki gerekçelerde olduğu gibi, MM metnini “aynen” kabul etti (TBMM, CS, S. Sayısı: 1638: 1-3). Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülen tasarı, 19 Temmuz 1971 tarihli ve 1453 sayılı uygun bulma kanunu olarak kabul edildi ve yayımlandı (RG, 10.08.1971).

Sözleşmenin onaylanmasına ilişkin 5 Nisan 1973 tarihli ve 7-6217 sayılı ortak kararnamenin yayınlanmasıyla (RG, 09.06.1973), onay işlemleri tamamlandı ve sözleşme iç hukukta bağlayıcılık kazandı.

118 sayılı sözleşmenin uluslararası hukuk alanında yürürlüğe girmesi ise, onayın tescil edilmesiyle 25 Haziran 1974'te gerçekleşti.

c. Azami Ağırlık Sözleşmesi'nin Onaylanması

Tek işçinin taşıyabileceği azami ağırlıkla ilgili 127 sayılı sözleşme, 28 Haziran 1967'de kabul edildi ve 10 Mart 1970'te yürürlüğe girdi. Kabul edilmesinden 7 yıl sonra onaylandı. Bu sırada, 8 ülke onaylamıştı.

Başbakan Nihat Erim'in 27 Mart 1972 tarihli yazısıyla Millet Meclisi Başkanlığı'na sunulan onaylamayı uygun bulma kanununun gerekçesinde;

“Sözleşmenin öngördüğü prensipler(in) her bakımdan mevzuatımızla karşılanabilecek nitelikte” olduğu, yani yeni bir yük getirmediği belirtildi. 1 Ocak 1969 tarihinde yürürlüğe konulan 6/11172 sayılı Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü’nden karşılaştırmalı kimi örnekler verilmesinden sonra varılan sonuç, mevzuatımızın sözleşmeden daha ileri olması nedeniyle onaylanmasında hiçbir sakınca bulunmamasıdır:

“Bu duruma göre, ülkemizde bu konuyla **ilgili mevzuat, Sözleşme-de yer alan prensiplerle çelişmemekte, aksine, daha da ileri hükümler ihtiva etmektedir**, izah olunan sebeplerle Sözleşmenin ülkemiz tarafından da onaylanmasında hiçbir sakınca mütalaa edilmemektedir” (TBMM, 1972, S. Sayısı: 714: 1-2).

MM Komisyonları, tasarının “aynen kabul edilmesi” yolunda görüş bildirdi. MM, tasarımı, 9 Ekim 1972 tarihli 143. Birleşiminde öncelik ve ivedilikle görüşerek kabul etti.

10 Ekim 1972’de CS Başkanlığı’na sunulan tasarı, CS Komisyonlarınca MM Genel Kurulu’ndan gelen şekliyle aynen kabul edildi (TBMM, CS S. Sayısı: 153: 2-3).

Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunmasına ilişkin tasarı, 30 Kasım 1972’de 1635 sayılı yasa olarak kabul edildi ve yayınlandı (RG, 07.12.1972).

Bakanlar Kurulu’nun 15 Temmuz 1974 tarihli ve 7-8662 sayılı kararıyla sözleşmenin onaylanmasına karar verdi ve kararın yayınlanmasıyla onay işlemleri tamamlandı (RG, 14.11.1974). Sözleşme de, bu tarihten başlayarak iç hukukta bağlayıcılık kazandı.

Sözleşmenin onaylanmasından doğan ve denetim süreçlerinin başlamasıyla ilgili olan uluslararası hukuksal yükümlülükler için yürürlük tarihi ise, 13 Kasım 1975’tir.

d. İstihdam Politikası Sözleşmesi’nin Onaylanması

122 sayılı İstihdam Politikası Sözleşmesi’nin onay süreci, I. Ecevit Hükümeti (26.01.1974-17.11.1974) döneminde başladı. Sürecin ilk işlemi, Bakanlar Kurulu’nun, sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğu ilişkin kanun tasarısının BMM’ye sunulmasına karar vermesidir. Başbakan Bülent Ecevit de tasarımı, **14.6.1974** tarihli ve 71-1814/3491 sayılı yazısıyla Millet Meclisi Başkanlığı’na sunarak, kararın gereğini yerine getirip, işlemlerin yasama aşamasını başlattı.

Onay sürecinin son işlemi olan Bakanlar Kurulu’nun ortak onay kararının tarihi ise, **29 Ağustos 1977**’dir. Bu kararın neredeyse iki aya yakın bir süre sonra yayınlanmasıyla, onay süreci iç hukuk açısından tamamlandı (RG,

23.10.1977). Böylece *122 sayılı sözleşmenin beş koalisyon hükümetinin görevde bulunduğu dönemlere yayılan onay işlemleri 3 yıl, 4 ay ve 9 gün sürdü.*⁵ Ve sözleşme, Anayasa anlamında “usulüne göre yürürlüğe girdi.”

14 Haziran 1974'te BMM'ye sunulan 122 sayılı “sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğu kanun tasarısı”nın hükümet gerekçesine gelince; sözleşmeyi 40 üye devletin onayladığı anımsatıldıktan sonra, Anayasa'nın 40-42. maddeleri ile Çalışma Bakanlığı kuruluş yasasının ilgili maddelerine göndermelerde bulunuldu. Ardından da, geleneksel onay politikası çizgisinden ayrılmayan bir yaklaşım benimsendiği şöyle anlatıldı:

“Görüldüğü üzere, *yürürlükteki mevzuatımız ve uygulamalar sözleşmenin benimsediği esas ilke ve gayelerle çelişmemekte ve bunlarla tam bir intibak içinde bulunmaktadır.*

İzah edilen sebeplerle Sözleşmenin ülkemiz tarafından onaylanmasının bir *sakınca tevhit etmeyeceği* aksine yarar sağlayacağı düşünülmektedir” (TBMM, 1976, MM S. Sayısı: 196: 2).

MM Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu ile Dışişleri Komisyonu, sırasıyla 29 Mayıs 1975 ve 19 Haziran 1975 tarihli raporlarında, tasarının “aynen kabulüne” karar verdiler.

Tasarı, MM'nin 8 Haziran 1976 tarihli birleşiminde görüşülerek kabul edilmesinin ardından, IV. Demirel Hükümeti döneminde, **10 Haziran 1976**'da CS Başkanlığı'na sunuldu (CS S. Sayısı: 612, s. 1). 24 Haziran 1976 tarihli Sosyal İşler Komisyonu Raporu'nda belirtildiğine göre, tasarı üç birleşimde de ekseriyet temin edileme(diği)” için görüşülemedi.

CS Dışişleri, Turizm ve Tanıtma Komisyonu'nun **8 Temmuz 1976** tarihli “tarihsel” raporu ise, benzeri görülmeyen bir anlayış ve içerik taşımaya yönünden anılmaya değer nitelik taşımaktadır. Raporda belirtildiğine göre, tasarı “tetkik ve müzakere olundu” ve her üç maddesi “aynen kabul edil(di).” Bununla birlikte, *Kâmran İnan* Başkanlığındaki Komisyon,⁶ salt formalitenin tamamlanması için tasarıya karşı çıkmadığını, aslında 122 sayılı sözleşmenin

⁵ Sözleşmenin MM Başkanlığı'na sunulduğu I. Ecevit Hükümetinin ardından kurulan dört koalisyon hükümeti ve görev süreleri şunlardır:

Irmak Hükümeti (17.11.1974-31.03.1975); IV. Demirel Hükümeti (31.03.1975-21.06.1977); II. Ecevit Hükümeti (21.06.1977-21.07.1977); V. Demirel Hükümeti (21.07.1977-05.01.1978).

⁶ CS Komisyonu, 15 üyeden oluşuyordu. 7 üye toplantıda bulunamadı. CHP'li 2 üye, “söz hakkını saklıdır” dedi. Aralarında 1950'li yıllarda Çalışma Bakanı olan Hayrettin Erkmen'in de bulunduğu 6 üye ise, hiçbir şey demedi, yani raporu kabul etti. Sonuç olarak, söz hakkını saklı tutan üyelerle birlikte, raporu 8 üye kabul etti (CS S. Sayısı:612: 2).

Tasarı, CS'nin 9 Kasım 1976'da yapılan 4. Birleşiminde görüşüldü ve kabul edildi (s. 53-61).

onaylanmasına karşı olduğunu ve yararsız gördüğünü, gerekçelerini belirterek açıkladı. Bununla da kalmayıp, onaylanması düşünülen sözleşmelerin belirlenmesinde daha dikkatli olunması gerektiği yolunda bir uyarıda bulundu:

“Tamamı ile nazarı olan böyle bir Sözleşmenin tanzim, kabul ve onaylanmasında bir fayda görülmemektedir. Tatbik kabiliyeti ekonomik imkânlar ile sınırlı fikir, temenni ve prensipleri milletlerarası bir Sözleşme haline getirmenin dünya istihdam probleminin hafifletilmesine bir katkıda bulunacağı şüphelidir.

İleri de (İleride) benzeri konularda alâkalı **temsilcilerimizin daha dikkatli ve gerçekçi davranmaları temenni edilir.** Komisyonumuz sırf bir formaliteyi tekemmül bakımından tasarımı onaylamıştır” (CS S. Sayısı: 612, s. 2).

Komisyon, yalnızca sözleşmenin onaylanmasında yarar görmediğini belirtmekle yetinmiş değildir. Sözleşmeye ve Uluslararası Çalışma Örgütü’nün böyle bir sözleşme kabul etmesine yönelik eleştiride de bulunmuştur. Başlığındaki “Politika” sözcüğünden de kolayca anlaşılacağı gibi 122, Örgüt’ün daha önce kabul ettiği çeşitli sözleşme ve tavsiyelerdeki ilkeleri tek bir metinde toplayan, “tam ve verimli istihdam” konusundaki ilkeleri belirtmekle yetinen, Örgüt’ün “özendirici” nitelik taşıyan ve “öncelikli” olarak tanımladığı dört sözleşmeden biridir. Eleştiriler, sözleşme konusundaki yüzeysel bilgi ürünüdür. “Siyasal” nitelik taşıdığını düşündüğüm bu eleştirinin asıl nedeni, onaylanmasının Ecevit Hükümeti döneminde gündeme getirilmiş olmasıdır.

Komisyonun sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunması tasarısına karşı çıkıp kabul etmemesi olanaklıdır kuşkusuz. Bu konudaki son sözü söyleme yetkisi, ilk aşamada BMM’nindir. BMM de, 2027 sayılı uygun bulma yasasını, 9.11.1976 tarihinde kabul etti (RG, 20.11.1976).

V. Demirel Hükümeti döneminde de, Cumhurbaşkanı *Fahri Korutürk* ile Başbakan Demirel ve Bakanların ortak imzasını taşıyan 29 Ağustos 1977 tarihli kararlar, onay işleminin ikinci aşaması tamamlandı (RG, 23.10.1977).⁷

II. MİLLİ GÜVENLİK KONSEYİ DÖNEMİ (1980-1983)

1961 Anayasası döneminin sonuna gelindiği 12 Eylül 1980’de, Uluslararası Çalışma Konferansı’nın 1919-1980 arasında kabul ettiği toplam 153 sözleşmeden 27’si onaylanmıştı (% 17,6). 27 Mayıs 1960’ta sona eren ve bu tarih

⁷ 122 sayılı sözleşmenin onay kararnamesinde imzası bulunmamakla birlikte, Cumhuriyet Senatosu Bitlis üyesi *Kâmrân İnan*, tarihini saptayamadım ama, V. Demirel Hükümeti’nde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı oldu (T. C. Başbakanlık, 1978b: 405-406).

itibarıyla kabul edilen 114 sözleşmeden yalnızca 12'sinin onaylandığı (MBK döneminin kapsam dışında tutulduğu) 1924 Anayasası dönemiyle karşılaştırıldığında, % 10,5 olan onay oranında % 7,1'lik yüksek bir görelî artış sağlandığı görülüyor. MBK döneminde onaylanan 4 sözleşme de göz önüne alındığında, onaylanan sözleşme sayısı ve oranı, sırasıyla 16 ve % 14, artış oranı da % 3,6'dır.

Ne var ki, yalnızca 1961-1980 döneminde kabul edilen 38 ve onaylanan 11 sözleşme göz önüne alınarak onay oranı hesaplandığında, dönemin kısa süreli ve kabul edilen sözleşme sayısının daha az olmasının doğal sonucu olarak, oran daha da yükseliyor: % 28,9. Kuşkusuz bu son hesaplama, 1960-61 öncesinde kabul edilmiş sözleşmelerin “onay dışı” olduğu izlenimi yaratması açısından doğru değildir. Kaldı ki, 1960-1980 arasında onaylanan toplam 16 sözleşmenin 10'u, 1960-61 öncesinde kabul edilen sözleşmelerdir.

Sonuç olarak, 1924 ve 1961 Anayasaları dönemlerinin sonunda, Türkiye'nin 153 sözleşmenin 27'sini onaylamış durumda olduğunu yineliyorum (% 17,6). 1982 Anayasası dönemi, 1 sözleşmenin onay işleminin başlatıldığı ama sonuçlanmadığı üç yıllık Millî Güvenlik Konseyi döneminin ardından, bu tabloyla başladı.

1. Onay İşlemleri Konusunda Yetkili Organlar

12 Eylül 1980 tarihinde “Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime elkoyması” ile başlayan dönemde, uluslararası sözleşmelerin onaylanmasını da kapsayan anayasal ve yasal işlemlerin yapılmasında yetkili organların neler olduğu, 27 Ekim 1980 tarihli ve 2324 sayılı *Anayasa Düzeni Hakkında Kanun* ile düzenlendi. Ve kanunun, geriye dönük olarak 12 Eylül 1980'den başlayarak yürürlüğe girmesi öngörüldü (m. 7).

Kısaca belirtmek gerekirse; 1961 Anayasası, belirtilen bazı istisnalar saklı tutularak yürürlükte kaldı (m. 1). İstisnalar ise şunlardı: 1961'in TBMM, MM ve CS'ye tanıdığı görev ve yetkileri Millî Güvenlik Konseyi, Cumhurbaşkanı'na tanıdığı görev ve yetkileri ise MGK Başkanı ve Devlet Başkanı kullanır (m. 2). 29 Haziran 1981 tarihli ve 2485 sayılı *Kurucu Meclis Hakkında Kanun* da, Kurucu Meclis'in MGK ile Danışma Meclisi'nden (DM) oluştuğunu belirterek, MGK'nin görev ve yetkileri konusunda 2324 sayılı yasayla yapılan düzenlemeyi yineledi (m. 1/2).

2. Onay İşlemleri Başlatılan Ama Sonuçlandırılmayan Sözleşme

12 Eylül 1980 sonrasında kurulan ve Çalışma Bakanı olarak İş Hukuku öğretimi üyesi Prof. *Turhan Esener* ile Sosyal Güvenlik Bakanı olarak eski Türk-İş Genel Sekreteri *Sadık Şide*'nin görev aldıkları *Bülent Ulusu* Hükümeti döneminde

(21.09.1980-13.12.1983) bir sözleşmenin onay işlemleri başlatıldı, ancak sonuçlandırılmadı.

77 sayılı sözleşmenin onaylanmasının ikinci işlemi, Turgut Özal'ın kurduğu ilk ANAP Hükümeti döneminde tamamlandı. Buna karşın, gerek Danışma Meclisi'nde gerekse Millî Güvenlik Konseyi'nde benzerine az rastlanan görüşmeler yapılmış olması nedeniyle, ayrı bir başlıkta ve burada ele almaya değer gördüm.

Şimdiden belirteyim ki sekiz yıl süren beş ANAP Hükümeti döneminde (13.12.1983-20.11.1991 arasında) yalnızca bir sözleşme onaylandı! ANAP Hükümetlerinin sonuncusu olan *Mesut Yılmaz* döneminde (23.06.1991-20.11.1991), dört sözleşmenin onay süreci başlatılmışsa da, bunlardan üçüne ilişkin işlemler seçimler nedeniyle sonuçlandırılmadı. Dolayısıyla, 1977'den 1992'ye değin 15 yıl boyunca, onaylanan sözleşmeler listesine yalnızca 77 ve 123 sayılı sözleşmeler eklendi.

Çizelge 11 Milli Güvenlik Konseyi Döneminde Onaylanması Sonuçlanmayan Sözleşme (1980-1983)

SS	SB	SK	SY-UH	OUBKn	OUBKn-RG	BKOK	BKOK-RG	SY-TC-UH	KOYF	TO
77	Gençler Tıb. Kor	1946	29.12.1950	16.08.1983	18.08.1983	11.07.1984	15.08.1984	02.11.1984	38	43

Kısaltmalar: bkz. Çizelge 4 (Altıncı Bölüm).

Açıklama: KOYF, aylar göz önüne alınmaksızın, yıl olarak verildi

a. Gençlerin Tıbbî Muayenesi Sözleşmesi'nin Onay İşlemleri ve Gerekçesi

9 Ekim 1946'da kabul edilen ve 29 Aralık 1950'de yürürlüğe giren Gençlerin Tıbbî Muayenesi Sözleşmesi'nin onay sürecinin ilk adımı, Bakanlar Kurulu'nun kanun tasarısının 30 Aralık 1980'de Millî Güvenlik Konseyi Başkanlığı'na sunulmasına karar vermesi ve Başbakan Ulusu'nun da, 2 Ocak 1981 tarihli ve 101-87/07992 sayılı yazısıyla tasarımı Millî Güvenlik Konseyi Başkanlığı'na göndermesidir (Çizelge 11).

Onay sürecinin ilk aşaması, tasarımın Danışma Meclisi ile Millî Güvenlik Konseyi'nde görüşülerek 16 Ağustos 1983 tarihli ve 2878 sayılı uygun bulma yasaşının kabul edilip yayınlanmasıyla tamamlandı (RG, 18.08.1983). Bu tarihte, Ulusu Hükümeti görevdeydi (21 Eylül 1980-13 Aralık 1983). 6 Kasım 1983 seçimlerinin yapıldığı tarihe değin, ikinci işlemin de yerine getirilerek onayın tamamlanması için yeterli bir süre (1,5 ay) vardı. Ne var ki, Bakanlar Kurulu'nun

ikinci aşamayı oluşturan 11 Temmuz 1984 tarihli ve 84-8284 sayılı ortak onay kararı, 1. Özal Hükümeti döneminde (13 Aralık 1983 - 21 Aralık 1987), ama göreve başlamasından yedi ay sonra alındı ve yayımlandı (RG, 15.08.1984).

Böylece, onay işlemleri iki hükümet dönemine yayılan 77 sayılı sözleşme, 122 sayılı sözleşmenin onay sürecinde olduğu gibi, 3,5 yıllık bir süre sonunda iç hukukta bağlayıcılık kazanabildi. 2 Kasım 1984'te de uluslararası hukukta yürürlüğe giren sözleşme için ilk ayrıntılı yıllık raporu gönderme süresi başladı.

Bakanlar Kurulu'nun 30 Aralık 1980'de Millî Güvenlik Konseyi Başkanlığı'na sunulmasına karar verdiği ve Başbakan Ulusu'nun da **2 Ocak 1981** tarihli ve 101-87/07992 sayılı yazısıyla Millî Güvenlik Konseyi Başkanlığı'na gönderdiği kanun tasarısının gerekçesinde, 77 sayılı sözleşmeyi 28 devletin onayladığı belirtildikten sonra, yürürlükteki düzenlemelerde çelişki, yani aykırılık bulunmadığı gibi, sözleşmeden daha ileri kuralların da yer aldığı ileri sürüldü:

“... mevzuatımız sözleşme hükümleriyle *çelişmemekte*, bazı noktalarda *daha da ileri* hükümler öngörmektedir.

Buna göre Sözleşmenin ülkemiz tarafından onaylanmasının *uygun ve yararlı* olacağı düşünülmektedir” (TBMM, 1983a, Danışma Meclisi S. Sayısı: 48: 2).⁸

Danışma Meclisi (DM) Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu'nun **9 Aralık 1981** tarihli raporunda ise, yalnızca sözleşme ve yürürlükteki mevzuat arasında “uyarlık” bulunduğu belirtilmesiyle yetinilmedi. Kanımca, gerekçelerde örneğine çok sık rastlanmayan önemli bir noktaya, yani uluslararası sözleşmelerin onaylanmasının iç hukuk üzerinde doğurması beklenen olası yararlarına da değinildi:

“İş hukuku düzenimiz ile *uyarlık içinde bulunan* ve *iş hukuku düzenimizin gelişmesi yönünden olumlu sonuçlar doğuracak nitelikte bulunan* Sözleşmeye esas tasarı, Komisyonumuzca da benimsenmiştir” (s. 2).

Sözleşmenin kabul edilmesinden “ancak 35 yıl sonra onaylanmasının uygun bulunması dönemine (aşamasına) getirilmiş olması(nın) ... *dikkate değer bir gecikme* olarak görül(düğüne)” vurguda bulunan Komisyon, sözleşmenin başarıyla uygulanması için “gerekli yan müesseselerin ve işlemlerin de düşünülmesi” ve önlemler alınması dileğinde bulundu.

⁸ Kaynakçada “TBMM” olarak gösterdiğim bu kısaltmayı “teknik zorunluluk” nedeniyle kullandım (MG).

b. Danışma Meclisi Görüşmeleri

Milli Savunma, İçişleri ve Dışişleri Komisyonu'nun "aynen kabul" ettiği yasa tasarısı, Danışma Meclisi'nin (DM) 5.1.1982 tarihli 27. Birleşiminde görüşüldü.

Tümü üzerinde yapılan görüşmelerde, Başkanın isteği üzerine Çalışma Bakanlığı'nı temsil etmek üzere görevlendirilen Araştırma Kurulu Başkan Vekili *Ahmet Kapusuz* açıklamalarda bulundu. Sözlerini, "**mevzuatımıza da uygunluğu saptanmış** bulunan Sözleşmenin kabulünün Ülkemiz açısından yararlı olacağı düşünülmektedir" diyerek bitirdi. *Fenni İslimyeli*'nin belirttiğine göre, tasarı "1977 yılından beri Meclislerde bekle(mekteydi)" (s. 587-588).

Danışma Meclisi'nin 5.1.1982 tarihli 27. Birleşiminde gündeme alınan tasarı üzerindeki görüşmeler sırasında (s. 584 vd.), *Hamza Eroğlu* Bakanların görüşmelerde bulunmamasıyla ilgili bir eleştiri yöneltti:

"Çok dikkat ettim; bir bakanımızın dışında diğer bakanlar, Mecliste kendilerini ilgilendiren kanun tasarılarının görüşülmesi sırasında burada yer alamamışlardır" (s. 585).

Tasarının tümü üzerinde söz isteyen olmadı. Ancak DM Başkanı'nın ricası üzerine *Kapusuz*, sözleşmenin yanı sıra, 1475 sayılı İş Kanunu ile Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü vb. konularda da açıklamalarda bulundu.

Hamza Eroğlu, "merak saikiyle", Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 60 (63) yıldan beri kabul ettiği "sözleşme sayısı(nın) ne kadar" ve "Türkiye'(nin) bunlardan ne kadarına katılmış" olduğunu sordu. Ayrıca, bu görüşmelerde bulunmayan Çalışma Bakanı'ndan, sözleşmelere katılmama gerekçeleri konusunda açıklama yapması ricasında bulundu:

"... Çalışma Bakanının bütçe görüşmeleri sırasında **bu sözleşmelerden katılmadıklarımıza neden katılmadığını, katıldıklarımıza da hangi amaçla katıldığımızı** ifade ederlerse bize ve kamu adına açıklamış olurlar" (s. 589).

Türk-İş kontenjanından Danışma Meclisi'ne seçilen işçi kökenli üç üyeden biri olan *Mustafa Alpdündar*, Türkiye'nin sözleşmelerin onaylanmasıyla ilgili durumu ve sözleşmenin geciken onayı konusundaki görüşlerini şöyle dile getirdi:

"Türkiye'de uluslararası normlara, sözleşmelere katılmadık konular vardır. Ancak bunların tümüyle huzuruza getirilmesi bir çalışmayı gerektirmektedir. (...) uluslararası normlara uygun çalıştırmayı öngören ancak onanması bugüne kadar geciken bir milletlerarası sözleşmenin onanması mevzuubahistir" (s. 589-590).

Mehmet Aydar, “... uluslararası bir anlaşmaya imza koymuş (yani olumlu oy kullanmış) bir ülkenin Parlamentosunun (bu sözleşmeyi) onayla(ma)mış olması(nın) aslında üzücü” olduğuna vurgu yaptı (s. 590).

Sorulara Bakanlık/Bakan adına yanıt veren *Kapusuz*, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1981 Konferansı itibarıyla kabul ettiği “**156 sözleşmeden Türkiye halen 27 adedini onaylamış** bulun(duğunu)” belirterek, Türkiye'nin üyeliğinin 50. Yılına yaklaşırken onay durumunu ortaya koydu. Ama, ABD örneğini vererek 77 sayılı sözleşmenin onaylanmasıyla 28'e yükselecek olan bu sayının düşük olmadığını ileri sürdü:

“Aslında Türkiye gibi ekonomik ve sosyal açıdan gelişmekte olan ülkeler dikkate alındığında **28 rakamı pek düşük bir rakam değildir**. Gerçi bazı özellikleri, federatif yapısından gelen özellikleri olmakla beraber bir misal olarak Amerika'nın bugüne kadar sadece 7 sözleşmeyi onaylamış olduğunu bilgilerinize sunmak isterim” (s. 591).

Bu görüşmelerden sonra maddelerine geçilen tasarı, Danışma Meclisi'nin 160 üyesinden katılanların 102'sinin oyuyla kabul edildi (s. 592, 595). Yayınlanmasıyla da, onay işlemlerinin ilk aşaması sonlandı RG, 08.08.1983).

c. Millî Güvenlik Konseyi Görüşmeleri

Onay sürecinin ikinci aşaması, Danışma Meclisi Başkanı *Sadi Irmak*'ın **6 Ocak 1982** tarihli ve 06-106(1/56)01-282 sayılı yazısıyla, Millî Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği'ne gönderilmesiyle başladı (TBMM, 1983b, Millî Güvenlik Konseyi S. Sayısı: 636: 1).⁹

Hükümet gerekçesi aynen yinelandı (s. 2). MGK Sosyal Güvenlik, İş ve İşçi İlişkileri Komisyonu da, tasarımı “aynen benimse(di)” (s. 3).

Tasarının, MGK'nin **16.8.1983** tarihli 159. Birleşiminde görüşülmesine başlandı. Başkan'ın (*Kenan Evren*), kabul edildiği “1946 yılından bu tarafa bu sözleşmeyi niye onaylamamışız?” sorusu üzerine önce, Komisyon Başkanı, “niye?” sorusunu yanıtlamaksızın, şu açıklamayı yaptı:

“Sayın Cumhurbaşkanım, bu konuda somut bir durum ortaya koymak çok güç. Ancak, yıllar yılları izlemiş ve getirilen kurallar sonucu, **iş mevzuatımız çok ilerlemesine rağmen bu sözleşme onaylanmamış.**”

Başkan'ın “Unutulmuş mu?” sorusuna, “Unutulduğu da söylenemez, belki bir ihmal denilebilir Sayın Cumhurbaşkanım” diyerek yanıtladıktan sonra,

⁹ Önceki dipnotta yaptığım açıklama, bu kaynak için de geçerlidir (MG).

bu kez “Ne dersiniz Sayın Şide?” diyerek soru yönelttiği Sosyal Güvenlik Bakanı *Sadık Şide*, sorunun doğrudan yanıtı sayılmayacak bazı açıklamalarda bulundu:

“... *Bizim onayladıklarımız* oldukça önemli, *çok ülkenin kabul ettiği ve genellik arzeden hususlardır.*

... hakikaten bu sözleşmede geç kalınmış; fakat onaylanmasının sırası da herhalde daha erken olsaydı bazı tenkitlere uğrayabilirdi. Son yaptığımız tashihler ve 506 sayılı Kanunda yaptığımız son değişiklikler, 2869 sayılı İş Kanunuyla getirdiğimiz yeni hükümler ve iyileştirmeler, bizim bu üç bölüm ve 19 maddeden ibaret olan **77 sayılı Sözleşmenin karşısında millî mevzuatımızı dopdolu tutmaktadır.** Hatta Komisyon Başkanımızın söylediği gibi, **bazı alanlarda ileride uygulamalar yapılmıştır.**

Geç kalmış olmakla birlikte, bugün gündeme gelmiş olması çalışanlarımız bakımından sevindiricidir” (s. 695).

Bu görüşmelerden sonra tasarının üç maddesi kabul edildi. Ancak, MGK üyesi *Nejat Tümer*’in sözleşmenin m. 18/1-b kuralına ilişkin sorusuyla ilgili açıklama ve görüşmelerden sonra, tasarının tümü MGK üyelerinin oylarına sunuldu ve tasarı kabul edildi (s. 696-697). Böylece, 77 sayılı sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğuna ilişkin tasarı, **16 Ağustos 1983** tarihli ve 2878 sayılı kanun olarak kabul edildi ve yayınlanmasıyla, onay işlemlerinin birinci aşaması sona erdi (RG, 18.08.1983).

d. Onay İşleminin Tamamlanmaması

Onay işlemlerinin Bakanlar Kurulu kararının imzalanıp yayınlanmasından ibaret olan ikinci aşamasındaki işlemler, kanımca seçimler sonrasına bırakılmak istenmiş olması nedeniyle, Ulusu Hükümeti’nin yaklaşık son 2,5 aylık görev süresi içinde yerine getirilmedi.

Bakanlar Kurulu’nun onay kararı, 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan seçimlerde iktidara gelen ANAP hükümeti döneminde alındı. Belirttiğim gibi, Cumhurbaşkanı Kenan Evren ile Başbakan T. Özal ve Bakanların ortak imzasını taşıyan 11 Temmuz 1984 tarihli onay kararının yayınlanmasıyla (RG, 15.08.1984), sözleşme iç hukuk açısından bağlayıcılık kazandı. Uluslararası hukuk alanındaki yürürlük tarihi ise, 2 Kasım 1984’tür.

III. TEK ONAYLI ANAP HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ: 1983-1991

1983 seçimlerinde tek başına iktidar olan Anavatan Partisi hükümetleri, yalnızca bir uluslararası çalışma sözleşmesinin onaylandığı 8 yıllık bir dönemdir. Bu da, 1965’te kabul edilen 123 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi’nin onaylanma-

sıdır ve onay, ancak ANAP hükümetlerinin sonuncusu döneminde gerçekleştirilebildi (Çizelge 12).

Yukarıda belirttiğim gibi, Özal'ın Başbakan Yardımcısı olduğu Ulusu Hükümeti döneminde ilk aşaması tamamlanan 77 sayılı sözleşmenin Bakanlar Kurulu'nca onay kararı, Özal'ın kurduğu ilk ANAP hükümetinin ve Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in imzasını taşısa da, kanımca 1. Özal Hükümeti dönemine (13 Aralık 1983 - 21 Aralık 1987) yazılmamalıdır.

İzleyen 2. Özal, Ali Bozer (31 Ekim 1989 - 9 Kasım 1989, geçici hükümet), Yıldırım Akbulut (9 Kasım 1989 - 23 Haziran 1991) ve Mesut Yılmaz (23 Haziran 1991 - 20 Kasım 1991) hükümetleri dönemlerinden yalnızca son hükümet döneminde, dört sözleşmenin onay işlemleri başlatıldı. Ama yalnızca 1'i sonuçlandırıldı.

Çizelge 12

Anavatan Partisi Döneminde Onaylanan Sözleşme (1983-1991)

SS	SB	SK	SY-UH	OUBKn	OUBKn-RG	BKOK	BKOK-RG	SY-TC-UH	KOYF	TO
123	Asgari Yaş	1965	10.11.1967	08.05.1991	21.05.1991	19.08.1991	02.10.1991	08.12.1992	26	41

Kısaltmalar: bkz. Çizelge 4 (Altıncı Bölüm).

Açıklama: KOYF, aylar göz önüne alınmaksızın, yıl olarak verildi

1. Onaylanmasına “Mani” Bulunmayan Sözleşmeler

Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz'ın, Başbakanlığa gönderdiği 1 Mayıs 1989 tarihli ve EİUE-III/169/ILO/1433-2205 sayılı ve “ILO Sözleşmeleri” konulu yazı, sözleşmelerin onay sürecinin başlatılmasına ilişkin ilk işlemler yönünden önemlidir. Bu yazının kaleme alındığı tarihte, 2. Özal Hükümeti görevdeydi (21 Aralık 1987 - 31 Ekim 1989).

59, 123, 142 ve 144 sayılı sözleşmelerin onaylanmasının uygun görüldüğünün Başbakanlığa bildirildiği bu yazıya göre:

“Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO) tarafından hazırlanan aşağıda isim ve numaraları belirtilen Uluslararası Çalışma Sözleşmeleri Çalışma ve Sosyal (Güvenlik) Bakanlığımızca ilgili Bakanlıklarımızla da istişare edilerek **mevcut mevzuatımıza uygunluk açısından incelenmiş** ve tarafımızdan onaylanarak ülkemiz açısından yürürlüğe konulmalarına **mani bir durum olmadığı** tesbit edilmiştir” (TDA).

Dört sözleşmenin başlık ve sayılarının sıralanmasının ardından, TBMM'ye sunulması şöyle önerildi:

“Fransızca örnekleri ve Türkçe Tercümeleleri ile onaylanmalarının uygun bulunmasına dair Kanun Tasarıları ve gerekçeleri ilişikte takdim kılınmakta olan sözkonusu sözleşmelerin uygun görüldüğü takdirde **onay için** Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulması hususunda gereğini müsaadelerine saygılarımla arz ederim.”

Görüldüğü üzere, geleneksel onay politikasına uygun olarak, ÇSGB, ilgili başka Bakanlıklara da danışarak, dört sözleşmenin yürürlükteki mevzuata uygunluğu konusunda ön inceleme yaptı. Onaylanmalarına “mani bir durum” bulunmadığı sonucuna vararak, Dışişleri Bakanlığı’na iletti.

Sözleşmeler, yazıda belirtildiği gibi, “onay için” değil onay sürecinin ilk aşamasını başlatmak üzere “onaylanmasının uygun bulunmasına” ilişkin hukuksal hazırlıklar tamamlanarak Başbakanlığa gönderildi. Başbakanlık da, konuyu önce Bakanlar Kurulu’nda görüşüp değerlendirecek, TBMM’ye sunulmasına karar verilmesi durumunda da, Başbakanın imzasıyla ve ilişik belgeleriyle TBMM Başkanlığı’na gönderecektir.¹⁰

2. Sanayide Asgari Yaş Sözleşmesi’ne İlişkin Komisyon Raporu

TBMM Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu, onaylanması uygun bulunan bu sözleşmelerden biri olan sanayide asgari yaş konusuna ilişkin 59 sayılı sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğuyla ilişkin yasa tasarısı konusunda, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına” hitaben tarihsiz ama 1/268 Esas ve Karar 6 nolu bir Rapor hazırladı. Bu rapordan anlaşıldığına göre, TBMM Başkanlığı bu tasarıyı Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu’na havale etti. Komisyon da, 6/2/1992 tarihinde, ÇSG Bakanı *Mehmet Moğultay* ile Dışişleri ve ÇSG Bakanlığı temsilcilerinin de katılımıyla görüştü.

Sözleşmenin içeriğinin özetlendiği, Anayasa ile 1475 ve 3308 sayılı Kanunların ilgili kurallarıyla karşılaştırmaların yapıldığı raporda, şu sonuca varıldı:

“Mevzuatımız hükümleri ile sözleşmenin temel prensiplerinde uygunluk bulunduğu ve uygulamada herhangi bir sorunla karşılaşılmayacağı kanaati ile sözleşmenin onaylanması Komisyonumuzca benimsenmiş olup, maddeler aynen kabul edilmiştir.

Raporumuz, Dışişleri Komisyonuna gönderilmek üzere Başkanlığa saygı ile sunulur.”

Özetlemek gerekirse Komisyon, Mesut Yılmaz’ın 1 Mayıs 1989 tarihli yazısından dokuz ayı aşkın bir süre sonra toplandı. Komisyon toplantısına katı-

¹⁰ 2. Özal Hükümeti döneminde (21 Aralık 1987 - 31 Ekim 1989) Başbakanlığa gönderilen –ve her birinden “kanun tasarısı, gerekçe, sözleşme örnekleri ve Türkçe tercüme” olmak üzere 4’er adet 4 eki bulunan– bu yazının ardından, sözleşmelerin onay işlemlerinin başlatılıp başlatılmadığını, bana iletilen başka bir belge olmadığı için saptayamadım (TDA).

lan Moğultay, 20 Ekim 1991'de yapılan seçimlerden sonra kurulan DYP-SHP ortak hükümetinin (20 Kasım 1991 - 16 Mayıs1993) ÇSG Bakanı'dır.

Dolayısıyla bu rapordan ve iki aşamalı onay işlemlerinin tarihlerinden, özellikle Bakanlar Kurulu'nun ortak onay kararının yayınlandığı tarihten (RG, 02.10.1991) anlaşıldığına göre, Yılmaz'ın onaylanmalarına engel bulunmadığını bildirdiği dört sözleşmeden yalnızca 123 sayılı sözleşme onaylandı.

Diğer üçü (59, 142 ve 144 sayılı olanlar) ise, onay işlemlerinin tarihlerinden de çıkarılabileceği gibi, DYP-SHP hükümeti döneminde onaylandı.

3. Yeraltı İşlerinde Asgari Yaş Sözleşmesi'nin Onaylanması

1991 seçimleri öncesinde ve ANAP Hükümetlerinin sonuncusu olan Mesut Yılmaz Hükümeti döneminde (23 Haziran 1991 - 20 Kasım1991) onaylanan 123 sayılı Yeraltı Madenlerinde İşe Alınmada Asgari Yaş Hakkındaki Sözleşme, 22 Haziran 1965'te kabul edildi ve 10 Kasım 1967'de yürürlüğe girdi.

Başbakan T. Özal'ın 1 Haziran 1989'da TBMM Başkanlığı'na sunduğu 123 sayılı sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunmasına ilişkin kanun tasarısının hükümet gerekçesinde, sözleşme kurallarıyla mevzuat karşılaştırıldıktan sonra, "Sözleşme hükümlerinin mevzuatımızla *paralellik* arz etmesi nedeniyle onaylanmasının uygun olacağı(nın) düşünül(düğü)" belirtildi (TBMM, 1989, S. Sayısı: 476: 1). Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu raporunda, "Tasarının gerekçesi ve tümü Komisyon(ca) uygun bulun(du) ve maddeleri oybirliği ile aynen kabul edil(di)" (s. 2). Dışişleri Komisyonu raporunda da, "... Sözleşme (yani tasarı) Komisyon(ca) uygun görülerek, aynen kabul edil(di)" (s. 3). 8 Mayıs 1991 tarihli 114. Birleşimde üzerinde görüş bildirilmeyen kanun tasarısı, 3729 sayılı yasa olarak kabul edilip yayımlandı (RG, 21.05.1991).

Onay işlemlerinin ikinci aşaması, 19 Ağustos 1991 tarihli ve 91-2163 sayılı Bakanlar Kurulu kararının yayınlanmasıyla tamamlandı (RG, 02.10.1991).

IV. DYP-SHP HÜKÜMETİ DÖNEMİ:

ONAY POLİTİKASINDA GEÇİCİ BİR SAPMA (1992-1995)

20 Ekim 1991 seçimleri sonrasında kurulan DYP-SHP hükümeti döneminde (20 Kasım 1991 - 16 Mayıs1993) onaylanan sözleşmeler konusunda vurgu gerektiren temel nokta, yalnızca 1 onayla kapanan ANAP Hükümetlerinin ardından kısa sürede ve bir çırpıda gerçekleşen onay sayısının görece çokluğu değil, ilk onaydan beri uygulanagelen geleneksel politikadan köklü bir sapmanın gerçekleşmiş olmasıdır. Ne var ki bu sapma, ne genel ne de süreklidir. Çünkü, hem 6'sı 1993'te ve 1'i 1994'te onaylanan toplam 7 sözleşmenin tümü için değil 4'ü için geçerlidir, yani kısmidir, hem de izleyen onaylarda geleneksel yaklaşıma dönülmüştür (Çizelge 13).

Çizelge 13
DYP-SHP Koalisyon Hükümeti Döneminde
Onaylanan Sözleşmeler (1992-1995)

SS	SB	SK	SY-UH	OUBKn	OUBKn-RG	BKOK	BKOK-RG	SY-TC-UH	KOYF	TO
59	Asgari Yaş	1937	11.04.1939	26.11.1992	12.12.1992	08.01.1993	25.02.1993	12.07.1993	56	36
142	İnsan Kaynak.	1975	19.07.1977	26.11.1992	12.12.1992	08.01.1993	25.02.1993	12.07.1993	18	68
144	Üçlü Danışma	1976	16.05.1978	26.11.1992	12.12.1992	08.01.1993	25.02.1993	12.07.1993	17	146
87	Sen. Özgürlüğü	1948	04.07.1950	25.11.1992	11.12.1992	08.01.1993	25.02.1993	12.07.1993	45	155
135	Çalışan Temsil.	1971	30.06.1973	25.11.1992	11.12.1992	08.01.1993	25.02.1993	12.07.1993	22	85
151	Kamu Yön. Çİ	1978	25.02.1981	25.11.1992	11.12.1992	08.01.1993	25.02.1993	12.07.1993	15	56
158	Hiz. İliş. Bozul.	1982	23.11.1985	25.11.1991 09.06.1994	V:11.12.92 18.06.1994	- 10.08.1994	- 12.10.1994	- 04.01.1995	12	36

Kısaltmalar: bkz. Çizelge 4 (Altıncı Bölüm)

Açıklamalar:

- 1) 59 sayılı sözleşme, 138 sayılı sözleşmenin 1998’de onaylanmasıyla feshedilmiş sayıldı.
- 2) **Açıklama:** KOYF, aylar göz önüne alınmaksızın, yıl olarak verildi

1. ANAP Döneminden Kalan Sözleşmelerin Onaylanması

DYP-SHP Hükümeti döneminde onaylanan 7 sözleşme konusunda öncelikle anımsatılması gereken bir başka nokta daha vardır: Bu sözleşmelerden 3’ünün onay işlemleri, 18 Mayıs 1989 tarihli Bakanlar Kurulu kararı üzerine, 1 ve 8 Haziran 1989 tarihlerinde Başbakan T. Özal’ın yazısıyla başlatılmıştı. Ancak, 20 Kasım 1991’e değin görev yapan izleyen ANAP hükümetleri döneminde sonuçlandırılmadı. Özal’ın 31 Ekim 1989’da Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra kurulan Ali Bozer, Yıldırım Akbulut ve Mesut Yılmaz hükümetleri, Özal’ın başlattığı onay sürecini sürdürmedi. Dolayısıyla da, onaylanması amacıyla TBMM’ye sunulan 59, 142 ve 144 sayılı sözleşmeler, Ekim 1991 seçimleri nedeniyle “kadük” oldu.

İşte, asıl amacı, ilk 3’ü sendikalar hakları ve 1’i de iş güvencesi ile ilgili olan 87, 135, 151 ve 158 sayılı sözleşmelerin onaylanması olan DYP-SHP koalisyon hükümetinin bu 4 sözleşmeye eklediği 3 sözleşme, iki yıl tek başına iktidar olmayı sürdüren dört ANAP hükümeti döneminde onay işlemleri yenilenmeyen 59, 142 ve 144 sayılı sözleşmelerdir.

a. Sanayide Asgari Yaş Sözleşmesi'nin Onaylanması

3 Haziran 1937'de kabul edilen ve 21 Şubat 1941'de yürürlüğe giren 59 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi'nin (Sanayi, GG) onay süreci, 18 Mayıs 1989 tarihli Bakanlar Kurulu kararı üzerine, Başbakan Turgut Özal'ın TBMM Başkanlığı'na gönderdiği **8 Haziran 1989** tarihli yazısıyla başlatılmıştı (Gülmez, 1992a: 187). Ancak, İttüzüğün 78. maddesi gereğince geçersiz sayılması üzerine, onay süreci Ekim 1991 seçimleri sonrasında kurulan DYP-SHP ortak Hükümeti döneminde, Başbakan Süleyman Demirel'in **16.12.1991** tarihli yazısıyla yenilendi. 26 Kasım 1992 tarihli ve 3849 sayılı yasayla onaylanması uygun bulundu ve yasa yayınlandı (RG, 12.12.1992).¹¹

Onay işlemlerinin ikinci aşaması ise, 93-3967 sayılı ve 8 Ocak 1993 tarihli Bakanlar Kurulu kararının yayınlanmasıyla tamamlandı (RG, 25.02.1993).

Sözleşmenin bazı kuralları ile Anayasa'nın ve özellikle İş Kanunu'nun bazı maddelerine değinen kanun tasarısının hükümet gerekçesinde; 1475 sayılı yasanın bazı maddelerinin "**Sözleşme hükümleriyle paralellik arzettiği**; 3308 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu'nun 11. maddesiyle ilgili olarak da, "**Sözleşme(nin) uygulamasında sorunla karşılaşılmayacağı(nun) düşünüldüğü**" belirtildi (TBMM, 1992d, S. Sayısı: 96: 2).

Hükümet gerekçesinin satır aralarında belirttiği geleneksel gerekçeye, Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu raporunda, "Mevzuatımız hükümleri ile sözleşmenin temel prensiplerinde *uygunluk bulunduğu* ve uygulamada herhangi bir sorunla karşılaşılmayacağı kanaati" dile getirilerek yer verildi (s. 3).

Bir üye, Komisyon raporuna "muhalfeft şerhi" koyarak, yürürlükteki mevzuatla bağdaşmadığı temeline dayanan gerekçelerle onaya karşı çıktı (s. 4-5).¹²

b. İnsan Kaynaklarının Değerlendirilmesi Sözleşmesi'nin Onaylanması

23 Haziran 1975 tarihinde kabul edilen 142 sayılı sözleşme (Gülmez, 1992a: 192-195), 19 Temmuz 1977'de yürürlüğe girdi. 59 ve 144 sayılı sözleşmeler gibi

¹¹ 59 sayılı sözleşmenin onaylanmasına ilişkin yasa tasarısı üzerinde TBMM'nin 26 Kasım 1992 tarihli 32. birleşiminde yapılan görüşmeler sırasında, Refah Partisi sözcüleri sözleşmenin onaylanmasına karşı çıktı. Bkz: *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 21, Dönem: 19; Birleşim 32, 26.11.1992, s. 436-451.

¹² *Tunç Bilgel*'in (Aydın) ileri sürdüğü bu gerekçeler şunlardır:

1. "55 yıldır Yüce Meclisin onaylamadığı bir sözleşmedir. 1937 yılında Hindistan ve Japonya 15 yaşından daha küçük yaş istisnası almışlar, Türkiye hareketsiz kalmıştır.
2. Sözleşme, mevzuatımızı değiştirmekte ve mevzuatımızla birlikte Türkiyedeki fiili duruma da aykırı düşmektedir.
3. Kamuyuonunun yapması gereken şey, bu sözleşmeyi 8 yıllık Temel Eğitim uygulamasına geçildikten bir kaç yıl sonra onaylamaktır.
4. Onaylanması ile birlikte Türkiye Sözleşmeye aykırı hareket ile suçlanacak, ve kendisini savunma imkanlarını yitirmiş olacaktır" (s. 4-5).

bu sözleşme de, Bakanlar Kurulu'nun 18 Mayıs 1989 tarihinde aldığı onaylanmasına yönelik karar üzerine, Başbakan Özal'ın **1 Haziran 1989** tarihli yazısıyla TBMM'ye sunulmuş, ancak iki yıl boyunca sonuç alınmamıştı.

Onay sürecinin DYP-SHP Hükümeti döneminde yenilenmesi üzerine, 26 Kasım 1992 tarihli ve 3850 sayılı yasayla 142 sayılı sözleşmenin onaylanması uygun bulundu ve yayınlanmasıyla ilk aşama tamamlandı (RG, 12.12.1992).

Onay işlemlerinin ikinci aşaması ise, Bakanlar Kurulu'nun **8 Ocak 1993** tarihli ve 93-3967 sayılı ortak onay kararının yayınlanmasıyla gerçekleşti (RG, 25.02.1993) ve sözleşme iç hukukta bağlayıcılık kazandı.

Tasarının hükümet gerekçesinde; "Sözleşmenin kapsamı ve maddelerinin içeriği itibariyle Anayasamızın 49 ve 50 inci maddeleriyle, 1475 sayılı İş Kanunu ve 4837 sayılı İş ve İşçi Bulma Kurumunun Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanunla *uyum halinde* olduğu anlaşılmaktadır" denilerek, temelde onay konusundaki resmi geleneksel yaklaşım benimsendi. Ayrıca, 142 sayılı sözleşmenin "işgücü yetiştirme ve meslek kazandırma yönünden *yapılacak düzenleme ve çalışmalarına ışık tutacağına*, yeni boyutlar getireceğine inanıldığı" da eklenip, onayın yararlı olacağı belirtildi (TBMM, 1992e, S. Sayısı: 100: 2).¹³

c. Üçlü Danışmalar Sözleşmesi'nin Onaylanması

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün, devletlerin "siyasal ve diplomatik" nitelikte temsilinin yanı sıra, üretim güçlerinin "sınıfsal" nitelikli sosyal temsilini de içeren üçlülük ilkesini (Gülmez, 1992a: 188), ilk kez "sözleşme" nitelikli bir belgeyle düzenleyip güvenceye alan 144 sayılı sözleşme, 2 Haziran 1976 tarihinde kabul edildi ve 16 Mayıs 1978'de yürürlüğe girdi.

59 ve 142 sayılı sözleşmeler gibi 144 sayılı sözleşmenin onay süreci de, Bakanlar Kurulu'nca alınan 18 Mayıs 1989 tarihli karar üzerine TBMM'ye sunulmasıyla başlatılmıştı. Ne var ki, Başbakan Turgut Özal'ın **1 Haziran 1989** tarihli yazısıyla TBMM Başkanlığı'na gönderdiği tasarı sonuçlanmadı. Onay süreci, Başbakan Süleyman Demirel'in 16.12.1991 tarihli yazısıyla yenilendi ve sözleşmenin 26 Kasım 1992 tarihli ve 3851 sayılı yasayla onaylanması uygun bulundu. İlk aşama, yasanın yayınlanmasıyla tamamlandı (RG, 12.12.1992).

Onay işlemlerinin ikinci aşaması ise, Bakanlar Kurulu'nun 8 Ocak 1993 tarihli ve 93-3967 sayılı ortak onay kararının yayınlanmasıyla gerçekleşti (RG, 25.02.1993) ve sözleşme, usulüne göre yürürlüğe girerek iç hukukta bağlayıcılık kazandı.

¹³ 142 sayılı sözleşmenin onaylanmasına ilişkin yasa tasarısı üzerinde TBMM'nin 26 Kasım 1992 tarihli 32. birleşiminde yapılan görüşmeler sırasında dile getirilen görüşler için bkz: *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 21, Dönem: 19; Birleşim 32, 26.11.1992, s. 452-453.

Hükümet gerekçesine göre, “çalışma hayatını düzenleyen yasalarımızın hazırlanması sırasında dahi gerçekleştirilen işçi, işveren ve hükümet diyalogu, ülkemizde öteden beri süregelen bir teamül haline gelmiştir. Yapılan incelemeler çerçevesinde *Sözleşmenin öngördüğü danışma prosedürünün ülkemizde esasen mevcut olduğu; çalışma mevzuatımızda, öngörülen prosedürü engelleyici bir hüküm bulunmadığı sonucuna varılmıştır*” (TBMM, 1992f, S. Sayısı: 101: 2).

Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu Raporu'nda da kısaca yinelenen (s. 3) bu görüşler, onayın sözleşmenin yürürlükteki kurullarla bağdaştığı yaklaşımına dayandırıldığını göstermektedir.¹⁴

3. Sendikal Haklar Sözleşmelerinin Onaylanmasında Geçici Sapma
DYP-SHP koalisyon hükümetleri döneminde onaylanan 7 sözleşmeden sendikal hakları güvenceye alan 3'ünün ve veto edilen 1'inin onay gerekçelerinin, Türkiye'nin onayladığı sözleşmeler tarihinde özel bir yeri vardır.

a. Sendika Özgürlüğü Sözleşmesi'nin Onaylanması

17 Haziran 1948'de San Fransisco Konferansı'nda kabul edilen 87 sayılı sözleşme, 4 Temmuz 1950'de yürürlüğe girdi.

Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunmasına ilişkin kanun tasarısı, Bakanlar Kurulu'nun 17 Mayıs 1992 tarihli kararı üzerine, Başbakan Demirel'in 21.5.1992 tarihli ve 101-302/04626 sayılı yazısıyla, TBMM Başkanlığı'na gönderildi (TBMM-AR; TBMM, 1992b: S. Sayısı: 143: 1).

Sözleşmenin onaylanmasını uygun bulan 3847 sayılı yasa, 25 Kasım 1992 tarihli 31. birleşimde kabul edildi ve yayınlanmasıyla sürecin ilk aşaması tamamlandı (RG, 22.12.1992).

Onay işlemlerinin ikinci aşaması ise, Bakanlar Kurulu'nun 8 Ocak 1993 tarihli ve 93-3967 sayılı ortak onay ka-

The document is a formal letter from the Prime Minister to the President of the TBMM. It is dated 21.5.1992 and is numbered 101-302/04626. The letter is addressed to the President of the TBMM and is signed by the Prime Minister, S. Demirel. The text of the letter discusses the proposal of a law to ratify the 87th Geneva Convention, which was adopted by the Council of Ministers on 17.5.1992. The law is numbered 3847 and is dated 25.11.1992. The document also includes a stamp from the Ministry of Labor and Social Security, dated 21.5.1992, and a stamp from the President of the TBMM, dated 21.5.1992.

¹⁴ 144 sayılı sözleşmenin onaylanmasına ilişkin yasa tasarısı üzerindeki görüşmeler, TBMM'nin 26 Kasım 1992 tarihli 32. birleşiminde yapıldı. Tartışmalar ve dile getirilen görüşler için bkz: *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 21, Dönem: 19; Birleşim 32, 26.11.1992, s. 454-455, 462-465.

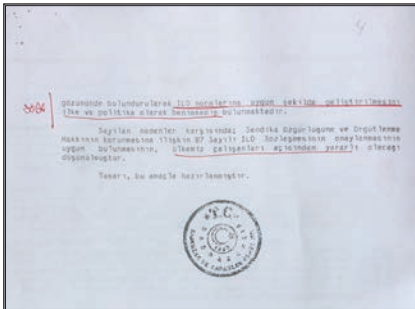
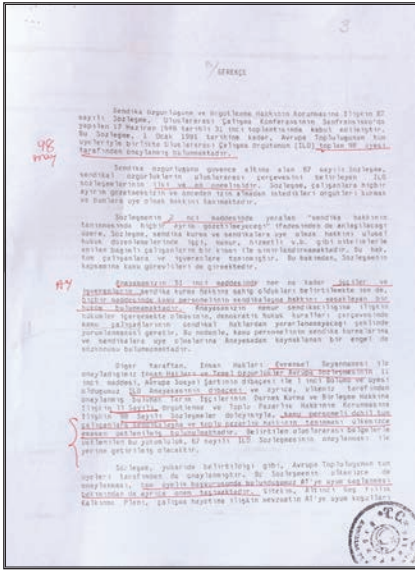
rarının yayınlanmasıyla sonuçlandı (RG, 25.02.1993). Böylece sözleşme, iç hukukun “kanun hükmünde” hukuksal değer taşıyan bir parçası oldu.

Tasarıya ilişik hükümet gerekçesinde, ANAP döneminden kalan sözleşmelerin onaylanmasına ilişkin yasa tasarılarının hükümet gerekçelerinden farklı olarak, sözleşme ile yürürlükteki ulusal mevzuatın karşılaştırılmasına dayanan egemen yaklaşımı anımsatan, yani aykırılık yada çelişkiler bulunmadığı için onaylanmasında herhangi bir sakınca görülmediği yolunda bir anlatıma rastlanmaz. Yapılan açıklamaların neredeyse tümü, iç hukuku önceleyerek örgütlenen kamu görevlilerinin sendikal haklarının yasal dayanaklarının varlığına ilişkindir.

Sözleşmenin 1993 itibarıyla 98 üye devletçe onaylandığını anımsatan gerekçede, bu bağlamda, örneğin sözleşmenin sendika hakkını “tüm çalışanlara ve işverenlere” tanıdığına vurgu yapan 2. maddesine değinildi. Ardından, 1982 Anayasası’nın bu hakkı “işçiler” ve “işverenler” için güvenceye alan 51.

maddesine yer verilerek, yani hak öz-nelerini “işçiler” biçiminde tanımlayarak yapılan düzenlemenin “kamu çalışanlarının sendikal haklardan yararlanamayacağı şeklinde yorumlanmaması gerek(tiğine)” vurgu yapıldı. Ayrıca, başka uluslararası belgelerde de (İHEB, İHAS, ASS’nin dibacesi ve 98), **“kamu personeli dahil tüm çalışanlara sendikalaşma ve toplu pazarlık hakkının tanınması ülkemizde esasen üstlenilmiş bulunmaktadır”** denildi. Ve böylece de aslında, devletin “uluslararası belgelerle üstlen(diği) bu yükümlülü(ğün), 87 sayılı ILO Sözleşmesinin onaylanmasıyla, yerine getirilmiş olaca(ğı)” anımsatıldı.

Öte yandan, kamu görevlilerinin sendikal hakları için uluslararası hukuksal dayanak ve çerçeve oluşturulması kaygısına odaklı bu gerekçelerin yanı sıra, **“sözleşmenin ülkemizde de onaylanması(nın), tam üyelik başvurusunda bulunduğumuz AT’ye uyum sağlanması bakımından da ayrıca**

önem taşımakta” olduğu belirtildi. Onayın, ülkemiz çalışanları açısından yararlı olacağı(nın) düşünül(düğü)” de eklendi (s. 2).

Görüldüğü üzere hükümet gerekçesinde, önceki sözleşmeler için sıklıkla onayı uygun bulma gerekçesi olarak yinelenen kavramlarla yapılan açıklamaların hiçbirine yer verilmedi. Ulusal mevzuat olarak, Anayasa'nın sendika hakkını o tarihte “işçiler” için güvenceye alan 51. maddesindeki düzenlemenin, 1980'li yılların ikinci yarısından başlayarak hükümetlerce yinelenen görüşün tersine, “yasaklama” anlamına gelmediği özellikle vurgulandı.

Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu'nun 1/403 Esas ve 10 Karar sayılı ama tarihsiz raporunda da, 87 sayılı sözleşmeyi onaylamada birincil gerekçenin, kamu görevlilerinin sendikal hakları konusunda yapılacak olası bir yasal düzenlemeye yönelik dayanak oluşturma kaygısı olduğu yinelenildi. Bakan Moğultay'ın gerekçedeki düşünceler koşutunda yaptığı açıklamalar özetlendikten sonra, Komisyonun da 87'nin “onaylanmasını, kamu çalışanları açısından **gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasına başlangıç teşkil edeceği** düşüncesi ile benimsemiş ve kabul etmiş” olduğu belirtildi (s. 3).

Dışişleri Komisyonu, 1.7.1992 tarihli ve 1/403 Esas ve 45 Karar sayılı raporunda, kanımca son derece yerinde olan bir başka noktaya vurgu yaptı. “**İnsan Hakları konusunda önemli bir adım** teşkil eden Anlaşma Tasarısının ... öncelikle görüşülmesine karar ver(di)” (s. 4).¹⁵

b. Kamu Yönetiminde Çalışma İlişkileri Sözleşmesi'nin Onaylanması

87 ve 98 sayılı sözleşmeleri tamamlamak üzere 27 Haziran 1978'de kabul edilen 151 sayılı sözleşme, 25 Şubat 1981'de yürürlüğe girdi. Türkiye'nin onay işlemlerini başlattığı sırada, sözleşmeyi yalnızca 24 devlet onaylamıştı.

Sözleşmenin, 25 Kasım 1992 tarihli ve 3848 sayılı yasayla onaylanması uygun bulundu. Yasanın yayınlanmasının (RG, 11.12.1992) ardından, Bakanlar Kurulu 8 Ocak 1993 tarihli ve 93-3967 sayılı ortak onay kararını kabul etti. Kararın yayınlanmasıyla (RG, 25.02.1993), onay işlemleri iç hukukta tamamlandı ve sözleşme bağlayıcılık kazandı. 12 Temmuz 1993'te de, uluslararası hukuk alanında yürürlüğe girdi.

Onayın uygun bulunmasına ilişkin hükümet gerekçesinde, 87 sayılı sözleşme de olduğu gibi, 151'in sağladığı hak ve güvenceler açısından iç hukukla uyumsuzluk ve aykırılık bulunup bulunmadığı konusunda hiçbir değerlendirme yapılmadı. İçeriği yönünden 87 ve 98'in “tamamlayıcısı durumunda” olduğu belirtil-

¹⁵ 87 sayılı sözleşmenin onaylanmasına ilişkin yasa tasarısı üzerinde TBMM'nin 25 Kasım 1992 tarihli 31. birleşiminde yapılan görüşmelerde dile getirilen görüşler ve eleştirel değerlendirmesi konusunda bkz: Gülmez, 2000b: 486-491; *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 21, Dönem: 19; Birleşim 31, 25.11.1992, s. 363-374.

di. Amacın, “işveren konumundaki kamu yetkilileri ile kamu görevlisi örgütleri arasında sağlıklı bir çalışma ilişkileri düzeni kurulmasını sağla(mak)” olduğu, dolayısıyla da tasarının “onaylanmasının uygun bulunmasının ülkemiz için yararlı olacağı(nm) düşünül(düğünün)” belirtilmesiyle yetinildi (TBMM, TBMM, 1992c, S. Sayısı: 144: 2); Gülmez, 1992b: 182; 2000: 491-492).¹⁶

c. Çalışan Temsilcileri Sözleşmesi'nin Onaylanması

30 Haziran 1971'de kabul edilen ve 23 Haziran 1973'te yürürlüğe giren 135 sayılı Çalışan Temsilcileri Sözleşmesi'nin onay işlemleri, 87 ve 151 gibi, Bakanlar Kurulu'nun 22 Nisan 1992'de aldığı karar gereğince, Başbakan Demirel'in sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunmasına ilişkin kanun tasarısını 13 Mayıs 1992'de TBMM Başkanlığı'na sunmasıyla başladı. Tasarının, 3845 sayılı yasa olarak 25 Kasım 1992'de kabul edilip yayınlanmasıyla, onay işlemlerinin yasama aşaması tamamlandı (RG, 11.12.1992).

Onay sürecinin yürütme aşaması da, Bakanlar Kurulu'nun 8 Ocak 1993 tarihli ve 93-3967 sayılı kararının yayınlanmasıyla noktalandı (RG, 25.02.1993) ve sözleşme, iç hukukta “usulüne göre yürürlüğe girip” bağlayıcılık kazandı.

Uluslararası hukukta yürürlüğe giriş tarihi ise, öteki sözleşmeler gibi, 12 Temmuz 1993'tür.

Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunmasına ilişkin yasa tasarısı gerekçesinde, 87 sayılı sözleşmenin onaylanmasıyla ilgili hükümet gerekçesinde olduğu gibi başka uluslararası belgelere de (İHEB, İHAS ve AŞŞ) gönderme yapıldı ve 135'in de, “içeriği dolayısıyla bu (anılan uluslararası) belgelerin sendika hakkıyla ilgili maddeleriyle “paralel” olduğu ileri sürüldü.

Ancak, uyum sorunu konusunda suskun kalmayı yeğleyen 87 ve 151'e ilişkin yasa tasarılarının gerekçelerinden farklı biçimde, 135'in “2821 sayılı Sendikalar Kanunu ile **uyum içerisinde** olduğu” belirtildi. Onayın ikinci gerekçesi olarak, 135'in öngördüğü kolaylıkların, “yasal düzenlemelere gerek kalmadan toplu sözleşmeler ile sağlanmasına da olanak tanım(ış)” olması gösterildi. Üçüncü gerekçede ise, 87'de olduğu gibi, onayın “tam üyelik başvurusunda bulunduğumuz **AT'ye (...)** uyum sağlanması bakımından da ayrı bir önem taşı(dığı)” belirtildi (TBMM, 1992g, S. Sayısı: 141: 1-2).¹⁷

¹⁶ 151 sayılı sözleşmenin onaylanmasına ilişkin yasa tasarısı üzerinde TBMM'nin 25 Kasım 1992 tarihli 31. birleşiminde yapılan görüşmelerde dile getirilen görüşler ve eleştirel değerlendirmesi konusunda bkz: Gülmez, 2000b: 492-496; *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 21, Dönem: 19; Birleşim 31, 25.11.1992, s. 374-386.

¹⁷ 135 sayılı sözleşmenin onaylanmasına ilişkin yasa tasarısı üzerinde TBMM'nin 25 Kasım 1992 tarihli 31. birleşiminde gerçekleştirilen görüşmelerde parti grupları ve kişiler adına dile getirilen görüşler ve yaptığım eleştirel değerlendirmeler konusunda bkz: Gülmez, 2000b: 467-475; *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 21, Dönem: 19; Birleşim 31, 25.11.1992, s. 184-192 ve 327-335.

4. Vetolu İş Güvencesi Sözleşmesi'nin Onay İşlem ve Gerekçeleri

22 Haziran 1982'de kabul edilen ve 23 Kasım 1985'te yürürlüğe giren 158 sayılı Hizmet İlişkinine İşveren Tarafından Son Verilmesi Hakkında Sözleşme, saptayabildiğimce, onaylanan tüm sözleşmeler arasında, Cumhurbaşkanı'nın "veto" yetkisini kullandığı tek sözleşmedir (Gülmez, 1999-2000: 36-38; 2000b: 475-486).

Onaylanan sözleşmeler tarihinde bir başka benzeri bulunmayan 158'in onaylanmasına ilişkin vetolu onay işlemlerini ve onay gerekçelerini ayrı başlıklarda ele alacağım.

a. Vetolu Onay İşlemleri

158, vetolu bir süreçten sonra, onay işlemlerini başlatan Demirel'in 16 Mayıs 1993'te Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından onaylanabildi. Sözleşmenin uygun bulunduğuna ilişkin kanun tasarısı, Bakanlar Kurulu'nun **22 Nisan 1992** tarihli kararı üzerine, Başbakan Demirel'in **13 Mayıs 1992** tarihli yazısıyla TBMM Başkanlığı'na sunulmuştu. Ve tasarı da, **25 Kasım 1992**'de, 3846 sayılı kanun olarak kabul edilmişti.

Ne var ki, 7 sözleşmeyle birlikte başlatılan bu onay süreci, ilk aşamasında Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın vetosuyla karşılaştı. Özal, 3846 sayılı ilk uygun bulma yasanını, **11 Aralık 1992** tarihli yazısıyla TBMM Başkanlığı'na geri gönderdi. Tezkeresi, TBMM'nin 26 Ocak 1993 tarihli 60. Birleşiminde dağıtılıp gündeme alındı.

158 sayılı sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunmasına ilişkin veto edilen 3846 sayılı yasanın TBMM'de yeniden görüşülmesi, **9 Haziran 1994** tarihli 114 birleşimde gerçekleşebildi ve 3999 sayılı uygun bulma yasanının kabul edilmesiyle sonuçlandı.

Onay sürecinin ikinci aşaması, bu yasadan sonra ve Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından, Tansu Çiller'in Başbakan olduğu DYP-SHP Hükümeti (25 Haziran 1993 - 5 Ekim 1995) döneminde gerçekleşti. TBMM'nin yeniden görüşerek kabul ettiği 3999 sayılı yasanın **18 Haziran 1994**'te Resmî Gazete'de yayınlanmasının ardından, Bakanlar Kurulu'nun **10 Ağustos 1994** tarihli ve 94-5971 sayılı onay kararının yayınlanmasıyla onay süreci tamamlanabildi ve sözleşme iç hukukta yürürlüğe girdi (RG, 12.10.1994).

b. Onayı Uygun Bulma Kanununun Hükümet Gerekçesi

DYP-SHP ortak hükümeti başkanı Demirel'in 13 Mayıs 1992 tarihli yazısıyla 19. yasama döneminde TBMM Başkanlığı'na sunulan 1982 tarihli ve 158 sayılı Hizmet İlişkinine İşveren Tarafından Son Verilmesi Hakkında Sözleşme'nin

onaylanmasının uygun bulunduğuna ilişkin veto edilen yasa tasarısının hükümet gerekçesinde, sözleşmenin içeriğine ilişkin açıklayıcı kimi bilgilere yer verildi.

Sözleşmenin amacının açıklandığı, özellikle keyfi işten çıkarmaları önleme amacı taşıdığı belirtilmiştir; gerekçede; 18. yasama (yani ANAP Hükümetleri) döneminden kalan 59, 142 ve 144 sayılı sözleşmelerin resmî gerekçelerinden bütünü farklı ama 87 ve 151 sayılı sözleşmelerin gerekçelerine koşut bir yaklaşımla, 158'in iç hukuk ve özellikle 1475 sayılı İş Yasası ile uyumu / uyumsuzluğu konusuna değinilmedi. Anayasa'nın çalışma hakkı maddesiyle bağdaştığı, dolayısıyla bu nedenle onaylandığı belirtildi:

“... istihdam güvencesi sağlamakta olması nedeniyle, **Sözleşme, Anayasamızın 49 uncu maddesinde yer alan ‘Çalışma herkesin hakkı ve ödevidir’ hükmü ile de tam olarak bağdaşmaktadır.**

Sayılan nedenler karşısında, Hizmet İlişisine İşveren Tarafından Son Verilmesi Hakkında 158 Sayılı Sözleşmenin onaylanması uygun ve yararlı görülmüştür” (TBMM, 1991, S. Sayısı: 142: 1).¹⁸

Hükümet gerekçesindeki açıklama ve görüşler, değişik bir onay gerekçesi anlamına gelebilecek bir düşünce eklenmeksizin, Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu ve Dışişleri Komisyonu Raporlarında da yinelenmiştir (s. 2-4).

c. Özal'ın ve ANAP'lı Bir Üyenin Veto Gerekçeleri

Cumhurbaşkanı Özal'ın 11 Aralık 1992 tarihli geri gönderme tezkeresinde; sözleşmenin getirdiği “hükümler”, 16 madde olarak sıralandı. Onaylayan ülkelere ilişkin bilgiler verilerek, vetonun dayandığı ekonomik ve sermaye yanlısı gerekçeler, özetle şöyle açıklandı:

“3. Bu Sözleşmenin onaylanmasından sonra yürürlüğe konulması kaçınılmaz olan ‘İş Güvencesi Kanunu’; **işverene yükleyeceği yeni külfetlerle; yatırımları güçleştirecek, yerli ve yabancı sermayeyi yatırıma yönelmede tereddüte sevkedecek ve işsizliği artıracaktır.**

4. Diğer taraftan bu sözleşme ile işçilere işten çıkarılmalarında getirilen yargı mercilerine başvuru hakkı, bugün için iç hukukumuzda da mevcuttur.

Sonuç olarak, henüz Avrupa ülkelerinde dahi itibar görmemiş böyle bir Sözleşmenin onaylanması, **ülkemizi gereksiz şekilde taahhüt altına sokacak**, yukarıda da açıklandığı üzere onaylanan sözleşme ile

¹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, S. Sayısı: 142, Hizmet İlişisine İşveren Tarafından Son Verilmesi Hakkında 158 sayılı Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna İlişkin Kanun Tasarısı ve Sağlık ve Sosyal İşler ve Dışişleri Komisyon Raporları (1/399), Dönem: 19, Yasama Yılı: 2, s. 1.

getirilen bazı uygulamalar; işveren ve işçi arasında yeni bir anlaşmazlık alanı yaratacak, ***iş barışının sağlanmasında olumsuz etkileri olacaktır*** ve anlaşmazlıklara her iki tarafın genel hukuk kuralları dışında çözüm arayışlarını zorlama ihtimalini çoğaltacaktır” (TBMM, 1992a, S. Sayısı 250: 3).¹⁹

Komisyon üyesi ANAP Bursa milletvekili *Hüsamettin Öriüç*, *Özal*'ın geri gönderme tezkeresindekilere benzer gerekçelere dayanarak “muhalefet şerhi” yazdı ve onaya karşı çıkarak özetle dedi ki:

“Bu nedenlerle, ülkemizde işçi-işveren arasında bugüne kadar ulaşılabilen ***dengeleri***, karşılıklı hak ve adalet ilkelerine uygun sosyal ve hukuki gerekçelere dayalı yeterli bir zemin hazırlanmadan ***işveren aleyhine bozabilecek bu sözleşmenin onaylanmasına karşıyım***” (s. 5)

158 sayılı sözleşmenin veto ile engellenen onay süreci, ancak Cumhurbaşkanının değişmesinden sonra gerçekleşti. Yaklaşık iki yıl sonra kabul edilen 3999 sayılı ve 9 Haziran 1994 tarihli uygun bulma yasası (RG, 18.06.1994), Bakanlar Kurulu'nun 10 Ağustos 1994 tarihli ve 94/5971 sayılı kararıyla onaylandı. Böylece de, sözleşmenin iç hukukla bütünleşme işlemi tamamlandı (RG, 12.10.1994).

d. Dışişleri Komisyonu'nun Vetoya Karşı Çıkması

Dışişleri Komisyonu; 21 Ocak 1993 tarihli raporunda, Cumhurbaşkanı *Özal*'ın veto gerekçelerini yerinde bulmadı. 158 sayılı sözleşmenin, sonuç olarak iş güvencesinin bir insan hakkı olduğuna vurguda bulunarak ve “Avrupa Sosyal Şartının bir gereği olduğu”nu savunarak onaylanmasının uygun olacağı görüşünü benimsedi:

“Cumhurbaşkanlığının, sözleşmenin onaylanmasından sonra yürürlüğe konulması gerekli ***‘İşgüvencesi Kanunu’nun, işverene yükleyeceği yeni külfetlerle yatırımları güçleştireceği, yerli ve yabancı sermayeyi yatırıma yönelmekten caydıracağı*** şeklindeki endişesi Anayasamızın 49 uncu maddesinde, ‘İş Güvenliği’nin bir insan hakkı olarak yer aldığı dikkate alınarak ***yerinde görülmemiş***, sözleşmenin zaten var olan fesih hakkına ek olarak haksız feshi önlemek amacıyla olduğu göz önünde bulundurularak Türkiye’nin şimdiye kadar 29 ILO sözleşmesi imzaladığı, ***bu sözleşmenin Avrupa Sosyal Şartının***

¹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, S. Sayısı: 250, Hizmet İlişkinine İşveren Tarafından Son Verilmesi Hakkında 158 Sayılı Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna İlişkin 25.11.1992 Tarihli ve 3846 Sayılı Kanun ve Anayasamızın 89 uncu Maddesi gereğince Cumhurbaşkanınca Bir Daha Görüşülmek Üzere Geri Gönderme Tezkeresi (1/484, 3/736), Dönem: 19, Yasama Yılı: 2, s. 3.

bir gereği olduğu; uluslararası topluluklara entegre olmaya çalıştığımız günlerde bu sözleşmeyi onaylamanın uygun olduğu kanısına varılmış ve 3846 sayılı Kanun Komisyonumuzca aynen kabul edilmiştir” (s. 4).

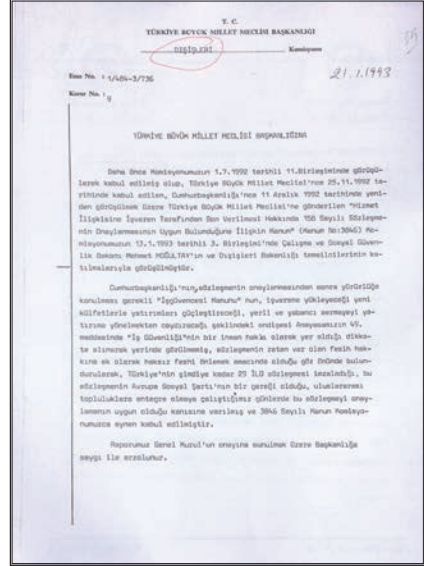
İncelediğim onay belgeleri arasında, hükümet gerekçesine karşı çıkan bu Dışişleri Komisyonu raporunun bir başka örneğine rastlamış degilim.

e. Görüşmeler ve Onay Sürecinin Sonlanması

158 sayılı sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunmasına ilişkin yasa tasarısı, önce Meclis’in 25 Kasım 1992 tarihli birleşiminde görüşüldü. Milletvekillerince dile getirilen görüş ve öneriler, tasarının “önce uyum, sonra onay” temeline dayanan geleneksel yaklaşımdan ayrılmış olmasına dayanıyordu.

Yenilenen yasa tasarısı, 81. Konferans’ın toplantısını sürdürdüğü sırada, Meclis’in 9 Haziran 1994 tarihli birleşiminde ikinci kez görüşüldü. Bu kez de, 158’in onaylanmasından önce iç hukukta düzenleme yapılması gerektiği yolundaki eleştiriler ağırlıktaydı.²⁰

Sonuç olarak 158 sayılı sözleşme, gerek iç hukuk ve gerekse uluslararası hukuk konusundaki yetersiz, yüzeysel, yalnızca tasarı ve sözleşme maddelerinin hızlı –ve belki de ilk– okumasına dayanan bilgilerle görüşüldükten sonra, iç hukuka aykırılığı söz konusu edilmeksizin, dolayısıyla geleneksel politikadan ayrılan bir yaklaşımla onaylandı. Hükümet gerekçesinde yer almayan iç hukukla uyum konusu, veto gerekçesinde örtük

Türkiye Büyük Millet Meclisi DİŞİŞLERİ KOMİSYONU BAŞKANLIĞI		
Şifre No: 7		Tarih: 13.1.1993
Konu: 4496-1/936		
Doğru ARIN MUTLUAN Başkanlık	Bakarsınız Fahri AKARÖZ Başkanlık	Sıkık Süleyman ERDOĞAN Başkanlık
Kitap Abdullah ŞENER Başkanlık	Öye M. Vahit DEMİRCİLER Anayasa Meclisliği	Öye Sak Kunal MİMARBAĞLI Anayasa Meclisliği
Öye Mehmet SAEDİCİ Anayasa Meclisliği	Öye Yusuf İZGİCİ Anayasa Meclisliği	Öye Khanım İNAN Başkanlık
Öye Nispettin ÖRNEK Başkanlık	Öye İsmail ÇOBAN Çocuk Meclisliği	Öye Anıl Adnan TÜRKÜKÇÜ Çocuk Meclisliği
Öye Mustafa DOĞAN Gazeteciler Meclisliği	Öye Cem KOZLU İktisat Meclisliği	Öye Bülent AKARCAÇI İktisat Meclisliği
Öye İbrahim GİRİNGÖY İktisat Meclisliği	Öye ERKAN ERİNGÖZ İktisat Meclisliği	Öye Mehmet HİSARLI Kültür Meclisliği
Öye İrfan DEMİRKALP Sarıyer Meclisliği	Öye Nahit BAĞÇI Tehnik Meclisliği	Öye Fethiye ÖZGEN Tehnik Meclisliği

²⁰ TBMM’de 2,5 yıl arayla yapılan iki görüşme konusunda daha geniş bilgi için bkz: Gülmez, 2000b: 491-4496.

bir anlatımla, ama Meclis görüşmelerinde açıkça gündeme getirildi. Oysa kanımca, 158 sayılı sözleşmenin onaylanmasının işverene yeni yükümlülükler getireceği ve işveren zararına dengesizlik yaratacağı yolunda eleştiriler ileri sürülmesinin temelinde, İş Yasası ile sözleşme arasında uyumsuzluk bulunduğu görüşü vardır.

V. REFAH-YOL VE ANA-SOL HÜKÜMETLERİ DÖNEMLERİ (1999-2001)

1990'lı yılların ikinci yarısının sonlarında ve üçüncü binyılın başında kurulan koalisyon hükümetleri döneminde (1999-2001),²¹ 3'ü “temel insan hakları sözleşmeleri” arasında olan 4 sözleşme onaylandı (Çizelge 14).

1. Zorla Çalıştırma Sözleşmesi'nin Onaylanması

Refah-Yol Hükümetinin Başbakanı *Necmeddin Erbakan*, Bakanlar Kurulu'nun 6.9.1996 tarihli kararı uyarınca, 29 sayılı Cebrî veya Mecburî Çalıştırma Hakkında Sözleşme'nin onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun tasarısını, **15.10.1996** tarihli ve B.02.0.KKG/101-1060/4146 sayılı yazıyla TBMM Başkanlığı'na sundu (TBMM-AR) (Çizelge 14).

Tasarı, 21 Ocak 1998 tarihli 47. birleşimde görüşüldü. Tümü ve maddeleri üzerinde söz alan olmayınca, uygun bulma kanunu olarak kabul edildi.

29 sayılı sözleşme, Bakanlar Kurulu'nun **25 Mayıs 1998** tarihli onay kararının yayınlanmasıyla da, iç hukukta usulüne göre yürürlüğe girdi (RG, 23.06.1998).

Onay sürecinin başladığı tarihte sözleşmeyi 135 devletin onayladığını bildiren hükümet gerekçesinde, yürürlükteki mevzuattan herhangi bir örnek verilmeksizin, içeriği konusunda açıklamalar yapıldı. Son paragrafta da; önceki gerekçelerde rastlanan “mutabakat”, “ahenk”, “çelişme”, “uyum” gibi kavramlar yerine, onay politikasının geleneksel yaklaşımını anlatmak üzere saptayabildiğimce ilk kez kullanılmasına başlanan “sakinca” yerine geçmek üzere yeğlenen yeni bir kavrama yer verildi. Ne var ki, söylem değişse de yaklaşım değişmedi:

“Sözleşme ile millî mevzuatımız ve uygulamalarımız karşılaştırılarak yapılan değerlendirmede, 29 sayılı Sözleşme'nin onaylanmasının **ulusal mevzuatımız açısından bir olumsuzluk yaratmayacağı**; anılan Sözleşme'nin onaylanmasının uygun ve yararlı olacağı düşünülmektedir” (TBMM, 1998b, S. Sayısı: 2010: 1).

²¹ Belirteyim ki, 1995-1997 yılları arasında kurulan DYP azınlık hükümeti ile üç koalisyon hükümeti döneminde hiçbir sözleşme onaylanmadı. Bu hükümetler sırasıyla şunlardır:

1) Güven oyu alamayan Tansu Çiller azınlık hükümeti; 2) Tansu Çiller, DYP-CHP hükümeti; 3) Mesut Yılmaz, ANAP-DYP hükümeti; 4) Necmeddin Erbakan, RP-DYP hükümeti.

Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu'nun 25.10.1996 tarihli ve 1/515-12 sayılı raporunda, onay gerekçesi anlamında herhangi bir açıklama yapılmaksızın, tasarının benimsenip “aynen kabul” edildiği belirtildi. Dışişleri Komisyonu'nun 21.10.1997 tarihli ve 1/515/44 sayılı raporunda da, “29 Sayılı Sözleşme (yani onaya ilişkin yasa tasarısı) Komisyonumuzca uygun görülerek aynen kabul edilmiştir” denildi (s. 2-3).

Onayın ulusal mevzuat için “olumsuzluk yaratmaması” hangi anlama gelebilir?

Kanımca bu kavramın anlamı, olsa olsa, onayın, önceki gerekçelerde açık yüreklilikle belirtilen “yeni bir yükümlülük yaratmama”, “devlet için yeni yük getirmeme” yada “mevzuatta değişiklikler yapma zorunda kalmama” olabilir. Olumsuzluk yaratmamak, “kulfet yüklemek”, “sakıncalı olmamak” demektir.

2. Asgari Yaş Sözleşmesi'nin Onaylanması

Başbakan Necmeddin Erbakan, Bakanlar Kurulu'nun 6.9.1996 tarihli kararı uyarınca, 138 sayılı “İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun Tasarısı”nı, 15.10.1996 tarihli ve B.02.0.KKG/101-1058/4147 sayılı yazıyla TBMM Başkanlığı'na sundu (TBMM-AR).

Bu tasarı da, tümü ve maddeleri üzerinde hiçbir üyenin söz almadığı 21 Ocak 1998 tarihli 47. Birleşimde görüşülerek kabul edildi.

138 sayılı sözleşmenin iç hukukta bağlayıcılık kazanması ise, Bakanlar Kurulu'nun **25 Mayıs 1998** tarihli onay kararının yayınlanmasıyla gerçekleşti (RG, 21.06.1998).

Sözleşmeyi bu tarihte 46 devletin onayladığını bildiren hükümet gerekçesinde, sözleşme ile ulusal mevzuatın karşılaştırılmasında 1475 sayılı İş Kanunu'nun kapsamının genişletilmesine ilişkin bir tasarının da göz önüne alındığı belirtildi. Ardından da, eski onay yaklaşımının yeni söylemle yinelenmesi sürdürüldü:

“Sözleşme ile millî mevzuatımız halen Başbakanlığa sunulma aşamasında olan, 1475 sayılı İş Kanununun kapsamına tarım ve orman işlerinin de dahil edilmesini öngören değişiklik tasarısı da dikkate alınmak suretiyle karşılaştırılarak yapılan değerlendirmede, 138 sayılı Sözleşmenin onaylanmasının **ulusal mevzuatımız açısından bir olumsuzluk yaratmayacağı**; anılan Sözleşme'nin onaylanmasının uygun ve yararlı olacağı düşünülmektedir” (TBMM, 1998a, S. Sayısı: 1).

Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu'nun 25.10.1996 tarihli ve 1/516-13 sayılı raporunda, onay gerekçesi anlamında herhangi bir açıklama

yapılmaksızın, tasarımın benimsenip “aynen kabul” edildiği belirtildi. Dışişleri Komisyonu'nun 21.10.1997 tarihli ve 1/516/45 sayılı raporunda da tasarı “uygun görülerek aynen kabul edil(di)” (s. 2-3).

138 sayılı sözleşmenin onaylanıp yürürlüğe girmesi ve içerdiği yükümlülüklerin kabul edilmesiyle, 10. maddesi gereğince, 1959'da onayladığımız deniz çalışmasıyla ilgili 1921 tarihli ve 15 sayılı Asgari Yaş (Trimci ve Ateşçiler) Sözleşmesi yürürlükten kalktı.

Ayrıca, 138'in onaylanmasıyla, yine asgari yaş ile ilgili olan ve sırasıyla 1959 ve 1993 yıllarında onayladığımız 58 ve 59 sayılı sözleşmeler de, 30 Ocak 1999 tarihinde kendiliğinden feshedilmiş sayıldı.²²

Böylece, 138 sayılı sözleşmenin onaylanmasıyla, Mayıs 2019 itibarıyla, toplam 59 sözleşme onaylayan Türkiye'nin onaydan doğan yükümlülüklerinin sürdüğü toplam sözleşme sayısı, 55'e indi (Ek Çizelge 1 ve Ek Çizelge 2).

Bu arada, 15 sayılı sözleşmenin de, Konferans kararıyla 2017'de iptal edildiğini anmsatmak gerekir.

Çizelge 14 Refah-Yol ve Ana-Sol Koalisyon Hükümetleri Dönemlerinde Onaylanan Sözleşmeler (1999-2001)

SS	SB	SK	SY-UH	OUBKn	OUBKn-RG	BKOK	BKOK-RG	SY-TC-UH	KOYF	TO
29	Zor. Çal.	1930	01.05.1932	23.01.1998	27.01.1998	25.05.1998	23.06.1998	30.10.1998	68	178
138	Asgari Yaş	1973	19.06.1976	23.01.1998	27.01.1998	25.05.1998	21.06.1998	30.10.1998	25	171
159	Mes. Rehabil.	1983	20.06.1985	08.07.1999	10.07.1999	22.08.1999	13.09.1999	26.06.2000	16	84
182	Çocuk İşçiliği	1999	19.11.2000	25.01.2001	03.02.2001	18.05.2001	27.06.2001	02.08.2001	2	184

Kısaltmalar: bkz. Çizelge 4 (Altıncı Bölüm).

Açıklama: KOYF, aylar göz önüne alınmaksızın, yıl olarak verildi

3. Engellilerin Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Sözleşmesi'nin Onaylanması

Engellilerin Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdamı Sözleşmesi,²³ 20 Haziran 1983'te kabul edildi ve 20 Haziran 1985'te yürürlüğe girdi.

²² https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=1000:11200:0::NO:11200:P11200_COUNTRY_ID:102893; Erişim: 28.02.2019.

²³ 159 sayılı sözleşmenin Fransızca ve İngilizce orijinal başlıklarında “Engelli Kişiler” (personnes handicapées / (Disabled Persons) denilmiş olmasına karşın, Türkçe çeviride “Sakatlar” sözcüğünün kullanılmış olması, hem yanlış ve hem de engellileri aşağılayıcıdır.

159 sayılı sözleşmenin onay işlemleri, iki koalisyon hükümeti döneminde tamamlanabildi. Ana-Sol Hükümeti döneminde, Başbakan *Mesut Yılmaz*, Bakanlar Kurulu'nca alınan 21 Temmuz 1997 tarihli karar uyarınca, 159 sayılı sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğuna ilişkin kanun tasarısını, **24 Temmuz 1997** tarihli ve B.02.0.KKG/101-1198/3137 sayılı yazısıyla, gerekçesini de ekleyerek TBMM Başkanlığı'na sundu (TBMM, S. Sayısı: 20: 1).

Ancak tasarısı, Nisan 1999 seçimleri nedeniyle hükümsüz sayılması üzerine, DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümetinin Başbakanı B. Ecevit'in **3 Haziran 1999** tarihli ve B.02.0.KKG.0.11/196-342/2504 sayılı yazısıyla yenilendi. Tasarısı, "Önceki yasama döneminde hazırlanıp Başkanlığınıza sunulan ve İttü-züğün 77 nci maddesi uyarınca hükümsüz sayılan ilişik listede adları belirtilen kanun tasarılarının yenilenmesi(nin) Bakanlar Kurulunca uygun görülmüş" olduğu belirtilerek, TBMM Başkanlığı'na gönderildi.

Böylece, 159 sayılı sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunması, iki yıl sonra **8 Temmuz 1999** tarihinde kabul edilen 4407 sayılı kanunla gerçekleştirildi. Bu kanunun yayınlanmasıyla, onay işleminin ilk aşaması tamamlandı (RG, 10.07.1999).

Sözleşmeye ilişkin anayasal onay işlemleri, Bakanlar Kurulu'nun (Cumhurbaşkanı Demirel ile Ecevit Hükümetinin) **22 Ağustos 1999** tarihli ve 99/13277 sayılı ortak onay kararının yayınlanmasıyla sona erdi ve 159, iç hukukta bağlayıcılık kazandı (RG, 13.09.1999).

Sözleşme, 26 Haziran 2000 tarihinde uluslararası hukuk alanında yürürlüğe girdi.

TBMM'ye sunulan tasarının hükümet gerekçesinde, sözleşmenin 56 üye devletçe onaylandığı belirtildi ve amaçları ile bazı kurallarına değinildikten sonra, 29 ve 138 sayılı sözleşmelerdeki onay söylemi yineleni:

"Sözleşme ile millî mevzuatımız ve uygulamalarımız karşılaştırılarak yapılan değerlendirmede, Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO)'nun Sakatların Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamına İlişkin 159 sayılı Sözleşmesinin onaylanmasının *Millî mevzuatımız açısından bir olumsuzluk yaratmayacağı*; anılan Sözleşmenin onaylanmasının uygun ve yararlı olacağı düşünülmektedir" (TBMM, 1999, S. Sayısı: 20: 1).

28 Haziran 1999 tarihli Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu ile 7 Temmuz 1999 tarihli Dışişleri Komisyonu, tasarısı aynen kabul edip öncelik ve ivedilikle görüşülmesini istedi (s. 2-4).²⁴

²⁴ 159 sayılı sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunmasına ilişkin yasa tasarısının tümü üzerinde 8 Temmuz 1999 tarihli 31. birleşimde yapılan görüşmeler sırasında, yalnızca Fazilet Partisi grubu adına bir

4. Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması Sözleşmesi'nin Onaylanması

En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi'nin onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun tasarısı, Bakanlar Kurulu'nun 9 Mart 2000 tarihli kararı üzerine Başbakan *Bülent Ecevit*'in **27 Nisan 2000** tarihli yazısıyla TBMM Başkanlığı'na sunuldu.

Onay işleminin yasama aşaması, 25 Ocak 2001'de kabul edilen 4623 sayılı yasayla yerine getirildi (RG, 03.02.2001). Yürütme ve iç hukuktaki ikinci ve son aşaması da, TBMM'ye sunulmasından bir yıla yakın bir süre sonra, Bakanlar Kurulu'nun **18 Mayıs 2001** tarihli onay kararıyla tamamlandı (RG, 27.06.2001).

Tasarının onay gerekçesinde, “olumsuzluk yaratmama” söylemi yinelendi. Sözleşmenin, 138 sayılı sözleşmeyi tamamladığını anımsatarak içeriğini özetleyen hükümet gerekçesine göre:

“Sözleşme ile ulusal mevzuatımız karşılaştırılarak yapılan değerlendirme sonucunda, 182 sayılı Sözleşmenin **ulusal mevzuatımız açısından bir olumsuzluk yaratmayacağı**; anılan Sözleşmenin onaylanmasının uygun ve yararlı olacağı düşünülmektedir” (TBMM, 2000, S. Sayısı: 457: 1-2).

11 Mayıs 2000 tarihli raporuyla Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu tasarımı aynen kabul ederken, 31 Mayıs 2000 tarihli raporuyla Dışişleri Komisyonu, başlıkta geçen “En Kötü Biçimlerdeki” yerine “Kötü Şartlarda” değişikliğinin yapılmasını önerdi (s. 2-4). Tasarı, değiştirilen bu başlıkla 4623 sayılı yasa olarak kabul edildi.²⁵

VI. AKP HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ (2002-2019)

Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti, AKP), 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimden başlayarak tek başına iktidar oldu. Kısa süreli ilk hükümeti, *Abdullah Gül* (18 Kasım 2002 - 14 Mart 2003) kurdu. İzleyen üç hükümeti *Recep Tayyip Erdoğan*, sonraki iki hükümeti de *Ahmet Davutoğlu* ve *Binali Yıldırım* kurdu. Hiçbir sözleşmenin onaylanmadığı sonuncu hükümet, parlamenter sistemin son hükümeti oldu.

milletvekili söz aldı. “ILO nedir” diyerek sözlerine başlayan üye, ILO ve sözleşme ile “özürlüler” hakkında kimi bilgiler verdi. Hükümetin, sözleşmeyi “Genel Kurula getirmesi(nin), elbette çok büyük önem arz etmekte” olduğunu, ama “aslında, bu konuda geç bile kalın(dığını)” bildirip, destek vereceklerini açıkladı (*TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 6, Dönem 21, Yasama Yılı 1, s. 24-26).

²⁵ Parti grupları ve bazı üyelerin, 182 sayılı sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunmasına ilişkin yasa tasarsının tümü ve maddeleri üzerinde 21 Ocak 2001 tarihli 49. birleşimde yapılan görüşmelerde dile getirdikleri görüşler için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 53, Dönem 21, Yasama Yılı 3, s. 454-484.

Öncelikle, onaylanan sözleşmelerin iç hukuk üzerindeki etkisiyle ilgili olarak, bu dönemin başlarında yapılan önemli bir düzenlemeyi anımsatmakta yarar var: 2004'te, onaylanan insan hakları sözleşmelerinin çeliştiği yasalara öncelik tanınarak doğrudan ve kendiliğinden uygulanmasını zorunlu tutan kural, Anayasa'nın 90. maddesinin son fıkrasına üçüncü cümle olarak eklendi.

Bu anımsatmanın ardından, AKP hükümetleri döneminde onaylanan sözleşmelerden bazılarını hükümet gerekçelerinde belirtilen onay yaklaşımları çerçevesinde ele almadan, –iç hukukta onay işlemlerinin başlatıldığı 2003 ortaları ile son iki onayın gerçekleştiği 2014 sonları arasında onay işlemleri iç hukukta tamamlanan– toplam 19 sözleşme konusunda **uluslararası hukuk açısından yürürlük tarihleri, yani 2005 ile 2015 yılları temelinde** saptadığım bazı noktalara yer vereceğim (Çizelge 15).

- **2005** yılında onaylanan toplam sözleşme sayısı 16'dır.
 - 16 sözleşmenin 11'i, 17 Mart 2005'te onaylandı, yani onay kararname-leri aynı tarihte yayınlandı.
 - Yanı sıra, 5'inin onay yılı da, yine 2005'tir, ama onay *ayları* değişmektedir: 1 sözleşme 7 Şubat'ta, 3 sözleşme 22 Nisan'da ve 1 sözleşme de 28 Temmuz'da onaylandı.
- *2005'te onaylanan sözleşmelere ilişkin Bakanlar Kurulu kararları ile uluslararası hukukta yürürlüğe giriş tarihleri arasında, olağan sayılamayacak denli uzun bir süre vardır. Bu süre, 14 sözleşme için 15 ay dolayındadır!*

Kanımcı bunun nedeni, iç hukukta tamamlanan onay işleminin ILO'ya geç bildirilmiş olmasıdır. Ne var ki asıl önem taşıyan nokta, onayların tescil için bildirimiminin neden geciktirilmiş olduğudur. Bunun; 7-23 Şubat 2006'da toplanan 94. UÇK (Deniz)'de kabul edilen MLC'nin, Eylül 2004'te gerçekleştirilen “Teknik Hazırlık Konferansı (Deniz)” ile Nisan 2005'te yapılan oturumlararası üçlü toplantının gösterdiği gibi, Örgüt gündeminde bulunması ve sonuçlanmasının beklenmiş olmasından ileri geldiğini sanıyorum.²⁶

- Onaylanan 19 sözleşmenin **14'ü**, *bir önceki yasama döneminden kalan* sözleşmelerdir. 12'sinin konusu “deniz çalışması” olan bu sözleşmeler, sayıları itibarıyla şunlardır: 53, 55, 68, 69, 73, 92, 108, 133, 134, 146, 152, 153, 164 ve 166.

Bu 14 sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunmasına ilişkin kanun tasarıları, Bakanlar Kurulu'nun 7 Haziran 2002 tarihli kararı üzerine, Başbakan Bülent Ecevit'in 7 Haziran 2002 tarihli yazısıyla TBMM

²⁶ <https://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/94thSession/lang--fr/index.htm>; Son erişim: 01.04.2019.

Başkanlığı'na sunulmuştu. Ne var ki bu yasama döneminde sonuçlandırılıp onay işlemleri tamamlanamadı.

İçtüzük gereğince “hükümsüz” sayılan kanun tasarıları, izleyen yasama döneminde yenilendi. AKP iktidarının ilk hükümetinin Başbakanı Abdullah Gül'ün 13 Ocak 2003 tarihli yazısıyla, 19 sözleşmeden 14'üne ilişkin kanun tasarıları yeniden TBMM Başkanlığı'na gönderilerek onay süreci başlatıldı.

- Onaylanan toplam 19 sözleşmeden 12'si –152 sayılı sözleşme de eklendiğinde 13'ü– “deniz çalışması” ile ilgilidir.

Bunlardan, yalnızca 2003'te kabul edilen 3'ünü, onay gerekçelerinde ve yerleşik yaklaşımda herhangi bir farklılık olup olmadığını saptamak amacıyla incelemekle yetineceğim.

- Deniz çalışması dışında kalan ve tümünü incelediğim 6 sözleşmeden 1'i 2003'te, 2'si 2004'te 1'i 2013'te ve 2'si de 2015'te onaylandı.
- Böylece, tümü 14 Mart 2003 - 29 Ağustos 2007 tarihleri arasında görev yapan ilk Erdoğan Hükümeti döneminde onaylanan 16 sözleşme, *uluslararası hukukta* 2005'in belirttiğim ay ve günlerinde bağlayıcılık kazandı.
- 13 sözleşmenin onay kararnamesinin 2003 sonlarında (2 ile 17 Aralık günleri arasında) ve 3 sözleşmenin de 2004 başlarında (1'inin 25 Aralık ve 2'sininin 16 Mart'ta) yayınlanmasını izleyen on yılı aşkın bir süre içinde hiçbir sözleşme onaylanmadı.
- **2014** yılında, 1 sözleşme onaylandı (16 Ocak 2014).
- **2015** yılında, 2 sözleşme onaylandı (23 Mart 2015).
- Bu son 2 onaydan sonra, Mayıs 2019 itibarıyla, yani son dört yıldan beri hiçbir sözleşme onaylanmadı.
- Uygun bulma yasası 2 Mart 2017'de kabul edilen Denizcilik Çalışması Sözleşmesi'nin (MLC 2006) onay işlemi, iki yılı aşkın bir süre geçmesine karşın tamamlanmadı, yani onay kararı yayınlanmadı.²⁷
- Bu saptamalara, ayrıca araştırma yapılmasını gerektirdiği için yanıtını veremediğim bir soruyla nokta koymak istiyorum:

Onaylanan sözleşmeler tarihinde ilk kez bu denli yüksek sayıda sözleşme onaylanmış olmasının son resmî gerekçelerde aynı anlatımla yinelenen “*olumsuzluk yaratmama*” gerekçesi ile “*bir önceki yasama döneminden kalmış olmaları nedeniyle sonuçlandırılmış olmaları*” dışında başka bir gerekçesi olabilir mi?

²⁷ Örgüt, 93 üye devletin onayladığı MLC 2006 sözleşmesi için “100. Yılda 100 onay” hedefine henüz ulaşabilmiş değildi (https://www.ilo.org/global/standards/maritime-labour-convention/WCMS_666160/lang--fr/index.htm; Son erişim: 19.05.2019).

Çizelge 15
Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetleri Döneminde
Onaylanan Sözleşmeler (2003-2019)

SS	SB	SK	SY-UH	OUBKn	OUBKn-RG	BKOK	BKOK-RG	SY-TC-UH	KOYF	TO
53	Deniz	1936	29.03.1939	25.06.2003	01.07.2003	30.10.2003	12.12.2003	22.04.2005	67	37
55	Deniz	1936	29.03.1939	15.07.2003	22.07.2003	13.11.2003	17.12.2003	17.03.2005	67	18
68	Deniz	1946	24.03.1957	15.07.2003	22.07.2003	30.10.2003	12.12.2003	17.03.2005	57	25
69	Deniz	1946	22.04.1953	15.07.2003	22.07.2003	13.11.2003	17.12.2003	17.03.2005	57	38
73	Deniz	1946	17.08.1955	25.06.2003	01.07.2003	24.10.2003	17.12.2003	17.03.2005	57	46
92	Deniz	1949	29.01.1953	25.06.2003	01.07.2003	11.11.2003	17.12.2003	17.03.2005	54	47
108	Deniz	1958	09.02.1961	15.07.2003	22.07.2003	30.10.2003	15.12.2003	07.02.2005	45	64
133	Deniz	1970	27.08.1991	02.10.2003	09.10.2003	08.01.2004	25.01.2004	17.03.2005	34	32
134	Deniz	1970	17.02.1973	15.07.2003	22.07.2003	30.10.2003	12.12.2003	17.03.2005	33	29
146	Deniz	1976	13.06.1979	15.07.2003	22.07.2003	30.10.2003	02.12.2003	28.07.2005	27	17
152	Liman	1979	05.12.1981	16.07.2003	22.07.2003	30.10.2003	15.12.2003	17.03.2005	24	27
153	Karayolu	1979	10.02.1983	15.07.2003	22.07.2003	06.10.2003	02.11.2003	17.03.2005	24	9
155	İĞİS	1981	11.08.1983	07.01.2004	13.11.2004	02.03.2004	16.03.2004	22.04.2005	23	67
161	Sağlık	1985	17.02.1988	07.01.2004	13.01.2004	02.03.2004	16.03.2004	22.04.2005	19	23
164	Deniz	1987	11.01.1991	15.07.2003	22.07.2003	30.10.2003	02.12.2003	17.03.2005	16	15
166	Deniz	1987	03.07.1991	15.07.2003	22.07.2003	30.10.2003	15.12.2003	17.03.2005	16	14
187	İSİG	2006	20.02.2009	15.05.2013	29.05.2013	23.08.2013	08.10.2013	16.01.2014	7	46
167	İnşaat	1988	11.01.1991	20.11.2014	29.11.2014	05.01.2015	06.02.2015	23.03.2015	27	32
176	Maden	1995	05.06.1998	04.12.2014	12.12.2014	19.01.2015	09.02.2015	23.03.2015	20	33

Kısaltmalar: bkz. Çizelge 4 (Altıncı Bölüm).

Açıklama: KOYF, aylar göz önüne alınmaksızın, yıl olarak verildi.

1. Karayolu Taşımacılığında Çalışma ve Dinlenme Süreleri Sözleşmesi'nin Onaylanması

27 Haziran 1979'da kabul edilen ve 10 Şubat 1983'te yürürlüğe giren 153 sayılı Karayolu Taşımacılığında Çalışma Saatleri ve Dinlenme Süreleri Sözleşmesi'nin onay süreci, Bülent Ecevit'in kurduğu Azınlık Hükümeti (11 Ocak 1999 - 28 Mayıs 1999) döneminde başlatılmıştı. **6.9.2000** tarihli ve B.02.0.KKG.0.10/101-155/4218 sayılı yazıyla, TBMM Başkanlığı'na sunulmuşsa da, seçimler nedeniyle hükümsüz kalmıştı (TBMM-AR).

Başbakan Abdullah Gül 13 Ocak 2003 tarihli yazısıyla, 153 sayılı sözleşmenin önceki yasama döneminde hazırlanıp TBMM Başkanlığı'na sunulduğunu ve İçtüzüğü'nün 77. maddesi uyarınca hükümsüz sayılan listede adları belirtilen kanun tasarılarının Bakanlar Kurulu'nca yenilenmesinin uygun görüldüğünü belirterek, tasarımı yeniden TBMM Başkanlığı'na gönderdi.

153 sayılı sözleşmenin içeriğine uyarlanarak hazırlanan tasarı gerekçesinde, belki de önceki dönemden kalmış olması nedeniyle, onayın ulusal mevzuat için “olumsuzluk yaratmayacağı” yineleni:

“Sözleşme ile ulusal mevzuatımızın karşılaştırılarak yapılan değerlendirilmesi sonucunda, 153 sayılı Sözleşmenin ulusal mevzuatımız açısından bir **olumsuzluk yaratmayacağı**; anılan Sözleşmenin onaylanmasının trafik güvenliği ve çalışma hakları bakımından uygun ve yararlı olacağı düşünülmektedir” TBMM, S. Sayısı: 162: 10).

Sözleşmenin onaylanması, ilkinden dört ay kadar sonra kurulan ikinci AKP ve birinci Erdoğan Hükümeti döneminde 15 Temmuz 2003 tarihli ve 4933 sayılı kanunla uygun bulundu (RG, 22.07.2003). TBMM Başkanı *Bülent Arınç*'ın 17.07.2003 tarihli ve Kan. Kar. MD. A.01.0.GNS.0.10.00.02-6600/16595 sayılı yazısıyla, TBMM'nin kabul ettiği “4933 numaralı Kanun(un) Cumhurbaşkanlığına sunulmuş” olduğu, Başbakanlığa bildirildi (TBMM-AR). Uygun bulma yasasının yayımlanmasıyla da, onay işleminin bu aşaması tamamlandı (RG, 22.07.2003).

Onay işlemlerinin yürütmenin yetki alanına giren ikinci aşaması, Bakanlar Kurulu'nun 6 Ekim 2003 tarihli ve 6250 sayılı onaylama kararının yayımlanmasıyla tamamlandı ve sözleşme, iç hukukta bağlayıcılık kazandı (RG, 02.11.2003).

153 sayılı sözleşmenin uluslararası hukuk alanında yürürlüğe girmesi ise, 17 Mart 2005'te gerçekleşti.²⁸

2. İş Sağlığı ve Güvenliği ve Çalışma Ortamına İlişkin Sözleşme'nin Onaylanması

22 Haziran 1981'de kabul edilen İş Sağlığı ve Güvenliği ve Çalışma Ortamına İlişkin 155 sayılı sözleşme, 11 Ağustos 1983'te yürürlüğe girdi.

Sözleşmenin onay işlemleri, Bakanlar Kurulu'nun **21 Nisan 2003** tarihli kararı üzerine, Başbakan R. T. Erdoğan'ın tasarımı 12 Mayıs 2003 tarihli ve B.02.0.KKG.0.10/101-630/2094 sayılı yazısıyla TBMM Başkanlığı'na sun-

²⁸ http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:11300:0::NO:11300:P11300_INSTRUMENT_ID:312298:NO.

masıyla başladı. Sözleşmenin onaylanmasını uygun bulan 5038 sayılı yasa, 7 Ocak 2004'te kabul edildi ve yayınlandı (RG, 13.01.2004).

Bakanlar Kurulu'nun 2 Mart 2004 tarihli ve 2004/6958 sayılı onay kararıyla, iç hukuktaki onay işlemleri tamamlandı ve sözleşme, Anayasa uyarınca bağlayıcılık kazandı.

Sözleşmenin uluslararası hukukta yürürlüğe girme tarihi ise, 22 Nisan 2005'te gerçekleşti.

Tasarının, küçük çaplı dil uyarlamaları yaparak aynı yaklaşıma, yani ilk kez Refah-Yol Hükümeti döneminde başlatılan söyleme yer veren hükümet gerekçesine göre:

“Sözleşme hükümleri ile ulusal yasalar, yönetmelikler ve uygulamaların karşılaştırılarak yapılan değerlendirilmesi sonucunda, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün İş Sağlığı ve Güvenliği ve Çalışma Ortamına İlişkin 155 Sayılı Sözleşmesi'nin ülkemiz tarafından onaylanmasının **ulusal hukukumuz açısından bir olumsuzluk yaratmayacağı**; anılan sözleşmenin onaylanmasının uygun ve yararlı olacağı düşünülmektedir (TBMM-AR; S. Sayısı: 241: 1).

11.06.2003 tarihli ve 1/596-30 sayılı Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu Raporu'nda, onay gerekçesi anlamında herhangi bir açıklamaya yer verilmedi.

3. İş Sağlığı Hizmetleri Sözleşmesi'nin Onaylanması

26 Haziran 1985'te kabul edilen 161 sayılı sözleşme, 17 Şubat 1988 tarihinde yürürlüğe girdi.

5039 sayılı onaylamayı uygun bulma yasası, 7 Ocak 2004'te kabul edildi ve yayınlandı (RG, 13.01.2004).

Bakanlar Kurulu'nun 161 sayılı sözleşmeye ilişkin onay kararı, 155 sayılı sözleşmeye ilişkin kararlar aynı tarihte alındı ve yine aynı tarihte yayınlandı (RG, 16.03.2004'te). Uluslararası hukukta da aynı tarihte yürürlüğe girdi.

161 sayılı sözleşmenin onay işlemleri, Başbakan R.T. Erdoğan'ın 155 sayılı sözleşmeyle aynı tarihli yazısıyla başlatıldı. Onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında kanun tasarısının gerekçesinde de, onay yaklaşımı aynı dille yinlendi:

“Sözleşme hükümleri ile ulusal yasalar, yönetmelikler ve uygulamaların karşılaştırılarak yapılan değerlendirilmesi sonucunda, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Mesleki Sağlık Hizmetlerine İlişkin 161 Sayılı Sözleşmesi'nin ülkemiz tarafından onaylanmasının **ulusal hukukumuz açısından bir olumsuzluk yaratmayacağı**; anılan sözleşmenin onaylanmasının uygun ve yararlı olacağı düşünülmektedir (TBMM-AR; S. Sayısı: 242: 1).

11.06.2003 tarihli ve 1/597-31 sayılı Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu Raporu'nda, onay gerekçesi anlamında dolaylı da olsa herhangi bir açıklama yoktur.

4. İş Sağlığı ve Güvenliğini Geliştirme Çerçeve Sözleşmesi'nin Onaylanması

Konferans'ın 15 Haziran 2006'da kabul ettiği 187 sayılı sözleşme, 20 Şubat 2009'da yürürlüğe girdi.

İş Sağlığı ve Güvenliğini Geliştirme Çerçeve Sözleşmesi'ne katılmanın ilk aşamasıyla ilgili işlem, onaylanmasını uygun bulan 15 Mayıs 2013 tarihli ve 6485 sayılı kanunla gerçekleşti (RG, 26.05.2013).

Bakanlar Kurulu'nun 23 Ağustos 2013 tarihli ve 2013/5356 sayılı onay kararının yayınlanmasıyla (RG, 08.10.2013), sözleşme iç hukukta bağlayıcılık kazandı. Uluslararası hukukta ise, 16 Ocak 2014'te yürürlüğe girdi.

Başbakan R. T. Erdoğan'ın 22.4.2011 tarihli ve B.02.0.KKG.0.10/101-310/1463 sayılı yazısıyla, TBMM Başkanlığı'na gönderilen tasarruğun hükümet gerekçesinde de, onay politikasının artık “olumsuzluk” kavramıyla özdeşleştiğini ortaya koyan yaklaşım yinelenmiştir:

“Sözleşme hükümleri ile ulusal yasalar, yönetmelikler ve uygulamalar karşılaştırılarak yapılan değerlendirme sonucunda, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 187 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliğini Geliştirme Çerçeve Sözleşmesi'ne *katılmamızın ulusal hukukumuz açısından bir olumsuzluk yaratmayacağı*, anılan Sözleşmeye katılmamızın uygun ve yararlı olacağı düşünülmektedir (TBMM-AR; S. Sayısı: 28: 1).

Dışişleri Komisyonu'nun 7 Ekim 2011 tarihli raporunda, sorular üzerine, “Hükümet temsilcileri tarafından iş sağlığı, iş güvenliğine ilişkin bir kanun tasarruğunun da hazırlıklarının sürdüğü ve bu konulardaki gerekli çalışmaların en kısa zamanda tamamlanacağı ifade edilmiştir” denilerek, tasarruğun “tümü(nün) aynen ve oybirliği ile kabul edilmiş” olduğu belirtildi.

5. İnşaat İşlerinde Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesi'nin Onaylanması

167 sayılı sözleşme, 20 Haziran 1988'de kabul edildi ve 11 Ocak 1991'de yürürlüğe girdi.

20 Kasım 2014 tarihli ve 6571 sayılı kanunla, sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunması kabul edildi (RG, 29.11.2014). Bakanlar Kurulu'nun, 5 Ocak 2015 tarihli ve 2015/7164 sayılı kararıyla, sözleşmenin onay işlemleri tamamlandı (RG, 06.02.2015). Sözleşme, 23 Mart 2015'te uluslararası hukuk alanında yürürlüğe girdi.

Bakanlar Kurulu'nun 8 Eylül 2014 tarihli kararı uyarınca, Başbakan *Ahmet Davutoğlu*'nun 23/9/2014 tarihli ve 31853594-101-1028/3877 sayılı yazısıyla TBMM Başkanlığı'na gönderilen 167 sayılı sözleşmenin “onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun tasarısı”nın hükümet gerekçesinde, “olumsuzluk yaratmama” söylemine yer verilmedi. İç hukukla “uyum” vurgulanmış olmakla birlikte, hem farklı bir dil kullanıldı, hem de sözleşmelerin onaylanmasından beklenen amaçlarla bağdaşan bir yaklaşım benimsendi:

“... 167 sayılı Sözleşmenin hükümleri ile inşaat işlerine ilişkin mevzuatımız kıyaslandığında, ***büyük bir uyumun olduğu*** görülmektedir. Bu bağlamda, 167 sayılı İnşaat İşlerinde Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesi'nin onaylanması ile ***inşaat sektörü çalışanlarına uluslararası standartlarda yeni güvenceler kazandırılması amaçlanmaktadır***” (TBMM-AR; TBMM S. Sayısı: 649: 1).

Dışişleri Komisyonu'nun 24.10.2014 tarihli raporunda, tasarımın tümü üzerinde yapılan görüşmelerde, örneğin “2014 yılı Haziran ayında gerçekleşen 103'üncü Uluslararası Çalışma Konferansı'nda Ülkemizin Çalışma Örgütü Yönetim Kurulu asil üyeliğine seçildiği”ne (s. 1) değinildi ve sözleşmenin onaylanmasına götüren çalışmalara yer verildi:

“Ülkemizin ***konuyla ilgili olarak bütün gereklilikleri yerine getirdiği***, 2003 yılından bu yana ilgili mevzuatın AB'ye uyum çerçevesinde çağdaş normlara uygun hale getirildiği, bu kapsamda 2007 yılında müstakil bir iş sağlığı güvenliği kanunu çıkarıldığı, 2014 yılına gelindiğinde de söz konusu sözleşmenin onay işlemlerinin yürütülmesine başlandığı ifade edilmiştir” (s. 2).

6. Maden İşyerlerinde Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesi'nin Onaylanması

22 Haziran 1995'te kabul edilen ve 5 Haziran 1998'de yürürlüğe giren 176 sayılı Maden İşyerlerinde Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesi'nin onaylanması, 6580 sayılı ve 4 Aralık 2014 tarihli kanunla uygun bulundu (RG, 12.12.2014).

Bakanlar Kurulu'nun 2015/7213 sayılı ve 19 Ocak 2015 tarihli kararıyla da, sözleşmeyi iç hukukun ayrılmaz parçasına dönüştüren onay işlemi tamamlandı ve sözleşme iç hukukta yürürlüğe girdi (RG, 09.02.2015). Uluslararası hukukta yürürlük tarihi ise, 23 Mart 2015'tir.

Sözleşmenin yapısından, içeriğinden ve işverenler için öngördüğü yükümlülükten söz eden kanun tasarısının hükümet gerekçesine göre:

“Mevcut durum itibariyle ***maden sektörü, iş kazaları bakımından metal sektöründen hemen sonra ikinci sırada yer almaktadır***. Maden sektöründe iş kazalarının azaltılması bakımından ülkelerin üre-

tim potansiyeli, mevzuat yapıları ve güvenlik bilinci de büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde madencilik sektöründe jeolojik etkenler nedeniyle yapısal olarak birtakım zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zorlukların üstesinden gelinebilmesi için mevzuatta yapılacak düzenlemelerin yanı sıra teknoloji adaptasyonu ve güvenlik kültürünün yerleştirilmesi de oldukça önemlidir.

ILO'nun 176 sayılı 'Maden İşyerlerinde Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesi' ***Ülkemiz iş sağlığı ve güvenliği mevzuatı ile genel olarak uyumlu olmakla birlikte bazı hususlarda farklılıklar içermektedir.***²⁹

45, 115, 123 ve 187 sayılı sözleşmelerin onaylandığını anımsatan gerekçe, 176 sayılı sözleşmenin onaylanmasıyla, "maden sektörü çalışanlarına uluslararası bir güvence daha kazandırılması(nın) amaçlan(dığını)" belirtti (TBMM, S. Sayısı: 650).

24 Ekim 2014 tarihli Dışişleri Komisyonu Raporu'nda belirtildiğine göre, yapılan görüşmelerde üzerinde durulan noktalardan biri, "176 sayılı Sözleşmeye taraf olunmasının madencilik sektöründe sağlık ve iş güvenliği koşullarının iyileştirilerek ***yasal düzenlemelerimizin uluslararası standartlarla uyumlu hâle getirilmesine yönelik çabalara katkı sağlayacağı***" görüşüdür.

7. Deniz Çalışmasıyla İlgili Sözleşmelerin Onaylanması

Önceki yasama döneminde "kadük" olan ve 23. yasama döneminde Bakanlar Kurulu'nun yenilenmesine karar verdiği deniz çalışması (gemiadamları) ile ilgili 14 sözleşmeye ilişkin kanun tasarıları ikinci kez TBMM Başkanlığı'na sunuldu. Onay süreci ikinci kez başlatılan bu sözleşmelerden, hükümet gerekçelerinde ve Komisyon raporlarında aynı söylemlerin yinelenmiş olması nedeniyle, aslında yalnızca 1'i yeterli olsa da 3'üne değineceğim.

a. Armatörün Sorumluluğu Sözleşmesi'nin Onaylanması

Gemi Adamlarının Hastalanması, Yaralanması yada Ölümü Halinde Armatörün Sorumluluğu Sözleşmesi, 24 Ekim 1936'da kabul edilmiş ve 29 Ekim 1939'da yürürlüğe girmişti.

55 sayılı bu sözleşmenin onaylanmasına ilişkin kanun tasarısı, ilk AKP döneminde yenilenmesi üzerine, 15 Temmuz 2003 tarihli ve 4942 sayılı kanunla uygun bulundu ve yayımlandı (RG, 22.07.2003). Bakanlar Kurulu'nun 13 Kasım 2003 tarihli ve 2003/6470 sayılı onay kararının yayınlanmasıyla, onay

²⁹ <https://mevzuat.tbmm.gov.tr/mevzuat/faces/kanunmaddeleri?pkanunlarno=165969&pkanunnumarasi=6580>.

işlemi iç hukuk açısından tamamlandı (RG, 17.12.2003). Ne var ki onay, ILO Genel Direktörü'ne 15 ay sonra bildirilmiş olmalı ki, tescil edilerek uluslararası hukukta yürürlüğe girmesi ancak 17.03.2005'te gerçekleşebildi.

Ecevit'in 7 Haziran 2002 tarihli yazısıyla TBMM'ye gönderilen tasarı gerekçesinde, içeriği özetlenen "Sözleşme hükümleri ile ulusal yasalar, yönetmelikler ve uygulamalar karşılaştırılarak yapılan değerlendirme sonucunda", ... ülkemiz tarafından onaylanmasının ulusal hukukumuz açısından bir **olumsuzluk yaratmayacağı**; anılan Sözleşmenin onaylanmasının uygun ve yararlı olacağı(nın) düşünül(düğü)" belirtildi (TBMM, S. Sayısı 164: 9).

b. Liman İşlerinde Sağlık ve Güvenlik Sözleşmesi'nin Onaylanması

25 Haziran 1979'da kabul edilen ve 5 Aralık 1981'de yürürlüğe giren 152 sayılı Liman İşlerinde Sağlık ve Güvenlik Sözleşmesi'nin onaylanması, 16 Temmuz 2003 tarihli ve 4946 sayılı kanunla uygun bulundu (RG, 22.07.2003). Bakanlar Kurulu da, 30 Ekim 2003 tarihli ve 2003/6388 sayılı kararıyla sözleşmeyi onayladı (RG, 14.12.2003).

152 sayılı sözleşme de 55 sayılı sözleşme gibi, sanıyorum aynı nedenle, 17 Mart 2005'te uluslararası hukukta yürürlüğe girebildi.

Sözleşmenin onay gerekçesi farklı değildi: "Sözleşme hükümleri ile ulusal yasalar, yönetmelikler ve uygulamalar karşılaştırılarak yapılan değerlendirme sonucunda, ... ülkemiz tarafından onaylanmasının ulusal hukukumuz açısından bir **olumsuzluk yaratmayacağı**; ... onaylanmasının uygun ve yararlı olacağı düşünül(dü)" (TBMM S. Sayısı: 173: 1).

c. Gemi Adamlarının Sağlığının Korunması ve Tıbbî Bakımı Sözleşmesi'nin Onaylanması

Gemi Adamlarının Sağlığının Korunması ve Tıbbî Bakımı Sözleşmesi, 8 Ekim 1987'de kabul edildi ve 11 Ocak 1991'de yürürlüğe girdi.

164 sayılı sözleşmenin onaylanmasına ilişkin kanun tasarısı, önceki yasama döneminde hazırlanıp Bakanlar Kurulu'nun 13 Mayıs 2002 tarihli kararı üzerine 7 Haziran 2002'de Başbakan Ecevit'in yazısıyla TBMM Başkanlığı'na sunulmuş, ancak onay süreci sonuçlandırılmamıştı.

164 sayılı sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunması konusunda, önceki yasama döneminde hazırlanıp sunulan kanun tasarısının gerekçesinde de aynı söylem yinelenmiştir. Sözleşme ile yürürlükteki mevzuat karşılaştırılarak, ülkemizce "onaylanmasının ulusal hukukumuz açısından bir **olumsuzluk yaratmayacağı**; ... onaylanmasının uygun ve yararlı olacağı" belirtildi (TBMM S. Sayısı: 171: 9).

Sözleşmenin onay süreci, 4945 sayılı uygun bulma yasasının 16 Temmuz 2003'te kabul edilip yayınlanmasından (RG, 22.07.2003) sonra, Bakanlar Kurulu'nun 30 Ekim 2003 tarihli ve 2003/6395 sayılı onay kararının yayınlanmasıyla iç hukukta noktalandı (RG, 02.12.2003).

17 Mart 2005'te de, sözleşme uluslararası hukukta yürürlüğe girdi.

VII. GENEL DEĞERLENDİRME

Türkiye'nin; "Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi devlet" sıfatıyla ilk onayı gerçekleştirmesinden, hatta 1932 öncesinde kabul edilenleri de kapsamak üzere sözleşmelerin onaylanması için yetkili makama sunulması yükümlülüğüyle yüzyüze gelmesinden başlayarak, yapılan ve yaptırılan inceleme ve değerlendirmeler sonucunda ana çizgilerinin belirlenmesi gecikmeyen onay politikası, çok geçmeden yerleşiklik kazandı. Onay sayıları; bir yandan ihtiyatlı bir tutumla, kesintili biçimde ve hiç de acele etmeksizin, üstelik bunun ilk adımı olan yetkili makama "sunma yükümlülüğü"nün de süresi içinde yerine getirilmediği bir tempoda ve süreç çerçevesinde artarken, öte yandan "önce uyum, sonra onay" yaklaşımı da frenleyici etkisiyle sürdü.

1924 Anayasası'nın yürürlükte olduğu 28 yıllık dönemde, iç hukukla bütünleştirilen toplam sözleşme sayısı 12'de kaldı. Millî Birlik Komitesi döneminde, sanırım Talas'ın etkisiyle onaylanan 4 sözleşmeyle, bu sayı ancak 16'ya çıkabildi. Bunlardan biri (34 sayılı sözleşme), yenisi (96 sayılı sözleşme) onaylandığı için feshedildi. Haziran 1960 itibarıyla kabul edilen sözleşme sayısı ise 115'ti.

Uluslararası çalışma sözleşmelerinin, 1961 Anayasası'yla değiştirilen ve 1982 Anayasası döneminde de uygulanan uluslararası sözleşmelerin usulüne göre yürürlüğe konulmasına ilişkin kurallar çerçevesinde onaylanmasında izlenen politika, 1961'den günümüze (Mayıs 2019 itibarıyla, son onayın gerçekleştiği 2015'e) değin, 2004'te insan hakları sözleşmelerini kapsamak üzere eklenen çatışma kuralı sonrasında da, özü yönünden değişmedi. Kimi onay işlemlerinde kullanılan değişik sözcükler, kavramlar ve anlatımlar, aslında onay politikasının değiştiği anlamına gelmiyordu.

Kendisinden önce onaylanmış sözleşmelerin hükümet gerekçelerinde kullanılan kavramlar ve yansıttığı yaklaşım, sonraki onaylarda da sürdürüldü. Siyasal iktidarlar değişti, tek partili dönemden çok partili döneme geçildi, askeri dönem ve ara rejim dönemi hükümetleri oluşturuldu, tek parti iktidarına dayanan hükümetler yada koalisyon hükümetleri kuruldu, ***ama özel koşul ve bağlamların sonucu olan kısmi ve geçici bir sapma dışında, onay politikası değişmedi.*** Değişen, iktidarlarla birlikte çalışma bürokratlarıydı.

Öyle anlaşılıyor ki, her yeni sözleşmenin onaylanmasında, önceki dosyalar açılarak hükümet gerekçeleri gözden geçirildi. Benzer bir yaklaşımla, kabul edilen sözleşme kuralları ile o sırada yürürlükte olan ilgili yasal düzenlemeler maddeler temelinde genel olarak karşılaştırılıp, onay politikasıyla bağdaşan, sözleşmeyle uyumlu ve hatta yer yer daha ileri olan kurallardan örnekler verildi. Bir ara, hükümet gerekçelerinde, sözleşmenin aldığı genel onay sayısı ile ilgili bilgiler de yer aldı. Sonuç olarak gerekçeler, tanıtım ve açıklama amacıyla sözleşmenin içeriğinden söz edildikten sonra, onayda “sakınca” bulunmadığı, “uygun ve yararlı” olacağı, ulusal mevzuatımız için “olumsuzsuzluk yaratmayacağı” belirtilerek noktalandı. Gerekçeler, sanki onayın ilk aşamasında bir sorun çıkması, herhangi bir engelle karşılaşılması olasılığına fırsat tanımamak, yasama organına güvence vermek için kaleme alınmıştı. Yıllar içinde, onay politikasının anahtar kavramları sadeleşti, Türkçeleşti, ama söylem değişse de yerleşik yaklaşım sürdü.

İncelediğim uygun bulma kanun tasarılarında yer alan hükümet gerekçelerinde saptayabildiğimce, ilk kez kullanıldığı Refah-Yol ve Ana-Sol Koalisyon Hükümetleri dönemlerinden başlayarak, “mutabakat”, “ahenk” gibi sözcüklerin yerini “olumsuzsuzluk” aldı. Düzenli biçimde kullanılan “olumsuzluk yaratmama” anlatımıyla ne demek isteniyordu? Onaylanması düşünülen ve önerilen sözleşmenin iç hukukta, yürürlükteki kurallarda “olumsuzluk yaratmaması”nın anlamı nedir? Yarattırsa, ne tür bir olumsuzluk, söz konusu olabilir?

Bu soruya yanıt vermeden önce, kuşkusuz, öncelikle uluslararası çalışma sözleşme ve tavsiyelerinin Örgüt’ün kuruluşundan beri “asgari” kurallar niteliği taşımak üzere kabul edildiğini anımsatmak gerekir. Daha açık bir anlatımla, sözleşme ve tavsiyeler, alt sınırdır; daha önce kabul edilmiş görece daha ileri haklar ve güvenceler sağlayan ulusal mevzuat kurallarını asla “olumsuz” etkilemez. Yalnızca yasalar yoluyla değil, aynı zamanda toplu iş sözleşmeleri ve yargı kararları yoluyla da daha ileri düzenlemeler yapılmasına ve haklar sağlanmasına, asla engel olmaz. Kısacası, “işçi/çalışan yararına” ilkesi, Uluslararası İş/Çalışma/Sosyal Güvenlik Hukuku için de geçerlidir. Örgüt’ün bu “kurucu ilkesi”, 1919’da Versay Antlaşması’nda (m. 405/son; Anayasa m. 19/son) yer aldı. Dolayısıyla “olumsuzsuzluk yaratmama” gerekçesi, daha ileri haklar sağlanmasının önünü kapatmak için söz konusu değildir.

Öyleyse bu sözcüğün, gerekçelerde bir “nakarat” gibi yinelenmesinin başka bir nedeni olmalıdır.

Yöneltiğim sorulara verilecek yanıt kısaca şudur: Aslında “olumsuzluk”, ilk ve izleyen onaylarda kullanılan ve giderek eşanlamlısı sayılabilecek yeni kavramların da eklenmesiyle yinelenerek sürdürülen “mutabakat”, “ahenk”,

“uyum”, aykırılık”, “çelişme” vb. kavramların anlattığından farklı bir anlam taşımaz. Çünkü, onay öncesinde sözleşme ile içeriğini düzenleyen ulusal yasalar vb. metinler arasında yapılan incelemede aralarında “mutabakat”, “ahenk”, “uyum”, aykırılık” ve “çelişme” olup olmadığının araştırılması, bu amaçla yapılacak bir karşılaştırma sonucunun olumlu yada olumsuz olup olmadığının saptanmasına yöneliktir. Sonuç “olumsuz” ise, anlamı açıktır: Sözleşme ve mevzuatımız arasında “mutabakat”, “ahenk”, “uyum” yoktur, tersine aykırılık” ve “çelişme” vardır. Bunun adı ise, “olumsuzluk”tur. Dolayısıyla, uyumsuzluk ve aykırılık bulunduğunu yada bulunmadığını doğrudan ve açık bir dille söylemeyip, yapılan saptamayı “olumsuzluk” olup olmadığı biçiminde anlatmak, onay politikasının değiştiğini göstermez; değişen, yalnızca söylemdir. Bu da, sözleşme ile yasalar arasında salt sözel (pozitif) metinlerle sınırlı kalan bir karşılaştırma yapmanın sonucundan başka bir şey değildir. Kaldı ki, birçok sözleşmenin onaylanmasına ilişkin yasa tasarısının hükümet gerekeçesinde ve komisyon raporlarında, “sözleşmenin onaylanmasında sakınca bulunmadığı” da açıkça belirtilmişti. “Sakınca” demek, “olumsuzluk var” demektir, özünde. “Sakınca” ve/yada “olumsuzluk” ise, gerçekte *daha ileri* sözleşme kuralının adıdır. Sözleşme, yürürlükteki anayasal ve yasal düzenlemelerden daha “ileri” olduğu, daha geri ulusal mevzuat kuralının değiştirilmesini gerektireceği için sakıncalıdır! Olumsuzluk yaratacaktır!

Sözün kısası, sakıncalı bulunan “sakınca yoktur” demektense, “olumsuzluk yaratmama” denilmesi uygun bulundu. Oysa asıl “olumsuzluk”, daha geri ulusal mevzuat kuralının değiştirilmemesi, uluslararası alt sınırı gösteren sözleşmenin öngördüğü koruma düzeyine getirilmemesi, yani uyumsuzluğun sürdürülmesi ile yaratılacaktır!

Kuşkusuz, bu anlayışa dayalı bir onay politikası doğru olamaz, savunulamaz; savunulmaması da gerekir. Üye devletler; bu sıfatla ve sözleşmeleri onaylayarak, tavsiyeler için de gerekli yasal ve başka önlemleri alarak, çalışmaya ilişkin sosyal mevzuatını, sözleşmelerin sunduğu çeşitli esneklik ve kolaylıklardan da yararlanarak, alt düzeyde birleştirmeye, sözleşmelerle ve daha önemlisi denetim organlarının yerleşik kararlarıyla uyumlu bir içeriğe kavuşturmaya çaba göstermekle yükümlüdür. Bunun, mutlaka onay öncesinde, tam olarak gerçekleştirilmesi de zorunlu değildir. Çünkü uyumun yalnızca sözleşme metinleriyle değil, farklı ulusal düzenleme ve uygulamalara yönelik yeni kararlarla zaman içinde gelişen ve zenginleşen, sözleşmeler gibi “alt sınır” olan denetim organları içtihatlarıyla da sağlanması gerekir.

Geleneksel onay politikasının yürürlükteki ulusal düzenlemelerle uyumlu olduğu ve hükümete, sözleşmelere aykırılıkları kaldırma, yani sözleşmenin as-

gari güvenceleri düzeyinde değişiklikler yapma konusunda yeni bir yük getirmediği gerekçesine dayandırılmış olmasının temelinde, belirttiğim gibi, yasama organının onaya yönelik olası bir olumsuz kararını engelleme düşüncesi vardır. Bu da son çözümlemede, yasamanın düzenleme yapma erkiyle, daha açık bir anlatımla uluslararası sözleşmelerin ulusal düzenlemelerden üstün olmadığı yaklaşımıyla ilgilidir.

Gerekçelerde, sözleşmeyle bağdaşmayan, ama çalışanlar için daha ileri kurallar bulunduğu, ne var ki bu kurallara sözleşmenin onaylanmasından sonra da, denetim organlarının kararları doğrultusunda uyumsuzlukları giderici düzenleme ve değişiklikler yapılabileceği, Uluslararası Çalışma Örgütü denetim sisteminin zorlayıcı, baskıcı ve yaptırımcı olmadığı, tersine diyaloga ve iknaya dayandığı, özendirici nitelik taşıdığı açıklanmış olsaydı, böylesi bir yaklaşıma dayalı olası olumsuz sonuçlar engellenebilirdi.

Dolayısıyla, onay politikasında köklü bir yaklaşım değişikliği yapmak gerekir. Bunun ilk adımı ise; “Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi” olmanın anayasal anlam ve sonuçlarının, “üye devlet” ve “taraf devlet” nitelikleri taşımaktan doğan yükümlülüklerin, üçlü yapının yalnız yasama ve yürütme olarak “siyasal” kanadına değil, işçi/çalışan ve işveren örgütleri olarak “sosyal” kanadına da, yani Örgüt’ün tüm anayasal ortaklarına anlatmaktır.

İkinci Kesim

Bir Başka Sonuç
Yüzyılın
Türkiye Profilinden
Kesitler

1. Başlık
Uluslararası alışma Örgütü,
Bir İnsan Hakları Kuruluşudur

2. Başlık
Türkiye Profili'nin İlk'leri ve
İlk'ler Üzerine Bazı Erken Saptamalar

3. Başlık
Kurallar Sistemi, Onay Sayısı ve Denetim Sistemi
Boyutlarıyla Genel Durum ve Türkiye Profili

4. Başlık
Uzmanlar Komitesi Gözlemleri Boyutuyla Türkiye Profili

5. Başlık
Konferans Komisyonu Tartışmaları Boyutuyla Türkiye Profili

6. Başlık
Sendikal Örgütlerin Gözlemleri Boyutuyla Türkiye Profili

7. Başlık
İçerik Olarak Gözlemler Boyutuyla Türkiye Profili

8. Başlık
Yönetim Konseyi Boyutuyla Türkiye Profili

I.

Uluslararası Çalışma Örgütü; Paris'te toplanan Barış Hazırlık Konferansı'nın 25 Ocak 1919 tarihinde yaptığı toplantısında kurulmasına karar verdiği 15 üyeli Uluslararası Çalışma Mevzuatı Komisyonu'nun 1 Şubat ile 24 Mart tarihleri arasında gerçekleştirdiği 35 oturum sonunda hazırladığı kurucu belgesini (Anayasası'nı) oluşturacak ilk taslak metnin –birkaç nokta dışında– 11 Nisan'da Konferans'ça kabul edilmesiyle (Valticos, 1983: 41-42, 58), ama henüz bu belgenin içinde yer aldığı Versay Antlaşması imzalanmadan “Kuruluş”unu –ve aynı zamanda ilk Konferansının Ekim 1919'da Vaşington'da yapılacağını– Paris'ten dünyaya duyururken, Barış Antlaşmalarından sonuncusu Sevr Antlaşması'nı tanımayan Türkiye, 19 Mayıs'ta “Kuruluş”la sonlanacak zorlu bir anti emperyalist “Kurtuluş” yolculuğuna çıkıyordu.

“Kuruluş” aşamasındaki ilk adımları böyle atılan ILO-Türkiye İlişkilerinin çakışan geçmişi, bir rastlantı değildi.

Örgüt; Yüzyıllık düşünsel ve eylemsel maratonunun kurumsal organlarının işlerliğe geçirilmesiyle ilgili son adımlarını, bağlı olarak kurulduğu Milletler Cemiyeti'nin kurucu belgesinin de ilk bölümünde yer aldığı Versay Antlaşması'nın onaylanıp yürürlüğe girmesini beklemeksizin, zamana karşı yarışmasına, Başkan Wilson'ın önerisi üzerine 1919 Sonbaharında atarak Kuruluş'unu tamamladığında, Türkiye, Barış Antlaşmalarını yenilenlere ve sonuncusunu da onlar arasında bulunan Osmanlı İmparatorluğu'nun temsilcilerine imzalatarak bu iki uluslararası Örgüt'ü bağımsız Antlaşmalarla değil Barış Antlaşmalarının tümüne konulan bölümlerle kuran ve Anadolu topraklarını da sömürgelerine katmak isteyen emperyalistlere karşı giriştiği Kurtuluş'unun henüz başlarındaıydı.

II.

Ana kaynakları Uluslararası Çalışma Örgütü'nün arşiv belgelerinden oluşan Türkiye-Uluslararası Çalışma Örgütü İlişkilerinin Yüzyıllık görünümünden bazı kesitler sunarken, ilişkilerin başlamasında ve ilk yıllardaki evriminde gözlenen bu tarihsel zamandaşlık unutulmamalıdır.

Böylesi bir tarihten doğduğunu düşündüğüm Yüzyıllık ILO-Türkiye İlişkileri bilançosu için temelde çalışmanın kapsamıyla sınırlı tuttuğum bazı göstergelerden yararlanarak, Bir Başka Sonuç olmak üzere bir “Türkiye Profili” denemesi nitelikli değerlendirmeye girişmeden, daha geniş yer ayıramadığım Uluslararası Çalışma Örgütü için birkaç noktanın altını çizmeyi zorunlu görüyorum.

III.

Türkiye Profili'nden eksiksiz olmadığını bildiğim kesitler sunmadan, ilk başlıkta; Kuruluş'u bir rastlantı olmayan, gökyüzünden ansızın zembille yeryüzüne in(diril)meyen, Yerkürede bir başka benzeri bulunmayan, tarihinin "Milattan Öncesi" de olan, bir Savaş sonrasında kurulan ve bir Savaş'a direnip kurumsal varlığını koruyarak kendisini 2. Savaş sonrası döneme hazırlayan Uluslararası Çalışma Örgütü'nün, düşünsel ve eylemsel evriminin kilometre taşlarına değinip değerlendirilmesine girişmeksizin, önemsedğim noktalardan kimilerine vurgu yapmakla yetineceğim.

Sonra da, izleyen başlıklarda; Türkiye-ILO ilişkileriyle ilgili temel nokta ve sorunlara ilişkin verilere dayanarak bazı saptamalarda bulunup, ilişkilerin genel görünümünden birbirini tamamladığını düşündüğüm kesitler sunmaya, bir tür "bilanço" çıkarmaya çalışacağım.

İlk olarak, adsız bir mektupla başlayan ilişkilerin, Türkiye açısından üyelik öncesini kapsayan 99 ve üyelik sonrası kapsayan 87 yıllık tarihsel evriminin araştırma kapsamında kalan bazı kesitleriyle sınırlı olarak, çalışmanın değişik bölümlerinde değindiğim "İlişkilerin İlk'leri" temelinde toplu bir özetini verip kısa bir değerlendirmede bulunacağım.

Ardından da, Örgüt'ün genel olarak son çeyrek yüzyıl konusunda oluşturduğu "ülke profilleri" ile ilgili bazı sayısal ve niteliksel göstergelerden de yararlanarak, ilişkilerin resmî boyutunun sosyal kurallar düzeni ve denetim sistemleri, hukuka uygunluk denetiminin göstergeleri olarak Uzmanlar Komitesi gözlemleri ve Konferans Komisyonu'nda tartışılması, sendikal örgütlerin bu sürece katılımı olmazsa olmaz belgeleri olarak gözlemlerini içeren raporları, içerik olarak gözlemler, ülkemiz delegasyonunun hükümet ve işveren kanatlarının Örgüt'ün yürütme organına katılımı konularıyla sınırlı bir "Türkiye Profili" sunmaya çalışacağım.

Üzülerek ekleyeyim: Türkiye Profili'ne, Yüzüncü Yıl eşliğinde, Örgüt'ün omurgasını oluşturan üçlü yapısının dayandığı anayasal ilkelerin bir "hiç uğruna" çığnendiğini düşündüğüm bir "Pirus Zaferi" de eklendi. Bu da, "Bir Başka Sonuç"un son başlığı oldu.

1. Başlık

Uluslararası Çalışma Örgütü, Bir İnsan Hakları Kuruluşudur

I.

1. Savaş'ın Kuruluş'una ivme kazandırdığı Uluslararası Çalışma Örgütü'nün; bu çalışmaya –güncellemeler dışında– nokta koyduğum 2019 Nisanı'nın ikinci haftasında son üç ayna girdiği Yüzyıllık Tarihinin, 20. Yüzyıla yaklaşırken öncü kurum ve belgeleriyle tünelin sonunda görünmeye başladığı, birçok düşünsel ve eylemsel aşamalardan geçen, benimsenen ideolojik yaklaşım ve kural üretme yöntemleri açısından Kuruluş sonrasına ışık tutan, yine Yüzyıllık bir “Milattan Öncesi” de vardır.

II.

Uluslararası Çalışma Örgütü; kurucu belgesinde, insan hakları alanında henüz “uluslararası” belgelerin üretilmediği bir dönemde, doğrudan bir anlatımla “insan hakları” söylemine yer verilmemiş olsa da, insan hakları sisteminin “ikinci kuşak” olarak tanımlanan kümesini hukuksal güvenceye bağlamaya yönelik uluslararası kurallar üretme amacı taşıyan ve bu yetkiyle donatılan bir Kuruluş olarak doğdu.

Örgüt, 1. Savaş'ın yenik İmparatorluklarına ve devletlerine, Versay'dan başlayarak Paris'in değişik Banliyölerinde ardı sıra imzalatılan Barış Antlaşmalarına eklenen “Çalışma/Emek” başlıklı XIII. ve XII. Bölümlerde yer alan kurallarla kuruldu.

Kurucu belgesi beş Barış Antlaşmasının ilk bölümüne konulan “hükümetlerarası bir kuruluş olan Milletler Cemiyeti'ne “bağlı” ama hükümetlerarası nitelik taşımayan bir Örgüt olarak oluşturulan “Çalışma Örgütü”nün bu statüsü, kuşkusuz üçlü yapısına dokunmaksızın, 1945 ve özellikle 1946 Anayasa değişikliklerinin yürürlüğe girdiği 1946 ve 1948 yıllarına değin sürdü...

Bu dönem ise, artık “işçi” ve hatta “çalışan”ı aşan, “insan ve sosyal odaklı” bir anayasal belge olan, insan hakları değerlerine, evrensellik, bütünsellik ve karşılıklı bağımlılık ilkelerine yer vererek İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni önceleyen 1944 Filadelfiya Bildirgesi ile başlamıştı (Gülmez, 2018: 96-103).

III.

Uluslararası Çalışma Örgütü, geleneksel uluslararası hukuk anlayışını geride bırakarak, insan haklarının ikinci kuşağı “sosyal haklar” alanında “uluslararasılaşma”yı 1919’da ilk kez başlatan bir kuruluştur. Üyesi olan ve sözleşmelerini onaylayan devletlerin en geniş anlamıyla emek/çalışma alanında yasal düzenlemeler yapma konusundaki –dokunulması istenmeyen– ulusal egemenliğini –uzlaştırıcı bir formülle de olsa– sınırlandırma yetkisiyle donatıldı.

Son onyıllından beri, “emeğin/çalışmanın geleceği” sorunu üzerinde yoğunlaşarak Birinci Yüzyıl’ını geride bırakmaya hazırlanan Örgüt; pozitif kaynaklarının yanı sıra denetim organlarından Uzmanlar Komisyonu ile Sendika Özgürlüğü Komitesi’nin içtihatlaşmış kararlarıyla zenginleşen, özünde anayasal “sosyal adalet” ilkesi ve “insanca çalışma” bulunan, üye devletlerin yanı sıra bölgesel ve evrensel ölçekli başka uluslararası kuruluşlar ve ürettikleri insan hakları ve korunması sistemleri için de çift boyutlu “esin kaynağı” olma işlevi gören bir **Uluslararası Sosyal İnsan Hakları Kurallar Düzeni** oluşturdu.

18 Haziran 1998’de kabul edilen Çalışmaya İlişkin Temel Haklar ve İlkeler ILO Bildirgesi’nin; eleştiriye açık bir yaklaşımla, bu kurallar düzeninde yer alan sözleşmelerden yalnızca 8’ini dört kümede toplayarak kapsamına almış olması, kapsam dışında kalanların ne “temel haklar ve ilkeler” ile ilgili olmadığı, ne de dolayısıyla “sosyal insan hakları sözleşmeleri” sayılmadığı anlamına gelir. Örgüt’ün ekonomik ve ticari küreselleşmeye gecikmiş ve yetersiz bir “sosyal yanıtı” olan 1998 Bildirgesi, dönemin ILO Genel Direktörü *Michel Hansenne*’nin belirttiği gibi, küresel ekonomiye karşı “asgari bir sosyal taban” oluşturma amacı taşıyordu (ILO, 1998: 3; Gülmez, 2005d: 563-603; 2011: 148-155; 2019c: 128-131).

IV.

Örgüt; konu ve kişiler yönünden kapsam ve uygulama alanını zenginleştirmeye ve yaygınlaştırmaya çalıştığı, gözden geçirerek yenilemeye ve zamana karşı dayanıklılık ve geçerliliğini sürdürmeye çaba gösterdiği kurallar sistemini, insan haklarının uluslararası korunması alanında öncü sayılması gerektiğini düşündüğüm denetim sistemleriyle güvenceye aldı.

Yeterince caydırıcı ve etkili olmasa da, birbirini tamamlayan, boşluklarını doldurma amacı güden, bir yandan dönemsel hükümet raporları ve öte yandan örgütsel yakınmalar yoluyla işletilen, genel olarak onay koşullu ve “taraf devlet”, ama aynı zamanda onay koşulsuz ve “üye devlet” temellerine dayanan anayasal denetim sistemleriyle geliştirdi.

2. Başlık

Türkiye Profiline İlk'leri ve İlk'ler Üzerine Bazı Erken Saptamalar

I.

Türkiye, Uluslararası Çalışma Örgütü'yle üyelik öncesinde tanıştı. Yazışmalarla başlayan tanışma, gayri resmî doğrudan ilişki kurulmasıyla sürdü.

Kuruluş'u izleyen yıllarda dışında kalmayı yeğlemiş olsa da, Örgüt'ün yaptıklarını izlemeye, kurucu belgesini ve üretmeye başladığı kaynaklarını edinerek O'nu tanımaya, öğrenmeye ve hakkında bilgi edinmeye çalıştı. Türkiye, Tefik Rüşti Bey'in Bütçe görüşmeleri sırasında yaptığı açıklamalardan da anlaşıldığı üzere, katılma konusunda uzak durmakla birlikte, Milletler Cemiyeti'nin de bazı çalışmalarına gayri resmî olarak katıldı.

Örgüt, ilk üyeler listesinde yer almayan ABD, SSCB ve Meksika gibi "büyük" devletler arasında saydığı genç Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkiler kurmaya ve sürdürmeye önem verdi. Türkiye'de yapılanları, henüz Cumhuriyet kurulmadan başka kaynaklardan izleyip öğrenmeye, Kurtuluş yıllarından başlayarak yapılan ilk yasal düzenlemeleri edinmeye, ilişkileri daha düzenli ve sistemli biçimde sürdürmeye, "doğrudan" ilişkiler kurma yolları aramaya, yerinde görüp gözlemlendiği bilgi, belge ve deneyim yokluğunu gidermeye, yasal boşluğu doldurma yolundaki girişimlerine katkıda bulunmaya çaba gösterdi. Kuruluş'un ilk yıllarında, doğrudan ilişkiler kurarak Ankara'nın yaklaşımını, izlediği ve izleyeceği politikaları yerinde ziyaret yaparak ve üst düzeyde görüşmelerde bulunarak anlamaya çalıştı. Bunu kurumsallaştırabilmenin ilk adımı olarak da, resmî olmayan bir yoldan "gözlemci delegelik" uygulamasını başlattı.

Böylece Türkiye, Örgüt'le doğrudan ve yüzyüze ilişkiler kurduğu 1927-1932 arasında, Bern ve Cenevre'deki diplomatik temsilcileri aracılığıyla, üyelik sonrası için doğrudan gözlemlere dayanan birikim ve deneyimler edinme, henüz üye olmayı düşünmediği Örgüt'ü içinden gözlemleyip tanıma olanağı buldu.

II.

Ne var ki Türkiye; Örgüt'e üye olduktan sonra, "yurttaşların sınıflaşarak parçalara ayrılmasına karşı bir kale duvarı ören" İş Kanunu'nun çıkarıldığı ve ardından "sınıf adına ve temeline dayalı" örgütlenme yasağının konulduğu 2. Savaş, daha

doğrusu ilk yıllarını da kapsamak üzere çok partili dönem öncesinde, Uluslararası Çalışma Örgütü'nü üçlü yapısına uygun bir yaklaşımla değerlendirmede.

Örgüt'e, geleneksel "hükümetlerarası" bir kuruluş gözüyle bakmayı sürdürdü. Konferansları, kısa aralıklarla değişen ve bu yüzden de kendine özgü bir yapısı ve işleyiş düzeni olan Örgüt hakkında yeterli bilgi ve deneyim birikimi edinme olanağı bulamayan diplomatik temsilciler göndererek izleme uygulamasından vazgeçmedi.

Bu konuda, Cemal Hüsnü Bey'in üyeliğin ilk yılında yaptığı haklı uyarıları hiç mi hiç göz önüne almadı. Bern ve/yada Cenevre'de görevli Elçileri ve/yada Daimi Delegeleri, önce "gözlemci delege" olarak, sonra da "delege" olarak görevlendirme uygulamasını geleneğe dönüştürdü. Üçlü yapının örgütlü olmayan sosyal tarafları, uzun süre, çok partili döneme geçişle başlayan yasal düzenlemelerin yapılmasına ve ilişkilerin ivme kazanmasına değin, bu uluslararası deneyimden uzak kaldı, daha doğrusu uzak tutuldu. Örgüt'ün yürütme organı olan Yönetim Konseyi'ne ilk kez seçilmesi, ardı sıra atılan olumlu kimi adımlardan sonra gerçekleşti. İlişkiler, ilk kez görece çeşitlenerek çok boyutlu bir nitelik ve ivme kazandı.

III.

Bu anımsatmanın ardından, Uluslararası Çalışma Örgütü-Türkiye İlişkilerinin Yüzyılı'na, araştırmamın tüm bölümlerine yayılmış "İlişkilerin İlk'leri" ile başlamak, evrimin kilometre taşlarını ardı sıra anımsama ve kronolojik olarak topluca görme olanağı verebilecektir. Ama daha önemlisi, Türkiye Profili'nin İlk'leri, kanımca bir tür özet işlevi de yerine getirecektir.

Seçtiğim aşağıdaki İlk'lere dayanan toplu özetten yola çıkarak da, yinelemelere düşmemeye özen gösterip bazı saptamalarda bulunacağım:

- **8 Aralık 1920:** Türkiye-ILO ilişkileri, ilk kez, son Barış Antlaşması olarak Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından dört ay sonra, Cenevre'den Cenevre'ye gönderilen bir adsız mektupla başladı.
- **21 Aralık 1920:** ILO Direktörü *Albert Thomas*, bu ilk mektuba *ilk yanıtı* verdi.
- **1 Kasım 1922:** *Türkiye* Genel Konsolosu, *Osmanlı* İmparatorluğu Hükümeti'nin Uluslararası Çalışma Bürosu'nun (Ofisi'nin) çalışmalarını büyük bir dikkatle izlediğinden ve *O'na katılmayı beklediğinden* söz etti.
- **13 Aralık 1922:** *İsmet Paşa*, Lozan'da, Uluslararası Çalışma Örgütü üyeliğini de ilgilendiren ilk resmî açıklama olarak, "Türk Hükümeti'nin Milletler Cemiyeti'ne karşı gereken saygı ve iyi düşünceler beslediğini" söyledi.

- **18 Mayıs 1925:** Cenevre Türkiye Konsolosu *Sadullah Ferid Bey*, yazılı “davet” üzerine, 7. Konferans’ın açılışına eşitle birlikte 19 Mayıs 1925 Salı günü katılacağını yine yazılı olarak bildirdi.
- **21 Eylül 1925:** Bakan düzeyinde ilk ziyarette, ILO Direktörü *Albert Thomas* ile 4 Mart 1925’te göreve başlayan III. İnönü Hükümeti’nin Hariciye Vekili *Tevfik Rüştü Bey*, Cenevre’de buluştu, görüştü.
- **Mart 1926:** *Fernand Maurette*, Türkiye’deki ilk ILO misyonunu, İstanbul ve Ankara’da gerçekleştirdi.
- **13 Haziran 1927:** *Şükri Bey* (Kaya), ilk kez 10. Konferans’a gözlemci (müşahit) olarak katıldı ve konuşma yaptı.
- **13 Temmuz 1931:** Bern Elçisi *Cemal Hüsnü Bey*, gözlemci olarak katıldığı 15. Konferans’ın kapanmasından sonra, “Milletler Cemiyeti’ne üye olmaksızın Uluslararası Çalışma Örgütü’ne üye olma” seçeneği/konusu üzerinde Örgüt ile “gizli” kalmasını istediği bir *telefon görüşmesi* yaptı.
- **14 Temmuz 1931:** *H. Raymond*, gizli telefon görüşmesini, Kabine şefi *Marius Viple* için kaleme aldığı “H. R.” parafı ve “14.7.31” tarihli daktilo bir iç yazışma notunda anlattı.

Bu notta, ILO-Türkiye yazışmalarında, Versay Antlaşması yerine, saptayabildiğimce ilk kez “*Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası*” terimi kullanıldı.

17 Temmuz 1931’de de, yineleni.

- **15 Temmuz 1931:** *Tevfik Rüştü Bey*, Bütçe görüşmelerinde, MC’ye neden girilmediğine ilişkin bir soruyu yanıtladı.
- **18 Temmuz 1932:** Türkiye, Milletler Cemiyeti’ne “üye” olarak kabul edildi ve kendiliğinden “Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi” oldu.
- **8 Haziran 1933:** Konferans Başkanı, ilk kez “üye” olarak Konferans’a katılan Türkiye’yi selâmladı.
İlk delege *Cemal Hüsnü Bey*, hükümet kanadının İkinci Başkanı (Reis-i Sani) seçildi.
- **1 Haziran 1934:** *Mukdim Osman* (*Osmay*), ilk Türk görevli olarak ILO’da çalışmaya başladı.
- **Mart 1935:** ILO Uzmanı olmayan Dr. *Oscar Weigert*, İktisat Vekâleti İş ve İşçiler Bürosu’nda, “Mesai Müşaviri” olarak görevlendirildi.
- **9 Haziran 1937:** TBMM’nin, 45 sayılı sözleşmenin “tasdik” edilmesine ilişkin yasayı kabul etmesiyle, ilk onay gerçekleşti. Onay, 24 Nisan 1938’de uluslararası hukukta yürürlüğe girdi.

- **1939:** Bir yabancı uzman, *uzun süreli* çalıştırılmak üzere İş Dairesi'nde görevlendirildi.
- **1944:** 20 Nisan ile 12 Mayıs 1944 tarihleri arasında Filadelfiya'da yapılan 26. Konferans'a, ilk kez diplomatik temsilci olmayan, iki "milletvekili" hükümet kanadı delegesi olarak katıldı.
- **1945:** 15 Ekim ile 5 Kasım 1945 tarihlerinde Paris'te yapılan 27. Konferans'a, Ankara Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri profesörü *Bülent Nuri Esen* ilk akademisyen olarak, "delegasyon hukuk müşaviri" sıfatıyla katıldı.
- **1946:** Türkiye, 19 Eylül ile 9 Ekim 1946 tarihlerinde Montréal'de toplanan 29. Konferans'a, "resmî liste"de ilk kez işçi ve işveren kanatları temsilcilerinin yer aldığı tam delegasyonla katıldı.
- **Haziran 1947:** Dr. *Sadi Irmak*, 19 Haziran ile 11 Temmuz 1947 tarihleri arasında toplanan 30. Konferans'a ilk kez *Çalışma Bakanı* olarak katıldı ve konuşma yaptı.
- **30 Haziran 1948:** Türkiye, San Fransisko'da toplanan 31. Konferans'ta, ilk kez hükümet kanadından Yönetim Konseyi'ne seçildi.
Nurullah Esat Sümer, üye olarak ilk kez 8 Temmuz'da Yönetim Konseyi toplantısına katıldı. Konferans Başkan Yardımcısı seçildi, Konferans'ın kapanış konuşmasını yaptı.
Sonraki oturumlara, asıl üye olarak Prof. Dr. *Fadıl Hakkı Sur* katıldı.
- **Haziran 1949:** Çalışma Bakanı Prof. Dr. *Tahsin Bekir Balta*, 8 Haziran ile 2 Temmuz 1949 tarihleri arasında toplanan 32. Konferans'a "hükümet delegesi" sıfatıyla katıldı ve konuşma yaptı.
Balta, izleyen yıl da, Konferans'a "hükümet delegesi" olarak katıldı.
- **Haziran 1951:** İzmir Sanayi Birliği Başkanı *Muhittin Alam*, Yönetim Konseyi'nin işveren kanadına ilk kez "yardımcı üye" (membre adjoint) olarak seçildi.
- **Kasım 1951:** Prof. Dr. *Fadıl Hakkı Sur*, ilk kez "Ulusal Muhabir" olarak göreve başladı.
- **1 Aralık 1951:** Dünya Sendikalar Federasyonu, sendikal hakların çiğnenmediği (ihlâl edildiği) konusunda Türkiye'ye yönelik ilk yakınmayı (şikâyeti) BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'ne (ESK) sundu.
ESK, 50 sayılı bu yakınmayı ILO'ya ilettiler ve SÖK inceledi (BIT, 1953a: 381-391; Gülmez, 1988: 427).
- **20-23 Kasım 1951:** Yönetim Konseyi, İstanbul'da, Yakın ve Orta Doğu İş Gücü Faaliyet Merkezi kurulmasına karar verdi.

- **Aralık 1955:** ILO Genel Direktörü *David A. Morse*, bu sıfatla, ilk kez Aralık başlarında Türkiye'yi ziyaret etti.
Böylece, Thomas'nın ölümünden önce gerçekleştireceğini belirttiği ziyaret, ancak 1955 sonlarında yapılabildi.
- **10 Aralık 1967:** DİSK üyesi Sosyal-İş, sendikal yakınmalara dayalı özel denetim sistemi (SÖK) çerçevesinde, hükümete yönelik 543 sayılı ilk *ulusal* yakınmada bulundu.
- **Haziran 1977:** Türkiye, saptayabildiğimce ilk kez “*özel liste*”ye (kara liste) alındı.
- **Haziran 1979:** Konferanslarda üst üste üç yıl yapılan üçlü tartışmalar, Türkiye'nin “*özel paragraf*”a alınması kararıyla noktalandı.
- **13 Nisan 1991:** *Kamu görevlileri sendikası* olarak, Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası (Eğit-Sen), 1577 sayılı ilk yakınmayı ILO'ya iletti.¹
- **11 Aralık 1992:** 158 sayılı sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunması kanununu, Cumhurbaşkanı Turgut Özal TBMM Başkanlığı'na geri gönderdi.
Bu, sözleşmelerin onay sürecinin birinci aşamasında karşılaşılan ilk (ve son) *veto* idi.
- **25 Şubat 1993:** İlk ve son kez olmak üzere, geleneksel onay politikasından ayrılan bir yaklaşım benimsendi.
Sendikal haklarla ilgili 87 ve 151 sayılı sözleşmeler, DYP-SHP koalisyon hükümeti döneminde onaylandı.
- **2003:** Onay tarihinde en yüksek sayıya, 12'si “deniz çalışması”na ilişkin toplam 14 sözleşme ile 2003'te ulaşıldı.
İkinci sırada gelen en yüksek onay sayısı ise, 6 sözleşme ile 1992'de gerçekleşti.
- **Haziran 2018:** 28 Mayıs ile 8 Haziran 2018 tarihlerinde toplanan 107. Konferans'a, ilk kez bir memur konfederasyonu temsilcisi, en çok üyesi olan sendikal örgüt sıfatıyla, işçi/çalışan kanadı delegesi olarak katıldı.²

IV.

Uluslararası Çalışma Örgütü ile Türkiye arasındaki ilişkilerin değişik boyutlar taşıyan “ilk” örneklerinden çıkarılabilecek sonuçlardan bazıları, kanımca şunlar olabilir:

¹ https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=1000:20060:0:FIND:NO:20060:P20060_COUNTRY_ID,P20060_COMPLAINT_STATU_ID:102893,1495812, Erişim: 24.01.2019.

² Bu konuda bkz. Mesut Gülmez, “ILO'da Çalışan / İşçi Delegesi Memur-Sen'den Olamaz(dı)”, <https://disk.org.tr/2017/06/iloda-calisanisci-delegesi-memur-senden-olamazdi/>; Eklenme Tarihi: 06.06.2017.

Öncelikle, genel olarak Bakan-ILO Direktörü düzeyinde yazışmalarla sürdürülen ilişkiler, ilk yıllarda başladı. Bakan-Direktör buluşması, ilk kez 1926'da gerçekleşti. Ama, ne “gözlemci üyelik” döneminde, ne de “resmî üyelik” döneminin 1. Savaş öncesinde ve 2. Savaş'ın ilk yıllarında, 1947'ye değin, Konferans'a “Bakan” düzeyinde katılım oldu.

Konferanslara, iki-üç yılda bir değişen Bern ve Cenevre'deki diplomatik temsilcilerle katılım geleneği sürdürüldü. Önce İş ve İşçiler Bürosu Müdürü ve sonra da İş Dairesi Başkanı ve hatta ilk Çalışma Bakanlığı Müsteşarı olarak *Enis Behiç Koryürek*, nedense bir kez olsun Konferanslara katılmadı. ILO Arşiv belgelerinde, Cenevre'de Ofis görevlileriyle görüştüğüne ilişkin herhangi bir bilgiye de rastlamadım.

İlk Çalışma Bakanı *Sadi İrmak*'ın “delege” sıfatı taşımaksızın Konferans'a katılımından iki yıl sonra, bu görevi üstlenen *Tahsin Bekir Balta*, iki yıl üst üste “delege” olarak ve “aktif” biçimde Konferanslara katıldı. Bu, kuşkusuz övgüye değer bir yaklaşımdır. Bu katılımı yakından bağlantılı bir saptama da şudur:

Türkiye'nin, ilk kez Haziran 1948'de hükümet kanadından üç yıl için Yönetim Konseyi'ne seçilen 8 üye devlet arasına girdiği ve ilişkilerin bu katılım öncesinde ve sonrasında gözle görülür bir ivme kazandığı anımsandığında; Cemal Hüsnü Bey'in ikinci kez “delege” olarak katıldığı 1934 Konferansı sonrasında Hariciye Vekili'ne sunduğu raporda belirttiği önerilerin ne denli doğru ve haklı olduğu kendiliğinden anlaşılabilir. Cemal Hüsnü Bey, Örgüt'ün içinden edindiği iki yıllık sınırlı gözlemlere dayanan raporunda, “geleceğin müessesesi” olarak tanımladığı Örgüt'ün Türkiye için taşıdığı “hususî ehemmiyeti” vurgulamış ve “çok kıymetli bir müşavir” olabileceğinin altını çizmişti. Ne yazık ki belirttiğim önerileri, izleyen yıllarda göz önüne alınmadı.

V.

İlgili bölümlerde değindiğim sözleşmelerin onaylanarak iç hukukla bütünleştirilmesinde izlenen politikayla ilgili görüşümü kısaca özetleyeyim:

Türkiye, uluslararası çalışma sözleşme ve tavsiyeleriyle, henüz Kuruluş'unu gerçekleştirmeden ilgilenmeye başladı. İstekleri, doğal olarak, her seferinde karşılandı.

Türkiye'de misyon gerçekleştiren uzmanların da doğrudan gözlemleyip açıkça vurguladığı bilgi, belge, deneyim ve birikim yokluğunun bulunduğu “hukuksal anomi” döneminde, Türkiye işçi-işveren ilişkileriyle ilgili ilk genel yasal düzenlemenin sözleşme ve tavsiyelerle uyumlu olmasına özen gösteren bir yaklaşım ve çaba içinde oldu. Bunun doğal sonucu da, üye olduktan sonra, sözleşmelerin onaylanmasını yasal düzenlemenin yapılmasına, İş

Kanunu'nun çıkarılmasına erteledi. Bu da, “önce düzenleme, sonra onay” yaklaşımı doğurdu. Hariciye Vekâleti içinden bildirilen görüşler de, genel olarak bu yöndeydi. Ayrıca ve özellikle, bu yasal düzenleme öncesinde İş ve İşçiler Bürosu'nda Mesai Müşaviri olarak istihdam edilen Oscar Weigert'in, bu konuda etkili olmadığını düşünmek de olanaklı değildir. Maurette de, bunu yerinde saptamıştı.

Bu yaklaşımın özünü anlatan sözcükler, sözleşmelerin onaylanmasının uygun bulunmasıyla ilgili yasa tasarılarında, kimi zaman eşanlamlı olanlarına da yer verilerek yineleni. Sözcükler, zamanla sadeleşerek Türkçeleşti, değişti. Rejim ve/yada sistem değişerek görece demokratikleşti, araya üç kez askeri / ara rejim(ler) girdi... Ama, onay politikasının özüne dokunulmadı.

“Önce onay, sonra düzenleme” anlamına gelen, “kısmi ve geçici” olduğunu vurgulamaya özen gösterdiğim bir istisnaya, ancak 1990'lı yılların başında kurulan ve ortaklarından birinin Sosyal Demokrat Halkçı Parti olduğu koalisyon hükümeti döneminde tanık olunabildi. Bu doğru yaklaşımla ve 98 sayılı sözleşmeden 40 yılı aşkın bir süre sonra 1993'te onaylandıkları için de, 87 ve 151 sayılı sözleşmeler ve kuşkusuz 87'nin ikizi olan 98, hem genel olarak sendikal haklarla ilgili anayasal ve yasal kurallardaki sayısız aykırılıkların bir bölümünün kaldırılması, hem de özel olarak kuruluş aşamasında iç hukukta yasayı önceleyerek başlatılan memur sendikacılığının ulusalüstü hukuksal dayanaklarını oluşturma yönlerinden etkili oldu.

Onay politikası konusundaki geleneksel yaklaşım, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün oluşturduğu kurallar ve denetim sistemlerinin özüyle bağdaşmaz. Bu görüşü, öteden beri savundum ve savunuyorum; açıkladığım gerekçeleri yinelemeyeceğim.

VI.

Ayrı başlıklar çerçevesinde daha geniş biçimde ele almak üzere, sendikal haklarla ilgili ilk'lerden yalnızca üçü konusunda erken saptamalar yapacağım.

İlki, Türkiye-ILO İlişkilerinin ivme kazandığı ve ilk Yönetim Konseyi üyeliğinin son yılı içinde bulunduğu bir sırada, 98 sayılı sözleşmenin “tasdik” edilmesinden 4,5 ay sonra, Dünya Sendikalar Federasyonu'nun Türkiye'de yürürlükte olan mevzuatın sendikal hakları zedelediğini, ihlâl ettiğini ileri sürerek yakınmada bulunmasıdır. Böylece Türkiye, 1 Aralık 1951 tarihli ve 50 sayılı bu yakınmayla, Örgüt'ün Anayasası'ndaki “sendika özgürlüğü” ilkesinin çok yakın geçmişte kabul edilen 87 ve 98 sayılı sözleşmeleri *onaylamamış* olsalar da “üye devlet” olarak bağlı oldukları gerekçesiyle oluşturduğu onay koşulsuz özel denetim sistemiyle tanıştı.

İkincisi; 2018 Konferansı döneminde Genel Başkanı “işçi/çalışan” delegesi olarak atanan Memur-Sen’in, kurulduğu tarihten beri, yani 1995-2018 arasındaki 24 yıllık dönemde, Türkiye’nin *onayladığı* sözleşmelere ilişkin sendika ve konfederasyonlarca gönderilen toplam 579 gözlem raporundan yalnızca 1’ine imza atmış, aynı dönemde *onaylanmayan* sözleşmelere ilişkin olarak ise hiçbir gözlem raporu göndermemiş olmasıdır.

Üçüncüsü de, Türkiye’nin, Yüzüncü Yıl’ın eşliğinde, ne yazık ki, Anayasa’ya ve yerleşik içtihadı aykırı olarak, işçi/çalışan delegesinin belirlenmesinde göz göre göre ve ardı sıra alınan “politik” kararlar sonucu, 107. Konferans döneminde Yetkileri Denetleme Komitesi’nin önüne çık(arıl)mış olmasıdır.³

³ BIT, *Compte rendu provisoire*, 3 C, 7 Juin 2018, Conférence internationale du Travail, 107 session, Genève, mai-juin 2018, Rapport sur les pouvoirs, Deuxième rapport de la Commission de vérification des pouvoirs (parag. 111-119).

3. Başlık

Kurallar Sistemi, Onay Sayısı ve Denetim Sistemi Boyutlarıyla Genel Durum ve Türkiye Profili

I.

Türkiye'nin, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün üç aşamada evrilerek oluştuğunu düşündüğüm Yüzyıllık sosyal kurallar düzeni karşısındaki durumu, sayısal ve niteliksel göstergelerden yararlanarak genel görünümüyle değerlendirildiğinde (Gülmez, 2017c: 349-351; 2014a: 72-76), bazı saptamalar yapılabilir.

Önce, 2019 Mayıs başları itibarıyla, **Örgüt'ün sosyal kurallar düzeniyle** ilgili genel sayısal durumu özetleyeyim:

- Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1919'dan beri kabul ettiği toplam belge sayısı 400'dür. Bunların 189'u sözleşme, 6'sı protokol ve 205'i de tavsiyedir.¹

- Uzmanlar Komitesi'nin 2019 raporunda yer alan “konularına göre sözleşmeler listesi”nde görüldüğü gibi, 10 sözleşme kaldırıldı ve 7 sözleşme geri çekildi, artık onaya açık değildir.²

8 sözleşme yürürlükte değildir ve tümü deniz çalışmasıyla ilgilidir.

48 sözleşme ve 1 protokol ise, gözden geçirilmiş yeni metinlerinin yürürlüğe girmesi üzerine artık onaya açık değildir (BIT, 2019a: v-x).³

- Ayrıntısına girmeden belirtmekle yetineyim:

Uzun süreden beri, kurallar düzeninin üye devletlerin onayına açık ana kaynağını oluşturan sözleşmelerin güncellik ve geçerliğini koruyup korumadığı sorunu üzerinde durulmakta, sözleşmeler “statü”lerine göre sınıflandırılarak değerlendirmeler yapılmakta, norm politikası belirlenmektedir.

¹ Yönetim Konseyi'nin Ekim-Kasım 2015'te, 2018'de toplanacak 107. UÇK gündemine yazmasıyla başlayan iki yeni uluslararası belge üretme süreci, 100. Yıl Konferansı'nda yapılacak ikinci tartışmada olumlu sonuçlandığında, “Çalışma Dünyasında Şiddet ve Tacizin Kaldırılmasına” ilişkin 190 sayılı sözleşme ve ona eşlik eden 206 sayılı tavsiyenin kabul edilmesiyle, toplam belge sayısı 402'ye çıkmış olacaktır.

² Belirteyim ki Yönetim Konseyi, Ekim-Kasım 2017 ve Ekim-Kasım 2018 tarihlerinde yaptığı oturumlarda, 8 sözleşmenin kaldırılması ve 9 sözleşme ile 11 tavsiyenin geri çekilmesi sorununu, 109. Konferans (2020) gündemine yazma kararı aldı (BIT, 2018c).

³ <https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=1000:10005:::NO:::; 05.05.2019>.

Buna göre; örneğin 77 sözleşme ve 85 tavsiye “güncel” olarak sınıflandırıldı.⁴

Onaylanan sözleşmeler konusunda, sayısal boyutuyla *Türkiye profili* şöyledir:

- Türkiye, 87 yıldır üyesi olduğu Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 189 sözleşmesinin 59’unu onayladı (% 31,2).
- Türkiye, kaldırılan sözleşmelerden yalnızca 15 sayılı sözleşmeyi ve artık onaya açık olmayan sözleşmelerden de 34, 96 ve 108 sayılı sözleşmeleri onayladı.

96 ve 108, Türkiye için yürürlükte kalmayı sürdürüyor.

- Onaylanan sözleşmelerden, önce ücretli iş bulma bürolarıyla ilgili 34 sayılı sözleşme, 96 sayılı sözleşme onaylandığı için 23 Ocak 1952’de feshedilmiş sayıldı (Ek Çizelge 1).

Sonra, asgari yaşla ilgili 15, 58 ve 59 sayılı üç sözleşme, 138 sayılı sözleşme onaylandığı için 30 Ekim 1998’de feshedilmiş sayıldı. Artık, bu dört sözleşme, Türkiye için yürürlükte değildir.

15 sayılı sözleşme ise, belirttiğim gibi, yürürlükten kaldırıldı.

Dolayısıyla, onaydan doğan hukuksal yükümlülüğünün sürdüğü toplam sözleşme sayısı 55’tir. Kısacası, onay oranı üçte birin altındadır.

- Türkiye’nin onayladığı 59 sözleşmenin “tip”lerine göre dağılımı şöyledir:⁵
 - Temel insan haklarıyla ilgili 8 sözleşmenin tümü onaylandı.
 - 4 “öncelikli sözleşme”den 3’ü onaylandı. Tarımda iş teftişiyle ilgili 129 sayılı sözleşme ise hâlâ onaylanmadı.
 - 177 sözleşmeden 48 “teknik sözleşme” onaylandı. 46 teknik sözleşme ise onaylanmadı.
 - Onaylanan 59 sözleşmenin 15’i “deniz çalışması” ile ilgilidir.

Bunlardan 13’ü, MLC 2006 sözleşmesi ile gözden geçirildiği için, artık yeni onaylara kapalıdır.

MLC 2006’ya ilişkin onay işleminin Bakanlar Kurulu kararına ilişkin ikinci aşaması, 2 Mart 2017 tarihli uygun bulma yasasından beri gerçekleştirilmedi. Bunun, onaylanan sözleşmeler tarihinde bir başka benzeri yoktur.

⁴ <https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=1000:12000::NO:::05.05.2019>.

⁵ https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:12000:6075532789116:::P12000_INSTRUMENT_SORT:1;11.04.2019.

Türkiye'nin, MLC 2006 için başlatılan ama amacına ulaşamayan “100. Yılda 100 Onay” kampanyasına katılmadığını yineliyorum.⁶

- Türkiye, son olarak, ama dört yılı aşkın bir süre önce, 167 ve 176 sayılı sözleşmeleri onaylamıştı.

Başka deyişle, 23 Mart 2015'ten beri hiçbir sözleşme onaylamadı (Ek Çizelge 1).

II.

Uluslararası Çalışma Örgütü denetim sistem(ler)i; amaç, içerik, kapsadığı kişi kesimleri yönlerinden üç dönemli bir evrim geçirdiğini düşündüğüm sosyal insan hakları kurallar düzenine koşut olarak, yine üç kuşaklı bir evrim sonunda tamamlandı (Gülmez, 2014a).

1. Savaş'la başlayan ve biten ilk dönemde, Versay Antlaşması'nda öngörülen onay koşullu “**genel denetim**”le yola çıkıldı. Bu denetimin, bir yandan dönemsel hükümet raporlarına, öte yandan da sendikal örgütler ile Konferans delegelerinin ve Yönetim Konseyi'nin yakınmalarına (şikâyetlerine) dayalı olarak işletilmesi öngörüldü. Ne var ki bu ikinci yol, belirteceğim sayıların da gösterdiği gibi, çok sınırlı biçimde uygulandı (Gülmez, 2014a: 565vd.).

Bu arada, *onaylanmayan* sözleşmeler ile onaya açık belgeler olmayan tavsiyeler için, 1946'da yapılan Anayasa değişikliğinden sonra, uygun aralıklarla, raporlara dayalı denetim yapıldığı da unutulmamalıdır.

2. Savaş sonrasında Filadelfiya Bildirgesi'yle başlayan “sosyal devlet” döneminde, ikinci kuşak olarak, onay koşulsuz “**özel denetim**” getirildi. Yakınmalara dayalı bu denetim yolu, konu yönünden genel değil özeldir ve yalnızca geniş anlamda sendikal hak ihlalleriyle ilgili yakınmalar için geçerlidir. Yalnızca sendikal örgütler yakınmada bulunabilir; en çok temsil yeteneği taşıması gerekmez. Özel denetimin organları da özeldir. Temel organı, Yönetim Konseyi üyelerinden oluşan ama Başkanlığını bağımsız ve alanda yetkin bir uzmanın yaptığı üçlü yapılı ve 9 üyeli Sendika Özgürlüğü Komitesi'dir (Gülmez, 2014a: 617 vd.).

Uluslararası Çalışma Örgütü denetim sisteminin üçüncü kuşağını da, küreselleşme yıllarında “tamamlayıcı” olmak üzere oluşturulan ve bu iki denetim sistemine eklenen, “yıllık” ve küresel” olmak üzere iki yoldan işletilen “**izleme sistemleri**” oluşturur (Gülmez, 2014a: 663 vd.).

⁶ https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=NORMLEXPUB:11300:0::NO:11300:P11300_INSTRUMENT_ID:312331:NO; Son erişim: 19.05.2019.

III.

Türkiye'nin, raporlara ve yakınmalara dayalı genel denetim sistemleriyle ilgili durumu konusunda, onay sayılarına ek olmak üzere gözlem, karar ve sonuçlara dayanarak bazı saptamalar yaptıktan sonra, sayısal bilgilere yer vereceğim.

- Onaylanan ve *yürürlükte olan* 55 sözleşme hakkında, onay koşullu ve dönemsel hükümet raporlarına dayalı genel denetim sistemi uygulanmaktadır.
- Sendikal hakları güvenceye alan sözleşmeler, özellikle onaylanmayan 141 ve 154 sayılı sözleşmeler için, onay koşulsuz özel denetim sistemine de başvurma olanağı vardır.
- 8 temel haklar sözleşmesi için, genel denetim sistemlerinin yanı sıra, 1998 Bildirgesiyle oluşturulan “yıllık ve küresel izleme sistemleri” de uygulanmaktadır.
- *İşçi ve işveren sendikalarının* yakınmalarına dayalı olarak işletilen *onay koşullu* genel denetim yoluna (Anayasa, m. 24), toplam 231 yakınma iletildi. Bunların 221'i kapandı (% 95,67), 5'i ise izlenmektedir.

Türkiye'ye yönelik toplam yakınma sayısı 7'dir (% 3). 6'sı kapatıldı.

Aksiyon-İş Konfederasyonu'nun, hükümetin 87 ve 158 sayılı sözleşmeleri uygulamadığı konusunda 2018'de yaptığı yakınmasıyla ilgili inceleme ise sürmektedir.⁷

- Sözleşmeleri onaylayarak “*taraf*” olan devletlerin, *Konferans delegelerinin ve Yönetim Konseyi'nin* yakınmalarına dayalı onay koşullu bu denetim yoluna (m. 26-34), 1934-2016 yılları arasındaki uzun dönemde, yalnızca **33** başvuru oldu.

Yakınmaların 32'si kapatıldı, 1'i ise izlenmektedir. İzlenen yakınma, 2015'te, 26, 87 ve 144 sayılı sözleşmelere ilişkin olmak üzere birçok Konferans delegesince Venezüela'ya karşı yapılan bir yakınmadır.⁸

Madde 26 kapsamında yakınılan ülkeler arasında Türkiye yoktur.

⁷ Yönetim Konseyi, bu yakınmanın 87 sayılı sözleşmenin ihlâline ilişkin bölümünün incelenmek üzere SÖK'e gönderilmesine karar verdi. 158 sayılı sözleşmeye ilişkin yakınmaların incelenmesi içinse, üçlü komite kuruldu (https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=1000:50010::NO:50010:P50010_ARTICLE_NO:24;19.05.2019).

⁸ https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=1000:50011:10382049990491:::P50011_DISPLAY_BY:1;19.05.2019.

IV.

Yalnızca ama geniş anlamda sendikal hak ve özgürlüklerin ihlâl edildiğine ilişkin yakınmaların incelendiği *özel denetim sistemi* çerçevesinde, ulusal ve uluslararası sendikal örgütlerin Türkiye'ye (hükümetlere) yönelttiği yakınmalar ele alınır.

- 19 Mayıs 2019 itibarıyla, SÖK'ün kuruluşundan beri incelediği toplam **3.351** yakınmanın coğrafi bölgelere göre genel dağılımı şöyledir:
Afrika: 404 (% 12,05), Amerika: 1.874 (% 55,93), Asya ve Pasifik: 365 (% 10,89), Avrupa: 661 (% 19,73), Arap: 47 (% 1,4).⁹
- 1 Aralık 1951'deki ilk yakınma ile 7 Ağustos 2017'deki son yakınma tarihleri arasında, ***Türkiye'ye yönelik sendikal hak ihlalleriyle ilgili toplam yakınma sayısı 38'dir.*** Bunlardan 32 yakınma olayı kapatıldı. 6 yakınma ise izlenmektedir.
- Süren (aktif) yakınmalarda, yakınmacı sendikalardan 4'ü ulusal ve 2'si uluslararasıdır. Bu yakınmalar, tarih ve sayılarıyla şunlardır:¹⁰
 - Tümtis, 07.08.2014 tarihli ve 3098 sayılı yakınma,
 - Sosyal-İş, 09.04.2013 tarihli ve 3021 sayılı yakınma,
 - Hava-İş, 04.03.2013 tarihli ve 3011 sayılı yakınması,
 - IndusriALL (Sanayi Sendikaları Küresel Birliği), 15.08.2012 tarihli ve 2976 sayılı yakınma,
 - Yargı-Sen, 04.08.2011 tarihli ve 2892 sayılı yakınma,
 - FITTHC (Uluslararası Tekstil, Giysi ve Deri Çalışanları Federasyonu) 02.06.2010 tarihli ve 2789 sayılı yakınma (Gülmez, 1988: 427-432; 2014a: 651-662).
- Kapatılan 32 yakınmanın önemli bir bölümü, özellikle 1990'lı yılların başında *iç hukuku önceleyip* (4688 sayılı yasanın çıkarılmasını beklemeksizin) ulusalüstü sözleşmelere dayanarak sendika hakkını yeniden yaratan kamu görevlilerinin sendikaları ile yönetici ve üyelerine karşı uygulanan, disiplin cezalarından kapatma davalarına değin geniş bir engelleme yelpazesini kapsayan, 87 ve 98'e aykırı anti-sendikal yönetsel işlem ve eylemlere ilişkindir (Gülmez, 2012b; 2013b).

⁹ <https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=NORMLEXPUB:20030:0::NO::;> 19.05.2019.

Tüm yakınmalar ve SÖK kararlarından seçilmiş örnekler için, özellikle bkz. BIT, 2018: Annexe II: 323-349.

¹⁰ [http://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=1000:20060:0:FIND:NO:20060:P20060_COUNTRY_ID,P20060_COMPLAINT_STATU_ID:102893,1495811;](http://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=1000:20060:0:FIND:NO:20060:P20060_COUNTRY_ID,P20060_COMPLAINT_STATU_ID:102893,1495811;11.04.2019.) 11.04.2019.

2013 yılı itibarıyla yapılan toplam 37 yakınmanın, sayı ve tarihleri ile yakınmada bulunan sendikal örgütlerin uluslararası ve ulusal nitelikleri yönlerinden bilgi için bkz. Gülmez, 2014a: 657-660 ve Çizelge 14.

- Yakınmaların yakınmada bulunan sendikalar yönünden dağılımı, bazı ilginç saptamalarda bulunma olanağı vermektedir:
 - 38 yakınmanın 28'inde, ulusal yada uluslararası (1'i yabancı, Kıbrıs) olmak üzere, yalnızca 1 sendika yakınmada bulundu. 4 yakınmayı 2 sendika, 5 yakınmayı 3 sendika ve 1 yakınmayı da hepsi uluslararası olan 5 sendika yaptı.
 - 38 yakınmanın 18'ini, Türk sendikaları, 16'sını uluslararası sendikalar, 4'ünü ise Türk ve uluslararası sendikalar birlikte yaptı.
 - 38 yakınmanın 29'unu, 1 Aralık 1951 sonrasında işçi sendikaları yaptı. 9 yakınmayı ise, 1991 sonrasında olmak üzere, memur sendikaları gerçekleştirdi.
 - Türkiye'den ilk yakınmayı, 10 Aralık 1967'de Sosyal-İş yaptı.
 - Türk-İş, ilk kez 30 Ocak 1990'da, Demir-Yol İş ve Ulaştırma İşçileri Uluslararası Federasyonu ile birlikte yakınmada bulundu.
- Son saptamam, Türkiye'nin, SÖK'e yapılan sendikal yakınmalar yönünden Avrupa devletleri arasındaki yerine ilişkindir.

Ülkemiz, SÖK'e yapılan toplam yakınma sayısının 2.236 ve bunların 36'sının Türkiye'ye yönelik olduğu 2014 yılında, Avrupa Birliği üyesi dört ülkenin ardından en çok yakınma alan beşinci ülke konumunda idi. Önündeki ülkeler ise, yakınma sayılarıyla, Yunanistan (100), İspanya (90), Fransa (46) ve B. Krallık (43) idi. İlk sırada da, 177 yakınma ile Arjantin vardı (Gülmez, 2014a: 656, Çizelge 13).

19 Mayıs 2019 itibarıyla, SÖK'e yapılan yakınmaların % 11,33'ü Türkiye'ye yöneliktir.

Bu oran, 2014'te görece daha yüksekti: % 16,1.

4. Başlık

Uzmanlar Komitesi Gözlemleri Boyutuyla Türkiye Profili

Onay koşullu ve dönemsel hükümet raporlarına dayanan denetim sisteminin “hukuksal uygunluk” yorumları yapan ilk organı Uzmanlar Komitesi’nin “*gözlemler*” olarak nitelenen ve raporlarında yer alan kararları, içerik ve nitelik yönünden taşıdığı önemin yanı sıra, “*doğrudan istemler*” ile birlikte sayısal yönüyle de Türkiye profilinin olumlu ve olumsuz noktalarının ikinci önemli göstergesidir.

Bu nedenle ilk olarak, dönemsel hükümet raporlarına ve aynı zamanda ulusal ve uluslararası sendikal örgütlerin Uzmanlar Komitesi’ne gönderdiği gözlemlerin yer aldığı raporlara dayanarak gerçekleştirilen ve onaylanan tüm sözleşmeler için en yaygın biçimde uygulanan bu genel denetim sisteminin verilerine her iki boyutuyla değinmek gerekiyor. Türkiye profilinin nicel ve nitel görünümü, genel çizgileriyle ve bütünsel olarak böyle bir yaklaşımla ortaya konulabilir. Ne var ki, doğal olarak onayladığımız tüm sözleşmeleri ve onaylandıkları tarihten bu yana denetim organlarınca yayınlanmış raporlarda yer alan tüm gözlem, doğrudan istem ve başka kararları kapsamayan bu çalışmada, ancak son yıllarla ilgili ve sınırlı bir değerlendirme yapmaktayız.

Bu amaçla önce, daha kısa bir dönem çerçevesinde, Uzmanlar Komitesi’nin 2013-2018 yıllarını kapsayan son beş yılda gerçekleştirdiği denetim sonuçlarına ilişkin kararlarını, yani “*gözlemleri*”nin yanı sıra ilgili hükümetlere gönderdiği *doğrudan istemler*” ile ilgili sayısal verileri de göz önüne alarak, her ikisinin sözleşme kümelerine (tiplerine) göre dağılımına topluca değinip, genel görünümüyle ilgili bazı saptamalarda bulunacağım (Çizelge 16).

Sonra da Komite’nin, “sözleşme tipleri” yönünden “temel insan hakları sözleşmeleri”, “yönetişim sözleşmeleri” ve “teknik sözleşmeler” olmak üzere yapılan üçlü sınıflandırma çerçevesinde; ilk olarak, 1989-2018 yıllarını kapsayan otuz yıllık uzun bir zaman kesiti temelinde, *gözlemlerin* yıllara ve üç kümede yer alan sözleşmelere göre dağılımının evrimini sayısal boyutuyla irdeleyip değerlendirmeler yapacağım.

1. Gözlemlerin ve Doğrudan İstemlerin

Sözleşme Kümelerine Göre Dağılımı (2013-2018)

Uzmanlar Komitesi'nin, 2013-2018 yılları arasında Konferans'a sunduğu raporlarda kabul ettiği son yorumlar, “*Türkiye profili*” ile ilgili bazı genel saptamalarda bulunma olanağı vermektedir.¹

Komite gözlem ve doğrudan istemlerinin, sözleşme tiplerine göre yapılan sınıflandırması temelinde, 2013-2018 dönemi ve sözleşme kümeleri itibarıyla toplu sayısal görünümü Çizelge 16'da görülmektedir.

Çizelge 16

Uzmanlar Komitesi Gözlem ve Doğrudan İstemlerinin Onaylanan Sözleşme Kümelerine Göre Dağılımı (2013-2018)

Onaylanan Sözleşme Kümeleri ve Sayısı	Söz. Sayısı	Gözlem Sayısı	%	Doğ. İstem Sayısı	%
Temel İnsan Hakları Sözleşmeleri	7	19	55,9	15	24,2
Yönetişim Sözleşmeleri	2	5	14,7	5	8,0
Teknik Sözleşmeler	5	10	29,4	42	67,8
Genel Toplam	14	34	100,0	62	100,0

Kaynak: <https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=1000:11110::NO:::01.04.2019>.

Açıklamalar:

- 1) Listede, kaynakta belirttiğim onaylanan sözleşmelerden UK'nin 2013-2018 arasında kabul ettiği gözlem ve doğrudan istemlerinin ilişkin olduğu sözleşmeleri, üç kümede ben topladım.
- 2) Çizelgedeki gözlem ve doğrudan istem sayıları, Uzmanlar Komisyonu raporunun yayımlandığı yıllara göre değil, belirttiğim kaynakta gösterildiği gibi *kabul edildikleri* tarihlere göre verildi. Dolayısıyla Çizelge, UK'nin Kasım-Aralık 2018 toplantısında “karar verdiği”, ancak raporu 8 Şubat 2019'da web sayfasında yayınlanan (BIT, 2019a) ve daha sonra web'te de güncellenen 87 ve 98 sayılı sözleşmelere ilişkin verileri (yani 1'er gözlem ile 87'ye ve 94, 159, 167, 176 ve 187 sayılı teknik sözleşmelere ilişkin toplam 6 doğrudan istemi) de içermektedir. Bu açıklama, Çizelge 17 için de geçerlidir.

Çizelge 16'ya göre, gözlemler ve doğrudan istemler konusunda şu saptamalar yapılabilir:

- Uzmanlar Komitesi'nin 2013-2018 arasındaki altı yıllık dönemde kabul ettiği “gözlemler”in toplam sayısı 34, “doğrudan istemler”in toplam sayısı ise 62'dir.
- 34 gözlemin 19'u, temel insan hakları sözleşmelerine, 5'i öncelikli sözleşmelere ve 10'u da teknik sözleşmelere ilişkindir.

¹ https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=1000:13201::NO:13201:P13201_COUNTRY_ID:102893;01.04.2019.

- 2013-2018 arasında, üç kümeden toplam 14 sözleşmenin uygulanmasına ilişkin olan toplam 34 gözlemin 19'u, yani yarısından çoğu (% 55,9'u), dört ana başlıkta toplanan temel insan hakları sözleşmelerinden 7'si ile ilgilidir.

Bu gözlemlerden 5'i, 2 yönetim sözleşmesine (81 ve 144), 10'u da 10 teknik sözleşmeye (94, 135, 151, 155, 158, 159, 161, 167, 176 ve 187) ilişkindir (Ek Çizelge 1). Bunlardan 5'i, 2019 raporunda hükümete gönderildi.

- Doğrudan istemlere gelince; ilk nokta, bu dönemde, doğrudan istemler sayısının gözlemlerden çok yüksek (1,82 katı) olmasıdır: Toplam 62 doğrudan istemin 15'i, 7 temel insan hakları sözleşmesine (29, 87, 100, 105, 111, 138 ve 182), 5'i 2 yönetim sözleşmesine (81 ve 122) ve 42'si de 27 teknik sözleşmeye ilişkindir. Teknik sözleşmelerin 10'u da, deniz çalışmasıyla ilgilidir.

Doğrudan istemler; Komite'nin, onaylanan sözleşmelere uygunluk yönünden hükümet raporlarındaki bilgi eksikliği ve belge yetersizliği nedeniyle gözlemde bulunmayı ertelemek zorunda kaldığı kurallara (sözleşmenin hukuk ve uygulama boyutlarıyla uygulanmasına) ilişkin olarak hükümetten izleyen (gelecek) rapor dönemi için tamamlayıcı bilgiler gönderilmesi ricasıyla ilgilidir. Bu durum, Komite'nin hukuka uygunluk denetimini düzenli olarak yapamaması sonucu doğurması nedeniyle, altı çözülmek gereken bir sorundur.

- 2013-2018 dönemindeki Komite raporlarında seyrek olarak belirtilen bir nokta da, "başka yorumlara (gözlemlere) yol açmayan bir doğrudan istemde ortaya konulan soru(n)lara (hükümetten gönderilmesi rica edilen bilgilere verilen) yanıtlar alındığına" ilişkindir.

Hükümetin iletmiş olduğu bu yanıtların, 2017 raporunda 77 ve 123 sayılı sözleşmelere ve 2016 raporunda da 11 ve 53 sayılı sözleşmelere ilişkin olduğu anlaşılıyor.

- Bu döneme ilişkin Uzmanlar Komitesi raporlarında yer alan bir başka bilgi, yine *öngörülen olağan süresi içinde gönderilmeyen hükümet raporları* ile ilgilidir. Böylece, çok önceden belirlenmiş süreyi geçirerek rapor gönderme yoluyla denetimin bir sonraki döneme kalmasını sağlayan raporların toplam sayısı 10'dur. Bu da, göz ardı edilemeyecek bir sayıdır.

Komite, 2017 raporunda, gözlem ve doğrudan istemlerde bulunduğu temel insan haklarıyla ilgili 100 ve 111 sayılı sözleşmelere ilişkin hükümet raporlarını, *inceleme yaptığı sırada*, 20 Eylül 2017 tarihinde, yani gecikmeli olarak aldığını belirtti.

Yine Komite, incelemesini sürdürmekte (yani 2017 toplantısını yapmakta) iken, dört yıl önce 2013 raporunda doğrudan istemlerde bulunduğu 26, 94, 95, 99 ve 152 sayılı “teknik” sözleşmelere ilişkin hükümet raporlarını da, gecikmeli olarak 20 Eylül 2017’de aldı.²

Hükümetin izlediği bu tutum nedeniyle yeniden vurgulamakta yarar görüyorum: Gerek doğrudan istemlerin, gerekse dönemsel hükümet raporlarının öngörülen süreler içinde gönderilmemiş ve/yada istenen bilgi ve belgelere yer vermeksizin iletilmiş olması, Uzmanlar Komitesi’nin hem hukuksal uygunluk denetimini etkili biçimde yerine getirip sonuçlandırmasına, hem de denetim sürecinin ikinci aşamasında Konferans Komisyonu’nda yapılacak olası tartışmalarla tamamlanmasına engel olmaktadır. Kısacası, küçümsenmemesi gereken sorun, Örgüt Anayasası’ndan doğan yükümlülüklerin tam olarak yerine getirilmemesi sorunudur. Bunun kaçınılmaz sonucu da, ne yazık ki, Türkiye’nin bireysel durumlar listesine alınarak Konferans delegeleri önüne çıkarılmasıdır.

2. Gözlemlerin Temel İnsan Hakları ve Yönetişim Sözleşmeleri Kümelerine Göre Dağılımı (1989-2018)

Uzmanlar Komitesi’nin, gerçekleştirdiği sözleşmeye ve yerleşik kararlarına (kısacası hukuka) uygunluk denetiminin en önemli göstergesi olan gözlemlerle ilgili 1989-2018 yıllarını kapsayan göstergeleri, Çizelge 17’de topluca görülmektedir.

Çizelge 17; Uzmanlar Komitesi’nin, 30 yıllık dönemde kabul edip Konferanslara sunduğu raporlarda yayınlanan ve 2019 raporunda yer alan ama 2018 yılına ilişkin olan 87 ve 98 sayılı sözleşmeler konusundaki gözlemleri de kapsayan toplam 31 sözleşmeye ilişkin 237 gözlemin üçlü sınıflandırma itibarıyla yıllara ve sözleşmelere göre ayrıntılı dağılımını göstermektedir.

1989-2018 dönemine ilişkin bu sayısal verilere dayanarak, onay koşullu ve dönemsel hükümet raporları temelinde işletilen genel denetim sisteminin ilk aşamasıyla ilgili olarak, önce **genel nitelikli saptamalar** yapacağım:

- 8 temel insan hakları sözleşmesi, UK gözlemlerine konu olan 31 sözleşmenin dörtte birini (%25,8) oluştururken, bu sözleşmelere ilişkin gözlemlerin sayısı, tüm gözlemlerin yarısına yakın düzeydedir (% 43,9).
- 3 yönetim sözleşmesine ilişkin gözlemlerin oranı ise, % 13,5’tir.
- 20 teknik sözleşmenin uygulanmasına ilişkin gözlem oranı da % 42,6’dır.
- Sözleşme kümeleri başına sırasıyla verdiğim ortalama gözlem sayıları da, gözlem yoğunluğu yönünden üç küme arasındaki farkı ortaya koymaktadır: 13, 10,7 ve 4,8

² https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=1000:13201:7348170072455:::P13201_COMMENT_SORT:3;01.04.2019.

Çizelge 17
Temel İnsan Hakları ve Yönetişim Sözleşmelerine İlişkin
Uzmanlar Komitesi Gözlemlerinin
Yıllara ve Sözleşmelere Göre Dağılımı (1989-2018)

Yıllar / Sözleşmeler	87 / 1993	98 / 1952	29 / 1998	105 / 1967	100 / 1967	111 / 1967	138 / 1998	182 / 2001	Toplam	81 / 1951	122 / 1977	144 / 1993	Toplam	Tek. Söz. Toplam	Genel Toplam
1989	X	G	X				X	X	1		G	X	1	1	3
1990	X		X	G		G	X	X	2			X	0	4	6
1991	X	G	X			G	X	X	2		G	X	1	-	3
1992	X	G	X	G			X	X	2			X	0	-	2
1993	X	G	X			G	X	X	2			X	0	3	5
1994		G	X				X	X	1		G		1	1	3
1995	G	GG	X	GG		G	X	X	6		GG		2	8	16
1996	G	G	X				X	X	2	G			1	3	6
1997		G	X				X	X	1		G		1	8	10
1998	G	G	X	G		G	X	X	4	G			1	6	11
1999		G						X	1		G		1	5	7
2000	G	G		G		G		X	4	G			1	4	9
2001	G	G						X	2		G		1	6	9
2002	G	G		G		G			4	G		G	2	8	14
2003	G	G					G		3	G	G		2	1	6
2004	G	G	G	G		G		G	6		G	G	2	8	16
2005	G	G			G	G	G	G	6				0	1	7
2006	G	G							2	G			1	-	3
2007	G		G	G	G	G			5		G	G	2	5	12
2008	G	G					G	G	4	G			1	4	9
2009	G		G	G	G	G	G	G	7	G	G	G	3	6	16
2010	G	G	G	G	G	G	G	G	8	G			1	4	13
2011	G	G					G	G	4			G	1	-	5
2012	G	G	G	G	G	G			6	G			1	5	12
2013		G	G	G			G	G	5	G			1	-	6
2014	G		G				G	G	4	G			1	2	7
2015	G	G			G	G			4			G	1	3	8
2016									0	G			1	4	5
2017		G	G				G	G	4			G	1	1	6
2018	G	G							2						2
TOP	19	26	8	13	6	14	9	9	104	13	12	7	32	101	237

Kaynak: <https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=1000:11110:::NO:::> 11.04.2019.

Açıklamalar:

- 1) Sözleşme sayıları ve onay yılları gösterildi.
- 2) Onay öncesi yıllar, **X** ile gösterildi.
- 3) UK Gözlemleri **G** ile gösterildi.
- 4) UK'nin 1995 raporunda; gerek 98, 105 ve 122 ve gerekse 26 ve 94 sayılı sözleşmeler için 2'şer gözlem belirtildiğinden, iki kez gösterildi.

Kuşkusuz, 1989-2018 dönemine ilişkin bu genel sayısal görünüm ve oransal dağılım, ciddi bir değerlendirme yapmak için tek başına yeterli değildir. Her şeyden önce, sözleşmelerin onay tarihlerinin farklı olması ve dolayısıyla rapor gönderme yükümlülüğünün başlama tarihinin değişmesi, sözleşmelerin sınıflandırılması ve buna dayanan rapor sistemi, rapor gönderme sürelerinin sözleşme kümelerine göre değişmesi, hükümet raporlarının süresi içinde ve istenen tüm bilgi ve verileri içerecek biçimde gönderilmesi ve gönderilmemesi, vb. durumlar, üretilen gözlem sayıları ve aynı zamanda denetimin ikinci aşamasında gerçekleşen Konferans Komisyonu tartışmaları üzerinde etkili olabileceğinden, ayrıntılı ve kapsamlı bir değerlendirme yapılabilmesi, bu vb. etkenlerin de göz önünde bulundurulmasını gerektirir. Özellikle, dönemsel rapor sunma süresinin temel insan hakları ve yönetim sözleşmelerinde teknik sözleşmelerden daha kısa olmasının yanı sıra, Komite'nin olağan dönem dışında da rapor isteyebilmesi, ilk kümedeki sözleşmelere ilişkin gözlem sayısının artmasında rol oynamaktadır.

Bununla birlikte bu sayılar, sözleşmelere uygunluk ve/yada aykırılıkların hangi alanlarda ve sözleşme kümeleri, sonuç olarak hak ihlalleri üzerinde yoğunlaştığı, sürekli nitelik taşıdığı ve denetim organları gündeminde kaldığı konularında genel bir görünüm sunması yönünden önemlidir. Bu veriler, sözleşmelere sürekli, yeni ve/yada uyarılara karşın giderilmeyen aykırılık ve uyumsuzlukların, belirteceğim gibi, temel sözleşmeler arasında, sendikal hakları güvenceye bağlayan sözleşmeler üzerinde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır.

Uzmanlar Komitesi gözlemlerine ilişkin sayısal veriler irdelendiğinde, ***daha ayrıntılı saptamalarda*** bulunmak olanaklı görünüyor:

- UK'nin 1989-2018 döneminde belirttiği temel insan hakları sözleşmelerinin uygulanmasına ilişkin toplam 104 gözlemin dörtte biri (% 25), 8 sözleşme arasında 26 gözlemlerle ilk sırada gelen 98 sayılı sözleşmeye ilişkindir.
- Bu oran, 98'den sonra 19 gözlemlerle ikinci sırada gelen 87 sayılı sözleşmeyle ilişkin olanla (% 18,3) birlikte % 42,3'e ulaşmaktadır.

Hemen belirteyim: 87'ye ilişkin gözlem sayısının daha düşük olmasının temel nedeni, onaylanmasının 98'den 41 yıl sonra 1993'te gerçekleşmiş olmasıdır. Nitekim, 2004-2018 dönemi temel alındığında, 87'nin 98'i 1 gözlem fazlasıyla geçtiğine aşağıda değineceğim.

- Sendikal hakları izleyen öteki üç küme temel insan hakları sözleşmeleri arasında gözlem oranı yönünden açık farklar olmadığı söylenebilir. Kuşkusuz, gözlem sayıları temelinde değerlendirmeler yapılırken, onay tarihleri arasındaki farklar unutulmamalıdır.
- Temel insan hakları sözleşmelerinde, 29 sayılı sözleşme ve 105 sayılı sözleşmenin yer aldığı "zorla ve zorunlu çalışma yasağı öngören sözleşmeler" kümesi, toplam 21 gözlemlerle ikinci sırada gelmektedir (% 20,2).

29'un, kabul edilmesinden ancak 68 yıl sonra onaylanırken, 105'in 1961'de onaylandığını anımsatıyorum (Ek Çizelge 1).

- Üçüncü sırada, 20 gözlemlerle, aynı tarihte onaylanan 100 ve 111 sayılı eşitlik ve ayrımcılık yasağı sözleşmeleri gelmektedir (% 19,2).
- Son sırada ise, toplam 18 gözlemlerle, onay tarihleri arasında üç yıl fark bulunan 138 sayılı sözleşme ile temel insan hakları sözleşmelerinin en yeni tarihli olan 182 sayılı sözleşme bulunmaktadır (% 17,3).

Çocuk işçiliğinin kaldırılması kümesinin gözlemler yönünden son sırada gelmesinin temel nedenlerinden biri, gerek kabul edildikleri ve gerekse ülkemizde onaylandıkları tarihlerin yeni (sırasıyla 1998 ve 2001) olmasıdır.

- 1989-2018 döneminde, Komite'nin 10'dan çok gözlemine konu olan sözleşmeler gözlem sayısına göre sıralandığında, yönetim sözleşmelerinin 2'si de sıralamaya girmektedir: 98, 87, 111, 105, 81 ve 122.
- **Yönetişim sözleşmeleri kümesine** gelince; onaylanan 3 sözleşmeye ilişkin toplam gözlem sayısı 32'dir. Bunun %40,6'sı, 81 sayılı sözleşmeye, %37,5'i de 122 sayılı sözleşmeye ilişkindir.
- 144 sayılı sözleşmeye ilişkin toplam 6 (%21,9) gözlemden ilkinin, onaylanmasından 9 yıl sonra belirtilmiş olması ilginçtir. Bunun, yalnızca görelilik olarak geç (1993'te) onaylanmış olmasına bağlanamayacağını düşündüğüm nedenlerinin ayrıca araştırılması gerekir.

Komite gözlemlerindeki yoğunluğun artması ve aynı yıl içinde görece daha çok sözleşmeyi kapsayan dengeli bir boyut kazanmasında, onay tarihlerinin belirleyici olduğunu yeniden anımsatmak isterim. Bu nedenle, belirttiğim sayı ve oranlar, özellikle sözleşmelerin onay tarihlerinin çok farklı olması nedeniyle karşılaştırmalar yaparak bazı genel sonuçlara ulaşmak için yeterli ve elverişli değildir.

Çizelge 18

Temel İnsan Hakları Sözleşmelerine İlişkin Uzmanlar Komitesi Gözlemlerinin Dönemlere Göre Karşılaştırılması (1989-2018 ve 2004-2018)

Dönemler / Sözleşmeler	87 / 1993	98 / 1952	29 / 1998	105 / 1967	100 / 1967	111 / 1967	138 / 1998	182 / 2001	Toplam
1989-2018	19	26	8	13	6	14	9	9	104
2004-2018	12	11	8	6	6	7	8	9	67

Kaynak: <https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=1000:11110:::NO:::11.04.2019>

Çizelge 18’de görüldüğü gibi, 8 sözleşmeden en son onaylanan 182’ye ilişkin ilk gözlemin belirtildiği **2004 ile 2018 arasındaki 15 yılı kapsayan dönem** ilişkin gözlem sayıları göz önüne alındığında, sendika özgürlüğü ve toplu pazarlık kümesine ilişkin gözlemler ilk sıradaki yerini korumakta ve bu kez toplam gözlemlerin üçte birini aşmaktadır (% 34,3). Ayrıca, 87 sayılı sözleşme de 98’in önüne geçmektedir

Öte yandan, sonraki üç kümeye ilişkin sıralamanın değiştiği görülmektedir. 2004-2018 döneminde, çocuk işçiliğinin yasaklanması kümesi (138 ve 182), toplam 17 gözlemlerle son sıradan ikinci sıraya çıkmaktadır (% 25,4). Üçüncü sıradaki her tür zorla ve zorunlu çalışmanın kaldırılması kümesini (% 20,9) izleyen istihdam ve meslekte ayrımcılığın kaldırılması kümesi (% 19,4), son sıraya geçmektedir. Sözleşmelerin her birine ilişkin gözlemlerin dağılımı yönünden, sendikal haklara ilişkin olanlar dışında gözlem sayıları arasında önemli sayılabilecek farklar yoktur.

3. Gözlemlerin Teknik Sözleşmelere Göre Dağılımı (1989-2018)

Türkiye’nin onayladığı ve yürürlükte olan 55 sözleşmeden 44’ü “teknik sözleşme”dir

Çizelge 19 temelinde, Uzmanlar Komitesi’nin 1989-2018 yıllarını kapsayan dönemde kabul ettiği gözlemlerin yıllara ve sözleşmelere göre dağılımı konusunda yapılabilecek saptamalar şunlardır:

- Komite bu dönemde, onayladığımız 44 teknik sözleşmenin yalnızca 20’si için gözlemde bulundu (% 45,45).
- Teknik sözleşmelere ilişkin toplam gözlem sayısının onaylanan tüm sözleşmelere oranı % 42,6’dır.
- 20 sözleşmenin 6’sı, 1993 ve sonrasında onaylandı.
- 20 sözleşme için belirtilen toplam gözlem sayısı 101’dir.
- Sözleşme başına düşen gözlem sayısı 5’tir. Komite, 9 sözleşme için, bu ortalama ve üstünde gözlem belirtti.
- Onay tarihlerindeki farklılığa dikkat çekerek belirteyim: 20 teknik sözleşmeden yalnızca 3’üne ilişkin gözlem sayısı, 10 ve üstündedir: 1995’te onaylanan 158 sayılı sözleşme 12 gözlemlerle ilk sırada gelmekte, onu da 1’er gözlem eksikle, 1975’te onaylanan 26 sayılı sözleşme ve 1961’de onaylanan 95 sayılı sözleşme izlemektedir.
- Yalnızca 2 sözleşme, 1 gözleme konu oldu: 1975’te onaylanan 102 sayılı sözleşme ve 1968’de onaylanan 115 sayılı sözleşme.
- Komite, 1995-2004 arasında görece daha çok sözleşmeye ilişkin gözlem üretirken, 2013 sonrasında gözlem sayısının gözle görülür derecede düştüğü görülmektedir.
- Dikkat çeken bir nokta da şudur: 155, 158 ve 161 sayılı sözleşmelere ilişkin gözlem sayıları, 2014-2016 arasında arttı.

Çizelge 19
Teknik Sözleşmelere İlişkin Uzmanlar Komitesi Gözlemlerinin
Yıllara ve Sözleşmelere Göre Dağılımı (1989-2017)

Yıllar / Sözleşmeler	14 / 1946	26 / 1975	42 / 1946	59 / 1993	88 / 1950	94 / 1961	95 / 1961	96 / 1952	99 / 1970	102 / 1975	115 / 1968	118 / 1974	119 / 1967	127 / 1975	135 / 1993	142 / 1993	151 / 1993	155 / 2005	158 / 1995	161 / 2005	Toplam
1989						G									X	X	X	X	X	X	1
1990							G		G				G	G	X	X	X	X	X	X	4
1991															X	X	X	X	X	X	-
1992															X	X	X	X	X	X	-
1993		G							G				G		X	X	X	X	X	X	3
1994														G				X	X	X	1
1995	G	GG	G			GG	G					G						X	X	X	8
1996				G	G	G												X		X	3
1997		G				G	G		G	G		G	G					X	G	X	8
1998	G	G		G			G		G									X	G	X	6
1999		G	G		G			G				G						X		X	5
2000	G	G					G											X	G	X	4
2001		G			G	G	G									G		X	G	X	6
2002		G			G		G		G			G	G			G		X	G	X	8
2003							G											X		X	1
2004	G				G			G			G	G	G			G		X	G	X	8
2005																	G	X		X	1
2006																					-
2007			G		G			G				G							G		5
2008		G				G	G		G												4
2009								G					G			G		G	G	G	6
2010													G					G	G	G	4
2011																					-
2012		G				G	G		G										G		5
2013																					-
2014																		G		G	2
2015																	G	G	G		3
2016															G			G	G	G	4
2017															G						1
TOP	4	11	3	2	6	8	100	4	7	1	1	6	7	2	2	4	2	5	12	4	101

Kaynak: <https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=1000:11110:::NO:::> 11.04.2019.

Açıklamalar:

- 1) Sözleşme sayıları ve onay yılları gösterildi.
- 2) Onay öncesi yıllar, X ile gösterildi.
- 3) 1995 yılında, 26 ve 94 sayılı sözleşmeler için 2'şer gözlem vardır. Aynı durum, 98, 105 ve 112 sayılı sözleşmeler için de geçerlidir.
- 4) 2018 yılı, UK'nin 8 Şubat 2019'da web'te yayımlanan raporunda teknik sözleşmelere ilişkin gözlem bulunmadığı için listeden çıkarıldı.

5. Başlık

Konferans Komisyonu Tartışmaları Boyutuyla Türkiye Profili

Türkiye profilinin en sorunlu yönlerinden biri, onay koşullu ve hükümet raporlarına dayanan genel denetim sisteminin ikinci aşamasında, uluslararası sosyal ve sendikal kamuoyu önünde tartışılmış olmasıdır. Türkiye'nin, sendikal haklar dışındaki sözleşmelerden doğan yükümlülüklerini sürekli biçimde yerine getirmemesi nedeniyle yapılan üçlü tartışmalar, Türkiye'nin, sanıyorum ilk kez, "özel liste"ye alınarak Konferans'ta tartışılıp sorgulanması ve sonunda da "özel paragraf" uygulanması ile sonuçlandı.

Türkiye'nin, hukuk ve uygulama boyutlarıyla "en zor zamanları" olduğuna kuşku duymadığım 1980 sonrasında ise, üçlü tartışmalar, sendikal haklar üzerinde yoğunlaştı.

1. Sendikal Haklar Dışında İlk Özel Liste ve Özel Paragraf Uygulamaları (1977-1983)

Türkiye (hükümet), 153 sözleşmeden 27'sini onayladığı 12 Eylül 1980 öncesinde, sendikal haklar, o yıllarda onaylanan sözleşme olarak 98 dışındaki 81, 94, 95 ve 119 sayılı dört sözleşme nedeniyle (Ek Çizelge 1), üst üste dört yıl, Konferans Komisyonu'nda (Aplikasyon Komitesi'nde) üçlü tartışmalarda ele alındı. Tartışmalar da, yükümlülük tür ve nitelikleriyle ilgili önceden belirlenmiş ölçütlere göre (Gülmez, 2011: 276) "özel paragraf" uygulamasıyla sonuçlandı.

Bu sözleşmelere ilişkin Konferans Komisyonu'ndaki üçlü tartışmalar, 12 Eylül 1980 sonrasında da sürdü. Ancak, 94, 95 ve 119 sayılı sözleşmeler bir süre daha KK gündeminde yer almayı sürdürmüş olsalar da, tartışmalarda öncelik ve ağırlık, çok geç de olsa, 98 ve 111 sayılı sözleşmeler üzerinde odaklanmaya başladı. Nedeni ise, Anayasa ile 2821 ve 2822 sayılı yasaların 2019'da da sonu getirilemeyen aykırı kuralları ile Sıkıyönetim Komutanlıklarının kararıyla binlerce kamu görevlisinin, 111 sayılı sözleşmeye aykırı olarak, bir daha geri dönmek üzere görevden uzaklaştırılmış olmasıydı.

1977 Konferans döneminde, Konferans tutanağının onaylanan sözleşmelerin uygulanmasıyla ilgili "bireysel durumlar"ın incelenmesi konusundaki genel tartışma bölümünde belirtildiğine göre; Türkiye'nin adı, Uzmanlar

Komisyonu'nun “*yanıt verilmesini istediği gözlemleri ile doğrudan istemlerinin tümü yada çoğu ile ilgili olarak 30 Haziran 1976 tarihinde sona eren dönem için (onaylanan sözleşmeler konusunda) “hiçbir bilgi (yani rapor) alamadığı”*” şu ülkelerle birlikte anıldı: Afrika İmparatorluğu, Gana, Gine, Yukarı Volta, Ürdün, Moritanya, Çad ve Türkiye. Bu açıklama, özel listeye alma konusunda belirlenen yedi ölçütten beşincisine ilişkindi (BIT, 1977 : 591-593). 1977 Konferans tutanağında yer alan “onaylanan sözleşmeler konusundaki raporlara ilişkin genel gözlem ve bilgiler” bağlamında, hükümet temsilcisinin yaptığı açıklamalar özetlendi. Buna göre hükümet, onaylanan beş sözleşmeye ilişkin yıllık raporlarını, ILO ilkelerine ilgi duymadığı ve inanmadığı için değil, yönetsel güçlükler nedeniyle göndermedi. ILO'ya yönelik yükümlülüklerine uygun olarak, güçlükleri kaldırmaya karardı. Ne var ki Konferans işçi grubu, hükümetin güçlüklerin varlığını bildirmiş olmasından hoşnut kaldığını belirtmekle birlikte, Türkiye'nin beşinci ölçüte göre **özel listeye alınmasını** önermek zorunda olduğunu bildirdi. Öneriyi, Konferans işveren grubu da destekledi (BIT, 1977: 601). Konferans'ta üçlü tartışmalara konu olan ve hükümet temsilcisinin özetle değindiğim açıklamalarda bulunduğu –aralarında bu Konferans döneminde 98'in yer almadığı– sözleşmeler şunlardı: 81, 94, 95 ve 119 sayılı sözleşmeler (s. 613, 626, 627 ve 654). Belirteyim ki, 1977'de “özel paragraf” a alınan ülkeler arasında Türkiye'ye rastlamadım (s. 592-593). Bunun nedeninin, Konferans Komisyonu raporunun Genel Kurul'da yeterli çoğunluğu sağlayamaması olduğunu sanıyorum.

Konferans Komisyonu, **1978 Konferans döneminde** de 94, 95 ve 119 sayılı sözleşmelerin uygulanması konusundaki kaygılarını dile getirdi. Bu alanlarda **ilerleme olmadığını** gözlemleyip, uzun yıllardır açıklanan (hazırladığı söylenen) yasal önlemlerin gelecek (1979) Konferans döneminde kabul edilmiş olacağı umudunu dile getirdi (BIT, 1978: 29/11). Ancak Konferans işçi grubu, **hiçbir somut ilerlemenin gerçekleşmemesi** nedeniyle, hükümet temsilcisinin hazırlanmakta olan yasa tasarılarından söz ettiği açıklamalar karşısında, her üç sözleşme için Türkiye'nin “**özel paragraf” a alınmasını önerdi**. Öneriyi, işveren grubu da destekledi (s. 29/36, 37 ve 43).

1979 Konferans döneminde, KK, Türkiye'nin 94, 95 ve 119 sayılı sözleşmelerin uygulanmasında karşılaştığı güçlükleri not etti ve gelecek yıla değin, **gerçek ilerlemeler sağlanacağı umudunu** dile getirdi (BIT, 1979: 36/11). Hükümet temsilcisi, 94'ün uygulanmasına yönelik bir kararname tasarısından söz etti. İşçi grubu, Türkiye'nin **geçen yıl özel paragrafta alınmasından beri hiç bir ilerleme olmadığını** belirtti. Hükümetin 1972 yılında da, bu kararnamenin hazırladığı yolunda açıklama yaptığını anımsattı. İşveren grubu, işçi grubunun kaygısını paylaştığını belirtti. İşçi üyeler, “**94, 95 ve 119 sayılı sözleşmelerin uygulan-**

masındaki güçlükleri belirten ve **gelecek yıl kayda değer ilerlemeler olmaması durumunda yedinci ölçütü uygulamanın kaçınılmaz olacağı**” yolunda bir özel paragraf önerisinde bulundu. İşveren üyeler, bu kez de öneriyi destekledi. Komisyon, önerilen içerikle **özel paragraf konulmasını karara bağladı**. KK raporu, tartışmalardan sonra, **Konferans Genel Kurulu’nda da kabul edildi** (BIT, 1979: 36/44 ve 54; 43/6-10).

94 sayılı sözleşme, **1980 Konferansı’nda** da tartışıldı. Hükümet temsilcisi açıklamalarda bulundu. İşçi grubu, yeniden özel paragraf önerdi ve işveren grubu destekledi. Komisyon, Türkiye’nin bu durumunun “ağır” olduğuna vurgu yaparak, hükümet temsilcisinin söz ettiği yeni kararnamenin Uzmanlar Komisyonu’na iletilmesi dileğinde bulundu. Ve, **“eğer gelecek yıldan önce hiçbir somut ilerleme kaydedilmezse, Komisyon’un daha sert önlemler uygulamak zorunda kalacağıının altını çizerek”, özel bir paragrafta anılması gerektiğini belirtti** (BIT, 1980: 33/8-9 ve özellikle s. 37/44). Özel paragraf, aynı içerikle, 95 sayılı sözleşme için de yinelenildi (s. 37/45-46). Buna karşılık, saptayabildiğimce, 119 sayılı sözleşmeye ilişkin tartışmalar sonunda, benzer bir öneri gündeme gelmedi (s. 37/53).

Türkiye’nin istenen tüm raporları gönderdiği **1981 Konferans döneminde**, 94 sayılı sözleşmenin uygulanmasıyla ilgili olarak, hükümet temsilcisi 8 Mayıs 1981 tarihli ve 8/2912 sayılı kararnamenin kabul edildiği bilgisini verdi. Hükümet de, 5 Haziran 1981 tarihli ek bir yazıyla, kararnamenin kopyası ile İngilizce çevirisini ilettili (BIT, 1981: 31/48). 95 sayılı sözleşme konusunda, Uzmanlar Komisyonu’nun özellikle sözleşmenin 2. ve 13. maddeleriyle ilgili gözlemlerini yanıtlayan açıklamalarda bulunan hükümet temsilcisi, ücretin İş Kanunu dışında başka yasalarla da korunduğunu anlatıp, “Türkiye mevzuatının sözleşme kurallarına tam olarak uygun olduğunu” savundu. KK ise, bu açıklamalar konusunda herhangi bir not düşmedi (s. 31/49). Hükümet, yazılı bilgi verdiği 119 sayılı sözleşmeye ilişkin ek bir yazıyla, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nın 29 Mayıs 1981 tarihli bir raporunu sundu (s. 31/58). 98 ve 111 sayılı sözleşmeler ise, 1983 KK tartışmalarında ele alınmadı (s. 31/49-58).

1982 Konferansı döneminde, 95 ve 119 sayılı sözleşmeler, yine gündemdedeydi. 95 sayılı sözleşme konusunda, hükümetin yaptığı yazılı açıklamalar ve Konferans delegelerinin yönelttiği sorulara hükümet temsilcisinin verdiği sözlü yanıtlar sonunda, KK şu sonuca ulaştı: Yazılı ve sözlü açıklamalara göre, yeni öğeler (belge ve bilgiler) bulunduğu anlaşılıyor. Ancak KK, mevzuatın sözleşme kurallarına uygunluğu konusunda kuşku bulduğunu gözlemledi. Yazılı ve sözlü açıklamalar ve gerekli belgelerin yakın bir tarihte Uzmanlar Komisyonu’na iletilmesi umudunu dile getirdi ve bu sorunu, gelecek toplantıda yeniden inceleme

(yani Konferans'ta tartışma) olanağını saklı tuttuğunu ekledi (BIT, 1982: 31/52-54). *119 sayılı sözleşme* konusunda, onaylandığı 1967'den beri tam olarak uygulanmadığı ve temel güçlüğün, makinelerin tehlikeli bölümleri yeterli korumadan yoksun olarak ithal edilmesinden ve benzer makinelerin ülkede üretilmesinden ileri geldiğinin belirtildiği ve hükümetin verdiği bilgilerin not edildiği KK raporunda, 95 sayılı sözleşmeyi de kapsamak üzere, şu sonuca varıldı: Hükümet açıklamalar yaptı, ancak sözleşmenin II. bölümü hâlâ uygulanmamaktadır. Eldeki tüm bilgiler, yakın bir gelecekte Uzmanlar Komisyonu'na iletilmeli ve sözleşmenin uygulanması için önlemler alınmalıdır. 95 ve 119 sayılı sözleşmeler, ortaya önemli sorunlar koymaktadır. ***Konferans Komisyonu, eğer hiçbir ilerleme olmazsa, gelecek yıl daha ağır önlemler düşündürmek zorunda kalacaktır. Özgür sendikaların, bu iki sözleşmenin uygulamaya konulmasıyla ilgilenmesini umut eder*** (BIT, 1982: 31/52-54 ve 31/66-67).

Sendikal örgütlerin denetim sisteminin etkili biçimde işlemesi ve onaydan –kanımca aynı zamanda “üye devlet” olmaktan– doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesinde üstlendiği rol ve sorumluluk yönünden, Konferans Komisyonu'nun sendikalara yaptığı çağrının altını özenle çizmekte yarar var:

1983 Konferansı döneminde, 95 ve 119 sayılı sözleşmelerin yanı sıra, 98 ve 111 sayılı sözleşmeler de üçlü görüşmelerde tartışıldı. *95 sayılı sözleşme* konusunda, hükümetin ilettiği bilgiler ve tartışmalar sonunda varılan sonuç şöyle özetlendi: KK, mevzuatta bazı değişiklikler yapılması gerektiğini ve hükümetin, sözleşmeye tam uygunluk sağlanması konusunda Uzmanlar Komisyonu ile işbirliği yapmaya hazır olduğunu not etti (BIT, 1983a: 31/46-47). 1982 Anayasası ile 2821 ve 2822 sayılı yasaların kabul edilmesinin ardından toplanan Konferans'ta, *98 sayılı sözleşme* de tartışıldı. Hükümet, 2821 ve 2822'nin, 98 sayılı sözleşmeye “tamamen uygun olduğunu” savundu. Hollanda işçi kanadı üyesi ise, SÖK'ün Anayasa'nın birçok kuralının 87 ve 98'e aykırı düştüğü görüşünde olduğunu anımsatarak, bu gözlemlerin KK'nin “özel bir paragrafında yer alması” gerektiğini savundu. Komisyon da, hükümetin doğrudan ilişki misyonu önerisini kabul edeceği umudunda olduğunu belirtti (BIT, 1983a, 48-49; Gülmez, 1990d: 5-6). *119 sayılı sözleşme* konusunda, makinelerin korunması hakkındaki yönetmeliğin 17 Mayıs 1983'te yürürlüğe girdiği, 17 makine kategorisi için koruma normları hazırlanması amacıyla Çalışma Bakanlığı bütçesinde ödenek ayrıldığı belirtildi (s. 31/69). Uzmanlar Komisyonu'nun *111 sayılı sözleşmenin* uygulanması konusuna ilk kez değindiği 1983 Konferansı döneminde, ***Konferans işçi grubu Türkiye'nin 95, 98 ve 111 sayılı sözleşmelerden özel paragrafa alınmasını önerdi***. İşveren grubunun da desteklediği bu öneriyi KK kabul etti (BIT, 1983a: 31/68; Gülmez, 2009: 204-206). Konferans Genel Kurulu da, 20 Haziran 1983 tarihli 32. oturumda, sunulan KK raporunu tartıştı ve gizli oyla kabul

edileceğini anımsattı. Ertesi gün yapılan 33. oturumda da, *özel paragraf içeren KK raporunu kabul etti* (s. 39/1-18 ve 40/1).¹

2. Bireysel Durumların Sözleşme Kümelerine Göre Dağılımı (1985-2017)

Onay koşullu genel denetimin, Uzmanlar Komisyonu'nun yazılı belgeler üzerinde yaptığı denetim sonunda belirttiği gözlemler temelinde gerçekleştirilen ikinci aşaması konusunda (Gülmez, 2014a: 593 vd.), 1985-2017 dönemini kapsamak üzere Konferans Komisyonu'nda tartışılan "bireysel durumlar" (cas individuels / individual cases) ile ilgili veriler, üç kümede sınıflandırılan sözleşmelerin tümünü kapsamaması nedeniyle Türkiye profili açısından ayrıcalıklı bir önem taşımaktadır.

Çizelge 20 Konferans Komisyonu'nda Tartışılan Bireysel Durumların Sözleşme Kümelerine Göre Dağılımı (1985-2017)

Sözleşme Kümeleri	Sözleşme Sayısı	Bireysel Durum Sayısı	%
Temel İnsan Hakları Sözleşmeleri	3	23	82
Yönetişim Sözleşmeleri	1	1	4
Teknik Sözleşmeler	4	4	14
Toplam	8	28	100

Kaynak: <https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=1000:11110:::NO:::22.02.2019;>
Gülmez, 2014a: 602-604, Çizelge 5.

Açıklamalar:

- 1) Listede, onaylanan sözleşmelerden UK'nin 1985-2017 yılları arasında kabul ettiği gözlemlerin ilişkin olduğu sözleşmeler, üç kümede toplandı.
- 2) Aynı sözleşmeler, Türkiye'nin "bireysel durumlar" listesinde yer almalarına göre listede ayrıca gösterildi.
- 3) UK'nin Kasım-Aralık 2018 toplantısında kararlaştırdığı, ancak 8 Şubat 2019'da web sayfasında yayınlanan raporunda, 87 ve 98 sayılı sözleşmelere ilişkin gözlemler sonunda, "*hükümetin Haziran 2019 Konferansı'nda tam bilgiler sunması ricası*" yer almış olmasına karşın (BIT, 2019a: 180 ve 187), Çizelgeye koymadım.

Ayrıntısına girmeden, önce Çizelge 21'in özeti olmak üzere Çizelge 20'de topluca sunduğum veriler,² ilk bakışta da kolayca görüldüğü üzere, bu dene-

¹ 1983 sonrası için, 98 ve 111 sayılı sözleşmelere ilişkin Uzmanlar Komisyonu'nun gözlemleri ile Konferans Komisyonu'nda yapılan üçlü tartışmalar ve sonuçları konusunda, şu çalışmalarına bakılabilir: Gülmez, 1990d: 3-37; 2005a: 31-43; 2009: 202-238.

² Çizelge 21'deki son yılın 2017 yerine 2018 olmasının nedeni, Açıklama'da da belirttiğim gibi, Çizelge 20'de göz önüne almadığım 2018'i Çizelge 21'e eklemiş olmamdır (MG).

timin en “kritik” ve uluslararası kamuoyunun en çok ilgilendiği aşamasının, temel insan hakları sözleşmeleri ve bu küme içinde de sendika ve toplu pazarlık haklarını güvenceye alan sözleşmeler üzerinde odaklandığını ortaya koymaktadır. Kuşkusuz bu durum, denetimin ilk aşamasında Uzmanlar Komitesi gözlemlerinin dört kümeye göre dağılımının ortaya koyduğu tablonun (Çizelge 16) doğal bir sonucudur.³

Onay koşullu ve dönemsel hükümet raporlarına dayanan denetim sisteminin ikinci aşamasında üçlü yapıli Konferans Komisyonu’nda (KK) tartışılmak üzere bireysel durumlar listesine alınan, hükümet temsilcisinin yazılı ve/yada sözlü açıklamaları ve sonunda, özellikle “özel paragrafa alma”yı da kapsamak üzere varılan sonuçlar (kararlar), hukuka uygunluk denetiminin, son çözümlemede de ülke profilinin önemli göstergelerindendir (Gülmez, 2017c: 353-355).

UK’nin yıllık raporlarında yer alan çok sayıda gözlem (ve ilişkin olduğu ülke) arasından, “onaylanmış ve daha önce de Konferans Komisyonu’nda tartışılmış sözleşmenin uygulanmasında karşılaşılan ***ciddi aykırılıkların kaldırılmaması olması***” nedeniyle “özel liste” olarak belirlenen değişik sözleşmelere ve ülkelere ilişkin sınırlı sayıda (son yıllarda 20-25 dolayında) gözlem (her ülkenin durumu), üçlü tartışmalarda ele alınır. Bireysel durumlara ilişkin bu tartışmalar (Gülmez, 2014a: 602-604, Çizelge 5), KK’nin özel bir önem verdiği bazı durumlarla ilgili olarak Genel Konferans’ın dikkatini çekmeyi amaçlayan ve “*özel paragraf*” olarak adlandırılan, “Uluslararası Çalışma Örgütü’ne özgü” bir yapıtımla sonuçlanabilir (Gülmez, 2014a: 597-601).

Bunun, 1980 öncesi ile izleyen birkaç yılı kapsayan ilk örneklerine yukarıda değindim.

Onay koşullu ve hükümet raporlarına dayanan denetim sisteminin ikinci aşamasında, 1985-2017 yılları arasındaki 32 yıllık dönemin 23 yıllık kesitinde, Türkiye toplam 8 sözleşmeden, çoğu kez bir yıl aralıkla, yani üst üste her yıl, “***bireysel durumlar listesi***”ne alındı.⁴

Uzmanlar Komitesi’nin sunduğu yıllık raporlarında ciddi ve ağır ihlâl (sözleşmeyle uyumsuzluk) gördüğü için koyu satır ve/yada paragraflarla belirttiği gözlemlerini göz önüne alan Konferans Komisyonu, Türkiye’yi tartışmak ve sorgulamak üzere yaklaşık 25 ülkenin bulunduğu “bireysel durumlar” listesine aldı. 1985-2018 arasında, Türkiye yalnızca 10 yıl bu listeye girmedi (Çizelge 21).

³ Bu konuda, 1987-2015 dönemini kapsamak üzere yaptığım araştırmayla karşılaştırma yapmak için bkz.: (Gülmez, 2017c: 353-355).

⁴ Bu konuda, 1990-2010 dönemini kapsamak üzere yaptığım, Konferans Komisyonu’ndaki bireysel durumlar üzerinde yapılan üçlü tartışmalara ilişkin genel değerlendirme ve oluşturduğum Çizelge için bkz.: Gülmez, 2014a: 602-604.

Çizelge 21
Konferans Komisyonu'nda Tartışılan Bireysel Durumların
Yıllara ve Sözleşmelere Göre Dağılımı (1985-2018)

Yıllar	87 / 1993	98 / 1952	111 / 1967	122 / 1977	26 / 1975	135 / 1993	155 / 2005	158 / 1995	Toplam	Tartışma-sız Yıllar
1) 1985	X		BD			X	X	X		
2) 1987	X	BD	BD			X	X	X		1986
3) 1988	X	BD				X	X	X		
4) 1989	X	BD	BD			X	X	X		
5) 1990	X		BD			X	X	X		
6) 1991	X	BD	BD			X	X	X		1992
7) 1993	X	BD				X	X	X		
8) 1994		BD					X	X		
9) 1995		BD			BD		X	X		
10) 1996		BD					X			
11) 1997	BD						X			
12) 1998		BD					X			1999
13) 2000		BD					X			
14) 2001							X	BD		2003
15) 2002				BD			X			2004
16) 2005	BD						X			2006
17) 2007	BD									2008
18) 2009	BD									
19) 2010	BD									
20) 2011	BD									2012
21) 2013		BD								2014
22) 2015							BD			2016
23) 2017						BD				
24) 2018	BD									
TOPLAM	7	11	5	1	1	1	1	1	28	10

Kaynak: <https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=1000:11110:::NO:::22.02.2019;>

Gülmez, 2014a: 602-604, Çizelge 5.

Açıklama: UK; Kasım-Aralık 2018 toplantısında kararlaştırıldığı, 8 Şubat 2019'da web sayfasında yayımlanan raporunda, 87 ve 98 sayılı sözleşmelere ilişkin gözlemlerini belirttikten sonra, 87 sayılı sözleşme için hükümetin 108. Konferans'ta tam veriler (bilgiler) sağlaması ve eksiksiz yanıt vermesi ricasında bulundu (BIT, 2019a: 178-187).

Bu ricaya (öneriye) dayanarak, 2018 gözlemini de listeye ekledim.

Türkiye'nin, 1985-2018 arasında, hangi yıllarda hangi sözleşmelere sürekli ve ağır aykırılıklar nedeniyle Konferans Komisyonu'nda bilgi vermesi istendiğini ve durumunun hükümet, işçi ve işveren kanatları temsilcilerince tartışıldığı gösteren Çizelge 21'e dayanarak, şu saptamalar yapılabilir:

- Öncelikle, Uzmanlar Komitesi'nin, 87 sayılı sözleşme için 2019 raporunda belirttiği 2018 yılına ilişkin gözlemlerinin ardından eklediği şu notu bir kez daha belirteyim:

“Hükümetin, Konferans'ın 108. oturumuna tam veriler sağlaması ve 2019'daki bu gözlemlere eksiksiz biçimde yanıt vermesi rica olunur” (BIT, 2019a: 180).

Komite raporundan anlaşıldığına göre, 10-21 Haziran 2019 tarihlerindeki 100. Yıl Konferansı'nda, Konferans'a onayladıkları başka sözleşmeler için tam veriler sağlaması istenen diğer ülkeler de şunlardır: Etiyopya (138), Irak (182), Libya (111), Myanmar (29), Nikaragua (117) (s. 23).

- Komite, 98'e ilişkin çok uzun gözlemlerinin sonuna da şu notu ekledi:

“Hükümetin, 2019'daki bu gözlemlere eksiksiz biçimde yanıt vermesi rica olunur” (BIT, 2019a: 187).

Komite hükümetten, “yaptığı yorumlara, düzenli denetim dönemi dışında tam yanıt vermesini” rica etti (s. 25).

- Türkiye, 1985-2017 arasında, 8 farklı sözleşme nedeniyle, uluslararası sendikal dilde “kara liste” olarak anılan “özel liste”ye 23 kez girdi ve Genel Konferans'ın 23 toplantı döneminde üçlü tartışmalarda ele alındı. Komite'nin önerisinden anlaşıldığına göre, 2019 Konferansı'nda da 87'den listeye alınması olası görünüyor.

Dolayısıyla 32 yıllık dönemin dörtte üçüne yakın kesitinde, Türkiye uluslararası gündemde kaldı. Konferans Komisyonu'nda tartışılmadığı toplantı dönemi sayısı ise, yalnızca 10'dur.

- Türkiye, Genel Konferans'ın yalnızca 4 toplantı döneminde (1987, 1989, 1991 ve 1995 yıllarında), 2'şer sözleşmeden özel listeye alındı ve üçlü tartışmalara konu oldu: 98'in yanı sıra, 1 kez 26 sayılı sözleşme ve 3 kez de 111 sayılı sözleşme nedeniyle, aynı yıl 2 sözleşmeden sorgulandı.

Komite'nin yukarıda aktardığım notları (önerileri) nedeniyle, 87 ve 98'den listeye alınması gerçekleştiğinde, 2019 Konferansı'nda da benzer bir durumla karşılaşılabilir.

- 8 sözleşmeden 3'ü (87, 98 ve 111), temel insan hakları sözleşmeleridir. 1'i (122) öncelikli sözleşmedir. 4'ü de (26, 135, 155 ve 158) teknik sözleşmeler kümesindedir.

Dolayısıyla, onaylanan sözleşmelerden 5 temel insan hakları sözleşmesi, 2 öncelikli sözleşme ve 16 teknik sözleşme, denetim sürecinin ikinci aşamasında bireysel durumlar listesi çerçevesinde üçlü tartışma konusu olmadı.

- Teknik sözleşmelerden 26 sayılı sözleşme 1995'te, 122 sayılı sözleşme 2002'de, 158 sayılı sözleşme 2001'de, 155 sayılı sözleşme 2015'te ve son olarak da 135 sayılı sözleşme 2017'de yalnızca 1'er kez tartışıldı.
- 1 kez ve/yada daha çok sayıda Konferans Komisyonu tartışmalarına konu olan sözleşmelerin başında, temel insan hakları sözleşmeleri, bunlar arasında da sendikal haklarla ilgili **98 ve 87 sayılı sözleşmeler** ilk sırada yer aldı.

- 1985-2017 arasında, 98 sayılı sözleşme 11 kez, 87 sayılı sözleşme ise 6 kez, dolayısıyla sendikal hak ve özgürlükler, toplam 17 kez Konferans Komisyonu'nda tartışıldı.

- Konferans Komisyonu'nda en çok tartışılan sözleşme, doğal olarak, 1952'de onaylandığı için en çok gözleme konu olan 98'dir: 1987-2013 yılları arasında, toplam 11 kez tartışılan 98'i, 1997-2011 yılları arasında 6 kez tartışılan 87 sayılı sözleşme izledi.

Türkiye'nin, 87'den Konferans Komisyonu'nda 98'in yarısının da altında kalan bir yoğunlukla tartışılmış olmasının temel nedenlerinden biri, kuşkusuz 87'nin ancak 1993'te onaylanmış olmasıdır.

- Sonuç olarak Türkiye, sendikal haklar alanındaki sonu gelmeyen ve olanlara yenilerinin eklendiği aykırı düzenleme ve uygulamalar nedeniyle, 1985-2017 arasında, toplam 27 kez bireysel durum tartışmalarında eleştirildi, sorgulandı.

- Bu iki sözleşme açısından dikkat çeken en önemli nokta şudur: Önce 98 sayılı sözleşme, 1985-2000 yılları arasında ve sonra da 87, 2005-2011 yılları arasında, sanki sıraya konulmuşçasına, dönüşümlü olarak bireysel durumlar listesi yoluyla Konferans Komisyonu'na götürüldü.

Bunun, onay tarihlerindeki farklılığın yanı sıra, dönemsel rapor sunma tarihlerinin farklı olmasından ve Uzmanlar Komisyonu'nun hükümetten dönem dışı raporlar sunmasını istemesinden kaynaklandığını sanıyorum.

- **Ayrımcılık yasağına gelince**; temel insan hakları sözleşmelerinden 111 sayılı sözleşme, Türkiye'nin 12 Eylül sonrasında ilk kez Konferans Komisyonu'nda üçlü tartışmaya konu olduğu sözleşmedir.

Türkiye; 1985-1991 arasında, toplam 5 kez ve 1988 dışında, üst üste her yıl olmak üzere ele alındı (Gülmez, 2009: 199-238).

- Buna karşılık, Uzmanlar Komisyonu gözlemlerine konu olan öteki 5 temel insan hakları sözleşmesi (29, 105, 100, 138 ve 182), bu denetim sisteminin ikinci aşamasına taşınmadı.

Saniyorum ki, ağır ve sürekli sendikal hak ihlallerinden, ne eşit değerde iş için eşit ücret, ne zorla ve zorunlu çalıştırma, ne de özellikle yasaklanan çocuk işçiliği sorunlarına sıra gelebildi!

- Bireysel durumlar listesine konularak Konferans Komisyonu'na 1 kez taşınan sözleşmeler arasında, "öncelikli" sözleşmelerden istihdamla ilgili 122 sayılı sözleşme de vardır.

- Teknik sözleşmelerden ise, yalnızca 4 sözleşme, 1'er kez olmak üzere, Konferans Komisyonu'nda tartışıldı: 26, 135, 155 ve 158 sayılı sözleşmeler.

Bunlardan 135 ve 155 sayılı sözleşmelere ilişkin Uzmanlar Komisyonu gözlemlerinden örneklerle değineceğim.

- ***Bu saptamaları özetleyip toparlamak gerekirse:***

- Türkiye, 1985-2017 arasındaki 32 yıllık dönemde, ***16 yıl sendikal hak ihlalleri***, yani hem Anayasa ve yasalardaki ve hem de uygulamadaki aykırılık ve uyumsuzluklar nedeniyle Konferanslarda tartışıldı, eleştirildi. Sonrasında, teknik yardım ve üst düzeyde misyonlar önerildi ve genellikle kabul edildi. Ardından da, bazı yasak ve kısıtlamaları kaldıran değişikliklerle görelî iyileştirmeler gerçekleştirildi.

Ama, bir yandan, bazı yasak ve kısıtlamaların özüne dokunulmadı; öte yandan da, Anayasa ve yasalardaki sözleşmelerle uyumlu kurallara uygulamada uyulmadı. Böylece ihlaller, özellikle uygulama boyutuyla ardı arkası kesilmeksizin sürdü, sürmektedir. Uzmanlar Komitesi'nin 2019 raporu, bunu 100. Yıl'da açıkça kanıtlamaktadır.

- Türkiye, 1985-2017 arasındaki 32 yıllık dönemde, ***onayladığı 8 sözleşmeyi kapsayan hak ihlalleri ve aykırılıklar*** nedeniyle, toplam 22 yıl Konferanslarda tartışıldı, eleştirildi (% 68,8). 32 yılın yalnızca on yılında, Konferans Komisyonu önüne çıkmadı, çıkarılmadı. Bunun nedeni de, bireysel durumların tartışıldığı listeye alınan üye devlet sayısının yarı yarıya azaltılmış olmasıdır.

Bu genel saptamalardan çıkan ***genel sonuç ve yalın gerçek*** şudur: Son otuz yılı aşkın dönemde, Türkiye'de onaylanmış sözleşmelere aykırı düzenleme ve uygulamalardan kaynaklanan ciddi ve ağır uyumsuzluk sorunları vardır. Bu sorunlar, özünde bir "insan hakları sorunu"dur. Sorun, yalnızca 1998 Bildirgesi anlamında "temel insan hakları sözleşmeleri" olarak tanımlanan sözleşmelere hukuk ve uygulama boyutlarıyla tam uygunluk sağlanmamış olmasıyla

sınırlı değildir. Uluslararası Çalışma Örgütü denetim sistemleri çerçevesinde özel önem verilen, uygulanmalarına öncelikle özen gösterilen bu sözleşmeler dışında kalanlar da sosyal insan haklarını güvenceye alan sözleşmelerdir.

Öte yandan, onaydan kaynaklanan hukuksal uygunluk sağlama yükümlülüğü, Uzmanlar Komitesi'nin çoğu zaman aynı aykırılıkların kaldırılmasını içeren birçok gözlemine karşın sürekli biçimde yerine getirilmiş değildir.

Konferans Komisyonu'nun 2018 raporundan anlaşıldığına göre⁵ Türkiye, 24 ülkenin yer aldığı son bireysel durumlar listesinde yoktur. Ama KK İşçi Kanadı Başkan Yardımcısı *Leemans*'ın yaptığı konuşma, bu durumun, belirttiğim gibi, aslında listenin 25 dolayında ülkeyle sınırlı tutulmuş olmasının sonucu olduğunu ortaya koymaktadır. Konuşmasında, son (kesin) liste dışında kalan Bangladeş, Malavi, Pakistan ve Kazakistan'ın yanı sıra **Türkiye**'ye de –kendi diliyle– “birkaç saniye” ayıran *Leemans*, ülkemizdeki durumu, sendikal ve tüm insan hakları ihlallerinin içinde oluştuğu genel bağlamı, çalışmadan doğan sosyal hakların insan haklarıyla bütünsellik ve karşılıklı bağımlılığını ortaya koyan şu haklı cümlelerle özetledi:

“Demokrasi, Türkiye’de daima kriz içindedir. OHAL ortamı (bağlamı), kişi özgürlüklerini ve temel çalışma haklarını ağır biçimde tehlikeye sokmaktadır. Sendikacıların hakça/adil yargılanma olmaksızın işten çıkarılması ve tutuklanması, sıradan bir uygulama haline geldi. Öte yandan hükümet, cam ve metal sektörlerinde, ulusal güvenliğe zarar verdiği gerekçesiyle, çok sayıda örgütlü gösteriyi yasakladı. Türkiye’deki gelişmeleri çok dikkatli biçimde izleyeceğiz” (BIT, 2018, CRP, 9C-Fr.: 11).

⁵ https://www.ilo.org/global/standards/applying-and-promoting-international-labour-standards/conference-committee-on-the-application-of-standards/WCMS_643938/lang--fr/index.htm; 11.11.2018.

6. Başlık

Sendikal Örgütlerin Gözlemleri Boyutuyla Türkiye Profili

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün "Türkiye profili"ne ilişkin web sayfasında yer alan "onaylanmayan" sözleşme ve tavsiyeler (m. 19) ile "onaylanan" sözleşmelere (m. 22) ilişkin olmak üzere yirmi yılı aşkın bir dönemi kapsayan sendikal gözlem raporlarının yıllara, sözleşmelere ve sendikal örgütlere göre dağılımıyla ilgili veriler, kanımca üçlü yapının işçi/çalışan ve işveren kanatlarının denetim sistemine katılım düzeyi yönünden son derece önemli bir göstergedir.

Sendikal gözlem raporlarının, onaylanmayan sözleşme ve tavsiyeler ile onay koşullu ve dönemsel hükümet raporlarına dayalı denetim sisteminin yanı sıra ve ağırlıklı olarak, onaydan bağımsız biçimde ileri sürülebilen sendikal hak ihlallerinin incelendiği özel denetim sistemine de ilişkin olduğunu sanıyorum. Türkiye bilançosunun önemli bir boyutuna açıklık kazandırıcı nitelik taşıdığını düşündüğüm sendikal gözlem raporlarıyla ilgili sayısal verilere dayanarak bazı genel saptamalarda bulunup değerlendirmeler yapacağım.

1. Onaylanmayan Sözleşmeler İle Tavsiyelere İlişkin Sendikal Gözlemler

Onaylanmayan sözleşme ve tavsiyelere ilişkin olmak üzere, yalnızca Türkiye işçi ve memur konfederasyonlarının gözlemlerini içeren raporların yıllara, sözleşmelere ve örgütlere göre dağılımına ilişkin sayısal veriler,¹ özellikle sendikaların, onay koşuluna bağlı olmaksızın belirli aralıklarla hükümet raporları temelinde işletilen anayasal denetim sistemine ve işlerliğine gösterdikleri ilgi düzeyi, ama aynı zamanda denetim sistemlerinin sürüncemede kalmaksızın etkili biçimde işlemesine katkıları yönünden önem taşımaktadır.

Anımsatmakta yarar var: Anayasa'ya göre, "onaylanmayan" sözleşmeler ile "onaya açık olmayan" tavsiyeler için, Yönetim Konseyi'nin kararlaştırdığı "uygun aralıklarla" hükümetten rapor istenir. Hükümet de, göndermekle yükümlü olduğu bu raporlar ile denetim organlarının dönem dışı olmak üzere ayrıca istedikleri raporlarında, yürürlükteki mevzuatın ve uygulamanın durumu konu-

¹ https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=1000:14101::NO:14101:P14101_COUNTRY_ID,P14101_ARTICLE_NO:102893,19;01.02.2019

sunda, sözleşmeler için onaylanmasını güçleştiren yada geciktiren nedenleri ve tavsiyeler için de iç hukuka nasıl ve hangi ölçüde aktarıp uyguladığını yada uygulayacağını, bu amaçla aldığı ve/yada almayı düşündüğü önlemleri ayrıntılı olarak açıklar (Anayasa, m. 19/5, e ve 6, d). Bu, Örgüt üyesi olma temeline dayanan, ama ne yazık ki önemsenmeyen bir anayasal yükümlülüktür. Rapor örneklerinin, sendikal örgütlere gönderilmesi de, Anayasa ve 144 sayılı sözleşmenin gereğidir.

İşte, işçi ve işveren konfederasyonlarının 1998-2018 yıllarını kapsamak üzere –denetim organlarına gönderdikleri– gözlemlerini içeren sendikal raporlar, “etkililik denetimi” olarak tanımlanan (Gülmez, 2013: 260) ve 1946 Anayasa değişikliğiyle getirilen, onay koşulsuz genel denetim sistemiyle ilgilidir.

21 yıllık bir süreyi kapsayan ancak bu dönem içindeki 12 yılda 5 konfederasyonun gönderdiği toplam 61 gözlem raporunun belgelere, sendikal örgütlere ve yıllara göre dağılımı konusunda yaptığım başlıca saptamalar şunlardır:

- **Sözleşme ve tavsiyelere göre dağılımda;** hakkında sendikal gözlem raporu gönderilen toplam 34 belgenin 18’i sözleşme, 15’i tavsiye ve 1’i de protokoldür.
- 18 sözleşmeden 14’ü onaylanmamıştır. Onaylanan 4’ü ise 11, 102, 122 ve 144 sayılı sözleşmelerdir (Ek Çizelge 1).
- Onaylanmayan 1 protokol, kadınların gece çalışmasıyla ilgili gözden geçirilmiş 89 sayılı sözleşmeye ilişkindir.
- Türkiye Kamu-Sen’in gönderdiği 1 gözlem raporu, 122’ye ilişkindir.
- 144’e ilişkin 5 raporu, 3 işçi konfederasyonu ile işveren konfederasyonu (2) gönderdi.
- **Konfederasyonlara göre dağılımda;** 35 raporla Türk-İş ilk sırada geliyor (% 57,4). İkinci sırada ise, 19 raporla TİSK vardır (% 31,1). 5 rapor gönderen Hak-İş’i, 1’er raporla DİSK ve Türkiye Kamu-Sen izliyor. Memur konfederasyonlarından Memur-Sen ve KESK’in ise, bu dönemde 34 sözleşme ve tavsiyeden hiçbiri için gözlemlerini içeren rapor göndermedikleri anlaşılıyor.
- **Yıllara göre dağılımda;** gönderilen gözlem raporlarından 2’sinin 2018’de, 15’inin 2017’de, 12’sinin 2015’te, 6’sının 2014’te, 4’ünün 2013’te ve 8’inin de 2010’da alındığı görülüyor. Rapor sayısının giderek düştüğü izleyen yıllardaki sayılar da şöyledir: 2009: 3, 2004: 4, 2003: 1, 2000: 2, 1999: 3, 1998: 1.
- 2017’de, 8 sözleşmeye, 1 protokole ve 6 tavsiyeye ilişkin 15 gözlem raporunun tümünü Türk-İş gönderdi. Başka deyişle, başka hiçbir konfederasyon rapor göndermedi.

- Türk-İş'in, 2017 raporlarını, doğrudan ILO'ya gönderdiği ve tümünün alınarak 6 Mart 2017 tarihinde hükümete iletildiği anlaşılıyor.
Diğer yıllara ilişkin tüm gözlem raporlarını ise, hükümetin, konfederasyonlarca kendisine gönderilen gözlemleri ILO'ya ilettiği anlaşılıyor.
- 2015'te; Türk-İş, Hak-İş ve TİSK, farklı belgelere ilişkin olmak üzere, 4'er rapor gönderdi. Türkiye Kamu-Sen, tek raporunu 15 Mayıs 2003'te, DİSK de 7 Mayıs 1999'da iletti.
- 5 konfederasyonun gönderdiği **61 gözlemin hiçbirine**, listedeki "hükümetin yanıtı" bölümünün boş bırakılmış olmasından anlaşıldığına göre, **yanıt verilmedi**.
- Raporların *sözleşme ve tavsiyelere göre dağılımına* ilişkin listeden, onaylanan 122 sayılı sözleşmeye ilişkin tek raporu, 2003 yılında Türkiye Kamu-Sen'in gönderdiği anlaşılıyor.
144 sayılı sözleşmeye ilişkin 5 raporun 2'sini, 2000 yılında TİSK gönderdi. Raporların 1'er tanesini de, 1999'da Türk-İş, Hak-İş ve DİSK gönderdi.

2. Onaylanan Sözleşmelere İlişkin Sendikal Gözlemler

1995-2018 yılları arasındaki çeyrek yüzyıla yaklaşan bir dönemi kapsamak üzere Anayasa madde 22 uyarınca onaylanan sözleşmelere ilişkin sendikal gözlem raporlarının, sendikal örgütlerin nitelik ve düzeyine, sözleşme kümelere ve yıllara göre sayısal görünümü, üçlü yapının sendikal ortaklarının onay koşullu ve hükümet raporlarına dayanan genel denetim sistemine katılımı konusunda önemli saptamalar yapma olanağı veriyor.²

a. Sendikal Raporların Sendikaların Nitelik ve Düzeyine Göre Dağılımı

Önce, oluşturduğum Çizelge 22'ye dayanarak, gözlem raporlarına ilişkin sayısal verilerin, sendikal örgütlerin ulusal ve uluslararası nitelik taşımalarına, raporların tek yada iki imzalı olmasına ve örgütlerin düzeylerine göre sunduğu genel görünümle ilgili saptamalarımı sıralayayım:

- 24 yılı kapsayan bir dönem içinde, onaylanan ve yürürlükte olan 55 sözleşmeye³ ilişkin olmak üzere, tüm örgütlerce gönderilen toplam rapor sayısı 579'dur.

² https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=1000:14101:::NO:14101:P14101_COUNTRY_ID,P14101_ARTICLE_NO:102893,22;01.02.2019.

³ Belirteyim ki, sendikal gözlemler listesinde yer alan 55 sözleşmeden biri, nedense, Türkiye'nin *onaylamadığı* 97 sayılı Göçmen İşçiler (GG) Sözleşmesi'dir. Listedeki anlaşıldığına göre, bu sözleşmeye ilişkin raporu 2008'de KESK gönderdi.

Bu raporun, madde 19 gereğince gönderilen onaylanmayan sözleşme ve tavsiyeler listesinde yer alması gerekirdi.

- Gözlemlerini ileten toplam sendikal örgüt sayısı 27'dir. Bunların, 8'i konfederasyon ve 10'u sendika olmak üzere, toplam 18'i *ulusal* sendikal örgütlerdir (% 66,7).
 - 1 *yabancı* (İran) işçi sendikası da, 1999'da 111 sayılı sözleşme hakkında gözlemlerini iletti.
 - Rapor gönderen toplam *uluslararası* sendikal örgüt sayısı 5'tir (% 18,5). Eğitim Enternasyonali, Eğitim-Sen'le 3 ve Türk Eğitim-Sen'le 2 olmak üzere *birlikte*, 87, 98 ve 111 sayılı sözleşmelere ilişkin toplam 5 rapor gönderdi.
- Uluslararası İşverenler Örgütü, tek başına 3, TİSK ile *birlikte* 18 rapor gönderdi.
- Sendikal gözlemlerini ileten uluslararası işçi/çalışan konfederasyonları ve gönderdikleri rapor sayıları şöyledir: CISL (ICFTU): 9; CSI (ITUC): 10; IE: 3; IMF: 1.
- Görüldüğü gibi, 2006'daki birleşmeden önce gönderilen gözlemler de birlikte düşünüldüğünde, uluslararası işçi/çalışan örgütlerince gönderilen 23 gözlemin 19'unda Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu'nun imzası vardır.
- Uluslararası İşverenler Örgütü'nün 3 gözlemi de eklendiğinde, uluslararası konfederasyonlarca gönderilen toplam gözlem sayısı 26 olmaktadır.

Çizelge 22
Sendikal Gözlemlerin Sendikal Örgütlere ve
Gözlem Sayılarına Göre Dağılımı (1995-2018)

Sendikal Örgütler	Sendika Sayısı	Gözlem Sayısı	%	Ulusal Konfederasyonlar	Gözlem Sayısı	%
Ulusal	18	528	91,2	TİSK	188	32,5
Uluslararası	5	26	4,5	Türk-İş	148	25,6
Birlikte	3	24	4,1	KESK	38	6,6
Yabancı	1	1	0,2	DİSK	36	6,2
TOPLAM	27	579	100	T. KAMU-SEN	36	6,2
				Hak-İş	15	2,6
				Memur-Sen	1	0,17
				BASK	1	0,17
TOPLAM				8	463	80.5

Bu saptamalara ek olarak, Çizelge 22’de görülen, ama kimileri görülemeyen başka saptamalar da yapılabilir:

- Sendikal gözlemlerin onda dokuzundan çoğunu, *ulusal* konfederasyon (8) ve sendikalar (10) iletti.

Gözlemlerin neredeyse üçte birini, ilk sırada gelen *TİSK* gönderdi.

Uluslararası İşverenler Örgütü ile birlikte gönderdiği 18 gözlem de eklendiğinde, *TİSK*’in gönderdiği rapor sayısı 188’den 206’ya, oranı da %32,5’ten % 35,6’ya çıkmaktadır.

- Gözlemlerin dörtte birini gönderen ve üyesi olduğu uluslararası konfederasyonla birlikte ilettiği hiçbir gözlem bulunmayan *Türk-İş*, ikinci sırada yer alıyor.

2’si memur sendikaları konfederasyonu olan 3 konfederasyonun gözlem oranı ise, %6’nın üzerindedir.

Sondan bir önceki sırada ise, % 2,6’lık bir oranla *Hak-İş* vardır.

- Kuşkusuz, asıl vurgulanması gereken nokta, *Memur-Sen*’in herhangi bir yorumu gereksiz kılan durumudur.

9 Haziran 1995’te kurulan ve 2018 Konferansı’na, Anayasa’ya ve 144 sayılı sözleşmeye açıkça aykırı bir Bakanlık kararıyla “Türkiye işçi/çalışan kanadı delegesi” olarak katılan *Memur Sen*, 24 yıllık dönemde, **onaylanmış sözleşmelere ilişkin yalnızca 1 kez gözlemlerini içeren bir rapor gönderdi**. 20 Eylül 2017 tarihinde gönderilen bu rapor, 135 sayılı sözleşmeye ilişkindir.

Bu arada, *Memur-Sen* üyesi *Bem Bir-Sen*’in, 2013 ve 2014 yıllarında olmak üzere, 87 ve 98 sayılı sözleşmelere ilişkin 4 rapor gönderdiğini, hükümetin de 2014 gözlemine yanıt verdiğini belirteyim.

- *BASK* da, 87’ye ilişkin olmak üzere, 2010’da 1 gözlem gönderdi.
- Konfederasyonlar dışında, *Türk Denizciler Sendikası*, *Tüm Yerel-Sen*, *EYSSSEN*, *Bağımsız Haber-Sen*, *Türk Eğitim-Sen*, *Eğitim-Sen*, *Tüm Bel-Sen*, *Belediye-İş* ve *Yapı Yol-Sen* de, büyük bir çoğunluğu 87, 98 ve 151 sayılı sözleşmelere ilişkin raporlar gönderdi.

Bunlara, 9 rapor gönderen *Türk Armatörler Derneği*’ni de eklemek gerekiyor.

Kanımcı, genel sayısal verilere dayanarak yaptığım bu saptamaların ortaya koyduğu gerçek ve **sonuç** şudur:

Neredeyse çeyrek yüzyıllık bir dönemde, onaylanan 55 sözleşme için gönderilen sendikal gözlem raporlarının sayıca yeterli olduğu ileri sürülemez.

Oysa, parçası olduğu iç hukukun ve uygulamanın onaylanan sözleşmelere ve denetim organlarının yerleşik kararlarına uygunluğuna, özellikle hükümet

raporlarının içeriği konusunda görüş, öneri ve eleştirilerin yanı sıra uygulamayla ilgili somut sorunlar ve elde edilen olumlu sonuçlar için de sayısal vb. bilgiler içermesi beklenen sendikal gözlem raporları, genel denetim sisteminin çok önemli belgeleri arasında yer alır.

Kanımcıca, özellikle Hak-İş'in, Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası ve sözleşmelerinin üçlü yapının en temel işlevlerinden biri olarak düzenleyip tanıdığı bu olanağı daha sık ve düzenli, etkili ve titiz biçimde kullanması gerekirdi. Ama aynı zamanda, DİSK'in ve ilgi düzeyi görece olumlu ama yeterli sayılmayacak KESK ve T. Kamu-Sen'in, kuşkusuz öncelikle Memur-Sen'in Uluslararası Çalışma Örgütü'ne yönelik ilgisini delege sorunuyla sınırlı tutmaksızın, Anayasa'da ve 144 sayılı sözleşmede öngörülen görev ve sorumluluklarını daha yoğun ve düzenli biçimde yerine getirmeleri gerekir. Çünkü bu görev ve sorumluluğun gerektirdiği bir yaklaşım içinde olmak, yazılı belgeler temelinde işleyen Uluslararası Çalışma Örgütü denetim sistemlerinin daha hızlı biçimde işlemesinin ve yerleşik içtihatlarla uygun kararlarla sonuçlanmasının, sonuç olarak yasaların ilkece alt sınır olan sözleşmelere uygunluğunu sağlama amacı gerçekleştirilmenin onsuz olmaz koşuludur.

b. Sendikal Raporların Sözleşmelere Göre Dağılımı

Ulusal ve uluslararası 27 sendikal örgütün onaylanan 55 sözleşmeye ilişkin toplam 579 gözlemi konusunda yoğunluk gösterdiği sözleşmelerin belirlenmesi açısından gösterge olarak üzerinde durulması gereken noktalardan biri, raporların sözleşmelere göre dağılımıdır (Çizelge 23).

Sendikal gözlem raporlarının, hem genel olarak onaylanan tüm sözleşmelere göre, hem üçlü sınıflandırma temelinde ve hem de temel insan hakları sözleşme kümesinin kendi içinde dağılımı, denetim sisteminin yoğunlaştığı ve ağırlıklı olarak işlediği alanlar konusunda dikkat çekici özellikler göstermektedir:

Çizelge 23
Sendikal Gözlemlerin Temel İnsan Hakları
Sözleşmelerine Göre Dağılımı (1995-2018)

Temel Sözleşmeler (8 söz.)	87 / 1993	98 / 1952	29 / 1998	100 / 1967	105 / 1961	111 / 1967	138 / 1998	182 / 2001	Toplam Gözlem	Genel Toplam
Gözlem Sayısı (8 söz.)	86	78	13	14	12	21	16	11	251 / 31,4	579
% (8 söz.)	34,3	31	5,2	5,6	4,8	8,7	6,4	4,4	43,3	100.00

- **Temel insan hakları sözleşmeleri** kümesinde göze çarpan ilk özellik, *sendika özgürlüğü ve toplu pazarlık kümesinde*, 87 sayılı sözleşmenin ilk sırada, 98 sayılı sözleşmenin de ikinci sırada yer almasıdır.

Her iki sözleşme için, 24 yıllık dönemde, toplam 164 sendikal gözlem raporu gönderildi. Bu sayı, tüm sendikal gözlemlerin % 28,3'ünü, temel insan hakları sözleşmelerinin ise % 65,3'ünü oluşturur.

87 ve 98'e, teknik sözleşmeler kümesinde yer almakla birlikte sendikal haklara ilişkin olan 11 (2), 135 (19) ve 151 (23) sayılı 3 sözleşme konusundaki –ayraç içinde belirttiğim– toplam 44 gözlem de eklendiğinde, sendikal hakları güvenceye alan 5 sözleşmeye ilişkin gözlemlerin toplam sayısı 208'e ve oranı da % 28, 3'ten % 35,9'a yükselmektedir.

87 ve/ya da 98 için sendikal gözlem raporu göndermeyen, 1'i dernek ve 2'si sendika olmak üzere, yalnızca 3 örgüt vardır: Türk Armatörler Derneği, Memur-Sen ve Türk Denizciler Sendikası.

- Sendikal haklar kümesini, 33 gözlemlerle *eşit ücret ve ayrımcılık yasağı* kümesindeki 105 ve 111 sayılı sözleşmeler izliyor.
- Üçüncü sırada da, aynı sayı (27) ile *zorla ve zorunlu çalışma* ve *çocuk işçi çalıştırma yasağı* kümeleri geliyor.
- 182 sayılı sözleşme için gönderilen sendikal gözlem sayısının en az olmasının nedeni, kabul (1999) ve onay (2005) tarihlerinin yeni olmasıdır. Örneğin, 182 için 2003-2016 arasında, 98 için de 1997-2018 arasında sendikal gözlemler gönderildi.

Bu sayı ve oranlara dayalı değerlendirmelerde, 29 ve 138 sayılı sözleşmelerin uluslararası hukuk alanında yürürlük tarihlerinin 1998 olduğunu unutmamak gerekir.

Yönetişim sözleşmelerine gelince; her 3'ü de sendikal gözlem raporlarının gönderildiği dönemin başından itibaren içinde onaylanmış sözleşme olan bu kümeye yönelik olarak için şu saptamalar olanaklı görünüyor (Çizelge 24):

Çizelge 24
Sendikal Gözlemlerin Yönetişim Sözleşmelerine
Göre Dağılımı (1995-2018)

Yönetişim Sözleşmeleri ve Onay Tarihleri	81 / 1951	122 / 1977	144 / 1993	Toplam Gözlem	Genel Toplam
Gözlem Sayısı	15	23	22	60 / 20	579
Gözlem Oranı	25	38,3	36,7	10,4	100.0

- Yönetişim sözleşmelerinin, onaylanmış tüm sözleşmeler için gönderilen sendikal gözlemlere oranı %10,4'tür.
- Onay tarihinden bağımsız biçimde, salt onay sayısı yönünden, 122 sayılı İstihdam Sözleşmesi ilk sıradadır. Bu sözleşmeden 16 yıl sonra onaylanan Üçlü Danışmalar Sözleşmesi, 1 gözlem eksikliğiyle ikinci ve İş Teftişi Sözleşmesi de, üçüncü sıradadır.
- 81'e ilişkin gözlemlerin yarısına yakını (7) TİSK, 5'ini Türk-İş ve 2'sini de Türkiye Kamu-Sen gönderdi.
- 122 ve 144 için gözlem gönderen tek memur konfederasyonu, KESK'tir.

Onaylanan sözleşmelerin 44'ünün yer aldığı **teknik sözleşmeler kümesi** için gönderilen toplam 268 gözlemin dağılımı konusunda şu genel saptamalar yapılabilir (Çizelge 25):

Çizelge 25
Sendikal Gözlemlerin Teknik Sözleşmelere
Göre Dağılımı (1995-2018)

Teknik Sözleşmeler (Toplam: 44 söz.)	26 / 1975	88 / 1950	95 / 1961	135 / 1993	142 / 1993	151 / 1993	155 / 2005	158 / 1995	161 / 2005	Toplam Gözlem	Genel Toplam
Gözlem Sayısı (10 sözleşme için)	13	12	16	19	10	23	16	16	12	9 söz: 137 44 söz: 268	579
% (44 söz. göre)	4,8	4,5	6	7	3,7	8,6	6	6	4,5	46,3	100.0
% (55 söz. göre)	2,2	2	3	3,2	1,7	4	3	3	2		

- Teknik sözleşmelerin tümü için gönderilen sendikal gözlemlerin tüm sözleşmeler için gönderilenlere oranı, % 46,3'tür.

Sözleşme sayısına bağlı olan bu oranın, temel insan hakları sözleşmelerinden biraz yüksek olması, denetim sıklık ve yoğunluğunun göstergesi olarak değerlendirilemez kuşkusuz. Çünkü rapor gönderme süresinin ilk iki kümeden daha uzun aralıklı olduğu teknik sözleşmeler, sözleşme başına *ortalama gözlem sayısının* en düşük (6) olduğu kümedir.

Bu sayı, temel insan hakları sözleşmeleri için 31,4 iken, yönetim sözleşmeleri için 20'dir.

- Bu durumun bir başka göstergesi şudur: Bu kümedeki 44 sözleşmeden yalnızca Çizelge 19'da gösterilen 9'u için, kendi ortalamasının üstünde

olmak üzere 10 ve daha çok sendikal gözlem gönderildi. 35 sözleşme için gönderilen gözlem sayısı ise 9 ve altındadır.

- Bu kümede de görece en çok gözlemin, sendikal haklarla ilgili iki sözleşme (151 ve 135) için gönderilmiş olması, aslında her iki sözleşmenin konusu ve onay tarihleri nedeniyle çok şaşırtıcı sayılmamalıdır.
- 28 teknik sözleşme için, 1 ile 5 arasında değişen sayılarda olmak üzere, toplam 28 gözlem raporu gönderildi.
- Teknik sözleşmelerden 8'i için yalnızca 1 gözlem ve 9'u için de 2 gözlem gönderildi.

KESK'in, onaylanmayan 97 sayılı sözleşmeye ilişkin olarak 2008'de gönderdiği 1 gözlem raporuna da, nedense bu listede yer verildi.

- En düşük sayıda gözlem gönderilen 17 sözleşmenin 10'u, *deniz çalışmasıyla ilgilidir*.

Konusu deniz çalışması olan toplam 13 sözleşme için gönderilen toplam gözlem sayısı 27'dir. Bu demektir ki 24 yıllık dönemde, deniz sözleşmeleri başına gönderilen ortalama gözlem sayısı, 2'dir. Bu gözlemleri, Türk-İş (15), Türk Armatörler Derneği (9) ve Türk Denizciler Sendikası (3) gönderdi.

- 155 sayılı sözleşme için 8 yıllık 2009-2016 arasında, 161 sayılı sözleşme için de 7 yıllık 2009-2015 arasında gözlemler gönderildi.
- Buna karşılık, bu kümede gözlem sayısı yönünden ilk sırada olan 151 için gönderilen gözlemlerin, 1995-2014 gibi daha geniş bir zaman dilimine yayıldığı gözlenmektedir. Dolayısıyla, 155 ve 161 sayılı sözleşmelere ilişkin gözlem sayısının görece düşük olmasının nedeni, her ikisine ilişkin onay işleminin uluslararası hukuk alanında yürürlüğe giriş tarihinin 2005 olmasıdır (Ek Çizelge 1).

c. 2019 Raporunda Sendikal Gözlemler

Uzmanlar Komitesi'nin Çizelgelere eklediğim 2019 raporunda yer alan işveren ve işçi örgütlerince gönderilen sekiz gözleme ilişkin bilgilere dayanarak, şu saptamalar yapılabilir (BIT, 2019a: 724, Annexe III):

- Toplam 8 sendikal örgüt, toplam 40 sözleşmeye ilişkin gözlemlerini ilettiler.
- 8 sendika arasında, 3 uluslararası sendikal örgüt vardır. 1'i tek başına, 2'si de üyesi olan ulusal sendikal örgütlerle birlikte sendikal gözlem gönderdi:
 - Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu: 3 gözlem (87, 98, 135).
 - TİSK ile Uluslararası İşverenler Örgütü: 4 gözlem (87, 98, 122, 142).
 - Eğitim-Sen ile Eğitim Enternasyonalı, 2 gözlem (87 ve 98).

- 2019 raporunda, sendikal gözlemlerini tek başına ileten ulusal sendikal örgütler ve gözlemlerin ilişkin olduğu sözleşmeler şunlardır:
 - Türk Armatörler Derneği: Deniz çalışmasıyla ilgili 9 gözlem (55, 68, 69, 92, 133, 134, 146, 164 ve 1661).
 - KESK: 2 gözlem (87 ve 98).
 - DİSK: 2 gözlem (87 ve 98).
 - Türk-İş: 15 gözlem (55, 68, 69, 73, 87, 92, 98, 108, 122, 134, 146, 164, 166, 167, 176).
- Komite raporunda belirtilen listeden, 1'i işçi ve 2'si memur olmak üzere, **3 konfederasyonun, hiçbir gözlem göndermediği anlaşılıyor: Hak-İş, Memur-Sen ve Türkiye Kamu-Sen.**
- Türk Armatörler Derneği dışında, tüm ulusal ve uluslararası sendikal örgütlerce gönderilen gözlemlerin ilişkin olduğu sözleşmelerin ilk sırasında 87 ve 98 sayılı sözleşmeler vardır.

Komite'nin 2019 raporunda gözlemlerini sıralamış ve hükümetin Konferans'ta eksiksiz bilgiler vermesi ricasında bulunmuş olması karşısında, bunu doğal karşılamak gerekir.

Buna karşılık, özellikle Genel Başkanı 2018'de çalışan kanadını temsil etmek üzere delegasyona atanan Memur-Sen'in ve ayrıca Hak-İş ile Türkiye Kamu-Sen'in hükümet raporları konusundaki gözlemlerini bildirmemiş olması ilginçtir.

Kuşkusuz, gerek 1995-2018 dönemine ilişkin sendikal gözlemler ve gerekse 2019 raporunda belirtilen gözlemler, hükümet raporlarına ilişkin sendikal gözlemlerin onay koşullu genel denetimin Konferans Komisyonu'nun gerçekleştirdiği ikinci aşamasının ayrılmaz parçalarıdır. İşçi ve işveren/çalışan örgütlerinin anayasal sorumluluklarını nasıl ve hangi ölçüde yerine getirdiği konusunda değerlendirmede bulunabilmek için, bu gözlem raporlarının kapsamlı biçimde, denetim organlarının yerleşik içtihatları göz önünde tutularak incelenmesi gerektiği açıktır.

7. Başlık

İçerik Olarak Kararlar ve Gözlemler Boyutuyla Türkiye Profili

Türkiye Profili'nin somut göstergelerinin ilk sırasında, Türkiye'nin "üye devlet" ve "taraf devlet" olarak üstlendiği çift boyutlu yükümlülükler konusunda denetim organlarının sözleşmelerin sözel metinlerini yorumlayarak oluşturdukları karar ve gözlemleri ile üçlü tartışmalarda dile getirdikleri görüşler ve ulaştıkları sonuçlar gelir. Bu nedenle, sayısal verilere dayanarak çeşitli yön ve kesitleriyle ortaya koymaya çalıştığım Türkiye Profili'ni, aynı zamanda içerik boyutuyla da ele alarak, özellikle Uzmanlar Komitesi'nin gözlemleri ile Sendika Özgürlüğü Komitesi'nin ulaştığı ve Yönetim Konseyi'nin onadığı sonuçlar (kararlar) temelinde tamamlamak gerekiyor.

Bu başlıkta önce, temel insan haklarının ilk kümesinde yer alan sendikal hak ve özgürlükler konusunda, her iki denetim organının Türkiye'ye ilişkin 1950'li yıllardaki ilk kararlarından birkaç örnek vereceğim. Sonra da, yine her ikisinin artık "kronik bir sorun"a dönüşen sendikal hak ve özgürlüklere ilişkin yerleşik içtihatlarından seçtiğim bazı örneklerle, Türkiye Profili'nin önemli bir boyutundan bazı kesitler sunacağım.¹ Özellikle, Türkiye-ILO İlişkilerinin "en zor zamanı" olduğunu düşündüğüm 12 Eylül 1980 sonrasına değineceğim.

Kuşkusuz, daha geniş bir zaman kesitini ve daha çok sözleşmeyi kapsamak üzere ayrıntılı biçimde ve eleştirel gözle incelenip değerlendirilmesi gereken tabloyu, Uzmanlar Komitesi'nin göz ardı edilmemesi gereken yönetim sözleşmeleri ile teknik sözleşmelerden yalnızca üçüne ilişkin son yıllardaki gözlemlerinden seçtiğim bazı örneklerle bir ölçüde tamamlayacağım.

1. Sendikal Hak ve Özgürlükler

Sendikal özgürlüklere yönelik ihlaller ile aykırılık ve uyumsuzluklar, yasal düzenlemeler ve uygulama boyutlarıyla, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün tüm denetim sistemleri çerçevesinde Türkiye'nin en eski, en yoğun, en ağır ve en sürekli

¹ Bu konuda, Uluslararası Kurallar (Normlar / Standartlar) Dairesi Sendika Özgürlüğü Şubesi uzmanlarından *Oksana Wolfson*'ın, ILO denetim organlarının (UK, KK ve SÖK'ün) sendikal haklara ilişkin sözleşmelere aykırılıklar ve uyumsuzluklar konusundaki son yıllara ilişkin yorum ve kararlarını irdelediği, İngilizce ve Türkçe (iki dilli) bir araştırma için bkz. ILO, 2018a; 2018b.

eleştirilerle karşı karşıya kaldığı, tartışmasız ilk sırada gelen “kronik” bir sorun ve bir alan olageldi. 2019’da da, ne yazık ki, önem ve ciddiliğini korumaktadır.

a. İlk Kararlar, İlk Gözlemler

Türkiye’nin sendikal haklar alanındaki “uyumsuzluk serüveni”, yeni işlerliğe geçirilen onay koşulsuz özel denetim sistemiyle başladı. Ülkemiz, henüz 98 sayılı sözleşmenin de onaylanmadığı, onayın uluslararası hukuk alanında yürürlüğe girmediği yıllarda, sanıyorum hiç de beklemediği bir sırada, özel denetim sisteminin temel organına dönüşmekte gecikmeyen Sendika Özgürlüğü Komitesi’yle tanıştı (Gülmez, 1988).

Türkiye’nin, Yönetim Konseyi’ne ilk kez seçildiği üç yıllık dönemin sona ermesinden altı ay kadar sonra, Dünya Sendikalar Federasyonu (DSF), 1 Aralık 1951 tarihinde, yürürlükteki 1936 İş Kanunu ile 1947 İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun’un sendikal hakları ihlâl ettiğini (zedelediğini) ileri sürerek Türkiye’ye yönelik yakınmada bulundu.²

DSF’nin yakınması ile hükümetin 12 Eylül 1952 tarihli yanıtını inceledikten sonra, ulaştığı sonuçları beş madde olarak Yönetim Konseyi’nin onamasına sunan SÖK:

- i) Türkiye’de, sendikaların örgütlenme ve işleyiş hakkını kullanması konusunda şimdiki hukuksal durumda bazı “anomaliler” olduğunu, *sendikaların Türkiye’deki gelişiminin yeni oluşu* göz önüne alındığında bunların açıklanabilir nitelik taşıdığını, ancak bunları şimdiki mevzuatta değişiklikler yaparak sona erdirmenin de arzu edildiğini; “anomaliler” bulunsa da, işçiler ve örgütlerinin, bu konuda genellikle kabul edilen ilkelere uygun olarak, uygulamada önemli sendikal haklardan yararlanmakta olduğunu not etti;
- ii) Türk hükümetinin, *sendikal alandaki mevzuatı değiştirerek benzer “anomalileri” sona erdirmek amacıyla şimdiden aldığı yada almayı tasarladığı önlemleri “memnuniyetle” not etti;*
- iii) Türk hükümetinin, *98 sayılı sözleşmeyi onaylamasını “memnuniyetle” not etti* ve sendikal alanda yürürlükte olan mevzuatını, *onaylama olanağını tasarlamak amacıyla 87 sayılı sözleşmenin koyduğu ilkeleri göz önüne alarak inceleyebileceğini* telkin etti;
- iv) Halen, uluslararası sendikal örgütler ile Türk sendikal örgütleri arasındaki görüşmelerin üyelik amacıyla sürdüğünü not etti ve Türk Hükümetinden, bu tartışmaların sonuçları konusunda Komite’ye bilgi vermesini istedi;

² <https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=1000:20060::RESET:NO:::> Son erişim: 01.03.2019.

v) Yakınmanın, bütünü itibarıyla *daha derinlemesine bir inceleme gerektirmediğine* karar verdi (BIT, 1953a: 391).

Sözü edilen yürürlükteki 1936 ve 1947 yasalarının içerdiği 98'e aykırı ve uyumsuz kurallarına (anomalilere) karşın yakınmanın kapatılmasının asıl nedeni, kanımca Uzmanlar Komitesi'nin 1949'da kabul edilen 98 sayılı sözleşmeye ilişkin içtihadının henüz oluşmamış ve bununla bağlantılı olarak da, Türkiye için 98'e uygunluk denetimi yapmamış olmasıdır. Aynı zamanda, temel organı Sendika Özgürlüğü Komitesi olan onay koşulsuz yeni denetim sisteminin de ilk yıllarında bulunduğu unutulmamalıdır. Öte yandan, 98'in onaylanması ve hükümetin yaptığı açıklamaların iyi niyetle karşılanması da, bu sonuca ulaşılmasında etkili olmuştur.

Ne var ki Komite, ilk yakınma olayını kapatmakla birlikte, hükümete yönelik önerilerini saklı tuttu.

Kanımca, 50 sayılı yakınmanın Türkiye açısından son derece önemli bir özelliği vardır: Yakınmalara yanıt veren ***hükümet, göndermelerde bulunduğu 87 sayılı sözleşmeyi Türkiye'nin onaylamadığını, dolayısıyla da kendisini bağlamayacağını ileri sürmedi.***³ Buna karşılık, "grev yasağı" yakınmasına ilişkin yanıtında, 87 sayılı sözleşmede grev yasaklarının kaldırılması gerektiğini öngören hiçbir ilke bulunmadığını ileri sürdü. Ayrıca, işçilerin, "zorunlu uzlaştırma ve gönüllü hakem rejimi çerçevesinde", siyasal olmayan nedenlerle grev hakkını tanıyan bir yasa tasarısı hazırladığını da ekledi. Kanımca bu görüşler, hiç değilse örtük olarak, yerleşik içtihadın henüz oluşmadığı bu yıllarda, 87'nin bağlayıcı olduğunun kabul edilmesi anlamına gelir.

Aynı yaklaşımın izlerini, onayın 23 Ocak 1952'den itibaren uluslararası hukuk alanında yürürlüğe girmesiyle başlayan denetim süreci çerçevesinde, Uzmanlar Komisyonu'nun, 1955 raporundan itibaren sürekli biçimde hükümetten ek bilgiler istemek zorunda kaldığı 98 sayılı sözleşmeye ilişkin gözlemlerinde de

³ Oysa hükümet, UÖİSK'nin 29 Ağustos 1957 tarihli ve 169 sayılı yakınmasına verdiği 28 Aralık 1957 tarihli yanıtta, Komite'nin yetkisine karşı çıktı. Üye devletlerin yükümlülüklerinin tek kaynağının *onaylandıkları* sözleşmeler olduğunu belirterek, Türkiye'nin onaylamadığı 87 çerçevesinde bu yakınmanın incelenmesinin, sonuç olarak Türk mevzuatının incelenmesine ve eleştirilmesine eşdeğer olduğunu, buna da yetkisinin bulunmadığını ileri sürdü.

Ne var ki Komite, 87'nin Türkiye'yi "hukuksal" olarak bağlamadığını kabul etmekle birlikte, ***87'ye ilişkin aykırılık savlarını inceleme yetkisi bulunduğu karar verdi*** ve inceleyip ulaştığı sonuçları Yönetim Konseyi'ne sundu (https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=NORMLEXPUB:50002:0::NO::P50002_COMPLAINT_TEXT_ID:2898290).

Bu görüş, onca yıl sonra ve üstelik Uzmanlar Komitesi ile Sendika Özgürlüğü Komitesi'nin bu alandaki kararlarının yerleşik içtihat niteliği kazanmış olmasına karşın, 1982 Anayasası ve 1983 sendikal yasalarının kabul edilmesini izleyen yıllarda, TİSK ve bazı öğretim üyelerince yeniden ileri sürüldü, Konferanslarda savunuldu (Gülmez, 2015: 83-90).

bulmak olanaklıdır. 1936 İş Kanunu'nun "fikren çalışan" kişileri "işçi" tanımı kapsamı dışında bırakması ve 1947 yasınının da bu tanıma göndermede bulunması nedeniyle, hukuka uygunluk denetimi, bu kişilerin 98 sayılı sözleşmenin sendika özgürlüğünü zedeleyen ayırım gözetici eylemlere karşı sağladığı korumanın kapsamı dışında kalması sorunu üzerinde odaklandı. UK, fikir işçilerinin (düşünsel çalışma yapanların) bu güvenceden yararlanamadığını belirtti. Sorun, 1956, 1957 ve 1958 yıllarında, Konferans Komisyonu'nda da tartışıldı ve hiçbir somut ve olumlu sonuç alınmadan noktalandı (Gülmez, 1990c: 20-26).

98 sayılı sözleşme, nedense, 1977-1980 yıllarındaki dört Konferans döneminde, Konferans Komisyonu'nda üçlü tartışmalara konu olmadı. Ama Türkiye, yukarıda ayrıntılı olarak değindiğim gibi, 1977, 1978, 1979 ve 1980 Konferanslarının tümünde, 94, 95, 96 ve 119 sayılı sözleşmelere ilişkin raporlarını Uzmanlar Komisyonu'na göndermediği ve "doğrudan istemler" yoluyla hükümetten istediği bilgileri iletmediği için "özel liste"ye alındı. Konferans Komisyonu'nda her yıl üçlü tartışmalarda delegelerce eleştirildi. Sonunda da, işçi grubunun "*özel paragraf*" önerisi, işveren grubun desteğiyle kabul edildi ve Genel Kurulca da onaylandı. Ne var ki, bu sözleşmeler arasında, nedense, 98 sayılı sözleşme yoktu (BIT, 1977; 1978; 1979; 1980; Gülmez, 1990c).

98 sayılı sözleşmeyle ilgili olarak Uzmanlar Komisyonu, Konferans'a sunduğu 1980 raporundaki gözleminde, Anayasa'da 1971'de yapılan değişiklikten dokuz yıl sonra, sözleşmenin kişiler yönünden uygulama alanıyla ilgili olan aşağıdaki -1990'lı yılları izleyen dönemde sık sık yinelediği- yerleşik görüşünü belirtti:

"Devlet yada kamu kesimince çalıştırılan ancak kamu görevinin organları olarak hareket etmeyen kişilerin sözleşmenin uygulama alanı dışında tutulması, sözleşmenin anlamına (özüne) aykırıdır. Hatta bu kişilere, sözleşmenin 6. maddesinin İngilizce metnine göre etkinlikleri devlet yönetimine özgü olan devlet memurlarının- kine özdeş bir statü tanınsa bile, söz konusu aykırılık ortadan kalkmaz. (...)" (Gülmez, 1990c: 26-29; 2013a: 255-256; 2014a: 493-495; ayrıca bkz. BIT, 1983b: 83; 1994: 97-98; 2013b).

b. 12 Eylül 1980 Sonrası: İlişkilerin En Zor Zamanı

98 sayılı sözleşmenin uygulanmasına ilişkin denetimin 28 yıllık ilk evresi, Uzmanlar Komitesi'nin kişiler yönünden uygulama alanı açısından önem taşıyan bu gözlemiyle noktalandı.

12 Eylül 1980 sonrası ise; sözleşmeye, ayıklana ayıklana tüketilemeyen, daha doğrusu tüketilmek istenmeyen sayısız aykırı kurallar içeren 1982 Anayasası ile 1983 yasalarının yürürlükte olduğu en sorunlu dönemdir. Sözleşmenin, özellikle özgür ve gönüllü toplu pazarlık ilkesini güvenceye alan 4. maddesine

odaklanan denetim, bu kez çok daha düzenli, yoğun ve her iki aşamayı kapsam üzere sürdü. Hükümetler de, çeşitli yöntemlere başvurarak, kısa dönem için başarılı (!) olan “zaman kazanma ve oyalama politikası” izledi.

98’in –11 sayılı sözleşme dışında– sendikal haklar alanında –1993’e değin– onaylanan tek sözleşme olma özelliğini sürdürdüğü 12 Eylül 1980 sonrası dönemde, SÖK’e iletilen yakınmalar gibi, Uzmanlar Komitesi’nin gözlemleri de hem sayı olarak arttı, hem de içerik olarak çeşitlenip genişledi. ILO’nun teknik yardım ve “doğrudan ilişki misyonları” yoğunlaştı (Gülmez, 1988; 1989b: 77-111; 1990a: 247-283; 1990b: 43-50; 1990c: 13-29; 1990d: 3-34).

Tohumları 1982 Anayasası’yla atılan, 2821 ve 2822 sayılı 1983 yasalarıyla görülmemiş düzeyde ayrıntıcı bir yaklaşımla “sağlama alınan” ve –yapılan kısmi ve özünde “makyaj” nitelikli değişikliklere karşın– bir türlü sonu gelmeyen ayrıntılıklar, 2001’de modeli, daha doğrusu “matruşka”sı olduğu 4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu’na da taşındı (Gülmez, 2001).

1980’i izleyen ilk on yıl, gerek uygulama, gerekse anayasal ve yasal düzenlemeler yönünden Yüzyıllık İlişkiler Tarihinde Türkiye Profili’nin en kara kesitidir.

“Anti sosyal politika dönemi” olarak tanımladığım (Gülmez, 2004b: 61) bu kesit, 1980’nin 12 Eylül’üne gelmeden önce, 24 Ocak’ta başlamıştı aslında. 1982 Anayasası, yalnızca “12 Eylül Anayasası” değil, “24+12” Anayasası idi. Çünkü 1982 Anayasası aynı zamanda, 24 Ocak 1980’de açıklanan “istikrar politikaları”nın güvenle uygulanmasını sağlayacak ve yeni ekonomik programın gereksinim duyacağı hukuksal güvenceleri içerecek bir üst düzenleme niteliği taşıyordu. Bu gereksinmeyi karşılamak üzere, aynı zamanda, “24 Ocak Anayasası” olarak doğdu (Gülmez, 2001b: 146-148; 2004b: 65-67). 1982 Anayasası’nı, bu anlamda, özellikle sosyal ve sendikal haklara ilişkin kurallarıyla, bir “TİSK Anayasası” olarak tanımlamak da olanaklıdır. Çünkü, TİSK’in dile getirdiği isteklerin, XIV. Olağan Genel Kurula sunulan Çalışma Raporu’nda ayrıntılı biçimde sıraladığı değişiklik önerilerinin çok büyük bir bölümü Anayasa’ya girdi, anayasal güvenceye alındı. Bu raporda özetle; “Demokratik rejimimizi bir daha sarsılmayacak biçimde sağlam temellere oturtmaya çalıştığımız şu (o) **günlerde sosyal sorunları bir başka açıdan değerlendirerek** çözüm yolları getirme(nin) zarurî” ve “... **Artık işçinin ezildiği, istismar edildiği iddialarının geçersiz**” olduğu; “... Sosyal sorunlara **yaklaşırken işçi lehine yorum kriteri(nin) terkedilme(si)** ve ülke yararı(nın) gözetilme(si)” gerektiği savunuluyordu (TİSK, 1982a: 19; 1982b: 3-5, 7-12 ve 24-26; vurguları ben yaptım).⁴ Söz edilen “başka açrı”, sermaye açısı” idi kuşkusuz.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gülmez, 2005a: 3-6.

Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Başkanı *Orhan Aldıkaçtı*, 24 Ocak'ın gereksinmesi olan ve "sosyal adaletsiz sosyal devlet" yaklaşımını benimseyen Anayasa'yı, örneğin şu tarihsel sözleriyle anlatmıştı:

"Biz Adalet dediğimiz zaman sosyal adaleti düşünmedik. 'Adalet' dediğimiz zaman, 'Adalet mülkün temelidir' kavramı içerisinde mütalaa ettik ve sosyal devlet kavramında değişiklik yapılması bahis konusu değildir" (DMTD, Cilt 7: 675).

"Anayasamızın her tarafından 12 Eylül, edebiyatçı bir deyişle buram buram kokar efendim. Bütün hedefleri, 12 Eylül'ün hedefleridir ve hepimizin hedefleridir" (DMTD, Cilt 10: 523).

24 Ocak ve 12 Eylül ideolojisinin ürünü olan 1982 Anayasası ve 1983 yasalarının içerdiği Uluslararası Çalışma Örgütü'nün anayasal ilkelerine ve sözleşmelerine aykırı kuralları, neredeyse 40 yıldır ayıklanamadı. Önce 24 Ocak'ın Müsteşarı ve sonra da Başbakanı olan *Turgut Özal* Hükümetleri döneminde izlenen ekonomik politikalar, DİSK'in kapatılması ve yöneticilerinin tutuklanması, Türk-İş'in 1980'li yılların sonuna değin Uluslararası Çalışma Örgütü'nde suskunluğunu sürdürmesi ve etkisizliği nedeniyle, ilk on yılda aykırılıkları kaldıran değişiklikler yapılması hemen hemen olanaksızdı.

Satır başlarıyla özetleyeyim:⁵

Her şeyden önce, 1980'nin, 5 Mayıs ile 17 Eylül tarihleri arasındaki bir mevsimi biraz aşan kısa sayılabilecek bir zaman kesiti içinde, doğal olarak tümü uluslararası sendikal örgütlerce olmak üzere, Türkiye'ye yönelik (962, 985, 997 ve 999 sayılı) dört yakınmanın yöneltildiğini anımsatmak isterim. Bunlara, 16 Şubat 1981'deki 1029 sayılı yakınma da eklendiğinde, dokuz ay aşkın dönemde yakınma sayısı beşe çıkmaktadır. Birleştirilen 997, 999 ve 1029 sayılı yakınmalar, 1992 ve 1993 yıllarına değin SÖK gündeminde kaldı ve hemen her toplantı döneminde incelenerek birçok ara rapora konu oldu, yasal ve uygulama boyutlarıyla ayrıntılı değerlendirmeler yapıldı ve tavsiyelerin yerine getirilmesinin izlenmesine ilişkin raporlar kabul edildi.

1983 öncesi, "**Uluslararası Çalışma Örgütü ile işbirliğinden kaçınma**" yıllarıdır. *Bülent Ulusu* Hükümeti, Anayasa ve yasalar konusunda

⁵ Bu döneme ilişkin uzunca bir özetle değinmekle yetindiğim açıklamalar ve her biri için belirttiğim ama burada adını veremediğim kaynaklar konusunda daha geniş bilgi için, özellikle şu iki makaleme bakılabilir: Gülmez, 1990a: 247-283 ve 1990d: 3-37.

Ayrıca, sendikal haklara ilişkin anayasal ve yasal düzenlemelerin 87, 98 ve 151 sayılı sözleşmelere ve denetim organlarının kararlarına uygunluğu ve uyumsuzluğu konularında dile getirilen farklı görüş, eleştiri ve değerlendirmeler için, örneğin bkz.: Çelik, 2010 ve 2014; Dereli, 2012 ve 2013; Ekonomi, 1986; Gülmez, 1989b: 77-111, 2005a: 23-54 ve 65-78, 2014a: 657-662, 1986; Işık, 1989; Kaya, 2013; Kutal, 2013a, 2013b ve 2015; Oğuzman, 1986, Sur, 2014a ve 2014b; Talas, 1987; Ünsal, 2003.

Uluslararası Çalışma Ofisi ile işbirliği yapmaktan özenle ve sistemli biçimde kaçındığı gibi, aykırı kuralları da yadsıdı. Örneğin hükümet, Dünya Emek Konfederasyonu'nun önerdiği “doğrudan ilişki misyonu”nu, 30 Eylül 1981 tarihli yazısıyla reddetti. SÖK Başkanı'nın bu amaçla Cenevre Türkiye Misyonu temsilcisi *Kâmrân İnan* ve Çalışma Bakanı *Turhan Esener* ile Cenevre’de 12 ve 16 Haziran 1981 tarihlerinde yaptığı görüşmeler sonuçsuz kaldı. Uluslararası Normlar Dairesi Başkanı *Ian Lagergren*’in, tutuklu ve ölüm cezası isteğiyle yargılanan DİSK yöneticilerinden kimileriyle görüşmesine izin vermedi. Lagergren, ilk misyonunu, 12-22 Temmuz 1982’de gerçekleştirebildi. Bu sırada, Anayasa Tasarısı Danışma Meclisi’ne sunulmuştu. Lagergren’in hazırladığı misyon raporunda belirttiğine göre; Esener, Lagergren’in “mevzuat tasarılarının sözleşmelere uygunluğu konusundaki görüşünü almak üzere ILO’ya sunulmasının yerinde olacağı” yolundaki önerisine şu yanıtı vermişti:

“Uluslararası Çalışma Örgütü ilkeleri Türk iş hukukçularınca iyi bilinmektedir ve bu ilkelere uygunluk, olanaklar ölçüsünde sağlanacaktır.”

Esener (yani hükümet), ILO’nun ikinci kez yinelediği teknik yardım önerisini de kabul etmedi.

SÖK, 12 Kasım 1982 tarihli raporunda, Anayasa’nın kabul edilmesinden sonra yaptığı ilk incelemede, aykırı kurallardan birkaç örnek vererek, şu temel saptamada bulundu: “**Anayasa, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün sendika özgürlüğü alanındaki norm ve ilkelerine uygun olmayan kimi kurallar içermektedir.**” Uzmanlar Komisyonu, 1981 ve 1983 raporlarında, sendikaların çalışmalarının ve gönüllü toplu pazarlığın askıya alınmasının ve Anayasa’nın grev ertelemesi sonunda uyuşmazlığın Yüksek Hakem Kurulu’nca kesin olarak çözümlenmesine ilişkin kuralının 98 sayılı sözleşmeyle bağdaşmadığını belirtti. Ama hükümet, toplu pazarlığa getirilen kısıtlamaların, “olağanüstü koşullarda geçici olarak kabul edilen istikrar önlemlerinin hiçbir biçimde 98 sayılı sözleşmeye aykırı olmadığını”, 26 Ocak 1983 tarihli yazısında savundu ve “... Türk-İş Genel Başkanı’nın son tasarısı”, yani ILO misyonu sonrasında ve kabul edilmesinden önce (MGK’de) yapılan değişiklikleri onayladığını da ekledi.

1983’ün ikinci yarısı ile 1984, “**misyonlu yıllar**”dır. Ulusu hükümetinin isteği üzerine, ilk danışal teknik misyon, 2-5 Mayıs 1983 tarihlerinde Ankara’da gerçekleştirildi. SÖK, Mart 1983’te kendisine iletilen 2821 ve 2822’ye ilişkin yasa tasarılarına ilişkin yorumlarını, saptadığı aykırılıkları ayrıntılı biçimde 11 Nisan 1983’te hükümete ilettili. Hükümet, SÖK toplantısını yaparken, tasarıların 24 Mayıs 1983’te kabul edildiğini ILO’ya bildirdi! 2821 ve 2822 sayılı yasalar, misyonun son gününe rastlayan 5 Mayıs günü kabul edilmişti!

İkinci doğrudan ilişkin misyonunu, *Lagergren ve Simpson*, 5-15 Eylül 1983'te gerçekleştirdi. Ne var ki, SÖK'ün önerdiği ve Konferans Komisyonu'nun da yineleyip kabul edilmesini istediği bu öneriye, hükümet önce karşı çıktı. "Doğrudan ilişki yönteminin 98 sayılı sözleşme ile ilgili olarak hiçbir yardım sağlamayacağını" savundu. Savundu ama, 1402 sayılı yasa uyarınca görevden uzaklaştırılanların durumunun 111 sayılı sözleşmenin uygulanmasıyla ilgili olarak tartışılması sırasında, Konferans Komisyonu'nun 95, 98 ve 111 sayılı sözleşmeler için raporuna koyduğu "özel paragraf"ta da doğrudan ilişki misyonu önerisini yineledi. Hükümet, bunun üzerine misyon önerisini kabul etmek zorunda kaldı ve bunu 21 Haziran 1983'te ILO'ya bildirdi.

Lagergren, Simpson eşliğinde yaptığı misyon raporunda, tüm aykırılıkların özüne vurguda bulunan bir yaklaşımla, özet olarak dedi ki:

"... Komite'nin daha önce belirttiği temel aykırılıklar sürmektedir. ... ***Yeni mevzuat, sendikaların toplumdaki rolünü, çok (aşırı ölçüde) kısıtlayacak biçimde kaleme almıştır.*** Bu mevzuat, nasıl yorumlanırsa yorumlansın, şu olguda hiçbir kuşku yoktur ki, ***sendikaların yapısına, bileşimine ve etkinliklerine ilişkin birçok kural, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün sendika özgürlüğü konusundaki ilke ve normları ile bağdaşmamaktadır.***"

Üçüncü doğrudan ilişki misyonunu, tutuklu sendikacıların neredeyse tümünün özgürleştirildiği 24 Eylül-5 Ekim 1984 tarihlerinde, Sendika Özgürlüğü Şubesi Başkanı William R. Simpson gerçekleştirdi. Çalışma Bakanı ve Simpson'ın yaptığı görüşmede kararlaştırılan bu misyon, Türkiye'nin "özel paragraf"a alınmasını önleyen bir çözüm oldu. SÖK, bu misyondan hemen sonra, 2 Kasım 1984 tarihli raporunda, 2821 ve 2822'nin sendika özgürlüğü ve toplu pazarlık ilkelerine aykırı kurallarını bir kez daha yineledi. Sendikal yapı, üyelik ve etkinlikler konularındaki kuralların "değiştirilmesi zorunluluğunda ısrar ettiğini", yeniden vurguladı.

6 Kasım 1983 genel seçimlerinden sonra kurulan "sivil" Özal Hükümetleri, 1983 ve 1984 misyonlarından yararlanarak özel paragrafa alınmayı engelledi. Ancak, UK ve SÖK'ün saptadığı aykırılıkları kaldırmaya yanaşmadı. 1985 ve 1986, "***bol keseden vaatli yıllar***" oldu! Oyalama ve zaman kazanma politikasının ilk aşamasında hükümet, denetim organlarına, 2821 ve 2822'de değişiklikler yapılmasını öngören *tasarılar hazırlandığı*, çalışma mevzuatının gözden geçirilmesine ilişkin incelemelerin başladığı, Çalışma Meclisi'nde tartışılacağı, ILO'ya gönderileceği yolunda yazılı ve sözlü yanıtlar verdi. Ama, ne tasarıların içeriği konusunda bilgi aktardı, ne de metinlerini ILO'ya iletti!

DİSK davasında iddianamenin okunmasının sona erdiği ve savcının ölüm cezası isteklerini geri aldığı sırada, hükümetin isteği üzerine, 2822 sayılı yasa-

nın 98'e uygunluğu sorunuyla sınırlı kalan yeni bir *danışsal teknik misyon*, 21-25 Nisan 1986'da gerçekleştirildi. Ardından, öteki çalışma yasalarının değiştirilmesi için de, gerek görüldüğünde, ILO'dan teknik yardım isteneceği belirtildi. Ama, "dağ, fare bile doğurmadı!" Çünkü, 72. Konferans'ın toplantısına başladığı günlerde kabul edilen 3 Haziran 1986 tarihli ve 3299 sayılı yasayla yapılan, 98'e aykırılıkların kaldırılmasıyla hiçbir ilgisi bulunmayan bazı usul konularıyla sınırlı değişikliklerden ibaretti!

Çalışma Bakanı *Mustafa Kalemlî*, Nisan misyonu sonrasında, ILO Genel Direktörü'ne, kimi "niyetler" in dile getirildiği beş maddeden oluşan bir mektup gönderdi. Son maddesinde, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün sendika özgürlüğü alanındaki tüm ilke ve normları ile onaylanan *98'e "tam uygunluk" sağlayacak karar yada önlemlerin alınması konusunda söz verildi*. Bu vaatler, Konferans Komisyonu'na da yazılı olarak aynen sunuldu. Bunun üzerine Komisyon, Türkiye'yi bu kez *tartışmama* kararı aldı. Vaatler konusundaki gelişmeleri, gelecek (1987) toplantı döneminde görme umudu taşıdığını belirtti. Ne var ki Kalemlî, Cenevre dönüşünde yaptığı basın toplantısında, Türkiye'nin bu toplantı döneminde tartışılmamasını "son derece başarılı, fevkalade güzel" bulduğunu belirtti. Ama ne yazık ki, yazılı olarak verdiği "tam uygunluk sağlama sözü"nü, "*taahhüt diye bir şey bahis konusu değildir!*" diyerek yadsımdan da geri kalmadı. Genel Direktöre gönderdiği "yazının 2822 sayılı yasada yapılacak değişikliklerle ilgili olarak verilen bilgiden ibaret" olduğunu ileri sürdü. Hükümet, bununla kalmadı, üçlü görüşmeler düzenlemekten de vazgeçti. SÖK ise, bu tutumu, Şubat 1987 raporunda eleştirdi ve üzüntüsünü belirtti. "Üçlü görüşmelerin hızlı biçimde düzenlenmesinin, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün bu alandaki normlarına ve ilkelerine gerçek bir saygı gösterme iradesinin kanıtı olacağına" vurguda bulundu.

Böylece de, "ILO'ya selâm, vaatlere devam" biçiminde özetlediğim 1987'ye gelindi. Çünkü hükümet, geçen yıl başarıya ulaşan oyalama politikasını yeniden sergileyerek, 17 Mart 1987'de *yeni bir teknik misyon çağır*dı ve yeni bir tam uygunluk sözü verdi. Türk-İş de, ilk kez, 1987 Konferans Komisyonu tartışmalarında, Türkiye'yi eleştiren işçi kanadı temsilcileri arasında yer aldı! Uluslararası kurallara aykırı olan tüm düzenlemelere, 233 sayılı KHK'nin getirdiği kısıtlamalara değindi. Misyonu, 22-29 Nisan 1987 tarihlerinde W. R. Simpson gerçekleştirdi. Misyonun hemen ardından ve Konferans'ın açılması öncesinde, Genel Direktör'e gönderilen 8 Mayıs 1987 tarihli mektupta; "*Hükümetin, Uluslararası Çalışma Örgütü ilke ve normlarına tam olarak uyan bir çalışma mevzuatını uygulamaya koymak için zorunlu tüm önlemlerin alınması gerektiği görüşünde*" olduğu bildirildi. SÖK, bu ge-

lişmeleri ve vaadi “ilgiyle” not etti ve “kısıtlamaların kaldırılması için gerçekleştirilmeyi düşündüğü önerileri ILO’ya iletmesini” istedi. İşçi kanadı başkanı, Kalemlî’nin geçen yıl yaptığı basın toplantısındaki –tam uygunluk vaadine ilişkin– sözlerini eleştirdi. Ne var ki KK, tartışmalar sonunda, 98 ve 111 sayılı sözleşmelere aykırılıklar konusundaki kaygısını dile getirip, bir kez daha, gelecek toplantı döneminde (1988’de) ilerlemeler kaydedeceği yolundaki umudunu dile getirmekle yetindi. Böylece hükümet, bu yılı da kurtarmayı başardı.

Oyalama politikasının bundan sonraki aşaması, “*makyajcılık*” oldu. Daha doğrusu, 1986 değişiklikleriyle açılan makyajcılığın kapsamı daha da genişledi. Yine, 1988 Konferansı’nın açılmasından hemen önce, 25 ve 27 Mayıs 1988 tarihlerinde kabul edilen 3449 ve 3451 sayılı yasalarla, ÇSG Bakanı İmren Aykuş’un diliyle, “2821 ve 2822 sayılı yasalarda çok güzel bir estetik ameliyat” yapıldı! Hükümet, bu yasalar yürürlüğe girmeden ILO’ya gönderdiği raporda, değişiklikleri açıklayıp savundu. SÖK’ün Kasım 1988’de ve UK’nin de 1989 yıllık raporunda inceleyip değerlendirdiği değişiklikler, Konferans Komisyonu’nda tartışıldı ve işçi kanadı üyelerince eleştirildi. Eleştirilere, Türk işçi kanadı üyesi Önder Aker de katıldı. Hükümet temsilcisi *Bilge Cankorel*’in yaptığı açıklamaların gerçek durumu yansıtmadığını, “değişikliklerin hiçbirinin Uluslararası Çalışma Örgütü denetim organlarının yorumlarını karşılamadığını belirtti. KK İşçi Grubu Başkanı, değişiklikler için şu kısa ama özlü saptamada bulundu:

“... Sözümona düzeltmeler, gerçekte ILO teknik yardım misyonu sırasında belirtilen tavsiyelerin çok küçük bir oranına ilişkindir.”

İşçi grubu, bu durumun bir özel paragrafta yer almasını önerdi. Ancak, işveren grubu, UK’nin değişiklikleri incelemediği gerekçesiyle, özel paragraf önerisini kabul etmedi. Tartışmalar da, kanımca “gayri resmi” bir özel paragraf sayılabilecek aşğıdaki anlatımla sonuca bağlandı:

“Birçok yıldan beri çok önemli (ağır) aykırılıklar sürüp gitmektedir. Hükümet, gerçek üçlü görüşmeler sonunda, Uzmanlar Komitesi gözlemlerini tam olarak yerine getirmek ve 98 sayılı sözleşmeye yasada ve uygulamada eksiksiz olarak saygı göstermek konusunda bir düzeltmeye (iyileştirmeye) katkıda bulunmak için zorunlu olan tüm önlemleri yakın bir gelecekte alacaktır.”

1989, iki yönden, “*ILO cephesinde yeni bir şey var*” denilebilecek gelişmelere tanık olunan bir yıl oldu. Türkiye, 98’e uygunluk açısından değil ama, önceki yıllarda Konferans’ta tartışılan **111 sayılı sözleşmenin uygulanması yönünden özel paragrafta alındı**. İşçi grubunun 98’in uygulanması yönünden yaptığı özel paragraf önerisini, işveren grubu bu yıl da desteklemedi. Bununla birlikte, Konferans Komisyonu ulaştığı sonuçta; kimi iyileştirmeler olsa da,

Uzmanlar Komisyonu'nun belirttiği üç nokta konusunda hiçbir değişiklik yapılmadığı yolundaki kararı not etti. Hükümetin, çok yakın bir gelecekte, üçlü görüşmeler yaparak, UK'nin gözlemlerini tam olarak yerine getirmek ve sözleşmeye hukuksal olarak ve uygulamada tam uyum sağlamak konusunda açık bir iyileştirmeye katkıda bulunmak için gerekli olan tüm önlemleri alacağına ilişkin kesin (sarsılmaz) umudunu dile getirdi.

ILO cephesindeki ikinci yenilik, Uzmanlar Komitesi'nin 1980'deki gözleminde dokuz yıl sonra, kamu görevlilerinin sendikal haklarına yer vermiş, böylece 98 sayılı sözleşmenin kamu görevlilerini de kapsadığını belirtmiş olmasıdır:

“Bu konudaki belirsizliğin sürüp gitmesi nedeniyle, Komisyon, sözleşme bağlamında, sözleşmenin kapsadığı kamu görevlilerinin, yani ***devlet yönetiminin görevlileri olmayan kamu görevlilerinin*** sendikalaşma ve çalışma koşullarını özgürce görüşme (toplu pazarlık) hakkından yararlanıp yararlanmadıklarını belirtmesini ve gelecek raporunda buna ilişkin yasa metinlerini göndermesini hükümetten ister.”

Komite'nin 1989 raporundaki bu gözlemi, kamu görevlilerinin iki yıldan beri sürdürdükleri sendikalaşma girişimlerini ertesi yıl, uzun bir aradan sonra ilk sendika Eğitim-İş'in 28 Mayıs 1990 tarihinde kurulmasıyla sonuçlanan ve ardından ivme kazanan süreç açısından özel bir önem taşıyordu.

Komite, 1990'lı yıllardaki raporlarında, 98 sayılı sözleşmeye aykırı olduğunu sürekli biçimde belirttiği üç temel soruna, yani toplu iş sözleşmesi için aranan çifte çoğunluk koşulunun kaldırılmasına, gönüllü toplu pazarlık ilkesiyle bağdaşmayan zorunlu hakem sisteminin yalnızca dar anlamda temel hizmetlerle sınırlı tutulması gerektiğine ve devlet yönetiminde görevli olmayan kamu görevlilerinin toplu pazarlık hakkının tanınmasına ilişkin gözlemlerini yinelemeyi sürdürdü. İşveren grubu, işçi grubunun özel paragraf önerisini, 1991 Konferans Komisyonu tartışmalarında da kabul etmedi (Gülmez, 2005a: 31-43).

2009, 2010 ve 2011'de, üç yıl üst üste olmak üzere Konferans Komisyonu'nda yapılan tartışmaların ve Komisyon'un işçi ve işveren kanatları temsilcilerince dile getirilen eleştirilerin ardından, her ikisi de 2012'de olmak üzere 2821 ve 2822 ile 4688 sayılı yasalarda 6356 ve 6289 sayılı yasalarla kimi değişiklikler yapılarak aykırılıkların sayısı görece azaltıldı. Ne var ki, “tam uygunluk sağlandığı” yolundaki resmî savlara karşın, sendikal hakların tümüne sirayet eden temel yasak ve kısıtlamalara dokunulmadığı için tüketilemedi; böyle bir niyet de yoktu zaten!

Anayasa'nın, 1982'den beri, bir tür “tabusal dokunulmazlığı” bulunan 54. maddesinde yıllar sonra 2010 referandumunun “yetmez ama evet bonbonları” olarak yapılan bazı değişikliklerine karşın, “***örgütlenme özgürsüzlüğü***” nün özüne dokunulmadı (Gülmez, 2013b). Görece azalsa da, çok sayıda “kronik”

aykırılık, işçiler için 1982/1983'ten, kamu görevlileri için de 2001'den, hatta –grev ve her tür toplu / birlikte eylem yasağı olarak– 1965'ten beri yaşamını sürdürdü, sürdürüyor (Gülmez, 2013a; 2013c; 2014d; 2014c).

c. Son Yıllardaki Gözlemlerden Örnekler

6356 ve 4688 sayılı yasalarda 2010'da gerçekleştirilen değişikliklerin ardından, 87 ve 98 sayılı sözleşmelere uyumsuzluk sorunu konusunda, Uzmanlar Komitesi'nin Sendika Özgürlüğü Komitesi kararlarında da benzerlerine rastlanan, son yıllardaki örneklerine değineceğim bazı gözlemleri, ilk yıllarda saptanan temel aykırılıkların sürdürüğünü göstermektedir

UK'nin, 2013-2019 yıllarında Konferans'a sunduğu raporlarındaki 87'ye ilişkin görüş, öneri ve özellikle “gözlemleri” (observations); öncelikle *kişi özgürlükleri, örgütlenme / sendika hakkının yasaklı özneleri, grev ve toplu eylem hakları ve uyumsuzlukların barışçı yollarla çözümlenmesi* konularına yönelik kısıtlama ve yasaklar alanında yoğunlaştı.

98'e ilişkin gözlemleri ise, sendika özgürlüğü karşıtı ayrımcı eylemlere karşı korunma ile özgür ve gönüllü toplu pazarlık hakkı, özellikle kişiler yönünden kapsamı alanlarında üzerinde durulan sorunlara yöneliktir. Her iki sözleşmenin tüm kurallarını kapsayan bu başlıklar, tek başına, hem Anayasa'nın ve sendikal yasaların kurallarının sözleşmelerle uyumsuzluğunu ve hem de sendikal haklar ile diğer tüm insan hakları arasındaki bölünmezlik ve karşılıklı bağımlılığı ortaya koymaktadır.

UK, yalnızca gözlemlerinde değil, hükümete gönderdiği doğrudan istemlerde ve aldığı yanıtlar üzerine yaptığı saptamalarında da, belirttiğim sorunlar ve sıraladığım aykırılıklar konularında, uluslararası ve ulusal sendikal örgütlerden aldığı yakınmalar ve gözlemlerini içeren raporlar ile hükümetin verdiği yanıtlara değindi. Görüş, öneri ve gözlemlerinde; hükümet raporlarının yanı sıra, sendikalarca kendisine iletilen bilgi, yakınma, sav ve gözlemleri de göz önünde bulundurdu.

Uzmanlar Komitesi'nin, 87 ve 98 sayılı sözleşmeler konusunda saptadığı “kronik” aykırılıklara ilişkin gözlemlerinden seçtiğim kimi örnekler şunlardır:

• Kişi özgürlükleri ve sendikal haklar

Sendikacıların düşünce ve anlatım / ifade özgürlüğü ile toplanma özgürlüğüne yönelik kısıtlamalar bulunması, sendikacılara karşı polis şiddeti, orantısız güç kullanımı, gözaltı ve tutuklamaların sürmesi.

UK, bu “kronik” sorun konusunda, kişi özgürlüklerine saygının örgütlenme özgürlüğünün kaçınılmaz bir önkoşulu olduğunu, bunu yıllardır vurgulayıp yinelediğini birçok kez anımsattı (BIT, 2013a: 208-211; 2015a: 144-145).

2016'da yayınlanan 2015 gözleminde de, hükümetten, çalışanların ve işverenlerin 87 sayılı sözleşmede kendilerine tanınan hakları tam olarak ve özgürce kullanabilmeleri için **her tür şiddet, baskı yada tehditten uzak (arındırılmış, bağışık) bir ortam sağlamak** için aldığı önlemler konusunda bilgiler göndermesini bir kez daha rica etti. KESK'in bu konudaki gözlemleri hakkında ayrıntılı yorumlarını bildirmesi ricasında bulundu (BIT, 2016a: 161).

Bu gözlemini 2019'da da yineleyen Komite, sendikacılar ile kamu görevlilerinin hükümetin olduğunu belirttiği adli yada idari (hak arama) yollarını kullanıp kullanmadıkları ve kullanmış olsalar da, olası sonuçları konularında kendisine bildirmesini hükümetten yeniden rica etti (BIT, 2019a: 178-179).

• ***Hiçbir ayırım gözetilmeksizin sendikalar kurma ve üye olma hakkı***

Yüksek yöneticiler, yargıçlar, askeri kuruluşlardaki sivil personel,⁶ cezaevi personeli (gardiyanlar), polisler ve TBMM Başkanlığı idari teşkilat personeli gibi kimi kamu görevlilerine sendika yasağı konulması (4688/m. 15).

UK, yüksek (üst düzey) yöneticilerin sendikal hak ve güvenceleri konusunda; onaylanan 151 sayılı sözleşmenin, 87 ve 98'de tüm çalışanlar için güvenceye bağlanan temel örgütlenme haklarının yadsınması yada sulandırılması için düşünülmendiğini, **ancak çıkarlarını korumak için kendi örgütlerini kurma hakkının varlığı** durumunda sendikal örgütlere üye olmalarının yasaklanabileceğini vurguladı. 4688'in 2012'de 6289'la değiştirilen metninde değişiklik yapma yada ayrı bir yasa çıkarma yoluyla, üst düzey yöneticiler ile yargıçlar ve cezaevi personelinin temel sendikalaşma haklarından yararlanabilmelerinin sağlanmasını istedi (BIT, 2015a: 144-145).

2016 ve 2019 raporlarında da bu gözlemini yineleyen Komite, hükümetin, yeniden, **kamu görevlilerinin seçtikleri örgütleri kurma ve diledikleri sendikalara üye olma hakkını** güvenceye almak amacıyla, 4688 sayılı yasanın değiştirilen metninin gözden geçirilmesi için gerekli önlemleri almasını bir kez daha rica etti (BIT, 2016a: 162; 2019: 179).

• ***Çalışan örgütlerinin etkinliklerini düzenleme ve eylem programları oluşturma hakkı (m. 3)***

⁶ Bu yasa, AYM'nin 14 Nisan 2013 tarihli kararıyla iptal edildi (Gülmez, 2014b; AYM, 2013).

Ayrıca, polisler ile TBMM Başkanlığı idari teşkilat görevlilerine ilişkin yasaklar da, ilki kısmen olmak üzere, AYM kararlarıyla iptal edildi (AYM, 2014; 2015; Gülmez, 2016a).

UK 2019 raporunda; 87 sayılı sözleşmenin grev hakkının dayanaklarını oluşturan bu maddesi konusunda, bir süreden beri SÖK ile birlikte, 6356'nın 63. maddesinin sendikaların etkinliklerini hükümet karışması olmaksızın düzenleme hakkını kullanmalarına zarar verecek biçimde uygulanmamasına dikkat etmesi ricasında bulunduğunu anımsattı.

Bu konuda, SÖK'ün incelendiği Sosyal-İş'in 09.04.2013 tarihinde yaptığı 3021 sayılı yakınmada, 6356'nın 63. maddesinde değişiklik yapan 31 Ekim 2016 tarihli ve 678 sayılı KHK ile Bakanlar Kurulu'nun genişletilen grev erteleme yetkisini anımsattı. Buna göre hükümet, “Karar verilmiş veya başlanmış olan kanuni bir grev veya lokavt(m); genel sağlığı veya millî güvenliği, ***büyükşehir belediyelerinin şehir içi toplu taşıma hizmetlerini, bankacılık hizmetlerinde ekonomik veya finansal istikrarı bozucu nitelikte ise***” grev ve lokavtı altmış gün süre ile erteleyebilir (m. 35). Bu sorunun hukuksal yönünün incelemesini UK'ye bırakan SÖK, hükümetin UK'ye ayrıntılı bilgi vermesini istedi. DİSK'in bu konuda gönderdiği gözlemlerinde belirttiği, OHAL döneminde 63. maddeye dayanarak 2017'de beş grevin ertelendiği bilgisini not eden UK, hükümetin ilettiği bilgilere de değindikten sonra, şu yerleşik kararını bir kez daha yineledi:

“Grev hakkı, ancak ve yalnız devlet adına otorite işlevleri yerine getiren kamu görevlileri için, dar anlamda temel hizmetlerde ve ağır ulusal yada yerel kriz durumlarında, sınırlı bir süre için ve durumun gereklerine yanıt vermek için zorunlu olduğu ölçüde sınırlandırılabilir yada yasaklanabilir” (BIT, 2019a: 179).

- ***Hükümetin, kamusal ve özel kesimlerde, sendika özgürlüğü karşıtı ayrımcı eylemlere ilişkin veri derleme sistemi oluşturması ve aldığı önlemler konusunda bilgi vermesi.***

Konferans Komisyonu, Haziran 2013'te, hükümetten her iki kesimi (işçileri ve kamu görevlilerini) kapsamak üzere, sendika özgürlüğünü zedeleyen ayırım gözetici eylemler konusunda bir “veri derleme sistemi”nin işlerliğe geçirilmesini ve aldığı önlemler konusunda bilgi vermesini tavsiye etti. Hükümet, ILO'nun desteğiyle, “çalışma dünyasında sosyal diyalogu iyileştirme projesi çerçevesinde böyle bir sistemin hazırlıklarının yapılmakta olduğunu UK'ye bildirdi. UK, 2019 raporunda, hükümetten, bu sistemin uygulamaya konulmasında gerçekleştirilen ilerlemeler konusunda bilgi vermeyi sürdürmesini rica etti (BIT, 2019a: 181).

98 sayılı sözleşmeye ilişkin gözlemlerinde de, istihdamda sendika özgürlüğü karşıtı ayrımcı eylemler konusunda, KESK ve Eğitim-Sen'in raporlarında yer alan görevden uzaklaştırmalara ilişkin bilgileri aktardıktan

sonra, hükümetten ayrımcı nitelik taşıyan ve sendika özgürlüğü karşıtı gerekçeli görevden uzaklaştırma yada “tenzil-i rütbe” önlemlerini önlemek için gereken önlemleri almasını ve eğer bu nitelikteki önlemler bugün yürürlükteyse, derhal iptal edilmesini istedi (s. 183).

Önceki yıllarda belirttiği gözlemlerinde de, ITUC’un anti-sendikal işten çıkarma eylemleri ile toplu görüşme haklarının ihlâli konularındaki ayrıntılı yanıtını not eden UK, hükümetten 2015’te yeniden ilettiği uygulamadaki sözleşmeye aykırılıklara ilişkin son gözlemlerine yanıt vermesini istedi (BIT, 2014: 130; 2016a: 163-164).

Komite, 151 sayılı sözleşme kapsamında, KESK’in, yönetici ve üyelerine karşı yürütülen disiplin soruşturmalarına ilişkin gözlemlerini de yanıtlaması ricasında bulundu. Ayrıca, Anayasa ve 4688’deki değişikliklerden sonra, toplu sözleşme sürecinde zorunlu hakeme başvurulmasına ilişkin kaygılarını dile getirdi. Kamu hizmetlerinde imzalanan toplu sözleşme sayıları konularında bilgi vermesini istedi (BIT, 2016a: 165).

- ***Toplu pazarlık (sözleşme) düzeyinin belirlenmesinin, özünde tarafların isteğine (özgür iradesine) bırakılması gereken bir sorun olması ve yasayla dayatılamaması; tarafların, sözleşme süresinin uzatılması yada kısaltılması konusunda özgür olması.***

UK bu konuda, hükümetin, 6356’daki ilgili kuralları sosyal taraflara danışarak yeniden inceleyip değiştirmesini; 34. maddeyi, eğer taraflar isterse sektörlerarası (işkollarıarası) bölgesel yada ulusal düzeyde toplu sözleşmeler imzalamaları olanağını kısıtlamayacak biçimde değiştirmek amacıyla gerekli önlemleri almasını ve aldığı önlemler konusunda bilgi vermesini istedi (BIT, 2014: 131; 2016a: 164; 2019: 183-184).

- ***Toplu iş sözleşmesinin tarafı olmak için aranan çifte çoğunluk koşulunun, işyeri düzeyinde temsil yeteneği olan sendikanın TİS imzalamasına engel olması.***

UK bu sorunlarla ilgili olarak hükümetten; 6356 sayılı yasayla belirlenen çifte çoğunluk oran ve koşullarının sosyal ortaklara danışarak gözden geçirilip düşürülmesini istedi. Bu arada, 6356’da 4 Nisan 2015 tarihli ve 6645 sayılı yasayla bazı sendikalara işkolu eşiği dayatılmamasını, ilgiyle not ettiğini de ekledi (BIT, 2014: 131; 2016a: 164).

- ***Yetki belgesinin geri alınmasının (geçersiz sayılmasının), toplu pazarlığı özendirici değil engelleyici nitelikte bir karışma (müdahale) olması ve 98’e aykırı düşmesi.***

UK’nin bu konudaki önerisi de, üçlü görüşme / danışma yoluyla, bu konudaki kuralların değiştirilmesidir (BIT, 2014: 131-132; 2016a: 164).

UK 2019 raporundaki gözleminde, çifte çoğunluk eşliğinin (koşulunun) sürüp gitmesi konusunda, hükümetin, sosyal ortaklarla görüşerek, sendikacılık hareketi ve toplu pazarlık mekanizması üzerindeki etkisini gözlemlemesini ve ayrıca, **%1'lik eşğin ulusal toplu pazarlık mekanizmasının yaygınlaşması üzerinde olumsuz bir etkisinin ortaya çıkması durumunda da, bu eşğin kaldırılması amacıyla yasanın gözden geçirilmesini rica etti** (2019a: 184).

- Kamu sektöründe özgür ve gönüllü toplu pazarlık önündeki aşılması gereken engellerden birinin, **“devlet yönetiminde görev üstlenmeyen” geniş bir kamu kesimi ücretlilerine –yasaklanmış olan– sendikalaşma hakkının tanınması olması.**

UK bu konuda hükümetten, aldığı yada almayı düşündüğü önlemlere ilişkin bilgi istedi (BIT, 2014: 132; 2016a: 165).

- **Kamu kesiminde toplu pazarlığın konu yönünden sınırlandırılması ve Kamu İşveren Heyeti'nin yapısı sorunu**

UK 2019 raporunda; önceki gözlemlerinde, 4688'in 2012'de değiştirilen metninde, toplu sözleşmelerin uygulama alanını, iş süresi, ilerleme ve yükselme, disiplin önlemleri gibi sorunları kapsam dışında tutarak yalnızca “malî ve sosyal haklar” ile sınırlandırıldığını not ettiğini anımsattı. Hükümetin, sendika ve konfederasyonların malî ve sosyal haklar dışındaki hak istemlerinin başka organlarda incelendiği yolunda aktardığı bilgiye değinip, yerleşik görüşünü yineledi:

“Devlet yönetiminde görevli olmayan kamu görevlilerinin, sözleşmenin öngördüğü güvencelerden yararlanması ve dolayısıyla da, istihdam koşullarının toplu pazarlığını yapabilmesi gerekir.

Kamu yetkililerinin, toplu pazarlıkta ele alınacak sorunları sınırlandırmak amacıyla tek yanlı biçimde aldığı önlemler, çoğu kez sözleşme ile bağdaşmaz. Devlet yönetiminde görevli olmayan kamu görevlilerinin toplu pazarlık haklarının uygulama alanının sözleşmeyle tam uyumunu sağlamak amacıyla, üzerinde toplu pazarlık yapılacak sorunlara ilişkin kısıtlamaların kaldırılması için gerekli önlemler alınmalıdır” (BIT, 2019a: 185).

UK 2019 raporunda, 4688'in “toplular sözleşmenin tarafları ve imza yetkisi” konusunu düzenleyen değiştirilmiş 29. maddesiyle ilgili olarak, önceki yorumlarını da anımsattıktan sonra, daha önce de belirttiği gözlemlerini ve hükümete yönelik önerilerini özet olarak şöyle yineledi:

“4688 sayılı yasa ve uygulanması, **tüm hizmet kollarında en çok temsil edici olan sendikaların**, birden çok hizmet kolunu ilgilendirebilecek so-

runları da kapsamak üzere toplu sözleşmeler için ve devlet yönetiminde görev üstlenmemiş olan kamu kesimi ücretlileri için önerilerde bulunmasına olanak sağlamalıdır. ***Kamu İşveren Heyeti'nin oluşumunu (yapısını) yada üyelerinin belirlenmesi biçimini, bağımsızlığını ve yansızlığını*** daha iyi ortaya koymak ve tarafların güvenini kazanmak için yeniden düzenlemek amacıyla gerekli önlemleri almalıdır” (BIT, 2019a: 186).

- ***Ev emekçileri ile cezaevleri personelinin de, 98 sayılı sözleşmenin uygulama alanında bulunması ve sendikalarının, üyelerini kapsayan toplu sözleşme görüşmelerine katılması.*** Komite, hükümetin, devlet yönetiminde görev üstlenmeyen kamu görevlilerinin sözleşmenin öngördüğü haklardan yararlanması gerektiğini anımsattı. Cezaevleri personelinin (4688’in diliyle, “ceza infaz kurumlarında çalışan kamu görevlileri” nin) toplu pazarlıklarda seçtikleri örgütlerce temsil edilebilmeleri için, 4688’in 15. maddesinin gözden geçirilmesini de kapsamak üzere gerekli önlemleri almasını bir kez daha rica etti (BIT, 2016a: 164; 2019: 181).

2. Diğer Sözleşmelere İlişkin Gözlemlerden Örnekler

Onaylanan sözleşmelere uyum ve uyumsuzluğunun ana ölçütü olduğunu düşündüğüm Uzmanlar Komisyonu gözlemleri temelinde çıkarılacak Türkiye profilinin, çok sınırlı bir çerçevede olsa da sendikal haklar dışındaki sözleşmelere ilişkin gözlemlerle tamamlanması, uyumsuzluk sorununun çok boyutlu olduğunu göstermek bakımından gereklidir. Bu amaçla, Komite'nin, Yüzüncü Yıl'ın on yıllık son kesitindeki gözlemlerinden üç önemli sözleşmeye ilişkin olanlara da değindim.

a. Üçlü Danışmalar Sözleşmesi

Uzmanlar Komisyonu, 2018'de toplanan Konferans için hazırladığı raporunda yer alan 2017 gözleminde (BIT, 2018: 460-461); 144 sayılı sözleşmenin etkili üçlü danışmaların konular yönünden kapsamını düzenleyen kuralı (m. 5/1) konusunda, işçi ve memur konfederasyonlarının gözlemlerine göndermede bulunarak, önceki raporunda yer alan şu yorumunu anımsattı:

“Hükümet hiçbir zaman, ILO sözleşmelerinin uygulanması konusunda sosyal ortakların görüşlerini almadı.”

Ardından da, işveren ve işçi örgütlerine danışma kapsamında onaylanmamış sözleşmelerin de bulunduğu vurgu yaparak şöyle sürdürdü:

“Hükümet, m. 5/1'de belirtildiği biçimiyle, uluslararası sözleşmelerin her biri konusunda, onaylanmayan sözleşmelerin incelenmesini de kapsamak üzere, yapılan üçlü görüşmeler ve sonuçları ile Anayasa gereğince (m. 22) sunulacak raporların ortaya çıkarabileceği sorunlar konularında daha ayrıntılı bilgiler vermelidir (s. 461).”

96 sayılı sözleşmeye ilişkin yorumlarını anımsatan Komite, 96'nın derhal feshedilmesi sonucunu doğuracak *181 sayılı sözleşmenin onaylanması olasılığı* konusunda sosyal ortaklarla yapılan görüşmeler konusunda da bilgiler vermeyi sürdürmesini istedi (s. 461).

Komite, 2015'te kabul ettiği önceki gözleminde de, gerek işveren (TİSK), gerekse işçi/memur konfederasyonlarının (Türk-İş ve KESK) sendikal gözlem raporlarında yer alan *üçlü danışma komisyonunun temel çalışma sorunlarının incelenmesi konusunda etkili biçimde çalışmadığı* yolundaki görüşlerini aktarmıştı. Hükümetin, bu komisyonun yaptığı üçlü görüşmeler konusunda *açık bilgiler sağlamasını* rica ederek, onaylanmayan sözleşmeler ve özellikle 181'in yeniden incelenmesi konusunda bilgiler sunması için çağrıda bulunmuştu (BIT, 2016: 398).

Son iki rapordaki gözlemlerin; hükümet raporlarında, Anayasa'nın ve 144 sayılı sözleşmenin Örgüt'ün anayasal sosyal ortaklarına danışılması, öngörülen alanlarda üçlü görüşmeler yapılması, kısacası sosyal diyalogun tüm düzeylerde gereğince işletilmesi konularında verilen bilgilerin yetersiz olduğunu ortaya koyduğu söylenebilir. Hükümet, henüz Uzmanlar Komisyonu'nun bilgisine sunulmadığı anlaşılan 2017 ve 2018 Konferanslarına katılacak işçi/çalışan delegelerinin belirlenmesi konusunda da, bu konudaki yükümlülüğünü yerine getirmedi.

b. İşçi Temsilcilerinin Korunması Sözleşmesi

Uzmanlar Komitesi, 2016'da kabul ettiği ve 2017'de yayınlanan kısa gözleminde, TİSK, Türk-İş ve KESK'in sözleşmelerin uygulanması konusunda sundukları raporlara değindi. KESK raporunda belirtilen, özellikle işten çıkarma, görevden uzaklaştırma, disiplin önlemleri, işçi/çalışan temsilcilerinin işyerlerine girmesinin reddedilmesi (engellenmesi) konularındaki olaylar ve böylece (135 sayılı) sözleşmenin uygulamada ihlâl edilmesi ile ilgili çok sayıda iddiayı not eden Komite, hükümet raporunda bu konularda hiçbir yanıt bulunmadığını üzüntüyle belirtti. Hükümetten, Türk-İş ve KESK'in gözlemleri konusundaki yorumlarını bildirmesi ricasında bulundu (BIT, 2017a: 194).

Uzmanlar Komitesi, ertesi yıl, 2017'de kabul ettiği ve 2018 raporunda yer alan ayrıntılı gözleminde; çok sayıda sendikal örgütün (ITUC, DİSK, TİSK, OİE, Memur-Sen, Türkiye Kamu-Sen) gözlem raporları ile hükümetin verdiği yanıtları aktararak not edip, Haziran 2017'de Konferans Komisyonu'nda yapılan tartışmalara ve ulaştığı sonuçlara geniş yer ayırdı (BIT, 2018a: 175-177).

Buna göre Konferans Komisyonu, üçlü tartışmalarda şu sonuçlara ulaştı: Hükümet, işyeri (işletme) işçi/çalışan temsilcilerinin, yürürlükteki yasalara, toplu sözleşmelere yada başka düzenlemelere uygun olarak hareket etmeleri koşuluyla, özellikle *OHAL durumunda, işten çıkarmayı ve gözaltına alınmayı da kapsamak üzere, temsilci niteliğine yada temsilci olarak yaptığı çalışmalara zarar verebilecek her tür önleme karşı*

korunmasını güvenceye bağlamalıdır. Hükümet, sendikaların OHAL ilânından sonra, işçi/çalışan temsilcilerine karşı işten çıkarmalar, gözaltılar ve ayrımcı işlemler konularındaki sendika iddialarına yanıt vermelidir. Konferans Komisyonu'nun ulaştığı bu sonuçlara yanıt olarak da hükümet, Kasım 2017'deki toplantısı için Uzmanlar Komitesi'ne ayrıntılı bilgiler sağlamalıdır (s. 175).

Sözleşmenin, işçi temsilcileri için “etkili bir korumadan yararlanma” güvencesi öngören 1. maddesi kapsamında, kamu görevlilerinin kitlesel biçimde görevden uzaklaştırılmalarıyla ilgili olarak, KK tartışmaları sırasında işçi kanadı üyelerinin aktardığı bilgileri ve hükümetin verdiği yanıtı not eden Uzmanlar Komitesi (s. 176), aynı konudaki 143 sayılı tavsiyenin 6. maddesini de anımsattıktan sonra, sözleşmenin sağladığı bu güvenceye ilişkin görüşünü şöyle belirtti:

“Sözleşmenin hiçbir kuralı, sözleşmeden doğan yükümlülüklere aykırı davranışları haklı göstermek için OHAL durumunun ileri sürülmesine olanak vermez ve darbe girişimi gibi durumlar, işçi temsilcilerinin, işten çıkarmaları da kapsamak üzere, işçi temsilcisi olarak yada bir sendikaya üye olması yahut etkinliklerine katılması nedeniyle **etkin bir korumadan yararlanma hakkının ihlâl edilmesini haklı göstermez.**

Bununla birlikte, aşırı ağır durumlarda, sözleşmenin uygulanmasını etkileyen önlemlerin uygulama alanı ve süresi yönlerinden söz konusu duruma çare bulmak için zorunlu olanla sınırlandırılmış olması koşuluyla, **bazı güvenceler geçici olarak askıya alınabilir.** Ağır acil durum kalkar kalkmaz, OHAL uygulaması çerçevesinde alınan önlemlerin derhal kaldırılması gerekir” (s. 176).

Darbe girişimini izleyen durumun “keskin (derin, çok şiddetli) bir ulusal kriz durumu” olduğunu not eden Uzmanlar Komitesi, cezalandırılan işçi/çalışan temsilcileri için hakça (adil) bir yargılanma usulü konusunda asgari bir güvence bulunmaması ve kamu görevine erişme hakkının olmaması karşısında, OHAL kararlarının, sözleşmenin gereği olarak, temsilcilerin işten çıkarılmalarının temsilcilik işlevleri yada etkinlikleri yahut sendika üyesi olmaları yada sendikal etkinliklere katılmaları nedeniyle kararlaştırılmadığının sağlanmasına açıkça olanak vermemektedir.

Komite sonuç olarak, sözleşmenin 1. maddesiyle sağladığı “etkili korumadan yararlanma” güvencesi bağlamındaki gözlemini şöyle belirtti:

“Komite; Türkiye'nin, darbe girişiminin ardından, keskin bir ulusal kriz durumunda bulunduğunu gereğince not ederek, OHAL durumunun 16 Ekim 2017'de beşinci kez uzatıldığını göz önüne alarak, hükümetin, işçi/çalışan temsilcilerinin, yürürlükteki mevzuata uygun olarak hareket ettikçe, **temsilci sıfatı taşıması yada sendikal çalışmalara katılması nedeniyle işten çıkarılmamalarına dikkat etmesini** rica eder.

Bir işçi temsilcisinin, yasa dışı bir etkinliğe katıldığına olanak veren gerekçelerin bulunması durumunda, Komite, ***hükümetten, yargılama usulünün kurallara uygunluk güvencelerinin tümünün tam olarak uygulanmasına dikkat etmesini*** rica eder. Komite ayrıca hükümetin, OHAL kararnamelerine dayanan işten çıkarmalardan yada askıya alınmalardan etkilenen sendika temsilcilerinin sayısı konusunda istatistiksel bilgiler de rica eder.”

OHAL çerçevesinde alınan önlemlerin gözden geçirilmesi amacıyla 685 sayılı ve 2 Ocak 2017 tarihli kararnameyle kurulan “Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu”na (OHİİK) ve çalışmalarına değinen Uzmanlar Komitesi, iki yıl içinde çok önemli sayıda durumu inceleyeceğini kaygıyla not ederek, şu gözlemlerde bulundu:

“Komite, sözleşmenin 1. maddesinin, haksız bir işten çıkarma konusu olduğunu düşünen işçi temsilcilerinin etkili bir başvuru usulüne (hak arama yoluna) erişmesini içerdiğini anımsatır. Hükümetin; gözden geçirme komisyonunun, inceleme yapılmasını isteyen işten çıkarılmış tüm işçi temsilcileri için *erişilebilir olmasını* ve komisyonun, yeniden inceleme sürecinin *en iyi sürelerde, yansız ve hızlı biçimde yürütülmesi için zorunlu olan kapasiteler, kaynaklar ve gerekli zaman ile donatılmasını sağlamasını* rica eder.

Komite ayrıca, işçi temsilcilerinin, işverenlerden yada yetkili makamlardan, onları işten çıkarma kararının *başka nedenlere dayandığını kanıtlamalarını isteyerek, ayrımcı nitelik taşıdığını tek başlarına kanıtlayamama yükümlülüğü üstlenmelerine dikkat etmesini* de hükümetten rica eder. Komite son olarak hükümetten, işten çıkarılan işçi temsilcilerince yapılan ve gözden geçirme komisyonunca, yönetsel yargı yerlerince ele alınan (incelenen) başvuru sayısı konusunda istatistiksel bilgiler sağlamasını ve başvuruların sonuçlarını belirtmesini rica eder” (s. 177).

Uzmanlar Komitesi, hükümetin “bu yorumlarına 2019’da tam olarak yanıt vermesi” ricasıyla nokta koydu.⁷

c. İşçi Sağlığı ve Güvenliği Sözleşmesi

Uzmanlar Komitesi, 2005’te onaylanan 155 sayılı sözleşme için, izleyen beş Konferans döneminde (2009, 2010, 2014, 2015 ve 2016 yıllarında) sunduğu raporlarda, hükümetin üstlendiği uluslararası yükümlülüklerle ilişkin gözlemlerini belirtti (Çizelge 19 ve 20).

⁷ Uzmanlar Komitesi’nin 2019’da 108. Konferans’a sunduğu raporda, Türkiye’ye ilişkin olarak, yalnızca –değindiğim– 87 ve 98 sayılı sözleşmelere ilişkin gözlemleri yer almaktadır.

Sözleşme, onaylanmasının onuncu yılında ve 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun (İSGK) 26 Haziran 2012'de kabul edilmesinden üç yıl sonra 2015'te, Türkiye'nin bireysel durumlar listesine alınması üzerine Konferans Komisyonu'nda üçlü tartışmalara konu oldu. Tartışmaların ardından, hükümetin KK'nin isteği üzerine sunduğu raporu Kasım 2015 toplantısında inceleyip değerlendiren Uzmanlar Komitesi, 2019 Konferans dönemine değin olmak üzere, 2016 Konferansı'na sunduğu raporda, KK'nin ulaştığı sonuçlar temelinde sözleşmenin uygulanmasına ilişkin gözlemlerini ayrıntılı biçimde belirtti. Sendikal konfederasyonların raporlarındaki bilgi, yakınma, eleştiri ve değerlendirmeleri de göz önünde bulundurdu (BIT, 2016: 544-549).

Uzmanlar Komitesi'nin bu gözlemlerinden önce, 2015 Konferansı'nda 155 sayılı sözleşmenin uygulanması sorunu konusunda tartışılan tek ülke olan Türkiye'nin⁸ onaydan doğan anayasal yükümlülükleriyle ilgili olarak –işçi grubundan Bayan *Mulindeti*'nin 155 sayılı sözleşme konusunda Türkiye'nin durumunun incelendiğini belirttiği (BIT, 2015b: 17/10)– KK raporunda ulaşılan sonuçlara değinmek gerekiyor.

Konferans Komisyonu'nun 13 Haziran 2015 tarihindeki 15. oturumunda yapılan üçlü tartışmalarda; hükümet temsilcisinin ardından işçi ve işveren grupları, Türkiye işçi ve işveren delegeleri, Güney Afrika ve Yeni Zelanda işçi delegeleri, iki uluslararası federasyon (ITF ve ISP) gözlemcisi söz alıp görüş ve eleştirilerini dile getirdi. Hükümet temsilcisinin verdiği yanıtlar ile işveren ve işçi gruplarının yaptığı son konuşmaların ardından, Konferans Komisyonu'nun ulaştığı sonuçlar, raporda altı madde olarak sıralandı (BIT, 2015c: 141-146).

Özetlemekle yetineceğim KK sonuçlarında; sözleşmenin onaylanmasından doğan ve hükümetten, özellikle yerine getirilmesine “ısrarla dikkat etmesi” istenen yükümlülükler, yani 6331 sayılı yasa ve uygulanması ile sözleşme arasındaki temel **uyumsuzluklar** şöyle sıralandı:

- “İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun, özellikle kapsamının (işler ve kişiler yönünden uygulama alanının) sözleşmeye uygun olması ve işçilerin, ağır ve eli kulağında olan (yasadaki anlatımla “ciddi ve yakın”) tehlike durumunda, *çalışmadan kaçınma hakkının* güvenceye alınması;

⁸ Konferans Komisyonu'nun 2015 raporundan anlaşıldığına göre, 9'u 87 sayılı sözleşmeden olmak üzere, Türkiye'nin de tümüyle uyumsuzlukları bulunan toplam 10 farklı sözleşmeden (29, 81, 87, 98, 111, 122, 138, 155, 176 ve 182 sayılı sözleşmelerden) 24 ülkenin durumu tartışıldı (BIT, 2015c: 14/(Rév.) II, 1-2). Aralarında, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği üyesi 2 devletin de bulunduğu –uluslararası sosyal kamuoyunda bildiği– bu ülkelerin adını, yorumda bulunmaksızın ama üzülererek yazıyorum: Arnavutluk, Cezayir, Bangladeş, Beyaz Rusya, Kamboçya, Kamerun, El Salvador, Eritre, *İspanya*, Bolivya, Guatemala, Honduras, Hindistan, *İtalya*, Kazakistan, Moris, Moritanya, Meksika, Filipinler, Katar, Venezuela, Kore Cumhuriyeti, Swaziland ve Türkiye.

- İşyerlerinde güvenliği güçlendirmek (arttırmak) amacıyla, ulusal eylem planı çerçevesinde alınan önlemlerin etkililiğinin değerlendirilmesi;
- Meslek hastalıklarını da kapsamak üzere, iş sağlığı ve güvenliği konusunda istatistikler tutulması ve gözetim (denetim) sistemlerinin iyileştirilmesi;
- İş müfettişlerinin sayısının artırılması ve özellikle alt işverenler (taşeronlar) ile ilgili olarak, mevzuata (yasal ve yönetsel düzenlemelere) aykırı davranışlar için caydırıcı yaptırımlar dayatılmasına (uygulanmasına) çaba gösterilmesi;
- İş sağlığı ve güvenliğine değgin (ilişkin) yasal, barışçıl ve meşru sendikal etkinliklere, şiddete başvurarak müdahale etmekten kaçınılması;
- Tüm sosyal ortaklarla gerçek bir diyalog kurmayı üstlenmek.”

Konferans Komisyonu, hükümetin, Uzmanlar Komitesi'nin Konferans'ı izleyen Kasım 2015'te yapacağı toplantı için 155 sayılı sözleşmenin uygulanması konusunda rapor sunmasını ve ILO'nun teknik yardımından yararlanmayı sürdürmesini “ısrarla” isteyerek, raporunu noktaladı (BIT, 2015c: 146).

Uzmanlar Komitesi de; KK tartışmaları sonrasında Kasım 2015 toplantısında kabul ettiği ve 2016 Konferansı'na sunduğu yıllık raporunda, hükümetin verdiği bilgilere değinerek ve sendikaların raporlarında belirttikleri eleştirileri anımsatarak, KK'nin 155 sayılı sözleşmeye aykırılıkları sıraladığı sonuçların her birine göndermelerde bulunduktan sonra, özetle belirteceğim **gözlemlerini** şöyle sıraladı (BIT, 2016: 541-549):

- Hükümetin; İSGK'nin kapsamı ile ilgili olarak, yasanın tümüyle yada kısmen dışında bırakılan işçilere uygulanan (hükümet raporunda uygulandığı belirtilen) iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili tüm yönetmelik metinlerini göndermesi;
- Hükümetin, ulusal düzeye İSG konusunda ve özellikle Ulusal İş Sağlığı ve Güvenliği Konseyi'nde (UİSGK), üçlü sosyal diyalogu güçlendirmek için gerekli olan tüm önlemleri alması ve sağlanan ilerlemeleri raporunda belirtmesi;
- Hükümetin, İSG ile ilgili tüm yasa ve yönetmelik değişiklik tasarıları ve değişiklikler konusunda ilgili işveren ve işçilerin temsil edici örgütlerine gerçekten ve etkili biçimde danışılmasını sağlaması;
- Hükümetin; özellikle yüksek riskli sektörlerde, başlıca sorunları belirlemek, çözüm bulmaya yönelik etkili yöntemleri geliştirmek, eylem önceliklerini belirlemek ve sonuçları değerlendirmek amacıyla, ülkedeki İSG ile ilgili durumu değerlendirmek için sosyal ortaklara danışarak alınan önlemler konusunda ayrıntılı bilgiler vermesi; KESK'in göndermede bulunduğu

Devlet Denetleme Kurulu ve iş teftişi komisyonu raporları örneklerini göndermesi; 2014-2018 dönemine ilişkin “İSG Ulusal Politika Belgesi III ve Eylem Planı”nın bir örneğini iletmesi;

- Hükümetin; bu alanda işverenlere düşen temel sorumluluğu yeniden doğrulamak amacıyla, işyerlerinin ve iş çevresinin güvenliğini sağlama konusunda işverenler ile işyeri hekimlerine ve iş güvenliği uzmanlarına düşen sorumluluk ve rolleri sosyal ortaklara danışarak yeniden değerlendirmesi ve belirlemesi; KESK’in gözlemlerinde belirttiği, işyeri hekimleri ile iş güvenliği uzmanlarının hizmete alınmasıyla ilgili asgari koşullar ve sertifikasyon sistemi konusunda bilgiler vermesi;
- Hükümetin; iş teftişi çalışmaları konusunda, madenleri ve inşaatı da kapsamak üzere, teftiş çalışmaları sonucunda alınan düzeltici önlemleri yada uygulanan yaptırımları belirterek sektörler göre dökümünü gösteren ayrıntılı istatistiksel veriler ve aynı şekilde, taşeronlar hakkında yapılan denetim çalışmaları ve uygulanan yaptırımlar hakkında benzer bilgiler iletmesi;
- Hükümetin; İSG Kanunu’nun sözleşmeye uygun olması gerektiği konusunda, özellikle “çalışanların ciddi ve yakın tehlike ile karşı karşıya kalması” durumunda “çalışmaktan kaçınma hakkı”nın güvenceye alınmasıyla ilgili olarak, sözleşmenin 13. ve 19/f maddeleri üzerinde tam etkide bulunacak biçimde mevzuatını değiştirmek amacıyla derhal önlemler alması ve bu konuda gerçekleştirilen ilerlemeler konusunda bilgiler sağlaması;
- Hükümetin; birinin alt işveren olduğu iki yada daha çok işverenin aynı zamanda aynı işyerinde çalışmalarda bulunması (birden çok işverenin aynı çalışma alanını paylaşması, m. 23) durumunda, gerekli işbirliğinin (sözleşmenin 17. maddesi gereğince) herhangi bir zaman dönemine (süre sınırlamasına) bağlı olmamasını sağlamak için gerekli önlemleri alması.

ILO’nun İSG sorunları konusunda hükümete teknik yardım sağladığını belirten Uzmanlar Komitesi; 2014 yılında hükümet ile işveren ve çalışan temsilcilerinin ve diğer ortakların ülkedeki İSG koşullarının iyileştirilmesi konusunda bir “yol haritası” üzerinde anlaşmaya vardıklarını, madenlere ve taşeronluğa özel bir dikkat gösterildiğini anımsatarak, hükümet raporunda 2014 yol haritasının işlerliğe konulmasıyla ilgili olarak gerçekleştirilen ilerlemeler konusunda başka bilgiler bulunmadığına dikkat çekti ve raporunu şu gözlemle noktaladı:

- Hükümetin, İSG’nin iyileştirilmesine yönelik olarak yol haritasının uygulamaya konulması amacıyla alınan önlemler ve elde edilen sonuçlar hakkında ayrıntılı bilgiler verilmesi.

Uzmanlar Komitesi, genel olarak belirlenen İSG sorunlarının çözülmesi için ILO'nun teknik yardımıyla çabalarını sürdürmeye özendirdiği hükümete, ayrıca başka sorunlarla ilgili bir “doğrudan istem” de gönderdi.

Komite, 2017’de Konferans’a sunduğu raporunda (BIT, 2017a: 588-590); KESK, TİSK, ITUC ve OIE'nin gözlemlerine değinerek, 2016 raporunda belirttiği gözlemlerine göndermelerde bulundu. Hükümet raporunda verilen bilgileri aktarıp, kimileri için “not ettiğini” eklemekle yetindi. 155 sayılı sözleşmeye ilişkin olarak yukarıda değindiğim Uzmanlar Komitesi gözlemlerine konu olan maddeleri çerçevesinde de, temelde sendikal örgütlerin değindiği gözlemlerine ilişkin yorumlarını sorduğu ve gözlemlerinin her biri için uygulamada alınan önlemler konusunda ek bilgiler sağlamasını istediği ricalarda bulundu. Bunlardan bazıları şöyledir:

- Hükümetin, kapsam ve istisnalar konusunda (m. 1 ve 2), sözleşmenin pratikte tüm çalışanlara uygulanmasını sağlamak amacıyla alınan önlemlere ilişkin ek bilgiler sağlaması;
- Hükümetin, iş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenmesi için (m. 4/2), İSG Ulusal Politika Belgesi III'ün uygulamaya konulmasına yönelik olarak tamamlanan ilerlemelere ilişkin ayrıntılı bilgiler sağlaması;
- Hükümetin, sözleşmenin 7. maddesinin uygulanmasıyla ilintili olarak tamamlanan ilerlemeler konusunda bilgiler sunmayı sürdürmesi;
- Hükümetin, İSG ulusal politikasına etkinlik kazandırmak için, sözleşmenin yasal nitelikli önlemler konusunda işveren ve işçi örgütlerine danışılması (m. 8) konusunda bilgiler sağlamayı sürdürmesi;
- Hükümetin, iş kazaları ve meslek hastalıklarının bildirilmesi ve kaydedilmesi usulleri ile ilgili olarak, 155 sayılı sözleşmeye ilişkin protokolda yer alan yararlı bilgilere bakması (bu konuda dikkatinin çekilmesi)
- Hükümetin, İSG Kanunu'nun 13. maddesinin anlamını açıklığa kavuşturmak için kabul ettiği her tür yazılı kural konusunda ek bilgiler iletmesi (s. 588-590).

Uzmanlar Komitesi'nin bu raporunda da, hükümete, ayrıca başka sorunlarla ilgili bir “doğrudan istem” gönderdiğini ekleyerek, 6331 sayılı yasanın sözleşmeye uyumu sorununun gündemde kalmayı sürdüreceğini belirtmeye gerek yoktur. Öncelikle ve özellikle, Ulusal İş Sağlığı ve Güvenliği Konseyi üyeleri arasında bulunan işveren, işçi ve memur konfederasyonlarının uygulamadaki sorunları tüm yönleriyle ayrıntılı biçimde Uzmanlar Komitesi'ne düzenli olarak iletmeleri, sözleşmeye uyum yolunda ilerlemeler sağlanmasında etkili olacaktır.

8. Başlık

Yönetim Konseyi Boyutuyla Türkiye Profili

Türkiye'nin, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün üçlü yapılı yürütme organı Yönetim Konseyi'nde "asıl üye" sıfatıyla ilk olarak yer aldığı 1948-1951 dönemi ile "yardımcı üye" sıfatıyla yer aldığı 2017-2020 dönemi arasındaki 70 yılı aşkın bir süredeki durumu, Çizelge 26'da görülmektedir.

Yönetim Konseyi üyeliğine ilişkin Türkiye profilinin genel özelliklerini gösteren Çizelge 26'yı; Yönetim Konseyi'nin seçimle belirlenen hükümet kanadı üyeleri arasında ilk kez yer aldığı 31. San Fransisko Konferansı'ndan başlayarak, Versay Antlaşması'ndan beri üç yılda bir yenilenen ve sonuçları açıklanan seçim dönemleri temelinde taradığım Konferans tutanaklarından yararlanarak hazırladım.

Ne var ki, Uluslararası Çalışma Konferanslarında açıklanan seçim sonuçları, 1952-1954 ve 2017-2020 seçim dönemleri dışında, Türkiye işveren kanadı üyelerine ilişkin herhangi bir bilgi içermemektedir. Oysa TİSK Genel Sekreterlerinin, seçim dönemleriyle bağlı olmaksızın, bu anlamda "düzensiz" olarak tanımlanması olanaklı bir biçimde, değişik zamanlarda Yönetim Konseyi'ne katıldığı da biliniyordu. Bu nedenle, seçim dönemleriyle sınırlı kalmaksızın ve Konferanslarda açıklanan sonuçlarla yetinmeksizin, Yönetim Konseyi oturumlarına ilişkin tüm tutanakları da tarayarak, işveren kanadının katılımına ilişkin gerçek bilgilere ulaşmak gerekiyordu. Bu, Türkiye'nin Yönetim Konseyi profilinin tümünü yansıtmak için kaçınılmazdı.

Çizelge 26 temelinde hükümet kanadıyla ve Konsey tutanakları temelinde de işveren kanadıyla ilgili saptamalarda bulunmadan önce, baştan belirtiyim ki *Türkiye işçi kanadı, hiçbir seçim döneminde, ne asıl, ne yardımcı, ne de yedek üye olarak Yönetim Konseyi'ne girdi.* Taradığım Yönetim Konseyi tutanaklarında, örneğin Konsey'in işçi kanadı üyelerindeki boşalmalar dolayısıyla da yedek üye olarak Konsey'e girdiğine ilişkin herhangi bir bilgiye rastlamadım.

1. Yönetim Konseyi'nin Yapısı ve Seçimler

Çizelgeden yola çıkarak, hükümet ve işveren kanatları için ayrı ayrı saptamalarda bulunmadan önce, birkaç noktayı kısaca anımsatmakta yarar vardır.

Konferans İctüzüğü gereğince (m. 48-50) hükümet, işveren ve işçi kanatlarının Konferans delegeleri, üç ayrı seçim grubu (koleji) olarak toplanır. Anayasa'nın öngördüğü sayıda Yönetim Konseyi'nin asıl (titulaire) ve yardımcı / vekil (adjo-int/deputy) üyelerini gizli oyla belirler. Hükümet kanadının, "en çok sınıai öne-mi bulunan" Örgüt üyesi devletler ise, seçimle belirlenmez. Hükümet kanadının Konferans'ca "üye devlet" olarak belirlenen seçimli üyelerini, ilgili devletin hükü-metinin "kişi olarak" atama yetkisi vardır. Konsey'in işveren ve işçi kanatları üyele-rini ise, doğrudan adlarıyla, yani "kişi olarak" Konferans'ın işveren ve işçi kanatları seçer (Valticos, 1983: 208). Başka deyişle, her iki sendikal kanat üyelerinin "devlet" olarak belirlenip "kişi olarak" hükümetçe atanması söz konusu değildir. Üç kanadı kapsayan seçim sonuçları, Konferans'ın genel oturumunda delegelere açıklanır.

Bir başka konu, Yönetim Konseyi'nin üç kanadının koltuklarında çeşitli ne-denlerle daha sonra ortaya çıkabilecek boşalmaların nasıl ve ne zaman doldu-rulacağı sorunudur. Konferans İctüzüğü'nün yaptığı düzenlemeye göre (m. 54), Konferans'ın olağan toplantısını yaptığı *sırada* işveren yada işçi kanatları üyele-rinden boşalma olduğunda, işveren yada işçi kanatları seçim grupları, boşalan üyelikleri doldurmak için ayrı ayrı toplanır. Boşalma Konferans toplantıları *ara-sında* olursa, Konsey'in ilgili grubu, Konsey yardımcı üyeler listesinden bir üye belirleme zorunda kalmaksızın, boşalan üyeliği özgürce doldurur. Ancak bu be-lirlemenin, Konferans'ın en yakın toplantısında ilgili (yani işveren yada işçi) seçim koleji tarafından onanması ve Konferans'a bildirilmesi gerekir. Konsey'in yaptığı belirlemenin onanmaması durumunda ise, derhal yeni bir seçime gidilir (m. 54/4 ve 5). Bu konular, Yönetim Konseyi İctüzüğü'nde de düzenlenmiştir (Bölüm 1).

2. Hükümet Kanadı Üyelerine Yönelik Saptamalar

Çizelge 26'ya, ilkece, Yönetim Konseyi seçimlerinin yapıldığı Konferans'ta açıklanan sonuçlara dayanarak hazırladığımı yineleyerek ve işveren kanadına ilişkin bilgileri edinmek üzere taradığım Konsey tutanaklarıyla da bir yandan sağlamasını yapma ve öte yandan başka bilgilere de ulaşma olanağı bulduğumu belirterek, Türkiye'nin Yönetim Konseyi hükümet kanadı profilinin başlıca özelliklerini şöyle sıralayabilirim:

- Bir seçim dönemi kesintili olmak üzere, çok partili dönemin CHP'nin iktidarda olduğu ilk kesitinin son yıllarında başlayan ve DP iktidarının ilk beş yılının sonuna doğru süren olumlu gelişme, nedense, sosyal ve sendikal mevzuatın ileri düzeye taşınarak yenilendiği 1961 Anayasası'nı da kapsayan uzun bir dönem için kesintiye uğradı.
- Yönetim Konseyi'nin toplam üye sayısı, 1919'da 24 iken, 1934'te 32'ye çıkarıldı (Gülmez, 2011: 105-106). Türkiye ilk kez, 1934-1954 yılları arasında 32 üyesi bulunan Konsey'e, 1948'de hükümet kanadından asıl üye olarak seçildi.

Çizelge 26
Türkiye'nin Yönetim Konseyi'nde
Hükümet Kanadı Üyeliği (1948-2020)

Yönetim Konseyi Seçim Dönemleri	Anayasa Değişikliği Yür. Tar.	Türkiye Onay Tar.	Toplam YK Üye Sayısı	Seçim Sonuçları	Hükümet Asıl Üye	Hükümet Yard. Üye
1948-1951	20.04.1948	09.02.1948	32	30.06.1948	+	-
1952-1954	-	-	32	28.06.1951	-	-
1954-1957	20.05.1954	12.05.1954	40	16.06.1954	+	-
1975-1978	01.11.1974	21.10.1976	56	12.06.1975	-	+
1987-1990	24.06.1986	27.06.1989	56	12.06.1987	-	+
1996-1999	-	-	56	10.06.1996	+	-
2002-2005	-	-	56	10.06.2002	-	+
2014-2017	-	-	56	02.06.2014	+	-
2017-2020	-	-	56	12.06.2017	-	+
1948-2020	-	-	-	-	4	4

Kaynak: bkz. Kaynakça (YK üyeliği seçim dönemlerinin ilk yılına ilişkin Konferans tutanakları ve ayrıca, YK oturumları tutanakları; örneğin, 1990-2007 arasındaki YK hükümet ve işveren kanatlarının üyeleri için bkz. Gülmez, 2011: Ek Çizelgeler 6-9, s. 371-376).

Açıklamalar:

- 1) Yönetim Konseyi'ne katılımı seçim dönemleriyle uyumlu olmadığından, Çizelgede işveren kanadını göstermedim.
- 2) Örgüt Anayasası'nda 1953'te yapılan Anayasa değişikliğinin onaylandığı, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Dış İşleri Bakanı Fuad Köprülü'nün **12 Mayıs 1954** tarihli mektubuyla Genel Direktör'e bildirildi (BIT, 1954b: 370).
- 3) 1986'da yapılan Anayasa değişikliğiyle, Konsey'in toplam üye sayısı 112'ye çıkarıldı. Ancak bu değişiklik, onay için öngörülen yeterli sayının sağlanamaması nedeniyle yürürlüğe girmediği için, Konsey 56 üyeden oluşan yapıyla sürmektedir.

- Toplam üye sayısının 40'a çıkarıldığı Anayasa değişikliğinin 1954'te yürürlüğe girdiği Konferans döneminde, üç yıllık aradan sonra, yine hükümet kanadı asıl üyesi olarak Konsey'e girdi.
- Türkiye, Konsey üye sayısının 48'e çıkarıldığı 1963-1974 yılları arasında, gerek hükümet ve gerekse işveren kanatları olarak, Konsey'e giremedi.
- Toplam üye sayısının 56'ya çıkarıldığı Anayasa değişikliğinin 1 Kasım 1974'te yürürlüğe girmesini izleyen **1975-1978** dönemi için yapılan seçimde, Türkiye 18 yıl aradan sonra, hükümet kanadından "asıl üye" olarak değil "yardımcı üye" olarak Yönetim Konseyi'ne katıldı (BIT, 1975, CRP, s. 13/245).

Bu dönemin 26 Haziran 1975'te yapılan 197. oturumuna, Türkiye adına *Coşkun Kurca* katıldı (BIT, 1975: 2).

- Türkiye, 12 Eylül 1980'i izleyen üç dönem aradan sonra, **1987-1990** yılları için, Haziran 1987'den (24 Haziran'daki 237. oturumdan) başlayarak, yine hükümet kanadından yardımcı üye olarak Konsey'e girdi (BIT, 1987, CRP, s. 14/1).

E. Yavuzalp, bu sıfatla Konsey oturumlarında hazır bulundu. 13-17 Kasım 1989 tarihli 244. oturumdan başlayarak, bu görevi *C. Duna* yerine getirdi.

- İki seçim dönemlik bir aradan sonra ise, **1996-1999** yılları için, üçüncü kez *asıl üye* sıfatıyla Yönetim Konseyi'nin seçimlik üyeleri arasında yer aldı (BIT, 1996, CRP, 7 s. 7/1-3).

Bu dönemde hükümeti, ÇSGB eski Müsteşar Yardımcısı *Rüçhan Işık* temsil etti. Tutanaklardaki listelerden, Konsey'in 1996-2000 arasındaki oturumlarına (267-278), kendisi dışında yedek üyeler ile eşlik eden başka kişilerin de katıldığı anlaşılıyor.

- Türkiye, bir dönem sonra, **2002-2005** arasında, Avrupa bölgesinden hükümet kanadı *yardımcı üyesi* olarak Konsey'e girdi (BIT, 2002, CRP, 10/1-3).
- Üç dönem aradan sonra, **2014-2017** dönemi için, *asıl üye* olarak, Avrupa bölgesinden Konsey üyesi oldu.
- İzleyen 2017-2020 döneminde ise, Örgüt'ün Yüzyıl'nın son Yönetim Konseyi'nin *yardımcı üyeleri* arasında yer aldı.

3. İşveren Kanadı Üyelerine Yönelik Saptamalar

1948-2017 yılları arasındaki 70 yıla yaklaşan dönemde, Yönetim Konseyi seçimlerinin yapıldığı yıllara ilişkin *Konferans tutanaklarında* yaptığım taramalarda, üç kanadın seçilen asıl ve yardımcı üyelerini kapsayan ve Konferans Genel Kurulu'nda *açıklanan seçim sonuçlarının* yer aldığı listelerde, Yönetim Konseyi'nin "ad" (kişi/birey) olarak belirlenen ve uyrukluğ da gösterilen işveren kanadı üyeleri arasında Türkiye'den seçilmiş hiçbir kişinin adına rastlamadığımı yineliyorum.

Yönetim Konseyi'nin işveren kanadı üyeleri arasında, izleyebildiğimce, belirli dönemlerde TİSK yöneticilerinin de yer aldığını bildiğim için, 1970'li yılların başından itibaren Yönetim Konseyi'nin Kasım, Mart ve Haziran aylarında yaptığı tüm oturumlarına ilişkin tutanakları tarayarak, katılan ve katılmayan asıl, yardımcı ve yedek üyelere ilişkin ad ve unvan bilgileri de içeren listeleri inceleyip, Türkiye'nin Yönetim Konseyi profilini eksik bırakmamaya çalıştım.

Bu tarama ve incelemeye dayanarak, Yönetim Konseyi'ne Türkiye işveren kanadından katılan üyeler konusunda ulaştığım ve ilkece seçim dönemleriyle

bağlı olmayan sonuçları, Konsey oturumlarına katılan üç TİSK Genel Sekreteri temelinde özetleyip 2017-2020 döneminde oturumlara katılan üyeye yer vereceğim:

- Türkiye işveren kanadının saptayabildiğim ilk katılımı, 1975-1978 seçim döneminde, Genel Sekreter **Rafet İbrahimioğlu** ile gerçekleşti.
 - İbrahimioğlu, Konsey'in 18-21 Kasım 1975 tarihli 198. oturumu ile 16-19 Kasım 1976 tarihli 201. oturumuna, “yardımcı üye” olarak katıldı (BIT, 1975: 2-3; 1976: 3).
 - Buna karşılık, 2-5 Mart 1976 tarihli 199. oturum ile Mayıs-Haziran 1976 tarihli 200. oturumlara katılanlar ve katılmayanlar arasında İbrahimioğlu'nun adına rastlanmıyor.
 - İbrahimioğlu, 1-4 Mart 1977 tarihli 202. oturum ile 15-18 Kasım 1977 tarihli 204. oturuma da katıldı.
 - Ancak, 26-27 Mayıs-23 Haziran 1977 tarihli 203. oturumda, gerek katılanlar gerekse katılmayanlar arasında adına rastlanmıyor (BIT, 1977: 1-3).¹
 - Zaten izleyen yıllar, 1987'ye değin, Türkiye'nin ne hükümet ve ne de işveren kanatları olarak Yönetim Konseyi'nin asıl ve/yada yardımcı üyeleri arasında yer aldığı yıllardır.
 - Sonuç olarak İbrahimioğlu, dört oturuma katılırken, üçünde bulunmadı.
- **Kubilay Atasayar**, Yönetim Konseyi'nin 2-5 Mart 1992 tarihli 252. oturumuna, yardımcı işveren üye olarak katıldı (BIT, 1992: 15).
 - Ancak Atasayar'ın adına, izleyen şu üç oturuma katılanlar (bulunanlar) listesinde rastlamadım: 28-29 Mayıs-24 Haziran 1992 tarihlerindeki 253. oturum, 16-19 Kasım 1992 tarihlerindeki 254. oturum ve 1-4 Mart 1993 tarihli 255. oturum.
- 2000'li yılların ikinci yarısından başlayarak 12 yıl boyunca, TİSK adına Yönetim Konseyi oturumlarına Genel Sekreter **Bülent Pirler** katıldı.
 - Türkiye işveren kanadı temsilcisinin asıl ve yardımcı üye olarak Konferans'ça seçilen üyeler arasında yer almadığı ve Türkiye'nin hükümet kanadından “yardımcı üye” olarak seçildiği 2002-2005 döneminde, Mart 2005'te yapılan 292. oturuma “yedek delege” olarak katıldı.

Ancak izleyen 293. ve 294. oturumlara katılanlar arasında, Pirler'in adına rastlanmıyor.

¹ Rafet İbrahimioğlu, TİSK Genel Sekreteri olarak, 1982 Anayasası'nı hazırlayan Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu üyesi idi.

- Türkiye'nin, hükümet ve işveren kanatlarından asıl ve/yada yardımcı üyeler ile temsil edilmediği 2005-2008 döneminde, *B. Pirlar* Mart 2006'da yapılan 295. oturuma katılan "yedek delegeler" arasındadır.
 - Yönetim Konseyi tutanaklarına göre, 2008-2011 döneminde, Haziran 2008'de yapılan 302. oturumda bulunanlar arasında "yardımcı üye" olarak TİSK Genel Sekreteri *B. Pirlar* vardır.
 - Mart 2009'daki 304. oturuma "asıl üye" olarak katılan Pirlar, Haziran 2009'daki 305. oturumda "yardımcı üyeler" listesindedir.
 - Mart 2010'da yapılan 307. oturumda ise, "yedek üyeler" listesindedir. Ama, Kasım 2010'da yapılan 309. oturumda, adına rastlanmamaktadır. Bu durum, 2013'e değin sürmüştür.
 - Mart 2013 ile Haziran 2013'te yapılan 317. ve 318. oturumlara, sırasıyla "yedek üye" ve "yardımcı üye" olarak katılan Pirlar, 2014'te de şu iki oturuma "yedek üye" sıfatıyla katıldı: Mart 2014'teki 320. oturum ve Ekim-Kasım 2014'teki 322. oturum.
 - Mart 2015'teki 323. oturuma "yedek üye" olarak katılan Pirlar, Haziran 2015'teki 324. oturuma katılmadı.
 - Saptayabildiğimce, Pirlar'ın "yedek üye" sıfatıyla katıldığı son üç Konsey oturumu, Mart 2016 ve Kasım 2016 ile Mart 2017 tarihlerinde toplanan sırasıyla 326. ve 328. oturumlar ile 329. oturumdur.
- Sonuç olarak Pirlar, 2005 ile 2017 arasında toplam 14 oturuma katıldı. Bu sayı, toplam oturumların üçte biri dolayındadır.
- Türkiye'nin hükümet kanadından "yardımcı" ve işveren kanadından "yedek" üye listesine girdiği 2017-2020 seçim döneminde, TİSK uzmanı **Ulaş Yıldız**, Mart 2018'deki 332. oturuma yedek, Haziran 2018'deki 333. oturuma "yardımcı" ve Ekim-Kasım 2018'deki 334. oturuma da "yedek üye" olarak katıldı. Mart 2019'daki 335. oturumda ise, listede adı yer almadı.

4. Değerlendirme Yerine Bir Soru

Sorular yönelterek değerlendirme yapmayı yeğlediğim ve yapılmasını dilediğim için, soru(lar)dan önce, Türkiye'nin Yönetim Konseyi'nde asıl üye sıfatıyla yer aldığı seçim dönemlerinin ilk ve son yıllarını, yani 1948 ile 2017'yi ve bu ilk ve son seçim dönemlerinde yapılan ilk ve son Konsey oturumlarını temel alarak, bazı sayısal bilgiler vereceğim.

Bu sınırlama çerçevesinde, 8 Temmuz 1948'de yapılan 106. oturum ile Mart 2017'de yapılan 329. oturum temel alındığında, toplam 70 yıllık bu dönemde Yönetim Konseyi'nin gerçekleştirdiği toplam oturum sayısı 224'tür. Türkiye,

yalnızca 4 seçim döneminde, yani 12 yıl asıl üye olarak Yönetim Konseyi'nde yer aldığına göre, 70 yılda katıldığı Konsey oturumu sayısı 36'dır. Oransal olarak hesaplandığında, ***Türkiye'nin Yönetim Konseyi'ne katılımı, yıl olarak %17, oturum olarak da % 16'dır.***

Türkiye'nin Yönetim Konseyi profilinin, hükümet ve işveren kanatlarının asıl, yardımcı ve yedek üye sıfatlarıyla, üç çeyrek yüzyıla yakın önemli bir zaman kesiti içinde katıldığı Konsey oturumları temelinde yaptığım saptamalara dayanarak, genel sonuçlara ulaşılmamasının doğru olmadığını belirtmeye gerek yoktur. Bununla birlikte, değerlendirmede bulunurken, Konsey oturumlarına asıl üye yada yedek üye sıfatlarıyla katılan ve yardımcı üye sıfatıyla oturumlarda hazır bulunan (eşlik eden) temsilci ve kişilerin adlarına ve görev unvanlarına dikkat edildiğinde, nedeni ister siyasal iktidar değişiklikleri ister diplomatik kariyer kuralları olsun, söz konusu temsilci ve kişilerin 2-3 yıl gibi kısa sürelerle değiştiği olgusunun da göz önünde bulundurulması gerekir.

Yönetim Konseyi asıl üyeliğine ilişkin bu tablo karşısında, Türkiye profilinin bu yönüyle sınırlı olmak üzere, bir değerlendirmede bulunmak yerine, daha kapsamlı ve çok yönlü araştırmalar yapılarak değerlendirmeler yapılması dileğiyle, yöneltmek istediğim soru şudur:

Çoğu kez, Cenevre Daimi Misyonu'nda görevli olan, Konsey oturum tutaklarında da görüldüğü gibi, kimi zaman Konsey'in üç yıllık seçim döneminden de kısa bir süre içinde değiştiği gözlenen Cenevre Misyonu'ndaki diplomatların ve seyrek olarak Bakanlık görevlilerinin hükümet adına Konsey oturumlarına katılması yolundaki yaygın ve yerleşik uygulama; son derece geniş bir alanı ve sorunlar yelpazesini kapsayan, "uluslararası" niteliği öncelik taşıyan, salt Konsey üyelerinin uyruğu oldukları ülke sorunlarıyla ilgili olmayan, kısacası gelişmelerin tüm yönleriyle düzenli ve sürekli biçimde incelenmesini, ciddi ve kapsamlı bir bilgi, birikim ve deneyim edinilmesini gerektiren bu uluslararası görevin amacına ve tanımına uygun biçimde yerine getirilmesine olanak verir mi?

Kaynaklar

I. Kitaplar, Makaleler, Tutanaklar

- Abelous, Frédéric (1928) *L'Evolution de la Turquie dans ses rapports avec les étrangers*, Thèse pour le doctorat, Toulouse: Imprimerie Sud-Ouest.
- Ağaoğlu, Samet / Selahattin Hüdaioğlu (1938) *Türkiye'de İş Hukuku, İş Hukuku Tarihi*, Birinci Cilt, Ankara.
- Akarşlan, Mediha (1990) *Millî Mücadele Devrinde Türk Dış Politikası*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayını.
- Akyol, İ. Cevat (Çeviren) (1959) "İ.L.O. Milletlerarası Çalışma Teşkilatı 1953 Yılı Experler Raporu, I", *Kooperatifler Teftiş Dergisi*, Yıl 1, Sayı 4, Eylül 1959, 3-7.
- Akyol, İ. Cevat (Çeviren) (1960a) "İ.L.O. Milletlerarası Çalışma Teşkilatı 1953 Yılı Experler Raporu" (Geçen sayıdan devam), *Kooperatifler Teftiş Dergisi*, Yıl 2, Sayı 5, Ocak 1960, 5-10.
- Akyol, İ. Cevat (Çeviren) (1960b) "İ.L.O. Milletlerarası Çalışma Teşkilatı 1953 Yılı Experler Raporu (Geçen sayıdan devam)", *Kooperatifler Teftiş Dergisi*, Sayı 6, Nisan 1960, 3-7.
- Aksoy, Sadri (1947) "İş Kazaları Sigortaları", *İktisadi Yürüyüş*, Sayı 172, Cilt 8, 18 Şubat 1947, 7.
- Al, Arzu (2014), *Türk Dış Politikası, 1918-1980*, 1. Basım, İstanbul: Kaktüs Yayınları.
- Alquier, Georges (1922) *L'Organisation internationale du Travail, son activité depuis le Traité de Versailles*, Thèse pour le doctorat en droit, Toulouse: Société méridionale d'impression
- Armaoğlu, Fahir (1973) *Siyasi Tarih (1789-1960)*, Ankara: A. Ü. SBF Yayını.
- Armaoğlu, Fahir (2000a) "Tarihi Perspektif İçinde Misak-ı Milli'nin Değerlendirilmesi", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, Makaleler* (Türkdoğan, Berna (Yay. Haz.) (2000) içinde, 63-72.
- Armaoğlu, Fahir (2000b) "Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, Makaleler* (Türkdoğan, Berna (Yay. Haz.) (2000) içinde, 281-291.

- Aytemur, Janset Özen (2010) *Türkiye’de Yönetim Düşüncesinin Erken Dönemleri: Sümerbank (1930-1945)*, 1. Baskı, Haziran, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Barlas, Dilek (2017) “Milletler Cemiyeti’nde Türkiye: İyimserlik ve Kuşku Arasında”, *Uluslararası İlişkiler* içinde, Cilt 14, Sayı 55, 93-111.
- Brien, Micheline (1969) “L’Organisation internationale du Travail, 1919-1969, une tribune mondiale du Travail”, *Revue Française des affaires sociales, Numéro spécial, Cinquantenaire de l’Organisation internationale du Travail, 1919-1969*, No: 2, avril-juin 1969, 19-36.
- Budak, Mustafa (2008) *Misak-ı Milli’den Lozan’a, İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, 4. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.
- Bureau Internationale du Travail (BIT) (1919) *Traité de paix entre les puissances alliées et associées et l’Allemagne et protocole signés à Versailles, le 28 juin 1919 / Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Germany and Protocol Signed at Versailles, June 28, 1919*.
- Bureau de la Conférence internationale du Travail (BCIT) (1920a) Société des Nations, *Conférence Internationale du Travail*, Première session annuelle, 29 octobre-29 novembre 1919, Wasington, D. C. – Etat-Unis, Wasington: Imprimerie du Gouvernement.
- Bureau de la Conférence internationale du Travail (BCIT) (1920b) Société des Nations / League of Nations, *Conférence Internationale du Travail / International Labour Conference*, Deuxième session / Second session, 15 juin-10 juillet / 15 th June-10 th July 1920, Gênes / Genoa, Genève – Geneva: Bureau Internationale du Travail / International Labour Office.
- Bureau Internationale du Travail / International Labour Office (BIT / ILO) (1921) Société des Nations / League of Nations, *Conférence Internationale du Travail / International Labour Conference*, Troisième session / Third Session, *Rapport du Directeur / Report of the Director*, Deuxième Édition / Second Edition, Genève – Geneva: Bureau Internationale du Travail / International Labour Office.
- BIT / ILO (1922a) Société des Nations / League of Nations, *Conférence Internationale du Travail / International Labour Conference*, Quatrième session / Fourth session, Volume II: *Rapport du Directeur (Annexe XIII), Rapport spécial sur l’état de la ratification des conventions sur la durée du travail, ... / Report of the Director (Appendix XIII), Special Report on the Situation...*, Genève – Geneva: Bureau Internationale du Travail / International Labour Office.
- BIT / ILO (1922b) Société des Nations / League of Nations, *Conférence Internationale du Travail / International Labour Conference*, Troisième session

- / Third Session, Volume I. Première, deuxième et troisième parties / Volume I.—First, Second and Third Parts, Genève – Geneva: Bureau Internationale du Travail / International Labour Office.
- BIT / ILO (1923) Société des Nations / League of Nations, Conférence Internationale du Travail / International Labour Conference, Cinquième session / Fifth Session, *Rapport du Directeur / Report of the Director*, Genève – Geneva: Bureau Internationale du Travail / International Labour Office.
- BIT (1923) “Commission juridique”, *Informations sociales*, Vol. VII, No 1, 6 juillet 1923, 6.
- BIT / ILO (1924) Société des Nations / League of Nations, Conférence Internationale du Travail / International Labour Conference, Sixième session / Sixth Session, Volume II- Troisième partie, Annexes et Index, Annexe XIII: *Rapport du Directeur présenté à la Conférence / Report of the Director presented to the Conference*, Genève – Geneva: Bureau Internationale du Travail / International Labour Office.
- BIT / ILO (1925a) Société des Nations / League of Nations, Conférence Internationale du Travail / International Labour Conference, Cinquième session / Seventh Session, Volume II- Troisième partie, Annexes et Index, Annexe XIII, *Rapport du Directeur / Report of the Director*, Genève – Geneva: Bureau Internationale du Travail / International Labour Office.
- BIT / ILO (1925b) Société des Nations / League of Nations, *Conférence Internationale du Travail / International Labour Conference*, Cinquième session / Seventh Session, Volume I- Première et deuxième parties / Volume I- First and second parts, Genève – Geneva: Bureau Internationale du Travail / International Labour Office.
- BIT (1925c), “Note de la semaine” ve “Le projet de loi de travail”, *Informations sociales*, Vol. XVI, No 8, 23 Novembre, 2 ve 17-19
- BIT / ILO (1926a) Société des Nations / League of Nations, Conférence Internationale du Travail / International Labour Conference, Huitième session / Eighth Session, *Rapport du Directeur / Report of the Director*, Genève – Geneva: Bureau Internationale du Travail / International Labour Office.
- BIT (1926b) “Turquie: Repos hebdomadaire et congés”, *Informations Sociales*, Vol. XVIII, No 3, Lundi, 19 Avril 1926, 86.
- BIT (1926c) “Turquie: Travail des femmes et des enfants”, *Informations Sociales*, Vol. XVIII, No 4, Lundi, 26 avril 1926, 137-138.

- BIT / ILO (1927a) Société des Nations / League of Nations, Conférence Internationale du Travail / International Labour Conference, Dixième session / Tenth Session, *Rapport du Directeur / Report of the Director*, Volume II. — *Rapport du Directeur Présenté à la Conférence / Volume II*. — Report of the Director Presented to the Conference, English Edition, Genève – Geneva: Bureau Internationale du Travail / International Labour Office.
- BIT / ILO (1927b) Société des Nations / League of Nations, *Conférence Internationale du Travail / International Labour Conference*, Dixième session / Tenth Session, Volume I. Première, deuxième et troisième parties / Volume I.—First, Second and Third Parts, Genève – Geneva: Bureau Internationale du Travail / International Labour Office.
- BIT (1927c), “Les conditions de travail en Turquie, Un projet de loi”, *Informations sociales*, Vol. XVI, No 8, 23 novembre 1925, 2 ve 17-19; “Note de la semaine”, 2, 17-19.
- BIT (1927d) “La Turquie et l’Organisation”, *Informations Sociales*, Vol. XXII, No 12, Lundi, 20 juin 1927, 601-602.
- BIT (1927e) “La Turquie et l’Organisation”, *Informations Sociales*, Vol. XXIII, No 2, 11 juillet 1927, 40.
- BIT / ILO (1928a) Société des Nations / League of Nations, Conférence Internationale du Travail / International Labour Conference, Onzième Session / Eleventh Session, *Rapport du Directeur / Report of the Director*, Volume II. — *Rapport du Directeur Présenté à la Conférence / Volume II*. — Report of the Director Presented to the Conference, English Edition, Genève – Geneva: Bureau Internationale du Travail / International Labour Office.
- BIT / ILO (1928b) Société des Nations / League of Nations, *Conférence Internationale du Travail / International Labour Conference*, Onzième session / Eleventh Session, Volume I. Première, deuxième et troisième parties / Volume I.—First, Second and Third Parts, Genève – Geneva: Bureau Internationale du Travail / International Labour Office.
- BIT / ILO (1929a) Société des Nations / League of Nations, Conférence Internationale du Travail / International Labour Conference, Douzième session / Twelfth Session, *Rapport du Directeur / Report of the Director*, Volume II. — *Rapport du Directeur Présenté à la Conférence / Volume II*. — *Report of the Director Presented to the Conference*, English Edition, Genève – Geneva: Bureau Internationale du Travail / International Labour Office.
- BIT / ILO (1929b) Société des Nations / League of Nations, *Conférence Internationale du Travail / International Labour Conference*, Douzième session /

- Twelfth Session, Volume I. Première, deuxième et troisième parties / Volume I.—First, Second and Third Parts, Genève – Geneva: Bureau Internationale du Travail / International Labour Office.
- BIT / ILO (1930a) League of Nations, International Labour Conference, Fourteenth Session, *Report of the Director*, Volume II. —Report of the Director Presented to the Conference, English Edition, First Part, Geneva: International Labour Office.
- BIT / ILO (1930b) Société des Nations / League of Nations, *Conférence Internationale du Travail / International Labour Conference*, Quatorzième session / Fourteenth Session, Volume I. Première et deuxième parties / Volume I.—First and Second Parts, Genève – Geneva: Bureau Internationale du Travail / International Labour Office.
- BIT / ILO (1931a) Société des Nations / League of Nations, *Conférence Internationale du Travail / International Labour Conference*, Quinzième session / Fifteenth Session, Volume I. Première et deuxième parties / Volume I.—First and Second Parts, Genève – Geneva: Bureau Internationale du Travail / International Labour Office.
- BIT (1931b) *Dix ans d'Organisation internationale du Travail* (Préface par Albert Thomas), Genève: Publications du BIT.
- BIT / ILO (1931c) Société des Nations, Conférence Internationale du Travail, Quinzième Session, *Rapport du Directeur*, Première partie, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT / ILO (1932a) League of Nations, *International Labour Conference, Record of Proceeding*, Sixteenth Session, Volume I.- First and Second Parts, Geneva: International Labour Office.
- BIT / ILO (1932b) Société des Nations, Conférence Internationale du Travail, Seizième session, *Rapport du Directeur*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT / ILO (1932c) *Procès-verbaux de la 56me session du Conseil d'administration*, Genève, janvier 1932.
- BIT / ILO (1932d) *Procès-verbaux de la 60me session du Conseil d'administration*, Genève, octobre 1932.
- BIT / ILO (1933a) Société des Nations, Conférence Internationale du Travail, Dix-Septième session, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT / ILO (1933b) *Procès-verbaux de la 61me session du Conseil d'administration*, Genève, octobre 1933.
- BIT / ILO (1934a) Conférence Internationale du Travail, Dix-huitième session, *Rapport du Directeur*, Genève: Bureau Internationale du Travail.

- BIT / ILO (1934b) Société des Nations, Conférence Internationale du Travail, Dix-Huitième session, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT / ILO (1934c) *Constitution et Règlements de l'Organisation Internationale du Travail / Constitution and Standing Orders of the International Labour Organisation*, Edition d'octobre 1934 / Edition of October 1934, Genève/Geneva: Bureau international du travail / International Labour Office.
- BIT / ILO (1935) Conférence Internationale du Travail, Dix-Neuvième session, 1935, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT / ILO (1936a) Conférence Internationale du Travail, Vingtième session, *Rapport du Directeur*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT / ILO (1936b) Conférence Internationale du Travail, Vingtième session, 1936, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT / ILO (1936c) Conférence Internationale du Travail, Vingt et unième et Vingt-deuxième session, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1936) *L'Organisation Internationale du Travail, ce qu'elle est, ce qu'elle a fait*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT / ILO (1937a) Conférence Internationale du Travail, Vingt troisième session, *Rapport du Directeur*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT / ILO (1937b) Conférence Internationale du Travail, Vingt-troisième session, 1937, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT / ILO (1938a) Conférence Internationale du Travail, Vingt-quatrième session, *Rapport du Directeur*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT / ILO (1938b) Conférence Internationale du Travail, Vingt-quatrième session, 1938, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1938c), *Procès-verbaux de la 83me session du Conseil d'administration*, Genève, 28-30 avril 1938.
- BIT / ILO (1939a) *Evolution économique et sociale, Rapport du Directeur du Bureau International du Travail à la XXVme session de la Conférence Internationale du Travail*, Genève: Bureau Internationale du Travail, Juin.
- BIT / ILO (1939b) Conférence Internationale du Travail, Vingt-cinquième session, 1939, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.

- BIT (1939c) *Bulletin officiel*, 27 décembre 1939, Vol. XXIV, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1939d), *Procès-verbaux de la 87me session du Conseil d'administration*, Genève, 20-22 avril 1939.
- BIT (1939e) *Série législative*, Partie II G. B. (Grande Bretagne) a Youg. (Yougoslavie et Int. (International), Tome XVII-1936 (1936-Tur. 2: Code du Travail), 1479-1522.
- BIT (1941) *L'Organisation internationale du Travail et la reconstruction économique et sociale*, Rapport du Directeur par intérim du Bureau international du Travail à la Conférence de l'Organisation internationale du Travail, New York, octobre 1941, Montréal: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1942) Conférence Internationale du Travail, New York et Washington, D. C., 1941, *Compte rendu des travaux*, Montréal: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1944a) *Rapport du Directeur du Bureau international du Travail*, Vingt-sixième session, Septième question à l'ordre du jour, Montréal: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1944b) *Bulletin officiel*, 1er juin 1944, Vol. XXVI, No 1, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1944c) *Bulletin officiel*, 1er décembre 1944, Vol. XXVII, No 2, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1944d) Conférence internationale du Travail, Vingt-sixième session 1944, *Compte rendu des travaux*, Montréal: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1945a) *Bulletin officiel*, *Questions constitutionnelles, Origines de la révision de la Constitution*, 10 décembre 1945, Vol. XXVII, No 2.
- BIT (1945b) *Rapport du Directeur*, Première question à l'ordre du jour, Conférence internationale du Travail, Vingt-septième session Paris, Montréal: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1945c) Conférence internationale du Travail, Vingt-septième session, Paris 1945, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1946a) *Rapport du Directeur*, Première question à l'ordre du jour, Conférence internationale du Travail, Vingt-huitième session 1946, Montréal: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1946b) *Bulletin officiel*, *Instrument d'amendement à la Constitution*, 15 novembre 1946, Vol. XIX, No 4.

- BIT (1946c) Conférence internationale du Travail, Vingt-neuvième session, Montréal 1946, *Compte rendu des travaux*, Montréal: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1946d) Conférence internationale du Travail, Vingt-huitième session, Montréal 1946, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1947a) Conférence Internationale du Travail, Trentième session, Genève, 1947, *Rapport du Directeur, Rapport I*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1947b) Conférence Internationale du Travail, Trente-unième session, Genève, 1947, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1948a) *Bulletin officiel*, 31 août 1948, Vol. XXXI (No 1, 2, 3).
- BIT (1948b), *Procès-verbaux de la 105me session du Conseil d'administration*, San Francisco, 12, 14, 19 et 22 juin 1948.
- BIT (1948c), *Procès-verbaux de la 106me session du Conseil d'administration*, San Francisco, 8 juillet 1948.
- BIT (1948d), *Procès-verbaux de la 107me session du Conseil d'administration*, Genève, 8-11 décembre 1948.
- BIT (1948e) Conférence Internationale du Travail, Trente et unième session, San-Francisco, 1948, *Rapport du Directeur, Rapport I*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1948f) Conférence Internationale du Travail, Trente-unième session, San-Francisco, 1948, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1949a) *Bulletin officiel*, 31 décembre 1949, Vol. XXXII, No 5, 306, 331, 420.
- BIT (1949b), *Procès-verbaux de la 108me session du Conseil d'administration*, San Francisco, 4-8 mars 1949.
- BIT (1949c), *Procès-verbaux de la 109me session du Conseil d'administration*, Genève, 1 juin-3 juillet 1949.
- BIT (1949d) Conférence Internationale du Travail, Trente-deuxième session, Genève, 1949, *Rapport du Directeur, Rapport I*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1949e) Conférence Internationale du Travail, Trente-deuxième session, Genève, 1949, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.

- BIT (1950a) *Les problèmes du Travail en Turquie, Rapport de la mission du Bureau Internationale du Travail en Turquie (Mars-mai 1949)*, Genève: Bureau Internationale du Travail
- BIT (1950b) *Bulletin officiel*, 31 décembre 1950, Vol. XXXIII, No 5, 197, 112, 113, 230.
- BIT (1950c), *Procès-verbaux de la 111me session du Conseil d'administration*, Genève, 8-11 mars 1950.
- BIT (1950d), *Procès-verbaux de la 112me session du Conseil d'administration*, Genève, 2-30 juin 1950.
- BIT (1950e), *Procès-verbaux de la 113me session du Conseil d'administration*, Genève, 21-25 novembre 1950.
- BIT (1950f) Conférence Internationale du Travail, Trente-troisième session, Genève, 1950, *Rapport du Directeur, Rapport I*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1950g) Conférence Internationale du Travail, Trente-troisième session, Genève, 1950, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT / ILO (1951a) Conférence Internationale du Travail, Trente-deuxième session, 1949, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT / ILO (1951b) Conférence Internationale du Travail, Trente-troisième session, 1950, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1951c) *Bulletin officiel*, 31 décembre 1951, Vol. XXXIV, No 1, 2, 3.
- BIT (1951d) *Bulletin officiel*, Vol. XXV, 1940-1944, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1951e), *Procès-verbaux de la 114me session du Conseil d'administration*, Genève, 6-10 mars 1951.
- BIT (1951f), *Procès-verbaux de la 115me session du Conseil d'administration*, Genève, 1, 2, 21 et 22 juin 1951.
- BIT (1951g), *Procès-verbaux de la 117me session du Conseil d'administration*, Genève, 20-23 novembre 1951.
- BIT (1951h) Conférence Internationale du Travail, Trente-quatrième session, *Rapport du Directeur Général, Rapport I*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1952a) Conférence Internationale du Travail, Trente-quatrième session, 1951, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.

- BIT (1952b) Conférence Internationale du Travail, Trente-cinquième session, *Rapport du Directeur Général*, Rapport I, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1953a) *Septième rapport de l'Organisation internationale du Travail aux Nations Unis*, Genève: Publications du BIT.
- BIT (1953b) Conférence Internationale du Travail, Trente-sixième session, *Rapport du Directeur Général, Le travail dans le monde 1953, la productivité et le bien-être la situation économique et sociale la vie de l'O.I.T.*, Rapport I, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1953c) Conférence Internationale du Travail, Trente-sixième session, Genève, 1954, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1954a) Conférence Internationale du Travail, Trente-septième session, Genève, 1954, *Rapport du Directeur, Rapport I*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1954b) *Bulletin officiel*, 31 décembre 1954, Vol. XXXVII, No 7, 126.
- BIT (1954c), *Procès-verbaux de la 126me session du Conseil d'administration*, Genève, 25 juin 1954.
- BIT (1954d), *Procès-verbaux de la 127me session du Conseil d'administration*, Genève, 16-19 novembre 1954.
- BIT (1954e) Conférence Internationale du Travail, Trente-septième session, Genève, 1954, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1955a) Conférence Internationale du Travail, Trente-septième session, Genève, 1954, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1955b) Conférence Internationale du Travail, Trente-huitième session, Genève, 1955, *Rapport du Directeur, Rapport I*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1955c) Conférence Internationale du Travail, Trente-huitième session, Genève, 1955, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1955d) *Bulletin officiel*, Vol. XXXVIII, 1955, No 7.
- BIT (1955e), *Procès-verbaux de la 130me session du Conseil d'administration*, Genève, 15-18 novembre 1955.
- BIT (1956a) Conférence Internationale du Travail, Trente-neuvième session, Genève, 1956, *Rapport du Directeur, Rapport I*, Genève: Bureau Internationale du Travail.

- BIT (1956b) Conférence Internationale du Travail, Trente-neuvième session, Genève, 1956, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1956c) *Bulletin officiel*, Vol. XXXIX, 1956, No 10.
- BIT (1956d), *Procès-verbaux de la 133me session du Conseil d'administration*, Genève, 20-24 novembre 1956.
- BIT (1957a) Conférence Internationale du Travail, Quarante et unième session 1958, *Rapport du Directeur Général*, Rapport I, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1957b) Conférence Internationale du Travail, Quarantième session, Genève, 1957, *Rapport du Directeur, Rapport I (Partie II), Activités de l'O.I.T., 1956-1957*, Rapport du Directeur général à la quarantième session de la Conférence internationale du Travail, Onzième rapport de l'Organisation internationale du Travail aux Nations Unies, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1957c) *Bulletin officiel*, Vol. XL, 1957, No 8.
- BIT (1958a) Conférence Internationale du Travail, Quarantième session, Genève, 1957, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1958b) *L'O.I.T. Face à l'évolution du monde*, Rapport du Directeur général à la quarante-deuxième session de la Conférence internationale du Travail, 1958, Douzième rapport de l'Organisation internationale du Travail aux Nations Unies, Rapport I, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1959a) *Rapport du directeur général première partie: problèmes et tendances actuels*, Rapport I (Partie I), Quarante-troisième session Genève, 1959, première question à l'ordre du jour, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1959b) *Activités de L'O.I.T., 1958-1959*, Rapport du Directeur général (Partie II) à la Conférence internationale du Travail, Quarante-troisième session de 1959, Treizième rapport de l'Organisation internationale du Travail aux Nations Unies, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1960a) *Rapport du directeur général première partie: La jeunesse et le travail*, Rapport I (Partie I), Quarante-quatrième session Genève, 1960, première question à l'ordre du jour, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1960b) *Activités de L'O.I.T., 1959-1960*, Rapport du Directeur général (Partie II) à la Conférence internationale du Travail, Quarante-quatrième session de 1960, Quatorzième rapport de l'Organisation internationale du Travail aux Nations Unies, Genève: Bureau Internationale du Travail.

- BIT (1960c) Conférence Internationale du Travail, Quarante-quatrième session, Genève, 1960, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1960d) *Résumé des rapports sur les conventions ratifiées* (Articles 22 et 35 de la Constitution), Rapport III (Partie I) Conférence internationale du travail quarante-quatrième session, Genève, 1960, Troisième question à l'ordre du jour: Informations et rapports sur l'application des conventions et recommandations, , Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1961), *Procès-verbaux de la 150me session du Conseil d'administration*, Genève, 21-24 novembre 1962.
- BIT (1962a), *Procès-verbaux de la 151me session du Conseil d'administration*, Genève, 6-9 mars 1962.
- BIT (1962b), *Procès-verbaux de la 152me session du Conseil d'administration*, Genève, 1er, 2 et 29 juin 1962.
- BIT (1962c), *Procès-verbaux de la 153me session du Conseil d'administration*, Genève, 6-9 novembre 1962.
- BIT (1975) Conférence Internationale du Travail, Soixantième session, Genève, 1975, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1977) Conférence Internationale du Travail, Soixante-troisième session, Genève, 1977, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1978) Conférence Internationale du Travail, Soixante-quatrième session, Genève, 1978, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1979) Conférence Internationale du Travail, Soixante-cinquième session, Genève, 1979, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1980) Conférence Internationale du Travail, Soixante-sixième session, Genève, 1980, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1981) Conférence Internationale du Travail, Soixante-septième session, Genève, 1981, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1982) Conférence Internationale du Travail, Soixante-huitième session, Genève, 1982, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.

- BIT (1983a) Conférence Internationale du Travail, Soixante-neuvième session, Genève, 1983, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1983b) *Liberté syndicale et négociation collective*, Etude d'ensemble de la Commission d'experts pour l'application des conventions et recommandations, Rapport III, partie 4 B, CIT, 69e session 1983, Genève: Publications du BIT.
- BIT (1987) Conférence Internationale du Travail, Soixante-treizième session, Genève, 1987, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (1994) *Liberté syndicale et négociation collective*, (Etude d'ensemble de la Commission d'experts pour l'application des conventions et recommandations), Rapport III (Partie 4B), CIT, 81e session 1994, Genève: Publications du BIT.
- BIT (1998) *Déclaration de l'OIT relative aux principes et droits fondamentaux au travail et son suivi*, adoptée par la Conférence internationale du Travail à sa quatre-vingt-sixième session, Genève, 18 juin 1998, Genève: Publications du BIT.
- BIT (2000) *Consultations tripartites, normes internationales du travail*, Rapport III (Partie 1B), CIT, 88e session 2000, Genève: Publications du BIT.
- BIT (2002) Conférence Internationale du Travail, Quatre-vingt-dixième session, Genève, 2002, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (2004a) *Droits fondamentaux au travail et normes internationales du travail*, première édition, Genève: Publications du BIT.
- BIT (2004b) *Une mondialisation juste, le rôle de l'OIT*, Rapport du Directeur général sur la Commission mondiale sur la dimension sociale de la mondialisation, CIT, 92 session 2004, Rapport du Directeur Général, CIT, 92e session, 2004, Rapport I (B), première édition, Genève: Publications du BIT.
- BIT (2006) *La liberté syndicale*, Recueil de décisions et de principes du Comité de la liberté syndicale du Conseil d'administration du BIT, Cinquième édition révisée, 2006, Genève: Publications du BIT.
- BIT (2008) Conférence Internationale du Travail, Quatre-vingt-dix-septième session, Genève, 2008, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (2011) *La Commission de l'application des normes de la Conférence internationale du Travail, Dynamique et impact: des décennies de dialogue et de persuasion*, Organisation internationale du Travail, première édition, Genève: Publications du BIT.

- BIT (2012) *Manuel sur les procédures en matière de conventions et recommandations internationales du travail*, Département des normes internationales du travail, première édition, Genève: Publications du BIT.
- BIT (2013a) *Rapport de la Commission d'experts pour l'application des conventions et recommandations (articles 19, 22 et 35 de la Constitution)*, Troisième question à l'ordre du jour: Informations et rapports sur l'application des conventions et recommandations, Rapport III (Partie 1A), CIT 102e session, 2013, Rapport général et observations concernant certains pays, première édition 2013, Genève: Publications du BIT.
- BIT (2013b) *La négociation collective dans la fonction publique: Un chemin à suivre*, Etude d'ensemble relative aux relations de travail et à la négociation collective dans la fonction publique, Troisième question à l'ordre du jour: Informations et rapports sur l'application des conventions et recommandations. Rapport de la Commission d'experts pour l'application des conventions et recommandations (articles 19, 22 et 35 de la Constitution), Rapport III (Partie 1B), Conférence internationale du Travail, 102e session, 2013, première édition, Genève: Publications du BIT.
- BIT (2014a) *Application des normes internationales du travail, 2014 (I)*, Rapport de la Commission d'experts pour l'application des conventions et recommandations (articles 19, 22 et 35 de la Constitution), Troisième question à l'ordre du jour: Informations et rapports sur l'application des conventions et recommandations, Rapport III (Partie 1A), CIT 103e session, 2014, Rapport général et observations concernant certains pays, première édition 2014, Genève: Publications du BIT.
- BIT (2014b) Conférence Internationale du Travail, Cent-troisième session, Genève, 2014, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (2015a) *Application des normes internationales du travail, 2015 (I)*, Rapport de la Commission d'experts pour l'application des conventions et recommandations (articles 19, 22 et 35 de la Constitution), Troisième question à l'ordre du jour: Informations et rapports sur l'application des conventions et recommandations, Rapport III (Partie 1A), CIT 104e session, 2015, Rapport général et observations concernant certains pays, première édition, Genève: Publications du BIT.
- BIT (2015b) Conférence Internationale du Travail, Cent-quatrième session, Genève, 2015, *Compte rendu provisoire*, 17, Genève: Bureau Internationale du Travail.

- BIT (2015c) Conférence Internationale du Travail, Cent-quatrième session, Genève, 2015, *Compte rendu provisoire*, 14 (Rév.) Deuxième partie, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (2016) *Application des normes internationales du travail, 2016 (I)*, Rapport de la Commission d'experts pour l'application des conventions et recommandations (articles 19, 22 et 35 de la Constitution), Troisième question à l'ordre du jour: Informations et rapports sur l'application des conventions et recommandations, Rapport III (Partie 1A), CIT 105e session, 2016, Rapport général et observations concernant certains pays, première édition, Genève: Publications du BIT.
- BIT (2017a) *Application des normes internationales du travail, 2017 (I)*, Rapport de la Commission d'experts pour l'application des conventions et recommandations (articles 19, 22, 23 et 35 de la Constitution), Rapport général et observations concernant certains pays, Troisième question à l'ordre du jour: Informations et rapports sur l'application des conventions et recommandations, Rapport III (Partie 1A), Conférence internationale du Travail, 106e session, 2017, Genève: Publications du BIT.
- BIT (2017b) *Supplément au Compte rendu provisoire, 5 juin 2017*, Liste provisoire des délégations, Conférence internationale du Travail / *Supplement to the Provisional Record, 5 June 2017*, Provisional List of Delegations, International Labour Conference), http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@relconf/documents/meetingdocument/wcms_554374.pdf; Erişim: 05.06.2017).
- BIT (2017c) Conférence internationale du Travail 106ème session (2017), Première liste préliminaire des délégations au 15 Mai 2017 à minuit (non vérifiée et non corrigée) *La liste officielle provisoire sera publiée le jour de l'ouverture de la Conférence, le 5 juin 2017 et les protestations seront recevables jusqu'au 7 juin 2017 à 10 heures sous réserve de confirmation par la Conférence.* / International Labour Conference, 106th session (2017), First Preliminary List of Delegations as of 15 May 2017 at Midnight (Unreviewed & Unedited)
- BIT (2017d) Conférence Internationale du Travail, Cent-sixième session, Genève, 2017, *Compte rendu des travaux*, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- BIT (2018a) *Application des normes internationales du travail, 2018*, Rapport de la Commission d'experts pour l'application des conventions et recommandations (articles 19, 22, 23 et 35 de la Constitution), Troisième question à l'ordre du jour: Informations et rapports sur l'application des conventi-

- ons et recommandations, Rapport III (Partie A), Rapport général et observations concernant certains pays, Conférence internationale du Travail, 107e session, 2018, première édition, Genève: Publications du BIT.
- BIT (2018b) *La liberté syndicale*, Compilation des décisions du Comité de la liberté syndicale, Sixième édition, Genève: Publications du BIT.
- BIT (2018c) *Abrogation de huit conventions internationales du travail et retrait de neuf conventions et onze recommandations internationales du travail*, Septième question à l'ordre du jour, Rapport VII (1), Conférence internationale du Travail, 109e session, 2020, Première édition 2018.
- BIT (2019a) *Application des normes internationales du travail, 2019*, Rapport de la Commission d'experts pour l'application des conventions et recommandations (articles 19, 22, 23 et 35 de la Constitution), Troisième question à l'ordre du jour: Informations et rapports sur l'application des conventions et recommandations, Rapport III (Partie A), Rapport général et observations concernant certains pays, Conférence internationale du Travail, 108e session, 2019, première édition, Genève: Publications du BIT.
- BIT (2019b) *Les Règles du jeu*, Une introduction à l'action normative de l'Organisation internationale du Travail, Edition du Centenaire, Quatrième édition, Genève: Publications du BIT.
- Becker, Jean-Jacques (2002), *Le traité de Versailles*, Collection: Que sais-je?, Paris: Presses Universitaires de France.
- Cam, Erdem (2012) *ÇASGEM Tarihi, Türkiye'de Sosyal Politika, İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimleri*, İkinci Baskı, Nisan, Ankara: ÇASGEM Yayını.
- Çalışma Bakanlığı (ÇB) (1946) "Türk İş Hukukunda Gerçekleştirmeyi Düşündüğümüz Gelişme", *Çalışma Bakanlığı İlk Yılı ve İlk Hedefleri (Beş Yıllık Programın Esasları)*, Ankara: T. C. Çalışma Bakanlığı Yayını, 33-41.
- Çalışma Vekâleti Dergisi (ÇVD) (1953a) "Milletlerarası Çalışmalar, Çalışma Mevzuatıyla İlgili Milletlerarası Sözleşmeler, "Türkiye'nin Tasdik Ettiği Sözleşmeler, Tavsiyeler", *Çalışma Vekâleti Dergisi*, Cilt I, Sayı 1, Mart, Nisan, Mayıs 1953, 85-89.
- ÇVD (1953b) "Milletlerarası Çalışmalar, Milletlerarası Çalışma Teşkilatı Kömür Sanayi Komisyonu Çalışmaları", *Çalışma Vekâleti Dergisi*, Cilt I, Sayı 3, Eylül, Ekim, Kasım 1953, 107-108.
- ÇVD (1954a) "Milletlerarası Çalışmalar, Milletlerarası Sosyal Sigortalar Derneğinin 31 Ağustos 1953 ile 12 Eylül 1953 Arasında Paris'te Toplanan Genel Kurul, İcra ve Mediko-Sosyal Komitelerinin Çalışmalarına Ait Rapor", *Çalışma Vekâleti Dergisi*, Cilt I, Sayı 2, Haziran, Temmuz, Ağustos 1954, 64-73.

- ÇVD (1954b) “Türk Delegatesinin 36 ıncı Milletlerarası Çalışma Konferansındaki Demeci”, Cilt I, Sayı 2, Haziran, Temmuz, Ağustos 1954, 74-78.
- ÇVD (1954c) “Milletlerarası Çalışmalar, Milletlerarası Çalışma Konferansı”, *Çalışma Vekâleti Dergisi*, Cilt II, Sayı 4-5, Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Mayıs, Haziran 1954, 66.
- ÇVD (1954d) “Milletlerarası Çalışmalar: Yakın ve Orta Doğu Çalışma Enstitüsü”, *Çalışma Vekâleti Dergisi*, Cilt II, Sayı 6-7, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim, Kasım, Aralık 1954, 54-59.
- ÇVD (1954e) “Anlaşmalar: Türkiye Hükümeti İle Milletlerarası Çalışma Teşkilatı Arasında Türkiye’de bir Çalışma Enstitüsü’nün İhdası İçin Teknik Yardım Sağlanmasına Müteallik 13 Sayılı Ek Anlaşma”, *Çalışma Vekâleti Dergisi*, Cilt II, Sayı 6-7, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim, Kasım, Aralık 1954, 116-120.
- ÇVD (1955a) “38 inci Milletlerarası Çalışma Konferansı”, *Çalışma Vekâleti Dergisi*, Cilt III, Sayı 2, Nisan, Mayıs, Haziran 1955, 49-50.
- ÇVD (1955b) “38 inci Milletlerarası Çalışma Konferansında Türkiye Hükümet Delegatesi Tarafından Yapılan Konuşma Metni”, *Çalışma Vekâleti Dergisi*, Cilt III, Sayı 1, Ocak, Şubat, Mart 1955, 89-92.
- ÇVD (1955c) Milletlerarası Çalışmalar: Yakın ve Orta Doğu Çalışma Enstitüsü”, Cilt III, Sayı 2, Nisan, Mayıs, Haziran 1955, 49.
- ÇVD (1955-1956a) “Milletlerarası Çalışmalar: B.İ.T Yönetim Kurulunun 131 inci Toplantısı”, *Çalışma Vekâleti Dergisi*, Cilt IV, Sayı 1, Ekim 1955-Mart 1956, 73-75.
- ÇVD (1955-1956b) “Milletlerarası Çalışmalar: Milletlerarası Çalışma Bürosu Yönetim Kurulunun 132 inci Toplantısı”, *Çalışma Vekâleti Dergisi*, Cilt IV, Sayı 1, Ekim 1955-Mart 1956, 89-92.
- ÇVD (1956a) “İkinci Çalışma Meclisi”, *Çalışma Vekâleti Dergisi*, Cilt IV, Sayı 2, Nisan, Mayıs, Haziran 1956, 117-118.
- ÇVD (1956b) “Milletlerarası Çalışmalar: B.İ.T. Yönetim Kurulunun 133 üncü Toplantısı”, *Çalışma Vekâleti Dergisi*, Cilt IV, Sayı 4, Ekim, Kasım, Aralık 1956, 80-82.
- ÇVD (1961) “Milletlerarası Çalışma Konferansınının 45 inci Toplantısı”, *Çalışma Vekâleti Dergisi*, Cilt I, Sayı 1, 15-16.
- Çalışma (1945) “Türkiye ve Milletlerarası Çalışma Konferansı”, *Çalışma*, Sayı 2, Kasım 1945, 85-88.
- Çalışma (1946a) “Prof. Dr. H. Avni Göktürk Çalışma Bakanlığı Müsteşarlığına Tayin Olundu”, *Çalışma*, Sayı 3, Ocak 1946, 70.

- Çalışma (1946b) “Çalışma Bakanlığı Emrine İki İngiliz Uzmanı Geldi”, *Çalışma*, Sayı 3, Ocak 1946, 71.
- Çalışma (1946c) “Çalışma Bakanı Dr. Sadi İrmak’ın Radyodaki Demeci”, *Çalışma*, Sayı 12, Kasım 1946, 1-2.
- Çalışma (1961a) “İş Teftişine Mütedair 81 Sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesi Gereğince Hazırlanan 1957 Yılı Raporu”, *Çalışma Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 1961, 20 vd.
- Çalışma (1961b) “İş Teftişine Mütedair 81 Sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesi Gereğince Hazırlanan 1958 Yılı Raporu”, *Çalışma Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 1961, 71 vd.
- Çelik, Aziz (2010) “Sendikal Haklar: Uluslararası Çalışma Hukuku ve Türkiye’nin Uyumsuzluğu”, *Disiplinlerarası Yaklaşımla İnsan Hakları* (Editor: Selda Çağlar) içinde, İstanbul: Beta Yayını, Aralık, 255-331.
- Çelik, Aziz (2014), “Uluslararası Çalışma Normları ve Çalışma İlişkilerine Etkileri Açısından 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Yasası”, *Sosyal Adalet ve Sendikal Örgütlenme*, Ekonomi Forumları Yayınları II, İstanbul: Friedrich Ebert Stiftung Yayını, 8-53.
- Denk, Erdem (2015) *Uluslararası Örgütler Hukuku: Birleşmiş Milletler Sistemi*, Şubat, Ankara: Siyasal Kitabevi Yayını.
- Dereli, Toker (2012) “Toplu İş Hukuku Mevzuatına Yönelik Değişikliklerin Değerlendirilmesi”, *Sendikacılık Akademisi Ders Notları 1* içinde, Ankara: Türk-İş Yayını, 351-369.
- Dereli, Toker (2013) “6356 Sayılı Yeni Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu: Genel Bir Değerlendirme” *Çalışma ve Toplum*, 2013/1 (36), 41-64.
- Dallier, Patrick / Mathias Forteau / Alain Pellet (2002) *Droit international public*, 8e édition, Paris: L. G.
- Dincer, Celâl (1946) “Çalışma Hayatımızda Gelişmeler”, *Çalışma*, Sayı 12, Kasım 1946, 63-64.
- Duchosal, Henri (1927) *La Société des Nations, Ce qu’elle est – Ce qu’elle fait*, Lausanne-Neuchâtel-Genève-Vevvey-Montreux-Berne.
- EKH (1949) *Ereğli Kömür Havzası Amele Birliği Mevzuatı*, Zonguldak (Karaelmas Matbaası).
- Ertuğ, Hasan Refik (1946) “Milletlerarası Taahhütlere Bağlılığımız”, *Çalışma*, Sayı 7, Haziran 1946, 14-17.
- Ekonomi, Münir (1986) “2821 ve 2822 Sayılı Kanunların Uluslararası Normlara Uygunluğu”, *2821 Sayılı Sendikalar Kanunu ile 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu’nun Uluslararası Normlara Uygunluğu*, Ankara: TİSK Yayını, No: 81, 35-64.

- Esen, Bülent Nuri (1944) *Türk İş Hukuku*, Ankara: AÜ Hukuk Fakültesi Yayını.
- Esen, Bülent Nuri (1945) “Milletlerarası Bir Buluşma Üzerine Duyuşlar”, *Çalışma*, Sayı 2, Kasım 1945, 89-92.
- Esmer, Şükrü (1945) “Milletlerarası İş Bürosunun Dünü ve Yarını”, *Çalışma*, Sayı 2, Kasım 1945, 10-13.
- Esmer, Şükrü (1946) “Türkiye ve Milletlerarası Sözleşmeler”, *Çalışma*, Sayı 3, Ocak 1946, 25-27.
- Esmer, Ahmet Şükrü / Oral Sander (1987) “İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası”, Gönübol, Mehmet / Cem Sar vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası* içinde, s. 137-185.
- Fer, Muslih (1945) “Milletlerarası Çalışma Teşkilatı”, *Çalışma*, Sayı 1, 20 Eylül 1945, 11-16.
- Fer, Muslih (1950) “Milletlerarası Çalışma Teşkilatı ve Faaliyeti”, *Türk Ekonomisi*, Sayı 89, Yıl 8, Kasım 1950, 251-256.
- Fer, Muslih (1982) “Atatürk’ün Doğumunun 100. Yıldönümünü Kutlama Millî Komitesi Genel Sekreteri Sayın Muslih Fer’in Seminerde Yaptığı Konuşma”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi Semineri* içinde, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü ile Türkiye Ekonomi Kurumu Tarafından Ortaklaşa Düzenlenmiştir, Ankara: AÜSBF Yayını.
- Fındıkoğlu (1946) “İçtimai Siyasetin Büyük Simalarından Albert Thomas”, *Çalışma*, Sayı 5, Nisan 1946, 46-48. *Çalışma*, Sayı 5, Nisan 1946,
- Gaurier, Dominique (2014) *Histoire du droit international, de l’Antiquité à la création de l’ONU*, Rennes: Presses universitaires de Rennes.
- Golan, Ariel (2013) *Documentation du BIT, Historique et présentation*, Bibliothèque du BIT.
- Göktürk, Hüseyin Avni (1947) “Montreal’de 29 uncu Konferansı Bitiren Milletlerarası Çalışma Teşkilatı, Nasıl Çalışıyor ve Gayesi Nedir?”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt 8, Sayı 172, 18 Şubat 1947, 6 ve 26.
- Gönübol, Mehmet / Cem Sar vd. (1987a) *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Altıncı Baskı, Cilt I (1919-1973), Cilt II (1973-1983), Ankara: A. Ü. SBF Yayını.
- Gönübol, Mehmet / Cem Sar (1987b) “Millî Mücadele Devrinde Türk Dış Politikası”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Altıncı Baskı, Cilt I (1919-1973) ... içinde, 3-133.
- Gönübol, Mehmet / Cem Sar vd. (2013) *Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1973)*, Cilt II (1919-1938), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

- Gönlübol, Mehmet / Ömer Kürkçüoğlu (2000) “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış”, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, Makaleler* (Türkdoğan, Berna (Yay. Haz.) (2000) içinde, 3 vd.
- Guerreau, Maurice (1923) *L'Organisation permanente internationale du Travail et la guerre*, Thèse pour le doctorat, Paris: Librairie Artur Rousseau.
- Gürün, Kamuran (1983), *Dış İlişkiler ve Türk Politikası* (1939'dan Günümüze Kadar), Ankara: A. Ü. SBF Yayını.
- Guérin, Denise (1996), *Albert Thomas au BIT, 1920-1932, De l'internationalisme à l'Europe*, Euryopa, Genève: Institut européen de l'Université de Genève, Décembre.
- Gülmez, Mesut (1981-1982) “Bir İnsan Hakkı Olarak Sendika Hakkı Konusunda Türkiye’de Yasaklıktan “Yasal Tanıma”ya Geçiş: 1947 Yasası”, *İnsan Hakları Yıllığı / Turkish Yearbook of Human Rights*, Yıl 3-4, Volume 3-4 / 1981-1982, 76-108.
- Gülmez, Mesut (1983a) *Türkiye Belgesel Çalışma İlişkileri Tarihi (1936 Öncesi)*, Ankara: TODAİE Yayını.
- Gülmez, Mesut (1983b) *Türkiye’de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi)*, Ankara: TODAİE Yayını.
- Gülmez, Mesut (1986a) “1936 İş Yasası’nın Hazırlık Çalışmaları”, *Sosyal Siyaset Konferansları*, Otuzbeşinci ve Otuzaltıncı Kitap içinde, İstanbul, 127-163.
- Gülmez, Mesut (1986b) “Ellinci Yılında Birinci İş Yasası Üzerine Bazı Notlar”, *Amme İdaresi Dergisi*, (19) 2, Haziran, 127-152.
- Gülmez, Mesut (1988) *Sendikal Hakların Uluslararası Kuralları ve Türkiye (UÇÖ / ILO Sözleşme ve İlkeleri)*, TODAİE Yayını, No: 223, Ankara, 1988 (xxiv+487 s.).
- Gülmez, Mesut (1989a) “Kırkıncı Yılında, 98 Sayılı ILO Sözleşmesi Üzerine Prof. Dr. Cahit Talas ile Bir Söyleşi”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, 109, Temmuz, 31-35.
- Gülmez, Mesut (1989b) “Sendikal Yasalardaki Değişiklikler ve Uluslararası Kurallar”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1, Mart 1989, s. 77-111.
- Gülmez, Mesut (1990a) “12 Eylül’den Günümüze ILO Denetim Organları Önünde Türkiye (Yasal Boyut), *Cahit Talas’a Armağan*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayını, 247-283.
- Gülmez, Mesut (1990b) “On Yılın ILO Bilançosu: Sıfıra Sıfır, Elde Var Sıfır!”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, 123, Eylül, 43-50.
- Gülmez, Mesut (1990c) “98 Sayılı Sözleşme Uygulaması ve Türkiye (1): 1955-1980”, *Amme İdaresi Dergisi*, 23 (3), Eylül, 13-29.

- Gülmez, Mesut (1990d) “98 Sayılı Sözleşme Uygulaması ve Türkiye (2): 1980-1990”, *Amme İdaresi Dergisi*, 23 (4), Aralık, 3-37.
- Gülmez, Mesut (1990e) “Kırkıncı Yılında, 98 Sayılı ILO Sözleşmesi Üzerine Prof. Dr. Cahit Talas ile Bir Söyleşi”, *Cahit Talas’a Armağan*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayını, Ankara, 1990, 59-68.
- Gülmez, Mesut (1991a) *Türkiye’de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi)*, 2. Baskı, Ankara: TODAİE Yayını.
- Gülmez, Mesut (1991b) “Türkiye’nin İnsan Hakları Belgelerini Onaylama Politikası”, *İnsan Hakları Yıllığı*, 13, 103-138.
- Gülmez, Mesut (1992a) “İnsan Haklarında Gelişmeler: ILO Sözleşmelerinin Onaylanması”, *İnsan Hakları Yıllığı*, 14, 177-212.
- Gülmez, Mesut (1992b) “87 ve 151 Sayılı Sözleşmelerin Onaylanması Düşünülürken ...”, *Eğitim-İş*, Sayı 16, 15 Ocak 1992, 12-16.
- Gülmez, Mesut (1992c) “Sözleşmeler Onaylandı Ama...”, *DİSK Dergisi*, Aralık 1992, 14-16.
- Gülmez, Mesut (1995) *Meclislerde İşçi Sorunu ve Sendikal Haklar (1909-1961)*, Ankara: Öteki Yayınevi.
- Gülmez, Mesut (1999-2000) “Türkiye’nin İnsan Hakları Sözleşmelerini Onay Politikası: 1990 Sonrası”, *İnsan Hakları Yıllığı*, 21-22, 33-60.
- Gülmez, Mesut (2000a) “2000’in Başında İnsan Hakları Sözleşmeleri ve Türkiye’nin Onay Durumu”, *Amme İdaresi Dergisi*, 33 (1), Mart, 1-26.
- Gülmez, Mesut (2000b) “İnsan Hakları Sözleşmelerini Onay Politikasında Bir Sapma: Sendikal Haklar Sözleşmelerinin Onaylanması”, *Prof. Dr. Nusret Ekin’e Armağan* içinde, Ankara: Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası, 465-500.
- Gülmez, Mesut (2001a) “Aykırılıklarla Dolu Kamu Görevlileri Sendikaları Yasası”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 34, Sayı 3, Eylül 2001, s. 3-21.
- Gülmez, Mesut (2001b) “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar” (Tartışma bildirisi), *Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı*, 9-13 Ocak 2001, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını, 140-148.
- Gülmez, Mesut (2004a) “Anayasa Değişikliği Sonrasında, İnsan Hakları Sözleşmelerinin İç Hukuktaki Yeri ve Değeri”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 54, Eylül / Ekim, 147-161.
- Gülmez, Mesut (2004b) “Türkiye’de Sosyal Politikanın Tarihsel Evrimi”, *I. Ulusal Sosyal Politika Kongresi, Yaşam Boyu Sosyal Koruma*, 22-24 Ocak 2004, DİSK Yayını (İstanbul, Mayıs 2004), 59-68.

- Gülmez, Mesut (2005a) *Sendikal Haklarda Uluslararası Hukuka ve Avrupa Birliğine Uyum Sorunu*, “AB’ye Sosyal Uyum Süreci Dizisi, No: 1, Birinci Baskı, Ankara: Belediye-İş Yayını, Eylül.
- Gülmez, Mesut (2005b) “Sendikal Haklara İlişkin Sözleşmelerin İç Hukuka Üstünlüğü ve Yasalarımızdaki Aykırılıklar”, *Çalışma ve Toplum*, Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 2005/1 (4), 11-56.
- Gülmez, Mesut (2005c) “Anayasa Değişikliği Karşısında Sendikal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmelerin İç Hukuktaki Bağlayıcılığı”, *Ekonomik ve Sosyal Temel Haklar Kapsamında Sendikal Haklar, Sosyal Güvenlik Hakkı ve Sağlık Hakkı Sempozyumu*, Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu, 8-9 Ekim 2004, Dedeman Otel, Ankara, İstanbul: DİSK Yayını, No: 49, Şubat, 24-38.
- Gülmez, Mesut (2005d) “Uluslararası Çalışma Örgütünde Üçüncü Kuşak Koruma: Temel Haklar İzleme Sistemleri ve Yıllık İzleme Sisteminin İlk Dört Yılı”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Tokat Dereli’ye Armağan*, 2005-55-1, İstanbul, 2005, s. 563-603.
- Gülmez, Mesut (2006) “Yine ILO Mevsimi Geldi, Yine Taslaklar Hazırlandı...”, *Sendikal Notlar*, 30, Ağustos, 30-51.
- Gülmez, Mesut (2009) *İnsan Hakları ve Avrupa Birliği Hukukunda Ayrımcılığın Kaldırılması ve Türkiye*, “AB’ye Sosyal Uyum” Dizisi, No: 5, Birinci Baskı, Ankara: Belediye-İş Yayını, Nisan.
- Gülmez, Mesut (2010) “İş Hukuku Öğretisi ve Madde 90 / Son Fıkra Sorunu”, *Prof. Dr. Ali Güzel’e Armağan* (Editör: Talat Canbolat) içinde, Cilt I, İstanbul: Beta Yayını, 303-387.
- Gülmez, Mesut (2011) *Uluslararası Sosyal Politika*, 3. Baskı (Güncelleme Notları), Ankara: Hatiboğlu Yayını, Eylül.
- Gülmez, Mesut (2013a) “Uluslararası Sözleşmelerde Sosyal ve Sendikal Haklar ve Türkiye’nin Uyum(suzluk) Sorunu”, *Sendikacılık Akademisi Ders Notları 2*, Mart, Ankara: Türk-İş Yayını, 215-284.
- Gülmez, Mesut (2013b) “Örgütlenme Özgürsüzlüğü” Cephesinde Yeni Bir Şey Yok! Olacağı da Yok!”, *Çalışma ve Toplum*, 2013/2 (37), 13-40. <http://calismatoplum.org/sayi37/gulmez.pdf>
- Gülmez, Mesut (2013c) “1924’ten 1982’ye Anayasal Sendikal Haklar ve Ulusüstü Kurullarla Uyumlu ‘Yeni’ Anayasa İçin Öneriler”, *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu, V. Bildiriler*, Petrol-İş Yayını, İstanbul, Ekim 2013, 67-98 (<http://www.sosyalhaklar.net/2013/bildiriler/gulmez.pdf>).
- Gülmez, Mesut (2013d) “Evrensel ve Bölgesel Ölçekli Ulusüstü Kurullarıyla Sendikal Hak ve Özgürlükler ve Türkiye Sorunu”, V. Sosyal Haklar

Uluslararası Sempozyumu'nda yapılan konuşma (<http://www.sosyalhaklar.net/2013/>).

Gülmez, Mesut (2014a) *Sendikal Hakların Ulusalüstü Kuralları, Oluşumu ve Uygulanması, 1919-2014 (100. Kuruluş Yıldönümü Eşiğinde UÇÖ / ILO Kuralları)*, Ankara: Hatipoğlu Yayını, Ağustos.

Gülmez, Mesut (2014b) “Çalışma Özgürlüğü ve Hakkı Açısından Emeğin Evrimi: Ulusal ve Ulusalüstü Boyutlar Üzerine Düşünceler”, *Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu, VI, Bildiriler*, Petrol-İş Yayını, İstanbul, Kasım 2014, 63-128 (<http://www.sosyalhaklar.net/2014/bildiriler/gulmez.pdf>).

Gülmez, Mesut (2014c) “Anayasanın ve Sendikal Yasaların Ulusalüstü Sözleşmelere Uyum(suzluğ)u Sorunu”, *İzmir Barosu İş Hukuku Günleri II, Uluslararası Sözleşmelerin İş ve Sosyal Güvenlik Hukukumuzda Uygulama Sorunları*, 10-11 Mayıs 2013, İzmir, İzmir Barosu Yayını, Ekim 2014, s. 16-30 (Soru-Cevap: s. 38-44).

Gülmez, Mesut (2015) *İçimdeki Ukde, İş Hukuku ve Sosyal Politika Öğretilerinin Sosyal İnsan Haklarıyla İmtiham*, Ankara: Siyasal Kitabevi Yayını, Ekim 2015.

Gülmez, Mesut (2017a) “Sosyal Politika ve Uluslararası Sosyal Politika Kavramları: Tanım Sorunu, Tanımın Öncülleri ve Tarihsel Boyut”, *Uluslararası Sosyal Politika, Teorisi, Normlar, Kurumlar, Sorunlar ve Güncel Gelişmeler*, 2. Baskı, Aralık içinde (Editörler: Pir Ali Kaya / Ceyhun Güler), Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 19-47.

Gülmez, Mesut (2017b) “Sosyal Politikacılar(ımız)ın Üvey Evladı: Uluslararası Sosyal Politika: Tanımlar ve Düşündürdükleri”, *Uluslararası Sosyal Politika, Teorisi, Normlar, Kurumlar, Sorunlar ve Güncel Gelişmeler*, 2. Baskı, Aralık içinde (Editörler: Pir Ali Kaya / Ceyhun Güler), Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 93-115.

Gülmez, Mesut (2017c) “Sosyal İnsan Haklarında Uluslararası ‘Anti Sosyal Hâl ve Gidiş’”, *Çor Zamanlarda Emek, Türkiye’de Çalışma Yaşamının Güncel Sorunları* içinde (Derleyenler: Ahmet Makal / Aziz Çelik), Ankara: İmge Yayını, Mayıs 2017, s. 341-409.

Gülmez, Mesut (2018) *Uluslararası Sosyal Güvenliğin Evrensel Sefaleti, Politika, Hukuk, Uygulama (1919-2018)*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, Ekim.

Gülmez, Mesut (2019a) “Uluslararası Çalışma Örgütü’nün Tarihsel Gelişimi (1919–1946)”, *Uluslararası Sosyal Politika*, Ünite No: 3, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayını, No: 1879, 3. Baskı, Aralık 2015, 45-69.

- Gülmez, Mesut (2019b) “Uluslararası Çalışma Örgütü’nün Yapısı, Organları, Etkinlik Alanları ve Kural Üretme Süreci”, *Uluslararası Sosyal Politika*, Ünite No: 4, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayını, No: 1879, 3. Baskı, Aralık 2015, 70-96.
- Gülmez, Mesut (2019c) “Uluslararası Çalışma Örgütü’nün Kurallar Düzeni, İçerik, Uygulama ve Denetim”, *Uluslararası Sosyal Politika*, Ünite No: 5, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayını, No: 1879, 3. Baskı, Aralık 2015, 98-139.
- Hale, William (2003) *Türk Dış Politikası, 1774-2000* (Çeviren Petek Demir), İstanbul: Mozaik Yayını.
- Hoehker, Dorothea et Sandrine Kott (sous la direction de) (2015) *à la rencontre de l’Europe au travail, Récits de voyages d’Albert Thomas (1920-1932)*, Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne, Paris: Publications de la Sorbonne.
- International Labour Organisation (ILO) (1953), International Labour Conference, Thirty-Fifth Session Geneva, 1952, *Record of Proceedings*, Geneva: International Labour Office.
- ILO (1925a) “Note of the Week”, *Industrial and Labour Information*, Vol., XVI (October-December), No 8, Monday, 23 November 1925, 2/352.
- ILO (1925b) “Conditions of Labour in Turkey Proposed New Legislation”, *Industrial and Labour Information*, Vol., XVI (October-December), No 9, Monday, 30 November 1925, 10-13/360-362.
- ILO (1927a) “Protection of Young Persons in Turkey”, *Industrial and Labour Information*, Vol., XXII, No 6, Monday, 9 May 1927, 227.
- ILO (1927b) “Turkey and the Organisation”, *Industrial and Labour Information*, Vol., XXII, No 12, Monday, 20 June 1927, 460.
- ILO (1927c) “Turkey and the Organisation”, *Industrial and Labour Information*, Vol., XXIII, No 2, Monday, July 1927, 31.
- ILO (1944) International Labour Conference, Twenty-Sixth Session, 1944, *Reports on the Application of Conventions, Report III* (Article 22 of the Constitution) Sixth Item on the Agenda, Montréal: International Labour Office.
- ILO (1945) International Labour Conference, Twenty-Seventh Session, 1945 *Reports on the Application of Conventions, Report III* (Article 22 of the Constitution) Sixth Item on the Agenda, Montréal: International Labour Office.
- ILO (1946) International Labour Conference, Twenty-Ninth Session, *Reports on the Application of Conventions* (Article 22 of the Constitution) Sixth Item on the Agenda, Geneva: International Labour Office.

- ILO (1947) International Labour Conference, Thirtieth Session, *Reports on the Application of Conventions, Report III* (Article 22 of the Constitution) Sixth Item on the Agenda, Geneva: International Labour Office.
- ILO (1948a) International Labour Conference, Thirty-First Session, San Francisco, 1948, *Reports on the Application of Conventions, Report III* (Article 22 of the Constitution) Third Item on the Agenda, Geneva: International Labour Office.
- ILO (1948b) International Labour Conference, Thirty-First Session, 1948, *Summary of Annual Reports Under Article 22 of the Constitution of the International Labour Organisation*, Appendix Report of the Committee of Experts on The Application of Conventions, San Francisco: International Labour Office.
- ILO (1949a) International Labour Conference, Thirty-Second Session, Geneva 1949, *Reports on the Application of Conventions, Report III* (Article 22 of the Constitution) Third Item on the Agenda, Geneva: International Labour Office.
- ILO (1949b) International Labour Conference, Thirty-Second Session, Geneva 1949, *Reports on the Application of Conventions* (Article 22 of the Constitution), *Report III (Appendix)*, Appendix, Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, Geneva: International Labour Office.
- ILO (1950a) International Labour Conference, Thirty-Third Session Geneva, 1950, *Summary of Reports on Unratified Conventions and on Recommendations*, Report III, Part I (Article 19 of the Constitution), Third Item on the Agenda, Geneva: International Labour Office Geneva, 1950
- ILO (1950b) International Labour Conference, Thirty-Third Session Geneva, 1950, *Summary of Reports on Unratified Conventions and on Recommendations*, Report III, Part II (Article 19 of the Constitution), Third Item on the Agenda, Geneva: International Labour Office Geneva, 1950
- ILO (1950c) International Labour Conference, Thirty-Third Session Geneva, 1950, *Summary of Information Concerning the Submission to the Competent Authorities of the Conventions and Recommendation, Adopted by the 31st Session of the International Labour Conference*, Report III, Part III (San Francisco, 1948) (Article 19 of the Constitution).
- ILO (2018a) *Analysis of the Comments and Decisions of the ILO Supervisory Bodies on the Observance by Turkey of Social Dialogue Related Conventions* (Prepared by Oksana Wolfson) Improving Social Dialogue in Working Life, Ankara: ILO Office for Turkey.

- ILO (2018b) *Türkiye'nin Sosyal Diyalog Alanındaki ILO Sözleşmelerine Uyumuna İlişkin ILO Denetim Organlarının Yorum ve Kararlarının Analizi* (Raporu Haz. Oksana Wolfson), Çalışma Hayatında Sosyal Diyalogun Geliştirilmesi Projesi, Ankara: ILO Türkiye Ofisi.
- Irmak, Sadi (1946a) “Sosyal Politika ve Çalışma Davalarımız”, *Çalışma*, Sayı 3, Ocak 1946, 25-28.
- Irmak, Sadi (1946b) “Sosyal Politikada Yönümüz ve Meselelerimiz”, *Çalışma*, Sayı 8, Temmuz 1946, 1-3.
- Işık, Rüçhan (1968) “Milletlerarası Çalışma Sözleşmelerinin Türk Mevzuatına Tesiri”, *Sosyal Siyaset Konferansları*, Ondokuzuncu Kitap içinde, İstanbul: İÜİF Yayını, 167-174.
- Işıklı, Alpaslan (1989) “2821 Sayılı Sendikalar Yasası İle 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasasının Uluslararası Normlara Aykırılığı”, *Sadun Aren'e Armağan* içinde, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayını, 266-291.
- Işıklı, Alpaslan / Mesut Gülmez (1990) “Cahit Talas İle Söyleşi – Yaşam Öyküsü”, *Cahit Talas'a Armağan* içinde, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayını, 1-41.
- İktisat Vekâleti İş Dairesi (İVİD) (1936) *29/9/1936 tarihli ve 2/375 Numaralı İcra Vekilleri Heyeti Kararı Üzerine Âli Tasdika İktiran Eden İş Kanunu Hazırlık Faaliyetine Müteallik Umumi Talimat*, Ankara: T. C. İktisat Vekâleti İş Dairesi Yayını.
- İnan, Afet (Yay. Haz.) (1972) *Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı, 1933*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- İnan, Afet (Yay. Haz.) (1973) *Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Planı, 1936*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- İVİD (1937) *3/7/1937 tarihli ve 2/7030 Numaralı İcra Vekilleri Heyeti Kararı Üzerine Âli Tasdika İktiran Eden (İş Dairesi)nin 1937 Bütçe Yılına Mahsus Teşkilatı 3008 numaralı (İş Kanunu) Tatbikatını Temin ve Takip Vazife ve Salahiyetlerine Müteallik Umumi Talimatname*, İstanbul: T. C. İktisat Vekâleti İş Dairesi Yayını.
- İVİD (1938) *Resmî Tebliğler*, İstanbul: T. C. İktisat Vekâleti İş Dairesi Yayını.
- Juvigny, Pierre (1969) “L'OIT et les droits de l'Homme”, *Revue Française des affaires sociales, Numéro spécial, Cinquantenaire de l'Organisation internationale du Travail*, 1919-1969, No: 2, avril-juin 1969, 85-103.
- Kamel, Ayhan *1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi*, İstanbul: İnkılap Yayını.
- Karacan, Ali Naci (2018) *Lozan*, 7. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Karaköse, Orhan (1941) *Les forces productives de la Turquie nouvelle*, Thèse pour le doctorat, Toulouse: Imprimerie F. Boisseau.
- Kaya, Pir Ali (1998) “Çalışma Mevzuatının Geliştirilmesinde ILO Normlarının Etkisi”, *Prof. Dr. Metin Kutal’a Armağan* içinde, Ankara: TÜHİS Yayını, 129-143.
- Kaya, Pir Ali (1999) *Uluslararası Çalışma Normları ve Türk İş Hukuku Üzerine Etkileri*, Ankara: TÜHİS Yayını.
- Kaya, Pir Ali (2013) “Uluslararası Normlar Bağlamında Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu’nun Değerlendirilmesi”, *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu, V. Bildiriler* içinde, İstanbul: Petrol-İş Yayını, Ekim, 131-155.
- Kırdar, Üner (2011) “Türkiye, Tüm Üyelerin Daveti Üzerine Milletler Cemiyeti’ne Girmeyi Kabul Etti”, *Bütün Dünya*, Haziran, 41-48.
- Koç, Yıldırım (1994) “ILO Uluslararası Çalışma Konferanslarında Türkiye İşçi Delegasyonları”, *Türk-İş*, Temmuz 1994, s. 26.
- Koç, Yıldırım (2000) “ILO Uygulamaları Açısından Sendikal Özgürlük”, *Türkiye’de Sendikal Örgütlenme, Uluslararası Dayanakları, Uygulanması ve Sorunları* içinde, İş Hukukuna İlişkin Sorunlar ve Çözüm Önerileri 1999 Yılı Toplantısı (14-15 Mayıs 1999), Galatasaray Üniversitesi, İstanbul Barosu, 1. Baskı, İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayını, Mayıs, 215-225.
- Kop, Kadri Kemal (1945) “Yakın Tarihimizde İş ve İşçi Meseleleri”, *Çalışma*, Yıl 1, Sayı 2, Kasım 1945, 69-72.
- Kop, Kadri Kemal (1946a) “Yakın Tarihimizde İş ve İşçi Meseleleri, III”, *Çalışma*, Yıl 1, Sayı 4, Mart 1946, 45-48.
- Kop, Kadri Kemal (1946b) “Yakın Tarihimizde İş ve İşçi Meseleleri, IV”, *Çalışma*, Sayı 5, 59-62.
- Kop, Kadri Kemal (1946c) “Yakın Tarihimizde İş ve İşçi Meseleleri, V”, *Çalışma*, Sayı 6, Mayıs 1946, 69-72.
- Kop, Kadri Kemal (1946d) “Yakın Tarihimizde İş ve İşçi Meseleleri, VI”, *Çalışma*, Sayı 7, Haziran 1946, 59-63.
- Kop, Kadri Kemal (1946e) “İş Hayatımızda Sosyal Yardım Fikrinin 25 Yıllık Gelişmesi”, *Çalışma*, Sayı 8, Temmuz 1946, 49-52.
- Kop, Kadri Kemal (1946f) “İşçi Sigortaları Kanununun Yapılışındaki Ana Prensipler ve Beklenen Faydalar”, *Çalışma*, Sayı 8, Ağustos 1946, 46-47.
- Kop, Kadri Kemal (1946g) “Cumhuriyet Devrinde Sosyal Dayanışma Fikrinin Gelişmesi ve Çok Çalışma Zarureti”, *Çalışma*, Sayı 12, Kasım 1946, 75-79.
- Korkmazcan, Nezihe Selcen (2018) *İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Diplomasisi*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayını.

- Koryürek, Enis Behiç (1945) “Türlü İşlerde Çalışanla ve Bunlarla İlgilenme Ödevlerimiz”, *Çalışma*, Cilt 1, Sayı 1, 20 Eylül 1945, 9-11.
- Kutal, Metin (1970) “Uluslararası Çalışma Teşkilatının Yasama Faaliyeti ve Türkiye Cumhuriyetinin Durumu (1919-1969)”, *Sosyal Siyaset Konferansları* içinde, Yirmibirinci Kitap, İstanbul: İÜİF Yayını, 169-197.
- Kutal, Metin (2013a) “Türk Toplu Pazarlık Sisteminde Yeni Bir Düzenleme (6356 Sayılı Yasa)”, *Sendikacılık Akademisi Ders Notları 3* içinde, Ankara: Türk-İş Yayını, Mart, 311-325.
- Kutal, Metin (2013b) “Uluslararası Normlar Açısından Kamu Görevlilerinin Sendika ve Toplu Sözleşme Hakları”, *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu, V, Bildiriler* içinde, İstanbul: Petrol-İş Yayını, 157-178.
- Kutal, Metin (2015) “ ‘Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi’ Yasasının Kimi Hükümlerinin İptali İstemi ile Anayasa Mahkemesine Açılan Davaya İlişkin Notlar”, *Çalışma ve Toplum*, 2014/2 (41), 13-27.
- Laroque, Pierre (1969) “L’Organisation internationale du Travail et la sécurité sociale”, *Revue Française des affaires sociales, Numéro spécial, Cinquantenaire de l’Organisation internationale du Travail*, 1919-1969, No: 2, avril-juin 1969, 131-140.
- Lespinet, Isabelle - Moret et Vincent Viet (2011) “Introduction”, Lespinet, Isabelle - Moret et Vincent Viet (dir.), *L’Organisation internationale du travail*, Presses universitaires de Rennes, Rennes, 13-24.
- Lhoir, Albert G. R. (1959a) “L’expérience de l’Institut du travail pour le proche et le Moyen-Orient à İstanbul”, *Çalışma Vekâleti Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Kasım-Aralık 1959, 45- 51.
- Lhoir, Albert G. R. (1959b) “İstanbul’da Kurulu Yakın ve Orta-Doğu Çalışma Enstitüsü Tarafından Girişilen Tecrübe”, *Çalışma Vekâleti Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Kasım-Aralık 1959, 53-57.
- Mahaim, Ernest (1921) (1996) “Le droit international ouvrier”, *Revue internationale du Travail*, Vol. 1 (3, mars), (RIT, 1996, Vol. 135 (3-4, 315-318).
- Mahaim, Ernest (1925) *L’Organisation permanente du Travail*, Extrait du Recueil des cours, Paris: Librairie Hachette.
- Makal, Ahmet (1999) *Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920 – 1946*, 1. Baskı, Aralık, Ankara: İmge Yayını.
- Makal, Ahmet (2002) *Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946 – 1963*, 1. Baskı, Ekim, Ankara: İmge Yayını.
- Makal, Ahmet (2007) *Ameleden İşçiye, Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları*, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayını.

- Meray, Seha L. (çev.) (19??) *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar – Belgeler*, Birinci Takım, Cilt I, Kitap I, Genel Oturumların Protokolleri ve Birinci Komisyonun Tutanakları İle Raporları (Ülke ve Askerlik Sorunları), İstanbul: YKY.
- Michel, Maurice (1959a) “Cinq années d’expérience à l’Institut du Travail pour le Proche (Proche) et le Moyen-Orient”, *Çalışma Vekâleti Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Kasım-Aralık 1959, 23-31.
- Michel, Maurice (1959b) “Yakın ve Orta Doğu Çalışma Enstitüsü’nün Beş Yıllık Tecrübesi” (Tercüme eden: Sevinç Gökay), *Çalışma Vekâleti Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Kasım-Aralık 1959, 33-38.
- Morelet, Jean (1969) “Les conventions internationales du Travail et leur incidence sur les législations nationales”, *Revue Française des affaires sociales, Numéro spécial, Cinquantenaire de l’Organisation internationale du Travail*, 1919-1969, No: 2, avril-juin 1969.
- Morse, David A. (1959) “Sosyal Sahadaki Değişikliğin Neticeleri”, *Çalışma Vekâleti Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Kasım-Aralık 1959, 3-5.
- Moutal, Mosché (1924) *L’avenir économique de la Turquie nouvelle*, Thèse pour le doctorat, Paris: Jouve et Cie.
- Möckelmann, Reiner (2016) *İkinci Vatan Türkiye, Ernst Reuter’in Ankara Yılları* (Çeviren: Ahmet Arpat), 1. Basım, Eylül, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oechlin, J.-J. (1969) “Le Code internationale du Travail”, *Revue Française des affaires sociales, Numéro spécial, Cinquantenaire de l’Organisation internationale du Travail*, 1919-1969, No: 2, avril-juin 1969, 55-72.
- Oğuzman, Kemal (1986) “2821 Sayılı Sendikalar Kanunu ile 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu Hükümlerinin Milletlerarası Çalışma Teşkilatı (ILO) İlke ve Sözleşmelerine Aykırılığı İddiaları Konusunda Bir İnceleme”, *2821 Sayılı Sendikalar Kanunu ile 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu’nun Uluslararası Normlara Uygunluğu*, Ankara: TİSK Yayını, No: 81, 7-34.
- Okyar, Osman / Mehmet Seyitdanlıoğlu (2017) *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye, Fethi Okyar’ın Anıları*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oran, Baskın (Editör) (2009a) *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980*, Cilt I, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, Baskın (2009b) “Sevr Barış Antlaşması” *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980* (Editör: Baskın Oran) içinde, Cilt I, İstanbul: İletişim Yayınları, 113-138.
- Oran, Baskın (2009c) “Lausanne Barış Antlaşması” *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980* (Editör: Baskın Oran) içinde, Cilt I, İstanbul: İletişim Yayınları, 215-238.

- Oran, Baskın (2009d) “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, 1939-1945”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980* (Editör: Baskın Oran) içinde, Cilt I, İstanbul: İletişim Yayınları, 399 vd.
- Özbek, Nadir (2006) *Cumhuriyet Türkiye’sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar*, Emeklilik Gözetim Merkezi, Haziran, İstanbul: Tarih Vakfı Yayını.
- Özden, Barış Alp (2013) “Emek Süreci ve Hukuk: Türkiye’de Çalışma Disiplininin geliştirilmesinde İşyeri İç Yönetmeliklerini Yeri”, *Çalışma ve Toplum*, 2013/1, 36, 293-310.
- Parodi, Alexandre (1969) “La France et L’Organisation internationale du Travail”, *Revue Française des affaires sociales, Numéro spécial, Cinquantenaire de l’Organisation internationale du Travail*, 1919-1969, No: 2, avril-juin 1969, 11-17.
- RIT (1946) “L’assurance-accidents, maladie et maternité en Turquie”, *Revue internationale du Travail*, 1946, 3-4, 298-301.
- Roch, Roger (1955) “Yakın ve Orta Doğu Çalışma Enstitüsü”, *Çalışma Vekâleti Dergisi*, Cilt III, Sayı 1, Ocak, Şubat, Mart 1955, 82-88.
- Rodgers, Gerry, Eddy Lee, Lee Swepston et Jasmien Van Daele (2009), *L’Organisation internationale du Travail et la quête de justice sociale, 1919-2009*, Première édition, Genève: Bureau international du travail.
- Sagay, S. Reşat (1936) *La nouvelle Turquie et la communauté internationale*, étude d’histoire, de diplomatie et de droit international, Thèse pour le doctorat d’Etat, Strasbourg: Librairie universitaire d’Alsace.
- Sarı, Perihan (1996) “Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı”, *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, 220-222.
- Saymen, Ferit Hakkı (1954) *Türk İş Hukuku*, İstanbul.
- Scelle, Georges (1930) *L’Organisation internationale du Travail et le B.I.T.* (Préface de M. Albert Thomas), Paris: Librairie des sciences politiques et sociales.
- Schaper, B. W. (Tarihsiz) *Albert Thomas, Trente ans de réformisme sociale* (Préface de Marius Moutet), Publication on Social History issued by the International Instituut Voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam
- Servais, Jean-Michel (1988) “Ekonomik Gelişme ve Milletlerarası ve Millî Çalışma Normları ve Özellikle Türk Kanunu”, *Türk İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukukunun Elli Yılı*, Kutlama Toplantısı – Tebliğler – Yorumlar, İstanbul: Banka – Sigorta İşçileri Sendikası Yayını, 19-30.
- Sevgi, Hüseyin (2017) “Uluslararası Sosyal Politikanın Tarihsel Gelişimi”, *Uluslararası Sosyal Politika*, Teorisi, Normlar, Kurumlar, Sorunlar ve Güncel Gelişmeler, 2. Baskı, Aralık içinde (Editörler: Pir Ali Kaya / Ceyhun Güler), Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 141-168.

- Sonyel, Salahi R. (1991) *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Sonyel, Salahi R. (2014) *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Solak, Mustafa (2010), Atatürk Döneminde Şükrü Kaya'nın Siyasi Hayatı (1923-1938), Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Solak, Mustafa (2013) *Atatürk'ün Bakanı Şükrü Kaya (Uluslaşma, Laiklik, Toprak Reformu)*, 1. Baskı, Temmuz, Ankara: Kaynak Yayınları.
- Soysal, İsmail (1993) *Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993)*, İstanbul: Eren, Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayını.
- Sunar, Kemal Sahir (1955) *Türk Sendikalar Hukuku*, Birinci Kitap, Ankara.
- Sur, Fadıl H. (1950) "Teknik Yardım ve Türkiye'nin Durumu", *Türk Ekonomisi*, Sayı 89, Yıl 8, Kasım 1950, 243-244.
- Sur, Fadıl H. (1959) "Milletlerarası Çalışma Normları ve Türkiye", *Çalışma Vekâleti Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Kasım-Aralık 1959, 9-16.
- Sur, Melda (2014a) "Uluslararası Normlar ve 6356 Sayılı Kanununun Toplu İş Sözleşmeleri ve Grev Hakkındaki Hükümleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15 (Özel Sayı), 255-278.
- Sur, Melda (2014b) "6356 Sayılı Kanun'un Toplu İş Sözleşmeleri ve Toplu İş Uyuşmazlıkları İle İlgili Hükümlerinin Uluslararası Normlar Açısından Değerlendirilmesi", *İzmir Barosu İş Hukuku Günleri II, Uluslararası Sözleşmelerin İş ve Sosyal Güvenlik Hukukumuzda Uygulama Sorunları*, 10-11 Mayıs 2013, İzmir: İzmir Barosu Yayını, Ekim, 61-74 (Soru-Cevap: 93-94).
- Sur, Melda (2018) *Uluslararası Hukukun Esasları*, Gözden Geçirilmiş 12. Bası, Eylül, İstanbul: Beta Yayını.
- Şaman, Haluk (1959) "Huzur ve Refah Yolunda Hayırlı Gelişmeler", *Çalışma Vekâleti Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Kasım-Aralık 1959, 1-2.
- Şimşir, Bilâl N. (2008) *Malta Sürgünleri*, Genişletilmiş Üçüncü Basım, Ağustos, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Talas, Cahit (1948) *La législation du travail industriel en Turquie* (Préface par Antony Babel), Genève: Imprimerie centrale.
- Talas, Cahit (1950) "Birleşmiş Milletler ve Sosyal Adalet", *Türk Ekonomisi*, Sayı 89, Yıl 8, Kasım 1950, 257-262.
- Talas, Cahit (1955) *İçtimai İktisat Dersleri*, Ankara: AÜSBF Yayını.
- Talas, Cahit (1959a) "L'artisanat en Turquie", *Revue internationale du Travail*, Vol. LXXX, no 4, 362-378.

- Talas, Cahit (1959b) “Milletlerarası Çalışma Teşkilatı ve Türkiye”, *Çalışma Vekâleti Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Kasım-Aralık 1959, 17-22.
- Talas, Cahit (1960) *Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyal Politika Meseleleri (1920-1960)*, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, Numara 1, Mayıs 1960, Ankara: SBF Maliye Enstitüsü.
- Talas, Cahit (1961) *İçtimai İktisat*, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş İkinci Bası, Ankara: AÜSBF / Maliye Enstitüsü Yayını.
- Talas, Cahit (1967) *Sosyal Politika*, Birinci Kitap: Sosyal Politikaya Giriş ve Tarihsel Gelişim, Ankara.
- Talas, Cahit (1971) “Türkiye’nin Uluslararası Antlaşmaları Karşısında Yüklenmiş Olduğu Görevler ve 274 Sayılı Kanununun Tadilatının Getirmekte Olduğu Aykırılıklar”, *274 Sayılı Sendikalar Kanununda Yapılan Değişiklikler*, İstanbul: MO Prodüktivite Kurumu Yayını, 7-40.
- Talas, Cahit (1981) *Toplumsal Politikaya Giriş*, Ankara: S Yayınları,
- Talas, Cahit (1987) “Türkiye’de Sendikal Haklar ve Özgürlükler ve Uluslararası Çalışma Örgütünün Normları”, *Atatürk ve 1986 Dünya Barış Yılı*, Ankara: Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yayını, 229-260.
- Talas, Cahit (1990) *Toplumsal Politika (Giriş)*, (4. Baskı), Ankara: İmge Yayını, Ekim.
- Talas, Cahit (1997a) *Toplumsal Politika*, 5. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi Yayını.
- Talas, Cahit (1997b) *Toplumsal Ekonomi, Çalışma Ekonomisi*, 7. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi Yayını, Haziran.
- Tekeli, İlhan / Selim İlkin (1977) *1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları*, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi, 2, İdari İlimler Fakültesi, Ankara: ODTÜ Yayını.
- Tellal, Erel (2009a) “Sovyetlerle İlişkiler” *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980* (Editör: Baskın Oran) içinde, Cilt I, İstanbul: İletişim Yayınları, 155-177.
- Tellal, Erel (2009b) “SSCB’le İlişkiler” *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980* (Editör: Baskın Oran) içinde, Cilt I, İstanbul: İletişim Yayınları, 314-324.
- Thomas, Albert (1921) “Organisation internationale du Travail: origine, développement, avenir”, *Revue internationale du Travail*, Vol. I, no 1, 5-22.
- Thomas, Albert (1947) (Avertissement: Marius Viple), “Politique sociale internationale”, Genève: Bureau Internationale du Travail.
- TİSK (1982a), *Çalışma Raporu*, XIV. Olağan Genel Kurul, Nisan 1982, Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayını.

- TİSK (1982b) “Anayasa, Tasarısı’nın Çalışma ile İlgili Hükümlerinin Genel Değerlendirmesi” ve “Yorum, Yeni Bir İşçi-İşveren İlişkileri Düzenine Doğru”, *İşveren*, Cilt XX, Sayı 11, Ağustos, 3-5 ve 7-12, 24-26.
- Tolga, Muammer Vassaf (1943), *İş Hukuku*, Ankara: T. C. Maarif Vekilliği Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Yayını.
- Topuzoğlu, İsmail (1959) “İşçi Sağlığı ve Milletlerarası Çalışma Teşkilatı”, *Çalışma Vekâleti Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Kasım-Aralık 1959, 39-44.
- Traité de Versailles (TV) (1919) *Traité de Versailles 1919*, Pages d’histoire 1914-1919, Nancy, Paris, Strasbourg: Librairie militaire Berger-Levrault.
- Trocme, Simone (1942) *L’Organisation internationale du Travail et la guerre*, Thèse pour le doctorat, Aix-en Provence: Imprimerie d’éditions Paul Roubaud.
- Triantaphyllou, A (1933) *L’Organisation internationale du Travail et le Bureau internationale du Travail*, Thèse pour le doctorat d’Université, Grenoble: Imprimerie, librairie, papeterie, V. Voltaire.
- Türkdoğan, Berna (Yay. Haz.) (2000) Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, Makaleler, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) (1340/1924) *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre: II, İçtima Senesi: 2, Cilt 7, Birinci İçtima, 1.3.1340, Celse: 1, Cumartesi.
- TBMM (1931) *TBMM Zabıt Ceridesi*, Yirmi Sekizinci İnikat, Dördüncü Devre, Fevkalade İçtima, Cilt 3, 15-VII-1931 Çarşamba; İ: 28, 15-7-1931, C: 2.
- TBMM (1936) S. Sayısı: 194, İş Kanunu Lâyhası ve Muvakkat Encümen Mazbatası (1/162), *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre V, İçtima I, Cilt 12.
- TBMM (1937) Cenevre’de Milletlerarası İş Teşkilâtı Konferansının 19 uncu İnikadında Kabul Edilen Yeraltı İşleri Mukavelenamesinin Tasdikine Dair Kanun Lâyhası ve Hariciye ve İktisadi Encümenleri Mazbataları (1/670), S. Sayısı: 188, *TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt 19, İ: 70, 2.G.1937, C: L.
- TBMM (1939), S. Sayısı: 63, İktisad Vekâleti Vazife ve Teşkilâtı Hakkında Kanun Lâyhası ve Bütçe Encümeni Mazbatası (1/126).
- TBMM (1945a) S. Sayısı: 143, Çalışma Bakanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı ve Bütçe Komisyonu Raporu (1/445).
- TBMM (1945b), S. Sayısı: 120, İş Kazaları İle Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Hakkında Kanun Tasarısı ve Geçici Komisyon Raporu (1/316).
- TBMM (1945c), S. Sayısı: 167, İşçi Sigortaları İdaresi Kuruluşuna Dair Kanun Tasarısı ve Geçici Komisyon Raporu (1/461).
- TBMM (1945d), S. Sayısı: 46, İş ve İşçi Bulma Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı ve Geçici Komisyon Raporu (1/509).

- TBMM (1946a) S. Sayısı: 52, Çalışma Bakanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı ve Ekonomi ve Bütçe Komisyonları Raporları (1/508)
- TBMM (1946b) S. Sayısı 53, Ekonomi Bakanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki 2450 Sayılı Kanun İle 3656 Sayılı Kanuna Bağlı 1 ve 2 Sayılı Cetvellerin Ekonomi Bakanlığı Kısımında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Ekonomi ve Bütçe Komisyonları Raporları (1/521).
- TBMM (1946c) S. Sayısı: 130, Milletlerarası Çalışma Teşkilâtının Statüsünde Yapılan Değişikliklerin Onanması Hakkında Kanun Tasarısı ve Dışişleri ve Ekonomi Komisyonları Raporları (1/590)
- TBMM (1946d) Mesleki Hastalıkların Tazmini Hakkında 42 Numaralı Milletlerarası Sözleşmeye Katılmaya Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri ve Ekonomi Komisyonları Raporları (1 /535), S. Sayısı: 75, *TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt 21-22, B: 33, 6.2.1946, 0: L.
- TBMM (1946e) Sınai Müesseselerde Hafta Tatili Yapılması Hakkında 14 Numaralı Milletlerarası Sözleşmeye Katılmaya Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri ve Ekonomi Komisyonları Raporları (1 /536), S. Sayısı: 76, *TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt: 21-22, D: VII, İçtima: 3.
- TBMM (1946f) Ücretli İşbulma Büroları Hakkında 34 Numaralı Milletlerarası Sözleşmeye Katılmaya Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri ve Ekonomi Komisyonları Raporları (1/537), S. Sayısı: 77, *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: VII, İçtima: 3, Cilt: 21 Ve 22.
- TBMM (1946g) Meslekî Hastalıkların Tanzimi Hakkında 42 Numaralı Milletlerarası Sözleşmeye Katılmaya Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri ve Ekonomi Komisyonları Raporları (1/537), S. Sayısı: 75.
- TBMM (1948) S. Sayısı: 76, Milletlerarası Çalışma Teşkilâtının Statüsünde Yapılan Değişikliklerin Onanması Hakkında Kanun Tasarısı ve Dışişleri ve Ekonomi Komisyonları Raporları (1/209).
- TBMM (1949a) Milletlerarası Çalışma Teşkilâtının 29 Uncu Toplantısında Kabul Edilen Son Maddelerin Değiştirilmesi Hakkında 80 Sayılı Sözleşmenin Onanmasına Dair Kanun Tasarısı ve Çalışma Komisyonu Raporu (1/516), S. Sayısı: 192, *TBMM Zabıt Ceridesi*.
- TBMM (1949b) İş ve İşçi Bulma Servisi Kurumları Hakkında 88 Sayılı Sözleşmenin Onanmasına Dair Kanun Tasarısı ve Çalışma Komisyonu Raporu (1/581), S. Sayısı: 5, *TBMM Zabıt Ceridesi*, B: 10, 28. 71.1949, D: 1.

- TBMM (1950a) İşsizlik Hakkındaki 2 Numaralı Milletlerarası Sözleşmenin Onanması Hakkında Kanun Tasarısı ve Çalışma Komisyonu Raporu (1 /669), S. Sayısı:157, *TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt: 23, B: 44, 11.2.1950, 0:1.
- TBMM (1950b) Sanayi ve Ticarete İş Teftişi Hakkındaki 81 Numaralı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesinin Onanması Hakkında Kanun Tasarısı ve Çalışma Komisyonu Raporu (1/61), S. Sayısı: 7, *TBMM Zabıt Ceridesi*, B: 16, 8.12.1950, 0: L.
- TBMM (1951a) Teşkilatlanma ve Genel Müzakere Hakkı Prensiplerinin Uygulanmasına Müteallik 98 Numaralı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesi'nin Onanması Hakkında Kanun Tasarısı ve Çalışma Komisyonu Raporu (1/183), S. Sayısı: 256.
- TBMM (1951b) Ücretli İş Bulma Büroları Hakkındaki 96 Numaralı Sözleşme (1946 Tadili)nin Onanmasına Dair Kanun Tasarı ve Çalışma Komisyonu Raporu (1/201), S. Sayısı: 257, *TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt: 9.
- TBMM (1959a) Trimci ve Ateşçi Sıfatı İle Gemilerde İşe Alınacakların Asgari Yaş Haddinin Tespitine Dair 15 Sayılı Sözleşmenin Tasdik Edilmesi ve Bu Sözleşmeye Katılmamız Hakkında Kanun Lâyihası ve Hariciye Münakalât Ve Çalışma Encümenleri Mazbataları (1/159), S. Sayısı: 71, *TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt: 9, Devre: XI, İçtima: 1.
- TBMM (1959b) Deniz İşlerinde Çalıştırılacak Çocukların Yaş Haddinin Tesbiti Hakkında 58 Sayılı Sözleşmenin Tasdik Edilmesine ve Bu Sözleşmeye Katılmamıza Dair Kanun Lâyihası ve Hariciye, Münakalât ve Çalışma Encümenleri Mazbataları (1/154), S. Sayısı: 72, *TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt: 9, Devre: XI, İçtima: 1.
- TBMM (1960a) Ücretin Korunması Hakkında 95 Sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesinin Tasdikine ve Bu Sözleşmeye Katılmamıza Dair Kanun Tasarısı ve Güvenlik ve Sosyal İşler Komisyonları Raporları (1/76), S. Sayısı: 107.
- TBMM (1960b) Tarım İşçilerinin Dernek Kurma ve Birleşme Haklarına Müteallik 11 Sayılı Sözleşme Tasdikine ve Bu Sözleşmeye Katılmamıza Dair Kanun Tasarısı ve Güvenlik ve Sosyal İşler Komisyonları Raporları (1/78), S. Sayısı: 108.
- TBMM (1960c) Bir Âmme Makamı Tarafından Yapılan Mukavelelere Konulacak Çalışma Şartlarına Müteallik 94 Sayılı Sözleşmenin Tasdikine ve Bu Sözleşmeye Katılmamıza Dair Kanun Tasarısı ve Güvenlik ve Sosyal İşler Komisyonları Kanun Tasarısı ve Güvenlik ve Sosyal İşler Komisyonları Raporları (1/72), S. Sayısı: 162.

- TBMM (1960d) Cebrî Çalıştırmanın İlgası Hakkındaki 105 Sayılı Sözleşmenin Tasdikine ve Bu Sözleşmeye Katılmamıza Dair Kanun Tasarısı ve Güvenlik ve Sosyal İşler Komisyonları Raporları (1/73), S. Sayısı:163, *Kurucu Meclis Tutanak Dergisi*, Cilt 46 (B: 55, Toplantı: 7).
- TBMM (1966a) Eşit Değerde İş İçin Erkek ve Kadın İşçiler Arasında Ücret Eşitliği Hakkında 100 Sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri ve Çalışma Komisyonları Raporları (1/78), Millet Meclisi, S. Sayısı: 84, *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 8, Dönem:1, Toplantı:1.
- TBMM (1966b) İş ve Meslek Bakımından Ayırım Hakkında 111 Sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri ve Çalışma Komisyonları Raporları (1/74), S. Sayısı: 85, *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 8, Dönem: 2, Toplantı: 1.
- TBMM (1967) Makinalardan Korunma İle İlgili 119 Sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri ve Çalışma Komisyonları Raporları (1/319), S. Sayısı: 230, *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt L5, Dönem: 2, Toplantı: 2.
- TBMM (1968) İşçilerin İyonizan Radyasyonlara Karşı Korunması Hakkında 115 Sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri ve Çalışma Komisyonları Raporları (1/342), Millet Meclisi, S. Sayısı: 310, *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 2, Toplantı: 2, Cilt: 15, B: 21, 25.12.1967, 0: 1.
- TBMM (1969) Tarımda Asgari Ücret Tesbiti Usulleri Hakkında 99 Sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri, Tarım ve Çalışma Komisyonları Raporları (1/412), Millet Meclisi, S. Sayısı: 761, *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 2 Toplantı: 4.
- TBMM (1971a) Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Hakkında (102 Sayılı) Sözleşmenin Onaylanmasını Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri ve Çalışma Komisyonları Raporları (1/1 S3), Millet Meclisi, S. Sayısı: 112, *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 14, Dönem: 3, Toplantı: 1. B: 111, 10.6.1971, 0: 1.
- TBMM (1971b) Vatandaşlarla Vatandaş Olmayan Kimselere Sosyal Güvenlik Konusunda Muamele Yapılması Hakkındaki 118 Sayılı Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri ve Çalışma Komisyonları Raporları (1/105), Millet Meclisi S. Sayısı:111, *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 14, Yıl:1971, Dönem: 3, Toplantı: 2.

- TBMM (1972) Tek İşçinin Taşıyabileceği Yükün En Çok Ağırlığı Hakkında 127 Sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesinin Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Çalışma ve Dışişleri Komisyonları Raporları (1/632), Millet Meclisi, S. Sayısı: 714, *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 2, Toplantı: 3, Cilt: 27, Ankara, 1972.
- TBMM (1973) Aşgari Ücret Tespit Usulleri İhdası Hakkında 26 Sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Çalışma, Dışişleri ve Plân Komisyonları Raporları (1/969), Millet Meclisi, S. Sayısı: 867, *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 3, Toplantı: 4.
- TBMM (1976) İstihdam Politikasıyla İlgili 122 sayılı Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Sağlık ve Sosyal İşler ve Dışişleri Komisyonları raporları (1/162), Millet Meclisi S. Sayısı: 196, *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 4, Toplantı: 2.
- TBMM (1983a)¹ Çocukların ve Gençlerin Sanayide İşe Elverişlilikleri Yönünden Sağlık Muayenesine Tabi Tutulmaları Hakkında 77 Sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunmasına Dair Komisyonları Raporları (56) Dış İşler ve Milli Savunma, İçişleri ve Danışma Meclisi, S. Sayısı: 48, *Danışma Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt 1, B: 27, 5.1,1982, 0:1.
- TBMM (1983b) Çocukların ve Gençlerin Sanayide İşe Elverişlilikleri Yönünden Sağlık Muayenesine Tabi Tutulmaları Hakkında 77 Sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunmasına Dair Kanun Tasarısının Uygun Bulunmasına Dair Kanun Tasarısının Danışma Meclisince Kabul Olunan Metni ve Milli Güvenlik Konseyi İş ve İşçi İlişkileri Komisyonu Raporu, S. Sayısı: 636, (D. Meclisi: 1/56; M. G. Konseyi: 1/297). B: 159, 16.8,1983, 0:1.
- TBMM (1988) S. Sayısı 573, Uluslararası Çalışma Teşkilatı Anayasasında Yapılan Değişiklik Hakkındaki Belgenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler ve Dışişleri Komisyonları Raporları (1/709), *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 20, Yasama Yılı: 3.
- TBMM (1991) *TBMM Tutanak Dergisi*, S. Sayısı: 142, Hizmet İlişkisine İşveren Tarafından Son Verilmesi Hakkında 158 sayılı Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna İlişkin Kanun Tasarısı ve Sağlık ve Sosyal İşler ve Dışişleri Komisyon Raporları (1/399) , Dönem: 19, Yasama Yılı: 2.

¹ “1983” yılı için, “TBMM” kısaltmasını “teknik zorunluluk” nedeniyle kullandım (MG).

- TBMM (1992a) *TBMM Tutanak Dergisi*, S. Sayısı: 250, Hizmet İlişmesine İşveren Tarafından Son Verilmesi Hakkında 158 Sayılı Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna İlişkin 25.11.1992 Tarihli ve 3846 Sayılı Kanun ve Anayasanın 89 uncu Maddesi gereğince Cumhurbaşkanınca Bir Daha Görüşülmek Üzere Geri Gönderme Tezkeresi (1/484, 3/736), Dönem: 19, Yasama Yılı: 2.
- TBMM (1992b) *TBMM Tutanak Dergisi*, S. Sayısı: 143, Sendika Özgürlüğüne ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına İlişkin 87 Sayılı Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Sağlık ve Sosyal İşler ve Dışişleri Komisyon Raporları (1/403), Dönem: 19, Yasama Yılı: 1.
- TBMM (1992c) *TBMM Tutanak Dergisi*, S. Sayısı: 144, Kamu Hizmetinde Örgütlenme Hakkının Korunmasına ve İstihdam Koşullarının Belirlenmesi Yöntemlerine İlişkin 151 Sayılı Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Sağlık ve Sosyal İşler, Dışişleri Komisyon Raporları (1/404), Dönem: 19, Yasama Yılı: 2.
- TBMM (1992d) *TBMM Tutanak Dergisi*, S. Sayısı: 96, Sanayi İşyerlerine Alınacak Çocukların Asgari Yaş Sınırını Belirleyen 59 Sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Sağlık ve Sosyal İşler ve Dışişleri Komisyonları Raporları (1/268), Dönem: 19, Yasama Yılı: 1.
- TBMM (1992e) *TBMM Tutanak Dergisi*, S. Sayısı: 100, İnsan Kaynaklarının Değerlendirilmesinde Mesleki Eğitim ve Yönlendirmenin Yeri Hakkında 142 Sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Sağlık ve Sosyal İşler ve Dışişleri Komisyonları Raporları (1/266), Dönem: 19, Yasama Yılı: 1.
- TBMM (1992f) *TBMM Tutanak Dergisi*, S. Sayısı: 101, Uluslararası Çalışma Normları Uygulanmasının Geliştirilmesinde Üçlü Danışma Hakkında 144 sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Sağlık ve Sosyal İşler ve Dışişleri Komisyonları Raporları (1/267), Dönem: 19, Yasama Yılı: 1.
- TBMM (1992g) *TBMM Tutanak Dergisi*, S. Sayısı: 141, İşletmelerde İşçi Temsilcilerinin Korunması ve Onlara Sağlanacak Kolaylıklar Hakkında 135 sayılı Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna İlişkin Kanun Tasarısı ve Sağlık ve Sosyal İşler ve Dışişleri Komisyon Raporları (1/398), Dönem: 19, Yasama Yılı: 1.
- TBMM (1998a) *TBMM Tutanak Dergisi*, S. Sayısı: 211, İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulun-

- duğu Hakkında Kanun Tasarısı ve Sağlık, Aile, alışma ve Sosyal İşler ve Dışışleri Komisyonları Raporları (1/516), Donem: 20, Yasama Yılı: 2.
- TBMM (1998b) *TBMM Tutanak Dergisi*, S. Sayısı: 210, Cebri veya Mecburi alıştırma Hakkında 29 Sayılı Sozleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Sağlık, Aile, alışma ve Sosyal İşler ve Dışışleri Komisyonları Raporları (1/515), Donem: 20, Yasama Yılı: 2.
- TBMM (1999) *TBMM Tutanak Dergisi*, S. Sayısı: 20, Sakatların Mesleki Rehabilitasyonu ve İştihadını Hakkında 159 Sayılı Uluslararası alışma Teşkilatı (ILO) Sozleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Sağlık, Aile, alışma ve Sosyal İşler ve Dışışleri Komisyonları Raporları (1/626), Donem: 20, Yasama Yılı: 3.
- TBMM (2000) *TBMM Tutanak Dergisi*, S. Sayısı: 457, En Kot Biçimlerdeki ocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sozleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Sağlık, Aile, alışma ve Sosyal İşler ve Dışışleri Komisyonları Raporları (1/673), Donem: 21, Yasama Yılı: 2.
- T. C. Başbakanlık (1978a) *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri (1923-1960)*, Cilt I, Ankara: T. C. Başbakanlık O ve M Daire Başkanlığı Yayını.
- T. C. Başbakanlık (1978b) *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri (1961-1978)*, Cilt II, Ankara: T. C. Başbakanlık O ve M Daire Başkanlığı Yayını.
- T. C. Çalışma Bakanlığı (1962) *III. Çalışma Meclisi*, 22-29 Ocak 1962, Ankara: Çalışma Bakanlığı Yayını.
- T. C. Çalışma Bakanlığı (1973) *50 Yılda alışma Hayatımız*, Ankara: Çalışma Bakanlığı Yayını.
- T. C. Hariciye Vekâleti (1932a) “Türkiye’nin Milletler Cemiyetine Girmesi Münasebetile Teati Edilen Muhaberat ve İrat Olunan Nutuklar”, T. C. Hariciye Vekâleti IV Daire Umum Müdürlüğü, İkinici Teşrin, Ankara.
- T. C. Hariciye Vekâleti (1932b) *Milletler Cemiyeti*, Socit des Nations, T. C. Hariciye Vekâleti, Daire VI. U. Müdürlüğü, Neşriyat No: 71.
- Türkiye Ekonomik ve Sosyal Tarih Vakfı (Tarih Vakfı) (1996), *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
- Tüzüner, Sedat (Tarihsiz) *Atatürk’n Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni Açış Konuşmaları (1920-1938)*, Ankara: TBMM Kültür ve Sanat Yayın Kurulu.
- Ulusan, şayan (2008) “Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne (Cemiyet-i Akvam Girişi)”, *ağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (TTAD)*, VII, 16-17, Bahar-Gz, 237-258.

- Uzgel, İlhan (2009) “Batı Avrupa’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980* (Editör: Baskın Oran) içinde, Cilt I, İstanbul: İletişim Yayınları, 258-313.
- Uzun, Hakan (2017) “Çalışma Bakanlığı’nın Kuruluşu ve İlk Faaliyetleri (1945-1947)”, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (Yay. Haz. Erdem Ünlen) içinde, Cilt II, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Ünsal, Engin (2003) *Sendika Özgürlüğü ve Uluslararası Çalışma Örgütü ile T. C. Hükümetleri İlişkileri*, 1. Bası, Şubat, İstanbul: Beta Yayını.
- Valticos, Nicolas (1983) *Droit international du Travail*, Droit du travail publié sous la direction de G. H. Camerlynck, Deuxième édition, tome 8, Paris: Dalloz.
- Yalçın, Semih (2009) *Atatürk’ün Millî Dış Siyaseti*, 3. Baskı, Ankara.
- Yelekçi, Memduh (1965) “Milletlerarası Çalışma Teşkilatı ve Türkiye”, *İş ve Sigorta*, Sayı 33, Aralık 1965, 12-16.
- Yeniay, İ. Hakkı (1946a) “Milletlerarası Çalışma Sözleşmeleri”, *Çalışma*, Sayı 4, Mart 1946, 29-32.
- Yeniay, İ. Hakkı (1946b) “Milletlerarası Çalışma Sözleşmeleri, II”, *Çalışma*, Sayı 5, Nisan 1946, 30-33.
- Yeniay, İ. Hakkı (1946c) “Milletlerarası Çalışma Sözleşmeleri, III”, *Çalışma*, Sayı 7, Haziran 1946, 45-47.
- Waline, Pierre (1976) *Un patron au Bureau international du Travail (1922-1974)*, Paris: Éditions France-Empire
- Weaver, W. H. (1933) “Notes sur un voyage en Inde, en Irak, en Perse et en Turquie”, *Revue internationale du Travail*, Vol. XXVIII, No. 4, octobre 1933, 491-527.
- Weigert, Oscar (1937) “Le nouveau code turc du travail”, *Revue internationale du Travail*, Vol. XXXV, No 6, juin 1937, 785-809.

II. Uluslararası Çalışma Örgütü Arşiv Dosyaları

ACD Dosyaları

- ACD 2-66, Begins 01/1932, Ends 12/1949, Series/Série: Application of Conventions and Recommendations, Inactive 10105, Jacket No: 1, Subject/Sujet: Action taken with regard to ratification of ILO Conventions - Turkey
- ACD 1-1403-66, Begins 01/1944, Ends 12/1975, Series/Série: Application of Conventions and Recommendations, Subject/Sujet: ILO autentique texts, submission to competent authorities, sess. 26 to to sess. 60 – information received from governments - Turkey

- ACD 7-66-29, Begins 01/1949, Ends 12/1978, Series/Série: Application of Conventions and Recommendations, Subject/Sujet: Art. 19 reports on unratified ILO Convention and or ILO Recommendations: Forced Labour ILO Convention, 1930 (No. 29): Turkey
- ACD 8-2-66-34, Begins 05/1949, Ends 53 Series/Série: Application of Conventions and Recommendations, Subject/Sujet: Art. 22 annual reports on Fee-Charging Employment Agencies ILO Convention, 1933 (No. 34)
- ACD 8-1-66, Begins 01/1939, Ends 12/1993, Series/Série: Application of Conventions and Recommendations, Active 2.C, Jacket No: 1, Subject/Sujet: Art. 22 annual reports: Turkey
- ACD 2-66, Begins 01/1950, Ends 12/1973, Series/Série: Application of Conventions and Recommendations, Inactive 10105, Jacket No: 3, Subject/Sujet: Action taken with regard to ratification of ILO Conventions - Turkey
- ACD 8-2-66-88, Begins 10/1952, Ends 12/1974, Position Active 243, Series/Série: Application of Conventions and Recommendations, Active 2.C, Jacket No: 1, Subject/Sujet: Art. 22 annual reports on Employment service ILO Convention 1948 (88): Turkey

ADM Dosyaları

- ADM 80-9-O-S-Z, Begins 01/1940, Ends 12/1940, Series/Série: Administrative questions, Subject/Sujet: Administrative aspects: Transfer of the ILO Office from Geneva to Montreal, notification to Country Governments, S-Z) (inactive)
- ADM 100-156-1, Begins 01/1976, Ends 12/1984, Series/Série: Administrative questions, Subject/Sujet: Administrative aspects: Regional office for Europe, Geneva, instructions to external offices

CAT Dosyaları

- CAT 5-73, Begins/Commence 1925 Ends/Terminé 1931, Series/Série: Cabinet Albert Thomas, Subject/Sujet: Relations et Informations, Turquie; Correspondence: Problème de la collaboration avec le B.I.T.: Les Réfugiés Russes à İstanbul

CO Dosyaları

- CO 1/66/305, Objet: Coopération. Relations with the Section de la coopération, Direction du travail, Ministère du travail au Ministère de l'Economie nationale, Ankara
- CO 1/66/300/1, 15.5.39, Objet: Coopération. Correspondence with Dr. Hans Wilbrand, Ankara (...)

CO 1/66/2, 11.4.47, Objet: Coopération. Correspondence with M. Âkil Koyuncu, Ankara

CO 1/66/1, 20.3.47, Objet: Coopération. Relations with Banque agricole de la République turque, Ankara

D Dosyaları

D 600/620, Enregistrement Objet:, 14/XI LAUSANNE CONFERENCE

D 600/2010/0/66, 28.II.32, Objet: Ratification of Draft Convention on Labours of Work, Reply to Circular fo(r)wording to Picquenard's proposal, Turkey

D 619/2010/66, 23.10.35, International Labour Conference, 19^e Session Geneva, Ratification of Draft Conventions Turkey

D 619/2010/66/1, 16.1.37, International Labour Conference, 19^e Session Geneva, Ratification of Draft Conventions 45 on Employment of Women underground in Mines, Turkey

D 600/2200/66, Enregistrement: 7/XI/33, Objet: State of Ratification, Observations of Governments on the notes and tables concerning the procedure of ratification

D 600/513/12, 18.7.34, Objet: 30e Conférence interparlementaire, Istanbul, 24-29 Septembre 1934 (et réunion préparative)

D 208/2/66 (Le 1/1/66)

FO Dosyaları

FO 164-1500 Begins 09/1954 Ends 09/1974, Series/Série: Field Office, Subject/Sujet: Near and Middle East Field Office: İstanbul – Press cutting

FO 164-1000 Begins 10/1957 Ends 02/1973, Series/Série: Field Office, Subject/Sujet: Near and Middle East Field Office: İstanbul – Political questions

FO 164-200 Begins 11/1975 Ends 07/1980, Series/Série: Field Office, Subject/Sujet: Near and Middle East Field Office: Ankara – Premises

G Dosyaları

G 900/105/1, Objet: Mission of M. Weaver and M. Djamalzadeh to Persia, Irak, India and Turkey, 1933; Enregistrement: 2.2.33

Dossiers connexes: G 900/123: Proposed mission of Mr. Djamalzadeh to Tehéran – Kabul

G 900/46/34, Dossiers connexes: G 900/31; G 900/32; G 900/33.² Objet: M. Maurette's Report on his Mission in Bulgaria, Turkey and Greece (13 April-12 May 1935)

I Dosyaları

I 1066/3/1, Requesting Informations Industrial Democracy in Europe and the U.S.A.

I 1066/4/1, 12/5/32, Ibrahim RIFAT (Turkish Labour Leader), İstanbul, Turkey; Requesting Informations labour conditions grand questions from 1928 to 1932

IR Dosyaları

IR 1-66, Série: Industrial Relations, Sujet: Turkey, General (1963-1981)

IR 1-01-66, Sujet: Industrial Relations, Enquête sur les activités de recherches et de formation en matière de relations professionnelles Turquie

IR 9-66, Sujet: Collective Agreements, Turkey

LE Dosyaları

Le 1/1/66, Date d'enregistrement: 2.4.23, Objet: Labour Law Turkey
Dossiers connexes: ex. D 208/2/66

Le 220, Enregistrement 16.9.31; Objet: Draft Labour Code, Turkey"

LE 1-66, Série et Sujet: Labour Legislation, Turkey (de 1947 à 1968)

LE 1-66, Labour Legislation, Sujet: Turkey

LE 9-164-66, Sujet: Volume on Social and Labour Legislation Middle East, Turkey

MI Dosyaları

MI 18, Begins 04/1942 Ends 05/1964, Jacket 1, Series/Série: Missions, Subject/Sujet: Missions – Mukdim Osmay (Ratnavale)

MI 18/4, Sujet: Mr. Osmay Mission to Turkey and Egypt 1946

MI 18-12, Sujet: Missions Mr. Osmay Turkey, October 1957

MI 18-14, Sujet: Mr. Osmay, Chief Rural and Indigenous Workers Divisions, Turkey, November 1961

MI 18-16, Sujet: Mr. Osmay, Chief Rural and Indigenous Workers Divisions, Ankara and Rome, December 1962, Avril-Mai 1964

² Bazı belgelerde adı geçen bu "ek/ilgili dosyalar", Arşiv'de bulunamadı; olmadığı belirtildi.

N Dosyaları

- N 109/66, Date Enregistrement: 10/5/26; Objet: Labour conditions, International Comparisons of Real Wages Enquiry-Turkey
- N 200/1/66, Date Enregistrement: 20.4.27; Objet: Conditions of Labour, Turkey
- N 200/15/1/66, Date Enregistrement 23.11.31; Objet: Conditions of Labour in Aerial Navigation, Reply to Questionnaire (Governments), Turkey
- N 206/1/66/2, Date Enregistrement 5.5.32; Objet: Native Labour (travail indigène)
- N 200/1/66/1, Date Enregistrement: 15.10.33; Objet: Labour Questions, Correspondence with Dr. Burhan Zihni, Ministère de l'économie, Ankara
- N 309/3/66, Date Enregistrement 3.12.34, Conditions of Labour, State Controlled factories, Sümerbank-Ankara
- N 102/6/0/66, Date Enregistrement 31.X.38, Study on the Truck System and Protection of Wages, Turkey

ORG Dosyaları

- ORG 8-2-66, Begins 01/1932 Ends 07/1982, Subject/Sujet: Correspondence protocol: Turkey
- Dossier No: ORB File No. 0-66, Date enregistrement: 30.5.27; Objet: Représentation of Turkey and Admission in the International Labour Organisation

RL Dosyaları

- File Series: RL, File Number: 66-1-4, Begins 12/1920 Ends 12/2002, Series/Série: Relations, Subject/Sujet: Relations: Turkey – Permanent Mission (Minute Sheet)
- RL 66-3-6, Begins 08/1952 Ends 12/1973, Series/Série: Relations, Subject/Sujet: Relations: Turkey – Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Workers General Confederation)
- RL 66-1, Begins 07/1942 Ends 01/1990, Series/Série: Relations, Subject/Sujet: Relations: Turkey – Government
- RL 66/1 ancien; 14.XI.38, Objet: Relations with the Government of Turkey
- RL 66/1/2, 25.2.36, Objet: Relations with Mr. Reşad, Directeur général de l'Industrie (Sanayi Umum Müdürü), Ministère de l'économie nationale, Ankara
- RL 66/1/3, 21.XI.28, Objet: Relations with Delegations Permanente de Turquie auprès de la S.D.N. et du B.I.T. Genève

RL 66-1-2, Begins 07/1945, Ends 12/2011, Series/Série: Relations, Subject/
Sujet: Relations: Turkey -- Ministry of Labour

RL 66-3-5

RL 66-5-2, Begins 01/1950 Ends 02/1950, Series/Série: Relations, Subject/
Sujet: Relations: Turkey – Mr. Erçetin Kemal, İzmit

RL 66/172/1 ancien, Objet: Relations with the President M. Hüsnü Yaman,
Department of Inspection and Supervision, Ministry of National Eco-
nomy, Ankara

RL 66/1/1, 29.7.35, Objet: Relations with the Mr. Enis Behiç Koryürek, La-
bour Departement, Ministry of National Economy, Ankara

RL 66/1/1, Begins 01/1940 Ends 05/1993, Series/Série: Relations, Sub-
ject/Sujet: Relations Turkey -- Relations with the Turkish Government,
Agencies and Officials, Miscellaneous

RL 66/1/2, Begins 07/1945 Ends 12/2011, Series/Série: Relations, Subject/
Sujet: Relations Turkey – Ministry of Labour

RL 66-1-1-1, Sujet: Relations with the Turkish Embassy, Berne

RL 66-1-1-1, Begins 02/1954 Ends 04/1962, Series/Série: Relations,
Subject(Sujet: Relations Turkey -- Embassy, Bern

SI Dosyaları

SI 2/66/1, 8.7.36; Objet: Social Security, General Questions, Turkey

SI 2/66//2/1, 7.8.39; Objet: Recruiting of a Social Insurance Expert by the
Government of Turkey

Dossier No. S.I. 2/66/2, Enregistrement: 11.10.38; Objet: Création of an In-
surance Institute for Workers, Turkey

Dossier No. S.I. 2/66/3, 20.4.39; Objet: Projet de la loi portant création de
l'Institut d'Assurance des travailleurs, Turquie

TA Dosyaları

TA 6-66-2, Begins 07/1949 Ends 08/1952, Series/Série: Technical Assis-
tance, Subject/Sujet: Technical Assistance, ILO: Mission to Turkey,
Coopération

T Dosyaları

T 101/0/1/2/66, Begins 01/1930, Ends 12/1933, Series/Série: Statistics,
Subject/Sujet: Labour statistics: Ford Filene enquiry on cost of living –
Replies to circular – Turkey

T 102/0/66, Begins 01/1930, Ends 12/1950, Series/Série: Statistics, Sub-
ject/Sujet: Labour statistics: Cost of living and index prices statistics
– Sources and methods – Turkey

V Dosyaları

V 66/1, Begins 04/1938, Ends 02/1939, Serie/Série: Visits, Subject/Sujet: Visits – Visitors Turkey – Visit of Turkish customs officers (MM les Inspecteurs Zeki Cimitoğlu and Rahmi Ören), Mr. Enis Kansu Inspecteur des Douanes et monopoles Turcs

Diğer Dosyalar

91-4 Sujet: Mr. Cassan, Mission to Turkey, April-May 1949

PS 618-25, Sujet: Document distributed for review and clippings received, New studies and reports no 25, Labour Problems in Turkey

ADM 80-9-66, Objet: Transfer of ILO from Geneva to Montreal, Notification to Governments, Turkey

XR 66/1/1, Objet: Relations with Turkey

Z 10/3/4, Sujet: Regional Meeting for the Near Middle East, İstanbul, 24-29 November 1947

L 1/14/3/3/66, Objet: Committee of Enquiry for European Union

L 3/66, Objet: Allocation of Expenses, Turkey

III. Milletler Cemiyeti Arşiv Dosyaları

MC Tunanakları

Société des Nations, Journal Officiel, Actes de la Trezième session ordinaire de l'Assemblée, Genève, 1932

Société des Nations, Index des actes de la Trezième session ordinaire de l'Assemblée, Séances plénières et Commissions, Genève, 1933

Société des Nations, Journal Officiel, Supplément spécial, No 104, Actes de la Trezième session ordinaire de l'Assemblée, Séances plénières, Compte rendu des débats, Genève, 1952

Société des Nations, Journal Officiel, Supplément spécial, No 101, Actes de la session extraordinaire de l'Assemblée, convoquée en vertu de l'article 15 du Pacte sur la demande du Gouvernement chinois, Volume I, Genève, 1932

Société des Nations, Journal Officiel, Supplément spécial, No 102, Actes de la session extraordinaire de l'Assemblée, convoquée en vertu de l'article 15 du Pacte sur la demande du Gouvernement chinois, Volume II, Ordre du jour: I. Appel du Gouvernement chinois. II. Entrée de la République turque dans la Société des Nations. III. Ajournement de la treizième session ordinaire de l'Assemblée, Genève, 1932

Üyelik Sürecinin Resmî Yazışmaları

Archives 1928-1932, Société des Nations / League of Nations, Classement: Political, Admissions to the League, Registry No: 1 B, 37817, 36492,

Sujet: Admission of Turkey to the League, Discussions at the Extraordinary Session of the Assembly, July 1932 (Dossier précédent No. 36492, Dossier suivant No. 37821)

Archives 1928-1932, Société des Nations / League of Nations, Classement: Political, Admissions to the League Turkey (Confidential), Registry No: 1 B, 36492, 36492, Sujet: Admission of Turkey to the League, Discussions at the Extraordinary Session of the Assembly, July 1932 (Dossier suivant No. 37817)

Archives 1928-1932, Société des Nations / League of Nations, Classement: Political, Admissions to the League, Registry No: 1 B, 37817, 36492, Sujet: Admission of Turkey to the League, Discussions at the Extraordinary Session of the Assembly, July 1932 (Dossier précédent No. 36492, Dossier suivant No. 37821)

Archives 1928-1932, Société des Nations / League of Nations, Classement: Political, Admissions to the League, Registry No: 1 B, 37821, 36492, Sujet: Admission of Turkey to the League, Various protests from individuals and associations against to admission of Turkey (Dossier précédent No. 37817)

Société des Nations (SN) (1932) *Journal officiel, Actes de la treizième session ordinaire de l'Assemblée*, Genève

SN (1932) *Journal officiel, Actes de la session extraordinaire de l'Assemblée*, Supplément spécial. No: 101, Volume I, Genève

SN (1933) *Société des Nations, Index des actes de la Treizième session ordinaire de l'Assemblée*, Séances plénières et Commissions, Genève, 1933

League of Nations (LN) (1932) *Official Journal, Records of the Special Session of the Assembly*, Special Supplement, No: 104, Volume I, Geneva

LN (1932) *Official Journal, Records of the Thirteenth Ordinary Session of the Assembly*, Geneva

Ad Dizini*

A

- Abraham, G. U. F. 225
Agostini, F. 402
Akbulut, Yıldırım 485, 488
Aker, Önder 578
Alaçam, Fahir H. 445
Ali Cenani Bey 74, 82, 169
Ali Rıza Bey 123
Alpdünder, Mustafa 482
Aras, Tevfik Rüştü (Tevfik Rüştü Bey, Hariciye Vekili) 82, 83, 84, 87, 91, 92, 93, 107, 108, 117, 133, 135, 136, 149, 166, 167, 168, 169, 171, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 186, 187, 188, 192, 194, 198, 203, 205, 212, 213, 214, 218, 219, 220, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 232, 233, 237, 252, 258, 297, 298, 299, 308, 419, 523, 525
Arcan, Mehmet 430
Arım, Reşat 446
Aslantepe, Gülay 403
Astakhoff, Georges 219
Atasayar, Kubilay 597
Avenol, Joseph 307
Aydınoğlu, İsmail Hakkı 435

Aykut, İmren 578

Aytemur, Janset Özen 127

Azak, Necdet 386, 387, 434

B

- Balta, Tahsin Bekir 345, 355, 376, 379, 380, 382, 430, 526, 528
Bayar, Celâl (Celâl Bey, Mahmut Celâl Bey) 105, 113, 117, 136, 149, 386, 387, 595
Bayru, Vedat F. 423
Bekir Sami Bey 63, 204
Bener, Reşat 291, 423
Bilget, Tunç 489
Blanchard, Francis 402, 403, 446, 448
Bohère, G. 441
Bonafous, Max 97
Bozer, Ali 485, 488
Burhan Zihni 213, 259, 414, 415
Butler, Harold 67, 68, 69, 70, 78, 87, 97, 114, 115, 116, 117, 120, 125, 127, 129, 145, 146, 180, 225, 226, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 237, 245, 262, 263, 270, 271, 292, 297, 298, 346, 412, 413, 414, 418, 419, 421, 422, 426
Büyükağaoğlu, Yaşar 440

C

- Caballero, X. 398, 399, 438, 439, 440

* Dizinde gönderme yapılan adlara ilişkin sayfa sayılarının tümü, kişilerin soyadları göz önüne alınmaksızın abece sırasına göre ad ve/yada soyadların ilk geçtiği yerde verildi ve ilkece, yinelenmedi.

Cami Bey 63
Cankorel, Bilge 578
Carlton 372, 374
Carriche, Marc 428
Cassan, Paul 345, 387, 398
Castao Quartim Pinto de Moura 374
Castiglione, G. E. Di Palma 66
Cevat Bey 55
Churchill, Winston 359
Celâl Bey, Mahmut (bkz. Bayar, Celâl)
Cemal Hüsnü Bey (Hüsnü Bey / Taray, Cemal Hüsnü) 172, 173, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 190, 191, 193, 195, 198, 206, 211, 216, 217, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 233, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 265, 290, 412, 413, 414, 423, 524, 525, 528
Chatterjee, C. Atul Sir 173, 175
Chukri 60, 62, 64
Cizreli, Metin 463
Costa, L. 398
Curzon, Lord (bkz. Lord Curzon)

Ç
Çapçı, Emine Betül 403
Çeşmebaşı, S. 443
Çiçerin 204, 205

D
Davutoğlu, Ahmet 503, 510
de Gaullle, Charles 360
de Madariaga, Don Salvador 203
de Moura, Castao Quartim Pinto (bkz. Castao Quartime Pinto de Moura)
Demirel, Süleyman 459, 472, 489, 490

Denli, F. 430
Di Palma 66, 78
Djamalzadeh, Muhammet Ali Khan 117
Djémil Seliman (Süleyman Saib Kıran) 66
Drummond, Eric 202, 216, 217, 222, 223, 224, 225
Duna, Cem 596

E

Ecevit, Bülent 458, 472, 476, 503, 504, 506
Efendioğlu, Ümit 403
Elsmark, İvan M. C. S. 441
Enis Behiç Bey (Koryürek, Enis Behiç) 120, 121, 136, 142, 145, 278, 363, 367, 375, 418, 419, 528
Erbakan, Necmeddin 499, 500
Erçetin, Kemal 355, 427, 428, 429, 430
Erdoğan, Recep Tayyip 503
Erim, Nihat 468, 475
Erkmen, Hayrettin 386, 387, 477
Erteğün, Mehmet Münir (Mehmet Münir Bey) 55, 86, 90, 98, 99, 167, 173, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 185, 186, 193, 195, 206, 209, 210, 237, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 356, 358, 359, 403, 405
Esen, Bülent Nuri 355, 360, 526
Esener, Turhan 448, 479, 575
Esmer, Şükrü 355, 359

F
Fahri Hüsnü 415
Fer, Muslih 128, 355, 379, 382, 383
Fuat Selim Bey 55

G

- Gavin, Robert 446
 Godart, Justin 195
 Goudal, J. 432
 Göktürk, Hüseyin Avni 355, 362, 367
 Gül, Abdullah 503, 505, 507
 Gülek, Kasım 134, 355, 359
 Günden, Orhan Tahsin 147

H

- Haden, J. W. 438
 Hansenne, Michel 522
 Hasan Bey 182
 Henry, Pierre 75, 78
 Hüsnü Bey (bkz. Cemal Hüsnü Bey)
 Hüsnü Yaman 424, 426
 Hymans, Paul 214, 224

I

- Irmak, Sadi 355, 378, 483, 526, 528
 Işık, Rüçhan 41, 403, 596

İ

- İbrahimoğlu, Rafet 597
 İnal, Emin 355, 360, 361
 İnal, Fuat 445
 İnan, Kâmrân 477, 478, 575
 İnegöl (İnegöllüoğlu), Müşfik Selami
 92, 93, 94, 97, 98, 135, 136, 149,
 180
 İnönü, İsmet 121, 133, 136, 161, 458
 İslimyeli, Fenni 482
 İsmet Paşa (ayrıca bkz. İnönü, İsmet)
 62, 106, 107, 154, 155, 156, 157,
 158, 159, 160, 161, 162, 163,
 192, 196, 203, 205, 211, 458, 524

J

- Jacquard, Camille 87
 Jain, S. K. 398, 439

K

- Kakar, N. 402
 Kalemli, Mustafa 577
 Kandemir, Nüzhet 446
 Kapusuz, Ahmet 482
 Karaosmanoğlu, Yakup Kadri 442
 Karaöz, İlyas 465
 Kaya, Şükrü (Şükrü Bey) 60, 62, 63,
 64, 133, 135, 136, 149, 153, 173,
 174, 175, 176, 177, 178, 193,
 297, 298, 525
 Kâzım Paşa 117
 Keçeli, Şevket Fuat 92, 411
 Kenanoğlu, Mustafa 397, 442
 Kırbaşlı, Faik 462
 Klein, Alfred G. 402
 Kop, Kadri Kemal 72, 365
 Korutürk, Fahri 478
 Koryürek, Enis Behiç (bkz. Enis Be-
 hiç Bey)
 Köprülü, Fuat 386, 595
 Köseoğlu, Talat 464
 Köymen, Hulusi 437
 Kurdoğlu, Faik 136

L

- Lamas, S. 178
 Leemans 557
 Lemtiougov, N. 88, 89
 Lenin 204, 237
 Lester, Sean 348
 L'hommelais, P. 437
 Lord Curzon 62, 154, 155, 156, 157,
 158, 159, 161, 162, 196

M

- MacDonald, Robert Bruce 402
 Mahaim, Ernest 182
 Mahmut Celâl Bey (ayrıca bkz. Ba-
 yar, Celâl) 113

Mahmut Esat Bey 89, 109
 Mannaert, Léo 402
 Maurette, Fernand 82, 91, 93, 101,
 164, 166, 197, 394, 525
 Mehmet Ali Fuat Bey 108, 173, 192,
 193, 194, 195
 Mehmet Münir Bey (bkz. Ertegin,
 Mehmet Münir)
 Mehmet Servet 411, 417
 Melen, Ferit 468, 469
 Menderes, Adnan 329
 Merani, Shambu 399
 Messmer, Erich A. 399
 Métall, Rudolf Aladár 372
 Michel, Maurice 399
 Miras, Talat 355, 442
 Mitchell, A. G. 435
 Mithat 134
 Moderow, Wlodzimierz 348
 Monier, Georges 365, 366, 368, 375
 Montagna 157, 158
 Morse, David A. 345, 387, 527
 Mökelmann, Reiner 126
 Mulindeti 589
 Mukdim Osman, Mukdim Osmay
 (bkz. Osman, Mukdim / Osmay,
 Mukdim)
 Murray, John 402
 Mustafa Kemal 160, 163, 175, 204,
 215, 237
 Mustafa Şeref (Özkan, Mustafa Şe-
 ref) 89, 105, 106, 107, 109, 110,
 112, 113, 172, 182
 Müşfik Selami (bkz. İnegöl, İnegöl-
 lüoğlu, Müşfik Selami)

N

Nebioğlu, Kemal 463, 464
 Novaes, Paulo 397, 398

O

Okyar, Fethi 174
 Orizet, J. B. 398
 Osman, Mukdim 129, 130, 133,
 134, 135, 137, 138, 141, 145,
 245, 248, 249, 250, 251, 252,
 253, 255, 258, 261, 290, 298,
 394, 418, 419, 423, 424, 426, 525
 Osmay, Mukdim 121, 123, 142, 143,
 144, 146, 150, 281, 283, 284,
 287, 289, 291, 345, 348, 350,
 351, 352, 353, 354, 356, 357,
 358, 359, 365, 367, 368, 369,
 370, 371, 372, 274, 375, 376,
 379, 380, 381, 382, 387, 397,
 403, 405, 410, 411, 414, 416,
 417, 418, 419, 421, 422, 425,
 426, 434, 435, 436, 438, 451, 525

Ö

Örüç, Hüsamettin 497
 Özal, Turgut 480, 489, 490, 495,
 527, 574
 Özcan, Numan 403
 Özdemir, Kaya 463
 Özkan, Mustafa Şeref (bkz. Mustafa
 Şeref)
 Öztürkçine, Rifat 465

P

Payro 435, 447
 Peker, Recep 105, 140
 Petitpierre, Jean Claude 399
 Phelan, Edward Joseph 120, 121,
 124, 161, 246, 247, 248, 259, 260,
 263, 266, 272, 276, 277, 298, 300,
 308, 312, 347, 349, 352, 354, 357,
 358, 359, 379, 411, 414, 428
 Philip, J. 441

Pirler, Bülent 597
 Plissard, Roger 414
 Price, John 443

R

Raymond, H. 184, 186, 525
 Redjâi (Recâi) Bey 84
 Reşat Halis Bey 55
 Reuter, Ernst 127
 Roch, Roger 399
 Roosevelt, Franklin D. 248, 346,
 347, 353, 358

S

Sabri Bey 82, 169, 171
 Sadak, Necmeddin 125, 259, 267,
 268, 306
 Sadullah Ferid (Gören) 56
 Saracoğlu, Şükrü 136, 149, 320,
 366, 378, 379
 Schuil, Jan 427, 428, 429, 434, 440,
 443, 444, 445
 Shallon, N. 402
 Simpson, William R. 576
 Sirer, Reşat Şemsettin 382
 Solak, Mustafa 63, 64
 Stack, Maurice 371
 Stein, Osvald 143, 365, 368, 371,
 375, 423
 Sur, Fadıl Hakkı 355, 383, 394, 395,
 431, 432, 440, 526
 Süleyman Saib (Kıran) / Djémil Se-
 liman 56, 66
 Sümer, Nurullah Esat 355, 379, 416,
 526

Ş

Şibay, Esat 383, 438
 Şimşir, Bilâl 63
 Şükrü Bey (bkz. Kaya, Şükrü)

T

Talas, Cahit 332, 335, 337, 386,
 394, 395, 436
 Talû, Naim 468
 Tamayo, X. Caballero 398, 399
 Taray, Cemal Hüsnü (bkz. Cemal
 Hüsnü Bey)
 Tarhan, Ali Rana 136
 Tellal, Erel 205
 Tevfik Kâmil 69, 70
 Tevfik Rüştü Bey, Hariciye Vekili
 (bkz. Aras, Tevfik Rüştü)
 Thomas, Albert 57, 60, 62, 73, 74,
 75, 76, 79, 82, 85, 86, 99, 102,
 109, 113, 114, 120, 153, 162,
 166, 167, 168, 171, 174, 175,
 176, 177, 178, 180, 182, 189,
 190, 191, 193, 195, 198, 225,
 229, 387, 524, 525
 Tidmarsh, K. 402
 Tixier, Adrien 143
 Tuncel, Necmeddin 442
 Tümer, Nejat 484

U

Ulubey, Faris 434
 Ulusu, Bülent 479, 574
 Uşaklıgil, Reşdan 430

Ü

Ürgüplü, Suat Hayri 458

V

Vasf Bey 186
 Viple, Marius 188, 191, 227, 297, 525

W

Weaver, W. H. 116, 117, 415
 Weigert, Oscar 105, 126, 127, 128,
 130, 132, 525, 529

Winant, John G. 292, 346, 349

Wolfson, Oksana 569

Y

Yavuzalp, Ercüment 448

Yıldırım, Binali 503

Yıldız, Ulaş 598

Yılmaz, Mesut 480, 485, 486, 487,

488, 499, 502

Yusuf Kemal Bey 204

Z

Ziylan, Çetin 447

Zorlu, Rıfki 431

Genel Kavram Dizini*

- 12 Eylül Anayasası 573
- 14 sayılı sözleşme 252, 316, 320, 321, 324
- 15 sayılı sözleşme 330, 331, 332, 333, 501, 532
- 24+12 Anayasası 573
- 24 Ocak Anayasası 573
26. Konferans (ayrıca bkz. Filadelfiya Konferansı) 313, 343, 356, 357, 358, 359, 378, 526
- 34 sayılı sözleşme (ayrıca bkz. Ücretli İş Bulma Büroları Sözleşmesi) 317, 318, 320, 321, 322, 323, 325, 326, 327, 329, 330, 331, 366, 367, 455, 513, 532
- 45 sayılı sözleşme 253, 258, 264, 278, 295, 299, 300, 301, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 312, 313, 314, 315, 316, 320, 323, 324, 337, 338, 378, 458, 525
- 46 sayılı sözleşme 132, 148
- 81 sayılı sözleşme 329, 331, 392, 393, 405, 543
- 87 sayılı sözleşme 334, 491, 493, 494, 534, 542, 544, 553, 554, 555, 565, 570, 571, 581, 582, 589
- 95 sayılı sözleşme 335, 544, 549, 550
- 96 sayılı sözleşme 296, 329, 330, 331, 332, 385, 392, 393, 513, 586
- 98 sayılı sözleşme 296, 329, 330, 332, 333, 334, 385, 393, 455, 493, 529, 538, 540, 542, 550, 551, 553, 555, 563, 565, 568, 570, 571, 572, 575, 576, 578, 579, 580, 582, 585, 588
- 114 sayılı kanun 67, 71, 100
- 144 sayılı sözleşme 485, 487, 488, 489, 490, 491, 496, 534, 543, 560, 561, 563, 564, 585, 586
- 151 sayılı kanun 67, 71, 100
- 244 sayılı kanun 456, 460, 465, 469
- 1170 sayılı kanun 91
- 1921 Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması 61, 160, 164, 190, 197, 203, 204, 205, 237
- 1924 Anayasası 95, 279, 280, 281, 282, 287, 289, 295, 296, 304, 305, 317, 318, 334, 335, 339, 455, 456, 458, 479, 513
- 1924 Mesai Kanunu Lâyhması 53, 72, 74
- 1925 Dostluk ve Tarafsızlık (Saldırmazlık) Antlaşması 190, 197, 203, 204, 205, 219
- 1925 İş Mecellesi Lâyhması 53, 72
- 1927 İş Kanunu Lâyhması 53, 74, 88, 175
- 1929 Konferansı 173, 181
- 1930 Konferansı 181
- 1931 İş Kanunu Lâyhması 74, 106, 107, 172

* Dizinde gönderme yapılan eş anlamlı kavramlara ilişkin sayfa sayılarının tümü, abece sırasına göre ilk geçtikleri yerde verildi ve ilkece, yinelenmedi.

- 1931 Konferansı 172, 182, 183, 184, 186, 191, 194, 198, 211, 237
- 1932 İş Kanunu Lâyhası 74, 111, 262, 112, 113, 123, 195, 196
- 1934 İş Kanunu Lâyhası 74, 262, 414, 105, 119, 120
- 1936 İş Kanunu 88, 105, 106, 123, 147, 393
- 1941 Konferansı (ayrıca bkz. New York / New York-Vaşington Konferansı, Olağanüstü, Özel Konferans) 353, 354
- 1945 Konferansı (Paris Konferansı) 319, 343, 348, 360, 363, 370, 404, 431, 526
- 1946 Konferansı (ayrıca bkz. Montréal Konferansı, Ofisi) 320
- 1961 Anayasası 318, 335, 339, 455, 456, 457, 458, 478, 479, 513, 594
- 1982 Anayasası 456, 479, 492, 513, 550, 571, 573, 574, 597
1. Dünya Savaşı 36, 37, 53, 54, 154
1. Savaş 35, 36, 37, 38, 71, 105, 236, 521, 528, 533
2. Dünya Savaşı 55, 71, 312, 348, 363, 426
2. Savaş 49, 102, 241, 264, 292, 295, 296, 297, 311, 312, 313, 317, 337, 338, 343, 344, 345, 347, 348, 350, 354, 358, 359, 362, 363, 365, 376, 377, 403, 405, 410, 418, 430, 520, 523, 528, 533

A

- ABD (Amerika Birleşik Devletleri) 36, 55, 90, 127-129, 162, 261, 351, 354, 369, 376, 483
- Aksiyon-İş 534

- Akşam 95, 109, 110, 297, 387
- Âli İktisat Meclisi Lâyhası 120, 121
- Âli İktisat Meclisi (Türk Ekonomi Enstitüsü) 91, 97, 105, 112, 119, 120, 121, 227, 257
- Âli İktisat Meclisi Umumi Kâtipliği 257
- Amerika Birleşik Devletleri (bkz. ABD)
- Analık sigortası 364, 369
- Anayasa değişiklikleri 318, 319, 320, 348, 360, 361, 404
- Anayasa Düzeni Hakkında Kanun 479
- Anayasal yükümlülükler 201, 202, 226, 228, 242, 265, 269, 272, 289, 290, 313, 337, 338, 379, 589
- Ankara Hükümeti (TBMM Hükümeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti) 54, 55, 60, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 91, 100, 107, 127, 159, 161, 164, 167, 176, 204, 236, 237
- Anti sendikal 334, 535, 583
- Anti sosyal politika 573
- Aplikasyon Komitesi / Komisyonu (Konferans Komitesi / Komisyonu, Sözleşme ve Tavsiyelerin Uygulanması Konferansı / Uygulama Komisyonu / Komitesi) 148, 278, 312, 316, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 333, 334, 338, 384, 393, 405, 452, 455, 518, 520, 522, 531, 537-545, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 567, 569, 571, 572, 573, 575, 578, 579, 580, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592
- Ara rejim 458, 468, 513, 529

Araştırma Kurulu (Çalışma Bakanlığı) 355, 380, 382, 434, 436, 437, 439, 441, 482
 Asıl üye 153, 181, 329, 345, 383, 386, 405, 526, 593, 594, 595, 596, 598, 599
 Ateşkes / anlaşması 36, 37
 Atlantik Şartı 353, 354
 Avrupa Birliği 536, 589
 Avrupa Konseyi 301, 460, 467, 589
 Avrupa Sosyal Şartı 337, 497
 Ayrımcılık yasağı 543, 555, 565
 Ayrım gözetmeme 80, 461, 555, 572, 581, 582, 583, 587, 588
 Azınlıkların korunması sorunu 62, 154, 155, 156, 158

B

Bağımsızlık (tam / ulusal bağımsızlık) 37, 119, 237, 361
 Barış Antlaşması / Antlaşmaları 36, 37, 54, 55, 58, 184, 189, 196, 201, 206, 235, 236, 347, 519, 521
 Barış Hazırlık Konferansı (Paris) 519
 Barış Konferansı (Paris) 35, 36, 37, 68, 69, 185, 202
 Bern Büyükelçiliği 55, 59, 84
 Bern Elçiliği 55, 56, 59, 64, 67, 68, 70, 84, 87, 94, 100, 107, 111, 112, 113, 115, 116, 120, 190, 231, 233, 245, 247, 248, 250, 296, 419, 421, 445
 Beynelmillel İş / Mesai Bürosu (ayrıca bkz. Uluslararası Çalışma Bürosu / Ofisi) 111, 172, 249, 250, 272, 280, 281, 286, 287, 312, 417-418, 423, 425
 Beynelmillel İş / Mesai Teşkilatı (ayrıca bkz. Uluslararası Çalışma

Örgütü) 208, 209, 251, 252, 254, 255, 279, 283, 284, 285, 351, 418
 Beynelmillel Mesai Konferansı (ayrıca bkz. Uluslararası Çalışma Konferansı) 183, 250, 251, 257, 261, 268, 275
 Bireysel durumlar 547, 551, 552, 553, 555, 556, 557, 589
 Birinci Dünya Savaşı (bkz. 1. Savaş, 1. Dünya Savaşı)
 Birleşmiş Milletler (BM) 255, 301, 318, 320, 347, 348, 349, 358, 360, 363, 364, 398, 402, 403, 442, 445, 463, 472, 475
 Birleşmiş Milletler / BM Antlaşması 347, 360, 363
 Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı 402
 Birleşmiş Milletler Örgütü 318, 348, 349, 358, 360, 363, 475
 BM Demeci 363
 Bölünmezlik ve karşılıklı bağımlılık ilkesi 521, 580
 Brezilya 184, 185, 189, 210, 220, 251, 261, 368, 369, 370, 372, 373, 374, 375, 376, 379, 388, 397, 439
 Brezilya baremi 368, 369, 370, 372, 373, 374, 375, 376
 Bulletin officiel 248, 321, 382, 440, 445
 Büro / Ofis / Örgüt bütçesi 185, 352, 357
 Büyükdere Kiprit Fabrikası (İstanbul Büyükdere Kiprit Fabrikası) 134
 Büyük Millet Meclisi (ayrıca bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi) 86, 182, 205, 223, 254, 257, 258, 277, 280, 282, 287, 288, 299, 308, 366

C

- Cassan Misyonu 345, 436
 Cemiyet-i Akvam (bkz. Milletler Cemiyeti) 159, 202, 210, 218, 291, 424
 Cenevre 37, 42, 43, 96, 109, 110, 161, 194, 227, 283, 351, 381, 394, 577
 Cenevre Anlaşması 397
 Cenevre Konsolosu, Konsoloslugu, Başkonsoloslugu (ayrıca bkz. Türkiye Genel Konsoloslugu) 53, 55, 56, 59, 61, 62, 64, 65, 72, 75, 78, 81, 85, 86, 92, 100, 153, 165, 171, 180, 352, 355, 409, 411, 413, 430, 431, 525
 Cenova 57, 58, 59, 60, 61, 176
 Cezaevi personeli 581
 Cibali Sigara Fabrikası (İstanbul Cibali Sigara Fabrikası) 134
 Colombain Misyonu 345, 383, 430
 Consulat Général de Turquie 60, 98
 CS Komisyonları 461, 466, 468, 475, 476
 Cuma tatili 82, 84, 86, 90, 91, 119, 134
 Cumhuriyet, Cumhuriyet hükümeti 55, 56, 71, 93, 101, 115, 124, 159, 181, 222, 223, 232, 263, 297, 298, 321, 523
 Cumhuriyet Halk Fırkası / CHF 194
 Cumhuriyet Halk Partisi / CHP 318
 Cumhuriyet Senatosu 456, 465, 471, 474, 475, 478

Ç

- Çalışan / işçi temsilcileri (İşçi / çalışan temsilcileri) 433, 514, 516, 527, 530, 559, 562, 563, 568, 586, 587

- Çalışma Bakanlığı 43, 44, 46, 47, 128, 315, 344, 355, 361, 362, 363, 364, 365, 367, 368, 370, 371, 373, 375, 378, 380, 381, 382, 383, 387, 389, 391, 393, 405, 410, 426, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 444, 445, 446, 447, 448, 451, 460, 477, 482, 528, 550
 Çalışma Bakanlığı Müsteşarı 362, 368, 375, 447, 528
 Çalışma Komisyonu (ayrıca bkz. Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu) 331, 332, 460, 462, 463, 468
 Çalışmanın Geleceği Küresel Komisyonu 522
 Çalışmanın geleceği (Emeğin geleceği) 42, 522
 Çalışma Vekâleti 401
 Çalışma Vekâleti Dergisi 386, 388, 400
 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 401, 485
 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim Merkezi 401

D

- Daimi Delege / Delegelik / Delegation (Cenevre), Türkiye, Türkiye Daimi Delegesi) 258, 262, 265, 267, 268, 276, 300, 419, 430, 442, 443, 445, 446, 452, 524
 Danışma Meclisi 479, 480, 481, 482, 483, 574, 575, 597
 Danzig kenti 184, 210
 Demokrat Parti 317, 323, 329, 330, 376, 385, 394, 430

Denetim sistemi (ayrıca bkz. Genel denetim) 148, 206, 234, 242, 312, 313, 323, 334, 338, 384, 392, 516, 518, 522, 527, 529, 531, 533, 534, 535, 537, 540, 547, 550, 552, 559, 560, 561, 564, 570, 571

Devlet Sınai Bankası 118

Dışişleri Komisyonu 321, 322, 355, 460, 462, 477, 482, 486, 487, 493, 496, 497, 498, 500, 501, 502, 503, 509, 510, 511

Diplomatik temsilci / temsilciler 164, 290, 343, 354, 358, 377, 430, 434, 442, 450, 452, 523, 524, 526, 528

Direktör (ILO / UÇB), Ofis Direktörü 56, 57, 60, 61, 65, 71, 81, 82, 90, 92, 100, 107, 108, 114, 115, 116, 122, 124, 125, 128, 129, 133, 138, 140, 145, 153, 161, 162, 165, 166, 167, 174, 175, 176, 190, 193, 197, 198, 211, 225, 226, 228, 229, 231, 232, 233, 237, 245, 246, 250, 260, 261, 262, 263, 271, 276, 284, 292, 297, 298, 299, 307, 311, 347, 348, 351, 352, 353, 358, 359, 361, 371, 372, 373, 411, 413, 416, 419, 422, 426, 524, 525, 528

DİSK 463, 527, 560, 561, 562, 564, 568, 574, 575, 576, 582, 586

Doğrudan ilişki misyonu / yöntemi 575, 576

Doğrudan istemler 338, 537, 538, 539, 540, 548, 572, 580

Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması (bkz. 1921 Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması / 1925 Dostluk ve Tarafsızlık (Saldırmazlık) Antlaşması / Sovyetlerle, Sovyetler Birliği'yle

Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması / Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması / Türk Sovyet Saldırmazlık Paketi)

Dünya Ekonomik Krizi 411

Dünya Emek Konfederasyonu 575

Dünya Sağlık Örgütü 391

Dünya Sendikalar Federasyonu 526, 529, 570

Düşünce ve anlatım özgürlüğü 580

E

Ekonomi Enstitüsü 91

Ekonomik ve Sosyal Konsey (Birleşmiş Milletler) 398, 526

Eksik delegasyon, eksik katılım 234, 242, 243, 246, 249, 259, 260, 262, 265, 268, 271, 276, 290, 291, 297, 298, 300, 343, 358, 360, 404

Emeğin geleceği (bkz. Çalışmanın geleceği)

Ereğli Kömür Havzası 53, 54, 67, 68, 71, 100, 101, 149

Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun 67

Esneklik 255, 515

Estetik ameliyat 578

Eşit ücret / eşit değerde iş için eşit ücret / Ücret eşitliği 459, 556, 565

Eşit işlem 365, 473, 474

Eşitlik 543

Etkililik denetimi 560

Ev emekçileri 585

Evensellik 189, 194, 521

Evrimci bir mevzuat 137, 150

F

Filadelfiya Bildirgesi 41, 319, 343, 344, 347, 348, 356, 358, 362, 364, 403, 404, 405, 521, 533

Filadelfiya Konferansı (bkz. 26. Konferansı) 347, 349, 356, 358, 359, 364, 403

G

Galatasaray Lisesi 97

Gecikmeli rapor gönderilmesi 315, 316, 323, 324, 539, 540

Genel denetim (Onay koşullu / onaya dayalı denetim, Raporlara dayalı denetim) (ayrıca bkz. Denetim sistemi) 323, 334, 338, 384, 392, 455, 533, 534, 537, 540, 547, 551, 552, 560, 561, 564, 568

Genel Direktör (ILO / UÇB), Ofis Genel Direktörü 42, 345, 362, 376, 377, 382, 383, 384, 387, 388, 389, 390, 395, 396, 402, 403, 408, 410, 431, 436, 437, 439, 440, 446, 447, 448, 474, 512, 522, 527, 595

Genel gözlem 453, 548

Genel İş Müdürlüğü 84

Genel Konferans (ayrıca bkz. Beynelmilel Mesai Konferansı / Uluslararası Çalışma Konferansı) 55, 58, 62

Genel yorum 453

Gezgin muhabirlik 140, 141, 150

Grev hakkı 571, 580, 582

Grev yasağı 112, 571, 580

Gözlemci (müşahit) delege / delegelik 49, 54, 56, 62, 86, 91, 101, 153, 154, 165, 166, 171, 172, 173, 176, 177, 178, 181, 182, 183, 193, 197, 198, 202, 206, 209, 209, 267, 289, 297, 343, 358, 405, 523, 524, 525

H

Haberleşme bürosu 394, 140

Hachette Yayınevi 426

Hafta Tatili Hakkında Kanun 72, 75, 76, 86, 90

Hak arama 581, 588

Hakça (adil) yargılanma 557, 587

Hak ihlalleri 533, 535, 542, 556, 557, 559, 570

Hak-İş 560, 561, 562, 563, 564, 568

Hariciye Vekâleti 68, 69, 70, 83, 84, 85, 87, 93, 107, 108, 115, 116, 121, 122, 123, 124, 130, 135, 147, 153, 172, 182, 183, 184, 186, 187, 195, 205, 206, 207, 208, 211, 214, 215, 217, 218, 219, 220, 227, 228, 231, 232, 233, 235, 237, 243, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 253, 255, 256, 257, 260, 263, 266, 267, 268, 270, 272, 275, 276, 278, 279, 280, 281, 282, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 300, 308, 311, 312, 346, 348, 352, 353, 356, 357, 359, 411, 412, 419, 421, 422, 450, 529

Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi 122, 124

Hariciye Vekili 63, 82, 87, 91, 93, 107, 114, 115, 116, 117, 120, 121, 123, 124, 142, 167, 169, 174, 180, 186, 188, 191, 198, 204, 208, 212, 213, 218, 219, 222, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 247, 248, 252, 257, 258, 263, 264, 266, 268, 270, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 279, 285, 297, 298, 299, 300, 308, 312, 348, 349, 357, 358, 403, 410, 411, 412, 413, 419, 426, 525, 528

- Hava Trafik Personeli 412
 Hizmet kolu / kolları 584
 Hükümet kanadı 47, 105, 128, 195, 234, 243, 244, 246, 247, 249, 268, 276, 290, 291, 329, 343, 345, 347, 355, 360, 376, 377, 378, 379, 382, 383, 386, 387, 392, 394, 404, 405, 434, 516, 525, 526, 528, 593, 594, 595, 596, 597, 598
 Hükümetlerarası kuruluş 198, 288, 290, 337, 524
- I**
- ILO bütçesi (bkz. Büro, Ofis, Örgüt bütçesi)
 ILO Direktörü (bkz. Direktör, ILO / UÇB, Ofis Direktörü)
 ILO Genel Direktörü (bkz. Genel Direktör, ILO / UÇB, Ofis Genel Direktörü)
 ILO'nun Kanada'ya taşınması 346, 347, 348, 349, 350, 351, 376
 ILO Sosyal Sigorta Bölümü 370, 371, 372
 ILO Türkiye / Ankara Muhabiri (bkz. Ulusal muhabir) 141, 343, 384, 394, 395, 396, 397, 410, 431, 432, 438, 440, 451, 526
 ILO Türkiye / Ankara Ofisi 43, 47, 396, 397, 402, 403
 Informations sociales 78, 79, 81, 82, 97, 98, 143, 150, 440
- İ**
- İç hukuk 242, 255, 278, 287, 289, 295, 296, 322, 324, 330, 331, 332, 333, 456, 457, 459, 460, 461, 462, 466, 467, 468, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 481, 484, 490, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 502, 503, 504, 507, 508, 509, 510, 512, 513, 514, 528, 529, 535, 560, 563
 İç hukukla bütünleşme 456, 497, 528
 İç yazışma notu / notları 38, 39, 53, 57, 74, 78, 91, 92, 93, 107, 108, 123, 129, 144, 146, 149, 153, 161, 167, 180, 184, 185, 191, 198, 203, 227, 313, 370, 374, 375, 416, 419, 421, 428, 429, 430, 434, 435, 444, 445, 447, 525
 İfade özgürlüğü 580
 İki sömürge imparatorluğu 155
 İkinci Dünya Savaşı (bkz. 2. Savaş, 2. Dünya Savaşı)
 İktisat Vekâleti 67, 70, 105, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 115, 118, 120, 122, 123, 126, 127, 128, 129, 130, 133, 134, 142, 145, 172, 192, 227, 228, 233, 235, 243, 244, 246, 248, 257, 260, 261, 263, 265, 266, 268, 270, 272, 275, 276, 278, 279, 280, 282, 284, 286, 287, 291, 312, 357, 366, 410, 411, 414, 417, 418, 419, 420, 423, 424, 451, 525
 İktisat Vekili 70, 89, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 113, 117, 136, 137, 148, 149, 182, 183, 284
 İlk gözlemler 49, 295, 313, 324, 326, 570
 İlk onay 40, 49, 295, 296, 297, 298, 300, 301, 306, 308, 337, 338, 458, 487, 513, 525
 İlk raporlar 49, 295, 312, 313, 314, 315, 316, 324, 325, 327
 İlk Yönetim Konseyi üyeliği 329, 343, 345, 376, 377, 378, 379, 382, 383, 384, 396, 404, 405, 458, 524, 526, 529, 593, 594

- İmparatorluk Ticaret ve Ziraat Vekâleti 66, 153
- İnsan hakları, sözleşmeleri (temel insan hakları, sözleşmeleri) 255, 301, 457, 458, 493, 499, 504, 513, 518, 521, 522, 532, 533, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 551, 552, 554, 555, 556, 557, 564, 565, 566, 569, 580
- İnsanca çalışma 522
- İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 521
- İnsan hakları sorunu 556
- İstanbul Büyükdere Kiprit Fabrikası (bkz. Büyükdere Kiprit Fabrikası)
- İstanbul Cibali Sigara Fabrikası (bkz. Cibali Sigara Fabrikası)
- İstanbul Hükümeti 54, 59, 60, 66, 100
- İstanbul Rusları (mülteciler) 92, 168, 171
- İstikrar politikaları 573
- İşbirliği programı 92, 93, 94, 96, 97, 98, 102
- İşçi / çalışan temsilcileri (bkz. Çalışan / işçi temsilcileri)
- İşçi kanadı 244, 247, 291, 378, 379, 427, 516, 526, 527, 550, 557, 563, 568, 577, 578, 587, 593, 594
- İşçileri koruyan bir anıt 113, 114
- İşçi sigortaları 290, 344, 351, 362, 364, 365, 367, 368, 369, 371, 376, 378, 384, 391, 406, 410, 422, 434, 435, 450
- İşçi Sigortası İdaresi 365, 367
- İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu / Kurumu 365, 406, 434
- İş Dairesi 44, 118, 142, 143, 144, 145, 146, 148, 149, 150 233, 270, 274, 278, 284, 298, 364, 367, 368, 370, 371, 373, 374, 375, 376, 410, 411, 414, 418, 419, 420, 421, 422, 425, 451, 526, 528
- İş Dairesi Reisi / Reisliği 278, 364, 368, 418, 419, 421, 422
- İş Gücü ve İstihdam Komisyonu 396
- İş Kanunu'nun çevirisi sorunu 142
- İş Kanunu Lâyhası 53, 72, 74, 77, 80, 81, 88, 89, 90, 105, 106, 107, 109, 111, 112, 113, 114, 116, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 136, 139, 148, 150, 172, 175, 192, 195, 196, 225, 245, 261, 262, 410, 411, 414
- İş kazaları sigortası 113, 147, 368, 369, 449
- İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortası Kanunu 367
- İş Mecellesi Lâyhası (ayrıca bkz. 1925 İş Mecellesi Lâyhası) 53, 72, 74, 79, 81, 83, 84, 410
- İş Meclisi 77
- İş Müdüriyet-i Umumiyesi 88
- İş sağlığı ve güvenliği 119, 352, 389, 391, 403, 440, 507, 508, 509, 511, 589, 588, 590, 592
- İş sürelerinin indirilmesi 246
- İş Şubesi Müdür-i Umumiliği 77
- İş ve işçi bulma / iş bulma bürosu 262, 329, 332, 367, 368, 384, 391, 392, 397, 413
- İş ve İşçi Bulma Kurumu / Kanunu 326, 366, 435, 436, 439, 440, 490
- İş ve İşçiler Bürosu / Reisi, Reisliği) 44, 107, 118, 120, 126, 128, 136, 142, 149, 263, 274, 359, 367, 410, 411, 414, 418, 426, 451, 526, 528, 588

İşveren kanadı 244, 378, 379, 386,
405, 516, 526, 593, 594, 595,
596, 597, 598
İzleme sistem(ler)i 533, 534

K

KHK 401, 577, 582
Kaliforniya baremi 368, 369, 370,
372, 375, 376
Kamu İşveren Heyeti 584, 585
Kanada Hükümeti 347, 351
Kanada'ya taşınma 346, 348, 349,
350, 376
Kanun hükmünde 401, 456, 457,
459, 492
Kanun seviyesinde 457
Kanunla uygun bulma (Uygun bul-
ma, milletlerarası / uluslararası
antlaşmaları) 277, 284, 285, 287,
331, 332, 456, 457, 459, 461, 462,
466, 468, 469, 470, 471, 474, 475,
478, 480, 490, 493, 495, 497, 499,
502, 505, 507, 508, 509, 510, 511,
512, 513, 514, 532
Kara liste (Özel liste) 527, 547, 548,
551, 552, 554, 572
Katma bütçe 352, 358, 170
Karşılıklı bağımlılık ilkesi 521, 557,
580
KESK 560, 561, 562, 564, 566, 567,
568, 581, 582, 583, 586, 587,
590, 591, 592
Kişi özgürlüğü / özgürlükleri 557, 580
Konferansa / Konferanslara katılım,
iştirak 176, 193, 241, 243, 245,
249, 259, 265, 271, 275, 276,
289, 290, 344, 348, 349, 378,
385, 528

Konferans Komitesi / Komisyonu
(bkz. Aplikasyon Komitesi / Ko-
misyonu)
Kooperatifler 80, 97, 99, 260, 345,
384, 417, 418, 430
Kriz Komisyonu 346, 349, 356
Kronik aykırılık 579, 580
Kronik sorun 569, 570, 580
Kurallar sistemi / düzeni 105, 141,
149, 242, 254, 421, 518, 522,
531, 533
Kurtuluş 35, 36, 37, 38, 49, 53, 54,
59, 61, 63, 64, 68, 99, 100, 204,
219, 236, 343, 410, 449, 519, 523
Kurtuluş sosyal yasaları 53
Kurucu Meclis 479
Kuruluş Konferansı 55, 343
Kuruluş (Türkiye Cumhuriyeti, ILO)
35, 37, 38, 53, 54, 55, 59, 73, 98,
99, 100, 114, 194, 237, 337, 343,
409, 449, 518, 519, 520, 521,
523, 524, 528

L

L'économiste d'Orient 95
Le journal d'Orient 88, 387
Lozan Antlaşması 35, 38, 53, 55, 64,
67, 68, 69, 72, 89, 99, 153, 158,
160, 161, 162, 163, 164, 167,
175, 197, 203, 205, 219, 236, 254
Lozan Barış Konferansı 37, 38, 54,
65, 66, 67, 101, 154, 159, 160,
161, 163, 196, 201, 211, 222, 236,
237
Lozan Delegasyonu 64, 68, 69
Lozan Konferans Heyeti 62, 67

M

Makyaj 334, 573, 578
Makyajcılık 578

- Matruşka 573
- Maurette'in (Türkiye) notları 82, 166, 175
- Maurette misyonu / misyonları 42, 85, 102, 128, 133, 148, 153, 164, 168, 171, 172, 173, 175, 180, 197
- Maurette'in Türkiye misyonu / misyonları 101, 133, 166, 171, 183, 197, 212, 417
- Memur-Sen 527, 529, 530, 560, 563, 564, 565, 568, 586
- Merkezi dağıtım sistemi 432, 433, 451
- Mesai Kanunu Lâyhası (ayrıca bkz. Mesai Kanunu Lâyhası) 53, 72, 73, 74, 75, 76, 83, 410
- Mesai Müşaviri 42, 105, 126, 128, 148, 298, 525, 529
- Meslek hastalıkları / sigortası 96, 143, 250, 369, 375, 473, 590, 592
- Milletlerarası antlaşmaları uygun bulma (bkz. Kanunla uygun bulma)
- Milletlerarası Çalışma / İş Teşkilatı (bkz. Beynelmillel İş / Mesai Teşkilatı / Uluslararası Çalışma Örgütü)
- Milletler Cemiyeti (bkz. Cemiyet-i Akvam)
- Milletler Cemiyeti bütçesi 185, 352, 358
- Milletler Cemiyeti Konseyi 224, 164
- Milletler Cemiyeti Meclisi / Genel Kurulu 162, 165, 187, 201, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 222, 223, 224, 225, 227, 297, 363
- Milletler Cemiyeti'ne girmeksizin ILO'ya girme 248
- Milletler Cemiyeti Pakı / Misakı 230
- Milletler Cemiyeti Daimi Delegatesi / Delegatesi 258, 262, 265, 267, 276, 300, 419, 430, 442, 443, 452, 524
- Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri 207, 216, 222, 223, 224, 231, 266, 295, 307, 348
- Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliği / Sekretaryası 300
- Milletler Cemiyeti üyeliği 38, 62, 72, 101, 115, 149, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 168, 173, 175, 183, 185, 186, 188, 189, 190, 191, 194, 196, 197, 198, 201, 202, 203, 205, 206, 210, 211, 212, 219, 220, 223, 225, 226, 227, 229, 231, 237-
- Millî Birlik Komitesi 295, 334, 335, 336, 339, 513
- Millî Güvenlik Konseyi 478, 479, 480, 481, 483
- Millî Korunma Kanunu 344
- Millî mevzuat 303, 455, 461, 462, 465, 466, 469, 470, 471, 484, 499, 500, 502
- Misak-ı Millî 54, 204, 237
- Misyon (gönderilmesi, isteği, izlenimi, notları, önerisi) 40, 44, 67, 82, 83, 116, 117, 118, 133, 137, 141, 148, 149, 153, 168, 170, 175, 261, 345, 365, 384, 388, 394, 402, 405, 415, 430, 451, 528, 575, 576
- Misyonlu yıllar 575
- Mondros Mütarekesi 36
- Montréal Konferansı, Ofisi (ayrıca bkz. 1946 Konferansı) 314, 319, 320, 348, 350, 362, 363, 379, 404
- Montreux Boğazlar Konferansı 142

Montly Labour Review 68, 69
 Murahhas 243, 246, 249, 250, 251,
 261, 262, 267, 268, 276, 319, 370
 Musul sorunu 164, 205
 Mutabakat 303, 331, 400, 460, 461,
 468, 499, 514, 515
 Mülteciler Servisi Yakın Doğu Dele-
 gesi 88
 Müşahit 147, 173, 181, 182, 183,
 206, 267, 343, 525

N

New York/New York-Vaşington Kon-
 feransı (Olağanüstü, Özel Konfe-
 rans) 343, 347, 353, 354, 355
 Nüfus Sayımı 96, 99

O

Ofis Direktörü (bkz. Direktör, ILO /
 UÇB Direktörü)
 Ofis Genel Direktörü (bkz. ILO Ge-
 nel Direktörü)
 OHAL 557, 582, 586, 587, 588
 Olağanüstü (Özel) Konferans (bkz.
 New York / New York-Vaşington
 Konferansı)
 Onay gerekçeleri 289, 296, 300, 301,
 302, 303, 304, 317, 319, 320, 322,
 329, 331, 332, 333, 334, 336, 338,
 462, 467, 470, 471, 478, 482, 486,
 491, 492, 494, 495, 496, 497, 504,
 505, 513, 514, 529
 Onayın iç hukuk üzerindeki etkisi
 456, 504
 Onay kanunu teklifinde değişiklik 304
 Onay kararnamesi 459, 466, 474,
 478, 505
 Onay koşullu / onaya dayalı dene-
 tim (bkz. Genel denetim, Rapor-
 lara dayalı denetim)

Onay koşulsuz denetim (Özel de-
 netim) 334, 527, 529, 533, 534,
 535, 559, 570
 Onay / onama politikası 256, 274,
 290, 338, 455, 457, 458, 463,
 469, 477, 499, 509, 513, 515, 529
 Onay / onama, tasdik işlemleri 257,
 284, 299, 306, 311, 318, 319,
 322, 330, 332, 333, 335, 378,
 456, 459, 460, 462, 467, 472,
 475, 476, 477, 479, 480, 481,
 483, 484, 485, 486, 487, 488,
 489, 490, 491, 493, 494, 495,
 502, 504, 505, 507, 508, 509,
 510, 511, 512, 513
 Onayın tescil edilmesi 148, 295, 307,
 315, 472, 474, 475
 Ontario baremi 370, 371
 Opium Konferansı 106, 172, 182
 Osmanlı devleti 54, 59
 Osmanlı İmparatorluğu 36, 37, 53,
 54, 55, 66, 100, 101, 153, 183,
 204, 519, 524
 Osmanlı İmparatorluğu Hükümeti
 66, 100, 524

Ö

Önce uyum (yaklaşımı) 133, 148,
 257, 290, 469, 498, 513
 Örgütlenme özgürsüzlüğü 579
 Özel denetim (bkz. Onay koşulsuz
 denetim)
 Özel liste (bkz. Kara liste)
 Özel paragraf 527, 547, 548, 549,
 550, 551, 552, 554, 572, 576,
 578, 579
 Özgür irade 583
 Özgür ve gönüllü toplu pazarlık 572,
 579, 580, 584

P

Paris 35, 36, 37, 73, 107, 108, 114, 158, 164, 205, 314, 345, 346, 347, 355, 361, 519, 521, 526
Paris Banliyöleri Antlaşmaları 37, 158
Paris Büyükelçiliği / Elçisi 172, 181, 195, 206, 208, 209
Paris Konferansı (bkz. 1945 Konferansı)
Paris Misakı 218
Paris Paktı 219
Pirus Zaferi 520

R

Raporlara dayalı denetim (bkz. Genel denetim, Onay koşullu denetim)
Rapor sunma yükümlülüğü 277, 321, 329, 333, 542
Rejim Kanunu 105, 261
Resmî Gazete 76, 78, 306, 318, 411, 450, 455, 461, 463, 472, 495
Revue internationale du Travail 140
Rus Şuralar Cumhuriyeti 160

S

Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu (ayrıca bkz. Çalışma Komisyonu) 493, 500, 502, 503, 508, 509
San Fransisko Konferansı 355, 363, 378, 379, 383, 403, 404, 526, 593
Sendika Özgürlüğü Komitesi 334, 522, 533, 569, 570, 571, 576, 580
Sendika yasağı 581
Sendikal gözlemler 518, 520, 537, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568

Sendikal raporlar 338, 520, 537, 559, 560, 561, 563, 564, 565, 568, 586, 589, 590
Séries législatives 68, 70, 71
Sevr Antlaşması 35, 36, 54, 55, 58, 59, 63, 64, 100, 158, 204, 519, 524
Social Security Board 346, 351, 352
Soruşturma Komisyonu 234, 235, 236
Sosyal adalet 183, 193, 229, 232, 429, 522, 574
Sosyal diyalog 403, 590
Sosyal güvenlik 369, 377, 384, 385, 389, 391, 400, 401, 406, 474, 479, 483, 484, 485, 514
Sosyal haklar 522, 557, 584
Sosyal insan hakları kurallar düzeni 522, 533, 557
Sosyal insan hakları sözleşmeleri 457, 522, 557
Sosyal İşler Komisyonu 460, 465, 474, 477, 481, 486, 487, 489, 491, 493, 496, 500, 502, 503, 508, 509
Sosyal ortaklar 583, 584, 585, 586, 590, 591
Sosyal taban 522
Sosyal yanıt 522
Sosyal yardımlar 143, 344, 352, 363, 424
Sovyetlerle / Sovyetler Birliği'yle Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmaları, Sovyetlerle Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması, Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması, Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktı, Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması

- (ayrıca bkz. 1921 Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması, 1925 Dostluk ve Tarafsızlık, Saldırmazlık Antlaşması) 61, 164, 165, 168, 197, 210, 203, 204, 205, 237
- SSCB / Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile ilişkiler (bkz. Türk-Sovyet İlişkileri) 140, 160, 188, 190, 203-204, 220, 221, 236, 237
- Sözleşme kümeleri 537, 538, 540, 542, 551
- Sözleşme ve Tavsiyelerin Uygulanması Konferans Komisyonu / Komitesi (bkz. Aplikasyon Komisyonu / Komitesi)
- Sözleşme ve Tavsiyelerin Uygulanması Uzmanlar Komisyonu / Komitesi (bkz. Uzmanlar Komisyonu / Komitesi)
- Sümerbank 139, 317, 326, 416, 417
- T**
- Tam delegasyon (tam heyet) 233, 237, 249, 261, 262, 276, 291, 337, 344, 348, 359, 361, 379, 404, 405, 526
- Tam uygunluk (tam ahenk) 257, 304, 455, 471, 550, 556, 577, 578, 579, 588
- Taraf devlet 206, 234, 450, 516, 522, 569
- Tasdik 132, 161, 206, 207, 208, 249, 252, 253, 254, 255, 258, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 288, 295, 299, 305, 306, 308, 315, 317, 318, 320, 322, 330, 331, 332, 335, 339, 358, 397, 456, 525, 529
- Tasdik kanunu 318
- TBMM Hükümeti (bkz. Ankara Hükümeti)
- TBMM Hükümeti Lozan Barış Konferansı (bkz. Lozan Barış Konferansı)
- TBMM Ticaret Encümeni 76
- Teknik sözleşmeler 537, 538, 539, 540, 542, 544, 545, 551, 554, 555, 556, 565, 566, 567, 569
- Teknik yardım 53, 126, 133, 147, 345, 350, 362, 365, 376, 380, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 397, 398, 399, 404, 405, 441, 451, 452, 556, 573, 575, 577, 578, 590, 591, 592
- Teknik yardım misyonu 133, 376, 384, 404, 578
- Temel çalışma hakları 557
- Temel Haklar ve İlkeler ILO Bildirgesi (1998) 522
- Temel hizmetler 579, 582
- Temel insan hakları / sözleşmeleri (bkz. İnsan hakları / sözleşmeleri)
- Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 54, 61, 205
- Ticaret Encümeni 76
- Ticaret Vekâleti 66, 79, 83, 84, 88, 101, 153, 171, 445
- Ticaret vekili 74, 75, 79, 82, 171
- TİSK 560, 561, 562, 563, 566, 567, 571, 573, 586, 592, 593, 596, 597, 598
- TİSK Anayasası 573
- Toplu eylem yasağı 580
- Toplu İnceleme 333
- Toplu pazarlık 396, 492, 544, 552, 565, 572, 576, 579, 580, 583, 584, 585

Toplu sözleşme / toplu iş sözleşmesi 246, 277, 396, 494, 514, 583, 584, 585, 586

Türk Ekonomi Enstitüsü (bkz. Âli İktisat Meclisi) 91

Türk-İş 327, 337, 463, 479, 482, 536, 560, 561, 562, 563, 566, 567, 568, 574, 575, 577, 586

Türk-Sovyet İlişkileri (bkz. SSCB / Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile ilişkiler)

Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktı (bkz. Sovyetlerle / Sovyetler Birliği'yle Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmaları / Sovyetlerle Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması / Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması)

Türk Temsilci Heyeti 155, 156, 157, 158

Türkiye Büyük Millet Meclisi (ayrıca bkz. Büyük Millet Meclisi) 56, 85, 88, 95, 160, 287, 305, 486

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti (bkz. Ankara Hükümeti)

Türkiye Daimi Delegatesi (bkz. Daimi Delege / Delegateslik / Delegatesyon, Cenevre, Türkiye)

Türkiye Delegatesyonu 65, 69, 71, 135, 297, 307, 355, 358, 360, 361, 362, 413, 430

Türkiye Genel Konsolosluğu, Cenevre (ayrıca bkz. Cenevre Konsolosu / Konsolosluğu / Başkonsolosluğu) 36, 53, 55, 56, 57, 60, 61, 62, 65, 100, 153, 165

Türkiye İşçi Partisi 458, 461, 464

Türkiye Kamu-Sen 560, 561, 562, 564, 566, 568, 586

Türkiye profili 405, 449, 517, 518, 519, 520, 523, 524, 531, 532, 537, 538, 547, 551, 552, 559, 560, 569, 573, 585, 593, 594, 596, 599

U

UÇB Direktörü (bkz. Direktör, ILO / Ofis Direktörü)

Ulusal Ekonomi Yüksek Konseyi 97

Ulusal kriz 582, 587

Ulusal muhabir (bkz. ILO Ankara / Türkiye muhabiri)

Ulusalüstü sözleşmeler / yasalar 289, 536

Uluslararası Çalışma Bürosu / Ofisi 36, 37, 53, 56, 57, 64, 66, 67, 73, 79, 88, 93, 98, 110, 125, 140, 165, 177, 180, 188, 203, 225, 232, 233, 241, 242, 248, 251, 268, 290, 296, 347, 354, 372, 377, 409, 412, 422, 423, 430, 432, 445, 524, 575

Uluslararası Çalışma Dergisi 87, 127, 448

Uluslararası Çalışma Hukuku 514

Uluslararası Çalışma Konferansı (ayrıca bkz. Genel Konferans) 57, 61, 65, 66, 72, 73, 101, 113, 120, 123, 149, 161, 165, 170, 173, 174, 176, 178, 181, 196, 197, 202, 206, 226, 230, 231, 244, 245, 258, 259, 261, 295, 298, 301, 313, 314, 315, 347, 353, 355, 357, 360, 361, 363, 370, 431, 478, 510, 593

Uluslararası Çalışma Mevzuatı Komisyonu 289, 519

Uluslararası Çalışma Örgütü, kuruluşu, sözleşmeleri, tavsiyeleri, Türkiye ilişkileri, üyeliği (ayrıca

- bkz. Beynelmillel İş / Mesai Teşkilatı, Milletlerarası Çalışma / İş Teşkilatı) 35, 37, 38, 48, 49, 53, 54, 56, 58, 60, 61, 68, 72, 73, 74, 77, 80, 101, 105, 114, 115, 116, 119, 121, 125, 126, 134, 140, 147, 148, 153, 154, 158, 161, 162, 163, 164, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 192, 194, 195, 196, 197, 198, 201, 202, 203, 206, 208, 211, 212, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 235, 236, 237, 241, 242, 244, 248, 251, 252, 254, 255, 256, 257, 261, 264, 265, 266, 269, 275, 278, 279, 283, 284, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 296, 297, 299, 300, 302, 304, 306, 307, 318, 337, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 354, 357, 359, 360, 361, 362, 363, 376, 378, 379, 390, 391, 392, 394, 398, 399, 402, 403, 410, 415, 425, 446, 447, 450, 458, 462, 463, 467, 469, 471, 472, 475, 478, 482, 483, 490, 508, 509, 513, 516, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 527, 529, 531, 532, 533, 552, 557, 559, 564, 569, 574, 575, 576, 577, 578, 593
- Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Amaç ve Hedefleri Bildirgesi (bkz. Filadelfiya Bildirgesi) 347, 359
- Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası / Örgüt Anayasası 58, 175, 184, 190, 230, 242, 266, 269, 278, 279, 287, 288, 289, 302, 306, 307, 347, 349, 359, 376, 446, 471, 525, 529, 564
- Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Statüsü / Beynelmillel İş Teşkilatı Statüsü / ILO, Örgüt Statüsü 189, 191, 283, 347
- Uluslararası çalışma sözleşme ve tavsiyeleri 74, 122, 241, 265, 268, 271, 279, 282, 301, 514, 528
- Uluslararası hukuk 148, 251, 277, 278, 288, 289, 295, 306, 307, 308, 318, 320, 323, 329, 330, 335, 392, 460, 461, 462, 466, 467, 468, 472, 474, 475, 476, 481, 494, 498, 502, 504, 507, 508, 509, 510, 512, 513, 522, 525, 565, 567, 570, 571
- Uluslararası hukuk alanında yürürlüğe girme 392, 462, 466, 474, 475, 507, 570, 571
- Uluslararası İş Hukuku 73, 74, 514
- Uluslararası İşverenler Örgütü 562, 563, 567
- Uluslararasılaşma 73, 522
- Uluslararasılık 73, 361
- Uluslararası Sosyal Güvenlik Hukuku 514
- Uluslararası Sosyal Politika 73
- Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu / Uluslararası Özgür (Hür) İşçi Sendikaları Konfederasyonu 337, 562, 567
- Uluslararası Sürekli Adalet Divanı 184, 202, 207, 209
- Ulusalüstü 289, 529
- Ulusalüstü yasalar / kurallar / sözleşmeler 289, 535

Ulus hükümeti 479, 480, 484, 485, 574, 575
Usulüne göre yürürlüğe koyma 457, 466, 477, 490, 499, 513
Uygulama Komitesi / Komisyonu (bkz. Aplikasyon Komitesi / Komisyonu)
Uygun bulma (bkz. Kanunla uygun bulma, milletlerarası / uluslararası antlaşmaları)
Uyum / uyumsuzluk sorunu 77, 132, 227, 494, 556, 580, 585, 592
Uzmanlar Komisyonu / Komitesi (Sözleşme ve Tavsiyelerin Uygulanması Uzmanlar Komisyonu / Komitesi) 148, 278, 316, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 333, 334, 338, 339, 405, 452, 455, 518, 520, 522, 531, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 567, 569, 571, 572, 573, 575, 578, 579, 580, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592

Ü
Ücret eşitliği (bkz. Eşit ücret / eşit değerde iş için eşit ücret)
Ücretli İş Bulma Büroları / Sözleşmesi (ayrıca bkz. 34 sayılı sözleşme) 114, 230, 317, 318, 321, 323, 325, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 366, 532
Üçlü Danışmalar Sözleşmesi 490, 566, 585
Üçlü danışmalar / görüşmeler 550, 577, 578, 579, 583, 585, 586
Üçlü tartışmalar 323, 527, 547, 548, 550, 551, 552, 554, 555, 559, 569, 572, 586, 589, 590

Üretim anketi 61, 92
Üye devlet(le r) 102, 125, 148, 185, 198, 234, 243, 260, 263, 270, 283, 289, 290, 297, 301, 318, 347, 404, 450, 516, 522, 528, 529, 550, 556, 594

V

Vakit gazetesi 88, 89
Vaşington Büyükelçisi 348, 350, 356, 403, 405
Vaşington Ofisi / Bürosu 57, 371, 372, 373, 381
Vaşington Konferansı (bkz. Olağanüstü / Özel Konferans) 55, 59, 347, 354, 403
Versay Antlaşması / Versay Barış Antlaşması / Versay Muahedesi 36, 55, 58, 68, 154, 163, 170, 175, 184, 188, 189, 190, 192, 201, 202, 204, 206, 208, 209, 210, 211, 219, 225, 226, 227, 228, 231, 233, 234, 235, 237, 238, 241, 242, 245, 247, 250, 254, 257, 291, 295, 306, 347, 348, 378, 514, 519, 521, 525, 533, 593
Vetolu onay / Vetolu iş güvencesi sözleşmesi 491, 495, 496, 497, 498
Weaver misyonu 116, 117, 118, 119, 148, 296, 415

Y
Yakın ve Orta Doğu 345, 359, 385, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 406, 410, 434, 438, 442, 444, 526
Yakın ve Orta Doğu Bölgesel Toplantısı 345, 376, 377, 379
Yakın ve Orta Doğu Çalışma Eğitim Merkezi 401

Yakın ve Orta Doğu Çalışma Enstitüsü 389, 391, 399, 400, 406
 Yakın ve Orta Doğu İşgücü Faaliyet Merkezi 387, 388, 396, 398, 406, 410, 438, 442, 441, 526
 Yardımcı üye 386, 526, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599
 Yargıçlar 581
 Yedek delege 259, 265, 271, 598
 Yedek üye 382, 383, 593, 596, 598, 599
 Yetki belgesi 583
 Yetkileri Denetleme Komisyonu / Komitesi 153, 176, 262, 530
 Yetkili makama sunma süresi 209, 247, 266, 268, 269, 272, 273, 274, 275, 311, 513
 Yetkili makama sunma yükümlülüğü 124, 207, 208, 209, 241, 243, 245, 247, 254, 263, 266, 269, 272, 278, 284, 287, 288, 290, 299, 303, 311, 329, 337, 513
 Yetkili makama sunma yükümlülüğünün kapsamı sorunu 278-289

Yetmez ama evet bonbonları 579
 Yönetim Konseyi 49, 61, 105, 128, 141, 230, 235, 236, 244, 246, 248, 250, 251, 270, 292, 300, 324, 329, 343, 345, 346, 347, 349, 355, 356, 376, 377, 378, 379, 382, 383, 384, 385, 386, 388, 389, 390, 392, 394, 395, 396, 404, 405, 412, 434, 445, 446, 447, 458, 518, 524, 526, 529, 531, 533, 534, 559, 569, 570, 571, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599
 Yönetim Konseyi Bürosu 292, 345, 376
 Yönetişim sözleşmeleri 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 551, 565, 566, 569
 Yüksek yöneticiler 581
 Yüzüncü Yıl 40, 520, 530, 585

Z

Zamana yayılmış bir işbirliği programı 93, 102
 Zamanın Ruhu 347
 Ziraat Vekâleti 66, 100, 101, 153, 171
 Ziraat Vekili 82, 169, 171

Ek Çizelge 1

Türkiye'nin Onayladığı Sözleşmeler¹

Sıra, Sözleşme Sayı ve Başlıkları	KT	YT	OT	KOYF	OS
1) 002. İşsizlik Sözleşmesi	1919	14.07.1921	14.07.1950	31	57
2) 011. Örgütlenme Hakkı Sözleşmesi (Tarım)	1921	11.05.1925	29.03.1961	40	123
3) 014. Hafta Dinlencesi Sözleşmesi (Sanayi)	1921	19.06.1923	27.12.1946	25	120
4) 015. Asgari Yaş Sözleşmesi, (Trimciler ve Ateşçiler; Fesih, 1953)	1921	20.11.1922	29.09.1959	38	69
5) 026. Asgari Ücret Saptama Yöntemleri Sözleşmesi	1928	14.06.1930	29.01.1975	47	105
6) 029. Zorla Çalıştırma Sözleşmesi	1930	01.05.1932	30.10.1998	68	178
7) 034. Ücretli İş Bulma Büroları Sözleşmesi (Fesih, 1953)	1933	18.10.1936	27.12.1946	13	11
8) 042. Meslek Hastalıkları Sigortası Sözleşmesi (GG)	1934	17.06.1936	27.12.1946	12	53

¹ **Kaynak:** https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=1000:11200:0::NO:11200:P11200_COUNTRY_ID:102893; Son erişim: 19.05.2019.

Kısaltmalar: **KT:** Kabul Tarihi; **YT:** Yürürlük Tarihi; **OT:** Onay Tarihi; **OS:** Onay sayısı; **KOYF:** Sözleşmelerin kabul tarihleri ile *uluslararası hukuktaki* onay tarihleri arasındaki yıl farkı; **GG:** Gözden Geçirilmiş.

Açıklamalar:

- 1) Sözleşmeler, onay tarihlerine göre değil, kabul edildikleri tarihlere göre sıralandı.
- 2) Kabul, yürürlük ve onay tarihleri, *uluslararası hukuktaki* tarihlere dir. İç hukuktaki onay tarihleri ve başka tüm bilgiler, Ek Çizelge 2'de verildi.
- 3) Türkiye'nin, toplam 189 sözleşmeden onayladığı 59'unun 8'i, temel insan hakları sözleşmesi (**koyu italik**), 3'ü öncelikli sözleşme (**açık italik**) ve 48'i de teknik sözleşmedir.
- 4) Onaylanan 59 sözleşmeden 55'i yürürlükte dir.

Gözden geçirilmiş 96 sayılı sözleşmenin onaylanması üzerine 34 sayılı sözleşme, 138 sayılı sözleşmenin onaylanması üzerine, ilk 2'si de deniz çalışmasıyla ilgili olan 15, 58 ve 59 sayılı sözleşmeler kendiliğinden feshedilmiş sayıldı.

- 5) Onaylanması 6898 sayılı ve 2 Mart 2017 tarihli kanunla (RG, 25.03.2017) uygun bulunan 23 Şubat 2006 tarihli Denizcilik Çalışması Sözleşmesi'nin (MLC 2006) onay işlemi, Yüzüncü Yıl Konferansı'na yaklaşırken tamamlanmış değildi.

20 Ağustos 2003'te uluslararası hukukta yürürlüğe giren bu sözleşmeyle, 36 sözleşme ve 1 protokol gözden geçirildi.

MLC 2006'yı, Mayıs 2019 itibarıyla, 93 devlet onayladı.

Türkiye, bu sözleşmelerden listedeki 12'sini aynı tarihte onayladı. Onaylanan sözleşmeler, yeni onaylara kapalıdır. Ancak bu onaylar, MLC 2006 sözleşmesinin onay işleminin tamamlanmasına değin bağlayıcı olmayı sürdürecektir.

Sıra, Sözleşme Sayı ve Başlıkları	KT	YT	OT	KOYF	OS
9) 045. Yeraltı İşleri Sözleşmesi (Kadınlar)	1935	30.05.1937	21.04.1938	2	98
10) 053. Kaptan ve Zabitlerin Mesleksel Yeterlik Belgesi Sözleşmesi	1936	29.03.1939	22.04.2005	69	37
11) 055. Armatörün, Gemi Adamlarının Hastalığı yada Kaza Durumunda Yükümlülükleri Sözleşmesi	1936	29.10.1939	17.03.2005	69	18
12) 058. Asgari Yaş Sözleşmesi (Deniz, GG; Fesih, 1999)	1936	11.04.1939	29.09.1959	23	51
13) 059. Asgari Yaş Sözleşmesi (Sanayi, GG; Fesih, 1999)	1937	21.02.1941	12.07.1993	56	36
14) 068. Besin ve Yemek Hizmetleri Sözleşmesi (Gemi Mürettebatı)	1946	24.03.1957	17.03.2005	59	25
15) 069. Gemi Aşçılarının Yeterlik Diploması Sözleşmesi	1946	22.04.1953	17.03.2005	59	38
16) 073. Gemi Adamlarının Tıbbî Muayenesi Sözleşmesi	1946	17.08.1955	17.03.2005	59	46
17) 077. Gençlerin Tıbbî Muayenesi Sözleşmesi (Sanayi)	1946	29.12.1950	02.11.1984	38	43
18) 080. Son Maddelerin Gözden Geçirilmesi Sözleşmesi	1946	28.05.1947	13.07.1949	3	57
19) 081. İş Teftişi Sözleşmesi	1947	17.04.1950	05.03.1951	4	146
20) 087. Sendika Özgürlüğü ve Sendika Hakkının Korunması Sözleşmesi	1948	04.07.1950	12.07.1993	45	155
21) 088. İstihdam (İş ve İşçi Bulma) Hizmetleri Sözleşmesi	1948	10.08.1950	14.07.1950	2	92
22) 092. Mürettebatın Gemide Barınması Sözleşmesi (GG)	1949	29.01.1953	17.03.2005	56	47
23) 094. Çalışma Koşulları (Kayıtları) Sözleşmesi (Kamu Sözleşmeleri)	1949	20.09.1952	29.03.1961	12	63
24) 095. Ücretin Korunması Sözleşmesi	1949	24.09.1952	29.03.1961	12	98
25) 096. Ücretli İş Bulma Büroları Sözleşmesi (GG)	1949	18.07.1951	23.01.1952	3	42
26) 098. Örgütlenme Hakkı ve Toplu Pazarlık Sözleşmesi	1949	18.07.1951	23.01.1952	3	166

Sıra, Sözleşme Sayı ve Başlıkları	KT	YT	OT	KOYF	OS
27) 099. Asgari Ücret Saptama Yöntemleri Sözleşmesi (Tarım)	1951	23.08.1953	23.06.1970	19	54
28) 100. Eşit Ücret Sözleşmesi	1951	23.05.1953	19.07.1967	16	173
29) 102. Sosyal Güvenlik Sözleşmesi (Asgari Norm)	1952	27.04.1955	29.01.1975	23	56
30) 105. Zorla Çalıştırmannın Kaldırılması Sözleşmesi	1957	17.01.1959	29.03.1961	4	175
31) 108. Gemi Adamlarının Kimlik Belgesi Sözleşmesi	1958	9.02.1961	07.02.2005	47	64
32) 111. Ayrımcılık Sözleşmesi (İstihdam ve Meslek)	1958	15.06.1960	19.07.1967	9	175
33) 115. Radyasyonlara Karşı Korunma Sözleşmesi	1960	17.06.1962	15.11.1968	8	50
34) 116. Son Maddelerin Gözden Geçirilmesi Sözleşmesi	1961	05.02.1962	02.09.1968	6	77
35) 118. Eşit İşlem Sözleşmesi (Sosyal Güvenlik)	1962	25.04.1964	25.06.1974	12	38
36) 119. Makinelerin Korunması Sözleşmesi	1963	21.04.1965	13.11.1967	4	52
37) 122. İstihdam Politikası Sözleşmesi	1964	15.07.1966	13.12.1977	13	113
38) 123. Asgari Yaş Sözleşmesi (Yeraltı İşleri)	1965	10.11.1967	08.12.1992	27	41
39) 127. Azami Ağırlık Sözleşmesi	1967	10.03.1970	13.11.1975	8	29
40) 133. Mürettebatın Gemide Barınması Sözleşmesi (Tamamlayıcı Hükümler)	1970	27.08.1991	17.03.2005	35	32
41) 134. Kazaların Önlenmesi Sözleşmesi (Gemi Adamları)	1970	17.02.1973	17.03.2005	35	29
42) 135. Çalışan (İşçi) Temsilcileri Sözleşmesi	1971	30.06.1973	12.07.1993	22	85
43) 138. Asgari Yaş Sözleşmesi	1973	19.06.1976	30.10.1998	25	171
44) 142. İnsan Kaynaklarının Değerlendirilmesi Sözleşmesi	1975	19.07.1977	12.07.1993	18	68
45) 144. Üçlü Danışmalar Sözleşmesi	1976	16.05.1978	12.07.1993	17	146
46) 146. Yıllık Ücretli İzinler Sözleşmesi (Gemi Adamları)	1976	13.06.1979	28.07.2005	29	17

Sıra, Sözleşme Sayı ve Başlıkları	KT	YT	OT	KOYF	OS
47) 151. Kamu Yönetiminde Çalışma İlişkileri Sözleşmesi	1978	25.02.1981	12.07.1993	15	56
48) 152. Liman İşlerinde Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesi	1979	05.12.1981	17.03.2005	26	27
49) 153. İş Süresi ve Dinlenme Dönemleri Sözleşmesi (Karayolu Taşımacılığı)	1979	10.02.1983	17.03.2005	26	9
50) 155. İşçilerin Güvenlik ve Sağlığı Sözleşmesi	1981	11.08.1983	22.04.2005	24	67
51) 158. İşten Çıkarma Sözleşmesi	1982	23.11.1985	04.01.1995	13	36
52) 159. Mesleki Yeniden Uyum ve İstihdam Sözleşmesi (Engelli Kişiler)	1983	20.06.1985	26.06.2000	17	84
53) 161. İş Sağlığı Hizmetleri Sözleşmesi	1985	17.02.1988	22.04.2005	20	33
54) 164. Sağlığın Korunması ve Tıbbî Bakım Sözleşmesi (Gemi Adamları)	1987	1.01.1991	17.03.2005	18	15
55) 166. Gemi Adamlarının Ülkesine Geri Gönderilmesi Sözleşmesi (GG)	1987	03.07.1991	17.03.2005	18	14
56) 167. İnşaat Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesi	1988	11.01.1991	23.03.2015	27	32
57) 176. Madenlerde Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesi	1995	05.06.1998	23.03.2015	20	33
58) 182. Çocukların Çalışmasının En Kötü Biçimlerinin Kaldırılması ve Yasaklanması Sözleşmesi	1999	19.11.2000	02.08.2001	2	184
59) 187. İş Güvenliği ve Sağlığı Çerçeve Sözleşmesi	2006	20.02.2009	16.01.2014	8	46

Ek Çizelge 2

**Onaylanan Sözleşmelerin
Siyasal İktidar Dönemlerine Göre Dağılımı ve Evrimi
(1937-2019)²**

SS	SB	SK	SY-UH	T / TKn	TKn-RG	BKOK	BKOK-RG	SY-TC-UH	KOYF	TO
1932-1939: Cumhuriyet Halk Partisi Dönemi; 1 onay										
45	Yer Altı	1935	30.05.1937	09.06.1937	23.06.1937	-	-	21.04.1938	2	98
1945-1950: Cumhuriyet Halk Partisi Dönemi; 6 onay										
SS	SB	SK	SY-UH	T / TKn	TKn-RG	BKOK	BKOK-RG	SY-TC-UH	KOYF	TO
2	İşsizlik	1919	14.07.1921	16.02.1950	18.02.1950	-	-	14.07.1950	31	57
14	Haf. Tatili	1921	19.06.1923	11.02.1946	16.02.1946	-	-	27.12.1946	25	120
34	Üc. İş. Bul.	1933	18.10.1936	11.02.1946	16.02.1946	-	-	27.12.1946	13	11
42	Has. Sig.	1934	17.06.1936	11.02.1946	16.02.1946	-	--	27.12.1946	12	53
80	Son Mad.	1946	28.05.1947	24.05.1949	28.05.1949	-	-	13.07.1949	3	57
88	İş İşçi Bul.	1948	10.08.1950	30.11.1949	07.12.1949	-	-	14.07.1950	1	92

² **Kaynak:** https://www.ilo.org/dyn/normlex/fr/f?p=1000:11200:0::NO:11200:P11200_COUNTRY_ID:102893; Son erişim: 19.05.2019; Kaynakça'daki TBMM Tutanak Dergileri (S. Sayıları).

Kısaltmalar:

SS: Sözleşme sayısı; **SB:** Sözleşme Başlığı; **SK:** Sözleşme Kabul tarihi (ILO); **SY-UH:** Sözleşmenin, 2 onayla Uluslararası Hukukta yürürlüğe girdiği tarih (ILO); **T/TKn:** 1924 Anayasası döneminde Tasdik Kanunu; **T/TKn-RG:** Tasdik Kanunu'nun Resmî Gazete'de yayımlandığı tarih; **OUBK:** 1961 ve 1982 Anayasaları dönemlerinde, onaylamayı Uygun Bulma Kanunu'nun tarih ve sayısı; **OUBK-RG:** Onaylamayı Uygun Bulma Kanunu'nun yayımlandığı Resmî Gazete tarih ve sayısı; **BKOK:** Bakanlar Kurulu'nun Onay Kararı tarih ve sayısı; **BKOK-RG:** Bakanlar Kurulu'nun Onay Kararının yayımlandığı Resmî Gazete tarih ve sayısı; **SY-TC-UH:** Onay, bildirim ve tescil işlemlerinin tamamlanmasıyla, sözleşmenin *Türkiye için* Uluslararası Hukukta yürürlüğe girdiği tarih; **KOYF:** Sözleşmelerin Konferans'ta kabul edildikleri tarihler ile *iç hukukta* onaylandıkları (1924 Anayasası döneminde OUBK-RG, 1961 Anayasası sonrasında ise BKOK-RG) tarihler arasındaki yıl farkları; **TO:** 22.04.2019 tarihi itibarıyla, sözleşmeyi onaylayan toplam üye devlet sayısı; **V:** Veto (158 sayılı sözleşme).

Açıklamalar:

- 1) Sözleşme başlıkları için, bkz. Ek Çizelge 1.
- 2) Gözden geçirilmiş yeni metni onaylandığından feshedilen 34, 15 ve 58 sayılı sözleşmeler gri boyayla gösterildi.
- 3) Çizelgede, hiçbir sözleşmenin onaylanmadığı hükümlere yer verilmedi.
- 4) KOYF, aylar göz önüne alınmaksızın, yıl olarak verildi.
- 5) 100 sayılı sözleşmenin iç hukuktaki yürürlük tarihi, Çizelgede göstermeyi gerekli bulmadığım 2 Eylül 1967 tarihli ve 6-8729 sayılı ek kararnameyle (RG, 22.09.1967), 19 Temmuz 1968 tarihine ertelendi. Bu nedenle, KOYF'yi 16 yerine 17 olarak verdim.

1950-1960: Demokrat Parti Dönemi; 5 onay										
SS	SB	SK	SY-UH	T / TKn	TKn-RG	BKOK	BKOK-RG	SY-TC-UH	KOYF	TO
15	As. Yaş	1921	20.11.1922	25.05.1959	02.06.1959	-	-	29.09.1959	38	69
58	As. Yaş	1936	11.04.1939	25.05.1959	02.06.1959	-	-	29.09.1959	23	51
81	İş Tef.	1947	17.04.1950	13.12.1950	22.12.1950	-	-	05.03.1951	3	146
96	İş Bul.Bür.	1949	18.07.1951	08.08.1951	14.08.1951	-	-	23.01.1952	2	42
98	Ör. Top.P.	1949	18.07.1951	08.08.1951	14.08.1951	-	-	23.01.1952	2	166
1960: Milli Birlik Komitesi Dönemi; 4 onay										
SS	SB	SK	SY-UH	T / TKn	TKn-RG	BKOK	BKOK-RG	SY-TC-UH	KOYF	TO
11	Örgüt., Tarım	1921	11.05.1925	24.10.1960	28.10.1960	-	-	29.03.1961	39	123
94	Çal. Koş.	1949	20.09.1952	14.12.1960	21.12.1960	-	-	29.03.1961	11	63
95	Ücret Kor.	1949	20.09.1952	24.10.1960	28.10.1960	-	-	29.03.1961	11	98
105	Zor Çal.	1957	17.01.1959	14.12.1960	21.12.1960	-	-	29.03.1961	3	175
1961-1965: İ. İnönü Koalisyonları Dönemi; 0 onay										
1965-1971: Adalet Partisi Dönemi; 6 onay										
SS	SB	SK	SY-UH	OUBKn	OUBKn- RG	BKOK	BKOK-RG	SY-TC-UH	KOYF	TO
99	As. Üc. Sap.	1951	23.08.1953	30.04.1969	09.05.1969	16.01.1970	26.03.1970	23.06.1970	19	54
100	Ücret Eşitliği	1951	23.05.1953	13.12.1966	22.12.1966	14.04.1967	13.06.1967	19.07.1967	17	173
111	Ayrımcılık	1958	15.06.1960	13.12.1966	22.12.1966	02.09.1967	21.09.1967	19.07.1967	9	175
119	Makine. Kor.	1963	03.11.1967	23.05.1967	02.06.1967	19.06.1967	22.08.1967	13.11.1967	4	52
115	Radyasyon Kor.	1960	17.06.1962	07.03.1968	23.03.1968	02.07.1968	25.07.1968	15.11.1968	8	50
116	Son Maddeler	1961	05.02.1962	04.05.1967	13.05.1967	28.06.1968	28.08.1968	02.09.1968	7	77
1971-1974: Ara Rejim Dönemi; 1 onay										
SS	SB	SK	SY-UH	OUBKn	OUBKn- RG	BKOK	BKOK-RG	SY-TC-UH	KOYF	TO
26	Asgari Ücret	1928	14.06.1930	25.06.1973	03.07.1973	01.07.1974	02.09.1974	29.01.1975	46	105

1974-1980: Ecevit ve Demirel Koalisyonları Dönemleri; 4 onay										
SS	SB	SK	SY-UH	OUBKn	OUBKn- RG	BKOK	BKOK-RG	SY-TC-UH	KOYF	TO
102	Sosyal Güvenlik	1952	27.04.1955	29.07.1971	10.08.1971	01.04.1974	15.10.1974	29.01.1975	22	56
118	Eşit İşlem	1962	25.04.1964	19.07.1971	10.08.1971	05.04.1973	09.06.1973	25.06.1974	11	38
122	İstihdam Pol.	1964	15.07.1966	09.11.1976	20.11.1976	29.08.1977	23.10.1977	13.12.1977	13	113
127	Azami Yük	1967	10.03.1970	30.11.1972	07.12.1972	15.07.1974	14.11.1974	13.11.1975	7	29
1980-1983: Milli Güvenlik Konseyi Dönemi; 1 onay										
SS	SB	SK	SY-UH	OUBKn	OUBKn- RG	BKOK	BKOK-RG	SY-TC-UH	KOYF	TO
77	Gençler Tıb.Kor	1946	29.12.1950	16.08.1983	18.08.1983	11.07.1984	15.08.1984	02.11.1984	38	43
1983-1991: Anavatan Partisi Dönemi; 1 onay										
123	Asgari Yaş	1965	10.11.1967	08.05.1991	21.05.1991	19.08.1991	02.10.1991	08.12.1992	26	41
1992-1995: DYP-SHP Koalisyon Dönemi; 7 onay										
SS	SB	SK	SY-UH	OUBKn	OUBKn- RG	BKOK	BKOK-RG	SY-TC-UH	KOYF	TO
59	Asgari Yaş	1937	11.04.1939	26.11.1992	12.12.1992	08.01.1993	25.02.1993	12.07.1993	56	36
142	İnsan Kaynak.	1975	19.07.1977	26.11.1992	12.12.1992	08.01.1993	25.02.1993	12.07.1993	18	68
144	Üçlü Danışma	1976	16.05.1978	26.11.1992	12.12.1992	08.01.1993	25.02.1993	12.07.1993	17	146
87	Sen. Özgürlüğü	1948	04.07.1950	25.11.1992	11.12.1992	08.01.1993	25.02.1993	12.07.1993	45	155
135	Çalışan Temsil.	1971	30.06.1973	25.11.1992	11.12.1992	08.01.1993	25.02.1993	12.07.1993	22	85
151	Kamu Yön. Çİ	1978	25.02.1981	25.11.1992	11.12.1992	08.01.1993	25.02.1993	12.07.1993	15	56
158	Hiz. İliş. Boz.	1982	23.11.1985	25.11.1991 09.06.1994	V: 11.12.92 18.06.1994	- 10.08.1994	- 12.10.1994	- 04.01.1995	12	36
1999-2001: Refah-Yol ve Ana-Sol Koalisyon Hükümetleri; 4 onay										
SS	SB	SK	SY-UH	OUBKn	OUBKn- RG	BKOK	BKOK-RG	SY-TC-UH	KOYF	TO
29	Zor. Çal.	1930	01.05.1932	23.01.1998	27.01.1998	25.05.1998	23.06.1998	30.10.1998	68	178

138	Asgari Yaş	1973	19.06.1976	23.01.1998	27.01.1998	25.05.1998	21.06.1998	30.10.1998	25	171
159	Mes. Rehabil.	1983	20.06.1985	08.07.1999	10.07.1999	22.08.1999	13.09.1999	26.06.2000	16	84
182	Çocuk İşçiliği	1999	19.11.2000	25.01.2001	03.02.2001	18.05.2001	27.06.2001	02.08.2001	2	184
2002-2019: Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi; 19 onay										
SS	SB	SK	SY-UH	OUBKn	OUBKn- RG	BKOK	BKOK-RG	SY-TC-UH	KOYF	TO
53	Deniz	1936	29.03.1939	25.06.2003	01.07.2003	30.10.2003	12.12.2003	22.04.2005	67	37
55	Deniz	1936	29.03.1939	15.07.2003	22.07.2003	13.11.2003	17.12.2003	17.03.2005	67	18
68	Deniz	1946	24.03.1957	15.07.2003	22.07.2003	30.10.2003	12.12.2003	17.03.2005	57	25
69	Deniz	1946	22.04.1953	15.07.2003	22.07.2003	13.11.2003	17.12.2003	17.03.2005	57	38
73	Deniz	1946	17.08.1955	25.06.2003	01.07.2003	24.10.2003	17.12.2003	17.03.2005	57	46
92	Deniz	1949	29.01.1953	25.06.2003	01.07.2003	11.11.2003	17.12.2003	17.03.2005	54	47
108	Deniz	1958	09.02.1961	15.07.2003	22.07.2003	30.10.2003	15.12.2003	07.02.2005	45	57
133	Deniz	1970	27.08.1991	02.10.2003	09.10.2003	08.01.2004	25.01.2004	17.03.2005	34	35
134	Deniz	1970	17.02.1973	15.07.2003	22.07.2003	30.10.2003	12.12.2003	17.03.2005	33	35
146	Deniz	1976	13.06.1979	15.07.2003	22.07.2003	30.10.2003	02.12.2003	28.07.2005	27	29
152	Liman	1979	05.12.1981	16.07.2003	22.07.2003	30.10.2003	15.12.2003	17.03.2005	24	26
153	Karayolu	1979	10.02.1983	15.07.2003	22.07.2003	06.10.2003	02.11.2003	17.03.2005	24	9
155	İĞİS	1981	11.08.1983	07.01.2004	13.11.2004	02.03.2004	16.03.2004	22.04.2005	23	67
161	Sağlık	1985	17.02.1988	07.01.2004	13.01.2004	02.03.2004	16.03.2004	22.04.2005	19	33
164	Deniz	1987	11.01.1991	15.07.2003	22.07.2003	30.10.2003	02.12.2003	17.03.2005	16	15
166	Deniz	1987	03.07.1991	15.07.2003	22.07.2003	30.10.2003	15.12.2003	17.03.2005	16	14
187	İSİG	2006	20.02.2009	15.05.2013	29.05.2013	23.08.2013	08.10.2013	16.01.2014	7	46
167	İnşaat	1988	11.01.1991	20.11.2014	29.11.2014	05.01.2015	06.02.2015	23.03.2015	27	32
176	Maden	1995	05.06.1998	04.12.2014	12.12.2014	19.01.2015	09.02.2015	23.03.2015	20	33

Ek Çizelge 3

**Uluslararası Çalışma Konferansı'na
Katılan Türkiye Delegasyonları (1933-1960)³**

UÇK Sayı	UÇK Tarih	Hükümet Delegeleri	İşveren Delegesi	Çalışan / İşçi Delegesi	Konuşma Oturum Tarihi
17	08-30.06.1933	Cemal Hüsnü (D) Burhan Zihni (TD) Abdullah Zeki (Sekreter)	-	-	-
18	04-23.06.1934	Cemal Hüsnü (D) Orhan Tahsin (Sekreter)	-	-	-
19	04-25.06.1935	Cemal Hüsnü (D) Nedim Veysel (Sekreter; TD)	-	-	15.06.1935
20	04-24.06.1936	Necmeddin Sadak (D) Tahir Seymen, Nedim Veysel (TD, YD)	-	-	15.06.1936
21	06-24.10.1936 (Deniz)	Necmeddin Sadak (D) Nedim Veysel (TD, YD)	-	-	-
22	22-24.10.1936 (Deniz)	Necmeddin Sadak (D) Nedim Veysel (TD, YD)	-	-	-
23	03-23.06.1937	Necmeddin Sadak (D) Tahir Seymen (D) Nedim Veysel İlkin (TD, YD)	-	-	-
24	02.22.06.1938	Necmeddin Sadak (D) Nedim Veysel İlkin (TD, YD)	-	-	09.06.1938

³ **Kaynak:** Belirtilen yıllara ilişkin UÇK Tutanakları (bkz.: Kaynakça).

Kısaltmalar: **BE:** Büyükelçi; **ÇB:** Çalışma Bakanlığı; **ÇB AK:** Çalışma Bakanlığı Araştırma Kurulu; **D:** Delege; **DD:** Daimi Delege / Delegasyon; **GB:** Genel Başkan; **GM:** Genel Müdür; **O:** Oturum; **TD:** Teknik Danışman; **YD:** Yedek Delege; **YK:** Yönetim Konseyi (ILO);

Açıklamalar:

- 1) Delege ve teknik danışmanların ad ve görev unvanları, Konferans Tutanaklarındaki Türkiye Delegasyon listelerinde yer alan bilgilerdir.
- 2) Türkiye, 27 Ekim-6 Kasım 1941 tarihlerinde, New York ve Vaşington'da toplanan Olağanüstü (Özel) Konferans'a katılmadı.
- 3) 1945 Konferansı'na katılan *Emin İnal*, İstanbul Defterdar Tekstil Fabrikası'nda ustabaşındır (formen). İşçi olduğu anlaşılma ile birlikte, Konferans Tutanağında "işçi delegesi" olarak değil, "teknik danışman" olarak gösterildi. Menemencioğlu da, Türkiye'nin gelecek Konferans'a tam delegasyonla katılacağını bildirdi.
- 4) N. E. Sümer, 1948'de, hükümet kanadından Konferans İkinci Başkanı seçildi. Kapanış konuşmasını yaptı.
- 5) T. B. Balta, 1949'da, Öneriler Komisyonu Başkanı ve Raportörü seçildi.
- 6) DP iktidarının ilk (1. Menderes) hükümeti, 22 Mayıs 1950'de göreve başladı. Ancak 33. Konferans'a, son CHP hükümetinin Çalışma Bakanı katıldı.

UÇK Sayı	UÇK Tarih	Hükümet Delegeleri	İşveren Delegesi	Çalışan / İşçi Delegesi	Konuşma Oturum Tarihi
25	08-28.06.1939	Necmeddin Sadak (D) Fatın Rüştü Zorlu (TD, YD)	-	-	
25	27.10-06.11.1941 (New York ve Vaşington)	-	-	-	-
26	20.04-12.05 1944 (Filadelfiya)	Kasım Gülek (D, milletvekili) Şükri Esmer (D, milletvekili, Dışiş. Kom. üyesi)	-	-	- (KG, bir kararı destekledi)
27	15.10-05.11.1945 (Paris)	Numan Menemencioglu (D, Paris BE) Hakkı Yeniay (D, ÇB AK) Bülent Nuri Esen (TD, AÜHF, SBF) Nüzhet Tekül (TD) Emin İnal (TD)	=	=	NM 25.10.1945, 10. O, s. 90-91
28	06-29.10.1946 (Deniz, Seattle)	Mennan Tebelen (D, Vaşington BE müşaviri), Fahri Tanman (D, Devlet Deniz Tic. İd. Başkanı)	-	-	MT, 8. O, 13.06.1946, s. 65-66
29	19.09-09.10.1946 (Montréal)	Hüseyin Aвні Göktürk (D, ÇB, Müsteşar) Ayet Sayar (D)	Hilmi Naili Barlo	Hüsnü Merçey	H. A. Göktürk 09.10.1946, 19. O, Lübnan'ın üyeliğine destek; 27.09.1946, 8. O, s. 257
30	19.06-11.07. 1947	Sadi İrmak (Bakan) Hakkı Yeniay (D) Faruk Kardam (D) (Görevleri belirtilmedi)	Tevfik İpekman Safiddin Parlak (TD)	Süreyya Birol (açıklama yok)	S. İrmak 27.06.1947, 8. O, s. 78-79
31	17 Haziran-10 Temmuz 1948 (San Fransisko)	Nurullah Esat Sümer (D, Eski Bakan, milletvekili) Muslih Fer (D ÇB Baş hukuk müşaviri) Faruk Kardam (TD, ÇB GM Yard.) Adnan Vural (TD, BE müşaviri)	Hilmi Naili Barlo (İstanbul Sanayiciler Birliği)	Burhanettin Özkaner (Zonguldak Maden İşçileri Sendikası)	N. E. Sümer 25.06.1948, 8. O, s. 53-54, 10.07.49, 19. O, kapanış konuşması

UÇK Sayı	UÇK Tarih	Hükümet Delegationları	İşveren Delegatesi	Çalışan / İşçi Delegatesi	Konuşma Oturum Tarihi
32	08.06.02.07.1949	Tahsin Bekir Balta (D, milletvekili, eski Bakan) Fahıl Hakkı Sur (D, AÜHF ve YK üyesi) Talat Miras (TD, Cenevre Kon.)	İlhami Nafiz Pamir, (Haznedar Briket Fabrikası)	Kemal Erçetin (İzmit Kağıt Fabrikası Ustabaşı, Formen)	T. B. Balta 24.06.49, 13. O, s. 210-211
33	07.06-01.07.1950	Tahsin Bekir Balta (D, eski Bakan) Muslih Fer (D, ÇB, Hukuk Müşaviri, YK üyesi) Talat Miras (TD, Cenevre Konsolosu)	Hilmi Naili Barlo, (İstanbul Sanayi Birliği Başkanı)	Kemal Erçetin (Seliöz-İş Sendikası Yön. Kur. Üyesi)	TBB: 23.06.50, 14. O, s. 232-233 MF: 29.06.50, 19. O, s. 327-328
34	06-29.06.1951	Fahıl Hakkı Sur (D, AÜSBF Dekanı, YK üyesi) Cahit Talas (D, ÇB AK Üyesi)	Muhittin Alam (İzmir Sanayi Bir.) Hilmi Naili Barlo (TD, İst. San. Bir.)	Mehmet Arcan (D, İzmir İşçi Sen. Bir.) Mazhar Yaylalı (TD, İst. Sen. Milli Fed.)	F. H. Sur 14. O, 22.06.51, s. 235-238
35	04-28.06.1952	Necdet Azak (D, ÇB Baş Huk. Müş.) Ferit Hakkı Saymen (D, İÜHF) Necmeddin Tuncel (TD, Daimi Del.)	Haydar DüNDAR (İzmir Tütün Üreticileri Der. Baş.) Muhittin Alam (TD, YK üyesi)	Recep Kırım (Tekstil İşçileri Federasyonu), Sedat Toydemir (TD, Otomobil İşçileri Sendikası)	N. Azak 15. O, 21.06.50, s. 249-251
36	04-25.06.1953	Necdet Azak (D, ÇB Baş Huk. Müş.) Cahit Talas (D, AÜSBF) Necmeddin Tuncel (TD, Daimi Del.) Necmeddin Tuncel (TD)	Haydar DüNDAR (İzmir Borsası Başk., İz. Tic. Od. Baş. Yard.) Muhittin Alam (Yedeği, TD)	Recep Kırım (Türk-İş Gen. Baş. Yard.)	N. Azak 17. O, 19.06.53, s. 216-217
37	02-24.06.1954	Hayrettin Erkmen (Bakan) Necdet Azak (D, I. Huk. Müş.), Cahit Talas (D, AÜSBF), Necmeddin Tuncel (YD ve TD) Tark Burgev (YD ve TD) Hasan Işık (TD, DD) Kemal Parman (TD, İSGM Müşaviri)	Haydar DüNDAR (İz. Bor. Başk., İz. Tütün Tüccarları Bir. Başkanı)	Recep Kırım (Tekstil İşçileri Fed. Başkanı)	H. Erkmen 6. O, 08.06.54, s. 41-42

UÇK Sayı	UÇK Tarih	Hükümet Delegeleri	İşveren Delegesi	Çalışan / İşçi Delegesi	Konuşma Oturum Tarihi
38	01-23.06.1955	Necdet Azak (D, I. Huk. Müş., YK üyesi), Cahit Talas (D, AÜSBF) Turhan Cakus (TD, ÇB Gen. Müd.)	Haydar Dündar (Tic. Ve San. Oda. Bir. YK üyesi, vb.)	Siret Tayfur (Türk-İş)	N. Azak 15. O, 14.06.55, s. 215-216
39	06-28.06.1956	Necdet Azak (D, I. Huk. Müş.; YK üyesi) Celal Dinçer (D, ÇB AK Üyesi)	Şahap Kocatopçu (Paşabahçe AŞ GM, İTO Baş. Yard.)	Vedat Sivri (Ege İşçileri Sen. Fed. Yür. Kur. Üyesi)	N. Azak 24. O, 22.06.56, s. 411-412
40	05-27.06.1957	Necdet Azak (D, I. Huk. Müş.; YK üyesi) Necmeddin Tuncel (D, Dışişleri 3. Daire GM) Nazif Cuhruk (TD ve YD)	Haydar Dündar (İz. Tic. Odası Baş., YK yedek üye)	Burhanettin Özkaner (Zonguldak Madenciler Sen.)	-
41	29.04- 14.05.1958 (Deniz)	Adnan Toygar (D, ÇB AK üyesi) Galip Yenal (D, Baş Müşavir, Münakalat Bakanlığı)	Ekrem Ayken (Deniz. Bank. GM Yard.)	Raci Özkan (Deniz. Bank.)	A. Toygar 6. O, 05.05.58, s. 35-36
42	04-26.06.1958	Hayrettin Erkmén (Bakan) Necdet Azak (D, TBMM Çal. Kom. Başkanı, m. vekili) Adnan Toygar (D, ÇB AK üyesi), Nazif Cuhruk (TD ve YD)	Haydar Dündar (İz. Tic. Odası YK Baş., YK yardımcı üyesi)	Nuri Beşer (Türk-İş GB)	H. Erkmén 12. O, 12.06.58, s. 178-180
43	03-25.06.1959	Haluk Şaman (Bakan) Necdet Azak (D, TBMM Çal. Kom. Başkanı) Adnan Toygar (D, ÇB AK üyesi) Nazif Cuhruk (DD), Ekmel Onbulak (TD, ÇB GM)	Muhittin Alam (Ege Böl. San Odası Gen Sek.)	Nuri Beşer (Türk-İş GB), Seyfi Demirsoy (TD, Türk-İş GB Yard.), Celal Beyaz (TD, Türk-İş GB Yard.)	H. Şaman 23. O, 17.06.59, s. 385-387
44	01-23.06.1960	Adnan Toygar (D, açıklama yok) Ekmel Onbulak (D, açıklama yok)	Muhittin Alam (açıklama yok)	Avni Erakalın (açıklama yok)	A. Toygar 20. O, 16.06.60, s. 369-370

Sayın Jülide Sarıeroğlu

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı

22 Mart 2018

Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü'nden emekli öğretim üyesiyim.

Özgeçmişim ve yayınlarımdan bazıları, ektedir.

Uluslararası Çalışma Öğütü'nün (ILO) 100. Kuruluş Yıldönümü dolayısıyla, “*ILO-Türkiye İlişkilerinin Yüzyılı, 1919-2019*” başlıklı bir araştırma yapıyorum.

ILO Arşiv belgelerine dayanacak araştırmayı, ILO ve ILO Ankara Ofisi desteklemektedir. Araştırmanın, 2019'un ilk aylarında tamamlanarak yayınlanması planlanmıştır.

ILO konusunda daha önce de, Öğüt Kitaplık ve Arşivinde araştırmalar, kitap ve makale olarak yayınlar yapma olanağı buldum...

Daha önce olduğu gibi, “*ILO-Türkiye İlişkilerinin Yüzyılı, 1919-2019*” konulu araştırma için 2017 sonlarında ILO Arşivinde yaptığım son çalışmalar sırasında, ILO ile Türkiye arasındaki ilişkilerin, Öğüt'ün üyesi olmamızdan çok önce başladığını ve Lozan Konferansı'na değin uzandığını, inceleme olanağı bulduğum Arşiv belgelerinden bir kez daha gözlemledim.

Hariciye Vekaleti (Bern Elçiliği ve Cenevre Konsolosluğu) ile Uluslararası Çalışma Bürosu Genel Müdürü ve başka görevlileri arasında yapılan yazışmalar, Türkiye'nin çalışma yaşamına ilişkin tarihinin literatürde birinciel kaynaklarla incelenmemiş uluslararası boyutunu kapsayan bölümünün aydınlatılmasını sağlayacak bilgiler içeren kaynaklar niteliği taşımaktadır.

Eriştiğim kimi belgelerin içerdiği bilgilerden, ILO'dan gönderilen mektuplardan bazılarının kopyalarının ILO Arşivinde olmadığı, ILO'ya gönderilen bazı mektupların ise alınmadığı, ILO'ya ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Bu da, bazı konulara ilişkin bilgilerde önemli kopukluklar doğurmaktadır.

Öte yandan, Lozan Konferansı sırasında, Uluslararası Çalışma Bürosu ile Lozan Konferansı Türkiye Delegasyonu arasında “ziyaret” ve “yayın değişimi” niteliğinde, belgeleri olmayan bazı ilişkiler kurulduğu anlaşılmaktadır...

Türkiye-ILO arasında, 1927 yılında “gözlemci delegelik” olarak başlayan gayri resmi ve “doğrudan” nitelikli ilk olduğunu sandığım ilişkiler, izleyen yıl-

larda da sürdü. Milletler Cemiyeti üyesi olması dolayısıyla ILO üyesi de olduğu 1932 yılını izleyen dönemde daha da yoğunlaştı... Gerek İktisat Vekaleti bünyesinde oluşturulan İş ve İşçiler Bürosu ve İş Dairesi dönemlerinde, gerekse Çalışma Bakanlığı'nın kurulması sonrasında, Türkiye'de önemli misyonlar gerçekleştirildi...

Türkiye İş Hukuku ve Sosyal Politika Tarihinin 1920'li yılların başlarından itibaren neredeyse 100 yıllık bir kesitinin uluslararası sosyal boyutu, ne yazık ki birinciel arşiv belgelerine dayanarak kapsamlı ve ayrıntılı biçimde incelenmiş değildir.

Uluslararası Çalışma Örgütü, on yıldan beri hazırlıklarını sürdürdüğü 2019'daki 100. Kuruluş Yıldönümü etkinlikleri bağlamında, 25 yıl kadar önce Örgüt Arşivinde başladığım bu araştırmayı tamamlayıp sonlandırmak amacıyla, ILO Ankara Ofisi aracılığıyla yaptığım başvuruyu kabul etti.

Eriştığım belgeler ve içerdiği bilgiler, böylesi kapsamlı ve çok yönlü bir araştırmanın yalnızca Örgüt Arşivindeki belgelerle yetinildiğinde, doğal olarak bazı yönlerden eksik kalacağını ortaya koymaktadır. Araştırmanın, Türkiye-ILO ilişkilerine ilişkin belgelerin bulunduğu başka kuruluşlarımızın arşivlerinde de sürdürülmesi zorunludur.

Kuşkusuz, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Arşivi, bu alanda en önce başvurulması gereken kuruluş ve kaynakların ilk sırasında gelmektedir.

Bakanlığımızın, Türkiye'nin sosyal tarihinin uluslararası boyutunun aydınlatılmasına katkıda bulunacak bu araştırma için Arşivinizde çalışma yapmama izin vermesini saygılarımla rica ederim.

Prof. Dr. Mesut Gülmez

Prof. Dr. Mesut Gülmez (Özgeçmiş ve Yayınlar)

1943'te Denizli/Acıpayam'da doğdu. 1966'da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1971 yılında, Fransa'da Rennes Üniversitesi Hukuk ve Ekonomi Bilimleri Fakültesi'nde, "Yönetim Bilimi" alanında doktora öğrenimini tamamladı.

1973'te, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü'ne girdi. 1981'de, "Sosyal Siyaset" dalında doçent oldu. 1988'de, "Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri" dalında profesör unvanını aldı. Enstitüde, 1983-1986 yılları arasında Derleme ve Yayın Şubesi Müdürü, 1990-1997 yılları arasında TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Müdürü görevlerini yürüttü. 2008'de emekliye ayrıldı.

1998-1999 yıllarında, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi Onyılı Ulusal Komitesi üyesi olarak görev yaptı. 1994 yılından beri, "I. P. V. Ius Primi Viri, International Association"ın (İlk Hak Yaşam Hakkı Uluslararası Derneği'nin) İnsan Hakları Eğitimi Onyılı'nın Uygulanması Uluslararası Komitesi üyesidir.

Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın kurucu üyesidir. Türkiye İnsan Hakları Kurumu Vakfı'nın kurucu ve ilk Yönetim Kurulu üyesidir. 2002-2005 yılları arasında, Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin Danışma Kurulu ile Yürütme Kurulu üyesi görevlerinde bulundu. 2013-2015 yılları arasında, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu İnsan Hakları İhtisas Komitesi üyesi olarak görev yaptı.

TODAİE'de; (Sevk ve İdare Yüksek Okulu'nda "İş Hukuku"), "Türkiye'de Çalışma İlişkileri", "Uluslararası Çalışma İlişkileri", "İnsan Haklarının Uluslararası Korunması" derslerini verdi. Ayrıca "Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması", "Avrupa Birliğinde Sosyal Politika" ve "Memur Sendikacılığı" konularında seminer dersleri yaptı. 1992-2003 yılları arasında, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde "Uluslararası Sosyal Politika" dersini okuttu ve yine Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri doktora programında, "İnsan Hakları Belgelerinde Sendikal Hak ve Özgürlükler" dersini verdi. 2008-2009 öğretim yılında, doktora dersine yeniden başladı. 2017'de, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü, bu dersin açılmasını kabul etmedi.

Çeşitli sivil toplum örgütlerinin (işçi ve memur sendikaları, insan hakları dernek ve vakıflarının) yanı sıra kamu kurum ve kuruluşlarının düzenledikleri hizmetçi eğitim programlarında ve konferans, kongre, panel, kurultay ve sempozyum gibi çeşitli toplantılarda, özellikle uluslararası belgelerde sendikal ve sosyal haklar, Avrupa Sosyal Şartı, insan hakları ve demokrasi eğitimi, insan haklarının uluslararası korunması, eşitlik ve ayrımcılık yasağı, çalışma hakkı ve özgürlüğü, sosyal güvenlik ve sosyal koruma vb. konularda konuşmalar yaptı, bildiriler sundu.

Uluslararası Çalışma Örgütü (Cenevre), Birleşmiş Milletler (Cenevre), Avrupa Konseyi (Strazburg), Avrupa Birliği (Brüksel) ve UNESCO'da (Paris), uluslararası sosyal politika, sendikal haklar, insan hakları ve uluslararası korunması, sosyal haklar, eşitlik ve ayrımcılık yasağı, insan hakları eğitimi, Avrupa Birliği ve sosyal politika konularında inceleme ve araştırmalar yaptı.

2009-2016 yılları arasında, Akdeniz, Pamukkale (2), Kocaeli (2), Muğla Sıtkı Koçman, Uludağ ve Anadolu Üniversiteleri İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümlerinin dönüşümlü olarak uluslararası ve ulusal düzeylerde düzenlediği Sosyal Haklar / Sosyal İnsan Hakları Ulusal / Uluslararası Sempozyumlarına "Düzenleme Kurulu" üyesi olarak katkı sağladı.

Amme İdaresi Dergisi, İnsan Hakları Yılığ, Turkish Yearbook of Human Rights, Turkish Public Administration Annual, International Union Rights, Toplum ve Bilim, Çalışma ve Toplum, Yapıt, ODTÜ Gelişme Dergisi, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Görüş, abece, Eğitim-İş Bülteni, Eğitim Dünyası, Öğretmen Dünyası, Sendika, Sendikal Birlik, Türk-İş (dergisi), Gümüşüğü, Güncel Hukuk, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Eğitim-İş, Karatahta İş Yazıları, vb. süreli yayınlar ile Cumhuriyet, Milliyet, BirGün, Radikal ve Radikal İki gazetelerinde, ayrıca Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi ve çok sayıda Armağan'da çeşitli konularda inceleme, makale ve yazıları yayımlandı.

Yayımlanmış Kitaplar:

- **Türkiye'de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi)**, TODAİE Yayını, No: 204, Ankara, 1983 (xxiv+443 s.).
- **Türkiye Belgesel Çalışma İlişkileri Tarihi (1936 Öncesi)**, TODAİE Yayını, No: 205, Ankara, 1983 (xxiv+538 s.).
- **Sendikal Hakların Uluslararası Kuralları ve Türkiye (UÇÖ / ILO Sözleşme ve İlkeleri)**, TODAİE Yayını, No: 223, Ankara, 1988 (xxiv+487 s.).

- **Memurlar ve Sendikal Haklar (Türkiye’de ve Dünya’da)**, İmge Yayını, Ankara, 1990 (x+318 s.).
- **Memurların ve Öğretmenlerin Sendikal Hakları (Hukuksal Durum ve İçeriği, Denetim Mekanizmaları ve İşletilmesi)**, Eğitim-İş Yayını, Elkitapları Dizisi 1, Ankara, 1990 (60 s.).
- **Türkiye’de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi)**, İkinci Bası, TODAİE Yayını, No: 236, Ankara, 1991 (xxvii+531 s.).
- **Öğretmenlerin Statüsü Tavsiyesi (1966 ILO / UNESCO Belgesi)**, Eğitim-İş Yayını, Elkitapları Dizisi 5, Kasım 1991, Ankara (63 s.).
- **İnsan Hakları ve Kamu Görevlileri (Sempozyum ve Açık Oturum, Bildiriler ve Tartışmalar)**, (Yay. Haz.), TODAİE / İHM Yayını, No: 243, Ankara, 1992 (vi+222 s.).
- **Memur Sendikalarının Yasal Düzeni İçin Öneri ve Dayanaklar** (İmzasız), Eğitim-İş, Ankara, 1992 (39 s.).
- **Avrupa Sosyal Şartı ve Türkiye Kollokyumu (Bildiriler ve Tartışmalar)**, (Yay. Haz.), TODAİE / İHM Yayını, No: 250, Ankara, 1993 (x+288 s.).
- **Belgelerle Yönetim, Yargı ve Memur Sendikaları (1990–1993)**, TODAİE Yayını, No: 251, Ankara, 1993 (xxiv+272 s.).
- **Türkiye’de Memurlar ve Sendikal Haklar (1924–1994)**, Yeni Bölümler Eklenerek Genişletilmiş 2. Bası, TODAİE Yayını, No: 255, Ankara, 1994 (xxiv+251 s.).
- **İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi (Uluslararası Belgeler ve Türkiye)**, TODAİE Yayını, No: 256, Ankara, 1994 (xvi+232 s.).
- **Meclislerde İşçi Sorunu ve Sendikal Haklar (1909–1961)**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1995 (334 s.).
- **Dünyada Memurlar ve Sendikal Haklar**, TODAİE, Ankara, 1996 (xxiii+299 s.).
- **İnsan Hakları Eğitimi Hakkı**, İHDE Elkitapları Dizisi 1, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını, Ankara, 1996 (xi+67 s.).
- **İnsan Haklarının Uluslararası Korunması**, İHDE Elkitapları Dizisi 4, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını, Ankara, 1996 (xi+62 s.).
- **Ailede ve Okulda İnsan Hakları Eğitimi** (Yay. Haz., Nesrin Ünal ile birlikte), Ankara Anadolu Lisesi Koruma Derneği Yayını, Ankara, 1998 (viii+72 s.).

- **Belgelerle İnsan Hakları Eğitimi Birleşmiş Milletler Onyılı**, TODAİE Yayını, Ankara, 1998 (xviii+122 s.).
- **Yasaların Uygulanması İçin İnsan Haklarına İlişkin Uluslararası Kurallar**, Polisler İçin Cep Kitabı (Çeviri), TODAİE Yayını, Ankara (1998, vi+58 s.).
- **Yasaların Uygulanması İçin İnsan Haklarına İlişkin Uluslararası Kurallar**, Polisler İçin Cep Kitabı (Çeviri), İkinci Baskı, TODAİE Yayını, Ankara, 2000 (vi+58 s.).
- **Uluslararası Sosyal Politika**, (Birinci baskı), TODAİE Yayını, Ankara, 2000 (xvi+265 s.).
- **Tüm İnsanlar... İnsan Hakları Eğitimi İçin Elkitabı** (Çeviri), 1. Bası, Türkiye İnsan Hakları Kurumu Vakfı Yayını, No 2, Ankara, 2000 (160 s.).
- **İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi, Egemenlik İnsanındır**, TODAİE Yayını, No 303, Ankara, 2001 (xxxii+476 s.).
- **“Tüm İnsanlar... İnsan Hakları Eğitimi İçin Elkitabı** (Çeviri), 2. Bası, Türkiye İnsan Hakları Kurumu Vakfı Yayını, No 2, Ankara, 2001 (160 s.).
- **Kamu Görevlileri Sendika ve Toplu Görüşme Hukuku, 788’den 4688’e, 1926–2001**, TODAİE Yayını, No 309, Ankara, 2002 (xxxiv+590 s.).
- **Avrupa Birliğinde Sosyal Politika**, Türkiye-AB Sendikal Koordinasyon Komisyonu Yayını, Ankara, Mart 2003 (vii+235 s.).
- **Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması**, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara, Mayıs 2004 (xxxiv+542 s.).
- **Sendikal Haklarda Uluslararası Hukuka ve Avrupa Birliğine Uyum Sorunu**, Belediye-İş Yayını, “AB’ye Sosyal Uyum Süreci Dizisi, No: 1, Birinci Baskı, Ankara, Eylül 2005 (xxxiii +342 s.; İkinci Baskı (Tıpkı Basım), Ankara, Temmuz 2006 (xxxiii +342 s.).
- **Uluslararası Sosyal Politika**, Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Hatiboğlu Yayını, Ankara, Nisan 2008 (xxii+394 s.).
- **Avrupa Birliği ve Sosyal Politika**, Yeni Bölümler Eklenmiş, Geliştirilmiş ve Güncelleştirilmiş 2. Baskı, Hatiboğlu Yayını, Ankara, Mayıs 2008 (xxvi+526 s.).
- **İnsan Hakları ve Avrupa Birliği Hukukunda Ayrımcılığın Kaldırılması ve Türkiye**, Belediye-İş Yayını, “AB’ye Sosyal Uyum” Dizisi, No: 5, Birinci Baskı, Ankara, Nisan 2009 (xlii +742 s.).

- **Öğretmenlerin Statüsü Tavsiyesi (1966 ILO / UNESCO Belgesi)**, 2. Baskı, Eğitim-Sen Yayını, Eylül 2010, Ankara (72 s.).
- **Uluslararası Sosyal Politika**, Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı (Tıpkı Basım; *Güncelleme Notları*, Kasım 2011), Hatiboğlu Yayını, Ankara, 2011 (xxii+394 s.).
- **4/C Anarşisi: Hukuksuz Dayanaklarıyla 4/C ve 4/C'liler, 1965–2012**, Legal Yayını, İstanbul, Haziran 2012 (xliv+599).
- **Sosyal Haklarsız ‘Yeni’ Anayasa mı?, Eleştirel Gözle Emek ve Sermayenin Önerileri**, Ankara: Hatiboğlu Yayını (xvi+256 s.).
- **Belgeleriyle Birleşmiş Milletler Türk Derneği Davaları (2000-2004)**, Selvi Yayınları, Ankara, Nisan 2014 (xviii+270 s.).
- **Sendikal Hakların Ulusalüstü Kuralları, Oluşumu ve Uygulanması, 1919-2014 (100. Kuruluş Yıldönümü Eşiğinde UÇÖ/ILO Kuralları)**, Hatiboğlu Yayını, Ankara, Ağustos 2014 (766 s.).
- **İçimdeki Ukde, İş Hukuku ve Sosyal Politika Öğretilerinin Sosyal İnsan Haklarıyla İmtihanı**, Ankara: Siyasal Kitabevi Yayını, Ekim 2015 (382 s.).
- **Uluslararası Sosyal Güvenliğin Evrensel Sefaleti, 1919-2018** (Politika, Hukuk, Uygulama), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını (baskıda, Eylül 2018).

Yayımlanmış Yabancı Dil Makaleler:

- Le phénomène de la féminisation: Contribution à une étude socio-morphologique de la population administrative féminine dans la Fonction publique française, Doctorat de 3e cycle, Université de Rennes, Faculté des Sciences Juridiques et Economiques, 1971 (Thèse en *Science administrative*, non imprimée).
- “The Brain Trek Changing into a Brain Export”, **Turkish Public Administration Annual**, No: 2, 1975, s. 193-218.
- “The Process of Interaction and Osmosis Between Systems of Labour Relations”, **Turkish Public Administration Annual**, Vol, 6-7, 1979-1980, s. 55-93.
- “The First Document on the Establishment of the Police Organisation and its Source”, **Turkish Public Administration Annual**, Volume 9-10, 1982-1983, s. 53-69.
- “L'évolution du droit syndical en Turquie: de l'interdiction à la reconnaissance d'après les motifs officiels”, **Turkish Yearbook of Human Rights**, Volume 5-6, 1983, s. 13-35.

- “The Trade Union Rights in the 1961 Constitution”, **Turkish Public Administration Annual**, Volume 12, 1985, s. 175-200.
- “Les bases constitutionnelles des relations collectives de travail”, **Turkish Yearbook of Human Rights**, Volume 7-8, Year 1985-1986, s. 73-96.
- “International Conventions and the Trade Union Rights of Civil Servants”, **Turkish Public Administration Annual**, Volume 13-14, 1987-1988, s. 51-61.
- “Droits syndicaux en Turquie et les organes de contrôle de l’OIT (de 1980 à 1990, aspect législatif)”, **Turkish Yearbook of Human Rights**, Volume 11-12, 1989-1990, s. 43-85.
- “Organizations of Human Rights in Turkey and Their Activities”, (Helmut Oberdiek ve Haldun Özen’le birlikte) **Turkish Yearbook of Human Rights**, Volume 13, 1991, s. 162-177.
- “Trade Union Rights of Turkish Civil Servants and Teachers”, **Turkish Yearbook of Human Rights**, Volume 13, 1991, s. 31-54.
- “Public Servants on Brink of Recognition”, **International Union Rights**, First Quarter 1992, ICTUR, s. 13-14.
- “L’Education aux Droits de L’Homme en Turquie”, **Turkish Yearbook of Human Rights**, Volume 15, 1993, s. 3-30.
- “L’Education aux Droits de L’Homme en Turquie”, **Conferenza Europea di Lancio del Decennio per l’Educazione ai Diritti Umani**, Ius Primi Viri, 3-4 dicembre 1993, Roma, Palazzo Barberini, Presidenza del Consiglio dei Ministri Dipartimento per l’Informazione e l’Editoria, Roma, 1994, s. 225-242.
- “La vie éducative et syndicale en Turquie”, Communication présentée au séminaire organisé par les syndicats d’enseignants Norvégien, les 2-3 février 1993 au Norvège.
- “Le 20e anniversaire de la fondation du Centre: un aperçu sur ses activités”, **Turkish Yearbook of Human Rights**, Volume 17-18, 1995-1996, s. 3-14.
- “Les droits sociaux en Turquie: L’État social dans les Constitutions de 1961 et de 1982 et la situation de la Turquie au regard de l’application de la Charte”, **Les droits sociaux constitutionnels et la Charte sociale européenne**, Collection Les chroniques de l’OMIJ, No. 7 (Textes réunis par Jean Mouly), Limoges: Presses universitaires de Limoges, 2015, 121-134.

SEÇİLMİŞ BELGELER

Liste için bkz. s. 25-26.

RL 66-1-4 18/1920-12/202
Relations Turkey - Permanent Mission
(1920-1932 arası)

9 DEC 1920

Le Consulat Général de Turquie à Genève, prie le Bureau International du Travail de vouloir bien lui fournir les comptes rendus et les décisions de l'Assemblée de Washington ainsi que tous les actes et documents relatifs aux travaux et assemblées du Bureau International du Travail

En vous priant de lui faire parvenir en 2 exemplaires, suivant le mode qui lui conviendrait le mieux, ce Consulat Général présente, avec ses remerciements anticipés, l'assurance de sa considération très distinguée.

Genève, le 8 Décembre 1920.

Au Bureau International du Travail.

G E N E V E

CONSULAT GÉNÉRAL DE TURQUIE
46, QUAI DES SAUVAGES, 46
GENÈVE
TEL. STAND 55-38
ADR. TELEGR. DJUNDA-GENÈVE

6282

S. H. 1500

Ventes
le 1er novembre 1922

Monsieur le Chef de Service,

Vous aviez eu, en janvier dernier, l'extrême obligeance de m'envoyer quelques listes des publications du Bureau International du Travail.

Le Ministère Impérial du Commerce et de l'Agriculture ne demandant aujourd'hui la liste complète des publications périodiques ainsi que celle de tous les ouvrages édités par le Bureau International du Travail, je viens derechef avoir recours à votre obligeante entremise et vous serais vivement reconnaissant de vouloir bien donner à qui de droit les instructions nécessaires pour que 4 ou 5 de chacune de ces listes me soient envoyés.

Par ailleurs, le Bureau International du Travail avait eu, l'année dernière, l'extrême amabilité de me remettre deux collections complètes des actes de la IIIème

Monsieur

R. J o u c l a - P e l o u s ,

Chef du Service des Ventes et de la Publicité au Bureau International
du Travail,

etc

etc

etc

11/11. Ce texte ne doit pas être retiré du dossier ! Et

1932 Tasarruflar Kanunu, 161 maddesi

Projet de Code du Travail

Première Partie

Titre I.

Dispositions Générales

Titre II.

Age d'admission et conditions du Travail.

Titre III.

Durée et horaire du travail

Chapitre - I : Dispositions générales

" II : Dispositions concernant les femmes et les enfants.

" III : Dispositions concernant le travail de nuit.

Titre IV.

Repos

Chapitre I. - Heures de repos pendant les jours du travail.

" II.- Repos hebdomadaire

" III.- Repos des femmes en couches et des femmes allaitant leurs enfants.

Titre V.

Hygiène et sécurité des travailleurs

Chapitre I.- : Dispositions générales

" II.-: Dispositions concernant le travail des femmes et des enfants.

Dossier No. G 900/105/1

OBJET : MISSION OF M. WEAVER and M.

DSAMALLAHEH TO PERSIA, IRAK, INDIA AND
TURKEY , 1933

- Harald Butler'in Düsüsü B. na yazdığı 17 Jan. 1933 t. yap ; Weaver'in görevlendirildiğine ilişkin (c).
- 25. 1. 33 t., Djama'zadeh imzalı yapıda Mission'un Türkiye'de Düsüsü B. T. Rüstü Bey, Ulusal Ekonomi B. Celâl Bey ve Ulusal Meclis Başkanı Kazım Paşa ile görüşme, buncer taraf, dan kabul edilmeği belirtiliyor.
- s. 2'deki yazı buraya gircek. (Surası burası) [Butler'in Di' Bakano teklafatı]
- Fahri Hüsnü (délégue industrielle de la Simer Bank pour le combinat de coton qui sera construit à Kayseri, qui se trouve depuis trois mois à Moscou), 15. 12. 1933 t. bir yap ile "Notes sur un voyage en Inde, en Irak, en Perse et en Turquie" başlıklı notu kendisine gönderen Weaver'e teşekkür ediyor ve admiration ediyor :
... "Je ne peux cacher mon admiration sur la perspicacité avec laquelle vous avez su analyser la situation industrielle de mon pays dans un laps de temps de quelques jours.
Il m'intéresserait vivement de savoir, en quels points essentiels une collaboration de la Turquie avec le BIT pourrait nous être utile."
- Weaver 14 Apr. 1934 t. ve G. 900/105/1 s. yap ile Fahri Hüsnü'ye teşekkür ediyor. Ve izbilipi sorusu için şunları yazıyor :

En même temps, pour répondre à votre demande relative à l'intérêt que la Turquie pourrait trouver à collaborer avec le Bureau Inter. du Travail, je vous fais envoyer sous pli séparé quelques publications du Bureau qui vous permettront, dans une certaine mesure, de vous rendre compte de la nature des travaux et de l'orientation de notre institution. Si, à la suite de la lecture de ces publications, vous désiriez me demander des précisions sur tel ou tel point, je serais heureux de me mettre à votre disposition.

J'espère que notre séjour à Moscou vous a donné toute satisfaction et, à ce propos, je vous serais très reconnaissant s'il vous était possible de me faire envoyer, de temps à autre, des informations sur le progrès des nouvelles fabriques en Turquie, ainsi que sur l'évolution des conditions du travail."

17.

et que certaines suggestions qu'il avait faites pour faire cadrer certaines parties de ce code avec nos conventions avaient été admises par le Conseil d'Etat lorsque celui-ci avait examiné le projet de code avant de le rendre au Gouvernement pour que celui-ci le déposât devant l'Assemblée.

J'ai eu un assez long entretien, un peu discursif mais très suggestif, avec le président du Conseil, Ismet Inonu. Il serait bien inutile de ma part de dire que je l'ai trouvé très intelligent et très compréhensif. Toutefois, il ne faut pas se faire d'illusion là-dessus; il connaît très peu l'Organisation internationale du Travail. Cette ignorance de ce qu'est notre institution, j'ai eu l'impression qu'on pouvait la retrouver presque aussi grande chez le ministre lui-même de l'Economie nationale, Celal Bayar, et aussi chez son secrétaire d'Etat, Faik Kurdoğlu. De même chez les autres personnalités avec lesquelles j'ai eu des entretiens un peu longs, en particulier le ministre des Monopoles et des Douanes, Faruk Tarhan, le directeur des Accords commerciaux aux Affaires étrangères, et d'autres fonctionnaires de moindre importance. Je puis dire qu'en dehors de Sukru Kaya, de Musfik Selami (et aussi de Tefvik Rustu qui nous connaît bien puisqu'il vient souvent à Genève, mais qui était absent d'Ankara) je n'ai trouvé une certaine compréhension de nos questions qu'auprès du ministre de la Justice, Saracoğlu, qui s'intéresse vivement aux questions sociales et qui a été, et qui pourra être, d'une aide considérable pour l'acceptation et le vote du Code du travail.

b) Le projet de Code du travail. - Le projet de Code du travail, qui a été examiné, comme je le disais tout à l'heure, par Musfik Selami, et ensuite soumis au Conseil d'Etat pour rédaction définitive, est, si je compte bien, le quatrième ou le

Güm. ve İhtisarlar V.
Ali Rıza Torhan

OBJET.	SUBJECT.	Dossier no.	File No.
<u>Lausanne Conference.</u>		D600/620	
Lettre } Letter } ☒		Enregistrement Registration 14.XI	
Dossiers connexes. Other relevant papers.			

Transmis a Referred to	Date	Transmis a Referred to	Date	Transmis a Referred to	Date
Abstract	14.XI	Pa	2/12	PA	4/9
M. G. Ste	14/11	M. Ledoux	6/12.22	Kubergat	16/11
Spetch	15/11	Cpt. Hansen	2/12	PA PB	9/12
diplom.	16/11	Pa	9.12	Le Magnan	27/11
Stone	16/11	Cabinet	9/12	P.A. Mar	21/13
Service	16/11	Registry PA	18/1.33	ARCHIVES	
Callinell	16/11	Mlle Despond	5/2		
Registry	16/11	M. P. P. P.	5/2		
Valdarell	17.XI	Mlle Despond	5/2		
le Directeur	17/XI	P.A. m.s.	5/2		
V. Vinter	18/XI	D. Galloue	18/8		
Sokoloff	20.XI	P.A. II	20/8		
A	20/11/21	Le P. P.	23/18		
	21/XI.2	M. Lefrançois	2/9		
le Directeur	24/11	Registry	3/9		

RÉPUBLIQUE TURQUE
CONSULAT A GENÈVE

7

D. v. Bel.

Le 18 mai 1925.
4, Passage des Lions .

Saadoullah Férid Bey, Consul de Turquie à Genève, et Madame ont l'honneur de remercier Monsieur le Directeur du Bureau International du Travail pour son aimable invitation à la Séance d'ouverture de la VII Conférence Internationale du Travail, à laquelle ils se feront un plaisir de s'y rendre mardi le 19 mai 1925 à 11 h* au Batiment Electoral.

B.I.T.
19 MAI 1925
N° 866/1500
With:
en:
Reterr:
no:
Actual:

Monsieur
Monsieur le Directeur du Bureau
International du Travail
Batiment Electoral
Genève.

div.
RL 66-1-4 12/1920
Relations Turkey 12/2002
Permanent Mission

HG/GG

Section administrative
Division des Relations

Le Directeur a reçu Rouschdy-Bey, Ministre des Affaires étrangères de Turquie.

A ce sujet, il me prie de vous demander d'examiner le moyen d'établir quelques relations sérieuses avec le Gouvernement turc, sur la base de nos négociations avec la Russie, de façon à garder le contact. Le Ministre des Affaires étrangères est d'accord.

H.G.

M. Johnston:

Please examine all files (that we have in the Dept.) concerning banks. I remember having written to one bank in Leningrad. He never replied.

22. IX. 25

[Signature] 23
9

Correspondance: Problème de la collaboration avec le BIT / Classée
1926

M. le Directeur.

Mission à Constantinople et à Angora.

Je prépare toute une série de notes sur les différentes questions que j'ai pu examiner ou traiter au cours de ma mission. Cette première note a simplement pour but d'indiquer les réactions du Gouvernement turc touchant une collaboration éventuelle avec le Bureau international du Travail. C'est le résumé de mes conversations avec les membres du Gouvernement les plus intéressés à cette question, c'est-à-dire Tewfik Ruschdi Bey, ministre des affaires étrangères, Ali Djenani Bey, ministre du Commerce, dont dépend la direction générale du travail, et Sabri Bey, ministre de l'agriculture, avec qui le Bureau serait éventuellement en relations très actives, étant donnée l'importance du travail agricole dans l'Economie générale de la Turquie.

La collaboration entre le Gouvernement turc et le Bureau peut se présenter sous quatre aspects différents:

1° Participation à l'Organisation internationale du travail par entrée dans la Société des Nations. - Il n'ensaurait être, pour l'instant, question. Je n'ai pu causer avec les différents ministres et examiner avec eux des possibilités de collaboration qu'après leur avoir fait très laborieusement comprendre que nous étions une Organisation autonome. Le seul nom de Société des Nations hérisse actuellement tous les membres du Gouvernement turc.

2° Entrée dans l'Organisation du travail sans entrer dans la Société des Nations. - Je n'ai fait qu'indiquer cette possibilité sans trop insister

Parce que je ne suis pas sûr que la possibilité existe juridiquement. Je dois, toutefois, signaler que Tewfik Ruchdi Bey, en particulier, a paru vivement intéressé par la dite possibilité, et que, s'il n'y avait pas d'obstacles juridiques (et aussi sans doute, s'il n'y avait pas d'opposition trop forte et de pression de la part du Gouvernement des Soviets), on pourrait envisager avec eux cet aspect de la question.

3° Observateurs et stagiaires.-L'envoi d'observateurs à la Conférence internationale du travail et l'envoi de stagiaires au Bureau pour s'initier à nos méthodes a bien évidemment souri à mon interlocuteur. *De même une coopération à la Conférence des Administrateurs du Travail.* Je crois que, si de notre côté nous ne faisons pas d'objections, cette forme de collaboration pourrait s'établir dans un délai assez bref.

4° Echanges de documentation.- Dès maintenant on peut considérer cette forme de collaboration comme acquise. Le Ministère du Commerce va nous envoyer le projet de Code du travail qui est en discussion devant la Grande Assemblée, mais qui ne sera pas probablement voté dans son intégralité avant un an. Comme documentation, pour l'instant, c'est à peu près tout ce que nous pouvons espérer du Gouvernement turc.

D'un certain nombre d'Organisations, comme je l'indiquerai dans mes notes spéciales, nous pouvons attendre autre chose. Quant à nous, nous devrions, dès maintenant, leur envoyer toutes ^{nos} publications. Ils en ont un grand besoin, et ils ont un grand désir d'apprendre. D'autre part, nous pourrions, dès maintenant, envoyer également aux Organismes compétents, par l'intermédiaire du Ministère des Affaires Etrangères, nos questionnaires sur l'enseignement agricole, la coopération agricole, le travail dans les mines etc.

*Stümmen objektiv
Il faut passer
à l'acte par
cette lettre*

D'accord

D'accord

R. 1877

ARCHIVES
1928-1932

SOCIÉTÉ DES NATIONS.

LEAGUE OF NATIONS.

CLASSEMENT		REGISTRY No			
POLITICAL					
ADMISSIONS TO THE LEAGUE		1B	37817	36492	
Sujet:					
<p>Admission of Turkey to the League</p> <p>Discussions at the Extraordinary Session of the Assembly, July 1932.</p>					
Transmis à Referred to	Date	Transmis à Referred to	Date	Transmis à Referred to	Date
<i>I</i> Political M	7.7.32	Mr. Walker by	3.8.32		
<i>II</i> Seen by S.F.		Legal M	6.8.32		
<i>III</i> Mr. Rothsch	9.7.32	M ^{lle} Mayras rep.	26.8.32		
Marquis Paulhan	11.7.32	Seen by S.F.			
<i>IV</i> Political M	12.7.32	M. Arenal	14.9.32		
<i>V</i> Political M	13.7.32	Political M			
<i>VI</i> Political M	15.7.32	M ^{lle} Jausseu	1.10.32		
<i>VII</i> M. Schwartz	16.7.32				
<i>VIII</i> Legal M					
<i>IX</i> M. Schwartz	18.7.32				
<i>X</i> Political M	21.7.32				
<i>XI</i> Seen by S.F. & Political					
<i>XII</i> Political M	26.7.32				
<i>XIII</i> Mr. Walker	27.7.32				
<i>XIV</i> Political M	1.8.32				
				Dossier précédent } No. 86492-	
				Dossier suivant } No. 37821-	
				Dossiers connexes	

communicated to the Members
of the Assembly.

113 | 37817/36492 I
A. (Extr. 124.) 1932. VII.
Geneva, July 1st, 1932.

LEAGUE OF NATIONS

PROPOSAL REGARDING AN INVITATION TO TURKEY
TO BECOME A MEMBER OF THE LEAGUE OF NATIONS.

NOTION
COPY
RECEIVED IN
REGISTRY
- 5 JUN 1932

The Delegations of:

Albania, Australia, Austria, British Empire, Bulgaria,
Colombia, Cuba, Czechoslovakia, Denmark, Estonia, Finland, France,
Germany, Greece, Guatemala, Hungary, Italy, Japan, Latvia,
Netherlands, New-Zealand, Panama, Persia, Poland, Roumania, Spain,
Sweden, Switzerland, Yugoslavia,

Recognising that the Turkish Republic fulfils the
general conditions laid down in Article 1 of the Covenant for a
State to become a member of the League of Nations,

Proposes to the Assembly that the Turkish Republic
should be invited to enter the League of Nations and give it the
benefit of its valuable co-operation.

18 / 37817 / 36492 in 21/7

Communiqué aux Membres
de l'Assemblée.

A. (Extr.) 130. 1932. VII.

XVI

Genève, le 18 juillet 1932.

SOCIETE DES NATIONS

RESOLUTION CONCERNANT L'ADMISSION DE LA
REPUBLIQUE TURQUE DANS LA SOCIETE DES NATIONS
ADOPTEE LE 18 JUILLET 1932.

L'Assemblée,

Prenant acte de ce que le Gouvernement turc accepte
l'invitation que lui avait adressée l'Assemblée de devenir membre
de la Société des Nations,

Constatant que la République turque remplit les conditions
prévues à l'article 1er du Pacte,

Déclare que la République turque est admise comme membre
de la Société des Nations, et

Invite son représentant à prendre part aux travaux de la
présente session de l'Assemblée.

LEAGUE OF NATIONS

RESOLUTION CONCERNING THE ADMISSION OF THE
TURKISH REPUBLIC TO THE LEAGUE OF NATIONS
ADOPTED 18th JULY 1932.

Whereas the Turkish Government has accepted the Assembly's
invitation to it, to become a Member of the League of Nations,

And whereas it is established that the Turkish Republic
fulfils the conditions laid down in Article 1 of the Covenant,

The Assembly

Declares that the Turkish Republic is admitted to member-
ship of the League of Nations, and

Invites its representatives to take part in the proceedings
of the present session of the Assembly.

*V. Tanrı 10 Ağ. 1966
değerli.*

*Projet
Lot 3/8*

MP/CV
D.600/0/66

Monsieur le Ministre,

Par mon télégramme du 19 juillet, j'ai déjà eu le plaisir de vous exprimer les félicitations du Bureau international du Travail pour l'heureuse décision par laquelle l'Assemblée de la Société des Nations a admis la Turquie parmi les Etats Membres de la Société, et ainsi, également parmi les Etats Membres de l'Organisation internationale du Travail. En vous renouvelant ces félicitations je suis certain d'interpréter les sentiments de tous les Etats Membres en vous disant que la nouvelle de l'admission de la Turquie sera accueillie avec les mêmes sentiments de joie par tous les pays qui sont déjà associés à l'oeuvre de justice sociale et de paix universelle qui est poursuivie à Genève. Le Gouvernement turc portait depuis longtemps à cette oeuvre un intérêt sympathique qu'il avait manifesté notamment en se faisant représenter à plusieurs sessions de la Conférence internationale du Travail. Il pourra désormais y collaborer avec toute l'autorité que lui donnent aussi bien l'importance de son pays que le vaste effort de politique sociale qu'il a entrepris.

*Dans ces circonstances, je n'ai guère besoin de vous rappeler
je n'ai pas besoin de vous exposer l'objet et le*

les règles
fonctionnement de l'Organisation internationale du Travail.
je ne permets cependant de vous
Depuis longtemps déjà, votre Gouvernement suivait avec

A Son Excellence
Le Ministre des Affaires étrangères.
ANGORA

(beaucoup d'intérêt les travaux de l'Organisation. Des relations s'étaient établies et des échanges d'informations avaient eu lieu entre le Ministère des Affaires étrangères et la République turque et le Bureau international du Travail. Je me borne donc ^{de} vous faire parvenir, sous ce pli, *pour toutes fins utiles* un exemplaire de la brochure "Statuts et Règlements" qui contient le texte de la constitution de l'Organisation internationale du Travail, celui du Pacte de la Société des Nations, du Règlement du Conseil d'administration du Bureau et du Règlement de la Conférence internationale du Travail; quelques exemplaires supplémentaires de cette publication vous sont envoyés également sous pli séparé.

BUREAU INTERNATIONAL DU TRAVAIL

Situation de la

TURQUIE

à l'égard des conventions internationales du travail

1er décembre 1935.

- 2 -

Conventions Nos 1 - 44 adoptées par la Conférence internationale du Travail à ses dix-huit premières sessions. (1919-1934).

Par une lettre du 18 mars 1933, le Ministre des Affaires étrangères a fait connaître qu'il avait transmis au Département compétent les conventions adoptées par la Conférence à ses diverses sessions. Ce département a déclaré qu'il ne serait en mesure de faire connaître son point de vue en ce qui concerne l'adhésion du Gouvernement de la République à ces conventions qu'après le vote par la Grande Assemblée nationale de Turquie d'un projet de loi sur le travail.

Par une lettre du 14 novembre 1934, le Ministre des Affaires étrangères a indiqué que ce projet de loi, dont l'économie générale s'inspire des principes émis par les Conférences internationales du Travail, avait été élaboré par les services compétents du Ministère de l'Economie et transmis, pour étude, à la section législative du Conseil d'Etat.

Selon des renseignements venus à la connaissance du Bureau, mais n'émanant pas du Gouvernement de la République, ce projet de loi aurait été soumis, depuis lors, à la Grande Assemblée.

(Les conventions No. 4 (travail de nuit - femmes), 1919, et No. 18 (maladies professionnelles), 1925, ont été révisées à la 18ème session de la Conférence; la convention No. 31 (durée du travail - mines de charbon), 1931, a été révisée à la 19ème session de la Conférence.

(Conformément à son art. 23, par. 2, la convention No. 28 (protection des dockers contre les accidents), 1929, a cessé d'être ouverte à la ratification des Etats Membres à partir du 30 octobre 1934, date de l'entrée en vigueur de la convention No. 32 (protection des dockers contre les accidents) (révisée), 1932.

- 3 -

Conventions Nos. 45- 49 adoptées par la Conférence à sa dix-neuvième session, 1935.

Par une lettre du 17 octobre 1935, le Ministre des Affaires étrangères a fait connaître que ces conventions avaient été transmises, pour examen au Département compétent.

21.4.9K

ADRESSE TÉLÉGRAPHIQUE : INTERLAB GENÈVE
TELEGRAPHIC ADDRESS : INTERLAB GENÈVE

BUREAU INTERNATIONAL DU TRAVAIL
INTERNATIONAL LABOUR OFFICE

SOCIÉTÉ DES NATIONS
LEAGUE OF NATIONS

GENÈVE
GENEVA

16-2-1937

Dans la réponse prière de rappeler la
When replying, please quote reference:
No. D 621/2001

X 2. M. -2 II. 1937

Expiration du délai prévu pour la soumission des
décisions des vingt-et-unième et vingt-deuxième sessions (1936)
de la Conférence aux "autorités compétentes"
(article 19, paragraphe 5, de la Constitution).

Monsieur le Ministre,

Comme suite à ma lettre D. 621/1402, en date du
1er février 1937, par laquelle je vous informais de l'envoi
des textes authentiques des projets de convention et des
recommandations adoptés par la Conférence internationale du
Travail à sa vingt-et-unième session tenue à Genève du 6 au
24 octobre 1936 et du projet de convention adopté à sa vingt-
deuxième session, tenue à Genève du 22 au 24 octobre 1936,
j'ai l'honneur d'attirer votre attention sur le fait qu'aux
termes de l'article 19, paragraphe 5, de la Constitution de
l'Organisation internationale du Travail:

"Chacun des Membres s'engage à soumettre, dans le
délai d'un an à partir de la clôture de la Conférence
(ou, si par suite de circonstances exceptionnelles, il
est impossible de procéder dans un délai d'un an, dès
qu'il sera possible, mais jamais plus de dix-huit mois
après la clôture de la session de la Conférence), la
recommandation ou le projet de convention à l'autorité
ou aux autorités dans la compétence desquelles rentre
la matière, en vue de la transformer en loi ou de prendre
des mesures d'un autre ordre."

Son Excellence le Ministre
des Affaires Étrangères
ANKARA

3

16-2-1937

- 3 -

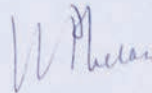
sont souveraines pour décider dans un sens ou dans l'autre, mais il est essentiel pour le fonctionnement de toute l'Organisation que ces autorités soient saisies dans les délais prescrits.

En précisant ainsi la nature de l'obligation qui résulte du paragraphe 5 de l'article 19, je me permets d'ailleurs d'espérer que votre Gouvernement estimera opportun de recommander la ratification des projets de convention et l'approbation des recommandations adoptés au cours de la vingt-et-unième session ainsi que la ratification du projet de convention adopté par la vingt-deuxième session de la Conférence.

Je vous serais reconnaissant de bien vouloir faire parvenir, le cas échéant, au Bureau international du Travail tous renseignements relatifs aux mesures prises ou envisagées par votre Gouvernement à l'égard de ces projets de convention et recommandations, en vue de remplir les obligations imposées par l'article 19 de la Constitution de l'Organisation internationale du Travail.

Veillez agréer, Monsieur le Ministre, l'assurance de ma haute considération.

Pour le Directeur

Sous-Directeur.

RADIO-SCHWEIZ A.G. RADIOGRAMM - RADIOGRAMME <small>Radio-Suisse S.A.</small>		+ 742 SSS ANKARA 12 36/35 15/1 1530 N.Y. LA BRAD M OSU ISSE :	
Erhalten - Reçu 15 JAN. 1937 "VIA RADIOSUISSE"		16 JAN. 1937 Befördert - Transmis	
von - de	Stunde - Heure 20.57	NAME - NOM 13	nach - à D. G. 10/10/66
No 1834 Merc. 17-10 ou s. ordre spécial: 26 200. Autrement, sem. 9-18 sam. 9-12 par fil BIT vs cas heures porter après 13 de la nuit. 07.00 dépôt re pr Direct. é BIT	INTERLAB Bureau International du TRAVAIL rue de Leusanne 154 Genève	téléphonés par poste Tg de la nuit, porter 1ère tournée SSS	File No. 10/10/66 on: Referé No. to Attaché
			= ETAT INTERLAB GENEVE
= REPONSE LETTRE 5-10-936 PROJETS CONVENTION ET RECOMMANDATION ADOPTES A 19E SESSION CONFERENCE TRAVAIL SONT SOUMISE GRANDE ASSEMBLEE NATIONALE AVEC PRIERE RATIFIER CONVENTION CONCERNANT EMPLOI FEMMES TRAVAUX SOUTERRAINS MINES TOUTES CATEGORIES = RUSTU ARAS + X Copy in D. G. 10/10/66. copy in D. G. 10/10/66.			
. 20 250,000 VII. 35			

Revised 17 August 1940

NLT

(Washington, D. C., 17 August 1940)

Ministre Affaires Etrangères
ANKARA (Turkey)

APPLIQUANT POLITIQUE ARRÊTÉE PAR SON CONSEIL ADMINISTRATION BUREAU INTERNATIONAL
TRAVAIL S'EFFORCAIT MAINTENIR EN DÉPIT GUERRE ACTIVITÉS ESSENTIELLES MAIS
DEPUIS MON DERNIER MESSAGE PÉNURIE CROISSANTE MOYENS TRANSPORT ET COMMUNICATION
ISOLAIT BUREAU GENÈVE DE PLUS EN PLUS DES ÉTATS MEMBRES EXTRA-EUROPEENS stop
DANS CES CIRCONSTANCES GOUVERNEMENT CANADIEN S'EST DÉCLARÉ D'ACCORD SUR
TRANSFERT TEMPORAIRE AU CAN. LE PERSONNEL BUREAU INDISPENSABLE POUR ASSURER
MARCHÉ SERVICES stop EN VERTU POUVOIRS EXCEPTIONNELS À MOI CONFÉRÉS AI AUTORISÉ
TRANSFERT PERSONNEL INDISPENSABLE SOUS RÉSERVE DÉCISION DÉFINITIVE AUTORITÉ
COMPÉTENTE ORGANISATION INTERNATIONALE TRAVAIL stop NOUVELLE ADRESSE BUREAU
INTERNATIONAL TRAVAIL MCGILL UNIVERSITY MONTREAL CANADA stop ADRESSE TELEGRAPHIQUE
INTERIAD MONTREAL stop EN VOUS INFORMANT MESURE DE SAUVEGARDE PRISE LE PERMETTS
COMPTER APPUI VOTRE GOUVERNEMENT

JOHN G. MILNT

DIRECTEUR BUREAU INTERNATIONAL TRAVAIL

(Charge to International Labor Office
734 Jackson Place, N.W.)

RL 66-1-2
MONTAGE SHEET

Mr. METALL: 10.7.45 ✓

(1945-1975)

Je vous ai déjà donné connaissance par téléphone de la demande du Département du Travail à Ankara.

Comme je suis sur le point de partir, je lui adresse un télégramme pour lui dire que les documents demandés seront expédiés incessamment.

Je vous serais reconnaissant de bien vouloir lui écrire à l'adresse suivante : Bay Enis Koryürek,

İç Dairesi Reisi,
İktisat Vekâleti

Ankara Turquie

(à mettre en turc sur l'enveloppe). La lettre devra être en français, et dire que "faisant suite à la demande transmise par M. Mukdim Osmay" on lui envoie des barèmes d'évaluation de l'incapacité permanente de gain, utilisés en Californie, au Mexique,....., etc., etc.

Bonalerin gönderilmesini

Vous voudrez bien ajouter que celui du Brésil sera envoyé à Monsieur Enis Koryürek sous peu.

Je ne crois pas qu'il soit utile de lui dire autre chose. Je fais, à titre personnel, la demande nécessaire pour les textes des projets de loi.

Je crois que ce qui précède correspond à notre accord. Il me reste donc à vous remercier d'avoir bien voulu vous charger de faire le nécessaire.

M. Osmay
M. Osmay

10.7.45

2/

Mr. Stacey

3.8.45

Attached is an application for expenditure of \$9.00 for photostat copies of Schedule for Rating Permanent Disabilities from California for transmission to the Turkish Government. The Washington Office has been unable to obtain a slip copy of this schedule:

I. Craig
I. Craig

3.8.45

3/

Mr. Metall

9.8.45

Photostats of Chapter 176 of the Statutes of California have been received from Washington but the Industrial Accident Commission's Schedule for Permanent Disability, for which we asked, is not included. Yesterday I telephoned to Mrs. Rowe in Washington and drew this to her attention. She said that she would try to have the text of the Schedule photostatted immediately and sent to Montreal.

I. Craig

9.8.45

catalogues. *... will be sent to you as soon as possible*
 9/ 1) Lu. Stack : pour visa, s.v. pl. *28/10*
 2) Despatch V *24.9.45*
 10. Registry *B/F for Mr. Metall on Nov. 20th.*
 11. Despatch *M. Stümpel 20.10*
 R L 66/1/2
 12. M. Diney 17.12.45 ✓ *28/10*

Le barème brésilien demandé par le Département du Travail de Ankara est finalement arrivé! Malheureusement l'exemplaire ne donne pas les modifications intervenues depuis 1935, mais il paraît que même ainsi, il en a coûté un effort à notre correspondant pour obtenir un exemplaire de l'édition complètement épuisée.

Etant donné la rareté de ce barème, j'aimerais bien proposer à M. Carlton, si vous y consentez, de faire faire des copies photostatiques qui serviraient à M. Koryürek et de garder l'exemplaire dans notre bibliothèque.

Si vous êtes d'accord, veuillez, s'il-vous-plaît, envoyer le dossier à M. Carlton.

Je suppose que vous aimeriez écrire vous-même à M. Koryürek, une fois les copies faites, et lui expliquer que le retard n'est pas dû à un manque d'empressement du Bureau mais à la difficulté d'obtenir le document.

Veuillez, s'il-vous-plaît, me renvoyer enfin le dossier pour que je puisse accuser réception à notre correspondant à Rio.

28/10
 Dr. R.A. Metall,
 17 décembre 1945.

 13. M. METALL, *28/10* ✓
M. CARLTON, 18.12.45 (M.D.)

Merci. Je suis très content de savoir qu'on ait enfin reçu le barème brésilien. Je ne pense pas que l'absence des textes des modifications apportées depuis 1935 diminue de beaucoup la valeur du document pour l'usage que le Département du Travail à Ankara voudrait en faire. (Je dois vous signaler qu'entre-temps le Département du Travail est devenu un ministère avec M. Koryürek comme Sous-Secrétaire d'Etat).

YK
10.9.48
V ✓

T. C.
ÇALIŞMA BAKANLIĞI
Araştırma Kurulu Başkanlığı
Sayı : 558

Ankara 10/9/1948

Sayın Mukdim Osmay
Milletlerarası Çalışma
Bürosu Erkanından
Cenevre Özet :

Eki : 1

1- Gerçekleşmesinde şahsî gayret ve mesainizin de tesiri olduğu muhakkak bulunan, Türkiye'nin Milletlerarası Çalışma Bürosu Yönetim Kurulu Üyeliğine seçilmesinin Bakanlığımıza yüklediği görevleri hakkıyla yerine getirmeye büyük bir önem vermekteyiz. İşin bu safhasında da her türlü teknik yardımlarınızdan faydalanmayı düşündüm. Bakanlığımın ve Hükümetimizin bu yeni görevi en iyi şekilde başardığını görmekle sizin de ne kadar büyük bir memnurluk duyacağınızı tahmin ediyorum. Bu sebeple, Milletlerarası Çalışma Bürosunun ciddi ve kıymetli mesaisini de bize düşen vazifeyi kemalile yapabilmek için gerek usul, program ve gerekse teşkilât bakımından fikir ve mütalâalarınızı belirten bir muhtırayı mümkün mertebe acele hazırlayıp bana göndermek lütfunda bulunmanızı rica ediyorum. Şimdiki halde Bakanlığımızda E.İ.T.nin her türlü işleri ile meşgul olmak görevi, diğer işler arasında, Araştırma Kuruluna verilmiştir. Kurulun bir Başkanı ile iki Üyesi ve biri Fransızca, diğeri İngilizce için iki mütercimi vardır. Mütevazı ve asgarî hadde olmak üzere tavsiye edeceğimiz teşkilâta bu kadromuzu gözönünde bulundurmanızı dilerim.

2- Yaş haddi dolayısıyla emekliye ayrılmış olan E.İ.T.nin eski Genel Müdürü Mr.Phelan'a yazmış olduğum ve ilişkide olduğum mektubun, bizce meçhul bulunan adresine gönderilmesi hususunda da lütfunuzu rica eder ve bu vesile ile saygılarımı ve en iyi duygularımı tekrarlarım.

Çalışma Bakanı

P. B. B. B.

A.Ö.
24/8,

6.2.37

✓ 1. Coop. 2. Rel. aff.

T.C.
İKTİSAT VEKÂLETİ
İş Dairesi Reisliği

Sayı: Genel Özel Eki

189

19 FEV. 1937

Ankara
6. II. 1937
Öz: 1

RL 66/1111

6136

RL 66/1111

A Monsieur le Directeur du Bureau
International du Travail
Genève

Monsieur le Directeur,

J'ai l'honneur de porter à votre connaissance que le Département du Travail, constitué au Ministère de l'Economie, fonctionne depuis le 1er novembre 1936, ayant actuellement pour tâche la réalisation des préparatifs en vue de l'application de la Loi du Travail qui entrera en vigueur le 15.6.1937, ainsi que l'étude de toutes les questions du travail, nationales ou internationales.

En cette pleine période de l'élaboration des règlements dont la promulgation est prévue par la susdite loi, nous portons un intérêt particulier à nous mettre en contact avec votre honorable Direction.

Nous espérons en même temps pouvoir vous être utile en ce qui concerne les renseignements que vous seriez éventuellement dans la nécessité de nous demander, pour lesquels vous pourrez directement vous adres-

1/

T. C.
İKTİSAT VEKÂLETİ

İş Dairesi Reisliği

Sayı: Genel Özel Ekst

A N K A R A

Öz: :

ser à notre Département dont l'adresse est ci-bas indiquée.

Je saisis cette occasion pour vous prier de bien vouloir nous envoyer au plus tôt possible les exemplaires de vos publications, figurant dans la liste no I ci-annexée.

Quant aux publications relatives aux conventions et recommandations, adoptées au cours des différentes Conférences Internationales, il nous en manque seulement celle qui devraient avoir déjà paru mais qui ne figurent pas sur les listes NN.2 et 3 ci-jointes, contenant la nomenclature des oeuvres qui se trouvent en notre possession.

Je vous prie, Monsieur le Directeur, d'agréer l'assurance de ma considération très distinguée.

İsmail Hakkı Özyürek

Président du Département du Travail
au Ministère de l'Economie Turc.

Adresse: İş Dairesi Reisliği

Sakarya Apartmanı.

ANKARA

Registry
 Please file + return. 24/1
 20.1.50
 M. Schuil ✓
 mit le: 20.1.50
 B. I. T. Registry
 24. JAN 1950
 File No: R 66/5/2
 With: PA
 on: 57.51
 Chère Monsieur Schuil.

Je vous remercie avec un grand respect pour la bonté que vous avais eu répondant à ma carte de bon souhait pour la nouvelle Année. Monsieur Schuil, je sais pas si vous trouverait raisonnable la demande que j'ai à vous prie. Il faut que je vous fasse savoir que ce grand service qui me serait rendu serait pour moi et pour mes collègues très important, car je veut leur faire savoir par publication comment est pourquoi a été fondue l'O.I.T. le B.I.T. est pourquoi i ont réunie toute les Années une Conférence Internationale. Seulement Monsieur Schuil ce qui me manque, c'est que moi aussi je n'est aucune idée exacte et aucune Brochure ou je peux apprendre, par exemple par qui a était ce Bureaux fondue. Je n'aurait pas dit que je n'en sais rien, mais ce que je sais ne m'est pas suffisant pour pouvoir donner à la redaction et faire publier. C'est pour cette raison que je vous prie si c'est possible d'avoir la bonté de m'envoyer quelque chose qui me serait utile, par exemple une Brochure donnant des enseignement que je ferait faire publier dans les journales Ouvriers.

Veuillez bien me pardonner pour le courage que je ne donne a vous derangée. Toutes les années c'est toujours un autre délégué ouvrier qui est envoyé prendre part à la Conférence et lui s'est qui serait cette année. Et de cette façon, ils nous a était impossible d'avoir une idée à propos du B.I.T. moi même avant d'avoir participé comme délégué je ne pouvait rien m'imaginer, mais toujours lui ce n'est pas toujours le même étant beaucoup apprie je veut que tout les ouvriers Turcs en apprennent tant et plus que moi,

je leur en ai beaucoup parlé mais tout ce que je leur dit me
semble à moi même que je me vante, car je n'est aucun document,
pour pouvoir leur montré.

Veuillez me rendre ce grand service et m'aider dans
mes pensées.

Accepter mes hommages les plus respectueuse

Voire reconnaissant

Ercetin

P.S.V

Mes salutations les plus
cinseres pour Monsieur
Brodier et Monsieur Rodgers.

Excuse moi pour les fautes d'ortographe
car ici je n'ai pas beaucoup l'occasion
de m'occuper il n'ya personne pour en
profiter

57

Ercetin
Kemal Ercetin
S.S.M. Abelye Ustabazi +
IZMIT
Turquie

AMBASSADE DE TURQUIE
BERNE

76/35 - 9

8353 18.2.54

B.I.T. REGISTRY-GENEVA
22 FEB 1954
566-04-15
With: New
on:

Berne, le 18 février 1954

Monsieur le Directeur,

Yapın

A la demande de mon Gouvernement, désireux de se documenter sur le mouvement syndical en Suisse, j'ai l'honneur de vous demander s'il vous est possible de m'adresser la publication du Bureau International du Travail intitulée "Etudes et documents", Série A (vie sociale) No. 29, perue en 1927, et traitant de la "Liberté syndicale" dans les différents pays.

-A-

Dans le cas où la partie consacrée à la Suisse aurait été publiée séparément, je serais heureux de recevoir si possible deux exemplaires de cette monographie. Si, au contraire, vous ne disposez que du volume entier et qu'il ne vous soit pas possible de nous le remettre, peut-être pourriez-vous nous le confier pour nous permettre de relever les renseignements qui nous intéressent?

Je vous suis d'avance très obligé de ce que vous voudrez bien faire pour me mettre à même de fournir à mon Gouvernement la documentation en question, et je vous prie d'agréer, Monsieur le Directeur, l'assurance de ma haute considération.

4.15.1954 [Signature]

Ambassadeur

ACKNOWLEDGED

Monsieur le Directeur
du Bureau International du Travail
Geneve

1 ex. Français Etudes et Documents, Série A, n° 29

Expédié le 25 Fev. 1954 [Signature]

Section de la Distribution

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

2

Sayı : B.02.0.KKG/ 101-302/04626

Arkara

21/5/1992

B/ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

KS/ Dışişleri Bakanlığı'nca hazırlanan ve Başkanlığınıza arzı Bakanlar Kurulu'nca 17/5/1992 tarihinde kararlaştırılan "Sendika Özgürlüğüne ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına İlişkin 87 Sayılı Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı" ile gerekçe ekte gönderilmiştir.

Gereğini arz ederim.

Süleyman DEMİREL
Başbakan

S. Demirel

Eki :
1- Kanun Tasarısı
2- Gerekçe

T. B. M. M. BAŞKANLIĞI	
Komisyon	Sağlık ve Sosyal İşler Dışişleri
TARİHİ	27.5.1992 1/403
K. D. M.	OK
BAŞKAN	Dr. Gülseren

Not: Verilecek cevaplarda Daire adının, yazı tarih ve sayısının açıklanması.

“Bundan tam 100 yıl önce, 1919’un ilkbaharında tıpkı ILO’nun kurucularının ILO’yu Birinci Dünya Savaşı’nın küllerinden kurmaya başladığı gibi, Mustafa Kemal Atatürk’ün liderlik ettiği bir grup asker de Kurtuluş Savaşı’nı başlattı.

ILO evrensel ve kalıcı barışın ancak sosyal adaletin tesis edilmesiyle mümkün olabileceği gibi basit ama aynı zamanda çok güçlü bir fikir üzerine kuruldu. Bir yanda biz dünya çapında sosyal adaletsizliğe karşı bir savaş başlatmışken, Türk halkı da yabancı işgaline başkaldırıyor ve kendi bağımsız geleceği için bir savaş başlatıyordu”.

Guy Ryder, ILO Genel Direktörü

Bu kitap, ILO ile Türkiye arasındaki ilişkilerin geçmişine yakından bakmak, bugünü ve geleceği daha iyi anlamak ve şekillendirmek için özgün bir bakış açısı sunuyor. Bir uluslararası kuruluşun, bir ülkedeki iş mevzuatını en başından beri nasıl şekillendirebileceği, sendikal örgütlerin kurulması ve yeşermesini nasıl teşvik edebileceği ve en nihayetinde tüm çalışanlar için hak ve sosyal adalet mücadelesini nasıl destekleyebileceğini görmeyi ve hatırlamayı sağlıyor.

Onlarca yıllık bir birikime dayanarak elinize ulaşan bu kitapta ILO ve Türkiye’nin ortak tarihinden pek çok yeni şey öğreneceğinize, bugüne ve geleceğe ışık tutan sonuçlar çıkaracağınıza inanıyoruz.

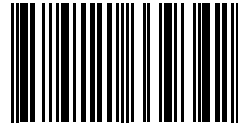
ILO Türkiye Ofisi

ILO Türkiye Ofisi

www.ilo.org/anکارa [iloankara](https://www.facebook.com/iloankara) [UluslararasıCalismaOrgutu](https://www.facebook.com/UluslararasıCalismaOrgutu)

ISBN : 978-92-2-133934-2

9 789221 339342